

ЗОЛОТЕ
СЛОВО

1

ХРЕСТОМАТІЯ
ЛІТЕРАТУРИ
УКРАЇНИ - РУСИ
ЕПОХИ
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
ІХ-ХV
СТОЛІТІ

ЗОЛОТЕ
СЛОВО

ХРЕСТОМАТІЯ
ЛІТЕРАТУРИ
УКРАЇНИ - РУСИ
ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
ІХ-ХV
СТОЛІТЬ

КНИГА
ПЕРША

*Тогда великий Святъславъ изрочи
ЗЛАТО СЛОВО
слезами смѣшено...*

“ СЛОВО О ПЛЪКЪ ИГОРЕВЪ ”

ЗОЛОТЕ СЛОВО

ЗОЛОТЕ

---

1 КНИГА

ХРЕСТОМАТІЯ
ЛІТЕРАТУРИ
УКРАЇНИ-РУСИ
ЕПОХИ
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
ІХ—ХV СТОЛІТЬ

ГЛОВО

В ДВОХ
КНИГАХ

ЛІТЕРАТУРА РАННЬОГО
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
(ДО 988 РОКУ)

ЛІТЕРАТУРА ВИСОКОГО
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
(988—1240)

За редакцією
професора **Василя ЯРЕМЕНКА**

Упорядники:

Василь ЯРЕМЕНКО,
Оксана СЛІПУШКО

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО “АКОНІТ”
2002

**ББК 84(2)7 Укр
3 80**

ЗОЛОТЕ СЛОВО

*Хрестоматія літератури
України-Русі епохи Середньовіччя
IX — XV століть*

Книга перша

Упорядники:
**Василь ЯРЕМЕНКО,
Оксана СЛІПУШКО**

*Редактор Олександр Івакін
Відповідальний за випуск Дмитро Якунін
Художнє оформлення Віктора Мельничука
Коректор Надія Мурченко
Технічне редагування та верстка Олени Пустової*

**Підписано до друку 16.09.2002. Формат 84x108^{1/32},
Папір офс. №1. Наклад 7500 прим. Зам. 166³².**

**Видавництво “Аконіт”, 04112, м. Київ, вул. Шамрила, 15.
Тел. (044) 455-5006, 455-5007.
E-mail: akonit@users.ukrsat.com**

**Віддруковано з готових діапозитивів
у друкарні видавництва “Таврида”
95700, м. Сімферополь, вул. Генерала Васильєва, 44.**

**ISBN 966-7173-09-7
ISBN 966-7173-14-3**

**© Укладання. В.Яременко,
О.Сліпушко. 2002**

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА РАДА:

Василь ЯРЕМЕНКО,
професор — голова ради

Олександр АМАТУНІ,
президент СП “Амтек”

Володимир ВОЛОВОДЮК,
голова Координаційного комітету допомоги Україні
(США)

Роман ВОРОНКА,
професор (США)

Людмила ЗАДОРЖНА,
доктор філологічних наук

Любов МАЦЬКО,
професор

Володимир СЕРГІЙЧУК,
професор

Валерій ШЕВЧУК,
письменник

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Володимир ЛИТВИНОВ,
старший науковий співробітник
Інституту філософії НАН України

Валерій ШЕВЧУК,
письменник

Світлана ТОЛКАЧОВА,
учитель-методист

Зміст

Василь Яременко. Златоусти, “златослови” та “златоструї” України-Русі епохи Середньовіччя (IX – середина XV ст.)	11
---	----

ЛІТЕРАТУРА РАННЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (до 988 року)

Із пісень віку дружинного

Гуртується дружинний загін (<i>Колядки</i>)	
“Ішли молодці...”	50
“Ой під вербою...”	50
“А в чистім полі...”	51
Про вождя дружини і його побут (<i>Колядки</i>)	
“Ой рано, рано...”	51
“Ой, попід гору...”	52
“В чистім полі...”	53
“Ой в ліску, в ліску...”	53
“А в полі, в полі...”	54
Поділ здобичі (<i>Щедрівка</i>)	54
Відбиття набігу (<i>Колядки</i>)	
“Да пане Іване...”	57
“А з гори, з долу...”	58

“Шуми, не шуми чом дубровонько...”	59
Князенко Іванко (<i>Колядка</i>)	59
Пограбування волохів (<i>Колядка</i>)	60
“Воротаре, воротаре...”	60
Пан Перемисльний (<i>Колядки</i>)	
“Ей в полі, в полі...”	61
“В нашого пана господарейка...”	62
“В нашого пана, пана крайника...”	62
Княжий тіун (<i>Колядка</i>)	63
Легенда про Золоті ворота	63
Боярське сватання (<i>Колядка</i>)	64
Журило	65
Осада города	65
“Ой славен, явен...”	66
“А в чистім полі...”	66
“В полі, в полі, близько дороги...”	67
Князь і його сини на уділах	68
Поєдинок з турським царем	68
“Ой в полі, в полі, близько дороги...”	69
“Ой на толоці, та на муравці...”	69
“Гарний та пишний...”	70
Князь Михайло	70
Розбійник убиває рідних дружини	71
Княжий боярин — розбійник	72
“Ой з-під гори да стоять тумани...”	73

Билини в українській літературній традиції.

Підготовка до друку і примітки В.Шевчука

Добриня і Змій	74
Про Котигорошка	80

Про Іллю Муромця та Соловія	98
Ілля Муромець і Святогор	106
Ілля Мурин.....	111
Влес-книга	123

Літературознавчі матеріали

Чорноризець Храбр. Передмова, переклад <i>і примітки Ст. Бондаря .....</i>	159
Михайло Красуський. Прадавність української <i>мови. Переклад В.Яременка .....</i>	169
Микола Сулопаров. Розшифрування найдавнішої <i>писемності з берегів Дніпра .....</i>	176
Післямова Олександра Знойка	191

ЛІТЕРАТУРА ВИСОКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (988 – 1240)

Реймська Євангелія – найдавніша пам'ятка письма Київської Русі. <i>Петро Курінний .....</i>	194
Ярослав Мудрий (977–20.II.1054)	
Я. Яременко. “Правда Руська”	212
Статут Великого князя Ярослава. <i>Переклад і примітки В. Яременка.....</i>	217

Агіографічні твори

Повідання про святих князів Бориса та Гліба. <i>Переклад і примітки В.Шевчука .....</i>	231
---	------------

Апокрифічні твори

Ходіння Богородиці по муках

Переклад О.Сирцової 242

Іаков Мних (ХІ ст.)

“Пам’ять і похвала” мниха Іакова.

Передмова і переклад О. Сліпушко 251

Григорій Диякон

В.Яременко. Книжник другої половини

ХІ століття 266

[*Післямова до Остромирового Євангелія*].

Переклад В. Яременка 267

Іларіон (Ларіон) Київський (? –1088)

Передмова В. Яременка..... 269

Слово про Закон і Благодать.

Переклад В.Яременка 274

Лука Жидята (? –1059)

Передмова О.Сліпушко..... 310

Повчання архієпископа Луки до братії.

Переклад О. Сліпушко 311

Феодосій Печерський (бл. 1036–3.V.1074)

О.Сліпушко. Фундатор православної

церковної ідеології..... 313

Послання преподобного Феодосія.

Переклад І. Жиленко-молодшої

Примітки О.Сліпушко 317

Повчання преподобного Феодосія.

Переклад І. Жиленко-молодшої.

Примітки О.Сліпушко 321

Іван, ігумен Печерський (бл.1040 – між 1103–1108)	
Передмова В.Яременка	337
Оповідання Івана, ігумена Печерського, вміщене в “Повістях врем’яних літ” під 1093 роком.	
Переклад В.Яременка	338
“Збірник” 1073 року Переклади Ст. Бондаря, В. Литвинова, В. Яременка	350
“Збірник” 1076 року Переклад і примітки В. Яременка та Ст. Бондаря	370
Літературознавчі матеріали	
Іван Франко. Збірник Святослава 1076 р.	427
Нестор Літописець (бл. 1050 – 28.X.1114)	
В. Яременко. Літописець Нестор і його “Повісті врем’яних літ”	438
Повісті врем’яних літ. Літопис за Іпатським списком. Переклад В.Яременка	460

Василь Яременко

ЗЛАТОУСТИ, “ЗЛАТОСЛОВИ” ТА “ЗЛАТОСТРУЇ” УКРАЇНИ-РУСИ ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (IX – середина XV ст.)

1. ВПЕРШЕ В УКРАЇНІ

Ще в XII ст. Великий київський князь Святослав Всеволодович “ізронив злате слово, з слъозами змішане”, звертаючись до своїх двоюрідних братів Ігоря і Всеволода, які, на його думку, передчасно “почали Половецьку землю мечами разити, а собі слави шукати”. Скільки великих златоустів знала Україна-Русь у перші шість століть своєї християнської історії: Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Іларіон Київський (він же Никон Великий), Григорій диякон, Яків монах, Іван митрополит Київський, Іван ігумен Печерський, Нестор Літописець, Сильвестр і Мойсей, ігумени Видубицького монастиря, Володимир Мономах, ігумен Данило, Данило Заточник, Кирило Турівський, Клим Смолятич, невідомий Автор “Слова о полку Ігоревім”, поет Янь, Василь, автор Повісті про осліплення князя Василька Тербовальського, чимало анонімів, творців таких літературних шедеврів, як “Слово про погибель Руської землі”, “Задонщина”, воїнських повістей про Святослава, Ізяслава, Данила Галицького, високопоетичних легенд про Печерську Лавру та її святих отців Антонія, Феодосія, Олімпія, Симона, Полікарпа і багатьох інших. Вони переповіли нам чимало високопатріотичних легенд про евшан-зілля, про велетів рідної полянської (русько-української) землі — Іллю Муромця, Добриню, Олексія Поповича, юного Кожум’яку, що “перейав славу” у печенізького велета;

Пересвіта, що вбив Мамаєвого богатиря і поклав початок переможній битві об’єднаних сил руських і московського, тверського, рязанського та інших князівств супроти татаро-монгольської орди.

Від епохальних і основоположних творів Іларіона “Слово про Закон і Благодать” та “Повістей врем’яних літ”, над якими трудилися Никон Великий (Іларіон), Іван (ігумен Печерський), Нестор Літописець і Сильвестр Видубицький, — до “Ходінь” Арсенія Селунського (XIV ст.) і численних копій з літературних пам’яток попередніх століть; від карного кодексу Ярослава Мудрого “Правда Руська” до “Статуту князя Володимира Всеволодовича Мономаха”, що пізніше ввійшов у широку редакцію “Правди Руської”, — до численних перекладних повістей героїчного, релігійно-життєвого, природничо-наукового характеру, — такий репертуар української літератури X — середини XV ст.

Наші перші златоусті-книжники уклали для навчання, домашнього читання, церковних богослужбових відправ, для виховання високої моральності й духовності коштовно оправлені й розкішно оформлені ізборники, синаксари, літописи, євангелія, збірники морально-дидактичних сентенцій і афоризмів, у назви яких часто вплітали золото, — Золотоструї, Золотослов, Золотий ланцюг тощо. Золото Слова несло золото істини, досвіду, історії,

філософської думки, правової культури, емоційної та естетичної напруги, героїчно-патріотичного пафосу, богословського осмислення людини і світу. До нас дійшло і сьогодні закаталогізовано майже 500 оригінальних пам'яток літератури й писемності України-Русі XI-XIII ст. До цього числа не входять пам'ятки, що дійшли до нас у копіях XII-XV ст., серед яких і "Слово про Закон і Благодать", і "Повісті врем'яних літ", і "Киево-Печерський патерик", і "Слово о полку Ігоревім" та багато інших. Ця незглибима скарбниця, створена полянськими нашими пращурами, дала поживу традиції, підґрунтя й коріння нашим слов'янським сестрам — Білорусі та Росії. Київська (українська) культура XI-XII століть викликала до життя і була першопоштовхом до творення культури білоруської, новгородської (до кореня вирубаной в XVI ст. Іваном IV Лютим) і з другої половини XII ст. на теренах Володимиро-Суздальського князівства — літератури і культури російської, яка після татаро-монгольської навали, поруйнування Полянської Русі і розгрому Мамаєвих полчищ у 1380 р. почала випереджати у розвитку ослаблений Київ і руську землю, а з часом перебрала до себе і назву Русь, модифіковану в Росію, та самочинно оголосила себе правонаступницею культурних цінностей Київської Русі, включила українську історію в склад історії "государства российского", князівську Українську державу IX—XV ст. стали називати російською державою "Древняя Русь с центром в Киеве". Росія присвоїла монопольне право вивчати та інтерпретувати українське ім'я, українську історію та культуру як свою, російську. Вже у наш час видатна українська поетеса Ліна Костенко скрушно констатує і застерігає північну сестру, а фактично наймолодшу дочку "матері міст руських" — Росію:

*Украдене ім'я до злодія не звикне.
Якби не ми, то як вас величать?*

*І Русь, і Рось, і Либідь ані скрикне,
І на вуста віків покладено печать.
Містерії німої пантоміми.
І Русь, і Рось, і Либідь ледь жива.
Імператив імперії незмінний,
Лише вдягнувся у нові слова!*

Робимо першу спробу зняти покладену на вуста віків імперську печать брехні і розбрату, розвіяти великодержавницькі шовіністичні міфи та ідеологічні метафори і вперше представити для користування учнівської та студентської молоді, викладацького і вчительського загалу, найширшого кола читачів українську літературну спадщину IX-XV віків. За всю українську історію навіть подібного видання не було. Були сподівання, що здобуття Україною незалежності внесе у справу висвітлення національної літературної історії суттєві зміни. Авжеж! За 10 років — жодного видання текстів з епохи Середньовіччя, тоді як в Росії за 1991—2001 рр. було здійснено, за моїми бібліографічними підрахунками, 64 видання текстів літератури Київської Русі з трактуванням їх як власне російських, як "великое наследие" Росії. Про це всі передмови, коментарі та примітки.

Тож видаємо твори наших перших класиків, русько-українських золотоустів, мовою оригіналу (для кваліфікованих читачів і тих, хто вивчає історію мови) і у відтворенні сучасною українською мовою. Це вибрані твори IX—XV ст., але ми намагалися подати їх не в уривках, а з належною повнотою.

Видання з'являється на кошти Координаційного Комітету Допомоги Україні у США (голова — інженер Володимир Воловодюк). В Україні поки що на це коштів нема.

Українська література Середньовіччя — це епоха, яку ми традиційно називаємо Київська Русь (IX — середина XV ст.). Окремі історики, а слідом за ними і літературознавці кінець історії Київської Русі позначають 1240-им

роком, коли татаро-монголи поруйнували Київ і обірвали культурний поступ Великокнязівської української держави. Ми кінець історії так званої Київської Русі відносимо на 1471 рік, на який припадає смерть останнього Великого київського князя Олельковича. Після нього Великий київський князь більше не обирався. Історичний розвиток колись могутньої Русі, чи Руської землі, розділився на три русла: українське русло пішло на Галичину і Волинь, з часом зайняло обширні землі Слобожанщини й Кубані, Луганщини й Донеччини, вихлюпнулося на Курщину, Вороніжчину, Білгородщину, залило Таврію і Крим, перехлюпнуло через Карпати й увібрало в себе гірські потоки Закарпаття. Все це була Русь, Руська земля, Русь-Україна. І зачудований наш пращур проспівав їй захоплений гімн: "О світло світлая і красно прибрана Земле Руська! Багатою красою дивуєш ти: озер многотою, дивуєш ріками ти і джерелами добре знаними, горами крутими, пагорбами високими, дібровами густими, полями дивними, звіриною многоликою, птаством незліченним, містами великими, селами дивними, виноградниками при садибах, будівлями церковними і князями грізними, боярами чесними, вельможами многими, — всим ти наповнена, Земле Руська, о правовірна віро християнська!" Це златоуст-книжник XIII ст. Це патріотична пісня нашого пращура, а значить і наша, українська. І не наша вина в тім, що ми про це не знали, а вірили підступним сусідам, що то їхнє... І ми пишалися своїм, як чужим.

Російське русло пробило собі дорогу на північний схід, де з кінця XII ст. на теренах Володимиро-Суздальської землі почали формуватися елементи давньоросійської словесності. Вона зростала на традиціях давньоукраїнської старокіївської літератури та старослов'янської мови, а далі розлилась по Московщині, Тверщині, Рязанщині. І утвердилася як література московська.

Білоруське русло пішло Кривією на Полоцьк, Турів, Смоленськ, живилося життєдайним Дніпром і Києвом. Ніколи не було в природі ні "єдиного древнерусского народа", ані "єдиного древнерусского языка". Були численні племена (і не тільки слов'янські!), з яких за тривалі віки сформувалися три різні східнослов'янські етноси: український, білоруський і найпізніший та наймолодший, а тому й енергійно агресивний російський етнос. Саме російський етнос на розвалинах колишньої могутньої імперії й віродив нову імперію — московське царство, перейменоване у XVIII ст. Петром I в Російську імперію. Українці й білоруси втратили не лише власну державність, національну незалежність, але й власну історію, а з плином часу Російська імперія нищить крок за кроком їхню мову та культуру.

Отож, це видання виходить у світ, коли з великими перешкодами й труднощами відбувається відродження України як незалежної держави, як культурного феномена з понад тисячолітньою традицією.

Початок освоєнню спадщини українського Середньовіччя було покладено в часи горбачовської "перебудови" у 80-х рр. XX ст. Першою ластівкою був переказ літописних оповідань "Повість минулих літ" В.Близнеця. Далі — "Антологія української поезії в 6-ти томах". Перший том її, упорядкований Валерієм Шевчуком, вийшов у 1984 р. з підзаголовком "Твори поетів XI-XVIII ст.". Сьогодні це читачам мало що говорить. Але це теж історія боротьби: вперше було сказано, що поети XI ст. — це українські поети. І вже ніхто не посмів сказати, що це "войовничий український буржуазний націоналізм". Далі почали з'являтися збірники, журнальні публікації, переклади "Літопису Руського", який врешті вийшов окремим виданням 1989 р., а його перекладач Леонід Махновець був відзначений Державною премією ім. Т.Шевченка.

Наступного 1990 р. побачила світ "Повість врем'яних літ" у перекладі Василя Яременка. То була перша спроба видати наш літопис у дзеркальному відтворенні: на лівій сторінці текст мовою початку XII ст., на правій — переклад сучасною мовою. Видання було зустрінуте схвально, але наступні події 1991 р., засилля російської книжкової продукції і посилення всіма засобами русифікації зупинило видання старо-

київських текстів та їх перекладів. Тільки заходами Києво-Могилянської академії й стараннями Ірини Жиленко-молодшої було видано сучасною українською мовою "Києво-Печерський патерик". На одинадцятому році незалежності України виходить у світ двотомна "Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя" з додатком літературознавчих матеріалів.

2. СХЕМА ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Створення науково виваженої схеми історії української літератури від найдавніших часів і до початку XXI ст. — надзвичайно важлива методологічна проблема. Кінцевий результат цілковито буде залежати від вихідних принципів, положень, в яких будуть закладені спрямовуючі й зобов'язуючі вимоги. Будемо розглядати літературну спадщину в зв'язку з історією церкви в Україні-Русі — матимемо інший висновок, аніж коли вивчатимемо історію літератури у зв'язку з суспільно-політичною формацією, як літератури феодалізму (розвинутого, роздрібненого, періоду занепаду й зародження буржуазних відносин). Можемо вивчати — навіть найдавнішу літературу — за часовими відтинками: десятиліттями, чвертинами, третинами й половинами століття, можна — за цілими століттями. Найдавнішу літературу нашу вивчали за типом державних формувань: як літературу княжої доби, літературу литовсько-польської держави, польського королівства, у складі російської імперії, австро-угорської імперії. І за цим принципом буде знайдено об'єктивні результати й певні висновки. Можна розглядати історію літератури за філологічними та естетичними критеріями, як історію літературних стилів чи історію розвитку поглядів на прекрасне, навіть за розвитком наративності (оповідності),

розвитком жанрової системи чи засобів художньої образності й виразності.

За комуністичного режиму всі побудови схеми історичного розвитку літератури були ідеологічними. Виходячи з методологічної настанови про класову боротьбу і про дві культури в кожній національній культурі, в літературі давноминулих часів шукали демократичні елементи, вияви, тенденції й громили релігійні, конфесійні тенденції як реакційні, антинародні, схоластичні, відірвані від життя народу і т.д. Виходячи з імперських ідеологічних потреб, літературу Київської Русі розглядали як наднаціональну чи позанаціональну, "спільну колицку", "спільну спадщину трьох братніх народів", що в кінцевому підсумку давало висновок: все це російське, а українське і білоруське тільки в складі російського, бо воно — дерево, а українське і білоруське — відчахнуті гілки з того дерева, які тільки й мріють, як знову зростися з ним. Всі ці висновки працювали на ідеологічний міф про "єдиний древнерусский народ" та "єдиний древнерусский язык", яких ніколи не існувало.

Як бачимо, різні схеми історії літератури епохи Середньовіччя були вкрай заідеологізовані і, окрім шкоди, науковому вивченню історії літературного процесу не давали нічого.

Українське наукове літературознавство ХІХ і ХХ століть в особі вчених М.І.Петрова, М.О.Максимовича, М.С.Грушевського, І.Я.Франка, М.С.Возняка, М.К.Зерова, М.Гнатишака, Д.І.Чижевського, В.П.Петрова (Домонтовича), а в наш час В.О.Шевчука та В.В.Яременка розвинуло вчення про культурно-історичну епоху як “хронологічно означений час, у якому певні культурно-стильові явища заявляють про себе, проходять *етали* становлення, періоди розвитку, досягають вершинних здобутків та панівного становища і, вичерпавши себе, — занепадають під тиском нових культурно-стильових тенденцій, зрештою, і літературних мод, інтелектуальних повівів, нових культурно-естетичних ідеалів, а часом і суспільно-політичних чинників”¹. У давній українській літературі таких культурно-історичних епох було три: Середньовіччя, Ренесанс і Бароко.

Наше видання представляє лише літературу Середньовіччя. Вона у часовому просторі між Античністю (язичництвом) і Ренесансом. Язичницька віра на теренах України-Русі переживає кризу і виявляє ознаки історичної приреченості в ІХ ст., тоді ж на Русі з’являються і перші християни. Про їх вбивство (а це варяги — батько і син — та київські князі — Аскольд і Дір) розповідають “Повісті врем’яних літ”. Період від перших зацікавлень новою вірою і до її прийняття як державної релігії ми називаємо Раннім Середньовіччям (ІХ ст. — 988 р.).

Здається, нема потреби наводити докази, що прийняття християнства за князя Володимира Великого в 988 році змінило напрямом культурно-релігійної

орієнтації Русі, викликало нові процеси і зацікавлення, дало поштовх до розвитку книжної справи, архітектурного будівництва, малярства, до зміни наукових уявлень про природу, людину, всесвіт, зацікавленості культурою, зокрема літературою інших народів. Цей період ми називаємо Високим або Розвиненим Середньовіччям. Його хронологічні межі — 988—1240 рр. Цей період традиційно називають культурою Київської Русі, хоча ця назва — лише метафора, бо власна назва нашої держави — Русь або Руська земля. Історія Русі не закінчилася поруйнуванням татаро-монголами Києва. Велике князівство руське продовжувало жити. Був занепад, перехід під владу Литви, але з послабленням татаро-монгольського гніту почалося активне відновлення культурно-релігійного життя, освіти, книжної справи. Це було Пізнє Середньовіччя. Його хронологічні межі — 1240—1471 рр. Одночасно закінчується й історія Київської Русі. Посилення турецької експансії на Схід і падіння в 1453 р. Константинополя — ідеологічної столиці Русі спричинило нову переорієнтацію тепер уже України-Русі. Відбулася зустріч з європейським Ренесансом.

Перша характерна ознака епохи Середньовіччя: вона була епохою рукописною. Перша друкована книга в Європі датується 1440 роком і була вже явищем Ренесансу. Перша друкована книга українця Юрія Дрогобича під назвою “Прогностична оцінка на рік 1483” побачила світ у Римі 1483 р. і також була витвором європейського Ренесансу.

¹ Василь Яременко. Панорама української літератури ХХ століття. // У кн.: Українське слово, кн. 1. — К.: Аконт, 2001, с. 19.

3. ДЕЩИЦЯ ПРО УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕНА І “СЛОВ’ЯНСЬКУ ГРАМОТУ” РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ-РУСИ

Пишучи про пам’ятки писемності, літератури, мистецтва, суспільно-політичної та філософсько-естетичної думки України-Русі IX — середини XV ст., про мову цих пам’яток, — проігноруємо окрики із-за чотирьох сторін небокраю: “Яка Україна? — Київська Русь!” — і апеляцію до “здорового глузду”. Сьогоднішня свідомість відкидає все це, бо певна вже, що той глузд і не здоровий, а марксистсько-ленінський, і взагалі не “глузд”, а ідеологія. Ми сповідуємо Франків методологічний підхід: “Ціла історія нашої цивілізації, матеріальної і духовної, се не що інше, як поступенне, систематичне і ненастанне відсування, віддалювання границі неможливого”. (“Поza межами можливого”. — Видання творів у 50 т. — Т. 4, с. 277). Для нас сьогодні “віддалювання границі неможливого” — це державна потреба у вивченні найдавніших, язичницьких, пам’яток писемності, з метою поєднати їх із даними інших наук і відшукати витоки національної культури.

Автентичність деяких пам’яток дохристиянської доби ще не доведена. Вони мають і своїх ревних прихильників, і таких же ревних хулителів — як серед аматорів-літературознавців, так і серед академічної літературознавчої еліти. Не беремо тут до уваги тих ідеологічних україножерів, котрі заперечують все, що може складати джерельне підґрунтя української історії, культури, духовності. Їхня нетерпимість, категоричність суджень лише засвідчує невігластво та брак наукової культури. Ми не робимо навіть спроби доводити “істинність чи ложність” таких пам’яток, як “Рукопис Войнич” (“Листи до божого ока” чи “Послання аріян до хозар”), в якому є відомості про нашу передісторію з V-го століття до н.е.;

“Влес-книга” (пам’ятка IX століття), реконструйований М.Брайчевським “Літопис Аскольда”; повіди, помниці та билиці, збережені в пам’яті одним із нащадків князів ростовських (про це знято документальний фільм “Славянський детектив”), договори київських князів-язичників із греками тощо. Прагнемо тут зреферувати думки вчених про ці пам’ятки, вказати на деякі *pro et contra*, що висловлюються в сучасному літературознавстві. Наша позиція — спокійно вивчати ці пам’ятки, бо вони вже є такими, незалежно від того, чи вони підробки, фальшивки, а чи автентичні.

Треба запитати тих, хто кричить про фальсифікати, вимагаючи доведення автентичності: а що, автентичність Біблії доведена, чи автентичність грецької міфології, записаної начебто Гомером? Чому вимагаєте від українських вчених доводити автентичність “Влес-книги”? Це наша міфологія, вона доведення автентичності не потребує. Її просто треба вивчати, щоб здійснити науковий заповіт Франка — відсувати межі неможливого.

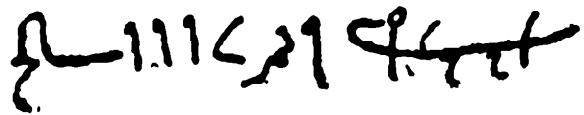
“Рукопис Войнич” був виявлений у Чехії 1666 року і тоді ж був перевезений до Італії. У 1912 році на цю пам’ятку натрапив колекціонер Войнич і вивіз її до США. Вивченням пам’ятки в США зайнявся болгарський славист-поліглот Джон Стойков, який у 1975 році дешифрував рукопис і опублікував у перекладі англійською мовою під титулом “Листи до божого ока”. Вони складають 232 пергаментні сторінки, що висвітлюють події 2700-літньої давнини, коли начебто існувала давніша віра в Око Боже, яка, можна здогадуватися, була заборонена хозарами. В Україні опублікував твір у журналі “Індоевропа”

(Київ, 1995 (7503), №1) Віталій Довгич, але не повністю, а фотокопії 8-ми сторінок рукопису. Публікатор підкреслив, що, на відміну від таких пам'яток, як "Влес-книга" чи навіть "Слово о полку Ігоревім", рукопис "Послання аریان до хозар" зберігся до сьогодні й чекає на вивчення. Українські й російські дешифрувальники до прочитання тексту "Рукопису Войничча" ще не приступили, але спротиву цій роботі маємо вже більше, ніж досить. Публікатор пам'ятки Джон Стойков стверджує, що це українська пам'ятка язичницької доби, створена особливим письмом, яка доносить до нас значний шар української лексики. Зміст твору має полемічний характер, спрямований на захист забороненої, очевидно, хозарами, віри в Око Боже. У пам'ятці є згадки про Русь, про легендарного прабатька українців Ора, нарікання, що у "стефу віра по вірі померла". Рукопис рясніє малюнками квітів, рослин тощо. В Україні твір не міг вивчатися від часу його виявлення в XVII ст. і не згадувався. І тут треба наголосити: коли це фальшивка з XVII ст., то це вже також унікальна пам'ятка. А вона досі навіть не опублікована. А ще мусить бути і дешифрована, бо в оригінальному вигляді нагадує якесь малозрозуміле белькотіння чи знахарське заклинання.

"Влес-книгу", на відміну від "Рукопису Войничча", опубліковано і в Росії, і в Україні за діаспорними публікаціями. Існує низка як безпосередніх, так і опосередкованих доказів, що у слов'ян Подніпров'я існувала власна оригінальна писемність. Уже трипільська людність (пелазги) мала письмо. Воно ще чекає на національну ідентифікацію. Але є "Сказання про письменна" чорноризця Храбра, який жив на зламі IX — X ст. і засвідчив: "Прежде оубо словѣне не имѣху книг, но чертами и рѣзами чьтяху и гадаху, погани сѣще", себто стверджується існування в слов'ян Придніпров'я рунічного письма

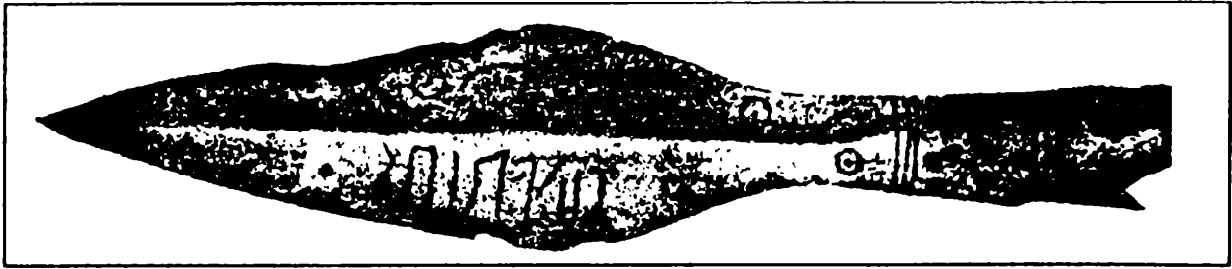
типу "черт і різ". Це були примітивні піктографічні знаки, якими записували лічбу, на яких гадали і якими, при потребі, записували мову, залучаючи для цього грецькі й латинські букви... Задовго до Кирила і Мефодія і ще певний час після них. Ця писемність, як свідчить перський історик Фахр-ад-Дін, дала життя "хозарському рунічному письму". Арабський мандрівник Ібн Фодлан у 921 р. був свідком похорон руського воїна у Волзьській Булгарії. Перед спаленням тіла руси на колоді з тополі написали ім'я руського мужа та ім'я царя русів.

У творі арабського письменника X ст. Ель-Массуді є запис про пророцтво, висічене на камені, який він знайшов в одному з "руських храмів". Ібн-ель-Недим, арабський учений, у книзі "Книга розпису наукам" наводить переказ посла одного із царів Кавказу до русів 987 р.: "Вони мають письменна, які вирізають на дереві. Він же показав мені кусок білого дерева, на якому були зображені, не знаю, чи то слова, чи окремі букви."

"Руське" письмо, подане в книзі
Ібн-ель-Недима 987 року

Анастас, у "Повістях врем'яних літ", перекинув у стан Володимира записку: "Кладези еже суть за тобою от востока, из того вода идет по трубе." Навіть якщо напис був по-грецьки, то русичі його читали. Договори князя Олега з греками 911 р. і князя Ігоря 945 р. були укладені грецькою мовою й "івановими письменами", тобто руським письмом. Батько Володимира князь Святослав — "написахъ на харотѣ сей и своїми печатѣми запечатахомъ". Є свідчення в договорах із греками, що Русь і Візантія ще в IX ст. спірні питання вирішували не тільки словесно, а й письмово.

На Волині було знайдено спис із III ст. н. е., на якому зберігся напис готськими рунами: "Товстий (грубий) їздець". До Другої світової війни цей спис зберігався у Військовому Музеї у Варшаві. Подальша доля його нам невідома.

Німецький хроніст єпископ Татмар Мерзенбурзький (976 — 1018) у язичницькому слов'янському храмі на півночі Німеччини бачив ідолів, на яких "особливими знаками" були накреслені надписи — близько 100 написів, що містили близько двох тисяч знаків. І суто логічне свідчення: у всіх слов'ян — південних, західних і східних — слова "писати", "письмо", "читати", "книга" є спільними, себто виникли вони ще до поділу слов'ян на три гілки й означали те саме, що побутувало на всьому слов'янському обширі ще до IV століття н.е.

Спроби відтворення докириличного письма робилися в 50—60-х рр. XX ст. ученими М.О.Константиновим (на основі "причорноморських знаків") і М.В.Енговатовим (на основі загадкових знаків у кирилівських написах на монетах руських князів XI ст. — рисочок і крапок замість пропущених літер). Першого, з його перспективною гіпотезою про походження буквено-звукового глаголичного письма від кіпрського письма V—VI ст. через подібні графічно знаки на причорноморських камінних плитах, надгробках, черепиці, амфорах і монетах до скіфсько-сарматського і всього праслов'янського люду, який створив знаки, що ставилися спочатку на пломбах, печатках, монетах, прясельцях, а далі ввійшли в глаголичне письмо (глагол — слово: "глаголом жги сердца людей" у

Пушкіна), — удушили спеці ідеологічно-класових теорій. У причорноморських знаках побачили лише родові, племінні й особисті знаки власності.

Другий учений у 60-х роках XX ст. застрелився з рушниці, доведений ідеологічними опонентами до самогубства. Енговатов доводив існування докириличної писемності у слов'ян і вже цим був ідеологічно шкідливий для радянської науки.

Сучасний дешифрувальник Г.С.Гриневич (див.: Г.С.Гриневич. Праславянская письменность. Результаты дешифровки. — М.: Общественная польза, 1993. — Т. 1) аргументовано стверджує, що "надписи, виконані письмом типу "черт і різів", мають обширну географію. Вони зустрічаються на величезних просторах від Рязані до Познані і від Москви до Стамбула (байдуже, чи були там створені, чи були туди завезені. — В.Я.).

Ще 15 років тому науці було відомо близько 600 берестяних грамот, викопаних із глинистих ґрунтів Новгород, ґрунтів, що не допускають гниття. Говоримо про це на ствердження, що написи на бересті мали значне поширення і поза Новгородом, і в Русі, але майже не мали шансів зберегтися до наших днів. На берестяній грамоті, що числиться під №591 і походить з IX ст., вирізана азбука. Вона засвідчує наявність азбуки в Новгороді, а значить і в Русі, ще до Кирила і Мефодія. Щоправда, у цій азбуці відсутні 11 букв із сорока трьох букв класичної кирилиці. На раніше знайдений бересті (№460) також вирізана азбука і в ній відсутні ті ж самі букви. Це засвідчує, що в той час слов'янська азбука

активно формувалася, але ще остаточно впорядкована не була.

Український вчений С.Висоцький серед графіті Софії Київської відкрив азбуку XI віку з 27 букв, розташованих у строгій відповідності з грецьким алфавітом і з додатком букв, необхідних для відображення особливостей слов'янської (полянської) мови. Отже, існували в Русі різні варіанти азбуки, а значить і різні системи письма. Дослідники слушно зауважили, що слов'яни, користуючись "чертами і різани", могли вирізати їх тільки на дереві або камені, але аж ніяк не на пергаменті. Тому й постав варіант прочитання "темного місця" в "Слові о полку Ігоревім": "Бо Ян же, братіє, растекашеться мыслію по древу..." — як свідчення, що поет записував свої думки на дерев'яних дошках, бо навіть і *буква*, *буквар*, *азбука* походять з того кореня, що й *бук* та *Буковина*. І букові дошки в Русі-Україні були найпершим матеріалом для письма. Але бук не витримує сирості, й тому, напевне, викопати їх уже не вдасться.

Та сирість — не єдина біда дерев'яних книг.

Віроломними ворогами язичницьких "дерев'яних" книг були візантійці-християни.

Запам'ятаймо, що ще в 415 році перші християни "во славу Ісуса Христа" спалили Александрійську бібліотеку. У вогні згоріло близько 700 тисяч язичницьких рукописів. Що не згоріло, те в 446 році допалили перші мусульмани "во славу Аллаха". У кострищах німецьких рицарів Священної Римської імперії, починаючи з X століття, згоріли дерев'яні ідоли з загадковими табличками-написами на них. На цих табличках з тайними знаками гадали слов'яни-венеди по Лабі та Одрі і по всьому балтійському узбережжі, звідки прийшли у Новгород княжити сини середньої дочки новгородського князя Гостомисла — Умили — Рюрик, Синеус і Трувор. Нашу

язичницьку дерев'яну книгу винищив час — гниття, вогонь, завойовники-чужинці і нові релігії, що постали як наслідок кризи язичництва.

Це слов'янські джерела і документи.

У билинах (билицях) "Київського циклу" бачимо, що всі богатирі, дружинники, купці — читають і пишуть. Київські князі-язичники, за "Повістями врем'яних літ", — Ігор, Святослав, Володимир складають договори з греками "івановими письменами", читають і пишуть.

Це українські джерела.

Є чимало свідчень про наявність письма у русів із арабських джерел. Секретар посольства 921 р. з Багдаду засвідчив, що русичі, підготовляючи до спалення тіло мужа, вирізали на дерев'яній труні з тополі його ім'я й ім'я свого царя.

Є свідчення з 988 р., що руси мають письменна, які вирізають на дереві. Отже, технологія виготовлення книг, подібних "Влес-книзі", на Русі IX—X століть існувала. Щоправда, довідалися про це вперше 1836 р. і можливий фальсифікатор Влес-книги про існування книг на дерев'яних дощечках не міг знати. І нема відповіді на питання, для чого було вигадувати те, чого за уявленнями кінця XVIII ст. не існувало. Сьогодні достовірно відомо, що книги на дерев'яних дощечках у IX—X ст. були. Вони мають свою ще не написану історію і через це на сьогодні складають лише передісторію писемності і книжної справи на українській землі.

Небувалий розріст книжної справи стався за Ярослава Мудрого, як і розбудова української старожитної державності. А започаткував їх князь Володимир Великий, котрий, за свідченням літописця, "любилъ словеса книжныє", заснував перші школи для "чад мужів нарочитих", з яких і виростили інтелектуали і книжники Русі XI—XIII ст. У Студитському статуті Києво-Печерського

монастиря, введеному ще Антонієм, з'явився параграф "Про каліграфа", що впорядковував працю переписувачів і перекладачів книг. Тут записана вимога переписувати точно, заборонялося будь-що дописувати, а вся робота книжників мала протікати в атмосфері "благодатного настрою", "душевного спокою". У "Житії Феодосія" міститься опис праці Никона Великого і Феодосія, ігумена Печерського, над створенням книг у книжній майстерні: у вечірній час Никон переплітає книги, а Феодосій пряде нитки, необхідні для виготовлення палітурок. Тут ідилічна обстановка співпраці двох споріднених душ, ідилія душевного спокою.

Потреба в книгах викликала до життя ремесло книжника, позначене Божою благодаттю і всеосяжною підтримкою Великого Київського князя.

У скрипторіях (так звалися майстерні рукописної книги) працювали переписувачі книг, перекладачі з інших мов, палітурники, художники, ювеліри, майстри по виготовленню пергаменту та інші, що виготовляли коштовні оклади, шукали надійні барвники для різнокольорового атраменту (чорнила), готували знаряддя для письма тощо.

Важливою складовою книжної справи в епоху Середньовіччя була книжкова мініатюра. Творили її наші українсько-руські майстри, хоча часом і за візантійськими зразками. До нас дійшли розкішно оздоблені книжковою мініатюрою "Остромирове Євангеліє" 1056—1057 рр., "Збірник Святослава" 1073 р., "Кодекс Гертруди" (дружини Великого київського князя Ізяслава Ярославича), для якого книжкові мініатюри створювалися протягом 1078—1087 рр., "Мстиславове Євангеліє" XII ст. та інші книги.

На початку XV ст. було зроблено копію з Володимирського літописного зводу 1206 р. Сьогодні цю копію називають Радзівілівським літописом. Копіїсти початку XV ст., відтворюючи мініатюри XII-XIII ст., донесли до нас особливості графічного мистецтва того часу. У Радзівілівському літописі вміщено 618 кольорових мініатюр, що доносять до нас неоціненні відомості про найдавніші архітектурні споруди, про зброю, вбрання, побутові речі, про битви з кочівниками, князівські міжусобиці, повстання киян, походи на Царгород — про всі найважливіші події кількох століть. Книжкові мініатюри, за висловом вченого А. Арциховського, є "вікнами у світ, що давно зник". Творці мініатюр виявили сміливу й майстерну руку та прекрасне знання тогочасних реалій.

У 1037 р., за свідченням "Повістей врем'яних літ", "Ярославъ же книги многіе написахъ, положилъ в... Софни", себто заснував першу державну бібліотеку. Тож у 2037 р. Україна відзначатиме 1000-ліття бібліотечної справи, але перші християнські книги з'явилися на нашій землі значно раніше. Десь близько 1018 р. у Вишгороді було переписане священиком і книжником Прокопієм так зване Реймське Євангеліє, вивезене у 1048 р. княжною Анною Ярославною до Франції. До нас дійшов останній власноручний підпис Анни Ярославни з 1063 року. Оригінал підписаної нею грамоти зберігається в Національній бібліотеці в Парижі.

Як правило, ім'я королів і королев писали канцеляристи, а володарі ставили тільки хрестик. Анна ж власноручно підписала грамоту своїм повним ім'ям і титулом староукраїнською мовою — Ана Руина замість латинського Anna Regina, що значило: Анна королева.

4 N 4 P 8 H . N 4

Це найперший автограф в історії нашої писемності, до того ж української княжни, королеви Франції Анни Ярославни.

Вона ж вивезла з собою і так зване Реймське Євангеліє, розвідку про яке українського вченого П. Курінного подаємо серед літературознавчих матеріалів.

Писане слово в дохристиянському слов'янському світі ніколи не було дивиною. І такий самий стан грамотності слов'ян у IV — IX ст., цілком очевидно, був би неможливим без добре облаштованої книжної справи. Адже "розум без книги, як піша птиця".

І тут доречна розмова про книги того часу, який учені ще інколи й сьогодні називають "безписемним", заперечують наявність літературних пам'яток у дохристиянський період.

Найперші відомості про книги раннього Середньовіччя на території нашої держави подав сам творець "слов'янської грамоти" — Кирило, який ще задовго до 863 р. бачив у кримському Херсонесі (Корсуні) в одного русина Євангеліє і Псалтир, написані руськими письменами и "чловека обреть глаголюща тою беседою, и беседова с ним и силу речи примь, своей беседе прикладав различна письма, гласная и согласная, и к Богу молитву творя, вьскоре начать чести и сказати, и мнози ся ему дивляху..." Це з "Паннонського житія" Кирила. За браком пам'яток вчені не повірили цьому свідченню, назвавши його пізнішою вставкою.

Російські радянські вчені (Л.П.Жуковська, О.В.Творогов та інші) категорично заперечили автентичність т. зв. "Влес-книги" і назвали фальсифікатора пам'ятки — А.І.Сулукадзева, який на початку XIX ст. мав таку славу. Він скуповував у ганчірників старовинні рукописи. Відомо, що в нього справді були якісь букви

дощечки, а в каталозі його бібліотеки є запис: "Патриарси на 45 букowych досках Ягипа Гана смерда в Ладогє IX в.". Відомо також, що у своїх фальсифікатах Сулукадзєв вживав "неправильний язык по незнанію правильного, иногда очень дикий".

Цитований вище Г.С.Гриневиц у книзі "Праславянская письменность" намагається зважити всі "за" і "проти" автентичності "Влес-книги" і допускає, що "Влес-книга" може бути і не піддробкою. Він зауважує: "Тонкощі, й особливо "підвішене" письмо, враховані при виготовленні дощечки, по-моєму, занадто "тонко" для Сулукадзева чи для будь-якого іншого підроблювача, і ця обставина, в поєднанні зі спостереженнями і міркуваннями відносно ы, ъ, ѣ і з приводу типу письма "Влес-книги" — цілком серйозна основа для того, щоб вважати, що "дощечка" не піддробка, а сторінка справжньої книги — зразок книжної справи IX ст." (с. 80). Г.Гриневиц доводить, що "знаки на дощечках озвучені неправильно", що в тексті повністю відсутні знаки, які б позначали звук ы і надкороткі голосні, для яких у кириличній азбуці є позначення — ъ і ѣ. І що Сулукадзєв як грамотна людина, бажаючи надати підробці достовірності, обов'язково ввів би бодай знак "ѣ". Ця обставина веде вченого далі, і він взагалі заперечує, що текст "Влес-книги" написаний кирилицею: "У складовому ж письмі типу "черт і різів" не було і не могло бути окремих знаків для звуків, які ми в нашій абетці позначаємо знаками (буквами) ы, ъ і ѣ, і ця обставина, хай навіть опосередкована, вказує на зв'язок письма "Влес-книги" зі складовим письмом типу "черт і різів". (с. 80).

Кожен рік приносить нам все нові й нові наукові дані на користь автентичності "Влес-книги". Так, нещодавно у Новгороді було знайдено археологами чотири дощечки з текстом тієї ж технології, що й дощечки "Влес-книги". Це серйозний

удар по тих категоричних невігласах, які замість того, щоб зайнятися вивченням пам'ятки, голослівно кричать про її неавтентичність. Для прихильників автентичності "Влес-книги" залишається без відповіді ще одне питання. Всі знають Сулукадзева як ревного виразника великодержавного російського шовінізму, то навіщо йому було виготовляти фальсифікат, який практично працює на українську історію? Очевидно, фальсифікатор названий непереконливий.

Історія становлення української літературної мови в епоху Середньовіччя є одночасно проблемою історико-культурною, культурологічною, а не суто мовознавчою. Літературознавців, перш за все, цікавить позалінгвістичний аспект літературної мови. Сьогодні проглядає справа так, що до появи старослов'янської книжної мови як надетнічної і наднаціональної існувала якась маловідома нам, особлива слов'янська мова українського (руського) етносу, яка лягла в основу "слов'янської грамоти" Кирила і Мефодія (а це факт історичний) і якою, можливо, була написана "Влес-книга" і, можливо, "Листи до божого ока" — пам'ятки науково недоведеної автентичності.

Сьогодні зроблено перші спроби схарактеризувати мовну ситуацію в дохристиянській Русі чи, як ми говоримо, в епоху раннього Середньовіччя. Ця проблема може бути з'ясована лише за умови вивчення писемності у слов'ян взагалі. Не треба доказів, досить чистої логіки, щоб зробити висновок, що наш народ, стикаючись поспіль із писемністю у норманів, у греків, у арабів, не міг не створити власної писемності, тим більше, що на нашій землі писемність мали уже трипільці за кілька тисячоліть до нашої ери. Санскрит та українська мова мають сотні слів із тотожним значенням, і тут уже випадковим збігом пояснити важко, легше відмести з порога: "цього не може бути", фальшивка, натяжка. І, як не дивно, до

цього вдаються переважно ті, хто ще десять років тому, як молитву, повторював методологічну настанову Леніна: "Кожне явище розглядати лише історично, лише у зв'язку з іншими, лише у зв'язку з конкретним досвідом історії." Це не найгірша настанова, але й вона до української історії, культурології ніколи не застосовувалась. Практично новітньої методології вивчення української Античності, українського Середньовіччя нема, часом навіть науковці не знають, що воно таке, де пролягає вододіл між Античністю і Середньовіччям, між Середньовіччям і Ренесансом. Один з учених істориків закінчує історію Русі 1240-м роком, другий — серединою XV-го століття, і це правильно, бо історія Русі закінчується зі смертю останнього Великого князя Землі Руської. Ним був Оленькович і помер він 1471 р.

Зібрані в одному виданні пам'ятки мають, перш за все, допомогти читачеві збагнути, які цінності — загальнолюдські й національні — виробило й утвердило українське Середньовіччя, яка ієрархія цих цінностей, які з них лягли в основу нашої культури, духовності, менталітету.

Ми зауважили, що вже язичницький світ схилився перед силою слова. Розуміння сили слова, яке може вилікувати, поранити, вбити, возрадувати, викликати насолоду і принести естетичне задоволення, мали вже інтелектуали-язичники. Вже вони марили про книгу. В Іларіона книга, все-таки, прийшла з християнством, а з книгою починається історія входження в процес літературного спілкування спочатку одиниць, потім окремих соціальних груп — ченців, бояр, князівських родин, міщан, учителів і т. д., а далі — значно ширших верств людності, про що можуть засвідчити написи XI ст. на стінах Софії Київської, Видубецького монастиря, Кирилівської церкви, церкви Спаса у Берестовому і т. д. Тільки як ми прочитаємо ці написи? Ось Сергій Висоцький відкрив на фасаді церкви св. Михайла у

Видубецькому монастирі надзвичайно лаконічні написи: на західному фасаді — **Вьсеволжа**, на північному — **Орѣшько**, на південному — **мѣць**. Вчений коментує: “**Вьсеволжа**”, т. е. притяжательная форма от имени “**Всеволод**”, “**Орѣшько**”, т. е. имя “**Орешко**”, “**мѣць**” — это, несомненно, сокращение слова “**месяц**”. Однако сверху нет необходимого при сокращении титла”². А ми думаємо, що його там і бути не могло, бо то написано не “місяць”, а “міць”. Є поважні сумніви і стосовно імені “**Орѣшько**”, бо то написано “горішок”. Отже, ідеш було в XI ст. навколо церкви і читаєш: “**Всеволодова міць, горішок**”. Для цих цілей вона і будувалася, і написано кирилицею, по-українськи — **Всеволодова, міць, горішок**. А “**Орешко**” і “**місяц**” — вигадані, це сучасна фальсифікація справжнього тексту.

Пізніше такі посутні написи робили не тільки на храмах, а й на дитячих люльках (колисках), на сволоках, виливали на церковних дзвонах, на жерлах гармат — і слово дзвеніло міддю, стріляло вже не в образному розумінні, а буквально. Цю функціональну роль, сподіваємося і віримо, українське слово збереже і в XXI ст.

Для нас є цілком очевидною періодична зміна мовних систем. За нашої пам’яті чи новітньої історії низкою правописних реформ, з падінням Російської імперії канула в Лету система старослов’янської мови (староболгарська, староруська, церковнослов’янська тощо), ще раніше втратила культурну й освітню роль латинська мова, різні модифікації давньоукраїнської книжної мови. Запанивала система сучасних літературних мов на основі народної.

А чи знаємо ми достеменно, яку мовну систему, що мала широке суспільне функціонування в дохристиянську, сиріч античну (язичницьку) добу, замінила

“слов’янська грамота” солунських братів Кирила і Мефодія? А коли була мовна система, то були і підсистеми, про які ми знаємо ще менше. У вчених є домовленість про такі поняття, як індоєвропейська мовна спільність (система), праслов’янська мовна спільність, слов’янська мовна спільність. Для розуміння широкого загалу ці вчені метафори мало що говорять. А нас цікавить, яка мовна система була панівною з часів трипільської мальованої кераміки. І чи тільки горшки або черепки залишили для нас із V тисячоліття до н. е. загадкові трипільці, чи маємо від них щось у нашій культурі взагалі, у мові зокрема.

Сьогодні все настійніше стукають у нашу наукову свідомість факти спорідненості санскриту й української мови — від поляка Михайла Красуського до сучасних Степана Наливайка і Василя Кобелюха та інших санскритологів.

Що і як заступило діючі тоді системи мовного функціонування? Що маємо сьогодні? Будь-які гіпотези зустрічаються “в штыки” з помахами вказівного пальця в районі скронь, без кінця чуємо безвідпорний аргумент тьоті Моті з комедії М.Куліша: “Цього не може бути, бо цього не може бути ніколи”. А наукових аргументів нема, або ж вони малопереконливі, а доводять тільки те, що може бути так, але може бути й інакше.

Очевидячки, довести автентичність таких пам’яток, як “Влес-книга” чи “Рукопис Войничча”, стане можливим, коли буде встановлено, з якої мовної системи вони до нас дійшли. Або буде науково доведено, що таких систем не існувало і мову цих книг штучно витворив один індивід-фальсифікатор. Тут категоричність набуває рис невігластва. Треба вивчати спокійно, без агресивної заданості.

² *Высоцкий С.А.* Киевские граффити XI—XVII вв. — К.: Наукова думка, 1985, с. 43—44.

Проблема писемності у слов'ян взагалі, в українців-полян (руських) зокрема, досі остаточно не розв'язана, що заважає національній ідентифікації багатьох пам'яток. Серед численних теорій і гіпотез найаргументованішою для нас є теорія відомого російського вченого В.О.Істріна (1906 — 1967). У книзі "1100 лет славянской азбуки" (М.: Наука, 1988, 2-е вид.; 1-е вид. у 1963 р.) він систематизує існуючі відомості про найдавніші слов'янські письмена (букви й використання їх на письмі). Всю розмаїтість свідчень В.О.Істріна групує на 3 види:

1. Такі, що засвідчують імовірний вид слов'янського письма (черти і різні за сказанням чорноризця Храбра, свідчення мандрівників з арабського світу до слов'ян, чернігівський надпис, руські монети X—XI віків, дрогочинські знаки з Західного Буту, знаки на прясельцях, календарях).

2. Можливий вид слов'янського письма. В.О.Істріна наводить 13 свідчень.

3. Відомості про можливі впливи на слов'янське письмо (причорноморські сарматські знаки, черняхівські календарні знаки. Віднесемо сюди й написи на горшках трипільської культури з V—IV тисячоліть до н. е.).

На основі наявного в науковому обігу матеріалу можна стверджувати, що на грецькій основі складається протокириличне письмо, в існуванні якого сьогоднішня наука не сумнівається. Академік Борис Рибаків початок піктографічного письма типу черт і різів датує II—IV ст. н. е. На його основі в VI—VII ст. формується буквенно-звукове протокириличне письмо. Ми знаємо, що наші першовчителі Кирило і Мефодій створили дві системи слов'янських письмен — кирилицю і глаголицю. Так от, протоглаголицьких пам'яток досі не виявлено. Яка з двох азбук — кирилиця чи глаголиця — була створена Кирилом (Костянтином Філософом) і звідки постала глаголиця — до кінця не з'ясовано, хоча матеріалу наука надбала вже чимало. На

його оперті В.О.Істріна стверджує, що глаголицю створив один з учнів Мефодія — Горазд — після вигнання Мефодія у 855 р. з Моравії. Справа в тому, що створення слов'янського письма проходило в напруженій ідеологічній та політичній боротьбі. Імперський Рим вважав гідними "Святого Письма" і богослужбових відправ лише три мови — єврейську, грецьку, латинську. Аргументом, як правило, служив факт, що цими трьома мовами було зроблено напис на хресті, на якому розіп'яли Ісуса Христа: "Ісус Назаретянин Цар Іудейський" (скорочено: ІНЦІ). Рим відверто ігнорував біблійну настанову будь-яким диханням хвалити Господа. Себто, Біблія утверджувала рівноправність мов. Але агресивне німецько-католицьке духовенство нав'язувало у богослужбових відправах латинську мову, незрозумілу для більшості народів Європи. Римські папи піддавали прокляттю слов'янське письмо і книги. Мефодія було вигнано з Моравії, і тут же його учні, щоб вивести з-під прокляття римських пап слов'янську писемність, в умовах жорстоких переслідувань і гонінь на все, пов'язане з візантійською церквою, — створили глаголичне письмо (або відродили протоглаголичне письмо, про існування якого досі нічого не відомо), своєрідне ранньосередньовічне есперанто, цілком штучне утворення, результат індивідуальної творчості... Якщо кирилиця складалася еволюційним шляхом, то глаголиця являла спонтанний винахід індивідууму, спровокований ситуацією, потребою в жорстоких умовах дистанціюватися від грецького письма, ненависного католицькому кліру, навіть за рахунок штучного ускладнення слов'янського письма. Так і народилася буквенна система з загадковими петельками, кружечками, вусиками і хвостиками.

Візантія, що назвала себе "другим Римом", успадкувала і зберегла традиції античної освіченості й культури. Кон-

Сучасна латинка	Єгипетська азбука		Єврейська азбука			Грецька азбука				Латинська азбука
	Ієрогліфи	Ієрогліфи	Давня	Фінікійська	Єврейська	Давня	Епіграфічна	Уніція	Мікрус-нуп	
а			א	א	א	Α	α	α	α	A
б			ב	ב	ב	Β	β	β	β	B
в			ג	ג	ג	Γ	γ	Γ	Υ	C
д			ד	ד	ד	Δ	δ	Δ	Ϛ	D
е			ה	ה	ה	Ε	ε	Ε	Ϝ	E
ф			ו	ו	ו	Ϝ	ϝ			F
г			ז	ז	ז	Ζ	ζ	Ζ	Ϝ	G
дз			ח	ח	ח	Η	η	Η	κ	H
дт			ט	ט	ט	Θ	θ	Θ	Ϟ	
дл			י	י	י	Ι	ι	Ι	ι	I
к			כ	כ	כ	Κ	κ	Κ	κ	K
л			ל	ל	ל	Λ	λ	Λ	λ	L
м			מ	מ	מ	Μ	μ	Μ	μ	M
н			נ	נ	נ	Ν	ν	Ν	ρ	N
о			ס	ס	ס	Ξ	ξ	Ξ	Ϝ	
р			פ	פ	פ	Ο	ο	Ο	ο	O
рз			ק	ק	ק	Ρ	ρ	Π	Ϟ	P
с			ר	ר	ר	ρ				
q			ש	ש	ש	Ϛ	ϛ			Q
р			ת	ת	ת	ρ	ρ	ρ	ρ	R
sch			ש	ש	ש	ς	ς	ς	Ϛ	S
с			ת	ת	ת	τ	τ	τ	τ	T
						υ	υ	Υ	υ	V/v
						φ	φ	Φ	Φ	
						χ	χ	Χ	Χ	X/x
						ψ	ψ	Ψ	ψ	
						ω	ω	Ω	ω	

Таблиця походження азбук

Alphab. graecum	cyrillicum	glagoliticum	croaticum
1. Δ a 600 X ^{ch}	1. А a X ^{ch} 600.	1. ⚪ a ⚪ ^{ch} 600.	1. ⚪ a ⚪ ^{ch}
2. Β b 800. Ω ω	2. Б b Ω 800.	2. ⚫ b ⚫ 800.	2. ⚫ b ⚫
3. Γ g	3. Г g Ш s	3. ⚨ g ⚨ s	3. ⚨ g ⚨ s
4. Δ d	4. Д d Ψ šc	4. ⚩ d ⚩ šc	4. ⚩ d ⚩ šc
5. Ε e	5. Ε e Ъ ũ(o)	5. ⚪ e ⚪ ũ(o)	5. ⚪ e ⚪ ũ(o)
6. Σ z	6. Σ dz љ Ъ i(e)	6. ⚫ dz љ Ъ i(e)	6. ⚫ dz љ Ъ i(e)
7. Ζ z	7. Ζ z Ъ ě	7. ⚫ z Ъ ě	7. ⚫ z Ъ ě
8. Η i/e/Ι α	8. Η i Ι ja	8. ⚫ i ⚫ ja	8. ⚫ i ⚫ ja
10. Ι i	10. Ι i Ю ju	10. ⚫ i ⚫ ju	10. ⚫ i ⚫ ju
20. Κ k	20. Κ k ⚪ th 9.	20. ⚫ k ⚫ th 9.	20. ⚫ k ⚫
30. Λ l 400. Υ y	30. Λ l Υ y 400.	30. ⚫ l ⚫ y 400.	30. ⚫ l ⚫
40. Μ m	40. Μ m ⚫ a	40. ⚫ m ⚫ a	40. ⚫ m ⚫
50. Ν n α	50. Ν n ⚫ e 900.	50. ⚫ n ⚫ e 900.	50. ⚫ n ⚫
70. Ο o	70. Ο o ⚫ ja	70. ⚫ o ⚫ ja	70. ⚫ o ⚫
80. Π p	80. Π p ΙA je	80. ⚫ p ⚫ je	80. ⚫ p ⚫
100. Ρ r	100. Ρ r ΙE je	100. ⚫ r ⚫ je	100. ⚫ r ⚫
200. Σ s	200. Σ s Ω ot	200. ⚫ s ⚫ ot	200. ⚫ s ⚫
300. Τ t 90	300. Τ t 90.	300. ⚫ t 90.	300. ⚫ t ⚫
ΟΥ u	ΟΥ u Υ ě 90.	ΟΥ u Υ ě 90.	ΟΥ u ⚫ ě 90.
500. Φ φ 700. Ψ ps	500. Φ φ 700.	500. ⚫ φ 700.	500. ⚫ φ ⚫

Азбуки: грецька, кирилиця, глаголиця
із цифровими значеннями букв

стантинополь, християнізувавши численні слов'янські народи, посприяв створенню універсальної для всіх слов'янських народів системи письма для церковних відправ і богослужбових книг. Це був вияв культурної гнучкості, яка сприяла збагаченню й “омолодженню” трук-

лявіючого імперського організму, продовжувала йому життя ще на тисячоліття. Але й “другий Рим” — Константинополь як столиця могутньої й найбагатшої в світі Візантійської імперії — також був приречений. Як і всі імперії в світі.

4. УКРАЇНА-РУСЬ У СУВ'ЯЗІ ВІКІВ (“...МИ ВІД РОДУ РУСЬКОГО...”)

У X столітті на Русі відбулася зміна релігії. У 988 р. було прийнято християнство і задекларовано цілковиту відмову від язичницької (народної) віри. Язичницьку державу Русь розбудовували брати Кий, Щек і Хорив, князі Аскольд, Дір, Олег, Ігор, Святослав, княгиня-християнка Ольга, князь Володимир Великий. Його управління Руською землею відбувалося і в язичницькі часи, і в перші десятиліття християнізації Русі. Ця постать у нашій національній історії унікальна, він дав новий напрямок духовного розвитку народу.

Особливого розквіту держава Руська земля набула за часів Великого київського князя Ярослава Володимировича Мудрого. За нього остаточно оформилась на величезних просторах від Білого до Чорного моря, від Закарпаття до Волги могутня імперія. Десятки слов'янських і не-слов'янських племен були “примучені” Києвом і мусили платити данину, постачати Києву воїв і робочу силу.

З'явилися численні монастирі, величні собори, храми і церкви, в яких гуртувалася інтелектуальна еліта — книжники, літописці, перекладачі, учителі, оратори-проповідники, богомази — творці духовних благ. Набула розмаху освіта, була заснована при Софіївському соборі перша на Русі бібліотека, відома як бібліотека Ярослава Мудрого.

Множилися міждержавні зв'язки з країнами Європи, особливо через династичні

шлюбів, яких у XI—XII столітті було укладено кілька десятків: із Швецією, Норвегією, Польщею, Чехією, Візантією, Англією, Францією, Німеччиною, Угорщиною, Литвою, Болгарією та іншими. Тож у жилах представників багатьох королівських династій Європи тече благородна кров Київських полянських князівен. Європейську ж кров із серць наших князів, королів, пізніше гетьманів нам вицідили до краплі з ідеологічних, класових, партійних міркувань. Грибницю, на якій зростала своя національна еліта, постійно нищили вороже налаштовані до нас сусіди. Вони руйнували величні архітектурні будови, спалювали ікони і книги, грабували церкви і князівські тереми, забирали в полон, рабство найвродливіших, найздоровіших і гордих. Етнос винародовлювався впродовж віків. Скільки і яких життів забрали печеніги, половці, татаро-монголи, німецькі рицарі, польські князі, а від 1169 р., від Андрія Боголюбського починаючи, і князі Володимиро-Суздальські, Ростовські, а далі — Московські!..

Вражаючі збитки йшли від князівських міжусобиць, інтриг, численних битв між своїми, які на той час були, на жаль, моральною нормою, хоча й осуджувалися літописцями, авторами трагічних оповідей про самонищення Русі, розбрат, розбої своїх на своїй же землі.

І все ж Ярославом Мудрим, Ярославичами, Володимиром Всеволодовичем Мономахом були закладені правові основи державності — “Руська правда” (1017)

(“Устав Великого князя Ярослава”, “Устав Володимира Всеволодовича”) та інші документи, що доопрацьовували, доповнювали і поширювали “Руську правду”. Цей правовий документ регулював суспільно-політичні, морально-правові відносини в руській державі протягом кількох століть і склав підґрунтя для “Литовського статуту” та подальшого судочинства в часи Гетьманщини.

Ярослав Мудрий майже в десять разів побільшив територію Києва і зробив його одним з найбільших і найвеличніших міст Європи. Київ часів Ярослава — могутній торговий і культурний центр.

Русь XI століття виявила серйозний спротив навіть такій силі, як Візантійська імперія, ідеологічне засилля якої було досить відчутним для гордої і волелюбної Русі. Великі Київські князі Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, а далі Галицько-Волинські князі Ярослав Осмомисл, Роман Галицький і Данило Галицький виробили для Русі власну культурно-політику, геополітику і хронополітику, які стали в подальшому для України традиційними і справляють свій вплив на суспільно-політичні процеси в Україні й сьогодні, на зламі тисячоліть, коли відбулася зміна ідеологій, подібна зміні релігій в X ст.

Геополітичні програми Великих київських князів вибудовувалися по вектору Південь — Північ, а не Схід — Захід. Чорноморсько-балтійська доктрина України формувалася віками. Шлях “із варяг у греки” і навпаки — це геополітичний простір Русі, що забезпечував їй сталі економічно-торговельні, культурно-духовні і військово-державні зносини від Візантії і Болгарії до Скандинавії, залучаючи в коло цих інтересів Литву, Польщу, Словенську (Новгородську) землю; вироблялася просторова орієнтація Русі-України — важливий складник суспільно-політичної думки доби Середньовіччя. На відміну від сьогодення, всі питання релігії, культури,

міжетнічних взаємин, економічного життя, із застереженням кажучи, інтелектуально-наукових проблем подальшого розвитку формувалися і вирішувалися в Києві, а не в удільних князівствах чи, як сьогодні кажуть, в регіонах. Державна сила була в руках столяного Києва, його інтелектуальної еліти. Тут в XI—XII ст. формувалися всі просторові орієнтації, визначалися політичні точки напруги, центри притягання і напрямки в історичному часі (хронополітика).

Але, як видно із творів Іларіона Київського, Нестора-літописця, Данила Заточника, низки анонімних авторів XI—XIV ст., у часи Великих київських князів Русь мала власну культурно- і хронополітику. Незважаючи на протиставлення провізантійськи, проболгарськи, проіудейськи (були в Русі так звані “ожидовілі” чи “жидовствуючі” і єпископ Лука Жидята), пронорманськи настроєних інтелектуалів, в Русі існувала конвенція (згода) серед еліти. Платформою такої елітної конвенції була ідентифікація (ототожнення, прирівнювання) Русі з православ’ям візантійського зразка, болгарською автокефальністю і власною культурною традицією, що складала потужний культурний пласт народної (язичницької) історії. Ортодоксальний, ревний проповідник і захисник православ’я Іларіон Київський у “Слові про Закон, Благодать та Істину” з великою шанобою говорить про язичницький період нашої історії, київських князів-язичників, які розбудовували Русь, здобули їй місце і шану серед європейських держав, підвели до усвідомлення історичної, державної необхідності прийняття християнства, що й зробив учорашній князь-язичник Володимир. Іларіон бере під захист язичництво, але не як релігію, а як свою національну історію. Проблема захисту від паплюження своєї національної історії була поставлена Іларіоном вперше в XI ст., стала основою згоди та єдності

інтелектуальної еліти українського етносу на століття і була зруйнована лише в ХХ ст. за комуністичного режиму імперською комуністичною ідеологією. ХХІ ст. неминуче приречене вдивлятися в історію Русі, з якою має ідентифікуватися український народ як політична нація, щоб відновити основу для елітної конвенції між лівими і правими, центристами і позаблоковими представниками в Україні ХХІ століття.

Плідне і творче засвоєння історії Київської Русі знову поставить Київ в позицію прагнення до нього не тільки регіонів України, а й Білорусії та Росії, які вийшли з традицій Русі та є її культурними спадкоємцями. Саме ця хронополітична парадигма дозволяє апелювати до Середньовіччя, а не до Ренесансу чи Бароко як до козацьких часів, в яких були породжені неоднозначні тенденції — позитивні і негативні — в розумінні розвитку власного державницького потенціалу, а не орієнтації на Росію, Польщу, Туреччину, що мають вияви і сьогодні й не дозволяють здійснити конвенціональну ідентифікацію для всієї України, себто не дають загальної основи, на якій можна всіх об'єднати — як тих, що мають проросійську, так і тих, що мають прозахідну чи якусь іншу політичну та ідеологічну орієнтацію. Ця хронополітична парадигма діє й сьогодні, коли формується співпраця причорноморських і прибалтійських держав. Старі суті оживають через тисячоліття і починають животворяще діяти в “малому часі”, себто сьогодні. Середньовічна Русь як культура знову знаходить себе у відродженні України, бо вона знову підпадає під південний вплив і поширює його на Північ — Литву, Польщу, Прибалтику, Білорусію і Росію.

Безперечно, Україні потрібна геополітична ідентифікація як просторова ідентифікація. Колись Ольжич висловив

сентенцію, побудовану на здобутках археології:

*Над диким простором Карпати —
Памір,
Дзвінка і сліпуча, як слава,
Напруженим муром на цоколі гір
Ясніє Залізна Держава.*

Ця скіфська держава “трьох суходолів” мислилася О. Ольжичем як Українська Держава, так само як Юрій Липа геополітичну ідентифікацію робив на ґрунті Понтійської Держави Мітридата VI Євпатора (“Чорноморська доктрина”). Сучасна Україна має вибрати Русь, в якій забилося на повну силу вперше українське серце. Більш давні національні імпульси треба не стільки виявляти (вони відомі), як науково доводити, що вони наші.

Як бачимо, спроби просторової ідентифікації як ідентифікації місця робилися вченими, часом з багатим поетичним мисленням, давно, але на заваді ставало незнання нашої праісторії, доісторичних часів, бо історичні починаються для України, за ідеологічною наукою, з так званої Київської Русі. Науковці визначають дві ідентифікації місця — європейську та євроазійську, але, як бачимо, були й інші. Треба мати на оці, що простором мислить Азія, Європа — часом, Америка ідентифікується з культурою. Як європейці ми, українці, маємо ідентифікувати себе з якоюсь епохою, коли активно творилася українська державність (Середньовічної Полянської Русі чи Козаччини), з певною культурою, яку приймаємо і в якій знаходимо себе якнайдавніше (знову — Полянська Русь). Отже, європейська традиція — ідентифікуватися з часом. Наукове і політичне завдання для України — відсувати часові, а не просторові межі аж до епох палеоліту і неоліту, трипільської культури і т. п., що сьогодні

часом енергійно заперечується окремими вченими, хоча і без належної аргументації, за принципом: “цього не може бути”.

“...Ми від роду руського...” — так представлялися послы полянських, ще поганських князів перед візантійськими імператорами та, очевидно, й перед іншими європейськими можновладцями.

Хто тут “ми”? Зрозуміло, представники Великого київського князя, послы його. Як видно з переліку імен, більшість із них навіть не поляни, а чужинці, що були на службі у князя, — варяги. Але говорили вони “від роду руського”. Від імені Руської землі, держави Русь. Це була держава наших пращурів, історична держава, не міфічна. Чи існували на сучасній українській землі раніше державні утворення і чи знайдемо там, у глибині докиївської історії, коріння нашого руського, далі — українського роду і народу?

Сьогодні це питання настільки хвилює суспільно-політичні настрої українців, що історична наука не встигає давати вичерпні наукові відповіді. Та вичерпними вони й не можуть бути, бо всі наукові висновки дочасні і під тиском нових історичних відомостей, фактів, документів, археологічних знахідок, що постійно поповнюють науковий обіг, можуть зазнати суттєвих коректив або й цілком бути зміненими. Тим паче, що українська прадавня історія за комуністичного режиму просто не вивчалася. На ній стояло ідеологічне табу.

Наше наукове історичне поле забур'янене вкрай, а на такому занедбанні дорідний знак не вродить. Оскільки офіційна історична наука обтяжена ідеологічними стереотипами радянської історіографії, за справу взялися аматори. Але за останнє десятиліття постала й опозиційна до офіційної історична наука вчених-практиків, які проводять археологічні розкопки, розбирають архівні завали, збирають історичні документи, осмислюють їх і приходять до висновків, які

розбігаються з концепціями радянських академіків, що залишаються і далі “при ділі”.

Щойно побачила світ “Стародавня історія України” у трьох томах за редакцією академіка П.Толочка. Висновок, що “ми більше руські, ніж вони”, себто українці більше мають прав називатися руськими, ніж росіяни, вносить заспокоєння в суспільство, бо є поверненням до історичної правди. Ці слова академіка газета “Дзеркало тижня” винесла в заголовок інтерв'ю. Але підзаголовок редакції “Історія без міфів і сенсацій” перекреслює всі сподівання на поступ історичної науки. Та не буває історії без міфів і сенсацій. Що, десятитомна “Історія Української РСР” без міфів і сенсацій? Та там одні міфи, просто сенсаційні. Інша річ, що міфи бувають різними.

Є не міф, а епоха мальованої кераміки, названа трипільською культурою. З масою археологічних документів, навіть письменами. Академік П.П.Толочко бере на кпини, що окремі вчені розглядають культуру Трипілля як українську історію тільки на тій підставі, що вона “погано лежить”. Але ж це також міф. Учені сумлінно вивчають, чи вхопила українська культурна традиція бодай корінець від трипільської культури, якийсь нерв у свій національний організм. Якщо Трипілля — не українська історія, то чия? На чие добро ми накинули зизим оком? А чи нам сказали, де ж вона вивчається, де той народ, що її створив? Пелазги? Ті, що створили найдавніші письмена? Так, в усій європейській науці сьогодні говорять, що пелазги вийшли з Подніпров'я, де живуть сьогодні українці. На нашій землі творилася багата історія, що стала передісторією і руської, сиріч української культури. Невже автохтонне населення, яке, згідно з новітнім міфом, ще роздумувало, чи бути йому у майбутньому слов'янами-українцями, чи ні, так нічого і не взяло в свій актив? “Слов'яни

з'являються на історичній арені лише на межі нової та старої ер, українці — ще пізніше етнічне утворення”? А праслов'янська історія хіба не належить до передісторії слов'янства? І знову вчений міф, бо все тут одна термінологія, про яку, як каже академік П.П.Толочко, “не сперечаються, а домовляються”. І це правда.

Після хрещення Русі, говорить Нестор-Літописець, збулося пророцтво на Руській землі, в якому було сказано: “въ оны дни услышатъ гл҃снн словеса книжная, яснѣ бѣдетъ языкъ г҃гннвыхъ”. Про яке пророцтво йдеться? Хто пророкував? Бачимо в цьому свідченні незадоволення язичницькими ритуалами, які відбувалися під бубніння, гундосення язичницьких жерців, коли вже знані були, очевидячки, богослужбові відправи в християнських осередках за книгами, про які вже мріяли і “передові” язичники. Адже пророцтво побутувало в язичницькій Русі, коли до книги, як видно, було позначене страхом негативне ставлення, про що свідчить Нестор: “нача (Володимир Великий — В.Я.) помати ѿ нарочитой чади дѣти и даяти на ѹченне книжное, а матери же чадѣ своихъ плакахѹся по нихъ”. Навчання книжне дітей викликало у батьків смертельний жах. Прийшли “нові люди”, з християнством прийшли нові віяння, новий дух часу, дух книжності і освіти.

Освічена верства вчорашніх язичницьких інтелектуалів прихильно зустріла зміни. “Нові люди, вибрані Богом, — християни!” Але ж вони ще вчора були язичниками, людьми старої віри. Старе і нове було в центрі суспільно-політичної думки, і проблема ставлення до старого, язичницького, всього, що створило велич і славу Руській землі і привело до державного усвідомлення необхідності зміни релігії, турбувала навіть таких ортодоксальних, ревних захисників православ'я, як Іларіон та Нестор.

Язичницька Русь, за Нестором, прагла оновлення, а християнська важко звільнялася від язичницьких вірувань і традицій: “Хіба не як погани живемо, коли віримо в зустріч? Бо коли хто зустріне чорноризця або пустинника чи свиню, то вертається назад. Адже се за диявольським підмовленням віримо в прикмети, а інші у чхання вірять... Але цими і іншими способами диявол спокушає, всілякими хитрощами зваблює нас від Бога, трубами, скоморохами, гусями і русаліями. Адже бачимо ігрища утопані і людей безліч на них... А церкви стоять, навіть коли настає час молитви, мало їх знаходиться в церкві.” Проблем у церкві, як бачимо, вистачало: церкви пустували, а язичницькі “дискотеки” гули від скопища людей. І це в перші десятиліття XII ст., коли від прийняття християнства минуло близько 125 років.

5. “ПОЛЯНЕ, ЯЖЕ НИНИ ЗОВЕМОЯ РУСЬ”

Питання, поставлене літописцем Нестором: “откуда естъ пошла Руська земля”, має два аспекти: коли з'явилася назва *Русь* і хто та коли заснував державу *Русь* чи Руську землю, хто були перші державці на Русі. Для нас важливо також знати, коли і чому назва *Русь* була замінена назвою Україна, а назва *Русь* була перейнята північними князівствами і згодом перетворена на *Великоросію*, а за Петра I — на *Росію*.

Все це вимагає наукового в'яснення, бо на політичній карті XI—XV століть таких назв, як Київська Русь чи, тим паче, “Древняя Русь” не було. Це імперські міфи чи ідеологічні метафори, одна XIX-го, а друга XX-го століть.

Перша дата в Літописі руському (така об'єднуюча назва трьох літописів: Повістей врем'яних літ, Київського та Галицько-Волинського) — 852 рік, за константинопольським календарем —

6360-ий: “В літо 6360, індикта 15, коли почав царювати Михайло, почала прозиватися Руська земля. Про це довідалися ми з грецького літопису, в якому сказано, що при цьому цареві Русь приходила на Цареград...” Але сьогодні нам відомі значно раніші за 852 рік згадки про Русь, хоча достеменно не відомо, де та Русь знаходилась. Так, арабський мандрівник IX ст. Ібн-Руст розповідає таке: “Русь — це острів, довкола якого є озеро, острів, на якому вони живуть. Вони мають короля, якого називають каганом Русі.” Вчені гадають, що островом Ібн-Руст називає Таманський півострів, який омивають води Азовського та Чорного морів, а Руський каганат містився десь на території сучасної Кубані.

Про цю “підкавказьку” Русь розповідають арабські та перські джерела VII — VIII століть. А що вона існувала, підтверджують грузинські джерела з першої половини VII ст., в яких ідеться про напад якоїсь “недалекої від Грузії Русі” на Візантію у 624 р., а в 643 р. на фортецю Дербент над Каспійським морем. Володимир Січинський ще в 1938 р. видав у Львові цікаву книжку “Чужинці про Україну” (п’яте видання вийшло 1946 р. у Авгсбурзі), де чимало цікавих свідчень про життя наших пращурів у Середньовіччі. Арабський мандрівник X ст. Ібн-Даст пише: “Як у кого з них (русів — В.Я.) родиться син, він бере голій меч, кладе перед новонародженим і каже: “Не залишаю тобі в спадщину ніякого майна, матимеш тільки те, що здобудеш цим мечем.” Міст у них велике число, і живуть вони просторо.” Російський вчений нашого часу О.М.Трубачов, проаналізувавши всі історичні відомості, прийшов до висновку: “Кінцем VIII — початком IX ст. ... датуються згадки племені Русь, Рос у Тавриді й на берегах Чорного моря в життях Георгія Амастридського і Стефана Сурозького... До цих пір береги Понту й Меотиди залишаються місцем, де це ім’я виступає

перед нами в документованій історії ... за 300 років до закликання варягів.” Літописець Нестор також говорить, що є Русь-варяги. Очевидно, треба зупинитися на проясненні етимології слова “варяги”, “варязький”. Це слова слов’янські, власне українські. У “Руській правді” назву “варягом” і “колбягом” вжито на позначення чужинців, територіальною одиницею є “вервь”, слово, що походить від *верьовки*, *верві*, якою обмірювали територію і установлювали її межі, границю. У кельтській мові *верьовка* — *corde*, *cordeau*. В українській мові *верьовку* називають також *кордою*, якщо на ній ганяють або припинають коня, обмежуючи свободу, границю обігу. Від *корди* — *кордон*. У Сергія Шелухіна читаємо: “Од ролі *верьовки* означати границю по назві *кордою* маємо *кордон*, за яким чуже. *Корду* в цій ролі замінюють дрючком, гілкою, якою і обмірюють, і обтикають между... Тому *кордон* зветься також *грань*, *границя* од означень межі *гранкою*, *гранею*, *гілкою*. По-українськи така *гілка*, чи *тичка*, зветься *варякою*, *ворякою*, а в Чернігівщині *варьє*, *ворьє*. Од нього і люди *закордонні* зветься *варяги*.” Ну, а *колбягами* називали кочові народи, які їздили на окульбачених конях. *Колбяка*, *кульбака* — це сідло у кочівників. Отже, *варяг* — це чужинець, що живе поза *кордоном*, за *воряками* рідного племені. *Варягами* називали й тих *одноплемінників*, що жили поза межами рідної землі.

Що таке Русь для літописця Нестора? Він відповідає чітко: “Русь — це поляни”, а в іншому місці в’ясняє, хто такі поляни і стверджує: “Поляни — це Русь” (“яже нині зовемоя Русь”). Отже, *полянська земля* — це сучасна *Київщина*, *Переяславщина*, *південна Чернігівщина*. Правильніше говорити *Полянська Русь*, а не *Київська*. До XIII століття ні *Новгородська*, ні *Смоленська*, ні *Володимиро-Суздальська*, ба, навіть *Галицько-Волинська земля Руссю* не

називалися. У Новгороді, який платив данину Києву, говорили: “Поїду до Києва — на Русь”. З початком XIII ст. (1201 р.) з’являється поняття Галицько-Волинська Русь, а володар цього князівства навіть величався “самодержавцем всієї Русі”.

Як бачимо, первісно назва Русь була закріплена лише за полянським плем’ям, що в майбутньому стало ядром українського народу. Його князі — Великі київські князі — об’єднали навколо Києва сусідні племена древлян, сіверу, бужан, волинян та інших, “примучили”, себто поневолили, численні неслов’янські племена і утворили могутню імперію під назвою Русь або Руська земля. Інших назв літопис не подає. Руська імперія розпалася через феодальну подрібненість і нескінченні “крамоли” — князівські міжусобиці та під ударами 340-тисячної татаро-монгольської орди, яка 1240 р. поруйнувала Київ і майже на півтора століття спинила культурне й економічне життя першої Української держави.

Русь почала відроджуватись на Галицько-Волинських землях як продовження української держави, а на теренах Московського князівства почала вбиватись в колодочки рухлива і могутня Московія, володарі якої стали називати себе *самодержцями*, бо вже самі держали владу, без зверхності татаро-монгольських ханів.

Метропольна, центральна Русь у православній патріаршій столиці — Константинополі, за аналогією до візантійської традиції, називалась Мала Русь (у Візантії — Мала Греція), а всі інші прилучені землі називалися Великою Руссю (Велика Греція — всі приєднані до Греції землі, що творили Візантійську імперію). Отож, поняття Мала Русь (Русь), Велика Русь (Русь) походять із константинопольської патріаршої столиці й прямого значення *Мала — Велика* не мали. “Мала Русь” впала під ударами татаро-монголів. “Велика Русь”

почала швидше відроджуватись і наповняла назву “Велика” слов’янською суттю, тим справжнім змістом, що містить означення *велика*. Воно підігрівало великодержавницькі амбіції московських князів, які безпідставно, в силу збігу історичних обставин, змогли присвоїти собі право наступництва всієї Русі, так само, як у наш час Росія стала самочинно правонаступницею всього колишнього Радянського Союзу. Всі московські царі виводили свій родовід від Рюрика — одного з трьох братів-варягів, що були запрошені новгородцями на князювання, оскільки князівська новгородська династія Гостомисла вимерла. Рюрик, Синеус і Трувор насправді не були норманами, а походили із племені Русів-варягів, себто тих, що жили поза рідною землею, заселяли південне узбережжя Балтійського моря і під тиском германців посувалися на схід, до своїх східнослов’янських родичів. Без огляду на всю очевидність фактів імперською ідеологією розроблялась теорія норманського походження Русі, себто нашу слов’янську людність віками переконували, що державність на Русь принесли нормани.

В.Дьомін видав у Москві 1997 р. книгу “Таємниці російського народу. У пошуках витоків Русі”, в якій змінює напрям пошуків генетичних коренів російського народу: уже не в Києві, а в Гіперборях. На його думку, земна цивілізація зародилася за північним колом, де й існувала Гіперборя, країна Лебедія чи Прото-Русь. Тут був один народ (звичайно, росіяни), одна мова (зрозуміла річ, російська), з одним світоглядом (розуміється, російським) і віруванням (можна здогадуватися, в царя-батюшку і майбутнього московського патріарха). Як стверджує Дьомін, льодовик призвів до диференціації російської людності і розніс її по всій землі, перетворивши кого в єгиптян, кого в євреїв, шумерів, індоаріїв і т.п. І питання про стародавність

російського народу розв'язано. Більше того, росіяни дали життя людству як такому. Що ж і це гіпотеза, і вона існує, щоправда, як редидив погодінської великодержавницької теорії про велико-російське походження киеворуської культури IX—XIII століть, яку вони, начебто, залишили під ударами татаро-монголів, а їх добра посіли українці, що прибігли в Подніпров'я з Карпат. Відомо, якої нищівної поразки зазнав академік М.Погодін у прилюдному диспуті з М.Максимовичем. Але проходить майже півтора століття, і Солженіцин повторює погодінську нісенітницю в опусі "Как нам обустроить Россию?" Як? Звичайно ж, за рахунок Білорусії та України. На його літературно-патріаршу голову, якась інша, не російська, мова в Київській Русі, як і те, що князь Володимир Великий — не російський князь, — фальшивка українських націоналістів. Ой уже ці буржуазні націоналісти, нема від них спокійного життя великодержавним шовіністам.

Сьогодні, окрім норманської теорії походження Русі, якщо не брати до уваги гіперборейської теорії-вигадки Дьоміна, існує ще теорія кельтського походження Русі, викладена Сергієм Шелухіним у книзі "Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції" (Прага, 1929). Академік Омелян Прицак, працюючи в Гарвардському університеті, написав багатотомну працю про походження Русі, в якій схиляе нас до думки про хозарське походження Русі з наголосом, що хозари і їх каган були іудейської віри. У книзі "Походження Русі" (К.: Обереги, 1997) Омелян Прицак історію Русі розглядає як історію каганату Русів трьох періодів: I-й — 839—930 (возький період), II-й — 930—1036 (дніпровський) і III-й — 1036—1169 (київський). Як і в норманській, гіперборейській та кельтській теоріях походження Русі та утвердження в ній державності, в хо-

зарській теорії так само б'є в очі ідеологічна зацикленість...

Є й інша теорія, за якою державність на Русі творилася місцевою людністю, і якщо "від варягів" прийшов Віщий Олег, то, вбивши Аскольда і Діра, очевидячки, як християн, з намови самих киян, він не заснував державність, а тільки змінив керівництво державою. Таке траплялося й пізніше, але Велике князівство Київське як серцевина Русі-України жило до 1471 р. — дати смерті останнього Великого київського князя. Це була держава українського етносу, а її володарі — Великі київські князі Володимир, Ярослав та їхні наступники — були й залишаються українськими князями, і говорили вони зі своїм народом мовою народу, а вона, як довели М.Максимович, М.Драгоманов, А.Кримський та інші, — була мовою українською.

Досить вникнути в аргументацію академіка А.Кримського, наведену в статті "Древнекиевский говор" (1906): "Поражаюсь замечательной совокупной близостью старокиевской речи к современной речи северной и средней Киевщины (...) и я сомневаюсь, чтобы непредубежденный великорус (...) согласился признать в старокиевском словаре свое великорусское достояние..." "Я убежден, что, ввиду такого положения дел, кака-нибудь киевсколетописная котъка, сидящая на присъпѣ и умильно глядящая на голубьникъ, пока не будет облита ўкропомъ из гълька или вспугнута хъртть'ом, покажется для безтенденциозного великоруса не великорусской кошкой, а предком нынешней киевской кітки, сидящей на присьпі и глядящей на голубник (голубятник). Гълькѣ окажется современным киевским глеком (кувшином) и ўкропъ — не огородным растением (как прежде всего склонен был бы подумать нынешний великорус), но просто кипятком (что легко может разъяснить любая сельская баба из Киевщины), а киеволетописный

хъртъ будет для безтенденциозного великоруса несомненно предком нынешних киевских хортів (охотничьих собак), который и в X—XII веке, как и его малорусский потомок — хорт теперь, устраивал ловы (т. е. охоту) на погану котъку (погану кітку), словно на втвѣрницю (вивірицю т. е. белку)...” “Сколько нынешних великорусов из разъединенных провинциальных захолустий, из-за тридцати земель от Киевщины пришлось бы вместе собрать для того, чтобы они совместными силами сумели объяснить на основании живого великорусского языка если не все, то хоть некоторые из этих летописных слов, свободно объясняемых из нынешней киевской малорусской речи! А подобных слов можно набрать из Киевской летописи целую гору, — и не филологи-великорусы, обыкновенная публика, будут чувствовать себя перед этим старокиевским словарем, выражаясь по летописному, невъгласами (невігласами — невеждами).” “Только по капелькам, одно по одному, эти слова (и то не все) могут быть выисканы в разрозненных великорусских говорах или в старых великорусских рукописях, — да и там часто под сомнением, не заимствованы ли они из южнорусских оригиналов (...) В конце концов окажутся и в Киевской летописи, и в других списках киевских памятников исключительно малорусские слова и обороты, известные только у малорусов, совершенно чуждые великорусам.”

6. ЯК БОРОВСЯ ПРОТИ НАС ВЕЛИКОДЕРЖАВНИЙ РОСІЙСЬКИЙ ШОВІНІЗМ

Беремо до рук книгу: “Н.И.Толстой. История и структура славянских литературных языков” (Москва: Наука, 1988) — на звороті обкладинки зазначена ціна, під ціною рекламний напис, який обов’язково прочитаєш: “Будучи

Є ще один, вельми цікавий для нас, пласт лексики, яка через свою консервативність дуже мало змінилася за тисячоліття, — це імена. Тож як звучали в стародавньому Києві імена наших пращурів? Так, як вони звучать сьогодні в українських селах і містах.

На написання канонізованих українською церквою християнських імен у пам’ятках Київської Русі свого часу звернув увагу видатний вчений Іван Огієнко: “Надзвичайно цікаві ці хресні ймення, що їх подає календар нашої величної київської пам’ятки 1056 р. “Остромирове Євангеліє”. Багато імен тут уже християнізовані, цебто змінили свою грецьку форму під впливом нашої мови, наприклад у родовім чи давальнім відмінку: Василю, Дмитра, Дмитру, Євтуха, Григора, Герваса, Протаса, Демента, Николи, Саввата, Гаврила, Порфира, Аксента, Костантина, Курила та ін.” Цей список імен, робить висновок вчений, “надзвичайно цінний і цікавий, бо він переконливо свідчить, що вже в середині XI ст. грецькі ймення зукраїнізувалися, а це говорить за те, що ці ймення мусили давно тут явитися, до 988 р., і що церква в давнину вільно вживала хресних імен у живій формі, а не конечно в повній грецькій.”³

модернізованою і обрусівшою формою церковнослов’янського язика, руский літературний язык является единственным прямым преемником общеславянской литературной традиции, ведущей свое начало от Первоучителей

³ Огієнко І. Наші особові ймення // Рідна школа, 1933, №7, с. 290—299.

славянских, то есть от конца эпохи праславянского единства.” Ця мудрість належить учителю Нікити Толстого — Н.С.Трубецькому. Цей напис прочитає навіть той, хто книжку не купить. Бачите, досить було церковнослов'янській, сиріч староболгарській мові, на якій до всіх слов'ян прийшли перші богослужбні книги, “обрусеть” — і російська мова відразу стає її єдиною спадкоємницею. Досить добитись успіхів у русифікації українців — і Росія відразу стає спадкоємницею російськомовного населення, для продовження русифікації якого вона вже може посилати війська, а не те що мільйонні тиражі газет і книг російською мовою. І князі, і мова теж відразу проголошуються російськими.

А як же із “спільною колискою”, спільною спадщиною Київської Русі? Ці баєчки були для нас із вами, для самозаспокоєння, бо ніякої “общеславянской литературной традиции” у нас нема, вона тільки в Росії, а ми — відчахнута щепка від російської дровеняки, і інших цілей в Україні, як повернутися до тої колоди, склеїтися з нею — нема. Українцям було залишено лише право говорити про історію возз'єднання та злиття націй, та ще про нову спільність — “единый советский народ”.

За рік до появи книги Нікити Толстого в центральному органі КПРС газеті “Правда” (28.03.1987) була вміщена стаття згадуваного вже члена-кореспондента АН СРСР О.Трубачова “Славяне. Язык и история”, в якій він продовжує початі ще в 1984 р. у статті (також у “Правде”) “Свидетельствует лингвистика” “размышления с пером в руке” на тему русифікації, яка, як бачимо, для центрального органу комуністів була архіважливою і в часи горбачовської перебудови. У новій статті академіка свідчила вже не лінгвістика, а якась міфічна бабуся з Північного Кавказу, котра спеціально приїхала в Москву до вченого, бо її страшенно “беспокоило

более чем скромное положение русских в этих национальных краях”. І що найцікавіше — “ее основная мысль не расходится с научно-фундаментальными представлениями экономистов и социологов.” Із філологом Трубачовим у цьому питанні у них повна єдність. І хоча бабуся з Північного Кавказу ще задовго до Чеченської війни “не идеализировала русских”, “но она твердо знала и заедающую их скромность (уввы, эта поговорка “скромность заела”, кажется, специально придумана русскими про самих себя)”. Добре, що хоч самі про себе таке придумали, а не якість інородці, як дніпропетровський Олег Трубачов.

Понарікавши, що ідуть сигнали про погіршення володіння російською мовою в Середній Азії і в інших регіонах, членкор підійшов до основного свого наукового обурення: “...в научной литературе, да и у широкой общественности набрало силу мнение, что якобы неудобно называть нашу начальную письменность и ее язык русскими, поскольку это общее наследие языка и культуры не одних русских, но и украинцев и белорусов.” Отож, за Трубачовим, геть скромність, наукову літературу і широку громадськість, бо набувають ваги, на його думку, шовіністичні гасла із Пушкінського “Клеветникам России”:

*Славянские ль ручьи сольются
в русском море, —
Оно ль иссякнет, вот вопрос.*

І це, на думку автора, “гремит, как будто написано вчера”. Що правда, то правда. А що ж нам, українцям, радить вчений-лінгвіст: “Украинские и белорусские товарищи не должны беспокоиться за прошлое своих языков и письменных традиций: оно у них было и остается общим с русскими.” Себто українська і білоруська історія може існувати тільки в складі російської. І такі шовіністичні думки нав'язувалися читачам щоденно.

А сьогоднішній російський письменник Василь Аксьонов заявляє: "Если Украина поглотит когда-нибудь Россию, это будет возвращение к истокам". У цьому жарті мудрого росіянина все ж проглядає боязнь, що це стане можливим, коли Росія буде повернута в свої національні кордони, яких нема і яких не хочуть, коли остання світова імперія Російська федерація — розпадеться, як недавно Африка, на десятки незалежних держав, для яких уже будуть не потрібні "поиски общей родины" (В.Распутін) поневолених з росіянами.

І ще одна ілюстрація шовіністичної нетерпимості до законного права українців на свою державність, на національну і культурну ідентичність.

25 жовтня 1990 р. у газеті "Известия" була надрукована колективна стаття "Перевод с русского. Чем оборачивается языковая непримиримость". Колектив авторів "внушает": Патріарх Московський і всея Русі Алексій II, академік Д.Лихачов, письменник С.Залигін і такі спеціалісти перекладу з російської, як хормейстер Мінін, співак Нестеренко, композитор Свиридов — вся архієрейська рать, яка сполошилася з приводу того, що окремі республіки стали проголошувати національні мови державними, а російську мову "не только лишили этого многолетнего статуса, но и поставили в исключительно неблагоприятные условия". В чому ті несприятливі й дискримінаційні умови автори не поширюються, а от

страхів наганяють багато — і загроза самоізоляції, і підступна порада "дать спокойно отмереть народному языку", і відверта ультимативна вимога "перейти к двуязычию там, где государственным признан только язык национальный". І, нарешті, погрози економічного характеру аж до збройних конфліктів. Вони й були спровоковані в Абхазії, Карабасі, Чечні, а як ретельно готувалися провокації навколо України — в Закарпатті, Придністров'ї, Криму і на Донбасі. Досі Україна з гідністю ухилялася від провокацій російського великодержавного шовінізму, але виявляє майже повну безсилість в економічному тиску, яким погрожували десять років тому академік Д.Лихачов і московський патріарх Алексій II, який і сьогодні заявляє, що Україна — це канонічна територія московського патріархату. Економічна загроза стала реальністю з огляду "на братерську взаємопідтримку і взаєморозуміння".

За таких умов кожному громадянину держави Україна конче необхідно знати власну історію, українську культуру й історію боротьби за неї. Знати за першоджерелами і у власному їх прочитанні, а не в інтерпретації комуністичних великодержавних ідеологів, що збанкрутували, але, на жаль, виявляють живучість, знаходять підтримку в обдурених, зденационалізованих послідовною, розмаїтою, нахабною і брехливою агітацією, характер якої тут і подано в кількох фрагментах.

7. НАЦІОНАЛЬНІ ЗЛАТОУСТИ ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Могутнє коло книжників Середньовіччя. Це були нові, молоді люди, віддані християнському вибору і Руській державі та її Мудрому володареві. Всі вони пережили Ярослава і завершували свою потужну культурницьку діяльність за його синів Святослава, Всеволода, Ізяслава і навіть доживали віку за внуків свого великого державотворця.

Назвемо, крім Ярослава Мудрого, цей величний ряд наших перших класиків: Прокопій, творець Реймського Євангелія, вивезеного княжною Анною Ярославною до Франції; Григорій, творець Остромирового Євангелія і післямови до нього (першого літературознавчого твору); Ларіон (Іларіон, Никон Великий); Іоанн Добрий, митрополит

Київський; Іоан, ігумен Печерського монастиря; Нестор-Літописець; Янь, автор поетичних "словес" у Літописі руському; десь у цей час творив і легендарний Боян, якого ми ототожнюємо з Янем, про нього говорить літопис під роком 1106. Літописці, такі уважні до своєї собратії по перу, жодним словом не згадали про Бояна. Не згадали, бо його й не було. А був Янь, про якого Нестор пише: "старець добрий, жив літ дев'яносто... від нього ж я чув багато словес, які і вписав у літописець". Це письменники XI — початку XII ст. Вони і формували суспільно-політичну думку спільно зі своїми замовниками — Великими князями київськими, виробляли морально-етичні і навіть правові норми для суспільності, перебирали на себе роль моральних суддів в усіх справах — як державних, так і церковних та соціально-побутових. Серед них були й окремі високоосвічені князі, як Всеволод Ярославич чи його син Володимир Мономах. "Повчання" Володимира Мономаха — це морально-етичний заповіт своєму народу, за яким він має жити і розбудовувати далі державу, на яку стільки сил і розуму поклали Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Ізяслав, Святослав і Всеволод Ярославичі.

Навіть Данило Заточник, що мислить категоріями державницькими, державної доцільності, найсильніший у морально-дидактичних сентенціях. А ще не забуваймо, що біля витоків цього потужного інтелектуального розливу XI ст. стояли преподобні отці Печерського монастиря Антоній і Феодосій. Це все люди одного часу, одного кола, одної національної ідеї — єдності братерської, у прямому розумінні, руської землі, рани розбрату і неблагополуччя якої боліли кожному з них, сочилися кров'ю з їхніх сердець.

Моральні норми, які утверджуються книжниками Русі, — смиренність, тихість ("кротость") як дар упокорювати

власний гнів, бути вибачливим до слабкостей іншого, негнівливість: "Кротько стоупанне кротько съденне... отъ снхъ бо истиньнын хрнстьянѣ явиши ся"; "Кротость же есть еже никомоу же не досажати"; "Кротокъ боуди къ вѣсякомоу члвкоу... и къ меньшоумоу" ("Збірник" 1076 р.).

"Страх божий" письменники Середньовіччя хотіли бачити в кожному, до кого були звернені слова їхніх книжок.

Іншою загальноморальною нормою було "казання правди", правдолюбство. Данило Заточник поніс покарання за правдолюбство, хоча казання правди князеві було вимогою моральної норми і саме через те, що ці норми порушувалися, знаходимо в документах, якими є й історико-літературні пам'ятки, нагадування про правдомовство як рису істинного християнина.

Чи не найбільше осуджувалося середньовічними письменниками-книжниками порушення даного слова, а тим більше клятви. Це вважалося чи не найбільшим гріхом, за який рано чи пізно неминуче буде розплата як кара господня. Для прикладу: кияни підняли бунт проти князя Ізяслава, але не тому, що він програв битву з половцями, а тому, що він разом з братами Святославом і Всеволодом порушили клятву, дану Всеславу Полоцькому. Для Нестора як морального судді князівських вчинків і поразка від половців, і бунт киян — це божа кара, неминуча помста за порушену клятву для всіх клятво-відступників. І на всі часи.

Книжники Середньовіччя вміли з одиничного випадку робити планетарні узагальнення, висновки, творити монументальні образи.

У міжкнязівських і міждержавних стосунках було, попри інше, і моральною нормою "недобре переходити чужі межі". Це правило, правова норма, освячена Біблією, діяла, за Нестором, від часу Ноевих синів, які після потопу поділили землю і дали клятву "не переступати

нікому жереб братній". І ось у 1073 р. Святослав прогнав із Києва Ізяслава, порушивши і отчу заповідь, і синівську клятву "не переступати жереб братній". Господня покара, за літописцем, — смерть в 1076 р. князя Святослава.

Зате як уславлюється, звеличується братня допомога. Ізяслав гине у битві на Нежatinій ниві 3 жовтня 1077 р., але гине, вступившись за брата Всеволода. Ця смерть героїчна, знакова, варта наслідування і т. д.

Коли говоримо про цінності, які утверджувала Україна руської епохи, то варто послухати саму Русь про людські цінності, її провідних мислителів. У збірники XI ст., зокрема в "Изборники" 1073 і 1076 рр. включалися сентенції з творів отців церкви, зокрема молитви, насажені роздумами про земну славу, про духовність і матеріальну захланність людської природи: "Нѣсть бо днѣвно члѣвчскѣ естъствоу низъпадати къ земльнымъ, нѣ же падъши ся не вѣстати." Інша сентенція наголошує, щоб чоловік слави земної не бажав, бо вона, як буря, обірве плід добрих діл і по-сміється.

Очевидно, це вже був досвід суспільно-політичного життя. Релігія, церква вустами своїх пастирів нав'язувала моральну норму, яка входила в суперечність із нормами світських письменників. Так, "Изборник" 1076 р. осуджує бажання слави і пропагує прагнення "безслав'я": "Иже хочетъ славнымъ быти въ семъ мирѣ, тѣ бештѣстья не тѣрпять; вѣроу же дрыжань беславне любить". Ця норма входить в суперечність із текстами героїчними, коли на ратному полі кожен шукав собі честі, а князеві і Руській землі — слави. Як бачимо, в суспільно-політичній думці надавалася можливість вибору: досягати слави через відмову від слави земної, шляхом боротьби з безчестям, шляхом захисту віри і... любові до безслав'я, — і прагнути до слави воїнської, але не своєї особистої, а слави свого

князя і Руської землі. Проблема честі для особистості й є проблемою слави. Ідея слави ще від Святослава і язичницьких часів постає як архетип національної ідеї, зміст якої буде весь час наповнюватися і розширюватися ідеєю віри, далі свободи і державної незалежності.

Слава земна, — підтримує "Изборник", — тимчасова, а небесна вічна. Виняток все ж надавався славі Руської землі як вічної, божественної даності. Середньовічна опозиція "небесне — земне" поширюється опозицією "вічне — тимчасове", але, як бачимо, загальнолюдським надбанням (себто вічним, божественним, небесним) ставала слава рідної землі. Це мало і теологічне обґрунтування, і світське, реальне, практичне.

Книжники-златоусти Русі, як зазначалося, часто розмірковували про молитву як засіб спілкування з Богом, як можливість висловити свій ідеал, свою йому відданість, виписати цей ідеал рельєфно, до деталей. Надзвичайно глибокою і місткою є "Молитва" Іларіона у "Слові про Закон і Благодать". Укладач "Збірників" князя Святослава наводить патристичну характеристику молитви:

"Храни свѣштю отъ вѣтра и молитвоу же отъ лѣности, оукраи яко невѣстоу бѣдѣниемъ, трюдомъ, тѣрпѣниемъ, допохоштетъ ен црѣ ибсний." "Бдение", "труд", "терпіння", а ще смиренність — риси ідеального аскета-ісіхаста. Молитва — надбання загальнолюдське, і в нашому духовному ареалі їй належить визначальне місце. Через віки, а вже можна говорити про тисячоліття, прийшла до нас молитва Єфрема Сирина, яку читають у Великий піст.

Через віки ця "Молитва" надихне Олександра Пушкіна на створення поезії "Молитва", а Тарас Шевченко напише цикл поетичних молитов, Єфрема Сирина перекладатимуть Куліш і Фран-

ко, звучить вона і сьогодні, українською мовою, як загальнолюдський заклик до моральної досконалості, меж якої не існує, а тому й сьогодні уповаємо до Бога рідним словом і наші бажання не розбігаються з бажаннями досконалого Середньовіччя:

*Господи і Володарю життя мого!
Дух неробства, зажури.
Чинолюбства і пустослів'я, —
Не дай мені.
Дух же цнотливости,
Мудрої покірности,
Терпіння і любови
Даруй мені, рабу твоєму.
О Господи Царю,
Вділи мені дар
Бачити мої переступи
І не судити брата мого,
Бо благословен єси
Во віки віків. Амінь.*

(Переклав В.Яременко)

Маємо набір критеріїв моральної нищості — неробство, зажура, чинолюбство, пустослів'я — і перелік бажаного: цнотливість, мудра покірність, терпіння, любов.

“Збірники” XI ст. рясніють опозиціями: безслав'я (безчестя) — вічне життя; повстримність — вічна радість; земна турбота про душу — слава на небесах і похвала на землі.

Моральне обґрунтування феномену особистості, вільної лише в рамках гуманістичної моралі, складалося ще в старій Україні-Русі (“Повчання” Володимира Мономаха, “Моління” Данила Заточника, “Слово о полку Ігоревім”) як передренсансна суспільно-політична думка: активно йшли пошуки гармонії християнських та гуманістичних цінностей. Цей напрямок простежується в українській духовності від домінантних ідей у “Слові про Закон і Благодать” Іларіона та в “Збірниках” 1073 і 1076 років, через твори українських письменників-поле-

містів XVI—XVII століть, філософські твори Г.С.Сковороди в XVIII ст. та Памфила Юркевича в XIX ст. Українська суспільно-політична думка XIX ст. (Т.Г.Шевченко, Г.Квітка-Основ'яненко, М.Гоголь, І.Франко, М.Драгоманов аж до Д.Донцова в XX ст.) шукала національні “історичні традиції” в християнських цінностях старої Русі, а ідеал “сильної особистості” не в філософії Ніцше, а в язичницьких ідеалах, що постають перед нами з “Літопису Руського” та з пам'яток ще недоведеної автентичності — “Влес-книги”, “Послання аріян до хозар” (“Листи до божого ока”) тощо, а також у біблійних текстах, Авраам — Ісаїя — Гонга у Шевченка, його ж “Неофіти” та “Марія” аж до “Скорбної матері” Павла Тичини.

І тут належить акцентувати, що Західна Європа вже в XIX ст. виявила помітний спад інтересу до християнських цінностей. А Україна боролася за них від Іларіона, скажімо, до сьогоденних Т.Майданович, К.Мотрич та інших. Це, з одного боку, в якійсь частині не дає підстав механічно накладати деякі європейські схеми на живий український матеріал, бо Україна — це самобутній європейський острів із цільною духовністю, з власними модифікаціями загальнолюдських цінностей — язичницьких і християнських. З другого боку, українська художня і суспільно-політична думка, з високою гідністю висловлюючи своє ставлення до батьківщини — Руської землі, України-Русі, України, ніколи не ставила національне, своє вище інонаціонального, чужого, хоча завжди підкреслювала потребу любити своє як найкраще. І розвивала національну культуру, зокрема освіту, книжництво і книгодрукування, літературу в інонаціональних формах, себто мовами грецькою, латинською, польською, російською, чого не скажемо про жодну європейську літературу, в тому числі й російську, яка завжди прагнула до одномовності, до повної асиміляції

чужомовного елементу, засвоївши який, завжди відразу оголошувала його своїм і результатом своєї месіанської ролі, чого ніколи не було ні в Україні, ні в будь-якій європейській державі. “Поиски общей родины” з поневоленими народами, “общая колыбель” — така була знайдена формула для ідеологічного виправдання великодержавного шовінізму, імперських амбіцій (від Андрія Боголюбського і до сьогоднішніх російських можновладців).

Специфічні, суто українські чинники, що сформували українську духовність і суспільно-політичну думку, не дали ґрунту для розвитку в них агресивності, національної нетерпимості, релігійного фанатизму, чого не скажеш про наших західних і східних сусідів. Українську духовність творили православні, римокатолики, греко-католики і представники інших конфесій. Спільні культурно-історичні контексти, особливо літературні, могли скластися лише на ґрунті конфесійному, а не мовному. Для Польщі було байдуже навіть, якою мовою писали українці — латинською, польською, церковнослов'янською чи руською, але обов'язково, щоб вони були католиками. Для Росії “единовєрие”, сиріч православ'я, також було дуже важливим, одним з трьох китів, на яких стояло самодержавство, але далеко важливішою була російська одномовність: “дабы розни никакой в наречиях не было” (з указу Петра I). Українська душа була відкрита і до західної, і до східної специфіки, але в умовах власної бездержавності, яку творили абсолютистські монстри — Польща і Росія, Україна втрачала власну відпорність до культурної експансії — і конфесійної, і мовної. Рятівними були орієнтації для Русі по осі “Північ — Південь”, “Скандинавія — Візантія”, по шляху із варяг у греки. Перспективи відродження морального і суспільно-політичного ідеалу України можна буде відшукати саме на цьому історичному шляху.

Русь і Візантія вибудували гігантський міст поміж Сходом і Заходом, створивши унікальну синтетичну культуру, вільну від крайнощів релігійного фанатизму та індиферентності східного містицизму і західного скептицизму. І цим було зроблено внесок у світову культуру. Здається, Томас Манн першим сказав, що європейську культуру характеризують “два головні елементи” — античність та християнство, себто язичництво та християнство, язичницька міфологія і Біблія, які в руській культурі склали “вищу єдність” (себто “моральний ідеал” або “моральну гідність нації”). Що знаходили в язичницькій Русі? — *Героїчну етику*. Поняття особистої совісті ще тільки складалося, не склалося остаточно і поняття особистості (у сучасному розумінні).

Зевс, Аполлон, Афродита, як і Перун, Хорс, Стрибог, Даждьбог, — були не особистостями, а узагальненими природними і суспільними силами: антропоморфні, подібні людині, але позаособистісні.

Язичники-слов'яни визнавали особисту енергію, особисту силу, тілесну та фізичну красу, але без внутрішнього змісту особистості. “Духовність” як внутрішній зміст людини могла виникнути тільки з появою “нової ідеї” — особистісної уяви абсолюту.

Вольтер якось сказав, що коли б Бога не було, то його необхідно було б вигадати. А в якій формі, коли навіть геніальні греки не уявляли абсолюту як особистість? У Платона — це Єдине, у Аристотеля — Розум, Першорухий.

Античний світ розпався в V ст., коли зайшов у глухий кут, бо не в'явив, хто є носієм совісті, хто визначає свободу волі, хто є вищим ідеалом, до якого людина має прагнути. Ні Зевс, ні Перун такими ідеалами не були, вони були навіть здатні на аморальні вчинки, і до того ж були смертні. Таке світорозуміння не могло мати майбутнього. Тут, на цьому привалі, спрацювали невблаганні закони історії. Наступала грандіозна духовна революція.

Вульгарна соціологія педалювала "класову тезу": християнство — релігія рабів і була вигідна панівним класам. Тут треба говорити про духовні переваги християнства над язичництвом, а не наголошувати лише на історико-державницькій сутності християнства. Переважала все ж таки світоглядна, духовна сутність християнства, а не апологетична сутність феодалізму. Досить нагадати, що християнство зароджувалося у глибоких надрах рабовласницького суспільства, прекрасний симбіоз виявило з капіталізмом і співіснує успішно у зв'язці "християнський соціалізм" і навіть "християнський комунізм". То де ж тут санкція феодалізму?

Вибір Руссю був зроблений у 988 році, але "інтерес" сформувався значно раніше, коли Русь почала активно засвоювати грецьку книжність через болгарську і безпосередньо. Догмат входження Христа в людський образ для вченого є фактом особистісної уяви абсолюту, що вивело Близький Схід і Європу із кризи античності (точніше, язичництва).

Дух — це внутрішній зміст особистості. Це був новий рух, і він знайшов найповніше втілення у життійній літературі і легендах про шляхетних рицарів короля Артура, які шукали священну чашу Грааля із кров'ю Ісуса Христа. З появою таких нових героїв і почалася культура особистості, культура освіти, які найтісніше зв'язані з Середньовіччям, себто з християнством.

І першим про це в Україні-Русі сказав Іларіон, поклавши початок релігійному філософствуванню і моральному вченню: "Народилася Благодать і Істина, а не Закон".

В одній із бесід академік Г.К.Вагнер зауважив: "Що таке Закон? Закон — це таке суворе встановлення моральних норм, яке не залишає місця свободі волі людини, цілком підкоряючи її проголошеним нормам. Якими б привабливими вони не були, але сліпе

підкорення їм є моральною несвободою, тобто духовним рабством."

Дехто стверджує, що Іларіон, говорячи про Закон, мав на оці Старий Заповіт. Можливо. Але ми пам'ятаємо, що сліпе підкорення Закону проголошував і Платон у праці про державу. Держава Платона — це також своєрідне рабство. У його державі — ніякої особистості чи особистостей. Очевидно, і це знав Іларіон.

Так що тлумачення Іларіоном Закону стосуються рабства взагалі. Звідси бере початок роздвоєння філософської думки: на раціоналістичний напрямок (Західна Європа) і тих, хто допускав емоційно-поетичний підхід (Русь), виразником якого став Іларіон.

Для духовного розвитку України-Русі мало вирішальне значення розуміння Іларіоном свободи волі. Воно було цілком протилежне античному (язичницькому) культу "сильної особистості". "Нова людина" Іларіона була вільна у виборі шляху, який міг вести і до спасіння, і до падіння. Тут вибір надавався людині. Вперше була поставлена проблема вибору. Людина могла вибрати як поклик Благодаті до праведності, так і сатанинський поклик до спокуси.

Під Благодаттю, таким чином, виступає Божественна сила, що вказує шлях до добра. Людина вільна як у виборі шляху, так і у відповідальності за цей вибір.

Прикладом такого вільного вибору є князь Володимир, який хрестив Русь, спонуканий як голосом Всевишнього, так і "добрым смыслом и добрым умом". Іларіон на багато століть цим випередив ідеї Лейбніца, Канта, Гегеля.

Морально зумовлена свобода волі і єдність всіх племен та націй — це стимул до виходу з рабства Закону до Істини.

У Платона гармонію творили Розум, Мужність і Розсудливість, а в Іларіона — Благодать, Свобода волі і Совість. Це був вражаючий крок вперед.

Зв'язок художньої і моральної свідомості Русі зі світоглядом сучасності надзвичайно широкий, а значить і складний. Та вже "Слово про Закон і Благодать" вказує на деякі незримі нитки національного українського нерва у цілому організмі історії української культури, суспільно-політичної думки і людської духовності.

"Слово про Закон, Благодать і Істину" ще до кінця не вивчено. Ми практично не маємо українського прочитання пам'ятки, її інтерпретації з методологічних засад, що диктуються визнанням Русі як української держави XI—XV століть.

У північній Росії та Україні було відмінне ставлення до Візантії. Київ уже від Ярослава Мудрого візантійське церковне втручання в справи київської метрополії вважав за ідеологічне засилля і чинив йому спротив. Москва, яка не цілком "канонічно" купила у вселенського патріарха право на власну патріархію і помпезно проголосила 1589 р. Москву "третьім Римом", ніколи не добачала в пам'ятках київської літератури спротиву Візантії, навіть спроби заговорити про це рішуче зупиняла. Київ ніколи не претендував на роль "третього Риму", а хотів задовольнитися роллю "другого Єрусалиму", з такою православною святинєю, як Києво-Печерська Лавра, провіщеною апостолом Андрієм Первозванним "Божою Благодаттю", першим митрополичим храмом на Русі — Софією Київською. Київ віддавна був Золотоверхим, Москва — лише Білокаменною і побудованою на місці пролитої крові. Ці різні канонічні амбіції Києва і Москви диктували останній підступність як засіб ведення

політичної, світської і релігійної гри, яку Москва навчилася вигравати силою. Відмінним було ставлення Москви і Києва до іудейського та болгарського впливу на Русь і на Русі.

Одні дослідники (Л.Мюллер, 1962) заперечують політичну спрямованість "Слова про Закон і Благодать" проти будь-кого і добачають тільки утвердження нової віри, христової церкви і руської державності з метою підготовки канонізації Володимира. Для Мюллера твір Іларіона — це проповідь, що заперечив Н.Розов. Є.Голубінський визнавав догматичний зміст "Слова про Закон і Благодать", але форму визначав як урочисту академічну промову. Проти-візантійську спрямованість заперечують Мюллер, Розов, а далі — А.М.Молдован, А.І.Юрченко, М.Робінсон, Л.Сазонова. Двоє останніх роблять наголос на "прагнення до автокефальності". Але ж саме це й не могло "не зачіпати політичних та духовних прагнень Візантії як світової імперії.

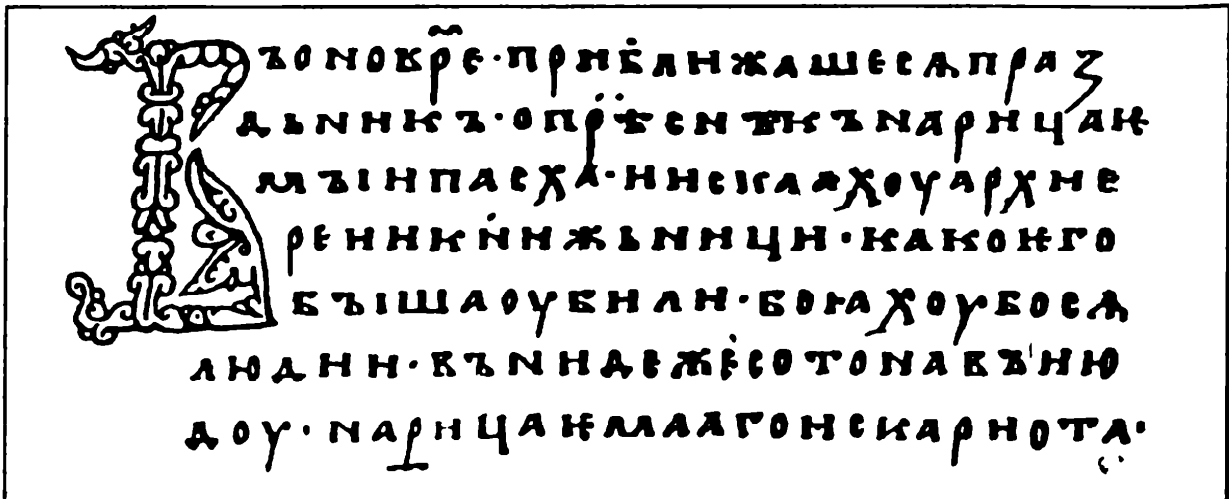
Твору, подібного "Слову про Закон і Благодать" за формою, змістом, спектром суспільно-політичних ідей у першій половині XI ст. не мала жодна з європейських літератур. Майже через півтора століття киеворуська література появила світу ще один шедевр — "Слово про Ігорів похід" невідомого автора. Як перший, так і другий шедевр не могли постати без тяглої літературної традиції — народної і книжно-поетичної.

У нашому виданні представлена більшість книжників та їхніх книг. Особливо епохи високого Середньовіччя. Їхнім творам передують історико-літературна характеристика, що доповнює і конкретизує сказане у загальній передмові.

8. ПРО ЖАНРОВУ СИСТЕМУ В ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Попереду ми зауважили, що всі пам'ятки писемності й літератури Русі-України IX — середини XV ст. рукописні. Переписувачі книг за цей багатівіковий час виробили кілька типів рукописного письма. Спочатку писали уставним письмом або уставом. Незалежно від особливостей почерку окремих творців

книг устав мав чіткі характеристики: великі, стрункі, прямі літери, виписані надзвичайно старанно і з такою подібністю тих самих літер, що часом і сьогодні текст, написаний уставом, справляє враження друкованого. Слова в уставному письмі завжди злиті до купи. Так писали на Русі впродовж XI—XIII століть.

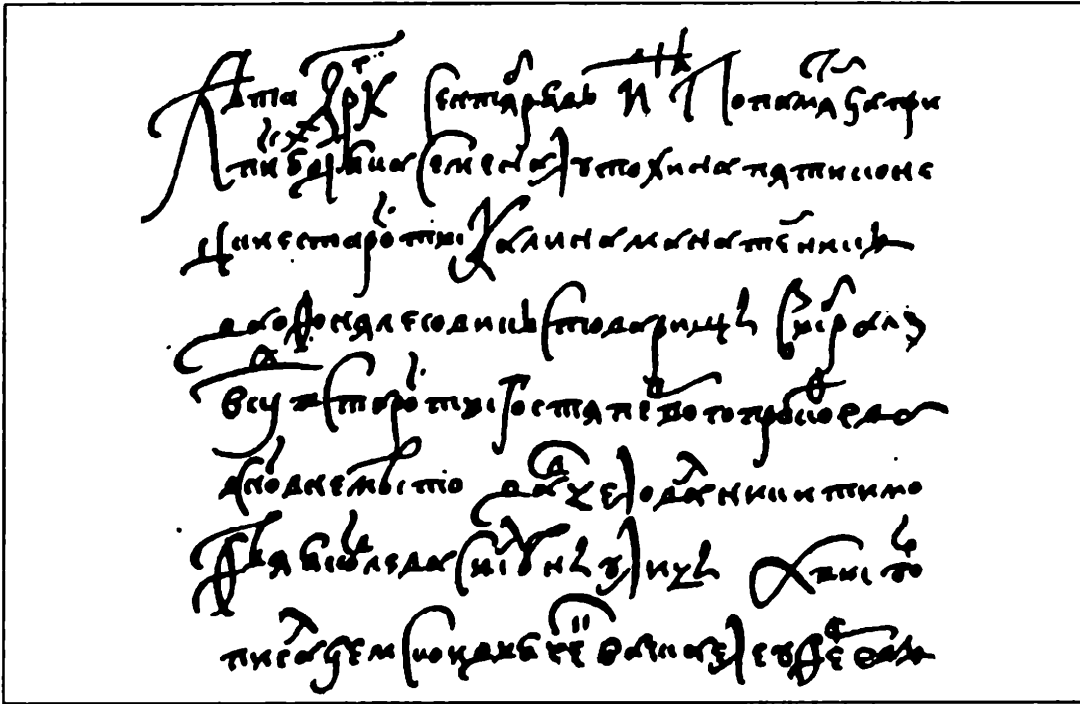

На зміну уставу в XIV ст. прийшов півустав:

У півуставному письмі текст уже поділено на слова, літери виписані не так старанно, розкидано, і вони значно дрібніші, ніж в уставі.

У пізньому Середньовіччі, коли праця книжника уже поволі перетворювалася у працю письменника, коли час ставав великою цінністю, а освічених людей

весь час більшало, — виникла потреба скоро писати, і постав третій вид середньовічного письма — скоропис.

У подальшій роботі над створенням книг скоропис трансформувався в почерк, причому вироблялися особливості почерку регіонального, а не лише індивідуального. У пізніші віки можемо говорити про почерк острозький, київський, чернігівський.

Це щонайперша особливість літератури епохи Середньовіччя.

Друга особливість захована в текстах: вони синкретичні. Словник іншомовних слів (К.: УРЕ, 1974) подає таке визначення синкретизму: “нерозчленованість, злитість, характерні для початкового, нерозвинутого стану будь-якого явища”. У переважній більшості пам’яток літератури Полянської Русі XI-XIII ст. маємо нерозчленованими, злитими в одному тексті, як, скажімо, в “Повістях врем’яних літ”, філософські та історіографічні тексти, правові, дидактичні, етнографічні, фольклористичні, літературні проблеми в рамках одного літературного жанру — літопису. Тут ми знайдемо елементи численних жанрів, жоден з яких ще не диференціювався, але вже окреслився. Маємо в Літописі руському еле-

менти новели, повісті, воїнської повісті, життя, молитви, проповіді, діалогу й монологу, ходіння, повчання, послання, народнописенної історичної думи (“слово” у староболгарській мові означає “дума”), слова у численних різновидах — слово похвальне, слово учительне, слово сатиричне, слово полемічне, слово героїчне тощо. Можемо стверджувати, що в “Повістях врем’яних літ”, як своєрідній хрестоматії літератури Київської Русі, за висловом М. Грушевського, присутня вся жанрова система, але в її синкретизмі, себто нерозчленованості, злитості, початковій нерозвинутої.

Часом у сьогочасних літературознавчих працях можемо натрапити на розмови про жанровий і стильовий синкретизм літератури початку XX ст. Це хибні твердження, бо синкретизм — ознака початкового, нерозвинутого стану літератури, а українська література початку XX віку була досить розвинутою, і маємо в ній не синкретизм, а здатність інтегрувати в один визначальний панівний стиль (чи й жанр) елементи інших стилів і жанрів. Ці речі читачами мають бути чітко усвідомлені від перших зустрічей з нашою найдавнішою літературою.

Синкретичний характер має утверд- жуваний літературою Середньовіччя ідеал — ідеал звичаєвий, естетичний, суспільно-політичний та ін. Дуже показовим є етикет людини синкретизму, коли топос скромності співпрацює з топосом посоромлення, чи, як сказано було попереду про славу і безслав'я як морально-етичні категорії. Справді, людина Середньовіччя мала синкретичне мислення, свою синкретичну правду, не говорячи про відчуття часу, позначене хронологічними зміщеннями, невизначеністю самої категорії “врем'я” як цілком реального поняття. Згадаймо, що і як сказано у “Слові о полку Ігоревім” про “врем'я” творчості Бояна, чи про “врем'я” Бусово, чи четвертий вік Траянів. Маємо промовисті ілюстрації для з'ясування проблеми часу в його синкретичному вияві.

Таким же невизначеним, цілком у традиціях синкретичної літератури, постає і простір.

Звертаючись до Володимира Великого, митрополит Іларіон говорить про Київ як місто, “що звучить славою та божественними піснями”. Такі пісні були зібрані у двох головних збірках — “Тріодь” (цвітна і пісна) та “Октоїх” (восьмигласник).

З великими потугами минає час монополістів на істину в останній інстанції, і ми самі можемо вибирати, що істинно народне, а що — “від лукавого”. Духовна книжна поезія справді ставала народною через піснеспіви при богослужбових відправах на честь святих. Текст, мелодія і образ-ікона в комплексі викликали у слухача якнайсильніше психологічне збудження, емоційне переживання. Навіть усталені гімнографічні канони у псалмах забезпечували, з одного боку, конфесійну і державну єдність, творили повну гармонію, а з іншого, — спонукали до творення місцевих церковно-поетичних текстів — величань, пам'ятей, що співалися на вісім голосів. У “Повістях врем'яних літ” є похвальне слово княгині Ользі, начебто виголошене самим константинопольським патріархом у 955 році:

*Чало вірнее!
У Христа хрестилася еси
І в Христа одягнешся,
Христос має зберегти тебе:
Як Єноха зберіг у перші роди
І потім Ноя в ковчезі,
Авраама від Авімелеха
Лота від содомлян,
Мойсея від фараона,
Давида від Саула,
Трьох отроків від печі,
Данила від звірів, —
Так і тебе збавить від неприяні
диявола
І від сітей його...*

Порівняння спадають каскадами, їх джерело — Біблія. Тут можемо добачити і початки панегіричної поезії, що буйним цвітом процвіла в XVII і XVIII ст.

Стихирі, тропарі, кондаки, акафісти, канони, псалми, канти, хорали, — основні жанри духовної, релігійної поезії, що мала неабиякий розквіт у літературному Середньовіччі. Знайомство сучасної молоді із цим надбанням нашого народу тільки починається. Адже з відомих причин у радянському літературознавстві не досліджувалася і не висвітлювалася давньоукраїнська духовна лірика, на- прочуд багата і розмаїта в художньому і жанровому відношенні.

Найпоширенішими жанрами в літературі Середньовіччя були житія, похвали святих, повчання, послання, молитви, проповіді (казання) та згадані вище віршовані жанри. Це жанри церковної і релігійної літератури. Найбільше загальнолітературне значення мали житія святих (агіографічні житія) — канонічні твори, схвалені Церквою. Поява житій пов'язана із підготовкою і самою канонізацією святих. Давність святості і кількість святих, яких дав церкві той чи інший народ, — це його національні пріоритети. Українській святості понад тисячу років. Кількість українських святих — близько 200. Це історичні постаті, що за земне життя мали великі заслуги перед церквою, досягли найвищої духовної досконалості,

стали зразком для наслідування всім християнам світу, це люди, що вірою й правдою служили Господу, провадили рівноапостольну діяльність, а часом були мучениками за віру. Ми маємо знати національних подвижників християнської віри і бути свідомими, що в світове християнство український народ вписав близько двохсот найсвятіших імен — як дороговказів і зразків для наслідування.

Уже в Середньовіччі були канонізовані в святі княгиня Ольга, святі великомученики за віру Федір і його син Іван, яких у 983 р. вбили княгині-погани, рівноапостольний князь Володимир, його сини князі Борис і Гліб, дружина Ярослава Мудрого Анна і дочка Анна, і внук Ярополк (Петро) — князь Володимир Волинський. Довгий список складають імена святих митрополитів Київських — від першого митрополита Михайла (грека) і першого митрополита з русичів Іларіона до київських митрополитів із болгар — Кипріяна і Григорія Цамблака (початок XV ст.).

Найбільше святих Україні дав Києво-Печерський монастир. Тут і Антоній та Феодосій, відомі культурні діячі Аліпій (маляр), Агапит (лікар), Микола Святоша (князь Чернігівський), Нестор Літописець, єпископ Симон і архимандрит Полікарп. 39 житій Печерських святих вміщено в Києво-Печерському патерику.

Один із отців Церкви — Метафраст — писав, що життя й похвали святих уподібнюються світлості зірок: оскільки зірки розташовані на небесах, де їм місце визначено, всю піднебесну освітлюють, їх і індіани бачать, не приховуються вони від скіфів, землю освітлюють і на моря світять, і в плаванні кораблям шлях вказують. Їхніх імен усіх ще й не знаємо через їхню чисельність, а все ж світлій доброті їх чудуємося. Так і світлість святих: хоча й закрито мощі їх у могилах, але сили їх у піднебесі, земними межами не визначені. У 1962 р. протоієрей (професор) Анатолій Дублянський видав у Мюнхені багатоцінну монографію "Українські святі", яка може стати в

пригоді тим, хто зацікавиться нашим культурним Середньовіччям. Церковна і релігійна література була основою духовності народу, корінням його культури, через що це коріння намагалися сплюндрувати не тільки заїди здалека — татаро-монголи, а й ближчі наші сусіди.

В "Історії української літератури" М. Грушевський наводить численні приклади пограбування Москвою українських святинь. У Пізньому Середньовіччі, а саме 1415 р. Великий литовський князь Вітовт обґрунтував вселенському патріарху потребу митрополита для литовських земель, до яких уже входила й Україна, саме необхідністю захищати церковні цінності від посягань Москви: "Скільки за нашої пам'яті було митрополитів (московських), всі вони церкви не будували, а виносили гроші, деінде позабирали і повиносили церковні речі і святості — всю церковну красу Київської митрополії, що надбали і надавали церкві давні князі на свою честь і пам'ять". Після пограбування золота і срібла Москва заходилась біля вивезення з України ікон і книг. Ще Андрій Суздальський (Боголюбський) у 1169 р. грабував Київ і Вишгород, вивіз із Вишгорода до Володимира ікону Вишгородської Богоматері, українську реліквію, свого часу подаровану Константинополем. Відтоді і сльозоточить ця чудотворна ікона.

Наголосивши на синкретизмі середньовічної літератури, зокрема на синкретичності жанрової системи, все ж мусимо підкреслити, що це не стосується жанрів церковної і релігійної літератури, які перейшли до нас із константинопольської церкви і вже мали свої канони; богослужбова поезія творилася у чітких, усталених формах, що були вже довершеними.

Головним синкретичним жанром був літопис. В елементах тут започатковані майже всі літературні і журналістські жанри, такі як нарис, репортаж, хроніка, замальовка, повідомлення тощо. З художніх форм ми можемо спостерегти в Літописі Руському новелу, оповідання, повість, зокрема воїнську повість, хроніку, думу, героїчну

поезію, а також проповідь, молитву, повчання, похвалу і т.д.

Досить промовистим фактом стало формування сатиричних жанрів у літературі Високого Середньовіччя: секуляризація здобувала успіху, світська проблематика послаблювала цілковито релігійний характер літератури, соціальні і естетичні її функції завойовують ширший простір. Уже в “Повістях врем’яних літ” можемо виокремити політичну сатиру (на деревлян, на новгородців); соціальну сатиру зустрічаємо у “Слові Данила Заточника”, у “Лимонісі” та ін.; побутову сатиру — у “Києво-Печерському патерику”, у “Повісті про Варлама і Йоасафа” та ін.; і навіть спостерігаємо віросповідну (конфесійну) сатиру, хоча б у сценах із волхвами (“Повісті врем’яних літ”) чи в повчаннях Серапіона Володимирського. У різних синкретичних текстах сатиричними елементами аплікується основний сюжет, наповнюється проблемами життя, історії, культури.

Витоки сатиричних жанрів маємо ще в нашій літературі епохи Середньовіччя. Сатиричний кут зору старокиївського книжника на матеріал, безперечно, сприяв нарощуванню поліфункціональності літератури, її наближенню до життя.

Додаткову інформацію про жанри і життєву наповненість літератури Високого Середньовіччя читач знайде в літературознавчих матеріалах до кожного письменника. Окремо скажемо кілька слів про Пізнє Середньовіччя, коли відбулося не тільки нищення культурного життя України-Русі, викликане татаро-монгольською навалою, а й його відбудова після того, як вона схлинула. Відбувся “другий південнослов’янський вплив”, за якого активно йшла з Болгарії і Сербії перекладна література, звідти ж з’явилися вчені-книжники, ієрархи, які залишили політичний слід у розвитку духовного, громадсько-церковного і художньо-літературного життя. Ми вписуємо в актив національної культури діяльність на українських теренах тих інтелектуалів-книжників із ієрархів

Київської митрополії, що ревно працювали над розбудовою культурного життя в кінці XIV — на початку XV ст. Так, митрополит Кипріян (помер 1406 р.) володів кількома жанрами. Він є автором агіографічного “Життя митрополита Петра”, “Повісті про Митяя”, “Повісті про життя і успіння великого князя московського Дмитрія Донського”, кількох послань, двох віршованих текстів, кількох гімнографічних текстів. Кипріян, безперечно, мав сильний літературний таланти, як і його двоюрідний брат Григорій Цамблак, також болгарин і який також працював у Молдові, в Україні-Русі, в Литві і в Московії. Пізніше (Цамблак помер 1419 р.) в 40-х рр. XV ст. на східнослов’янських землях вів активну громадську і літературну діяльність Пахомій Серб (Логофет).

Ці три великі літературні таланти перші в історії східнослов’янських літератур творили спільний русько-український-молдавський-литовський-московський культурний контекст.

Як бачимо, тільки за п’ять віків Високого і Пізнього Середньовіччя нашими книжниками-письменниками на теренах Київської Русі створено тисячі книг, серед них такі шедеври середньовічної книжкової справи, як Реймське, Остромирове, Мстиславове Євангелія, Збірники князя Святослава 1073 і 1076 рр., “Слово про Закон і Благодать” Іларіона, “Руську правду”, “Повісті врем’яних літ”, “Повчання” Володимира Мономаха, “Слово про Ігорів похід” невідомого автора, “Києво-Печерський патерик”, Київський і Галицько-Волинський літописи і ще сотні чудових творів. Їхніми творцями були наші пращури із полянського, сіверського, галицького, волинянського племені, появляли їх не тільки в Києві, а на широкому географічному просторі України-Русі. Вони заповіли нам це багатство, щоб ми його зберегли, і знали, і передали наступним поколінням у наступних тисячоліттях.

ЛІТЕРАТУРА РАННЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

(до 988 року)

Із пісень віку дружинного

Гуртується дружинний загін

(Колядки)

1

Ішли молодці радо з церковці,
Ой, дай, Боже!
Ой ішли, ішли, раду радили
Раду радили не єднакую,
Не єднакую, а троякую:
“Ой ходімо ж ми до ковальчика,
До ковальчика, до золотника,
Покуймо ж собі мідяні човни
Мідяні човни, золоті весла.
Ой пустимо ж ся на тихий Дунай,
Долів Дунаєм під Царегород.
Ой чуємо там доброго пана,
Що платить добре за служеньку:
Ой дає на рік по сто червоних,
По сто червоних, по коникові,
По коникові, та й по шабельці,
Та й по шабельці, по парі сукон,
По парі сукон, та й по шапочці,
Та й по шапочці, та й по панночці.

(Записано в Галичині)

2

Ой під вербою, під зеленою,
Стояла рада — хлопців громада;
Радили ж вони добрую раду:
Не купуймо, браття, золоті перстні,
Купуймо, браття, шовкові шнури,

Шовкові шнури, мідяні човни;
 Спустимося вниз да по Дунаю,
 Гей по Дунаю під Царегород.
 Ой чуємо там доброго пана:
 Ми йому будем вірно служити,
 А він нам буде добре платити:
 По воронім коню, по золотім сідлі,
 По калиновій стрільці, по хорошій дівці.

3

А в чистім полі, близько дороги
 Стояла рада — хлопців громада,
 Стоять намети білі, шовкові,
 А в тих наметах все громадове
 Радоньку радять: коби врадили!
 “Ой не справляймо на жони шуби,
 На жони шуби, на дочки злото,
 Але справляймо (мідяні човни),
 (Мідяні човни), срібнії (весла)
 Та й пускаймося края Дуная.
 Ми там чуємо доброго пана,
 Доброго пана, да пана (Йвана),
 Що платить добре за служеньку:
 Ой дає на рік по сто червоних,
 По коникові, по вороному,
 По жупанові, по китаєву,
 По калиновій стрільці, по хорошій дівці.

Про вождя дружини і його побут

(Колядка)

Ой рано, рано, куроньки піли,
 Ой, дай, Боже!
 Ой ще раньше наш панок устав,
 Ой устав, устав, три свічі зсукав,
 При одній свічі личенько вмивав,
 При другій свічі шатоньки вбирив,

При третій свічі коника сідлав.
Ой сідлав, сідлав, в поле виїжджав,
В поле виїжджав, з конем розмовляв:
“Ти, коню сивий, будь мі щасливий,
Будь мі щасливий на три дорозі,
На три дорозі, та у три землі:
Одна дорога — та в Волоськую,
Друга дорога — та в Німецькую,
Третя дорога — та в Турецькую”.
З Волощини йде — волики веде,
З Німещини йде — грошики несе,
З Турещини йде — коники веде.
Ой воликами на хліб робити,
А грошиками війську платити,
А кониками з військом їх бити.

(Колядка)

Ой попід гору, попід зелену, —
Гой, дай, Боже!
Ой долом, долом, та суходолом
Ой ішло військо, аж землі тяжко,
А попереду Н коником грає,
Коником грає, мечем махає.
Цар сі питає: чий то син грає?
Ой служки кажуть: наш то пан їде,
А ненька каже: мій то син грає.
Почім ти, ненько, його спізнаєш?
Пізнаю його по кониченьку,
По кониченьку, по кошуленці,
На нім шапочка, як мак дрібенька,
На нім кошуля, як сніг біленька,
Як сніг біленька, як лист тоненька.
Де ж вона прана? В краю Дунаю.
Де вона кручена? В коня в копитах.
Де вона сушена? В тура на розі.
Де вона тачана? В Львові на столі.
Де вона брана? В неньки в коморі,
В неньки в коморі, при ясній зорі.

(Щедрівка)

В чистим полі да намет стоїть,
Щедрий вечір, добрий вечір.
Добрим людям да на здоров'я!
Під тим наметом пан N... сидить,
Держить коня да за повіддя;
Держить хорта да на ретязі,
Держить сокола да на рученьках.
Пустив коня в чисте поле,
Пустив хорта в темні ліса,
Пустив сокола попід небеса;
І кінь біжить, пару лошадей мчить,
І хорт біжить і заєнька мчить,
І сокіл летить і утенку мчить,
Тож пану N... да на кушання,
Добрим людям да на здоров'я.

(Колядка)

Ой в ліску, в ліску, в зеленім піску,
Ой, дай, Боже!
Стоїть мі, стоїть шовковий намет,
На тім наметі золотий стільчик,
На тім стільчику гордий пан сидить,
Гордий пан сидить, в віграни грає,
В віграни грає, красно співає.
Приходять к нему три панни з Відня,
Три панни з Відня, в золоті, в сріблі:
“Помай-Біг, май-Біг, гордое паня!
Хто ж тебе навчив в віграни грати,
В віграни грати, красно співати?”
Навчила ж мене рідная мати
В віграни грати, красно співати,
Три рази, рази в ночі вставаючи,
А в вині все купаючи.

(Колядка)

А в полі, в полі, й у виноколі,
Стоять намети з білого шовку;
А в тих наметах все столи стоять;
Все столи стоять позастилані,
Позастилані все килимами;
А на тих столах все кубки стоять,
Все кубки стоять понаповняні.
Поza столами все пани сидять;
Меж тими панами красний паничу,
Красний паничу, пане Іване.
Перед паничем вірнії слуги:
Прсяються вони у Невір-землю:
“Пусти нас пане у Невір-землю!
Пустимо стрілку, як грім по небу;
Пустимось кіньми, як дрібен дощик;
Блиснем шаблями, як сонце в хмарі!”

Поділ здобичі

(Щедрівка)

Пан Хомуненько,
Переберниченко;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!
Перебирає
Меж кониками;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!
Котрі ліпшії,
То собі бере;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!
Котрі гіршії,
Служейкам дає;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!

Пан Хомуненько,
Переберниченько;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!

Перебирає
Меж сідельками;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!

Котрі ліпші,
То собі бере;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!

Котрі гірші,
Служейкам дає;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!

Пан Хомуненько,
Переберниченько;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!

Перебирає
Меж воздечками;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!

Котрі ліпші,
То собі бере;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!

А котрі гірші,
Служейкам дає;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!

Пан Хомуненько,
Переберниченько;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!

Перебирає
Меж сукенками;
    Сам молоденький,
    Кінь вороненький!

Котрі ліпшії,
То собі бере;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!

А котрі гірші,
Служейкам дає;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Пан Хомуненько,
Переберниченько;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Перебирає
Чоботойками;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Котрі ліпшії,
То собі бере;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!

А котрі гірші,
Служейкам дає;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Пан Хомуненько,
Переберниченько;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Перебирає
Меж дівоньками;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Котрі ладнійші,
То собі бере;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!

А що погані,
Служейкам дає;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Бувай же здоров,
Пан Хомуненьку!
Сам молоденький,
Кінь вороненький, і проч.

Відбиття набігу

(Колядка)

Да пане Іване обмуровав двір!
Святий вечір!
Обмуровав двір білим каменем,
А ворітечка з жовтої міді.
А на тій міді стоять намети,
Стоять намети, як біль біленькі,
А в тих наметах сидить пан Іван,
Стрілочки струже да в лучок кладе,
А з лука бере, да й заправляє.
Ой стучить-гремить з поля сторожа,
Да вдариться в жовтії ворота.
— Пане Іване, чи спиш, чи не спиш?
Ой коли спиш, Господь з тобою,
А коли не спиш, промов зо мною,
Що в наші города турки вступили,
Турки вступили пополам з татарми,
Пополам з татарми, з кіньми з сто парми.
— А я ж тих турків да й не боюся:
Ой я з ними в пил да переб'юся!
Ой дайте мені коня-воронця,
Коня-воронця й гострого меча!

Його матінка випровожала,
Випровожачи, да й научала:
“Сину Івасю, як поїдеш з королем на войну,
То не вихвачуйся поперед війська,
Да зоставайся позаду війська!”
А він матінки да не послухав:
Поперед війська конем грає,

А позад війська мечем рубає;
Хвалиться конем перед королем,
Перед панною гострою шаблею.
— Ой чий то синок, синок Іванок,
Поперед війська конем іграє,
А позад війська мечем рубає,
Хвалиться конем перед королем,
Перед панною гострою шаблею?
Ой дам я йому половину царства
і свого панства
І свою дочку — королівну.

(Колядка)

А з гори, з долу вітрець повівав,
Дунай висихав, зіллям заростав,
Зіллям трепетем, вшеляким цвітом;
Дивное звір'я зілля спасає,
Зілля спасає сивий оленець,
На тім оленці п'ятдесят ріжків,
П'ятдесят ріжків, єден тарелець.
На тім тарельці гречний молодець,
На гусях грає, красно співає.
Надійшов к ньому татуньо його:
— Ти, сину, сидиш і ніц не видиш,
Турки й Татари Підгір узяли,
Підгір узяли, волів загнули.
— Сідлай мі, тату, коня бистрого
Коня бистрого, меча острого;
Най я поїду Турка догоню,
Моє Підгір'я назад оброну,
Назад оброну, краще посаджу.

Ой догонив го, там го розронив,
Своє Підгір'я назад обронив,
Назад обронив і краще всадив.
Ой всадив же он три села з людьми,
А одно село — з старими людьми,

А друге село — з парубочками,
А третє село — з панєночками.
Старії люде усім судили,
А парубочки в війську служили,
А панєночки шитінки шили.

* * *

Шуми, не шуми чом дубровонько.
Гой, дай, Боже!
— Ой як же мені гей не шуміти?
По мені ходить дивноє звір'я
Дивноє звір'я дев'ятороге,
А на десятім святій тарільчик,
На тім тарільці золотий стільчик,
На тім стільчику панночка сидить,
Ой сидить, сидить, косоньку чеше,
Косоньку чеше, по столу мече!
— Ой не доїжджай, чом козаченьку,
Ой не відхиляй чом кватиреньку,
Ой не напускай буйного вітру,
Буйного вітру, ясного сонця!
Бо од вітроньку косонька в'яне,
А од соненька личенько смагне!

Князенко Іванко

(Колядка)

А там на лугах, на барз широких,
Там же мі горить терновий огник,
Сам молод, ей сам молод!
Сам молоденький на коничейку,
Сам молод!
Коло огня ходить широкий танець,
А в танці ходить княгня Іванко,
На головойці сокола носитьь,
В правій ручейці коничка водитьь,
В лівій ручейці гусевки носитьь.

Ніхто не видів, лем панські слуги,
Скоро ввиділи, пану доповіли:
— Ой їдьте, їдьте, Іванка зв'яжіте,
Іванка зв'яжіте, ту го приведіте,
Соколойка пустіте до соківниці,
Гусовки шмарьте до гусевниці,
Коничка вставте до кінничейки;
Іванка всадьте до темничейки.
Соколик квилить, головойки хоче,
Гусевки грають, Іванка споминають,
Коничок гребе, до поля хоче,
Іванко плаче, до милейкої хоче.

Пограбування волохів

(Колядка)

Ялилуй, гей, ялилуй.
Господи, Боже, помилуй!
Ген там волохи церков мурують,
Ой коло споду каменичейком,
А в середині деревичейком,
А к вершечкові сріблом, золотом;
Виділи мі то панскії слуги,
Скоро ввиділи, пану повіли,
— Їдьте ж ви, їдьте, волох возміте,
Волох возміте, в темницю всадіте,
В темницю всадіте, срібло заберіте,
Срібло-золото пану на славу.

* * *

— Воротаре, воротаре! Вітвори воротонька!
— А хто воріт кличе?
— Князеві служенькі.
— А що за дар везуть?
— Ярїї пчолонки.
— Ой ще ж бо нам мало!
— А ми вам додамо.

— А що ж нам додасте?
— Молоду дівоньку
В рутянім віноньку.

Пан Перемиський

(Колядка)

Ей в полі, в полі, в чистейкім полі,
Гей воли, гей сивенькіі, гей воли!
Там же мі стоїть загородойка,
В тій загородойці нова світлойка,
А в тій світлойці округлий столик,
При нім мі сидить пан Перемиський,
Перед ним пляше молоде паня;
На тім паняті рудая сукня,
На ножейках ма'т шнуровані бітки,
На 'бочейках ма'т кований пояс,
На тім поясі жовті ретязькі,
На тих ретязках золоті ключі,
На голові ма'т пав'яний вінок,
На рученці ма'т золотий перстінок.
Рудая сукня ізбу замітять,
Шнуровані бітки землицю точать,
Кований пояс бочки підпирать,
Пав'яний вінок без вітру шумить,
Золотий перстінок без огню горить.
А наш панойко з війни приїхав,
З війни, з війночки з Венгерської сторонойки,
Поз'їжджалися к ньому панове,
К ньому панове, його братове,
Сталися його вивідовати:
“Що там доброго в Угроз слихати?”
“Добрі слишано, бо юж поорано,
Юж поорано, злотом засіяно,
Пав'яним перцем заволочено,
Золотим мечем загорождено.”

* * *

В нашого пана господарейка,
Біг йому дав, гей, Біг йому дав,
Не заздрістіте, панове браття, дасть і вам!
Ей красні в нього і дворі його,
Тисові сінці, яворові східці,
Ходить мі по них молода княгиня,
На тій княгині кований пояс,
На тім поясі золоті ретязьки,
На тих ретязьках мідяні ключі:
Мідяні ключі, тихо, тихо дзвеніте,
Тихо дзвеніте, пана збудите!
Бо тепер пан наш з Угорь приїхав,
А з Угорь, з Угорь, з Угорської землі.
Зійшлися к ньому вшітки панове,
Вшітки панове, його братове,
Стали ся його вивідовати:
“Ой пане, пане, што там чувати,
Што там чувати в Угорської землі?
“Угорська земля преч поорана,
Преч поорана і посіяна,
Пав'яним перцем заволочена,
Ясними мечі обгорождена,
Обгорождена од злої тучі”.

* * *

В нашого пана, пана крайника,
Писано, ей писано,
Злотом му терем писано!
Тисові сходи, яворові сїни;
По сходам ходить молода пані,
Молода пані ключами дзвонить.
По малу дзвонить, золоті ключі,
По малу дзвонить, пана не збудить,
Бо наш панойко з війни приїхав,
З війни приїхав, з Угорської землі,

Прийшли до нього та браття його,
Стали ся в нього вивідовати:
“Ой брате, брате, що там слухати,
Що там слухати в Угорській землі?”
В Угорській землі добре слухано,
Ой бо там уже преч поорано,
Злотом засіяно, заволочено,
Заволочено, преч погороджено.
Дай же вам, Боже, щастя, здоров'я,
А із своєю господинею!
В стайниці радість, в хижі веселість,
Дай вам, Боже!

Княжий тіун

(Колядка)

Ой нема дома господаренька
Ой лелія!
Господаренька, на ім'я Василя,
Поїхав же він до Судомира.
Що ж там поїхав? Суди судити.
Що йому дано за тоті суди?
Ой дано ж йому та три селечка:
А в однім селі — старії люде,
А в другім селі — все парубочки,
А в третім селі — все дівочки.
Старими людьми село порадне,
Парубочками село горіжне,
А дівочками село весело.

Легенда про Золоті Ворота

Як лихолітте було, то прийшов чужоземець, Татарин, і ото вже на Вишгород б'є, а далі вже й під Київ підступає. А тут Михайлик лицар був, да як зійшов на башту, да пустив з лука стрілу, то стріла і впала у миску тому Татарину. Той скоро сів коло скам'ї обідати, тільки що поблагословивсь їсти, аж та стріла так і встромилась у печеню. “Е, — каже, — се ж тут є сильний лицар!..

Подайте, каже, міні того Михайлика, то я одступлю”. От Кияне — шушу — шушу, і радяться: “А що ж — оддаймо!” А Михайлик каже: “Як оддасте мене, то в останній раз будете бачить Золоті Ворота.” Да, сівши на коня, обернувся до їх, да й промовив:

Ой кияне, кияне, панове громада!
Погана ваша рада:
Як би ви Михайлика не отдавали,
Поки світ-сонця вороги б Києва не достали!”

Да взяв на ратище ворота, так як от сніп святого жита візьмеш, да й поїхав у Цареград через татарське військо. А татари його і не бачать. От як одкрив ворота, то чужоземці ввалились у Київ, да й пійшли потоптом.

А лицар Михайлик і досі живе в Цареграді; перед їм стоїть стаканчик води, і проскурка лежить; більш нічого не їсть. І Золоті Ворота стоять у Цареграді. І буде, кажуть, колись таке врем'я, що Михайлик вернеться в Київ і поставить ворота на своє місто. І як, ідучи хто мимо, скаже: “О Золоті Ворота! Стоять вам ізнов там, де стояли”, то золото так і засяє. А як же не скаже, або подумає: “Ні, вже не будь вам у Києві!” — то золото так і померкне.

Боярське сватання

(Колядка)

Ой рано, рано кури запіли,
Святий вечор!
А ще раніше пан Н...ко встав,
Лучком забрящав;
Братів побужав:
“Да вставайте, браття, коні сідлайте,
Коні сідлайте, хорти скликайте:
Да поїдем в чистеє поле на прогуляння,
На розглядання.
Да найдемо, браття, куну в дереві,
Дівку в теремі...
От се вам, браття, — куна в дереві,
А мені, браття, дівка в теремі.

Журило

(Співають на весіллях під час танців)

Ішов Журило з міста,
За ним дівочок триста:
Чекай, Журило, пане,
Де твоє військо стане?
У лісі на нивонці,
При зеленій ліщинонці. —
Під зелененьким дубом
Били жомнери в бубон;
Там я се забавила,
Черевички зоставила;
Боюся до дому іти:
Буде мя мама бити
Щіткою, грибінкою,
Веретеном, кужівкою. —
Ой ти, Журило, ой ти,
Куди до тебе зайти?
Поза гуменю, Ксеню,
Не толочи ячменю.
Куда Журило ішов,
Туди ячменик зійшов,
А куди Ксеня ішла,
Туди пшеничка зійшла.

Осада города

* * *

Ой славен, явен красний Н.
А чім же ти та прославився?
Що із вечера коня осідлав,
А вже к світові під Царів град став.
Ой як б'є, та й б'є на Царів город,
Цар ся дивує, хто то воює.

А міщане ходять, все раду радять,
Що тому вояці за дари дати?..
Вивели йому коня в наряді;
Він коня то взяв — не подякував, —
Не подякував, шапочки не зняв,
Шапочки не зняв, не поклонився,
Не поклонився й не покорився.
Ой як б'є, та й б'є на Царів город:
Цар ся дивує, хто то воює,
А міщане ходять, все раду радять,
Що тому вояці за дари дати?..
Винесли ж йому полумисок злата;
Він золото узяв — не подякував,
Не подякував, шапочки не зняв,
Шапочки не зняв, не поклонився,
Не поклонився й не покорився.
Ой як б'є, та й б'є на Царів город;
Цар ся дивує, хто то воює,
А міщане ходять, все раду радять,
Що тому вояці за дари дати?..
Вивели йому панну в короні;
Він панну узяв, та й подякував,
Подякував й шапочку зняв,
Шапочку зняв, ще й поклонився,
І поклонився, і покорився.

* * *

А в чистім полі близько дороги
Стоїть наметце дуже шовкове;
А в тім наметці стоїть столичок,
На тім столичку гречний молодець.
К ньому військо збирає,
Військо збирає, та й під Львів стає,
Та й під Львів стає, все шерегує,
А своє військо на Львів рихтує;
Як кіньми звернув, — аж Львів ся здвигнув,

Як шабелькой звів, — Львів ся поклонив.
Ой вийшли к ньому усі міщани,
Ой всі міщани, всі предміщани,
Винесли йому мису червоних.
Він тоє бере, та й не дякує,
А своє військо на Львів рихтує.
Ой вийшли к ньому усі жидове,
Усі жидове, всі кагалове,
Винесли йому мису червоних.
Він тоє бере, та й не дякує,
А своє військо на Львів рихтує.
Ой вийшли к ньому усі панове,
Усі панове, всі гетманове,
Вивели йому коника в сідлі,
Шабельку в сріблі, панну в кареті.
Він тоє бере, красно дякує,
А своє військо та й шерегує;
Як зачав військо шерегувати, —
Ой більше Львова не турбовати.

* * *

В полі, в полі, близько дороги,
Ой, дай, Боже!
Могила сяє, військо гуляє,
Військо гуляє, ладу не знає,
Н... прийшов, лад війську знайшов,
Лад війську знайшов, попереду пішов.
А його ненька барзо старенька,
Як випровожала, то й научала:
Ой сину, сину Н...
Поперед війська не вихвачайся,
А позад війська не зоставайся,
Держися війська все середнього,
А отамана все переднього.”
Він молоденький не слухав неньки,
Поперед війська коником грає,
А позад війська мечем махає.

Стукнули-грякнули, мов великий дзвін,
Приїхали аж до царя на двір.
Сам цар питає: “Чий син гуляє?”
То ж гуляє син старого N...
Сам молоденький, непокірненький.
Вивели йому коня в наряді,
А він на теє не подивився,
Шапочки не зняв, не поклонився.
Винесли йому миску червінців,
А він на теє не подивився,
Шапочки не зняв, не поклонився.
Вивели йому панну в наряді,
А він на теє і подивився,
Шапочку ізняв, спасибі сказав.

Князь і його сини на уділах (Щедрівка)

Славен, славен да пан NN.
Щедрий вечір!
Ой чим же він славен? — Трьома городами.
Щедрий вечір!
Трьома городами, своїми синами.
Щедрий вечір!

Поєдинок з турським царем

Ой в полі, полі, близько дороги,
Ой, дай, Боже!
Близько дороги намета стоїть,
А в тій наметі N... сидить.
А коло його все слуги його
Держать шапочки за околички.
“Чи сам пойдеш, чи й нас збереш
І к Турецькому царю на войну?”
“І сам поїду і вас заберу,
І вас заберу у Турещину.”

Ой приїхали у Турещину.
 Стукнули-грякнули, як грім заgrimів,
 Блиснули шаблями, як блискавиця.
 Виїхав к нему сам Турецький цар:
 Хто кого спогреє — той того споймає;
 А Н... спограв, да й царя споймав.
 Прив'язав царя коню до хвоста.
 А пустив царя по пужарищі.
 А пожар ніжки все поджигає,
 Кривця слідки все заливає...
 — Або мене зітни, або мене пусти.
 — Я ж тебе не зітну, я ж тебе не пущу,
 Повезу тебе й у свою землю,
 Батькові на славу, ворогам на кару.

* * *

Ой на толоці, та на муравці,
 Ой раненько!
 Там король Руський коником грає,
 Коником грає, військо збирає,
 Турського царя все визирає:
 — Ой виїдь, виїдь ти, Турський царю!
 На ту толоку, та на мураву,
 Покажи славу ти, Турський царю!
 — Як би я не знав, війська не збирав.

Ой все наш панок коником грає,
 Та як його узрів, та й мечем ізвів:
 Як панок наш тям, то Тур-царя стям;
 Ой взяв же його по подлі коня,
 А повіз його а в Чеську землю,
 А в Чеській землі короля нема;
 “Ой ти, паночку, господарочку,
 А в Чеській землі королем будеш.”
 А взяв же його по пужареві:
 Чорний пужарець ніженьки коле,
 Ніжечки коле, все підбуждає,
 Що сліди кровця все заливає,
 А чорний ворон все залітає,

А з слідів кровцю все випиває.
Ой наш паничку, господаречку!

* * *

Гарний та пишний, пан господарю,
Ой, дай, Боже!
Згорда ти собі ба й починаєш,
Сивим коником да й виграєш,
Коником граєш, царя визиращ.
Скоро ж го узрів, та й мечем ізвів,
По піля коня, близько стременя.
Ой цар невірній красно ся просить:
— Віте, пусти мя! Віте, зотни мя!
— Ніт, не пушу тя; ніт, не зотну тя,
Ой поведу ж тя в Руську землю,
А в Руській землі короля нема,
На королицю та й на столицю.
Ой поведу ж тя чорним пожаром.

Ой чорний пожар ніжки підпалив,
Що ж йому з ніжок кров виступає,
Кров виступає, слід затапає.
Ой чорний ворон ба й залітає,
Та його кровцю ба й попиває.
Біг му послужив, коник ся схопив,
Ухопив же його по піля коня,
По піля коня, близько стременя.

Князь Михайло

В темнім лісі
На й орісі
Зовзуленька гніздо звіла.
Звівши гніздо, закувала,
Закувавши, полинула
В теє село Лунінськеє,
В теє місто боярськеє.
А в тім селі удівонька

Двір буде,
А збудовавши, да й малює,
А помалювавши, да й говорить:
— Хто в гетім дворі
Паном буде?
Хто моїм діткам
Батьком буде?
Хто в гетім дворі
Панією буде?
Хто моїм діткам
Маткою буде?
Їхав селом
Князь Михайло,
Да каже: я в гетім дворі
Паном буду,
Твоїм діткам
Батьком буду,
А моя жінка панею буде,
Твоїм діткам маткою буде.

Розбійник убиває рідних дружини

Ой жаль мені на мого батенька,
Що мня не дав за ремеснеченька,
Але дав мня за розбойниченька.
А звечора коника сідлає;
Опівночі в розбой виїжджає,
На розсвіті в дом приїжджає.
— Ох відчини, Ганнусю, ворота,
Везу тобі много срібла-злата.”
Ще Галя з лужечка не встала,
Батенькову всю працю пізнала:
“То коники, то мого батенька,
Сіделечко — то мого братіка,
Черевички то моїй сестрички.”
— Їдь, Ганнусю, до батька в гостину,
Розвесели всю свою родину,
Знай, що з родом говорити,
Коли хочеш зо мною в світі жити.

Княжий боярин — розбійник

Убивство брата дружини

Да недоля моя, да нещастя моє!
Як мені жить, як мені бить
За княжим боярином!
Щовечора то звечора
Коника сідлає,
А щоночі то співночі
В розбой виїжджає;
Як к білому світу
То з розбою їде.
— Ой ти милая моя, чорнобривая,
Ой одчини воротечка частоколистії!
Веду к тобі, веду к тобі
Дев'ять коней вороних.
На десятім сам розбійник молодий
Везе тонкую кошулю
Всеньку у крові:
— Пойди мила на річеньку,
Сполощи ти її,
Не розшахваючи, не розмахваючи:
Як ти розмахнеш,
Своє личенько улякнеш.
Його білее личко покотилося,
Його тонкий голосок,
Як туман по бору!
Його жовтії кудрі розмахнулися.
— Ой ти, миленький мій,
Ти, розбойничку мій!
Забив, забив брата мого,
І кошуля його.
— Ой я їхав і гукав,
Він з дороги не ступав,
А я йому, вражому сину,
З пліч головку ізняв.

Колядка

Ой з-під гори да стоять тумани, — Святий вечор!
 Да то не тумани, — пара з коней йде, — Святий вечор!
 Ой там же військо, аж землі важко,
 Ой там у війську пана немає.
 Ой одзоветься зличний паниченько,
 Зличний паниченько, да панич N-ко,
 Славного отця і паніматки:
 “Я ж в тому війську да паном стану,
 Велю гармати наворочати,
 В Чернігів город велю стріляти.” — Святий вечор!
 Ой б'є да б'є він в Чернігів город.
 Там його не знали ні царі, ні пани,
 Винесли йому мису червінців.
 Він тоє забрав, — шапочки не зняв, не подякував.
 Святий вечор!
 Ой з-під гори... і т.д.
 В Переяслав город велю стріляти. Святий вечір!
 Ой б'є ж він да б'є в Переяслав город.
 Да вивели йому коня у збруї,
 Він коня узяв, шапочки не зняв, не подякував.
 Святий вечор!
 Ой з-під гори да стоять тумани. — Святий вечор!
 Да то не тумани, — пара з коней йде, — Святий вечор!
 Ой там же військо, аж землі важко,
 Ой там у війську пана немає.
 Ой одзоветься зличний паниченько,
 Зличний паниченько, да панич N-ко,
 Славного отця і паніматки:
 “Я ж в тому війську да паном стану,
 Велю гармати наворочати,
 В Київ город велю стріляти. Святий вечір!
 Ой б'є да б'є він да в Київ город.
 Там його не знали ні царі, ні пани,
 Да вивели йому панну в наряді.
 Він панну узяв, шапочку ізняв, подякував!
 Ми ж тебе, N-ко, не зневажаємо,
 З святим Рождеством поздоровляємо.

Друкується за вид.: В. Антонович, М. Драгоманов.
 Историческия пѣсни малорѣскаго народа, т.1, 1874.

Билини в українській літературній традиції

Добриня і Змій¹

Гей, у городі да у столичному у Києві,
У славного князя у Володимира,
Гей не захотів був молод-козак Добриня
Зелен-вина випивати,
А захотів він у чистому полі гуляти,
За Пучай-річку,
За гору Сорочинськую виїжджати,
Змія проклятого
Зі змієнчатами звоювати,
Сорок тисяч народу душ із полону визволяти,
Козацької молодецької слави заживати².
Бере молод-Добриня
Тугий лучок,
Тугий лучок
Та колчан стрілочок
Калених, повен лучок,
Копіє мурзавецьке,
Шаблю гострую,
Палицю булатную,
Бойовую,
А ще ножище —
Кинжалище.
Ой став молод-Добриня добре дбати,
Доброго коня сідлати,
В чисте поле виїжджати,
А бере він сідло черкаське,
Дванадцять попруг шовкових,

---

¹ Твір із репертуару З.Штокалка. Загалом билина дуже близька до билини "Бій Добрині зі Змієм" російської традиції, хоч і має свої особливості: різниться ритмікою, насиченістю тексту римами та деякими образами.

² Тут маємо сталий образ українських народних дум.

Попружечки тягнуться — не рвуться,
Стременочки зі золота заморського,
Тягнуться — не ламаються.
Золото-пряжечки — намокне та не ржавіє.
Козак наш на коні сидить,
Сидить та не старіє.
Ой став молод-Добриня
Із двору виїжджати,
Стала його рідная мати проважджати,
Словами промовляти,
Сльозами умивати:
“Гей, лучче би, Добриня Микитич,
Безпечно себе мав
Та декуди в чистому полі не гуляв,
На гору Сорочинськую не виїжджав,
Змія не воював,
Змієвих діточок не топтав,
А ще лучче б ти у Пучай-річці
Броду не шукав,
Бо Пучай-річка струя бистрая,
Як пожар вогнистая”.

Тоді то козак Добриня, гей, не зважає,
По горах по високих в’їжджає,
Смілих діточок (зміїних)³ копієм розбиває,
Кров їх поганую з білим пісочком змішає,
Сорок тисяч людей християнських із неволі виручає.
Сам к Пучай-річці під’їжджав,
Дорогее плаття із себе ізтягав,
Пучай-річку вбрід проходжав.
Ой став він середною струю пропливати,
Став словами промовляти:
“Ой щось мені, Добрині, мати рідна научала,
Щоб я далеко в чистому полі не гуляв,
Пучай-річку здалеку обминав,
Бо Пучай-річка струя бистрая,
Як пожа-пожар вогнистая,
А вона, бач, як дощова калюжа тихая”.

---

³ Слово “зміїних” співак опустив, а воно тут потрібне.

Не вспів Добриня ці слова промовляти,
Як ні вітру, ні тучі немає,
Але то земля дрижить,
Небо горить,
З неба свище —
І тут є то Зміїще,
Дванадцять голів,
А один та тулубище.
Хоче Добриню з конем вогнем іспалити
І каже:
“Гей ти, молод-Добрине,
Хоч⁴, тебе вогнем іспалю,
Хоч, тебе і потоплю,
А хоч, і в зуби візьму,
В свою нору занесу
Та ще й, хоч, тут з’їм та пожеру”.
Та Дориня добре дбає,
Збарзо⁵ гадає,
В ручай
Пучай-річці поринає
Та на той бік річки пропливає,
На берег виходжає.
Коли ж оглянеться,
У нього ні коня,
ні убору дорогого,
ні копія мурзавецького
Немає,
А тільки лежить на землі
Колпак-шапка.
Засипав землі у шапку грецької⁶
На три пуди з половиною⁷.
Аж летить к нему змії Горнечище,
Сном-лихом дише,
Вогнем паше.

---

⁴ Хоч — хочеш.

⁵ Збарзо — швидко, це слово — полонізм, отже пізнішого походження.

⁶ У билинах грецькою називається не земля, а шапка.

⁷ Три пуди з половиною — 56 кг.

Як махне Добриня
Колпаком-шапкою
На три пуди з половиною,
Перебив Змію всі дванадцять голов.
Упав Змій на зелен-траву,
Скочив Добриня на Змія, на груди білі.
А тут Змій йому стиха словами промовляє:
“Гей, — каже, — Добриня ти Микитич,
Чи не краще нам велику заповідь укладати,
Що мені на святую Русь не літати
І людей у полон не брати.
А тобі, Добрині,
В чисте поле далеко не виїжджати,
Зміїних діточок конем не розбивати,
Кров їхню із землицею не мішати”.
Ой як стали вони по-доброму заповідь укладати,
Став Добриня Змія із-під колін випускати.
Тоді Змій та добре дбає,
Вище облака злітає,
Став він у город Київ повертати.
Города Києва не минав,
Молоду Забаву, дочку Путятівну хватав,
Князівну-племінницю
У свою нору глибокую,
На високою
Гору Сорочинськую заношав.
Зажурився сонічко Володимир-князь⁸
Стольнокиївський:
Кому б то в чисте поле виїжджати,
Молоду Забаву, племінницю,
Дочку Путятівну
Визволяти.
Що промовить Ілля Муромець:
“Ей, сонічко Володимир-князь
Стольнокиївський,
Накинь цю службу

⁸ Ця биліна об'єднує дві російської традиції: перший і другий бій Добрині зі Змієм. Звідси починається розповідь про другий бій.

На Добриню на Микитича.
У нього зі Змієм заповідь положена,
Він достане Забаву Путятівну
Без бою, без кроволитія” .
Ой як став Добриня
Під гору під Сорочинськую під їжджати,
Став він змієн та змієнчат розбивати,
Кров їх поганую
Із сирою землею змішати.
Став Змій із нори глибокої виходжати,
Скрива поглядає
І здалеку гукає,
Словами промовляє:
“Гей ти, Добрине, син Микитич,
Чого ти заповідь свою забуваєш,
Моїх діточок конем розбиваєш?”
Про теє Добриня зачуває,
Словами промовляє:
“Гей ти, Зміїще прокляте,
Чорти тебе несли понад Київ-город,
Чого ж ти Забаву, доньку Путятівну займав,
Віддай ти її без бою-кроволитія” .
То теє Змій зачуває,
Скрива, як вовк, споглядає,
Словами промовляє:
“Хе-хе, чи подобенство,
Щоб я, Змій,
Та й княжнуню племінницю
Без бою, кроволитія віддавав,
Себе, Змія, на поругу-сміх подавав.
Ха-ха-ха!”
Ой тоді ж то став Добриня
Із Змієм битись, змагатися:
То земля стогне,
Небеса палають —
Бились вони три ночі та три дні,
Не може Добриня Змія подолати,
Що ладен уже відступати,

Коли із небес йому
Голос стиха промовляє⁹ :
“Ой, молодий Добрине, син Микитич,
Боровся ти із Змієм три дні та три ночі,
Поборися ще три годиночки” .
Послухав Добриня
Голосу небесного,
Боровся іще три години.
Як ударить він Змія
Ще й проклятого у саме серце,
То убив же він Змія проклятого!
Як потекла кров зміїна річкою,
Так текла три дні і три ночі,
Не переждать Добрині крові зміїної.
Хоче вже підступить,
Тоді ж йому з небес голос стиха промовляє:
“Ой, молодий ти Добриня, син Микитич,
Ждав ти біля Змія три дні і три ночі,
Постій ще три годиночки.
Візьми ти копіє мурзавецьке,
Удар копієм об сиру землю,
Сам копії промовляй:
“Розступися ти, сирая земле, на чотири часті,
Пожери ти всю кров зміїную!”
Ой, як став Добриня
Сирюю землю копієм ударяти,
Стала сира земля на чотири часті розпадатись,
Стала всю кров зміїную пожирати.
Став Добриня у глибоку нору заходжати,
Молодую Забаву, дочку Путятівну,
За білу ручку брати,
На білий світ виводжати,
Ще й словами промовляти:
“Ой ти, Забаво, дочка Путятівна,
Поїдем у город Київ,
К православному князю Володимирі” .

---

⁹ Мотиву про “голос із небес” у биліні російської традиції нема.

То там-то три дні
Почесний пир справляли,
Та всі пили та гуляли,
Добриню хвалили-вихваляли,
Пісні повік йому ко славі іскладали:
В синьому морі на тишину,
А вам, слухаючим головам,
На многії літа
До кінця віка!

Про Котигорошка¹⁰

Був собі чоловік та жінка,
І у них — вісім синів
І дев'ята дочка Оленка.
До зроста літ поросли сини
І помер їхній батько.
Вони бідного стану — дрібні люди —
Треба самим орати.
І зробили плуг,
Ярма поробили,
Самі запряглись
І поїхали орать¹¹.
І кажуть вони:
“Як мати поварить,
Так ти, сестро Оленко,
Щоб винесла нам обідать”.

---

¹⁰ Ця билина “Про Котигорошка” давно перетворилася на казку і стала однією з найпопулярніших в Україні. Билина унікальна тим, що зберегла найархаїчнішу поетичну структуру, яка культивувалася на нашій землі. Вона має всі ознаки героїчного змібборчого епосу.

Котигорошко — не велетень, не герой-дружинник, не купець і не князь. Він — людина надзвичайної сили, герой хліборобської родини, богатир давнього епосу. Билина відводить нас у родовий устрій, оскільки в ній ідеться не про державу, а таки про родину, яка складає певну спільність людей.

¹¹ “Повість врем'яних літ” доносить звістку про те, що обри, поневоливши дулібів, орали землю, запрягаючи в них людей. Оранка без худоби практикувалась і в пізніші часи серед бідних. Загалом родина Котигорошка худоби не має, вона десь із півночі України, худобу вони зустрічають у степу, у кочови...”

Вона каже:
“Як же я вам нестиму обідать,
Як я не втраплю?”
Вони кажуть:
“Ми будемо стружки стругать,
Так по стружках ти
І прийдеш до нас”.
Наварила мати обідать,
Вирядила Оленку з обідом.
Понесла Оленка
І йде по тих стружках.
Дивиться, де стружки —
Там і йде.
Змій летів і ухватив ту Оленку.
І приніс Змій її в свій дім.
Ждали, ждали брати,
Оленки нема з обідом.
Орали до вечора голодні.
Приходять увечері додому.
Повипрягались,
Уходять у хату
І питають матері:
“Де сестра Оленка,
Чом не винесла обідать?”
“Я наготовила, — каже мати, —
І сестра Оленка понесла вам обідать”.
“А! Се сукин син Змій
Ухватив нашу сестру Оленку!
Печіть, мамо, буханці,
Та сушіть сухарці,
Та шийте торбинки,
Та складайте сухарці в торбинки,
Та підемо тоді ми сестри Оленки шукать!”
Поробили вони кийки собі,
Позаливали свинцем голови¹²,

¹² Свинець як метал відомий з глибокої давнини. Кий, тобто палиця з металевою головкою, — один зі старовинних видів зброї на нашій землі. Іменем цієї зброї було названо найдавнішого родового вождя Кия.

Купили по шаблі собі,
Тоді забрали буханці
І сухарці
І пішли Оленки шукать,
Своєї сестри.
Пішли собі за тридев'ять земель
У тридесяте царство,
У інше государство, і йдуть собі.
Ввійшли у степ¹³:
Пасеться череда така,
Що й очима не зоглянеш.
Вони стовповою дорогою ідуть¹⁴,
І пастухи лежать собі на дорозі.
Приходять: "Здрастуйте!" —
"Здрастуйте!" —
"А чия це, господа пастухи, череда?"
Кажуть: "Змієва!" —
"А, се сучого сина нашого зятя,
Ось ми як дійдемо
То ми йому дамо".
Пастухи кажуть:
"Як нашого бугая-третяка¹⁵ уб'єте,
Спечете і з'їсте,
То подужаєте й нашого пана". —
"Давайте, де він?"
Пригнали бугая-третяка,
"Оце бийте!" — кажуть.
Як узяли вони кийками бить,
Били, били,
Голову одрізали шаблею,
Шкіру з нього зняли,
Із середки усе викинули,
Порубали,
У казан склали
І печуть собі.

---

¹³ Пряма вказівка на те, що Змій — образ степових кочовиків.

¹⁴ *Стовпова дорога* — реалія пізнішого часу: дорога з верстовими стовпами.

¹⁵ Бугай-третяк — трирічний бугай.

Спекли, сіли їсти.
 Із'їли одрубок фунт десяток¹⁶,
 Води напились і пішли.
 Ідуть верст п'ять,
 Пасеться ватага овець.
 “Чиї?”
 Кажуть: “Змієві”. —
 “А, се сучого сина нашого зятя,
 Ось ми як дійдемо,
 То ми йому дамо”.
 Кажуть пастухи:
 “Як уб'єте нашого барана-третяка,
 Та спечете, та з'їсте,
 Так подужаєте нашого пана”. —
 “Давайте, де він?”
 Пригнали барана-третяка.
 “Оце бийте!” — кажуть.
 Як взяли вони кийками бить,
 Били, били,
 Голову одрізали шаблею,
 Шкуру з нього зняли,
 Із середки все викинули,
 Порубали,
 У казан склали і печуть собі.
 Спекли, сіли їсти,
 Із'їли одрубок фунт десяток,
 Води напились і пішли.
 Ідуть верст п'ять,
 Пасеться стадо коней.
 “Чиї?”
 Кажуть: “Змієві!” —
 “А! Це сучого сина нашого зятя.
 Ось як ми дійдемо,
 То ми йому дамо”.
 Пастухи й кажуть:
 “Як запалите жменю конопель

¹⁶ Фунт — 400 грамів, отже, з'їли шматок м'яса в 4 кг. Ясна річ, що міри ваги подано сучасні оповідачеві.

Та оббіжите тричі кругом стада
Так, щоб жменя горіла,
Так подужаєте нашого пана”. —
“Як же ми будем бігти,
Як кінця не видно коням?” —
“Я зжену умісті, у табун один”, — каже пастух.
Зігнав умісті,
Запалили жменю конопель.
“На, біжи!”
Узяв, побіг,
Не добіг ще до коней,
Жменя згоріла¹⁷,
І руку спік.
Тоді узяли та й пішли.
Пастухи кажуть:
“Уже недалеко,
Оце його і комнати”. —
“Ось ми йому дамо!” —
“Ідіть, — каже, — дайте!”
Доходять вони до двору,
Частоколом двір огороджений,
Дуб’ям — дуб’я позагострювані
І чоловічі голови на тих дуб’ях¹⁸.
Підходять, ворота одмикаються,
Одчиняються.
Заходять у двір, ворота зачиняються,
Замикаються.
Увиділа сестра Оленка, що вони ідуть,
Вибігає і здрастнується:
“Здрастуйте, братики!” —
“Здрастуй, сестро Оленко!”
“Де ви у Бога узялись?” — каже. —
Оце змії прилетить,
Голови поздійма.

---

¹⁷ Жменя згоріла — тобто жменя конопель.

¹⁸ Це місце нагадує нам опис Геродота про Цар-Дівичю із Таврії, яка жила у фортеці, огороженій частоколом з настромленими на нього головами чужинців, що потрапляли в ці краї. Оскільки Цар-Дівичя звалася ще Білою Лебеддю, можливо, маємо відгук давнього епосу про Білу Лебідь.

І де чоловічі голови на дуб'ях,
Там і ваші будуть,
А вас попече та поїсть”.
“Не бійсь, сестро Оленко.
Він один, а нас вісім.
І у нас є струмент,
Кийки та шаблі —
Так ми його голову
Посадим на кілку”.
“Ідіть же, братчики,
Я вас поховаю,
А як він прилетить,
Сяде їсти,
Так я вас випущу.
Тоді що хочете,
Те з ним і робіть”.
Поховалися, він прилітає.
“Фу, руська кость воняє!”
“Та то ви летіли
Та нахапалися різних духів,
А то де б вона узялася
У нас, руська кость?”
Сів тоді їсти.
А вона узяла їх, випустила:
“Ідіть!” Заходять вони.
“Здрастуй, пане!” — кажуть.
“Здрастуйте, хлопці!
А що, господа, чи по волі,
Чи по неволі ви ходите?” —
“Ні, — кажуть, — добрі молодці
Ніколи по неволі не ходять,
А усігди по волі”. —
“Що ж, прийшли биться
Чи прийшли мириться?”
“Ні, не для того, щоб мириться,
А для того, щоб биться”. —
“Ну, як того, щоб биться,
Досить мені їсти”.

Виходить на город,
Ходять два бугаї.
Він їх побив,
Шкури позривав,
Середки повикидав,
Тоді в казани поскладав,
На кабицях¹⁹ казани поставляв
І давай пекти.
Попік і дві бочки води сорокових²⁰ поставив.
“Сідайте, — каже, — господа мої гості,
Під одним казаном
І їжте свою гов’ядину,
А я коло другого сяду.
Оце вам бочка води,
А се мені бочка води”²¹.
Як сіли вони їсти,
З’їли півстегна бугайового увосьми,
Напилися.
Один випив кухоль,
А другий, може, й два.
Змій того бугая з’їв,
Бочку сорокову води випив.
“Ну, тепер підем, мої любі гості, на тік”.
Зійшли на тік,
На току полóва пшенична.
“Ну, дміть, — каже, —
Чи зідмете половину з току?” —
“Ні, дми ти. Ми твої гості,
Так ми будемо упослі,
А ти дми уперед”.
Як дмухнув Змій, так став тік мідний.
“Ну, дміть ви!”

---

¹⁹ Кабиця — вогнище для приготування їжі. Цікаво, що м’ясо в казанах не варять, а печуть, тобто так роблять у степах, де мало води.

²⁰ Сорокова бочка — бочка на сорок відер.

²¹ Змій, мабуть, ігнорує силу братів, бо для них усіх ставить стільки ж їжі та води, як і для себе одного. Раніше вже йшлося: з’їдена їжа — ознака сили. Хто більше з’їсть, той і сильніший.

Дули, дули,
І половки з току не здули.
Заходився він,
Голови їм усім поздіймав,
Язики поодрізував
І на нитку ізнизав.
А голови узяв
Та поустромляв
На кілках на частоколи,
А їх попік та поїв.
“Оце, — каже, — Оленко,
Я твоїх братів попік та поїв,
Щоб ти мені рідніша була!”²²
Тепер і живуть вони.
І пішла Оленка на ріку прать сорочок,
І миє сорочки,
І їсть стручки-горох,
І пустила цілий стручок
У воду,
І поплив той стручок рікою²³.
І прала Оленчина мати
На річці теж рубахи,
Через троє діб дивиться: стручок пливе.
Вона взяла і з’їла
Той стручок і зачереватила
Од того стручка.
І вивела вона сина,
І дала йому ім’я Котигорошко.
І росте він не по часах,
А по минутах.
Як народився,
Став бігать, став балакать і дітей чужих бить.
Побув три годи,

²² Змії таким вчинком обриває родинні зв’язки своєї жінки з її родиною і хоче, щоб вона була повністю віддана новій, чоловіковій, сім’ї.

²³ Горох тут виступає символом туги, водночас пустити горох за водою — це передати своє бажання. В даному випадку Оленка просить, щоб її визволили з нелюбого шлюбу, з неволі.

За три годи обіймище²⁴ стало у Котигорошка:
Голова, як котел завбільшки.
І питає він:
“Чи були у вас, мамко, чи сини, або дочки?” [...]
Вона і каже:
“Було у мене вісім синів і сестра твоя Оленка —
дев'ята!..” —

“Тепер, мамко, печіть мені буханці
Та сухарці,
Я піду сестру Оленку виручать”.
Каже [мати]:
“Не йди, сину!
Ходило вісім братів твоїх,
Не таких, як ти,
Та й то побив Змій,
А тебе нічого й бить!” —
“Ні, зо мною нехай попрубує,
Чия ще сила подужає”.
Пішов він на базар,
Купив клопоть заліза, три пуди²⁵,
І поніс до ковалів, до хороших.
“Нате, злийте мені кулю міцну²⁶,
Щоб як ударить об камінь, чи що,
Так, щоб не розсипалась.
Що скажете, то вам за те і заплачу”. —
“То много грошей треба, ви не заплатите!”,
— А скільки?
— Півтора ста рублів, — кажуть²⁷.
— Ну, от вам двісті рублів, тільки щоб міцна.
Вийняв гроші і положив.
“А як вилете, — каже, —
Так пускайте,
Вона буде до мене летіть”.

---

²⁴ *Обіймище* — тіло в обхват руками.

²⁵ *Три пуди* — 48 кг.

²⁶ Цікаво, що ковалі виливають тут не булаву, а тільки кулю — булави були ще свинцеві чи олов'яні, отже, ковальське ремесло не було ще досить розвинене.

²⁷ Грошові обчислення подано з того часу, коли оповідалася билина-казка.

Приходить додому і каже:
“Глядіть же, мамко,
Як буде що ревти,
Так збудіть мене,
А я ляжу спать”.
Як узяли лить, —
Виляля й пустили:
Летить і реве,
Горшки, миски з полиці падають,
Хата движеться.
“Ну, вставай, сину Котигорошку, щось реве”.
Він вибіг і наставляє коліно,
І каже: “Бий мене у коліно!”
Вона як ударила.
Так на три клапті і розсипалась.
Узяв він три клапті,
І односить ізнов назад,
До тих ковалів, і каже:
“Ізлийте уп’ять, та добре,
Щоб вона не розсипалася,
А то будем спориться,
Я вас тими клаптями поб’ю,
Узяли гроші, так робіть міцно.
Зробіть, пускайте уп’ять”.
Пішов додому і каже:
“Глядіть же, мамко,
Як що буде ревти,
То збудіть мене,
А я ляжу спать”.
А ті ковалі як узяли лить —
І злили міцно, пустили.
Вона уп’ять реве,
Горшки, миски з полиці падають,
Хата движеться.
“Ну, вставай, Котигорошку, щось реве”.
Він вибіг і наставляє коліно,
І каже: “Бий мене у коліно!”
Як ударила вона у коліно,

Так і роздвоїлася.
Бере він ті клапті й уп'ять односить.
“Я вам два рази прощав,
А третій раз не прощу.
Робите, так робіть хорошо,
Зливайте
І пускайте
Уп'ять до мене, як і ті рази”.
Пішов додому і каже:
“Глядіть же, мамко,
Як що буде ревти,
То збудіть мене,
А я ляжу спать”.
А ті ковалі як узяли лить —
І злили міцно, і пустили.
Вона уп'ять реве,
Горшки, миски з полиці падають,
Хата движеться.
“Ну, вставай, Котигорошку, щось реве”.
Він вибіг і наставляє коліно,
І каже: “Бий мене у коліно!”
Як ударила у коліно,
Так і одскочила,
І покотилася ціла.
Тоді він узяв і сказав матері:
“Печіть буханці
Та сушіть сухарці,
Піду сестри Оленки шукать”.
Мати каже:
“Було у тебе вісім братів,
Та Змій побив і поїв,
А тобі й нічого знать²⁸,
Як ти сам!” —
“Я піду шукать його,
Нехай зо мною попробує”.

---

²⁸ Тобто: “А тобі нічого братися!” Підкреслення, що Котигорошко не був велетень і зовні не справляв враження людини надзвичайної сили.

Купив він міцної юхти²⁹,
І зробив мішок,
І вкинув ту кулю у мішок,
І її так обілив³⁰,
Узяв буханці
Та сухарці
Та й пішов Оленки шукать.
Іде довго, недовго, —
Пасеться череда, і там пастухи.
“Чия се череда?”, —
“Змієва!” —
“А, се, — каже, — мого зятя,
Ось я йому дам!” —
“Тут, земляче, вісім таких ішло
Із кияками
І з шаблями,
Так наш пан їх побив,
А тебе нічого й знать!
Як уб'єш нашого бугая-третяка,
Та спечеш, та з'їси,
Так подужаєш нашого й пана”. —
“Давайте, де він?”.
Пригнали: ось!
Як ухватив він ту кулю
Та ударив мішком,
Так він³¹ і не струснувсь.
Тоді шкуру зідрав,
Середки викидав,
Порубав,
У казан склав
І пече.
Ізп'ік, заходився,
Із їв, двадцять відер води випив
І пішов.

²⁹ Юхта — вироблена в певний спосіб шкіра.

³⁰ Мішок чи торба були з білого полотна. Обілив — тут означає “сховав”.

³¹ Він — тобто бугай-третяк.

“Дякую вам, господа, що ви мене накормили!” —
“Ну, се, — кажуть, — як із’їв, так подужаєш нашого
пана”. —

“Тепер я ваш пан буду,
Звіть мене Котигорошком,
А вашого пана я вб’ю!”
Пішов уп’ять.
Ішов день, два, аж пасеться ватага.
“Здрастуйте, господа чабани!” —
“Здрастуй!” —
“Чия се ватага?” —
“Змієва!” —
“А, се мого зятя, сукин-сина.
Ось я йому дам, як дійду!” —
“Е, земляче,
Тут вісім таких молодців ішло,
З кийками,
З шаблями,
Та й тих наш пан побив,
А тебе нічого й знать.
Як нашого барана-третяка
Уб’єш та з’їси,
Так і подужаєш нашого пана”. —
“А де він?”
Пригнали його.
Він зразу його убив,
Шкуру зняв,
Середки викидав,
Порубав,
У казан склав —
Пече.
Спик, заходився їсти,
Узяв і з’їв,
Десятеро [відер] води випив
І каже:
“Дякую, господа чабани,
Не найвсь, а перéкуску зробив.
Якби ще один,

То якраз вволю би було.
 Я, господа чабани,
 Вашого пана уб'ю
 І буду я ваш пан, Котигорошко".
 І пішов собі.
 Як узяв іти діб ще двоє,
 Аж пасеться стадо коней таке,
 Що й очами не доглянуть.
 "Чиє се стадо?" —
 "Змієве!" —
 "А, се мого зятя, сукин-сина.
 Ось я йому дам, як дійду!" —
 "Е, земляче,
 Тут вісім таких молодців ішло,
 З кийками,
 З шаблями,
 Та й тих наш пан побив,
 А тебе нічого й знать.
 Як запалиш жменю конопель
 Та оббіжиш тричі кругом стада
 Так, щоб жменя горіла,
 Так подужаєш нашого пана". —
 "Як же я буду бігти,
 Як і кінця не видать тим коням?" —
 "Я зжену умісті, у табун в один", — каже пастух.
 "Зганяйте умісті,
 Давайте жменю конопель!"
 Узяв жменю, запалили,
 Оббіг три рази,
 І половина жмені згоріла.
 Кинув. "Се молодець!"³² — кажуть.
 "Ось я вашого пана уб'ю,
 А я буду вам пан — Котигорошко".
 З тим і пішов.
 Доходить він до двору,

³² "Молодець" часто у билинах та казках виступає синонімом слова "богатир". В передмові йшлося, що слово "богатир" пізнішого походження, "молодець", "юнак" — архаїчніші.

Частоколом двір обгороджений, дуб'ям,
Дуби позагострювані
І чоловічі голови на тих дуб'ях.
Підходить,
Ворота одмикаються,
Одчиняються.
Заходить у двір,
Ворота зачиняються,
Замикаються.
Увиділа сестра Оленка, що він іде,
Вибігає і зрастується:
“Здрастуй, братику³³, де в Бога узявся?” —
“Тебе виручати прийшов”. —
“У мене, — каже, — вісім братів рідних було,
Усіх побив і поїв,
А тебе нічого й знать!
Ось прилетить, так зараз і кінчить!” —
“Ну, схорони мене де-небудь”.
Узяла вона і схоронила його.
Коли Змій летить.
“Фу, руська кость³⁴ воня”. —
“Де б вона, руськая кость, узялась у дворі?
То ви летіли по світах,
Так руського духу набрались”. —
“Давай їсти”.
Сів за стіл,
Вона тоді випустила Котигорошка.
Той заходить. “Здрастуй”, — каже.
“Здрастуй!
Чи по волі, чи по неволі ти ходиш?” —
“Ні, — каже, — добрий молодець
Ніколи по неволі не ходить,
А усігди по волі”. —
“Що ж, чи прийшов биться,
Чи прийшов мириться?” —

---

³³ Оленка, як показує подальший текст, не знає, що Котигорошко — її брат. Вона зустрічає людину свого племені і зве її “братиком”.

³⁴ “Руська кость” — тут у значенні людського тіла.

“Ні, не того, щоб мириться,
 А того, щоб биться”. —
 “Ну, як того, щоб биться,
 Годі мені їсти”.
 Устає Змій од стола,
 Виходить на город,
 Ходять два бугаї.
 Він їх побив,
 Шкури поздирав,
 Середки повикидав,
 Тоді в казани поскладав,
 На кабицях казани поставляв
 І давай пекти.
 Попік і дві бочки сорокові поставив.
 “Сідай, — каже, — гостю, під одним казаном
 І їж свою гов’ядину,
 А я коло другого сяду.
 Оце тобі бочка води,
 А се мені бочка води”.
 Сіли, поїв той,
 Поїв і той,
 І випили по бочці води, по сороковій.
 Ступнів десяток пройшли,
 Два токи вистругані³⁵ стоять.
 “Як твоє ім’я?” —
 “Я — Котигорошко”. —
 “Дми, Котигорошку!” —
 “Ні, я твій гість,
 Ти дми, а я опісля буду”.
 Змій як дмухнув — став той тік срібний,
 А Котигорошок як дмухнув —
 Так став Котигорошків тік золотий³⁶.
 “Ну, бий ти попереду”. —
 “Ні, я твій гість,

³⁵ Токи вистругані — тобто вирівняні, вистругана земля — вирівняна земля.

³⁶ Срібний, золотий — тут не позначка, якої барви чи з чого був зроблений тік, а визначення якості. Кажуть, наприклад: той сусід срібний, а той — золотий, той сусід добрий, а той — ще ліпший. Або “золотий хлопець” — чудовий хлопець.

Так ти угощай поперед,
Бий ти попереду!”
Як ударив Змій Котигорошка —
І увігнав його по коліна у землю.
Тому ніпочім.
Він вирвав ноги сей час,
Узяв свою кулю
Та як ударить,
Так і ввігнав по пояс Змія у землю.
Другий раз як ударить,
Третій раз — і убив навіки.
Голову ізняв
І на воротях, на тому частоколі,
І настромив,
Щоб усім богатырям та Зміям видать,
Чия се велика голова
На кілку, на першому,
Коло воріт, стримить.
“Ну, давай, сестро Оленко, їсти”.
Подала.
“Чи знаєш, хто я?” —
“Ні”, — каже.
“Я — твій брат рідний”. —
“Ну, слава Богу, що тебе Бог приніс і мене визволив”.³⁷

Оддихнув діб двоє і каже:

— Підожди мене тут, Оленко, а я піду по матку, матку приведу сюди, тут двір хороший, порожній, худоби багато, овець багато, а все то моє — я хазяїн. Через десятеро діб я буду із маткою, сиди на місці.

Ішов і приказував пастухам:

— Я ваш пан, дивіться, щоб ви без мого дозволу не давали ні коней, ні худоби, ні овець, нічого.

Пішов додому, а діб через двоє летить Змій, старший брат того Змія, повз стадників.

— Здрастуйте, стадники. Чи ваш пан дома?

---

³⁷ На цьому, мабуть, первісний текст биліни закінчується. Обривається тут і поетичний текст. Записувач відчував поетичний ритм биліни і позначав його крапками чи тире. Далі подається текст прозаїчний, доданий до биліни як один з казкових мотивів.

— Ні, нашого пана нема, найшовся такий Котигорошко, що нашого старого пана убив, а тепер наш пан Котигорошко.

— Ось я, — каже, — як до нього дійду, так і кості з нього розтащу.

Полетів у двір.

— Здрастуй, Оленко!

— Здрастуй, пане!

— Що, пана старого нема?

— Ні, — каже, — убив Котигорошко.

— Де ж він?

— Пішов за маткою, привезе сюди, думає тут і жить.

— Коли він буде сюди?

— Троє діб пройшло, а ще семеро діб вийде, на восьмю буде тут на місці.

— Скажеш же ти йому: оце був Зміїв брат старший, оцього, що ти убив. Так нехай навиває на себе лубок³⁸, а як прибіжу, так я і кості його розтащу.

Сказав і полетів собі.

Вийшли сім діб, привозить він матку. Поздрастувались, порукувались, заплакали: худоби багато, коней багато, усього багато.

А Оленка й каже:

— Прилітав Змії, старший брат того Змія, що ти убив, і сказав: “Навивай на себе лубок, а як прибіжить, так і кості твої розтащить”.

— Нехай приліта, нехай попрубує, буде його голова з того боку воріт³⁹; на мені, — говорить, — попасеться.

Доходить восьма доба, дев'ята доба уже; коли тягнеться, вогнем так і пащить, такий він сердитий.

Долетів і кричить:

— Ану, виходь, Котигорошку, сюди!

Узяв Котигорошко свою кулю, виходить.

— Здрастуй!

— Здрастуй!

— За чим ти? Чи будемо биться, чи мириться?

— Ні, не того, що мириться, а того, що биться: ти мого брата побідив, так я тебе побіджу.

³⁸ Цікаво, що лубок (нижня частина липової кори) в попередньому тексті Котигорошко на себе не навивав. Це також свідчить про запозичення кінцівки з іншої казки. Кирило Кожум'яка та Ілля Муромець навивали на себе просмолені коноплі.

³⁹ Свідчення того, що ворота були подвійні.

— Попробуєм, — каже. — Бий ти уперед.

— Ні, — каже Змій, — я у тебе гість, угощай уперед, бий, я побачу, як ти б'єш.

— Бить хороше, — каже, — чи посередки?

— Ні, бий хороше, скільки є сили. Що так бить!

Узяв він тоді кулю та як розмахнеться, скільки було у нього сили, та як учистить його у плечі, так він і струснувся і не крикнув. Він голову з нього зняв, на другий бік воріт на частокіл надів. Тепер на тому місці живуть, другії Змії вже й не спитувались.

Се старші Змії були, та побив Котигорошко, а в нас нічого не знать⁴⁰. На тім і осталися, а Котигорошко на тім оснуванні живе, хліб жує і постолом добро возить.

Про Іллю Муромця та Соловія⁴¹

Гей, у славному та у городі у Муромлі,

Та у тому селі та Карачаєві⁴²

Гей, то не старий дуб к землі нагинається,

Ой то добрий молодець Ілля Муромець

Батьку-матері уклоняється:

“Благослови, батьку та матер рідна,

У славний город Київ з'їздити,

Сонечку стольнокиївському

Князю Володимиру служити,

---

⁴⁰ Оповідач усвідомлює, що герої билини жили колись дуже давно, через що й подає таке застереження. Цікаво, що Котигорошко не повернувся додому, а осів на чужій землі — свідчення того, що йдеться про часи, коли племена ще вільно переміщалися й легко міняли місце проживання.

⁴¹ Билина ця з репертуару кобзаря З.Штокалка, ясна навіть у деталях, близька до такої ж билини російської традиції, але не цілком: тут випущено епізод з дочками та зятями Солов'я-розбійника. Відрізняється також строфіка обох билин, українська — більш насичена образами української народної пісні, тобто вона ніби українізована, наближена за строфікою та образною системою до народної української думи. Це стосується й інших билин, записаних від З.Штокалка — вони одностильові.

⁴² Тут місто зветься не Муром, а Муромль, нагадаємо, що в давній українській традиції Іллю Муромця звали Муровлянином.

Віри християнської та боронити!”
Сам на доброго коня сідав,
У чисте поле виїжджав,
Озера-річки перепливав,
Ліс ламав,
Під город, під Чернигів підїжджав.
Під городом, під Черниговом,
Не ворон чорний небо укриває,
Не туман налягає,
Стоїть сила силенная,
Днем від куряви сонця красного,
Ніччю місяця ясного
Не видати.
Стоять три царевичі,
Мурзи погані, татарове⁴³,
З коршем⁴⁴ сили до сорока тисяч,
Хочуть город Чернигів узяти,
Всіх упень рубати,
Церкви Божії скидом пускати.
Тоді ж то старий козак⁴⁵ Ілля Муромець добре дбав,
Меча в руки брав,
Почав він гуляти,
Поганих мурзів-татарів наїжджати:
Куди їде —
Туди вулиця,
Куди верне —
Туди провулок.
Не стільки сам бив,
Скільки конем топтав,
Не один мурза, ні татарин
Не міг втекти і спастися.
Трьох царевичів живими впіймав,
Словами промовляв:
“Ей ви, царевичі та царенята,

---

⁴³ Це образи пізнішого часу.

⁴⁴ Корш (коршак) — військовий загін. Військо на сорок тисяч на той час було непомірно велике.

⁴⁵ Так звать Іллю й биліни російської традиції.

Чи мені вас у полон брати,
Чи мені вам буйні голови з пліч зняти?
А то краще їдьте в свої царства
Та по всьому світу розкажіть,
Що свята Русь не пуста стоїть,
Що святу Русь могутні богатирі бережуть”.
Тут відкриваються ворота
У Чернігів-город,
Виходять чернігівці,
Низько вклоняються,
До козака Іллі Муромця
Словами промовляють:
“Живи то у нашому городі Чернігові воєводою⁴⁶,
Суди суди всі по-правильному,
Всі тобі повинуватись будемо”.
Старий козак такеє промовляє:
Не хочу я жить у вас воєводою,
Покажіть мені пряму дорогу
У славний стольний Київ-город”.
Тоді ж то чернігівці слова промовляють:
“Ой тото пряма дорога у славен город Київ
Заросла лісами Бринськими⁴⁷,
Уже тридцять літ простою дорогою
В Київ не їжджено.
Сидить Соловій-розбійник
На семи дубах⁴⁸,
На миль тридцять
Ні кінному, ні пішому
Пропуску немає.
Як засвистить Соловій по-солов'їному,
Як закричить він по-звіриному,

---

⁴⁶ Чернігів був князівським містом, воєводою називався тоді князівський правитель міста, його намісник. Володимир Великий і справді змінив був по містах місцевих князів своїми намісниками та князями.

⁴⁷ Бринські ліси — деякі дослідники вважають, що йдеться про Брянські ліси, хоч це може бути назва загальна або й фантастична, як гора Сорочинська, Сафат-річка тощо.

⁴⁸ Цікаво, що на Чернігівщині є село Семидуб'я — чи не там творці епосу розмістили місце осідку Солов'я-розбійника?

Як зашипить по-змійному,
 Так усі трави-мурави в'януть,
 Усі квіти обсипаються,
 А хто близько з людей,
 Так всі мертві лежать.
 Простою дорогою — п'ятсот верст,
 А дальшою дорогою — ціла тисяча⁴⁹.
 Поклонивсь їм Ілля Муромець
 Та поїхав лісами Бринськими
 Простою дорогою в славний город Київ.
 Ідною рукою коня тримав,
 Другою рукою дуба рве.
 Дуби рве самі коренисті
 Та мости мостить,
 Шлях укладає та все прямоїжджий.
 Як під'їхав він до річки
 До Самородини,
 Як побачив його Соловій-розбійник,
 Як засвище він по-солов'їному,
 Як закричить по-звіриному,
 Як зашипить по-змійному
 Всі трави-мурави в'януть,
 Усі квіти обсипаються.
 Там під муром тим Ілля Муромець зітхає,
 До коня мовляє⁵⁰:
 “Невже ж ти, коню мій богатирський,
 По темних лісах зо мною не з'їжджав,
 Пташиного посвисту не чував?”
 Бере ярий лук⁵¹,
 Бере стрілу калену,
 Натягнув тятиву шовкову,
 Сам до стріли словами промовляє:
 “Лети, моя стріло калена,
 Вище лісу стоящого,

⁴⁹ Верста має 1066,8 м, тобто приблизно кілометр; ясна річ, що ці відстані фантастичні.

⁵⁰ Слова проказані кобзарем невиразно, відтворюємо здогадне.

⁵¹ Ярий лук — бойовий лук.

Нижче облака ходящого,
Та попади, стріло, Соловію
в праве око!”
Як вилетіла стріла вище лісу стоящого,
Нижче облака ходящого,
А попала Соловію в праве око,
А вилетіла стріла лівим вухом.
Упав Соловій
Зо семи дубів,
Та Ілля Муромець того придбав,
Соловія стрімко в кайдани кував⁵²,
А до булатного стременя в'язав,
Сам простою дорогою
У город Київ вирушав.
Гей, як приїхав Ілля Муромець
у город, у Київ,
Приїхав до сонечка-князя у широкий двір,
Ставив коня серед двору княжого,
Соловію-розбійнику наказував:
“Гляди ж, Соловію, не відступай
від доброго коня,
Бережи ти коня мого богатирського⁵³,
Від мене тобі, знай, нікуди не втекти”.
А сам доброму коню наказував:
“Гей, ти, мій добрий коню богатирський,
Бережи проклятого Соловія,
Щоб він не відв'язався від стременя
булатного мого”.
Сам ввійшов він у палати княжії,
Хрест-то він клав по-писаному,
Поклін-то вів по-ученому⁵⁴,
Вклонявся на чотири сторони
Сонечку-князю з княжною⁵⁵ Апраксією.

---

⁵² Ясно, що в польових умовах Ілля не міг кувати в кайдани, для цього треба мати інструмент.

⁵³ Тобто Ілля вже ставився до свого полоненого, як до раба, але з осторогою.

⁵⁴ За визначеними приписами та етикетом.

⁵⁵ Апраксія (Опраксія) була княгиня, бо заміжня, до заміжжя була князівною (дочкою князя).

Говорить Володимир
 Князь стольнокиївський:
 “Звідкіля ти, славний молодче,
 З якої землі, якої матері,
 Якого роду-племені єси?”
 Промовить Ілля:
 “Єсть я із города із Муромля,
 Із села із Карачаєва,
 Ілля Муромець та і син Іванович,
 А приїхав я у стольний город Київ
 Послужити більше, князю мій,
 вірою-правдою,

Оборонять Русь святую,
 Віру християнськую православную.

Говорить тут князь Володимир
 стольнокиївський:

“А якою, добрий молодче, дорогою ти їхав
 В стольний город Київ,
 Прямоїжджою чи окружною?”

Промовить Ілля Муромець такії слова:

“Сьогодні рано з рідним батьком
 і ненькою прощавсь,
 На полудник хотілось мені
 у тебе правувати⁵⁶.

А прилучилось мені три причини:

Що перша причина — Чернигів-город
 від облоги виручати,

Що друга причина: на п'ятнадцять верст⁵⁷

Мости через річку Самородину мостити,

А що вже третя причина — Соловія-розбійника

З сімох дубів збивати,

У город Київ проводжати,

Тобі, князю, гостинця дарувати.

Так уже прямою дорогою

Приїхав я із города Муромля⁵⁸

⁵⁶ Місце, що вказує, як швидко мчав кінь.

⁵⁷ На п'ятнадцять верст — казкове перебільшення.

⁵⁸ Співак опустив слово “Муромль”, яке за змістом має бути.

У славний город Київ, князю” .
Так тут князь Володимир стольнокиївський
Зі своїми князями та боярами —
Виходили вони на широкий двір
Подивитися на Соловія-розбійника.
Говорить Володимир-князь:
“Ой, ти, Соловію-розбійнику,
Засвищи ти по-солов’їному,
Закричи ти по-звіриному,
Засичи ти по-змїїному” .
Говорить йому Соловій-розбійник:
“Ой, князю Володимир стольнокиївський,
Не твій я слуга⁵⁹ ,
Не у тебе і хліб їв
Та зелен-вино пив,
А Іллі мені розказувать” .
Так тут промовив Ілля Муромець:
“Засвищи, Соловію, напівсвисту,
Закричи ти та напівкрику,
Зашипи ти та напівшипу!”⁶⁰
Говорить Соловій-розбійник:
“Запечатались мої кроваві рани,
Налийте мені чару вина зеленого!”
Так тут налили чару зелен-вина
На півтора відра.
Випив Соловій чару зелен-вина —
Як засвище Соловій на цілий свист,
Як закричить він на повен крик,
Як зашипить він на повен шип,
Всі трави-мурави зов’яли,
Листя з дерев посипались,
А в князя з теремів високих криші зривало,
Всі хрустальнії скельця повипадали.
По всьому городу, по Києву

---

⁵⁹ Тут відбито феодальні стосунки: Муромець іде на службу до князя, але його слуга не є підлеглий князя. Він служить Муромцю, тому й відмовляється виконати княжий наказ.

⁶⁰ Речення пропущене співаком, а за смыслом має тут бути.

Всі бременні⁶¹ кобили ожеребились,
Всі гості на княжому дворі,
Всі бояри та воеводи
На землі, як снопи, лежать.
Сам князь Володимир стольнокиївський
По двору кругом біжить,
Куньовою⁶² шубою вкривається.
Каже Ілля Муромець:
“Чого ж ти, Солов’ю-розбійнику,
Мого наказу не послухав,
Я ж велів тобі свистіти напівсвисту
І кричати напівкрику,
Шипіти напівшипу”.
Говорить йому Соловій-розбійник:
“Уже, либонь, прочував я свій кінець
І тому посвиснув на повний свист,
Крикнув на повний крик,
Та зашипів на повний шип”.
Тут старий козак Ілля Муромець
Брав Соловія за білі руки,
Повів його на поле Куликове⁶³
Та відрубав йому
Буйну голову.
Так з тої пори не стало
Соловія-розбійника на святій Русі.
Тут-то славному козаку Іллі Муромцю
Славу співають
По всіх землях,
По всіх ордам⁶⁴
Однині і довіка,
А вам на многі літа!

---

⁶¹ Бременні — вагітні.

⁶² Куньовий — куничий, зі шкурок куниці.

⁶³ Куликове поле в билинах згадується, як поле для страти.

⁶⁴ Отже славу мали співати по землях християнських та бусурманських (“землях та ордах”).

Ілля Муромець і Святогор⁶⁵

Ой із славного із города із Муромля,
А із того села Карачаєва⁶⁶,
Виїжджає славен молодець
та Ілля Муромець
У чисте поле погуляти.
Приїжджає він к зеленому дубові,
Коли-то шум великий зчиняється,
Діброва шумить,
Сира землиця тремтить,
Крик із крутих берегів розливається⁶⁷.
Не встиг Ілля Муромець на зелен дуб налазити⁶⁸,
Коли глянь:
Їде богатир, сам вище лісу стоящого;
І не спить, не дримає,
Головою хмари упирає.
К зеленому дубу під'їжджав,
Білопалотняне шатро розкидав.
Виходить ізвідтіля жона богатирська.
Такої красуні
На білому світі ніхто не видав,
Не чував:
Очі — ясного сокола,
Брови — горного соболя,
Росту високого,
Стану гордопишного.
Як вийшла вона із торби,
Застеляла вона стіл скатертю білою,
Заставляла вона їства

---

⁶⁵ Твір з репертуару кобзаря З.Штокалка. Загалом, билина близька до однойменної биліни російської традиції, але там нема розповіді про Святогорову жінку, а тут є. Для дослідників цей мотив надзвичайно цікавий.

⁶⁶ Виходить, що зустріч відбулася по дорозі між Муромом та Черніговом. З іншого боку, такий заспів пісні традиційний і часто приставлявся до биліни механічно. Ймовірно зустріч зі Святогором — одна з пригод Іллі Муромця після його виїзду з Києва.

⁶⁷ Тобто відбивається луною.

⁶⁸ Налазити — вилізти. Ілля зі страху виліз на дуба.

Та питва усякїї.
 Пообідав Святогор-богатир
 Та пішов у шатро відпочивать.
 Тут богатир спать засинає,
 А красуня його богатирська
 У чисте поле гулять виходжає⁶⁹.
 Як угледіла вона Іллю на зелен дубі,
 Так такими словами стиха промовляє:
 “Ой уже ти славен добрий молодець,
 Зійди ти з зелен дуба,
 Зійди та любов зі мною сотвори.
 А коли не зійдеш,
 Святогора-богатиря розбуджу
 І йому скажу,
 Що ти мене насилу у блуд увів,
 Мене молодую із розуму звів,
 Тоді ж його меч,
 А твоя голова з плеч.
 Та тоді Ілля Муромець думав-гадав:
 “З бабою не розговоришся,
 З Святогором не зміришся!”
 Так тоді з зелен дуба ізходжав,
 До красуні наближав,
 Як би і любов із нею учиняв.
 Взяла красуня Іллю за ручку білую
 Та й пішла із ним у Святогорову глибоку торбу
 Ночувати.

⁶⁹ Загалом мотив про богатирку, яка зраджує чоловіка — це мотив, про який вже не раз була мова. Зв'язок Святогора із богатиркою дає нам змогу своєрідно осмислити Святогорів образ, бо назагал він у билінах розмитий. У биліні йдеться, звісно, про старших богатирів, давніших. Коли так, то Святогор міг у свій час символічно репрезентувати народ готів, власне, остготів. На кінець II століття нашої ери готи просунулися до нижньої течії Дунаю і на Північно-Західне Причорномор'я. Може, тому Святогор має таку “святу” назву, бо остготи ще в IV столітті прийняли християнство. Наприкінці цього ж століття вони ввійшли до складу Гунського союзу, після розпаду якого в середині V століття відомості про остготів зникають. Саме в IV столітті, за відомостями готського історика Йорнарда, готський цар Германаріх покарав на смерть жінку Сунельду (Либідь), сестру Сара і Аммія (Кия). Здається, биліна оповідає цю ж таки історію, а ще засвідчує зникнення на Україні остготів, на місці яких з'явилися руси-українці (до речі, “анти” в перекладі з санскриту означають “країни” — “ті, що у краю”, українці), що їх і представляє Ілля Муромець.

Ой рано-порано
Святогор із сну прокидався,
На білі ноги вставав,
Ворон-коня богатирського сідлав,
К Святим Горам виїжджав.
Тоді-то його кінь став спотикатися,
По коліна в сиру землю вгрузати,
До Святогора по-людському словами промовляти:
“Возив я тебе, Святогоре-богатирю,
Та ще й богатиревую жону твою,
А тепер пристало возити жону богатирськую
Та ще двох богатирів —
Не дивниця мені спотикатися”.
Тоді-то витяг Святогор
Іллю Муромця із глибокої торби,
Став його розпитувати,
як він туди попався.
Став тоді йому Ілля Муромець
По щирості правду все казати.
Ой тоді ж Святогор жону свою з кармана⁷⁰ витягав,
Буйную голову на поталу звіру-птиці лишав,
А з Іллею Муромцем побратався,
Хрестами обмінявся,
Всім хистам богатирським научав.
Стали вони к Святим Горам під’їжджати,
Стали вони велику домовину забачати,
А на тій домовині
Напис написано:
“Кому приречено
У цюю домовину лягти,
Той у ню і ляже”.
Ліг Ілля Муромець у труну —
Завелика, заширока золота труна для Іллі.
Ліг Святогор у домовину
Та до Іллі Муромця словами промовляє:
“Домовина точно для мене влад,

---

⁷⁰ В биліні російської традиції Ілля вміщається не в торбі, а в кишені. Тут же співак уживає весь час “торба”, а в цьому разі згадав і кишеню.

Візьми верх та закрій мене
У домовині” .
Промовить Ілля Муромець:
“А уже не мені тебе, старшого брата,
У домовині закривати,
Не час-пора жартувати,
Либонь, сам захотів
Сам себе похороняти?”
Узяв Святогор верх
Та й сам закрив домовину.
Як тільки захоче її знову підняти,
Аж ніяк не може.
Ілля Муромець хоч як намагає
Також кришку,
Також верху домовинного не підніме,
Сили богатирської не вистачає.
Промовив Святогор із домовини:
“Візьми, брате мій,
Меч-кладинець⁷¹ ,
Та удар упоперек верху домовини” .
Хоче Ілля меч-кладинець підняти,
Та ніяк не може.
Каже Святогор:
“Нахились, Ілле, до домовини,
До маленької щілини,
Я дихну на тебе духом богатирським” .
Тоді-то Іллі духу богатирського
Утрое прибуло.
Меч-кладинець підіймає,
По домовині
По верху упоперек
Утричі ударяє.
Де ударить,
Іскри сипляться,
Золотий обруч виростає,
Домовину іще,
Домовину іще щільніше закриває.

---

⁷¹ Меч-кладинець — меч, що вміщавсь у піхви.

Знову промовить Святогор

Іллі Муромцю:

“Припади іще раз к домовині,
Я тобі всю силу богатирськую
Вдихну”.

На те йому Ілля Муромець відповідає:

“Не подобенство, старший брате,
Більше сили набувати,
Бо сира земля не понесе”.

Каже Святогор-богатир:

“Добре ти, молодший брате, учинив,
Дунув би я на тебе мертвим духом,
Мертвим тоді б тобі прийшлося
Поруч мене лежати.

А тепер прощавай,
Мого меч-кладинця собі май,
А мого доброго коня
Богатирського

До моєї могили прив’яжи,
Нікому ним, крім мене, не володіти”.

Тут прощався Ілля із Святогором —
Прийшов Святогору кінець.

Брав Ілля Муромець Святогорів меч-кладинець,
До боку чіпляв,

У чисте поле виїжджав,
К тому городу столичному Києву
Виїжджав,

К ласкавому князю Володимирю.

Про Святогора тепер славу співають,

Іллі Муромцю славу віддавають

По всіх землях,

По всіх ордам

Та по всіх далеких сторонам,

Од нині і довіка,

А вам на многії літа!

Ілля Мурин⁷²

Казка про те, що чоловік мав одного сина, і він не ходив на ногах сорок п'ять літ, потім був богатирем

Був чоловік і не мав дітей, лиш одного сина, і той син не ходив на ногах через сорок п'ять літ. Але старі одного часу пішли в поле, а до нього приходить Господь і святі Петро і Павло⁷³. Господь каже:

— Встань, Ілля Мурине, і дай нам чого напиться з комори!

— Коли ж не можу встати! Мені вже сорок п'ять літ, та я не ходжу на своїх ногах.

Господь дав йому паличку і каже:

— На! На тій паличці важся, то встанеш.

Він взяв, на тій паличці став,

Приніс з комори шанок⁷⁴ напиту.

Господь каже: “Ану-но, Ілля Мурин,

Сам той напій випий!”

А він як потягнув — і все за раз випив.

Господь каже: “Ходи тепер зо мною надвір”.

Вийшли надвір, дивляться:

Така скала, що трудно оком зглянути.

А Господь каже: “Ану-но поспробуйся з тою скалою!”

Він як взяв тую скалу,

Три рази перекинув!

Господь повідає:

“Що ти тепер, Ілля Мурин, думаєш?”

“От тоє думаю,

Що якби мені був слуп⁷⁵ залізний,

⁷² Биліна дійшла до нас у формі прозової казки.

Це унікальна пам'ятка, бо об'єднує в один твір усі биліни про Іллю Муромця, тобто робить ніби зведену редакцію циклу про Іллю Муромця української традиції, чого нема в традиції російській.

⁷³ Тут початок тексту поєднався з народним оповіданням-апокрифом про мандри Ісуса Христа та його апостолів Петра й Павла. В биліні російської традиції місію зцілителей виконують каліки перехожі — персонажі, яких українська традиція не знає.

⁷⁴ Шанок — барильце.

⁷⁵ Слуп — палиця, підойма, лом.

То би-м три рази світ обернув”.
Господь каже: “Ану, ще піди,
Принеси нам того напою з комори!”
Вія пішов і знов приніс один шанок.
Господь каже: “Ану ще другий випий!”
Так він випив той весь.
Господь повідає:
“Ходи, знов ся попробуєш з тою скалою!”
Він як вхопив другий раз,
То іно два рази перекинув,
А третього разу не годен,
Бо йому Господь сили виймив.
“Ну, тепер ти, Ілія Мурин,
Будеш богатир над всіма богатирями”.
І взяв Господь і пішов від нього. А він посидів у хаті
трохи і думає собі:
— Понесу я своєму татові трохи трунку.
І взяв тую барилку, що в ній може сорок відерок, під
пахву й несе. А стара дивиться:
— То не може бути, щоби кривий ніс!
Але дивиться: правда!
Приходить Ілля Мурин до них і каже:
— Що ви? Полуднуєте?
— Та же полуднуєм.
— Чи ж багато накорчували?⁷⁶
— Не, не багато.
— Нате напийтеся трунку, а я вам трохи викорчую.

Як взявся корчувати, то за раз дуба виривав. І як взявся корчувати,
то за годину, заким батько пополуднував то зробив на п’ять день
орання. А батько каже:
— Буде з мене.
— Ну як буде, то й буде! Ходіть додому.
Приходять додому, він каже:
“Ідіть-но, тату, до пана
І купіть мені доброго коня!”
Пішов батько до пана,

---

⁷⁶ Тут розповідається про стародавній спосіб обробітку землі в лісовій смузі: спершу різали дерева, корчували пеньки, а тоді розорювали.

Купив такого коня,
 Щоб ся на нім муха розшіхнулася⁷⁷.
 Він положив на нього руку,
 А той кінь впав до землі.
 Він каже: “То ся не здасть.
 Заведіть назад його”.
 Взяв, пішов він до другого стада,
 Але іде стадник, повідає:
 “Ходи скоро, Ілія Мурин,
 Я вже тобі два роки коня плекаю”.
 “Де ж він?” — “А онде пасеться”⁷⁸.
 Таке лоша нездале, що плюнь та покинь.
 “Ану-но його злапай!”
 Він злапав.
 Ілія Мурин сів на нього —
 Він стоїть. І заплатив йому.
 “Спасибіг тобі, жи-сь мені⁷⁹ виплекав за два роки коня”.
 Приводить додому. Батько каже:
 “Нащо ти таке лоша купив?”
 “Не, то луччий, як тамтой був!”
 Він як почав водити того коня
 То ще ся більший зробив кінь, як тамтой.
 “Ідіть-но мені тату, до коваля,
 Щоб мені зробили меч і копію.”

Йому коваль зробив, але ніхто не може його піднести, бо дуже тяжко. Він заплатив тому ковалеві, а сам взяв тее копіє і меч і пішов. Копіє важило п'ятдесят пудів, а меч сорок⁸⁰. Приходить додому, постелив на того коня мішок, але ще не має ані шапки богатирської, ані сідла.

Але сідає на коня і їде без шапки⁸¹.
 Взяв свої меч і копіє і їде.

⁷⁷ Кінь був з такими гладкими боками, що й муха могла б посковзнутися.

⁷⁸ Стайничий увіч насміхається з Ілії й нав'язує йому непоказного коня, не знаючи про його справжню силу.

⁷⁹ Жи-сь мені — що ти мені.

⁸⁰ П'ятдесят пудів — 800 кг, сорок — 640 кг.

⁸¹ Цікаво, що в російській традиції він має на голові шапку-ковпак, очевидно, шолом.

Приїжджає в ліс — іде чоловік навпроти нього⁸² :
“Ей, Ілія Мурин! Там єсть богатир,
Називається Соловей.
Він свистом народ побиває,
Він як свисне, то дуби з корінням вириває.
Не їдь, бо тебе вб’є іще!” —
“А він мене не заб’є — поїду”.
Під’їздить під палац,
А той богатир Соловей сидить на третім версі.
Як свисне раз, аж дуби вириваються з землі.
А той таки їде!
Але як свиснув знов,
Аж під ним ся кінь спіткнув.
Він до коня повідає:
“Ну, вражий сину, не спотикайся!”
Соловей дивиться, що він-таки й їде
І впав із третього верху.
Як впав, але не вбився, тільки тікає.
Той як здогонив Соловея,
Як вдарив у плечі копійом — а він впав.

Приходить до тих дверей, а їх дванадцять і всі — чавунові. Він одинадцять розбив, а вона (Соловейова стара)⁸³ взяла поставила спринжину⁸⁴ у дванадцятьох дверях, щоб його забити і коня. Кінь ото став на тую спринжину, а спринжина хотіла йому впасти на голову, а він відірвав і кинув. Приходить до покою. Стара сидить, а її дві дочки на третім версі. І просяться, щоби він їх не бив, то: “Котру хочеш, то піде за тебе”. Він каже: “Я поїду в світ, і як не знайду кращої, то у тебе котрусь візьму”.

І взяв і поїхав з тим Соловеєм,
Що коло коня прив’язав.
Приїжджає в город
І заїжджає до великого купця⁸⁵.

---

⁸² Тут опущено пригоди Іллі Муромця під Черніговом, зовсім інакше подано розповідь і про бій із Солов’єм-розбійником.

⁸³ Тут подано пояснення оповідача.

⁸⁴ Спринжина — так зветься деталь ручного млина, що штовхає вухо коритця і витрушує з нього зерно. Можливо, також, що оповідач мав на увазі металний прилад чи пражину — жердину.

⁸⁵ Замість князя Володимира тут великий купець.

Купець злякався, він сподівався з другої дороги богатиря,
що має його побіждати, а той тією приїхав.

Він ся його питає:

Як ти приїхав, коли тут Соловей
Людей голосом побиває?”

А він каже:

“Ото він є коло коня!”

І купець просить його до хати⁸⁶,

Він же каже:

“Нема такої хати, щоб піді мною витримала!”

“Ні, єсть!”

Приходить, а там підлога залізна.

Він стане — під ногами ломиться,

Сяде — крісла лом'ються,

Ліг на ліжку — і ліжко поламалося під ним.

Він погостився там — і виїжджає.

Їде дорогою, дивиться:

Їде другий богатир⁸⁷.

(А він того кинув по дорозі)⁸⁸.

І каже один до другого:

“Роз'їжджайся!”

І з'їжджаються до купи,

І вдарилися копією один другого —

Ані жоден не вилетить із сідла⁸⁹!

А другий раз вдарилися,

Ані жоден не вилетів,

Вдарилися третій раз, —

І той, що їхав, вилетів з коня.

Мурин його зверху приступив,

А той ся в нього просить:

---

⁸⁶ У билинах російської традиції подальшого епізоду нема.

⁸⁷ З цього місця оповідається билина “Ілля Муромець і Святогор”, тільки богатир тут Святогором не називається. Цікаво й те, що билина ця йде після відвідання Іллею Києва, а не до того.

⁸⁸ Маємо тут пояснення оповідача. Виходить, що Ілля не вбив Солов'я, а покинув десь по дорозі. Оповідач, мабуть про цей епізод забув, а потім схаменувся, що не розповів, як же закінчилася історія із Солов'єм.

⁸⁹ Тут маємо досить правильний опис рицарського поединку.

“Даруй життям! Будеш рідним братом!”
Він йому подарував.
І сідають на коні і їдуть.
Надибують на дорозі трумно —
І каже той другий богатир:
“Ану я, Ілія Мурин, ляжу в нього!”
Ліг він у тоє трумно.
Мурин стукнув копією тридцять разів у трумно —
Тридцять обручів наскочило⁹⁰.
І взяв його коня і зброю, а його покинув.

В’їжджає Мурин в долину, дивиться: незміреного трупу лежить побитого і нема нікого коло нього. Він переїхав через тую долину. Дивиться: стоїть у другій долині палатка і там стоїть кінь богатирський. Він приїхав до тої палатки. Дивиться він: той, чия палатка, спить⁹¹. Узяв Мурин коло неї поставив свої коні й дав їм ярої пшениці, а тамтого коня відігнав. Входить під палатку і хоче його бити, того богатиря, та подумав собі:

— Що б то я був за богатир, щоб я сплячого бив!
Взяв постелив і лягає коло нього.
Іно тільки ліг,
Але як засне, то дванадцять суток спить.
Іно тільки зачав дрімати,
А той стає.
“Е, — каже, — мого коня відігнав,
А свого поставив!
Я тобі смерть зроблю!”
Але подумав собі:
“Що б я за богатир був,
Щоб я сплячого бив?
Хай-но він ся виспить”.

---

⁹⁰ Переказ биліни про Святогора не тільки скорочений, але ніби розробляє іншу тему: тут Ілля просто вступає в бій зі Святогором, як з чужим богатирем, і за допомогою хитрощів перемагає його. Згадаємо, що в билінах російської традиції Іллі не радили змагатися зі Святогором, та й биліна із репертуару Э.Штокалка вістить, що Ілля усвідомлює неможливість змагання зі Святогором. Очевидно, в даному випадку образ Святогора майже зовсім стертий.

⁹¹ Далі йде переказ нової теми епосу про Іллю Муромця і Сокольника, але в значно скороченому вигляді.

А той встає і каже:
 (“Будемо битися!”)⁹².
 Стають обидва і сідають на коні
 І б’ються, але оба собі рівні.
 І другий раз нічого не зробили один одному.
 На третій раз як вдарить Мурин в голову мечем —
 Надвоє розіттяв.
 Взяв його коня, бере і їде.
 Приїжджає в долину,
 Дивиться: спить панна⁹³.
 Бере і жартує з нею.
 Пожартував з нею і каже:
 “Чи є де сильніший від мене,
 А ладніший від тебе?”
 Вона каже:
 “Не можу сказати, чи єсть сильніший від тебе,
 А від мене ладнішая є”. —
 “Де?” — “В тії і в тії землі,
 Но що коло неї богатир на часах”.
 Він приїздить там, а той богатир спить.
 Він махнув мечем,
 Стяв голову, а тулуб стоїть.
 Він поставив коні — і до тої панни.
 Єсть дванадцять залізних дверей.
 Він розбив,
 Прийшов до тої панни і жартує з нею.
 Вона каже: “Як ти мені того Змія заб’єш⁹⁴,
 Що тридцять голів має,
 Заб’єш, то піду за тебе”. —
 “Дай же мені десять бочок смоли
 І прядива тридцять кіп ручайок⁹⁵!”

⁹² Слова, які оповідач випустив.

⁹³ Про одруження Іллі йдеться у билині “Три поїздки Іллі Муромця”, але там ця тема розроблена інакше.

⁹⁴ Змієборчий епос у билинах Київського циклу російської традиції зв’язаний переважно з Добринею, в українській — ще й з Іллею Муромцем.

⁹⁵ Ручайка — міра прядива, жменя. 30 кіп — 18000 ручайок.

Вона йому дала.
І він ся смолою обвинув —
В прядиво і смолу, —
Пішов забрав коні.
Іде до нього і каже коням:
“Як буде мене побіждати Змій,
Не дайте мене”.
І їде до нього.
Дивиться — вилетів Змій.
Як злапає його Змій — і душити!
А він мечем відрубав йому двадцять голів.
А десять осталося.
І сам впав на землю,
А Змій на нього.
Мурина як крикнув на коні:
“Не дайте мене!”
Коні як вдарять копитами,
Іно Змій голови повивалював.
І кричить: “Даруй мені життям!
Дам тобі дорогоцінного каміння”.
І каже Ілія Мурин:
“Смотри! Як ти мене здуриш,
То я тобі дам!”
Він (Змій) взяв його на себе
І пішов з ним у воду⁹⁶,
Припав на дно,
Він взяв той камінь
І виніс його наверх.
“Ну, тепер я тебе пускаю
З десятьма головами,
І не будеш ти в мене,
А я в тебе!”

Приїздить додому — і бере жениться з тою панною.

І зробив з того каміння сигнат собі і жінці, а ще лишилося кавалок.
Він ще зробив для хлопця один, а сам взяв і виїхав з дому⁹⁷.

---

⁹⁶ Змій тут, як і в українських казках, пов'язаний з водою.

⁹⁷ Подальша розповідь зведеного епосу про Іллю Муромця знайомить із ще однією його любовною пригодою, яка в билинах російської традиції не оповідається.

І заїхав у другу землю,
 І заїхав під богатирський двір,
 І там дванадцять дверей.
 Він взяв тії двері порозбивав
 І приходить до покою.
 А там дванадцять богатирів⁹⁸,
 І одинадцять йому ніц не кажуть.
 От один йому каже:
 “А ти що за один?”
 Він його як зляпав за вус,
 І тріпнув ним до землі,
 Аж вус вирвав.
 Приходить до третього покою:
 Ще ладніша панна стоїть за склом,
 Ще ладніша, як тамта⁹⁹.
 Він збив скло
 І дібрався до тої панни,
 А за жінку забув: живе з нею.

Його, Муринова, жінка мала хлопця, а він не знає¹⁰⁰. Той хлопець росте по мінутах — не по годинах, і тому хлопцеві два роки — то ще крепший, як його батько¹⁰¹.

Каже: “Мамо!
 Може, ще де є по мому дідуньові меч?”
 Вона каже: “Є!”
 Він як взяв тую копію і меч
 І витягнув з землі і каже:
 “А в нас немає сідла?” —
 “Ні, нема!”
 Але він сів на коня,
 Що ще зістався по його дідові,
 І їде.

⁹⁸ З дванадцятьма богатырями Ілля Муромець зустрічається ще в билині “Ілля Муромець і Калин-цар”. Тут богатирі зображені іронічно.

⁹⁹ Тобто, як його жінка, з якою він одружився раніше.

¹⁰⁰ Звідси починається розробка подальшої теми епосу “Ілля Муромець і син”, яка в російській традиції розроблена в билині “Бій Іллі Муромця з сином”. Тут ця історія має відмінну обробку.

¹⁰¹ Тема сина Іллі Муромця тут зливається з темою про хлопчика-богатиря.

А мама плаче і каже:
“Де ж ти їдеш?” —
“Їду за татом”.
І поїхав.
Під’їхав під той самий город,
Де його батько,
А коні як заржали,
Аж мури потріскали.
Мурин виходить: “Чого ви?” —
“Ой їде на нас неприятель!”
Він сів на коні і їде.
Дивиться: їде так, як копиця сіна.
І каже один на другого:
“Биймося!” — Б’ються.
І Мурин як витяв у груди —
І зміг сина свого.
Притиснув його копиєю
Та й дивиться:
Є дорогоцінний сигнат на пальці.
Каже: “Як се твій батько називається?” —
“Мурин”. — “Ну, то ти мій син”.
І їдуть де мати, і живуть вже.

І йому приснилося, що його бабі, а татовому батькові й мамі повибирав богатир очі і в тюрму всадив¹⁰². І сіли на коні і їдуть в той край. Приїздять там, але виїздить напроти нього богатир.

А син каже: “Тату, я поїду сам до нього!”
І як ся роз’їхав, як вдарив його,
І той богатир вилетів з коня.

І той його забив. І приїхали до тої тюрми, і питається Мурин:
“Хто вам, тату, очі повибирав?” Той розказав і каже:
— Якби ти мені так зробив, щоби я бачив, а то я не знаю, чи ти мій син!

І батько каже Муринові:
“В тії і в тії землі
Є богатир,

---

¹⁰² Тут їде нова тема: звільнення і зцілення батьків Ілі Муромця, але вона переплітається з іншою: про богатира з відбитою головою.

І має під собою дванадцять богатирів.
Як би-сь його серце дістав
І помастив очі, то я би побачив”.
Він бере — їде.
Дивиться: лежить богатир,
Йому голова відбита
І лежить на дорозі.
А голова каже:
“Не їдь до нього, бо ще і тебе вб’є!”
Той каже: “Піду!”
А вона каже:
“Витягни ж з-під мої голови меч!
То я не знаю, чи ти сильний, чи не:
Всіх витягало дванадцять,
Та не витягли”.
Той взяв та одною рукою витягнув.
“Ну, добрий ти хлопець! —
Так голова каже. —
Бери ж та їдь до нього.
І дивися: їх буде дванадцять,
То один, той, що сидить, скаже:
“Чого ти приїхав, Мурин?
Чи ся воювати, чи ся мирити?”
То ти скажеш: “Не, миритися”.
І будеш з ним стояти,
То вдариш його моїм мечем,
То його розітнеш.
Іно тільки не бий його мечем другий раз,
Бо він ожие,
Бо то несправедливий богатир,
Але він з чортом воює”¹⁰³.
І той Мурин приїхав до нього.
Дивиться: стоїть їх одинадцять,
А він сидить і питається його:

---

¹⁰³ Билина розрізняє богатирів на справедливих та несправедливих і зовсім не каже, що богатирі були представниками ворожих народів (татар, турків, сарацинів тощо). Ось у чому головна її особливість. Несправедливий богатир воює за сприяння чорта, а справедливий — Бога. Бог-бо й наділяє богатиря силою.

“Чого ти приїхав, Мурин?
Чи ся бити, чи ся мирити?”
Той каже, що миритися.
Іно тільки зрівнявся з ним
Як вдарить його тим мечем,
Аж надвоє розіттяв¹⁰⁴.
А тії його слуги кричать:
“Бий ще раз! Поправ!
Бо то шельма недобрий!”

А вони так хтіли, щоби ще раз вдарив — то він оживе. Але він, Ілля Мурин, не такий був: не поправляв другий раз, тільки витяв з нього серце і поїхав. Їде. Нагадав собі, що то лежить на другій дорозі забитий богатир. І він приїхав до нього, взяв, вложив голову до тулуба і помастив тим серцем. І він ожив і подякував йому за теє, що його від смерті відкупив. І приїхав до тої тюрми, помастив батькові й мамині очі. Та й зараз вони забачили і подякували своєму синові за теє, що батько побачив від нього і що син визволив з тюрми. Та й тоді взяв той Мурин свого батька і маму до себе, і вже жили.

Правда, що він тепер такий великий богатир, що навіть і в світі такого нема. І як він усім справляв баль, то я був, їв-пив, по бороді текло, а в горлі сухо було. І як вийшли на іграцію¹⁰⁵, що там стріляли кулями-порохом, а потім гноєм, але я, знаєте, напився та й вліз у гній¹⁰⁶. Аже як не стало їм гною, то вони мною як зустріли, то я аж тут залетів і ото вам тамтую прахтику справедливу збрехав.

*Тексти друкуються за виданням:
Українські биліни. — К., “Веселка”, 2002 р.//
Упорядкування та передмова Валерія Шевчука.*

---

¹⁰⁴ Хоч Ілля Мурин і чесний богатир, але чинить неправильно, не по-рицарському. Він укладає мир, а тоді підступно вбиває несправедливого богатира.

¹⁰⁵ *Іграція* — ігрище.

¹⁰⁶ Оповідач, закінчивши розповідати биліну, переходить на жартівливий тон, використовуючи поетику так званих небиліць, що дає змогу припустити: чи не поширювалися на українській землі биліни, зокрема, й скоморохами? Жартівливого тону оповідач міг ужити і з іншої причини, бачачи, що поважний зміст і тон биліни може слухача втомити.

Влес-книга

Влес-книгу сю почтемо богу нашому, який бо єсть прибіжища сила.

В тамті часи був муж, який був добрий і славний, що званий був яко отець в Русі. І він мав жону і дві дочки. Мали вони скотину: корови і багато овець. З ними і були вони у степах. І він нігде не мав мужів про дочок своїх, так молив богів, аби рід його не пересікся. І Дажбо почув мольбу ту і по мольбі дав йому ізмолене, бо ж були видані зауж тії. Се бо трапляється між нами і маємо виражатися: се ж бо Ясна чтемо, тут бог Влес отроча несе, до нього сходимося і піднімаємо до бога нашого і тому речемо хвалу: “Будь благословен вождь нині і прісно, од віків і навіки”.

Сказано єсть про кудесників, але те прошедше не завернеться.

РОЗБИВКА НА СЛОВА і ТРАНСКРИПЦІЯ ВСТУПНОЇ ДОЩЕЧКИ “ВЛЕС-КНИГИ”

1. ВЛЕС КНИГЪ СІУ ПТЧЕМО БГУ НШЕМО У КІЕ БО ЕСТЕ ПРИБЕЗІЦА СІЛА	ВЛЕС КНИГО СІУ ПТЧЕМО БГУ НШЕМО У КІЕ БО ЕСТЕ ПРИБЕЗІЦА СІЛА
2. В ОНОІ ВРМЪНОІ БЯ МЕНЖ ЯКОІ БЯ БЛГ А ДКЛЕ ІЖЕ РЧЕН БЯ К ОЦТ В РСІ	В ОНОІ ВРМЪНОІ БЯ МЕНЖ ЯКОІ БЯ БЛГ А ДКЛЕ ІЖЕ РЧЕН БЯ К ОЦТ В РСІ
3. А ТОІ МЧ ЖЕНУ І ДВА ДЧЕРЕ ІМАСТА ОН А СКТІ А КРАВЕ І МНГА ОВНОІ С	А ТОІ МЧ ЖЕНУ І ДВА ДЧЕРЕ ІМАСТА ОН А СКТІ А КРАВЕ І МНГА ОВНОІ С
4. ОНА І БЯ ТОІ ВО СТОУПЪХ А ОН ІГД НЕ ІМЧ	ОНА І БЯ ТОІ ВО СТОУПЪХ А ОН ІГД НЕ ІМЧ

МЕНЖ ПРЪ ДѢР СВЪ ТЪК МОЛН

МЕНЖ ПРО ДЧР СВА ТАК МОЛЯ

5. БЗИ АБОИ РДВ ГО СЕ НЕ СЕ ПРСѢЧЕ А ДЖКО

БЗИ АБОИ РДВ ГО СЕ НЕ СЕ ПРСѢЧЕ А ДЖКО

УСЛОЩА МЛБОУ ТУ А ПО МЛБЕ

УСЛОЩА МЛБОУ ТУ А ПО МЛБЕ

6. ДАТѢ МУ ИЗМЛЕНО ЯКО БЯ ОЖЕЧАОИ ТАЯ

ДАТЧ МУ ИЗМЛЕНО ЯКО БЯ ОЖЕЧАОИ ТАЯ

ЗЕ БО ГРЕНДЕ МЕЗЕ НОИ

СЕ БО ГРЕНДЕ МЕЗЕ НОИ

7. А ИМЕМО ВРЖЕТЕСЕ СЕ БО ЯСНА ТЧЕМО

А ИМЕМО ВРЖЕТЕСЕ СЕ БО ЯСНА ТЧЕМО

ТУ БГ ВЛЕС ОТРЧЕ НЕСЯ

ТУ БГ ВЛЕС ОТРЧЕ НЕСЯ

8. СЕМУ ГРЕДЕХОМ СЕ НАИМЪМО ДО БЗЕ НАША

СЕМУ ГРЕДЕХОМ СЕ НАИМЪМО ДО БЗЕ НАША

І ТОМУ РЧЕМО ХВЛУ

І ТОМУ РЧЕМО ХВЛУ

9. БОНДЕ БЛГСЛВЕН ВОЖД ОТ НОИНЪ А ПРСНЕ

БОНДЕ БЛГСЛВЕН ВОЖД ОТ НОИНЪ А ПРСНЕ

О БЕКОИ А ДО БЕКОИ

О БЕКОИ А ДО БЕКОИ

10. РЧЕМО ЕСЕ О КУДЪСНОЦОИ А ТЕ

РЧЕМО ЕСЕ О КУДЪСНОЦОИ А ТЕ

ПРЧ Е НДЩЕ Н ЗДВРЦЕТСЕ

ПРЧ Е НДЩЕ Н ЗДВРЦЕТСЕ

* * *

У той час був Богумир, муж слави, і мав три дочки і два сини. Тії бо повели скуфів до степів і там живучи у травах, Почті навчалися і Бояні, богам послушні, і розумом бистрі і так ото.

А тут мати їх, що звалася Славуні, про їх дбаючи потреби, і каже якось до Богумира: — “Чи то цими днями я маю дочок своїх оддати і внуків побачити?”

— Так, — каже, і воза запрягає і їде кудись собі. І приїздить до дуба, стоячого в полі, і стає на ніч біля вогнища свого. І бачить увечері мужі три на конях до нього прямуючі.

Сказали тії: “Здоров будь, а й що шукаєш?”

Оповів їм Богумир туги своєї, а вони ж отвітили, що суть самі у поході, щоб мати жінок.

Повернувся Богумир на степи свої і привів три мужі дочкам. Звідси три роди вийшли і славні стали. З того бо походять древляни, кривичі і поляни, бо перва дочка Богумира імено мала Древа, а друга Скріва і третя Полева. Синове ж Богумира мали свої імена Сіва і молодший Рус. Звідти і походять сіверяни і руси. Три бо мужі були три вісники: ранку, полудня і вечора.

Утворились роди тії на Семи Ріках, де проживали ми за морем у Краї Зеленім і де скотину розводили давніш нашого ісходу до Карпатських гір.

То були тамті літа перед тисяча триста до Єрманріха. У ті часи була боротьба велика на берегах моря Годського, і там праотці накидали кургала із каменя білого, під яким погребли боляри і вояки свої у січі впавші.

Прийшли із Краю Зеленого до моря Годського, а там наткнулися на Годь, яка нам путь загородила, і так билися за землі ті і за життя наше.

До того були отці наші на берегах моря по Рай-ріці і з великими труднощами по ній переправили свої люди і скотину на цей берег, ідучи до Дону, а там годів побачивши, пішли до полудня і Годське море побачили, і годів, намірених проти нас виступити, побачили і так змушені битися і за життя і живитва свої, бо ж єгуни були по стопах отців і налізали на них, людей б'ючи і скотину забираючи.

І так рід славний ішов до землі, де сонце вночі спить і де трави многі і луки тучні, і ріки риби повні, і де ніхто не умре.

Годь бо була ще на Зеленім Краї, а мало упереді отців ідуща.

Рай-ріка єсть велика і одділяє нас од інші люди, а тече до море Фасисте. Тут бо муж роду Беяра іде по ту там сторону Рая-ріки, а упереді гості синські ідучі до Фрянжець, яко єгуни суть, на острови свої, а пожадають гості, щоб ограбувати його.

Було то за півсотні літ до Олдореха, а ще перед ним був рід Беярів сильним.

Єгунські гості одяглися за мужів Беяра і казали ніби дадуть йому сребро за ті два коні золоті (*текст зруйнований, але з дальшого видно, що Беяр зрозумів підступ і*) пішов деінде і уникнув загрози єгунської, а також мимо обійшов годів, які суть також зуриві на прядиво і на нишпори, а князь їх не єсть почесний, а двічі дань бере.

Отож бо гості ті куничарські повернулися до Синська, а бодай не прийшли вже ніколи.

* * *

Це собіособство наше причиною було, яке своїми словами обрахованими діє. І тому кажу воістину добре родам нашим, щоб не брехали одним, а правду казали другим. О первій незгоді нашій повідаємо, а про князя знатного імені, той бо Кіська такий. Отой веде родичів у степах зі скотиною своєю на південь і там, де сонце сяє, перебував. І прийшов до нього отець Орь і так до нього каже: “Обидва ми маємо дітки, і мужі, і жони, і старших; маємо боронити од ворогів. І так кажу, аби племена ваші дали вівці свої і скотину до нас і будемо племено єдине. От боги поможуть нам і зазнаємо долі аж поки віки віків”. Околище гудіти почало, бо ті кажуть — погано з’єднанням, також і інше говорили. І от отець Орь одвів стада свої і люди від них і повів подальші і каже: “Тут збудуємо город.” А то голинь була, яка є голий степ і тільки. І Кісько пішов проч і себто повів людь свою деінде, щоб не змішалася з людьми отця Оря, а ці тієї старше. І так зробивши, на землях тих і осіли. І так Кіська одійшов з людьми і утворив землю іншу і там сиділи вони. І так почали одмежовуватись оті обоє. І так рядили, будучи чужі одні другим. Всякі пожитки і сили мали, не перечили одні другим. І був Кісько той славний, і люди отця Оря славні, бо ж слава боротьби текла ними, і поле знало їх, як стріли і мечі знають себе.

* * *

Та ось прийшли Ізви до краю його і почали скотину захвачувати. І ось Кісько пішов на них. Перший раз одігнав, і другий раз було одігнав їх. Самі ж люди, будши п'яні, покормища тії їли багато і поснули. І люди полягли од мечів. І ось говорить отець Орь: "Як мертві вщерть напилися, так і тії повпиваються radoщами своїми і їжа придержить їх." Себто обурилось серце Ореве і закликав родичів піддержати Кіська і людей його. І ті коні посіддали всі і кинулися на Єзів (Ізви) і били по них так, що розторощені були і втомлені відійшли до себе. Маючи силу докупи, а не інакше, не можуть одоліти нас тії. Бо ті степи не віддамо обидва, бо ж ми є русичі і собі славу маємо визнану ворогами, які зазіхають на нас, а бачучи життя наше, спокусу мають до братень наших, сріблом прикрашених, і із гончарських горшків споживані просини з бараниною. Життя наше в степах є до кінця нашого. А нужденні поки світа не мають нам розказувати про інше життя. Се бо слова наші істові суть, а їхні лузні, бо лузь говорять і її мають.

* * *

Переказано є од старих часів, що маємо успільнитись з іншими і створити силу велику, відродити маємо Рускень нашу на голині, і три сотні городів і сел огниць дубових димітимуть там, і Перунь наш і земля. Бо ось птиця Матрєва співає про дні тії і жде вона на часи з іншими, які повертатимуть кола Сварожі до нас, і часи тії завше ідуть до нас. Говорить Матрєва, що як будемо боронити землю нашу ліпше Вендів, які пішли на западь сонця і там перед ворогами землю орють і хибну віру мають, удержимося на ній. Боровинь бореться, бо єсть сильний, а людь та віру йме на слова тих. А ми не є оглуплені, обезумлені і вірити не маємо доки побачимо: ще Венди вертатимуться до земель наших у степи древні і глядітимуть іще почорнілі, як бідні, од ходу від П'ятиріччя і Кільбова праворуч, одщеплені од нас. І та все птиця говорить, як огонь жару поносячи до нас, і головою порушує, та то є гребінь її. А богів купальте і Даждя шануйте, бо ж оті землі будуть розвержені і коні поглинені, як ізів'януть синове. Тії коні тримаються богами. То боги у степу цьому пашу дають осадьбам їх. Се маємо слухати, а не за часи Антів. І тії Антирі одрізували мечем багато разів, поруйнували доми твої, бо ж домів чужді не будують іншим.

* * *

Оце ж бо Орь отець був попереду, а Кій провідничив за Русі, і Шеко проводив племена свої, а Хорев хорви свої. А і землю бо погородили на те, он які то ми внучата богів. Відійшли Хорев і Шех од інших і осілись біля Карпатських гір і там будши, інші городи творили, інших мали соплеменців, інші багатства мали ведикі, бо вороги не лізли до нас і те текло до Кієградо і до Голуні. Отак розселилися, огні свої палючи до Сварога і жертви творячи благодарчі богам і таке інше. І ось Кій умер по тридцяти літах владцтва нами, а по сьому був Лебедян, що прозивався Славєр, і той жив двадцять літ, а потім був Верен з Великограду також двадцять, а потім Сєрежень десять. І багато одержали вони перемог над ворогами і тьму лиха перенесли з ними. А це прийшло на них і на нас: то Годи приїхали до степів наших, зло творячи. І ось долю мали праотці наші боротися за життя. Се ж бо стали славні, бо славимо богів. І ось ми по богах внуки Свара нашого і Дажба і також терпіли зло, а тому що силу маємо велику, то й боронимося велико. Од напасливих Годів більше од шістсот літ, а тут Ілмри нас піддержали і так мали звитяжство над ворогами. Се ж бо тії десятирично маючі ті велике будуть бороти легко. Хоробрі Оси на них нападати почали. Сірія виробляла іншим зброю іншу, бо ж мечі хряжденські міняла нам за барани й вівці і так ото стеру творила у Сварозі самім.

* * *

Ось б'є крилами Матрєва птиця, бо ж бусурмани йдуть на них, і ті розійшлися, щілину даючи, і такії проходячи не налізли на них. І потекла туга велика по краю нашим, бо доми степові попалені взивають до Сварога, також Жаль плачеться за нас, і кличе Матрєва до Вишнього, який дає лісові огонь до огниць наших. І той прибув з поміччю, і ось отці кинулись на ворогів, і ось Гематьрєх відступив а Годи усілися на Калицю Малу і пішли до берегів морських. І так землі одержали до Дону, і по той бік Дону ріки є Калка Велика, що є межею між нами і першими племенами. І там Годи билися чотириста літ зі своїми ворогами, і тому зайняли ми землю нашу і орали добрі землі еланські, а торгували, міняючи скот, шкури і товщі на срібні і золоті кола і питва поживні в шкурах. І життя наше в тій порі було багате і мирне. І ось Годи налізли на нас іще

раз, і була боротьба десять літ, і ось удержали землю нашу. Отак маємо боронитися від ворогів, як ідуть з трьох кінців світу, звідки свята ідуть до нас. І ті свята — перше Колядь, і друге Ярь і Красна гора, і Овсяна Велика і Мала. І йдуть ті свята так, як муже іде з города до сел огнищанських і якими землями Ірій ходить од нас до інших і від інших до нас.

* * *

Тримайтесь, браття наші, плем'я за плем'я, рід за рід і бийтеся за себе на землі нашій, яка належить нам і ніколи іншим, се ж бо ми є русичі, славці богів наших. Співи наші і танці, ігрища і видовища на славу їх. Се ж бо сідаємо на землю і беремо пучку землі до рани своєї і товчем до неї, аби по смерті міг стати перед Марморею і щоб сказала: “Не маю винити того, який є повен землі і не можу його відділити од неї”. І боги будучі доречуть від себе: “Єси русич і пребудеш ним, бо взяв єси землі до рани своєї і приніс її до Нав'я.”

У ті часи покою князі вибирались многі на вічах, осібно від князя. І всякі, які того покняження зазнали, звичайні прості мужі і так стоячі землю орали і себто князями були названі дбати про людей, а хліб, і їжу, і всякі пожитки од людей своїх сьгодні мають. Інші князі полюддя беруть і на синів владу передають, од отця до сина і аж до правнука.

* * *

Ось іде зі силами многими Дажбо на поміч людям своїм, і так страхів не майте, бо колись як і тепер за нас опікується той, що рядить, як хоче. І ось ждемо по всі дні на те, як маємо... (кілька слів не можна прочитати). Се ж бо Воронзенць було місто, в якому усілися Годи, а Руси били їх. І те градо було мале, а також попри те спалене, і прах і попел його вітрами рознесено на всі боки. І місто оставлено, бо ж земля тая руська є і тому не зрічетеса її і не забудете її, там бо кров отців наших лилася, і так це ми по праву домагаємось за той Воронзенць. Його слава тече по Русі і тую Сварог чує; тую голосити на сім сил маєте, на кінці одержите його, о руси гойні! Бо це ж і оренги і руги мають давати на князів зі своїх гарячих сліз, на те його маємо держати. Ще ругу осібну хай мають: їжу і питво за часи свої до смерті і служать нам. Се ж

бо многії зложили кості свої оболоні. Як за часів Мезенмира так і Антів мали ми учту і славу і співали богам. І так славою вирощені, ніколи не просящі, лише славу говоримо, себто молинь творячи; омиваємо тіла наші і говоримо славу також.

* * *

П'ємо сурю питву на славу ту п'ятикратно денно, огниці запалюємо з дубів і також снопа втягаємо і речемо хвалу за них. Єсьми Дажбові внуки і не сміємо нехаяти слави нашої і завітів. Се ж бо Анти були по Русколані, а в давнину були ми Руси і перебудемо ними... Се Волинь була попереду і біла ворогів, бо хоробра єсть. Та Волинь найпершим родом єсь. І ось підпорядкувавшись вони і Анти Мезенмирові, одержали перемогу над Годами і розтрошили їх надвоє. І ось по них прийшли Єгуни, крові славних жадаючи, і та борба сурова була. І ось Годь зібралася з Єгунами і з ними на отців наших напали і були розбиті і знищені. А по них прийшли Обри на князя і забили його. І тоді Синє море одійшло від Русі.

Боги Русі не беруть жертви людські ані животини, єдине плоди, овочі, квіти і зерна, молоко і сурю питну на травах настояну і мед, ніколи живу птицю ані рибу. І це варяги еланські богам дають жертву іншу і страшну чоловічну. А ми того не маємо діяти, бо єсьми Дажбові внуки і не маємо крячати (рачкувати) за інших стопами чужими...

* * *

Се жертва наша є мед, суря на дев'ятисилі і шавлі удяна і на сонці ставлена три дні, потім крізь вовну щіджена, і та буде наша жертва богам правим, які суть наші праотці, бо ми походимо від Дажба і стали славні, бо славимо богів наших, ніколи не просимо ані молимо про блага свої. Се ж бо боги кажуть нам: "Ходіть до Русі, а ніколи до ворогів..."

Матерсва слова наспівує нам співати звитяжство над ворогами і тому віримо, бо ж слово є од птиці вишньої, од Сварога по році (гаю) летить до нас...

Се ж бо князів наших вибираємо, хай будуть про нас піклуватися, хай як прийде ворог до кордонів наших, кордонів переходити не буде, бо одвернуть його, і так само про той сніп (піклуватися), знаючи, що ми молимо славу і ніколи не просимо, і ніколи не потребуємо животини хибної (свиней), бо ж бачили отці наші

Оря, як до облаки (хмари) ходив, схопленим бувши, і схоплений силою до Перунькового ковальства (кузьні), і бачив там Орь, як Перунько кував мечі на вороги і куючи казав йому: “Це стріли і мечі маємо на вої тії і не смієте боятися їх, бо знищу їх до поду і кмота їх буде змішана з землею, подібно, як земля на багнах. Звірями будуть вони, як поросята умазані гноєм, і смороди свої понесуть у сліди свої і тому говорено буде про них — смердячі поросята і свині.”

Се сказавши, Перунько кував мечі і Ореві то говорив, і теє Орь повідав отцям нашим. І така була наша борба за життя і перемоги многії віки назад, а сьогодні віримо то не було тако.

* * *

Ішов од Тиверців і до Синього Моря і Сурожі, до вас, і кажу вам, як сам знаю о тім, за старе врем'я нашого спільництва з Антами і теж було замного крові лито, а потім Руса була, яка руду проливала, а таки вижили до кінця. І буде ото земля наша славних племен і родів, бо ж славимо богів, ніколи не просимо, лише славимо силу їх і також величаємо пращура нашого Сварога, який був, є і пребуде вождем нашим од віку до кінця.

* * *

І ось був князь Славень із братом йому Сківом. І ось боротьба велась велика на востоці. І цей і той кажуть: ідемо до землі Ілмерської. І так пішли. А Бостар сина свого оставив старому отцеві Іломерові, а сам пішов на північ і там свій город Славень отвердив, а брат його Скіф коло моря був. І ось Бостар мав сина свого Венда, а по ньому б ото був внучок, який владцем був степів полуденних і корів многих. А там Єси, і з того була боротьба велика за сіяте і зорате по обидві сторони од Даню до гір Руських і до хопів Карпатських. А там заспокоїлось, бо утворив кола, а буде орати за ними, а також ворогам опір чинити. Звідси поражав їх і одстрашав од себе. І ось родам про це говорив, а віче скликав єдине, творячи землю нашу. І так стояла земля тая п'ятсот літ. А потім відкрилась між русичами усобиця, а ворогуючися вони силу стратили, маючи оті соубої і розлади свої. А також прийшли вороги на отців наших на полудні. І ось боролися з Київської землі за побережжя морські і степи. І ось ослабли ті на півночі й порадилися з Фраками, щоб теж ішли з поміччю на ворогів. І ось

Скуфія з'єдналася і помірялася з ворогами на силу і потовкла їх. А це були Єгуни, по праву до руських степів, а тим разом одстрашені були. То маємо за знак, як маємо і нині робити, а це — б'ючи маєте

* * *

...одвертати, себто степові хорпи хранити маємо, як отці наші і праотці, які хорпища ті мали на своїм степу і ось трави свої і збіжжя охороняти уміли, бо ж кров свою проливали. А це ж бо Колунь нашу оставили ворогам, а та Голунь колом була, на ту ворогам тяжче, ніж на просту стати. Отож городи наші колом ставити маємо, як отці наші, які за старців боролися, за землю на всіх отроків, а до поду падали, а любили її і там умерти мали, а на спотикання не йшли, бо ж куди підемо тої днини, коли не матимемо ніде притулку? І се кажу, ото як отці наші, а це — борімося, а коли би й поражені були, то Перунець прийде до нас, а той поведе нас. І ось скільки є праху на землі, то стільки ото є воїв Сварожих, тою споможені будете раттю ідучою од облаки до землі і ось дідо наш Дажбо очолює їх. А коли ж бо тії не оборонили наших отців? А і ми не осамітнені, а то б досі не могли бути. І ось кажемо молитву богам нашим, аби вони нам споспішили допомогу і дали звитяжство на вороги.

Могучі іще єсьми і тим, що земля наша утолочена є спатними ногами ворожими, отож дивлячись на тее, будемо коло колів своїх, а кинемось на них, а порубаємо акиною до дерсті їх, а не вірмо їм на рани ворожі аж не вб'ємо їх, які на нас налазять.

* * *

Отак говорив до воїв Кісек, до людей своїх у часи нападу на них, а вони розгнівались на ворогів і кинулись на них і потовкли їх. Це маємо знак тої могучності, а не можемо виявити її: то були слабосні, а це маємо силу! Єсьми многі, а вороги не суть такі многі, як ми єсьми, русичі, а ворогів не стільки, як нас.

А де впала кров наша, там є земля наша, і це вороги знають і це на нас стараються (*готуються*), і ці старання їхні марні будуть, як вони були і в старі часи отців наших.

Скажу іще слова тії на запам'ятання, аби ні єдине з тих слів не затратили, а сказали братам нашим, що також сила божа буде на вас і тою переможете ворогів ваших до кінця, які хотять землі

вашої. Також накидайте йому до уст повно, хай положе їх до дерсті своєї, а не говорить дурних слів своїх. Будете синами своїх богів, а сила їхня перебуватиме на вас до кінця.

Не маємо ані животів наших наситити хлібом, бо попалений на огні. А корови, наша скотина, терплять тугу так само, як і ми. І ось акини наші харалужні одержимо з полудня незабаром, а будемо сильні, вищі ворогів наших.

* * *

...себто дивіться всюди, щоб мали птицю тую на чолі вашім, а та поведе вас до перемоги, се ж бо єсьми сини її, і там нею трималися і тут красується перед нами, а летить світами до нас. І така була в інший час, коли русичі ішли з вендами і ті хотіли занести богів своїх до моря і там угніздилися. І ось городи і церкви, і були там многі зодчі, бо ж вони багаті, і церкви украшені золотом і сріблом, і многі отих дерев'яних богів почитали, піддаючись спокусі. І ті вели інших також на те подивитись, і заводились за те і перечили їм.

І там, не маючи родичів наших упокоєних у гробах, ходили до тих і торгували на торжищах за багатства ті. І там же усілися отроки, одурити давшися. І та земля повідала ще мерзості боротьби і злеє споживала. Отож ми одійшли до гір Карпатських, до Кия, і там була також ворожнеча від інших народів, бо ми співали, що єсьми руси, про славні дні їх, а маємо співи тії од отців наших про красне життя у степах і про славу отців. Се ж бо воєводу Бобрець, що вивів русів до Голині, по смерті одержав чин Перуній хороброго Гординства. Того не забуваймо завжди, а як єсьми сини отців наших, маймо любов до пам'яті їх, і кажемо про них, що були вони силою нашою, а сила та іде до нас од їх, що їх левімо і левіну одержуємо.

* * *

Кажемо єсьми од їх, які дбають за нас. Тож не маємо мольбищ (церков), а рядимо ото при студнях і криницях (колодязях і джерелах), де вода жива тече, і там воля є і вовки хижі не чатують на тебе. А ось Олдоріха часи згадуємо і тих, що звалися жервець (жрець?), який не бере радою, підступний єсть і слова не додержує, і красунь наших бере нагло і хапає їх. Вони піднімали між нами роздори за Годів. І те пережили. А було по Годях і тії віки правилися ми од родів і князів. І ось князь був Барвлень, який

обори єланські у береги морські опер. Ідемо на займанщину тую і там розводимо скот. І скуфи займались випасанням скоту, у степах себто були вони. А потім Грецькі колонії осілися знову і городили городи і злобилися на нас. У тім часі відходимо далі до півночі і там були ми двісті літ і там ми знаходимось од часів тих до нині. А й сьогодні маємо іншого князя, Барвленя правнука од діда свого, і той каже іти до полудня на Грецьколню. Грець бо між єланським плем'ям самітна, а торги і торги має з нами за скотину нашу і хоче брати її задарма. І то маємо страшити їх до моря і гонити до свого краю, бо ж то руська земля єсть і руська кров за ту землю лилася до поду, і вона, п'ючи кров нашу, на нас надію мусить мати. І ту боронімо по всі дні, яку тримаємо.

* * *

Даремно забуваємо добрі наші старі часи та ідемо куди невідомо. А так ось ми поглянемо назад, а скажемо, що ми стидаємось Нави правої знати і навколо тирла відати і доуміти. Се бо Дажбо створив нам ове (*оте*) і це, яке єсть світ зорі, нам сяє. І в тій безодні повісив Дажбо землю нашу аби тая удержана була. Так оце душі пращурів суть, і ті світять зорями нам од Іру... но.

Греки налізли на Русь і творять злеє во ім'я богів. Ми ж єсьми незнаючі мужі куди піти і що творити. Праве бо єсь невідомо уложене Дажбом, а поніяк боротьба ж ця тече явно і та (*боротьба*) соутворює живоття наше і та коли одійде, смерть єсть. Яв єсть текуща, а творена в Праві. Нав'є бо єсть по тій: до тої єсть Нава і по тій єсть Нава, а в Праві єсть Яв.

Поучімося старому, а дощукаємося душі в нім бо єсть, бо навколо нас... творить богам силу. Се побачимо в собі, то бо дано дар богів і на потребу їм, бо се напраснити (*марнувати*)... то душі пращурів наших од Іру дивляться на нас, а потім жаль плакатися і верещати нам, бо ми нехтуємо Праве, Наве і Яве... Нехтуємо, бо з того глузуємо, і тому... не є ми достойні бути Дажбові внуки.

Отож молимося богам, щоб мали ми чисті душі і тіла наші і щоб мали ми життя з праотцями нашими в богах зливаючись в єдину правду. Так оце бо єсьми Дажбові внуки.

Дивись, Русе, к розуму, бо ж розумові Розум великий, божеський єсть єдин з нами і тому творіте й голосіте з богами вєдине... Бренне (*тлінне*) бо єсь наше живоття і ми також, де комонезям нашим... робити, живучи в землях з тіла барана ситі, од ворогів тікаюча... свередзь.

* * *

Муж прав, виступаючий з промовою, не є той, що рекомо ходить правим бути, а є той, що слова його і звершення до себе совпадають... Тому сказано єсь о старім, аби ми творили будучи лепськими, як діди наші. Граю ту саму, а буду також за часи вельмиславні і босі, і русів потятих було рукою ворожою, і злочини творені... і князь той немощен бувши послав синів своїх до бою, а і ті ворягам підлягаючі і віча нехтуючі, що те, мовляв, віче мені уважить! Тому були роз'єднані і під данину взяті.

А чи так, скажімо, сьогодні? Князі суть наші, а тому бо не єсте ви до полудня ходячі, щоб зайняти землю... нам бо і діткам нашим. А там Греки налізли на неї ніби гусениця на ній. А була січа велика і многії місяці... Стократи починали руси і стократи розбиті були од полуночі до полудня... Так скотину вели праотцове наші і були отцем Орієм до края руська ведені, бо ж були прибиті й перетерпіли багато, і ниючі рани й холодні несли, як одходили сюди. І так оселилися огнищанами на землі руській.

Те бо утворилося за дві теми до наших часів, а по тих двох темах ворязі прийшли... і землю одбирали од хозярів до руки своєї. Тим бо підданими робимо.

Був народ іще скільмерський сто куренів по двіста. Народ наш яко прийшов пізніше до руської землі і селився серед ільмерців і тії бо суть братчики наші, нам подібні суть, мало чим різнились, бо нас хранили од злих. Віча мали на те. Рішено... овіщати як єсть. Коли чого не рішено, не має бути. Вибирали князів од полюддя до полюддя і так жили, що ми їм поміч давали і так були... Зела бо знали і творити сосуди печені в огнищах, а були гончарі доблі, землю орати а ті скот розводити, бо розуміли... Такі отці наші суть. Прийшов рід злий на них і наліз, а тому

* * *

були понужені одскочити до лісів. Там живемо, ловці і рибані, аби спромоглися од страхів уклонитися. Також був мед якийсь у тому і почали городи ставити, огнища повсюди розкладати.

По другій темі був холод великий і потяглися ми до полудня, там бо суть місця злачні. А там оті ромейці скоти наші брали, де за ціну про те угодилися, як бути, кому слова держати. І потяглися ми до полудневого зеленотрав'я, і мали ми скотини багато...

* * *

Молимо Влеса, отця нашого, хай потягне в небі ко многості суражів і хай зійде на нас сурі віщати, золоті кола повертаючи. То бо сонце наше, що світить на доми наші і перед його лицем блідне лице огнищ домашніх. Сему богу огнику з мургли речемо показатися і востати з небес і взятися аж до мудрого світа... наречемо йому ім'я огнебоже і йдемо трудитися як і всяк день, моління утворивши, м'ясо їмо і ідемо до полів наших трудитися як боги веліли всякому мужу що чинен єсь трудитися на хліб свій. Дажбові внуки єсте любимичі божеські і божі скорорала ви. Отож десницедержащим воспоемо славу суражю і також мислимо до вечора, і п'ятикратно славимо богів удень. П'ємо бо сурицю в знак благості і общності з богами, якії бо суть у сварозі і тако п'ють за щастя нь... Воспоемо славу суражю і той комонь злат суражій, що скаче в небесі... Додому йдемо потрудившись, там огонь утворимо і їмо покорм наш. Речемо які то єсть ласкощі божеські до нас і одійдемо к сну, день бо прийде і темнява ростане. Також даємо десяту отцям нашим а соту на власве... і так пребудемо славні, бо ж славимо богів наших, а молимося з тілами омитими водою чистою...

* * *

Інший бо кровний єсь, а тая кров наша про те мовить як вибирали князів старші наші і так правилися п'ятнадцять віків крізь віча... і збиратися на них і судити всяку отгонску подль... главноще... і так правилися наші отці... всякий має слово реццати... і те то благо... утратили од хозярів... по віці Трояню який... уперше насадив це зі синами своїми і внуками противорічне всім... бо руси не мали ради владі що противна вічу... хозари бо ішли на ню, а ті не мали воїв... та то розторговиця була п'ятсот літ, не скінчилася скоро і стало нам тягла хозарського... бо поки русичі сперечалися, вороги на них налізли многі... вну котрий не був самотен з друзями многими і був утц...

* * *

Почесно жив у труді... а то був у степу болярин Скотень... Тії бо не підлеглі до хозяр були іронці... од Іроні помочі просить а гії... камоньства досилають і були... хозари о тім речен... інші бояри осталися під хозарами... а деякі доліз... до града Ківо... там

осілися... Ті... ж русичі, які не воліли під хозарами, ішли до Скотеня... Так Русь тирлувалася коло Іронші, нехаючи вікове наше, одерень не беручі і так оставили русам життя руське... Хозяри брали до Ра оту свою дерень і дітки, і жони, велика біда була... а... творячі зл... ото було Годь грабуючи налізла на Русь...

а... коло Скотеня... тії розмістилися і пращури наші вирушили на них тоді комоньства іронські утрочі і розбили Годь. Розтрощені були годьці і втікли з поля... то бо кров борша лилася, червона земля була... перунами розтрощила Русь землю Годську, а мечами знищила всякого і землю їх вимісила і до своєї приточила... А тут бо хозари зайняли нас, віча стратили і налазили на нас. І тут бо руси кинулися до бою, як леви, і сказали: "Пропадемо, якщо Перун до нас не дба". І то їм поміг. І Годь була поражена і хозари. Перші так, що усі праху... бувши перші розтрощені, і Русь зітхнула до них і сказала: "А що, ще будете?" Хозяри бо утікли до Волги од Дону і Донця... там сором мали, а то розбіглися вої їхні, покидавши на землю мечі свої і тікаючи куди очі. Того разу Годь змістилася і одійшла до полуночі і там із гмизами пішла далі. Русь бо устрімилася до сеї землі взятої до руської крові в руки свої підуторчі і сказала: "Прийшла бо милостинища божеська, хвалимо Дажьба нашого і Перуна... що були з нами". І так перше заспівали славу богам на землі, яку вони звали Руськолунь та і земля, а тому потрудилися багато абисьте утворитися землі нашій... і хозярі були до землі потяті і наколікі...

* * *

Многі ямщики ішли з ними також потруждаючись од тих, а були ті волені зуровені о пращурі п... а Влесо бо научив тії землю орати і зерно сіяти. Так бо шукали тії пращурі огнищанами стати і бути землетрудичами, речемо бо як говориться в нашій землі, а не як греки, жадящіся з руського народу обростити... пулгарці починять... і... інші нуже свої скородища свої у полях зланих. А знаярдя ті мали од своїх староотців од роду до роду, так ото правились. За десять віків забули отеє своє і так роди жили окремими племенами, ті ...езиват, ті поляни ...о...свередзі і деревляни. То ж бо суть усі русичі од Русколуні, маючи те поділення яко сумне єсь, а з того прийде на Русь усобиця, а в другім тисячеліттю підпала розділу, а бувши самотні стали одерень чужім робити... Так найперше Годі, якато кріпше удержувана, а подруге хозяринам, як тії об'явилися каганом... а то нерадінням нашим... спочатку були

велерічиві, а потім стали злі ті, а русичі утлушити стали... як стати, куди підемо од них, де життя вільне знайдемо, єсьми дуже сіри, а рука божеська од нас одвернулася, бо на двадцять тисяч літах не змогли соутворитися до Русі, а там прийшли воряги і беруть т... Їста вони синове великі. Русь бо творитьсся од полуночі за те, що не маємо можності в лісах ілмерських утворити, а там єсь де Київ, якому дана часть мала... там бо усілися воряги, які суть хижаки...

Повісті світоярі... хай побачимо, зрячі того, ту боляра Гордину нашого, який поразив годь зі Скотцем... а була та славна подія од приходу славенського люду на Русь десята ста третього літа (903)... бо нагло і грабуючи налізли на нас... Тоді свято робили єдине то князі... які зібрали бо русичів... На Русколуні... а то є вужча Русколунь... а бо руси... і перемістившіся ішли на Годь од Воронженця... б'ючи там десять тем добірних боянів комонних або піших... і так ото кинулися на них... Січа була зла і коротка і тії узуржилися. До вечора було по... Годі...

* * *

Русь бо устрімилася на землю тую. Десь о тім часі прийшли до Київу воряги з гостями і били хозярів. Хозярці і кажуть до Скотеня... ан... помочі просять. Одмовив тої Скотень, а каже ж бо, допоможете самі собі оті, що Руськолунь маєте, а що діяти, коли ото ворожа сила іде до землі Воронженця? Бо Воронженць був древній, за многії віки уставен і окремлен од нападу навколо... Та воряжина іде до Воронженця, займає його, і так оце усілася Русь огорожена од западу сонця. А йшли інші до сурі на полудне, Сурожоград утвердили коло умор'я, яке греки мають, там укріпили град Суражь-Білояр... Криворг був у той час князь руський, а білого голуба пускає, куди той летить, там тяти. Летить на греки — Криворг нападає на них і розтросує їх. Тут бо греки, як лиси хвостом вертячі, дають Криворгу золоте руно і комонці срібні, а ті Криворг содержує на Сурожі. Ті ж греки, що були на колунях, Криворг догодився, абисьте Русь відтворена там. І також греки, наславши на неї боянів у залізах, побили її. Велика вержена єсь кров руська до пауди, а нічого з того було русичам. Ілірмощі казали, що єсте глупці, а ось ми прийдемо до вас помогти... а... Почтемося на пам'ять їх, які свою землю руську удобили, а єсве наші старотцове, які-бо стратили сили Русі на тих запасищах з ворогами нашими, а кров'ю їх оудобили землю нашу, суці бо богуни, які з Перуном

роблять на кувадлах мечі свої на враги їх... Ми вже їм помолімося нам у помочі стати.

* * *

Сурожі бо святою бути над нами т...а... ідемо там де бачимо землі горяні ...о...а лукоморія, а й то все як день до богів дивимось які єсь світ що його звемо Перун, Дажбо, Хора, Яр і інші імена с... яко співаємо славу богам а живемо милостю божеською доки життя се гонзімо. Сурожа б'є ворогів наших, які суть на темі зміями повзучими і грозящі суть нам болями, маомарою і кінцем життя. Всячеськім явити богу сильному і бити тему мечем молніім і та іздохне. Суря світить на неї і до неї і бачимо всечисто п... а найперше слава сурі устлу діду є той що не злая зящі...

Із тої темі з'явилося эле племено Дасуво і те эле племено на пращурі наші натекло й налізло і є многії утощені і уморені. А той Орій старотець рече: "Ідемо до землі тої, де у ній є наші братичі, убивають тобото старотців, убивають тобото корови і часто з верші скотину нашу крадуть а дітей б'ють". І тобото старотець сказав а ходімо до іншої землі, яка тече медом і молоком, а єсь та земля та ...іоещаху. Всі синове три од Орію були ті: Кий, Пащек і Горовато, звідки три славні племени вийшли, бо ж синове були хоробрії водчі дружинам. І так ото сівши на комонія вирушили д...і, а за ними ідуть дружини молодечі, скоти, корови, повози, бищі ...н...е... а овцѣща ті, дітки старотцями стережені, щоб марою не зблудили. Так ішли до полудня до моря, мечами поражаючи ворогів, ішли до гір великих, до низин трав'янистих, де були ті злаками многими, там оселились. Се Кій, що був строячим Ківу, та то була стол руський... тії нехтували злом, а йшли, куди Орій казав... крєвні єсьва... а кров наша просто рече, що єсьми русичі, не слухайте ворогів, які кажуть, що не єсте доблія, от отця Орія ідемо, а т...

* * *

У подробицях зачати нам о тих подіях скажемо так десь літ до Діра за тисяча п'ятсот ішли предки наші до гір Карпатських і там осілися і жили кладно. Тобо роди собі правилися од отців родів, а старшим родом Щеко, одоріян той бувши. Паркун бо нам благоволив, бо тим тримаємось, і так оце бувши жили п'ятсот літ, а там одійшли до сходу сонця і прийшли до Непри. Та бо ріка єсь до моря текла, а до полуночі оселились на ній, а це іменоване

Непрі Прип'яте, якобо вутце сен... там осівшися п'ятсот літ і вічами правилися і так богами хранимі од многих так званих язєнців. Ілмерів було багато там осідичів огнищан. А потім скотину розводили в степах і там богами хранимі могли, як кажуть, віддихнути і придбати много золота і багато жили.

* * *

Ціі ж то язєнці повернулися до полудня і самонехаяли (залишили) нас і також пішли на ведення скоту і говадів своїх. І віщої тут птиці зграї многі зліталися до них, а ті то галища й вороння од їжі літали, а було їжі багато в степах, бо ті племена костобці налізали, а з того одкривались рани многі і кров лилася. Тут раптом голови сікли ворогам своїм, а тії суть воронам їжа. І також вітри свистіли в степах і бори гуділи до полуночі, непокоячи нас. Була тут січа велика, язєнців і костобців вибивати зі злих утечиць (убіжищ?) і злодіїв говяд наших. І так була боротьба гая двісті літ, і наші родичі відійшовші до лісів перебувані суть. А там осіли за сто літ годи Єрменреха і зლობилися на нас. І тут була боротьба велика, і Годь була потиснена і відкинута до Донця і Дону, а Єрменрех пив вина любибратерські з воеводами нашими, і так оце утворилося було життя нове.

Єсьми русичі, ніякі варяги.

Оставляємо на сонці молоко наше у травах заноші утовчемо до нього щавлю і тнитрав'я як сказано про старотці і даймо цьому суритися, яримо тричі во славу богам п'ятикратденно... і табото наша стара пошана богам ближня єсь... та буде зв'язком між нами.

Ані Мара ні Морока не сміємо славити... тібо то Дівот суть наше нещастя... наше дідо єсьбе Сварзі.

* * *

За Орія то ще відступили наші отці з борусами од Рай ріки до Непреви, а потім роди тії правилися родичами і вічами. Всякий рід наіменував своїх родичів, які суть правлячі, з них ідуть догори також, а там єсь князі воеводці, вутці люди, щоб битися з усіма ворогами во славу Перуню, цим Дажбова допомога наvertsється на нас. Так була земля та руська до русів, а борусичі то од борів (лісів). Валка (війна) непрестанна була всякчас і многі убоялися, бо ворогами нещадними нищені скущені до кінця. І так було за

Годі. Тут бо Єрменрех іде до нас і напав на нас, і так потолочені ми були ними. Настало од Годі між два огнища, тліюче і палаюче. І тут була велика біда. І жнива наші попалені, ніщо не лишилося на них, лише дими і попелища. Тут бо прилітає до нас птіця божеська і каже відійти до півночі і натятися на них, коли ті йтимуть до сел наших і патебеште (?). І так зробили. Відійшли до полуночі і накинулись на них і, распоровши їх, озвитяжили на них і так пішли до них стали станами по ріці Ромідоно і ось кинулися і билися. Много тут борзо вчених було простиглавити (дурити) нас, а так оце ми простиглавимо їх.

А то тьма (дуже багато) було у простиглавнях. Великі сніги, холод і голод мучив наші люди, що оставили трце (?) і лишилися без усього вони.

Тим разом вовки настрадалися, бо незалеглете маючі тут творили...

* * *

Себто по сто двадцять літах боротьби Годь натиснута ззаду Єгунами іде до полуночі між Рай рікою і Дівун і там ото... адне. Єрманрех і Гуларех вивели її на нові землі, бо Єгуни з берендами і говядою всею наїхали на ті краї. Там було много коней і говяди, і трави злачні і вода жива. Тут бо Гуларех привів нові сили свої і одразив Єгунів, очолив многих і йде на нас. Тут бо родичі зібралися на конях і на них. Гарячі січі були там тридцять день і руси пустили годів до земель своїх, отобто їм бути з нами. Тяжкі времени настали. Налізли на нас ромове... н... ае...р... ополудні, а Годь ополуночі і полудня. Табото валка... (цілий рядок знищений) тато боріа біаш... амо веліце трав і ніцже угодних богам і людям. Себото не мали іншого прибіжища, як оте. Обирали князів од вутців. Тії були од Овсяни до Овсяни (а може од осени до осени), яким платили дань од полюддя. А страхаючись... водини стади свої, обробляли землю. Житва наша так була сто... (кілька)... десят літ, творяща боротьбу всякоденно єгуни... годи, а ніщо беренди ті бо мали князя Саху, а той премудра... гладах од русів і був наш друг...

* * *

Чи це наяву примерещилось? Стали городи городити, Хорсун і інші воздвигнули. Руськолунь, роздерта смутами, стала творитися

наполудні, бо руси напівночі много притерпіли. Тобто поріднені не хотіли, аби руські роди соєднати Русколуні. Проте ж два роди... (б)оронили Суренжу і звали Суренжа Руса, бо руси Прабор'я також були там... прабори, і довга вражда між родами роздирала ті бо русини...

Ції то парці (перси) наші відносини медвені помічають, таку бо з того стеру (вигоду) мають: рішають уділяти залізнину, а брати комоні (коні), які ж то приходять од богів до нас. Така була Русколунь сильна і тверда, то бо то од Перуня, удержуючого нас. Кілька кратно витягала мечі і одражала ворогів од рощей своїх, збирала вояків за Орія родів сильних, які ж на Сурі билися старій. На ті же часи не мали ми єдності тої і стали, як воща (віск) безо Влеса. Той бо казав нам, як маємо ходити прямо, а ніколи ж криво, а того не слухалися. То бо то парці забирали валкуючихся русів. Набасуру підчиняли. Не стереглися бо тії од ворогів і напали на них од Морру. Звідти йшли, клонячи голови свої під вразькі бичі. Ті то сильні верхівці напали з трьох боків, а ті то ходили з говядами (скотиною) до заходу сонця і там себе стратили, наші ж люди пішли під Набусара. А потім той пішов на суру Єгіпетську. Довгими були ті літа одереним триватися, а так прийшли дні і руси втікли од Набусара, парці бо

* * *

...не гналися за ними... І так приходять до країв наших, а там чують пісні наші до Інтру і Вола. На це були ми леве... були з богами, а до своїх богів не нукати наших отців. Єдине маємо і те носити маємо, а ніколи ми... коли бо одерень (дань) терпіли, а князем був тут Навсур, який бо їх під себе забрав, а ті своїх юнів давали до війська, а тягло до чурси і чресел. По щоках терпіти мали, а то й били києм, то терпіли. Не могли ми так, а не мігши і скажемо їм, що не маємо до серця нашого, як той день, коли буде валка (війна) трясева і землевертєня з ворогами цими. Аби лиш до Сварога, там комоні і воли мечуться і верещать. Заберемо свої стади і вержемося до полуночі, а спасемо душі наші, і так богами хранимі будемо, аніж спочено стратимо синів своїх, дочок, також жінок. І будемо просте своє уживати, і не будемо зметені, коли йдемо на чолі раті і обираємо судьбу свою. Ходимо псяпотомками, а горді ж ми бути можемо, а не бережемо єства. То бо Магура співа пісні свої до січі, а тая птиця од Нітра іде, бо Нітро був і пребуде до віку, Нітра сам, який дає Перуню всю зброю, абисьте

той да вержешет ю, да прийде Яровень і ще долучить. Ліпше маємо загинути, а ніколи бути одеренцями і жерти богам їхнім.

* * *

То бо жреці оті, де ото шануватися каже, а тут украде од нього. Не маєм їх нині, бо ж не мають бороди наші бояни (вояки, козаки). Такі ми до кінця і відколи ми.

А то бояр Гордина, який бив годів, Трієдорій, у тисяча третьому од Карпатського ісходу. А той яко Трієдорій іде без страху на них. І бояр Сегеня, що убив сина Єрменреха і одтручив Гулареха до Вороненця. Там була встала Русь Боруська і Руськолунь. Так іще маємо стидатися од ворогів наших слів? Події ті маємо знати, а не можемо вірити досить глибоко всякому слову, сказаному до нас. А то зоря світить до нас, і утро іде до нас. І так маємо вісника, що скаче у Сварозі, і речемо хвалу і славу богам.

Та бо Суренж огречена є і не буде досі руська, і там боги грецькі. Степи, наше благо, достанемо од них твердістю і кріпостю, аби ворогам ми показали, як насправді і Гуларех відійшов на нові землі.

* * *

Часи суть вельми порочисті, бо тижнями така ясна і сушна була на нас зурива. Так жатва се не уроде, а через те ідемо на землю іншу і там удержуємося. Потолочена була Русь од греків і римлян і одійшла по берегах морських до суренжі, і там утворила Суренж, край бо то єсть сурен (сонячний). Далі того бо Київ утворився. Недобсий (недоступний), а дуже притящий (притягаючий, гарний) був він. Тут уперше воряги прийшли до Русі. Асколд силою погромив князя нашого і потолочив його. Асколд, а пізніше Дір усадилися на нім яко непрошені князі, і ті то княжити почали над ними, до того бувші вояки. І сам Костиря хранящий огнебога дому того, одвернув лик свій од них, бо були вони князі од греків хрещені. Асколд є темний вояк, а так сьогодні од греків освічений, що ніяких русів нема, а є варвари. А з того можемо сміятися, бо ж були Кіморії також отці наші, а ті то Римом потрясали, а греків розметали, як поросят устрашених.

* * *

Той вутці приділяв кожному на потребу, і тут була інша суть і інша творга (*твор*), а той Асколд пожре богам чужим, а не нашим. Такі були отцове наші і не станемо ми бути інші. А греки хочуть нас охрестити, аби ми забули богів наших, а так обернулись до них як одерень бути. Постережемося того, як пастирі, що стережуть у скуфіях своїх і не дають вовкам хісничити (*хижачити*) за ягнятами, які бо суть діти сонця, тому трава зелена є знак божеський. Маємо тую брати до глеків, усуряти її на сонма (?) наші, щоб пити з богами у Сварозі блакитнім і отця нашого Дажбо жертву творячи, а та бо на Ірії так уже свячена єсть у той же час.

* * *

Слава богам нашим, маємо справжню віру, яка не потребує чоловічеських жертв. А те діється у Варяжині, де вожді жерли її, іменуючи Перуна Перкуном і тому жерли. Ми ж маємо польові жертви давати і од трудів наших — просо, молоко, — тут ці тобо покропимо о Коляді ягнячим і о Русаліях, в день Ярів, також і Красна Гора. Ту бо то діємо на спомин гори Карпатської. У той час іменувалися роди наші карпени, яке придбали ми будши в лісах: тим іменем звалось дерево, а на полі будши ми звемось поляни і так усяко, як от є греки, що кажуть на нас, що ми чоловікожерці, а то брехлива річ єсть, бо ж не є такими насправді. А мають інші звичку таку: хто хоче вразити іншого, говорить злеє, а тим глупень бореться. Отак і інше говориться. І також здавна правимося родами, і старотцове всякого роду йдуть судити родичів біля Перуневих дерев. І також мають той день ігрища перед очима старших, і силу юну показують юнаші, бігаючи прудко, співаючі і танцюючі. У той то день огіщани ідуть на мислеву, приносять дичину старотцям, які ділять тую на прочі люди, і волсви жертву ділять, богів хвалячи і славу говорять про часи годів і про появу варягів. Вибирали князів, вутців (*старшин*), а тії юнашів водили до січі зурої. То бо римляни поглядали і замишляли злеє на нас, і прийшли з возами своїми і залізною бронєю і напали на нас, а тому боронились ми довго од них і одтручали...

* * *

...ми їх од землі нашої, а римляни побачили, як держимось ми за життя наше, і полишили нас. Натотеж греки хотіли одеренити нас у Хорсуні, і боролись ми зуро проти рабства нашого, і була боротьба і пря велика тридцять літ, і ті знеохотились на нас. Потім бо греки йшли на торжища наші і казали нам омінювати корови наші на масть і срібло, то бо потребує на жінок і дітей. Так ось ми мінємося скоро до нині. Іноді підсліджують греки, шукаючи, щоб ослабити нас, а то шукаючи одерень взяти, а тому не ослабимось і не дамо землі нашої, як землі Трояна ми не дали римлянам, а хай не стане обідно Дажбовим внукам, які во арузях ворогів пильнують. І так сьогодні не посоромимо також отців наших, себо у море загнали до берега Годь тую і одержали на ній побідную пісню хвали, і Матиря співає про них, красна птиця, яка несе пращурам нашим огонь до домів їх. І також ягнята доглядаємо для того, щоб було на нас піддержувати силу, і маємо ворогів розбити і гоньбу псину їм завдати. То гляди, народе мій, як забезпечуєшся до народів. А того не ошибетесь: ранами твоїми. І не кидайтеся до поради, аби ми ворогами поганяли, а біди позбавимось і життя інакше матимем, аби ми були ста городами і не одлеглими (*не віддаленими між собою*). І тяжча поразка буде на нас, а ми потім тисяч п'ятсот дітьми змінимось. Многі бої і війни мали ми і також ми живі, дякуючи жертві юнашів і воєводців.

* * *

Тодішне не було інакше, і сьогодні прибуває досить нам. Можемо одбиватися од ворогів, і щодня так одбиваємось. І хапаємось за се й за те, а найперше звемо до стягів вояків наших, які не є ще збабнені, а горді. Приходимо воїсті (*войовничі*) на стогна (*площі*) свої і кажемо, що інакше не буде то, а маємо йти на греків, які стали більше говорити відкрито. І Інтра іде за нами, як ішов за отцями нашими на римлян до Троянової землі.

А сутньемо буде, коли б варяги вели наші вої на Тоякр? Самі ми можемо водити. Тисяча літ билися од Риму і Годі, а сурі анти, які були з нами, уже не упоминаємо, бо Годь з'єдналася з Єгунами на нас, і галарейці (*галарехівці*) кинулися од полуночі, а єгуни од полудня, і тут плакала Руськолань боруська, усі ж бо єгуни підтримали Годь. Тут Русь було роздвигла свої сили і єгунів поразивши утворила Край Антів і Скуфь Києву, а сьогодні засікли

серце наше. Ось корови од ранку до вечора ходять і ронять сльози осудові нашому життю. Ті ось німі у час той, а також знали, що час прийде, коли по засіччях ми ходитимемо на ворогів, чи то будуть греки, чи то єгунщани, їх би то хомутати і сторожити, аби не стояли нам вороги, яко мерзость перед очима нашими. Галарех бо заплатив за те, а маємо принудити Хорсунь заплатити за сльози дочок наших уточені і синів, одеренню взятих. Плата бо та не срібна ані золота, а тільки осікши голови їх, на щепоту строшимо.

* * *

І так будемо орди оті, що бреше псиця грецькая. Лис хитрощами одверне нас од трави нашої і то маємо ясне те, як іще сонце шкодить тобі. Наша мета уцещешетися, а не забратися.

Тут бо за тисяча триста літ од Ісходу Карпатського Асколд злий прийшов на нас. Прощайся, народе мій, з Ладом і творячи любви (любоці) — іди до стягів наших і захищай тоті од ворогів на Русі.

Могутен Сварог наш, ані боги інші, а поза Сварогом не маєм нічого, крім смерті, а та то не страшна єсть, коли ж ми ще освідомлені: себо Сварог зове нас і йдемо до нього, тобото ідемо, як Матирясва співає пісню ратню. А маємо стати прислухатись до неї, аби свої трави і скуфи наші грекам не давали, а тії нам камені, аби гризти їх, тобото зуби маючи тверді і гострі. Ті то нам кажуть, що ми є зверженці (ізверги) і рикаємо вночі страх на людей, які суть греки. Попитають нас народи, що ми є, а ми відповімо, що єсьми люди Неумиці краю, а правлять нами греки і варяги. То й що оповімо дітям нашим, які нам будуть казати плюванням в очі і право матимуть. Себо дружини соберемо до стягів наших і скажемо всякий (кожний): не маємо їжі при собі, будемо на полі брати, а іноді одберемо од греків — їмо, а не одберемо — ані їмо, бо Матирьсва співа над нами, а маємо стяги наші дати вітрам тріпати, а комоньства степами скакати та порох здіймати военний за нами і ворогам дати дихнути його.

Той то день перва січа єсь од нас і маємо двісті убитих за Русь. Вічна слава їм! І йдуть до нас люди, а не маємо боярів, щоб прийшли до нас...

* * *

...та справимо тризну славному по ворогах.

І налетимо соколами на Хорсунь та беремо їжу, і добра, і скотину, але не полонимо греків, ті бо то нас знають яко злих, а самі добрі на Русь, і тьма не буде з нами отих, які чуже беручи кажуть, що добро дають. А не будемо, як вони, один бо єсь вождь наш Ясунь і тому пошануємося на труд наш і побідимо ворогів до єдиного. Як соколове нападемо на них і вержемося до борні сильної, тобо Матирества співає у сверзі про подвиги ратні, а одійшовши од Сва кинемось на ворогів і дамо знати їм руські мечі січнею ясною. Не казати, що не маємо казати, що не маємо спішити, бо спереду свої, а борзо ідемо, а хто борзо іде, борзо має славу, а хто потиху йде, то ворони на нього крячуть і кури сідають. Ми не худоба, ми ж бо є русичі станом. А того й інших научайте, аби ви знали, що право є з нами, а наві не боїмося, бо навь не має сили проти нас. Тому бо маємо молити богів про поміч в трудах ратніх наших і змагатися. Тобото Матиресва б'є крилами о трудах ратніх і славі воям, які іспили води живої од Перунця в січі укрутній. А тая перниця летить до нас і тая ріг дає повний води життя вічного Гордині нашому, який меча вражого дістав і голову старечу втратив. Так смерті не маємо од Сва, тільки бо життя вічне, і вожді братні про братів трудяться.

* * *

А умре і до луків Сварогових іде, а там Перунця каже: “Той бо ніхто інший, тільки рус гордий; ані грек, ані варяг, тільки славен роду славного, і той іде по співах Матиревих і Матиресванчих до лук твоїх, Свароже великий”. І каже йому Сварог: “Іди, сину мій, до теї краси вічної і там узриш твоїх діда, і бабу, і тітку в radoщах і весіліях тебе зрячих. Плакали дуже до дня сього, а ти до їх прибув — возрадувалися о житті твоїм вічним до кінця кінцець” (ів). І вокраситься там невимовно, бо мої Ясуня мають іншу мету, ніж греки, і мають славу іншу. І також пригляньмося до Ірію нашого, а побачимо квіти красні, і дерева, і луки, і маємо в'яну в'янити од піль тих, житву трудити і яшень полоти, і пшоно просове збирати до закуть сварожих, то бо од богощенства іншого, бо земне було прахове, і болісне, і страдне. І хай будуть мирні дні його вічні, а ми станемо намість його і боронитемось зуре, а буде падемо зі славою, там ідемо, як і він. То бо Матиресва б'є крилами о боки

свої з обох сторін, які вогненим сяють світом до нас і всяке перо інше: красне, червоне, синє, блакитне, жовте і срібне, золоте і біле, і ті бо світять, як сонце саруме, а навколо іде пасунь, таб то світить вісьмома красками, які завітом од богів стали наші. А Перунь, її видячи, гримить у сверзі ясній, та бо то наші істоти, а ці мають свої сили дати, щоб побачили ми також і одсікли старе життя наше од нового, як воно єсть січене в рубанім дереві в домі огнищан простім.

Матереслава б'є крилами опали (дрова), а йдімо до стягів нашеньських, а ті бо стяги Ясуня.

* * *

Там Перунь іде, голову золоту трясє, блискавки посіває до сверзі синьої, а та твердіє од них. А Матиреслава співає о трудах своїх ратніх, а маємо стати послухати, а хоче брані зуривої за Русь нашу і прасвятотців наших. Матиреслава сяє до облаків, як сонце, і віщує нам побіди, а загибелі не боїмося, бо то є життя вічне, а тому маємо дибати свідомі, що земне проть (тлінь), що ніщо ми є на землі, як зги (порошинки) і то згинемо во тьмі, як не були існуючі ніколи на ній. Так слава наша потече до Матеріслави і пребуде в ній до кінця кінців земських, і інших житва то будуть свої. З чого тоді боятися смерті, як ми є потомки Дажба нас родившого крізь кровну замунь, і то будемо кровенці (родичі, кревні), і скуфи, онтиби, руси, борусень і сурожці. Так ось ми стали деді (батьки) русів, а павші ідемо до себе, до сверзі Сварога синьої.

За старого часу рибоїди осталися, не хотіли йти до землі нашої, а казали, що маютья добре, і так вигинули всі, а не доплоджувались з нами і вимерли, як неплодъва, ніщо од них не лишилось. А не відомо загально о тих, костобці суть вони. Вони ждали помочі од сверзі (неба), самі ж не стали трудитися, і також тут інше сталося: лірами поглинуті стали. Тут бо скажемо всяке єсть право, що ніде не осталося од обох тих: і так ліри стали поглинуті нами, і не маємо тоді ніяких. Також дулеби стали нами повернуті на борусь. Мало зісталось лірів, інакше званих ілмерці, а ті себо сидять біля озера, тут венди відійшли далі, а ілмерці осталися там, і так осталося мало і говорять всі поляші (по-польськи).

А було б'є то крилами Матиресва і співає пісень до січі, а та птиця сонцем не єсть, а тая єсть од нього така стала бути...

* * *

...і тую розуміти маємо: хай збирається рід руський до десятків, а десятки до сотень, і хай тії нападуть на ворогів, а піймуть — голови їх одтручать і там злих полишать, хай звірі хижаки їх ївши поздиhaють.

Течуть ріки великі на Русі, і многі води їх журчать, співають стародавнє. Про тії боляри, які не боялися, до піль годських ішли і літа многі боролися о вольність руську. Ті то славні нічого не берегли, ані життя свого, — тако ріки о них берегиняють. І б'є крилами Матиросваслава, і мовить тая птиця о гординях борусенських, які од римлян упали коло Дунаю біля Трояня валу, а тії простою тризною лягли. І вітри буйні гасають над ними, плачуть восени, а взимі студеній гурлихають по них. І голублять дівоньки і ті це говорять, як погибли тії у славі, а не оставили землі своєї ворогам. Ніби ж ми, синове, також потомки і не лишимо ми також землі нашої варягам ні грекам.

Тут зоря красна іде до нас, як жона благая, і молока дає нам у силу нашу і кріпость двужилу. Та бо зариня сонце вістяща, і також прислухаймося вісниці комонській, скачуцій до заходу сонця, аби управлений був його човен золотий до ночі, а буде віз волами смирними тягнутись по степу синьому, там бо ляже сонце спати вночі. Та тож коли б лише день приходити став до вечора, а другий скакун явиться перед вечором і також скаже сонцю, що вже бо віз і воли єсть там і ждуть його на молочній стежці, що зоря пролила, позвана матір'ю, аби поспішала.

* * *

Так скажемо ми, що маємо краснії вінки віри нашої і не маємо чужих добіратися.

Тут князь наш каже, що маємо іти до ясуні болярської, аби ми то охороняли од ворогів побільше рано, а пізній час буде закінчувати пізнє, і щоб мали ми сили наші по стопах матері сонцевій строєні, а крилами на оба поля розгорнуті, а тіло в осередку, а голова ясуні (війська) на раменах його воєводців славних, які не лишать у січі голови своєї ясуні, а убережуть її від такого дня, коли бо бажаючи

до заходу сонця з воями своїми Харват забрав свої вої. Тоді інша частина схотіла залишитись з русами і так з неодділеної землі і з ними утворили Русколань. Кий бо осівся в Києві і тому ми підлеглі і з ним досі Русь строїмо. І так будь нам інша сила — не йдемо до неї, а з Руссю, бо тая єсть мати наша, і так ми є діти її і будемо до кінця з нею.

* * *

І так стали між русами сварки й усобиці, і жалі стали між ними, і почали плакати і вирікати: не йдімо за ними, бо там буде погибель наша, а допремося до тої пори, коли не лишиться од нас ніщо. Згадаймо про те, як за отця Орія один рід славний, а потім три сини його розділилися на трійцю, і так стало в Русколані. А більше коли ці поділяться надвоє, як ото на борусях, які є росторжені на дві, і тоді маємо скоро десять. А пощо городи городити і огорожі робити, коли ж бо маємо такого болярина Оглендю, а той болярин Оглендя каже, що маємо ділитися до безкінця? Таж бо Русь єдина може бути, а не десять. А то роди і родичі діляться і послабнуть, а тим разом ворог налізе на нас, маємо боронитися поруч, а не знатимете, якого отця маєте.

Коли бо маєте десять корів, що згинули од ворога, мала втрата єсть, а перебуватимеш в роді до кінця твої десять мають утворити тисячу.

Колись той Оглендя корови водив по степах, а тим разом говорить слова многії про родичів своїх і почитується сам од себе вище пращурів і Оряотця. Все це шкоди створює. Не будемо їм наслідувати, цим ото слідам, своїм іншим ідемо.

По Галарехові відійшла Годь до полуночі і там щезла, а береди прийшли до нас і кажуть нам, що великі утиски мають од ягів, які постали на слід єгунів. І так Болояр їм каже пождати. І пішов до них, а йшов з п'ятдесятьма тисячами до них неждано і бив ягів, яких бо розтрошив на всі сторони, як волів жене їх і бере корови їх, і дочок, юнаків бо, а старших побив наскрізь. Ми, русичі, маємо гордитися походом нашим і держачися один одного битися до смерті правої.

А то ще згадаємо Дорія перського, який на нас напав і побив нас за наше розділяння. А то ось варяги Єрек і Аск усілися на кряки наші і мерзять нам докраю (до кромъти).

Єсьми потомки роду славного, який прийшов до Ільма ріки (чи може до ілмарців) і оселився до Годі і тут буде тисяча літ. Посунули

на нас колтове (кельти?) з залізами своїми, а попробувавши нас, повернулися до заходу сонця, бо єсть тверда рука, держача нас, а того довела до знесилення і страх йому нагнала на чрясла його, одтручила од землі нашої. А іломерці на те дивилися, не боронилися цілком і загинули. Чого ми не спроможні, те утворять інші. І як ілми не хотіли заліза брати до рук своїх ані боронитися од ворогів, такі роди ізсохнути мають, аби їх інші наслідили.

Грім громихає в сверзі синій і маємо летіти на ворогів, як ластівки швидкі, єдині і гримаві, і та бистрота єсь меча нового, руського. А мету маємо сьгодні іншу, аби той степ скифіній був за нами, а всякі бродящі в нім пощезли, а тільки наші корови там ходитимуть і наші родичі житимуть, бо колтове вчорашні суть сьгодні варяги і греки, а тії, хто не домислився до того, суть їхні будучі отроки-одеренці. Боронись, земле руська, і борони сама себе, а щоб інші не були на твоїх крячах, а тобто ворогам не далася охомитана і до воза прив'язана аби тягла той, куди хочуть чужії влади, а нібито ти хочеш іти сама.

Жаль великий тому, який недорозуміє слів тих, а грім йому небесний аби повергся долу, хто не встане за владу нашу! Єдині єсь Хорс і Перунь, Яро, Купалва, Лад і Дажбо. А коли ж Купалва прийде у вінку, який возляже на голові його, зотканий з віток зелених і квітів і плодів, того часу маєм бути далеко по Непрі і до Русі скакати, о смерті нашій не мислячи, і життя наше на полі єсь красне.

Б'є крилами Матирсва-слава і каже нам іти до січі. А не маємо іти — і нам ні до пиру, ні до їжі: брашна туки (.) смачні не будуть. Маємо спати на сирій землі, а їсти траву зелену, доки не буде Русь вольна і сильна!

У той час, коли Годь ішла на нас од полуночі, Єрменрех у союзі з єгунами, і також ми подужали їх. А ми ж мали два вороги на двох кінцях землі нашої, і той Болорев перед трудами великими і усумнився. Ото тут Матирсва прилітає і каже йому, щоб сміло напали на єгунів спершу і розтрощили їх, а потім повернулися на Годь. І ті так зробили. Розбили єгунів і повернулися на Годь. Там бо повергли сина Єрманреха а замертво... ? (отця його).

* * *

Богумиру бо боги дають благи земнії, а тому ми не маємо се... (бояти)... що нам буде ін(акше)... А старших в роді обираємо яко комонезів, які од часів старих суть наші вуце (водчі, старшини).

Наіменуємо раз все... ті бо є князями довгий час і тих то греки не зведуть, а стоїть до кінця, як належить мужу тому, що од народження має давати до потомків його, аби тії правила нами... А по Богумиру був Орій з синами своїми. А коли єгуни велику боротьбу затіяли за утворення великої землі своєї, і так пішли ми вон (*геть*) звідти до Русі.

Нині є інший час, і маємо братися за гужжя і тягнути вперед, а не буде говорено, що ми оставили землю нашу, а зайняли інших, але хай скажуть, що ми боремося дуже за себе. Тобо, русичі, не оставте греків на землі вашій, а борітеся за неї...

У ті часи Ра ріка була границею між нами і іншими землями, а сьогодні возжадобилися вороги наші на нас і маємо боротися за внуків наших, щоб удержати степи наші і не дати землі іншим... Так бо маємо інакше творити, а не випалювати дуби на поля свої, ані сіяти по тих і жати жниво на попелищах, бо ж маємо степи трав'яні і скотину розводимо, оберігаючи її од ворогів...

* * *

Се бо молячись, перше Триглаву поклонятися маємо і тому велику славу співаємо. Хвалимо і Сварга, діда божого, бо ж той єсь роду божеського начальником і всякого роду джерело вічне, яке тече вліті од крині своєї і взимі ніколи не замерзає, і його воду живлячу п'ючи, живимосся доки не перестанемо, як усі до нього відійдемо до лук гойних райських. І богу Перуневі, громовержцю і богу війни і боротьби, що звемо життєвих явищ неперестаючий кола обертати і який нас веде стежкою правою до бою і до тризни великої по всіх павших, які ж ідуть у життя вічне по полку Перуню. І богу Світовиду славу речемо, сей бо став бог прави і яви, і тому співаємо піснями, яко свят єсь і через нього бачимо світ видимий і яві бути, і той нас од нави уберігає, і тому хвалу співаємо, співаючи танцюємо йому і взиваємо богу нашому, бо ж той землю, сонце наше і звізди держить і світ кріпить. Творимо славу Світовидові всяку, слава богу нашому. То бо шкрябаємо серце наше і це маємо одріктися од злих діянь наших, а добрі чинити. Себто отроків поучаємо обійнятися і розказуємо все сотворене, се бо відати розум розширюється і очищається, бо те розуміємо. Се бо тайна велика єсть, бо ж Сварог — Перун єсть і Світовид. Тії два єсть удержувані у Сварозі і обидва білобог і чорнобог борються, їх Сварог держить, аби цьому світу не бути поверженому.

По тих двох Хорс, Влес, Стрибе держаться. Поза ними Вишень,
Леле, Літич.

* * *

Радогощ, Колендо і Кришень, а цих два удержують Сивий Яр і Дажбо. Себо інші суть: Білояр, Ладо, Купало, Сінич, Житнець, Вінич, Зернич, Овсянич, Просич, Студець, Ледич і Лютець, а потім Птичець, Звіринець, Мілич, Доздець, Плодець, Ягодець, Пчолич, Ростич, Ключець, Озерець, Вітрич, Соломич, Грибич, Лович, Бесідець, Сніжич, Странець, Свідич, Радич, Світич, Крович, Красич, Травич, Стеблич, а за цими суть: Родич, Маслянець, Живич, Відич, Листвич, Квітич, Водич, Звіздич, Громич, Сімич, Липець, Рибич, Березич, Зеленець, Горич, Страдич, Спасич, Листвевріц, Мислич, Гостич, Ратич, Странич, Чурець, Родич. А тут ось Огнебог сам і Регел вівці ярі швидко родять і чисто. А то суть Триглаву спільні і ці всі од нього ідуть. І тут ось "одростки, одділені від брата їхнього і входячі в нього". То бо єсь красен ірій, а там Ра-ріка тече, яка одділяє свергу од яви, а Числобог числить дні наші і каже богові числа свої, бути дневі Сварожому, а чи бути ночі, і про всякого те. Ті бо це єсть явські і ції єсть во дні божеськім, а в ночі ніякий не єсть, тільки бог Дід, Дуб, Сніп наш.

Слава богу Перуну огнекудруму, який стріли кидає на ворогів і вірно вперед веде по стежці, тому що єсть той воїнам честь і суд, і яко златорун, милостив, всеправеден єсть.

* * *

Іаг... Коли сонце засяє, співаємо хвалу богам і огнищу Перуню, що є званий Потятич на вороги, і речемо велику славу отцям нашим, дідам, які суть у сверзі. Промовим отак тричі і йдемо до стад наших, ведемо їх на трави. Коли бо вести їх на інший степ, ідемо їсти, по дорозі хвалу богам возносячи, славу співаємо, і так до полудня. І речемо славу велику Хорсу златорунному, коловертящому, і суряну п'ємо і так аж до вечора. А по вечері, коли вже огнища зложені запалимо і славу вечірню співаємо Дажбу нашому, що званий єсь прадід наш, єцимосі (омиваємося?), щоб чистими бути, і молвена (молитви) творячи, ідемо до сні, а там великі необ'ясени (?).

* * *

Се бо розумом звіривши, хоробрістю укріпившись і тії пішли до сонця восходящого, обидва боки ріки оглянули і там осілися, як і Матерсва-Слава каже, і та обома своїми крилами освідомлює їх також. Взявши землю тую і боронили її од Дасуні і агунів, так само готям обернули стріли свої і мечі одточені...

* * *

...полишивши, пішли до Ілмер озера і там утворили город нов (*Новгород?*) і там перебуваємо. І тут Сварга першого пращура молимо, серед джерел криніх (*криничних*) його припрошуємо, а то дубокрень (?), хліб наш, Сварог, який творить світ, бог єсть світу і бог прави, яви, нави. Себо маємо їх в єстві, і ці єства наші переборюють сили темряви і до добра ведуть, як праотців водили, які поробивши восьмиведи жериві (?) на конях білих вийшли із Краю Семиріччя біля гори Ірської і в Загір'ї прожили вік, а потім його залишивши, пішли на дві ріки, розбили їх кіньми своїми і пішли до землі Срської, а там стали, пождали і пішли горами великими, і снігами, і льодами і вийшли в степи, а там стади свої і скуфи. Була це перша прави одречена (*даровизна, нагорода*) отцям вашим. Права є держаща проти нави боротьбу велику і сили дає одбивати ворогів. Небож... ішли в боротьбі тій до гір Карпатських, а там рядилися очолені п'ятьма князями, і городи, і села огнищанські, і ворогів воювали, і потиснені були... (*і пішли до*)...

* * *

Кия. Це було до заходу сонця, а звідти йшли до сонця (*на схід*) до Непра ріки. Побачили там Кием утверджений город, який населяли славні роди інші. Там оце оселилися, огнища творили дубу і снопу, який єсть Сварог, пращур наш.

А це одного разу наліз на нас ворог новий, осезці які корови щурпили (*захвачували, крали*). І ось рать свою устримив Кий на них. А побачивши вражі вої тих перунських воїв, що кинулися на них і розтрощують силу їх і до ноги розтрощать, показали зади їхні.

Ось племено єнезьва налізло інше на нас, і січа була велика, і розбито було до посліднього.

А наші вої, дивлячись на те, казали: “А боги наші поб’ють ворогів наших”.

Мимо того, Вишень гряде на марицях до нас і каже: “Діти, городіть город ваш і укріпіть його, а б... (о боротьба) буде зура і кріпка. А то Сварог мене послав до вас, се б... себто знімайте до сил небесних очі ваші, а також казав про вас... (щоб) береглися”...

* * *

...також ідіть птицею кінноту розставивши і ворогів її крилами сакруйте (?), а головою б’ючи знищуйте...

...щастя було тій кінноті, а розум істягнувши, обрізав ряди січі, а то ведучи колом пару...

...маємо також діяти, як хочете одержати побіди...

...розніжились вони, бо ж усе маємо, і тут бо одно жеремо, як вівці бігаючі перед нами...

...скуфи і сурьми родичі десять сот літ скот пасемо і кметі риємо, а греки наші житва забирають, а міняють на свої дива благодатні...

...Влесо научив землю орати пращурів, також діємо...

...тому кидаємо до вогнища трави і клечви (кличіння, гілляки) Влеса славити...

...Три рази Русь погибца вставала...

...Єгуни до сього часу нас од інших одрізали (затуляли), а нині... тут з іншими...

...повстати має цим разом...

...так стара ворожнеча зникла і так маємо тривати...

Многі племена ішли до степів наших...

...од стріл не бачили сонця... Русь єсь єдина...

...вопіючи до Сварога о помочі божеській...

...грякали мечі, не чути голосів...

...а не стане єдин день...

...спрягли отці сили свої...

...казали дітям вони своїм бігти до кущів і там...

...бо будуть злії часи...

...перше почали городи окоріняти (укріпляти), а крім бо тих не маємо...

...з того не поймемо...

...а тут ось Перун прийде, а сей верже на...
 ...тут бо слава велика і ту віщує Матирва, крилами б'ючи...
 ...так вороги тікали від нас... тії мужі суть прості... не
 гобзящуться...

* * *

...житва інші до полуночі... аб... Годі...
 ...житва інші Алдорехові ніхто не йшов... к
 ...по наступнику його Конероту... внука його Боуреху...
 ...маємо каже... боляр, який на Годь ішов...
 ...той боляр Сегеня, який убив сина Єрмонреха, а отрока Гулареха
 ранив...

...Алдореху, не робім од то... а маємо давати... двісті то...
 ...час Єрманреху іде Годь до полуночі і прийшла на нас і
 поробила... а не брала, а отроків маємо тяжити, то бо зле творили.
 І так Русь упала, а вороги стали на нас владцями і то тривало...
 літ, а струснулися і отроківства часів одріклися... і стали руси
 вольні і живемо так... коли бо руси възпрянувши повалили Годь
 тую...

...се бо огороджували землю Русколані і охороняли її... многії, і
 то ішли отці до лісів у Ворозенць і ураз... на Годь всією силою і
 розторожили її...

...те заіснувало за час Конореха, од якого походить Алдорех і
 прапраотець Готорех, сей бо єсть прадо Єрменреха...

...ті літа були там годи Єрменреха і ці зლობилися на нас і тут була
 боротьба велика, і годи були потиснені і одтручені до Донця і Дону
 і Єрменрех пив вина любибратерські з воеводами нашими і так
 договорилися жити по-новому.

...тимчасом коли ж бо Годь іде на нас, Єрменрех з єгунами, і так
 оце подужчали вони, а ми маємо два вороги на двох кінцях землі
 нашої і той Болорев перед трудами великими. Ото тут Матирева
 прилітає, каже йому, щоб сміло напали на єгунів спершу і розтрожили
 їх, а потім повернулися на Годь. Там бо повергли сина Єрманреха
 і замертво отця. І тут

Гураїк, друг наш, також п'є кров і вина, а після того за одно літо
 іти міг на нас. А цим разом Болорев говорив про вигнання годів

і так зробив. Одеренщені стояти маємо, а чи ті урочиті добростатно до голови своєї? Як на тому стало, борімося на життя наше залізами (зброєю) отців наших, бо колеса (вози) і коні єсть то сила наша, то бо даємо іншим, яко стаглут... (відколото).

З видання: "Влес-книга",
Лондон — Гага, 1972, вид-во "Млин".

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

Почта — уміння читати, а також книжка така, граматика, буквар.
Боянь — Книга пісень, молитов, складена Бояном, "псалтир".
Зуриві на прядиво і на нишпори — здібні й охочі на обман і підступ.

Гості — купці.

Куничарські — хитрі як куниця або лис.

Єгуни — гуни.

Ірій — вирій (рай).

Боровинь — може походити від боровик, лісовик.

Ізви — можуть бути "Язиґи", або "Єзви" — напівдикі монгольські племена.

Фраки — старинні мешканці теперішньої Румунії.

Суру питву — це окремий напитек настояний на сонці з 9 зел, уживаний в релігійних ритуалах наших предків.

Наве і Яве — Нав — духовий світ предків, "Навин день" — день покійників; "Яв" — явний, видимий світ, матеріальний.

Годь, годи — Готи.

Єрменрех — Германарих (385 р.).

Суренж — (сур'я-сонце) — правд. перша назва Києва.

Літературознавчі матеріали

Чорноризець
Храбр

Наприкінці IX — початку X ст., від часу прийняття слов'янськими країнами християнства, розпочались спроби створення слов'янського письма. За словами автора публіцистичного трактату "Про письмена" чорноризця Храбра, який продовжував боротьбу Кирила проти так званих "тримовників" і відстоював апостольську справу солунських братів, спочатку слов'яни намагались записувати свою мову "римськими і грецькими письменами", тобто, за допомогою літер грецької і латинської абеток. Цю ініціативу, що дуже важливо, Храбр приписує самим слов'янам. Суттєво і те, що вказівка на спроби використати літери різних абеток свідчить про створення слов'янського письма одночасно на різних слов'янських територіях, які межували з імперією Каролінгів і Візантією. Чорноризець Храбр захищав глаголицю, яка була геніальним витвором Кирила і першою відомою нам слов'янською абеткою. Однак, попри досконалість за точністю фонетики і за гармонійністю графіки, глаголиця була не зовсім зручною для швидкого репродукування рукописних книг. Навіть досвідченим переписувачам було важко і майже неможливо виводити окрему гла-

голичну літеру, не відриваючи пера від пергамену.

Процес виникнення і остаточного складення двох різних абеток у слов'ян мав складний і суперечливий характер. Тут стикалися різні сили зі своїми власними уявленнями про те, яке письмо потрібне слов'янам. В цій боротьбі суттєву роль відіграв твір Храбра. Дослідники цього тексту переконливо довели, що Храбр полемізував не з тими представниками візантійського духовенства, які відстоювали монопольний статус грецької мови як єдиної мови богослужіння і писемності, а з освіченими представниками болгарської знаті і болгарського духовенства. Для останніх було самоочевидним, що слов'янська мова цілком може бути мовою богослужіння і писемності, але вони заперечували проти того способу запису, що пропонували учні Костянтина і Мефодія, які знайшли прихисток у Болгарії.

Як видно з трактату, негативне ставлення до слов'янського письма певною мірою пояснювалось практичними міркуваннями (наприклад, аргументами опонентів Храбра, що в грецькій абетці менше літер, ніж у слов'янській), але головне полягало в традиціоналізмі середньовічного способу

мислення — грецьке письмо було гарним, тому що воно було “стародавнім” (освяченим часом і віковою традицією). Повною мірою це стосувалося і латинського письма, у той час як слов’янська абетка була справою новою і тому “підозрілою”. Боротьба з такими уявленнями і визначила зміст полеміки Храбра.

Основну частину трактату було присвячено показу за матеріалами, почерпнутими з грецьких граматичних посібників та інших творів, того, що окремі системи письма виникали і формувалися поступово, а їх творці постійно спиралися при цьому на досвід тих, хто створив більш ранні системи. Звідси створення слов’янської абетки виступало як остаточна ланка тривалого багатовікового процесу. Храбр старанно підкреслює, що Костянтин-Кирил у справі створення слов’янської абетки ретельно простував за цією ранньою традицією і навіть почав свою абетку з тієї ж літери, якою починається більш ранні єврейська та грецька абетки. Храбр доводить практичні переваги слов’янської мови перед грецькою. Головну її чесноту він вбачає у наявності в слов’янській абетці особливих літер для передачі специфічних для слов’янської мови звуків. Насамкінець він використовує ще один аргумент, що мав особливе значення в очах людей середньовіччя: грецькі письмена створили язичники-елліни, а слов’янські — “святий муж”.

Зміст тексту свідчить, що його було створено опісля 886 р. На цей час абетка, яка склалася в результаті того, що грецьку абетку було доповнено тими літерами принесеної з Моравії абетки, які передавали специфічні для слов’янської мови звуки, витіснила глаголицю в північних областях Першого Болгарського царства і звідти була перенесена на Русь, де також ця система письма стала домінувати. Від моменту остаточної перемоги на цих землях нової абетки, яка згодом стала тут єдиною відомою слов’янською абеткою, на неї переноситься назва “кирилиця” — письмо, створене Кирилом, яке спершу прикладалося до глаголичної абетки.

Текст пам’ятки, який потрапив на Русь, у цей час сприймався як трактат, написаний для доведення переваги слов’янського письма перед грецьким, що забезпечувало поширення тексту на всіх південнослов’янських землях, які були в різні періоди об’єктом експансії Візантійської імперії. Трактат чорноризця Храбра дійшов до нас у 73 списках XIV—XVIII ст. Найбільш ранні редакції представлені двома списками — Московським XV ст. (ГБЛ, ф. 173, № 145) і Соловецьким XVII ст. (ГПБ, Соловецкое собр., № 913). Тексти цих списків покладено в основу перекладу, здійсненого за виданням: Куйо М. Куев. Черноризец Храбр. — София, 1967, с. 191—194; 325—328.

**Ш писменехъ
черноризца
Храбра**

Прѣжде оубо словене не имѣахъ писменъ. нж чертамѣ и рѣзанми гадаахъ, погани сжще. крстѣвшє же сѧ, римскими и гречьскими писмены; нждаахъ сѧ писати, словенскѣ рѣчь безъ ѹстроѧ. нж како может сѧ писати добрѣ, гречьскими писмены, вѣ. или живѣ. или зѣло. или црѣкы. или чаантє. или широта. или гадь. или жды. или жность. или языкъ. или ина пвдѣна симь. и тако вѣша мнѡга лѣта.

Потом же чколювецъ вѣ, строѧ и всѧ и не оставлѧа и члѣа рѡда без разѹма; нж всѧ на разѹмъ привоѡа и спсєнтє. помиловавъ рѡдъ словенскыи. и посла имъ ст҃го кѡнстантина фѣлѡсофа, нарицаемаго кѡрила. мжжа праведна и истинна. и сътвори имъ тридєсать писменъ, и шсѡ. шва ѹвѡ по чинж гречьскѣхъ писменъ. шва же, по словенцѣи рѣчи.

Ѡ прѣваго же начєнъ по гречьскѣ. шни ѹвѡ алфа. а сєи, азъ. Ѡ аза, зачатъ швоє. и такоже шни, подвѣльшє сѧ

**“Про письмена”¹
Чорноризця
Храбра²**

Адже спершу слов'яни не мали письмен³, проте [читали] і ворожили за допомогою рис і різьб⁴, бо поганами були. Коли ж охрестилися, римськими і грецькими письменами, без порядку,⁵ намагались записувати слов'янську мову. Та як можна добре писати грецькими буквами: “Бог” або “живот”, або “зѣло”, або “црѣкы”, або “чаяннє”, або “широта”, або “ядь”, або “ѹды”, або “юность”, або “язык”, або інші подібні цїм [слова]?⁶ І так було багато років.

Потім же людинолюбець Бог, який упоряджує все й не полишає рід людський без розуму, але всіх приводить до знання і спасіння, помилував рід слов'янський і послав їм святого Костянтина Філософа, нареченого [у постригу] Кирилом, мужа праведного та істинного.⁷ І створив [він] для них тридцять письмен і вісім⁸, одні за зразком грецьких письмен, інші ж відповідно до слов'янської мови.

З першої [букви] почав, як в грецькій [абетці]: адже вони [починають] з “альфи”, а він з “аз”. І так обидві починаються з

жидовскимъ писменемъ сътвориша. тако и съ гречьскимъ. жидове вѡ, єдино писма имѡтъ; алефъ. еже сѡ сказаетъ ѹченые съврѣшаще: вѣводи мѡ дѣтищѡ. и глѡщѡ оѹчи сѡ, еже есть алфъ. и грецы пѣдѡвльше сѡ томѡ, алфа рѣша. и сподоби сѡ реченые сказантыа жидовска, гречьскѡ азыкѡ. да речеть дѣтищѡ вѣ ѹченыа мѣсто, ици. алфа вѡ, ици сѡ речеть гречьскимъ азыкомъ тѣмъ пѣдѡва сѡ стѣи кѡрилѡ. сътвори прѣвое писма азѡ. нѡ тако прѣвомѡ сѡщѡ писмени азѡ. и ѡ вѡ да нѡ родѡ словенскомѡ на ѡврѣстые ѹсть. вѣ разѡмѡ ѹчащии сѡ бѡкѡвѡ. великимъ раздвиженыемъ ѹсть вѣзгласит сѡ. малымъ раздвиженыемъ ѹсть, вѣзгласит сѡ. исповѣдаѡт сѡ.

Се же сѡтъ писмена словенскаа. сице ѡа подѡбаєт писати и глашати. а̄, б̄, в̄, д̄, ж̄, ѡ̄, снѡ, сѡтъ, к̄д̄, пѣдѡва гречьскимъ писменемъ, сѡтъ же си: а̄, в̄, г̄, д̄, є̄, з̄, н̄, і̄, к̄, л̄, м̄, н̄, о̄, п̄, р̄, с̄, оѹ, ф̄, х̄, ѡ̄, ӣ, пѣ. ѡлѡ. тѡ. а̄, г̄, н̄: — по словенскѡ азыкѡ, си. в̄. ж̄. з̄. л̄. ц̄. ч̄. ш̄. ѡ̄. ш̄. м̄. ѣ̄. ѡ̄, ю̄, ѡ̄.

Дроѹсни же глѡють, почто єсть л̄, и ѡсмь писменѡ сътвориѡлѡ, а можетъ и меншымъ того писати. такоже и грецы, к̄, тема и чєтырми пишѡт. а не вѣдаѡтъ колиѡѡмъ пишѡтъ греци. єсть

“аз”. І як ті створили [абетку], наслідуючи жидівські письмена, так і він у слід уступав грецьким. Бо у жидів перша буква “алеф”, що значить “навчання”. І коли приводять дитину, говорять: “Вчися”, а це — “алеф”. І греки, наслідуючи це, сказали “альфа”, пристосовуючи зворот мови жидівської до грецької мови, так, що дитині замість “вчення” говорять: “Шукай”. Бо “альфа” — грецькою “шукай”. Тих наслідуючи, святий Кирил створив першу букву “аз”. Бо “аз” була першою буквою, від Бога даною роду слов’янському⁹, щоби розкрити вуста тих, що навчаються для знання букв. Виголошується вона широко розсуваючи губи, а інші букви виголошуються і вимовляються з малим розсуванням губ.

От які суть письмена слов’янські, і так їх належить писати і вимовляти: а, б, в, д і до ж. З них же 24 схожі з грецькими письменами, а це суть — а, в, г, д, є, з, н, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т, оѹ, ф, х, також — пѣ, ѡлѡ, тѡ¹⁰, а 14¹¹ [відповідають] слов’янській мові і це — в, ж, з, л,¹² ц, ч, ш, ѡ, шь, мь,¹³ ѣ, ѡж, ю, ѡ.

Деякі ж говорять: “Чому створив тридцять вісім письмен, можна й меншим [числом письмен] писати, як греки двадцятьма чотирма пишуть”.

вѡ Ѹвѡ, к̄д̄. писменъ. нѣ не наполютъ сѧ тѣми книги. но приложили сѣтъ, а̄і, тѣ. и въ писменехъ же, в̄, е̄, о̄Ѹ, и девѡдесѡтѡе. и девѡтсѡтнѡе. и съвереть нхъ всѣ, л̄, и шсѡмь. тѣмже томѸ подовно, и въ тон швразъ сътвори. тѣ с̄тын кѡрилъ, л̄. писменъ, и шсѡмь.

ДрѡѸсин же г̄лють. чѣсомѸ сѣтъ словенскы кныгы. ни того вѡ є в̄ сътвори. ни того аплн. ни сѣтъ искони; гакоже жидѡвскы и рѡмскы. и еллинскы, искони сѣтъ и приѡты сѣтъ в̄мь.

а дрѡѸсин мнѡт, гако в̄ єсть сътвори. писмена; и не вѣдѡт сѧ что г̄люще шкѡаннъин гако трѣми ѡзыкы в̄ повелѣлъ быти, гако вѣ еѡалъин пишеть; и вѣ дѣска написана, жидѡвскы. рѡмскы еллинскы, а словѣнскы нѣсть тѸ; тѣмже не сѣтъ слѡвѣнскы кныгы ѡ в̄.

кѣ тѣмь что г̄лемь или что речемь, кѣ тацѣмь безѸмным. шбаче речемъ ѡ стыхъ кныгъ, гакоже наѸчнхѡм сѧ. гако всѧ по радѸ бываю ѡ в̄. а не иногдаѸ нѣсть в̄ сътвори. жидѡвска ѡзыка прѣжде, ни рѡмска. ни еллинска; нѣ срѣскъ, и мже и адамъ г̄ла. и ѡ адама и до потопа. и ѡ потопа, дондеже размѣси в̄ ѡзыкы при стѣпотворенъин, гакоже

Та не відають, скількома [знаками] пишуть греки¹⁴. Є ж бо в них двадцять чотири букви, та не вистачає їх, щоби кныги писати. Тож і додали 11 [дифтонгів] і цифри три — “шість”, “дев’яносто”, “дев’ятсот”¹⁵, і збирається їх всіх 30 і вісім. Так само і за тим зразком створив святий Кирил 30 письмен і вісім.¹⁶

Інші ж говорять: “Нащо треба слов’янські кныги? Адже не створили їх ні Бог, ні апостоли¹⁷, і не є вони споконвіку, як жидівські й римські і грецькі, що існують споконвіку і уподобані Богом.

А інші гадають, що письмена Бог сотворив, і самі не відають, що говорять, окаянні, нібито Бог звелів, щоби кныги були лише трьома мовами, як мовлено у Євангелії: “І було на дощці написано жидівською, римською і грецькою”¹⁸, а слов’янською там не було, і тому не є слов’янські письмена від Бога¹⁹.

Що відповімо, або що скажемо таким безрозумним? І все ж скажемо від Святого Письма, як навчилися, що все по порядку походить від Бога, а не один раз. Спочатку не створив Бог ані жидівську мову, ані римську, ані сірійську, якою і Адам говорив²⁰, [а потім] від Адама до потопа і від потопа [до того часу], коли розділив Бог мови при стовпотворінні [Вавилонському], як [у

пишеть. размѣшенѡм же бывшемъ азыкъм. и такоже азыцы сѡ размѣсиша, тако и нрави. и обычаи и оубави. и закони. и хытрѡсти на азыкы. египтъмъ ѡбѡ, землемѣреные. а прѣсѡ. и халдеѡмъ. и асирѡмъ, звѣздочетые. влѣшвеніе. врачеваные. чарѡве. и всѡ хытрѡсть члѣа. жидѡмъ же, стѣа книги. въ нѡхъ же естъ писано, тако бѣ небо стѣтвори и землю, и всѡ таже на неж. и члѣа, и всѡ по радѡ такоже пишеть. а еллинѡмъ, грамѡтикъю. риторикъж. филѡсѡфъю.

Нѣ прѣжде сего еллини не имѣахъ писменъ, нжъ фыничскыи писмены писаахъ свож рѣчь. и тако вѣша мнѡго лѣта. Паламедъ же послѣжде пришедъ. начен ѡ алфы виты, ѡі, писменъ токмо еллинѡмъ обрѣте. прилѡжи же имъ кадимъ милыси, писмена три. тѣмъ же мнѡга лѣта, ді, те писмены писаахъ. потомъ, сымѡнинъ, обрѣте и прилѡжи два писменѣ. епѡхарынъ же сказатель, три писмена обрѣте. и събра сѡ нѡхъ, кд: — по мнѡсѣхъ же лѣтѣхъ. дѣшнѡсѣ граматикъ, ѡ, двогласныхъ обрѣте. и потомъ дрѡгын, ѣ, и дрѡгын, три чисменита.

и тако мнѡзи мнѡгыи лѣты, едѡ събраша, л̄, и шѣмъ писменъ. потомъ же мнѡгѡмъ лѣтѡмъ минѡшемъ. вѣжынъ же повелѣныемъ. шѣте сѡ, ѡ, тѣ

Писанні] написано. І коли було поділено мови, разом з мовами порозділювано було також між народами і народами, і звичаї, і устави, і закони, і знання. Єгиптянам [дісталось] — землемірство, а персам, халдеям²¹ і асирійцям — звідарство, волхвування, лікування, чаклування і всі мистецтва людські, жидам же — святі книги, в котрих написано, як Бог створив небо і землю, і все, що на ній, і людину, і все по порядку, як написано [в Писанні], а грекам — граматики, риторика, філософія.

Але перед тим греки не мали письмен, тож фінікійськими письменами²² мову свою записували. І так було багато років. Потім прийшов Паламед²³ і, починаючи з “альфи” і “бети”, знайшов для греків лише шістнадцять букв. Кадм Мілетський²⁴ додав до них ще три букви. І так упродовж багатьох років писали дев’ятнадцятьма буквами. А згодом Симонід²⁵ віднайшов і додав дві букви, а Епіхарм-розповідач²⁶ знайшов [ще] три букви, і зібралось їх 24. Через багато років Дионісій Граматик²⁷ знайшов шість дифтонгів, а потім інший — п’ять, а ще інший три цифри.

І так багато які за багато літ ледве зібрали 30 і 8 письмен. Відтак, коли пройшло багато років, за велінням Божим, знайшлося 70 мужів, що пере-

мжжъ, иже прѣлѡжиша ѿ жидѡвска, на греческъ ѡзыкѣ. а словенскыи книги, единъ сѣын кѡнстантинъ, нарицаемый, кѡрилъ, писмена сътвори и прѣлѡжи въ малѣхъ лѣтѣхъ. а шни мнѡси, мнѡгыи лѣты, з хъ писмена оустри. а, ѡ. те прѣлѡженыемъ. тѣм же словенскаа писмена сѣѣнша сѡт, сѣтъ вѡ мужъ сътвори иа есть. а греческа, еллини поганыи.

Аще ли кто речеть, тако нѣсть оустри и добрѣ. да тѣм сѡ пострадають и еше. ѡветъ речемъ снмъ; и греческы, такожде мнѡгаци сѡтъ пострадали, акѡла, и и сѡммахъ. и потом ини мнѡси. оубѣвѡ есть послѣжде потворити, неже прѣвое сътворити.

Аще вѡ въпросиши книжѡна греческаго гѡла, кто вы есть писмена сътвори и, или книги прѣложилъ. или въ кое время. то рѣдци ѿ нихъ вѣдѡтъ то. аще ли въпросиши словенскыа бѣкѡра, гѡла, кто вы писмена сътвори и есть, или кто книги прѣложилъ. вѣси вѣдѡтъ, и ѡвѣщавъ речеть, сѣын кѡнстантинъ философъ нарицаемый кѡрилъ. тѣ писмена сътвори, и книги прѣлѡжи. и мѡдѡдѡи братъ его. сѡт вѡ еше живи, иже сѡтъ видѣли ихъ. аще въпросиши въ кое время. вѣдѡтъ и рекѡтъ. тако въ время михѡла цѡра греческа.

клали [Писання] з жидѡвскоѡ на гречѣку мѡву.²⁸ А для слов'ян один свѡтѡй Кѡстянтин, [в постриженнѡ] наречений Кирилом, и письмена створив, и книги переклав за небагато лѡт: а вони — багато було їх и за багато рокѡв. Семеро их створили письмена, а сѡмдесят — переклад. I тому [також] слов'янскѡи письмена свѡтѡишѡ, бо свѡтѡй муж створив их, а гречѣкѡи — погани, еллини.

Тож як скаже хто, що недосконала справа його, бо й донинѡ и довершуютъ, то на цѡ промови така вѡдповѡдь: и гречѣкѡи [абетки] також багато раз доробляѡи Акѡила и Сѡммах и потѡм багато инших²⁹. Зручно ж бо потѡм доробляѡи, нѡж попервах творити.

Бо як питаеш книжѡникѡв гречѣкѡих, промовляючи: “Хто створив вам письмена або ж книги переклав, и в якѡи часѡ?” — то рѡдко хтѡсь з них вѡдае це. Якщо ж запитаеш слов'янскѡих граматикѡв: “Хто вам письмена створив був, або хто книги переклав?” — то всѡи вѡдають и, вѡдповѡдаючи, промовляють: “Свѡтѡй Кѡстянтин Фѡлософ, наречений Кирилом, вѡн письмена створив и книги переклав; и Мѡфодѡй, брат його. Адже живѡи ще тѡи, хто бачив их.”³⁰ I як питаеш коли, то вѡдають и скажутъ, що за часѡв Мѡхѡйла, цѡря гречѣкѡого, и Борѡса, князя

и бориса княжа болгарска. и
растица, кнѣза моравьска. и
квцла, княжа влатьска. въ
лѣто же ѿ сѣзданѣя всего
мира. 5.7.7.

Сѣт же, и нини ѿвѣти, гаже
инде речемъ, а нынѣ нѣсть
врѣмѣ. такъ разѹмъ, братѣе,
бѣ есть далъ словѣншмъ. емѹ
же слава. чсть и дрѣжава и
поклананѣе. нынѣ и присно, и
въ бесконечныа вѣкы вѣкшвъ,
амѣнь.

Болгарського, і Ростислава,
князя Моравського, і Коцела,
князя блатенського, в літо ж
від створення світу всього
63[6]3.³¹

Є й інші відповіді, як скажемо
ми в іншому місці, а нині немає
часу. Такий розум, браття, дав
Бог слов'янам. Йому слава і
честь, і влада, і поклоніння —
нині і повсякчас, і на безкінечні
віки віків! Амінь.

¹ У різних списках назва пам'ятки дається по-різному: "Чорноризця Храбра відповіді про письмена", "Сказання, як склав святий Кирил слов'янам письмена", "Сказання про переклад письмен з грецької мови на слов'янську" тощо.

² Існує багато розбіжностей між дослідниками щодо розуміння останніх слів заголовку. На думку одних, "Храбр" — особисте ім'я. Одначе, незрозуміло, чому "чорноризець" — монах скористався своїм язичницьким ім'ям, а не християнським, даним при постриженні. Деякі вчені вважають, що "храбр" тут прикметник "хоробрий" і є епітетом до слова "чорноризець", тобто, йдеться про рішучість у полеміці з супротивниками. Відносно того, хто дійсний автор трактату, також немає єдиної думки. Серед вірогідних авторів називають: учня Костянтина і Мефодія — Климента Охридського, іншого їх учня — Наума; називають також: Іоана Екзарха, Симеона, правителя Болгарії.

³ Тут наявне розходження між двома групами списків, якщо в одних читається "письмен", то в інших — "книг".

⁴ На думку багатьох дослідників, тут йдеться про докириличну писемність, певні різновиди піктографічно-тамгового і рахункового письма, відомого у багатьох народів. Ця думка підтверджується наявністю різноманітних знаків, виявлених на кераміці, поверхні каменів, стінах печер, будівель на території Болгарії і Русі.

⁵ В тексті "без строя". Храбр наголошує, що ці письмена використовували, не пристосувавши їх до особливостей слов'янської мови.

⁶ Сенс цього фрагменту полягає в тому, що в грецькій абетці відсутні літери для передачі особливих, специфічних для слов'янської мови звуків.

⁷ Тут наявна парафраза зі вступу до Життя Костянтина. Якщо в одній групі списків цього тексту читається "помилував рід людський", то в інших "помилував рід словенський". У вступі до Життя Костянтина йдеться про те, що Бог зробив це "для нашого роду".

⁸ В інших джерелах, що висвітлюють історію формування слов'янської абетки, нараховується 36, а не 38 літер. Проте, в абетці, створеній Костянтином перед його подорожжю до Моравії, літер було менше, ніж в тій абетці, про яку говорить Храбр. В абетці Храбра були доповнення, внесені вже у Моравії з врахуванням особливих звуків західнослов'янської мови, відсутніх в південнослов'янських говірках.

- ⁹ Цей фрагмент запозичено зі схоїї до граматики Дионісія Фракійського. Храбром до тексту внесено важливу відмінність: в грецькому джерелі говорилось, що альфу дано від Бога “людському роду”, а Храбр замінив ці слова на: “слов’янському роду”.
- ¹⁰ Дослідники ще не можуть остаточно вирішити те, якою мовою було написано первісний текст — кирилицею чи глаголицею. Більшість з них вважають, що це була глаголиця. Нині існують різні тлумачення графем і того, які звуки вони передавали. Наприклад, загадкова назва “хль” в давніх глаголичних текстах зустрічається 4 рази. Тут цей знак передавав першу букву в слові “хльм” — сучасне “пагорб”. Важко дати відповідь на питання — у чому полягають фонетичні відмінності між грецьким “х” і павукоподібним “х”. Більш докладно див: Сказания о начале славянской письменности. — М., 1981, с. 179—183.
- ¹¹ У більшості списків, окрім Московського і Соловецького, наводиться цифра “ги”, тобто 13, що є результатом помилкової транслітерації глаголичного оригіналу. В глаголиці літера “г” мала числове значення 4, а в кирилиці — 3.
- ¹² Літера “л”, що фігурує тут як слов’янська, не тотожна грецькій літері “л”, вона передавала певну глаголичну графему, яка відповідала літері h кириличної абетки і передавала звук “g”.
- ¹³ Існує кілька рішень щодо сполучення “шь” і “мь” та інших подальших літер. Див: Сказания... — С. 182—183.
- ¹⁴ Опоненти Храбра не виступали проти запису текстів слов’янською мовою, проте стверджували, що можна скористатися меншою кількістю літер, ніж є в глаголичній абетці. Одна з причин незадоволення глаголицею полягала в тому, що ряд літер цієї абетки, принесеної з Моравії, відповідав фонетичним особливостям моравських говірок і не був потрібен для передачі звуків давньоболгарської мови. Цей фрагмент також свідчить, що його супротивниками були не греки, а слов’яни.
- ¹⁵ Мовиться про особливі знаки “стигма”, “коппа”, “сампі”, що вживался в грецькій мові для передачі цифр “6”, “90” і “900”.
- ¹⁶ Сенс наведених аргументів щодо наявності в обох абетках рівної кількості знаків, передусім, полягає в тому, що створюючи свою абетку Костянтин-Кирил дотримувався усталених традиційних сакральних норм і лише вносив до них певні корективи.
- ¹⁷ У деяких списках вжито не “апостоли”, а “янголи”. В Житії Костянтина, яке слугувало джерелом для Храбра, читається, що слов’янську грамоту винайшли “ні апостол, ні римський папез”.
- ¹⁸ Тут ідеться про напис на хресті, на якому був розіпнутий Ісус Христос. Див.: Лк. 23, 38; Ів. 19, 19—20.
- ¹⁹ Італійське та німецьке духовенство, відстоюючи свої вузькі політичні і конфесійні інтереси, взяли на озброєння аргументи про те, що якби слов’янські письмена були угодні Богу, то він би зробив так, щоби створено їх було споконвічно, як єврейські, латинські та грецькі, і що книги можуть існувати лише цими трьома мовами, бо ними було зроблено напис на хресті. Більш докладно мова про це йде у Житії Костянтина.
- ²⁰ Твердження про те, що першою мовою, якою говорив Адам, була сірійська, має своїм джерелом тлумачення на книгу Буття візантійського письменника Феодорита

- Кірського. Інший візантійський письменник Амртол спеціально спростовував таку точку зору Феодорита і доводив, що першою мовою на землі була єврейська. Храбр свідомо надав перевагу твердженню Феодорита, бо це давало можливість переконливо спростувати ідеологічну тезу про споконвічне існування латинської, єврейської і грецької абеток. Адже, якщо не існувало “споконвіку” цих мов, то не могло бути відповідних абеток.
- ²¹ *Халдеї* — жителі давнього Вавилону.
  - ²² Від писемності фінікійців, давнього народу, що жив на східному узбережжі Середземного моря, походять майже всі існуючі нині систем неієрогліфічної писемності.
  - ²³ *Паламед* — герой епосу про Троянську війну, якому передання приписує винахід деяких літер грецької абетки, цифр, шашок, мір і терезів.
  - ²⁴ *Кадм Мілетський* — за переданням, засновник відомого грецького міста Фіви і винахідник грецької писемності, запровадив у Греції фінікійську абетку.
  - ²⁵ *Симонід* (556—468 рр. до н. е.) — грецький поет з острова Кеос, увів в користування грецькі літери “пси”, “ета” і “омега”.
  - ²⁶ *Епіхарм* (бл. 550—460 рр. до н. е.) — грецький поет з міста Сиракузи, творець філософських трактатів і кількох десятків драматичних творів.
  - ²⁷ *Дионісій Граматик* (II ст. до н. е.) — автор першої давньогрецької граматики, де є перелік шести “двогласних” — дифтонгів, але в ній не йдеться про те, що ці дифтонги були винаходом Дионісія. Існує припущення, що тут наявна вигадка Храбра, якому потрібно було, щоб кількість творців грецької абетки дорівнювала семи.
  - ²⁸ Тут йдеться про переклад біблійних книг Старого Заповіту на грецьку мову, здійснений за розпорядженням єгипетського царя Птолемея II Філадельфа (285-247 рр. до н. е.) для відомої Олександрійської бібліотеки. Хоч перекладачів було 72, в наступній традиції цей грецький переклад біблійного тексту отримав найменування перекладу “70 тлумачів”.
  - ²⁹ *Аквіла* і *Сіммах* не виконували роботи по удосконаленню грецької абетки. Вони відомі як автори виконаних у II ст. до н. е. перекладів книг Старого Заповіту, що здійснювались для тих релігійно-політичних сил, яких не задовольняв переклад “70 тлумачів”. Посилання на цих вчених свідчить, що Храбр наголошує на тому, що і у греків Аквіла і Сіммах також переробляли роботу своїх попередників.
  - ³⁰ Дослідники вважають, що є всі підстави для того, щоб стверджувати, що ці слова, безсумнівно, читались в тому тексті пам’ятки, до якого походять всі відомі списки. Час смерті учнів Кирила і Мефодія, які жили у Болгарії: Наума, Климента Охридського, Костянтина Преславського — дозволяє зробити висновок про те, що вони можуть належати, як самому Храбру, так і одному з безпосередніх учнів Кирила і Мефодія.
  - ³¹ Наявний у тексті рік створення слов’янської абетки — 6363 від “створення світу” — при перекладі, якщо вважати, що датування дано у відповідності з пануючою в той час у Візантії лічбою, за сучасним літочисленням дає 855 р. Дослідники сперечаються з цього приводу. Можливо, Храбр не знав точної дати і вираховував її за доступними йому джерелами, або користувався так званою олександрійською системою лічби, згідно якої Різдво Христове припадає не на 5508 р., а на 5500 р. “від створення світу”. Більш докладно див.: Сказання... — С. 188—189.

Михайло Красуський

Прадавність української мови

(Скорочено)

Займаючись тривалий час порівнянням арійських мов, я прийшов до переконання, що українська мова не тільки старіша всіх слов'янських, не виключаючи й так званої старослов'янської, а й санскритської, грецької, латинської та інших арійських. А тим часом українська мова до сьогодні не має навіть пристойного словника! Ця обставина і перешкодила нашим і чужоземним філологам відкрити дійсне джерело прадавніх мов. До того ж останнім часом закордонні вчені почали переконуватися, що колискою арійських племен була не Середня Азія, а так звана *Сарматська рівнина*, або *Слов'янська*. Отже, на цій рівнині до сьогоднішнього дня живуть українці, і похідні від них же колоністи на півночі — новгородці, і взагалі великороси. Відомо, що новгородський говір найближче підходить до українського.

Взагалі визнано, що цивілізація значно впливає на псування і зміну форм корінної мови, через те французи й італійці уже не розуміють латинської мови, а німці не розуміють готської. Таким чином, і прадавня індійська цивілізація із первісної мови створила санскритську, яка вже зовсім не вважається (як раніше) матір'ю всіх арійських. А оскільки культура мало вплинула на українську мову, то й не дивно, що вона збереглася більше, ніж інші. Так, від українського слова *ходити* походять *находити*, *знаходити*, а потім *знахар*, себто той, хто знає, де що знайти, як взятися за справу, та ін. Звідси нове слово *знати*, санскрит-

ською пишеться *gnatum*, вимовляється *джнатур* (знать). Українське *знавця* чи *знаток* по-польськи *znawca*, по-санскритськи *gnawant*, латинською *gnavis*, англосаксонською *spâwen*, по-німецьки *kennen*, по-англійськи *know* (знать). Із цього ряду ми бачимо, що первісне наше *з* в санскриті перероблено на *g* чи *дж*, в латині на *g*, в німецькій і англійській на *k*, в італійській і французькій на *c*, наприклад: *conoscere*, *connaitre* (знать) і т. д. У тому ж, що *знахар* і *знати* походять від *знаходити*, по-польськи *znachodzic*, сумніватися неможливо. Так само від латинського *venire* походить *invenire*, але ці форми уже порівняно нові, а тому їх і немає в нас. Польське *inwensya* уже взято із латині після прийняття християнства.

Нема сумніву, що назви чисел, вживаних всіма арійськими племенами, належать глибокій давнині, і коли б ми змогли пояснити їхнє (себто чисел) походження, то це б дало змогу знайти ключ для розв'язання арійського питання. Ось як, по-моєму, на підставі форм української мови можна пояснити походження назв перших чисел, а саме:

1

Один походить від українського *од-він*, російське *от-он*, *от-него*, маючи на увазі при цьому, що лічба починається від першого пальця руки. Між іншим, це не новина, і взагалі визнано, що на позначення одиниці використано займенник. Українське *він*, російське *он*, по-чеськи *он*, *оуп*,

польською *on, opu*, у новгородців зустрічаємо *ён, ёна* (він, вона), у санскриті *epa* (той), але й у тверських корелів *она* означає *він*, а *он* — значить *вона*; литовськи *apas* (він), *shepas* (один). Українське і російське *одно*, по-польськи *jedno*, по-італійськи *uno* (відкинуто *d*), так само і латинське *unus, una* (один, одна) замість, як мало б бути, *udnus, udna*; грецьке *ён, ёнос* замість *eden, edenos*; англійське *one* (один), німецьке *ein*, французьке *un*. Санскритське *upa*, в значенні *один, одна*, відшукуємо у формі *upa winçanti*; уже зіпсутій з латинського *unus-de-viginti, undeviginti* (дев'ятнадцять). Таке запозичення (прикладів можна знайти багато) спростовує думку тих, хто стверджує, що слов'яни відокремились від індійців останні. Навпаки, індійці відокремились від нас раніше, ніж від греків, литовців, римлян.

2

Два, двоє походить від *твій, твоє*, маючи на увазі тут *другий* палець руки, вказівний, вживаний на означення осіб і предметів. По-польськи замість *twoja* часто вживається *twa*, (твоя). У санскриті *tva, tvat* означає *ти*, а *dwa* означає *два*; по-італійськи *tuo* (твій), *duo* (два); готське *twa*, англійське *two*, німецьке *zwei*. Українське *дві*, як і польське *dwie*, але в санскриті *dwi* означає те ж, що й *dwa* і вживається лише як перша частина складних чисел. Це, безсумнівно, уже запозичено від українських зіпсутих форм. Так замість *дванадцять* українці часто говорять *двінадцять*, замість *двасто* завжди говорять *двісті*, що російською *двесте*, польською *dwiescie*. Українське і перейшло також і в латинську мову, наприклад: *viginti ex dviginti*, замість *dwaginti* (двадцять). А тим часом стверджують, що українське і уже в

історичний час виникло із *ѣ*, польське *ie*. Навпаки, українське *новійший* пишеться і в латині *novissi-mus*, а не як російське і польське *новейший*.

3

Українське *три* походить від *тере, тре* (терти), бо середній палець треться об інші, бокові. Італійське *tre* (три) найкраще зберегло початкову форму; латинське *tres*, грецьке *tries*, німецьке *drei*, французьке *trois*. Але українець мусив переіменити *тре* на *три*, щоб відрізнити від *тре* у значенні *терти*. Так само і литовське *trys*, польське *trzy*, російське *три* і санскритське *tri*, як і російське. Однак українець не говорить *третій*, але *третій*, і тут віднаходимо закінчення *t* у формі *тре(t)*, яке у росіян збереглося. Санскритське *tritja*, грецьке *trilos* утримують *i*; латинські *tertius, tertio* переіменюють місцями *r* і *e*.

4

Українське *чотири, штири*, польське *szttery*, кельтське *cethir* походять від українського *ще-тере* (*ще тре*), бо четвертий палець ще міг тертися об інші, як і третій. По-санскритськи чужоземні вчені пишуть *thshatur*, вимовляється *чатур* (чотири), по-литовськи *keturi*, латинською *quatuor* і грецькою, із заміною *thsh* на *t*, — *tettares*. Четвертий по-кельтськи *cethvirtas*, литовською *ketvirtas*, санскритською *thshaturthá* чи *чатурпта*, грецькою *tettartos*. Латинське *quartus* відкидає в середині *t* замість, як у литовській *ketvirtus*; так само польське *czworo* відкидає *t* із *четверо*, по-санскритськи *thshatwar*, по-чеськи *ctver*. Уже від польського *czworo* походить англійське *four* (чотири), німецьке *vier, vire*, яке німці виводять від *vox*. Навпаки, готське *fiwor* (чотири), замість *fitvor*, заміняє наше *ч*, чи санскритське *thsh*, чи

грецьке *t* на *f*. Санскритська форма *thshatur* замість *чотири*, рівнозначне латинській *quatuor* замість литовської *keturi*, не має нас дивувати, якщо пригадаємо, що навіть в деяких місцевостях Росії замість *четыре* говорять *чатыры* та ін., наприклад: *жана* (*жена*), *табе* (*тебе*), *сабе*, *яго*, замість *его*. У санскриті найчастіше наше *о* замінюється на *а*, подібно як в одному з великоросійських говорів, який називають *акаючим*, і що, за твердженням російських вчених, сталося через змішування з інородцями. Хоча росіяни вимовляють *а*, але все ж по-давньому пишуть *о*, точнісінько так, як у новгородському говорі і в українській мові. Отож, думка деяких наших і закордонних учених, що наше *о* походить уже від санскритського *а*, не має під собою наукового ґрунту. Інакше довелось би перекопувати, що належні до фінського племені чуди, чуваші, черемиси, мордва та інші походять також від арійців. Ні, я вважаю, що не тільки сучасна російська мова — порівняно нова, — як і білоруська, але й давня литовська мова, що наближається до санскритської і латинської, значною мірою зіпсута поміссю. Литва з трьох боків була оточена інородцями.

5

П'ять, *п'ятий* походить від українського *пів-утятий* (наполовину врізаний) чи від *підтятий* (підрізаний). *П'ять* по-чеськи *pet*, старослов'янське носове *пенть*, старопольське, також носове, *pent'*, *penč*, грецьке *pente*, санскритське *panthshan* (паньчан). *П'ятий* по-чеськи *páty*, польською — *pionty*, *piąty*, ведійською *panthshata*, грецькою *pentos*; звідси, змінюючи *p* на *f*, англійське *fifth* (п'ятий), німецьке *fünf* (п'ять). Але й російське *это* простий народ переробляє на *енто*, *ефто*, *евта*. Точно так же виникли

німецьке *fünf*, англійське *five* (п'ять). Политовськи *penktas* (п'ятий), по-латині *quintus*; але і санскритське *ap* (вода) по-латині *aqua*. Тут доречно зауважити, що носові звуки, що вкралися в старослов'янський і польський *пенть*, *pent*, *pięc*, грецьке *pente*, санскритське *panthshan*, взагалі не можна вважати (як це роблять) корінними, природними для арійського племені, тому що їх набули завдяки вологому клімату і від нього вони виникли: від запалення носової оболонки, нежиті, золотухи і різних катарів. Людина з постійною нежиттю завжди *говорить в ніс*. А тому й не дивно, що поляки чи давніші західні поляни набули носових звуків, адже відомо, що стародавня Великопольща була майже вкрита озерами і стоячими водами; греки також жили майже на воді, а що стосується індійців, у яких санскрит був одним із багатьох стародавніх говорів, то вони ще й зараз, незважаючи на сильні спеки і засухи, протягом кількох місяців на рік живуть у болоті, а цілі країни через періодичні дощі стають непрохідними. Навпаки, українці жили раніше і живуть тепер у сухому кліматі, влітку і зимою, а тому і *не терплять* носових звуків ще більше, ніж росіяни, що живуть *тепер* на півночі при вологішому кліматі. Попереду ми бачили, що простий люд уже заміняє *это* на *енто* та ін. Таких звуків у Великоросії тепер безліч, а через те росіяни й відзначаються хорошою французькою вимовою.

6

Українське *шість* утворено від *ше-єсть*. Покінчивши лічбу на одній руці, починали *знову*, *ще* так само на другій, отже, *ше-єсть* можливість лічити. Українське *ще* часто вимовляється як *ше*. *Шість* латинською мовою *sex*, гебрійською *шеш*, литовською *szeszi*, санскрит-

ською *shash* (шаш), грецькою *sjeks, ësks*, провансальською *ksiks*, готською *saihs*, німецькою *sechs*, англійською і французькою *six*. Це останнє пишеться через *i*, як і українське спотворене *шість*. Що ж стосовно санскритського *shash*, то й тут наше *e* замінено на *a*. Подібно, як *третій* запозичує друге *t* від закінчення *тре(т)*, так *шестий* переймає *t* від *шесть*, отже, латинське *sex*, гебрейське *шеш*, санскритське *шаш* та ін. втратили своє *t*, але знову набувають його у формах, похідних від нашого *шесть*, як-от: італійське *sesto* (шостий), латинське *sextus*, санскритське *shashta*. Тут доречно нагадати, що українське *ще*, російське *ещё*, старослов'янське *еште* не походять від латинського *etiam*; навпаки, українське *ще* чи *сче* знаходимо у грецьких і латинських закінченнях на *sko, sco*, наприклад, *senesco* (старію чи старію *ще*). На означення вищого ступеня українець вживає закінчення *ще*, наприклад: *новий ще* — *новіший* чи *новіший*, російською мовою *новейший*, польською *nowiejszy* чи *nowszy*, по-латині *novissi-mus*. У множині по-українськи *новіші*, так само *новіші*, по-польськи *nowiejsi* чи *nows*, в санскриті перероблено на носове *nawjans* чи *nawjes* (новіші). Взагалі українське *ще* величезну роль відіграє в нашій мові; українське *був-ще* творить *бувши*, польське *bywszy*. Українське *ділаю-ще* творить *ділаючи*, польською *działając*. Звідси ж українське *ділаючий*, польською *działający* і т. д.

7

Польське *siedem, siedm*, чеською замість *sedem* — *sedm*, по-українськи в скороченні *сім* чи, як у російській, *семь*. Але українське і російське *седмий* зберегли попередню форму і букву *d* так само, як польське *siodmy*. Не піддається сумніву, що назва цього числа походить

від українського *седимо* (ми сидимо) чи залишаємось без роботи, святкуємо цей день після шестиденної праці. Італійське *sedemo* (ми сидимо) має таке ж закінчення, як і українське *сидимо*; польське *siedzimy* має закінчення правильніше, тому що воно, як і латинське *mus*, походить від *ми*. *Семь* замість *седем* (в російській), по-італійськи *sette*, латинською *septem*, санскритською *saptam*, звідси гебрейське *шеба*, німецьке *sieben*, англійське *seven*, грецьке *épta*. Ми бачили, що греки із *pénte* (п'ять) утворили *remptos*. В такий спосіб постало латинське *septem*, санскритське *saptam* замість *setem, sedem*. Як ми перед цим бачили, що від *тре(т)* постало закінчення *третій*, так само від *седем* утворилося закінчення *седмий* (сьомий), по-латинськи *septimus*, по-санскритськи *saptama*, і це доводить, що ми не помилились, утворюючи *три* від *трет*. Як *сім* замість *седем* походить від українського *сидимо*, тобто не працюємо, так і українське *тиждень* (російське *неделя*), польське *tydzień* походять від українського *тиш-день* чи *день тиші*, спокою, і, можливо, старіше від числа *сім*. Українське *неділля* (в росіян *воскресенье* і *неделя*) також походить від *не ділять*, себто відпочивати.

Українське *сімкрат* замість *седмкрат*, польське *siedmkróć*, по-санскритськи *saptakritwas* (сім разів). Литовське *tris kartas* (три рази), *du kartu* (два рази). Українське *крат*, польське *króć*, російське *крат*, старослов'янське *крате* походять від українського *крутити*, наприклад: *крутило би твою маму!* чи в скороченому *круть, кроть твою маму!* (у значенні: *корчило б твою матір!*). Від українського *скрутитися* в значенні *спохватитися, притьмом зайнятися* походить *скрут(а)!* (багато діла, хаос), *скрутний* (дуже зайнятий), *скрутно!*

(багато справ!)¹, польське *kruto*, російське *крутень* за словарем Даля означає *нетерпеливий, скорий*, у тверському говорі *окрутный* означає *быстрый, ловкий*. По цьому можемо стверджувати, що уже звідси, а саме від *крутиться* у переносному значенні виникли санскритські корені: *kar, kri* (робити, працювати), латинське *creo* (роблю, створюю), *creator*, санскритське *kartar* (творець). Між іншим, слово *крутить* знаходимо в чужоземних мовах і в буквальному значенні; так, наприклад, *кручу* в старослов'янській і польській перейшло в носове *кронцомъ, kreset, krese*, у санскриті те ж носове *krunthshami*, читай *крунчамі* (згинаю), в латинській уже не носове: *сгисіо* (мучу), *сгих* (шибениця, тортури, хрест) і ін. Польське *okrutny* (лютий, жорстокий), *okrutnie* (безжалісно, по-звірячому) також походить від українського *окрутити* в значенні *згинати, скручувати* і т. п. Російське *кручинить* за словарем Даля означає *печалити, знущатися*. Таким чином, латинське *сгисіо* походить від того ж кореня, що й *creo*, але без української мови (якої не тільки іноземні, а й слов'янські вчені не знають достатньо) ми не в змозі були б у тому переконатися. Санскритське *kriḡ*, читай *квідж* (грати, розважатися) походить від того ж кореня, тому що від *крутить* походить *круг, кружить*, по-польськи *krażyc* означає гулять, грати в круг, по-українськи *кружитися* (крутитися, танцювати). Від санскритського *krunthshami* помилково утворюють англійське *shrine*, французьке *escap*, бо вони походять від *крить, скрити*, звідси українське *скриня*, польське *skrzynia*, латинське *skrinium*, германське *skrank*, німецьке *schrank* (шафа) та інші. Що-правда, *крить, накривать* є і в англійській

to cover, і в французькій *couvrir*, але назва *скриня*, латинською *scrinium*, безпосередньо вироблена українцями, а не італійцями чи греками.

8

Українське *вісім*, російське *восемь*, польське *osiem, ośm* походить від українського *від-сім* (від семи), чи *наступний після семи*. На означення польського *od*, російського *от*, українець вживає чотири форми: *від, віт, од* і *от* відповідно до законів фонетики. Так, *од-він* краще узгоджується, ніж *від-він*; навпаки, *від-сім* краще, ніж *од-сім*. Як від *восемь* утворилося польське *osiem*, так можна вважати, що прямо від українського *віт-сім* постало санскритське *washitim*, а після *ashtam*, читай *аштам* (вісім), литовське *asztuni*, готське *ahtau*, латинське *octo*, французьке *huit*, валійське *wyth* (вісім). Оскільки ні греки, ні римляни уже не знали нашого *ш*, санскритського *sh*, то, природно, санскритське *ashṭan* змінилося на латинське *octo*; так само як санскритське *thshatur* (чатур) по-латинськи *quatuor*, тому що нашого *ч*, польського *cz* також не знали жителі *Latium*, хоча інші італійці й сьогодні вимовляють *се, сі* як *че, чі* і подібно *се, сі* як *ше, ші*; отже, і їхні предки (не римські аристократи) знали наше *ч* і *ш*, польське *cz, sz*, французьке *che, sch* та ін. Знамениті слова "lasciate ogni speranza" Данте вимовляв точно так, як українець вимовляє *лишайте*, і росіянин говорить *лишайте, лишите*.

9

Дев'ять походить від українського *давить*, бо дев'ятий палець надавлює на восьмий; повторяти ж *тре(т)*, як на

¹ Див.: Словниці Пискунова. — Київ, 1873, с. 109. — Прим. автора.

означення *третього* пальця, уже було не зручно. Через те наш найдавніший математик і мусив знайти інший термін, також підхожий за значенням. Латинське *novem*, санскритське *pasha* (дев'ять) утворюють від санскритського *pasha*, латинського *novus* (новий). Справді, подібність значна, але цього ще недостатньо, і ніхто не доведе, що, скажімо, українське *дуги* походило від того ж кореня, що англійське *duty* (обов'язок). Правильніше, що від *дев'ять*, чеське *devet*, постало старослов'янське носове *девентъ*, *девонтъ*, польське *dewenć*, *dziewieć* і санскритське *awant*, потім *pawant*, *pawan*. Якщо латинське *novem* чи санскритське *pasha* могли утворити грецьке *ἐπνέα*, англійське *nine* (дев'ять), то тим більше наше первісне *d* могло бути відкинуто з форми *дев'ять*, як подібно самі слов'яни зробили в польському *osiem* замість *восемь*. Що *дев'ять*, чеське *devet*, походять від українського *давить*, нас переконує навіть форма *дев'ятого* пальця, *вигнута* від натиску на бічні.

Очевидячки, згадане попереду санскритське *pasha*, латинське *novus*, наше новий, новик, новичок походять від того ж кореня, що й *невеста*, польське *niewiasta* (жінка) чи *неведающая*, *неопытная*. Здається, це підтверджує і форма грецького *nefos*, французького *neuf*, англійського *new* (новий). Польське *nie wie* означає *не знає*, *не розуміє*; російське *невежда* (*невіглас*), власне, означає *незнаючий*, *неопытный* і відповідає формі грецького *nefos*. Таким чином, можна здогадуватися, що первісна форма була *невий*, потім *новий*, латинське *novus*, італійське *piovo*, *poovo*, французьке *poiveau* і санскритське через звичайну заміну нашого *o* на *a*: *pasha*.

Десять походить від українського *досить*, польське *dosyć*, *dość*; в новгородському говорі також *досыть* (достатньо), а це походить від *до-сита*, латинська *ad satis*. *Десять* по-чеськи *deset*, старослов'янське *десонтъ*, польське *desent'*, *dziesięć*, санскритське *dasan* замість *dasant*, по-циганськи *деш*, латинською *decem*, грецькою *deka*, французькою *dix*, німецьке *zehn*, германське *zehen*, англійське *ten*, китайське *tschi* (десять). Санскритське *dasan* Бонн² утворює від *dwa* і *san* замість *thshan*, закінчення *panthshan* (п'ять), або *два рази п'ять*; але, як ми бачили попереду, той же вчений Бонн стверджує, що на початку складних чисел санскрит вживає *dwi* замість *dwa*. Навпаки, два *a* в *dasan* доводять лише те, сказане нами, що українські *o*, *e* санскрит постійно змінює на своє вічне *a*, таким чином, і наше *десять*, чеське *deset*, старослов'янське *десонтъ* могло змінитися на *dasan*. Латинське *decem* також пишеться через *e*, а не *a*, так само і грецьке *deka*, циганське *деш*, германське *zehen*, німецьке *zehn*, англійське *ten*.

11-ТЬ, 12-ТЬ, 20-ТЬ, 30-ТЬ, 50-Т

Українське *одинадцять*, польське *jedenascie* походять від *один на десять*, чи *один* накладається на *десять*, що надзвичайно логічно і незрівнянно правильніше латинського *undecim*, санскритського *ekadasan* і грецького *ēndeka*, які всі виражають буквально *не одинадцять*, а *один-десяток*. Так само і латинське *duodecim*, санскритське *dwadasan* і грецьке *dodeka* виражають дослівно *не дванадцять*, а *два-десятки*.

² Бонн, Фальмераер і далі за текстом Колонтай, Мицієвський, Мюллер, Шайнаха, Богуфал, Бандке, Дітмар — тогочасні зарубіжні мовознавці.

Наше *дванадцять* також походить від *два-на-десять*, як *тринадцять* від *три-на-десять* і інші. Отже, санскритське *dwadasan* і латинське *duodecim* мали б виражати, як українське *два-десять* = *двадцять* замість *двадцять*, польською — *dwadziescia*. А от і санскритське *winsati* чи *wjcati* замість *dwinsati*, *dujcati* означає *двадцять*, опускаючи на початку і в середині *d*, так само і латинське *viginti* замість *dwiginti* відкидає обоє *d*, а з українського закінчення *цять*, в *двадцять*, творить носове *ginti*. Англійське *twenty* (*двадцять*), французьке *vingt*, німецьке *zwanzig* являють форми, що вже цілком виродилися. Українське *тридесять-тридцять*, латинське *triginta* замість *tridcinti*; санскритське *trinsat* чи *trisat* також відкидає *d*, що російське було б *трицать* замість *тридцать*, а це замість *тридцять*. Українське і російське *п'ятдесят*, польське *piećdziesiąt*, санскритською мовою *panthshasat* замість *panthshadasat*, провансальське *quingenti* замість *quindesenti*, латинське *quingenti* та ін. Тут належить звернути увагу на ту важливу обставину, що всі наведені перед цим закінчення: санскритське *sat*, латинське *ginti*, *genti*, провансальське *centi*, так само і англійське закінчення *twenty* (*двадцять*), *fifty* (*п'ятдесят*), грецьке *pentekonta* (*п'ятдесят*) замість *pentegenti* чи *centi* — всі вони незаперечно доводять, що первісно санскритська форма *dasan* була *dasant*, *dasat*; латинське *decem* було *decent*, *deset*, а грецьке *deka* було *dekat*, *decat* і т.д. рівнозначно майже українсь-

кому *десять*, чеському *deset* і що, таким чином, санскритське *dasan*, всупереч твердженню Бонна, не утворилося від *dwa* — *san*.

100

Сто походить від “*стой!*” Так само *десять* від *досить* чи *достатньо*. Однак може бути, що від *десятий* раніше постало *сотий*, а звідси уже *сто*, тому що і від санскритського *dasati* вчені виводять *sata* (*сто*), звідси провансальське носове *santa* латинське *centum*, французьке *cent*, німецьке *hundert*, замість *sunt*, *sent*.

1000

Тисяча походить від українського *десяч* чи *десяток*, маючи на увазі тут *десяту сотню*, так само санскритське *shashti* (*шістдесят*) походить від *shashta* (*шостий*). *П'ятак* українці також часто переінакшують на *п'ятч*. *Тисяча* — литовською *tukstantis*, але й наше *п'ять* литовською *penktas*, готською *thousand*, німецькою *tausend*, англійською *thousand* означає *тисяч*. Не будемо дивуватися закінченню *send*, *sand* хоча б тому, що подібний носовий *є* і в польській — *tysionc*, *tysiac*. Санскритське *sahasra* (*тисяч*), здається, не має зв'язку з нашим, і, напевно, наші предки ще не вміли лічити до тисячі перед поділом племен. Литовці і германці запозичили цю форму від нас, як і багато інших, новіших (племен) уже потім, завдяки близькому сусідству і змішуванню [...]

Перекладено з російської за виданням:

Древность малороссийского языка.

Написал Михаил Красуский. Одесса. Типография Г.Ульриха. 1880.
Переклад надрукований повністю в ж. “Дніпро” (1991, №10, с. 90—103)

Микола Суслопаров

Розшифрування найдавнішої писемності з берегів Дніпра¹

Ставлячи перед собою завдання прочитати трипільські написи і вважаючи, що трипільцями були пеласги-етруски (за Марром — ласги і пеласги), або лелеги, родичі етрусків, — необхідно насамперед розглянути історію пеласгсько-етруського алфавіту. З'ясуємо відомості про алфавіти етрусків, лелегів, пеласгів, приймаючи античні датування як досить приблизні хронологічні віхи.

У літературних джерелах є дані, що лідійці з'явилися в Італії за 1300 років до нової ери², тобто в XIV чи на межі XVI—XIII століть. За дослідженнями Дж. Патроні, в доісторичні часи пересування й міграції найчастіше відбувалися по воді, а не по суші: "Візок належить історії, а човен — доісторії."³ Тож дивуватися проникненню в Італію лідійців у XIV столітті до нової ери морським шляхом не доводиться.

За шістьдесят років до взяття Трої (традиційна дата події — 1184 рік до нової ери⁴), тобто у середині XIII століття, до Італії прибули на чолі з Евандром аркадські пеласги⁵. З цією подією пов'язують появу в аборигенів алфавітного фонетичного письма (пеласгічного),

оскільки прибулі з Евандром аркадські пеласги були споріднені з тими пеласгами що вже мешкали в Італії. Діодор цю стародавню абетку називає пеласгічною (Diodor, III, 66).

Про ці ж події говорить Тацит (Annales, XI, 14, 388).

А. Чертков так тлумачить Тацита: "Мабуть, Тацит має на увазі дві різні абетки; саме Демарат перший привіз у 660 році до р.х. в Італію грецькі букви, а Евандр із пеласгами аркадськими за 650 років до Демарата вже запровадив писемність і букви пеласгічні, тобто ті, які ми називаємо "етруськими"⁶.

Звідси поява азбуки в аборигенів Італії припадає на кінець XIV століття до нової ери, що дещо не узгоджується з раніше вказаною датою (середина XIII століття до нової ери), яку дає Діонісій Галікарнаський. Так чи інакше, перша половина XIII століття до нової ери, напевно, це та епоха, коли аборигени Італії засвоїли алфавітне фонетичне письмо, що його називають древні автори пеласгічним, а ми — етруським.

Алфавіт, який приписують Демарату і який належить VII століттю до нової

¹ Стаття друкується з деякими скороченнями.

² Чертков А. Пеласго-фракийские племена, населившие Италию. — М., 1853, с. 48.

³ Общее и индоевропейское языкознание. Обзор литературы. Пер. с нем. — М.: Изд-во "ИЛ", 1956, с. 283.

⁴ Древняя Греция. — М., 1956, с. 64. (Ин-т истории СССР).

⁵ Павсания. Описание Эллады. — С.-Пб., 1887—1889, с. 666. (VIII.43.2).

⁶ Чертков А. Пеласго-фракийские племена, населившие Италию. — М., 1853, с. 53.

ери, нас не цікавить. Він повинен враховуватися при дешифровці етрусських написів в Італії.

Тож звернімося до лелегів та їхнього алфавіту. Древні греки називали догрецьке населення країни пеласгами, карійцями чи лелегами.

Академік М. Марр вважав пеласгів і лелегів родичами етрусків⁷. Ці племена заселяли Егеїду з неоліту. Карія була розташована на південному заході Малої Азії. Алфавіт карійців (лелегів) зберігся. Він майже не відрізняється від алфавіту етрусського (пеласгічного)⁸.

Кілька слів слід сказати й про стародавній грецький алфавіт, оскільки припускається можливість одержання його греками від пеласгів⁹.

У цитованого вже Тацита походженню алфавіту присвячені такі рядки (XI, XIV): "Перші фігурами тварин єгиптяни зображали думки розуму: ті найдавніші пам'ятки людської мислі виявляються вирізьбленими на скелях; говорять, що саме вони були винахідниками букв, а потім фінікійці, бо вони були дуже сильними на морі, принесли до Греції і здобули славу, немовби вони винайшли те, що одержали. Через що існує поголоска, що Кадм, привезений флотом фінікійців був винуватцем цього самого мистецтва у все ще неосвічених народів-греків. Розповідають, буцім якийсь-то Кекроп Афінянин чи Лін Фіванець і в троянські часи Паламед Аргієць винайшов шістнадцять форм букв, потім інші, й особливо Симонід — решту (форм букв). А в Італії етруски довідалися від

коринфянина Демарата, аборигени — від аркадянина Евандра; і форми в латинських букв (такі), які в найдавніших (букв) греків".

Аналіз повідомлення Тацита, з огляду на найновіші відкриття в галузі дешифровки "лінійного письма Б", підводить до таких висновків:

1. Ахейці — носії мікенської культури — користувалися "лінійним письмом Б", відомим у XVII—XV століттях до нової ери¹⁰. На межі II і I тисячоліть до нової ери ця писемність зникає.

2. На XIII століття до нової ери (його другу половину) припадає переселення дорян¹¹. До них насамперед повинно бути віднесене повідомлення про доставку алфавіту фінікійцями і про опрацювання його різними грецькими діячами.

3. Опрацювання алфавіту чи, може, й впровадження його займало тривалий період, початком якого є троянські часи, тобто XIII століття до нової ери.

4. У Тацита мова йде про алфавітне фонетичне письмо, оскільки складове письмо було відоме грекам-ахейцям і без фінікійців.

5. Привезений флотом фінікійців Кадм познайомив дорійців скоріше з алфавітом народу "пелесет" (філістимлян, пеласгів), котрий з острова Крит переселився до Палестини і вивіз свій алфавіт у містя нового помешкання.

6. Порівняння показує, що найдревнішим грецьким буквено-звуковим алфавітом був алфавіт пеласгський, і це

⁷ Марр Н.Я. К вопросу о происхождении племенных названий "этруски" и "пеласги". — Зап.-вост. отд. рус. археологич. об-ва. Т. XXV (1917—1920). — Петроград, 1921, с. 330.

⁸ Лоукотка Ч. Развитие письма. Пер. с чешск. — М., 1950., с. 149, табл. 23.

⁹ Соболевский А.И. Русско-скифские этюды. — Известия ОРЯ и СРАН, т. XXVII. — Л., 1924, с. 308.

¹⁰ Древняя Греция. — М., 1956, с. 55—56.

¹¹ Древняя Греция. — М., 1956, с. 64.

повністю узгоджується з висловлюванням античних письменників.

Історик другої половини I століття до нової ери Діодор Сицилійський ясно говорить, що “хоча взагалі ці літери називаються фінікійськими, бо їх привезли (мова про того ж Кадма) еллінам із країни фінікійців, вони могли б називатися пеласгічними, оскільки пеласги користувалися ними.” (8.67.1).

Отже виходить, що й алфавіт етрусків у Італії, й алфавіт карійців (лелегів) у Малій

Азії, і, нарешті, древній алфавіт греків у своїй основі — алфавіт пеласгів, тобто того народу, який колись жив на землях нинішньої України і в першій половині II тисячоліття до нової ери змушений був покинути ці місця через нез'ясовані поки що історичні події. А коли так, то трипільські написи слід намагатися розшифрувати за допомогою саме пеласгського алфавіту — алфавіту етрусків Італії, карійців (лелегів) у Малій Азії й стародавнього грецького алфавіту.

* * *

Всяке дешифрування стародавніх написів вимагає попередніх підготовчих досліджень. Ці дослідження повинні встановити:

1) етнічну приналежність народу, який залишив досліджувані написи;

2) мову, якою міг користуватися цей народ, або споріднені мови інших народів;

3) алфавіт написів або споріднені інші алфавіти.

Саме в цих трьох напрямках і відбувалися підготовчі дослідження дешифрування трипільських написів.

Розглянувши питання про етнічну приналежність трипільців і зробивши висновок, що вони належали до групи пеласгських племен, дослідивши далі питання про пеласгську мову і визначивши, що її треба вважати діалектом латинської або протолатинською мовою, з'ясувавши, нарешті, питання про пеласгський алфавіт і розшукавши споріднені йому зразки, якими слід вважати алфавіти архаїчний грецький, карійський, фаліскський та етрусський, ми маємо змогу

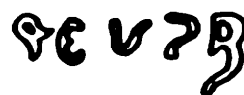
тепер безпосередньо приступити до дешифрування трипільських написів.

Написи на посудинах із Трипілля вперше були опубліковані в 1901 році як додаток до статті історика І.А.Лінниченка та археолога В.В.Хвойка¹², а п'ятизначний напис (мал. 1) з'явився друком також у 1953 році¹³.

На мал. 2 подано цей напис разом з нумерацією знаків.

Малюнок 1

Малюнок 2

¹² Линниченко И.А. и Хвойко В.В. Сосуды со знаками из находок на площадках трипольской культуры. — Записки Одесского общества Истории и Древностей. Т. XXIII. — Одесса, 1901, с. 199—202 + 1 табл.

¹³ Константинов Н. История русской азбуки. — Знание — сила, 1953, №1, с. 4, рис. 2.

Таблиця 1

Номери знаків		1	2	3	4	5
Знаки п'ятизначного напису						
Знаки алфавітів	Фаліського	↑ ƒ	ɛ	v	z	я
	Етрусського	ϝ	E	V	Z	Я
	Грецького	Ϝ Ϛ	Ε	Υ	Σ	Α
Транскрипція латинськими літерами		F(Ph)	E	U	S	A
Смислові відповідники	Латиною	Faex				
	По-українськи	Дріжджі				

Порівняння зображених знаків з відповідними знаками пеласгських алфавітів приводить до таких висновків: першому відповідає буква латинського алфавіту F (Ph); другому — буква E; третьому — буква U; четвертому — буква S; п'ятому — буква A.

Об'єднавши разом усі латинські літери, які визначено в процесі порівняння, одержимо слово:

F (Ph) E U S A.

Користуючись грецькою мовою та латиною, спробуємо тепер визначити, що означає одержане звукосполучення.

В грецькій мові можливе злиття голосних звуків:

$$\varepsilon + \upsilon = \text{ov}^{14}.$$

Отже цілком вірогідно, що наше слово звучатиме як

FUSA.

Слово "fusy" в польській мові означає **відстій, осад**¹⁵, а в українській у формі **хвуси — гуща**¹⁶.

Відповідним словом у латині було faex, faecis, яке має такі значення: 1) дріжджі, звичайно винні дріжджі; 2) в широкому розумінні: а) осад, залишки сухих речовин; б) виннокам'яна сіль¹⁷.

¹⁴ Соболевский С.И. Краткий очерк грамматики древнегреческого языка. — В кн.: Дворецкий И.Х. Древнегреческо-русский словарь. Том. II — М., 1958, с. 1819.

¹⁵ Польско-русский словарь. — М., 1939, с. 76.

¹⁶ Словарь украинского языка, собранный редакцией журнала "Киевская старина". Том IV. — К., 1909, с. 395.

¹⁷ Петрученко О. Латинско-русский словарь. — Изд. 7-е, М.: 1912, с. 247.

У вірменській мові для слова “дріжджі” існує термін — **ԵՄԼՍԻՐՄՇ** (“бусахач”)¹⁸, що співзвучний з першими двома складами знайденому трипільському слову в транскрипції — *Rheusa (Phusa)*.

Тож можна вважати, що в трипільській посудині були **винні дріжджі**.

Про давність вживання дріжджів людиною є незаперечні дані. На єгипетських пірамідах збереглися фрески, на яких зображені різні процеси одержання вина. Приготування пива з допомогою дріжджів також було відоме в далекій давнині так само, як і спосіб підймання та розпушування тіста вуглекислим газом, що виділяється в результаті життєдіяльності дріжджів¹⁹.

Інший, 15-тизначний напис, про який ідеться в статті І.А.Лінниченка та В.В.Хвойка, разом з нумерацією знаків зображено на мал. 3.

Малюнок 3

Для прочитання написаного, як і в першому випадкові, порівнюватимемо знаки напису з буквами алфавітів етруського, архаїчного грецького та фаліського як найближчих до трипільського алфавіту. Сміслові ж значення спробуємо визначити за допомогою латини, грецької та литовської мов, що найближчі до мови трипільців.

Одразу впадають у вічі такі особливості:

а) знаки №№13 і 14 мають змієвидні додатки у верхній частині;

б) знаки №№4, 5 та 6, 7 написано один над одним; крім того, знак №5 значно більший від інших;

в) знаки №№1, 2, 6, 14 вже зустрічалися в дешифрованому п'ятизначному написові.

Для розшифрування решти знаків порівняємо їх з літерами згаданих вище алфавітів.

Можна з великою ступінню вірогідності припустити, що третьому знакові трипільського напису відповідає латинська буква С (четвертий знак напису тимчасово залишимо без пояснення; можливо, його слід вважати діакритичним), п'ятому знакові відповідає латинська літера L, шостому — E, сьомому — L, восьмому латинська I, дев'ятому — латинська R, десятому — латинська U, одинадцятому латинська B, дванадцятий знак напису подібний до восьмого, хоча він і меншого розміру, але будемо вважати, що і це латинська літера I.

Тринадцятий знак нагадує п'ятий, тільки в нього з лівого боку у верхній частині — змієвидний додаток, значення котрого тимчасово залишимо без пояснення. Вважатимемо, що і цьому знакові відповідає латинська літера L.

Так само певний час не пояснюватимемо змієвидного додатка чотирнадцятого знака.

П'ятнадцятий же визначимо як латинську літеру A.

Об'єднавши тепер латинські літери, які встановлено в процесі розшифрування, одержимо:

SAC... LELIRUBILEA.

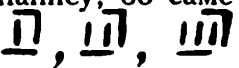
Спробуємо з'ясувати, що ж означає одержане звукосполучення в трипільському написові. Та перш ніж звертатися

¹⁸ Дагбашян А.С. Полный русско-армянский словарь. — Тифлис, 1903, с. 300.

¹⁹ Имшенецкий А.А. Дрожжи. — БСЭ. 2-е изд., 1952, т. 15, с. 230.

Таблиця 2

Номери знаків	1	2	6	14
Знаки п'ятизначного напису				
Знаки п'ятнадцятизначного напису				
Знаки латинського алфавіту	S	A	E	E

до словника латинської мови, слід зробити кілька зауважень. Буква К зустрічається лише в стародавніх латинських алфавітах²⁰. У новіші часи її змінила буква С, яка тільки перед е, і, у, ае, еи, ое вимовляється як Ц, а в решті випадків — як К²¹. Оскільки знак №5 більших розмірів, можемо припускати, що ним закінчується перше слово напису, бо саме так написано цифри в зведеній таблиці етрусського алфавіту (за Хагером-Гесснером).

Тепер звернімося до словника латинської мови. Знаходимо:

Sacal, (aegypt) — electrum, Plin.²², electrum, i, n (gr).

Янтар — Succinum, Plin., Virg., Ov.²³. <...>

Sucus (succus), i, n. (sugere, gen. plur.: Sucnum, Apul.) — сік, масло, Plaut., Lucr., Cic., Virg., Ov.²⁴.

Вважатимемо, що для початку трипільського напису знайдено значення "янтар". У вірменській мові йому відповідає слово — — sath²⁵, або — — sathi²⁶, литовській — sakai²⁷.

В слові sacal коренем, очевидно, буде sac, котрому відповідає латинське **suc**, українське **сік**, російське **сок**, польське **сок**, литовське **sac**. Другу частину слова sacal — al слід вважати суфіксом.

²⁰ Ананьев, Яснецкий и Лебединский. Полный латинский словарь. — М., 1862, с. 468.

²¹ Соболевский С.И. Грамматика латинского языка. — М., 1938, с. 6.

²² Ананьев, Яснецкий и Лебединский. Полный латинский словарь. — М., 1862, с. 744.

²³ Ананьев, Яснецкий и Лебединский. Полный латинский словарь. — М., 1862, с. 309.

²⁴ Ананьев, Яснецкий и Лебединский. Полный латинский словарь. — М., 1862, с. 817.

²⁵ Русско-армянский словарь. — Ереван, 1945, с. 517.

²⁶ Дагбашян А.С. Полный русско-армянский словарь. — Тифлис, 1903, с. 1219.

²⁷ Лемхенас Х. Русско-литовский словарь. — Каунас, 1949, с. 473.

Номери знаків		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
Знаки п'ятнадцяти-значного напису																	
Знаки алфавітів	Фаліського	ς	ϣ	ϥ	ϣ	ϥ	ϣ	ϥ	ϣ	ϥ	ϣ	ϥ	ϣ	ϥ	ϣ	ϥ	
	Етрусського	z	ϣ	ϥ	ϣ	ϥ	z	ϣ	ϥ	z	ϣ	ϥ	z	ϣ	ϥ	z	
	Грецького	z	α	λ	α	ν	ε	ν	ι	ρ	ν	τ	ι	ν	ε	ε	α
Транскрипція лат. літерами		S	A	C	A	L	E	L	I	R	U	B	I	L	L	E	A
Смислові відповідники	Латиною	s	a	c	a	l	e	l	a	r	u	b	e	l	l	i	a
	По-українському	Янтарики червонуваті															

Про нього знаходимо декілька міркувань у працях болгарського дослідника проф. В.Георгієва²⁸, датського дослідника Педерсена²⁹ та радянських — А.В.Десницької³⁰ й Г.А.Капанцяна³¹. Педерсен та Десницька підтримують думку про те, що цей суфікс індоєвропейського походження. В роботі “Догрецьке мовознавство” (1941)³² професор В.Георгієв теж намагався пояснити суфікс -al як індоєвропейський. Однак у роботах 50-х років вчений схильний вважати його хеттсько-кавказьким. Така ж думка про цей суфікс і в Г.А.Капанцяна.

Звичайно, те чи те вирішення питання про суфікс -al не змінить висновку, що нерозшифрованому знакові №4 має відповідати буква А. Очевидно, на площі посудини не вистачило місця для написання такої великої букви, як знак №2. Її було замінено діакритичним знаком.

Тепер припустимо, що друга половина трипільського напису — це пояснення, яке стосується слова “янтар”. І справді, знаки 9-15 дають слово rubilea, якому може відповідати латинське rubellianus, adj червонуватий. <...> Корінь цих слів — rudh (порівняймо староруське “руда”, тобто “кров”)³³.

²⁸ Георгиев В. История Эгейского мира во II тысячелетии до н.э. в свете минойских надписей. — ВДИ, 1950, №4, с. 50. Див. також: Георгиев В. Вопросы родства средиземноморских языков. — Вопросы языкознания, 1954, №4, с. 56.

²⁹ Pedersen H. Hittitisch und die anderen indeuropeischen Sprachen... — Kbenhavn, 1938, p. 65.

³⁰ Десницкая А.В. Вопросы изучения древних языков Малой Азии и сравнительная грамматика индоєвропейских языков. — Вопросы языкознания, 1952, №4, с. 56.

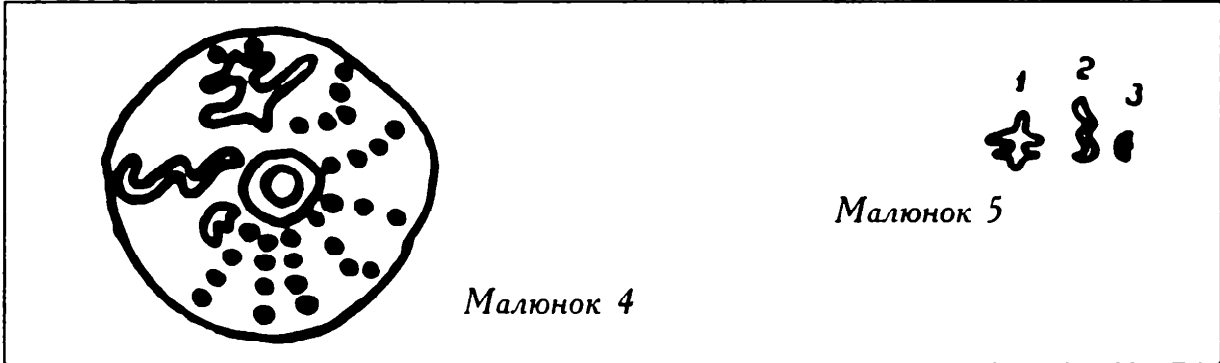
³¹ Капанцяна Г.А. Суффиксы и суффинированное слово в топонимике древней Малой Азии. — Ереван, 1948, с. 36 і сл.

³² Georgiev V. Vorgriechische Sprachwissenschaft. — Софія, 1941, с. 138 і сл.

³³ Суворов А. Латино-русский словарь, расположенный по корням. — Варшава, 1908, с. 519.

У латинському слові *rubellianus* маємо подвійну букву *l* та букву *a* із знаком довготи. Можна припустити, що в трипільському знакові №13 змієвидний додаток у верхній частині ліворуч повинен

Бердичева. Цей напис складається лише з трьох знаків (мал. 4). Є, правда, на кільці знаки у вигляді пунктирних ліній, але вони вимагають обстеження на самому предметі,

Малюнок 4

Малюнок 5

означати подвоєння, тобто *ll*. Так само змієвидний додаток до трипільського знака №14, можливо, означає довготу або подвоєння: *E*, або *EE*. Відомо, що для означення довгих голосних у докласичний період служив прийом подвоєння: *Maarcus* — *Marcus*. Тоді кінець трипільського напису читатиметься так: *rubilleea* — *rubillea*.

через те дослідженням їх тут не займатимемося.

На мал. 5 представлений напис разом з нумерацією знаків. Про нього Т.Пассек опублікувала такі міркування:

Залишилося нез'ясованим значення знаків №6, 7, 8 — *eli*. Знову звертаємося до латини. В ній суфікс *-lus* (жіночий рід *-la*, середній рід *-lum*) та різні його комбінації: *-ulus*, *-olus*, *-ellus*, *-illus*, *-ullus* та *-cullus* утворюють зменшені іменники³⁴.

“Серед райковецьких знахідок окреме місце займають глиняні кільця з піктограмами... На одній половині другого кільця (двоконусного) 7 рядків дрібних заглиблень, які розходяться від центру променями; на другій половині схематично зображені три фігури — птиця, змія та людина (?) або, точніше, дерево життя. Ці зображення в такій відомій в стародавньому світі композиції, особливо передньоазійській (птиця, змія та дерево життя або людина), змушують особливо вивчити знахідку та проаналізувати зображення з семантикою трипільського орнаменту в цілому”.

Цілком можливо, що трипільське *-eli* також повинно означати зменшеність, бо в посудину невеликого розміру можна було вмістити тільки невелику річ.

Гадаю, нема ніяких підстав для того, щоб погодитися з викладеними вище міркуваннями Т.Пассек. Піктограму вирізьблено на кільці, яких чимало було в трипільському житлі. Очевидно, це прізвисько власниці, зроблене трипільськими письмовими знаками.

Отже, весь напис треба читати так: *Sacaleli rubilleea* (або *rubilea*).

В перекладі на українську мову це й дасть: янтарики червонуваті.

Про третій трипільський напис згадується в книзі Т.Пассек “Периодизація трипольських поселень”. Його знайдемо на кільці, зображення якого подано двічі. Саме кільце належить до райковецьких знахідок, зроблених під час розкопок 1926—1927 рр. у селі Райки північніше

Два знаки (№№2 і 3) цього напису вже зустрічалися в 5-тизначному та

³⁴ Соболевский С.И. Грамматика латинского языка. — М., 1938, с. 116.

Таблиця 4

Номери знаків	2	3
Знаки тризначного напису		
Знаки п'ятизначного напису		
Знаки п'ятнадцятизначного напису		
Літери латинського алфавіту	Fe($\bar{e}$)	e

Таблиця 5

Номери знаків		1	2	3
Знаки тризначного напису				
Знаки алфавітів	Фаліського			
	Етрусського			
	Грецького			
Транскрипція латинськими літерами		Z	$\bar{e}$ (ee)	e
Смислові відповідники	Латиною	Z	o	e
	По-українськи	Життя		

15-тизначному трипільських написах (табл. 4).

Значення першого знака (№1) визначаємо за допомогою алфавітів архаїчного грецького, фаліського, карійського та етрусського. Знакові №1 відповідає латинська буква Z.

Об'єднавши латинські літери, які відповідають знакам напису, одержимо слово: Zee, або Zee.

Смислове значення цього слова допоможуть визначити латинська та грецька мови.

Латиною: *zea, ae, f (gr)* — рід хлібної рослини, *Plin.*, <...> *Zoe, es, f (gr)* — життя, вік, *Terl.*, по-грецькому: $\xi\epsilon\iota\alpha$ — життя.

Щоб довершити визначення смислового значення слова Zee, треба ще до-

слідити рядки з заглиблень на кільці, розташовані під різними кутами один до одного. Не створюючи будь-якого орнаменту, вони виразно нагадують письмові знаки трипільських написів. Так, на досліджуваному кільці ці рядки з заглиблень можуть читатися як luliu, нагадуючи латинське слово lilium — лілія. Тоді смислове значення цілого напису визначатиметься виразом “Лілія життя”, звідки можливе припущення, що скорочено власницю трипільського кільця звали Зоя (висловлюючись по-сучасному).

Влітку 1953 року Подільська експедиція Інституту суспільних наук Львівського філіалу АН УРСР проводила розкопки багатощарового поселення в селі Незвиську Обертинського району Станіславської області. Було досліджено сім культурних шарів різного часу:

- 1) шар з керамікою XII—XIII ст.;
- 2) шар полів поховань (I ст. до н.е. — III ст. н.е.);
- 3) шар з керамікою передскіфського часу;
- 4) шар комарівської культури (бронзовий вік): (150—700 рр. до н.е.);
- 5) трипільський шар — етап В/II;
- 6) трипільський шар з поліхромною керамікою — етап В/I;
- 7) шар з лінійно-стрічковою керамікою (перша дунайська культура).

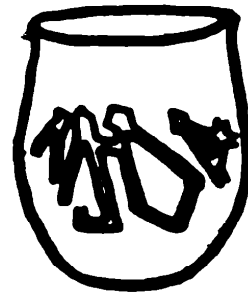
З наведеного переліку культурних шарів видно, що шар першої дунайської культури лежить нижче трипільського (етап В/I — 2700—2100 рр. до н.е. за Т.Пассек).

Таке залягання культурних шарів спостерігається вперше, воно становить великий науковий інтерес, бо досі не встановлено взаємовідношення між цими культурами і не визначено остаточного датування першої дунайської культури³⁵.

В сьомому шарі на глибині 2,15—2,55 м було розкопане житло першої дунайської культури. Недалеко від нього виявили поховання того ж часу з неповним трупоспаленням. У могилі стояло не менше 18 посудин, більшість з яких вдалося реставрувати. Посудини двох видів:

1) орнаментовані ямками, валиком, гульками округлі кухонні горщики з високим горлом, що розширюється вгорі;

2) келихи — півкулясті відкриті посудини з невеликим дном і високим горлом та невелика чарочка. Орнамент продрапаний гострим знаряддям і складається з кутастих “нотних” знаків, якими також орнаментований посуд житла першої дунайської культури.

Малюнок 6

Малюнок 7

З усієї кераміки поховання особливий інтерес становить чарочка, на якій орнамент нагадує напис.

Напис на чарочці з Незвиська має помітну особливість: у ньому окремо стоять тільки перший та останній знаки. Середину напису становить в'язь. Отже, на-

³⁵ Черныш Е.К. Раскопки в с. Незвиско Станиславской области. — Краткие сообщения Института археологии, 1955, №4, с. 144.

самперед треба було виділити окремі знаки цієї в'язі.

Для написання в'язю використовувано два способи — скорочування букв та їхнє прикрашання. Відомі такі види скорочень:

1) скорочення частин букв з метою зближення їх одна до одної **БЛ = БЛ**;

2) підпорядкування однієї букви іншій (напр., **КО = К_о**);

3) супідрядність двох букв (напр., **МР = М^Р**);

4) поєднання схожих частин букв (напр., **ПР = ПР**);

На чарочці з Незвиська четвертий вид скорочення. На мою думку, в'язь складається з таких знаків: **ІΔΝΟ**, цілий же напис, коли дешифрувати в'язь, матиме вигляд:

2) у грецькій мові — **ΛΕΙΟΕΝΟΣ** — лілейний <...>.

Виходить, у слові **ліпоа** коренем є **лір**, а склад **по** — суфікс для творення прикметника. <...>.

Отже, слово **ліпоа** може означати — “олія з лілій”. Ця олія призначалася, мабуть, для натирань, а сама посудина була власністю якоїсь трипільської жінки. Розміри чарочки цілком підходять для такої речовини, як лілійна олія.

В 1958 році мені стало відомо: існує напис і на звороті чарочки.

Одержавши безпосередньо від археолога Є.К.Черниш копію цього напису (мал. 8), я пересвідчився, що його також можна прочитати.

Напис складається з 5 знаків, які йдуть зліва направо.

Таблиця 6

Номери знаків		1	2	3	4	5	6
Знаки на чарочці							
Знаки алфавітів	Фаліського	JA	I	Я	И	О	А
	Етрусського	Λ	I	Λ	И	Δ	Α
	Грецького	ΙΛ	I	Α	Ν	Ο	Α
Транскрипція латинськими літерами		L	I	R	N	O	A

Порівняння знаків напису з буквами відповідних алфавітів (табл. 6) дає слово **ліпоа**.

Тепер звернемося до латинської та грецької мов.

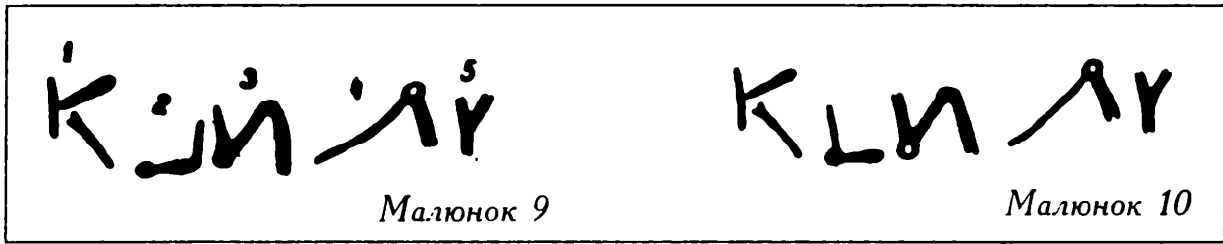
Слово **ліпоа** має три склади — **лір-по-а**.

Розшуки в словниках приводять до слова:

1) в латині **liponon (oleum)** — олія з лілій;

Малюнок 8

Риска й заглиблення нагадують знаки клинопису. В першому знакові відсутні сполучні заглиблення, з яких причин, не встановлено. Знак №2 має заглиблення на кінці риски. Очевидно, для більшої виразності тексту сторчову риску цього знаку сполучено з правим кінцем нижньої риски. Правильно повинно бути так:

Прийнявши це виправлення, одержимо напис такого вигляду (мал. 10).

Порівняння з буквами алфавітів архаїчного грецького, фаліського та етрусського дає слово kysut <...>.

Смислове значення слова kysut визначатимемо з допомогою литовської, грецької та латинської мов (табл. 7).

Для повноти додаємо ще <...> слово з напису зрубної культури басейну Нижнього Дніпра: ksuthis³⁶.

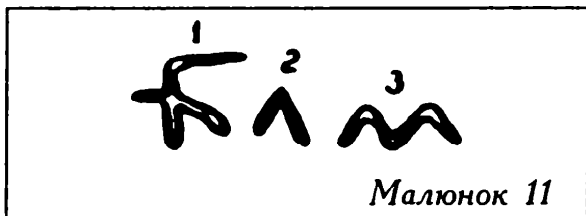
Отже, kysut означає: рідина, сік, а весь напис на чарочці читатиметься як: kysut lipnoa — рідина лілейна (або олія з лілій).

У статті “Сосуды срубной культуры с загадочными знаками” (Вестник древней истории, 1953, №1, с. 193—200) А.Формозов згадує посудину з Нікопольського музею, відтворюючи два перші знаки, зроблені на ній. Мені не вдалося одержати репродукцію напису повністю, тож третій знак довелося відтворювати за описом А.Формозова: “...хвиля”. Можна припустити, цей знак схожий на той, що на посудині з Дніпропетровського історичного музею (№40721, ДИМ, 284), і має вигляд ламаної лінії, яка означає букву “сан” старогрецького алфавіту — . Тоді напис виглядатиме так:

Таблиця 7

Номери знаків		1	2	3	4	5		Українською
Слова:	На звороті чарочки	K	Y	S	U	T		Рідина, сік
	З напису зрубної культури	K		S	U	Th	is	Рідина
		SK	Y	S	T	U	mas	Рідина, сік
	Литовської мови			S	U	LT	is	Сік
	Грецької мови	Kh	Y(u)			TL	on	Рідина
	Латинської мови			S	U	CC	us	Рідина

³⁶ Суслопаров М.З. Напис із 10 знаків на баночній посудині з Нікопольського музею (курганна група Сірко під Нікополем). — К., 1957 (рукопис).

Малюнок 11

Тепер порівняємо кожен знак із знаками етрусського алфавіту. Третій, як ми вже припустили, відповідає літері “сан” старогрецького алфавіту. Знаходимо цей знак і в етрусському алфавіті: $M = S'$.

Стосовно першого знака, то йому відповідає етрусська літера “Т” ($X = T$). Оскільки перша і третя літери виявилися приголосними, то другий знак може означати лише голосну, бо в трипільському буквено-звуковому алфавіті голосні й приголосні для свого позначення мають самостійні знаки. Щоправда, інколи зустрічається й заміна голосної “А” титлом над наступною приголосною літерою. Але ж у даному випадкові титла над третім знаком немає. За формою другий знак можна ототожнити тільки з голосною U, а ще як прийняти до уваги, що в трипільському алфавіті написання його допускається і в перевернутому вигляді або із спрямуванням вершини кута вправо чи вліво. <...>. Отже, вважатимемо, що всі три знаки напису визначені. Після транскрибування їх латиною одержимо слово “TUS’”. Знаходимо це слово у словнику латини: tus (thus), turis, п. — ладан, фіміам. <...>³⁷. Звичайно, це не був ладан, який добувають із тропічного дерева босвеллія, що росте в Східній Африці чи на Аравійському півострові. Занадто вже довгий шлях звідти до посудини зрубної культури! Мабуть, в горщичку знаходилася смола дерев з родини стіракових, які ростуть на сході Європейського Середземномор’я і

запашна смола яких вживалася для обкурювання при релігійних обрядах. А може, в посудині була соснова смола. На користь цього припущення й смислове значення слова “ладан”: tus, особливо tus terraechamae pitys, <...> адже грецьке λίθος — це “сосна”, “ялина”. <...>.

Таким чином, прочитано п’ять написів трипільської культури. Звичайно, їх існує більше, але вони не виявлені. Тож слід провести спеціальні розшуки, адже перші відкриття пам’ятників трипільської культури були зроблені в останньому десятиріччі ХІХ століття, і за час, що минув, нагромадився величезний археологічний матеріал, який не завжди досить ретельно досліджувався з метою виявлення написів. <...>.

Написи трипільської культури траплялися різним археологам у різний час і в різних пунктах на території України протягом більше ніж півстоліття. Тому не може бути сумніву в достовірності факту існування письмових знаків за доби трипільської культури.

Дешифровка їх показала, що трипільці користувалися буквено-звуковим алфавітом.

Хронологічно існування буквено-звукового алфавіту трипільців відноситься до ІІІ—ІІ тисячоліть до нової ери. Детальніше хронологія Трипілля викладається в роботі Т.С.Пассек “Періодизація трипільських поселень (ІІІ—ІІ тисячоліття до н.е.)”. Приймаючи висновки її автора, відносимо написи з Трипілля до середнього етапу (В-ІІ) трипільської культури (2700—2100 рр. до нової ери), а напис із села Райки до пізнього етапу С-ІІ) цієї культури (2100—1700 рр. до нової ери). Напис на чарочці археолог Є.К.Черниш відніс

³⁷ Ананьев, Яснецкий и Лебединский. Полный латинский словарь. — М., 1862, с. 870.

до часів першої дунайської культури. На синхроністичній таблиці книги Г.Чайдла "Біля витоків європейської цивілізації" перша дунайська культура датується приблизно 2700—2200 роками до нової ери і відповідає часові середнього етапу (2700—2100 рр. до н.е.) трипільської

культури. Однак, за твердженням Є.К.Черниш, чарочка була виявлена у шарі нижче середнього етапу трипільської культури. Отже, припустимо датувати її більш раннім часом, ніж середній етап трипільської культури, тобто приблизно 3000—2700 рр. до нової ери.

Таблиця 8

Назва знаків слов'янського алфавіту	Транскрипція за І. М. Д'яконовим	Знаки трипільського алфавіту		
		(2100—1700)		(3000—2700)
		с.Трипілля	Райки	Незвисько
Аз	A			
Буки	B			
Єсть	E			
— довге	Ee (ë)			
Земля	Zd Z			
Іже	I			
Како	C (K)			
Люди	L			
— довге	LL			
Наш	N			
Он	O			
Рци	Rh R			
Слово	S			
Твердо	T			
Ук	U			
Ферт	Ph F			
Іжиця	V			
Діакрит. знак				

В усякому разі, напис на чарочці є найранішим зразком буквено-звукового письма, який на багато сторіч випереджає найраніші зразки фінікійського.

Згадка про фінікійське письмо не випадкова. Річ у тім, що й досі висловлюються думки про пріоритет фінікійців у винаході буквено-звукового алфавіту, незважаючи на застереження щодо цього деяких античних письменників (наприклад, Діодора Сицилійського). Найновіше висловлення про це належить В.А.Істрину: "Нині майже не викликає сумнівів те, що всі сучасні буквено-звукові, а також деякі складові системи письма (ефіопська, можливо, індійська та інші) ведуть свій родовід від фінікійського консонантно-звукового письма".

Гадаю, в наш час такі висловлювання не повинні мати місця. Існування буквено-звукового алфавіту в трипільського населення III—II тисячоліть до нової ери не дає права висувати фінікійців як творців зазначеного алфавіту. До того ж треба брати до уваги, що отаке невизнання ролі фінікійців у створенні алфавіту ми знаходимо і в письменників античної епохи, скажімо, Тацита, Плінія Старшого та Діодора Сицилійського. <...>.

Пліній Старший (помер 24 серпня 79 р. нової ери) писав:

"Я гадаю, що букви завжди були в ассирійців, але інші, як, скажімо, Гелій, твердять, нібито вони придумані в єгиптян Меркурієм, інші — в сирійців. Ті й ті (твердять), що до Греції приніс із Фінікії Кадм числом 16, до яких під час Троянської війни Паламед додав чотири такої форми Z, V, Ф, X,

*стільки ж після того ліричний поет Симонід: Ψ, Ξ, Ω, Θ, з усіх яких багато пізнається в наших (буквах). Аристотель вважає за краще, щоб стародавніх було вісімнадцять, і дві додав Епіхарм — X, Z, а не Паламед. Антіклід передає, що в Єгипті букви вигадав якийсь Менен, за 15 років до Фородея, найдавнішого царя Греції, і намагається довести це документами. Навпаки, Епіген, здебільшого достовірний автор, повідомляє, що у вавілонян спостереження небесних світил за 720 років були позначені на обпалених цеглинах, котрі дуже мало (достовірні), як Бероз і та Критодем, за 490 років, з чого з'являється вічне користування буквами. До Лаціуму їх принесли пеласги"*³⁸. <...>.

З аналізу висловлювань Тацита, Плінія Старшого та Діодора Сицилійського з'ясовується, що античні письменники основну роль в ознайомленні Італії та Греції з буквено-звуковим алфавітом відводили пеласгам, а не фінікійцям, хоча початкова історія пеласгів їм була невідома.

Ми перебуваємо в кращому становищі.

На підставі дешифрувань написів трипільської культури маємо повне право твердити, що не фінікійці були винахідниками буквено-звукового алфавіту. Його за багато сторіч до найстародавніших зразків фінікійського письма винайшли пеласгські племена, які жили в III—II тисячоліттях до нової ери на території сучасної України і відомі під ім'ям трипільців.

Саме звідси бере початок буквено-звуковий алфавіт народів Європи. <...>.

(Передрук із ж. "Київ", № 9, 1986 р.)

³⁸ Plinius Secundus, C. Naturalis historial libri. XXXVII. Vol. 11. Liber VII, 56 (57). Lipsial Teubneri, 1875, p. 48—49.

Післямова Олександра Знойка

На заключному засіданні “Круглого столу” ІХ Всесвітнього з’їзду славистів, присвяченого проблемам етногенезу Русі, слов’ян та їхніх попередників, мені випало зробити повідомлення про роботи київського вченого Миколи Захаровича Суслопарова.

З численних праць дослідника того разу було наведено результати дешифрування напису на баночній посудині, зробленого трипільсько-пеласгським буквено-звуковим алфавітом (IV—II тисячоліття до нової ери).

Посудину знайшов академік Д.Яворницький (1905 року) під час розкопок у селі Попасному Новомосковського повіту Катеринославської губернії. Дешифрований напис виявився литовським словом “уткайтимас”, що перекладалося “фарба”. Аналіз залишків речовини в посудині, виконаний лабораторією Дніпропетровського університету, підтвердив: у посудині справді була фарба — цинобра (кіновар). Отже, в добу зрубно-археологічної культури на Наддніпрянщині жили предки сучасних литовців, споріднені мовою зі слов’янами, які знали письмо ще 3 тисячі років тому і використовували в побуті цинобру за 1000 років до нової ери, випередивши на п’ять століть єгиптян. Такий висновок зробив М.З.Суслопаров.

На ІХ Всесвітньому з’їзді славистів було повідомлено й про напис на пряслені з київських землянок, що засвідчив писемність трипільців за 2 тисячі років до нової ери.

Багаточисельні дешифрування й дослідження М.З.Суслопарова виявили: трипільці — предки народів Київської Русі, були пеласгами-лелегами, попередниками також і стародавніх еллінів (за Гомером — “божественні пеласги”).

Дешифрування трипільсько-пеласгської та зрубно-кіммерійської писемності на Україні, безперечно, має величезне значення для історії вітчизняної культури і для історії культури всієї Європи. Ці здобутки радянської науки можна порівняти з всесвітньо відомим відкриттям Шампольона — дослідника єгипетських ієрогліфів — або з розкопками Шліманом Трої. Одночасно з прочитанням трипіль-

сько-пеласгських написів та написів багатьма алфавітами доби княжого Києва археологи та історики культури віднайшли і залишки астрономічних обсерваторій, бронзолivarного виробництва трипільців, що жили у IV—II тисячоліттях до нової ери.

Методом аерофотозйомки науковці відкрили, а потім і дослідили залишки великих протоміст із дво- або й триповерховими будинками специфічної архітектури. Зводилися будинки площею до 200 метрів, вони мали округлі вікна, двоскатний дах, жертovníк, лежанки і місце для роботи. Фасади будинків фарбувалися. Вважається, що населення знайдених протоміст могло сягати п’ятдесяти тисяч.

На території сучасного Донбасу були шахти з штреками, де видобували мідь і вугілля бронзовими кайлами. Про існування бронзолivarного виробництва свідчать залишки устаткування, тиглі, шлаки (Бахмутський повіт). Астрономічні спостереження велися в мегалітичних спорудах (кромлехах), споруджених нашими предками на 500—1000 років раніше за відомий астрономічно-обчислювальний центр Стоунхендж у Шотландії. До речі, майже півстоліття тому англійські історики та археологи після тридцятирічних дискусій погодилися, що Стоунхендж побудовано пришельцями із степової Наддніпрянської Русі, які потрапили до Британії через Нормандію, принісши туди астрономічні знання. Цим пояснюється, що слов’янські назви багатьох сузір’їв, зокрема зодіакальних, найстародавніші в Європі (Волос, Стрілець, Перун, Близнята тощо). Високими як на той час були досягнення наших предків у медицині, сільському господарстві, мистецтві. Відкриття М.З.Суслопаровим трипільської писемності доповнило уявлення вчених про наших пращурів.

Отже, традиції пеласгів IV—II тисячоліть до нової ери збереглися на Дніпрі — Дністрі не лише до часів княжого Києва, а й до минулого — XIX століття, зокрема в обрядах, побуті, звичаях, мистецтві. Так, будинки до XIX століття робилися з дерева або плелися з лози й обмазувалися

глиною, а після добротної побілки фасади фарбувалися в жовтий та червоний кольори. Піч зберігала форму жертovníка, і обов'язково робилися лежанки, як ще в східних етрусків, родичів пеласгів. У мистецтві вживалися улюблені червоні та чорні фарби. Довго зберігався культ Бугая, Кози, Гайстра, Вужа (Змії), язичницькі обряди.

Якщо докладно вивчати спадок пеласгів, що за мовою (писемністю) виявилися протолатинянами (або спорідненими латинянам), то помітно, як багато вони залишили своїм нащадкам на Русі. А це вже дає підстави говорити про єдиний безперервний етнічно-культурний процес (у межиріччї Дніпра—Дністра—Дунаю) з IV тисячоліття до нової ери і до XIX століття нової ери.

Відкриття і вивчення писемності трипільців підтверджують висновки видатного українського археолога В.Хвойка, котрий відкрив трипільську археологічну культуру і фундатором її вважав наших предків...

З Миколою Захаровичем Суслопаровим, котрий на тисячі років у глиб часу продовжив писемну історію нашого народу, ми співробітничали з кінця 60-х років до його раптової смерті 21.09.1974 року.

Народився Микола Захарович на Холмщині 1901 року. І діди, й прадіди його здавна варили пиво, за що і прозвали їх Суслопарами.

Закінчивши Кам'янець-Подільський педагогічний інститут, Микола Захарович почав вивчати мови і бібліографію спочатку в бібліотеці Кам'янця, а з 1927 року — в Київській бібліотеці АН УРСР. Потім він працював у архіві древніх актів, в інституті Маркса — Енгельса — Леніна при ЦК КП(б)У, де брав участь у підготовці українського видання творів В.І.Леніна. З липня 1941 року Микола Захарович воював у партизанському загоні, після війни завідував Подільською філією наукової бібліотеки АН УРСР, де зосереджено старі видання. В 1962 році вчений вийшов на пенсію і цілком присвятив себе дешифруванню стародавньої писемності.

Познайомилися ми з Миколою Захаровичем у Публічній бібліотеці АН УРСР, де наші місця виявилися поруч і де ми працювали щодня. Микола Захарович уже знав деякі мої наукові праці, користу-

вався ними. Згодом я побачив у мого друга багато всесвітньо відомих написів, не прочитаних спеціалістами багатьох країн і розшифрованих ним. Але всі ці роботи були в рукописах, іноді навіть не передруковані, в одному примірникові.

Працюючи над дешифруванням написів стародавньої писемності на території України та Егеїди, Микола Захарович одночасно збирав і вивчав відповідні публікації європейськими мовами, виїздив сам на найцікавіші розкопки на Україні. Перед дешифруванням старанно вивчав етнічну приналежність народу, котрий залишив написи, або споріднені етноси і мови, а далі — питання про можливі алфавіти. Зокрема вчений користувався алфавітом племені фалісків (пеласгів), поки не поповнив алфавіту трипільців з допомогою старогрецького, етрусського, протолатинського алфавітів.

Пристаюючи до дешифрування, Микола Захарович доскіпливо вивчав напис: де різьбяр починав роботу, як її розміщував, якими знаками і де закінчував, як треба написане розбивати на слова і в якому порядку читати. Працюючи над трипільським алфавітом, він розв'язував важливу проблему хронології етрусського і пеласгського алфавітів. Виявилось, що за 60 років до зруйнування Трої (1184 рік до нової ери) Евандр та аркадські пеласги привезли в Італію свій алфавіт і запровадили там писемність. Демарат у 660 році до нової ери ввів уже старогрецькі літери, котрими і користувалися вчені для дешифрування етрусських текстів.

На жаль, європейські вчені використовували цей алфавіт і для прочитання лемківського напису та інших пеласгських текстів. Це й було ґрунтовною помилкою дослідників. М.Суслопарову вперше вдалося прочитати і лемківський напис, і пеласгські тексти трипільців.

Пригадуючи наукову долю Миколи Захаровича Суслопарова, треба сказати, що його праці були відомі деяким радянським вченим і не знаходили заперечень.

Незадовго до смерті Микола Захарович передав мені частину своїх праць і прохав опікуватися їхньою долею.

Підготовлена в журналі "Київ" публікація — виконання заповіту вченого.

ЛІТЕРАТУРА ВИСОКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

(988 – 1240)

Реймська Євангелія — найдавніша пам'ятка письма Київської Русі

1.

В моїх руках знаходиться брошура: “Notice sur le Manuscrit de la bibliotheque de Reims, connu sous le nom de texte du sacre”, par J.L.Corvin de Jastrzcbski. Брошура має авторський автограф — присвяту князеві Мощенському, є відбитком журналу “Général de l’instruction publique” від 4-7 вересня 1839 року, друкована в Римі у друкарні Salviucci. Брошура має 16 сторінок в малу шістнадцятку. З примітки авторової на сторінці 3 брошури видно, що вона є рапорт панові міністрові освіти Франції про огляд Реймської Євангелії з метою визначити її походження. Рапорт супроводжується двома таблицями репродукцій двох сторінок рукопису і містить опис з науковими анотаціями до нього.

Треба відзначити, що опис Реймської Євангелії і наукові анотації автор виконав дуже сумлінно і, як на свій час, на високому рівні обізнаності. Його брошура є безперечно цінним внеском у вивчення цієї пам'ятки. Автор старанно занотував усі легенди на манускрипті і про манускрипт, виявив їх походження і склад частин манускрипту. Проте він не скористав зі своїх здобутків. Він не дав собі труда глибше вдуматися у зміст здобутих ним даних, не зважив обставин, в яких ця пам'ятка з'явилася у Франції, не зацікавився біографією св. Прокопія і не виявив тла, на якому відбувалися події, зв'язані з історичною долею манускрипту. Автор брошури попав до полону царгородської легенди про походження рукопису і тому загубив нитку справжньої історії цього рукопису.

Реймська Євангелія сьогодні неприступна до студії. Проте вона має виключне значення для історії української культури та

Київської Русі. Я вважаю за своєчасне нагадати нашим історикам про цю дивовижну пам'ятку, беручи відомості про неї з протокольного опису її у п. Ястржембського і супроводячи ці дані своїми анотаціями, які кидають ясне світло на походження пам'ятки і її славнозвісного автора.

2.

В соборі міста Реймсу (Франція) з 1554 року переховувалася Євангелія, при якій склали коронаційну присягу французькі королі при вступі на трон. Ця Євангелія складається з двох манускриптів, об'єднаних однією палітуркою; писаних на пергамені в малу чвертку. Обидва манускрипти мають 47 листів, з них 45 записаних з двох боків і два останніх без письма. Обкладинка зроблена вже в новіший час з двох дубових дощок, поволочених рожевим сап'яном. Старий оклад Євангелії був іншим. В році 1669 Реймська Євангелія, що була подарована Реймському соборові кардиналом Де Лорреном, описана в інвентарі реліквій Нотр-Дам де Реймс так : "... вона покрита золоченим сріблом... прикрашена багатьма каменями і п'ятьма кришталями, під якими знаходиться багато реліквій. Частина хреста — дерева істини та мощі святих Петра і Пилипа, св. Папи Сильвестра, св. Кирила, св. Марти, св. Маргарити Еспанської та ... Бога нашого. На чотирьох кутах знаходяться срібні емальові фігури орла, людини...", себто символи євангелістів. (П.К.)

Цей оклад був знищений в час французької революції 1793 року. Він вже охоплював обидва манускрипти і, як бачимо з опису в старих інвентарях Нотр-Дам де Реймс, мав на чільній сторінці вставку з частиною Животворящого Древа з хреста, на якому був розп'ятий Ісус Христос. Цей оклад не міг бути зроблений раніш від написання глаголичного манускрипту і виконаний найправдоподібніше на замовлення кардинала Де Лоррена. Кириличний манускрипт в цей час був уже фрагментований, себто складався з 16 листків тексту. Про обкладинку, що була на ньому, поки що нічого не відомо. Коли й при яких обставинах вона загинула, теж сказати тяжко, проте є підстава думати, що загинула вона між роками 1395 та 1574 і то наприкінці того періоду.

Перший манускрипт

Перший манускрипт писаний кириличним письмом. Це фрагмент на пергамені видатної якості. Він має 16 листочків. Пергамен полінійований вістрям насухо і зайнятий текстом, уложеним у дві колонки на віддалі 1,5 см одна від одної. Фрагмент манускрипту містить у собі читання з Нового Заповіту, препаровані по певних днях року за обрядом греко-православним. Фрагмент починається з останніх слів гл. VIII, ст. 26 Євангелії св. Матвія, далі йде ст. 27 тієї ж глави, потім читання певних днів, починаючи з 27 жовтня по 1 березня. У цій частині читання препаровані за днями місяців. Вінієтки та манускули-ініціали оздоблені в манері малоеlegantній, але старанно. Орнамент має характер візантійського IX-X ст. Ініціали писані чорнилом червоним і чорним, малі літери — чорним.

Другий манускрипт

З листка 17-го починається текст глаголичний, писаний чорним чорнилом з лініями червоними на ілюмінованих ініціалах: листочки, фігури людей та зрідка позолота. Взагалі орнамент, на думку Ястржембського, богемський XV-го ст. Цей фрагмент має в собі читання з Нового Заповіту в числі 33, але розміщений за чергою головних днів-празників за календарем римо-католицьким. Ця частина робить враження повної: починається з Вербного тижня, продовжується через весь рік і закінчується Благовіщенням.

3.

На глаголичній частині Євангелії знаходиться такий запис французькою мовою: "L'an du Seigneur 1395. Ces Évangiles et Épîtres sont écrits en langue slavonne. Ils doivent être chanté, durant l'année, pendant quo l'abbé officie pontificalement".

Quant a l'autre partie de ces livres (2) elle est suivant le rite ruthénique (3). Elle a été écrite de la propre main de saint Procope, abbé; et ce texte ruthénique fut offert, par feu Charles quatre, empereur des Romains, pour la renommée de ce monastère-ci et en l'honneur de saint Jérôme et de saint Procope.

Dieu, veuillez lui donner le repos éternel; Amen (4)."

В перекладі українською мовою цей текст звучить так: "Року Божого 1395-го. Ця Євангелія і Послання написані у слов'янській

мові. Вони мають співатися впродовж року в час, коли відбувається єпископська служба.

Щодо другої частини цієї книжки, то вона відповідає ритуалові рутенському. Вона написана власною рукою св. Прокопа, абата, і цей рутенський текст був подарований покійним Карлом IV, імператором Римської Імперії; на честь цього монастиря і на вшанування св. Ієроніма та св. Прокопія. Боже, зvoli йому дати спокій вічний. Амінь.”

Хто й коли зробив цей напис на глаголичній частині рукопису?

Не підлягає сумніву, що напис є вкладним для глаголичного манускрипту та меморіальним для кириличного. Тому й формула вкладного запису першого вписана в “імперативі”: “вони мають співатися впродовж року, коли відбувається єпископська служба”. Формула другого меморіального запису подана в минулому часі: “...цей текст був подарований від покійного Карла IV, імператора Римської Імперії, на честь цього монастиря і на вшанування св. Ієроніма та св. Прокопія. Боже, зvoli йому дати спокій вічний. Амінь.”

Король Франції Карл IV, що мав також титул і імператора Римської Імперії, був короткий час також імператором Чехії. За цей час він звернувся до папи Климента VI з проханням благословити заснування в Богемії монастиря для розпорошених монахів слов'янських земель (хорватів, далматів, боснійців та сербів), на що й одержав благословення. Монастир титулу св. св. Ієроніма та Прокопа був заснований у Празі як королівська фундація. Сюди Карл IV і зложив дорогоцінний власноручний манускрипт св. Прокопа. Відомі два фундаційні акти Карла IV для цього монастиря: 1347-го та 1349 років (Ястржембський К., сторінка 11, примітка 4).

Карл помер року 1379. Отож наш меморіальний запис не є ні автентичним, ні сучасним йому. Він зроблений рукою когось з наступних охоронців монастирської скарбниці при перенесенні рукопису до нової обкладинки, в яку він був уже вміщений разом з глаголичним манускриптом. Дату, коли зроблений цей запис, не маючи перед очима автопсії напису, визначити не можна, проте він вірно, відповідно до історії фундації, передає зміст старших, вкладного та меморіального записів цих манускриптів і є історичним джерелом першорядного значення. Найправдоподібніше він був

зроблений ще за часу французької зверхності в Чехії і ще живих зв'язків монастиря св. св. Ієроніма та Прокопа з королівською династією Капетингів, себто на початку XV століття.

1395 рік є певне роком написання глаголичної частини манускрипту, яка, безперечно, не має жодного відношення до манускрипту св. Прокопа.

4.

Меморіальний запис 1395 року має велике значення для історії української культури, зокрема для виявлення глибини культурних зв'язків Київської Русі з околицьним світом.

Він фіксує два факти.

Факт перший. Манускрипт писаний слов'янською мовою за "рутенським" богослужбовим ритуалом. Так і сказано: "за рутенським".

Чи це твердження точно відбиває зміст церковно-службового ритуалу, може виявити історико-літургійний аналіз, якому треба піддати нашу пам'ятку. Проте вже нині можна зробити деякі непохитні висновки:

1. Рукопис писаний церковнослов'янською мовою.

2. Він подає читання за греко-католичним обрядом. А не католицьким.

3. Меморіальний запис вважає цей текст за рутенський ("...est suivant le rite ruthénique"), себто українським у нашому сучасному розумінні цього слова.

Що благородний кустос з монастиря св. св. Ієроніма та Прокопа мав глибоке розуміння того, що він писав, ми можемо переконатися з читання хоча б тієї сторінки тексту, що її подає в своїй публікації п. Ястржембський. Фото репродукції цієї сторінки брошури п. Ястржембського я подаю тут. Цей текст, писаний уставним письмом XI століття, насправді не має в собі жодних виразних слідів західнослов'янських або угорських говірок, навпаки, найближче відповідає мові українських літописів найстаріших редакцій.

Факт другий. Манускрипт писаний власною рукою св. Прокопа, абата.

Хто ж був св. Прокіп?

Святий абат Прокіп є заслуженим діячем католицької церкви в Богемії і глибоко шанованим патроном Моравії, другим після Войцеха.

От як виглядає найновіша, критично складена біографія цього святого, уміщена в церковно-богословській енциклопедії д-ра Конрада Гофманна, видавництва д-ра Макса Бухбергера у Фрайбургу, випуск 8-й, сторінка 491.

“Прокіп. Св. абат монастиря в Сазаві. Народився в Хотаун в Богемії. Помер 25.3.1053 року. В одному (угор.?) василіанському монастирі (Wisagrad) вихований і висвячений на священника. За звичаєм східнослов'янським оженився і повернувся назад до Сазавської долини, де року 1032 з допомогою герцога Ульріха (Андриха українських літописів. — П.К.) збудував церкву й монастир, де і був абатом.

Своїх монахів виховував на уставі св. Бенедикта, служив одначе римо-католицьку літургію старослов'янською мовою. 4.7.1204 року канонізований. Року 1588 мощі перенесені до церкви Всіх Святих княжого замку в Празі. Святкування 4.7 в Богемії і Моравії як місцевого патрона після св. Венцеля. В час його канонізації була складена його біографія, що є легендарно прикрашеною історією заснування монастиря Сазави в продовження хроніки Козьми Празького.”

5.

Спробуємо розглянутися в фактах біографії св. Прокопа.

Немає жодного сумніву, що Прокіп був висвячений на священника за східним обрядом: біографія фіксує, що він, священник, за звичаєм східнослов'янським був жонатий і лише потім залишив родину, бажаючи вступити до монастиря. Висвячення його на священника, як це подає Ястржембський К., відбулося року 1009.

В якому ж монастирі був вихований Прокіп і в якій країні? Житіє фіксує, що вихований він був і висвячений на священника в василіанському монастирі “Візіград”, точно не знаючи, де цей Візіград знаходився, і лише редакція лексикона висловила здогад, що його треба шукати на Угорщині, але й то взяла це припущення під знак запитання.

Сьогодні в нашому розпорядженні є певніші дані для визначення місця виховання св. Прокопа.

З біографії ми можемо вивести, що “Візіград” мусів бути містом, в якому була єпископія, був монастир Василіанів. Тому що висвячення на священника відбулося в 1009-му році, час виховання св. Прокопа і вчення на священника може бути визначений як самий кінець X та початок XI століття.

Отже, лише місто, єпископія та монастир цього часу можуть претендувати на завидну честь бути *alma mater* Прокопія на початках формування його світлого духу.

На сучасній карті Морави та Угорщини немає населеного пункту або міста з ім'ям Візіград або щось подібного. Немає такої назви і в Галичині. Немає її також ні на історичних картах богемської, моравської та угорської єпископій і монастирів, розміщених в найновішому церковно-богословському словникові д-р. К.Гофманна. Не виявив я подібної назви і на картах Боплана XVII століття.

Отже, історична церковна традиція не зберегла навіть і згадки про знамените місце перебування св. Прокопа: ні назви міста, ні місця єпископії, ні хоч би віддаленого спогаду про місце монастиря — “Візіград”.

Це мовчання церковної традиції, виявляється, має під собою певний ґрунт. Ні паннонське життя Кирила і Мефодія, ні Костянтин Порфироген в своїй праці “Про народи” (*De administrando Imperia*) не згадують про таке місто, хоч і висвітлюють час поширення християнства на Моравах і Угорщині саме як кінець X століття.

Костянтин Порфироген зазначає, що християнство на Моравах почалося з 940 року, але не згадує про місто Візіград, хоч взагалі ця околиця була йому відома і він передає з її історії низку дрібних генеалогічних фактів.

Мені здається, що ні в Моравії, ні в Угорщині навіть не могло виникнути такого центру, де б могли виховуватися проповідники християнства за східним обрядом.

От, наприклад, що подає М.Карамзін в своїй “Історії государства російського” про цей час на Моравах та Угорщині. “Слов'янська азбука вигадана Кирилом і Мефодієм року 863. Моравський князь Ростислав прийняв Кирила і Мефодія з великою ласкою,

наказав юнакам вчитися нової азбуки і вивчати нові книги... Вони переклали такі книги: Євангелію Іоанна, Часослов, Псалтир, Апостол, Летуґіон — і провадили святу службу слов'янською мовою. Мефодій був єпископом Паннонії. В перекладах йому допомагали два священники.” Переклали, здається, Біблію.

Біля 940-го року два угорські князі Вульча та Дюла хрестилися в Царгороді і патріарх Феофілакт призначив Торофея на єпископа Угорщини. Проповідники навернули до християнства багатьох, в тому числі Шарлотту, дочку Семигородського князя Дюли. Шарлотта навернула до християнства свого чоловіка Гьозу і хрестила та виховала в грецькій вірі сина Стефана (за грецьким обрядом). Є навіть відомість, що перша жінка Гьози була княжна руська — “Біла княгиня”.

Проте князь Стефан, оженившись вдруге на баварській княжні Гізелі, прийняв латинський обряд (Ласкін, “De administrando Imperio”, сторінка 148, примітка 641).

Як виглядала дальша доля Морави, видно з подальших оповідань. Костянтин Порфироген в 958 році пише: “Від Білгорода до Сірмія (м. Сръм на річці Саві) починається нехрещена Моравія, яку спустошили турки (угри) і якою перше правив Святополк.” (К.П., глава 40)

Російський історик Карамзін пише:

“Моравські християни, приставши до римського обряду, також, як і поляки, почали писати латинськими літерами, відкинувши кирилицю, які навіть урочисто були заборонені папою Іоанном XIII (буллою) в 968-му році.

В спеціальній буллі він забороняє вживання слов'янського і руського письма, і в тих землях, де було винайдено письмо кирилицею, не залишилося навіть сліду його. Монастирі, книжки і навіть прихильники цього обряду нищилися папістами.” (Історія, т. I, примітка 261)

При тих політичних умовах, треба думати, що існування слов'яно-руської єпископії та монастиря на Моравах було просто неможливим. Та це і доводить уже історія Сазавського монастиря, що заснований був св. Прокопом.

Року 1032 Прокіп засновує бенедиктинський монастир на березі річки Сазави.

Року 1055 монастир після смерті св. Прокопа розганяє король Снітнен II.

Року 1061 монахів знову скликає король Вратислав II.

Року 1092 їх знов розганяє король Конрад.

Всі наведені відомості виразно свідчать, що не в Богемії, Моравії та Угорщині ми повинні шукати монастиря та єпископії Візіграда.

На питання, де треба шукати Візіград, дає відповідь знаменитий твір Костянтина Порфиrogena “Про народи”, писаний в 949—952 рр. нашої ери. В ньому Костянтин Порфиrogen в науку своєму синові описує всі землі своєї імперії та сусідів, подаючи важливі відомості для кожної країни, які треба мати на оці, ведучи з цими країнами дипломатичні зносини.

Отож, описуючи Русів, себто державу Київських князів, Костянтин Порфиrogen каже:

“Човни зовнішньої Русі, що приходять до Царгороду, ідуть з Новгороду, в якому сидів Святослав, брат Ігоря, князя Русі. Є із Смоленську, з Любеча, Чернігова і Вишгорода.” При цьому до останнього імені в різних манускриптах ми маємо кілька транскрипцій і зокрема “Вусеграде” (К.П. “Про народи”, глава 9), що близько відповідає Візіградові Прокопiєвого житія.

Цей город знаний був грекам також і раніш.

Чи міг цей Вишгород-Вусеград-Візіград бути місцем виховання і висвячення у священники св. Прокопа, світича Богемії та Моравії? І міг, і був.

6.

Нам відомо, що Десятинна церква на новому княжому дворі князя Володимира в Києві була закладена в 989 році, а закінчена будовою в 996 р. В яких формах і де відбувалися християнські релігійно-культові церемонії в Києві до побудови цієї церкви?

З літопису Нестора ми знаємо, що в Києві до прийняття християнства вже були церкви: Іллі — на Подолі, Миколи — на Аскольдовій могилі. Володимир Святий звелів збудувати церкву Василя на новім дворі — там, де стояв колись Перун, “внѣ двора теремного”. Є згадка Воскресенського літопису про те, що ним же була збудована церква Георгія. Про те, де вона була, нічого ближче не відомо. Всі ці церкви були поза княжим двором теремним і лише Вишгородська, титулу св. Василя (Василіанська!) була на спадщинному улюбленому дворі кн. Володимира. Вишгород до

закінчення побудови княжого двору в Києві безперечно був місцем княжих церемоній. Він був улюбленим градом Ольги, на нього йшла одна третина дані, що наклала княгиня Ольга на Коростень, серед цього оточення були виховані сини кн. Володимира — князі Борис і Гліб.

Серед цих умов княжого життя нам стануть яснішими такі перекази нашого літописця.

Рік 988-й. “И начаста ставити по градамъ церкви и попы, и люди на крещеніе приводиша по всемъ градамъ и селамъ и брати дѣтей Ѹ нарочитой чади в обѣченіе книжное.”

Никоновський літопис та Степенна книжка подають, що київський митрополит з 6-ма єпископами Фотія патріарха, з Добринею та Анастасом ходили до Новгороду і там знищили ідолів та поширили християнство.

Ці відомості якнайкраще збігаються з даними життя Прокопа: Вишгород виступає перед нами як княжа християнська резиденція, як митрополичий осередок з єпископами, що постачав на периферію священиків, зі школою для дітей “нарочитой чади” і церквою Василя. Життя Прокопа лише доповнює наші відомості двома деталями, невідомими нам із літописів:

1) що Прокіп був вихований в монастирі Василіанському, себто, що Вишгородська церква Василя була монастирською зі школою для готування кліру, і

2) що в Вишгороді відбувалося висвячення священиків грецького обряду (наприклад, у 1009-му році). Це не могла бути церква Василя на новому дворі в Києві, бо Візіград просто названий в житті Прокопа.

Археологічне вивчення Вишгорода нині лише розпочато. Українська Академія Наук провела лише рекогносцировні роботи (розкопи на місці Борисоглібської церкви, княжого двору та княжого току).

Я можу подати тут ситуаційний схематичний план Вишгорода, зложений мною на підставі розвідкових матеріалів київської експедиції. На терені села Вишгорода, — а воно й досі зберегло цю назву, — при в'їзді до нього з боку міста Києва, між розвиллям доріг, що йдуть до села та на берег річки Дніпра, до пристані, на сучасних селянських садибах селяни показують місце давнього монастиря і звать місце “Монастирищем”. Уявлення наше про

давній Вишгород, прищеплене нам описами попередніх дослідників його (В. Антонович, В. Ляскоронський), тепер має бути виправлене. Давні автори, описуючи княжий Вишгород, бачили і мали на увазі лише центральну частину його, оточену наймогутнішими валами (найстарший княздвір). Тим часом сучасні розвідки показують, що ця найдавніша частина була оточена системою додаткових валів і городищ від Пущі Водиці, включаючи Валки та Межигірський монастир, урочище Білий Спас — місце чоловічого монастиря — і саму центральну частину, один з княжих дворів, в якому літопис відмічає існування принаймні трьох церков, що заступали одна одну як місця поховання тіл св. св. Бориса і Гліба (в околиці сучасної Вишгородської церкви). Простір цього міста сягав до 5 км вздовж шляху Київ-Межигір'я та 1,5-2 км завширшки.

Не дивно, що Вишгород мав своїх окремих князів, які його любили. Серед них назвемо святу велику княгиню Ольгу, Володимира Святого, Ярослава Мудрого (помер тут у 1054-му році), Всеволода та Володимира Мономаха (що розважалися тут ловами). Володимир Мономах навіть побудував тут міст через Дніпро, зробивши тим Вишгород не лише гаванню, але й вузлом суходільної торгівлі.

Таким був Вишгород-Вусеград-Візіград у X-XI ст. в час перебування там школи для дітей "нарочитої чади", в тому числі і св. Прокопа.

7.

Житіє Прокопа фіксує, що він народився в місті Хотаун в долині річки Сазави (Богемія). Чи є правдоподібним, незалежно від того, чи існує таке місто в Сазавській долині, чи ні, щоб природний чех їхав до Вишгорода Київського в науку за грецько-слов'янським обрядом і потім приїздив до рідної околиці, щоб культивувати рутенський обряд?

Ми знаємо, що зв'язки Київської Русі, зокрема князя Володимира, з чехами й моравами були глибокими і постійними. Вони особливо міцніли кожного разу, коли над Богемією й Моравою нависала небезпека з боку німців або Польщі.

Князь Володимир Святий ще до прийняття християнства був двічі одружений з чехинями. Від чехині першої він мав сина

Вишеслава, від чехині другої (правдоподібно на ім'я Мальфреда, що померла в 1000-му році) — двох синів — Святослава, князя древлянського, і Станіслава. Хто і звідки були ці чехині і яка їх доля, поки що невідомо.

Року 992-го частував Володимир у Києві послів короля Болеслава Хороброго і Андриха Чеського.

Року 1000-го були у Володимира послы від королів Угорського та Богемського.

Року 1003-го Болеслав Польський втрутився в справи Богемії (вигнання Удальриха і Яромира).

Року 1015-го у Володимира були послы від Болеслава Польського, короля Угорського та Чеського. Володимир обіцяв видати старшу дочку за короля Чеського, а молодшу, улюблену, — за Угорського. Хотів навесні побачитися з королями у місті Володимирі над Бугом.

Такі відомості подає Никоновський свод літопису і Татищев. Що вони в якійсь мірі відбивають дійсні факти життя Київської Русі, показує запис київського літописця під роком 996-м.

Рік 996-й. “Бѣ во Володимерѣ любя дружинѣ и съ ними дѣмая о ратѣхъ и ѹставѣ землянемъ и бѣ жива съ князи окольними миромъ, Болеславомъ Лядьськимъ, Стефаномъ Угорськимъ и съ Андрихомъ Чешськимъ и бѣ миръ межю ими и любви.”

Рік 1002-й. “Народися Святославѣ (сынѣ чехини второе) сын Янь.”

Прокопій помер року 1053. Якщо вірна дата, що її наводить пан Ястржембський, а саме, що Прокопій був висвячений на священника в Вишгороді в 1009-му році, то дату його народження треба посунути принаймні на 990—993 рік.

Себто на час до побудови Десятинної церкви і після заборони слов'янського письма в Чехії. Отже, треба припустити, що батьки Прокопія спеціально шукали для свого сина греко-рутенського виховання і тому надіслали його до Києва ще тоді, коли переважно діяла вишгородська школа “нарочитої чаді”. Якщо це так, то дивним стає факт зміни обряду, що стався з Прокопієм після висвячення на священника. Правдоподібніше є припустити, що Прокопій і народився в Київській Русі. Себто там, де виховувався. Для такого твердження є свої підстави.

Місто Вишгород лежить на березі Дніпра, 18 км на північ від Києва. 10 км на південний захід від Києва, замикаючи лінію Змієвого Валу — давню Володимирову межу Київської Русі,

знаходиться й досі біля села Хотова старе князівське велике городище. Городище це в науковій літературі описане під назвою Стракова — від імені струмка, що там тече, але ця назва надана городищу проф. Антоновичем і зі старою традицією — назвою села — не має нічого спільного. Насправді ж назва села — це і є справжня стара назва городища і свідчить про приналежність його родині Хота, боярській родині княжої Русі.

Цілоком природне, що боярська дитина з Хотова за наказом великого князя Володимира була віддана до школи “нарочитої чаді” у Вишгороді, пройшла там науку, в 1009-му році була висвячена на священника і розпочала громадський шлях служіння князеві й краю як переписувач книжок, священник, абат та святитель церкви в Богемії та Моравії.

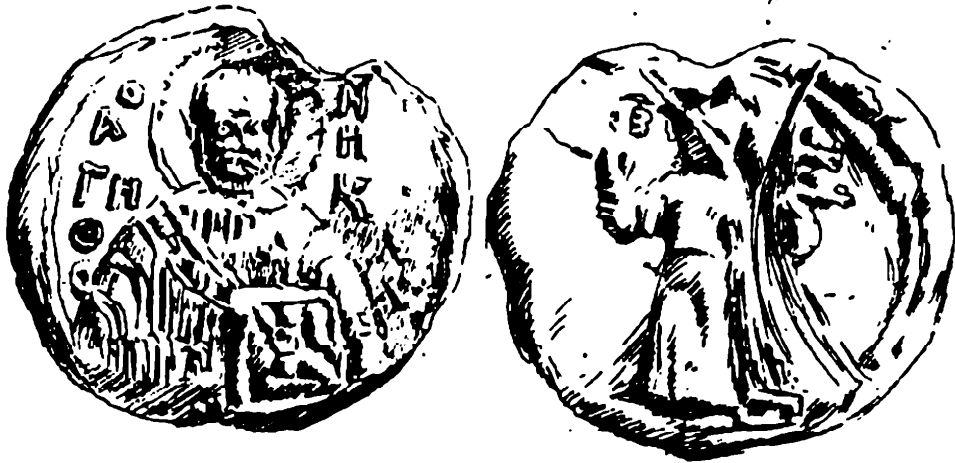
Хотів (“Chotaun”) Київський, як це видно з плану його, що тут подаю, а особливо при огляді в натурі, був оселею могутнього боярина. Город мав дві частини: дитинець, оточений валами в кілька метрів заввишки, з глибокими, до 10-15 м, урвиськами, і окольний пригород — розлоге, на кілька десятків га, селище, теж охоплене новим, трохи меншим валом, що мав певне 8 веж. Вражає конструкція в їздовій брами до городища. Ворота були побудовані у вигляді сильної вежі з лабіринтовим розпологом входу. На валу колись був палісад. Це був справжній форпост Київської Русі проти степу і важив немало в системі її оборони. Тут в оточенні бору, що й досі розлягається навкруги цієї неприступної твердині, в атмосфері постійних небезпек виріс святий Прокопій.

В науковій літературі закріпився про це городище погляд проф. Антоновича, нібито це рештки Звенигорода, де був осліплений князь Василько. Ця думка була зміцнена тезою Антоновича, ніби поблизу міста Києва немає княжого городища з ім'ям, в якому бриніло б старе ім'я цього міста. Проте сьогодні ми таке городище вже маємо — це городище біля Звонкової на річці Ірпені. Город Хотів мусить залишитися в історії України під своїм власним ім'ям, як місце народження Прокопа, вихованця князя Володимира.

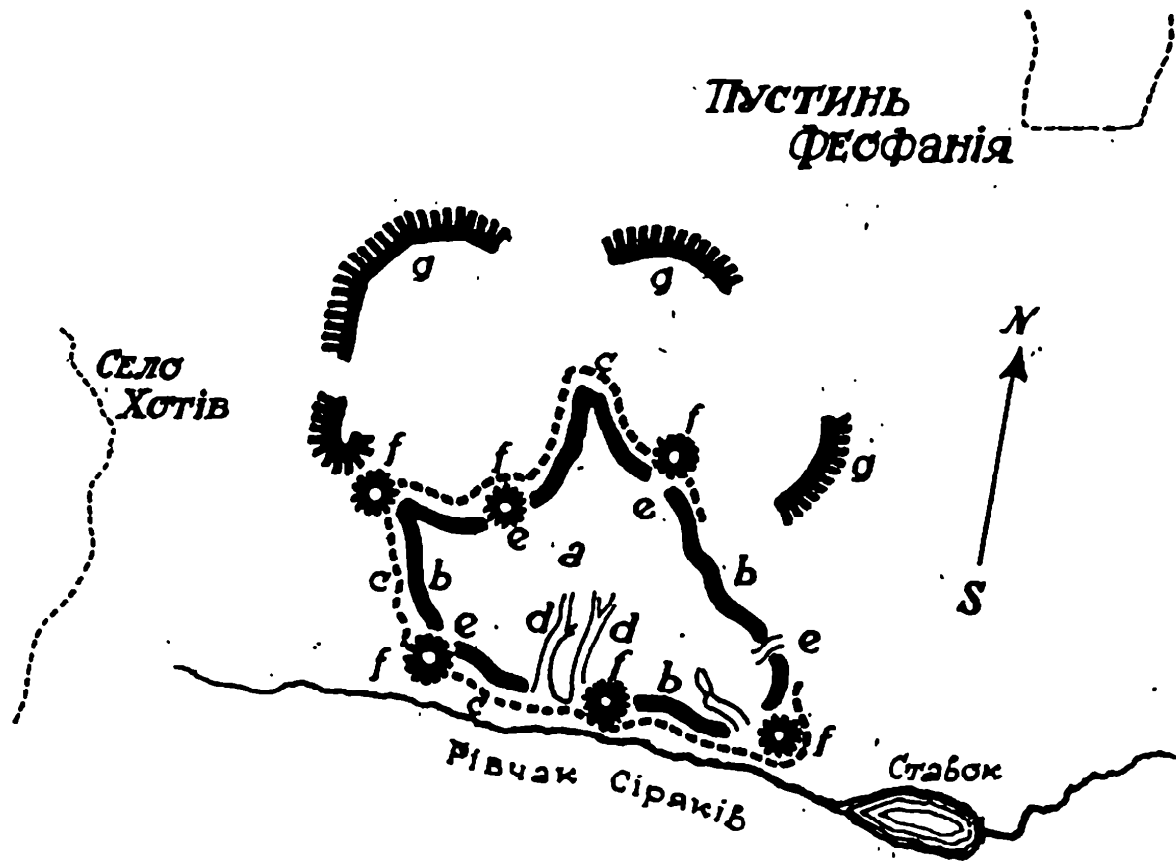
Хотів Київський є Хотаун з життя св. Прокопа.

8.

Чи присягалися французькі королі на Реймській Євангелії? Так. Це є фактом встановленим. Про це промовляють такі записи.

Печатка Великого князя Святослава-Миколи
Ярославича (1073—1076 рр.)
Знайдена в Києві.

Городище Хотів X-XI ст. в околиці Києва
(За Антоновичем)

- a** - площа городища
- b** - доколiшній вал понад кручем
- c** - рiв, що оточував городище
- d** - яри
- e** - в'їзди до городища
- f** - форти перед в'їздами
- g** - слiди валу

1. 1746-го року в 7-му томі словника Плюшара: “Древній збірник Посланій та Євангелія, писана слов’янськими літерами, на якому наші королі тримають руку в час їх коронування, виголошуючи присягу справедливості і в збереженні кожному його права. Провадиться це тепер на Євангелії в характері звичаю.”

2. 1782 року. На інвентарній картці рукою Персеваля: “Цей текст наданий до церкви у Реймсі кардиналом Де Лорреном в 1554 році. Є традиція, що він походить зі скарбів Константинополя і був з бібліотеки св. Ієроніма. Перша його частина є в характері служб... та на мові східній. Друга є в характері іллірійському і на мові індійській чи рабській (?)... Король дає присягу в день коронації на цій книжці, покриття якої прикрашена...” і т.д.

На підставі запису 1782-го року повстала легенда про походження нашого манускрипту зі скарбу Царгорода із бібліотеки св. Ієроніма. Перше є цілковитою вигадкою, а друга відповідає правді. Рукопис міг бути взятий кардиналом Де Лорреном дійсно з бібліотеки, але не з особистої св. Ієроніма, а з бібліотеки св. св. Ієроніма і Прокопа у Празі, куди він був подарований своєю кириличною частиною імператором Карлом IV, королем Франції.

П.Ястржембський подає дві формули присяги французьких королів в латинській і французькій мовах.

Французька формула вживана була при королі Генріхові IV. Вона була такою: “Ainsi la jurons, vouons et promettons sur la sainte vgaie scoix et le saint évangile touchés”.

Вона свідчить, що присяга Генріха IV відбувалася на Євангелії, яка мала оклад, описаний нами вище, зі вставкою справжнього Чесного Древа від хреста Христового.

Формула латинською мовою, за дослідями п. Ястржембського вживалася всіма королями Франції, включно до Людовика XVI (1774 р.) і дійсно провадилася на Євангелії.

Вона була: “...Sic me Deus adjuvet, et haec sancta Dei Evangelia”.

Першим ужив цієї формули присяги король Філіп I, син Ганни Ярославни, дочки великого князя Ярослава Мудрого, та французького короля Генріха I. Не дивно, що ця Євангелія у слов’янській мові була писана рукою Прокопія. Євангелія як придане була привезена Ганною від батька, великого князя Ярослава з Києва, фігурувала при шлюбі її з королем Генріхом I у 1048 році, була особистою власністю Ганни Ярославни на чужині і стала присяжною коронною з часу її регентства за малолітнього сина Філіпа I і при його вступі на самостійне правління.

9.

Є одна деталь палеографічна, що в'яже наш манускрипт з Києвом. В тексті Євангелії, писаної Прокопієм, є одна особливість. В словах: “Вифлеом отьчства, обрѣченою, обители, о стадѣ, о сѣнниа, обряцете...” літера “о” написана у вигляді чіткого кола з крапкою посередині. Такої транскрипції немає в інших рукописах княжої доби.

Я можу навести лише одну аналогію, знану мені. Серед княжих печаток княжої доби мені пощастило розшукати лише одну — молівдовул, що має згадану вище особливість — в ряді інших, що цієї особливості не мають. От її опис, що беру з праці Н.П.Ліхачова: “Материалы для истории византийской и русской сфрагистики”. Труды Музея Палеографии, вып. 1-й, стр. 118-119.

Свинцева булла, діаметром 37-40 мм, з одного боку зображення св. Миколи в архієрейських ризах, погруддя. З обох боків постаті — написи колонкою:

о	н
а	и
ги	ку?
о	л
с	а

На зворотному боці в колі з крапок — постать князя з хрестом у руці і літерами “Іс.Хр.”, права рука князя молитовно піднята. Біля зображення напис: СВЯ, себто скорочено Святослав чи Святополк. Але князя Святополка з християнським ім'ям Миколи не було. Проте ім'я Миколи має великий князь Святослав Ярославич, син великого князя Ярослава (1073—1076). Літера “о” в слові “агиос” має крапку посередині — зовсім так, як у Реймському Прокопієвому манускрипті. Отже є правдоподібним, що таке написання “о” є прикметою писарів вишгородських, вихованих разом із Прокопієм, себто є палеографічним показником писань учнів вишгородської школи в першій чверті XI століття.

10.

Коли написана Прокопієм Реймська Євангелія?

Прокопій помер 23.3.1053 року в Сазавському монастирі в Богемії. Якщо навіть припустити, що він написав би слов'янський манускрипт Реймської Євангелії в рік своєї смерті, то і цей

манускрипт є найдавнішою пам'яткою письма Київської Русі, бо досі за найдавніший рукопис вважається Остромирова Євангелія, написана року 1056 дияконом Григорієм для новгородського посадника Остромира. Але є певні підстави дати написання Реймського кириличного манускрипту відсунути далеко до початку Київської Русі. Виходить це з біографії св. Прокопа.

Року 1032 св. Прокопій є вже абатом монастиря в Сазаві, абатом бенедиктинського монастиря, себто монастиря римського обряду зі службою в слов'янській мові. Коли він міг змінити обряд? Про це в моєму розпорядженні даних немає. Але є малий промінчик, що освітлює напрямок шукань.

Прокіп був висвячений на священника у Вишгороді в 1009 році, оженився, мав сім'ю. В 1018 році Київ був взятий Болеславом, королем польським, причому до полону були захоплені жінка Ярослава, його сестри, священник Анастас, багато сотень значних киян та вся казна князя Володимира Святого. Бранці були завезені до Польщі, і ми маємо відомості, що в місті Кракові перед святим Станіславом, патроном м. Кракова, єпископами на "Скалці" були один після другого Прокіп та Прохор, служителі слов'янського обряду. "Скалка" — монастир на королівському дворі Казимира I (потім Владислава Германа), що року 1043 був жонатий з Марією Доброгнівою, дочкою Володимира Святого, що прийняла віру за римським обрядом.

Я вважаю найправдоподібнішим, що манускрипт кирилівського письма Реймської Євангелії був написаний Прокопом ще в час київського перебування до 1018 року і залишався в Києві до віддання Ганни Ярославни в 1048—1050 році.

В кожному разі не раніш і не пізніш цього часу кириличний манускрипт Реймської Євангелії потрапив до скарбця французьких королів і став церемоніальною реліквією династії Капетингів.

Для нас він є найдавнішим писаним документом культури Київської Русі.

Петро КУРІННИЙ

*Друкується за виданням:
Науково-літературознавчий збірник. —
Корюген-Кіль, 1946 р., вид-во "Світання"*

Ярослав Мудрий

(977 – 20.II.1054)

“Правда Руська”

“Правда Руська” — пам’ятка юридичної думки України-Русі епохи Середньовіччя. З огляду на унікальність і синкретичний характер, вона має численних дослідників і велику наукову літературу. “Правда Руська” потрапила в поле зору не тільки дослідників історії права, а й істориків України і слов’янщини, соціологів, визначних філологів. І всі вони мають до неї свій законний інтерес.

Тривалий час єдиним науковим виданням “Правди Руської” була публікація текстів пам’ятки російським вченим М.Калачовим “Предварительные юридические сведения для полного объяснения Русской Правды” (СПБ, 1846).

Після 1846 р. науково підготовлене видання текстів “Правди Руської” було здійснено в Україні професором С.Юшковим: “Правда Руська”. Тексти на основі

7 списків та 5 редакцій. — Київ, ВУАН, 1935. Це видання залишається найавторитетнішим і сьогодні. Четверту редакцію “Правди Руської” з навчально-ознайомчою метою ми й подаємо саме за цим виданням.

З навчальною метою видання “Правди Руської” в Росії здійснювали Сергеевич (1911), Володимирський-Буданов (1909), Тихомиров (1941, 1953) та інші.

Українські вчені в Україні були фактично позбавлені можливості займатися вивченням “Правди Руської”, але значний внесок у цю справу внесли вчені української діаспори — проф. Ярослав Падох (“Ідеї гуманності і демократизму в карному праві княжої України”, — Мюнхен, 1949); проф. Микола Чубатий (“Огляд історії українського права”, ч. I, 3-те вид., — Мюнхен, 1947), проф. Леонід Білецький (“Руська правда” й історія її тексту”, — Вінніпег, 1993) та інші. Їхня праця не дала загинути в умовах комуністичного тоталітаризму зацікавленню історією карного права українського Середньовіччя чи, як ми традиційно образно називаємо, — Київської Русі.

Українські та російські вчені впродовж XIX — XX ст. зібрали близько 100 списків “Правди Руської”, зроблених в XIII — XVII ст., які в кінцевому підсумку згрупували в три редакції: *Коротка Правда*, *Широка правда* і, окремо виявлена Леонідом Білецьким, *Скорочена Правда*.

До сьогодні остаточно не з’ясовано, яка з редакцій — *Коротка* чи *Широка* — є старішою. Але безсумнівним є те, що будь-яка з редакцій, кожен її список є пам’яткою надзвичайної ваги.

“Правда Руська” (“руська” засвідчує, що вона постала в Києві, у Полянській Русі, і обслуговувала в ній адміністративно-правові потреби, а потім була поширена на Новгородську землю й інші князівства) не має прототипу, хоча вчені настирно шукали його у візантійському, болгарському, скандинавському законодавстві. Не виявлено слідів і римського права. Отже, маємо оригінальний витвір давньоукраїнської юридичної думки початку XI ст., що постав у колі велемудрих одnodумців-книжників Великого київського князя Ярослава Мудрого.

У Новгородському літописі (Софійському Временнику чи Софійському першому літописі) є під 1019 р. запис, якого нема в “Повістях врем’яних літ”. Після опису битви на Альті і перенесення мощів святих великомучеників Бориса і Гліба йде повідомлення: “И нача Ярославъ вон дѣлати: старостамаъ по 10 гривенъ, а смердамаъ по гривенъ, а новгородцемаъ по 10 гривенъ, и отпѣстивши я вся домовъ и давъ имъ правдоу и обставъ, списавъ грамотъ и рече: по сему ходитѣ и дѣржитѣ, якоже списахъ вамъ.”.

Тут йдеться про три документи відразу, які одержали новгородці від Ярослава: “Правду Руську”, “Статут великого князя Ярослава Володимерича про суди” і Грамоту Ярослава новгородцям. Це були новгородські святині, які ретельно зберігали, на яких присягали. Відомо, що й через 210 років у 1229 р. Михайло Всеволодович (Чернігівський) після цілування хреста “на всѣх волн новгородствѣх и на всѣхъ грамотахъ Ярославлихъ” присягав, а наступного 1230 р. покликаний новгородцями на князювання Ярослав Всеволодович цілував ікону Богородиці “на грамотахъ на всѣхъ Ярославлихъ”.

Академік Шахматов вважав, що в 1017 р. новгородський посадник Костянтин Добринич (пізніше за порушення новгородських і княжих прав Ярослав Мудрий скарав його на смерть) і місцевий єпископ Іоаким вирішили вписати Ярославову грамоту як Правду новгородську про привілеї і вольності новгородців в подяку за службу Великому київському князю. Слова ж Ярослава: “по сему ходитѣ

и дѣржитѣ, якоже списахъ вамъ”, говорили про права та обов’язки перед князем, про непорушність звичаїв і вольностей новгородських.

За Леонідом Білецьким, висновки якого в названій монографії досить аргументовані, грамота Ярослава була списана з Правди, що вже діяла в Києві, в Русі, близько 200 років, задовго до приходу Ярослава в Київ, як перший і найстарший кодекс діючих законів, що до нас не дійшов. Але до нас дійшла списана з нього Ярославова грамота для новгородців, що збереглася в тексті, наново написанім у XV ст. у період Пізнього Середньовіччя, коли активно переписувалися й оновлювалися давніші пам’ятки. Очевидно, саме так і було. Точної дати постанови “Правди Руської” ми не маємо. Називають 1019, 1032, 1049, 1051 роки. Академік Лихачов солідаризується з професором Білецьким: “Русская Правда” создана, очевидно, до христианизации Руси”. В одному з списків “Статуту князя Ярослава” маємо й таке свідчення: “Се азъ князь великий Ярослав, син Володимер... сгадалъ есмь с митрополитом съ Лариономъ”, себто впливає, що Ярослав з Іларіоном працювали над “Правдою Руською” не раніше 1051 р., коли останній став митрополитом. Але за іншим списком стверджується, що вони радилися про “Правду Руську” ще в 1032 р.

Сьогодні історія “Правди Руської” виглядає так, що з язичницьких часів існував неписаний карний кодекс. Князь Ярослав записав і упорядкував його, значно обмеживши кровну помсту, гармонізував суспільні стосунки відповідно до вічевого укладу Русі. І, очевидно, який би рік ми під нею не поставили, — це найдавніша пам’ятка княжої України-Русі, а наступна — Остромирове Євангеліє 1056 — 1057 рр. із післямовою диякона Григорія.

Ярославова “Правда Руська” в наступні десятиліття і століття доповнювалася, редагувалася його синами і внуками, особливо за Володимира Мономаха. Після нього і його “Статуту” в “Правді Руській” мало що змінювалося, себто

формування Широкої правди закінчилося в XII ст. Далі вона дала життя “Литовському статуту”, “Правам, за якими судиться малоросійський народ”, її сліди помітні в “Соборном уложенні 1649 г.”.

Судоустрій в Україні-Русі розбудовувався на демократичних засадах рівності і загальності: в цьому наші предки залишили далеко позаду такі держави, як Візантія, Польща, Німеччина та інші. Так, вищі класи в Київській Русі не добилися для себе ніяких правом гарантованих привілеїв: злочинець будь-якого соціального стану підлягав тим самим карам. У “Правді Руській”, як ми бачимо, злочинець не індивідуалізується. Для середньовічного права байдуже, хто він: боярин, горожанин, дружинник, смерд, холоп, закуп; частіше індивідуалізується за соціальним становищем жертва злочину.

Державне керівництво здійснювалося на принципах дуалізму: князь — віче. Верховенство і першість навіть Великого київського князя були досить позірними, бо зумовлювалися лише непересічністю індивідуальності князя. Але тільки князь виявлявся “не на висоті” свого становища — народне віче кликало на княжий стіл саме того, хто не лише мав родове право зайняти княжий престол, а й здавався їм найідеальнішим володарем. Віче складало з претендентом на престол договір на керівництво князівством, а при порушенні такої домовленості-договору — усувало князя.

Князь відповідав перед судом князівського зібрання. У літописі є такий присуд: “Рядъ нашъ такъ естъ, оже ся князь извинитъ, то в волостьъ.” (Рішення наше таке: якщо князь вибачиться, то може йти у волость). Іноді князь ставав підсудним народного віча. На основі цього Ярослав Падох у згаданій праці робить таке узагальнення: “Цей ранній демократизм був такий глибокий і сильний, так органічно пов’язаний із світоглядом української людини, що він витримав у затяжній драматичній і дуже цікавій боротьбі, що століттями велася поміж староруською вічевою доктриною державною і чужою візантійською теорією цезаропапізму,

принесеною і поширеною на Україні священниками і єпископами грецькими.”. Це, між іншим, і зумовлювало противізантійську діяльність Ярослава Мудрого і таких його однодумців-книжників, як Іларіон, ігумени Іван та Никон Великий, літописець Нестор та інші. Звертає на себе увагу та обставина, що жодна стаття “Правди Руської” не фіксує наявності антидержавних злочинів, таких як зрада, зневага величі Русі та її князя. Так, не фіксує, бо політичні й суспільні обставини в державі не потребували, очевидно, заходів для дотримання громадянином відповідного ставлення до держави. Патріотична свідомість і конкретна діяльність забезпечували поступальність національної ідеї, яка в умовах Високого Середньовіччя спрацьовувала вельми потужно, бо і влада, і сила духу працювали на неї. Тут, очевидно, належить розрізнити два моменти: з одного боку, не було прецедентів ворожого ставлення громадянина до держави і князя, а, з іншого боку, вічовий уклад дозволяв громадянам Русі вільне ставлення до князя як виразника народної волі, й негативне ставлення до володаря, очевидно, не вважалося таким, що заслуговує на покарання.

Для філологів “Правда Руська” цікава з різних точок зору.

По-перше, це своєрідний літопис соціально-побутового життя України-Русі XI—XII ст. Кожна стаття “Правди Руської”, як Короткої, так і Широкої редакції, — це судові рішення того чи іншого князя, вирок, який ставав нормою судочинства при розгляді аналогічних справ, а також моральною нормою, що формувала свідомість і світогляд цілого народу. У статтях “Правди Руської” зафіксовано тільки те, що траплялося в житті і з чим князівська влада і ціле суспільство боролися. Скажімо, в карному кодексі обійдені правовою увагою інтелектуалі-книжники, творці духовності. Можемо навіть говорити, що першою ознакою феодалізму є брак законотворчого інтересу до духовності, що не може не викликати певних асоціацій та історичних паралелей. За кожною статтею Статуту Ярослава

Мудрого і Володимира Мономаха стоїть живе життя, конкретна історія. Історія “Правди Руської” — це наповнена живою конкретикою історія Ярослава Мудрого, його синів та внуків. Один приклад того, як карний кодекс доповнює Літопис руський. Ми знаємо, що в 1113 р. після смерті Великого київського князя Святополка Ізяславича в Києві вибухнуло повстання проти тисяцького Путяти, дім якого був розграбований, і проти лихварів, які здирали зі своїх боржників високі відсотки (різи). Запрошений вдруге на Київський престол Володимир Мономах не відразу в'їхав у Київ, а зупинився в замиській резиденції Великих князів на Берестовому і з вірними йому мужами прийняв низку правових актів, зокрема про різи, щоб відразу заспокоїти розбурхану громадську думку, фактично обмеживши сваволю лихварів.

За розширенням карного кодексу ми можемо документально говорити про стан суспільно-політичної думки і становище самої держави та її володарів.

По-друге, головний об'єкт літератури — людина. До людини, її вільних чи невольних переступів спрямовано і карний кодекс “Правди Руської”. Як і література, карне право пройняте панівною ідеологією суспільства, тотожністю в поглядах на людину, на власну державу та інші народи. “Правда Руська” — це невичерпне джерело для української історичної романистики, повістєвої літератури.

По-третє, “Правда Руська” цікава як лексикографічне джерело, надзвичайно багате історичною термінологією: видок (свідок, що бачив), послух (свідок, що чув), свод (очна ставка), верв, віра, дика віра, куна, ногата, вікша, гривна, продажа, урок, різа, куна прикладна, головажня, уборок і т.д. — це цінне джерело для етимологічного словника української мови. Саме в “Правді Руській” зустрічаємо слово “вѣра”, де “ѣ” = українському “і”, багато суто українських форм. Вся пам'ятка є джерельною для істориків української мови.

По-четверте, всі статті “Правди Руської” пройняті ідеями гуманізму, що характеризує не тільки рівень судочинства, а й зближує його з передренесансними ідеями в літературі, суть яких ми бачимо в акцентуванні на людині, її праві на життя. “Не дозволяйте, щоби сильний нищив слабкого”, — повчав князь Володимир Мономах. І він же: “Не вбивайте й не наказуйте вбивати нікого, хоч буде повинен смерті.”

Дослідники історії права в стародавній Україні-Русі поспіль відзначають ідеї гуманізму та демократизму, закладені в “Правді Руській” і подальших правових документах, що злагіднювали взаємини в суспільстві і з чужинцями, яким часом надавалося упривілейоване становище у зіставленні зі своїми громадянами.

“Правда Руська”, безперечно, відбиває характер і вдачу українців, в яких закорінені глибокий гуманізм і демократизм наших предків. Це засвідчує і літописання: “В полян обичай їх батьків є лагідний.” (Нестор, “Повісті врем'яних літ”). Це було записано в час, коли боротьба зі степом носила особливо жорстокий характер, бо половці, на відміну від полян, “зберігали звичай батьків своїх — проливати кров”. Все, що зафіксовано в карному кодексі, стало однією з головних рис української духовності, стало дзеркалом суспільної ідеології, філософських поглядів на людину і державу та злагіднювало чи гармонізувало їхні взаємовідносини через карне право.

Фіксує “Правда Руська” й ставлення до жінки. Вона користується захистом, який надає карний кодекс: за вбивство жінки передбачається та ж кара, що й за вбивство чоловіка. У параграфі 9 засвідчено, що соціальне становище жінки при винесенні вироку не має ніякісінького значення: “А за ремісника і за ремісницю, то 12 гривен, і за годувальницю, хоч би була й із холопів чи рабів”. Це досить промовисте свідчення становища жінки як в родині, так і в суспільстві.

Як видно з пам'яток, ще з поганських часів склалася найстаріша епоха карного права — це епоха кровної помсти. Помста — це жадоба відплати за понесену чи завдану кривду, і ще з язичницьких часів вона була засобом правового порядку між представниками родів і племені. Ще князь Володимир Великий за намовою ієрархів ввів смертну кару, але швидко відмінив її. Ярослав Мудрий надав кровній помсті характеру державної інституції, апробованої і контрольованої державою. Себто значно обмежив кровну помсту, а його сини скасували її назавжди, бо акт помсти за “Правдою Руською” зводився вже до виконання судового вироку. Для виконання “помсти” уже стали потрібними докази злочину через видоків і послухів та очна ставка їх із злочинцем, щоб запобігти наклепу, який карався особливо суворо. Було введено приватно-правове відшкодування матеріальних та моральних збитків (головщина, урок) та публічно-правову кару (віра, продаж, поток).

Отже, Україна-Русь відмовилася від кровної помсти і смертної кари, запровадивши державне судівництво і публічну кару ще з середини XI ст.

У “Повістях врем'яних літ” під 912 роком у тексті договору Олега з греками читаємо: “А коли хто уб'є, — християнина русин чи християнин русина, — хай помре на місці вбивства”. Цим стверджували наявність кровної помсти і в християнській Візантії, і в язичницькій Русі. Існувала вона і в Польщі, де ще і в XV ст. жадобою кровної помсти були охоплені цілі роди; польська шляхта і пізніше вважала право на помсту своїм становим привілеєм.

У Німеччині кровна помста була заборонена в 1495 році, а впродовж усього

Середньовіччя ще виявляло себе особливо жорстоке право таліону, запозичене зі старожидівського права.

А пригадаймо, в якому часі розігралася трагедія Ромео і Джульєтти, що була спричинена існуванням кровної помсти в Італії, ворогуванням двох родів.

У Київській Русі кровна помста також, як бачимо, була основним інститутом судочинства і морально-етичною нормою протягом Ранняго Середньовіччя і на самому початку Високого Середньовіччя була скасована. Європейські ж народи ще кілька віків дотримувалися кровної помсти. Встановлена Ярославом Мудрим норма обмежувала коло тих, хто мав помститися, вона не змушувала до помсти і давала змогу близьким покривдженого прийняти викуп, крім того, помста дозволялася лише при повному доведенні злочину.

Ще й сьогодні кара смертю є рудиментом кровної помсти, і байдуже, хто мстить — найближчі родичі потерпілого чи держава, а родичі, скажімо, в США, домагаються права спостерігати за конанням злочинця. Але суть моралі залишається в архетипі проблеми: людська природа вимагає відплати за вчинену кривду.

Мимоволі напрошується питання, коли ж було “дрімуче середньовіччя” — в XI ст., коли закладалися гуманістичні основи українського судочинства і була скасована кара смертю та кровна помста, чи в часи “найгуманнішого і найдемократичнішого” комуністичного режиму, при якому без суду і слідства були знищені мільйони українців. У цьому розумінні “Правда Руська” була і залишається документом непроминального значення.

Ярослав ЯРЕМЕНКО

ОУСТАВЪ
ВЕЛИКОГО КНЯЗА
ЯРОСЛАВА*

Нища не помиловати тако мѣсть; тѣмъ подобаєть судьямъ слѣшати, тако имєєть безъ суда и безъ мѣкѣ. Всажъ праведныи судъ челоувѣкъ не воскорѣ тако всажо прими да не осудиши неповиннаго, не обвиниши; мѣка челоувѣкъ да примиши дара, тако поразити. Яко аще со страхомъ божинмъ судите, скоро образумѣете оклеветающаго на ближнаго; клеветы такоже створите ѿмѣ, такоже онъ лукаствова на ближнаго своего. Писано бо єсть: проливаши кровь челоувѣчьскоу за кровь шного да пролетєся кровь єго; испытанте оубѣ съ многою истинною виноватаго, но прежде шклеветающаго, како єсть житиє єго. И аще благо-сѣвѣтникъ и благовѣренъ швращєтєса, но тако не имѣте ємоу вѣры. Безаконно бо єсть тако свѣдѣтельство, но да имать и инѣхъ свѣдѣтєла посрамны и єдиногo нравы да предъ двѣма или трєми свѣдѣтєли праведными станєть всажъ глаголѣ.

Статут
ВЕЛИКОГО КНЯЗА
ЯРОСЛАВА

Убогoгo не можна помилувати, тому що зло має бути відплачене злом, а тому судьям належить вникати в суть справи, оскільки мають право осудити без слідства і без тортур. Будь-який справедливий вирок людина не скоро сприйме, хай не осудять неповинного, не убивають. Тортурі осуджений хай приймає, як дар, що не страчений. А тому судить із страхом божим і скоро зрозумієте обмовника ближнього свого. Наклепи-бо також проливають кров людську: наклеп учинить наклепнику, бо лукавив на ближнього свого. Адже написано: проливаючи кров людську за кров винуватця, хай пролетєся кров обмовника. Вивідайте у винуватця все достовірно, але спершу довідайтеся про життя наклепника. І коли благопорадник і благовірник віднайдуться, то також не йміть їм віри, бо беззаконними є такі свідчення, а тому знайдіть і інших свідків посоромленого, і єдина вимога: хай перед двома чи трьома свідками правдивим стане кожне слово.

* Друкуєтьєся за виданням: Руська правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій // Склад та підготував до друку проф. С.Юшков. — К.: Вид-во УАН, 1935; IV редакція за рукописом АН СРСР, №240, Новгородський 1 літопис, XV в., з додатком пам'яток, що мають зв'язок із «Руською Правдою».

Речено єсть: да не приѣмши послоушества лжа, но да не сядеши съ многими оуклонити правдоу. Подобаєть же соуднаго испытати, какъ єсть житие его и нравъ свѣдѣтельствоуемое житие его. Аще не виноватъ и долго не дръжить гнѣва, или преподобенъ, или страннолюбець, и нищелюбець, и цѣломудръ, и сватъ ѿ лжа, и кромѣ всакыа лубкавыа вещи; можъ бо рече неискоусимъ и неключимъ къ богоу.

Рече бо Соломонъ: послоушайте, вноушите вси соудации земли, како ѿ бога дастъса вамъ власть и сила ѿ вышнаго. И пакы: горе шправдауемоу нечестиваго мьзды ради и ѿ праваго правдоу ѿемлющемоу; давыи бо намъ богъ власть истажетъ скоро ваша дѣла и помысли испытаетъ; како же бо слоужителе есте царства ти не соудисте право, ни съхранисте закона божіа, ни въ повелѣнии его пребысте; страшно оубо и скоро придетъ на вы испытание; како соудъ немилостивъ на шладающаго бываєть, ибо меншии достонни соуть милости, силнии же испытани боудотъ.

И рече бо господь: ємоу же дастъса мало, и мало

Сказано-бо: не приѣмай свидень брехні, і не сїдай з багатьма, щоб усунути правду. Належить підсудного перевірити, яке його життя і яка поведінка, засвідчена слідством.

Коли невинний, хай довго не тримає гніву на суд, чи він угодник божий, чи мандрівець, чи жебрак, чи непорочний і незапідозрений у брехні, окрім хіба що різних лукавих дрібниць; муж-бо, як сказано, непотребний Богу, коли він непорочний.

Бо каже Соломон: послушайте і переконайте всі землі, де судять, що від Бога дано вам владу, і сила ваша від Всевишнього. І ще: горе тому, хто оправдує нечестивого ради мзди і від правдивого правду віднімає, бо Бог, який дає нам владу, піддає суду ваші діла і помисли ваші випробує. Оскільки Ви є слугами царства його, бійтеся, хто не судив справедливо, не охороняв Закону Божого, не був під його повелінням; бійтеся, бо скоро настане вам випробування і суд суворий буде над владуючими, бо менші заслуговують милості, сильні ж випробувані будуть.

І говорить Господь: кому мало дано, з того менше спитають, а

нстажють ѿ него, а емоу же много, то много нстажють ѿ негѡ; тѣм же съ многымъ трѣпѣннемъ оубовивше правдоу, сътворите истинноу, шви во ѿ человекъ за неразумие добрѣ истинны прелщаютсѧ, шви же хитростню прелщаютсѧ, друзни же златолюбива ради корчемствоуютъ.

Правда Роусьскаа

1. Шже оубиеть мужъ мужа, то мьстити братоу брата, любо штцю, любо сыноу, любо братоу чада, любо братню сынови; шже не боудеть кто его мьстѧ, то положить за главоу 80 гривенъ, аще ли боудеть княжь мужъ или тиоунъ княжь; аще боудеть горожанинъ, любо гридъ, лю любо коупецъ, или тиоунъ богарескъ, или мечникъ, ли изгон, или словенинъ, то 40 гривенъ положити зань.

2. По Ярославѣ же паки съврашасѧ сынови его: Изславъ, Святославъ, Всеволод и мужи ихъ: Косначьско, Перенѣгъ, Никифоръ, и ѿложиша оубиение за головоу, коунами сѧ выкоупати, а ино все, тако же Ярославъ соудилъ, такоже и сынове его оубавиша.

кому багато дано, з того багато і спитають, окрім тих, хто з великим терпінням встановив правду, утвердив істину. Одні з людей через нерозуміння добра щиро помиляються, а інші, хитруючи, спокушаються, а ще інші златолюбства ради корчмарюють.

Правда Руська

1. Коли уб'є муж мужа, то помститися має брат убитого, чи батько або син, або брат старшого сина, або інші брати. Якщо не буде кому звершити кровну помсту, то внести 80 гривен, коли вбитим буде князів муж чи княжий тивун. Якщо вбитим буде горожанин, чи гридень, чи купець, чи боярський тивун, або мечник, або ізгой, або новгородець — то 40 гривен сплатити за нього.

2. Після Ярослава зібралися сини його: Ізяслав, Святослав, Всеволод і воєводи їхні — Коснячко, Переніг, Никифор і відмінили кровну помсту, а встановили за вбивство кунами відкупатися. А все інше судити, як Ярослав судив. Так сини його встановили.

У ОВОНСТЪ

3. Аще оубиють княжа мужа въ разбон, а оубонника не ницють, то вервьноюю платити, в кшторон же верви голова лежить, то 80 гривенъ; паки людинъ, то 40 гривенъ.

4. Кштораа ли вервь начнетъ платити дикою вироу, колико лѣтъ за тѣ платятъ виноу, занеже безъ головника имъ платити; боудет ли головникъ ихъ въ верви, тѣи зане к нимъ прикладывають, того дѣла помагати имъ головникомъ, любо дикою виноу, но сплатити имъ въвчи 40 гривенъ, а головничество то саомоу головникомъ, а въ гривенъ заплатити емоу из дробужины свою часть; аже боудеть оубилъ или свадилъ или въ пироу гавленъ, то тако емоу платити по верви нынѣ, нже са прикладывають вироу.

Аще станеть въ разбон

5. Боудеть ли стогалъ на разбон безъ всякоа свады, за разбонника люди не платятъ, но выдадуть и всего съ женоу и съ дѣтми въ дикою вину и вироу, томоу людне не помагають, но самъ платить.

Про вбивство

3. Якщо уб'ють княжого мужа під час розбою, а вбивцю не шукають, то платити вервну 80 гривен тій верві, в якій голова убитого лежить, а коли простолюдин, то 40 гривен.

4. Коли якась верв¹ починає платити дику віру², то кілька років оплачує ту провину, оскільки платять за незнайденого злочинця.

Якщо злочинець із їхньої верві, і в ній було дано волю злочинцеві, то як співучасники мають помагати злочинцю, оплачуючи дику вину³. Але сплатити їм в цілому 40 гривен, а за злочинство те самому злочинцю заплатити із 40 гривен свою частку від сплати дружини. Якщо вчинив убивство або в сварці, або на пиру, то тоді йому платити у верві, якщо прикладаються віроу⁴.

Якщо вчинить розбій

5. Якщо вчинив розбій без будь-якої сварки, то за розбійника люди не платять, а віддають його з жінкою і дітьми в дику вину і віру; тому люди не допомагають, але сам платить.

А се покони вирни

6. А се покони вирни были по Ярославѣ: вирникоу взати 7 вѣдеръ солодоу на неделю, вже швенъ, любо полоть, любо 2 ногатѣ, а в средоу коуна, вже сыръ, а в патницоу тожде, а коуровъ по двое емоу на день, а хлѣбовъ по 7 на недѣлю, а пшена 7 оуборковъ, а горохоу 7 оуборковъ, а соли 7 головаженъ; то ти вирникоу съ штрокомъ; а кони 4; конемъ на вшротъ соути швесъ; вирникоу 8 гривенъ, а 10 коуна прикладнаа, а метелникоу 12 вѣкши, а съсаднаа гривна.

А се ш врахъ

7. Уже боудеть вира въ 80 гривенъ, то вирникоу 16 гривенъ и кунъ 12 векшѣ, а переди съсаднаа гривна, а за головоу 3 гривнѣ.

Ш княжѣ штроцѣ

8. А се ш княжи штроци, или ш конюсѣ, или ш поварѣ, то 40 гривенъ; и за тиоунъ шгнищныи и за конюшини 80 гривенъ; а в сельскомъ тиоунѣ княжи или в ратаннемъ, то 12 гривенъ; а за радочича 5 гривенъ, такоже и богарескъ.

**А це статут
про збирання віри**

6. Статути про збирання віри після Ярослава: вірникові зібрати 7 відер солоду на тиждень, чи барана, або частину туші, або 2 ногати⁵, а в середу куну⁶ чи сир; і в п'ятницю так само, а курей по двое йому на день, і хлібин по 7 на тиждень, і пшона 7 уборків⁷, і гороху 7 уборків, і солі 7 головаженъ⁸, — то все вірникові з отроком; а коням 4-рьом; коням на зворотну дорогу вівса, вірникові 8 гривен і 10 кун прикладних⁹, і метельнику 12 вікш¹⁰, і в'їзна гривна.

А це про віри

7. Якщо віра в 80 гривен, то вірнику 16 гривен і (10) кун, і 12 вікш, а спершу в'їзна гривна і за чоловіка 3 гривни.

Про княжих отроків

8. А це про княжих отроків, чи про конюха, чи про повара, — то 40 гривен, а за тивуна огнищного¹¹, і за конюшого — 80 гривен, а в сільському тивуні, княжому чи землевласниковому, то 12 гривен; а за рядового (нечиновну, просту людину — В.Я.) 5 гривен, так само і за боярського.

У ремественикѣ и у ремественицѣ

9. А за ремественика и за ремественицоу, то 12 гривнѣ, и за кормилицу, хотѣ снидеть холопѣ или роба.

У клеппон вірѣ

10. Аще воудеть на кого клеппона вира, то вже воудеть 7 свѣдѣтели, то ти имуть вѣроу; пакы ли варягѣ или инѣ кто, то 2.

11. А на костехѣ по мертвомѣ не плакати верви, вже имени не вѣдати, ни знати его.

Свержетѣ виру

12. А се вже свержетѣ виру, то гривна сметнаѣ коуѣнѣ штрокоу, а кто клеппалѣ, а томоу дати дробгаѣ гривна; а ѿ виры помечного 9 коуѣнѣ.

13. Искавѣ же послоухѣ не налѣзеть, а истецѣ начнеть головою клепати, томоу правда желѣзо; такоже и въ всѣхѣ тажахѣ, и въ тадебѣ, и въ поклепѣ. Уже не воудеть истецѣ, тогда дати емоу желѣзо из неволѣ до полоухривнѣ золота; аже ли мѣне, то на водоу, или до двою

Про ремісників і ремісницѣ

9. А за ремісника і за ремісницю, то 12 гривен, і за годувальницю, хоч би була ѿ із холопів чи рабів.

Про наклепну віру

10. Якщо буде на кого наклепна віра (звинувачення в убивстві — В.Я.), то треба мати 7 свідків, які і встановлять віру (провину). А коли варяг, чи хто інший, то 2 [свідки].

11. Вєрв кісток мертвого не оплакує, бо імені його не відає, і не знає його. (Себто: коли на території вєрви знайдено кістяк або труп, то громада віри не сплачує — В.Я.).

Відміна віри

12. Якщо суд відмінить віру, то пошлину отроку в суді сплачує оправданий — одну гривну кун, а хто вчинив наклеп, той має дати другу гривну, а від того, хто виграв справу, "за допомогу" судові, — 9 кун віри.

13. Коли, шукаючи свідка, не знайдуть, а позивач далі буде чоловіка звинувачувати в головництві, тоді правду встановлює розжарене залізо. Так само і в інших судових справах: і злодійстві, і в наклепі. Коли позивач не з'явиться в суд, тоді

гривноу; аще ли мѣне то ротѣ
ити емоу по свои коуны.

Аще оударить мечемъ

14. Аще ктѡ оударить мечемъ
вынезъ егѡ или рѣкогатию, то
12 гривнѣ продажи за швидѡу.

15. Шже ли вынезъ мечь, а не
оударить, то гривна коуны.

16. Шже кто кого оударить
батогомъ, или чашею, или
рогомъ, или тылеснию, то 12
гривнѣ; не трѣпа ли противѡу
томоу оударить мечемъ, то
вини емоу в томъ нѣтоу.

17. Аще ли оутнетъ роукоу, а
шпадетъ или оусъхнетъ, или
нога, или шко, или носъ оутнетъ,
то полоувирые 20 гривнѣ, а
томоу за вѣкъ 10 гривнѣ.

18. Шже оутнетъ мечемъ кто
любо 3 гривны продажи, а
самому гривна.

А се аще придетъ крававъ моужь

19. Аще придетъ крававъ
моужь на дворъ или синь, то
видока емѡ не искати, но
платити емоу продажа 3

насилно випробувати його
залізом, якщо мав сплатити
півгривни золотом. Коли мав
сплатити до двох гривен [сріб-
лом], то піддати тортурам водою,
коли ще менше, то під присягою
іти йому по свої куни.

Якщо ударити мечем

14. Якщо хтось вдарить мечем,
війнявши його, або рукояткою,
тоді сплачує 12 гривен збитків
за обіду.

15. Якщо війняв меч, але не
вдарив, то гривна кун.

16. Якщо хто кого вдарить
батогом чи чашею, чи рогом, чи
тілеснією¹², то 12 гривен. Хто
не стерпить цього і супроти
цьому вдарить у відповідь мечем,
то вини його в тому нема.

17. Коли вдарить руку і вона
відпаде чи усохне, або ногу, або
око, або ніс відсіче, то платить
половину віри 20 гривен
[князівському суду], а тому, хто
постраждав, — 10 гривен.

18. Коли будь-хто вдарить
мечем (але не вб'є), платить
3 гривни продажі¹³ а потерпіло-
му — гривну.

А це коли прийде закривавлений муж

19. Коли на двір прийде
закривавлений муж або з
синцями, то свідка йому шукати
не треба, але належить

гривнѣ; аще ли не боудеть на немъ знаменіа то привести ємоу видокъ, слово противоу слова; кто ли боудеть почалъ, томоу платити 60 коунъ; аще ли кровавѣ придеть или боудеть самъ почалъ, а выльзотъ послоусѣ, того ємоу платежъ, шже и билъ.

20. Аще оударить мечемъ, а не потнетъ на смерть, то 3 гривны продажі, а саомоу гривна за рану, шже лѣцєбноє; потнетъ ли на смерть, а вира.

21. Аще ктѡ попухнеть моужь моужа, люво к собѣ, люво ѿ себе, а люво по лицоу оударить, а видока вындоутъ, аще ли жердию оударить, то 3 гривнѣ продажі, аще боудеть варягъ, или колбяг, то полнаа видока вывести, идеть на ротоу.

Ш чєладн

22. А чєладинъ сѣкрытсѧ, а закличю и на торгоу, за три дни не выведотъ єго, а познаютъ и въ третни день, то свои чєладинъ понати, а шномоу платити 3 гривны продажі.

заплатити 3 гривні продажі. Коли ж не буде на ньому слідів побиття, то привести йому свідка, щоб слово було проти слова. Той, хто почав бійку, має платити 60 кун. Якщо ж закривавлений прийде, а сам був зачинщиком, і знайдуться свідки, то йому платити тому, хто побив.

20. Якщо вдарить мечем не насмерть, то має заплатити 3 гривни продажі, а потерпілому — гривну за рану, як лікувальне. Коли ж уб'є насмерть, то платити віру.

21. Коли штовхне муж мужа або до себе, або від себе, або ж по обличчю вдарить, і 2 свідки засвідчать, чи коли жердиною вдарить, то платить 3 гривни продажі. Коли буде варяг або колбяг, то забезпечити повноту свідків (за однією версією — 2 свідки, за іншою — 7 свідків. — В.Я.), які мусять взяти присягу.

Про чєлядь

22. Коли чєлядник (холоп) сховається, і на торгоу сповістятъ про його втечу чи пропажу (це означало заборону переховувати холопа чи приймати його, як і крадену річ. — В.Я.), і через три дні його не знайдуть, то після третього дня новий господар вважає його своїм чєлядником, а попередньому власнику холопа сплачує 3 гривни продажі.

Всаде на чюжь конь

23. Аще кто въсадетъ на чюжь конь не прашавъ, то 3 гривны продажі.

24. Аще кто конь погоубить, или пвртъ, или шрѹжне, а заповѣдь на торгоу, а послѣди познають въ своемъ городѣ, свое емоу лицемъ взати, а за швидоу емоу платити 3 гривны.

25. Аще кто пвзнаеть что боудеть погоубилъ или оукрадено что оу него, или конь, или портъ, или скотина, то не рци: "се мое", но: "иди на сводъ, гдѣ есть взалъ"; свѣдет ли см, кто есть виноватъ, на когш тада сниде, тогда свое возметъ и, что боудеть съ нимъ погнбело, тоже емоу начнетъ платити.

26. Аще боудеть коневыи тать, вдати и князю на потокъ; пакы ли бѹдетъ клепныи тать, 3 гривнѣ платити емоу.

Ш сводѣ

27. Аще боудеть въ единомъ градѣ, то исца тоу до конца того свода; боудет ли по землямъ сводъ, то ити емоу до третьаго слова, а что боудеть лице, то томоу третьемоу платити за лице коунами, а с лицемъ ити до конца или истьцоу ждати прока; а гдѣ снидеть на конечного, то томоу все платити и продажі.

Сідання на чужого коня

23. Якщо хто сяде на чужого коня, не запитавши, то сплачуе 3 гривни продажі.

24. Коли хто загубить коня, чи вбрання, чи зброю, і про це звіщено на торгу, а потім впізнають їх у своєму місті, то своє власник має забрати в наявності і одержати за обіду 3 гривни.

25. Коли хто впізнає своє, що загубив чи що було у нього вкрадено — чи кінь, чи одяг, чи худоба, то хай не говорить: "це мое", але: "веди на очну ставку, де взяв"; встановлять, хто злодій, тоді своє візьме і, що загинуло, винуватець почне сплачувати.

26. Коли буде конокрад, то віддати його князеві на поток; якщо ж виявиться наклеп, то наклепник має сплатити обіженому 3 гривни.

Про очну ставку

(доказ невинуватості)

27. Коли буде в одному місті, то позивач має бути до кінця очних ставок. Коли ж очна ставка відбуватиметься по землях міста (округах), то позивач має іти до третьої очної ставки, а що буде наявним (з краденого), то тому третьому платити за наявне кунами, а з наявним іти до кінця (третьої очної ставки — В.Я.) або позивачу чекати на

залишок, а коли провина ляже на третього, то тому все платити і продажі.

У татбѣ

28. Пагы ли боудеть татѣбно что кѹпилъ на торгоу или конь, или портъ, или скотиноу, то вывести свободна моужа два или мытьника; аже начнеть знати, оу кого боудеть коупилъ, то ити по немъ тѣмъ видокомъ на ротоу, а истьцю свое лицемъ взати; а что съ нимъ погивло, а того емѹ желѣти, а шномоу желѣти свшнхъ коуныхъ, зане не знаеть оу кого коупилъ; познаеть ли на двлзѣ, оу кого коупилъ, то свои емѹ коуны и семоу платити, что боудеть оу него погивло, а князю продажю.

Аще познаеть челядинъ

29. Аще кто познаеть челядинъ свои оукраденъ, а поиметь и, то шномоу вести по коунамъ до третьаго свода, поати же челядинъ въ челядина мѣсто, а шномоу дати лице, а тѣ идеть до конечного свода, а то есть не скотъ незѣ речи: "не вѣдаю оу кого есми коупилъ", по языкоу ити до конца; а гдѣ будеть конечнымъ татъ, шпять воротити челядинъ, а свои пшметъ и

Про крадіжки

28. Коли ж щось крадене купив на торгу, чи коня, чи одяг, чи худобину, то довести невинуватість можуть два вільні мужі або митник, які мають знати, у кого купив, тоді йти за ним тим свідкам під присягою, а позивачу своє наявне забрати, а що вже пропало, то того домагатись повернення через наступні оскарження, а покупцю краденого оскаржити повернення своїх кун, якщо не знає у кого купив. Коли ж із часом довідається, у кого купив, то цей має сплатити куни покупцеві краденого і за те, що в нього вже пропало, позивачу, і князю продажі.

Коли знайде челядника

29. Коли хто знайде свого украденого челядника і візьме його, то цей челядник має вести до покупців його до третьої очної ставки, після цього позивач залишає свого челядника взамін на челядника третього покупця, щоб цей з наявним міг іти до кінцевої очної ставки, бо то є не скот безмовний: "не відаю у кого я купив"; а за свідченнями іти до останньої очної ставки, і де буде остаточний злочин, назад

проторю томоу же платити, а князю продажа 12 гривнѣ въ челядинѣ, или оукрадено или оубедѣше.

Ш сводѣ же

30. А изъ своего города въ чуюю землю свода нѣсть, но такоже емоу вывести послоухы любо мытника, предъ кым же коупивше, нстьцоу лице взати, а прока емоу желѣти, что с нимъ погывло, а шномоу своихъ коунъ желѣти.

Ш тадебѣ

31. Аще кого оубиють оу клѣтѣ или оу которон тадебѣ, то оубиють и въ пса мѣсто шже ли додрѣжить свѣта, то вести и на княжь дворъ; шже ли оубитын, а оужь воудоуть люді видѣли свазана, то платити въ немъ 12 гривны.

32. Аще крадетъ скотъ въ хлѣвѣ или клѣтѣ, то аще воудетъ единъ, то платити емоу 3 гривны и 30 коунъ; а воудетъ ихъ много, то всѣмъ по три гривны и по 30 коунъ платити.

має повернути челядника, а свого [челядника] забрати; і за всі збитки має платити останній злодій, і князю продажі 12 гривен за челядника, чи вкраденого чи уведеного.

Ще про свод¹⁴

(очну ставку для встановлення винуватця)

30. А із свого міста в чужу землю на свод (очну ставку) не відправляють, але винуватець має дати свідків чи митника, які засвідчать, у кого купив; позивачу своє наявне взяти, а за втраченим тільки шкодувати, а винуватцю залишається жаліти за втраченими кунами.

Про крадіжки

31. Коли злодія уб'ють в домі під час крадіжки, то уб'ють його як пса, а коли виживе до ранку, то мають привести на княжий двір. Коли ж буде вбитий і будуть люди, що бачили його зв'язаним, то платити за нього 12 гривен.

32. Коли краде в хліві чи в домі, то якщо буде один — платити йому 3 гривни і 30 кун, а буде злодіїв багато, то всім платити по 3 гривни і 30 кун.

Ш тадебѣ

33. Аще крадоуть скотъ на полѣ или швци, или козы, или свиньи, то 60 коунъ; боудеть ли ихъ много, то всѣмъ по 60 коунъ.

34. Аще крадетъ говмно или животъ въ гамѣ, то колико ихъ боудеть было, то всѣмъ по 3 гривнѣ и по тридесати коунъ, а оу него же погыбло; аже боудеть лице, лицемъ вѣзметъ, а за лѣто по полоугривнѣ вѣзметъ.

35. Паки лица не боудеть, а боудеть княжь конь, то платити зань 3 гривнѣ, а за инѣхъ по двѣ гривнѣ.

А се оуречи скотомъ

36. Аже за кобылоу, 60 коунъ, а за волъ гривна, за коровоу 40 коунъ за третьакъ 30 коунъ, за лонъциноу полъгривны, за телѣ 5 коунъ, за боранъ ншгата, за жеребець, аже боудеть вѣсѣдано нань, то гривна коунъ, а жерева 6 ногатъ; — оуречи в сѣмердамъ, шже платятъ княжю продажу.

Шже боудоуть холопье тати

37. Аще боудоуть холопие тати люво княжи, люво, богарьскын, люво чернечьскын, ихъ же князь пршдаждею не

Про крадіжки

33. Коли крадутъ худобу на полі, чи вівці, чи кози, чи свині (і будуть зловлені), то сплачуютъ по 60 кун; якщо злодіїв буде багато, то кожен сплачує по 60 кун.

34. Коли обкрадає тік чи збіжжя в ямі, то скільки б не було злодіїв, то всім платити по 3 гривни і по 30 кун; коли крадене пропало, то власник може взяти наявне, коли воно (у злодія) буде, а впродовж літа має взяти із злодія по півгривни.

35. Якщо вкрадуть княжого коня і наявного не буде, то платити за нього 3 гривни, а за інших по 2 гривни.

А це плата за худобу

36. За кобилу — 60 кун, а за вола — гривну, за корову 40 кун, за третяка — 30 кун, за лошицю — півгривни, за телѣ — 5 кун, за барана — ногату, за жеребця об'їждженого — гривна кун, а за лоша — 6 ногат, — це плата смердам, що платять князівську продажу.

Коли злодіями будуть холопи

37. Якщо злодіями будуть холопи, чи князівські, чи боярські, чи монастирські, — їх же князь продажею не карає, оскільки вони не вільні, то подвійно має

казнить, зане соуть несвободни,
то двоици платити къ истьцоу
за швидоу.

заплатити їх власник позивачу
за обиду.

Ковнъ възыцеть

38. Аще кто ковнъ възыцеть
на друзѣ, шнъ сѧ иметь
запирати, то шже нань
послоуховъ выведоуть, то ти
подоуть на ротоу, а шнъ
възметъ ковы свои, занеже не
далъ емоу за многа лѣта, то
платити емоу за швидоу три
гривны.

39. Аще кто ковецъ купцю
дасть въ коуплю ковы или въ
гостьбоу, то ковецю пред
послоухы ковнъ не имати;
послоусѣ емоу не надобѣ, но ити
емоу саомоу ротѣ, шже сѧ
иметь запирати.

Ш поклажан

40. Иже кто поклажан кладеть
оу кого любо, тѡ тоу послоуха
нѣсть, оу кого лежалъ товаръ;
то аще начнетъ клепати
болшимъ, томоу ити ротѣ оу
кого лежало: "како тѡлко еси оу
мене положилъ", занеже емоу
бологодѣлѣ и хранилѣ.

Ш рѣзи

41. Аще кто ковы даеть в
рѣзѣ или наставѣ медѣ, или
жито присопѣ, то послоухы емѣ

Стягання кун

38. Коли хто хоче стягнути з
іншого куни, а він відмовляється,
то проти нього треба виставити
свідків, які приймуть присягу, а
позивач візьме куни свої.
Оскільки не віддав за багато
літ, то винуватець має сплатити
позивачеві за обиду 3 гривни.

39. Коли купецъ купцю
позичить для купівлі куни чи для
торгівлі з іноземцями, то купцю
перед свідками кун не брати,
свідки йому не потрібні, а сам
мусить стати під присягу (клятву),
оскільки він відмовляється.

Про поклажі

40. Якщо хто поклажу залишає
у кого-небудь, то той, у кого лежав
товар, свідка не виставляє. Але
коли буде наклеп, що товару було
більше, то під присягу має іти той,
у кого товар лежав: "стільки у мене
поклав", оскільки йому благодіяв
і зберігав.

Про відсотки

41. Коли хто куни дав під
відсотки чи мед під надбавку, чи
жито під повернення з присипом,

СТАВИТИ; КАКО СМ БОУДЕТЬ СЪ
НИМЪ РАДИЛЪ, ТАКО ЕМОУ ИМАТИ.

ТО СВИДКІВ ВИСТАВЛЯТИ ПОЗИВАЧУ,
ОСКІЛЬКИ З НИМ ВИРІШУВАВ, ТАК
ЙОМУ І БРАТИ.

Ш мѣсачномъ рѣзѡ

42. А мѣсачный рѣзъ, вже
за мало дни, имати; зандоут
ли см коуны до того же годоу,
то дадутъ емоу коуны въ
треть; а мѣсачный рѣзъ
погрѣнѣти; послоухъ ли не
боудеть, а боудеть коунъ 3
гривны, то ити емоу по свои
коуны ротѣ; боудеть ли коунъ
боле, то реци емоу тако:
“промыловалъса еси, вже еси
послоуховъ не ставилъ”.

Про місячні відсотки

42. Місячні відсотки за мало
днів беруть; якщо куни
сплачуються в тому ж році, то
дають позичальнику куни в
третину (40%), а коли місячний
відсоток віддано забуттю, свідків
не буде, а буде кун 3 гривни,
тоді іти йому по свої куни під
присягу, якщо ж буде кун
більше, то казати йому на присязі
так: “Помилився ти, що ти
свідків не брав”.

Перекладено за вид.: Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій.

*Склав та підготував до друку проф. С.Юшков. — Київ, ВУАН, 1935,
редакція IV, с. 137-144, на основі тексту Архівної комісії АН СРСР, №240,
Новгородський 1-ий літопис XV ст.*

---

¹ *Верв* — на Русі сільська громада, округа.

² *Дика віра* — сплата за злочин, коли убивцю не виявлено або громада (верв) його не хоче видати суду.

³ *Дика вина (поток)* — ув'язнення, вигнання чи вислання з громади за розбій із наступним розграбуванням домівки розбійника та її спаленням.

⁴ *Прикладатися вірою* — ввійти в складчину для оплати дикої віри.

⁵ *Нозата* — одна двадцять гривни.

⁶ *Куни* — у гривні було 25 кун, гроші взагалі.

⁷ *Уборок* — точно не встановлена міра місткості в Русі.

⁸ *Головажня* — міра солі в Русі.

⁹ *Куна прикладна* — зібрана в складчину.

¹⁰ *Вікша* — дрібна грошова одиниця в Русі.

¹¹ *Тивун огнищний* — хранитель князівського дому (родинного огнища).

¹² *Тилеснія* — обух, тильна сторона предмета.

¹³ *Продажа* — плата князеві за вчинену провину.

¹⁴ *Свод* — зведення конфлікуючих сторін, очна ставка для доказу злочину; полягав у тому, що власник украденої речі зобов'язаний був вказати, у кого він її придбав, другий мав показати на третього. На третьому *свод* закінчувався. Третій вважався конечним винуватцем і мав оплатити збитки.

АГІОГРАФІЧНІ ТВОРИ

Повідання про святих князів Бориса та Гліба¹

ЗАБИТТЯ СВЯТОГО БОРИСА

“Не буде невинним лихий, — каже пророк, — а нащадок праведних захований буде”. Так-бо було смертним у давнині. Володимир, син Святославів, а внук-бо Ігоря Рюриковича, просвітив святим хрещенням усю Руську землю. Цей Володимир мав дванадцять синів не від однієї жони, але від різних матерів. Із них найстарший син Вишеслав, за ним — Ізяслав, третій — Святополк, котрий убивство зле замислив. Його мати раніше була черницею, грекиня вона, а розстриг її брат Володимира Ярополк через красу її, і зачав від неї цього Святополка. Володимир же, поганин іще, убив Ярополка, поймав жону його, що була вже не порожня, а від неї народився окаянный Святополк. Був-бо він од двох батьків, братів, тим не любив його [Володимир, бо не від нього був. А від Рогніди] мав він [чотири сини]: Ізяслава і Мстислава, Ярослава і Всеволода, а від іншої Святослава. Від болгарині ж — Бориса та Гліба. І посадив їх на князювання в городах: сього окаянного Святополка в Пінську посадив, а Ярослава в Новгороді, а Бориса — в Ростові, а Гліба — в Муромі, інших же по всіх городах.

Минуло при Володимирі після святого хрещення літ двадцять, і впав він у люту недугу в той час. Борис із Ростова прийшов, бо печеніги із раттю ішли на Русь. Був у великій печалі Володимир, оскільки не міг піти супроти печенігів. Тож прикликав блаженного Бориса, йому-бо в хрещенні ім'я було дане Роман, передав йому багатьох воїв і послав супроти печенігів. Борис же з радістю піднявся й пішов, але не знайшов супостатів своїх і повернувся назад. І тут вісник прибув і сповістив йому про отчу смерть і як Святополк потаїв оту смерть. Уночі він вийняв поміст на Берестові, загорнув [труп] у килим і звів додолу, по тому взяв у санях і

¹ Перекладено за виданням: Богуславський С. Пам'ятки XI—XVIII ст. про князів Бориса та Гліба. — К., 1928.

поставив у церкві святої Богородиці — се отак учинив. Почувши про се, Борис почав тілом утерпати і залився слізьми, умиленно кажучи:

— Горе мені, отче і господине мій, до кого прийду і на кого мені дивитися? Горе мені, батьку, очей моїх сіяння і зоря лиця мого! Браздо юності моєї, керівниче нерозуму мого, від кого ще я насичуся ученням та розумом! Горе мені, горе мені, що не було тут мене, світе мій, та ж бо поніс би я сам чесне тіло твоє, поховав би і в гробові поклав! Я ж бо не ніс красоти мужества тіла твого, не сподобився-бо цілувати добролітних сивин твоїх, але, о блаженний, пом'яни мене в упокої твоїм! Серце горить, душа мені помисл гнітить, і не знаю, до кого звернутися чи до кого гірку сю печаль простерти. Чи до брата, який став на батьковому місці? Але він до зваб світу сього прихилився і про вбивство моє мислить. Та ж коли мене вб'є, мучеником буду Богові мойому — я не противлюся! Недаремно пишеться: Бог противиться гордим, а смиренним дає благодать. Апостол-бо рече: “Як хто скаже: я Бога люблю, та ненавидить брата свого, той не правдомовець”. І попри боязнь, в любові немає досконалішого, як любити, — відкину нині страх і піду до мого брата і скажу: “Будь мені батьком, ти старший од мене брат”.

Отак думаючи, пішов до брата свого, і так він собі міркував: “Чи побачу я меншого брата Гліба лице?”

І так ще він казав:

— Воля твоя хай буде, Господи мій. Це я так собі мислю в серці, що коли піду в дім батька мого, то численні язики змінять мій розум, щоб прогнати брата мого й озлобити, як учинив був батько мій перед святим хрещенням заради слави княження в сьому світі; а се все гірше від павутини, бо все мимо йде, як має йти, а після відходу мого зі світу сього, як-бо відроджуся тоді, яким мені має бути одвіт, де сховаю гріхів своїх множество що їх надбали брати батька мого і батько мій, — де ж бо їхнє життя і слава сього світу, срібло й золото, багатощінні ризи, вино й медове, і їжа чесна, і бистрії коні, і домове красні та великі, і багато добра, і данини часті і безчисленні гордіння про боярів — уже все з ним, начебто нічого не було, все-бо з ним зникло, і немає від маєтків помочі, ні від безлічі рабів, ні від слави світу сього. Тим-то і Соломон все пройшов, усе побачив, усе збирав і стягав і, роздивившись усе, сказав: “Все марнота і розрух, і зваба в світі сім є, тільки від добрих справ поміч, від добровір'я і від неблазеної любові”.

Пішов по дорозі, мислячи про красу добродетель свого, і сльозами весь заливався, хотів стриматися, а не міг, і всі, його бачачи, також слізю плакали, кожен у душі своїй, і стогнали від горісті тодішньої. Хто-бо не заплаче за тієї смерті погубної, був-бо образ смутний блаженного і побито серце йому, був-бо жалосливий, правдивий і щедрий, тихий і покірливий, смиренний, милостивий і милосердий.

Се блаженний Борис мислив і каже:

— Бачу брата мого, злії люди понуждають його, щоб убив мене, а коли кров мою проллє, мученик буду Господеві мому, а дух мій прийме Владика. Отож, забувши смертну тугу, тішуся словами блаженними, що хто погубить, Господь каже, душу свою задля мене і моїх слів, віднаїде її в житті вічнім, збереже її, і піде вона, радісним серцем кажучи: “Не зважай на мене, милостивий Господи, що покладаюся на Тебе, але спаси душу мою задля Твого милосердя, а не задля діл моїх — лихі вони є”.

Святополк же, сівши в Києві після батька, закликав киян, одарив усіх і послав посла до Бориса, щоб лестиво мовив:

— Брате, любов хочу з тобою мати, і неправду кажуть, що хочу послати тебе за батьком.

Прийшов уночі до Вишгорода, таємно закликав Путша і вишгородців, і рече до них:

— Скажіть мені істинно, чи маєте до мене приязнь?

Путша рече:

— Всі можемо голови свої покласти за тебе.

Диявол же побачив, що Борис усю надію на Бога поклав, почав до вбивства блаженного нахилити. І як раніше Каїна на Авеля-брата², так і окаянного Святополка вмовив, наділивши думкою побити наслідників свого батька, а самому взяти владу єдиному в усіх городах руських. Тоді проклятий Святополк закликав до себе в радники на все зло вишгородців. Розтулив скверні уста свої Путшиним чадам:

— Коли обіцялися свої голови покласти, йдіте туди, де брата мого знайдете, Бориса, убийте його.

Вони відповіли:

— Так учинимо!

Про таких пророк каже: “Швидкі їхні ноги, щоб кров проливати, руїни і злидні на їхніх дорогах”.

---

² Каїна на Авеля-брата — сини Адама і Єви. Згідно з біблійними переказами, Каїн убив Авеля.

³ Альта — ріка, яка протікає поблизу Переяслава-Хмельницького, що на Київщині.

Блаженний-бо Борис поставив на Альті³ шатра. Кажуть йому бояри:

— Піди сядь у Києві на отчому столі, се бо вої всі з тобою є!

Борис до них каже:

— Не підйму руки на старшого від мене брата, бо його я маю собі за батька.

Це почувши, вої розійшлися від нього. Залишився тільки Борис зі своїми отроками⁴. Був день суботній, був він у тузі-печалі, вельми засумований серцем. Зайшов у своє шатро, плакав, жалісний глас випускавши:

— Сліз моїх не зневаж, Владико, адже я на Тебе уповаю, адже я з Твоїми рабами візьму участь і жереб з усіма святими Твоїми, адже Ти милостивий і щедрий є, згадую я-бо мучення і страсті святого В'ячеслава⁵ від брата, що вбитий був, подібно степовим варварам, що вбивали своїх батьків. І слово спом'яну мудрого Соломона: “У вічній пам'яті праведний буде, надію складає на Господа!”.

На те слово вельми зрадів, а настав вечір — повелів вечірню співати, а сам почав зі сльозами молитви творити з частими зітханнями і зі стогонами численними, — по тому ліг спати. І були вві сні його численні думки і печалі міцні, і тяжкі, і страшні: як віддатись на страсть і як відтерпіти і віру утримать, як він щадимий вінець прийме від руки вседержительної.

Прокинувшись зі сну вранці, була-бо неділя, повелів пресвітерові заутреню співати, а сам, озувши ноги свої і омивши лице, почав молитися Господові Богу.

А посланії від Святополка тієї ночі підійшли близько і почули, що блаженний Борис співає заутрені псалми⁶, — була-бо вість йому про забиття, і почав співати: “Господи, що се примножилися на мене, тужаться на мене численні, постають на мене” та інші псалми, і так до кінця. І почав співати Псалтир: “Бо пси оточили мене, обліг мене натовп злочинців”. І таке: “Господи Боже мій, на тебе уповаю, спаси мене”. А по тому канон і читання. А закінчивши утреню, почав він молитись, дивлячись на ікону: “Господи Ісусе Христе, що в сьому образі явився на землі і зволив на хресті пригвоздитися, і прийняв страсті заради гріхів наших!

---

⁴ Отрок — князівський або боярський слуга, що входив до складу молодшої дружини, молодий дружинник.

⁵ В'ячеслав — йдеться, очевидно, про В'ячеслава Чеського.

⁶ Псалми — релігійні пісні, молитви.

Сподоби мене, Господи, заради імені Твого убитим бути!” Тоді почув він тупіт убивць біля шатра і, затрепетавши, почав сльози з очей випускати, мов струмінь. І сказав:

— Слава тобі, Господи, за все, що сподобив із-за заздрості лютої сю прийняти смерть і всепостраждати заради любові до слова Твого. Не захотів я слави княження, ні столу батькового, не зволив за апостолом, що каже: “З любові все терпить, всьому віру бере, не шукає своїх”. Тим-то, Владико, душа моя в руці Твоїй є, адже не забув закону Твого, адже Тобі, Господи, годі так бути”.

Це побачили піп і отрок, що йому служили, — господина свого змарнілого і обнятого печалю, і з плачем сказали йому:

— Господине наш любий, якою добротою ти був наповнений, коли заради любові Христової не захотів противитись братові, хоч мав біля себе всіх воїнів.

Тоді вони побачили, як мчать до шатра, блискаючи оружжям і оголеними мечами, як скочили і без милості посунули копія окаянний Путша, Татець, Єлович, Ляшко — і так пробито було вельми милостиве тіло блаженного Бориса. Отрок же його Георгій упав на тіло його і сказав:

— Не покину тебе, господине мій любий, але краса тіла твого прив’ядає, тут і я буду сподоблений життя своє кінчати.

Був-бо він угрин родом, Борис возложив на нього золоту гривну і любив його — тут і його пробив копієм, він вискочив поранений із шатра нашвидку. Так само й Борис — не попали йому в серце. Почали казати вбивці:

— Чого дивимося, стоячи. Кінчаймо велене нам!

Се блаженний Борис почув і почав молитися і просити їх, кажучи:

— Брати мої возлюблені. Дайте мені трохи часу Господові моєму помолитися!

Зирнув на небо зі сльозами і, гірко зітхнувши, почав молитися умиленно засмученим серцем:

— Господи, Господи, Боже всемилостивий і премилостивий, слава Тобі, що сподобив мене перейти від зваби життя сього, слава Тобі, прещедрий Живодавче, що сподобив мене еси терпіння святих мучеників; слава Тобі, Владико, Людинолюбче, що сподобив мене прийняти хотіння серця могого! Слава Тобі, Христе, за велике милосердя, що спрямував ноги мої на путь мирний іти до Тебе неблаженно, тож доглянь із висоти святої Твоєї і побач хворість серця мого, яку я від свого брата прийняв, для Тебе-бо я умертвлений! Господи Боже, знай-бо, Господи мій, знай, що не

протівився я аж ніяк. Кажу: мав я всіх воїв батька мого зі мною і всіх улюбленців батька мого, і ніяк я не мислив братові моєму зла; він же, як тільки міг, постав на мене. Коли б мене ворог неважив, перетерпів би я це; коли б ненависник злоторив проти мене, сховався б я од нього, але Ти, Господи, бачиш, тож суди те, що сталося між мною і між братом моїм, і не постав нам, Господи, гріха сього, але прийми душу Ти нашу.

Тоді сам зирнув на тих умиленними очима і зі змарнілим лицем, весь слізьми облившись, сказав:

— Братіє, приступіте і кінчайте службу вашу, і хай буде мир господину, братові мойому, і вам, братіє!

Чуючи слова його слізні, не можучи ані слова сказати від страху і печалі лютої, але із зітханням гірким плакали кожен у душі своїй, кажучи: “Горе мені, княже наш любий і дорогий, блаженний водителю сліпих. Одежа нагих, старості жезле, вказувателю безсоромним — хто-бо се все виправить! Та ж бо не захотів він слави світу сього і не зволив веселитися з чесними вельможами у князюванні, і не захотів вічності у сьому житті; хто, братіє, не подивується великому твому смиренню, хто не смириться, сього смиренного бачачи і слухаючи!”

А помер преблаженний святий Борис і віддав у руки Божії душу свою місяця липня, у двадцять четвертий день, на пам'ять святої мучениці Христини. Побито тоді ж отроків багато. З Георгія ж не могли зняти гривни, тож відсікли голову і відкинули вбік, через що пізніше не могли пізнати тіла його. Блаженного ж Бориса загорнули в шатро і повезли на колісниці, а коли були в бору, почав він підіймати святу голову свою. Про се Святополкові сторожа повідомила, він же послав два варяги і пробили вони мечем його серце: так він помер і взяв незв'ядний вінець; тіло його святе принесли до Вишгорода і поховали в церкві святого Василія в землі.

Забиття святого Гліба

І на сьому не полишив убивства окаянний Святополк, але на більше скаженство почав поставати. І, бачачи здійснене бажання і уже не згадуючи лихого вбивства, нітрохи до покаяння не схилився, бо сатана його підбивав, щоб ще гірше содіяти і ще більше вбивство. Мислив-бо у собі окаянний:

— Що вчиню, коли полишу вбивство двох, зло мені буде! Почувши про це, брати мої гірше над се мені учинять, і як там не буде, а проженуть мене і відчуждуся від престола батька мого, на жалість мою земля з'їсть мене і огуда упаде на мене, а князівство моє візьме інший, і в дворах моїх не буде живучого. Коли його Господь возлюбив, а я вбив, до хвороби виразку приклавши, прикладу отож беззаконня до беззаконня, адже гріх матері моєї не залишить мене і з праведними не напишуся.

І в розум поклав лиху раду диявол.

Послав [Святополк] по блаженного Гліба, сказавши:

— Прийди швидко, батько кличе тебе — не здоровиться вельми.

Гліб же, не гаючись, з малою дружиною на конях пішов і приїхав на Волгу, до гирла Тьми⁷, і у рові схитнувся під ним кінь і трохи надломив йому ногу. Звідтіля до Смоленська пішов і став на Смядині, яку бачимо від Смоленська єдину. В той час вістка Ярославові надійшла про отню смерть і про брата. Послав Ярослав до Гліба і каже:

— Не ходи, брате, батько тобі вмер, а брата від Святополка вбито.

Почувши це, Гліб закричав плачем гірким та смутною любов'ю, проказуючи:

— Горе мені, Господи, горе мені, про двох я плачу і стогну, про двох, жалкуючи, тужу; горе мені, плачу по батькові, ридаю також і вельми відчаюючись, по тобі, брате Борисе, як ти був без милосердя прободжений і як смерті був відданий від свого брата, а не від ворога. Ліпше мені з тобою, брате, вмерти, аніж про тебе знати, що позбавлений ти життя. Я гадав бачити твоє янгольське лице, а се вже туга наспіла до мене люта. О брате, господине, нині що я учиню, позбавлений твоєї доброти й батька многорозумного? О милий господине, брате, коли єси дістав відвагу від Господа, моли про моє знидіння і скорботу. Хай же і я сподоблюся ту ж таки прийняти страсть, і з тобою я житиму, аніж у звабі світу сього бути, — і так він стогнав і сльозами землю мочив, і з частими зітханнями Бога прикликав.

Тут приспіли раптово послані від Святополка лихії його слуги і лютії зложорстокі звірі, котрі душу мали, яких зустрів у насаді будиши, в гирлі Смядини. Гліб же зрадив душею, сподіваючись од них цілування прийняти, а вони насупилися, а оскільки так само

⁷ В інших списках — Смядини.

пливли, почали оті лиходії стрибати в насад блаженного, маючи оголені мечі, аж у гребців зі страху із руки весла повипадали. Гліб же збагнув, що це вбити його хочуть, зирнув на них умиленними очима, весь сльозами zalившись і часто зітхаючи від скорботи сердечної, і з засумованим лицем жалісно видав із себе голос, кажучи:

— Господинове, братіє улюблена, залиште мене, ніякого зла не вчиню. Господинове мої, не ображайте мене — яку вчинив обиду братові мойому і вам? А коли є якась обида, ведіте мене до князя вашого, а до мого господина, брата. Помилуйте мене, юність мою помилуйте, я буду рабом, господинове мої, помилуйте. А ви, господинове, не зітніте мене невіршого — не споживете колосу недозрілого, а молоко; беззлісної не ріжте лози молодії, доброплідної — молю я вас і схиляюся перед вами. Звістіте мені, яке вам учинив я зло? Хай же не жалітимуся на вас, невже ви кров мою пролити хочете, адже в руках я ваших, братіє?

Вони ж бо, немилосерднії лиходії, жодного слова не постидилися, але, мов лютії звірі, схопили його. Блаженний почав казати таке:

— Спасися, батьку, господине Василю, спасися, мати, госпоже моя, спасися, брате Борисе, старійшино юності моєї, спасися, брате-приспільнику Ярославе, спасися ти, брате Святополче, спасіться й ви, братіє і дружино, всі спасіться, уже-бо не буду вас у житті своєму видіти, оскільки розлучаюся із вами з нужди, — і, кажучи це, плакав. — Василю, Василю, батьку мій, прихили вухо своє, почувй голос мій і подивись, що лучилося чадові твоєму, як без вини заколюють його, почувй, небо, утям, земле і ти, брате Борисе, почувй голос мій. Батька мого Василя прикликаю — не почувє, ні ти мене не почувєш — уздри скорботу серця мого і рану душі моєї, побач із течивом сліз моїх, наче ріку. Ніхто мені не допоможе, але ти мене пом'яни і помолися про мене Христу-Богові.

І почав, укланувши, молитися, кажучи:

— Прещедрий Господи, премилостиво сліз моїх не неваж, але умилися на моє знидіння й уздри розжалібнення серця мого — вже бо заколюють мене, не знаю, хто радив, чи за яку обиду, й не гямлю — ти знаєш, Господи мій! Господи, ти апостолам своїм сказав: “Коли за ім'я моє озлобляться на вас і зражені будете разом із друзями, і брат брата на смерть віддасть, і умертвлять вас імені мого заради”. І ще таке: “І не лякайтеся тих, — каже, — хто тіло вбиває. Уздри, Господи, і суди се, бо душа моя перед тобою,

Господи, в руки твої віддаюся і тебе ставлю з Отцем і Сином, і Святим Духом”.

Тоді зирнув на них умиленно і притишеним голосом сказав:
— Братіє, вже починайте, робіте, для чого послані були!

Тоді окаянный Горясір велів зарізати його, повар же Глібовий на ім'я Торчин заколов блаженного Гліба, ніби незлобиве ягня, — місяця вересня в п'ятий день, у понеділок, на пам'ять святого пророка Захарія; і принесено Господові чесну жертву, і ввійшов у небесні обителі до Бога, і уздрів любого свого брата, й дістав небесного вінця, якого бажав, і зрадів радістю, що дістав се од Бога. Окаянні ж убивці повернулися, прийшли й повідали Святополкові, що сотворили велене ним. Він же возвеселився серцем, і збулося сказане пророком Давидом: “Чого хвалишся злом, о могутній? Ти зло полюбив над добро, а неправду більш, як правду казати... отож Бог зруйнує назавжди тебе, тебе викине і вирве”.

Убитого ж Гліба і схованого на місці опустили поміж двох колод. Господь же не полишає рабів своїх: там, де лежало тіло святого, довгий час інколи стовп було видно вогнений, що горів, ніби свіча, і знову-таки чули янгольське співання, хто мимо проходив і лови чинив чи випасав. Це бачили і чули, але ні в кого не було гадки знайти тіло блаженного Гліба, аж доки Ярослав, рушаючи, з'єднав численних воїв на окаянного братовбивцю Святополка і численні з ним учинив брані. І завжди при сприянні Божому і при святому сприянні перемагав, а окаянный посоромлений тікав. Потім триклятий прийшов із множеством печенігів; Ярослав тоді з'єднав воїв і пішов супроти на Альту й поставив стани на тому місці, де був убитий святий Борис, звів руки до неба і сказав:

— Се кров брата мого волає до Тебе, Владико, як колись Авелева, і Ти відомсти за нього, як братовбивцеві Каїнові. Тож молю Тебе, Господи, хай і сей так само помсту прийме! — І, помолившись, сказав: — О брати мої! Хоч тілом звідси пішли, але благодаттю живі, ви, що стоїте перед Господом, молитвою допоможіть мені!

Це сказавши, пішов на супротивника і покрив поле злодійське⁸ множістю воїв, і зійшлися вони, коли сонце сходило. І була січа лиха тоді, і сходилися тричі, билися цілий день, а до вечора осилив

⁸ В інших варіантах — поле ляцьке, латинське.

Ярослав, а той окаянний Святополк побіг, і напав на нього біс і розслабив, аж на коні не мав змоги сидіти, а несли його на носилицях. І прибігли до Берестового з ним. Він же каже:

— Тікайте всі, женуться-бо за нами і посилають.

І не було спротиву тим, що гнались у слід їхній.

І так, лежачи в немочі, схоплювався і казав: — Тікаймо, іще женуть. Ох, горе мені, загину! Тікайте!

І не міг на одному місці терпіти. І побіг у Ляцьку землю, гонений гнівом Божим, і прибіг у пустиню між чехи і ляхи, і тут покінчив лихе життя своє окаянний. І дістав відомсту від Господа, що з'явила послана на нього пагуба, а після смерті вічну взяв муку, і так подвійно прогрішив у житті: тут позбувся не тільки княження, але і життя, а там не тільки царства небесного і з янголами перебуття, але й муці та вогню віддався. І є прірва його⁹, й досі виходить із неї сморід лихий, що вказує людям: коли хтось, почувши се, учинить так само, то таке осудження прийме, ще й лютіше сього. Так само й Каїн, про помсту не знаючи, єдину дістав рану, а Ламех¹⁰ знав, отже, знаючи про Каїнову покару, з-за того сімдесят¹¹ помст прийняв — така-бо відомста злотворящим. Так само Іульян-цар, що багато крові пролив святих, дістав був копієм у серце і був пробитий, так само і сей окаянний, уникаючи злострасності, смерть прийняв, і відтоді крамола припинилася на Русі. А Ярослав, узявши всю владу Руської землі, почав про святі тіла розпитувати: як і де покладені були. Про святого Бориса розказали йому, що у Вишгороді його покладено, а про святого Гліба не всі знали, в якому місці його вбито, тільки відали, що поблизу Смоленська вбитий він. І повідали йому (Ярославу), що чували від приходніх ізвідти, як світло бачили і свічі в порожнім місці. Почувши се, послав [Ярослав] на розшуки пресвітерів, аби розізнали про брата. Ішли вони з хрестами, і свічами, і кадилами і, поклавши в насад, взяли й поклали у Вишгороді, де було преблаженного Бориса тіло.

Се ж бо пречудно і дивно стільки літ тіло святого лежало і не вчеплене було звірами, нітрохи не почорніло, як це тіла у мертвих, але світле було, і красне, і ціле, і добрі пахощі мало. Так було збережено стратотерпцеве тіло, і хоч не знав багато хто, де було покладено святі тілеса, але прославив їх Христос по цілій Руській країні

---

⁹ В інших варіантах — є могила його.

¹⁰ Ламех — біблійний персонаж, батько Ноя.

¹¹ В інших варіантах — десять помст.

пречисленними чудесами, що сяjali, ніби сонце, сліпих просвічуючи, хворим здоров'я подаючи, кривим — ходіння, глухим — слух; усі недужі, котрі своєю вірою закликали, скоро діставали зцілення — несила виповісти творені святими чудеса. Воістину цілий світ може сказати, що діються предивні чудеса (більше їх як піску морського) не тільки тут, де їхні тілеса, але й по всіх країнах: всі болісті й недуги відганяють, а тих, що в узах і в темницях, визволяють, і на місцях, де церкви в їхнє наймення поставлені, багато чудес зцілення сотворяється, — все те як похвалити не тямимо і не знаємо; може, вами ангела назвуть, що швидко знаходить скорботних, царя чи князя запрошу до вас, а більше — людину просту, що досягає смирення, — нині ж бо у вишне царство поселилися. Воістину, ви царі є царям і князі князям, та ж бо при вашому сприянні князі наші противенців перемагають, вашою поміччю хваляться, ви землі Руської забрала й утвердження землі нашої. Тож сприяйте у своїй Вітчизні так, як і великий святий Дмитрій¹² і не неважте новопросвічених людей, котрі віру стверджують молитвами вашими. О блаженні! Та ж бо гроби прийняли тіла ваші чесні, як скарб багаточінний блаженної церкви — в ній-бо покладено було раки¹³ ваші святії, що ховають блаженні тіла ваші. Блаженний-бо воістину більше всіх город руський, який має в собі такий скарб, з ним-бо не порівняється жоден у світі — воістину Вишгород зветься. Другий Селунь¹⁴ у Руській землі явився, славний своїм безмзди лікуванням: не тільки наш народ, але й приходні з усіх країн безкоштовно зцілення беруть. Але про блаженних Христових стратотерпців завжди від нас молитва, хай не прийде на нас зло і всяка пагуба хай не найде на нас, голод же й озлоблення відженеться і від усякого бранного меча хай збавить нас, і від міжусобних ратей, і марної смерті, і від усіх гріхів падіння заступіте нас, тих, що уповають до вас, як грішники великі і беззаконні понад міру, але які мають надію на ваші Спасові послані молитви. Владико, Господи, доглянь з небес нас, убогих і надто грішних, дай же нам час покаяння, не погуби нас з беззаконствами нашими. Помилуй нас, ущедри за милістю своєю і заступи постійними молитвами стратотерпців Твоїх.

---

¹² Дмитрій — очевидно, йдеться про великомученика Дмитрія Солунського.

¹³ Раки — кам'яні гробниці.

¹⁴ Селунь, Солунь — нині м. Салоніки в Греції.

АПОКРИФІЧНІ ТВОРИ

Ходіння Богородиці по муках

(За грецьким оригіналом XI ст.)

Апокаліпсис Пресвятої Богородиці про покарання

Господи, благослови.

I. Намірилася Всесвята Богородиця піти помолитися на гору Єлеонську і, помолившись Господу Богу, мовила: “В ім'я Отця і Сина, і Святого Духа, хай зійде архангел Михаїл і оповість мені про покарання і про все, що на небесах, на землі і під землею”. І по слову її зійшов архістратиг Михаїл разом з ангелами від сходу та від заходу, від півдня та від півночі. І поцілували вони Благодатну, і сказали їй: “Радуйся, Отця осяяння, радуйся Сина перебування, радуйся, Святого Духа осініння, радуйся, семи небес склепіння, радуйся, чотирнадцяти склепінь твердине, радуйся ангелів поклоніння, радуйся пророків провіщення, радуйся всіх найвища до трону Божого”. І сказала архангелові Благодатна: “Радуйся і ти, Михаїле, архістратиже, невидимого Отця служителю, радуйся Михаїле, архістратиже, Сина мого помічника, радуйся Михаїле, архістратиже, бо тирана перемиг і тронові Господньому гідно передстоїш, радуйся Михаїле, архістратиже, бо тобі належить вострубити й збудити усіх, хто одвіку спочив, радуйся Михаїле, архістратиже, бо першим єси перед лицем Бога”.

II. Подібно возславивши усіх ангелів, почала Благодатна просити архістратига: “Повідай мені все, що на землі”. І так відповів їй архістратиг: “Усе, що попросиш, повідаю тобі”. І спитала його Всесвята: “Скільки є покарань, що ними карається рід людський?” [І сказав архістратиг: “Незліченними є покарання”]. І знову сказала Благодатна: “Повідай мені те, що на небі і на землі”.

III. Тоді звелів архістратиг Михаїл ангелам, що від заходу, і відкрилось, і розверзнувся гадес, і стало видно в ньому тих, хто

приймає кару. І було там багато чоловіків і жінок, які плакали. І спитала Благодатна архістратига: “Хто це такі, і в чому гріх їхній?”. І сказав архістратиг: “Це, Володарко, ті, хто в Отця, Сина і Святого Духа не вірував і через те тут так караються”.

IV. І побачила в іншому місці пільму велику. І було там багато чоловіків і жінок. І спитала: “Що це за пільма і хто є ті, що приймають кару в ній?” І сказав архістратиг: “Господине, у цій пільмі перебуває багато душ”. І сказала Всесвята: “Підніміте пільму, щоб побачила я і це покарання”. І сказав архістратиг Благодатній: “Неможливо, щоб бачила ти цю кару”. І відповіли їй ті, що наглядали (за покаранням), і сказали: “Володарко, маємо повеління від Невидимого Отця, щоб не бачили вони світла, доки не запалить його Син твій благословенний на землі”. І стала сумною Всесвята, і звела очі свої до чистого трону Отця і сказала: “В ім'я Отця і Сина і Святого Духа, підніміте пільму, щоб побачила я і цю кару”. І одразу піднялася пільма та, і наче всі сім небес закрила.

V. І лежало там багато чоловіків і жінок, і був плач великий і стогін. І як побачила їх Всесвята, заплакала і мовила: “Що скоїли, нещасні? Як тут опинилися?” І не було на те ні звуку, ні відповіді. І сказали ангели, що наглядали за карою: “Чому не відповідаєте Благодатній?” І тоді промовили ті, хто приймав кару: “Володарко, одвіку не бачили ми світла і не можемо на нього очей підняти”. І накрила їх одразу смола кипляча. І побачила це Всесвята і заплакала. І сказали їй ті, що приймали кару: “Чому питаєш нас, Володарко? Син твій благодатний приходив на землю і не спитав нас, ні Іоан Хреститель, ні Мойсей, великий пророк, ні апостол Павло до нас не з'явилися. Чому ж ти, Всесвята, стіна (захисна) християнам, яка багато молилася Господові за християн, рабів твоїх, чому ти удостоїла нас і питаєш?”.

VI. Тоді мовила Всесвята архістратигові Михаїлу: “Якими ж є гріхи їхні?” І сказав архістратиг: “Це ті, хто Отця і Сина, і Святого Духа не величали і тебе, як Богородицю, не сповідували, що від тебе народився Господь наш Ісус Христос, Син Бога, і плоть прийняв, і через те отак покарані”. І знову Всесвята заплакала і мовила до них: “Чому так збочилися, бідолашні, чому не вославили Отця і Сина, і Святого Духа, чому не поклонялися Трійці єдиносущій, чому не сповідували Сина і Слово Боже, що плоть прийняв від мене, чому не вірували, що Христос Спаситель народився від мене, раби його? Чи не чули ви слова пророка, що “зачне Діва в лоні своєму і народить, і назвуть Його Еммануїлом”? Справедливим є Суд Божий”. І, як мовила те Всесвята, знову впала пільма на них, як було спершу.

VII. І сказав архістратиг: “Куди хочеш, Благодатна, щоб пішли ми, на захід чи на південь?” І Володарка мовила “На південь”. І одразу з’явилися херувими та серафими, і перенесли Благодатну на південь, де витікає ріка вогняна. І було там багато чоловіків і жінок, одні занурені до пояса, другі до грудей, інші до шиї а ще інші до верху. І, побачивши їх, Богородиця спитала архістратига “Хто це такі, і в чому гріх їхній?” І сказав архістратиг: “Ті, хто занурений до пояса, отримали прокляття від батька й матері і тому отак приймають тут кару, як прокляті”.

VIII. І (спитала) Всесвята “Хто такі ті, що занурені у вогонь по груди?” І сказав архістратиг: “Це ті, хто кумів своїх бив, зневажав і заводив у блуд. Через те отак покарані”.

IX. І мовила Богородиця до архістратига: “Хто такі ті, що занурені по шию у полум’я вогню?” І сказав він: “Це ті, Всесвята, хто їв м’ясо людське”. І мовила Богородиця: “Як може бути, щоб людина їла людське м’ясо?” І [сказав] архістратиг: “Послухай, Володарко, що я тобі про це повідаю. Це ті, хто викидав немовлят з утроби своєї і віддавав їх на з’їдення собакам”. Це також ті, хто видавав братів своїх, доносячи на них царям і правителям. Через те отак тут покарані”.

X. І спитала Всесвята: “Хто такі, занурені у вогонь до верху?” І сказав архістратиг: “Це ті, хто прибуток одержував від свого золота і самовладно поводився у церкві Божій. Через те отак тут покарані”.

XI. І побачила в іншому місці чоловіка, підвішеного за ноги, і черви поїдали його. І мовила до архістратига: “Хто це такий, і в чому гріх його?” І сказав: “Це той, хто чесно і животворного хреста тримаючи, неправдиво присягався, — хреста, перед яким ангели тремтять і люди, — а він неправдиво присягався. І через те покараний”.

XII. І побачила жінку, підвішену за вуха, [і поїдала себе, і всякого роду звірі виходили з рота її і пожирали її]. І спитала (Благодатна архістратига): “Хто це така, і в чому гріх її?” І сказав архістратиг: “Це та, що вислуховуючи та переповідаючи у домах ближніх та сусідів, про що там говорять, сколочувала з того злослів’я та неприязні. Через те так покарана”.

XIII. І, дивлячись на все це, Всесвята заплакала і мовила до ангела: “Добре тій людині, яка і не народжувалася”. І сказав їй (у відповідь): “Ще не бачила ти, Всесвята, дійсно великих покарань і мук грішників”. І мовила Всесвята: “Ходімо, Михаїле, великий архонте, поведи мене, щоб побачила я всі покарання”. І сказав архістратиг: “Куди хочеш, щоб ми пішли?” І мовила Всесвята: “На захід”. І одразу з’явилася хмарина, сповнена світла, і перенесла її на захід.

XIV. І побачила мовби наповнену вогнем хмару, і лежало там багато чоловіків і жінок [і ложа їхні були, як полум'я вогню]. І мовила Богородиця: “В чому гріх їхній?” І сказав (їй ангел): “Це ті, хто вранці у День Господень лежать, наче мертві, і не славлять Бога у церкві. За те й покарані”. І мовила Всесвята: А якщо хтось не міг встати на вранішню, що зробиш?” І сказав архістратиг: “Послухай, Всесвята, якщо запалять дім з чотирьох кінців, і охопить той дім полум'я зусібіч, і не зможе хтось вийти, то матиме прощення, оскільки не міг вибігти через вогонь, який охопив його з усіх боків. Лише так може тінь одержати прощення”.

XV. І побачила в іншому місці вогняні лави, і на них сиділо багато полум'яніючих чоловіків і жінок. І спитала Всесвята: “Хто це такі, і в чому гріх їхній?” І сказав архістратиг: “Це ті, Всесвята, хто не вітав належно пресвітерів, коли заходив до храму Божого, так само, як не вітав і своїх кумів. І через те покарані”.

XVI. І побачила в іншому місці немовби дерево залізне, і мало воно гілки залізні, і на тих гілках було підвішено за язика багато чоловіків і жінок. І як побачила їх Всесвята, то заплакала і спитала: “Хто це такі, і в чому гріхи їхні?” І сказав архістратиг: “Це ті, хто лжеприсягався, наклепники, облудники, ті, хто заперечував віру Христову, донощики, лихословці, нападники, ті, хто розлучав брата від брата й жінку від чоловіка, ті, хто не уникав нечистих зв'язків і відлучав віруючих братів від Христової віри й від братів їхніх, збурюючи між ними суперечки і розбрат”. [І мовила Всесвята: “Як же можна розлучити брата від брата?” І сказав архістратиг: “Послухай, Всесвята, про це: якщо хтось із язичників приходив хреститися, і казали йому: “Хто ти є, язичнику невіруючий, що їсть нечисте”, то за те відповідно і приймають тепер покарання”.] [І побачила Всесвята жінку, підвішену за язик, і на шиї у неї був змії, що пожирав рота їй. І спитала Всесвята архангела: “Хто це така, і в чому гріх її?” І сказав архістратиг: “Це Іродіада, через яку було стято голову Іоанові Предтечі”.]

XVII. І побачила Всесвята в іншому місці чоловіка, підвішеного за чотири (кінці), і з нігтів його сильно сочилася кров, а язик його був зав'язаний полум'ям вогню так, що не міг він ні застогнати, ні сказати: “Господи, помилуй”. І, дивлячись на це, Всесвята заплакала і мовила тричі: “Господи, помилуй”. Після того, як вона вимовила “Господи, помилуй”, прийшов ангел, який мав владу над мукою, і розв'язав язика тому нещасному во славу і честь пречистої Володарки. І спитала Всесвята архістратига: “Хто цей нещасний, який має таке покарання?” І сказав він: “Цей грішник, Всесвята, був економом, який не творив волю Божу, а живився тим, що належало церкві, кажучи: “Хто працює

на храм, від храму й годується”. Через те отак і покараний”. І мовила Всесвята: “По тому, як вірував, хай буде йому”. І знов зв’язався язик тому чоловікові.

XVIII. І сказав ангел: “Ходімо, Всесвята, і покажу тобі, де приймають кару ієреї”. І пішла, і побачила пресвітерів, що були підвішені за двадцять нігтів, і вогонь від голів їхніх виходив і опалював їх. І як побачила це Всесвята, заплакала і запитала: “Хто це такі, і в чому гріх їхній?” І сказав ангел: “Це, Всесвята, ті, що перед святим жертвником стояли і, коли розділяли тіло Господа нашого Ісуса Христа, упускали крихти його, які ніби зорі [перлини] летіли долі і страшний трон небесний коливався, і підніжжя Господа нашого тремтіло, а вони не помічали того й не розуміли таїнства Божого, але зневажали пречисте тіло і кров Його, без страху перед Богом. І через те так тут покарані”.

XIX. І побачила Всесвята чоловіка і крилатого звіра, що мав три голови, як полум’я вогненне: дві голови були звернені до очей того чоловіка, а третя голова до рота його. І, дивлячись на нього, Всесвята спитала ангела: “Хто це такий, що не може врятуватися від пащі драконової?” І сказав їй ангел: “Цей чоловік, Всесвята, церковний чтець, який не творив згідно з приписами Святого Євангелія, [людей навчав, а сам приписи Божі не виконував]”.

XX. І сказав ангел: “Ходімо, Всесвята, покажу тобі, де приймають покарання ті, хто носив схиму ангельську”. І пішла Всесвята, і побачила їх, занурених у вогонь, і черв неусипний поїдав їх. І мовила Всесвята: “Хто це такі, і в чому гріхи їхні?” І відповів ангел: “Це, Всесвята, ті, що ангельську схиму носили і на землі називалися патріархами, митрополитами й архієпископами, але імен таких не були гідні і не відповідали їхній честі. На землі благочестивими святими називалися, а на небесах вже святими не вважалися, бо не творили, як належить тим, хто ангельську схиму носить, і тому приймають тут таку кару”.

XXI. І побачила жінок, підвісених за нігті, і полум’я вогню виходило у них із рота і опалювало їх, і численні звірі поїдали їх, і стогнали вони і голосили: “Помиліть нас, бо покарані ми більше за всіх, хто перебуває тут у місцях мук”. І, дивлячись на них, Всесвята заплакала і запитала ангела: “Хто це такі, і в чому гріхи їхні?” І сказав ангел: “Це пресвітериси, які пресвітерів не шанували, а після того, як пресвітери їхні померли, приймали чоловіків, і за це так покарані”.

XXII. На тому самому місці побачила Всесвята й дияконису, підвішену (серед вогню), і двоголавий звір пожирав їй груди. І спитала Всесвята ангела: “В чому гріх її?” І сказав він: “Це

диякониса, яка тіло своє в блудодійстві осквернила. Через те приймає тут таку кару”.

XXIII. І побачила інших жінок у вогні, і всякі звірі пожирали їх, і спитала Всесвята: “Хто це такі, і в чому гріх їхній?” І сказав їй архістратиг: “Це ті [чорниці з монастиря, які віддалися на блуд. І через те отак покарані]. І сказав архістратиг: “Ходімо, Всесвята, покажу тобі, де приймає кару багато грішних”. І побачила ріку вогню такого, як кров, і на своєму шляху поглинала ріка тих, хто перебував у хвилях її. І мовила Всесвята: “В чому гріх їхній?” І сказав архістратиг: “Це розпусники, наклепники й ті, хто вже о першій годині розрешується від посту, й ті, хто поїдає доробок інших, і ті, хто розлучає чоловіка з жінкою, а також п’яниці, обвішувальники, немилостиві архонти і єпископи, ті, хто не подає милостиню, патріархи й царі], які не творили волю Божу, а дбали тільки про себе, себелюбці, які нечесно прибуток одержували”. І як почула те Всесвята, то заплакала і мовила: “Біда грішним”. І сказав ангел: “Чого плачеш, Господине, ще не бачила ти великих кар”.

XXIV. І сказав ангел: “Ходімо, Всесвята, покажу тобі всі покарання”. І мовила Богородиця: Покажи їх мені, великий архонте”. І сказав їй: “Куди хочеш, Благодатна, аби ми пішли: на схід чи ліворуч від раю?”. І мовила Всесвята: “Ліворуч”. І по слову її перенесли Благодатну ліворуч від раю. І була там велика ріка вогню і п’ятьма велика. І на вигляд була та ріка темніша від смоли, і лежало в ній багато чоловіків і жінок, і кипіла вона, ніби мідь, і наче у бурхливому морі були дужими хвилі над грішниками, і коли піднімалися ті хвилі, то грішні опускалися на глибину й не могли ні звестися, ні вимовити: “Помилуй, Справедливий Судія”. І пожирав їх черв неусипний, і безліч звірів було, що вгризалися в них.

XXV. І як побачили Святу Богородицю ангели, котрі карали грішних, то вигукнули на весь голос: “Святий Боже, милосердний, через Богородицю причащаємось Тобі, Сину Божий, бо одвіку не знали [не бачили] світла, а сьогодні пізнали його через Богородицю”. І знову воззвали всі в один голос: “Радуйся, Благодатна Богородице! Радуйся, світильнику неприступного світла! Радуйся і ти, архістратиже Михаїле, заступнику за все творіння! Ми ж, дивлячись на грішних, які приймають тут кару, вболіваємо за них”. І як побачила Всесвята ангелів, так засмучених через грішних, то заплакала і мовила: “Біда грішним і їхнім рідним”. І знову мовила: “Треба побачити грішних”. І коли йшла Пресвята з архангелом, усі ангели молилися: “Господи, помилуй!”

XXVI. І після того, як сотворили єктенію, затихла ріка, вгомонилися вогняні хвилі, і стало видно в ній грішників, наче гірчичне зерня. І як побачила їх Всесвята, то заплакала і мовила: “Що це за ріка, і що це за хвилі?” І сказав ангел: “Ця ріка — вогонь зовнішній, а муку приймають у ній іудеї, які розп’яли Господа нашого Ісуса Христа, Сина Божого, і святе хрещення заперечували; ті, які чисте [неопалиме] миро хрещення з кумами оскверняли, і той, хто блуд чинив з матір’ю і дочкою, і чаклуни, і вбивці, і ті, хто немовлят заморював”. І мовила Всесвята: “По вірі їхній хай буде їм”. І в ту саму мить хвилі накрили грішних, і пільма закрила їх. І сказав архістратиг: “Якщо хтось потрапить у пільму цю, то вже ніколи не буде пам’яті про нього перед лицем Бога”. І мовила Всесвята: “Біда грішним, бо безкінечним є вогняний потік”.

XXVII. І сказав архістратиг: “Ходімо, Всесвята, покажу тобі озеро вогняне, де приймає кару рід християнський”. І пішла Всесвята, і побачила озеро вогняне і в ньому грішних, і одних з них можна було лише чути, а інших — бачити [і було лише чути плач, а самих грішних не було видно]. І спитала ангела: “Який гріх їхній?” І сказав: “Це ті, Всесвята, які хрестилися і Христовому Слову єдиному прилучилися, але справи диявольські чинили і загубили час для покаяння. Через те отак тут покарані”.

XXVIII. І мовила Всесвята: “Звертаюся до тебе з єдиним проханням, прошу тебе, аби і я увійшла і приймала кару з християнами, бо вони є діти Сина мого”. І сказав їй ангел: “Ти у раю відпочиватимеш, Володарко”. І мовила Всесвята: “Прощу тебе, вознесемо молитву за грішних, щоб почув нас Господь Бог і помилував їх”. І сказав арх[істратиг]: “Живий Господь Бог, сім разів на день і сім разів на ніч возносимо усі ми, ангели, гімн Володареві із заступництвом за них. Але не чує нас Господь Бог”.

XXIX. І мовила Всесвята: “Прощу тебе, звели воїнству ангелів, аби підняли мене на найвищу висоту небесну і поставили перед Невидимим Отцем”. І возвела руки свої пречисті до пречистого трону Отця, і мовила на весь голос: “Тричі Єдиносущий Отче, Сину і Святий Душе, Боже невидимий, людинолюбний Господи, милостивий Володарю, помилуй грішних, [які прийняли печать Твого святого хрещення, а тепер покарані], бо бачила я, Господи, великі муки їхні і покарання й не можу винести горя. Звели рабі твоїй, Володарю, аби і я приймала покарання з християнами”. І почула голос, який казав так: “Як же я маю їх помилувати, тих, що самі себе не помилували?! Нехай одержують по ділах своїх”. І мовила Богородиця: “Не прошу тебе, Володарю, за невіруючих іудеїв”, але заради нещасних християн

закликаю Тебе до милосердя, Господи багатомилостивий”. І вдруге почула голос, який говорив: “Вони братів своїх не помилювали, то як же я можу їх помилювати?!” І мовила Богородиця: “Володарю великодушний, помилуй грішних християн, які тепер, Господи, приймають покарання. Адже кожне творіння мене, рабу Твою, закликає, кажучи: “Свята Володарко, поможи нам”. Тоді сказав їй Господь: “Послухай, Свята Святих, Діво Всесвята, якщо хтось ім'я твоє закликає, того я не залишу ні на небі, ні на землі”.

XXX. І мовила Богородиця: “Де ж пророцтво Мойсея, де ж усі пророки та отці, де святі апостоли і мученики, й усі святі, де ти єси, святий Павле, апостоле Господній?! Де четверо євангелістів, самовидців Слова, оповісників Його, де сила високочтимого і животворного Хреста, який Адама і Єву від старого прокляття звільнив, де єси ти, свята Неділя, хвала християн, ім'я триденного воскресіння Господа, де полки ангельські? Ідіте помолимося за грішних християн, аби послухав нас Господь і помилював їх”.

XXXI. Тоді архангел Михаїл і всі ангели разом з Божою Матір'ю заговорили в один голос, кажучи “Помилуй, Володарю, християн, помилуй тих, хто сповідував тебе, Отця і Сина, і Святого Духа, Бога істинного безсмертного, навіть якщо вони впали в гріх”. Тут заговорив і Мойсей: “Помилуй, Володарю, тих, кому я закон твій дав”. І сказав Іоан: “Помилуй, Володарю, тих, кому я Новий Заповіт твій дав і Святе Євангеліє”. Тоді подав голос і апостол Павло, кажучи: “Помилуй, Володарю, тих, кому я Послання твої передав до Церкви”. І сказав Господь Бог: “Послухайте всі: якщо керуватися законом, який я дав Мойсеєві, й Євангелієм, яке я дав Іоанові, й посланнями, які я передав Павлові, та силою чесного і животворного Хреста, то саме так слід судити”. І не мали, що сказати на те, крім “помилуй, Справедливий судіє, помилуй, Господи”. Тоді Богородиця знову мовила: “Помилуй, Господи, грішних які закон твій виконували і Євангеліє твоє прийняли, і в Сина твого увірували, і святим хрещенням хрестилися, і чесний та животворний Хрест твій шанували, і тебе, Отця і Сина, і Святого Духа, сповідували на землі, але, як нерозумні, відсторонилися од вірних і стали здобиччю диявола”. І сказав Господь: “Послухай, Всесвята, якщо хтось сотворив іншим зло і за зло те не воздається, то буде добре, кажеш, якщо хтось інший не сотворить їм зло, і самі воздадуть? Як же я їх помилюю, якщо маю воздати їм по ділах їхніх?”

XXXII. І як побачила Всесвята, що всі розгубилися, і Володар їх не слухає, і милість свою віддалив од грішних, то так мовила: “Де ж Гавриїл, який провістив мені: “Радуйся, бо перед віками зачнеш співбезначального Отцю”, а тепер на грішних не призирає?”

[Де той архангел, який носить град на голові своїй і скидає його на забруднену землю? Через недобрі діла людей відвернув Бог милість Свою від землі і спрямував гнів свій на всіх грішних, бо через беззаконня їхнє стала нечистою (земля)]. І де ж усі обрані, праведні, яких Бог виправдав? Поклонімося милосердому і милостивому Богові, щоб Він почув нас і помилував грішних”. Тоді Михаїл архангел й усі ангели, святі, пророки, апостоли і мученики, усі обрані поклонилися Богові, кажучи: “Помилуй, помилуй, помилуй, Володарю, грішних по великій милості Твоїй”.

XXXIII. Тоді Володар, людинолюбний і співчутливий, який побачив молитву всіх, хто благогодував Йому, умилосердився і сказав: “Зійди, Сине мій улюблений, і зглянься на молитву рабів моїх, і з’яви лице своє грішним”. Тоді зійшов Господь Бог, Слово Боже від пречистого свого трону і як побачили Його ті, що приймали покарання, то вигукнули всі в один голос, кажучи: “Помилуй нас, Володарю, Царю віків!” І Володар сказав їм: “Послухайте всі: рай насадив і людину сотворив за образом моїм, а вона сама власними своїми гріхами на смерть себе прирекла. Я ж не міг знести, щоб творіння рук моїх лишалося під тиранією диявола, через те і народився від пречистої Діви Марії, й благословив хрещенням Іордан, і заради єства (людського), яке обвітшало від гріха, на хрест піднявся і тим звільнив вас від старого прокляття; води просив, а дали мені оцет із жовчю, через іудеїв у могилу зійшов, ворога переміг і відлучених від мене воскресив, а ви не схотіли мене послухати, але віддалися скороминущому вікові та загрузли в гріхах і стали здобиччю диявола, тому й одержуєте (кару) по ділах ваших.

XXXIV. Нині ж заради молитви матері моєї, заради Михаїла, архангела мого, і багатьох святих ангелів, і заради всіх святих, що одвіку благогодили мені, дні [від] Святого Воскресіння до Пентикостії [даю] вам у відпочинок во славу Отця і Сина, і Святого Духа”. Тоді всі вигукнули разом: “Слава царству твоєму, Господи, слава Милосердю твоєму, Володарю, слава людинолюбію твоєму, Святий, бо тобі належить честь, слава і велич, Отцю і Сину, і святому Духу. Нині і вічно й у віки віків. Амінь”.

Подано за виданням: О.Сирцова, Апокрифічна апокаліптика: Філософська екзегеза і текстологія з виданням грецького тексту Апокаліпсиса Богородиці за рукописом XI століття, Ottobonianus, gr. 1.

Іаков Мних

(XI ст.)

Постать Іакова Мниха належить до найзагадковіших серед книжників України-Русі XI ст. Головним джерелом відомостей про нього є його твори, а також єдина згадка у житії Феодосія Печерського.

Спадщина Іакова охоплює широкий спектр суспільних, церковних і культурних проблем. “Сказання про Бориса і Гліба” Іакова — це нове явище у тогочасному суспільному світогляді та церковній ідеології, котрі перебували у тісному зв’язку та постійній взаємодії. Сам Іаков був ченцем монастиря на ріці Альті, недалеко від Переяслава Руського. Тут була одна з резиденцій Всеволода Ярославича та його сина Володимира Мономаха. Перекази говорять, що у цьому місці був убитий князь Борис. Вчені відзначають, що у найдавніших переказах святі Борис і Гліб не поєднувалися. А головне те, що культ Гліба стояв значно вище, заступаючи собою постать і жертву Бориса, котрого шанували прямі нащадки князя Всеволода. Ідеологічною метою Іакова було поєднання в нерозривну цілість оповіді про страждання обох князів, аби зрівняти їхнє значення і вплив Бориса і Гліба на руський народ. У творі Іакова Мниха постать Бориса на першому плані. Таким чином, у суспільній свідомості та церковній ієрархії руських святих ці два образи поступово стають рівноправними і рівноапостольними.

Працюючи над твором “Пам’ять і похвала князю руському Володимирі” Іаков використовував як джерело літописні свідчення. Причому він знав Початковий літопис, той, який існував до “Повістей врем’яних літ”. Іаков звеличує

справу князя Володимира — хрещення Русі. Він говорить про цю видатну подію у різних контекстах — релігійному, духовному, суспільно-політичному і моральному. Автор підкреслює значимість прийняття християнства як для Руської держави загалом, так і для кожної людини, котра знайде спасіння у вічному житті. Відчувається досить критичне ставлення Іакова до язичництва. Так, князь Володимир кілька разів кається за вчинки, здійснені ним, коли він ще не знав християнства і був язичником.

Суспільні погляди, духовні орієнтири та церковна ідеологія Іакова Мниха, що знайшли відображення у його творах, споріднені зі світоглядом Іларіона Київського. Іаков все ж розвивав ідеологічні традиції, що склалися за Володимира Великого в середовищі Десятинної церкви, а не Софії Київської. Він активно виступав за канонізацію руських князів — Ольги, Володимира, Бориса і Гліба, що було завданням не тільки церковним, а й політичним. Адже ця канонізація працювала на незалежність руської церкви, а отже й Руської держави загалом. Фактично залишається загадкою, чому 1074 року, коли Феодосій перед смертю намагався поставити на своє місце Іакова Мниха, братія його не прийняла. Можливо, тому, що Іаков не був ченцем Печерського монастиря.

Яскравий твір епохи Високого Середньовіччя “Пам’ять і похвала князю руському Володимирі” дійшов до нас у більше ніж десяти списках XV—XVII століть. Книжники наступних поколінь вивчали твір Іакова й активно розвивали його ідеї.

«Память и Похвала»

мниха Іакова

Паулъ святыи апостолъ, церковный учитель и свѣтило всего мира, посылая к Тимофѣю писаніе, глаголаше: “Чудо Тимофѣю, еже слыша отъ мене многими послѣхы, то же предай же вѣрнымъ человекомъ, иже доволни бѣдѣть и иныхъ научити”. И блаженный апостолъ Лука евангелистъ къ Феодилу писаше, глаголя: “Понеже мнози начаша повѣсти дѣяни о извѣстныхъ вещехъ, бывшихъ в насъ, изволися и мнѣ, ходившѣ исперва и по всѣхъ, писати тебѣ, державный Феодиле, да разѣмѣши, о нихъ же начатъ Исусъ, творити же и учити”. К томѣ Феодилу написа Дѣянія Апостольская и евангеліе святыи апостолъ Лука. Потомъ многихъ святыхъ писати начаша житія и мученія.

Такожде и азъ, худый мнихъ Іаковъ, слышавъ отъ многихъ о благовѣрнемъ князе Володимере всея Русскыя земля, о сынѣ Святославѣ, и мало събравъ отъ многыа добродѣтели его, написашъ, и о сынѣ его, рекъ же святѣю и славнѣю мученика Бориса и

“Пам’ять і похвала”

мниха Іакова

Святыи апостол Павло, церковный учитель і свѣточъ всего свѣту, у посланні до Тимофія каже: “Чудо Тимофію, ти чув від мене про багатьох очевидців, то передай вірним людям, які були б здатні й інших навчити”. І блаженный апостол евангелист Лука до Феоділа писав так: “Оскільки багато хто почав складати повісті про відомі нам речі, що відбувалися в нас, то дозволь і мені, оскільки я найперший був усьому учасник, писати тобі, державный Феоділе, щоб ти зрозумів, що почав Ісус робити і чому навчав”. Тому ж Феоділу написав святыи апостол Лука Діяння апостолів та Евангеліе. Потім почали писати житія і муки багатьох святих.

Так само і я, бідный мних Іаков, чув від багатьох про благо-вірного князя всієї Руської землі Володимира, сына Свято-слава, і потроху збирав про велике добродѣстия його, написав [про нього] і про синів його, — кажу про святих славных мучеників Бориса і Гліба, — про

Глѣба, како просвѣти благодать Божіа сердце князю рѹсскому Володимѣрѹ, сынѹ Святославу, внуку Игоревѹ, и възлюбѣ и человѣколюбецѹ Богѹ, хотѣя спасти всякого человѣка и в разѹмѣ истинный прѣинти, и в жада святаго крещеніа. Яко же жедаеть елень на источники водныя, тако в жада благовѣрный князь Володимѣрѹ святаго крещеніа, и Богѹ сътвори хотѣніе его; пишеть бо ся: “Болю боящихся его сътворитѹ и молитвѹ нѹх ѹслышитѹ и спасеть я”. И самѹ рече Господь: “Просите и прѣимете, ищете и обряцете, толцые и отверзетсѹ вамѹ; всякъ просяй прѣиметь, ищай обряцеть, толкѹщемѹ отверзаетсѹ”; и пакы рече: “Иже вѣрѹ иметь и креститсѹ, и спасенѹ бѹдетѹ, а иже вѣры не имать, не креститсѹ, осѹжденѹ бѹдетѹ”.

Възыска спасеніа и прѣя отѹ бабѣ своей Олзѣ, како шедши къ Царюградѹ и прѣялѹ бѣше святое крещеніе и пожн добрѣ предѹ Богомѹ, всѣми добрыми дѣлы ѹкрасившися, и почи с миромѹ о Христѣ Исѹсѣ и по вѣрѣ блазѣ. То все слышавѹ князь Володимѣрѹ отѹ бабѣ своей Олзѣ, нареченнѣй въ святемѹ крещеніи Елена, тоя и житіе

те, як просвѣтила благодать Божѹ сердце князю Рѹсскому Володимиру, сину Святослава, внуку Игоря, і полюбив його чоловіколюбивий Бог, який хотів врятувати кожду людину, і до розуму істинного привести, і як забажав [він] святого хрещення. Як прагне олень до джерела водного, так забажав благовірний князь Володимир святого хрещення, і Бог виконав бажання його, бо пишеться: “Бажання тих, що бояться його, він виконає, плач їхній почує і врятує їх”. І сам Господь сказав: “Просіть і отримаєте, шукайте і знайдете, стукайте і відчинять вам. Бо кожен, хто просить, отримує, хто шукає, знаходить, хто стукає, тому відчиняють”. І ще сказав: “Хто буде вірити і хреститися, врятований буде; а хто не буде вірити і не хреститися, засуджений буде”.

Знайшов і сприйняв спасіння [Володимир] від баби своєї Ольги, яка йшла у Царгород і прийняла хрещення, і пожила добре перед Богом, різними добрими справами прикрасилась, і померла з миром про Христа Ісуса і у блаженній вірі. Все те чув князь Володимир від баби своєї Ольги, названої в святому хрещенні Оленою, і життя тієї святої цариці Олени

подража, святыя царица Єлены, блаженныя княгиня Ольги; то слышавъ князь Володимерь, разгараашеся Святымъ Духомъ сердце его, хотя святаго крещеніа. Видя же Богъ хотѣніе сердца его, провидя доброту его, и призрѣ съ небесѣ милостію своею и щедротами въ Троици славимый Богъ, Отець и Сынъ и Святый Духъ, на князя Володимера, испытая сердца и утробы, Богъ праведенъ, вся прежде вѣдый, и просвѣти сердце князю русскыя земля Володимеру приати святое крещеніе.

О крещеніи Владимери

Крести же ся самъ князь Володимеръ и чяда своя и весь домъ свой святымъ крещеніемъ просвѣти и свободи всяку душу, мужескъ полъ и женескъ, святаго ради крещеніа. И възрадовася и возвеселися о Бозѣ Давидьскы князь Володимеръ, и акы святый пророкъ дивъный Аввакумъ о Господѣ веселяся и радѹся о Бозѣ Спасѣ своемъ.

О блаженное время и день добрый, исполненъ всего блага, въ он же крестися Володимеръ

наслідувала блаженна княгиня Ольга; чув те князь Володимир, і запалало Святим Духом сердце його, прагнучи святого хрещення. Побачив же Бог бажання серця його, проглядаючи доброту його, й одарив з небес князя Володимира милістю своєю і щедротами у Трійці славимий Бог, Отець і Син, і Святый Дух, Бог праведний, що пізнає серця й утроби, який все знає, і просвітив серце князю Руської землі Володимиру, щоб прийняв святе хрещення.

Про охрещення князя Володимира

Охрестився ж сам князь Володимир, і дітей своїх, і весь дім свій святим хрещенням просвітив, і звільнив кожную душу, чоловічої статі й жіночої, через святе хрещення. І зрадів, і возвеселився князь Володимир про Бога Давидового, наче святый дивный пророк Аввакум про Господа веселячись і радіючи, про Бога Спаса свого.

О блаженный час і день добрый, сповнений всіякого блага, в який хрестився князь Воло-

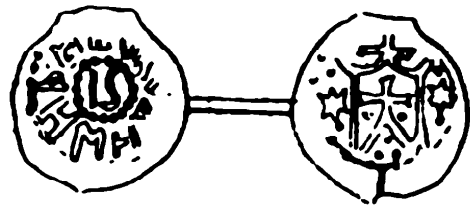
князь! И нареченъ бысть въ святомъ крещеніи Василей, и даръ Божій осѣни его, благодать Святаго Духа освѣти сердце его и навѣче по заповѣди Божій ходити и жити добръ о Бозѣ и вѣрѣ твердѣ ѹдержа неподвижимѣ. Крестн же и всю землю рѹсскѹю отъ конца до конца и поганьскыя богы, паче же и вѣсы, Перѹна и Хорса и ны многы попра и съкрѹши идолы и отверже всю безбожнѹю лєсть и церковь созда каменнѹ во имя Пресвятыя Богородица, привѣжице и спасеніе душамъ вѣрнымъ, и десятину ей да, тѣмъ попы набдѣти и сироты и вдовица и нищая. И потомъ всю землю рѹсскѹю и грады вся ѹкраси святыми церквами, отвержеся всея діаволя лєсти и прінде отъ тмы діаволя на свѣтѣ с чяды своими (прінде на свѣтѣ с чяды своими)¹, прінде къ Богѹ крещеніе прінмъ и всю землю Рѹсскѹю исторже изъ ѹстѣ діаволь и къ Богѹ приведе и къ свѣтѣ истинномѣ. Рече бо Господь пророкомъ: “Изводяй отъ нечестія нечестиваго, акы ѹста моя еси”. И бысть князь Володимѣръ, акы ѹста Божія, и чєловѣкы отъ лєсти діаволя къ Богѹ приведе. О колика радость и веселіє бысть на

димир! І названий був у святому хрещенні Василем, і дар Божий осінив його, благодать Святого Духу освітила серце його, і звик заповіді Божі виконувати, і жити праведно у Богові, і віру тверду і непорушну тримати. Хрестив же і всю землю Руську від краю і до краю, а язичницьких богів, вірніше, бісів, Перуна і Хорса, і багатьох інших, зневажив, і зруйнував ідолів, і відкинув всі безбожні спокуси, і церкву створив кам'яну в ім'я Пресвятої Богородиці, пристанище і спасіння душам вірним, і десятину їй дав, тим самим попів забезпечивши, і сиріт, і вдів, і жебраків. І потім всю землю Руську і гради всі прикрасив святими церквами, і відкинув всі спокуси диявольські, і прийшов від темноти диявольської до світу з дітьми своїми, прийшов до Бога, хрещення прийняв і всю землю Руську вирвав із вуст дияволя і до Бога привів і до світла істинного. Сказав Господь Пророкам: “Якщо врятуєш нечестивого від безчестя, то будеш як уста мої”. І став князь Володимир як вуста Божі й людей від спокус дияволя до Бога привів. І скільки радості й веселощів було на землі! Ангели возвеселилися й архангели, і святих душі зраділи — сам Господь сказав: “Скільки радості

земли! Ангели възвеселишася и архангели и святыхъ души възыграся; самъ бо рече Господь: “Колыка радость бываесть на небесѣхъ о единѣмъ грѣшницѣ кающемся”. Только безъ числа душъ по всей земли Русской приведены къ Богу святымъ крещеніемъ. Похвалы всякыя дѣло достойно сътвори и радости духовны полно.

О блаженный и треблаженный княже Володимере, благоверне и христоролюбиве и страннолюбче, мзда твоя многа зѣло предъ Богомъ. То же блаженный Давид глаголаше: “Блаженъ человекъ, его же ты накажеш, Господи, и отъ закона твоего научиши, да ѡкротиши отъ дней лютъ”. Блаженный князь Володимерь ѡклонився отъ службы діаволя и принде къ Христу Богу, владыцѣ своему, и люди вся приведе и научи а служити Богу; самъ бо Господь рече: “Иже сътворитъ и научитъ, сей великъ наречетъся въ царствѣи небеснемъ”. А ты, о блаженный княже Володимерю, бысть апостоль въ князехъ, всю землю Русскую приведъ къ Богу святымъ крещеніемъ и научи люди кланятися Богу, славити и пѣти Отца и Сына и Святаго Духа. И вси людие,

бувае на небесахъ черезъ одного грѣшника, що каеться”. Скільки численнихъ душъ по всій землі Руській приведено до Бога черезъ святе хрещення! Похвали всіякої діло це достойно і духовною радістю сповнено!

О блаженный і триблаженный княже Володимире, благовірний, і христоролюбивий, і страннолюбчець, велика нагорода тобі від Бога! Те саме блаженный Давид говорив: “Блаженный чоловік, якого урозумляеш ти, Господи, і наставляеш законам твоїм, щоб дати йому спокій у стражденні дні”. Блаженный князь Володимир ухилився від служби дияволу, і прийшов до Христа Бога, Владики свого, і людей своїх привів, і навчив їх служити Богу. Адже сам Господь сказав: “Хто сотворить і навчить [заповідям Господнім], той великим назветься у Царстві небесному”. А ти, о блаженный княже Володимире, був апостолом у князях, всю землю Руську привів до Бога черезъ святе хрещення і навчив людей своїх поклонятися Богу, прославляти й оспівувати Отця і Сина, і Святого Духа. І всі люди Руської землі пізнали

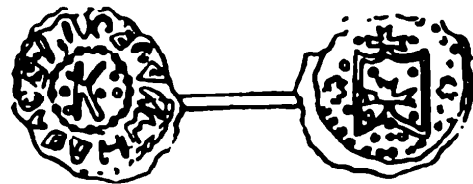
Русская земля, познаша Бога тобою, божественный княже Володимере.

Възрадоваша же ся аггельстїи чини, агнѣци чистїи; нынѣ радѹются вѣрнїи, и вѣспѣша и восхвалиша, акы младеньцы іеврѣйстїи с вѣтвми ѹсрѣтоша Христа, вопіюще: “Осанна Христу́ Богу́, побѣдителю смерти”; тако и новозбраннїи людїе русскыя земля вѣсхвалиша владыку́ Христа съ Отцемъ и съ Святымъ Духомъ и къ Богу́ приближившеся святымъ крещенїемъ и діавола отвергъшеся и службы его порѹгашася и поплеваша бѣсы и познаша Бога истиннаго, творца и съдѣтеля всей твари, и поють во вся дни живота и на всякъ часъ пѣснь чюднѹю, хвалнѹ, архаггельскѹю: “Слава в вышнихъ Богу́ и на земли миръ, въ чело-вѣцѣхъ благоволенїе”.

И ты, блаженный княже Володимерю, подобно сътвори Костянтинѹ великомѹ. Яко же вѣрою онъ великою и любовїю Божїєю подвигся, ѹтверди всю вселеннѹю любовїю и вѣрою и святымъ крещенїемъ просвѣти весь миръ и законъ Божїй по всей вселеннѣй заповѣда и раздрѹши храмы идольскыя съ лженменными

Бога з твоєю допомогою, божественный княже Володимире!

Возрадувалися ж аггельські чини, агнці чесні, і нині радіють вірні, й оспівують і прославляють. Як немовлята єврейські з віттям зустріли Христа, проголошуючи “Осанна Христу Богу, переможцеві смерті”, так і нововибрані люди Руської землі прославили Владику Христа з Отцем і Святим Духом, і до Бога наблизилися через хрещення, і диявола відкинули, і служби його опорочили, бісів оплювали, і пізнали Бога істинного, Творця і Владику всього створеного, і співають у всі дні життя і в будь-який час пісню дивну, похвальну, архангельську: “Слава у вишніх Богу, і на землі мир, і в людях благовоління!”

І ти, блаженный княже Володимире, подібне до Костянтина великого сотворив! Так же, як він, вірою великою і любов'ю Божою подвигнувся, утвердив увесь всесвіт любов'ю і вірою, і святим хрещенням просвітив увесь світ, і закон Божий у всьому всесвіті заповідав, і розрушив храми ідольські богів з неправдивими іменами, і святі церкви

БОГЫ, СВЯТЫЯ ЖЕ ЦЕРКВИ ПО ВСЕЙ ВСЕЛЕННОЙ ПОСТАВИ НА ХВАЛУ БОГУ; ВЪ ТРОИЦИ СЛАВИМОМУ, ОТЦУ И СЫНУ И СВЯТОМУ ДУХУ, И КРЕСТЪ ОБРЪТЕ, ВСЕГО МИРА СПАСЕНИЕ, СЪ БОЖЕСТВЕННОЮ И БОГОМУДРОЮ МАТЕРЬЮ СВОЕЮ СВЯТОЮ ЕЛЕНОЮ И С ЧЯДЫ СВОИМИ, ПРИВЕДЕ КЪ БОГУ СВЯТЫМЪ КРЕЩЕНИЕМЪ БЕСЧИСЛЕННОЕ МНОЖЕСТВО И ТРЕБИЦА БѢСОВСКАЯ ПОГРЕБИ И ХРАМЫ ИДОЛЬСКЫЯ РАЗДРЪШИ И ЦЕРКВАМИ УКРАСИ ВСЮ ВСЕЛЕННЮЮ И ГРАДЫ И ЗАПОВѢДА ВЪ ЦЕРКВАХЪ ПАМЯТИ СВЯТЫХЪ ТВОРИТИ ПѢНИМИ И МОЛИТВАМИ И ПРАЗДНИКЫ ПРАЗДНОВАТИ НА СЛАВУ И НА ХВАЛУ БОГУ. ТАКО ЖЕ И БЛАЖЕННЫЙ КНЯЗЬ ВОЛОДИМЕРЪ СЪТВОРИ С БАБОЮ СВОЕЮ ОЛГОЮ. [...]

Блаженный же князь Володимиръ, внукъ Олжинъ, крестився самъ, и чяда своя и всю землю Русскую крести отъ конца и до конца, храмы идольскыя и требица всюду раскопа и посѣче и идолы вся съкръши и всю землю Русскую и грады, честными иконами церкви украси, и памяти святыхъ въ церквахъ творяше пѣніемъ и молитвами, и праздноваше свѣтло праздники господскыя, и три трапезы поставляше: пръвю митрополитъ съ епископы и съ

по всьому всесвіту поставив на славу Богу, в Трійці прославленому, Отцю і Сину, і Святому Духу, і хрест знайшов — усьому світові порятунок, — з божественною і богомудрою матір'ю своєю святою Оленою і з дітьми своїми привів до Бога численну кількість через святе хрещення, і требища бісівські знищив, і храми ідолських поруйнував, і церквами прикрасив усю вселенну і міста, і заповідав у церквах пам'ять святим творити співами і молитвами, і свята святкувати на славу і на хвалу Богу. Так само блаженний князь Володимир сотворив, з бабою своєю Ольгою [...]².

Блаженный же князь Володимир, онук Ольжин, охрестився сам і дітей своїх, і всю землю Руську охрестив від краю і до краю, храми ідолських і требища всюди розкопав і посік, і ідолів повалив, і всю землю Руську, і міста, і церкви чесними іконами прикрасив, і пам'ять святих у церквах [заповідав] творити співами і молитвами, і святкувати розкішно свята Господні, три трапези ставлячи: першу — митрополиту з єпископами, і з чорноризцями, і з попами; другу — жебракам і бідним;

черноризцы и с попы, вторюю нищимъ и ѹбогимъ, третьюю себѣ и бояромъ своимъ и всѣмъ мѹжемъ своимъ, подобяся царемъ святымъ блаженный князь Владимиръ, пророкъ Давидъ, царю Іезекїю и треблаженомѹ Иосѣю и великомѹ Костянтинѹ, иже избраша и изволиша Божій законъ боле всего и послѹжиша Богѹ всѣмъ сердцемъ и полѹчиша милость Божию и наслѣдиша рай и прїяша царство небесное и почиша съ всѣми святыми, ѹгождьшими Богѹ. Тако же блаженный князь Володимеръ послѹжи къ Богѹ всѣмъ сердцемъ и всею дѹшею.

Не дивимся, възлюбленнѣи, аще чюдесъ не творить по смерти; мнози бо святїи праведнїи не твориша чюдесъ, но святїи сѹть. Рече бо нѣгдѣ о томъ святой Іоанн Златоустый: “Отъ чего познаемъ свята челоуѣка, отъ чюдесъ ли, или отъ дѣлъ?” И рече: “Отъ дѣлъ познати, а не отъ чюдесъ”; много бо и волъсвѣ чюдесъ; сътвориша бѣсовьскимъ мечтанїемъ; и бяхѹ святїи апостоли и бяхѹ лжїи апостоли, бѣша святїи пророци и бяхѹ лжи пророци, слѹгы дїаволя; и не чудо: самъ сѹтана преображається въ

третю — собї, ѹ боярамъ своїм, і всімъ мужамъ своїм; подібний царямъ святымъ блаженный князь Володимир — пророку Давиду, царю Іезекїю і триблаженному Осїї, і великому Костянтину, які більш за все обрали ѹ захотїли Божий закон, і послужили Богу всімъ серцем, і отримали милість Божу, ѹ успадкували рай, і прийняли царство небесне, і спочили з усіма святыми, що догодили Богу. Так же і блаженный князь Володимир послужив Богу всімъ серцем і всією душею.

Не дивуймося, возлюбленї, що чудес не творить після смерті — адже багато святих праведників не сотворили чудес, але є святыми. Адже сказав колись про це святой Іоанн Златоуст: “Через що пізнаємо святого чоловіка — через чуда чи через діла?” І сказав: “За ділами пізнаємо, а не за чудами” — оскільки багато і волхви чудес сотворили бісівським чином. Бо бувають святї апостоли, а бувають лжеапостоли, бувають святї пророки, а бувають лжепророки, слуги дїаволя; буває і таке чудо, що сам сатана перекидається в ангела світлого. Але за справа-

аггелъ свѣтелъ; но отъ дѣлъ разумѣти святаго, яко же апостолъ рече: “Плодъ дѣховный есть любви, терпѣніе, благовѣріе, благость, кротость, въздержаніе, на такихъ нѣсть закона”.

Блаженный же князь Володимиръ всѣмъ сердцемъ и всею дѣшею Бога възлюбил и заповѣди Его възыска и съхранил. И вся страны бояхуся его и дары приношааху ему. И възвеселился и възрадовася о Бозѣ и о святомъ крещеніи и хваляшеся и славяше Бога о всемъ томъ князь Володимиръ, и сице в радости смиреніемъ сердца глаголаше: “Господи, Владыко благый! помянул мя еси и привел мя еси на свѣтъ и познахъ Тя, всея твари творца. Слава Ти, Боже всѣхъ, Отче Господа Бога нашего Исуса Христа, слава Ти съ Сыномъ и Святымъ Дѣхомъ, сице мя помиловавъ. Въ тмѣ бяхъ діаволу служба и бѣсомъ, но Ты мя святымъ крещеніемъ просвѣтил; акы звѣрь бяхъ, многа зла творяхъ въ поганьствѣ и живяхъ акы скотина, но Ты мя украти и наказа своєю благодатью. Слава Ти, Боже, въ Троици славимый, и Отче и Сыне и Святый Дѣше,

ми впізнавайте святаго, як і сказав апостол: “Плід же духу: любов, терпіння, благовір’я, благість, смиренність і повстримність. На таких немає закону”.

Блаженный же князь Володимир всім сердцем і всією душею возлюбив Бога і заповіді його сприйняв і зберіг. І всі країни боялися його і дари приносили йому. І возвеселився і возрадувався у Богові і в святому крещенні князь Володимир, і восхвалив і прославив Бога за все те, і так, з радістю і смиренням серця, говорив: “Господи, Владико благий, згадав ти про мене і привів мене до світла, і пізнав я тебе, творця всього суцього. Слава тобі, Боже всіх, Отче Господа нашого Ісуса Христа! Слава тобі з Сином і Святим Духом, що так мене помилював! У темряві був я, дияволу служачи і бісам, але ти мене через святе крещення просвітив. Був як звір, багато злого творив у поганстві, і жив, як скотина, але ти мене упокорив і навчив своєю благодаттю. Слава тобі, Боже, у Трійці прославлений, Отець і Син і Святий Дух, Трійце Свята! Помилуй мене, настав мене на шлях твій і навчи мене творити волю твою, бо ти є Бог мій!”

Тронце Святая! Помилуй мя, настави мя на путь твой и научи мя творити волю твою, яко Ты еси Богъ мой”.

Князь же Володимеръ поревнова святыхъ мужъ дѣлѣ и житію ихъ и возлюбил Авраамово житіє и подража страннолюбіє его, Іаковлю истинѣ, Моусеевѣ кротость, Давидово беззловіє, Коньстянтина царя великаго, прьваго царя крестьяньскаго — того подражая правовѣріє. Боле же всего бѣше милостыню творя князь Володимеръ. Иже немоцныя и старыя не можахѣ донти княжа двора и потребѣ взяти, то в дома ихъ посылаше, всякѣ потребѣ блаженный князь Володимеръ даше. И не могѣ сказати многыя его милостыня: не токмо в домѣ своемъ милостыню творяше, но и по всемѣ градѣ, не в Кѣевѣ единомъ, но и по всей земли Русской, и въ градѣхъ, и въ селѣхъ, вездѣ милостыню творяше, нагыя одѣвая, алчныя кормя и жадныя напая, странныя покоя милостию, церковники чтя и любя и милѣя, подавая имъ требованіє: нищяя и сироты и вдовица и слѣпыя и хромыя и трудолатыя — вся

Заревнував же князь Володимир справамъ святыхъ мужів і житію їх; і возлюбив Авраамове житіє, і став наслідувати його любов до мандрів, істину Іакова, смиренність Мойсееву, незловивість Давидову, правовірність Костянтина, царя великаго, першого царя християнського. Більше за все став милостиню творити князь Володимир: якщо немічні чи старі не могли дійти до княжого двору і необхідне їм узяти, то у двір їм посилав; все необхідне блаженний князь Володимир давав немічним і старим. І не можу сказати про всю його милість: не тільки у домі своєму милостиню творив, але і по всьому місту, і не в Києві одному, але по всій землі Руській — і в містах, і в селах — усюди милостиню творив: голих одягаючи, голодних годуючи, спраглих напуваючи, подорожніх заспокоюючи милістю, церковників шануючи, і люблячи, і милуючи, давав потрібне; бідних і сиріт, і вдів, і сліпих, і кульгавих, і хворих — усіх милував, і одягав, і годував, і напував.

милѹя и одѣвая и накормя и напаяа.

Тако же перебувающѹ князю Володимерю в добрыхъ дѣлахъ, благодать Божіа просвѣщааше сердце его и рука Господня помогааше емѹ; и побѣжаше вся врагы своя, и бояхѹся его вси. Идѣ же идяше, одолѣваше: Радимици побѣди и дань на нихъ положи; Вятичи побѣди и дань на нихъ положи; и Ятьвягы взя, и Сребряныя Болгары побѣди и дань на нихъ положи. Умысли же и на грѣчьскый градъ Корсѹнь, и сице моляшеся князь Володимеръ Богѹ: “Господи Боже, Владыко! сего ѹ Тебе прошѹ: даси ми градъ, да приимѹ и да приведеѹ люди крестіаны и попы на свою землю, и да наѹчатъ люди законѹ крестіаньскомѹ”. И послѹша Богъ молитвы его; и пріа градъ Корсѹнь, и взя съсѹды церковьныя и иконы и мощи святаго священномѹченика Климента и иныхъ святыхъ. И въ ты дни бѣяста царя два въ Цариградѣ, Коньстянтинъ и Василій. И посла к нимъ Володимеръ, прося ѹ нихъ сестры оженітися, да ся выхъ болма на крестьаньскій законъ направиль. И дасть емѹ сестрѹ свою и дары многы присла к немѹ и мощи святыхъ даста емѹ.

І так перебував князь Володимир у добрих справах, благодать Божа просвѣчувала його сердце, і рука Господня допомагала йому, і перемагав він усіх ворогів своїх, і боялися його всі. На кого йшов [війною], того перемагав. Радимичів переміг і данину на них наклав, в'ятичів переміг і данину на них наклав. І ятвягів покорив, і срібних болгар переміг, і данину на них наклав, і на хозар пішов, переміг і данину на них наклав. Надумав же [йти] і на грецький град Корсунь, і так став Богу молитися князь Володимир: “Господи Боже, Владико! Цього у тебе прошу: дай мені град взяти, щоб привів я людей християнських і попів у свою землю, і нехай вони навчать людей закону християнському”. І почув Бог молитви його, і взяв [Володимир] місто Корсунь, і всі сосуди церковні, й ікони, і мощі святого священномученика Климента й інших святих. А в ті дні було два царі у Царгороді: Костянтин і Василь. І послав до них Володимир, просячи у них сестру за дружину, щоб та його ще більше направила на християнський закон. І дали йому за жінку сестру свою, і дарів багато прислали до нього, і мощі святих дали йому.

И тако добръ поживе благовѣрный князь Володимѣрь и сконча житіе свое въ правовѣрнѣй вѣре о Христѣ Исусѣ Господѣ нашемъ, и съ благовѣрною Ольгою. И та бо, шедши Царюградѣ, приняла бяше святое крещеніе и много сотворивъ добра въ житіи семъ предъ Богомъ и сконча житіе свое в добрѣй вѣре и почи с миромъ, в рѣцѣ Божіи душу предавши.

И ещѣ живѣ сѣщѣ Володимѣрю князю, рать бяше отъ Печенигъ; Володимѣрь же бяше болестію лежа одержимъ; въ той же болезни предасть душу свою в рѣцѣ Божіи.

Молитва князя Володимера

Володимѣрь князь, отходя свѣта сего, сице моляшеся, глаголя: “Господи Боже мой, не познахъ Тебѣ вяхъ, но помиловалъ мя еси и святымъ крещеніемъ просвѣтилъ мя еси, и познахъ Тя, Боже всѣхъ, святой Творче всея твари, Отче Господа нашего Исуса Христа! Слава Ти съ Сыномъ и Святымъ Духомъ! Владыко Боже, не помяни моеї злобы; не позналъ есмь Тебе въ поганьствѣ, нынѣ же Тя знаю и видѣ. Господи Боже мой, помилуй мя! Аще мя хоцеши

І так у добрі пожив благовѣрный князь Володимир і закінчив своє життя у правовірній вірі у Христа Ісуса, Господа нашого, як і благовірна Ольга — адже і та ішла до Царгороду, щоб прийняти святе хрещення. І багато сотворила доброго в житті цьому перед Богом, і закінчила життя своє у добрій вірі, і спочила з миром, у руки Божі душу передавши.

А коли ще живий був князь Володимир, рать була від печенігів; Володимир же був хворий — і від тієї хвороби передав душу свою у руки Божі.

Молитва князя Володимира

Князь Володимир, залишаючи світ цей, молився, так говорячи: “Господи Боже мій, не знав би я тебе, але помилував ти мене, і святым хрещенням просвітив мене, і пізнав я тебе. Боже всіх, святой Творче усього суцього, Отче Господа нашого Ісуса Христа! Слава тобі з Сином і Святим Духом! Владико Боже, не пом’яни моєї злоби, не знав я тебе в поганстві, нині ж знаю тебе і відаю. Господи Боже мій, помилуй мене. А якщо хочеш карати і мучити мене за гріхи мої, карай мене сам, Господи.”

казнити и мѹчити за грѣхы
моя, казни мя Самъ, Гос-
поди!”

И сице глагола, и моляся
Богѹ, преда дѹшу свою с ми-
ромъ аггеломъ Господнимъ
и ѹспе. А праведныхъ бо
дѹша въ рѹкѹ Божию сѹть, и
мьзда ихъ отъ Господа и
строение имъ отъ Вышняго;
того ради приимѹтъ вѣнецъ
красоты отъ рѹкѹ Господня.

По святем же крещеніи
поживе блаженный князь
Володимеръ 28 лѣтъ. На
дрѹгое лѣто по крещеніи къ
порогомъ ходи, на третіеє
лѣто Корсѹнь городъ взя, на
4-є лѣто церковь каменѹ
святыя Богородица заложил,
а на 5-є лѣто Переяславль
заложил; в девятое лѣто деся-
тинѹ отъ имѣнія своего в да
церкви святѣй Богородици
блаженный и христілюбивый
князь Володимеръ. О томъ
бо и самъ Господь рече: «Идѣ
же естъ сѣкровище ваше, тѹ
и сердце ваше бѹдетъ». Блаженный князь Володимеръ
имяше скровище свое на
небесѣхъ, сѣкрывъ милосты-
нею и добрыми своими дѣлы;
тамо и сердце его бѣ, въ
царствіи небеснѣмъ.

И Богъ поможе емѹ, и сѣде
въ Києвѣ на мѣстѣ отца
своего Святослава и дѣда

І так кажучи і молячись Богу,
віддав душу свою з миром
ангелам Господнім, і помер. Душі
ж праведників у руці Божій, і
нагорода їм від Господа, і
влаштування їм від Вишнього,
тому приймуть вінець краси від
руки Господньої.

Після святого хрещення
пожив князь Володимир 28 ро-
ків. На друге літо після хре-
щення до порогів ходив, на
третє — Корсунь-місто взяв,
на четверте літо церкву кам'яну
Святої Богородиці заклав, а на
п'яте літо Переяславль заклав.
У дев'яте літо блаженний хри-
стілюбивий князь Володимир
десятину дав церкві Святої
Богородиці від майна свого. Про
це і сам Господь говорить: “Де
скарби ваші, там буде і серце
ваше”. Блаженний князь
Володимир скарб свій на небе-
сах має, схований у мило-
стині і добрих своїх справах, —
там і серце його, в царстві
небесному.

І допоміг Бог йому, і сидів він
у Києві, на місці батька свого
Святослава і діда свого Ігоря.

свого Игоря. А Святослава князя Печенизи ўбиша; а Ярополкъ сѣдѣше в Києвѣ на мѣстѣ отца своего Святослава, и Олегъ, иды съ вон, ѿ Врѹча града мостъ ся обломил с вон и ѹдавиша Олга въ грѣбрѣ, а Ярополка ўбиша въ Києвѣ мѹжи Володимѣровѣ. И сѣде въ Києвѣ князь Володимѣръ въ осмое лѣто по смерти отца своего Святослава, мѣсяца іюня въ 11, въ лѣто 6486. Крести же ся Володимѣръ князь въ 10-е лѣто по ўбіеніи брата своего Ярополка.

Каяшется и плакаше блаженный князь Володимѣръ всего того, елико сътвори в поганьствѣ, не зная Бога. Познавъ же Бога истиннаго, творца небеси и земли, покаявся всего, отвержеся діавола и бѣсовъ и всея слѹжбы его и послѹжи Богу добрыми дѣлы своими и милости его. И ѹспе с миромъ мѣсяца іюля въ 15 день, въ лѣто 6523, о Христвѣ Исѹсѣ Господѣ нашемъ.

А князя Святослава печеніги вбили, і Ярополк сів у Києві, на місце батька свого Святослава, а Олег пішов на нього з військом, і біля міста Овруча міст обвалився з військом, і задавлений був Олег у ямі, а Ярополка вбили у Києві мужі Володимира. І сів у Києві князь Володимир у восьме літо після смерті батька свого Святослава, місяця червня, в 11 день, у літо 6486 (977/978). Хрестився ж князь Володимир у 10-е літо після убивства брата свого Ярополка.

Каявся і плакав блаженний князь Володимир за все те, що зробив він у язичництві, не знаючи Бога. Пізнав же Бога істинного, Творця небес і землі, покаявся у всьому, і відкинув диявола і бісів і всі служби їхні, і став служити Богу добрими справами своїми і милостинями. Помер з миром місяця липня в 15 день, у літо 6523 (1014/1015), у Христі Ісусі, у Богові нашому.

*Переклад зроблено за виданням:
Сборникъ въ память 900-летия крещенія Руси.
Под. ред. А.И.Соболевского. — Киевъ, 1888, с. 17-24.*

¹ Так в оригіналі.

² Далі йде Похвала Ользі, текст якої у нашій публікації опущено.

Григорій диякон

Книжник другої половини XI століття

Остромирове Євангеліє було створене в Києві у 1056 — 1057 рр. за 6 місяців і 22 дні. Воно має своє “житіє”: з Києва було перенесене до Новгороду, де зберігалось декілька віків на Софійській кафедрі. Очевидно, за Івана Грозного вивезене в Москву і зберігалось в ризниці Воскресенської церкви у московському Кремлі. За розпорядженням Петра I 13 листопада 1720 р. Євангеліє було відіслане до Петербурга. Після смерті Катерини II Остромирове Євангеліє знайшли в її гардеробі. У 1806 р. Олександр I наказав зберігати пам'ятку в Публічній бібліотеці в Санкт-Петербурзі, де вона перебуває і нині.

Рукопис має 294 сторінки, з яких 5 сторінок чисті, великого формату (36х29 см), на трьох листах всередині тексту вміщено 3 мініатюри євангелістів Івана, Луки та Марка. Заставки та ініціали покриті золотом або фарбами — зеленою, блакитною, червоною та білою.

Як встановили вчені М.Каринський та П.Фортунатов, над книгою працювало троє людей: перші 24 сторінки переписав не Григорій, йому належать сторінки 25—294. А ще працював художник-орнаментист, який писав заголовки золотом, заставки та ініціали золотом чи фарбою — білою, блакитною, зеленою, червоною. Азбука, використана при створенні Остромирового Євангелія, складається з 46 букв.

На сьогодні Остромирове Євангеліє є найдавнішою українською пам'яткою старослов'янської мови, датованою і художньо оформленою.

Остромирове Євангеліє не тільки переписували два книжники, а й із двох оригіналів, як довів академік П.Фортунатов. Перші 24 сторінки переписані зі старокиївського оригіналу, а решта — 25—294 — зі староболгарського оригіналу.

Іван Огієнко, проаналізувавши всі відомості про Остромирове Євангеліє 1056—1057 рр., робить висновок: “Григорій був, певне, дияконом при домовій княжій церкві у Києві, і тут і написав Євангелію з доручення Остромира. Письменність в Новгороді почалася пізніше, як в Києві, і тому на перших порах книжки для Новгороду, звичайно, доставлялися з Києва. Та й новгородське письмо XI віку, поскільки ми його знаємо, не походить на письмо Остромирового Євангелія, — воно не таке величне й не таке чітке. Лише з XIII віку появляються в Новгороді писарі, що пишуть великим чітким уставом.” (Іван Огієнко. Пам'ятки старослов'янської мови X—XI віків. — Варшава, 1929)

Київське походження Остромирового Євангелія-апрокоса встановили російські вчені в XIX—XX ст. — М.Волков (1897), О.Соболевський (1909).

Пам'ятка в цілому, а післямова Григорія-диякона зокрема, засвідчує, як сприймалася і засвоювалася київською інтелектуальною елітою другої половини XI ст. візантійська та болгарська література і книжна справа. Біля витоків жанру є й післямова Григорія, в яку трансформувалися традиційні кінцеві приписки переписувачів книг. У таких приписках книжники, як правило, вихваляли замовника книги і просили читачів книги вибачити копієсткові допущені помилки та виправити їх.

Григорій розширює прикінцеву приписку до післямови, похвалу замовникові розгортає в екскурс до біографії Остромира, замість нагнітання в приписках самоприниження, самопосоромлення та самопокори, що були етичною нормою книжника, диякон Григорій виявляє максимум самоповаги і гідності, не вдається до гіпертрофованого смирення,

а посилається на авторитет апостола Павла, і більше того — своє ім'я він написав більшими літерами, ніж сам текст післямови.

Це перша староукраїнська книга з Післямовою як жанром, що почав диференціюватися. Книжник Григорій просить нащадків заперечувати його не лайкою, а інакшістю: “якщо майстерніше напишете”. Це припис високої професійної етики і моралі, що розвинувся в традицію, яка, на жаль, в останнє десятиліття молодим поповненням літераторів часто-густо не тільки ігнорується, а й заперечується.

Текст Післямови диякона Григорія друкуємо за виданням: *Остромирово Евангелие 1056—1057 года с приложением греческого текста Евангелия и с грамматическими объяснениями, изданное А.Востоковым. — С.-Пб., 1843, л. 294.*

[Післямова до Остромирового Євангелія]

Слава тебѣ, Господи царю небесный, яко съподоби мя написати Евангеліе се; почахъ же є писати в лѣто 6564, а оконъчахъ є в лѣто 6565. Написахъ же Евангеліе се рабѣ вожню нареченѣ сѣщѣ вѣ крещени Иосифѣ, а мирьски Остромирѣ, близокѣ сѣщѣ Изяславѣ кѣнязѣ. Изяславѣ же кѣнязѣ тогда предръжащѣ овѣ власти, и отца своего Ярослава, и брата своего Володимира.

Слава тобі, Господи Царю Небесний, що сподобив мене написати Євангеліє се. Почав же його писати в літо 6564 (1056), а закінчив його в літо 6565 (1057). Написав же Євангеліє се рабу Божому, що названий при хрещенні Йосифом, а в миру — Остромир, який родичем був до Ізяслава князя. Ізяслав же князь в той час дві влади тримав — отця свого Ярослава і брата свого Воло-

Самъ же Ізяславъ кнѣзь правляше столъ отца своего Ярослава Кыевѣ, а брата своего столъ поручи правити близокъ своемъ Остромиру Новѣгородѣ.

Много же лѣта даруи Богъ сътяжавъшумъ Евангеліе се на ѹтѣшеніе многимъ душамъ крестиянъскамъ. Дай ему Господь Богъ благословеніе святыхъ евангелистъ Іоана, Матфея, Луки, Марка, и святыхъ праотець Авраама и Ісаака, и Іакова, самому ему и подружню его Деофанѣ, и чадомъ ею и подружнемъ чадъ ею. Съдравствуйте же много лѣта, съдръжаще порученіе свое. Аминь.

Азъ ГРИГОРИИ диякон написахъ Евангеліе є. Да иже горазнѣе сего напише, то не мози зазрѣти мнѣ грѣшникъ. Почахъ же писати мѣсяца октявря 21 на память Иларіона, а окончахъ мѣсяца мая въ 12 на память Епифана. Молю же всѣхъ почитающихъ, не мозѣте кляти, нъ исправльше почитанте. Тако бо и святы апостолъ Павелъ глаголетъ: Благословите, а не кльнѣте. Аминь.

димира. Сам же Ізяслав кнѣзь правив столъ отца своего, Ярослава, — Киевом. А столъ брата своего, Новгородом, доручив правити родичеві своему — Остромиру.

Многі літа даруй, Боже, тому, хто придбав Евангеліе се на втіху многим душам християнським! Дай йому, Господь Бог, благословення святих евангелістів: Івана, Луки, Марка і святих праотців: Авраама, і Ісаака, і Якова, самому йому і дружині його Феофанії, і чадам їхнім, і подружжям дітей їхніх. Здравствуйте многі літа, хто виконує призначення своє.

Я, ГРИГОРІЙ, диякон, написав Евангеліе се. Якщо хто краще цього напише, хай не осудить мене, грішного. Почав же писати 21 жовтня в день пам'яті Іларіона, а завершив 12 травня в день пам'яті Епифанія.

Всіх читачів молю, хто прочитає, не клянить, а поправте і читайте. Бо так і святий апостол Павло говорить: "Благословіть, а не клянить!". Аминь.

Іларіон (Ларіон) Київський

(У чернецтві Никон Великий (?))

(? – 1088)

Під роком 1051-им в “Повістях врем’яних літ” записано: “Поставив Ярослав русина Ларіона митрополитом Русі у святій Софії, зібравши єпископів”. І далі: “І тут розкажемо, чому Печерський монастир так названо: коли боголюбивий князь Ярослав уподобав Берестове і церкву Святих апостолів суцзу там, і попів багатьох прикликав, то між ними був пресвітер на ім’я Ларіон, муж благий, і книжник, і пісник. І ходив він з Берестового на Дніпро, на пагорб, де нині старий монастир Печерський, і тут молитви діяв. А був ліс тут великий, і викопав він тут печерку малу, двосаженну, і, приходячи з Берестового, одспівував церковні години і молився тут Богу потай. Потім же вклав Бог князю в серце добрий намір, і поставив він його митрополитом у святій Софії, а ся печерка так осталася.”

Як розповідає далі літописець, у Ларіоновій печерці пізніше оселився преподобний Антоній, зібрав чернечу братію і поклав початок чоловічому Печерському монастирю за статутом Студитського монастиря, що на Святий Горі Афоні, де Антоній прийняв чернецтво. Як бачимо, літописець говорить, що Ларіон перший викопав печерку, в якій молився і яка пізніше стала пристанищем Антонія і дала початок Печерському монастирю.

В одному зі списків “Правди Руської” Ярослава Мудрого зазначено, що укладати її князю Ярославу допомагав Ларіон, а це роки приблизно 1019—1037. Отож, Ларіон, Антоній і згодом Феодосій Печерський склали перше коло Ярославових книжників, яке спочатку працювало у замиській

князівській резиденції — у Берестовому, при церкві Святих апостолів (частково збереглася до наших днів, завдяки відбудові її в першій половині XVII ст. Петром Могилою).

Початки руського (українського) літописання вчені відносять до 30-х років XI ст. Коло книжників цього часу досить широке; центральною постаттю, безперечно, був Ларіон. Він формував ідеологію Русі, філософську і суспільно-політичну думку, сприяв виробленню карно-правових норм, стояв біля початків нашого літописання, став першим класиком української літератури епохи Середньовіччя, її киево-русського періоду. І врешті, з волі Ярослава Мудрого був обраний митрополитом у 1051 р.

На цей час склалося кілька центрів освітньої і книжної справи княжої України: вишгородський, де працювала заснована Володимиром Великим перша офіційна школа для дітей “мужів нарочитих”. Тут священником Прокопієм було створене не пізніше 1018 р. знамените Реймське євангеліє, яке 1048 р. княжна Анна Ярославна вивезла до Франції. Другий центр — Берестове. Третім стала з 1051 р. (а можливо, й раніше) Софія Київська. Тут бачимо, окрім Ларіона, диякона Григорія, Якова Мниха, ігумена Івана, преподобного Феодосія.

Після смерті Ярослава і усунення з митрополичої кафедри Ларіона центром книжної справи стає Печерський монастир, де головною постаттю був літописець Нестор.

Доля Іларіона після 1054 р. нам невідома. Перший Новгородський літопис у 1055 р. київським митрополитом уже називає грека Єфрема, присланого Константинополем. Єфрем не визнав канонічним освячення в 1051 р. Ларіоном Софії Київської.

Як гадають, Ларіон змушений був прийняти чернечий сан і далі виступає під чернечим ім'ям Никон. До цього імені відразу приклалося друге ім'я — Великий.

Справа виглядає так, що новий великий князь Русі Ізяслав Ярославич замовив літопис свого князювання і всієї Русі Никону-Ларіону, але між ними виник конфлікт: Никон постриг у ченці сина боярина, одного з оточення Ізяслава, і накликав гнів князя. Никон залишив Київ і поїхав до Тмуторокані, де заснував монастир. У 1067 р. Никон знову в Києві, де домагається для Тмуторокані нового князя замість померлого Ростислава. В 1068 р. Никон повертається в Києво-Печерський монастир. В час міжусобиць, коли Ізяслав був вигнаний братами з Києва, Никон як людина Ізяслава втретє залишає Київ і іде в Тмуторокань, звідки повертається в 1077 р. У 1078 р. він стає ігуменом Печерського монастиря, у цьому сані він і помер 1088 р. Академік Шахматов довів, що Никон Великий у 1073 р. завершив літописний звід 1037 р. Про книгописну діяльність Никона Великого розповідає "Житіє Феодосія Печерського", "Києво-Печерський патерик" та інші джерела.

Никон як літописець виробив та утвердив форму щорічних статей-записів і став творцем української історіографії, особливої структури щорічного літописання. Нестор введе у склад літопису поетичні оповідання і повісті, але поміж Никоном і Нестором стоїть постать ігумена Печерського Івана, творця Початкового зводу, завершеного в 90-х рр. XI ст.

Найвидатнішим твором Іларіона, як і всієї киево-руської літератури XI ст. є його "Слово про Закон і Благодать, і Істину". Виявив пам'ятку в 1844 р. і опублікував московський вчений-археолог

граф О.В.Горський. Містилася вона у збірнику середини XV ст., в якому, окрім "Слова...", були вміщені "Молитви" і символ віри Іларіона і його запис про наставлення митрополитом: "Азъ мыло-стнию человеколюбиваго Бога мнихъ и пресвитеръ Иларіон изволениемъ его отъ благочестивыхъ епископѹ священъ быхъ и на столванъ въ велицемъ и богохранимомъ градѣ Києвъ яко быти въ немъ митрополитѹ, пастѹхѹ же и учителю. Быша же ся в лѣто 6559 владычествѹющѹ благо-верномѹ каганѹ Ярославѹ, сынѹ Владимиру, аминь."

За цим списком як найавторитетнішим (Синод. собр., №591) ми подаємо цикл із трьох творів Іларіона у цьому виданні.

"Слово про Закон і Благодать" написано для читання, що кілька разів підкреслює автор у тексті. Ця обставина (можливість зосередитись і заглибитись у текст) надала автору ширші виражальні можливості — подати очевидний, буквальний чи "поверхневий" зміст і створити зміст прихований, потаємний, доступний лише для утаємничених і певною мірою підготовлених читачів. І це також підкреслено в тексті. Іларіон подає блискучі зразки багаторівневого тлумачення змісту, який можна збагнути, застосувавши різні наукові методології: інтерпретації тексту, зокрема системного аналізу, методи герменевтики аж до філологічного розгляду тексту. Скажімо, Іларіон у тексті багато разів говорить про Єрусалим, але в одному випадку Єрусалим — це історичне місто, пов'язане зі Святими місцями (езотеричний, себто буквальний зміст). В іншому місці Єрусалим є алегорією церкви, а ще Єрусалим — душа віруючого і за аналогією — небесний Божий град. Відповідні рівні тлумачення стосуються всього тексту.

Середньовіччя витворило чимало смислів, які постійно вступають в опозиції, як правило, бінарні (подвійні). Бог — людина, божественне — людське, небо — земля, душа — тіло, добро — зло, правда — лжа і т. д. Ми можемо "розшифрувати" зміст "Слова..." через

виявлення системи опозицій, віднаходячи в них кілька семантичних (значенневих) рівнів. У Іларіона це:

1. свобода — рабство (поетично-образний рівень — Сарра — Агарь, Ісаак — Ізмаїл);

2. християнство — іудаїзм (Христос — Ісаак, розп'яття Ісуса Христа — бенкет у Авраама);

3. нове — старе (нові християни — старі християни, чи Русь і Візантія).

Вся ця система опозицій творить одну основу, в яку заключено головний ідейний зміст, опозицію чи антитезу: Закон (язичництво) — Благодать (християнство). Всі інші опозиції допомагають проникнути в прихований зміст, в якому ми знайдемо різноспрямовану загострену полемічність — протиіудейську, протиболгарську, протихозарську і протівізантійську.

Звужений же, “поверхневий” зміст — це проповідь, що готує канонізацію князя Володимира, відстоює нову віру, церкву і державність, а тому — високий мажорний тон, святковість, урочистість.

“Слово про Закон і Благодать” Іларіона за іншим методологічним підходом містить богословський зміст і світський зміст. Щодо останнього, то ми розглядаємо пам'ятку як своєрідну державну декларацію, яка проголошує захист язичництва як своєї національної історії та культури, а не релігії, містить похвалу великим київським князям Володимирі і Ярославу, похвалу Києву і всьому народу руському, відображає прагнення до автокефальності, себто цілковитої незалежності від Візантії, а значить, і зародження української національної свідомості в зударі з візантійським ідеологічним засиллям. Іларіон теоретично обґрунтовує ідею слави як архетип національної ідеї: слава Руської землі, слава князя як виразника героїки і державотворення, як особистості, що має втілювати ідеал моралі, особистісної совісті, бути зразком для наслідування. Складником національної ідеї вже виступає й ідея православної віри — як

ідея національна, державотворча, культурологічна. І тут Іларіон розглядає фактично одну з найзначиміших бінарних опозицій Середньовіччя: література — філософія. Література як сфера, теоретично відрефлексована поетикою і риторикою, і філософія як сфера розгортання фізичних, логічних та етичних ейдосів (образів, форм, сутей, незалежних від реальної дійсності і чуттєвого досвіду).

Русь і Візантія вибудували гігантський міст поміж Сходом і Заходом, створивши унікальну синтетичну культуру, вільну від крайнощів релігійного фанатизму та індиферентності східного містицизму і західного скептицизму. І цим було зроблено внесок у світову культуру. Давно сказано, що європейську культуру характеризують “два головні елементи” — античність та християнство, себто язичництво та християнство, чи язичницька міфологія і Біблія, які в руській культурі склали “вищу єдність” (себто “моральний ідеал” або “моральну гідність нації”). Які моральні цінності знаходимо в культурі язичницької Русі? Безперечно — *героїчну етику*. Поняття особистісної совісті ще тільки складалося, не склалося остаточно поняття особистості (у сучасному розумінні). Зевс, Аполлон, Афродита, як і Перун, Хорс, Стрибог, Даждзь-бог, — були не особистостями, а узагальненими природними і суспільними силами: антропоморфні, подібні людині, але позаособистісні.

Язичники-слов'яни визнавали особисту енергію, особисту силу, тілесну та фізичну красу, але без внутрішнього змісту особистості. Духовність як внутрішній зміст людини могла виникнути тільки з появою „нової ідеї” — особистісної уяви абсолюта.

Вольтер якось сказав, що коли б Бога не було, то його необхідно було б вигадати. А в якій формі, коли навіть геніальні греки не уявляли абсолюта як особистість? У Платона — це Єдине, у Аристотеля — Розум, Першпорушій.

Античний світ розпався в V ст., коли зайшов у глухий кут, бо не в'явив, хто є

носієм совісті, хто визначає свободу волі, хто є вищим ідеалом, до якого людина має прагнути. Ні Зевс, ні Перун такими ідеалами не були, вони були навіть здатні на аморальні вчинки, і до того ж були смертні. Таке світорозуміння не могло мати майбутнього. Тут, на цьому привалі, спрацювали невблаганні закони історії. Надходила грандіозна духовна революція.

Вульгарна соціологія педалювала “класову тезу”: християнство — релігія рабів і була вигідна панівним класам. Тут треба говорити про духовні переваги християнства над язичництвом, а не тільки про історико-державницьку сутність християнства. Переважала все ж таки світоглядна, духовна сутність християнства, а не апологетична сутність феодалізму. Досить нагадати, що християнство зароджувалося у глибоких надрах рабовласницького суспільства, прекрасний симбіоз виявило з капіталізмом і співіснує успішно у зв'язці “християнський соціалізм” і навіть “християнський комунізм”. То де ж тут санкція феодалізму?

Вибір Руссю був зроблений у 988 році, але “інтерес” сформувався значно раніше, коли Русь почала активно засвоювати грецьку книжність через болгарську.

Догмат входження Христа в людський образ для вченого є фактом особистісної уяви абсолюту, що вивело Близький Схід і Європу із кризи античності (точніше язичництва).

Дух — це внутрішній зміст особистості. Це був новий рух, і він знайшов найповніше втілення у життійній літературі і легендах про шляхетних рицарів короля Артура, які шукали священну чашу Грааля із кров'ю Ісуса Христа. З появою таких нових героїв і почалася культура особистості, культура освіти, які найтісніше зв'язані з Середньовіччям, себто з християнством.

У давній Україні першим про це сказав Іларіон, поклавши початок релігійному філософствуванню і моральному вченню:

“Народилася Благодать і Істина, а не Закон”.

В одній із бесід академік Г.К.Вагнер зауважив: “Що таке Закон? Закон — це таке суворе встановлення моральних норм, яке не залишає місця свободі волі людини, цілком підкоряючи її проголошеним нормам. Якими б привабливими вони не були, але сліпе підкорення їм є моральною несвободою, тобто духовним рабством.”

Дехто стверджує, що Іларіон мав на оці Старий Заповіт. Можливо. Але ми пам'ятаємо, що сліпе підкорення Закону проголошував і Платон у праці про державу. Держава Платона — це також своєрідне рабство. У його державі — ніякої особистості чи особистостей. Очевидно, і це знав Іларіон.

Так що тлумачення Іларіоном Закону стосуються рабства взагалі. Звідси бере початок роздвоєння філософської думки: на раціоналістичний напрямок (Західна Європа) і тих, хто допускав емоційно-поетичний підхід (Русь), виразником якого став Іларіон.

Для духовного розвитку України-Русі мало вирішальне значення розуміння Іларіоном свободи волі. Воно було цілком протилежне античному (язичницькому) культу „сильної особистості”. „Нова людина” Іларіона була вільна у виборі шляху, який міг вести і до спасіння, і до падіння. Тут вибір надавався людині. *Вперше була поставлена проблема вибору.* Людина могла вибрати як поклик Благодаті до праведності, так і сатанинський поклик до спокуси.

Під Благодаттю, таким чином, виступає Божественна сила, що вказує шлях до добра. Людина вільна як у виборі шляху, так і у відповідальності за нього.

Прикладом такого вільного вибору є князь Володимир, який хрестив Русь, спонуканий як голосом Всевишнього, так і “добрым смыслом и добрым умом”. Іларіон на багато століть цим випередив ідеї Лейбніца, Канта, Гегеля.

Морально зумовлена свобода волі і єдність всіх племен та народностей — це стимул до виходу з рабства Закону до Істини.

У Платона гармонію творили Розум, Мужність і Розсудливість, а в Іларіона — Благодать, Свобода волі і Совість. Це був вражаючий крок вперед у напрямку до нових культурно-історичних епох, до нашого часу.

Твору, подібного “Слову про Закон і Благодать” за формою, змістом, спектром суспільно-політичних ідей, у першій половині XI ст. не мала жодна з європейських літератур. Майже через півтора століття киево-руська література появила світу ще один шедевр — “Слово про Ігорів похід” невідомого автора. Як перший, так і другий шедевр не могли постати без тяглої літературної традиції — народної і книжно-поетичної.

Зв'язок художньої і моральної свідомості Русі зі світоглядом сучасності надзвичайно широкий, а значить, і складний. Та вже “Слово про Закон і Благодать” вказує на деякі незримі нитки національного українського нерва у цілому організмі історії української культури, суспільно-політичної думки і людської духовності.

“Слово про Закон і Благодать, і Істину” ще до кінця не вивчено. Ми практично не маємо українського прочитання пам'ятки, її інтерпретації з методологічних засад, що диктуються визнанням Київської Русі як української держави XI—XV століть. Досі (до 1991 р.) це було “древнерусское государство Древняя Русь с центром в Киеве”. Від цієї методологічної, а точніше ідеологічної й політичної заданості результати наукових досліджень будуть діаметрально протилежні. Тому й нема досі об'єктивно наукових досліджень пам'ятки.

У північній Росії та Україні було відмінне ставлення до Візантії. Київ уже від Ярослава Мудрого візантійське церковне

втручання в справи київської митрополії вважав за ідеологічне засилля і чинив йому спротив. Москва, яка не цілком “канонічно” купила у вселенського патріарха право на власну патріархію і помпезно проголосила 1588 р. Москву “третьім Римом”, ніколи не добачала в пам'ятках київської літератури спротиву Візантії, навіть спроби заговорити про це рішуче зупиняла. Київ ніколи не претендував на роль “третього Риму”, а хотів задовольнитися ролю “другого Єрусалиму” з такою православною святинєю як Києво-Печерська Лавра, із провідненою апостолом Андрієм Первозванним “Божою Благодаттю”, першим митрополитичим храмом на Русі — Софією Київською. Київ віддавна був Золотоверхим, Москва — лише Білокамінною і побудованою на місці пролитої крові. Ці різні амбіції Києва і Москви диктували останній підступність як засіб ведення політичної, світської і релігійної гри, яку Москва навчилася вигравати силою. Відмінним було ставлення Москви і Києва також до іудейського та болгарського впливу на Русь і на Русі.

Одні дослідники (Л.Мюллер, 1962) заперечують політичну спрямованість “Слова про Закон і Благодать” проти будь-кого і добачають тільки утвердження нової віри, христової церкви і руської державності з метою підготовки канонізації Володимира. Для Мюллера твір Іларіона — це проповідь. Є.Голубінський визнавав догматичний зміст “Слова про Закон і Благодать”, але форму визначав як *урочисту академічну промову*.

Противізантійську спрямованість заперечують, таким чином, Мюллер, Розов, а далі — А.М.Молдован, А.І.Юрченко, М.Робінсон, Л.Сазонова. Двоє останніх роблять акцентування на “прагненні до автокефальності”. Але ж саме це й не могло “не зачіпати політичних та духовних прагнень Візантії як світової імперії”.

О законѣ мѡуѣсомъ данѣмъ. и ш бл҃годѣти и истинѣ ісѹ христомъ бывшии. и како законъ штиде бл҃гдть же и истина. всю землю исполни. и вѣра въ вса языки простреса. и до нашего языка рускаго. и похвала каганѡу нашемѡу володимерѡу. Ѡ него же кр҃щеніе быхомъ. и мѣтва къ б҃г҃ж. Ѡ всеа земля наша.

҃ги бл҃г҃сви шч҃.

Благословенъ ҃ъ б҃ъ и҃левъ. б҃ъ христіанескъ. тако посѣти и сътвори избавленіе людемъ своимъ. тако не презрѣ до конца твари своеа идольскимъ мракомъ шдержимѣ быти. и вѣсовьскимъ слѡужеваніемъ гибноути.

Нъ шправдѣ прежде племя авраамле скрижалми и закономъ. послѣжде же снѡмъ своимъ вса языки спсѣ. ева҃гліемъ и кр҃щеніемъ. въвода а въ шновленіе паки бытіа. въ жизнь вѣчною. да хвалимъ его оубо и прославляемъ.

хвалимааго Ѡ аг҃лѣ беспрѣстани. и поклонимса емѡу. емѡу же поклоняютса херш҃вими

Про Закон Мойсеем даний, і про Благодать та Истину, в Ісусі Христі втілених, і як Закон відійшов, і як Благодать та Истина всю землю наповнили, і віра на всі народи розпростерлася, і до нашего народу руського українського]; і похвала кагану нашому Володимиру, за якого ми охрещені були, і молитва до Бога від усієї землі нашої.

Господи, благослови, Отче!
(Похвала Богу)

Благословен Господь Бог Ізраїлів, Бог христіанський, що навістив і дарував спасіння людемъ своїм, що не дав до останку творінню своєму идольскою темрявою охопленим бути і в бісівському слугуванні гинути.

Він спершу вказав шлях племені Авраамовому, дарувавши йому скрижалі і Закон, а потім через Сина свого всі народи спас, Євангелією і хрещенням увів у оновлення, відродження, і в життя вічне.

То ж хвалімо Його і прославляймо! Його безнастанно похваляють ангели і поклоня-

и сѣрафими. тако призрѣ призри на люди своа. и не соль. ни вѣстникъ. нѣ самъ сп̄се ны. не привидѣнїемъ пришедъ на землю. но истинно. пострадавы за ны плотїю и до гроба. и съ собою вѣскрѣсив ны.

Къ живовщїимъ бо на земли челоувѣкомъ. въ плоть шдѣвьса приде. къ соувщїимъ же въ адѣ. распатїемъ и въ гробѣ полежаиїемъ съниде. да шбои и живїи и мертвїи познають посѣщенїе свое. и божїе прихожденїе. и разумѣють како тѣ есть живїимъ и м̄ртвїимъ. крѣпокъ и силенъ бѣ.

Кто бо великъ како бѣ нашъ. тѣ единъ творѣи чюдеса. положи законъ. на прооуготовление истинѣ и блгдти. да въ немъ шбыкнетъ члчьско ество. ѿ многобжества идольскааго оуклангаса. въ единого б̄а вѣровати. да како съсждъ скверненъ члчство. помовенъ водою. закономъ и шврѣзанїемъ прїиметь млѣко блгодѣть и крщенїа. законъ бо прѣдътеча бѣ и слжга блгодѣти и истинѣ. истина же и блгдть словга вобдущемъ вѣковъ. жизни нетлѣннѣи.

ються Йому, Йому ж поклоняються херувими і сѣрафими, за те що, споглядаючи, зглянувся на людей своїх, і не посол чи вісник, не ангел Його, але Сам Він спас нас; не привидінням зійшов на землю, а насправді постраждав за нас смертними муками і з Собою воскресив нас.

У тіло одягнувшись, Він прийшов до людей, на землі живучих, а до суцїих в аду зійшов через розп'яття і погребіння в гробі, щоб як живі, так і мертві довідались про відвідини їх і Господне пришествя, і щоб зрозуміли, що Бог для живих і для мертвих — кріпкий і могутній.

(Історична неминучість (Закону)

Котрий Бог великий, як Бог наш! (Псалом 77:14).

Він один творить чуда, поклав Закон, що передує Істині і Благодаті, щоб у ньому привикло людське ество, ухилиючися від ідольського многобожжя, вірувало в единого Бога, щоб людство, як брудний посуд, омилося водою. Законом і обрїзанням прийняло молоко Благодаті і Хрещення. Закон-бо був предтечею і слугою Благодаті та Істини. Істина ж і Благодать — слуги прийдешнього віку й життя нетлінного.

Іако законъ привождаше въ законенія. къ б̄лгодѣтьномъ кр̄щенію. кр̄щеніє же с̄ны своа прѣп̄щаетъ на вѣчнѣю жизнь. Мѡисѣѣ бо и пророци. в христовѣ пришествіи повѣдаахъ. х̄с же и ап̄сли его в вѣскр̄сеніи и в вѣдоущімъ вѣцѣ. еже поминати въ писаніи семъ. и пророческаа проповѣданія о х̄сѣ и ап̄ельскаа оученія в вѣдоущімъ вѣцѣ. то излиха есть. и на тѣщеславіє съкланяса.

Еже бо въ инѣх книгахъ писано. и вами вѣдомо. ти сде полжити. то др̄зости швразъ есть и славохотію.

Ни къ невѣдѣщімъ бо пишемъ. нѣ прѣизлиха насыштьшемса сладости книжныа. не къ врагомъ вѣіємъ иновѣрнымъ. нѣ самѣмъ с̄номъ его. не къ страннымъ. нѣ къ наслѣдникомъ н̄бснаго ц̄рства.

Но в законѣ мѡисѣемъ данѣемъ. и в б̄лгодѣти и истинѣ христомъ бывшіи. повѣсть сї есть. и чтѡ оуспѣ законъ. что ли блгдть. прѣжде законъ. ти по томъ блгдть. прѣжде стѣнь. ти по томъ истина. швразъ же законъ и б̄лгодѣти. агаръ и сарра. работнаа агаръ. и свободнаа сарра. работнаа прѣжде. ти по

Як Закон приводив тих, що прийняли його, до благодатного Хрещення, так і Хрещення синам своїм відчиняє двері до вічного життя. Мойсей-бо і пророки повідали про пришествя Христове. Христос же і Апостоли його повідали про воскресіння і про майбутній вік.

Коли б у писанні цьому взятися нагадувати і пророче проповідування про Христа, і апостольське учення про прийдешній вік, — це було б занадто і на марнослів'я походило б. Бо коли те, що в інших книгах написано і вам відоме, те й тут викладати, — було б виявом зарозумілості та пустослів'я. Бо пишемо не до незнаючих, а тим, що доволі наситилися книжними солодощами, не до іновірних ворогів Божих, а саме синам його, не до зайд, але до тих, що успадкують Небесне царство.

(Символи Благодаті)

Отож, про Закон, Мойсеєм даний, і про Благодать й Істину, здійснені через Ісуса Христа, ця повість. І що осягнув Закон, а що — Благодать. Спершу був Закон, а потім Благодать, спершу тінь, потім — Істина.

Образ же Закону і Благодаті — Агар і Сарра, рабиня Агар і вільна Сарра, спершу рабиня, а потім — вільна. Хай розуміє

томъ свободнаа. да разжмѣть
иже чететь. тако авраамъ оубо
ѿ оубности своен. саррѸ имѣ
женж си. свободноюю. а не рабѸ.

И бѣ оубо прѣжде вѣкѣ.
изволі и оумысли сѣна своего въ
мирѣ послати и тѣмъ блгдтѣ
гавитисѣ. сарра же не раждааше.
понеже бѣ неплоды. не бѣ не-
плодь нѣ. заключена бѣ бжїимъ
промысломъ. на старость ро-
дити. безвѣстная же и таинаа
прѣмѸдрости бжїи оубтаена
блгдтѣ. агглѣ и члкъ не тако
негавима. нѣ оубтаена. и на
конецъ вѣка хотѣща гавитисѣ.
сарра же гла къ авраамѣ. се
заключи мѣ гѣ бѣ не раждати.
вълѣзи оубо къ рабѣ моен
агари. и родиши ѿ неѣ. блгдтѣ
же гла къ бѸ. аще нѣсть
врѣмене съннати ми на землю. и
спасти мирѣ. съниди на горѣ
синан. и законъ положи.

послоуша авраамъ рѣчи
саррины. и вълѣзе къ рабѣ еѣ
агарѣ, послоуша же и бѣ таже ѿ
блгдтѣ словесѣ. и съниде на
синан. роди же агарѣ раба. ѿ
авраама. раба робичиштѣ. и
нарѣч аврамъ нма емѸ изманѣ.
изнесе же и мшсѣи ѿ синанскыа
горы законъ. а не блгдтѣ, стѣнь
а не истинж,

читающий, що Авраам від юності
своєї мав за жінку собі Сарру,
вільну, а не рабиню.

І Бог бо зпередвіку зводив і
намислив послати в світ Сина
свого і цим явити Благодать.
Сарра ж не родила, оскільки
була неплодною. Не була не-
пліддю взагалі, а була закрита і
приречена Божим провидінням
родити на старості. Невідома
бо і затаена Премудрість Божа
закрита була і від ангелів і від
людей, не як нез'явна взагалі, а
затаена до часу, щоб виявитися
наприкінці віку. Сарра ж ска-
зала Авраамові: "Ось затримав
мене Господь Бог, щоб не
родила, увійди до рабині моєї
Агарі й породи від неї" (Буття
16:2). Благодать же промовила
до Бога: "Коли не настав ще
час зійти мені на землю і спасти
світ, зійди на гору Сінай і
встанови Закон".

Послухав Авраам пораду
Саррину і ввійшов до рабині її
Агарі; послухав же і Бог мову
Благодаті і зійшов на Сінай.

Породила ж рабиня Агар від
Авраама, рабиня — раба, і нарік
його Авраам ім'ям Ізмаїл. Зніс
же й Мойсей із Сінайської гори
Закон, а не Благодать, видимість,
а не Істину.

по сихъ же оуже старѹ сщцоѹ авраамѹ и саррѣ гависа вѣ авраамѣ. сѣдѣщѣ емѣ прѣд дверьми кжшкѣ его въ полоуднѣ. оѹ джва мамьвринскааго. авраамъ же текъ въ срѣтеніе емѣ. поклонисѣ емоѹ до землѣ. и пріатъ и въ коуштоѹ свою. вѣкж же семѹ къ коньцѣ приближающѹсѣ. посѣтитъ гѣ члчьскааго рода. и сѣниде съ нѣсе. въ оѹтробѹ дѣци вѣходѣ. пріатъ же и дѣца съ поклананіемъ въ коущѣ плѣтанѹю не болѣвѣши. глаголющѣ ти къ аггѣж се раба гѣнѣ вѣди мнѣ по гѣж твоемоѹ.

тогда оѹво Ѡключи вѣ ложесна саррина. и зачєнши роди исаака свѣбодьнаа свѣбодьнааго. и присѣтивѣшѣ вѣ члчьска естѣства. гависасѣ оуже безвѣстнаа и оѹтаєнаа. и родисѣ блгдть. истина а не законъ, сѣнъ а не рабъ. і ако Ѡдонсѣ штрочѣ ісаакъ. и оѹкрѣпѣ. сѣтвори авраамъ гоститѣвѣ великоѹ. егда Ѡдонсѣ ісаакъ сѣнъ его.

егда вѣ х̄с̄ на земли и ещє. не оѹс блгдть оѹкрѣпила блашє. нѣ догашєсѣ. и ещє за л̄. лѣтѣ. вѣ на же х̄с̄ тагашєсѣ. егда же оуже Ѡдонсѣ и оѹкрѣпѣ. и

Після цього, коли вже Авраам і Сарра були старими, з'явився Бог Авраамові, коли той у полудень сидів у дверях свого намету біля дуба Мамрійського (Буття 18:1-33). Авраам же вийшов назустріч Йому, поклонився Йому до землі і прийняв Його у свій намет.

Коли ж цей вік наближався до кінця, навістив Господь рід людський і зійшов із небес, в утробу діви ввійшовши; і прийняла діва з поклоном у намет плоті своєї безболісно, тільки промовила до ангела: "Я раба Господня, нехай буде мені за словом твоїм" (Луки 1:38).

(Благодать — Христос)

Тоді-бо розімкнув Бог лоно Саррине, і, зачавши, народила Ісаака, вільна — вільного (Буття 21:1-3). І коли навістив Бог людське ество, з'явив досі невідоме й затаєне, і народилася Благодать, Істина, а не Закон, син, а не раб. І коли відлучили від грудей отроча і зміцнів Ісаак, учинив Авраам велику гостину на честь того, що перестав годуватися материнським молоком син його Ісаак.

Коли Христос був на землі, Благодать ще не зміцніла і годувалася грудьми понад 30 років, впродовж яких Христос не був відомий. Коли ж

гависа блгдть вѣѣа всѣмъ члвкомъ въ іорданьстѣн рѣцѣ. сътвори вѣ гоститвж и пиръ великъ. тельцемъ оупитѣнїмъ Ѡ вѣка възлюбленимъ снѣмъ своимъ Іс хмъ. съзвавъ на єдино веселїе нѣвныа и земныа. съвожпивъ въ єдино агглы и члкъ.

По снхъ же видѣвши сарра изманла сѣна агарїна играюща съ сыномъ своимъ нсакомъ і ако пришвндѣнъ быс нсаакъ изманломъ. речъ къ авраамж. Ѡ жени рабж и съ сыномъ еѣ, не имать бо наслѣдовати сынъ равынїнъ. сѣна свободныа.

По знєсенїи же гѣ ісѣ. оученикомъ же и їнѣмъ. вѣровавшїмъ оуже въ хса сжщемъ въ їержсалїмѣ. и швоимъ сѣмѣсь сжщемъ. ноудешмъ же и хрїстїаномъ. и крѣенїе благодатьное швидїмо баше Ѡ обрѣзанїа законнааго. и не прїмааше въ їеросалїмѣ хрїстїаньскаа цркви епїскапа нешврѣзана. понеж старѣнше творашеся сошчен Ѡтъ обрѣзанїа. насловаахж на хрїстїаны. равичшти на сыны свободныа. и бываахж между ими многы распрѣ и которы. виднвши ж свободнаа блгдѣть чада своа хрїстїаны. швидїмы Ѡ іудѣн. сыновъ рабѣтнааго закона. възъпи къ

залишила груди і зміцніла, тоді й з'явилася Благодать Божа всім людям на ріці Іордані. І вчинив Бог гостину і бенкет великий з Тельцем, вгодованим від віку, улюбленим сином своїм Ісусом Христом, скликавши на спільне весілля небесних і земних, зібравши разом ангелів і людей.

Після цього Сарра, побачивши Ізмаїла, сина Агарі, який грався з її сином Ісааком і якось скривдив Ісаака, сказала Авраамові: “Прожени рабїню з сином її, бо не може наслідувати син рабїні сина вільної (Буття 21:10).

Після вознесіння ж Господа Ісуса, коли учні його та інші, що вже увірували в Христа, були в Єрусалїмі і були ще разом іудеї і хрїстїяни, благодатне Хрещення було обіжене законним обрїзанням: хрїстїянська церква в Єрусалїмі не прїймала єпїскопа необрїзаного, оскільки обрїзані вважали себе старшими і чинили насильства над хрїстїянами — рабїничї над сїнами вільними. І бували між ними численні роздори і міжусобиці. (Дїяннїя 15).

Коли ж побачила вільна Благодать дїтей своїх хрїстїянських, кривджених іудеями, сїнами рабського

бѣ. Ѡжени іудѣйство и съ закономъ. расточи по странамъ. кое бо причастіе стѣню съ истинною. іудѣйствѣ съ хрѣстіанствомъ.

И Ѡгнана бысть агаръ раба съ сыномъ еѣ измаиломъ. и исаакъ снѣ свободныа наследникъ бысть авраамѣ оцѣ своему. И Ѡгнани быша іудѣи и расточени по странамъ. и чада бл҃годѣтнаа хрѣстіаніи. наследници быша бѣоу и ѡцѣоу. Отиде бо свѣтъ л҃жны сн҃цю въ сѣавъшѣ. тако и законъ. бл҃гдти. явльшася. и ст҃женство ноцное погыбе. сн҃чнѣи теплотѣ землю с҃грѣвши. и оубже не г҃рздитсѣ въ законѣ чл҃чество. нѣ въ бл҃годѣти пространо ходитъ. іудѣи бо при свѣшти законнѣи дѣлаахъ свое шправданіе. хрѣстіани же при бл҃годѣтнѣим сн҃ци свое сп҃сеніе жиждють.

Іако іуденство стѣнемъ и закономъ шправдаашесѣ. а не сп҃саашесѣ. хрѣстіани ж истинною и бл҃годатію не шправдаютьсѣ нѣ сп҃саютьсѣ.

Въ іудѣихъ бо шправданіе въ хрѣстіаныхъ же сп҃сеніе. іако шправданіе въ всемъ мирѣ есть. а сп҃сеніе въ боуджшіймъ вѣцѣ. іудѣи бо ш земленыхъ веселаахъсѣ. хрѣстіани же ш сѣщійхъ на нѣсѣхъ.

Закону, заволала до Бога: “Прожени іудейство і з Законом розсій по країнах, бо що може бути спільного у видимості з істиною, у іудейства з християнством”.

І відігнана була рабиня Агар із сином її Ізмаїлом, а Ісаак, син вільної, став наслідником батька свого Авраама (Буття 21:14; 25:5).

І розігнані були іудеї і розсіяні по країнах, а діти благодатні християнські стали наслідниками Бога і Отця. Відійшло-бо світло місяця, коли засяяло сонце, так і Закон, коли Благодать з’явилася; і холод нічний іщез, коли сонячна теплота землю зігріла. І вже не горбиться людство в Законі, а в Благодаті розпрямлено ходить. Іудеї-бо при свічі Закону шукають собі оправдання, християни ж при благодатнім сонці спасіння собі знаходять.

Іудейство видимістю і Законом оправдується, а не спасається, християни ж Істиною і Благодаттю не оправдуютьсѣ, але спасаютьсѣ. В іудеїв-бо оправдання — в християн же спасіння, бо оправдання є в цьому світі, а спасіння в прийдешньому віці. Іудеї-бо земним веселятьсѣ, а християни ж на небесах сущим. І те іудейське оправдання було

И тоже шправданіє іудѣиско скоупо вѣ. зависти ради. не во са простирааше вѣ нны языки нѣ токмо вѣ іудѣи единой вѣ. хрѣстіаныхъ же спсєніє блго и щедро. простирагаса на вса краа землиа.

сѣвыстьса блсвеніє манасіино во старѣишиньство лѣвицею іаковлею. влсвно бысть єфремово же мнишьство десницею. аще и старѣи манасіи єфрема. нѣ благословеніємь іаковлемь мнїи бысть. тако іудѣиство аще прѣжде вѣ. нѣ благодѣтїю хрѣстіанїи болше быша. рекшж во іисифж кѣ іаковж на семь шч положи десницяж. тако сѣ старѣи єсть. Ѡвѣща іаковъ. вѣдѣ чадо вѣдѣ. и тѣ вждеть вѣ люди и възнесетса. нѣ братъ его менїи болїи его вждеть и племя его вждет. вѣ множество языкъ. како же и выѣ.

законъ во прѣжде вѣ. и възнесеса вѣ малѣ. и штїнде. вѣра же хрѣстіаньскаа. послѣжде шавльшиса. болши первыа бысть. и расподиса на множество языкъ.

И хѣва блгдть всю землю шбатъ. і ако вода морьскаа покры ю. и вси ветъхаа шложьше. шветъшавъшаа

убогим, заздрощів ради і не поширювалося на інші народи, а в одній тільки Іудеї було. Християнське ж спасіння благодатне і щедре і ширитьса на всі краї земнїї.

Збулося: Манасієве старшинство благословив-бо Яків лівцею своєю, а Єфремову меншість — правицею, хоча й старіший Манасій за Єфрема, але благословенням Якова меншим став (Буття 48:13-14).

Так само й іудейство; хоча й постало раніше, але Благодаттю християн більше стало. Сказав-бо Йосиф до Якова: "На цього, Отче, поклади десницю, бо він є старший". Яків відповів: "Знаю, чадо моє, знаю, і з нього будуть люди і він підніметься, але брат його менший більшим за нього буде, і нащадки його будуть серед багатьох народів (Буття 48:17-19). Так і сталося.

(Про Благодать)

Спершу був Закон, трохи піднісся і відійшов. Віра ж християнська, хоч і пізніше появилася, більшою за першу стала і поширилася на багато народів.

І Христова Благодать всю землю обійняла і, подібно воді морській, покрила її, і всі, відкинувши ветхе, що й постаріло через заздрощі

завистію іуденскою. новам держать. по пророчествѣ ісаниж.

Ветхѣа мимондоша. и новам вамъ възвѣщаю. понте вѣоу пѣснь новж и славимо естъ има его ѿ конецъ земли. и съходящен въ море и плавающен по немж, и острови вси. и паки. работающимъ ми наречетса има ново. еже вѣвнѣтса на земли. вѣвѣть во вѣ истиннааго.

прѣжде во вѣ въ іеросалимѣ единомъ кланѣтиса. нынѣ же по всен земли. тако же рѣч гедешнѣ къ вѣ. аще ржкою моею спсаеш иїла. да вждеть роса на ржнѣ токмо, по всен же земли сжша. и вѣс тако. по всен во земли сжша вѣ прѣжде. идольствѣн льсти языки вдержашти. и росы вѣгодѣтныа не пріемлющемъ. въ іуден во тѣкмо знаемъ вѣ вѣ. и въ иїли веліе има его. и въ іеросалимѣ единомъ славѣмъ вѣ вѣ. рѣч же паки, гедешнѣ къ вѣ. да вждеть сжша на ржнѣ тѣкмо. по всен ж земли роса. и вѣсть тако.

Іуденство во прѣста и законъ ѿнде. жертвы непріятны. кивотъ и скрижали. и щѣстїло ѿгато вѣсть. по всен же земли роса. по всен же земли вѣра прострѣса. дождь вѣгодѣтныи

іудейські, тримаються нового, як і пророкував Ісайя: “Ветхе пройшло, а нове вам звіщаю... Співайте Богові пісню нову і прославляйте ім’я Його в усіх кінцях землі: і серед тих, що виходять в море і плавають по ньому, і на всіх островах” (Ісайї 42:9-10). І ще: “Ті, хто служить мені, матимуть нове ім’я, що благословлятиметься на Землі, бо благословлятимуть Бога істинного”.

Колись-бо тільки в Єрусалимі одному поклонялися Богові, нині ж по всій землі; як сказав Гедеон Богові: “Якщо рукою моею спасеш Ізраїль, нехай буде роса тільки на руні, а по всій землі сухо” (Суддів 6:36-38). І було так. Раніше по всій землі була суша, бо народи трималися ідольського обману і роси благодатної не приймали. Знаємо тільки, що Бог був в одній Іудеї і в Ізраїлі. Велике ім’я Його, і в Єрусалимі одному прославлявся Бог (Псалом 75:2-3). Знову говорить Гедеон до Бога: “Нехай буде суша тільки на руні, а по всій же землі — роса” (Суддів 6:39). І так було.

Іудейство минулося, і Закон відійшов, жертви стали неприйнятними, кіот, скрижалі й жертovníк були залишені й відняті. По всій же землі роса, по всій же землі віра

вброси. кѹпѣль пакупорожденїа.
сыны своа въ нетлѣнїе
вблачить.

Іако же и къ самаряныни
глаголаше спсѣ. тако градець
година и ннѣ есть. егда ни во
горѣ сен. ни въ іеросалимѣхъ
поклонатса шцѣ но вждоѹт
истиннїи поклонници. иже
поклонатса оцѣ дѣомъ и
истиною. нво шцѣ тацѣхъ
ищетъ кланяющихся емоѹ.
рекше съ сномъ и съ стынїмъ
дѣомъ. тако же и есть по всен
земли оуже славитса стѣа
троїца. и поклонанїе прїемлет ѿ
всѣа твари. малїи велицїи
славать бѣа по пророцствѣ. и
наоучить каждо искренняго
своего. и члкъ брата своего, гла
познан га такъ оувѣдатель ма ѿ
малыхъ до великааго тако ж спсѣ
хс къ оцѣ глаголаше. исповѣдаю
ти са шче гви нбси и земли. тако
оутанлъ еси. ѿ прѣмждрыхъ
и разумныхъ. и ѿкрылъ еси
младенцемъ. еи. шче. тако тако
высѣ влгонзволенїе прѣд тобою.

и толма помилова влгѣи вѣ
члѣьскын рѣд тако и члци
плотнїи. крщенїемъ. благыими
дѣлы. снове вѣ и причастници
хѣ бывають. елико во рече
еваггелїстѣ пригаша его, дасть
имъ власть чадомъ бжнемъ

поширилася, дощъ благодатнїи
оросив, і купіль відродження
синів своїх у нетління одягла.

Так же і до самарян говорив
Спаситель: “Надходить година
і нині вже є, коли не тільки на
горі цїй і в Єрусалимі
поклонятимуться Отцю, але
будуть істинні поклонники, що
поклоняться Отцю духом і
правдою, бо Отець шукає таких
поклонників Йому і Синові, і
Святому Духу” (Івана 4:21-23).

І так є. По всїй землі вже
славиться Свята Трійця і при-
ймає поклоніння від будь-якого
створіння: малі й великі про-
славляють Бога, згідно пророцт-
ву: “І навчить кожен чоловік
ближняго свого, і брата свого,
кажучи: “Пізнай Господа, бо
пізнають мене від малого до ве-
ликого” (Іеремїї 31, 34). І Спа-
ситель Христос промовляв до
Отця: “Ісповідуюсь Тобі, Отче,
Господові неба і землі, що втаїв
єси від премудрих і розумних, а
відкрив єси немовлятам.
Воїстину, Отче, бо таке було
благовоління перед Тобою”
(Луки 10:21; Матвія 11:25-26).

І так помилував Хрещенням
благий Бог рід людський і
людей тілесних, які через добрі
діла стають синами божими й
причасниками Христа, оскільки
й євангелїст каже: “Тим, що
прийняли Його, дасть змогу

вѣти. вѣроу гаштимъ въ нма
его. нже не ѡтъ крове. ни ѡтъ
похоти плотьскы. ни ѡтъ
похоти мжжескы. нъ ѡтъ ба
родншса. стынмъ дхъмъ въ
стѣи коупѣли.

вса же си. вѣ нашъ на небси и
на земли. елико вѣсхотѣ и
сѣтвори. тѣм же кѣто не
прославитъ, кѣ не похвалитъ. кѣ
не поклонитъса величствж
славы его. и кѣто не подивитъса
бесчслномоу члколювию его.
прѣжде вѣкъ отъ ѡца рожденъ.
единъ сѣстоленъ ѡцъ ж
единосщентъ. како же слнцъ
свѣтъ сѣниде на землю. посѣти
люди своих. не ѡлжчивъса ѡца.
и вѣплотиса штъ дѣвицѣ
чисты безмжжны и бесквернены.
вѣшед како же самъ вѣсть.
плоть прїимъ изиде како же и
вѣниде. единъ сын ѡ троицѣ.
вѣ двѣ ествствѣ бжество и
члчество.

Исполнь члкъ по вѣчленїю.
а не привидѣнїемъ. нъ исполнь
вѣ по бжствж. а не простъ
человѣкъ. показави на земли
божскаа и челвѣчскаа.

Іако члкъ во оутробж
матерню расташе. и како вѣ
изиде дѣвства не врѣждь. како
члкъ матерне млѣко прїатъ. и
како вѣ пристави агглы сѣ

синами божими бути, тим, що
повірили в ім'я Його, що не від
крові, ні від похоти тілесної, ні від
похоти мужської, але від Бога
народилися святим Духом у
святій купелі” (Івана 1:12-13).

(Про Ісуса Христа)

Все ж це Бог наш на небесах
і на землі, що тільки захоче —
і сотворить. А тому: хто не
прославить, хто не похвалить, хто
не поклониться величі слави
Його і хто не подивується
безмежному людинолюбству
Його! Спередвіку від Отця
народжений, один співпре-
столий з Отцем, Єдиносущний,
як світло сонця, зійшов на землю,
навістив людей своїх, не
відлучаючись від Отця, і вплився
від Діви чистої, безмужної, й
неосквернено ввійшов, як —
тільки сам відає, тіло прийняв,
війшов, як і ввійшов. Один сей
із Трійці, у двох ествах — Бог
і людина:

Справжня людина, бо олюд-
нився, і не привидився, але
справжній Бог за божест-
венною суттю, а не звичайна
людина, що виявляє на землі
божественне й людське.

Як людина, утробу матері
розтягав, і, як Бог, ввійшов, дівства
не пошкодивши.

Як людина, материнським
молоком годувався, і, як Бог,

паст҃ж҃х҃ы пѣтн. слава въ
вышнїихъ вѣхъ. како чл҃къ
повитѣса въ пелены. и како бѣ
въл҃х҃вы звѣздою ведаше. како
чл҃къ възлеже въ гаслехъ. и како
бѣ ѿ волхвѣ дары и поклоненїе
прїатъ. како чл҃къ бѣжааше въ
ег҃петъ. и како бѣ ржкотворенїа
ег҃петѣскаа поклоншася. како
чл҃къ прїиде на крешенїе. і ако
бѣ іорданъ оустрашивсѣ
възвратисѣ. како челоуѣкъ
вѣнаживсѣ вълѣзе въ водѣ. і
ако бѣ ѿ оца послѣшество
прїатъ. се естъ снѣ мой
възлюбленыи. како чл҃къ постисѣ
мѣ днѣи възаалка. и како бѣ
повѣди иск҃шающаг.

Іако чл҃къ иде на бракъ кана
галилѣи. і ако бѣ водѣ въ вино
приложи. како чл҃къ въ коравли
сплааше і ако бѣ запрѣти
вѣтромъ и морю. и послѣшаша
его. како чл҃къ по лазари
прослезисѣ і ако бѣ въскрѣси і
ѿ мертвыхъ. како чл҃къ на шсла
въсѣде. і ако бѣ зваах҃ж.
бл҃гословленъ градыи въ имѣ
гнѣ. како чл҃къ распѣтъ высть. і
ако бѣ своею властїю.
съпропѣтааго съ нимъ
въпжсти въ ран. како чл҃къ

звелів ангелам із пастухами
співати: “Слава Богові у вишніх”
(Луки 2:14).

Як людина, був сповитий у
пелюшки, і, як Бог, волхвів
звїздою провів.

Як людина, у яслях лежав, і, як
Бог, від волхвів дари і поклоніння
приймав.

Як людина, втікав до Єгипту,
і, як Богу, рукотворні ідоли
єгипетські поклонилися.

Як людина, прийшов на
хрещення, і, як Бога, Іордан Його
устрашився і повернув свої води
назад (Псалом 114:3).

Як людина, роздягнувшись,
ввійшов у воду, і, як Бог,
від Отця свідчення прийняв:
“Се мій син возлюблений”
(Матвія 3:17).

Як людина, постив сорок днів,
голодуючи, і, як Бог, перемиг
спокусника.

Як людина, ішов на весілля у
Кану галілейську, і, як Бог,
перетворив воду на вино.

Як людина, на кораблі спав, і,
як Бог, стримав вітер і море —
і послухалися Його.

Як людина, плакав за Ла-
зарем, і, як Бог, воскресив його
із мертвих.

Як людина, возсів на ослика,
і, як до Бога, волали: “Благо-
словен, хто йде в ім'я Гос-
подне!” (Матвія 21:9).

оцѣта въкжшь испжсти дхѣ. і
ако бѣ снѣце помрачи и землею
потрасе.

Іако члкъ въ гробѣ положенъ
выс і ако бѣ ада раздрѣши и
дшѣ свободи. іако члка
печатлѣша въ гробѣ. і ако бѣ
изиде печати цѣлы съхранѣ. іако
члка тѣщаахжса іуден оубантн
въскрсеніе. мздаше стражи. нѣ
іако бѣ оубѣдѣса, и познанъ
выс всѣми конци земля.

По истинѣ кто бѣ велін іако
бѣ нашъ. тѣ естѣ бѣ творан
чюдеса съдѣла спсеніе посредѣ
земля. крѣтомъ и мжкою. на
мѣстѣ лобнѣмъ. въкжсивъ
щцта и зълчи. да сластнааго
въкжшеніа адамова еже ѿ дрѣва
прѣстжпленіе и грѣх.
въкжшеніемъ горести
проженеть. си же сътворьшен
емж прѣтѣкжшася шнѣ. ш
камень и съкржшишася. іако же
гѣ глааше. падын на камени семь
съкржшитсѣ. а на немъ ж
падетъ съкржшитъ и. прінде бо
к нимъ. исполжа прѣрочьства.
прореченаа ш немъ. іако же и
глааше. нѣсмъ посланъ. тѣкмо

Як людина, був розп'ятий, і,
як Бог, владою своєю розп'я-
того разом із ним у рай впустив.

Як людина, вкушає оцту й
випускає дух, і, як Бог, сонце
морокком закриває і землею
трясе.

Як людина, у гріб покладений
був, і, як Бог, пекло збурич і душі
праведні визволив.

Як людина, був у гробі запеч-
чатаний, як Бог, вийшов із нього,
печатъ не пошкодивши.

Як людини, намагалися іудеї
приховати Його воскресіння,
підкупивши сторожу, але, як
Бога, Його побачили і пізнали у
всіх кінцях землі.

(Ізраїль і Христос)

Воістину, котрий Бог великий,
як Бог наш? (Псалом 77:14).
То є Бог, що творить чуда. Він
спасіння вчинив посеред землі
хрестом і мукою на місці лоб-
нім, вкусивши оцту і жовчі аби
переступ і гріх солодкого Ада-
мового вкушення від древа
вкушенням гіркоти спокутати!
Ті, що вчинили Йому це,
спіткнулися об Нього, як об
камінь, і розбилися, як Господь
сказав: "Кожен, хто впаде на
цей камінь — розіб'ється, а на
кого він сам упаде — то
розчавить його" (Матвія 21:44;
Луки 20:18). І прийшов до них,
сповнюючи пророцтва,

къ швцамъ погывшѣмъ домъ
нїлева. и пакы не прїдоухъ
разорить закона нъ исполнить.
и къ хананѣи иноязычници.
просаши исцѣленїа дъщери
своєи. глааше нѣсть добро
штѣати хлѣва чадомъ. и
поврещи псомъ. шни же
нарекоша. сего лестьца
..... и ш вели-
зѣвоуаѣ бѣсы изгонаща.

хѣтъ слѣпыа ихъ просвѣти.
прокаженыа шчисти. сължкыа
исправи. бѣсныа исцѣли.
раславленыа оукрѣпи. мертвыа
въскрѣси. шни же іако злодѣа
мжчивше. крѣтъ пригвоздиша.
сего ради. прїде на ны гнѣвъ
бжїи конечныи.

Іако же и сами послжство-
ваша своєи погыбели. рекшж
спасѣ притѣчу ш виноградѣ и
ш дѣлателехъ. чтш оубо
сътворить дѣлателемъ тѣмъ.
швѣщаша злы злѣ погжвить а.
и виноградъ прѣдасть инѣмъ
дѣлателемъ, иже въздадут емѣ
плоды въ времена своа.

висловлені про Нього, які Сам
говорив: “Я посланий тільки до
овечок загинулих дому Ізраїле-
вого” (Матвія 15:24). І знову:
“Я не руйнувати прийшов
(Закон), але виконати його”
(Матвія 5:17). І хананеянці-
іноплемянниці, що благала зці-
лити свою дочку, сказав: “Не
годиться взяти хліб у дітей, і ки-
нути щенятам” (Матвія 15:22-
26). Вони ж назвали Його
облудником, народженим із пе-
релюбу, і впевняли, що Він
вижене бісів не інакше, як Вель-
зевулом, який має проти них
силу (Матвія 12:24; Луки
11:18).

Христос же сліпих їхніх про-
світив, прокажених очистив, зіг-
нутих розправив, біснуетих
ізцілив, розслаблених зміцнив,
мертвих воскресив. Вони ж му-
чили Його, неначе злодія, на
хресті прибивши. За це впав на
них гнів Божий кінечний, бо й
самі посприяли своїй погибелі.
Розповів якомсь Спаситель
притчу про виноград і вино-
градарів і запитав: “Як вчинить
господар виноградника з тими
виноградарями?” Вони кажуть
йому: “Злочинців погубить
жорстоко, виноградника ж
віддасть іншим винарям, що
будуть прибутки віддавати
йому своєчасно” (Матвія 21:
40-41; Марка 12:1-9).

И сами своен погывели прорѣци выша. приде бо на землю посѣтитъ ихъ. и не пріаша его. понеже дѣла ихъ темна бѣахъ. не възлюбивша свѣта. да не гаватса дѣла ихъ тако темъ на сѣть сего ради прихода ісѣ къ іеросалимѣ. видѣвъ градъ. прослезилъ глѣшъ немъ тако аще бы разжмѣлъ ты въ днь твой съ. таже къ мирѣ твоемоу. нынѣ же съкрыса отъ очію твоею. тако пріидуть деніе на та. и шложатъ врази твой шстрогъ ш тобѣ. и швидятъ та и шбомжатъ та всюдѣ. и развѣютъ та и чада твоя въ тобѣ. понеже не разжмѣ времєне посѣщенія твоего и паки.

Іерусалимъ іерусалимъ извивающія прорѣки. каменіємъ побивающи посланыя к тобѣ. колижды възсхотѣхъ съвирати чада твоя. тако ж събираеть кокошь птєньцѣ под крилѣ свои и не възсхотѣсте. се шставлетса домъ вашъ поустѣ.

тако же и бысѣтъ. пришедъше бо римляне. плѣниша іерусалимъ. и развѣша до шснованія его. іудєйство штолѣ погыбе. и законъ по семь тако вечернѣи зарѣ погасе. и расѣгани выша іудєи по странамъ. да не въкжпъ злое превываеть.

приде бо спсѣтъ. и не пріатъ бысѣтъ ш нѣла. и по евагельскомѣ словѣ. въ своа пріиде и свои его

І так самі стали пророками своєї погібелі, бо прийшов Він на землю провідати їх — і не прийняли Його, оскільки діла їхні темні були — не возлюбили світла, щоб не розкрилися лихі вчинки їхні (Івана 3:19-20). Через те, коли Ісус прийшов у Єрусалим і побачив місто, то просльозився і сказав про нього: “О, коли б ти хоч у цей день пізнало, що потрібне для миру тобі, а нині від очей твоїх сховано це. Бо прийдуть ті дні на тебе, і оточать тебе вороги твої валом, і обляжуть тебе, і стиснуть тебе звідусюди, і розіб’ють тебе і дітей твоїх в тобі, бо не зрозуміло ти часу відвідин твоїх” (Луки 19:42-44). І ще: “Єрусалиме, Єрусалиме, що вбиваєш пророків, камінням побиваєш посланих до тебе. Скільки разів Я хотів зібрати діти твої, як та квочка збирає під крила курчаток своїх, — та ви не захотіли. Ось вам дім залишається порожній для вас” (Матвія 23:37-38).

Так і сталося: прийшли-бо римляни, полонили Єрусалим і зруйнували його до основи. Іудейство після того загинуло, і Закон після цього, як вечірня зоря, погас, і розсіяні були іудеї по різних країнах, щоб зло вкупі не перебувало.

Прийшов-бо Спас — і не прийняв його Ізраїль. А за Євангельським словом: “До

не пріаша. Ѡ газыкъ же пріатъ
бысть. тако же рече іакввъ. и
тъ чаганіе газыкомъ. нбо и въ
рожденіи его вълсви Ѡ газыкъ
прѣжде поклонишася емж. а
іудеи оубити его искаахъ его же
ради и младенца извнша.

и събыстьса слово спсово.

Іако мнози Ѡ вѣстокъ и
западъ пріиждѣ. и възлагжтъ
съ авраамомъ и ісакомъ і
аковомъ въ црствіи нбснѣмъ.
а снове црствіа изгнани
вжджтъ въ тмж кромѣшнюю.
и паки. тако Ѡиметса Ѡ вас
црство вжїе. и дастьса
странамъ. твораціимъ плоды
его.

къ ним же посла оученики своа
глѣ. шедъше въ весь миръ
проповѣдите. евагліе всен твари.
да иже вѣроуетъ и крѣститься
спасенъ вждеть. и шедше
наоучите вса газыкы крѣстѣща
а въ имя Ѡца и сѣна и стго дха.
оучаще а влюсти. вса елика
заповѣдахъ вамъ.

лѣпо бѣ блгодати и істинѣ на
новы люди вѣсїати. не
въливають бо по словеси гсню.
вина новааго оученіа блгдтна.
въ мѣхы ветхы. шветъшавъши
въ иудествѣ. аще ли. то

своіх прийшов і своі не
прийняли Його” (Івана 1:11).
А іншими народами прийнятий
був, як пророкував Яків: “Ти є
надія народам” (Буття 49:10).
Бо як тільки народився Він,
волхви найперші поклонилися
Йому від народів, а іудеї, щоб
убити, шукали Його і через
Нього дітей перебили.

(Похвала християнству)

І збулося слово Спасителя:
“Багато хто зі сходу і заходу
прийдуть і засядуть в Царстві
Небеснім із Авраамом, Ісаком
та Яковом. Сини ж Царства
повкидані будуть у темінь
кромешну” (Матвія 8:11-12). І
знову: “Видійтеся від вас
Царство Боже і дасться
народам, що плоди його буде
приносити” (Матвія 21:43).

До них же послав (Ісус) учнів
своіх, звелівши: “Ідучи через весь
світ, проповідуйте Євангеліе
всякому створінню, і хто увірує і
охреститься — спасен буде”
(Марка 16:15-16).

“Тож ідїть і навчїть всі народи,
хрестячи їх в ім’я Отця, і Сина,
і Святого Духа, навчаючи їх
зберігати все те, що Я вам
заповів” (Матвія 28:19-20).

Ліпше стало Благодаті на
нових людей возсіяти. “Не
вливають-бо, — згідно зі
словами Господа, — вина
нового учення благодатного у
бурдюки ветхі, застарілі в

просаджтсѧ мѣси и вино
пролѣтсѧ. не могъше бо закона
стѣна оудержати. но многажды
идоломъ поклонавшесѧ. како
истинныѧ бла҃гдти оудержать
оученіе. нъ ново оученіе новы
мѣхы новы газыкы. и шбоѡ
сѣблудетсѧ.

тако же и естъ. вѣра бо
бла҃гдтнаѧ по всей земли
прострѣсѧ. и до нашего газыка
рускааго донде. и законное езеро
прѣсѣше. ева҃гельскыи же
источникъ наводнивсѧ. и всю
землю покрывъ. и до насъ
разліасѧ се бо оуже и мы сѣ
всѣми хрѣтіаныи. славимъ
сѣтою трѡцѣю а іудеѧ молчить.
хс̄ славимъ вываецѣ. а іудеи
кленомы. газыци приведени. а
іудеи ѿриновени. тако же прѡркъ
малахія речѣ.

Нестъ ми хотѣнїѧ въ сынехъ
їілевѣх. и жертвы ѿ ржкъ ихъ
не прїимж. понеже ѿ вѣстокъ
же и западъ. и ма мое славимо
есть въ странахъ. и на всакомъ
мѣстѣ темїанъ имени моеи
приноситсѧ. тако и ма мое велико
въ странахъ.

и дадъ. всѧ земля да
поклонить ти сѧ. и поеть тобѣ.
и гї гь нашъ. тако чюдно и ма
твое по всей земли.

іудействі, а то прорвуться бур-
дюки і вино пролѣтѣся”
(Матвія 9:17; Марка 2:22).
Не змогли бо (іудеї) тїнь За-
кону утримати, щораз ідолам
поклоняючись, то як же їм
істинної Благодатї науку збе-
регти? На нове вчення — нові
бурдюки, нові народи, і обоє
(Закон і Благодать) збере-
жуться.

Так воно і є, бо віра благо-
датна по всій землі поширилась
і до нашого народу руського
дійшла і озеро Закону пересохло,
а евангельське джерело на-
повнилося і всю землю покрило
і до нас розлилося. Це ж бо і
ми зі всіма християнами славимо
святу Трійцю, а Іудеѧ мовчить.
Христос — прославляецѣся, а
іудеї — проклинаюцца. На-
роди — прилучаюцца, а іудеї
— одвергаюцца. Так і пророк
Малахія сказав: “Нема мого
благоволїннѧ на синах Ізраїле-
вих, і жертви із рук їхніх не
прїиму, бо від сходу до заходу
їменнѧ Моє звеличитьсѧ між
народами і на всякому місці
курять фїміам імені Моєму,
бо ім’я Моє славне в усіх
країнах” (Малахія 1:10-11).

І Давид сказав: “Вся земля
хай поклонитьсѧ Тобі і співає
Тобі” (Псалтир 66:2). “О
Господи, Господь наш! Яке
чудесне ім’я Твое по всій землі”
(Псалтир 8:2).

и оуже не идолослужителе
зовемса. нѣ хрѣтіанѣн. не еше
безнадежници. нѣ оуповающе въ
жизнь вѣчнѣю.

И оуже не капище сътонно
съграждаемъ. нѣ хѣвы цркви
зидемъ. оуже не закалаемъ
вѣсомъ држгъ држга. нѣ хс за
ны закалаемъ бываеть и
дробимъ. въ жертвж вѣ и
отцю.

И оуже не жерътвенна крове
въкжшающе погыбаемъ. нѣ
христовы прчѣтыя крове
въкжшающе съпасаемса. вса
страны благыи вѣ нашъ
помилова и насъ не презрѣ
въсхотѣ и спсены. и въ разжмъ
истинныи приведе. пжстѣ бо и
прѣсъхлѣ. земли нашеи сжци
идольскома зною исжшивъши
ю. вънезапж потече источникъ
евангльскыи. напаяа всю землю
нашж. тако же речъ исаѣа.
разверзетса вода ходящѣимъ по
безднѣ. и бждеть безводнаа въ
блата. и въ земли жажущѣи.
источникъ воды бждетъ.

бывшемъ намъ слѣпомъ и
істиннааго свѣта не видащемъ.
нѣ въ лсти идольстѣи
блждащемъ. къ семѣ же и
глѣхомъ ѿ спсенааго оученѣа.
помилова ны вѣ и вѣсія и въ
насъ свѣтъ разжма еже
познати его. по прорѣчествж.
тогда ѿверзжтса шчеса
слѣпыих. и ошеса глѣхуих
оуслышатъ.

(Похвала християнізаціи
Русі)

І ми вже не ідолослужителями
звемося, а християнами; не
позбавленими надії, а з надією
на життя вічне. І вже не капища
сатанинські городимо, а церкви
Христові ставимо, уже не
приносимо в жертву бісам один
другого, а сам Христос за нас
приноситься в жертву Богу й
Отцю і множитьса. І вже не
жертвної крові вкушаючи
погибаємо, а причащаючись
Христової пречистої крові, —
спасаємося. Всі країни благі Бог
нам помилував і нас не забув,
захотів — спас нас, і до розуму
істинного привів. Спустошеною
і пересохлою була земля наша,
ідольський жар висушував її, та
несподівано забило джерело
евангельське і напоїло всю
землю нашу, як сказав Ісаїя:
“Розступиться вода перед тими,
що ходять по безодні, і стане
земля обезводнена — болотом,
і з землі спрагої джерело
проб’ється” (Ісаї 35:6-7).

І були ми сліпими і світла
правоти не бачили, а в омані
ідольській блукали і до того ж
глухими були до спасенного
учення. Та помилував нас Бог
і возсіяло і в нас світло розуму,
щоб пізнали Його, згідно
пророцтву: “Тоді-то розплю-
щатъся очі сліпим і вуха глухих
почують” (Ісаї 35:5).

и потыкающемса намъ въ пжтѣхъ погыбели. еже вѣсомъ въслѣдовати. и пжти веджцааго въ животѣ не вѣджемъ. къ семъ же и гугънахомъ. языки нашими. молаше идолы. а не ба своего и творца. посѣти насъ чѣколюбіе бжіе. и оуже не послѣджемъ вѣсомъ. нъ гасно славимъ х̄а ба нашего. по пророчьствж. тогда скочить како елень хромыи. и гасенъ вждеть языкъ гжгнѣвыи.

и прѣжде бывшемъ намъ како звѣремъ и скотомъ. не разжмѣющемъ десницѣ и шюицѣ. и земляныихъ прилежаемъ. и ни мала ш небесныихъ попежщемса. посла г̄ъ и къ намъ заповѣди веджцаа въ жизнь вѣчнжю. по пророчьствж іисїинж. и вждеть въ днѣ шнъ глѣтъ г̄ъ. завѣщаю имъ завѣтъ съ птицами нѣбсными. и звѣрьми земляными. и рекж не людемъ моимъ людіе мои вы. и ти ми рекжтъ г̄ъ вѣ нашъ еси ты.

и тако странни сжце. людіе бжїи нарекохомса. и врази бывше сынове его прозвахомъса. и не іуденскы хжлимъ. нъ хрѣстіанскы благословимъ. не съвѣта творимъ како распати. нъ како распатомж поклонитиса. не распинаемъ спса. нъ ржкы к немж въздѣваемъ. не прободаемъ ребръ. нъ ѿ нихъ пїемъ источникъ нетлѣнїа.

І ми блукали на путяхъ погыбелі, щоб уподобитися бісам, а дороги, що веде до життя, — не знали. До того ж і мова наша була гугнявою, бо молилися ідолам, а не Богу своєму і Творцю. Навістило і нас чоловіколюбство Боже — і вже не ходимо за бісами, але ясно слаavimo Христа Бога нашого згідно пророцтву: “Тоді буде скакати кривий, немов олень, і буде співати безмовний язик” (Ісаї 35:6).

І ми, що були перед тим подібні звірині і худобі, не здатні відрізнити правиці від лівиці, до земного пристращалися і нітрохи не пеклися про небесне. Та послав Господь і нам заповіді, що ведуть до життя вічного, згідно з пророцтвом Осїї: “І буде в день той, — говорить Господь, — складено їм заповіт з птицями небесними і звіриною землею, і скажу не моїм людям: “Ти народ Мій!” — а він скаже: “Ти еси Господь Бог наш!” (Осїї 2:20, 25).

І так, чужими були — людьми Божими назвалися, і ворогами були — синами Його прозвалися. І не хулимо, як іудеї, а похристиянськи благословляємо, не змову чинимо, як розп’ясти, а як розп’ятому поклонитися. Не розпинаємо Спаса, а руки до Нього здіймаємо. Не пробиваемо ребер Його, а п’ємо з ран Його джерело нетління.

не тридесати сребра възимаемъ на немъ. нъ држгъ држга и всь животъ нашъ томъ прѣдаемъ. не таимъ възкрсеніа. нъ въ всѣхъ домехъ своихъ зовемъ х̄с̄ възкрсе изъ мртвѣныхъ. не глѣмъ такъ оукраденъ быс̄. но тако възнесеса иде же и бѣ. не невѣрѣемъ. нъ тако петръ къ немъ глѣмъ ты еси х̄с̄ сн̄тъ б̄а живааго. съ фомою. г̄б̄ нашъ и бѣ ты еси. съ разбонникомъ. помани ны г̄и въ црствіи своемъ.

и тако вѣржюще къ немъ. и ст̄ныхъ оць седми съборъ прѣданіе держаще. молимъ б̄а и еше. и еше поспѣшити и направити ны на пжть заповѣдїи его.

и съвыстѣса ш насъ гзыцѣхъ реченое, ѿкрыеть г̄б̄ мышьцѣ свою ст̄жю. прѣдъ всѣми гзыкы. и оузратъ вси конци землѣ. спсеніе еже ѿ б̄а нашего. и држгое живѣ азъ глѣтъ г̄б̄. тако мнѣ поклонитса всако колѣно. и всакъ гзыкъ исповѣстѣса б̄ж̄. и ісанно. всака дѣбрь исполнитса. и всака гора и холми съмѣритса. и вждоуть криваа въ праваа. и шстрїи въ пжти гладъкы. и гавитса слава г̄н̄а. и всака плоть оузритъ спсеніе б̄а нашего. и данїле. вси людїе племена и гзыци. томъ

Не тридцять срібняків одержуємо за Нього, але один другого і все життя наше Йому поручаємо. Не затаємо воскресіння Його, але в усіх домівках своїх вістимо: “Христос воскрес із мертвих!” Не говоримо, що тіло Його викрали, але що вознісся на небеса і там буде. Не невіруємо, але, як і Петро, до Нього звертаємось: “Ти — Христос, Син Бога живого!” (Матвія 16:16). І з Хомою говоримо: “Господь наш і Бог ти єси” (Івана 20:28). І з розбійником: “Спогадай нас, Господи, в Царстві Своему!” (Луки 23:42).

І так, віруючи в Нього і святих отців, семи вселенських соборів настанов дотримуючись, молимо Бога і знову, й знову потрудитися і наставити нас на путь заповідей Його.

І збулося у нас про народи сказане: “Одкриє Господь силу Свою Святую перед всіма народами і побачать у всіх кінцях землі спасіння, яке від Бога нашого” (Ісаї 52:10).

І друге: “Я живу, каже Господь, бо мені поклониться кожен рід, і кожен народ визнає Бога” (Павла до римлян 14:11).

І Ісаїне: “Нехай кожен байрак наповниться, і кожна гора і пагорбок знизиться, і будуть криві прямими, і шпичаки на шляху гладенькими, і з'явиться слава Господня, і все тілесне узрить

поработають. и двдъ. да исповѣдатея тобѣ людїе бже. да исповѣдатея тобѣ людїе вси. да възвеселатея и възрадуются гзыци. и вси гзыци възплещѣте ржками. и възкликнѣте бж̄ гласомъ радости. како г̄ь вышній и страшенъ. цр̄ь великъ по всен земли. и по малѣ. пойте бж̄ нашемъ пойте. пойте цр̄ви нашемъ пойте. како цр̄ь всен земли б̄ь. пойте размно. възцр̄нѣте б̄ь надъ гзыки.

и вса земля да поклонить тиса и поеть тобѣ. да поеть же имени твоємъ вышній. и хвалите г̄а вси гзыци. и похвалите вси людїе. и еще ѿ възтокъ и до западъ. хвално има г̄не. высокъ надъ всѣми гзыки г̄ь. надъ небесы слава его. по имени твоємъ бже. тако и хвала твоя на коньцихъ земля. оуслыши ны бже сп̄сителью нашъ. оупованїе всѣмъ концемъ земли. и сщ̄їимъ въ мори далече. и да познаемъ на земли пжть твою. и въ всѣхъ гзыцѣхъ сп̄сенїе твое.

спасіння від Бога нашого” (Ісаї 40:4; Луки 3:4-5).

І Даниїлове: “Всі народи, племена та язика будуть служити Йому” (Даниїла 7:14).

І Давид: “Нехай визнають Тебе люди, Боже! Хай прославляють Тебе всі люди” (Псалом 66:4-6). “Хай возвеселяться і возрадуються народи, і всі народи заплескайте в долоні і заволайте до Бога голосом радости, бо Господь Всевишній і грізний, цар великий всієї землі” (Псалом 46:2-3). І згодом: “Співайте Богу нашому, співайте, співайте Цареві нашому, співайте, бо Цар всієї землі — Бог. Співайте розумно. Воцарився Бог над народами” (Псалом 46:7-9).

І: “Вся земля нехай поклониться Тобі і співає Тобі, хай співає ж імені Твоєму, Вишній” (Псалом 65:4).

І: “Хвалить Господа всі народи і похваляють всі люди” (Псалом 116:1).

І ще: “Від сходу і до заходу прославиться ім’я Господнє! Вищий над усі народи Господь. Над небесами слава Його” (Псалом 112:4; Псалом 148:11-13).

“Як ім’я Твоє, Боже, так і слава Твоя — аж по кінці землі” (Псалом 47:11).

“Вислухай нас, Боже, Спасителю наш, надїє всіх кінців землі

и цѣре зѣмьстїи. и всїи людїе.
кнѣзи и всїи сѣдїи зѣмьскїи.
юношѣ и двѣи старци съ
юнотами да хвалѣть и ма гнѣи
їсанино. послѣшанте мене людїе
мои глѣть гб. и цѣре къ мнѣ
внѣжшїте. како законъ ѿ мене
изидеть. и сѣдѣть мои свѣтъ
странамъ. приближаетса скоро
правда моя. и изидеть како
свѣтъ спсєнїе мое. мене вострови
жидѣть. и на мышьцю мою
страны оуповають.

хвалить же похвалными
гласы. римская страна Петра
и Павла. и ма же вѣроваша въ
їсуса христа сина бжїа. асіа і ефесъ и
падыма. іванна бгословца.
індіа дшмѣ. египетъ марка. всѣ
страны и гради и людїе. чтѣть
и славѣть. коегождо ихъ
оучителѣ. иже наоучиша ѣ
православнѣи вѣрѣ.

похвалимъ же и мы. по силѣ
нашей. малыими похвалами.
великаа и дивнаа сътворшааго.
нашего оучителѣ и наставника.
великааго кагана. нашаа земли
володимера. внѣжка старааго
игора. сина же славнааго свѣ-
тослава. иже въ своа лѣта вла-
дычествующе. мѣжствомъ

та сущих на морях далеких”
(Псалом 65:6).

І: “Нехай пізнаємо на землі
доброту Твою; і в усіх народах
спасіння Твоє”.

І: “Царі земні і всі люди, князі і
всі судді земні, юнаки і діви, старі
з отроками нехай славлять ім'я
Господне!” (Псалом 148:11-13).

І Ісаїне: “Послухайте мене,
люди мої, — каже Господь, —
і царі прислухайтеся до мене, бо
вийде від мене Закон і суд
мій — світло народам. Набли-
жається скоро правда моя, і
вийде, як світло, спасіння моє.
Острови очікують на мене, і на
силу мою країни сподівання
свої кладуть” (Ісаї 51:4-5).

(Похвала Володимирові)

Хвалить же похвальними
голосами Римська земля Петра
і Павла, від яких увірували в
Ісуса Христа, сина Божого;
Азія і Ефес і Пати — Івана
Богослова; Індія — Фому;
Єгипет — Марка. Всі землі, і
міста, і люди шанують і про-
славляють свого вчителя, що
навчив їх православної віри.

Похвалімо ж і ми, по силі нашій,
учителя нашого і наставника, що
сотворив великі і дивні діла,
великого кагана землі нашої —
Володимира, внука старого Ігоря,
сина ж славного Святослава, що
в часи, коли владарювали, муж-
ністю і хоробрістю прославилися
в багатьох країнах, а перемоги

же и храборъствомъ прослѣша въ странахъ многахъ. и побѣдами и крѣпостію поминаются нынѣ и словѣть. не въ хѣдѣ бо и невѣдомѣ земли владычествоваша. нѣ въ рѣськѣ. таже вѣдома и слышима есть. всѣми четырьми конци земли.

Сїи славнии Ѡ славныхъ рожьса. благороденъ Ѡ блгородныхъ. каганъ нашъ владимеръ. и възрасть. и оукрѣпѣвъ Ѡ дѣтескыи младости. паче же възмѣжавъ. крѣпостію и силою съвершагася. мѣжъствомъ же и съмысло́мъ прѣдъспѣа. и единоподержецъ бывъ земли своен, покоровъ подъ са шкрѣгънаа страны. швы миромъ. а непокоривыа мечемъ.

и тако емѣ въ дніи свои. живѣщу. и землю свою пасѣщу правдою. мѣжъствомъ же и съмысло́мъ. приде на нь посѣщеніе вышнаго. призрѣ на нь всемилостивое око блгааго ба. и вѣсія разѣмъ въ срѣци его. тако разѣмѣти сѣтѣ идольскыи льсти възыскати единого ба сътворѣшааго всю тварь. видимѣю и невидимѣю.

паче же слышано емѣ вѣ всегда. ш блговѣрнійи земли грѣсьскѣ. христолюбиви же и сильнѣ вѣрою. како единого ба въ тріиці чѣтѣть и кланяются. како въ нихъ дѣются силы и чюдеса и знаменїа. како цркви люди исполнены. како вси гради блговѣрнии. вси въ мѣтвахъ предстогають. вси бгови прѣстогають.

їхні і силу згадують донині і славлять. Не в убогій бо й невідомій землі владарювали, а в руській, яку знають і до якої прислухаються по всіх чотирьох кінцях землі.

Сей славний, од славних народжений, благородний, од благородних, — каган наш Володимир — виростав і міцнів від дитячих літ аж доки змужнів, міццю і силою вдосконаливсь, мужністю і розумом дозрів і єдиновладцем став землі своєї, підгорнув під себе довколишні землі — одні миром, а непокірні мечем.

І так він усі дні життя свого управляв землею своєю правдою, мужністю і розумом, і зійшло на нього навіщення Всевишнього, — споглянуло на нього всемилостиве око благого Бога і возсіяв розум у серці його, щоб зрозуміти суєту ідольської омані, відшукати єдиного Бога, який сотворив усяке створіння, — видиме і невидиме.

А ще завжди чував він про благовірну Грецьку землю, христолюбиву і сильну вірою, де шанують єдиного Бога в Трійці і йому поклоняються, де діють сили, і чуда, і знамення, і де церкви переповнені людьми, де усі благовірні, всі ревно моляться, всі перед Богом схиляються.

и си слыша въждаеа сердцеъ.
възгорѣ джхомъ. како быти
емж. хрѣстіанж и земли его. еже
и бысть.

бѣоу тако изволившж члчское
ествоство. съвлѣче же са оубо
каганъ нашъ и съ ризами
ветъхааго члка. съложи
тлѣннаа. ѿтрасе прахъ невѣрїа.
и вълѣзе въ стѣжю коупѣль. и
породиса ѿ дха и воды. въ ха
крѣтивса въ ха швлѣчеса. и
изиде ѿ коупѣли бѣловъ-
разжаса. снѣъ вывъ нетлѣнїа.
снѣъ въскрѣшенїа. има прїимъ
вѣчно именито на роды и роды.
василїи. им же написаса въ
книгы животныа. въ вышнїимъ
градѣ и нетлѣннѣимъ. їерслимѣ.

сеиоу же бывъшж. не доселѣ
стави блговѣрїа подвига, ни ш
томъ токмо гави сжщюю въ немъ
къ вж любовь. нѣъ подвижеса
паче. заповѣдавъ по всен земли
и крѣтитиса въ има шца и сна
и стго дха. и гасно и велегласно
въ всѣх градѣх славитиса стѣи
тронци. и всѣмъ быти хрѣстіа-
номъ. малыимъ и великымъ.
рабомъ и свободнымъ. жнымъ.
и старымъ. богаромъ и про-
стымъ. бгатыимъ. и оубо-
гымъ.

и не бы ни единого ж проти-
вжшаса блгочѣтномж его
повелѣнїю. да аще кто и не лю-
бовїю. нѣъ страхомъ попо-
велѣвшааго крѣщаахжса. понеже

І, слушаючи про се, запраг
серцем, запалав духом, щоб бути
самоу християнином і всїй землі
його. Так і сталося.

Коли Бог забажав, скинув із
себе людське ество каган наш
і разом з ризами старозавітного
чоловіка скинув із себе усе
тлінне, отряс порошок невїр'я і
ввійшов у святую купель і
народився від Духа й води. В
Христа охрестився, в Христа
зодягнувся і ввійшов із купелі
обілений, став сином нетління,
сином воскресіння і ім'я прийняв
вічно імените з покоління в
покоління — Василій. І ним
записався в книгу життя у
вишнім граді і нетлінному
Єрусалимі.

(Похвала народу руському)

Відтоді і донині вершиться
подвиг благовїр'я. Та не тільки
ним виявляв живу в ньому до
Бога любов, а й подвижництвом,
звелівши по всїй землі своїй
хреститися во ім'я Отця і Сина
і Святого Духа і ясно і велегласно
в усіх містах прославляти Святу
Трійцю і всім стати християна-
ми — малим і великим, рабам і
вільним, юним і літнім, боярам і
простим, багатим і вбогим.

І не було жодного, хто б
противився благочестивому його
повелінню.

І якщо хто і не з любові, то зі
страху перед повелителем, всі
хрестилися, бо благовїр'я його з
владю поєднувалося.

вѣ блговѣріє єго съ властію
съпражено. и вѣ єдино время.
вса земля наша въславѣ х̄а съ
щѣмь и съ ст̄ымъ д̄хомъ.

тогда начатъ мракъ идоль-
скыи ѿ нас ѿходити. и зорѣ
блговѣріа гавишася. тогда тма
вѣсослуганіа погыбе. и слово
евангельское землю нашу всѣа.

капища розрѣшаахъся. и цркви
поставлаахъся. идоли
съкрѣшаахъся. и иконы ст̄ынх
гавлаахъся. вѣси пробѣгаахъ.
крѣтъ грады сѣаше.

Пасторси словесныхъ швецъ
х̄вѣ єпископи. сташа прѣд
ст̄ымъ шатаремъ. жертвѣ
бескверньнѣю възносѣще попове
и діакони. и весь клиросъ.
обкрасиша и вѣ лѣпотж шдѣша
ст̄ыа цркви. апсльскаа труба. и
евангельскы громъ. вси грады
шгласи. теміанъ бж̄ вѣс-
пѣцаемъ. въздѣхъ шсти. ма-
настырєве на горахъ сташа.
чорноризци гавишася. мѣжи и
жены. и малїи и велиции вси
людиє. исполнєше ст̄ыа цркви.
въславиша гл̄ще. єдинъ ст̄ъ
єдинъ г̄ъ т̄с х̄с вѣ славу бж̄ оц̄у
аминь. х̄с повѣди. х̄с шдолѣ. х̄с
вѣцриса. х̄с прослависа. великъ
єси г̄и и чюдна дѣла твоа бж̄е
нашъ слава тебѣ.

Тебе же како похвалимъ ш
честныи и славныи вѣ зем-
леныхъ влдкахъ прѣмжжъ-
ственныи василїє. како добротѣ

І в один час вся земля наша
возславила Христа з Отцем і
Святым Духом.

Тоді почав туман ідольський
від нас відходити, а зорі бла-
говір'я з'явилися, тоді п'ятьма
бісослуження щезла і слово
євангельське землю нашу осія-
ло. Капища — руйнувалися, а
церкви — ставилися. Ідоли —
крушилися, а ікони святих —
з'являлися, біси порозбігалися і
хрест освячував міста.

Пастирі словесних овець
Христових, єпископи перед
святим віттарем стали, жертву
безкровну попи і диякони
приносять, і ввесь клір прикрасив
і в красу зодягнув святі церкви,
апостольська труба і єван-
гельський грім всі міста огла-
сили, фіміам, Богу воскурений,
повітря освятив, монастирі на
горах постали, чорноризці
появилися. Мужі і жони, і малі й
великі, — всі люди святїї церкви
наповнюють, возславляють Бога
і говорять: “Єдин Свят, Єдин
Господь Ісус Христос на славу
Богу Отцю. Аминь. Христос
переміг, Христос здолав,
Христос воцарився, Христос
прославився. Великий єси,
Господи, і дивні діла Твої. Боже
наш, слава Тобі!”

(Похвала Володимиріу)

Які похвали воздати тобі,
достославний і найславніший
з-поміж земних владик, пре-
мужній Василїю?

почюдимса. крѣпости же и силѣ. каково ти бл҃годаріе въздадимъ. како тобою познахомъ га. и льсти идольскыа избухомъ. како твоимъ повелѣніемъ. по всен земли твоен х̄с славитса. ли что ти приречемъ хр҃столюбче. друже правдѣ. съмыслѣ мѣсто. милостыни гнѣздо. како вѣрова. како разгорѣса въ любовь х̄вж. како въселиса въ та разумъ. выше разума земляныхъ мудрець. еже невидимаго възлюбити. и ш небсныхъ подвигнѣтиса.

Како възиска х̄а. како предаса емѣ, повѣждь намъ рабомъ твоимъ. повѣждь оучителю нашъ. ѿкждоѣ ти припахнѣ вона ст҃го д̄ха. ѿкѣдѣ испи памяти вждоушаа жизни сладкѣю чашѣ. ѿкждѣ вѣкѣси и видѣ како бл҃гъ гб. не видилъ еси х̄а не ходилъ еси по немъ. какѣ оученикъ его шврѣтесани. видѣвше его не вѣроваша. ты ж не видѣвъ вѣрова. по истинѣ быс на тебѣ бл҃женство га іса реченое къ фомѣ. блаженни не видѣвше и вѣровавше.

Тѣм же съ дрѣзновеніемъ и несжменно зовемъ ти. ш блаженниче. самомѣ та спсж нарекшѣ блаженъ еси како вѣрова къ немѣ. и не съблазниса ш немъ. по словеси его нелъжнѣоумж. и блаженъ есть иже не съблазнитса ш мнѣ. вѣдѣщен бо законъ

Як почудуємося доброти твоїй, моці і силі?

Яку вдячність тобі воздамо, бо ж через тебе пізнали ми Господа і позбулися омани ідольської, бо ж з твого повеління по всій землі твоїй Христос славиться!

І як ще назвати тебе, христолюбче? Друг правді, розуму містилице, милостині гніздо!

Як ти увірував? Як запалав ти любов'ю Христовою? Як у тебе вселився розум, вищий розуму мудреців, щоб Невидимого возлюбити і до небесних наблизитися?

Як ти знайшов Христа? Як віддався йому? Повідай нам, рабам твоїм, повідай, учителю наш! Звідки в тебе пахощі Святого Духа? Звідки ти випив пам'ять про солодку чашу життя майбутнього? Звідки пере-свідчився ти і пізнав, що Господь Добрий? Не бачив еси Христа, не ходив еси за ним, а став учнем його. Інші бачили Його і не вірили, ти ж, не бачивши, увірував. Воістину було на тобі благословення Господа Ісуса, проречене до Фоми: "Блаженні ті, що не бачили, а увірували!" (Івана 20:29). А тому дерзновенно і без вагань кличемо тебе, о блаженний, бо ним назвав тебе сам Спаситель! Блаженний еси, бо увірував у Нього і не засумнівався в Ньому, як у словах Його правдомовних:

и пророкы. распаша и ты ж закона ни проркъ почитавъ. распатомъ поклониса.

Како ти сердце разверзеса. како въниде въ та страхъ бжїи како прилѣписа любѣви его. не видѣ апсла пришедша въ землю твою. и нищетою своею и наготою голодомъ и жаждою сердце твое на съмѣренїе клонаша. не видѣ вѣсь изъгонимъ именемъ їсѹ хвѣомъ. болащїихъ съдравѣють. нѣмыихъ глѹть. шгна на хладъ прилагаема. мртвыихъ встають. сухъ всѣхъ не видѣвъ. како оубо вѣрова. дивно чудо. ини цре и властеле. видаще вса си бывающа ѿ стынѹхъ мужь. не вѣроваша. нѣ паче на мжки и стрѣсти прѣдаша ихъ. ты же ш блажениче безъ всѣхъ сухъ. притече къ хж. токмо ѿ вл҃гааго съмысла и шстрооумїа разумѣвъ тако есть вѣ единъ творецъ. невидимымъ и видимымъ. небнымъ и земленнымъ. и тако посла въ миръ спсєнїа ради възлюбленаго сѣна своего.

и си помысливъ въниде въ стѹю кжпѣль. еже инѣмъ оубродство мнитса. тобѣ сила бжїа вѣмѣниса къ семѹ ж кто исповѣсть многыа твоа ноцныа

“І блаженный той, хто не засумнівається в мені” (Матвія 11:6). Ті, що знали Закон і пророків, розіп’яли Його. Ти ж ні Закону, ні пророків не шанував, а розп’ятому поклонився.

Як тобі сердце розкрилося?

Як ввійшов у тебе страх Божий?

Як прилучився ти до любові Його?

Не бачив ти апостола, який приходив у землю твою і убогістю своєю, і наготою, голодом і спрагою сердце твое на смирення схияв. Не бачив ти, як бісів виганяли іменем Ісуса Христа; як болящі ізцілялися, німі говорили, як огонь на холод перетворювався, як мертві вставали, — всього цього не бачив, як же ти увірував? Дивне чудо! Інші царі та володарі, котрі бачили, як все це чинили святі мужі, не тільки не вірили, але ще й на муки і терпіння віддавали їх. Ти ж, о блаженный, без усього того прийшов до Христа. Тільки від благого розмислу і гостроти розуму ти збагнув, що Бог є єдиним творцем невидимого і видимого, небесного і земного, і що послав до людей спасіння ради возлюбленого Сина Свого.

І се осягнувши, ввійшов ти в святую купіль, і що інші за юродство вважали, ти у тому вбачав силу Божу (1 кор. 1:23-24). До того ж хто виповість

милостына. и днѣвныа
щедроты. таже къ оубогымъ
твораше. къ сирымъ къ
болащымъ. къ дѣлжнымъ. къ
вдовамъ и къ всѣмъ
требующимъ милости.
слышалъ бо бѣ глѣ гланыи къ
даниломъ къ наоуходносороу.
свѣтъ мой да будеть ти годѣ
црю наоуходносоре. грѣхы твоа
млстинами щцѣсти. и не
правды твоа щедротами
нищинхъ. еже слышавъ ты ш
честынче. не до слышанїа стави
гланоє. нъ дѣломъ съконча.
просащимъ подаваа. нагыа
удѣваа. жадныа и алъчныа
насыщаа. болащимъ всакш
оутѣшенїе посылаа. должныа
искъпаа. работнымъ свободѣ
даа. твоа бо щедроты и
милостына. и ннѣ въ члвцѣхъ
поминаемы сжть. паче же пред
бгомъ и агломъ его. ея же ради
доброприлюбныа бгомъ
милостына. много дрѣзновенїе
имѣши къ немѣ. тако присныи
хвѣ рабѣ. помагаеть ми словеси.
рекыи. милость хвалитса на
сждѣ. и милостыни мѣжѣ. акы
печать съ нимъ. вѣрнѣе же
самого га глѣ. блжени
милостивїи тако тѣ помиловани
буджть. ино же гаснѣе и вѣрнѣе
послоушьство приведемъ ш
тебѣ. ѿ стынхъ писанїи. реченоє
ѿ іакова апѣла тако шбративыи
грѣшника. ѿ заблѣженїа пжти
его. спсеть дшж ѿ смрти. и
покрыеть множество грѣховѣ.

про численні твої нічні милостині
і денні щедроты, що ти їх воздав
убогим, нещасним, болящим,
боржникам, вдовам і всім, хто
потребував милостині. Чув-бо
ти слово, сказане Данилом
Навуходносору: “Порада моя
хай буде тобі до вподоби, царю
Навуходносоре. Гріхи твої
милостинями спокутуй, а
беззаконня твої — щедротами
до вбогих” (Даниїла 4:24). Те,
що чув ти, о Славний, не для
пересудів залишав почуте, але
ділом завершував: прохачам —
подавав, нагих — одягав,
спраглих і голодних — вдоволяв,
болящим всіляку втіху подавав,
боржників викупав, рабам
свободу давав. Твої-бо щедроты
і милість донині у спогадах людей
живуть, а тим паче перед Богом
і ангелами його. Через
добролюбну Богові милостиню
велику сміливість маєш перед
ним, як вічний раб Христовий.
У пригоді мені стають слова того,
хто сказав: “Милосердя
вивищується понад суд” (Якова
2:13). І: “Милість мужа, як
печатка, — при ньому”. Ще
істинніше самого Господа слово:
“Блаженні милостиві, бо вони
помилувані будуть” (Матвія
5:7). Інше, ясніше і правдиві-
ше свідчення про тебе наведемо
із Святого Писання апосто-
ла Якова, який сказав: “Хто
відверне грішника від не-
праведної путі його, той спасе

да аще єдиного чл̄ка шбра-
тивъшжѡмѡ. толико вѣзмездіе
ѡ бл̄гааго б̄а. то какво оубо
сп̄сеніе шбрѣте ш василіе. како
врѣмѡ грѣховное расыпа. єдиного
шбративъ чл̄ка ѡ заблѡжденіа
идольскыа льсти. ни десяти. ни
града, нѣ всю швласть сїю.

показаетъ ны и оувѣраетъ
самъ сп̄сѣ х̄с. какога та славы
и чьсти сподобилъ єсть на
н̄бсѣхъ. гла. иже исповѣсть ма
прѣд чл̄кы. исповѣмъ и і азъ
прѣд шц̄емъ моим̄. иже єсть на
небсѣхъ. да аще исповѣданіе
пріемлетъ ш собѣ ѡ х̄а къ б̄оѡ
оц̄ж. исповѣдавъи его токмо
прѣд челѡвѣкы. колико ты
похваленъ ѡ него имаша быти.
не токмо исповѣдавъ. тако сн̄ъ
бж̄їи єсть х̄с. нѣ исповѣдавъ. и
вѣрѡ его оуставъ. не вѣ
єдиномъ съборѣ нѣ по всен
земли сен. и ц̄ркви х̄ви поставъ.
и слѡжителѡ емж вѣведъ.

подобниче великааго коньстан-
тина. равнооумне. равнох̄олюбче.
равно честителю слѡжителемъ
его. нѣ съ ст̄ыими шци никен-
скааго събора законъ чл̄комъ
полагааше. ты же. съ новыми
нашими шци еп̄скпы. съни-
матасѡ часто. съ многымъ
съмѣреніемъ съвѣщавашесѡ.
како вѣ чл̄цѣхъ сн̄хъ ново

душу свою від смерті і покриє
безліч гріхів своїх” (Якова
5:20). То ж коли за навернення
однієї людини на путь праведну
така винагорода від Доброго
Бога, то яке ж спасіння знайшов
ти, Василію, розсипавши тягар
гріховний не одного чоловіка і
не десяти, і не ціле місто
врятував від облуди ідольської
омани, а весь край свій!

Сам Спаситель Христос по-
казує нам і запевняє нас, якої
ти слави і честі, сподобився на
небесах, кажучи: “Хто визнає
Мене перед людьми, того Я
визнаю перед Отцем Моїм, що
на небесах” (Матвія 10:32).
Отож, коли здобуває визнання
від Христа перед Богом Отцем
той, що визнає Його перед
людьми, то скільки ж ти
приймеш похвали від Нього, не
тільки визнавши, що Христос
— син Божий, а й і сповідуючи
віру в Нього, і віру Його
встановив не в одному соборі, а
по всій землі сій, і церкви
Христові поставив, і слугителів
Йому ввів.

Подібниче великого Костян-
тина! Рівний розумом, рівний
христолюбністю, рівний пощану-
ванням до слугителів Його!
Костянтин зі святыми отцями
Нікейського Собору закон
людям встановив, а ти з новими
нашими отцями-єпископами,
збираючись часто, з великим
смирінням радився, як для

познавшіихъ ꙗ. законъ оуставити. шнѣ въ елиніхъ и римлянѣхъ црѣство бѣоу покорн. ты же въ роуси. оуже бо и въ шнѣхъ и въ насѣ хсѣ црѣмъ зоветса.

шнѣ съ матерню своею еленою крстѣ ѿ іерсѣла принесѣша по всеиу мироу своему раславѣша. вѣрж оутвердиста. ты же съ бабою твоею шльгою. принесѣша крстѣ ѿ новааго іерсѣла константина града. по всеи земли своен поставивша оутвердиста вѣрж.

его же оубо подобникъ сын. съ тѣмъ же единомъ славы и чести. швещьника сътворилъ та ꙗ ꙗ на небесѣхъ блговѣрїа твоего ради. еже имѣ въ животѣ своемъ.

добръ пастухъ блговѣрїю твоему ш блаженнече. стѣа цркви стѣа бѣа марїа. таже създа на правовѣрнѣи шсновѣ. иде же и мѡжѣственое твое тѣло ннѣ лежитъ жидѣ троубы архангѣльскы.

добръ же зѣло и вѣренъ послухъ снѣ твои геургїи. его ж сътвори ꙗ намѣстника по тебѣ. твоємѡ владычствѡ. не рѡшаща твоиу оуставѣ. нѣ оутвержающа. ни оумалюща твоємѡ блговѣрїю положенїа. но паче прилагающа. не сказаша нѣ оучинающа. иже недоконьчанаа твѡа законьча. акы соломонъ

людей сих, котрі щойно пізнали Господа, закон утвердити. Костянтин серед елінів і римлян царство Боже підкорив, ти ж — у Русі. Тепер і в них, і у нас Христос царем визнається. Костянтин з матір'ю своєю, Єленою, хрест із Єрусалима приніс і серед людей своїх прославив, прославивши, віру встановив. Ти ж із своєю бабою, Ольгою, принесли хрест від нового Єрусалима — Константинограда, по всій землі своїй розставивши, утвердили віру. Тому й подібний до Костянтина еси, і з ним Господь учинив тебе гідним одної слави і честі на небесах заради твого благовір'я, яке ти мав за життя свого.

Добрий учитель благовір'я твого, о блаженний, — свята церква Святої Богородиці Марїї, яку ти створив на правовірній основі, де і нині покоїться мужнє тіло твое. очікуючи на голос труби архангельської.

(Похвала Ярославу Мудрому і Києву)

Вельми добрий і вірний, покїрний син твій Георгїй, якого Господь настановив наступником після тебе, наслідником твоєї влади.

Не порушує він твоїх уставів, а утверджує їх, не поменшує набутків твого благовір'я, а примножає їх, не говорить, а діє,

ДАДѢДА. ИЖЕ ДШМ БЖІИ ВЕЛИКИИ
 СТЪИ ЕГО ПРѢМЖДОСТИ СЪЗДА.
 НА СТѠСТЬ И ШЩЕНІЕ ГРАДУ
 ТВОЕМУ. ЮЖЕ СЪ. ВСАКОЮ
 КРАСОТОЮ ОУКРАСИ. ЗЛАТОМЪ И
 СРЕБРОМЪ. И КАМЕНІЕМЪ ДРА-
 ГЫИМЪ. И СЪСЪДИ ЧЕСТНЫИМИ.
 ГАЖЕ ЦРКВИ ДИВНА И СЛАВНА
 ВСѢМЪ ШКРЪГЪНИИМЪ СТРАНАМЪ.
 ТАКО ЖЕ ИНА НЕ ШБРАЩЕТСА ВЪ
 ВСЕМЪ ПОЛЖНОЦИ ЗЕМНѢМЪ. ШО
 ВЪСТОКА ДО ЗАПАДА. И СЛАВНЫИ
 ГРАДУ ТВОИ КИЕВЪ. ВЕЛИЧЕСТ-
 ВОМЪ ТАКО ВѢНЦЕМЪ ШБЛОЖИЛЪ.
 ПРѢДАЛЪ ЛЮДИ ТВОА И ГРАДУ.
 СТѢИ ВСЕСЛАВНИИ СКОРѢИ НА
 ПОМОЩЬ ХРѢТІАНОМЪ СТѢИ БЦИ.
 ЕИ ЖЕ И ЦРКВЬ НА ВЕЛИКИХЪ
 ВРАТѢХЪ СЪЗДА. ВЪ ИМА ПЕРВААГ
 ГДЪСКААГО ПРАЗДНИКА. СТѢААГО
 БЛГОВѢЩЕНІА. ДА ЕЖЕ ЦѢЛОВАНІЕ
 АРХАГГЛЪ ДАСТЬ ДВЦИ. ВЖДЕТЬ
 И ГРАДУ СЕМОУ.

КЪ ШНОИ БО. РАДУИСА ШБРА-
 ДОВАНАА ГЪ С ТОБОЮ. КЪ ГРАДУ
 ЖЕ. РАДУИСА БЛАГОВѢРНЫИ ГРАДЕ
 ГЪ С ТОБОЮ.

ВЪСТАНИ Ш ЧЕСТНАА ГЛАВО. Ш
 ГРОБА ТВОЕГО. ВЪСТАНИ. ШТРАСИ
 СОНЪ. НѢСИ БО ОУМЕРЛЪ НЪ
 СПИШИ. ДО ШВЪШААГО ВСѢМЪ
 ВЪСТАНІА. ВЪСТАНИ. НѢСИ
 ОУМЕРЛЪ. НѢС БО ТИ ЛѢПШ
 ОУМРѢТИ. ВѢРОВАВШЪ ВЪ ХСА
 ЖИВОТА ВСЕМОУ МИРОУ. ШТРАСИ

і що недокінчене тобою —
 докінчує, як Соломон після
 Давида. А ще дім Божий
 святої Премудрості поставив на
 святість і посвячення міста твого,
 який прикрасив всілякою
 красою — золотом і сріблом, і
 камінням коштовним, і посудом
 священним, якими церква
 величається і славиться по всіх
 околичних країнах, бо ж іншої
 такої не знайдеться на всій
 півночі земній від сходу до
 заходу. І славний город твій
 Київ величчю як вінцем увінчав,
 а людей твоїх і город святий
 всеславний доручив на поміч
 швидкій християнам Святій
 Богородиці, їй же і церкву на
 великих воротах спорудив на
 честь першого Господнього
 празника — Святого Благові-
 щення, аби благословення, яке
 архангел дав дівиці, було і городу
 сьому. До неї-бо (сказав ар-
 хангел Гавриїл): “Радій, бла-
 годатная. Господь із тобою!”
 (Луки 1:28).

І до города: “Радій, благовір-
 ний граде, Господь із тобою!”

(Слово до Володимира)

Встань же, о чесна голово, із
 гробу свого, встань, струси сон!
 Ти-бо не вмер, а спиш до за-
 гального усіх устання. Устань,
 ти не вмер, бо не гоже тобі
 померти, увірувавши в Хри-
 ста — життя всьому світові.
 Струси сон! Піднеси очі і

сонъ. възведи шчи. да видиши. какоѡ та чьсти г̃ѣ тамо съподобивъ. и на земли не беспаматна оставилъ с̃номъ твоимъ. възстани виждь чадѡ свое геургіа. виждь оутрѡбж свою. виждь милаго своего. виждь его же г̃ѣ изведе ѿ чреслъ твоихъ. виждь красащааго столъ земли твоен. и възрадѡсѡ и възвеселсѡ. къ семѡ же виждь и бл̃говѣрнѡю сноухъ твою еринѡ. виждь вѣнѡчки твоѡ и правнѡчки. како живѡтъ. како храними соуть г̃демь. како бл̃говѣрїе держать. по прѣданїю твоємѡ. како въ с̃тыѡ ц̃ркви частѡть. како славатъ х̃а како поклоняютсѡ имени его.

виждь же и градъ величствомъ сїающь. виждь ц̃ркви цветѡщи. виждь хр̃стїанство растжце. виждь град иконами с̃тыныхъ шсвѣщаемь и блистающесѡ. и тїмїаномъ шбоухаемь. и хвалами и бж̃ственами и пѣнїи с̃тыними шглашаемь.

И си всѡ видѣвъ възрадѡсѡ и възвеселсѡ.

и похвали благааго б̃а. всѣмь симъ стронтелѡ. видѣ же аще и не тѣломъ. нъ д̃хомъ показѡеть ти г̃ѣ всѡ си. ш нихъ ж радѡсѡ и веселсѡ тако твоє вѣрнѡе вѣсїанне. не исжшено бысть знѡемь невѣрїа. нъ дождемь в̃жїа поспѣшенїа. распложено бысть многоплднѣ.

подивись, якої тебе честї сподобив там Господь. І на землі не безпам'ятний залишив синів своїх. Устань і подивись на чадѡ свое Георгїя! Поглянь на суть свою, подивись на милого свого, подивись, бо його Господь вивів із лона твого, подивись на того, хто прикрашає престол землі твоєї. І возрадуйся, і возвеселися! А ще ж подивися і на благовірну невістку свою Ярину, подивись на внуків своїх і правнуків, як живуть вони, як береже їх Господь, як бережуть благовір'я, заповідане тобою, як до святих церкѡв учащають, як прославляють Христа, як поклоняються імені Його.

Подивися й на город, як сіє він величю, подивись на церкви процвітаючі, подивись, як християнство розростається, поглянь на город, іконами святими освітлений і сяючий, і фіміаму пахощами оповитий, і похвалами божественними і піснями святими оспіваний.

І все це побачивши, возрадуйся і возвеселися!

І похвали Доброго Бога, що є будівничим всього цього. Подивись же, хай не тілом, то духом показує тобі все це Господь, щоб ти цьому радів і звеселявся, бо твоє вірне насіння не засохло від спеки невір'я, а дощем Божої помочі проросло і є багатоплідним.

радѹсѹ въ влѣкахъ апіеле. не мертвыѹ тѣлеса въскрѣшаѹ. нѣ дшїею ны мрѣтвы оумерышаа недѹгомь идолослѹженїа въскрѣсивъ. тобою во шбожихомъ. и живота х̄а познахомъ. съкорчени вѣхомъ ѿ вѣсовьскыѹ асти. и тобою прострохомса. и на пжть животныи настѹпихомъ. слѣпи вѣхомъ ѿ вѣсовьскыѹ асти. и тобою прострохомса. сердечныими очима. вслѣплени невидѣнїемь. и тобою прозрѣхомъ. на свѣтъ трислнчнаго божьства. нѣми вѣхомъ. и тобою проглѣхомъ. и ннѣ оуже малї и велицѣи. славимъ єдиносжщнѹю троицѹ. радѹсѹ оучителю нашъ и наставниче влговѣрїю. ты правдою вѣ швлѣченъ. крѣпостїю прѣпопосанъ. истиною шбоѹтъ. съмысломъ вѣнчанъ. и милостынею тако гривною и оѹтварью златою красжгасѹ.

Ты вѣ ш честнаа главо. нагымъ шдѣнїе. ты вѣ алчьнымъ крмитель. ты вѣ жаждющїимъ оѹтровѣ оѹхлажденїе ты вѣ вдовицамъ помощник ты вѣ странныимъ поконце. ты вѣ бескровнымъ покровъ. ты вѣ швидимымъ застжпникъ. оубогымъ шбогащенїе. им же благымъ дѣломъ и инѣмъ вѣзездїе прїемла на небесѣхъ. блага ажє оѹготова бѣ вамъ любашїимъ его. и зрѣнїа сладкааго лица его насыцагасѹ. помолїсѹ ш земли

Радуйся, між владиками, Апостолом, що не мертві тіла воскрешаєш, а душі наші мертві, умертвлені хворобою ідолослужіння, воскрешаєш. Бо ти наблизив нас до Бога і дав пізнати життя Христа нам, які зігнуті були бісівською оманою, і ти своїми духовними очима випростав нас. Осліплені були бісівською облудою, а від тебе зрячими стали і побачили світло трьохсонячного божества. Німі були, а завдяки тобі заговорили і нині вже малі й великі прославляємо єдино суцц Трійцц.

Радуйся, учителю наш і наставник благовір'я! Ти у правду зодягнений, міццю підперезаний, в істину взутий, розумом увінчаний і благодійністю, як гривною і прикрасами золотими, красуєшся.

Ти, чесна голово, для голих був одягом, для голодних — годувальником, ти був для спраглих утроби охолодою, ти був для удовиць помічником, ти був для подорожніх пристанищем, для бездомних — стрїхою, для обіжених — заступником, для убогих — збагаченням. За добрі діла для них маєш на небесах винагороду, яку приготував Бог для тих, хто любить Його. І спогляданням солодкого обличчя Його насолоджуючись, помолїсь за землю свою і за

своєн. и ш людєх вѣ нухъ же бл̄говѣрно влѣчьствова. да сѣхранишь а вѣ мирѣ. и бл̄говѣрїи прѣданѣѣмъ тобою. и да славится вѣ нем̄ правовѣрїє и да кленетсѣ всѣко еретичьство. и да сѣблюдетъ а гѣ бѣ ѿ всѣкоа рати и плѣненїа. ѿ глада. и всѣкоа скорби и сѣтѣжденїа паче же помолисѣ ш снѣ твоємъ. бл̄говѣрнѣмъ каганѣ нашємъ геургїи. вѣ мирѣ и вѣ сѣдравїи, поучинѣ житїа прѣплати. и вѣ пристаници небснааго завѣтрїа пристати. неврѣдно корабль д̄шевны и вѣрж. сѣхранишь. и сѣ б̄гатѣством̄ добрыими дѣлы. безъ влазна же б̄гомъ даныа емж люди оуправивьшь. стати с тобою непостыдно прѣд прѣстоломъ вседр̄жителѣ б̄а. и за трждѣ паствы людїи его. прїати ѿ него вѣнецъ славы нетлѣнныа. сѣ всѣми праведными трждившимисѣ его ради.

людей, над якими так благовірно владарював: хай береже їх у мирі і благовір'ї, заповіданих тобою. І нехай славиться у ньому правовір'я і хай буде проклята всіляка ересь. І нехай збереже їх Господь Бог від всілякої війни і полону, від голоду і всілякої скорботи та обіди. А ще помолися за сина свого — благовірного кагана нашого Георгія, щоб він у мирі й здоров'ї зміг житейське море переплисти і до пристані небесного затишку пристати, нешкодженим корабель душі і віру зберігши, і з багатством добрих діл, несхибно даних йому Богом, людей управивши, стати з тобою, не соромлячись, перед престолом Вседержителя Бога і за труд догляду людей Його прийняти від Нього вінець слави нетлінної спільно з праведними, які трудилися задля Нього.

Молитва до Бога від усієї землі нашої

Молю Тебе, о Владико, Царю і Боже наш, високий і славний Чоловіколюбче, нагороджуючи за труд, славу і честь, і навертаючи в прихильників Царства свого, благим будучи, пом'яни і нас, убогих твоїх, бо ім'я Твоє — Чоловіколюбець!

Хоча й справ добрих не маємо, та, заради милості Твоєї великої, спаси нас, бо ми люди Твої, вівці пастви Твоєї і отара, яку віднедавна почав Ти пасти, вирвав із згуби ідолослужіння. Пастирю добрий, що поклав душу за овець Своїх, не залишай нас, оскільки і досі блукаємо, не отвергай нас, оскільки і досі согрішаємо перед Тобою, подібно новопридбаним рабам, які ні в чому не здатні

догодити своєму панові. Не погнушайся стада малого, а скажи до нас: “Не лякайся, черідко мала, бо сподобалося Отцю вашому дати Вам царство” (Луки 12:32).

Багатий милістю і благий щедротами обіцявся приймати тих, що розкаюються, і, очікуючи навернення грішних, не пом’яни многих гріхів наших, приймай нас, звертаємося до Тебе, загладь записані гріхи наші, потамуй гнів, яким Тебе розгнівили, Чоловіколюбче! Ти-бо єси Господь, Владика і Творець, у владі Твоїй — жити нам чи умерти. Упокорь милостиво гнів, який заслужили ми ділами нашими, відведи від нас спокуси, бо ми земля лише і порошок, і не чини суд над рабами Своїми. Ми люди Твої, Тебе шукаємо, до Тебе припадаємо, Тебе умоляємо: нагрішили і зла накоїли, не дотрималися і не зробили, як Ти нам заповідав. Земними будучи, до земних прихилилися і лукавство чинили перед лицем слави Твоєї. Похотям тілесним віддалися, стали рабами гріха і печалей житейських, були втікачами від свого володаря, убогими на добрі діла, окаяними у житті злomu.

Каємось, просимо, молимо! Каємося за наші злі діла, просимо: хай страх перед Тобою вселиться в серця наші! Молимо: на страшному суді помилуй нас! Спаси нас, вияви щедрість, доглянь, відвідай, змилосердься, помилуй, бо Твої єсьмо, Твоє творіння, Твоєї руки діло. Коли ж беззаконня чие побачиш, Господи Боже, хто вистоїть? А коли воздаси кожному по ділах його, то хто спасеться? Від Тебе прощення, від Тебе милість і рятунок великий. І душі наші в руці Твоїй, і подих наш — з волі Твоєї! Відтоді, як доброзичливо доглядаєш нас, — благоденствуємо, коли ж глянеш у гніві, — щезнемо як вранішня роса, бо не втримається порошок перед бурею, а ми перед гнівом Твоїм. Але як творіння Твоє у Творця свого милості просимо: “Помилуй нас, Боже, з великої милості Твоєї” (Псалом 51:3), бо все добре — від Тебе на нас, а все неправедне — від нас до Тебе, бо всі ухилились, всі разом — негідні! Жодного нема серед нас, щоб про небесне старався і жив ним, але всі про земне, всі про печалі житейські, бо збідніла земля на праведників (Псалом 12:2), і не тому, що Ти залишив і злегковажив нас, але тому, що ми не шукаємо Тебе, а про видиме стараємось. А тому боїмося, що вчиниш із нами, як в Єрусалімі з тими, що залишили Тебе і не пішли Твоїм шляхом. Але не вчини з нами, як із ними. За діла наші, а не за гріхи воздай нам. Але терпи нас, і ще довго терпи. Зупини вогонь гніву Свого, направлений на нас,

рабів Твоїх, сам навертай нас на істину Твою, навчай нас творити волю Твою, бо Ти єси Бог наш, а ми — народ Твій, частка Твоя, Твоє надбання. Не здіймаємо-бо рук наших до бога чужого, не пішли за якимось ложним пророком, ані єретичного вчення не сповідуємо, але до Тебе, правдивого Бога, волаємо, і до Тебе, на небесах суцього, очі наші возводимо, до Тебе руки наші здіймаємо, Тобі молимося.

Одпусти гріхи нам, бо Ти добрий Чоловіколюбець! Помилуй нас, бо Ти закликаєш грішників до покаєння! І на страшному Твоєму суді не переч стояти нам одесною Тебе і зроби нас учасниками благословення праведників.

І допоки стоятиме світ, не допускай на нас напасті спокуси, не віддай нас у руки чужинців, щоб не прозвався город Твій городом невільників, а стадо Твоє — зайдами в землі несвоїй, і хай не скажуть інші країни: “Де Бог їхній?” (Псалом 78:10).

Не ввергни нас у скорботу і голод і не допусти даремних жертв, вогню, потопу, хай не зневіряться нетверді вірою! Менше карай, а щедро милуй, легко вражай, а милостиво зціляй; трохи опечаль і швидко звесели, бо не знесе наше єство тривалого гніву Твого, як стеблина вогню.

Але стримай гнів, змилосердься, бо Тобі належить помилувати й спасти. Тож продовж милість Твою на людей Твоїх: тих, що йдуть раттю, прожени; мир утверди, ворожі країни усмири, голод поверни в достаток, князями нашими постраши сусідні країни, боярам пошли мудрості, городи умнож, церкву Твою плекай — багатство Своє бережи. Мужів і жон їхніх, і дітей спаси. Суцхих у рабстві, в полоні, в ув'язненні, в путах, у плаванні, в темниці, у голоді й спразі, в наготі, — всіх помилуй, усіх потіш, усіх обрадуй, сотвори їм радість і тілесну і душевну. Молитвами й молінням Пречистої Матері Твоєї і святих небесних сил, і предтечі Твого Іоанна Хрестителя, апостолів, пророків, мучеників, преподобних, молитвами усіх святих — змилосердься над нами і помилуй нас! Хай милістю Твоєю пастимосся в єдності віри разом, весело і радісно!

Славимо Тебе, Господа нашого, Ісуса Христа, з Отцем і з Пресвятим Духом — Трійцю нероздільну, єдину в Божестві, що царює на небесах і на землі, над ангелами і людьми, над видимими й невидимими творіннями — і нині й повсякчас, і на віки віків. Амінь.

Лука Жидята

(? – 1059)

Лука Жидята, як і Іларіон Київський, належить до книжників князя Ярослава Мудрого, до творців і репрезентантів його суспільно-політичної ідеології.

1036 року князь Ярослав віддав Новгородське князівство своєму синові Володимирі. Прагнучи зміцнити позиції молодого князя, він посадив на новгородську єпископську кафедру священника Луку. Лука Жидята був вірним речником Ярослава і його сина, одним із натхненників та активних учасників спорудження Софійського собору в Новгороді. Після смерті Ярослава Мудрого Луку спіткала та ж доля, що і митрополита Іларіона. Так, 1055 року Лука Жидята був позбавлений єпископської кафедри та осуджений тогочасним київським митрополитом Єфремом. Існує думка, що цей конфлікт носив особистісний характер — Єфрем помстився Луці за те, що той 1036 року обійшов Єфрема, який також претендував на новгородську кафедру. Проте причина, очевидно, значно глибша. Після смерті Ярослава Мудрого Візантія прагне посилити ослаблений за князювання Ярослава вплив у церковній сфері, тому фактично більшість русинів, призначених князем на високі церковні посади, у тому числі й митрополиту, були замінені візантійськими ставлениками. Помер Лука Жидята після кількарічного ув'язнення у 1059 році.

Суспільно-політична думка Русі в XI ст. викристалізовувалася у протистоянні з візантійським ідеологічним і церковним засиллям, з агресивністю іудейства в Русі, що йшло з добре зорганізованого

середовища т. зв. “жидовствующих” (“ожидовілих”), які проповідували монотеїзм у старозавітній біблійній формі, хоча суть була у змістовій близькості ветхозавітної системи й українського язичництва. Можна здогадуватися, що “ожидовілі” мали підтримку новгородського єпископа Луки, прозваного за це Жидятою. Очевидно, саме за це він зазнав гонінь від православного київського митрополита Єфрема. Можливо, протиіудейська спрямованість “Слова про закон і Благодать” Іларіона була зумовлена активністю “ожидовілих” і Луки Жидяти. Є в літературі й інші пояснення: мовляв Жидята утворено згідно тодішньої полянської традиції — Гурята, Вишата. Але Гурята, Вишата є власними іменами, а Жидята є прозвищем, у яке завжди вкладали сутність людини за її діяльністю: Великий, Мудрий, Окаянний. До цієї традиції належить і Жидята, а ім'я його — Лука.

“Ожидовілі” знаходили ґрунт для своїх ідей і діяльності поза митрополитом Києвом, змикалися з удільно-князівським місництвом, яке було і державним, і церковно-релігійним злом. Воно спричинялося до оживлення язичницьких тенденцій. Маємо факти, що навіть князі, часом і в XII ст., відмовлялися від християнських імен і вживали тільки язичницьких, народних. “Ожидовілі” фактично вели до реабілітації язичництва як релігії, а Іларіон захищав язичництво як свою історію, як епоху, за якої Русь мала величезні успіхи і світову славу.

“Повчання” Луки Жидяти відрізняється культивуванням поряд із християнськими ідеалами й етико-соціальних проблем.

Можна навіть сказати, що перед аскетизмом і відреченням від мирського життя автор віддає перевагу закликові до братії та кожного віруючого бути правдивими, піклуватися про бідних, не сваритися, бути щедрими. За допомогою релігійних ідеалів і принципів архієпископ прагне впливати на суспільну поведінку людей. У соціум Лука Жидята несе адаптовані ним до сприйняття простого читача високі християнські ідеали. Над протиріччями і боротьбою соціуму піднімався “світлий ідеал, сила і значення якого мовчазно визнавалися навіть насильниками, представниками грубої вседозволеності, ділками практичного життя. І вони по-своєму мріяли про нього” (В.Перетц. Про деякі основні настрої російської літератури в її історичному розвитку. — Київ, 1903, с. 8). Література

на кшталт “Повчання” Луки Жидяти сприяла гуманізації суспільства, його соціальній гармонізації й утверджувала у поведінці людей принципи моралі й етики.

“Повчання архієпископа Луки до братії” — єдиний твір Луки Жидяти, що дійшов до нас. Це — головні християнські настанови, система яких ґрунтується на десяти заповідях. Лука намагається викласти простою і зрозумілою для кожного мовою найголовніші християнські принципи, котрими повинна керуватися церковна братія і кожен віруючий. “Повчання” Луки Жидяти — зразок християнської етичної проповіді, коли християнство ще тільки утверджувалося на Русі як загальнодержавна релігія і починало справляти свій вагомий вплив на формування нового світогляду. Формується зовсім інше, суттєво відмінне від язичницького світовідчуття, перейняте високими етичними і моральними ідеалами у дусі християнства, що знайшло своє відображення у літературі.

Повчання архієпископа Луки до братії

Так от, браття, щонайперше такої заповіді всі християни мають твердо триматися — вірити в єдиного Бога, котрого прославляємо у Трійці, в Отця і Сина і Святого Духа, як навчили апостоли і святі отці установили: “Вірую в єдиного Бога”, до кінця. Віруйте ж, як і я, у воскресіння, і в життя вічне, і у муки вічні для грішників.

Не лінуйтеся у церкву ходити — і на заутреню, і на обідню, і на вечірню; і в своїй кліті, сон долаючи, спочатку Богу поклоніться і лише тоді у постелю лягайте. У церкві стійте зі страхом божим, не розмовляйте і навіть не думайте ні про що, а усім своїм розумом моліть Бога, хай простить вам Бог гріхи.

Любов майте до будь-якої людини, а найбільше до братії, і не має бути так, щоб одне на серці, а інше на вустах. Братові ями не копай, тоді й тебе Бог не повергне у ще більшу.

Будь правдивим, і за правду й закон Божий не відмовляйся навіть голову покласти, і приєднає тебе Бог до святих.

Прощайте брат брату і кожній людині, не платіть злом за зло, один одного хваліте, тоді і Бог вас похвалить.

Не можна сварити між собою інших, щоб не назвали тебе сином диявола, але примиряй — і будеш сином Бога. Не осуджуй брата навіть у думках, пам'ятай про свої гріхи, тоді і тебе Бог не осудить.

Пам'ятайте і піклуйтеся про мандрівників, і про убогих, і про ув'язнених, і до своїх слуг милосердними будьте.

Негоже вам, браття, ні теревенити, ні сороміцькі слова говорити, ні гніватись щодня. Не лайтеся, не глузуйте ні з кого, а напасті терпіть, маючи надію на Бога.

Ні зухвальства не майте, ні гордині, нічого такого не чиніть, пам'ятаючи, що завтра будемо смородом, і гноєм, і червами.

Будьте покірними і лагідними — будете ж послушниками і виконавцями Божих заповідей, бо у гордовитому серці диявол сидить, і Боже слово не хоче утвердитися у ньому.

Шануйте старих людей і батьків своїх; не божіться іменем Божим, не закликайте і не проклинайте будь-що. Судіть правдиво, мзди не беріть, у ріст грошей не давайте. Бога бійтеся, князя шануйте — раби ми, по-перше, Бога, а потім — пана. Шануйте всім серцем ієрея божого, поважайте і служителів церковних.

Не вбий, не вкради, не скажи неправду, кривоприсяжником не будь, не ненавидь, не заздри, не зводь наклепу, не чини перелюбу ні з рабинєю, ні з ким. Не пий невчасно, і [пий] у міру, а не спивайся. Не будь гнівливим чи запальним, з тими, хто радіє, з радісними радій, з печальними будь печальним. Не їжте скверни, святі дні шануйте.

Бог же світу з усіма вами. Амінь.

Перекладено за виданням: А.Замалеев, В.Зоц.

Мыслители Киевской Руси. — Киев, 1987.

Феодосій Печерський

(бл. 1036 – 3.V.1074)

Фундатор православної церковної ідеології

Феодосій Печерський — книжник і мислитель, церковно-політичний діяч, ігумен Печерського монастиря. Він є уособленням гармонійного поєднання здатності писати і впливати своїми творами на суспільну свідомість, проповідувати християнську аскетичну ідеологію і послідовно дотримуватися її у власному житті. Був другим після Антонія, засновника Печерського монастиря, ігуменом цього монастиря.

Народився Феодосій Печерський бл. 1036 року в містечку Василькові під Києвом у заможній родині. Виріс у Курську, куди князь перевів його батька, свого тіуна. З дитинства відрізнявся від інших дітей глибокою релігійністю. Не знаходив розуміння у рідних, зокрема матері, тому і втік до Києва. Тут Феодосій познайомився з преподобним Антонієм, котрий жив у печерах. Близько 1058 р. Феодосій постригся у ченці, а вже 1061 р., не дивлячись на те, що йому не було ще й двадцяти п'яти років, був висвячений на священство. Через рік став ігуменом Печерського монастиря. Тут він зібрав значну, як на той час, монастирську братію — понад сто ченців. Саме Феодосій став фундатором монастиря на території сучасних Дальніх печер. Пізніше він почав будівництво другого монастиря, заклавши у Верхній лаврі

Успенський собор. Помер Феодосій Печерський 3 травня 1074 р. у неповні сорок років. Літописець Нестор написав житіє Феодосія Печерського.

Значно більше про життєву філософію Феодосія Печерського, принципи, якими керувався він у своїх писаннях і життєдіяльності, розповідають його твори. Церква доводила своє право на існування, на участь у суспільному житті не політикою, навіть не духовною культурою, котру культивувала, а славою своїх подвижників, їх високоморальною та етичною життєвою філософією. Крім того, руський народ неприхильно ставився до грецьких митрополитів. Після того, як за часів Ярослава Мудрого митрополитом став русин Іларіон, це питання, незважаючи на те, що започаткована князем традиція не була продовжена після його смерті, час від часу зринає і чимраз із більшою силою. Руське чернецтво прагне утвердити свій вплив на князя і народ. Поступово складається у Київській Русі церковна інтелектуальна еліта.

1062 року молодий ігумен очолив крихітний монастир, де було близько двадцяти чоловік братії. Преподобний Антоній, котрий передав монастир Феодосію, відійшов од монастирських справ та поселився на сусідній горі, а другий учитель святого — преподобний Никон Великий

через конфлікт з митрополією та князем змушений був тікати до Тмутаракані. Феодосій став лідером чернецтва. Дуже швидко слава про громаду Феодосія поширилася по всій Руській землі. Про чернечу братію говорили як про осередок справжнього і неперевершеного благочестя, святої мудрості та чернечого подвижництва. Разом зі славою Феодосія зростав і його суспільно-політичний вплив. У нього склалися ділові стосунки з князем Ізяславом, котрий ставив думку ігумена вище од думки і власного духівника, і митрополита. Феодосій став активно втручатися в політику. Про суть політичної програми Феодосія говорять його слова до Святослава Ярославича котрий незаконно посів престол Ізяслава: “Що, благий володарю, може гнів наш супроти влади твоєї? Але слід нам викривати вас і говорити вам про спасіння душі. А вам треба послухати те.” Для преподобного монастир — уособлення совісті й моралі народу. Феодосій впливав на політику князя повчаннями, схиляючи можновладців та простих людей до праведного життя.

При Печерському монастирі була книгозбірня, тут писалися книги, творилася висока духовна культура. Студитський статут (монастирські правила візантійського церковника Федора Студита), прийнятий руським монастирем, зобов'язував ченців багато читати, мислити і творити. Феодосій Печерський як духовний наставник ченців і мирян сповідував думку східних отців церкви про те, що до Бога є тільки один шлях — споглядання власної душі. Крім того, саме він “сформулював найважливіші політичні вимоги, які визначили церковну лінію в епоху удільних князівств, і дав відповідний ідеал християнського праведника, покладений в основу релігійної пропаганди”. (А.Замалеев, В.Зоц. Мыслители Киевской Руси. — Киев, 1987, с. 59).

Творчість Феодосія Печерського було введено до активного наукового обігу в 40-50-х рр. ХІХ століття. Фактично перше повне видання творів святого підготував єпископ Макарій у 1856 році. Відтоді і з'являється інтерес дослідників до спадщини Феодосія. Поширюються різні думки вчених щодо того, скільки творів дійсно належить преподобному. Срезневський вважав, що 11 повчань, Володимиров — 1, Філарет — 7, Нікольський — 11. Питання про авторство Феодосія до цього часу залишається дискусійним.

Повчання “Запитання князя Ізяслава, сина Ярослава, внука Володимира (до) ігумена Печерського монастиря Феодосія” існує у двох списках — Паїсієвському збірнику ХІV—ХVІ ст. і збірнику Новгородської Софійської бібліотеки, який датується ХV ст. Російський дослідник І.П.Єрьомін зауважував, що в нас нема причини не довіряти рукопису, де вказується не просто печерський ігумен Феодосій, а святий Феодосій, і не київський князь Ізяслав Мстиславович, а Ізяслав Ярославович. Отже, цей твір належить Феодосієві.

“Запитання Ізяслава...” — це відповідь печерського ігумена на запитання князя. Друга частина послання присвячена проповіді святого про піст у середу та п'ятницю.

Послання “Запитання благовірного князя Ізяслава про латинян” є найпопулярнішим твором преподобного Феодосія. Твір дійшов у багатьох списках, які мають декілька редакцій. Авторство Феодосія підтвердив І.П.Єрьомін, пов'язавши написання твору з подіями 1069 р., коли Київ був наводнений поляками, приведеними князем Ізяславом Ярославовичем.

Повчання Феодосія Печерського “Про карі Божії”, “На велику Чотиридесятницю”, “Повчальне слово до келаря” адресувалися як ченцям монастиря, так і світським людям. Згідно зі Студитським статутом, яким керувався Печерський монастир, ігумен повинен постійно повчати братію. Повчання “Про карі Божії” є у літописі під 1068 роком, хоча анонімне. Це є свідченням того, що твори Феодосія мали вплив на суспільну думку. Дослідник О.Х.Востоков у т. зв. Румянцевському збірнику XV ст. знайшов підписану ігуменом редакцію повчання. Уміщений тут текст повчання є значно довшим. Очевидно, літописець використав частину твору. Проте детальніше дослідження пам’ятки свідчить про те, що розширена редакція є пізнішою компіляцією. Цю думку обґрунтував В.Чаговець у праці “Преподобний Феодосій Печерський, його життя і твори” (Київ, 1901). На думку ученого Нікольського, невідомий автор взяв для першої частини дослівно цитату з літопису, додав, можливо, власне повчання про стояння в церкві і закінчив настановами проти пияцтва, які також відомі з окремих списків. Дане повчання Феодосія є, очевидно, переробкою “Слова о вѣдре и о казнях Божиих” з болгарського збірника “Златоструй”. Феодосій переробив твір, осмислив й адаптував його до конкретних соціально-історичних умов Київської Русі. Оригінальною частиною тексту можна вважати реалістичний опис пережитків поганства в Україні того часу.

Збірка “Повчання преподобного Феодосія Печерського на велику Чотиридесятницю” містить шість повчань святого, виголошених протягом Великого Посту. П’ять останніх повчань були віднайдені О.Х.Востоковим у пергаментному збірнику першої половини

XV ст. й опубліковані ним у 1842 р. Дещо пізніше дослідники звернули увагу на два інші повчання, які передують вищеозначеним у тексті Румянцевського збірника і підписані іменем прп. Федора Студита. Вперше вони були опубліковані Георгієвським. Перше повчання не відповідає звичайному стереотипу творів прп. Феодосія, які, на думку І.П.Єрьоміна, писалися під сильним впливом повчань прп. Федора Студита. Для останнього ж був характерний простий виклад. А це повчання написане у складному риторичному стилі, притаманному середньовічній церковній літературі. Твір має спільну з іншими повчаннями тему і спрямування. Хто ж міг бути його автором? На це запитання дослідниця і перекладач творів Феодосія на сучасну українську мову Ірина Жиленко-молодша відповідає таким чином: “Звертає на себе увагу фраза, яку можна розцінити, як суто біографічну: “...присудив собі двічі і втретє відлучатися від вас. І це творив, не бажаючи наслідувати добродійних діянь святих, але інакше думав: аби не відвернути вас од благого подвигу. Бо, якби з вами був, немало перепону сотворив був собою — відставив би вас од Божого путі”. Здається, тут сказано, що автор тричі йшов з монастиря. Але прп. Феодосій Печерський після 1058 р. лишив Київ тільки раз — на поч. 1061 р., після арешту преподобного Никона Великого, та й то на декілька днів. А от сам прп. Никон справді відлучався тричі: у 1061, 1067 і 1068 рр. (не рахуючи четвертого випадку — в 1073 р., незадовго до смерті прп. Феодосія). І робилося це щоразу не з його бажання, а для того, щоб відвести од общини гнів можновладців, що могли її розігнати, а отже, і “відставити від Божого путі”. Очевидно, прп. Никон в один із

своїх приїздів до Києва, найвірогідніше у 1069—1073 рр., записав декілька проповідей прп. Феодосія, додавши до них своє власне. Так утворився певний протограф, який ще в давньоруський час був переписаний, щоправда, з купюрами і розмножений, але зберігся повністю тільки у вищезгаданому збірнику. Водночас відомі ці твори і в пізніших українських списках. Зокрема, є списки XVIII ст., які походять із лаврського протографа першої половини XVII ст., причому якіснішого од більш раннього російського” (І.Жиленко-молодша. Світоч руського благочестя // Хроніка-2000. — 1995. — Випуск 1).

Студитський статут, введений у Печерському монастирі, вимагав від ченців повного відречення від власності, абсолютного підкорення ігуменові, строгої дисципліни, важкої фізичної праці. Феодосій розумів монастирське життя як своєрідне горнило, крізь яке проходить людина, аби скинути із себе “ветхого Адама” й утвердитися на шляху обраних — “воїнів Христа”. Феодосій культивував у своїх писаннях ідею про те, що мирські володарі, зокрема князі, не зберігають, а тільки захищають “правовір’я”, стоячи на сторожі церковних інтересів. Феодосій категорично виступав проти католицизму, обстоюючи православну віру, називаючи її єдиною істинною вірою. А покликанням князя, на думку преподобного, є сприяти поширенню і розквіту православ’я. Таким чином зароджувалася і розвивалася ідея

“богоугодного князя”. Фактично Феодосій Печерський сформував могутню церковну ідеологію, ідеї якої розвивав Нестор, автор життя Бориса і Гліба, Феодосія, “Повістей врем’яних літ”.

Давньоруські книжники захоплювалися творчістю великих християнських мислителів, зокрема Іоанна Златоуста, Іоанна Дамаскіна, Василя Великого та інших. Вони культивували активно пропаговану великими філософами і богословами ідею божественного ідеалу. Академік В.М.Перетц щодо впливу світової християнської літератури та її ідеалів на творчість давньоруських книжників пише: “Перед руським читачем проходили чудесні за силою і величною простотою сторінки патериків, сповнені подвигів християнського самовідречення та аскетизму, часто не зовсім зрозумілих, але таких, що викликали численні наслідування. Невичерпна благість і мужність перших воїнів Христових кликали читачів до наслідування”. (В.Перетц. Про деякі основні настрої російської літератури в її історичному розвитку. — Київ, 1903, с. 7) Великий вплив християнський світогляд із його ідеалом аскета, котрий присвятив своє життя служінню Богу, мав на творчість Феодосія Печерського. У його спадщині бачимо могутнє духовне прагнення до справжнього життя, незначною тінню якого є реальність. Культивування високих християнських ідеалів творить основу світогляду і світовідчуття Феодосія Печерського.

І. Послання преподобного Феодосія

1. Запитання Ізяслава, князя, сина Ярослава, внука Володимира (до) ігумена Печерського монастиря Феодосія

Боголюбивий княже! Чого (це) здумав ти питати мене не книжного та убогого (розумом) про таку річ: коли є неділя, чи то належить в день недільний забити вола, чи барана, чи птицю, чи (що) інше, що їмо. Не неділею цей день називається, як ви кажете, але 1-й день, 2-й — понеділок, 3-й — вівторок, 4-й — середа, 5-й — четвер, 6-й — п'ятниця, 7-й — субота.

Все ж сотворив Бог за шість днів: небо і землю, і все, що на ній. Наостанку ж над усіма царя — людину, що володіє усім тим на землі. А в неділю воскрес із мертвих Христос Бог наш — через те кажуть: “Воскресіння Христове”. А до того це не називалось неділею. Вийшовши з Єгипту від неволі фараонової, ізраїльтяни перейшли Червоне море по сухому, і введено їх до пустелі і харчовано тут сорок років. Закон їм давши на дощці кам'яній, Бог їм перстом написав і дав Мойсею — суботи дотримуватися велено, і нічого не робити, але ввечері в п'ятницю все приготувати, (а) завтра зранку їсти. (І) не ходити з будинку в будинок, — чого дотримуються й сьогодні ізраїльтяни. А зійшов Господь Бог на землю — жидівське усе замовкло. Не є ми-бо дітьми Авраама, але дітьми Христа Бога нашого й Святого Хрещення, яким же (і) Сам Господь хрестився. Хрещенням-бо очищаються від гріхів з різдва. А коли наказав ти в неділю ні різати, ані того їсти — не за святим письмом казав ти, але за своїм серцем. Каже-бо святий Павло Апостол: “Коли хто благовістить вам краще (від) нас, але не (так), як ми благовістимо, той хай буде проклятий”¹. Не забороняється тобі і гріхом не є, якщо різати в неділю і їсти. Поскільки ж мене запитував, тому молю тебе: маючи перекази святих апостолів, хто так робить?! У суботу різати, а в неділю їсти — то відкрито жидовствувати.

¹ “Та, коли б чи ми самі, чи ангел з неба проповідували вам іншу (віру) більше за те, ніж ми вам проповідували були, нехай буде анафема! Як ми казали перше, так і нині повторюю: “Коли хтось вам проповідує іншу Євангелію, ніж ту, що ви прийняли — нехай буде анафема!” (Гал. 1, 8).

Коли ж відречешся м'ясного їсти в середу чи п'ятницю — то дуже добре і корисно не їсти. Не я це заповідаю, але святі апостоли. Такий-бо закон покладали, щоб усякий християнин постив у середу та п'ятницю² — світські без м'яса і молока, чернеці (до того ж), і без сиру³. В середу-бо жиди зібрали зібрання проти Ісуса, а в п'ятницю розп'яли Господа.

Ти ж, княже мій, коли з якоїсь причини чи напасті зарікся в середу чи п'ятницю м'яса їсти, (то) сказано пророком Давидом: “Обіцяйте Господові і воздаєте славу”⁴. Не по праву, чадо, людині християнській себе зв'язувати (клятвою) — але (лише) коли буде зв'язаний батьком духовним. Ми-бо маємо переказ святих апостолів Господні і Святої Богородиці свята та всіх святих апостолів святкувати духовно, і від достатку свого харчувати вбогих. Оскільки ж мене питав, недостойного, — (то), коли зв'язаний батьком духовним у середу і в п'ятницю м'яса не їсти, від нього ж відпуст прийми, або коли сам зарікся, Бог заради мене простить тебе. Коли ж припаде Господнє свято на середу чи на п'ятницю або Святої Богородиці, чи Дванадцяти Апостолів (свято), то їж м'ясо. Бог світу пробуде з нами. Амінь.

2. Запитання благовірного князя Ізяслава про латинян

Прийшов якось благовірний князь Ізяслав, син Ярославів, онук Володимирів, до святого отця нашого Феодосія, ігумена Печерського, і каже йому: “Розкажи мені, отче, віру Варязьку, яка вона є”. Преподобний же отець наш Феодосій каже: “Послухай, благочестивий княже, оскільки (вже) питала знатність твоя (у) нашого смирення⁵. Віра їхня лиха і закон їхній нечистим є: в

---

² Мається на увазі пункт 69 Апостольських правил і пункт 15 з канонічних правил св. Петра Александрійського.

³ Про історію постів у давньоруський час див. роботу С.Голубінського «Історія російської церкви» (1904).

⁴ «Жертвуй Богові хвалу і віддай Всевишньому свої обіти» (Пс. 49, 14).

⁵ Цей вступ — результат пізнішої обробки. Найбільш вірогідним варіантом авторського вступу може бути відповідний фрагмент із Паїсіївського збірника: «Слово у мене є до тебе, княже боголюбивий. Я, Феодос, негідний раб Пресвятої Трійці, Отця, і Сина, і Святого Духа, в чистій і праведній вірі народжений і вихований в добрі правовірними батьком та матір'ю, що наказували мені...».

Савелієву віру⁶ і в інші впали єресі, і всю землю осквернили. Ти ж, благовірний самодержцю, бережи себе од них. Ось-бо їхня єресь: по-перше — ікон не цілують; по-друге — моцці святих не цілують; по-третє — хрест на землі написавши, цілують, а, вставши, ступають (по ньому) ногами; по-четверте — в піст м'ясо їдять; по-п'яте — на опрісноках служать; по-шосте — попи їхні хрестять через одне занурення, а ми через три; ми ж мажемо похрещеного миром і маслом, а вони похрещеному сиплять сіль у вуста; в ім'я ж святих (що їх пам'ять припадає на день народження) не нарікають, але як назвуть батьки, в те ім'я і хрестять.

Тому слід цуратися віри латинської. (І) ні звичаїв їхніх дотримуватися, (ні) причастя їхнього приймати, і ні слухати, що кажуть вони, оскільки неправедно вірують і нечисто живуть, їдять-бо із псами й кішками, п'ють свою сечу — зло є і прокляте це — і їдять черепах і диких коней, і ослів, і удавленину, і ведмежатину, і бобровину.

Першого ж тижня Великого Посту, у вівторок їдять м'ясо, і мнихи їхні їдять сало. В суботу ж постяться. Християнам же своїх доньок не слід давати за них, ані брати в них за себе, ні брататися з ними, ні кумитися, ні цілувати їм хреста (у чомусь); ні їсти з ними, ні пити з однієї посудини. Тим же, що просять у вас, давати Бога ради їсти, але в їхньому посуді; якщо ж не буде в них посуду, дайте у своєму, а потім, вимивши, молитву над ним прочитайте.

А за гріхи свої не від Бога пробачення просять, але прощають їх попи за дари їхні⁷. Попи ж їхні не женяться законним шлюбом, але з рабинями блудять і службу здійснюють, гріха за собою не знаючи. Єпископи ж їхні мають наліжниць, і на війну ходять, перстень на руці носять. Мертвих кладуть на захід ногами, а головою на схід, і руки уздовж кладуть, очі, вуха ж і ніс воском заліплюють. І, женячись, беруть сестер. І мертвим тілом служать, бо Господа вважають мертвим, ми ж службу творим живим тілом, самого Господа бачачи, що сидить одесною Отця і знову прийде судити живих і мертвих. Вони — латиняни — мертві, бо мертву службу здійснюють; ми ж Богу живу жертву, чисту й бездоганну, приносячи,

⁶ Прп. Феодосій має на увазі, що католики зливають в одне дві Божественні іпостасі: Отця і Сина, кажучи, що Дух Святий походить від Отця і Сина (в православ'ї — лише від Отця).

⁷ Маються на увазі індульгенції.

отримаємо життя вічне. Пишеться-бо: “Воздасться кожному по ділах його”⁸. Харчу ж їхнього не приймати, бо багато в них зла і несправедливості. Розпусна і погибельна віра їхня. Того і жида не творять, що вони творять. Багато у Савелієву єресь вступили. Найгірші і найзліші з усіх народів є, бо не можна вберегтися їх, а поган можна. Латиняни (бо) Євангелію і Апостол мають, і ікони святі, і до церкви ходять, але віра їхня і закон — нечисті. Багатьма єресями своїми весь світ заразили, оскільки в усіх землях варяги є. Велика печаль од них правовірним християнам, котрі живуть серед них. А коли хто вбережеться від них, принісши віру чисту, перед Богом стане одесною, радіючи; коли ж хто за власним бажанням наблизиться до них, то з ними стане ошую, плачучись гірко. Нема-бо життя вічного для тих, хто живе у вірі латинській чи в сарацинській, ні честі зі святими в майбутній вік.

Не подобає віру їхню хвалити: бо хто хвалить їхню віру, той, виходить, свою гудить; або (хто) почне хвалити непрестанно чужу віру, од якої одреклося православне християнство, той стає двовірцем, і близький до єресі. Ти ж, чадо, од таких діянь бережи себе, і не спілкуйся з ними, але уникай їх, свою віру невпинно хвали, і, скільки можеш, укріплюйся в ній добрими справами. Милостивим же будь, христоролюбче, не лише до своїх домочадців, але й до чужих. І коли бачиш нагого, одягни його; чи голодного, чи в біді — помилуй їх. І якщо (навіть) буде іновірець — єретик і латинянин, всякого помилуй, і з біді виручи. І не погрішиш перед Господом. Бог-бо сам харчує всіх — як поганих, так і християн. Поганами ж та іновірними (теж) піклується Бог, (та) в майбутній вік не прилучаться до воздання благих. Ми ж, хто живе в праведній вірі, і тут під опікою Бога, і в прийдешньому віці врятовані будемо Господом нашим Ісусом Христом. А кому доведеться по вірі сій святій ради Бога померти, то (хай) сміливо не лишає правої віри, а умре за Христа. “Святі-бо, — сказано, — що за віру померли, оживуть во Христі”⁹. Ти ж, сину, як побачиш іновірних, що з

---

⁸ “Син Чоловічий має прийти у Славі Отця Свого з Ангелами своїми, й тоді віддасть кожному згідно з його ділами” (Мт. 17, 27).

⁹ Такі цитати можна знайти ледь не в кожного християнського письменника. Можливо, прп. Феодосій має на увазі одне з повчань прп. Федора Студита.

вірними борються і спокусою бажають звести од православної віри правовірних, ти ж, що істинно прийняв православ'я, не змовчи, але поможи правовірним проти зловірних. І, якщо можеш, як добрий пастир вівцю, маєш врятувати від уст левових. Коли ж змовчиш, то, як віднімуться (вони) у Христа і передадуться сатані, відповідатимеш за них у День Судний. І коли тобі каже хтось: "Сію віру і ту Бог дав", ти ж відкажуй: "Хто ти є, кривовірцю? Вважаєш Бога двовірцем? Чи не чув, окаянний і розбещений злою вірою, написано: "Так каже Господь: один Бог, одна віра, одне хрещення"¹⁰. І Господь мовить так: "Належить нам виконувати усю правду"¹¹. І це все виконавши, по тому зійшов на небеса і учнів Своїх послав проповідувати в усі кінці Всесвіту. Ти ж, зловірний, стільки років тримався православної віри, а тепер спокусився на зловір'я та повчання сатани. То чи не чув апостола Павла, що казав: "Деякі баламутять вас і бажають перекрутити Благу Вість Христову. Коли й ангел, зійшовши з небес, благовістить вам краще, але не так, як благовістимо ми, то буде проклятий". Ви ж, відкинувши проповідь Апостольську, і святих отців настанови, прийняли неправу віру і вчення зіпсуте і сповнене погібелі. Тому від нас, врешті, й були відлучені. Тому вам з нами недостойно жити й Пречистих Таїн прилучатись; не (можна) причащатись, чи брати вам участь у нашій Божественній Службі, бо незліченні ересі ваші".

II. Повчання преподобного Феодосія

1. Про карі Божії

Наводить Бог у гніві своєму іноплеменників на землю, і тоді, коли вони в скруті, (люди) звертаються до Бога; усобна ж війна буває од зваби диявольської. Бог-бо не хоче зла в людях, а добра, а диявол радується злому, убивству, кровопролиттю, підіймаючи зваби,

¹⁰ "Одне-бо тіло, один дух, як і були ви покликані в одній надії вашого покликання. Один Бог, одна віра, одне хрещення. Один Бог і Отець усіх, що над усіма і через усіх, і в усіх" (Ефес. 4, 4-6).

¹¹ "...залиши це тепер, бо так личить нам здійснити всяку правду..." (Мт. 3, 15).

заздрощі, братоненависництво, брехні. Коли ж котрий-небудь народ впаде в гріх, то карає (його) Бог смертю, або голодом, або наводячи поганих, або посухою, або гусінню, або іншими карами. А якщо ми вчинимо покаєння, то в ньому Бог нам велить пробувати. Говорить-бо Він нам через пророка (Іоїля): “Наверніться до мене усім серцем вашим, постом і плачем”. Адже, якщо ми так вчинимо, (то) за всі гріхи прощені будемо. Але ми до зла повертаємось, як свиня в лайні гріховному завжди валяючись, і так перебуваємо. Тому-то через пророка (Ісайю Господь) і говорить нам: “Я знаю, — сказав Він, — що ти впертий єси, і залізні жили шиї твоєї”. Через те “удержував Я од вас дощ, один наділ одошив, а другий не одошив, і він висох, і поразив Я вас спекою і різними карами, але й тоді не навернулись ви до Мене. Через те сади ваші і смокви ваші, ниви і діброви ваші Я вигубив, — говорить Господь, — а пороків ваших не зміг вигубити. Послав Я на вас різні недуги і смерті тяжкі, і на скот ваш кару Свою послав, — але й тоді не навернулись ви до Мене, а сказали: “Кріпімося”. Допоки не насититеся ви пороками вашими? Ви ж ухилилися од путі Моєї, — говорить Господь, — і спокусили багатьох, тим-то “буду Я викривачем скорим противників (Моїх), і перелюбників, і тих, що клянуться ложно іменем моїм, і тих, що лишають плати наємника, і тих, що чинять насильство сироті і вдовиці, і тих, що ухиляють суд од правди. Чого не здержались ви у гріхах ваших, а відхилили Закони Мої і не додержали їх? Тож наверніться до Мене, і Я навернуся до вас, — говорить Господь, — і Я відкрию вам потоки небесні і одверну від вас гнів Свій, допоки не буде усього в достатку у вас, і не виснажуватимуться сади ваші і ниви. Але ви обрушили на Мене слова ваші, говорячи: “Суєтен той, хто служить Богу”!

Тому-то “вустами воздають Мені честь, а серце ваше далеко перебуває од Мене”, — говорить Господь. Через те — чого ми просимо, (того) не дістанемо. “Буде-бо, — сказав (Господь, — так): коли призовете ви Мене, то Я не послухаю вас. Будете шукати Мене, злії, і не знайдете”, бо не хотіли ви ходити шляхами Моїми. А через те закривається небо або ж зле одкривається, град замість дощу пускаючи або ж інеєм плоди виморожуючи, і землю спекою мучачи за наші гріхи. Якщо ж ми покаємось у

пороках своїх, то, яко чадам своїм, подасть Він нам усе, чого ми просимо, і піде дощ нам ранній і пізній. “І наповняться токи ваші пшеницею, і проллються точила винні та маслинні, і Я воздам вам за літа, що їх пожерла сарана і жуки, і гусениця, — сила Моя велика, яку послав Я на вас”, — говорить Господь Вседержитель.

І се чуючи, удержімося од зла, (навернімося) до добра. Знайдіте правий суд, ізбавте (од біди) скривджуваного. На покаяння прийдімо, не воздаючи злом за зло, ні лжею за лжу, а любов'ю прилучімося до Господа Бога нашого, постом і риданням, і сльозами омиваючи всі прегрішення наші, не словом (лише) називаючись християнами, а поганськи живучи. Бо хіба се не поганськи ми живемо, яко в стрічу віримо? Адже якщо хто зустрине чорноризця, або (вепра)-одинця, або свиню — то вертається, а чи не попоганському є се? Се ж по диявольському наущенню (одні) сеї приміти держаться, а другі і в чхання вірять, яке буває на здоров'я голові. Але цими і другими способами всякими диявол обманює, хитрощами переваблюючи нас од Бога: трубами і скоморохами, і гусями, і русаліями. Ми бачимо ж ігрища витолочені і людей безліч на них, як вони пхати стануть один одного, видовища діючи, — (це) бісом задумане діло, — а церкви стоять, і коли буває час молитви, (то) мало їх знаходиться в церкві. Тож, через це кари усякі ми дістаємо од Бога (і) нашестя ворогів. За Божим велінням дістаємо ми кару за гріхи наші”.

3. В середу третього тижня посту повчання про користь для душі

Тому насмілився я нині писати це вам, а також молитись усією душею своєю, від (усього) серця свого гіркі сльози за вами ллючи, що болить (мені). Брати мої і вітці, чада духовні й соборе, Богом зібраний, і стадо Христове возлюблене! Повстаньмо, як від сну, від своїх звичаїв та від бажань своїх, і зненавидьмо їх, і маємо, як за сходи, настанови святого великого і божественного Федора Студитського, сповідника віри Христової¹² і страсотерпця, що

¹² Сповідники (confessors) — особи, які відкрито сповідували заповіді Спасителя, не зупиняючись навіть перед мучеництвом, але не зазнали смерті.

(Його) закликаємо на допомогу із Пресвятою Владичицею нашою Богородицею. Та хай (за) їхньою допомогою та молитвами і наші серця Бог утвердить у тій же злагоді і в тих же звичаях, і в тому ж служінні. Інакше-бо і не можемо милості Божої набути, але тільки тих молитвами. Знаєте(-бо), що нікого Бог не полишить серед тих, хто надіється на Нього всією душею. А ще, любимі мої, молю вас: підвизайтесь, і зненавидьмо світ, і те, що в світі. Заради цього прийшли сюди, і того повсякденно бажаємо. Якщо обіцялися терпіти повсякденно — то потерпимо, аби не були ми засуджені за слова, які казали перед непогрішिमими свідками.

Нехай не засмучують нас скорботи, які находять на нас повсякденно через монастирські служби чи нестачі одягу тілесного, але радіймо в наругах та безчесті, смиренням керуючись, гнів же і ремство, і ненависть, і ворожнечу, і марносластво, злість і гординю із заздрістю з думок своїх викинувши, подумаймо про любов, що є усього доброго звершенням. Та просвітиться Христос в душі нашій і в тілі нашому — якщо почнемо Йому в службі предстояти, як беззлобні ягнята один одному підкоряючись. Не можемо-бо носити на собі Його благого ярма інакше, а лише покірливо. Не облудно-бо обіцяли наслідувати Його — за сказаним: “Коли хто хоче вслід Мені йти, то (хай) відречеться від себе і йде за Мною” і далі: “Коли хто хоче душу свою порятувати, погубить її”. То-бо наша хвала і радість і мужність: щоб заради імені Божого страждати, рани Його на тілі своєму носячи, — як же і Він за нас постраждав. І знаючи того Благого і Людинолюбця Владика, зустрінемо його в сповіданні (віри) та у псалмах звернемо до Нього: “Прийдіть, поклонимось і припадемо до Нього, і плачмо перед Господом, бо Він з Богом нашим і ми люди його і вівці пастівника Його”, а коли глас Його зачуємо, не робімо сердець наших жорстокими (та) гнівними, аби увійти до палацу Його та тамтешніх радостей невимовних насититись, Христа славлячи та Пресвяту Трійцю, Вітця й Сина і Святого Духа.

4. В середу третього тижня посту слово Святого Феодосія на часах про терпіння і любов

Господи, благослови!

Що внесемо, любі мої, до світу цього і що можемо винести? Чи не залишили світу цього і всього, що в світі, за заповіддю Христовою, що сказав: “Якщо не зненавидить усього і не піде за Мною, не є Моїм учнем”, і далі: “Якщо Мене любить — слово Моє збереже” і “Якщо душу свою погубить заради Мене, отримає її”. Любов Божа не в словах, а у справах діяльних! Сказано-бо: “Якщо перебуватиме у заповідях Моїх, Я полюблю його і явлюсь йому Сам”; “Заповідь-бо нову даю вам: полюбіте один одного, як же і Я полюбив вас”; і також — “По тому знатимуть усі, що Моїми учнями є, якщо любов матимете між собою”. Так, якщо збережемо заповіді Його, Він полюбить нас. Мовив-бо Ісус в тому довгому нічному повчанні до Юди Іскаріота¹³, котрий сказав: “Чому так є, що нам хочеш явитися, а не всьому світу?” І, відказуючи йому, Ісус мовив: “Коли хто слова Мого дотримується, і Батько Мій любить Його, і до нього прийде, і обитель в ньому зробить. А не любить Мене (той), хто словес Моїх не береже” і “Всяка лоза, що не приносить плода Мені, — вирубується, а яка приносить плід — обрізується, щоб більшого плода сотворити”. “Коли хто в Мені не пробуде, викинеться геть, як і лоза сохне, й збирають її і до вогню кидають, і згорає”. Також і ми, вітці мої і брати, коли постараємось за заповідями Його чинити, то слова Його в нас будуть і плід принесемо. Про це-бо сказано: “Прославите Батька Мого, то плід великий сотворите і будете Моїми учнями”. І хто не здивується, любі, коли Бог прославиться нашими ділами! І скільки на нас, нищих, любові Його вилось! “Як, — каже, — возлюбив Мене Батько, і Я полюблю вас. Більшої-бо любові не має ніхто, хто душу свою покладе за друга свого. Ви-бо, — каже, — є друзі Мої”. І те чувши, ми, вбогі, якими маємо вдячними бути! Чи не серце в нас горить? І те все чувши, нам (належить) совістю

¹³ Помилка, очевидно, одного з переписувачів протографа. В Євангелії вказується, що мова йде про Юду не Іскаріота. В Остромировому Євангелії так само: “Глаголя ємоу Юда не Іскаріот” (л. 273, об.).

своєю підноситися. Бо що зробили (ми) для (Нього), щоб (Він) нас обрав (і) вивів із малочасного життя цього? Чи не всі відринулись працювати Йому?! Чи не вслід за похотями своїми йдемо?! І Він зглянувся на нас, негожих. Не погидував єством нашим, і, взявши образ раба, уподобився нам. І все те сотворив для нашого спасіння. Сказав-бо: “Все, що роблять вам люди, і ви творіть їм також” і “Всякому, хто просить у вас, дайте: тим, хто позичити у тебе хочуть, не відмовте” і “Будьте гідними, як Батько мій гідним є”; як сіяє сонце на злих і добрих, так і дощить не лише на своїх рабів, але й на ворогів. Не для себе-бо зійшло Слово Боже на землю, але — для усіх, і за те все (Господь) постраждав і смерть прийняв. І Петро (ж) бо, коли з юдеями був, і з ними їв, а іномовними гидував, то чи не звістив йому Спас щодо посудини деякої, що була повна нечистих гадів, і сказав йому: “Заколи і їж”. І те сказав Петро: “Ніколи нечисте не увійде до вуст моїх”. І що супроти того почув! Каже бо Бог: “Просвітлена людина не оскверниться!”

І Бог так зробив, і так наказує рабам своїм угідне собі (творити). І як можу я, грішний та недостойний раб ваш, супротивником бути Богу, котрий стільки для мене робить! Тростина-бо не пише сама, коли не буде того, хто нею пише, і не прославиться сокира без того, хто січе нею. Самі (ж) бо знаєте, брати мої і вітці, що не я послав проповідників своїх, даючи усім покаєння, але Отець живий у Вишніх, що послав Єдинородного Сина Свого для порятунку всього світу. Тому ж, брати мої, тримаючись між собою любові істинної, сприйmemo Благого Бога нашого закон чистий і обітниці наші бездоганними збережемо, трудячись у безсонні і в молитвах, молячись за весь світ безпрестанно, і так отримаємо Царство Небесне. Пам'ятаймо про Христа Ісуса Господа нашого!

5. В четвер третього тижня посту Святого Феодосія слово про терпіння і про любов, і про піст

Господи, благослови!

Не раз деякі відігнані мною через спокусу, і не лишаться, доки отримають Святий той Дар. Що робити — не відаю, вбогий!

Якщо змовчу через ваше ремствування, догоджаючи вам у вашій слабості, то каміння закричить! Не я-бо це кажу, але вони, світила Всесвіту всього, істинні стовпи, правої віри всадителі, наставники усієї доброї доброзвичайності, вожді істинні і світила невгасимі. Зараз-бо печалимось ми і вболіваємо... і тих благого бачення, за яке би нам радіти і хвалу воздати Благому Владиці, що в першу надесят годину прийшли. Не поганьбив їх запізнення, але ту ж винагороду дарував їм, як і тим, хто працював зранку і спеку терпів, (інші) ремствували на винагороду Господаря, який сказав: “Друже, не ображу тебе. Чи не так домовився з тобою?” Нині ж я, нікчемний, не за власним бажанням, але в голову взявши заповідь Благого Владика, це кажу вам: “Належить нам від трудів своїх годувати вбогих і подорожніх, а не неробствувати і ходити з келії до келії!” Чули-бо Павла, що казав: “Навіть хліба ніде дарма не їв, але вночі працював, а вдень проповідував” і “Руки мої послужили мені та іншим”. Ми ж нічого того не зробили. Якби не Благодать Божія явилась нам, і (не) годувала (нас через) боголюбивих людей, що б удіяли, на свої труди зорячи?! Говоримо: “Заради співу нашого чи заради посту, чи неспання те нам приноситься, — бо за всіх, хто приносить, не один раз поклонимось”. Чули-бо притчу про десять дів мудрих, а п’ять нерозумних? Віщає-бо свята Євангелія: мудрі зберегли дівство, і світильники свої прикрасили милостинями і вірою, і увійшли до Палат Небесних, і ніхто не перепинив їх; вони ж, безчинні, як назвалися? — Оскільки дівства печать зберегли нерозорену, і в постуванні, і неспанні, в молитвах стончили плоть свою. Масла ж милостині не принесли в світильниках своїх душ, і через те вигнані були з палат. І тоді, вийшовши, шукали жебраків, що продають милостиню, і не знайшли: зачинились-бо уже двері людинолюбства Божого. Недобре нам є, любі, те, що посилається від Бога на користь душам і тілам нашим через боголюбивих людей, залишати собі, але (належить те) іншим подати, тим, що потребують. “Краще-бо, — каже Апостол, — давати, ніж брати”; “Блаженний, — каже, — той, хто піклується про жебрущих та вбогих: в день лютий врятує їх Господь”, і далі: “Блаженні милостиві, бо помилувані будуть”. Та не будемо подібні до отих ремствуючих, що через утробу померли в пустелі — не думаймо бісівських думок, які всівають у серця

наші негідні, не даючи нам хвалу воздати Богу за всі благодаті Його до нас. Чуйте-бо, чим закінчилось ремствування тих. Чи спершу, коли вів їх Мойсей до моря Червоного стовпом вогняним і хмарним, і вони, забувши кари (Єгипетські); і скільки сотворив для них Бог в Єгипті (через) Мойсея та Аарона, (хіба) не закричали до Мойсея: “Для чого вивів нас був сюди, щоб померли нині в пустелі цій? Чи не краще б було, аби були могили наші в Єгипті!” А коли провів їх Бог через Червоне море рукою Мойсейовою і ворогів їхніх потопив, прийшли до Мерр, і знайшли тут (лише) гірку воду, і знову поспішили забути справи Божії: почали ремствувати на Мойсея, кажучи: “Що п’ємо? Ось, ввів нас у пустелю цю безводну, не маємо ніякої втіхи!” І навіть, (коли) осолодив їм Бог гірку воду, то не лишилися при розумі і не мали віри, але по тих усіх чудотворіннях поклонялись тельцю. Та коли б Мойсей не журився перед Богом за них, то стер би їх Бог із лиця землі. І потім воду їм із каменю виточив, і хліб їм з небес дарував. То чи хвалили Бога безблагодатні? Ні. Але (навпаки). Почали говорити: “Для чого подаємо хліба іно-вірним?!” І не про всіх нас це слово є, але про тих, хто на те хворіє і таємно ремствує. Але тому кажу до всіх, щоб усі (інші) не прийняли закваски злого срібллюбства. Кажете: “Для чого витрата ця? Можемо-бо се миро дорого продати і дати убогим?” Та, зрештою, чи не продав Іуда Вчителя свого за тридцять срібняків, а сам удавився?! І як мені не стогнати і не тужити, любі мої, то все чуючи від вас?! І коли б міг, заволав би до вашої любові те пророцьке слово: “Хто дасть голові моїй каміння і очам моїм джерело сліз, щоб плакав (я) день і ніч, донько людей моїх”. Одійшли-бо ми до пустелі, за Писанням, і чаємо Бога, що врятує нас. І хіба не виведено нас, як з Єгипту, від світу до обителі цієї не рукою Мойсея, але благодаттю Божою?! І що втрачено (вами), брати мої і вітці? Що принесли сюди з майна вашого, чи що я вимагав од вас, як приймав вас до обителі цієї?! Чи не все подається нам молитвами Святої Богородиці?

І тому молю вас від усієї душі моєї, любі брати мої, не бути дводушними, аби не прогнівити Благого Владику, як вони, непокірнії! Але воздаймо хвалу Благому Владиці, що так за нами наглядає і всього нам досталь подає, не пам’ятаючи недоліків

наших. І мусимо говорити до Нього те Давидове слово: “Що є ми, бідні, Господи наш, що Ти і нас зібрав, і те все нам дарував”. “Змирив себе, — каже, — порятуй мене” і “В смиренні нашому пом’янув нас Господь”. Пам’ятаймо про Христа Ісуса Господа нашого!

6. В четвер третього тижня посту на часах Святого Феодосія повчання про терпіння та милостиню

Господи, благослови!

Любі, образ прийміть тяжкого страждання і терпіння Пророків, що говорять нам іменем Господнім. Нині-бо хвалимо тих, хто терпів, почувши про терпіння та смерть Господню бачивши, (Того), хто премилостивий і щедрий, і довготерпеливий, і не пам’ятає гріхів наших. Чи ж не премилостивий, коли даром нас врятував, від небуття до буття привів усіх небесних і земних і нам обнови́в шлях новий Собою! Мертві-бо ми є, вкинувшись до провалля гріховного, а (Він) не відринув (нас), не відмовився (від) нас, але шукав, і знайшов, і на плечі поніс, і одесную Отця посадовив. То чи не милостивий Він і (не) людинолюбцець?! Не ми-бо знайшли Його, але Він нас! Чи перед тим не піддали Пророків таким бідам і напастям?! Одні-бо камінням побивались, других же катували; інших же — до печі кидали; (а) інших — до левів. І те все зробили (вони) для нас! Святі ж у такій біді і печалі не занепадали духом, але, на допомогу Його звучи, говорили: “Поспіши, і поставайся на допомогу нашу, бо вся сила від Тебе”. В такій-бо тузі бувши, не відреклись Божої допомоги, а мужньо терпіли. І апостолів гнали, і до темниці кидали, і ганьбили. І не занепадали вони духом у стількох бідах, не відринувшись від надії своєї! Згадаймо ж і святих мучеників. Терпінню їх хто не зчудується, бачачи їх такими муками затьмарених! І преподобні вітці, бачимо, в такому терпінні житіє своє закінчили, — їх же пам’ять шануємо, і житія їх поважаємо, хвалимо Творця, що укріпив нас, (давши) ярмо блага Його понести. (Вони), як зірки, що сяють у день пам’яті своєї і освячують душі наші, що прагнуть до них.

Тому ж молю вас, брати мої, не відринемо, любі, надії своєї, щоб мати воздаяння велике. Терпіння-бо мати слід, аби, волю Божу сотворивши, прийняти обіцяне. Не покликав-бо нас Благий Бог сюди, щоб усього земного наситились; не для того нас сотворив, щоб (ми) були співучасниками тимчасового цього життя через свою лінь. Але обтрусимо, молю вас, любі, печаль нашу! Пом'янемо перший наш прихід, які були, коли до дверей монастирських прийшли. Чи не все обіцяли терпіти: і ганьбу, і образи, і приниження, і вигнання! Не тоді лише, а й коли перед святими вратами стоїмо, відповідь даємо за свою обіцянку¹⁴, як у Страшний день, перед видимими свідками і перед невидимими, і самого Владика і Бога нашого закликали свідчити, кажучи: “Це Христос тут стоїть невидиме, додержуйся; кому це обіцяєш, — ніхто ж бо тебе до цього не змушує”. А нині ж ті всі обіцянки наші за ніщо маємо!?

Покірність нам належить і терпіння, але й того нема. Кожного дня виснажується душа моя, бо не бачу вашого старання виконати свою обіцянку. Життя святих читають, так і від тих затикають вуха свої, щоб не чути (про) мужність їхню. Дехто (з тих), хто передмову починає, до “амінь” дійти не може, але сильніше вуста свої стисне. А про інше годі й казати. На непотребну мову, на докори і на гнів ми не лінєві. Для того-бо вуста свої маємо відкритими і недремними. Духовна сурма будить нас на святе славослов'я і на усі часи, і образ свій у тому подає немалу благість. (Коли-)бо раті наступають і сурма військова сурмить — ніхто (не) може спати! А (на) війні Христовій чи добре лінитися? Коли ті за марну славу скороминущу не пам'ятають ні про жінок, ні про дітей, ні (про) майно, — та що кажу “майно”, ніби це найгірше, — але й голову свою за ніщо мають, аби непосоромленими бути! Та як є самі смертні, так і слава їхня з життям кінчається. З нами ж не так. Якщо стерпимо, борючись із супостатами нашими, то, перемогу здобувши, отримаємо славу безконечну і честі

---

¹⁴ Мова, очевидно, йде про запитання ігумена, які входять до чину постригу, і відповіді на них майбутнього ченця, в яких той відрікається від світу і офірує себе на служіння Господові.

невимовної сподобимось. Било¹⁵ вдаряє і цим чином гукає до нас, закликаючи до святої церкви на Божественний спів. Недобре нам тоді в келії косніти, але (слід) одразу поспішити до святої церкви. Увійшовши ж зі страхом, стоїмо до відпусту священика, голову похиливши, а розум маємо горі, слухаючи спів і читання. І так отримаємо Царство Небесне. Пам'ятаймо про Христа Ісуса Господа нашого!

7. В п'ятницю третього тижня посту слово на часах Святого Феодосія про ходіння до церкви й молитву

Кріпіться, трударі, кріпіться, та отримаєте вінець терпіння вашого! Христос-бо чекає входу вашого. І вознесемо світильники свої любов'ю та послухом, тихістю і смиренням, і побачимо Христа незасоромленим обличчям. Каже-бо: "Прийдіть, ті, (що) заради Мене потрудилися в молитвах, і вночі не спали, молячись, і в усяких службах, і будьте серед благих". Також скаже лінивим і безчинним: "Ідіть від мене, прокляті, не знаю вас; як ви не чули голосу рабів Моїх, Пророків та Апостолів, і святих Євангелій, що закликають вас до Царства Небесного, так і Я вас не чую. Кому були послідовниками, йому й зобов'язані будете муками безконечними". Коли ударить било, недобре нам є лежати, але (слід) встати на молитву, як вчить нас богоносний Федір, Давидове те слово в голові маючи, і казати: "Готове серце моє, Боже, готове". А коли друге клепання закінчується, тоді ноги свої приготуймо на сходини до церкви. І подумки не немічними (слід бути), але веселими, і хвалити живодавця Бога, що приводить нас серед ночі до братії, і в устах маючи пророка Давида і царя псалом, в якому (він) говорить: "Звеселився за (тих), що говорили мені: в дім Господній увійдемо". І так далі. Так само, входячи до церкви і "Святий Боже" співаючи. Також із пристойністю поклонившись Христу тричі до землі з великим трепетом і страхом, стати безмовно при стіні, звуки

¹⁵ Било — дерев'яна чи металева дошка, ударами в яку віруючі скликались до богослужіння в часи Київської Русі. Досі використовується у багатьох східних церквах.

незмовчні співаючи до Вишнього, котрий нас, грішних, сподобив увійти до церкви, (і) не маючи собі за опору (ні) стіни, ні стовпа, котрі на честь нам сотворені, (а не на безчестя). Коли ж біля інших (братів) проходимо, належить нам, поклонившись до землі, і схрестивши руки, як рабу Божому стати перед Ним, маючи в цьому за зразок Христа: бачимо-бо Його перед Пілатом, як ображали Його та осміювали, але (Він) не говорив нічого. І велено нам іншим стільки шани виявляти для смирення, що ним вінці добродійності прикрашені. Коли не поклонитесь другу своєму і руки долу звісите, то таких недбалих людей і лінивих, і що собою гордяться у церкви (і без того) багато є. Коли кадять пресвітери Святого Вівтаря і ми ждемо з'яви кадила, недобре ліниво стояти, але (слід) страх великий мати. Святе кадило-бо є образом Святого Духа. Та не пропустимо це, любі! Але коли набудемо благодаті Святого Духа кадила милістю і на місце своє прийдемо, то добре нам є стати з повною покірливістю, як в уставі пишеться, — сон відкинувши, і мертвим себе зробити до плотських почуттів, і до кашлю ніби (взагалі) нечутливими (бути), і зворушено молитись Богу, щоб послав нам допомогу закінчити в благому терпінні заутреню і канон. Та коли відвіданням Божим возсіяє в душах наших Світло Істини і після співу “Бог Господь” коли почнеться спів Псалтиря, недобре є один одному перейти спів і в співі немале сум'яття чинити, але (треба) в бік найстаршого дивитись і без його початку не можна починати нікому. Таке-бо має бути добродійство. І коли, починаючи піснеспіви або “Алілуйя”, кланяємось один одному, наслідуючи в цьому янголів, мусимо ми годі дивитися на старійшину (свого) боку, і коли (той) поклониться — і ми маємо добropорядно поклонитись услід за ним. Янголів безплотних бачили пророки, як (ті), співаючи, кланялись, Богу хвалу воздаючи зі страхом і трепетом. Якими ж (вдячними) належить бути (нам), що сподобились із янголами Богу невидимому служити і перед Тим стояти, від якого належного ждемо? Те-бо совість серця нашого, для кого стоїмо у святій церкві. Та не лінимось, любі мої, в години (молитви) служити Тому, хто знає всі діла наші і думки наші. Відкріймо гріхи наші тут, перед грішною людиною, щоб там не бути викритими перед Всесвітом! І дотримуймось годин заутрені та обідні, найбільше ж павечерниць. У службі нашої

не лінимось і не губімо годин. Хто-бо губить години через лінь, — до крадіжки (це) подібно є — краде святе. Проклятим є (той), хто діло Боже робить недбало. Та не лінимось, любі мої, брати і вітці, і чада духовні обрані, зі сльозами-бо говорю гіркі слова до вашої любові. Оскільки ж вам кажу, а сам не роблю, і на мені зараз збувається сказане Пророком. Грішнику каже Бог: “Чому ти повідуєш оправдання Мої і приймаєш Завіт Мій вустами твоїми? Ти ж наказане зненавидів і відкинув слова Мої назад! Коли бачиш татя, тікаєш з ним, і блудиш з блудниками, і на брата свого наговорюєш, і сина матері своєї спокушаєш. Все це сотворив і змовчав. Та не буду подібний до тебе — викрию тебе і поставлю перед лицем твоїм гріхи твої”. Хай розуміють усі, хто забуває, — коли візьме (сатана), не буде рятівника. І далі вустами Твоїми: “Суджу тебе, рабе лукавий, — краще було б, аби повернув срібло моє та трудящим працівникам дав, котрі віддали б з прибутком”.

Належить мені говорити до вашої любові все те, аби не помер хто при моєму мовчанні (в) лютому грісі. Пам’ятаймо про Христа Ісуса Господа нашого!

8. В п’ятницю третього тижня посту слово на часах Святого Феодосія про ходіння в церкву і про молитву

Послухаймо Господа, що так говорив пророкам, аби ми знали: “Сину людський, за стража дав тебе дому Ізраїлеву. Коли бачиш рать, що надходить, а не звістиш, за кров їхню відомщу, як (за пролиту) рукою твоєю, коли ж звістиш, а вони не послухають, самі в своїй крові вмруть”. Господь говорить в Євангелії: “Коли согрішить брат твій, іди викрий його перед собою, і коли кається, то — більше нічого — набудеш брата свого; коли ж зневажить — візьми з собою двох; коли ж двома поGREбує — то перед церковними зборами (викрий його); коли ж і церкву зневажить — то буде для тебе як іномовний і митар. Нині ж як мені не говорити і не викривати окремо кожного з вас! Зібрала-бо нас Благодать Святого Духа і молитва Святої Богородиці до цієї обителі в одностайність і в однодумство і під

єдину владу. — Хай буде воля Твоя як на небі, так і на землі! — Ми ж багато волі хочемо мати! Коли час церковної (служби) кличе нас на святий собір, тоді серця наші сатана потьмарює лінню, щоб не йти сумлінно до церкви на святе зібрання, можна сказати — на церковний той обід. А про павечерницю нічого й казати! Скільки звіщав про те, і нема жодного, хто б мене послухав. І як мені мовчати про те і не стогнати! Та, коли б це було можливо, увесь час говорив би і зі сльозами молився, до колін ваших припадаючи, щоб жоден із вас не занехаяв години молитовної. Коли хтось ниву обробляє чи виноградина, то коли бачить, як плоди вродили, за радістю і праці не пам'ятає. І до Бога молиться, щоб дав йому зібрати плод. Коли ж побачить, як його нива заростає багатьма тернами, то що зробить? Чи не засмутиться од такої справи?! Скільки-бо років минуло, жодного не бачу, щоб прийшов до мене, говорячи: “Як мені спастися?”. Але нема того в нас (і) ніколи не знайдеться. І коли (нам) одягу не дадуть чи риз, чи чогось іншого, що на тілесну потребу, то сильно печалимось через те. А якщо час губимо, то того не пам'ятаємо і про те не печалимось, і (те) близько до серця не беремо, але таїмо в собі, ніби того ніхто не знає. І це нині не в докір вам кажу, але буджу вас, аби облишили таку зневагу та лінь. Те вам кажу — і собі! Та молю вас, чада мої любі, брати і вітці, встанемо від сну ліні, і не опечалимо Святого Духа, — прийдемо, поклонимось і припадемо до Нього, і розплачемось перед Господом, що сотворив нас, і зустрінемо лице Його каяттям і псалмами кликнемо до Нього, і просімо, щоб прийняв тут, і стукаймо, щоб відкрив нам, і сіймо сльозами, щоб радістю пожати снопи, і плачیمось тут, та Царство Небесне отримаємо, і там втіху подасть нам. “Скорботи бо сі наші і зітхання, і праця ніщо є перед майбутньою славою, — каже Апостол, — яку уготував нам Благий наш Бог”. Та звідтепер, братіє, постараємось усією силою воздати Йому труди своєї, як жертву чисту, дивлячись на Ісуса, що почав Віру і звершив. Йому ж слава, честь і держава!

9. Повчальне слово Святого Феодосія, ігумена Печерського монастиря, до Келаря

Брате! Ось від руки Христової, од Престола Слави Його приймаєш цю службу. Май страх Його перед очима своїми. Намагайся доручену тобі справу робити бездоганно, то й вінця од Христа удостоїшся. І хай згадається тобі той Престол Вишній, що його бачив Ісайя. До нього один із серафимів посланий був, що має неопалиму вуглину, яка просвіщала Пророка. Так і ти, брате, візьми ключ, як вогонь од цього Престола, на якому повсякденно приноситься в жертву Христос. Якщо цю службу — ім'ярек — згідно з чином монастирським і з душевною милістю здійсниш, вбереже тебе праведний вінець і просвітить, і спасе душу твою. Якщо (ж) схилиш серце своє завдати шкоди чомусь монастирському, або вкрасти щось і собі взяти, й забрати (собі) більше, а не монастиреві, цей ключ опалить тебе душу твою і в майбутній вік. Геєна тебе прийме, і суд Ананії і Самфіри спостигне тебе. Ти ж гіршої муки достойний будеш, кравши чуже чи роздаючи безчинно своїм. Геєнська проказа нападе на тебе, — не тілесно, але душевно. Стережись, брате, за себе і (за) службу свою! Хай порятує тебе Господь од усього (того) молитвами Святої Богородиці і всіх святих Твоїх, і нині і повсякчас.

III. Молитви преподобного Феодосія Печерського

1. Як уже нині, Владико, зібрав (нас) у місці цьому, і милістю Твоею жити нам у ньому, будь нам помічником і подателем усіх благ. Бо це в ім'я Пресвятої Матері Твоєї збудовано дім цей. Ми ж також в ім'я Твоє зібрані в ньому, і Ти збережи і сохрани (нас) од всіляких замислів вселукавого врага, і сподоби отримати вічне життя. Постійно вкладай у серця наші страх Твій, щоб прилучились ми до благодаті, що вготована праведникам.

1. Молитва Святого Феодосія Печерського за всіх християн

Владико, Господи Чоловіколюбче! Вірних (Твоїх), Господи, утверди, щоби стали ще вірнішими. Нерозумних (же) ти, Владико, врозуми! Наверни їх, Господи, на християнство, і вони будуть братами нашими. Тих, котрі у темницях або в кайданах, або в біді, Ти, Господи, звільни їх од усякої печалі. Тим братам нашим, хто в затворах і на стовпах, і в печерах, і в пустелі, Ти, Господи, подай їм твердість у подвизі. Помилуй, Господи, князя нашого — ім'ярек — і град цей, і всіх людей, що в ньому. Милістю своєю помилуй і мене, раба грішного — ім'ярек. Хоч і многогрішний я, але правою вірою рабом Твоїм є. Спаси і помилуй, Господи, єпископа нашого — ім'ярек — і весь чин чернецький з ієреями та дияконами; усіх православних християн — ім'ярек. Помилуй, Господи, бідних і озлоблених злиденністю, подай їм багату милість — за молінням Святої Богородиці і силою Чесного Хреста і святого триденного Воскресіння Свого, і заради славного пророка і Предтечі Іоанна, і усіх пророків та апостолів Твоїх, святителів та мучеників, і преподобних вітців, і святих жон, і усіх святих Твоїх, і святих вітців трьохсот і вісімнадцяти, що в Нікеї, і святих отців — поручників нашого покаяння — Василія, Григорія Богослова, Іоанна Золотовустого, і Миколая, і святого вітця нашого Антонія, вся Русі світильника, що обіцяв молитися за нас. І утіш, Господи, душі рабів твоїх, правовірних князів наших і єпископів — ім'ярек — і усіх рідних наших у плоті — ім'ярек, і утіш, Господи, душі рабів твоїх, усіх православних християн, що померли в містах, і в селах, і в пустинях і в дорозі, і на морі. Утіш їх у місці світлому серед лику святих, у преділі благого раю, і життя безконечного, і (при) невимовному і немигаючому світлі лиця Твого, — бо Ти є заспокоєнням і воскресінням рабам Твоїм, Христе Боже наш, і Тебе славимо з Вітцем і Святим Духом, і нині, і повсякчас.

Іван, ігумен Печерський

(бл. 1040 – між 1103–1108)

Одним з найвидатніших книжників-переписувачів, літописців-письменників другої половини XI ст. був ігумен Печерського монастиря Іван, який замінив на цьому посту померлого в 1088 р. ігумена Никона Великого (очевидно, колишнього митрополита Іларіона). Вже на цей час Іван переписав два “Збірники” для чернігівського, а згодом Великого київського князя Святослава Ярославича. “Збірник” 1076 р., на якому виховувалися діти князів і бояр після Ярослава Мудрого, відкривався статтею “Слово нѣкоего каловѣра о чьтєньи книгъ”. Допускаємо, що тим калутером і був сам книжник Іван, є всі підстави приписати авторство йому.

Видавці наукового видання “Изборника 1076 года” (Москва, 1965) вважають, що “дяк Іоан”, який переписав “Збірник” 1073 р., і “грішний Іоанн”, укладач “Збірника” 1076 р., — люди різні. Оскільки палеографічні дані дають підстави ототожнювати переписувача й перекладача “Збірника” 1073 р. і укладача “Збірника” 1076 р., то питання авторства цих пам’яток залишається відкритим.

У XI ст. зафіксовано кілька книжників на ім’я Іван. Літопис фіксує Іоанна-митрополита, який помер 1089 р. — “муж знаючий у письмі святому і поученні, милостивий до убогих і вдовиць... і мовчазний, але проречистий, коли письмом святим утішав він печальних. І не було такого раніше в Русі, ні по ньому не буде такого”. Трапилася смерть Іоанна-митрополита, коли “ігуменство держав Іоанн”. Іоанна-митрополита замінив знову ж Іоанн, якого привезла з Візантії донька Всеволодова Янка, про нього літописець каже: “Був же сей муж не книжник, а простий умом і просторіка”. Грек за походженням, він звичайно ж з’явився в Києві на високому становищі, а не дяком.

Після смерті Никона Великого, який зробив першу редакцію Початкового літописного ізводу, ігумен продовжив літопис і зробив другу редакцію Початкового літопису. Очевидячки, в літописі є, окрім щорічних записів, літописні оповідання, що належать перу ігумена Івана. Таке окреме оповідання, що належить Іванові, вміщено під роком 1093:

1093 В лето 6601, индикта 1 лето. Преставися князь Всеволодъ, сынъ Ярославль, внукъ Володимеръ, мѣсяца априля 13 день, а погребенъ бысть 14 день; недѣли сѹщи тогда страстьнѣй і дни сѹщѹ тогда четвергѹ великомѹ, в онъже положенъ бысть ѹ гробѣ ѹ велицѣй церкви святыя Софья. Сий благовѣрный князь Всеволодъ бѣ измлада любя правдѹ, и навѣя ѹбогия, і воздая честь епископомъ и прозвѹтеромъ, излнха же любляше чернорисцѣ, и подаваше требованье имъ; бѣ же и самъ ѹздержася отъ пьянства и похотѣ, тѣмъ любимъ бѣ отцемъ своимъ, яко глаголати отцю его к немѹ: сынѹ мой! благо тебѣ, яко слышѹ о товѣ кротость, і радѹюся, яко ты поконши старость мою; аще ти Богъ подасть прияти власть стола моего, по братьи своей, с правдою, а с не насильемъ, то егда Богъ отведеть тя отъ житья твоего, то тѹ ляжеш, идеже азъ, ѹ гроба моего, понеже люблю тя паче братья твоея. Се же свысться отца его, еже глаголааъ бѣ: семѹ же приемьшю послѣ же всея братья столъ отца своего, і по смерти брата своего, сѣде Киевѣ княжа, и быша емѹ печалѣ болшѣ, паче

В літо 6601 [1093], індикта в перше літо. Помер князь Всеволод, син Ярославів, внук Володимирів, місяця квітня в 13-й день, а похоронили 14-го. Був тоді страсний тиждень, і день був тоді — великий четвер. У цей день поклали його в гріб у великій церкві святої Софії. Цей благовірний князь Всеволод змалечку любив правду, і дбав про убогих, і виявляв повагу до єпископів і пресвітерів, особливо ж любив чорноризців і обдаровував їх усім потрібним. Він і сам стримувався від п'янства і похоті, за що любив його і батько, який говорив до нього: "Сину мій! Благо тобі, що чую про твою покірливість, і радію, що ти заспокоюєш старість мою. Якщо Бог дасть тобі прийняти владу столу мого, після братів твоїх, по праву, а не насильством, то коли Бог забере тебе з цього світу, то тут ляжеш, де я, біля гробу мого, тому, що люблю тебе більше братів твоїх." І збулися слова батька його, що казав був: одержав він стіл батька свого після всіх братів, після смерті брата свого сів княжити у Києві, багато горя зазнав, більше, ніж коли княжив у Переяславі. Коли він княжив у Києві, багато

неже сѣдяцю емѹ Ѹ Переяславѣ; сѣдшо бо емѹ Киевѣ, печаль бысть емѹ о сыновниціхъ своихъ, яко начаша емѹ стѣжати, хотяще власти, і овъ сея, овъ же другоѣ; се же смиривая нѣхъ, раздаваше волостѣ имъ; Ѹ сихъ же печали вѣсташа и недѣзи емѹ, і приспѣваше к немѹ старость; і нача любити смыслъ ѹныхъ, и свѣтъ творяше с ними; си же начаша і заводити и негодовати дрѹжини своея первыя, і людемъ не хотѣти княжѣе правдѣ, і начаша тивѹнѣ его грабити, людин продаяти, семѹ невѣдѹщю Ѹ болѣзньхъ своихъ. И разболѣвшюся емѹ велми, посла по сына своего Володимера Чернѣговѹ. И пришедшѹ Володимерѹ, видивъ отца больна сѹща, плакася велми; и присѣдяцю Володимерѹ і Ростиславѹ, сынѹ меншомѹ его, и пришедшѹ же часѹ, прѣставіся тихо і кротко, и приложися к отцемъ своимъ, княживъ лѣтъ Ѹ Киевѣ 15; а в Переяславѣ лѣто, а Черниговѣ лѣто. Володимеръ же плакався с Ростиславомъ, братомъ своимъ, спрятаста тѣло его; собращася єпископи, игѹмени с чернорисці, и попове, и бояре, и простии людьє, взявше тѣло его со обычними пѣсми и положиша

гризоти завдавали племінники його, які стали досаджати йому, домагаючись волості, один цієї, а той другої. І він, щоб примирити їх, роздавав волості їм. Серед цих гризот постали і недуги його, і приспіла до нього й старість. І почав він любити розум юних і радитися з ними, от і почали вони викликати в нього незадоволення своєю старою дружиною, і люди не могли добитися суду княжого, і почали тівуні грабувати його, людей продавати, а він, через хвороби свої, не знав цього. Коли ж сильно розхворівся, послав він за сином своїм Володимиром у Чернігів. І коли прийшов Володимир і побачив батька хворого, плакав дуже. І в присутності Володимира і Ростислава, сина свого молодшого, коли прийшов час, відійшов тихо і покійно і приєднався до предків своїх, княживши в Києві літ п'ятнадцять, і в Переяславі літо, і в Чернігові літо. Володимир же, оплакавши його з Ростиславом, братом своїм, прибрали тіло його. Зібралися єпископи, ігумени з чорноризцями, і попи, і бояри, і простії люди і, взявши тіло його, з належними піснеспівами

У святой Софьи, якоже рекохомъ преже. Володимиръ же нача размышляти, река: “аще язъ сяду на столѣ отца своего, то имамъ рать со Святополкомъ ѹзяти, яко то есть столѣ отца моего переже былъ”. И тако размысливъ, посла по Святополка Турову, а самъ иде Чернѣгову, а Ростиславъ Переяславу. И минувши Великѹ дни, и прішедше празднѣй недѣли, день антипасхы, мѣсяца апріля 24.

Начало Святополча Кіевѣ княженья.

Начало княженья Святополча У Кіевѣ. Приде Святополкъ Кіеву; изидоша противу емѹ Кияне с поклономъ, і прияша с радостью, і сѣде на столѣ отца своего и стрія своего.

В се же время поидоша Половцѣ на Рускѹю землю; слышавше, яко ѹмерлъ есть Всеволодъ, послаша послы къ Святополку о мирѣ. Святополкъ же не здѹма с волшею дружиною отнею и стрія своего, но свѣтъ створи с прішедшими с нимъ, ізоімавъ послы всажа въ погребъ; слышавше же се Половцѣ, почаша воевати; и

поклали у святей Софії, як уже сказали раніше.

Володимир же почав розмишлять, кажучи: “Коли я сяду на стіл батька свого, то доведеться воювати із Святополком, оскільки стіл [київський] раніше належав його батькові.” І, так розмисливши, послав до Турова за Святополком, а сам пішов у Чернігів, а Ростислав у Переяслав. І коли минув Великдень і святковий тиждень, в день антипаски місяця квітня 24.

Початок Святополкового в Кіеві князювання

Початок княження Святополка в Кіеві. Пришов Святополк у Київ. Вийшли йому назустріч кияни з поклоном і прийняли з радістю. І сів на столі батька свого і стрія свого.

У це ж врем'я пішли половці на Руську землю, почувши, що помер Всеволод, послали вони послів до Святополка, пропонуючи заключити мир. Святополк же, не порадившись з більшою дружиною батька і стрія свого, але порадився із тими, хто прийшов із ним, схопив послів і посадив у погріб. Почувши про це, половці

придоша Половцѣ мнози, і остѹпиша Торчѣський градъ. Святополкъ же слышавъ Половцѣ, посла прося мира, і пѹстиша по землѣ воююще. Святополкъ же нача свирати воѣ, хотя на нѣ. І рѣша емѹ мужи смысленѣи: “не кѹшайся противѹ имъ, яко мало имашн вон”. Онъ же рече имъ: “имѣю отрокъ своихъ 8 сотъ, иже могутъ противѹ имъ стати”. Начаша же друзни несмысленѣи молвити: “поїди, княже”, смыслени же глаголахѹ: “аще бы пристронлѹ 8 тысящъ, не лихо ти есть, наша земля оскѹдила есть отъ ратнй и продажъ; но пошлися къ братѹ своемѹ Володимерѹ, дабы ти помоглѹ”. Святополкъ же послуша ихъ, і посла к Володимерѹ, дабы помоглѹ емѹ; Володимеръ же собра вон свои, и посла по Ростислава, брата своего, до Переяслава, веля емѹ помогати Святополкѹ. Володимеръ же пришедшю Киеву, и совокупися ѹ святого Михайла, и взяста межн собою распрѣ и которы; и ѹладившася, цѣловаста крестъ межн собою. А Половцемъ воюющимъ по землѣ, и рѣша емѹ мужѣ смысленѣи: “почто вы распрю имата межн собою? а погани гѹбятъ землю Рускѹю; послѣдѣ

почали воювати. І пришла половцѣв безлѣч, і обступили вони город Торчеськ. Святополк же, як почув про половцѣв, послав просити миру, а вони пустились [по Руській] землі воювати. Святополк же почав збирати воїв, щоб іти на половцѣв. І сказали йому мужі розсудливі: “Не спокушайся іти проти них, як мало воїв маєш.” Він же рече їм: “Маю отроків у себе вісімсот, які можуть супроти них стати.” А другі, нерозсудливі, почали говорити: “Іди, княже.” Розумні ж говорили: “Коли б ти зібрав вісім тисяч, не було б біди. Наша земля обідніла від воен і поборів. Але звернися до брата свого Володимира, аби допоміг тобі.” Святополк же послухав їх і послав до Володимира, щоб той допоміг йому. Володимир же зібрав воїв своїх і послав по Ростислава, брата свого, в Переяслав, звелівши йому помагати Святополку. Володимир же прийшов у Київ і зустрівся [із Святополком] біля святого Михайла, і затіяли між собою сварки і незгоду, а домовившись, цілували хрест між собою. А половці продовжували воювать [Руську] землю, і сказали йому

ся смирита, а нынѣ поидита противѹ имѣ, люво с миромь, люво ратью". Володимеръ же хотяше мира, Святополкъ же хотя ратью; и поиде Святополкъ, и Володимеръ, и Ростиславъ къ Трьполю. И придоша ко Стѹгнѣ. Святополкъ же, и Володимеръ, и Ростиславъ съзваша дружину свою на свѣтъ, хотяче постѹпити чересъ рѣкѹ; и начаша дѹмати. И глаголаше Володимеръ: "яко сдѣ стояще чересъ рѣкѹ, ѹгрозѣ сей, створимъ миръ с ними"; и присташа свѣтѹ семѹ смысленѣи мѹжи, Янь и прочіи. Кияне же не восхотѣша свѣта сего, но рекоша: "хочемъ ся бити; постѹпимъ на онѹ сторону рѣкѣ"; излюбивша свѣт(ъ)ось, и преидоша Стѹгнѹ рѣкѹ; вѣ во тогда наводнилася велми. Святополкъ же, и Володимеръ, и Ростиславъ исполчившеся, поидоша; идяше на десной сторонѣ Святополкъ, а на шюѣѣ Володимеръ, а посередѣ Ростиславъ; і минѹвше Треполь, придоша валъ. И се Половцѣ идяхѹ противѹ, и стрѣлци противѹ пред ними; нашимъ же ставшимъ межи валома, і поставивша стяги своя, и изидоша стрилци из валѹ; и Половци пришедше к валови,

мужі розумні: "Чого ви сваритесь між собою? А погані гублять землю Руську. Потім помиритеся, а нині підіть проти них або з миром, або війною." Володимир бажав миру. Святополк же хотів воювати. І пішли Святополк, і Володимир, і Ростислав до Трипілля. І прийшли до Стугни. Святополк же, і Володимир, і Ростислав скликали дружину свою на раду, маючи намір перейти через ріку. І почали думать. І сказав Володимир: "Доки стоїмо тут під прикриттям ріки такою угрозою, заключимо мир з ними." І пристали на цю раду розумні мужі, Янь і інші. Кияни ж не прийняли цієї поради, а сказали: "Хочемо битися, перейдемо на той бік річки." І полюбилась рада, і перейшли Стугну-ріку, а була вона тоді вельми повновода. Святополк же, і Володимир, і Ростислав, приготувавши дружини до бою, пішли. З правого боку ішов Святополк, з лівого — Володимир, а посередині — Ростислав. І, поминувши Трипілля, пройшли вал. І от половці пішли назустріч із стрільцями попереду. Наші ж стали поміж валами, поставили стяги свої і рушили стрільці із валу. І половці, підійшовши до

поставиша стяги своя, налягоша первое на Святополка, и възломиша полкъ его, Святополкъ же стояше крѣпко, и повѣгоша людье, не терпяще ратныхъ противленья; і послѣже повѣже Святополкъ. И налегоса на Володимера, і высть брань люта; и повѣже и Володимеръ с Ростиславомъ и вон его. И привѣгоша к рѣцѣ Стугнѣ, и въ бродѣ Володимеръ с Ростиславомъ, и нача утапати Ростиславъ передъ очима Володимеровыма; и хотѣ подхвтити брата своего, и мало не втонѹ самъ; и тако утопе Ростиславъ, сынъ Всеволожъ. Володимеръ же превредъ рѣкѹ с маломъ дружины, мнози же падоша отъ полка его, и боярѣ его тѹто падоша; і пришедъ на онѹ сторонѹ Днѣпра, плакася по братѣ своемъ и по дружини своей; иде Чернѣговѹ печаленъ велии. Святополкъ же ѹвѣже въ Треполь и затворися тѹ, і бѣ до вечора, и в тѹ ноцѣ приде Кыевѹ. Половци же видивше се, пѹстиша по землѣ воююче, а друзини ѹзъвратишася к Торочьскомѹ. Си же ся злоба соключи въ день святаго възнесенья Господа нашего Іса Христа, мѣсяца маня 26. Ростислава же искавше

валу, поставили стяги свої і налягли найперше на Святополка і зламали полк його. Святополк же стояв твердо, але люди його побігли, не витримавши натиску половецьких військ, і останнім побіг Святополк. І налягли на Володимира, і була битва люта. І побіг і Володимир із Ростиславом і вої його. І прибігли до ріки Стугни і [кинулися] вбрід Володимир із Ростиславом, і став тонути Ростислав на очах у Володимира. І хотів Володимир підхопити брата свого, і трохи не втонув і сам. І так утонув Ростислав, син Всеволодів. Володимир же перебрів ріку із рештками дружини, бо більшість полку його полягла, і бояри його тут полягли. І перебрався на цей бік Дніпра, оплакав брата свого і дружину свою, пішов вельми печальний у Чернігів. Святополк же утік у Трипілля і закрився там, і був до вечора, і в ту ж ніч прийшов до Києва. Половці ж, коли побачили це, кинулися по [Руській] землі воювати, а другії повернулися в Торчеськ.

Приключилася ця біда в день святого Вознесення Господа нашого Ісуса Христа, місяця травня 26. Ростислава ж

обрѣтоша и в рѣцѣ; и вземше и принесоша и Киевѣ, і плакася по немь мати его, і всі людье плакаша по немь повеликѣ, ѹности его ради; и соврашася єпископы и поповѣ і чернорисцѣ, и пѣсни обычныя пѣвшє, и положиша и въ церкви святоѣ Софѣѣ, ѹ отца своего. Половцемъ же осѣдяще Торочьскій, противящемъ же ся Торокомъ и крѣпко борюцимъ изъ города, ѹбивахѣ многы отъ противныхъ; Половци же начаша налѣгати, отоймати водѣ, ізнемогати начаша ѹ городѣ людье жажою водною и гладомъ. І прислаша Торци къ Святополкѣ, глаголюще: “аще не пришлеш їди, змушені будемо здатися.” Святополкъ же пославъ, и не бѣ азѣ ѹкрастися в городъ, множества ради ратныхъ. И стояше около города недѣль 9, и разделишася на двоє: єдини сташа ѹ града, рать борющю, а друзии пондоша Киевѣ, и пѣстиша на воронѣ межи Киевѣ и Вышегородѣ. Святополкъ же выидє на Желяню, и пондоша обон противѣ совѣ; и стѣпишася, и ѹкрѣпися врань; повѣгоша наши предъ иноплемєннѣкы, и падахѣ язвенѣи предъ врагы нашими, и мнози погивоша и выша мертви, пачє неже во Треполя.

шукали і знайшли його в ріці і, взявши, принесли його до Києва, і плакала за ним мати його, і всі люди плакали дуже за ним через юність його. І зібралися єпископи, і попове, і чорноризці, і належні піснеспіви відспівали, і поклали його в церкві святої Софії біля батька його.

Коли ж половці обсіли Торчеськ, торці чинили опір і завзято боролися з города, вбиваючи багато ворогів. Половці ж почали налягати, відвели воду, і люди в городі стали знемагати від спраги й голоду. І прислали торці до Святополка сказати: “Якщо не пришлеш їди, змушені будемо здатися.” Святополк же послав, але не було змоги прокрастися в город, бо навколо було безліч ратних. І стояли біля города дев'ять тижнів, і розділилися надвоє: одні стали біля города, з військом б'ючись, а другі пішли до Києва і вчинили набіг між Києвом і Вишгородом. Святополк же вийшов на Желяню, і пішли обидва війська одне проти другого, зійшлися, і розгорілася битва. І побігли наші від чужинців, і падали, зранені ворогами нашими, і багато загинуло, і впали мертві, більше, ніж біля Трипілля. Святополк же прийшов у Київ сам-третій,

Святополкъ же приде Кыеву самъ третѣй, а Половцѣ ѳзъвратишася к Торочкомѣ; і выша же си злая мѣсяца июля 23. Наѳтрея же, въ 24, ѳ святою мѣченикѣ Бориса и Глѣба, высть плачь великъ ѳ городѣ, грѣхѣ ради нашихъ великихъ, за ѳмноженье безаконий нашихъ. Се на ны Богъ пѣсти поганыхъ, не милѣя ихъ, но насъ казня, да выхомъ ся востягнули отъ злыхъ дѣлъ; симъ казнить ны нахоженьемъ поганыхъ, се во есть во батыгъ Божий, да нѣколи смѣрившеся ѳспомянемся отъ злаго пѣти. Сего ради во праздникы Богъ намъ наводитъ сѣтованье: якоже ся створи в се лѣто первое зло на Вознесенье, ѳ Треполя, 2 ѳ на праздникѣ Бориса и Глѣба, иже есть праздникѣ новой Рѣскый. Сего ради Пророкъ глаголаше: и прѣложю праздникы ваша ѳ плачь и пѣсни ваша в рыданье. Створи во ся плачь великъ ѳ землѣ нашей, и опѣстѣша села наша и городѣ наши, і выхомъ вѣгающе и предъ враги нашими. Якоже и Пророкъ глаголаше: падете предъ враги вашими, и поженѣтъ вы ненавидящии васъ, и повѣгнете никомѣже не женюцю по васъ: і скрѣшѣ рѣганье гордѣнья вашего, и вѣдетъ во тщетѣ крѣпость

а половцѣ повернулися до Торчеська. І сталася ця біда місяця липня 23. На ранок же 24-го, в день святых мучеників Бориса і Гліба, стояв плач великий у городі через гріхи наші великі, через побільшення беззаконня нашого. Це на нас Бог наслав поганих, не їх милуючи, а нас караючи, щоб ми відсахнулися від злих справ, так карає нас нашестям поганих, бо це батіг Божий, щоб ми, опам'ятавшись, утримувалися від злого шляху. Цього ради в празники Бог нам наводить тужбу, так як перше зло в це літо вчинив на [свято] Вознесіння, біля Трипілля, а друге — на свято Бориса і Гліба, а це нове свято руське. Цього ради пророк сказав: “Оберну свята ваші у плач, а ясні ваші — в ридання.” Стався-бо плач великий на нашій землі, і опустіли села наші і городи наші, і тікали ми від ворогів наших [у святкові дні]. Про це і пророк говорить: “Впадете перед ворогами вашими, і поженуть вас ті, що ненавидять вас, і побіжте, ніким не гнані”; “і сокрушу пиху вашої сили, і стане в ніщо міць ваша, і битиме вас захожий меч, і опустіє земля ваша, і опустіють двори ваші, бо ви злі і лукаві, і я прийду до вас із лютістю

ваша, и вниеть вы приходяй мѣчь, и бѹдетъ земля ваша пѹста, дворѣ ваши пѹстѣ бѹдѹтъ, яко вы злі есте и лѹкавѣ, и азъ пондѹ к вамъ яростью лѹкавою, глаголетъ Господь Богъ святыи Израилевъ. Ибо лѹкавини сынове Измаилове пожигахѹ села і гѹмьна, і многи церкви запалиша огнемъ, да не чюднѣтся никтоже о сѣмъ: идеже множество грѣховъ, тѹ всякого видѣнья показанье. Сего ради вселенная прѣдасться, сего ради гнѣвъ простресе, сего ради земля мѹчена бысть: ови ведѹтся полоненѣ, а дрѹзини постѣкаеми бывають, дрѹзини на мечь даеми бывають, і горкѹю приемлюще смерть, дрѹзини трепещѹтъ зряще ѹбиваемыхъ, дрѹгини голодомъ ѹмориваеми и водною жажею; едино прѣщенье, едина казнь, многовѣщныя и мѹще раны, и различныя печали и страшныя мѹкы, ови вязани и пятами пѹхаеми, і на морозѣ держими і вкарями; и се пристраннѣ и страшнѣи, яко на хрѣстьянскѣ родѣ страхъ и коливанье и вѣда ѹпространися. Право и достойно, тако да накажемся, і тако совѣ вѣрѹ имемъ, кажеми есмы: подобаше бо намъ в рѹцѣ преданымъ быти языкѹ

лукавою.” Так говорить Господь Бог святыи Ізраїлів. Бо лукавіи сини Ізмаїлови палили села і токи, і багато церков спалили вогнем, і нехай ніхто не дивується цьому: “Де безліч гріхів, там і видовища всілякого покарання.” Через це і вселенна була зраджена, через це і гнів послався, через це і народ на муки відданий: одних у полон ведуть, а других убивають, а інших на кару віддають, і вони гірку смерть приймають, другії — тремтять, бачачи тих, що вбивають, інших же голодом і спрагою морять. Одна загроза, одна кара, що різноманітні має рани і різні печалі, і страшні муки тих, кого зв’язують і п’ятами б’ють, на морозі тримають і мордують. І це тим дивніше і страшно, що на християнський рід страх, і сумніви, і нещастя поширились. Справедливо і заслужено хай будемо покарані, і у те віритимемо, коли будемо покарані: випадає нам потрапити в руки ворогу чужоземному, найбеззаконнішому і найпідступнішому з-посеред усіх народів. Речемо велемовно: “Праведний ти, Господи, і справедливі судді твої.” Речемо за прикладом того розбійника: “Ми заслужене

страньнѹ и безаконьнѹ и лѹкавейшю, паче всея земля. Рцѣмъ велегласно: праведенъ еси, Господи, и праведнѣ сѹди твои. Рцѣмъ по ономѹ разбойникѹ: мы достойная яже сдѣяхомъ и прияхомъ. Рцѣмъ съ Иевомъ: якоже Господеви любо, тако и бысть; вѣди имя Господне благословено ѹ вѣкы. Да нахоженіемъ поганыхъ мѹчими, владыкѹ познаемъ, егоже мы прогнѣвахомъ: прославлени бывше [не прославихомъ, почтени бывше] не почтохомъ, освятивъшеся, не разѹмѣхомъ, кѹплени бывше, не поработахомъ, породивъшеся, не яко отца постыдихомся. Согрешихомъ і казнимы есмы, якоже согрешихомъ, тако и стражемъ: і градъ вси опѹстѣша, і перендѣмъ поля, ідѣже пасома быша стада конѣ, овцѣ і волове; се все тѣце нынѣ видимъ, нивы порожьше стоятъ звѣремъ жилища быша. Но обаче надѣемъся на милость Божью: казнѣтъ бо ны добрѣ благый Владыка, и [не] по безаконью нашемѹ створи намъ і [не] по грѣхомъ нашимъ въздалъ есть намъ; тако подобаетъ благомѹ Владыцѣ казати ны по множествѹ грѣховъ. Тако Господь створи намъ: падшая ѹставить,

за діла свої отримали.” Говоримо разом з Іовом: “Як Господу любо, так і трапилось. Хай буде ім’я Господне благословенне в віках.” Через нашестя поганих і завдані ними муки пізнаємо Владика, якого ми прогнівили: ми були прославлені — і не прославили його, пошановані були — і не пошанували його, просвітілись — і не зрозуміли, куплені були — і не попрацювали, народилися — і засоромилися, наче він і не батько. Согрешили — і покарані, як согрешили, так і страждаємо: і города всі опустіли, і перейдемо поля, де паслися стада — коні, вівці і воли, — і нічого цього нині не бачимо, ниви стоять порослі і стали пристанищем для звірів. Але, одначе, сподіваємося на милість Божу: карає-бо нас тяжко добрий Владика. І не за нашим безаконням зробив нам, а за гріхи наші воздав нам. Так подобає доброму Владиці карати нас за численні гріхи.

Так Господь зробив нам: упалих підняв, Адамів злочин простив, маківку нетлінності подарував, свою кров за нас пролив. Оскільки бачить нас неправедно живущих, наслав на нас цю війну і скорботу, щоб і ті, що хочуть, і не хочуть, і всякий в будучині знайшли милість і

Адамле престѹпленье прости,
баню нетлѣнья дарова, свою
кровь за ны изля. Якоже ны
відѣ неправо прѣвывающа,
нанесе намъ сѹщюю рать и
скорбь, да хотяще и не хотяще
и всяко в вѹдѹщій вѣкъ
оврящемь милость і лготѹ отъ
мѹкы, не мьститъ бо Господь
двойчѣ о томь. О неизре-
ченномѹ человѣколюбью! якоже
видити ны неволею к совѣ
оврящающася: тмами любовь
яже к намъ! понеже хотяще
ѹклонитися отъ заповидѣ его,
се ѹже не хотяще терпимъ с
нѹжею, и понеже неволею, се ѹже
волею. Кдѣ бо бѣ тогда
ѹмиленье в насъ? нынѣ же вся
полна сѹть слезъ. Кдѣ бѣ в
насъ ѹздыханье? нынѣ же плачь
по всимъ ѹлицамъ ѹмножися,
ізвьєныхъ ради, иже извиша
безаконнѣи. Половцѣ воеваша
много и вѣзвратишася к
Торъческомѹ, изнемогоша людье
въ градѣ отъ глада, и
предашася ратнымъ; Половцѣ
же, приемше градъ, запалиша
огнемь, и люди разділиша и
ведоша я ѹ вежѣ к сердоболямъ
своимъ и сродникомъ своимъ.
Мѹчими зимою, и оцѣпляемѣ ѹ
алъчевѣ и в жажѣ, і в вѣдѣ
повледѣвшє лица, и почернивше
телесы; незнаемою страною,
языкомъ іспаленомъ, назн

полегшу від муки, не пом-
щається-бо Господь подвійно
за те саме. О несказанне
людинолюбство, оскільки ба-
чив нас, що невільно до нього
зверталися: безмежна його
любов до нас! Адже хотіли
ми ухилитися від заповідей
його, а от тепер уже хоча й не
хочемо, а терпіти змушені, і хоча
й приневолені, терпимо уже з
власної волі. Хіба була тоді у
нас розчуленість? А нині всі
сповнені сліз. Хіба була у нас
жалісливість? А нині плач на
всіх вулицях стоїть за вбитими,
яких згубили беззаконники.

Половці розбійничали дов-
го і повернулися до Тор-
чеська. Обезсиліли люди в
городі з голоду і здалися на-
падникам. Половці ж, захо-
пивши город, запалили вог-
нем, а людей розділили і по-
вели їх у вежі до сердоболів своїх
і родичів своїх. Змучені зи-
мою, сковані, голодні і спраглі, і з
поблідлими в нещасті лицями, і
почорнілі тілом, у чужій
землі, із запаленими язи-
ками, йшли, голі і босі, маючи
зранені терням ноги. Із слюза-
ми відповідали одне одному,
промовляючи: “Я був з цього

ходяще и босѣ, ноги нмѹще изводены терньемъ. Съ слезами отвѣщевахѹ другъ другѹ, глаголюще: “азъ вѣхъ сего города”, а другни: “азъ сего села”; і тако съвѣспрошахѹся со слезами, родъ свой повѣдающе, очи възводяще на небеса къ вышнемѹ, вѣдѹщемѹ тайная. Да никто же дерзнетъ реци: яко ненави́дми Богомъ есмы! Кого бо Богъ тако любить, якоже насъ ѹзлюбилъ есть? кого бо тако почтилъ есть, якоже насъ прославилъ есть і възнеслъ есть? никого же. Имъже паче ярость свою ѹздвиже на ны, якоже паче вснхъ почтени бывше, горѣе всѣхъ съдѣяхомъ грѣхы, якоже паче всѣхъ просвѣщени бывше, і Владычню волю вѣдѹще і презрѣвше, въ лѣпотѹ паче инѣхъ казнимы есмы. Се бо азъ грѣшный многа и часто Бога прогнѣвахъ, і часто согрѣшая бываю по вся дни.

В се же лѣто преставися Ростиславъ, сынъ Мъстиславль, внѹкъ Изяславль, мѣсяца октявря въ 1; а погребенъ бысть мѣсяца ноявря въ 16, въ церкви святыя Богородица Десятинныя.

города”, а другий: “Я з цього села.” І так, перемовляючись, із сльозами, розповідали про рід свій, зводили очі на небеса до Всевишнього, знаючого тайне. Хай ніхто не посміє сказати, що Бог ненавидить нас! Бо кого ще так любить Бог, як нас возлюбив? Кого ще так пошанував, як нас: прославив і возніс? Нікого! Через те найбільше гнів свій підніс до нас, що більше за інших пошановані були, а найгірші гріхи содіяли, що більше за інших освічені були і волю Владики знали, а зневажили її красу. І за це більше за інших покарані. Ось і я, грішний, дуже і часто гніваю Бога, і часто буває, що грішу повсякдень.

У це ж літо помер Ростислав, син Мстиславів, внук Ізяславів, місяця жовтня у перший [день]. А похоронили його місяця листопада в шістнадцятий [день], у Десятинній церкві святої Богородиці.

“Збірник” 1073 року

“Збірник” 1073 р. (“Ізборник” Святослава 1073 р.) — друга після Остромирового євангелія найдавніша датована давньоукраїнська збірка енциклопедичного характеру, що містить близько 380 статей щонайменше 40 авторів. У “Збірнику” вміщено відомості з богослов’я, філософії, історії, філології, дидактики, медицини, біології, географії та багатьох інших галузей знань. Основну частину “Збірника” займають “Відповіді Анастасія Синаїта” — широкий звід виписок із біблійних книг і творів найавторитетніших візантійських богословів та проповідників. Нині існує кілька версій щодо того, як потрапила в Русь ця рукописна книга, складена у Візантії в IX ст. високоосвіченим і талановитим невідомим нам представником грецької культури. Більшість учених вважає, що збірку було перекладено у X ст. для болгарського царя Симеона, однак існує версія (і є багато підстав підтримувати її), за якою книгу було перекладено з грецької безпосередньо київськими книжниками. У будь-якому разі “Збірник”, хоч би де його перекладали, був переписаний у Києві і подарований князю Святославу Ярославичу. Сьогодні у різних книгосховищах зберігається близько 30 списків цієї пам’ятки, переписаних у XVI—XVII ст. Отже, ця пам’ятка перекладної літератури (як і інші перекладні пам’ятки епохи) функціонувала на культурних обширах Русі (першої української держави), козацької держави і входить у корпус літературної спадщини українського народу.

На перших аркушах (арк. 2 зв. — 2) “Збірника” Святослава 1073 року і на його останніх аркушах (арк. 263 зв. — 264) двічі вміщено текст одного з ранніх слов’янських поетичних творів — знаменитої “Похвали” великому князю Святославу. Спочатку був створений текст Похвали, розташований в кінці “Збірника”. Похвала розташована тут на двох аркушах, написана рівним почерком, кожен вірш виділений і гарно оформлений в художньому відношенні, як і мало бути в книзі, призначеній для князя. Спочатку рукопис призначався для князя Ізяслава, але, коли згодом Святослав став князем, ім’я попереднього власника книги було витерто і замість нього вписали ім’я Святослава. Вірогідно, що саме тому “Похвалу” було переписано, але тепер вже на початку книги. Існує думка, що замовником книги був саме Святослав. Правильним є припущення, що “Збірник” для князя підготували ченці Києво-Печерської Лаври, “духовної академії Русі”.

На початку рукопису “Похвалу” заключено у прямокутну рамку, вона також художньо оформлена, кожен вірш відокремлено крапкою. Текст похвали починається на зворотному боці аркуша, але за браком місця у рамці, книжник переніс вірші, які залишились, на лицьову частину листа. Обидва тексти писалися одним і тим же книжником — дияконом Іоанном. Вірші майже співпадають, мають місце незначні смислові та орфографічні відмінності.

В одному зі списків “Збірника” 1073 р., датованому 1445 р., замість імені князя Святослава в тексті “Похвали” стоїть ім’я болгарського царя Симеона. В інших списках його ім’я відсутнє. Ґрунтуючись на цьому факті та низці інших дотичних даних, дослідники дійшли висновку, що спершу текст грецької книги, з якої було перекладено “Збірник”, був перекладений для болгарського царя Симеона. Існує версія, що Симеоном, указаним в списку “Похвали” Кирило-

Білозерського збірника 1445 р., був син великого князя Івана Калити — великий князь московський Симеон Гордий (1340—1353 рр.). Перед “Похвалою”, вміщеною на останніх аркушах “Збірника”, написано кілька рядків тексту, що є безпосередньою апеляцією до князя і прозорим натяком або на кончу необхідність милостиво ставитися до своїх підлеглих, або ж на криваві сутички за владу між самими князями.

Переклад “Похвали” й окремих статей здійснено за виданням: Изборник Святослава 1073 года: факсимильное издание. — М., 1983.

Великыи въ князихъ

Великыи въ князихъ князь сѣтославъ въжделаннемъ зѣло въжделавъ държаливыи вѣка вавѣти покрѣвеныа разоумы въ глѣбинѣ многострѣпѣтѣныхъ сихъ книгъ прѣмѣдраго Василиа въразжмѣхъ повелѣ мнѣ немѣроу вѣдию. прѣмѣноу сѣтворити рѣчи инако навѣдаща тожство разжмѣ его таже акы вѣчела любодѣльна сѣ всакого цвѣта ѱаниго сѣбѣравъ акы вѣ единѣ сѣтъ ввель мыслное сѣце свое проливаеть акы сѣтъ

[Вступна похвала Великому князю Святославу Ярославичу, написана Іваном, ігуменом Печерським]

Великий серед князів князь Святослав, державний володар, жагою сильною забажав приховану мудрість у глибині книг премудрого Василя розтлумачити — звелів мені немудрому перекласти [книги його] мовою іншою [нашою], зберігаючи відповідність думкам його, що, подібно бджолі любодільній [працьовитій], із кожної квітки писаної зібрав і ніби в один сот увів мисленне серце своє і проливає, подібно соту солодкому, із вуст

сладъкъ изъ оустъ своихъ
 прѣдъ болары на въразоумѣнне
 тѣхъ мысльмъ. гавлагаса имъ
 новын птоломѣй. не вѣроу нъ
 желанне паче и събора дѣла
 многочъстны ихъ бж̄ствныхъ
 кънигъ всѣхъ ими же и свога
 клѣти испълнь вѣчною си
 памать сътвори. еже памати
 виноу въсприати: вѣди
 христолюбивѣй дѣши твои въ
 отъмышление вѣнцемъ въ
 непрѣрдомый вѣкъ вѣкомъ
 аминъ.

ЧЪТО ІЕСТЬ ВАЗНЬ

Въпросъ чъто іестъ вазнь и
 лѣпо ли іє крѣстьяноу
 исповѣдовати вазнь

Отъвѣтъ

Вазнь оубо отъ ієлинъ
 наричетьса ієже іестъ бес
 промысла строи мирови
 крѣстьяныи же б̄а исповѣдаіє
 строгашта и помышляжшта о
 всемъ аште лнитъ исповѣ-
 доваієтъ вазнь то отъпадетъ
 крѣстьянскааго оучениа и вѣры
 акы безоумливни ієлиніє стиво
 вса сълоучажшта або са
 члѣки въ гозоу вѣпаде вазнь
 и звѣздамъ неразоумнѣ
 приточчатъ тако же и фарисѣи
 родъ и лочанне съ мысльнѣ

своіхъ перед боярами для
 розуміння тих думок, з'являючи
 ім нового Птолемея, але не
 віроу, а більше бажанням.

І ради зібрання многочес-
 них божественних книг цих
 [князь Святослав] ними ж і
 свої кліті [палати] напов-
 нив, чим вічну собі пам'ять
 сотворив, щоб пам'яті цієї бу-
 ли послідовники.

Хай буде христолюби-
 вій душі твоїй пам'ять за-
 служеним вінцем непроми-
 нальним у вік віків. Аминь.

Що таке везіння

Питання. Що таке везіння¹,
 і чи належить християнину
 сповідувати везіння?

Відповідь. Везіння — слово,
 що від еллінів назву має, і значить
 воно те, коли без промислу світ
 побудований². Християни ж
 Бога сповідують, який
 улаштує все і опікується всим.
 А хто сповідує везіння, то
 відпаде від вчення християн-
 ського. І той, хто вірує, як
 безрозумні елліни, в те, що все,
 що з людиною відбувається,
 випадковим є, — в хворобу
 упадуть. Везіння й зіркам
 безглуздо приписують, подібно
 до фарисеїв³, що в долю і

вѣрѹють да ослоужашти нхъ
оубо нарицаемѣи вазни бѣжст-
внѹю писаннѹ обличага безоум-
ниѹ и нечѣстнѹ нхъ рече
готовашти вѣсоу тръпезоу и
раствараштен вазни раст-
воръ и нарицашти иже
звѣзды да станѹтъ рече и да
спсоутъ та звѣздословьници
нѣсьни и прочеє се вси акы
хврастнѹ вѣ огни изгоратъ и
не избаватъ дшъ своихъ отъ
пламене такожде же и гѣ
обличага безоумниѹ нхъ рече кѣде
соутъ звѣздочьтци твои да
повѣдають ти идоуштага на та.

О лици

Лице же єсть єже своим
дѣиствы и своиствы гавлено и
отъ лоучено отъ єдино-
єстьствьныхъ ємѹ подаєть
обличеннѹ такоже се гаврилъ кѣ
богородици бесѣдоуа єдинъ
отъ аггелъ сы єдинъ тоу
пришедъ бесѣдоваше отъ-
лоучивъ сѧ отъ єдино-
соуштвьныхъ аггелъ пришьсть
ємѣ намѣсто тои бесѣдо-
ваннѹемъ и павълъ на сте-
пеньхъ бесѣдоуа єдинъ отъ
члѣкъ си своиствы и дѣиствы
єго отъ многыхъ члѣкъ
отълоучаашеса да дѣиствьмъ

випадковѣсть безрозумно
вѣрѹють. Тих, хто служить тому,
що везінням іменується, Бо-
жественне Писання викриває
як безумних і нечестивих, і таких,
що дияволві трапезу готують і
розмішують везіння розчин, і
нарікає їх звідарями. “Хай
стануть, — рече, — і спасуть
тебе астрологи небесні” та інше.
“Всі вони, наче хмиз. У вогні
згорять, не врятують своєї душі
від полум’я”. Ось так і Господь
викриває безумних. Запитує,
“де ж астрологи твої, най
повідать тобі ті, що пішли від
тебе”⁴.

Про особистість⁵

Особистість є те, що своїми
діями та властивостями⁶ вияв-
ляє себе і відрізняється⁷ від
одноприродних йому, демон-
струючи тим свій вияв⁸.
Наприклад, Гаврил⁹, що бесідує
з Богородицею, був одним з
янголів, єдиним, який прийшов
бесідувати, відрізняючись від
єдиносущних йому янголів тим,
що прийшов на місце це, і тим,
що бесідував.

І Павло¹⁰, коли на східцях
проповідував, був одним з людей,
що властивостями і діями своїми
од багатьох людей одрізнявся.

оубо бываѣ и въ насѣ
разоумнѣ о кѣмъ лице то
самоѣ же дѣнство ꙗ наричеться
[...]

Деодора презвѣтера
рандѣнськаго
о тѣхъжде

Собѣнство оубо има самого
рекоу има и на рокъ съ проста
не собѣта обрѣтоваамъ въ
божѣствнѣемъ писани
бесѣдоуѣтъ же при реченнѣмъ
симъ собѣтнѣа многы нхъ
обычаи она знаменѣемныхъ
имѣни нхъ ꙗже кто иматъ
домы и стада и прокыѣ вешти
то во собѣтнѣе и моуштааго
наричемъ просты нхъ же
обычай по немѣ же разоумѣ
нже имѣтъ се обильнѣ богата
наричемъ рекъше многосѣш-
тнѣ тѣмъ же и люди богатыѣ
писаниѣ наричетъ сирѣчь
приобрѣтеныѣ и издраилъ въ
богатыство ꙗмоу рекъше въ
имѣннѣе и приобрѣтениѣ
словеснаѣ же бесѣда вѣдоушти
собѣнство има отъ бытънааго
слова прѣведено самоу тоу
вешть собѣннѣе наречене во нѣ
сжѣнство обѣште има ꙗсть
въсѣхъ собѣтнѣихъ се оубо
сжѣннѣе раздравляѣтъся въ
сжѣтнѣе и въ сѣлоучанѣоу

Тож, з огляду на дію, складаємо
уяву про когось.

Особистістю називається
саме те, що є дією. [...]

Теодора, пресвітера
Раітуіського¹¹
про тих же¹²

[Слово] “сутність” — саме
найменування і слово — відсутні
у Святому Письмі. У звичайній
мові називають “сутністю” те, що
є майном. Як хтось володіє
домами і стадами та іншими
речами, то сутністю власника це
називаємо. Згідно звичайної
мови, тих, хто має усе це у
великій кількості, багатими
наречемо, тобто многосущими.
Саме тому людей багатих
Писання називає обраними,
тобто придбанням [обрав Бог]
“Ізраїля — на власність
Свою”¹³, тобто в багатство і
придбання.

В словесному¹⁴ ж розумінні,
слово “сутність” походить від
існуючого слова “існування”.
Саме сутністю називають
[існуючу] річ. Адже “сущє” є
загальне ім’я всього існую-
чого. “Сущє” поділяється на
“сутність” і “випадкове”.

Визначають же “сутність” так:
“сутність”: ім’я загальне і не-

СТАВЛЯЮТЬ ЖЕ СЖЩНІЄ СИЦЕ
 СЖШТНІЄ ІЄСТЬ ИМА ОБЪШТЕ И НЕ
 ОУСТАВНО НАДЪ ВЪСЪМИ ТАЖЕ
 ПОДЪ НИМИ СОВЪСТВА РАВНО
 ЧЪСТНЪВОДИМОИ СЪ ИМЕННЪ О
 ГЛАГОЛАЕМОИ СЖШТНІЄ ІЄСТЬ ІЄЖЕ
 НАДЪ ПОДЪЛЕЖАШТНИМИ
 СОВЪСТВА НАРИЦАЄТЬСЯ И ВЪ
 ВЪСЪХЪ ТЪХЪ ТЪЧНО И РАВНО
 РАЗОУМЪВАЕМЪ И СЖШТНІЄ ІЄСТЬ
 ВЕЩЬ О СОВЪ СЪ СТОГШТИСА НЕ
 ТРЪБОУЖШТИ ИНОГО НАВЫТІЄ
 СИРЪЧЬ ВЪ СЕБЕ СЯ А НЕ ВЪ ИНОМЪ
 БЫТИА ИМЫ АКЫ СЪЛОУЧАИ
 СЪЛОУЧАИ ЖЕ ІЄСТЬ ІЄЖЕ НЕ
 МОЖЕТЪ ВЪ СЕБЪ БЫТИ НЪ ВЪ
 ИНОМЪ ИМАТЬ БЫТІЄ СЖЩНІЄ БО
 ПОДЪЛЕЖАШТЕ ІЄСТЬ АКЫ ВЕШТИ
 ДЪЛЕСЕМЪ СЪЛОУЧАИ ЖЕ ВЪ
 СОВШТИИ РАЗОУМЪВАЕМО ІЄСТЬ
 РЕКЪШЕ ТЪЛО И ОБРАЗЪ НЕБО ІЄСТЬ
 ТЪЛО ВЪ ОБРАЗЪ НЪ ОБРАЗЪ ВЪ
 ТЪЛЪ ДА ТЪЛО ОУБО ІЄСТЬ
 СОВШТНІЄ А ОБРАЗЪ СЪЛОУЧАИ
 ТАКОЖЕ И ДОУША И МОУДРОСТЬ
 НЕБО ІЄСТЬ ДОУША ВЪ МОУДРОСТИ
 НЪ МОУДРОСТЬ ВЪ ДОУШИ ТЪМЪ
 ЖЕ И НЕ НАРИЧЕТЪСЯ ТЪЛО ОБРАЗ
 ОВО НИ ДОУША МОУДРОСТИ НЪ
 ОБРАЗЪ ТЪЛЕСЬНЫИ И МОУДРОСТЬ
 ДУШЬ (В)НАГА ІЄСТЬ ОУБО ДУША
 СОВШТНІЄ А МОУДРОСТЬ СЪЛОУЧАИ
 ДШИ БО ПОГОУВЛАЕМЪ
 ПОГЫБАЄТЬ И МОУДРОСТЬ
 МОУДРОСТИ ЖЕ ПОГОУВЛАЕМЪ НЕ

визначене, таке, що рівнозначно
 відноситься до всіх під ним
 іпостасей [перебуваючих] і
 співіменне категорії їх. І [ще]:
 “сутність” є те, що говориться
 про іпостасі, що підлягають і
 умоспоглядаються в усіх них
 порівну і однаково. І [ще]:
 “сутність” є річ така, що має
 самодостатнє існування і таке,
 що не потребує для свого
 існування чогось іншого, тобто
 існуюча в собі, а не в іншому
 буттєвому, як [потребує]
 випадкове. “Випадкове” ж є те,
 що не може бути в собі, а в
 іншому буття має.

“Сутність”, таким чином, є
 основа, немов матерія речей.
 Випадкове ж в сутності
 споглядається. Є, скажемо, тіло
 і форма його. Тож не тіло у
 формі [перебуває], а форма в
 тілі, бо тіло є сутність, а фор-
 ма — випадкове.

Так і щодо душі і мудрості.
 Не душа перебуває в мудрості,
 а мудрість в душі. Тому й не
 кажуть: тіло форми і душа
 мудрості, а форма тіла і мудрість
 душі. Бо душа — сутність, а
 мудрість — випадкове. Коли
 втрачається душа, зникає й
 мудрість, а як мудрість
 втрачається, не втрачається

погоублаєтьса и д̄ша моштно
 во єсть д̄ши быти и без
 моудрости да оубо все єже о себе
 собьство имать и въ себѣ а не
 въ иномь имать бытїе
 соштиніе єсть бивають же си
 да или плътна или бесплътна
 плътна же земля вода
 въздохъ огонь и с̄ложенага
 тѣми камыкъ садове с̄ доушь
 но тѣло бесплътна гаже аг̄гелъ
 д̄ша словеснага да се оубо гаже
 рекохъ с̄штиніе наричютьса
 снхъ же творць бѣ.

душа. Здатна бути душа без
 мудрості.

Таким чином, все, що є
 самоіпостасним і в собі, а не в
 іншому має буття, є сутність.
 Бувають сутності тілесні і
 безплотні. Тілесні — земля,
 вода, повітря, вогонь і те, що
 складено з них: каміння, рос-
 лини, одушевлене тіло. Безплотні
 ж — янгол, розумна душа.
 І все це, як сказано, сутностями
 нарикається. Творець же їх —
 Бог.

Георгігга Хоуровська о образѣхъ

Творчьстни образи с̄хъ к̄з
 а инословіє в прѣводъ г
 напотрѣвіє д̄ пригатиє є
 прѣходноє з̄ възвратъ з̄
 с̄пригатиє и с̄натиє д̄
 именованіє і с̄твореніє аі
 въименомѣстьство ві
 отъименіє гі възплатословіє ді
 окроугословіє єі нестатъкъ зі
 издрядіє зі лихорѣчыє ні
 притъча ді прикладъ к̄
 отъданіє ка лицетворыє кг
 с̄лог̄ кд̄ порохганиє ке видъ кг
 посладословіє тло аї.

Георгій Хуровський. Про образи (тропи)

Творчих образів є 27:

1. Інословіє (алегорія).
2. Прѣводъ (метафора).
3. Напотрѣвіє (надмірність).
4. Пригатиє, пригатиє¹⁵
 (причащення, прийняття).
5. Прѣходноє, прѣстѹпноє
 (інверсія).
6. Возвратъ (по-
 ворот).
7. С̄пригатиє (синек-
 доха).
8. С̄натиє (охоплення,
 сполучення).
9. Іменованіє,
 імятвореніє (ономатопея).
10. С̄твореніє, с̄твореное
 (порівняння).
11. Воімено-
 мѣстьство, воіменімѣстьство
 (антономазія).
12. Отъименіє,
 отъименее (перейменування).

Инословіє оубо єсть ино
нѣчто глѹшти а инъ разоумъ
оубказашти тако же єже є
речено отъ бѣ къ змии проклѣта
ты и отъ всѣхъ звѣрни слово
бо акы змии єсть на дѣавола
же ино рѣчно змыємъ
нарицаєма разоумѣваемъ.

в прѣводъ же єсть слово отъ
иного на ино прѣводимо имать
же образы чѣтыри или бо отъ
сѣдѣньныхъ на несѣдоушьнага
прѣводитъ сѣ или отъ
несѣдѣньныхъ на сѣдѣнага
отъ сѣдѣньныхъ оубо на

13. Въспятословіє (евфемізм).
14. Округлословіє, съвратословіє (перифраза).
15. Нестаткъ (еліпсис).
16. Изрядіє, ізовіліє (плеоназм).
17. Лихорѣчьє¹⁶ (гіпербола).
18. Притѣча¹⁷ (парабола).
19. Прикладъ (загадка).
20. Отѣданіє¹⁸ (повернення).
21. Лицѣтворьє¹⁹, лицѣтвореніє (уособлення, персоніфікація).
23. Сълогъ, прилогъ (приклад, зразок).
24. Порѣганіє (іронія).
25. Видъ, поіграніє (сарказм).
27. Последословіє (заключне слово).

Тлумачення:

1. Инословіє (алегорія) —
буває, коли одне говорять, а що
інше розуміють. Наприклад,
якщо Бог говорить про гадюку:
“Проклята ти серед усіх звірів”.
Під “гадюкою” слід розуміти
“диявола”, переносно названого
“гадюкою”.

2. Прѣводъ (метафора) —
перенесення [значення] одного
слова на інше. Є 4 способи
[перенесення]: від живого до
живого, від неживого до нежи-
вого, від живого до неживого, або
від неживого до живого. Від

сѣдѣнага такоже се кто цѣрѣ
пастуха наричетъ людѣмъ
пастухъ во истовоіе овчии
ієсть оба же ієста сѣдоушнаи
цѣсарь и овчии пастухъ отъ
бездоушныхъ же на
бездоушнага такоже се кто оугль
сѣкрывъ въ пепелѣ глѣ сѣмла
огньоіе сѣ навѣдѣвъ сѣ или
речетъ многъ изливаєтъ сѣ из
дрѣва пламы ієже во лиати сѣ
мокримъ сѣлоучаієтъ сѣ отъ
сѣ доушныхъ на бездоу-
шнага ієгда кто высоту
горнѣжъ врѣхъ или главоу
соуцѣ нарицаіє врѣхъ во и главоу
о сѣдоушныхъ истовоіе
нарицаієтъ отъ бездоушныхъ
же на сѣдоушнага такоже се
реченоіе море видѣти и бѣжа ієже
во видѣти о сѣдѣшнихъ
истовоіе глѣтъ сѣ

г напотрѣвнє же ієсть ієгда
нѣкого обычага глѣтъ сѣ нѣчѣто
несыто истовоіе такоже се
мѣдѣноу дѣштицѣ наричетъ
кто дѣска во истовоіе ієже отъ
дрѣва наричетъ сѣ или ієгда кто
въ ієзерѣ или въ рѣцѣ рыбы
ловашта ловца нариче рекѣше
сланьника истовоіе во иже въ
мори наричетъ сѣ сланьникъ
слано во море

живого до живого — це коли
кто царя назве пастухом людей.
Бо пастух насправді той, хто пасе
овець. Обидва ж є істотами
живими — і цар, і пастух овець.
Від неживого до неживого, —
якщо хто, жар сховавши в попелі,
говорить, сім'я вогняне зберігаю;
або скаже: велике полум'я
виливається з дерева, хоча
вилитися може лише рідина.
Від живого до нежи-
вого, — якщо хто гірську
вершину називає тім'ям або
головою, бо тім'я і голова є по
суті живими. Від неживого же
до живого, — якщо ска-
зати: море задумливе або
хвилюється, оскільки “дума-
ти” і “хвилюватися” можуть
лише живі істоти.

3. Напотрѣвіє (надмір-
ність) — буває, якщо всупереч
узвичаєнню говорять щось
невластиве, наприклад, хтось
дощечку називає мідною, хоча
[слово] дошка насправді по-
ходить від дерева; або якщо
когось, хто ловить рибу в озері
або річці, назвуть солонцем, —
хоча це справедливо лише
стосовно морського ловця,
оскільки солоне насправді море.

Д приагыє же во єсть рѣчь приємлюшти подобомѣнига отъ сжштааго истовоє такоже се скоро ршштжштааго остроа течени глеть итѣштиввааго гнѣвъ остръ наричена гнѣвъ остро во истовоє наострено єже желѣзо нарицаєть сѧ.

є прѣстоупноє же єсть слово прѣстѣпага отъ прѣваго єже є по немь такоже се єгда є решти призываѣ гѧ речеть къ гѡѡ зовомь єсмь

з възвратъ же єсть слово възвращага сѧ отъ подълежааштааго на прѣдълежааштєє ни єдни о нже части словесьнѣи посрѣдоѡ падаѣшти рекъше въ него же ємѣ старешти до насъ приди речемъ къ намъ дожен приди

з съприагыє же єсть слово раздрѣлага а дробгоє съсовжтавлга такоже мироѡ сжштж въ него же ємѣ старешти нѣ рати речемы нѣсть ороужнига ратьмааго или праздно єсть ороужниє нынѣ.

4. Приагыє (причащання, прийняття) — мова, яка приймає щось істотне від подібного істинного, наприклад: від “быстробегущего” і течію названо “гострою” [швидкою]; і дражливого називають “гострим” [швидким] на гнів. Насправді ж “гострим” слід називати лише загострене залізо.

5. Прѣстѣпноє (інверсія) — буває, коли наступне слово ставлять на місце першого, наприклад, якщо, прикликаючи Господа, сказати: “до Господа званим є”.

6. Възвратъ (поворот) — перестановка слів у одній і тій самій фразі. Наприклад, якщо замість простого “до нас прийди”, говоримо: “до нас же і прийди!”

7. Съприагыє (синекдоха) — слово, яке щось називає, але яке в іншому значенні розуміють, тобто, коли суть цілого передається частиною, наприклад: [замість] “Ні раті”,

и сънатиіе же ієсть рѣчь ієже о ієдино.мъ нѣчесомъ и дѣвоіємъ или о мнозѣ обѣште творашти такоже се ієгда дѣвѣма или трѣмъ расноу·оцѣ сжщема и тожденима и моуштема коіємоуждо оцѣ дѣва или три речемъ сынъ ієсть сего и сего.

д. и.матвореніе же ієсть рѣчь по подражаніи и по подобіи нѣкоіємоу назнаменаіємоу оумоу бивѣши такоже се ієгда кѣто не съгласныа тѣпѣты гласы наричетъ гласъ во истовоіє из оума исхода и нарицаієтсѣ ієльма же іє истоу оумоу готово словисѣ гласъ.

і сътвореное же ієсть слово глѣмо нѣпочесомоу отъ него же глѣтсѣ по подобіи такоже се ієгда кто съ гнѣвѣмъ и съ гаростіи на ны вѣзираієтъ глѣмы акы левъ вѣзираіє на ма онъ сица.

аі выименимѣстѣство ієсть рѣчь съ прилогы или съ знамении само то истоіє обавлаіа и.ма ієгда дѣва или

говоримо, “ні зброї ратної”; або “марною є зброя нині”.

8. Сънатиіе (охоплення, сполучення) — мова, в якій про щось одне, про двоє або про багато чогось говорять разом, наприклад, коли двоє або троє [юнаків] мають різних батьків з однаковим прізвищем, тоді про них говоримо: “той — син цього, а цей сином того є”.

9. Імятвореніє (ономатопея) — буває, коли слово за наслідуванням або якоюсь подобою утворюється. Якщо, наприклад, хтось безладне звучання назве звуками. Адже насправді звук виходить із душі і називається тому голосом істинного виливу душі.

10. Сътвореное (порівняння) — слова, сказані не [прямо], а через уподібнення, наприклад, коли хтось гнівно і люто дивиться на нас, говоримо: “Ніби лев, дивиться він на мене”.

11. Выименимѣстѣство (антономазія) — заміна справжнього імені за допомогою прикладів або знаків.

мнози намъ навѣдоми члци и
истовою нма нмоуште
тихоштемъ єдиного отъ нихъ
поманѹти тождедане речемъ
истааго имени нъ отъ
сѣлоучивъшнихъса крѣчнж
рекъше или дрѣводѣлю
нарчжште аще ли н тѣлесныа
ємоушта врѣды хромьца
рекъше или плѣшива
нарчжште.

ві отъименеє же єсть єгда
отъ одрѣжаштихъ одрѣжимаа
отъ мене нарчемъ по реченоу
оумоу накажетеса вси
сждаштен земли рекъше
сжштнимъ въ земли или отъ
живоушнихъ идеже живоутъ
іакоже се кто нечистотоу
содомьскыи грѣхъ наречеть
небонъ отъ живоушнихъ
тѣгда блодьникъ содома
оукорѣтъ приа.

гі въспатьсловіє єсть
словосжпротивънымъ
сжпротивно назнаменуа
іакоже се єгда кто слѣпца
многовидаца наречеть.

ді сѣвратословіє єсть слово
єже многож рѣчнж єдино
нѣчто назнаменуєтъ рекъше

Якщо з двох або багатьох
відомих нам людей, які мають
власні імена, ми хочемо одного
приховано згадати, тоді не
називаємо його справжнього
імені, а називаємо, наприклад,
теслею. А якщо хтось і ті-
лесні має ушкодження, тоді
кульгавим або лисим називаємо.

12. Отъименеє (перейме-
нування) — буває, коли назва
дається за тим, що в ньому
міститься. Таким чином
називаються всі відомі землі за
іменем тих мешканців, що там
живуть. [І ще]: коли, на-
приклад, чиюсь розбещеність
називають содомським гріхом,
уподібнивши це ганення блуду
мешканців Содома.

13. Въспятословіє (евфе-
мізм) — заміна одного слова
іншим, протилежним за зна-
ченням. Наприклад, якщо хтось
незрячого називає “вельми-
зрячим”.

14. Сѣвратословіє (пери-
фраза) — багатослівний ви-
раз, вживаний замість корот-

въ него же мѣста рѣшти тако
мни бѣ рече мы тако мни
страшныа силы бѣжиа ничто
же бо боле не знаменахомъ нѣ
тѣчьж бѣ.

еі нестатѣкъ же єсть слово
иже не испълънь извѣсѣ-
доуєтѣса подаа же разоу-
мѣвати и вѣслѣдне такоже се
кто болѣвъ и исцѣвъ или
плачаса и рыдаа вѣ слѣдне є
оставивъ речеть болѣхъ и
попрьсьмъ выахъса разоумѣти
же є лѣпо оставивъшеє рекъше
тако исцѣлѣхъ и обѣма роукама.

зі изобиліє же єсть єгда
изыва рѣчь отъ рѣчи ничесо
же боле не назнаменуєжште
такоже єсть противникъ и
сжпротивникъ пореченіє же
єсть слово подѣємлемо
продлѣженіа ради такоже се
єгда о вѣдомѣємъ намъ дѣлѣ
вѣдѣніє извѣштаа кто речеть
вѣдѣ вѣдѣ дѣло то дѣвашьды
вѣдѣ реку или грѣху
продлѣжаніє назнаменуєга
речеть зълъ грѣхъ зълъ єсть.

зі издрядіє же єсть слово съ
обвѣстимъ назнаменаніємъ
осовъ нѣ по старѣшиньствоу

кого. Так, інколи, бажаючи
говорити про Бога, ми вжи-
ваемо вираз “страшна сила
божа”. Але ж під цими сло-
вами нічого іншого не розу-
міємо, крім Бога.

15. Нестатѣкъ (еліпсис) —
мова, [думка] в якій не пов-
ністю висловлюється, але дозво-
ляє збагнути [зміст]. Наприк-
лад, якщо хтось хворів і виліку-
вався, або ж плакав і ридав [а
потім] говорить: хворів і по-
бивався (внаслідок втрати
добра), але тепер виздоровів.

16. Изобиліє (плеоназм) —
буває, коли до мови дода-
ються слова, що не зміню-
ють її [сенсу], наприклад:
“супротивник” і “ворог”. Це
повторення слова призначено
для посилення. Так, говорячи
про добре відому справу, можна
сказати: “чи бачиш цю справу,
бачиш?” — двічі повторюючи
слово “бачиш”. Або, вказуючи
на продовження гріха говорять:
“гріх — це зло, зло!”

17. Издрядіє (вивищен-
ня) — слово загального харак-
теру, яке підкреслює чиєсь

емоу же є лѣпо творимо такоже
є реченоє отъ гѣ повѣдите
оученикомъ моимъ и петрови
поздрадиж во сѣ нма петрово
речено єсть єльма же и єже рече
глаголѣте оученикомъ моимъ
тоужде нареченъ бѣ єдинъ во
отъ оученикъ бѣ итъ.

ні лихновъноє же єсть рѣчь
лишиши истини въздраштенна
ради такоже се кто скоро
риштжштаа горече тако
риштеть акы вѣтръ.

ді прикладъ же єсть слово
тьмно съкровьнъ нмы въ се
бе розоумъ тако же се реченоє
отъ самъсона иноплемь-
никомъ отъ гадоуштааго изиде
врашно на знаменуѣаше во
льва єго же оуби и обрѣтеноє
въ оустѣхъ єго бѣчелинъ сѣтъ
и такоже се быхомъ рекли
жатела водамъ ловьца.

к притѣча же єсть рѣчь
подовьными и вѣдомыми
напрѣдъ очи приводашти
разоумѣваємоє такоже є и гѣна
притѣча о блуднѣємь сыноу
въ неи же показаєть многоуѣ
бѣниж благынж ти како
приходить къ каѣштнимъса.

старшинство і прикрашає його.
Наприклад, коли Господь
сказав: “Повідомте учням моїм
і Петру передусім”. Тут названо
ім’я Петра. Отож, сказане не
просто: “Повідомте учням моїм”,
але виокремлений був один із
учнів.

18. Лихновъное (гіпербола)
— слово, позбавлене істини
внаслідок перебільшення.
Наприклад, якщо про когось, хто
швидко біжить, говорять:
“біжить, ніби вітер”.

19. Прикладъ (загадка) —
туманна мова, яка містить в собі
прихований зміст. Наприклад,
Самсон сказав іноплемянникам:
“Із ядучого вийшло ядоме”.
Мова йде про вбитого ним лева,
в утробі якого [Самсон]
знайшов бджолині стільники;
або якби женцем нарекли б
рибалку.

20. Притѣча (парабола) —
мова, яка завдяки подібному й
відомому ніби вочевидь показує
[те, що необхідно] зрозуміти, як,
наприклад: господня притча про
блудного сина, що показує
велику божу ласку до тих, хто
приходить з покутою.

КА ВЪЗДАНИЕ ЖЕ ІЄСТЬ
ОУКАЗАНИЕ ВЪ ПРИТЪЧИ
ЛЕЖАШТНИХЪ ВЕШТИ ТАКОЖЕ СЕ
ВУХОМЪ РЕКЛИ ТАКОІЄЖ ЖЕ РЪЧЫЖ
ВЕСЪДОВА ОЦЪ БЛОУДНААГО
ТАКОЖЕ И ВЪ ЧЛЪКОМЪ
ПРИЛАГАЮТЬ ТЪДА ОУКАЖЕМЪ
СЪЛАГАЮШТЕ ВЕШТИ
ПРИТЪЧНОІЄ ПОДОВІІЄ.

КВ ЛИЦЕТВОРЕНИЕ ЖЕ ІЄСТЬ
ІЄГДА КТО КЪ БЕЗДОУШНЫМЪ
АКЫ КЪ ТЪЛЕСИ ДРОУГОИ ЦИИ
СЛОВЕСА СТРИНА ПРИЛАГАЮТЬ
ТАКОЖЕ СЕ НЕБСА ИСПОВЪДАЮТЬ
СЛОВОУ БЪЖИЖ.

КГ ПРИЛОГЪ ЖЕ ІЄСТЬ СЛОВО КЪ
ИНОМОУ НЪЧЪСОМОУ СЪЛОЖЕНААГО
ОУКАЗА ГАВЛЕНИЕ ИМЫ ПОРЕЧЕНОУ
ОУМОУ ОТЪ СОЛОМОНА ПОДРАЖАНИИ
РАВНІЖ О ЛЪНИВЕ ПРОМЫСЛНОІЄ ВО
ІЄГО РЪВЕНИЕ ИМЪТИ ВЕЛИТЬ А НЕ
ІЄСТЬСТВО.

КД ПОРОУГАНІЄ ЖЕ ІЄ СЛОВО
ЛИЦЕМЪРЬНО ОТЪ СЖПРО-
ТИВНААГО СЖПРОТИВНОІЄ
ГАВЛЕНИЕ ГАВЛІІА ПОРОУГАНІЄ ЖЕ
ОБРАЗІ Д ПОРОУГАНІЄ ПОХУХНАНИЕ
ПОИГРАНИЕ ПОСМЪГАНІЄ И
ПОРОУГАНІЄ ІЄСТЬ СЛОВО СЪ
ОУКОРЪМЪ ГЛЕМО ТАКОЖЕ СЕ БЫ КТО
БЪГОУНИ СМЪГАСА РЕЧЕТЪ ДОБЛИИ
ХРАБЪРЪ ІЄСТЬ ПОХУХНАНИЕ ЖЕ

21. ВЪЗДАНИЕ (повернення) — пояснення речей, які перебувають в уподібненні, як коли б сказати: “з якою мовою звертався батько до блудника, з такою ж і Бог до людей звертається”. Отож, прикладені речі [мають] іномовну подібність.

22. Лицетвореніє (уособлення, персоніфікація) — буває, коли хтось неживому, немов людям, приписує чужі їм слова, наприклад: “небеса сповідують славу Божу”.

23. Прилогъ (приклад, зразок) — мова, що розкриває зміст шляхом порівняння. Відомо, [наприклад], Соломонове повчання ледарю, якому він радить трудитися, взявши за приклад [мурашку].

24. Поруганіє (іронія) — глумливе слово, яке розуміють у значенні, протилежному сказаному. “Поруганіє” має 4 форми: поруганіє, похухнаніє, поіграніє, посмеянніє. Поруганіє — слово, сказане з докором, наприклад, якщо хтось боязкому говорить, що він хоробрий. Похухнаніє — слово, глузливо

їєсть слово потажьвьбно сы
нымъ похѡхнанн такоже се вы
зълѣ оувѣзъша речемъ
похѡхнавъше носъмъ добро
дѣла издрядно сътворилъ їєси
дрѡже и моудра моужа.

ке поиграніє же їєсть слово
акы добры словесы вechъстыє
оуказага такоже се вѣтворимъ и
чьсти кого сжштан въ зълѡ
вѣпадъша и тѣмн оукарїема
смѣжцаса речемъ въ велико са
єси славж и чьсть вѣвелъ
дрѡже.

кг посмьганіє же їєсть слово
особь потажьвьбнога коже
гроубѡх оумѡх речемъ ты дрѡже
словесьмъ їєси слава образъ же
їєсть се ликъ змии отъ нмы
такоже рещти гѣ иваннъ їєго же
помилоуи добръ члкъ їєсть.

кз послѣдословіє же їєсть
слово послѣднеє прѣжде глємо
такоже се выхомъ рекли добръ
са съврши онъ сица и добръ
жи прь коїє во прѣжде поживетъ
къто ти тако оумирає.

стосовно інших [сказане], для
висміювання. Наприклад, якщо
зав’язлому в біді говоримо
глузливо: “Як багато добрих
справ ти зробив, друже і мудрий
муже!”

25. Поіграніє (сарказм) —
мова, яка через гарні слова вказує
на безчестя. Наприклад, якщо
комусь, що в пошані перебуває,
але в біду потрапив, докоряємо
і, сміючись, говоримо: “У ве-
ликій єси славі й честі [пере-
буваєш], великий друже!”

26. Посмьяніє (жарт) —
слова, особливо глузливі, коли,
наприклад, неосвіченому розуму
говоримо: “Ти, друже, мовою
славний”. Образ цей
недоречний. Наприклад, якщо
сказати: “Помилуй його,
[господин] Йоан, він добра
людина”.

27. Послѣдословіє (заклучне
слово) — завершальне слово
[до того, що] сказано було
раніше. Це якби сказати:
“Добре зробив такий-то і хай
добре живе”, тобто спочатку хай
поживе, а вже потім умирає.

Великыи въ князьхъ
князь сватославъ

А коньць всѣмъ книгамъ оже ти совѣ нежево то того и
дрогъ не твори.
Въ лѣто 5Ѣпа написа ѿвѣтъ днакъ изборникъ съ
великомомъ князю стославоу.

Великыи въ князьхъ князь сватославъ.
Въжделаниемъ зѣло въжделавъ.
Дръждаливый владыка обавити.
Покръвеныа разоумы въ глобениѣ.
Многостръ пѣтьныхъ снхъ кѣнигъ.
Прѣмждааго васила въ разоумѣхъ.
Повелѣ мнѣ немодроу вѣднѣ.
Прѣмѣноу сътворити рѣчи инако.
Навѣдаште тождество разоумъ его.
Ѿ же акы бѣчела любодѣльна.
Съ всакого цвѣта псанію.
Съвѣравъ акы въ єдинъ сътъ.
Въ велъ мыслноє срьдьце своє.
Проливаєтъ акы сътъ сладъкъ.
Из оустъ своихъ прѣдъ болары.
Иа въ разоумнє тѣхъ мыслемъ.
Ѿвѣлаа имъ новыи птолеми.
Не вероуж нѣ желаниемъ паче.
И съвора дѣла мно(го) чьстьныхъ.
Божьствьныхъ кѣнигъ всѣхъ.
Ими же и свога полаты испълънь.
Вѣчноуж си памать сътвори.
Еже памати винж въсприати.
Бѣди христолюбивѣ него дшѣ.
Въ отъмыштениє вѣнцемъ.
Блаженыхъ истѣныхъ мжжъ.
Въ непрѣредомыи вѣкъ вѣкомъ.

[Вступна похвала Великому князю Святославу
Ярославичу, написана Іваном, ігуменом
Печерським]

І кінець всім книгам:
Що тобі не любо,
Того і другому не твори!
У рік 6581 (1073-ій)
Написав Іоанн дяк Збірник цей
Великому князю Святославу.

Великий серед князів князь Святослав,
Жагою сильно забажав
Державний владика відкрити
Потаємний розум в глибині
Многотрудних цих книг,
Премудрим Василем²⁰ витлумачених.
Звелів мені, немудрому знавцеві,
Перекласти слова його по-нашому,
Пильнуючи відповідність думкам його,
Котрі він, мов бджола працьовита,
З кожної квітки Писання,
Збирає в один сот
До вельми розумного серця свого
І проливає, немов мед солодкий,
Зі своїх вуст перед боярами,
Напоумлюючи своїми думами,
З’являється їм новим Птолемеєм²¹.
Не від переконання, а здебільшого від сили бажання
Зібрати многочесні
Божественні книги всі, —
І ними ж свої сховища позаповнював,
Вічну пам’ять собі створив,
І щоби пам’яті цієї завжди були послідовниками.
Хай буде христоробивій душі його
Винагородою приносини вінців
Блаженних і святих мужів
В безмежні віки віків!
Амінь.

ПРИМІТКИ

- ¹ В тексті використано поняття “вазнь”. Цей полісемантичний термін у тогочасній мові мав такі значення: “щастя”; “удача”; “сміливість”; “доля”. У даному контексті його треба розуміти як щось протилежне абсолютному закону, детермінізму, Божому Промислу, тобто незакономірне, випадкове, нетривке. В одному зі списків “Збірника”, де вміщено цю ж статтю, над терміном “вазнь” стоїть глоса (примітка) — “случай” (випадок).
- ² В античному світогляді та міфологічному світобаченні прадавніх українців ідея долі виступала як ірраціональна, безлика і сліпа сила, що безпосередньо впливає на світ природи і людину. Вважалось, що неможливо покласти відповідальність за долю на якогось певного бога. Це приводило до фаталізму та прагнення якось передбачити майбутнє, випросити у богів ліпшу долю. Згідно ж із християнським віровченням, єдиною детермінантою, що править світом, є Божественний промисел. Його розуміли як раціональну та цілеспрямовану дію Бога, що має на меті вирятувати людство. Промисел виступав тут абсолютним, тотальним законом і виключав будь-яку випадковість. Саме слово “промисел” походить від слів “мисль”, “промислити”. За одним з тлумачень, “промисел є думка Божа”. Роз’ясненню цього смисложиттєвого питання присвячена дана стаття.
- ³ Фарисеї (віддалені, особливі) — одна з іудейських сект, що повстала у II або III ст. до н. е. Вони перебували під потужним впливом античних філософських вчень. У певній відповідності з ними фарисеї тлумачили біблійні закони, надаючи вирішального значення долі, але не відкидали свободу людини, вірували в існування різноманітних духів тощо. Ісус Христос викривав їх забобони та інші хибні погляди. Див.: Мт. 12, 31-34, 43-45; 5, 20; 15, 4; 23, 3, 16, 25; 1в, 8, 7, 9).
- ⁴ Останні фрази не зовсім зрозумілі поза біблійним контекстом. У Книзі пророка Ісаї (Іс. 47, 11-15), мова йде про падіння міста Вавилону. Головною думкою 47-го і попередніх розділів цієї книги є те, що вищість Бога над численними ідолами, чарівниками та астрологами полягає в тому що він може провіщати майбутність та спрямовувати поступ всесвітньої історії. Він передбачив падіння Вавилону, а ніякі “провидці” не могли його відвернути. У Святому Письмі цю колізію зображено в іронічному ключі та символічному забарвленні. Загибель Вавилону — одна з визначних подій священної історії — зіткнення язичництва і християнства, старого і нового, зла і добра. Вавилон зображено тут дівцею, до якої, зокрема, звернені такі слова: “Залишайся з ворожитствами твоїми та численними твоїми чарами, що змалку тебе так захоплювали. Може й матимеш якусь користь, може й налякаєш? Сила дорадників твоїх тебе втомили, нехай же виступлять і тебе врятують ті, які розмірюють небо, які спостерігають зорі, та й ті, які кожного нового місяця віщують, що з тобою буде. Глянь! Вони, мов солома. Вогонь спалить їх; вони не врятують життя свого від лютої пожежі. (...) От чим стануть тобі ті, з якими ти трудилась, з якими торгувала змалку! Кожен побреде геть від тебе, і нікому буде тебе спасти”.
- ⁵ Серед статей “Збірника” 1073 р. знаходиться так званий “Філософський трактат”, в основу якого покладено положення Аристотелевої “Метафізики” і коментар Порфирія Тірського (“Ісагоге”) до “Категорій” Аристотеля, адаптований Порфірієм до потреб християнської релігійно-філософської думки. Це виклад низки логічних

категорій, що використовувалися для боротьби з античними філософськими вченнями, різними релігійними течіями та єретичними рухами всередині самого християнства. Не виключено, що “Трактат”, як і весь “Збірник”, правив за навчальний посібник для княжих дітей або для навчальних закладів. Трактат складається з окремих статей (“Про різницю між сутністю і еством”, “Про випадкове”, “Про везіння”, “Про особистість”, “Про індивідуальне”, “Про кількість і якість” тощо), що дають достатнє уявлення про рівень філософсько-логічних знань вітчизняної культури XI ст.

- ⁶ В оригіналі — “свойствы”.
- ⁷ В оригіналі — “отълучено”.
- ⁸ В оригіналі — “подаеть обличение”.
- ⁹ Гавриїл — один із семи головних янголів. Був посланий Богом сповістити Діву Марію про народження нею Ісуса Христа (Лк. 1, 26—38).
- ¹⁰ Мається на увазі апостол Павло, що проповідував на сходах Єрусалимського храму (Діяння. 21, 728).
- ¹¹ У “Збірнику” 1073 року наявні два основних тексти філософського змісту. Перший з них належить Максиму Чорноризцю: “Максима про розрізнення сутності і ества за зовнішніми [філософами]. Автор цього тексту Максим Сповідник (580—662 рр.) — візантійський богослов, один з найвідоміших церковних діячів і авторів. Другий текст — трактат, що містить характеристику основних категорій і понять філософії, — належить перу сучасника Максима Сповідника Теодору, пресвітеру Раїтуїському, і є основним філософським трактатом “Збірника”.
- ¹² Тобто про ті ж філософські категорії, про які йшлося у попередньому тексті Максима Сповідника.
- ¹³ Див.: Пс. 134, 4.
- ¹⁴ Тобто — науковому, термінологічному, філософському.
- ¹⁵ Назви тропів у вступній частині і в тлумачній часом подаються по-різному. Через кому подаємо обидва варіанти назв.
- ¹⁶ У тлумачній частині під №17 тлумачиться іздрядіє (вивищення).
- ¹⁷ Під №18 тлумачиться “лихновъное” (гіпербола).
- ¹⁸ Під №20 тлумачиться “притча”.
- ¹⁹ Далі ідуть невідповідності між вступною і тлумачною частиною: №22 і 26 у вступній частині пропущені. У тлумачній частині під №21 йдеться про “възданіє” (повернення), а “ліцетвореніє” розглянуто під №22. (Наук. ред).
- ²⁰ Василь Великий (329 р. — 379 р.) — архієпископ Кесарійський (Мала Азія), вселенський отець і учитель церкви, голова “каппадокійського гуртка” візантійських релігійних філософів. Проповідував аскетизм, підтримував чернецтво, автор багатьох полемічних, апологетичних і догматичних богословських творів. В давньоруській церкві найбільшою популярністю користувались його аскетичні твори.
- ²¹ Птолемей (337—283 рр. до н. е.) — Єгипетський цар Птолемей I Сотир. Заснував відому Олександрійську бібліотеку. Його спадкоємець Птолемей II замовив для неї переклад Біблії грецькою мовою, був автором історичного твору.

“Збірник” 1076 року

“Збірник” 1076 року — одна з найдавніших руських рукописних книг. В науковій літературі вона іменується також “Збірник Святослава”. В кінці цього рукопису є запис: “Закінчено цю книгу рукою грішного Іоанна. Вибрано з багатьох книг княжих”, — з якого випливає, що цю книгу було переписано в Києві за редакцією Іоана. Дослідники дійшли висновку, що саме він добирав тексти. Існує також припущення, що книга готувалась для князя Святослава. Якись відомості про Іоана відсутні. Необхідно підкреслити, що при використанні рукописів з якоїсь княжої бібліотеки Іоан здійснив глибоко продуманий і цілеспрямований (ідеологічно-світоглядний) добір текстів. Суспільно-

політична та релігійно-церковна ситуація, в якій перебувала тогочасна Русь, вимагала книги, де читач міг знайти відповідь на питання: “Як жити людині?”. Метою створення цієї збірки було сприяння духовному зросту читачів, формуванню їх етичної свідомості. Можливо, пам’ятку було замислено як підручник для княжих дітей. На сьогодні знайдено грецькі паралелі приблизно до половини текстів цієї рукописної книги. Інші статті, вірогідно, складені на слов’янському ґрунті. Хоча не виявлено жодного списку “Збірника”, його зміст вплинув на подальшу релігійно-філософську традицію і, зокрема, на світосприйняття князя Володимира Мономаха.

СЛОВО НЬКОЄГО КАЛОУГЕРА О ЧЬТЬН СТЫХЪ КНИГЪ

Довро ієсть вратіє
почієтаньє книжьноє паче
вьсакомоу хрьстьяноу влажени
во рече: испытаюшти
свьѣдѣнїа ієго вьсѣмь
срдцьмь възнштють ієго чьто
во рече испытаюште и
свьѣдѣнїа ієго ієгда чьтєши
книгы не тьшти са вьрзо

Слово якогось калугера про читання книг

Добре, братове, читати книжки,
особливо всякому християнину.
Сказав блаженний: ті, що
збагнуть усім серцем відомості
Його, знайдуть Його: то, читаючи,
зглубляйте відомості Його.
Коли читаєш книги, не квапся
швидко дочитати до другого
розділу, але зрозумій, що

иштисти до друґыга главизны
нъ поразоумѣи чьто глѣють
книгы и словеса та и тришьды
обращага сѧ о єдиной гла-
визнѣ рече бо въ сьрдьци
моємь съкрыхъ словеса твога
да не съгрѣшж тебѣ. Не рече
оусты тьчью изгладхъ нъ и въ
сьрдьци съкрыхъ да не
съгрѣшж тебѣ и поразоумѣвага
оубо истиньнѣ писаниа пра-
вимъ єсть ими рекоу же оубда
коневн правитель єсть и
въздържаніє правьвьдникоу
же книги ѡ.

Не съставитъ бо сѧ корабль
без гвоздин ни правьдникъ бес
почитаниа книжнааго и тако же
плѣньникомъ оумъ стонть оу
родитель своухъ тако и
правьдникоу о почитаньи
книжьнѣмь красота вонноу
оружіє и кораблж вѣтрила
тако и правьдникоу почитаніє
книжноє. Отъкрыи бо рече очі
мон да разоумѣю чюдеса отъ
закона твоего очі бо глѣть
размыслъ срдѣьныи и прочеє:
Не съкрыи отъ мене заповѣди
твоихъ разоумѣи тако не отъ
очию съкрыи нъ отъ разоума и
срдѣца тѣмь же и похоули не
пооучаѣшстага сѧ глѣ проклати
оукланаѣштен сѧ отъ
заповѣди твоихъ тѣмь же и

говорять ті книги і слова, хоч би
тричі вертаючи до одной глави.
Сказано-бо: в серці своїм сховав
я твої слова, щоб не согрішити
супроти тебе. Не сказано: “тіль-
ко устами вирік”, але і “в серці
сховав, аби не согрішив проти
тебе”. І хто зрозуміє правду
писання, той кермується нею.
Скажу тобі: узда коневі — керма
і стримання, а праведникові —
книги.

Не збудується корабель без
цвяхів, ані праведник без читан-
ня книжок. І подібно, як не-
вільника душа біжить до своїх
родичів, так праведник до чи-
тання книжок. Краса воїна —
зброя, а корабля — вітрила, так
само для праведника — чи-
тання книжок. Сказано: від-
крий мої очі, щоб я зрозумів
чюдеса Твого закону; очі, то
значить: розмисел сердечний.
І далі: не закрий мені запові-
дей Твоїх; то значить: не від
очей закрий, але від розуму і
серця. От тим-то і поганьблено
таких, що не вчаться, словами:
прокляті ті, що ухиляються від
заповідей Твоїх. От тим-то і сам
похвалися, мовлячи: “Які солодкі

самъ сѧ похвали гл҃ѧ: коль
сладъка словеса твоя паче меда
оустомъ моимъ и законъ оустъ
твоихъ паче тысяща злата и
сребра и въспѣтъ гл҃ѧ. Възд-
радоуѣ сѧ азъ о словесехъ
твоихъ тако обрѣтаю користь
многоу користь бо нарече
словеса бж҃ія гл҃ѧ: тако обрѣтохъ
недостоннъ сы такъ даръ юже
ми сѧ поучати словесемъ
твоимъ днь и ношть.

То мы братиѧ поразумѣмъ
и послушамъ разумныма
оушима поразумѣмъ слоу и
поученіе стѣхъ книгъ.

Послушати ты житѧ
сѣааго василиѧ и сѣааго ѿван
златоустааго и сѣааго кирила
філософа и инѣхъ многъ
стѣхъ како ти сѣ пьрва
повѣдають о нухъ рекоуште из
млада прилежааху стѣхъ
книгъ то же и на добраѧ дѣла
подвигнуша сѧ вижь како ти
начатъкъ добрымъ дѣломъ
поученіе стѣихъ книгъ да
тѣми братиѧ и сими под-
вигнемъ сѧ на поуть житиѧ
нхъ и на дѣла нхъ и поучамъ
сѧ въ иноу книжьнымъ
словесемъ твораще волю нхъ
тако же велеть да и вѣчныѧ
жизни достонни боудемъ въ
вѣкы аминь.

слова Твої, солодші меду для уст
моїх, і закон уст Твоїх дорожчий
від тисяч золота і срібла”. І
заспівай, мовлячи: “Порадуюся
словам Твоїм, бо знайшов я у
них користі багато”. Користю
названо слово Боже, мовлячи:
“Знайшов я, недостойний, такий
дар, щоб повчатися словам
Твоїм день і ніч”.

Отсе, брати, зрозуміймо і
послухаймо розумовими ушима,
зрозуміймо силу і повчання
святих книг.

Послушайте житіє св. Василя
і св. Іоанна Златоустого і
св. Кирила Філософа та інших
многих святих, і як ті житія
попереду оповідають про них,
мовлячи: від молоду прикла-
далися до святих книг і тому
подвигнулися на добрі діла.
Гляди, в чім початок твоїх
добрих діл — повчання святих
книг. І сими, братове, подвиг-
німся на шлях життя, на діла
їх; і навчаймося ненастанно
книжних словес, творячи волю
їх, як вони велять, щоб і ми стали
гідні вічного життя на віки.
Аминь.

СЛОВО НѢКОІЄГО ОЦА
КЪ СНОУ СВОЈЕМОУ СЛОВЕСА
ДШЕ ПОЛЬЗНАГА

Гн бл҃гви:

Сноу мой и чадо приклони оухо
свое послушан оца своего
свѣтѣжштааго ти спсьнага:

Чадо приближи разумь срдца
своего и вѣнѣши глы
родивѣшааго та не соуть во на
врѣдѣ дши твоѣи нѣ аште
разумьнѣга и имѣши га то къ
цесарствоу небсномуу вождити
воудѣуть.

Простѣри срдчныи съсѣдѣ
да накаплютъ ти словеса
слажыша медѣу могоуштаага
оживити и бесѣмьртна гавити
та.

Нѣ отѣ чтоо първоѣ начьну
казати та сноу мой чѣто ти
първѣѣ гавлю мѣтяжъ ли или
зѣлобы свѣта сего житиѣ ли
вѣгоудьно и спсьно.

Паче же вы нама лѣпоты
мыслити о чадо отѣ адама
праоца нашего до сего нашего
вѣка колико множество бысть
чловѣкъ по земли и вси бес
памяти быша ѣднини же
памятѣни быша и прослуша
на небеси и на земли.

Иже по заповѣдѣмъ вѣнгамъ
вса дни свога пожиша и къ

Слово якогось
отця до сына
своего

Господи благослови!

Сину мій і дитино моя, прихили
ухо своє і послухай батька твого,
що дає тобі спасенні поради.
Дитино, прихили розум серця
своего і почув слова батька твого,
бо вони не підуть на шкоду душі
твоєї; але коли приймеш їх ро-
зумно, то будуть тобі пово-
дирями до царства небесного.
Настав посудину серця твого,
щоб накапали тобі слова солодші
від меду, що можуть оживити
тебе і зробити безсмертним.

Та від чого найперше почну
вчити тебе, сину мій, і що
найперше виявлю тобі? Чи
неспокій, чи злоби світу цього,
чи життя богоугодне і спасенне?
Особливо б нам, дитино, нале-
жало думати про те, скільки від
праотця нашого Адама аж до
цього віку було людей по всій
землі, і всі пропали без пам'яті;
тільки деякі стали пам'ятні і
прославилися на небі й на землі,
ті, що всі дні свої прожили за
заповідями Божими і оглядалися
на одного Вишнього, і прожили

їдиномѡу вышьнемѡу възираахѡу.

Иже въ кротости пожиша и въ добрословьи оуста своа оучиниша иже малѣмъ свѣта сего причащаахѡу са всю же свою мысль все свое хотѣннїе въ бесѣмрътною житнїе правлаахѡу и о томѣ їдиномѣ въздыхаахѡу и молаахѡу възшью бѣ тако достоинномѣ иего гавити са.

Тѣмъ же чадо мое изволи си тѣхѡу житнїе и тѣхѡу норovy прими и порасѡдоуи дѣломѣ нхѡу възшишти кымѣ пѣтѣмъ ндоша и коюю стѣзю текоша.

Да въ нѣснѣмѣ црѣствии съпостигнеши га и съ ними въздрадоуѣши са радостнїо нною іега же въ житнїи семъ нѣсть.

Потѣци са по нхѡу и възшишти тѣхѡу иже га проводіша кротость бо га доправи съмѣрннїе же и благѣ съмыслѣ покореннїе и любви и добросърднїе милостыннїи же и мирѣ къ всемѣ малымѣ же и къ великимѣ.

Ти бо норovy доведоша нхѡу амо же по всемъ дннн желаахѡу тѣхѡу вождевѣ възискаша и гаша са твordo за роуки нхѡу и

сумирно, і в доброслів'ї тримали уста свої, мало втручалися у справи свїту цього, а всі думки свої і все бажання свое спрямовували на безсмертне життя, до нього одного зїтхали і найбільше молили Бога, щоб стати гідними його. От тим-то, дитино моя, полюби їх життя, і прийми їх звичаї, і поміркуй над їхніми ділами, яким шляхом вони йшли і якою стежкою простували. Тоді у царствї небеснїм ти доженеш їх і порадуешся з ними іншою радїстю, якої в цьому життї нема. Поквапся наслідувати їх і пошукай те, що їх вело; тихість їх вела, і покїрливість, і добродушнїсть, і слухнянїсть, і добросердечнїсть, і милостиня, і сумирне життя з малими і великими. Оці звичаї довели їх туди, куди весь вік бажали дійти. Тих провідників найшли вони і вхопилися твердо за їх руки, і дійшли до своєї високої мети. Тих звичаї прийми і ти, дитино моя, і змагай до них усією силою і всією змогою, скїльки зможеш, бо між нами вони ходять, і ніхто не приймає їх, і нема кому вести їх в дїм свїй тілеснїй і душевнїй і захистити їх у волї своїй.

дондоша въ неразлѡчимыа
кровы вышняаго и ерлѡа.

Тѣхъ норovy и ты о чадо мое
приними и възишти съ вьсею
крѣпостию и вьсеѡ силою тако
же можешѣ: въ насъ бо ходати
и нѣсть кѣто ихъ приємла
нѣсть иже бы га вѣвелъ въ
домъ свои тѣлесьныи и
дѡшевьныи и поконлѣ га въ воли
своѣи.

Будѣ пониженъ главою
высокъ же оумъмъ очи имѣга
въ земли оумьнѣи же въ нѣси.

Оуста сътиштена а срѣчьнага
въиноу къ бѡв въпиюшта.

Нозѣ тихо стоупаюшти а
оумьнѣи скоро текоушти къ
вратомъ нѣссьнымъ.

Оуши оукланага отъ зла
слышаниа оумьнымъ же въиноу
прилѣтага къ шумѣниѡ
стѣихъ словесъ таже въ стѣихъ
кънигахъ писана соутъ.

Роуцѣ съгъвенѣ имѣи на
съвѣрание зѣлааго имѣниа
свѣта сего простѣртѣ же на
пригатиѣ оубогинхъ.

Не стыди са вьсакомоу
съзѣданомоу въ образъ божи
главы своа покланати
старѣишааго днѣми почѣстити
не лѣни са и покони старость
ѡго потѣщи са.

Будь похилений головою і
високий умом, очі звертай до
землі, а духовні — до неба. Уста
притиш, а сердечними — раз-
у-раз уповай до Бога. Ногами
тихо ступай, а умом швидко іди
до небесної брами. Вуха
затуляй на злі чутки, а розумові
— раз-у-раз напружуй на
шелест святих слів, написаних у
святих книгах. Руки май зігнені
на збирання злого маєтку цього
світу, а простерті на прийняття
убогих. Не стидайся схилити
свою голову перед кожним
сотвореним на образ Божий, і не
лілуйся пошанувати старшого
віком, і подбай про те, щоб
заспокоїти його старість. Своіх
ровесників зустрічай миром,
молодших від себе приймай з
любов'ю, перед достойнішим від
себе потрудися стояти.

Съвѣрстыныкы свога мироу
сърѣтан мѣньшага себе съ
любѣвью приємли честѣнѣи-
шимъ себе не троуди са стоати.

Чадо не боуди самохотью
лишенъ вѣчнааго жѣтѣа грѣха
бѣжи тако ратника гоубацааго
дѣшж твою.

Не вѣсхошти веселоватъ са
въ мирѣ семъ все бо веселие
свѣта сего: съ плачѣмъ
коньчаваеъ са и се гавѣ
видѣти въ мирѣ семъ въ
дѣвоухъ соусѣдѣхъ оу снхъ
сватѣвоу творатъ а оу
дрѣгынхъ мрѣтѣвца плачють
са и тѣ же плачѣ соуѣтѣны
дѣнѣсь плачють са а оутро
оупиваежъ са.

Тѣмъ же разоумѣи соуѣтоу
вѣка сего и скоро падоушѣтѣюж
плѣть нашж дѣнѣсь во растеуъ
а оутро гниѣмъ.

Тѣмъ же въ малѣмъ животѣ
вѣзишти вѣчѣныа жизни иде
же отъ сега жѣзни нѣсть ни
скѣрби ни вѣздыханѣа ни
плача ни сѣтованѣа нѣ радость
и веселие свѣтѣ не мѣрѣцаа
слѣнѣце самѣ гѣ.

Тоу жизнь вѣзлюби кѣтом по
вѣса дѣни тѣштѣ са и тои
вѣнноу помышлѣи.

Боуди ти сѣпашѣж мысль
вѣзглавиѣ помыслѣ нѣсѣныа

Дитино, не будеш самочин-
но позбавлений жѣтѣа вѣчно-
го, тѣкаючи вѣд грѣха, як вѣд
ратника, що губить душу твою.

Не бажай веселошѣв свѣту
цѣого, бо всѣ веселошѣ свѣту
цѣого плачѣм закінчуютъся.
І цѣ постарайся зрозумѣти у
свѣтѣ цѣому на прикладѣ двох
сусѣдѣв: у одних весѣлля гуля-
ють, а в других покѣйника
оплакують. І плач тоу вѣд
суѣти: вдѣнѣ плачуть, а ранком
напиваються.

Ось тому зрозумѣй пораду вѣку
цѣого, що швидко гине плѣть
наша: вдѣнѣ ростемо, а на ранок
гниѣмо.

Ось тому в малому жѣттѣ
знайди жѣтѣа вѣчне, якого в
земному жѣттѣ нема, а там нѣ
скорботи, нѣ зѣтханѣа, нѣ плачу,
нѣ наріканѣа, а радѣсть і веселѣсть,
і свѣтло немеркнучого сонѣа —
сам Бог.

Оте жѣтѣа полюби, і до нього
повсякдѣнѣ змагайся, і про те
інше помышляй.

Хай стане чѣльноу приспана
думка про бажанѣа небесних

радошти вѣстаюштю же
брашно памать црѣства
небеснааго.

Члдо алчнааго накѣрмі тако
же ти самъ гѣ повелѣлъ
жаднааго напои страна на
вѣведи больна присѣти къ
тьмьніци донди виждь бѣдѣх
ихъ и въздѣхни.

Боди ти въ скѣрвь твоѣх
привѣжиште црѣкы: паче же и
кромѣ скѣрвни по всѣа часы и
дњи вѣшьдѣ припади къ
вышньоумоу лицьмъ си землю
покрын.

И приноуди єго поминати та
не оуклонить бо са тебе
дшѣлюбець члвѣколюбьць но
приметь та и оутѣшить та.

Црѣквь же разоумѣван нѣо
соуште олтарь же прѣстолъ
вышнааго слоужителя же
агглы вѣжиа тѣмъ же въ црѣккн
акы на нѣси съ страхъмъ стон
тако прѣдъ очима самого ба:

радошѣв, що постае поживою
для пам'яті про царство небесне.

Дитино, нагодуѣ голодного, як
сам Господь тобі повелѣв,
напій спраглого, прихисти подо-
рожнього, відвідай хворого,
навідай замкненого у в'язниці,
приглянься до їхнього горя і
зітхни. В твоїй скорботі нехай
церква буде твоїм захистом, та
ї поза скорботою кожного дня
і години ввійди і припади до
Вишнього, і притули лице до
землі, і проси його спом'янути
тебе; не ухилиться від тебе
душелюбець і чоловіколюбєць,
але прийме тебе і утішить тебе.

Нехай буде тобі в скорботі
твоїй пристанищем церква,
особливо ж окрім скорботи,
повсякчас, і з початком дня
припади до Вишнього розуму,
лицем своїм землю покрій. І
спонукай Його спом'янути тебе,
нехай не відвернеться від тебе
душелюбець і чоловіколюбєць,
але прийме тебе і утішить тебе.

Церкву ж розумій як сутність:
вівтар — це престол Все-
вишнього, слоужителі — ангели
Божії, а тому в церкві, як і на
небесах, — зі страхом стій, як
перед очима самого Бога;

исхода же не забывай чѣто бѣ:
или чѣто слыша.

Сътвори си въ члвцѣхъ
кротъкыи да небснѣи житель
будеши.

Скорби о грѣсѣхъ въздыхан
о съблазнѣхъ печалоби и о
падении своемъ да очистиши са
да на исходѣ дѣшнѣмъ
обращтеши са бес порока.

Съмьрть поминан въинѣ да
та памать наоучитъ та паче
вьсѣхъ како во жити въ
малѣмъ семь времени.

Буди съмыслнѣ разумѣн
чѣто є вола вжѣна чѣто
трѣвоє нбснѣи црѣ отъ
земельныхъ чѣто проситъ отъ
своега твари не малыа ли и
оудовъ творимыа милостыни
писано во єсть помилоуи да
помилованъ будеши.

Чѣто трѣвоєтѣ отъ насъ
бѣ всего блага испълненъ хвалы
ли нѣ хвалатъ єго ангелы
поклананиа ли нѣ покланаютъ
са ємоу нбснѣи силы.

Нѣ то во проситъ єже намъ
на пользю на спсєниє проситъ
во милостина жаєтѣ
кротости любитъ миръ.

Тѣмъ же ты чадо оного волю
сътвори въ малѣ и онъ твою
волю въ вѣкы дароуи малоє и

виходячи з церкви, не забувай,
що було або що чув.

Виховай себе як людину
покірну, щоб став небесним
жителем.

Жалууй за гріхи, зітхай в
спокусах, сумуй про свій упадок,
щоб очиститися, аби при відході
душі бути без гріха. Смерть
пам'ятай завжди, щоб її пам'ять
навчила тебе поперед усього, як
жити у сьому короткому часі.

Будь розсудливий, розумій, що
є воля Божа, чого вимагає цар
небесний від земних, що просити
від себе не дрібниці чи
удоботвориму милостиню. Бо
написано: помилуй і поми-
луваним будеш. Що вимагає
від нас Бог, повний всілякого
блага: чи хвали, але хвалять його
ангели, чи поклоніння, але
поклоняються йому небесні сили.

Але належить просити те, що
нам на користь, на спасіння. Бо
просити милостиню, — бажати
покірності, любити світ.

Тому-то, дитино, Його волю
вчини в малому, і Він вволить
твою. На віки даруй мале і

вѣзьми вѣчноює дажь єдино
вѣзьми р̄ рицею.

Присвои са возѣ да врагомъ
си видимымъ всѣм̄ и
невидимымъ страшнъ
боудеши.

Въ влѣнахъ житинскахъ єси
въ воєри ли морскѣ и вѣдоу
приємлєши показаю ти с̄ноу
мон истиннага пристанища
монастырѣа дома с̄тыныхъ къ
темъ привѣган и оутѣшатъ та
по скърьви къ нимъ и обеселиши
са с̄нове бо бес печали соуть и
оумѣють печальнааго
оутѣшити.

И аште чьто имѣєши въ
домоу своємъ потрєвно же
онѣмъ донеси имъ вьсе бо то
въ роуцѣ в̄жин вѣлагаєши и
вѣзданъ ихъ боудеши.

Въ градѣ въ немъ же живєши
и въ инѣхъ окрєст̄ныхъ
поишти ли єдиноаго члѣка
богашта са б̄а и томоу вьсею
силою сложашта.

Обрѣте ли такоаго члѣка то
оуже не скърви обрѣте бо оуже
ключъ цр̄ьствиа нѣсьнааго.

Къ томоу присьни и д̄шею и
тѣлѣмъ с̄мотри житиа єго
хожениа с̄даниа в̄дениа и
вьсєго обычаа єго пытан.

Паче же блюди словєсъ єго не
дажь ни єдиномоу словєси єго

вѣзьми вѣчне, дай один раз —
вѣзьмєш сторицею.

Віддайся Богу, щоб усім бути
ворогам видимим, і для
невидимих страшним будєш.

В житєвих хвилях чи в
морській бурі будєш і біди
зазнаєш, показую тобі, сину мій,
правдиві пристановища —
монастирі, дома святих. До них
прибігай, і утішатъ тебе, за ними
затужи і звєселися. Бо їх сини
не знають турботи і вміють
потішити турботноаго.

І якщо маєш щось у своєму
домі потрібне їм, віднеси все до
них, бо то віддаєш в Божі руки
і вони повернуть тобі.

У місті, в якому живєш, і на
околицях відшукай бодай
одного чоловіка, який би боявся
Бога, і служи йому всією силою
своєю.

Знайдеши такоаго чоловіка, то
вже не горюй, бо уже знайшов
ключ царства небєсного. До
нього пригорнись і душею, і
тілом. Вдивляйся, як він живє,
ходить, сидить, їсть, і розпитай
про всі його звичаї. Особливо
ж тримайся мови його, не дай ні
єдиному слову його згубитися в

пасти на землі дражша бо
висьра соѣтъ сѣта словеса.

Праздники же сѣиныхъ
почести не самъ обпиваа са нъ
алчныа и жадныа
накѣрѣмлаа.

Знаемыа твори дом свои:
ништинимъ въдовицамъ
сиротамъ не имощтинимъ кде
главы подѣклонити.

Богатъ ли имѣеши домъ
свои ходъ ли все то бжием
промыслъмъ нъ потъшти са
всього имѣ.

Не рци бо имѣю своѣмоу
моѣ юсть нъ рци поручено ми
юсть на мало дѣни да акы
кжчарь порученою ти
раздаван тако же велить
поручивыи ти тѣмъ же юже ти
далъ вышнии то вышнааго
ты имѣнию сѣтвори въ немъ.

Не оставли послѣднемоу
родоу своѣмоу нъ и дѣт своиа и
женоу свою он все плема своѣ
поручи боу: доброуоумоу
влюстелю юго же милость
велика и батьство несѣвѣдомо.

Имѣнию бо свѣта сего рѣцѣ
подобно юсть соуда отъидеть
вънизъ и пакы сѣ върхоу
приходить тѣмъ же еда
вышнии граждане рѣкы и
сѣсоудъ своихъ не наплънають
ли или скота своѣго не напоатъ.

землі, бо дорожчі за бісер свѣти
слова.

Шануй свѣта свѣтих. Не сам
упивайся, але голодних і спраг-
лих нагодуй.

Знайомим відчини дѣм свѣи,
жебракам, удовам і сиротам,
що не мають де голови прихи-
лити. Чи маеш дѣм свѣи багатий,
чи убогий, — все те з Божого
промислу, і всім тим для них не
скупися. Не кажи про свѣи
маеток: він мѣи, тільки скажи:
поручений мені на короткий час,
і як ключар роздавай те, що тобі
поручене. Бо, як велить
Поручитель тобі, там, де тобі дав
Всевишній, сѣтвори в ньому
маеток Всевишнього. Не зали-
шай останньому в роду твоєму,
але і дѣтей своѣх, і жону свою, і все
плем'я своѣ доручи Богу —
велемудрому опікунові — Його
ж милість велика, а багатства
незнані. Маеток цѣого свѣту
подібний до ріки: вона підходить
вниз і знов вертає вгору, тим-
то, коли поселенці горішніх
берегів ріки не наповнять своѣх
посудин і не напоять своѣї
скотини, мовлячи; лишимо
долішнім поселенцям, а самі
візьмемо мало, то на одно вийде,
як коли б брали і надмірно, не

рекоуштен тако нижьнимъ
гражданемъ оставимъ а сами
мало примѣмъ ни оубо: нъ до
извѣтъка черепають а
нижьними не пекоуть са та же
во рѣка минуѣтъ га.

Тако же во и ш имѣньи не пеци
са послѣдньими сны вѣноуки
правноуки дъштерьми тѣмъ
во инако время ключить са ли
напасть ли татѣва ли рать и
тѣгда изгоувленоѣ не станеть
имъ помагата.

Тѣмъ же въ животѣ своємъ
своєи дшн размышлан и тою
крѣпъко пьци са тако єдина ти
єсть дша єдино время живота
єдина съмръть.

Тѣмъ же собою поболн совож
поскърви и съде очищенна
грѣхомъ проси и на исходѣ
провождениа шт вѣсѣ и тамо
пришьдъшю како вы въ
оуготовано прити и црѣство же
вжнє отъ вѣка.

И полаты же єго свѣтълыа
оучинены соутъ: нъ аште съде
коупилъ га боудеши аште же вы
мира сего богатствѣмъ
коупити єдиноу отъ мьнъ-
шихъ полатъ вышняаго
нєрлма то ни вьсего мїра
богатство съвѣрано не
достойно єсть цѣны єга.

дбаючи про долішних, бо
рїка минає все та сама. Так
отже і про маєток не дбай
для спадкоємців, синів, онуків,
правнуків і дочок, бо їм ви-
паде інший час, трапиться чи
то напасть, чи то крадіжка, чи
війна, і тоді заощаджене не
поможе їм нічого. От тим-то в
життю своїм помишляй про
свою душу і тільки дбай про
неї, бо одна в тебе душа, один
час життя, одна смерть.
Тому пожалій себе і посумуй,
і проси очищення гріхів і по
смерті проходу від бісів і до-
ступу там, де жде тебе уго-
товане царство Боже від віка.

І світлиці його обставлені,
неначе на цьому світі купив
їх. Але коли б за всі багатства
світу цього купити єдину з
найменших світлиць небесного
Єрусалиму, то й зібране всього
світу цього багатство не вартє
ціни її.

Милостынею же коупить са
црѣствию бжїю милостыни же
не въ велицѣмъ и мнозѣмъ и
малѣмъ даганин лежить нъ по
силѣ даюштааго и всѣмъ
срдцьмъ.

Дагание во трѣвоуштимъ
то єсть милостыни она
блаженаа єа же бѣша пълни
сѣсудн и о нѣхъ є дѣвъ
моудрыхъ имъ же црѣство
отъверзе са нѣное.

Сю же милостыню и ты
прими неотъпоустно: и
наважи ѡ на вын своен да
боудеть съ тобоу въиноу въкъ
вѣки.

Глѣтъ во писаниє милостыни
моужѡ акы печать тѣмъ же
аште тѣ примеш ни єдинъ
же отъ соупротивныхъ
встанеть на тѣ ни речеть ти
камо идеши видаште како црѣ
нѣсѣнааго печать носиши и къ
томоу идеши.

въпросъ Како же ю примоу
штвѣт

Вьсако можеш аште хочеш
нѣсть во тѣжко аште во
насытилъ са єси пиштею
накърми альчѣнааго напилъ ли
са єси напои жадѣнааго и
сѣгрѣлъ ли са єси сѣгрѣи
трасоуштааго са зимою въ
храмѣ ли краснѣ и висоцѣ

Милостынею купиться цар-
ство Боже. Милостыня ж
цїнується не величиною і
многою, а й малим подаянням,
але силою і сердечністю
даючого.

Подаяння для тих, що його
потребують, себто милостыня, —
блаженне, ним повні сосуди, і
чинять його непорочні, і для них
відкриється царство небесне.

Панську милостыню і ти
прийми невідпустно і зобов'яжи
нею себе, щоб була з тобою
завжди на віки вічні.

Сказано-бо в Писанні:
милостыня для мужа, як печать,
тому, коли приймеш її, ні один із
недругів не стане проти тебе і
не скаже тобі, куди йдеш,
оскільки побачить, що царя
небесного печать носиш і до
Нього идеш.

Запитання: Як же її прийму?

— Відповідь:

Все можеш, коли хочеш. Бо
ж се не тяжко: коли ти наси-
тився стравою, нагодуй голод-
ного, а напившись, напій
спраглого; коли ти зігрівся,
зігрій і того, що трясеться від
холоду. Коли живеш у гарнім і
високім домі, пригости того, що

вЪзлежиши: вЪведи скытаюш-
тааго сѧ по оулицамъ вЪ домъ
свои.

ВЪзвеселилъ ли сѧ єси на
трапезѣ обесели и скърбаш-
тааго шрадова ли сѧ о чємь
шрадови и сѣтоуштааго
почъстиша ли тѧ тако богата
почъсти и ты оубогыѧ. весело
ли стоупанєши по стєпєньмъ
отъ князѧ нсхода сѣтвори да
вЪ домѣ твоємъ скърбаштє не
ходѧтъ.

И то бо не мала милостыни
єже домашьнаѧ своѧ
бєскърбини бєзъ вЪздыханиѧ и
бєс плача сѣтворити.

Аштє достонни казни
боудѣтъ при коєи любо винѣ
то вЪ того мѣсто помиловани
да боудѣтъ. Тако аштє
боудєши твори то и ты вЪ
казни мѣсто вЪ нсходѣ дшѧ
милость шрѧштєши.

“ Боуди же домъ твои молѣтвѣ
и покои нєрѣемъ слѣжитєлємъ
бѣжнємъ и всѧкомѣ чинѣ
црѣвнѣомѣ и вЪведи таковыѧ
вЪ домъ свои сѣ всѧкою
чѣстью посади ѧ. постави имъ
трапезѣ и тако же самомоу хсѣу
самъ же имъ стани вЪ
слѣжбѣ.

блукає вулицями, у своїм домі.
Коли ти наситив себе при столі,
звесели стурбованого; коли
порадувався чимось, порадуї
засумованого. Коли тебе
почестили як багача, почести й
ти убогих. Коли ти весело
ступаєш по сходах, виходячи від
князя, зроби так, щоб і з твого
дому виходили не сумовиті, але
також веселі. Бо й то не мала
милостиня, якщо своїм до-
машнім поменшити смутку, і
зітхання, і плачу. Коли хто за-
слуговує кари через провину, то
замість кари нехай буде по-
милуваній. Бо так роблячи, і ти
при відході душі з тіла замість
кари знайдєш помилування.

Трапиться ж у домі твоєму і
покоях молитва ієреїв, слу-
житєлїв божих і всякого чину
церковного, то введи їх у дїм
свій, із всілякою чєстю посади
їх, постав їм їду, начєбто самому
Христу, сам же будь їм за
прислугу.

Да оу штарѧ вѣнѧ мѡлта
нѣхъ за та како тѣмъганъ къ бѡѡ
въсхвѡдитъ штъ нѣхъ.

Свѣшта же твоѧ вѣиноу въ
цркви да свѣтитъ. и просфѡра
твоѧ такожде.

Поминаи же соштинѣхъ въ
манастырьхъ аггльскыи образъ
носаштаѧ: аште ти єе како
въведи ѧ въ домъ свои постави
имъ трапезоу въ чинъ
манастырьскыи женоу же свою
и дѣти и отроку наоучи съ
страхъмъ и мълчаниємъ
слоужити како аггеломъ
вѣниємъ.

Проважата же съ покла-
наниємъ отъпоустѧ въдавъ
имъ и манастырю нѣхъ по-
трѣвѣнаѧ.

Мъного бо то аште єдино гѧ
помилоуи на днѣ оукоупиши оу
нѣхъ то и то бес цѣны зѣло
писано бо єсть:

Мъного можетъ молтвѧ
правдѣнаѧго тѣмъ же аште
єдино҃го можетъ то чѣто паче о
аште мнози тацѧ възъпиють
къ бѡѡ.

Паче же къ соштинѣмъ въ
горахъ самъ потроуди сѧ къ
плътнымъ аггеломъ иже
мира сего оустранивъше сѧ:
оугаждаютъ єдиномоу бѡѡ неси
потрѣвѣноє имъ прими

Хай у вѣтарѧ їхнѧ божа
молитва за тебе, подѣбно тимѧну,
сходитъ від них.

Свѣчка ж твоѧ нехай у церквѧ
свѣтитъ, и проскура твоѧ хай там
буде.

Згадуѧ тих, що по монастырях
ангельскѧй образъ носятъ, коли
трапѣться, запроси в дѣм свѧй,
постав їм трапезу, як і в
монастирѧ. Жѧнку ж свою і дѣтѧй,
і слуг навчи зі страхом і мовчки
служити, подѣбно аггелам
божим.

Проводжаючи ж, із поклоном
відпусти їх і дай їм і монастырю
їхньому, що потрібно. Бо
багато окупѣться у них одне
“Господи помилуй” на день, бо
і те вельми безцѣнне. Бо ж
написано: багато може молитва
праведного, тому що одного хоче,
а це краще, аніж безліч ворів
возопіють до Бога.

Найбільше ж потрудися для
тих, що в горах проживають,
ангелів у плоті, котрі від цього
світу усамітнилися і годять
одному Богу, віднеси необхідне
їм, прийми молитву їхню,

мѣтвѣхъ нѣхъ въклада въ срдце
 си сѣга словеса помажи са
 блгословеннємъ єго моли са
 єдиною за грѣхы твоа
 въздѣхнѣти и отъидеши въ
 домъ свои чистъ.

Клеветы же не приймаи нї на
 коєго же чьрноризьца ли
 стїтеля аште и самъ видиши
 съблажнѣюща са.

Послоушан бѣ паче очю си
 рекъшааго не осѣжнѣте да не
 осѣждени боудете.

Паче же мнѣющѣмъ та
 по поѣти не стыди са
 таковимъ главы своє
 поклонати.

Аште тако можеш творити
 не сътворитъ ти пакости
 богатство твоє: нѣ тако же и
 прѣди рекохъ вождь ти боудеть
 црѣствѣхъ нѣсьноуѣмомъ акы
 ходатан и дровгъ добръ.

А зѣлѣ приємломо и хранимо
 зѣлѣє диявола гавитъ са гѣвѣ
 та бѣомъ слава нын.

НАКАЗАННЄ БОГАТЫМЪ

Іако єлико великимъ
 съподобилъ са єси отъ бѣ
 благымъ тольма и большага
 длѣжнѣ єси въздати.

вклади в серце своє святї слова,
 помажся благословенням. Його
 проси тїльки за грїхи твої
 молитися, і відїйдеш додому
 чистим.

Наклепу не приймай на жод-
 ного чорноризця чи свяще-
 ника, навїть якщо сам бачиш
 спокусника. Послухай Бога
 бїльше, нїж очей своїх, бо
 сказано: “Не осуджуйте і не
 будете осудженї”. Найбїльше
 ж тих, що трапляються на
 шляху, не соромся перед та-
 кими схилити свою голову в
 поклонї.

Якщо зможеш так чинити,
 не принесе тобі пакостї багат-
 ство твоє, як і попереду говорив
 тобі: провідником твоїм буде в
 царство небесне, як прохач і
 друг добрий.

І зло прийнятне і зберїгається,
 злїше диявола з’явиться,
 гублячи тебе. Богу нашому
 слава.

Повчаннѣ багатим

Як від Бога сподобився
 великим бути і красивим, то тим
 бїльше і сам маєш віддати.

Отъвързан оуши свои въ
ништѣтѣ стражюштимъ да
обращтеш и ты вѣжи слоухъ
отъвързенъ.

Аци же оубо бываемъ
нашимъ повинникомъ тако и
о насъ обращтемъ несынаго
владкоу.

Отъвращан са ласкавецъ
льстивныхъ словесъ тако и
брановъ искалажтъ бо очи
оумнѣи.

Аште отъ всѣхъ хоштеши
чѣсть имѣти боуди всѣмъ
благодѣтель обьшти.

Аште хоштеши вса соущага
подъ собою исправити добро
твораштага чѣсти и зъло
твораштимъ запрѣщан.

Тако оубо себѣ другы и
свѣтъники имѣи иже не вса
глагола тобою хвалають нъ
судѣмъ правдынымъ
тъштатъ са отъвѣштати ти.

Разоумно послушати
подобаетъ прѣ судигамъ
неоудобъ бо юсть правды
изобрѣсти скоро отъвѣгаште
или отъгонаште.

Разоумѣван прѣ мьдально
твори же расоуждениа не
тъшта са.

Твердо разоумѣи спсени га
своего хранилиште юже николи
же людина обидѣти.

Вуха свої одверзай до тих,
кто у злиднях страждає, тоді й
ти знайдеш Божий слух
одверэтим.

Як ми до своїх підданих
ставимось, так і до нас
ставитиметься Небесний
Владика.

Отвращайся облесливих слів
підлесників, немов ворони вони:
повидзьобують очі й розумних.

Хочеш від усіх пошану мати,
будь для всіх благодійником.

Якщо хочеш всіх, хто тобі
підкоряється, виправити,
поважай творящих добро і
борись з творящими зло.

Таких собі друзів і радників
обирай, що не все тобою
мовлене вихваляють, а
міркуваннями правдивими
намагаються відповідати тобі.

Розумно послухати належить
судьям обидві сторони. Неможе
ливо дійти правди, як поспіхом
чи неуважно судити.

Вдумуйся в суперечку судову
повільно, верши суд не
кваплячись.

Твердо усвідом: запурука
твого спасіння — ані жодної
людини ніколи не скривдити.

Божди своимъ повинникомъ
страшнъ сана ради а любъзнъ
поданиемъ милостына.

Юлико силою прѣвыши юси
всѣхъ тольма и дѣлы
добрыми свѣтѣти ти
подвизан сѧ паче всѣхъ.

Проштенига трѣвоуга грѣховъ
праштан и самъ къ тебѣ
сѣгрѣшаюштага юже во на
равѣхъ нашихъ проштению
бжїга гнѣва бывають свобода.

Тѣгда наречеть сѧ кѣто оубо
истиньныи властелинъ югда
самъ собою обладають и нечѣ-
пымъ похотѣмъ не рабо-
тають.

Сѣмьртъ и гонению и напастъ
и всѧ видимага зѣлага прѣдъ
очима тѣда бождохъ по всѣмъ
днни и часы.

Такъ божди о своихъ равѣхъ
яко же молиши сѧ тебѣ боу
быти.

Не оправдан неправдѣнааго
аште и дробгъ ти юсть ти
обидитъ правдѣнааго аште и
врагъ ти юсть.

Аште кѣто имать очиштеноу
дшїж отъ члвчѣска прѣльсти
и видить хощдость своего
юстьства оумаленига же и
напрасноу сѣмьртъ сего
житнига: въ брѣгъ гѣрдостьныи

Будь для підлеглыхъ своїхъ
саномъ страшнїй, а люб'язнїй
подаяннѧмъ милостинї. Якщо
силою ти вище за усіхъ, то й
справами добрими осявати на-
магайся бїльше за усіхъ. Про-
щення вимагай грїхів, вибачай і
сам тих, хто перед тобою згрї-
шив. Бо раби нашї, від божого
гнїву прощенї, свободу
одержують.

Тодї лише назвуть когось
властелиномъ істиннимъ, якщо
себе подолає і непривабливимъ
похїтямъ не служить.

Смерть і вигнання, і напастї, і
видимї всї нещастя перед очима
твоїми най завжди будуть в усі
днї й години.

Такимъ будь для своїхъ рабів,
як молиш Бога до тебе бути.

Не виправдовуй винного,
навіть якщо він друг тобї, бо
скривдиш праведного, хоча й
ворог він тобї.

Якщо хтось має очищену душу
від зваб людських і неміч свого
єства бачить, ослаблення і
близький кінець життя цього, то
не стане на березї гордошів,
навіть як буде в санї високому.

НЕ ВЪПАДЕТЬ СЯ АШТЕ И ВЪ САНУ
ІЕСТЬ ВЫСОЦЪ.

ВЪ ИЗВѢСТНѢМЪ СРДЦА
ТВОЕГО СЪВѢТѢ РАЗУМѢВАН
СОУШТИНУХЪ СЪ ТОВОЮ НОРОВЫ ДА
ПОЗНАЕШІ ВЪ ИСТИНОУ СЪ
ЛЮБЬВЫЖ СЛОУЖАШТИНУХЪ ТИ
ИЛИ СЪ ЛЬСТІЮ ЛАСКАЮШТИНУХЪ.

МЪНОЗИ БО ПРИГАЗНИЖ
ЛІЦЕМѢРНОЮ ВЕЛЬМИ ИЗВѢСТЬ-
НЫМИ ПАКОСТЬ ТВОРАТЬ.

ІАКО НЕ ДОСТОИТЬ ПОСЛОУШАТИ
КЛЕВЕТАРА СЛАДЪКО ТИ ГЛЮШТА
ИЛИ СЛЫШАТИ НА БЛИЖНЯАГО ДА
НЕ ОТЪПАДЕШИ БЖІИА ЛЮБЪВЕ И
ЦРѢСТВА.

ВЪВЪЗДЪРЖИ КЛЕВЕШТЖ-
ШТААГО ВЪ ОУШНІЮ ТВОЕЮЖ ДА НЕ
КОУПНО СЪ НИМЪ ПОГЫНЕШИ.

О ЗВАНІИ СИЛЬНЫХЪ

ІУГДА ТА ПРИЗОВЕТЬ СИЛЬНЫИ
ТО НЕ ОТЪСТОУПАИ И ІУГДА ПАЧЕ
ПРИЗОВЕТЬ ТА ТО НЕ НАПАДАИ ДА
НЕ ОТЪРНИЕШИ СЕБЕ: И НЕ СТАНИ
ДАЛЕЧЕ ДА НЕ ЗАБЪВЕНЪ БОУДЕШИ.

НЕ НАЛЕЖИ РАВНЪ БЫТИ СЪ
НИМЪ И НЕ ВѢРОУИ МЪНОГИМЪ
СЛОВЕСЬМЪ ІЕГО МЪНОГОЮ БО
БЕСѢДОЮ ИСКУСИТЬ ТА И ІАКО
СМѢТИ СЯ ИСПЫТАЕТЬ ТА

Ретельно обміркуй в серці
своєму, осмисли норови всіх з
тобою сущих, то ж пізнаєш
воістину тих, хто з любов'ю
служить тобі, і тих, хто облудно
пеститься. Бо багато хто
приятню ліцемірною вельми
уславленим людям капості
чинять.

Тому не личить тобі слухати
наклепника, що солодко нашіп-
тує, обмовляючи ближніх, тоді не
полишить тебе ні Божа любов,
ані Царство.

Стримай того, що у вуха твої
нашіптує, то й не загинеш з ним
разом.

Про запросини СИЛЬНИХ

Коли прикликає тебе сильний,
то не відступай. А знову
прикличе, то не нападай, і не
відкинеш себе, і не станеш
далеким, і не забудим будеш.

Не силуйся з ним рівним бути
і не вір купі слів його. Доклад-
ною бесідою спокусить тебе,
насміхатиметься і випробо-
вуватиме тебе. Тож пильнуй

сѣблюди и вѣннман вельми тако
сѣ паденнѣмъ своимъ ходиши.

Богатыи во колѣблѣ сѣ оу-
твѣржѣють сѣ друѣгы оубо-
гыи же сѣпадѣ сѣ пориновенѣ
боудеть друѣгъ ѿго.

Богатоу сѣблѣзливѣшѣ сѣ
мѣнози застоуѣници и глы не-
издреченьными оправдѣть и.

Оубогѣи же сѣблѣзиви сѣ и
припрѣтиша ѿмоу и извѣшта
разоумѣ и не дашѣ ѿмоу
мѣста.

Дѣрзость гѣрдомоу сѣмѣ-
реннѣ такожде иже мѣрзость
богатѣоумоу оубогѣи.

Богатыи вѣзглѣ и вѣси
оумѣлкоша и слово ѿго
вѣзнесоша до облакѣ оубогѣи
же вѣзглѣ и вѣси рекоша чѣто
сѣ ѿсть и аште потѣкнеть сѣ
вѣздринѣть и.

Добро ѿсть богатѣство вѣ
немъ же нѣсть грѣха а зѣло
ѿсть ништѣта вѣ оустѣхѣ
нечѣстиваго.

Члѣкоу завидливоу не лѣпо
ѿ богатѣство ни же ѿсть сѣвѣ
зѣлѣ иномоу добрѣ боудеть
вѣзвесели сѣ вѣ имѣни
своѣмѣ.

Завидливоу оу сѣбе нѣсть
зѣлѣниша и сѣ вѣзданиѣ зѣловѣ
ѿго аште и добро сѣтворить то

дуже, бо в небезпеци пере-
буваеш.

Багатий, коли вагається,
стверджує себе перед друзями,
вбогий же, як впаде, полишений
буде друзями його.

Багатому, що помилиться,
численні заступники допомо-
жуть і словами незбагненними
виправдають, вбогий же
согрішить, то розгніваються на
нього, сумніватимуться в його
розумі та не дадуть місця.

Зухвалість для гордого —
упокорення, а для багатого
убогий — мерзота.

Вимовить багатий щось, і
змовкнуть всі та слова його
піднесуть до небес, убогий щось
вимовить, то всі питають: що
воно? А як оступиться —
зіштовхнуть.

Добро є багатство, нема в нім
гріха, та злом є злиденність в
устах нечестивого.

Людині заздрісній не до душі
багатство. Не може злий до
іншого по-доброму ставитись, не
в радість йому багатство.

Немає людини злішої, ніж
заздрісна, бо віддяка це за злобу
її. Навіть, коли добро зробить,

забивъ сѧ творить и на
послѣдѣкъ изнесеть зѣлобоу
свою.

Око лихоньца не насытитъ
дорѣсти и обида лѣткаваго
исоушаєть дѣшу його.

Око лѣкаво завидливо о
хлѣбѣ и скоудно на трапезѣ
своєи.

Нѣсть веселна паче радости
срдѣчнаго лѣче єсть сѣмьртъ
паче живота горька.

Мьсти дѣшу свою веселнємъ
и тѣши срдѣце свое и печаль
далече отърнини отъ себе да не
въ скорѣ сѣстарѣєши сѧ.

Красна єсть милостини въ
врѣмѧ скѣрби тако же и облаци
дѣждевьнини въ врѣмѧ ведра.

Братна и помошть въ врѣмѧ
скѣрби и па обоєго милостини
избавить нмѣниє и крѣпость
възносить срдѣце о шбаче обоєго
страхъ гнѣ.

Наказаніє члѣкоу доволѣєть
и малоє [. . .]

О всѧкомъ дѣлѣ боудн
бѣдръ и всѧкъ недоуѣ не
пристоупить къ тебѣ.

Чѧдо въ животѣ своємъ
искоуси дѣшъ свою: и виждь
чѣто єи єсть зѣло и не дажь
єи: не ключить бо сѧ всѣ
всѣмъ не всѧка доуша въ
всѣмъ блѣговолить и не

то забудеться і, насамкінець,
виявить злобу свою.

Око здирника не насититься,
і прикрість нечестивого висушує
душу його.

Око лукаве до хлѣбу жадібне,
і скудне на трапезі своїй.

Нема веселоцѣв лѣпших від
радоцѣв сердечних, краще
смерть, ніж життя гірке. Улещуй
душу свою веселістю та втїшай
серце своє, і смуток далеко
відкинеш від себе, і не швидко
старітимеш.

Красна милостиня в часи
нещастя, вона як хмари дощові
в час засухи.

Братія — поміч у час скор-
боти і більш за те; милостиня
надбань позбавляє і серце
зміцнює, а найбільше — страх
Господень.

Людині [розумній] і малої
кари достатньо. [. . .]

Будь-яку справу робитимеш,
бадьорим будь і ніяка недуга не
підступить до тебе.

Чѧдо, у житті своїм випробовуй
душу свою, зрозумій, що таке зло
і не піддавайся йому, тоді не
трапиться ні з ким нічого. Не
кожна душа до всіх добро-
зичлива, тому не зловживай їжею,

прѣсыштан сѧ въ всѧком
пишти и не разлѣван сѧ на
различьнѣ брашьнѣ.

Въ мнозѣ бо брашьнѣ недѣгъ
вываѣть и прѣсыщениѣ до
кроучины дондѣть прѣсыш-
тениѣмъ бо мнози оумьроша
помьнанн же се приложитъ сѧ
животѣ.

Нѣсть оубо добро не хранити
сѧ отъ всѧкого соуда.

Чѧдо тако же имаши добро
сътвори себѣ и приношеннѧ вѣѣ
приноси достойно помани тако
сѣмьртъ не замьдълитъ и
завѣтѣ адовѣ не показнѣ
высть.

Даже не оумьрешн добро
сътвори дробгоу и по силѣ
своѣи простьри робкоу и даждь
оубогымъ по силѣ своѣи.

Не лиши сѧ добра и часть
добра не минеть тебе и не
инѣмъ ли оставиши тажаниѣ
своѣ и трѣды твоѧ на
раздѣлениѣ жрѣвнѧ тако нѣсть
въ адѣ искати пишта.

Чѧдо не люби множьства
неключима и не весели сѧ о
снѣхъ ненаказаныхъ рекъше
нечьстивыхъ аште и
оумьножатъ сѧ не весели сѧ о
нихъ аште нѣсть страха гнѣ
съ ними не вѣрѣи животоу ихъ

утримуйся від наїдків різно-
манїтних.

У многому брашні (харчі)
недуга корениться, пересичення
ж до журби доводить, багато
хто помер від пересичення.
Пам’ятай це та приклади до
життя свого.

Не є добре боронитися від
будь-якого закону.

Чѧдо, як прагнеш ти добро
собі робити, приношеннѧ Богові
приносъ достойні, пам’ятай —
не загається смерть і заповіт
пекельний не видкий суть.

Навіть до самої смерті добро
твори іншим, у міру сил протягуї
руки і давай убогим у міру сили
своєї.

Не відмовляйся від майна, і
частина його не омине тебе; хіба
ж не залишиш комусь ужитки
свої і працею набуте твоєю на
розділення за жеребом?!
Бо непотрібно у пеклі їжу
шукати.

Чѧдо, не люби безлічі марного
і не радій синам-невігласам,
тобто нечестивим. Як помно-
жуватимуться, не радій за них,
бо страху Господнього в них
немає, не віруй життю їх.
Зїтханнѧ і голосіннѧ неви-

въздыханіе бо и плачь не-
видіиъ и вънезапоу коньчиноу
нухъ разоумѣиши.

Лодче бо је одинъ нежелн
тысашти и оумрети доврѣе
вештадъ нежелн имѣти чада
невѣрна штъ єдиного бо
разоумива оуселить сѧ градъ
колѣно же безаконьныхъ
опоустѣють мѣного сицега
видѣ око мое.

Члвкъ мудръ въ всьмь
оугодитъ и въ дни грѣха
уклонить сѧ съгрѣшениа
всакъ разоумивы и познають
мощрость.

Разоумьнии словесы ти
оумощриша сѧ и оудержаша
притъча испытъны.

Дѣлатель пиганица не
обогаѣють.

Медъ и жены отворѣтъ
разоумьныа и прилѣпѣли сѧ
любодѣицахъ дьрзѣи
боудеть.

Слыша ли слово таино да
оумреть съ тобою и не
всакомоу словеси вѣроу ємли.

И дѣниє мѣжа и смѣниє
зоубъ и стоупаниє члвка
възвѣститъ гаже о немь.

Єсть мълча обрѣтаа сѧ
мощръ єсть дроугы и

диме, і раптовий скін їх май на
думці.

Ліпше один, ніж тисячі. І
померти ліпше бездітним, ніж
дітей мати невірних. Від одного
розумного розростуться міста,
а рід беззаконний їх спусто-
шить. Багато такого бачить око
мое.

Людина мудра у всьому
догодить і у дни гріха уникне
согрішіння, і кожний розумний
спізнає мудрість.

Розумними словами умуд-
ришся і дотримаєшся притч
випробуваних.

Робітник-п'яниця не стане
багатим.

Мед хмільний і жінки від-
вертають розумне; хто до
перелюбців підлипає, зухвалим
стане.

Як почувеш слова потаємні,
най помирають з тобою, і не
всякому слову йми віру.

І діяння мужа, і посмішка його,
і хода людини провіщають про
неї.

Є такі, що мовчать, а мудрі.
Інакші є, що відразу викликають

ненавидимъ многою бесѣдою и
їсть мълча не имать бо
отъвѣта.

Члѣкъ мудръ оумлѣчить до
врѣмене: и оумножані слова
мързѣкъ боудеть гърдані сѧ
възненавидѣнъ боудеть.

Дараніе безоумнааго не
сътворишь польза никоѣга же:
мало бо въдасть а мълного
испоноситъ.

Поплѣзение отъ земля
добрѣе паче нежели шт ѡзыка.

Оусты безоумнааго отъвѣр-
жена боудеть притѣча не речеть
бо іѣга въ время свое.

Морокъ зълъ члѣкоу лѣжа и
въ оустѣхъ ненаказаныхъ
присно боудеть.

Оуне іе тать неже лѣжа
присно оба же пагоубоу
наслѣдоуета.

Мъзда и дарове ослѣпляютъ
очи мудрыхъ да видаштен не
видать.

Чѧдо съгрѣшилъ ли іеси къ
томуу не прикладані и ш
първыхъ помолі сѧ іако же
отъ лица змїнна тако бѣжи
отъ грѣха.

Стоудъ оцѣю: о ненаказанні
рожденааго штъ него.

теревенями. І такі є, що мовчать,
бо відповіді не мають.

Мудра людина умовкає до
певного часу, а той, хто багато
говорить, огиду викличе.

Дїяння безрозумного жодної
користі не приносить: мало дає,
та багато вимагає.

Спотикання від землі ліпше,
ніж від язика.

Від вуст безрозумного відки-
нуто буде притчу, не промовляє
він її своєчасно.

Морок злий для людини лжа,
і в устах невігласа завжди вона
буде.

Краще розбійник, ніж лжа
повсякчас: обое ж згубу
спричиняють.

Мзда і дари засліплюють очі
мудрих, тож зрячі не бачать.

Чѧдо, як согрѣшив, то до того
не дорівнюйся і спершу
помоліся. Як від обличчя
змїного, біжи від грѣха.

Сором батькові через невігласа,
ним народженого.

Дѣшти же на оумленіе
будеть дѣшти мудра почыс-
титъ мужа своего.

Оца и мужа посрамить
дѣрзага и отъ обою приметъ
вещьстие.

Надъ мъртвыимъ плачиса
отънде бо свѣта и безоумнааго
плачи са иштезе бо отъ него
разоумъ.

Вьргыи на пѣтицѣ камень
отъгонить ꙗко тако же иже
поноситъ другъ своему
разорить дружбею.

За друга аште отъверзеши
оуста не стыди са есть бо
сѣмѣреніе.

Не кльни са именемъ стѣ:
члѣкъ кльни са мѣного
исплънитъ са безаконіа: и не
отъиметь са отъ домоу его
рана и аште сѣгрѣшитъ грѣхъ
его на немъ.

Члѣкъ сѣлаза отъ одра
своего гла въ дѣши своен кто
ма видить и стѣны застоають
ма и никъто же мене видить
яко крыю са грѣхъ моихъ и не
въспоманеть вышнни и очи
члѣвчскѣ страхъ его.

И не разоумѣ яко очи гнѣ-
тъмами есте свѣтѣлѣише
слнцѣ призирающіи на вса
путьи члѣвчскыа и сѣмат-

Дочка ж для замилування
буде, дочка мудра шануе чоло-
віка свого.

Отця і чоловіка осоромить
зухвала і від обох осуд сприйме.

Над мертвими плач, бо по-
лишають світ цей. За без-
розумних проливай сльози, бо
відійшов від них розум.

Як кинути у птаха каменем,
то відженеш його; так і той, хто
гудить друга свого, зруйнує
дружбу.

За друга стати не соромся, бо
умиротворення це.

Не присягайся ім'ям святого.
Людина, яка клянеться, знач-
но сповниться беззаконням
і не відійде від її дому
біда. А согрішить, то гріх її на
ній.

Людина, що піднімається з
одра свого, промовляє в
душі своїй: "А хто мене
бачить? І стіни заступають
мене, і ніхто мене не угле-
дить. Як приховаю гріх мій,
і не знатиме Вишній". А
в очах людини страх її.
І не розуміє, що очі Господні
у темряві світліші за сонце.
Провидить всі шляхи люд-

раюшти въ танныхъ мѣс-
тѣхъ.

И разоумѣють оставльше и
такъ ничто же лоще страха гнѣ
и ничто же слаже юже
вънимати заповѣдѣмъ гнѣмъ.

Стыди са оцѣ и матере
блудѣмъ.

Сильнаго и властелина о
лжи.

Судна и князя о
сѣгрѣшеньи.

Сѣбора и люди о безаконии.

Объштѣника и друга о
неправдѣ.

Мѣста на немъ же живеши о
татѣвѣ и правды бжиги и
завѣта юго.

Храни са отъ словесъ
поносныхъ на друга и не
поноси ти давъшж и не стыди
са о снхъ.

И на соудѣ не оправдаѣ
нечестива.

О дързости

Съ дързѣмъ не ходи на поутѣ
да не въстанеть на та тѣ бо
сѣтворить по силѣ своен и въ
воземьн юго погынешн.

ські і зрить у потаемних
місцях.

І розуміють ті, хто від
[гріха] відмовились, що немає
кращого, ніж острах Госпо-
день, і що ніщо не є таким
солодким, як дослуховуватись
заповідей Господніх.

Соромся батька і матері
розпутних.

Сильного і властителя
брехливих.

Судю і князя, що грішать.

Зібрання і людей
безаконних.

Співучасника і друга
неправдивих.

Місця, в якому живеш, за
лиходійство.

І прагни правди Божої і
Заповіта Його.

Боронись від слів на друга
образливих, не ображай того, хто
тобі давав, і не соромся його.

І на суді не виправдовуй
нечестивого.

Про зухвалість

Із зухвалим не ставай на шлях,
тож не завадить він тобі. Він
чинить по силі своїй, і в нерозумі
його загинеш.

Съ арѣмь не свари сам и не ходи съ нимъ сквозѣ поустыню предъ очима бо його кровъ тако ничто же єсть и иде же не боудеть помостити то тоу и низложитъ та.

Съ оуродивымъ свѣта не твори не можетъ бо словесе държати.

Прѣдъ чюждими не сътвори ничто же тайна не вѣси бо чьто ти сътворатъ.

Не гавлаи всакомоу чловѣкоу срѣца своєго да не възнесеть ти хвалы.

Не даждь женѣ дшѣ своєга настопити єи на крѣпость твою.

Не сѣрѣтан жены блудьница да не како вѣпадеши вѣ сѣти єга.

Дѣвы не съматраи еда како съблазниши сам вѣ опѣтиминахъ єга.

Не даждь блудьницамъ дшѣ своєга да не погоубиши наслѣдїа своєго.

Отъврати очи свои отъ жены красьны и не глѣдан чюжега доброты вѣ добротѣ бо женьскѣи мнози заблудиша: и дробужьва отъ неѣ тако огнь разгараєть сам.

Съ можатицею отиноудь не посѣди и не повесѣдоуи съ нею

Із гнѣвливым не сварись і не ходи з ним через пустелю. На його погляд, кров — це ніщо, і якщо не допоможе тобі, то тут і життя позбавить.

Із юродивим не радься: нездатен слово тримати.

Перед чужими не роби нічого таємного: не знаєш, що зроблять з тобою.

Не відкривай кожній людині серце своє, тож не огудить тебе.

Не віддавай дружині душу свою: наступить на міць твою.

Не йди назустріч жінці блудливій, тож не потрапиш у тенета її.

До молодиці не приглядайся, адже як звабишся, то кару від неї одержиш.

Не віддавай блудницям душу свою, тож не занастаєш потомство своє.

Відведи очі від дівиці красної і не шукай краси чужої: через красу жіночу багато хто заблукав і дружба від неї, як в огні, згоряє.

Із заміжною не сиди поруч і не бесідуй з нею у хміль, бо

въ винѣ: еда како оуклонитъ сѧ
дшѧ твоѧ на ню и дхѣмь
своимь поплѣзнеші сѧ въ
пагоубоу зълѣ.

Не рвьвноуи славѣ грѣшника
не вѣси бо како будеть
раздробшениѣ его.

Не оставлѧ старааго дръга
новыи бо нѣсть тѣчньнъ юмоу.

И съ моудрыми съвѣщавѧ
и съ разоумьныими боуди
размышлениѣ твоѣ и всѧ
повѣсти твоѧ въ законѣ
вышьнааго.

Моужнѧ правдыни да обѣ-
дають съ тобою и въ страстѣ
гнѧи боуди похвала твоѧ.

Прѣмоудръ соудни накажеть
лѧди своѧ: и владычство
разоумивааго оучинено боудеть:
нако же боудеть соудни людѣмъ
своимъ такъ же и слоужы его.

Въ роуцѣ гнѧи властѣ земля и
прѣподобьнааго въздвигнетъ на
ней.

Не дръжи гнѣва на ближ-
нааго своѣго и не сътвори
ничьсо же въ дѣлѣхъ досаж-
дениѧ възненавидѣна прѣдъ
бѣмь и члѣкы гърдыни и отъ
швоухъ съгрѣшитъ неправьда.

Начатъкъ гърдына члѣка
отъстоупающаго отъ гѧ и отъ
сътворьшааго и отъстоупи
срдѣце его.

прихилитъ душа твоя до неї
і духом своім поповзеш у пагубу
злу.

Не прикладайся до слави
грѣшника: не відаеш, якою буде
руїна його.

Не полишай старого друга,
новий не буде таким самим.

З мудрими тримай раду, і з
розумними хай буде розмір-
ковування твоє, і всі бесіди твої
в законі Вишнього.

Мужі праведні хай обідають з
тобою, і у страху Господньому хай
буде хвала твоя.

Премудрий Суддя покарає
людей своїх, і влада розумного
установиться. А як буде суд-
дею людям своїм, так і слуги
Його [коритися мають].

В руці Господній влада земна
і преподобного знесе над нею.

Не гнівись на ближнього
свого і не чини нічого, що
досаждає. Ненависні Богові і
людям гордоці. І гнів, і на-
докучання — гріх неправедний.

Зачин гордині, коли людина
від Бога відступається і серце
своє віддаляє від Того, хто
створив її.

Не право єсть оукарати Ѹ
бога разоумива и не подобно
єсть славити мужа грѣшна.

Самъ испърва сътвори
чловѣка и остави и въ роуцѣ
мысли своѣга: аште хочеш
съблюдеши заповѣди и вѣроу
сътворити: бл̄говолення.

Прѣдъложилъ ти огна и
водоу на не же аште хочеш
простѣреш роукоу.

Прѣдъ члвкъмъ животъ и
съмъртъ и єже аште изволить
дасть са ємоу тако многа
прѣмоудрость гн̄а.

Крѣпкъ силою и зьран
вьсего и очи єго на боштинхъ
са єго и тѣ познаєтъ вьсак
дѣло члвско.

Не заповѣдалъ ни одному
же бештъствовати и не дасть
ославы ни єдиномоу же
съгрѣшати.

Обраштага са къ боу огрени
са грѣха и отъврати са отъ
неправды и зѣло възньавиди
мързость.

Първєє даже въ недоугъ не
въпадеши съмѣри себе и въ
врѣма грѣхъ шврати са къ гоу.

И не замьдѣли въздати
молитвоу въ врѣма и Ѹготови
себе и не боуди тако члвкъ
искоушага ба помани гнѣвъ въ
днь съконьчания своєго.

Не слід докоряти бідному на
розум, не личить уславляти
мужа грішного.

В собі спочатку створи людину
і тримай її в руці помислів своїх,
якщо хочеш дотримуватися
заповідей і через віру досягти
благовоління.

Поставлено тебе між вогнем
і водою, тож куди прагнеш
протягнути руки?

Життя і смерть перед людиною,
і, як волітиме, дано буде їй багато
Премудрості Господньої.

Всемогутньою силою прови-
дить усе, і зрятъ очі Його на тих,
хто страхаеться Його, і так
спізнає усі діла людські.

Не заповідав жодному без-
честити і не дасть волі жодному
грішити.

До Бога звертаючись,
обгородися від гріха, відвернися
від неправди і дуже зненавидь
мерзотність.

Доки не занедужав, смири
себе і в годину гріха звернися
до Господа.

Не забарись віддати молитву
вчасно і приготуй себе, і не будь
людиною, що спокушає Бога.
Пригадай гнів [Божий] у день
сконання свого.

Добро єсть обличати нежели гарити са.

Обличи друґа мѣногашьды во вываєть клевета и не всакомѹ словеси вѣроѹ ємли.

СЛОВЕСА ПРИТЪЧНАГА

Прѣмудрин словеси прѣдъ ведеть са и члѣкѹ мудрѹ годѹ боудеть вельможамѹ.

Лѹче члѣкѹ сѣкрывага бѹєсть свою нежели сѣкрывага мудрость свою.

Ненавидан обличенига наслѣднѹ грѣхы и боґан са гдѣ: швратитѹ са срьдцьмѹ.

Познанѹ єсть издалеча сильныи газыкѹмѹ своимѹ.

Разоумивыи же вѣсть вѹ чемѹ са поплъзаєть.

Срдце боґаґо тако сѣсодѹ оутълѹ всакого разоума не одръжить.

Слово мудро аште оуслышитѹ разоумивыи вѣсѹхвалитѹ є и кѹ немѹ приложитѹ.

Боголишивыи же смѣхѹмѹ вѣзнесеть гласѹ свои мѹжь же мѹдрѹ одѹва осклабитѹ са.

Осквърнаєть свою дшѹ шѣпѣтьникѹ.

Яко же сѣлѣпан сѣсодѹ изломленѹ тако же оучан безоумнааґо.

Ліпше випробовувати, ніж лютитись.

Як винуватять друга почасту — це наклеп, не кожному слову довіряй.

Слова приповісні

Премудрі слова попереду йдуть, і людина мудра уподобана буде вельможами.

Ліпше людині приховувати буйність свою, ніж приховувати мудрість свою.

Зненависник викриття успадкує гріхи, а боязкий перед Господом навернеться серцем.

За мовою пізнають сильного на відстані.

Розумний відає, в чому оступився.

Серце буйного мов посудина утла: жодного розуму не утримає.

Слово мудре як почує розумний — вихвалитиме і до нього дослухається.

Недоумкуватий сміхом голос подасть, муж мудрий ледве посміхнеться.

Сквернить душу твою нашіптувач.

Як посуд розбитий зіплювати, так і безрозумного вчити.

Иже повѣдаєть безоумномоу
и на коньци речеть чьто бѣ.

Дьвѣ вешти оумножаєть
грѣхы и третиа наведеть
гнѣвъ.

О женахъ зълыхъ и добрыхъ

Мала єсть вса зѣлова
противоу зѣловѣ женьскѣ и
жрѣвни грѣшника да испадеть
на ню.

Жена лубкава гзѣва срдчѣнага.

Отъ жены начатъкъ грѣхоу:
и тожъ вси оумираємъ.

И - - - женѣ дръзновенига на
та глѣти аште не ходить подъ
рукою ти отъ сѣци ю отъ
плѣти своєга.

Жены добры блжнѣ єсть
мужь єга и число дний єго
соугово.

Жена добра веселитъ мужа
своєго и лѣта єго испълнитъ
мирѣмъ.

Жена добра и мудра часть
блага і въ части богацѣныхъ са
га дана воудеть.

Женоу мудроу не оудовь
обрѣсти.

Въ женахъ рѣдъко обрацѣши
истиноу.

Як повідають щось не-
розумному, наостанок говорить:
“А що то було?”

Два вчинки примножують
гріхи і третій наводить гнів.

Про жінок злих і добрих

Замалою є будь-яка злоба
проти злоби жіночої, і жереб
грішника нехай випаде їй.

Жона лукава — виразка
сердечна.

Від жінки початок гріха, і через
неї всі помираємо.

Не давай жінці зухвало
говорити з тобою — як не
ходить під рукою твоєю, відсічи
її від плоті своєї.

Добра жінка — благо для
свого чоловіка, і кількість літ
життя його побільшується.

Добра жінка звеселить чо-
ловіка свого, і роки життя його
наповнить злагодою.

Жінка добра й мудра — час-
тина блага і до тих, хто боїться
Господа, належатиме.

Жінку мудру не легко набути.

В жінках нечасто знайдеш
істину.

О ДЕСАТИНѢ

Не гави са прѣдъ гѣмь:
тѣшть вѣсе во се юсть
заповѣди ради: приношение
правдѣнааго мастить олѣтара
и благооуханна юго прѣдъ
вышнимь.

Жьртва мѡужа правдѣнаа:
блѣгопрѣатѣна и памать юго не
забѣвена боудеть: окомь блѣгомь
прослави гѣ и не оумало и
начатѣка отъ роукѣ своєю и
всѣмь оѣтите десатинѡв.

Дажь вышнемѡв подагание
юго тако гѣ въздаган юсть и
седмерицею въздасть ти.

И не привлижан са жьрत्वѣ
неправдѣнѣ: тако вѣ соудни
юсть и не прѣиметь лица о
оубозѣмь и мольбоу обидѣмааго
оуслышитъ.

Не имать прѣзърѣти і
мѡлтвы сирааго ни въздовнца
югда извѣщають вѣсѣдоу не
слѣзы ли въздовици по ланитама
текоуть и вѣ - - .

Милоуѣ же оубогыѣ съ
блѣгословеньемь прѣмать
боудеть и мольба юго до облакѣ
дондеть.

Мѡлтва съмѣренааго облакы
прондеть

гѣрдааго же мѡлтва
разгнѣвають сътворѣшааго и.

Про десятину

Не з’являйся перед Господом
з руками порожніми. Усе це
ради заповіді: приноси
праведного умащують вѣтвар і
пахощі його перед Вишнім.

Офіра мужа праведного гожа,
і пам’ять його не забудеться.
Оком блѣгим уславляй Господа
і не умаляй витоку від руки своєї,
і всім освятите десятину.

Дай Вишньому подаяння
Його, бо і Господь відплачує, і
усемеро відплатить тобі.

До жертви неправедної не
наближайся, бо є Бог суддею і
не сприйме личину ницого, а
мольбу скривдженого почує.

Не повинно зневажати мо-
литву сиротини, ні вдовиці, коли
про себе оповідає. Чи не слѣзи
вдовиці по щоках течуть. [...]

Хто одарує милостинею
убогого, з благословінням
прийнятий буде, і молитва його
до неба дійде.

Молитва смиренного до неба
дійде, гордовитого ж молитва
прогніває Того, хто створив
його.

О ЗЛАТОЛЮБЪЦИ

Любани злато не оправьдаты
са и любани растьлѣюштага
самъ насытитъ са мѣнози
съпадоша злата дѣла и бысть
пагоуба ихъ прямо лицъ ихъ.

Блжнѣ блгдѣти иже обрѣте
са бес порока и иже въ слѣдѣ
злата не иде кѣто съ іестъ да
блжнѣ іего: сътворишь бо
іестъ дивнага въ лждѣхъ
своихъ.

Кѣто искоушенъ имъ бысть
и съвършилъ са и да вѣдѣтъ
на похвалениѣ.

Кѣто вы моглъ прѣсто-
упникъ быти и не прѣстоупи
и зло сътворити и не сътво-
рилъ да оутвърдѣтъ са
благага іего и милостыни іего
исповѣсть цркъы стага.

Богаштааго са гѣ не
съраштѣтъ зѣло аште ли въ
напастъ вѣпадетъ то паку
изьметъ іего.

О МЕДОУ

Въ медоу на можан са
мѣногы во погоубилъ медъ
горестъ дшї мѣного пиємъ
медъ съ гнѣвъмъ и съ клеветоу
зѣлѣ.

Про златолюбѣци

Хто любить золото, не
виправдається, і той, хто любить
розпусне, сам насититься.
Багато хто занепав заради
золота, і була погибѣль їх перед
лицем їх.

Блажен благодатями той, хто
без пороку і за золотом не
прямує. Хто би не був він,
пошануємо його, бо диво учинив
серед людей таких, як і сам.

Хто випробуваний Ним був і
удосконалився, хай буде
хвальний.

Хто міг би злочинцем бути і
не переступив, і зло міг вчинити,
а не вчинив, хай ствердиться
добро його і милості його визнає
Церква Свята.

Того, хто Бога боїться, не
зустріне зло, а як у напастъ
потрапить, то знову таки
вивільниться.

Про мед¹

У [питті] меду не змагайся,
багатьох-бо погубив мед. Від
надмірного пиття меду гіркота
на душі, гнівливисть і обмови
погані.

Въ пирѣ меда не облыган
ближняаго и не сърнини єго въ
веселни єго.

Старѣишиною ли тѣ
поставиша то не възноси са
боуди въ нухъ гако єдинъ отъ
нихъ.

Иде же послоушаниє бѣдетъ
не изнеси бесѣды и без оума въ
пирѣ не моудри са боуди гако
же вѣды и мълча.

Посредѣ вельможъ не равнѣ
са твори и номѣ не глѣштю
не зѣло прилежи моужъ же
свѣтливъ не прѣзритъ
размышленига.

Бесвѣта не сътвори ничьсо
же и єгда сътвориши не раскаи
са.

Не свѣщан съ подѣзи-
раюштиними тѣ и отъ
искоушаюштинухъ тѣ съкрыи
свѣтъ.

Не свѣштаван съ стра-
шивѣмъ о врани съ кѣпцѣмъ
о приложенїи и съ коупѣюш-
тиними о коупли и съ
завидливѣмъ о похвалении и
съ несмилостивимъ о
помилованїи и съ равѣмъ
лѣнивѣмъ о мѣнозѣ дѣланїи не
наложи на снѣга ш всакомъ
свѣштани.

Съ моужѣмъ блговѣрномъ
боуди єго же аште познаєши

На учті, п'ючи мед, не об-
мовляй ближнього, не позбавляй
єго веселості.

Старійшиною [бенкету] коли
тебе поставлять, то не заз-
навайся, а будь серед них, як
один з них.

Якщо на учті розмова йде, не
встрявай у розмову. Нерозумно
на бенкеті мудрість виявляти,
вдавай, ніби знаєш, і мовчи.

Серед вельмож не вдавай
рівного з ними, і від іншого
мовчазного не дуже відме-
жовуйся. Муж-порадник не
зневажить роздумливого.

Без поради не роби нічого, а
коли зробиш — не розкаюйся.

Не радься з тими, хто підо-
зрює тебе, а від тих, хто спо-
кушає тебе, приховай пораду.

Не радься з боязким про
сварку, з купцем про хитрощі, з
покупцем про купівлю, із
заздрісником про похвалу, з
немилостивим про помилування,
з рабом лінивим про многі
діяння. Не покладайся на цих
у будь-якій пораді.

Будь із мужем благовірним,
якщо довідаєшся, що він

сѣвѣдаюшта заповѣди гнѣ и аште сѣгрѣшиши поволить сѣ тобою и сѣвѣта срдѣчьнааго поставить.

Юсть мѡужь сѣмысльнѣ и многомѣ казатель и своен дшн юсть неклѣчимѣ.

И юсть члѣкѣ мѡдрѣ своен дшн и плодѣ разѡма юго вѣ обстѣхѣ вѣрнѣ.

Мѡужь мѡдрѣ люди свѡла накажетѣ.

О мрътвьцихѣ

Чадѡ надѣ мрътвьцьмѣ источи слъзы и како же зѣлѣ стража начьни плачѣ и како же достонѣ сѣкрыи тѣло юго и не прѣзьри погребеннѣ юго.

Горькѣ сѣтвори плачѣ и рыданнѣ днѣ юдинѣ или дѣва хѡбленнѣ ради: отѣ печали бо сѣмръть вьваютѣ и печаль срдѣчнаа сѣломить крѣпость.

Помани обстѣвѣ како и сице твои мѣнѣ за ѡттра а тебѣ днѣсѣ.

Вѣспомани сѣ о немѣ вѣ нсходѣ дшн юго и ѡтѣши сѣ вѣ печали бо и вѣ плачи не сѣтвориши полза юмоу никѡе га же.

Срдѣце своѣ дажѣ ѡтръневати кѣ гѡу сѣтворишжѡмоу тѣ и

дотримуетѣся заповѣдей Господнѣх. І коли согрѣшиши, то переживатиме з тобою і пораду сердечну подастѣ.

Є муж знающій і багато чому учитель, а своій душі — непридатний. І є чоловік мудрий душею, і плід розуму його в устах вірних [християнських].

Мудрий муж людей своїх навчає.

Про мерцѣв

Чадѡ, над мерцем пролий слъози, і коли година нещастѣ почнетѣся — плач. І належить поховати тѣло юго, і не відцурайся від поховання юго.

Гірко плач і голоси один день чи два. Від злих слів, від печалі бо смерть буває, і сумування сердечне переламає міць.

Спом'яни правило: як і ти до мене вранці, так і я тобі в цей день.

Споминай його, коли полишає душа його, і утішишся. У печалі і в риданні жодної користі не принесеш йому.

Серцем своїм, не зволікаючи, звернися до Господа, що

прѣдъ вышннимъ помолн сѧ
н отъврѣзи оубѣста своѧ на
молтвоу н о грѣсѣхъ своихъ
помолн сѧ н оубога помилуѣи.

Печаль велика испърва
сѣзъдана бысть въсакомоу
члѣкоу.

Имѣннѣ неправдъныхъ тако
рѣка исхънетъ.

Чада грѣшныхъ мръзъка
боудуть живоушта съ
притъчами нечъстивыхъ:

Чады грѣшныхъ наслѣднѣ
погынеть н съ сѣменьмъ ихъ
боудеть поношениѣ.

О оци нечъстивѣ зазрѣтъ
чада тако юго ради приѣмлютъ
поношениѣ.

Чада грѣшныхъ не
оукоренѣтъ сѧ.

О чьсти родитѣль

Гѣ прославилъ оца о чадѣхъ
н соудъ мтрѣнь оутврѣдилъ
юсть о чадѣхъ.

Чьтын оца оцѣсти грѣхы н
тако же богатыи сѧ прославить
мтрѣ своѣ.

Чьтын оца възвеселить сѧ о
чадѣхъ н въ днѣ мольвы своѣга
послоушанъ боудеть.

Прославляган оца длъгы днѣ
сѣтворить н послоушган гѣ
поконть мтрѣ свою.

створив тебе, і перед Вишнім
помолися, і відкрий вуста свої
для молитви, і за гріхи свої
помолися, і убогого помилуй.

Тугу вельми велику спершу
дано було кожній людині.

Добро неправедних мов ріка
висохне.

Діти грішних мерзотно
житимуть — з недолями не-
честивих.

Дітей грішних спадщина за-
гине, і роду їх ганьба буде.

Батьки нечестивих іншим
заздрять, бо заради дітей
приймають ганьбу.

Діти грішних не закоріняться.

Про поважання батьків

Господь уславив батька у
дітях його і суд материнський
затвердив щодо дітей.

Хто батька шанує —
очистить гріхи і, збагачуючись,
уславить матір свою.

Хто батька шанує, радітиме
дітьми і в день мольби своєї
почутим буде.

Хто батька вшановує —
довго житиме, і хто Господа
слухає — тішить матір свою.

И тѣо же влѣкама пора-
ботають ражьшима ѿго
дѣлѣмъ и словѣмъ чѣти оца
своего.

Да наидеть ти бл҃гословеніе
отъ него бл҃гословеніе во очѣ
оутвѣржають дома чадомъ
клатва же мѣрѣна искореняють
до основанія.

Не слави са въ вѣштѣсть и
оца своего нѣсть во ти слава
къ вѣштѣж слава члѣвоу отъ
чѣсти оца своего и поношеніе
чадомъ мати въ вославыи.

Чадѣ застоупи въ старость
оца своего и не ш скѣрви ѿго
въ животѣ ѿго и аште
изоумляють са то не зазри
юмъ и не оукори ѿго въсею
крѣпостью своею.

Милостыни во очѣ не
завѣвена бывають и въ грѣхъ
мѣсто привѣзи ждѣть ти са и
въ днѣ печали твоея
въспоманеть ти са: како оугъ
на мразъ тако растають са
грѣси твои.

Крѣль хоульнѣ оставли оца
своего и проклатъ въмъ
раздражага и мѣрѣ свою.

Чадѣ лѣта своа съ крестію
прѣпровожаи и члѣкомъ
възлюбленѣ боудеши.

Як на владик, пращой на тих,
хто народив тебе, і ділом, і словом
шануй отця свого.

Най буде тобі благословіння
від нього; благословіння ж бо
отецьке міцними робить оселі
дітей, прокляття ж матері —
викорінює оселю до основи.

Не прославляй себе, як батько
твій у безчесті. Не пасує слава
до безчестя. До людини слава
приходить від вшанування отця
свого, і ганьба дітям, як матір їх
у неславі.

Чадѣ, захисти у старості батька
свого і не зневажай в житті його.
А як розум втрачає, то не
соромся і не докоряй йому від
усієї сили своєї.

Милість батьківська не
забувається і замість гріха
створюється, і в день печалі твоєї
пригадається. Як вітер
південний на холод, так і гріхи
твої тануть.

Наскільки ж мерзенний той,
хто покинув батька свого, і
проклятий Богом, хто
засмучував матір свою.

Чадѣ, літа свої у смиренні
проводь, і люди тебе
любитимуть.

Коль великъ ієси ма съмѣри
са и прѣдъ гдѣмъ обраштели
благодѣть.

Величаган са своєю зъловож
съ нею състарѣють са.

Огнь полашть вода оугасить,
а милостыни оцѣститъ грѣхы.

Чадо жита ништааго не лиши
и не мини очью просьливоу.

Дша алжшта не оскърви и
не разгнѣван мѡужа въ.

Срдца разгнѣвана не
прѣвъзможти и не мимо неси
даганиа трѣвоуштааго.

Раба скървашта не отърѣи
и не отъврати лица своѣго отъ
ништа.

И отрѣвоуштааго не
отъврати очью.

Не дажь мѣста члѣкоу клати
та кльноуштуоумъ бо та въ
горести дша ѣго соушти:
мольбоу ѣго оуслышитъ
сътворивыи ѣго.

Пригателя съворишту
сътвори себе: и болгариноу
съмѣри главоу свою.

Приклони оуко своѣ ништемѡу
и отъвѣштаи ѣму мирно.

Въ кротости изъми
овидѣмааго изд роуки
овидаштааго.

И не изнемаган ѣгда соудиши.

Наскільки ж величним
будеш в упокорі своїй, настільки
у Господа набудеш благодать.

Той, хто злобу свою звеличує,
з нею ж і старіє.

Вогонь пекучий — вода
загасить, а милостиня очистить
гріхи.

Чадо, хліба не жалкуй для
злиденного і не минай очей
благаючого.

Душу голодного не ображай і
не прогніви людину [...]

Серце, що гнівається, не
роз'ятрюй і не пронось дари повз
нужденного.

Раба тужливого не
відштовхни і не відвертай
обличчя від старця.

І від нужденного не відверни
очі.

Не дозволяй людині клясти
тебе, бо як кляне тебе, то лиха
набирається душа її, прохання
її почує Творець її.

Приятеля для зібрання
знайди собі і перед боярином
схилий голову свою.

Зглянься над жебраком і
відповідай йому мирно.

Зі смиренням вибави
ображеного з рук напасника.

І не знемагай, коли судиш.

Прѣмодрости похвала

Прѣмодрость похвалить
дшю свою и посредѣ людин
своихъ похвалить са и въ цркви
вышняаго оуста своа
отъврьзеть.

И прамо силѣ його похвалить
са.

Азъ из оустъ вышняаго
издохъ и тако же мгла
покрыхъ земля азъ на высокь
оуселихъ и прѣстолъ мой на
стлѣпѣхъ облачныхъ.

Кроузь нѣсьныи обидохъ
їдина и по глоубинѣ бездныа
походихъ и въ кроузь
морьстѣмь и всеа земля.

И въ всѣхъ людѣхъ и
языцѣхъ сътажана быхъ съ
всѣми сими покоа искаахъ и
въ наслѣдъ и нѣкого въдворю
са.

Тогда заповѣда ми сътво-
ривыи все и съзъдавыи ма
прѣпоконахъ скинню мою.

И рече ми въ иаковѣ въсели
са и въ излн наслѣдствои.

Прѣже вѣка ис първа съзъда
ма: и до вѣка же не оскоудѣю.

Въ стѣн скинни прѣдъ нимъ
послужихъ и тако въ сишнѣ

Премудрости похвала²

Премудрость похвалить душу
свою

і посеред людей своїхъ усла-
виться,

і у Церкві Вишнього вуста
свої розтулить.

І відповідно силі Його по-
хвалиться:

Я з вуст Вишнього вийшла

І як могла покрила землю;

Я на висотах оселилась

І Престол мій на стовпах
небесних.

Коло небесне обійшла одна

І по глибині безодні походила,

І в колі морському

І всієї землі.

І в усіх людей і народів
набутою була,

З усіма ними спокою шукала,

І в спадку чиємусь втілюся.

Тоді ж заповідав мені Творець
усього,

І Той, хто мене створив, дав
спокій оселі моїй.

І промовляє до мене: “У
Якові³ оселися

І в Ізраїлі успадкуй”.

Предвічно спочатку створив
мене,

І ніколи не ослабну.

У Святій Скинї⁴ перед Ним
служила

оутвърдихъ сѧ въ градѣ
възлюбленѣ тако же мѧ
покоилъ и въ иероусалимѣ
власть моя.

И оукоренихъ сѧ въ людѣхъ
прославленѣхъ.

Въ части гѣи наслѣдникъ ѿ него
и тако кедръ възнесохъ сѧ и въ
ливанѣ и тако кюпарисъ на
горахъ аеръмоуьньскахъ.

Азъ тако виноградъ
прозбохъ благодѣтъ цвѣтъ
мой плодъ славы и богатства.

Пристоупите къ мнѣ
въждаляюштин мене и отъ
житъ моихъ насытите сѧ.

Памать моя слажши медоу
и наслѣдникъ мое паче съта
медвѣна.

Вдоуштен мѧ и юште
възаалчжтъ послоушати и мене
не постыдять сѧ: и дѣлающин
о мнѣ не трѣдять сѧ.

Се книги завѣта бѧ
вышняаго:

Азъ тако оубодъ рѣка и рѣка
моя миръ бысть аште оученикъ
такъ прорчство излѣю и
оставлю га въ роды вѣч-
ныа.

І так у Сіоні⁵ установилась: в
місті улюбленому,

Так як мені прихисток надав.

І в Єрусалимі⁶ влада моя.

І укріпилася в людях услав-
лених.

В частині Господній спад-
щини Його

Немов кедр ливанський
піднеслась,

І як кипарис на горах
Єрмонських.

Я мов виноград, що крізь
благодать проріс,

Цвіт мій — плід слави і
багатства.

До мене приступіть, хто жадає
мене,

І від хлібів моїх насичуйтесь.

Пам’ять моя солодша за мед

І спадщина моя ліпше за
стільник бджолиний.

Хто вкушає мене, ще жада-
тимуть,

Хто мене дослухається, не
осоромиться,

І на мене працюючі — не
трудяться.

Се книги Завіту Бога
Вишнього.

Я мов канал-ріка,

І ріка моя — світ був.

Як учення, так і пророцтво
проллю.

І залишу їх з покоління у
покоління на вічні часи.

Видите тако не себѣ єдиномоу
троуднхъ са нъ и всѣмъ
искоуштинимъ мене.

Трьми оукрасихъ са и єсмь
красьна прѣдъ бѣмъ и члѣвкы.

Лжебѣвь ближнихъ.

И моужа на селѣ тажашта.

Три же норовы възненавидѣ
дша мога и зѣло ми мързить
животъ ихъ.

Оубога хуспава и богата
лъжива и старца оумалажшта
са разоумъмъ своимъ єго же
въ оуности не събьрала єси то
како можеш и обрѣсти въ
старости своєи.

Коль єсть красьно сѣдинамъ
соудъ и старьцемъ штлаго са
бѣ.

Страхъ гнѣ паче прѣспѣлъ: и
държан єго комъ оуподобить
са: бѣу же слава нынѣ и присно
ІѠ.

ІѠ: о сквернѣ дшнѣи

Ходан въ чистѣ ризѣ аще и
єдина прильнетъ єи не почиеть
даже и очистить ю а ходан въ

Зрїть! Не на себе одну
трудилася,

А на всѣх, хто спїзнавав мене.

Трьома прикрасилась

І єсмь красна перед Богом і
людьми

Любов'ю ближних і людиною,
що на ниві трудиться.

Три ж норови зненавидить
душа моя,

І дуже мені огидне життя їх:

Убогого гордовитого

І багатого брехливого,

І старого, що молодиться
розумом своїм.

Як молодим не здобув його,

То ж як можеш набути в
старості?

Наскільки красномовний

Суд сивоголових,

Настільки промовисті

Нарікання на Бога

Ветхих днями.

Страх Господень сильніше
сягнув,

І той, хто має його, кому
уподобиться?

Богу ж слава нині і завжди.

Про скверну душевну

Як хтось чисту ризу носить, то
хоч і поодинок а якась [скверна]
прилипне, та не затримається і,

сквърньнѣ ризѣ не брѣжеть іє҃а
аще и всѧ сквърньна боудеть .

Тако же и о дшїи бывають
іє҃гда боудеть очищена отъ
всѧкого сквърны то аще и чѣто
сквърньо хѹдо очиститъ въ
себѣ не почиеть дондеже
штженеть шт себе.

Аще ли боудеть не чиста нъ
сквърньна то аще и въ какъ
любо недугъ вѣпадетъ то
мьнить сѧ тако и не сѣтворши
ничьсоже зѣла.

Іѡ: златї.

НАКАЗАНИЕ ПОПВ

Паки же ты о прозвѹтере хвѣ
и прѣдѣстателю страшнѣи
трапезѣ и за всѧ соущага въ
домѹ и въ градѣ семь и
сѣвѣкоуплени любѣвнѣ
възноса матѣвы къ гѡѹ .

Храни сѧ шт пити҃а
осквърняеть бо матѣвы твѡга не
сѣмѣшан словесъ своихъ сѣ
простыми словесы вѣды тако
бѡѹ сѣвесѣдникъ іє҃си.

Тѣло свое чисто сѣблюди
вѣдын тако ходатаи іє҃си бѡѹ и
братии твѡи.

Кротъко стоупание имѣи
ногама своимѧ понеже на мѣстѣ

навіть, очиститъ її, а той, хто у
скверній ризи ходить і не пильнує
її, то вся вона скверною буде.

Ось так і з душею. Коли буде
очищеною від усякої скверни,
то навіть якщо щось скверне й
погає [западе в душу], то
очистить собою, в собі не за-
тримає, допоки від себе не
віджене.

А як не буде чиста [душа], а
опоганена, то, якщо в якусь
недугу потрапить, уявляє собі,
що ніби нічого злого не
трапилось.

Іоанн Златоуст.

Напучення священникам

Окрім всього ти, о священнику
Христовий, предстоятель на
страшній трапезі, і за все суще у
домі і у місті цьому, і єднанні
любвному піднось молитви до
Господа.

Хоронись від пиття, бо
оскверняє молитви твої. Не
змішуй слова свої з нікчемними
словами, знай, що Богу
співрозмовник ти.

Тіло своє чистим тримай, бо
прохач перед Богом ти і братія
твоя.

Тихою ходою ходи, бо на місці
святому стоятимеш. Бережи

стѣмь стаєши храни роуцѣ шт
всакога нечистоты тако тѣма
подъємлєши тѣло хвб
сѣмѣрениє приими и паче ни въ
что же полагаи сѣ да
възываюцю ти къ боѡ
призьрнть на тѣ на сѣмѣрєныга
бо призираєть чистъ имѣи
языкъ отъ всакога осужєнига
всакога члѣвка понеже тѣмь сѣ
ан҃гы славиши бѣ.

Оукланан сѣ часто
народнааго мѣтежа да не
мѣтеженъ ти бувъ оумъ
нечистов мѣтвовъ къ боѡ
въспоуститъ.

Милостивъ боуди на оубогыга
милосѣрдьє бо милость
обращєть.

Пристопата къ стѣи трапєзѣ
изоуи тако моси обѣзанига
печални мирьскыныхъ и
нечистыныхъ помыслъ шт срдѣца
твоєго мѣсто бо на немь же
стаєши стѡ юсть.

Поминаи же въ стѣихъ
мѣтвѣхъ всѣмь срдѣцьмь
братню твою и до послѣднѣаго
нхъ не пѣстри мѣтвы ни гласа
въноси въ пѣни то бо
отъгонитъ оумлєниє .

Почитан сѣ прилєжаниємь
житнига и оучєнига стѣихъ
моужъ братни своєи нь
прѣмоудрно нъ разоумно не

руки свої від усякого бруду, бо
піднімаєш ними тіло Христове.
Покору прийми, особливо ж, не
гріши на когось, бо волаєш ти
до Бога і тобою опікуватиметься,
адже смиренних доглядає.
Чистим тримай язика свого від
будь-якого осуду якоїсь людини,
бо ним ти з ян҃голами хвалиш
Бога.

Ухиляйся почаству від народних
чвар; не гнівайся, бо розум
нечисту молитву до Бога
спрямує.

Милостивим будь до убогих,
милосєрдя ж бо милість набудє.

Як приступаєш до Святої
Трапєзи, звільнись, як Мойсей,
від уз смутку мирьського і
нечистих помислів у сєрдцї твоїм,
бо місце, що на ньому стоїш ти,
— святе.

Поминай у свѣтих молитвах
усім сєрдєм братню твою аж до
найменших, не заквітчуї молит-
ви, ані підсилюї у співі голос,
бо те розчулєннє відженє.

Вшановуй ревно житїя і
вчєннє свѣтих мужів, братїї
своєї, не мудруючи, а мудро, не
учительськи, а на добрий розум

оучителъскы нъ поощага вьсе
же съ повелѣнїемъ а не о себѣ
да не дързостънымъ ороу-
жъемъ падеши.

И не насыщан оутробы своѣга
да не порою телесною и
дыханнїемъ проженеши стѣаго
дх̄а нсходящааго на дары
стогацю ти оу стѣга трапезы.

Не часто озирани са назадъ
нъ тѣкмо възвода очи къ
єдиномуу живоущюмуу на нѣси.

Миръ и поклоненнїе сътвори
вратѣи и до послѣднѣаго и оу
вьсѣхъ блгословеннїе испрошъ
и предъ олтаремъ.

Да гако шт вьсѣхъ и за вьса
прѣдъставленъ безъ осуженнїа
въздежеш роуцѣ о семь же и
пакы ти г̄лю о слоужителю
христовъ.

Храни са шт питнїа серафимъ
бо єси плѣтаныи и не лѣпо ти
єсть приипати къ пїаньствоу
къ семоу же єще сребролюбнїю
гърдостнїю и осуженнїю сла-
вохотнїю гнѣвоу и блодъ-
нымъ помышленнїемъ.

Си вьса кромѣ соутъ
ангельска воинства нхъ же
чинъ въспрїимъ слоужиши
тѣлоу хв̄б̄.

Паче же съ ними сѣмѣшага са
нына бо рече силы нѣсьныга съ
нами невидимо слоужать.

наставляючи законом, і не від
самого себе. Тож не упади від
оружжя зухвалостї.

Не насичуй утробу свою, щоби
відрижкою тілесною і диханнїем
не відігнати Святого Духа, який
на Дари припосилається, коли
стоїш біля Святої Трапези.

Не озирайся почасти назад, а
лише очї піднось до Єдиного, що
на небесах живе.

Мир і поклоніннїа виявляй до
братїї, аж до найменших і в усіх
благословеннїа проси, і перед
вівтарем.

Ти ж бо від усіх і за всіх
представлений, без осуду здіймай
руки, про це знову тобі нагадую,
о служнику Христовий.

Бережись від питва, бо
серафим ти єси плотський і не
подобає тобі прилучатися до
пияцтва і до грошолоубства
також, до гордошів і осуду, до
славолюубства і гнїву, до
блудливих помислів.

Це усе всупереч воїнству
янгольському, а ти чин їх
сприймаєш, служиш Тїлу
Христову.

Сильнїш до них долучись,
нинї ж бо, говориться, Сили
Небесні з нами незримо служать.

Тѣмъ же брате боуди
съмыслнѣ разумѣи чѣто єси
и о чѣмъ словѣши и разумѣвъ
работи съ страхѣмъ и вса-
кы норovy поустошныа
отъвѣрьгъ да англѣскою
словѣбѣю примѣи и тоу съ
страхѣмъ и говѣниємъ
държавѣ.

Будеши на нѣси съ ангѣлы
ликѣствовѣа въ бесконѣчныа
вѣкы бѣже нашѣмоу слава и
чѣсть нынѣ и присно и въ вѣкы
вѣкомъ аминѣ.

**сгѣ василнѣ како
подобаетъ члвкѣ
быти**

Лѣпо єсть члвкѣ имѣти паче
вьсего житиѣа: да не прилежитъ
имѣни зѣло нѣ телѣси
въздържаниє оудобрениє
норовѣу гласѣу оумилениє і
оудобрениє ѣдениє и питиє без
говора съ оудържаниємъ.

Прѣдъ старѣци мълчаниє
прѣдъ моудрыми по-
слоушаниє съ тѣчѣными
любѣвь имѣти съ мьншыми
лавѣвьноє съвѣщаниє.

Отъ плѣтѣскыхъ и лю-
босластьныхъ вѣшти бѣгати
мало глѣти а мнѣжѣ
разумѣвати не дързоу быти

Тож будь, брате, розваж-
ливим, розумѣи, хто ти є і
кому служиш, і, усвідомивши,
працю з острахом
та усіякі звичаї суетні відкинь.
Прийми служіння янгольське,
його зі страхом і благочестям до-
тримуйся.

З янголами на небесах бу-
деш радіти нескінченні віки.
Богу ж нашому слава і честь,
і нині, і повсякчас, і на віки
віків. Аминѣ.

**Слово святого Василѣа,
якою людині належить
бути**

Ліпше за все людині в житті
своєму не дуже багатства
прагнути, тіло своє стримувати:
норову — пом'якшення, го-
лосу — ласкавість і заспокійли-
вість, в їжі та питті —
помірність.

Пред старѣцями — мовчан-
ня, пред мудрыми — послух,
з рівними любов мати, з
меншими — дружню згоду.

Плотських і любострасних
речей уникати, мало говорити, а
більше розуміти, не грубити
словами, не суперечити людям.

словъмъ ни прѣрѣковати въ людѣхъ.

Не скоро въ смѣхъ въпадати соромаживоу быти долоу очи имѣти а горѣ не противоу отъвѣщавати.

Послоушьливоу быти до съмърти трюжати сѧ до съмърти поминати присно страшною и вътороу прішьствію и днь съмъртныи.

О надежди радовати сѧ молити сѧ непрѣстаньно при всѣмъ бѧ хвалити.

Въ скърбѣхъ тѣрпѣти къ всѣмъ съмѣреноу быти величаниа бѣгати говѣиноу быти.

Блюсти срѣце отъ помыслъ злыихъ съвирати имѣнію на нѣсѣхъ законъ хоронити любити гѧ всѣмъ срѣцьмъ и блѣжнѧго яко самъ сѧ.

И самомоу сѧ испытати о помыслѣхъ и о дѣлѣхъ по всѧ днѧ.

Не оплитати сѧ лихыми рѣчьми и не искати житѧ лѣнныихъ нѣ тѣкъмо подражати ѧ стынѣхъ оцѣ.

Радовати сѧ съ исправльшими доброноровію и не завидѣти съ стражаштими страдати и съ плачюштиними зѣло плакати сѧ.

Не бути смішливому, сором'язливому бути, очі долу тримати, а не догори, не протирічити.

Слухняним бути до смерті, трудитися до смерті, поминати завжди страшно, і друге прищестя, і день смертний.

Радіти надії, молитися безустанно, за все Бога хвалити. В скорботах терпіти, з усіма смиренним бути, надлишків уникати, говіти.

Блюсти серце від помислів злих, готувати віддяку на небесах, закону дотримуватись, любити всім серцем і Господа, і ближнього, як самого себе.

І самому себе питати про помисли і справи кожного дня.

Не облїтатися лихими промовами, не прагнути життя ледачого, а слїдувати за святими отцями.

Радуйся з тими, хто дотримується християнського добролюбства, і не намагайся страждати із тими, хто страждає, і плакати з тими, хто дуже плаче.

Осоуженоу быти неже
осоудити ни же поносити
вбраштаюштѣ сѧ отъ грѣхъ.

Николи же себе правьдѣна
творити нѣ грѣшника себе
имѣти прѣдъ бѣмъ и члвкъ.

Оучити ненаказаныѣ
оувѣштати малодшѣныѣ:
слоужити больнымъ ноги
святыхъ оумывати.

Страньныхъ и братолжбы
прилежати съ єдиновѣр-
ными миръ имѣти.

Єретикъ члвкъ отъвратити
сѧ книги прѣданыѣ почитати
а въ сѣкръвеныѣ отиноудъ не
приницати.

О оци и снѣ и стѣмъ доусѣ не
пытати нѣ єдиносущьноу
стою троицѣ съ
дръзновениємъ глаголати.

Крѣштати сѧ єсть лѣпо тако
же приахомъ: и не клати сѧ
отиноудъ и не давати сребра
своего въ лихвоу ни иного
ничьсо же на оумножение
пишта.

Бѣган пианьства и отъ
печални житиѣ сего: не бесѣдоуи
лоуками отиноудъ ни ш комъ же
глати.

И никако же послушати
клеветаниѣ: нѣ вьсе съ
испытаниємъ: никомоу же скоро
гати вѣры.

Ліпше осудженому бути, аніж
засуджувати, тим більше ганити
вирятуваних із гріха. Ніколи не
вдавай з себе праведника, а
грішником почувайся перед
Богом і людьми.

Вчити ненавчених, напучувати
малодушних, служити хворим,
ноги святих обмивати.

Про прочан братерськи пік-
луватися, з єдиновірцями мир
утримувати. Єретиків уникати,
книги заповітні шанувати, а в
книги потаємні ніколи не
вникати.

Про Отця і Сина і Святого
Духа не розпитувати, про
єдиносущу Святу Трійцю з
надією говорити.

Хреститися належить як
прийнято, і ніколи не клястися, і
не давати срібла свого на ріст,
ні чогось іншого для
примноження багатства.

Уникай пияцтва і скорбот
життя цього, не говори лукаво,
ніколи ні про кого не
висловлюйся.

Ніколи обмовлянь не слухай,
все перевіряй, нікому не вір
одразу.

Не томи са гнѣвъмъ не быти държимоу похотъж: не без оума гнѣвати са на ближнаго.

Слнце да не заидеть о гнѣвъѣ вашемъ не държати гнѣва ни на кого же не въздати зъла за зло ни клеветы за клеветоу.

Нъ паче похуленоу быти неже хулити: обидимоу быти а не обидѣти отъштетити са: а не отъштетити.

Паче же вьсего достоить члвкоу: въздръжати са отъ бесѣдъ женьскыныхъ и срамыныхъ словесъ: медъ бо и жены отъвраштають и съмысльныа.

Въ заповѣди не сътоужити си нъ мзды и похвалы отъ него члгати и вѣчныа жизни желати и пригати.

Имѣи вгѣ прѣдъ очима вьиноу: тако снѣоу отъ вьсего срѣца и крѣпости и разоума лжбити ба и тако рабоу богатиса соумьнѣти и слоужити юмоу.

Страхъмъ и трепетъмъ спсєннє себѣ съдѣвати дхъмъ горѣти и тешти не лѣнашти са убѣлъченоу быти въ ороужнє стѣаго дха.

И бороти са съ врагъмъ въ изнеможени плъти и въ ништетѣ дша и вьсе повелѣннє творити и не потрѣбьна себе глѣти: и блгдарити ба.

Не томиса гнѣвом, звільняйсѣ від похоті, без причини не гнѣвись на ближнього.

Сонце най не сяде при гнѣві вашому, гнѣв тримати не можна ні на кого, ні віддавати злом за зло, ні обмовою за обмову.

То краще коли тебе гудять, ніж самому гудити, ображеним бути, ніж образити, ушкодженому бути, ніж зашкодити.

Та більш за все належить людині утриматись від бесід з жінками і соромних слів, бо мед і жінки відволікають й мудрих.

Заповіді обтяжливими не вважай і, їх виконуючи, мзди і похвали не очікуй, бо життя вічне отримаєш.

Бога держи перед очима завжди, як син, від всього серця і сили і розуму люби Бога, як раб, бійся, благоговій і служи Йому.

Острахом і тремтінням спасіння собі готуй, духом палай, силуйся не лінуватися, а покритися оружжям Святого Духа.

І боротися з ворогами до знемоги плоті, і в прикростях душевних, і все, що наказано робити, і ницим себе вважати, і дякувати Богу.

И ничьсо же съ завистыж творити и члвкооужденига бѣган зане бѣ расыпа кости члвкооужодьникъ и не хвалити сѧ отиноудь.

Ни похвалы севѣ глѣти нї инномоу хвалаштѣж послушати въ таниѣ все творити и не на видѣниѣ чловѣкомъ творити нъ тѣкмо отъ бѣ хвалы и млѣти просити.

Помышлати прѣшьствіе отъсодоу приготованага благага правдѣнымъ тако же оужготованыи огнь диволоу и ангеломъ ѿго.

По всемоу и апольскоѣ слово помнѣти тако не достонны страсти сего врѣмене противоу боудущимъ глѣти сѧ въ насъ и съ двѣтьмъ глѣти.

Хранаштинимъ заповѣдї ѿго възданиѣ много и вѣньци мнози правдѣнымъ вѣчьнии крови жизнь бес коньца радость неизгланам отъ оцѣ и снѣ и сго дѣа.

Съ цѣри и пратриархы съ прѣрокы и апѣлы и моченикы и съ всеѣми оужодьшиними: съ ними же шврѣсти потѣштим сѧ о хѣ исѣ гн нашемъ ѿмоу же слава: нынѣ и присно и въ вѣкы вѣкомъ.

І нічого не роби заздрісне, не потурай людським прогріхам, бо Бог порозсипав кістки догідників, і хвали сторонися.

Не хвали сам себе. І до тих, хто тебе вихваляє, не дослуховуйся, бо все маємо в таїні чинити, не на очах у людей, а тільки від Бога і хвали і милості просити.

Помишляй про пришестя, про блага, приготовані праведникам, про вогонь, приготований дияволу та янголам його.

Тому й апостольське слово пам'ятай: "Ніщо — біди сього часу проти майбутніх". І з Давидом промовляй: "Той, хто зберігає заповіді Його, багато отримає: вінці праведним, вічний захист, радість незгладима від Отця і Сина і Святого Духа".

З царями і праотцями, з пророками і апостолами, і мучениками, і з усіма угодниками. З ними набудемо й утішимся о Христі Ісусі Господі нашому. Йому ж слава нині, і повсякчас, і на віки віків!

Зенофонта ієже гла
къ снѡма своима

Азъ чадѣ рекоу вама чловѣча
житиѡа отити хошту: вѣста во
како въ житии семь жихъ без
лоуки како отъ всѣхъ чьстьнъ
бѣхъ и лжвнмъ не сана ради
велика нъ норшвѣмъ великъмъ.

Не оукорихъ никого же ни
вередихъ и никого же не
оклеветахъ ни завидѣхъ
никому же.

Ни разгнѣвахъ сѡ ни на кого
же ни на мала ни на велика.

Не оставихъ црѣкве бѣни
вечеръ ни заутра ни полуднѣ.

Не прѣзрѣхъ ништинихъ ни
оставихъ странна и печальна
не прѣзрѣхъ никъгда же и иже
въ тьмницахъ заклъчени
потрѣбнага имъ дагахъ и иже
въ плѣнницѣхъ избавихъ.

Не помыслихъ на доброту
члжю не познахъ жены другыѡа
развѣ мтрѣ важ и та дондеже
ва роді и по томъ ієште не
познахъ ієга нъ съвѣштаховѣ
сѡ чистовж съвѣстью
тѣлесною и о гдѣ мѡдрѣ
съхраниховѣ сѡ по
православнѣи всакѡи вѣрѣ:
тако сътворихъ до
сѣмртьнааго днѣ.

Слово Ксенофонта
до своїхъ синів

Я, діти, кажу вам. Від
людського життя відійти хочу.
Знаю-бо, що у житті цьому жив
без лукавства, що від усіхъ честь
мав і любов не сана ради
великого, але норову великого.
Не дорікнув нікому, не
зашкодив, і нікого не обмовив,
не позаздрив нікому. Не
розгнівався ні на кого — ні на
малого, ні на великого. Не
полишав церкви Божої ні
ввечері, ні вранці, ні в полудень.
Не зневажив убогих, не
полишив подорожніх і
засмучених, не зневажив же
ніколи у темницях ув'язнених,
давав їм потрібне і від оков
звільняв. Не зневажив доброту
чужу, не був у зв'язках з іншою
жінкою, хіба що з матір'ю своєю,
яка мене народила, і після того
не знав її. Але радився з чистою
совістю тілесною і Господу
мудрому слідував у відповідності
з духовними правилами
православної віри, і так робитиму
до смертного дня. Так і ви
живіть, діти мої, хай і вас Бог
ублажить, і довголіття явить, і
сотворить. Убогих відвідуйте,

Тако и вы живѣта чадѣ мои да и важ бѣ оублажить и длъголѣтна гавить и сътворить.

Оубогыи хъ посѣштанта въдовицѣ заштиштанта немоштьныа милоуита и осожжаюмыа бес правды изъмѣта миръ имѣта съ всѣми.

Паче же вьсѣхъ иже въ поустыни и въ печерахъ и въ пропастьхъ земляныхъ добро творита.

Поминанта монастыра чьрноризьць стыдита сѧ и чьтѣта и милосрьдоуита.

Матери же ваю чьсть отъданта и вьсе добро сътворита юи да га оузьрита радоуюшта сѧ и о томь веселита сѧ въ вѣкы.

Вьсе юлико имата златьмь и сребрьмь и ризами немюштинимъ поданта: и въ работѣ соуштага акы свога чада лжбита и оуныа милоуита и старыа свободы съподобита пицж имъ до смърти дающа и съ проста рекъ: юеже ма видѣста творашта и вы творита да спсѣта сѧ и съ подобита сѧ стѣихъ.

вдовиць захищайте, немічних милуйте. Осуджувані неправдиво — відкиньте те. Мир майте з усіма. Найбільше з тими, які в пустині, і в печерах, і в пропастях земних, добро творіть.

Поминайте монастирі, чорноризців стидайтеся і шануйте, і милосердствуйте.

Матері ж вашій шану віддавайте і всіяке добро для неї сотворіть. Хай Господа побачить, радуєчись, і з того веселітеся у віках.

Усе, скільки маєте, золотом, і сріблом, і ризами, — неімущим подавайте і в праці сущих, як своїх дітей, любіть і їх милуйте, і старих на волю відпустіть, їжу їм даючи до смерті. І по-простому кажу: коли мене бачите, добро творящого, так і ви творіть, хай спасетеса і сподобитеса святих.

Мтрѣ не забыванта вољ
иен творита и послоушанта съ
страхъмь гнѣмь.

Вѣдѣ бо тако дѣло гнѣ
дѣлаюта: заповѣди гнѣ
хранита и вѣ мира сего боуди
съ вама: аминь.

СТЫГА ДЕОДОРЫ

Възьмъши же блаженна
деодора дѣтиштѣ: на лоно свое
ловъза же и глѣшти.

Сноу мои любыи врѣма
съкончанна ми приспѣ да
юже идоу отънюдоу же не
възвращтю са да не рци тако
всырѣж.

Се имаши ба и старѣшааго
въ оца мѣсто и мѣи
съврѣстѣники акы братию
мьншааго акъ чада: старѣшааго
акы отьца.

О чадо алчѣвоу си продѣжи
молитвы въсылан къ боу
третии часъ и г и н д и
вечернюж: и заоутрѣнжю
хвалоу: въсылан.

Чудо алчѣнъ боуди да са
насытиши и подажъ
алчюштнимъ хлѣбъ свои
одежу свою нагимъ чюжемоу
не похощти зѣла не глѣи братоу
своемоу.

Матері не забувайте, волю її
творіть, і слухайтеся зі страхом
Господнім.

Відаю-бо, як діло Господне
будете творити, заповіді Господні
зберігати, і Бог світу цього буде
з вами.

Святої Феодори

Пригорнула до серця бла-
женна Феодора дитину свою,
цілувала і промовляла : “Сину,
любий мій, час скону мого
наближається. Тож, уже як піду,
ніколи не повернуся. Та не
кажи, що осиротієш. Тепер
маєш Бога і старшого брата
замість отця, май однолітків за
братів, менших — за дітей,
найстарших — за батька.

О чадо, поститися продов-
жуй, молитви посилає до Бога:
третій час, і шосту годину, і дев’яту,
і вечірню, і вранішню хвалу
вознеси!

Чудо, постником будь — і
наситишся; голодним віддай
хліб свій і одіж свою нагим.
Чужому не побажай зла, і братові
своему.

Миръ имѣи съ всѣми
кроткъ боуди не славохотнъ
и югда та въпрашають то
штвештан са тихостыж: не
радоуи са враждоу злоу.

Не диви са добротѣ лицъ:
аште на кого слышиши то моли
за нь: болаштихъ посѣштан
старыа оутѣшан оубогыа
напитан скърбаштан оутѣши:
заблоужьшага накажи
въдовицамъ помоштьник
боуди мъртвыа пшгрѣбан.

Не бои са пакостни сотонинъ
немоштьны бо соуть всѣхъ
матежь юго ни хоудѣ оубои са.

Моли са да не вънидеши въ
напастъ аште ли вънидеши то
пакы моли са да избеудеши.

Троужан са въиноу да
видіть бѣ тродѣ твои и
посѣлетъ ти помошть своуж: си
аште твориши то въ
цесарствни вѣин въдвориши
са.

О моудрости съмѣренныхъ

Члвкъ разоумивъ вѣроу
иметь законоу и по хѣамъ

Мир з усіма підтримуй,
смиренным будь, не бажай слави,
і коли запитують тебе, то
відповідай спокійно. Не радій
ворожнечі злій.

Не дивуйся доброти зов-
нішності; обмовляють кого —
молись за нього. Недужих
відвідуй, старих утішай, убогих
нагодуй, скорботних розраджуй,
безпутних настанови, удовицям
помічником будь, мертвих —
ховай.

Не бійся пакостей сатани:
недолугий суть бунт його,
анітрохи не лякайся.

Молись, тож не впадеш у
напастъ, а як впадеш, то знову
молись і позбудешся.

Трудися повсякдень, хай
побачить Бог труд твій і надасть
тобі поміч свою. А як так
творитимеш, у Цесарстві Божому
оселишся.

Про мудрість смиренних

Розумний чоловік віру за
закон має і за Христовими

заповѣдьмь ходить: и законъ
ієго вѣрнѣ ієсть.

Болярє и соудниа славни
соуть и нѣсть ихъ ни единъ же
боли бошцааго сѧ гѧ.

Рабоу разумивоу свободы
поработають.

Не прѣмоудри сѧ твора
дѣло и не слави сѧ въ врѣма
тоугы.

Оу друга подъзираюштааго
та и оу врага не повѣдан
сѣвѣта.

Посредѣ продаюштинихъ
коупно сѣвршнѣ сѧ грѣхъ а
къто не държить сѧ страха гѧ
сѣ тѣштаниємь въ скорѣ
развратить сѧ домъ ієго.

Отъкриваѣтѣ таноу погуб-
билъ ієсть вѣроу и не
обраштьтѣ друга противоу
дѣи своєи.

Чѧдо кротостию прослави
дѣю свою и даждѣ іє и чѣсть
противоу чиноу ієга.

Сѣгрѣшяюштааго въ свож
дѣю кто оправдаєть или кто
прославить безъобратащаго
свои животъ.

Моудрость сѣмѣренааго
възнесетѣ главоу ієго: и посредѣ
вельможь посадить ю.

Пѣрвѣіє даже не слышиши не
отъвѣштаван и не вѣлаган сѧ

заповѣдями живе, і законъ ієго
віроу є.

Боляри і судді — славні, але
нема серед них і одного, щоб
більший був за богобоязливого.

Раби розумні свободу
дістануть.

Не лжемудруй, творячи діло, і
не славослов себе у час туги.

У друга, який підглядає за
тобою, і у ворога — не проси
поради.

Посеред спільно продаючих
твориться гріх, а хто не має
страху Господнього зі
щиросердним старанням, —
того дім невдовзі впаде в
розпусту.

Відкриваючи таємне, погубиш
віру і не знайдеш друга для
своєї душі.

Смиренністю, дитино, про-
славляй душу свою — і даси їй
честь супроти того, що вона
творить, коли хто в душі своїй
оправдає того, хто грішить, чи
хто прославляє того, хто марнує
своє життя.

Мудрість смиренного вознесе
главу ієго і посеред вельмож
посадить ієго. До кінця не
вислухавши — не відповідай, і

въ срѣдохъ бесѣды и на свѣтѣ грѣшныхъ не сѣдан.

Мудрости вѣдѣніе и разумъ закона отъ г҃а и съ нимъ єсть въ вѣкы прѣже съмърти не блажи никого же.

И ч҃ады своими познанъ боудеть мужь.

И не всякого чл҃вка введеи въ домъ свои: блудї с҃а злѣодѣа зло бо сѣдѣваєть ед҃а како порокъ ти дасть въ вѣкы.

Добро сѣтвори бл҃говѣрномуу и вераштєши въздаганиє аште не отъ самого то отъ вышн҃ааго.

Єгда въ добрѣ боудеть мужь то врази єго въ печали боудѣуть.

Не ємли вѣрты врагомъ своимъ въ вѣкы.

И тако же бо мѣдъ обрѣжавѣєть тако и злоба єго и аште и сѣмѣритъ с҃а и поидеть поникъ постави дїшж свою и храни с҃а отъ него и боудєши ємоу тако очиштєно зьрц҃ало.

Не постави єго оу себе да не въздривъ т҃а станєть на мѣстѣ твоємъ не постави єго одєсн҃ю себе да не поїштєть сѣдалишт҃а твоего и напоследъкъ разумѣєши

не втручайся в бесѣду, і на радї грїшних не сїдай.

Знанн҃я мудростї і розум віри — від Господа, і з ним є навїки. До смертї не прославляй нікого.

І по дітях своїх буде оцїнений муж.

І не всякого чоловіка веди у дїм свій, і стережися злѣодїа, бо зло створить, пороками тебе надїлить навїчно.

Добро сотвори благовірному і матимеш відплату, та не від нього самого, а від Вишнього.

Коли в добрї буде муж, то вороги його в печалї будуть.

Не їми віри ворогу своєму довіку. І як мідь зїржавїє, тоді ї злоба його. І якщо ї зменшиться і послабне, відгороди душу свою ї оберїгайся його, і будєш йому, як очиштєне дзеркало.

Не постав ворога у себе, щоб, не побачивши тебе, не став на мїсце твое. Не постав його праворуч себе, щоб не прагнув посади твоеї. І насамкінець зрозумїй слова мої: і в словах

СЛОВАСА МОА: И О ГЛѢХЪ МОИХЪ
ОУМИЛИШИ СА.

ОУСТЬНАМА СВОИМА ОУСЛАДИТЬ
СА ВРАГЪ А СРДЦЬМЪ СВОИМЪ
СЪВѢТОУЮТЬ ВЪРИНУТИ ТА ВЪ
РОВЪ.

ОЧИМА СВОИМА ПРОСЛЬЗІТЬ СА
ВРАГЪ И ІЕГДА ОБРАШТЕТЬ ВРЕМЯ
НЕ НАСЫТИТЬ СА ОТЪ КРѢВИ.

ДАШТЕ ОБРАШТЕТЬ ТА ЗЪЛО
ТО ТОУ ІЕГО ШБРАШТЕШИ ПЪРВѢ
СЕБЕ И ТАКО ПОМАВАГА ПОДЪРАЗИТЬ
ПАТѢ ТВОИ ГЛАВОЮ СВОЮЮ
ПОКЫВАЮТЬ И ВЪСПЛЕЩЕТЬ
РОУКАМА СВОИМА И МНОГО
ПОШЬПЪЧЕТЬ И ИЗМѢНИТЬ ЛИЦЕ
СВОЕ.

ВЕРЕМЕНЕ ПАЧЕ СЕБЕ НЕ
ВЪЗДВИЖИ И СЪ КРѢПЛѢШИМЪ
СЕБЕ И СЪ БОГАТѢШИМЪ НЕ
ПРИОВЪШТАИ СА.

КОЮ ВО ПРИОВЪШТЕНІЕ
ГЪРНЬЦЮ СЪ КОТЬЛЪМЪ ТЪВО
ПРИРАЗИТЬ СА И СЪКРЪШИТЬ СА.

БОГАТЫИ ОБИДОУ СЪТВОРИВЪ И
САМЪ ПРОГНѢВАЮТЬ СА: ОУБОГЫИ
ЖЕ ОБИДИМЪ И САМЪ ПРИМОЛИТЬ
СА АШТЕ ЛИ ИМАШИ ТО ПОЖИВЕТЬ
СЪ ТОВОЮ: АШТЕ ЛИ НЕ ИМАШИ
ТО ОТЪЛЪСТИТЬ ТА ОТЪ СЕБЕ И
ВЪСМѢЮТЬ ТИ СА И ВЪЗГЛѢТЬ ТИ
ДОБРѢ.

И РЕЧІЮТЬ ТИ ІЕ ЛИ ТИ ЧЪТО
ТРѢВѢ И ПОСРАМИ ТА
БОРОШЬНЪМЪ СВОИМЪ ДОНДЕЖЕ НЕ
ТЪШТИТЬ ТА ДЪВОНЦИ И НА
ПОСЛѢДЪКЪ ПОРОУГАЮТЬ ТИ СА

МОІХЪ ЗНАЙДЕШ СЕРДЕЧНЕ
ЗРУШЕННЯ.

ВУСТАМИ СВОЇМИ НАСОЛОДИТЬСЯ
ВОРОГ, А СЕРЦЕМ СВОЇМ НАМИСЛИТЬ
ЗІПХНУТИ ТЕБЕ В РІВ.

ОЧИМА СВОЇМИ ПРОСЛЬЗОЗИТЬСЯ
ВОРОГ, А КОЛИ НАСТАНЕ ЧАС —
КРОВ'Ю ТВОЄЮ УП'ЕТЬСЯ.

ДАСТЬ ТОБІ ПОБАЧИТИ УЧИНЕНЕ
ТОБІ ЗЛО, ТО ТУТ ШВИДШЕ ВСЬОГО
ЗНАЙДЕШ ЙОГО. І ЯКЩО ВИЯВИТЬ
ГОТОВНІСТЬ ПОЧУХАТИ П'ЯТИ ТВОЇ,
ТО ГОЛОВОЮ СКРУШНО ПОХИТАЄ,
СПЛЕСНЕ РУКАМИ СВОЇМИ, ПО-
ШЕПЧЕТЬСЯ І ЛИЦЕМ ПЕРЕМІНИТЬСЯ.

ЧАСУ СОБІ НЕ ПРОТИСТАВЛЯЙ І З
КРІПШИМ ЗА СЕБЕ І З БАГАТШИМ
НЕ ЄДНАЙСЯ. БО Ж ЯК ПОЕД-
НАЄТЬСЯ ГОРНЕЦЪ З КОТЛОМ, ТО
ПОБ'ЕТЬСЯ І РОЗСИПЛЕТЬСЯ.

БАГАТИЙ ОБІДУ ВЧИНИТЬ, ШЕ Й
САМ ПРОГНІВАЄТЬСЯ, УБОГОГО Ж
ЗОБИДИШ — І САМ ПРИГОВОРИТЬ.
ЖИВИ З ТИМ, ЩО МАЄШ. БО ЯК НЕ
МАЄШ, ТО БАГАТИЙ ВІДДАЛИТЬ ТЕБЕ
ВІД СЕБЕ, І ПОСМІЄТЬСЯ, І ВИКАЖЕ ТОБІ
ЗА ДОБРО, І СКАЖЕ: ЧИ ТИ Є ТОЙ,
ЩО ПОТРЕБУЄ? І ПОСОРОМИТЬ
ХАРЧЕМ СВОЇМ, І НАОСТАНОК ВИЛАЄ
ТЕБЕ, ЗА БЛАЗНЯ ТЕБЕ МАТИМЕ, І
ЗАЛИШИТЬ ТЕБЕ.

шютомь оузьрить тѧ и
вставить тѧ.

И главою своєю покываєть
на тѧ.

Вънимаи снѡу мои и не
забѡди да не съмѣриши сѧ въ
веселии своємь.

І головою своєю скрушно
похитає на тебе.

Зважай, сину мій, і не забудь,
щоб не змирився ти в розвагах
своїх.

ПРИМІТКИ

-
- ¹ Про мед — йдеться не про бджолиний мед, а алкогольний напій з нього, його вживали на різних учтах, бенкетах. Стаття у "Збірнику" 1076 р. — це напучення, як поводити себе за столом під час учт, як поводитися старшині (ведучому, тамаді) учти.
  - ² У Біблії слово Премудрість має багато значень. Іноді його застосовують до Бога, маючи на увазі Його найвище Провидіння, вчення, Одкровення. Застосовується це слово і до Ісуса Христа, який є Божою силою і Божою Премудрістю, та до таких біблійних персонажів, як Соломон, Ісус син Сирахов тощо.
  - ³ Швидше за все тут йдеться про Якова — патріарха і родоначальника народу Ізраїльського, якого інакше називали Ізраїль.
  - ⁴ Скінія — пересувний намет, а згодом святе приміщення для служіння Господу. Це слово має також вище духовно-алегоричне значення і символізує Церкву Небесну.
  - ⁵ Сіон — гора, де було збудовано палац Соломона. В алегоричному значенні докладається до Церкви Небесної.
  - ⁶ Єрусалим — відоме біблійне місто. В алегоричному значенні — Царство Небесне, Церква Божя Християнська.
-

Літературознавчі матеріали

I. Збірник Святослава 1076 р.

Наші поняття про те, яка була духовна страва наших предків у перших часах по прийняттю християнства, досить невиразні і дуже неповні. Наші відомості про суспільний устрій старої Русі все ще дуже неповні з браку джерел, або також тому, що джерела, доступні нам, не були досить вияснені і визискані. Особливо про те, що тепер називаємо вищою, інтелігентною верствою, панують у нас і досі фальшиві і неясні поняття. Купець і войовник, отсе два типи, іноді злучені в одній особі, по представленню навіть найновішого історика України, пануючі типи південноруської суспільності X—XI вв. Письменство тої доби представляється нам убогим, чужим ширшій масі, переважно церковним і неоригінальним, ненаціональним, з сильною аскетичною закрускою. Досліди учених над тим письменством цікавляться більше язиком найстарших пам'яток, ніж їх змістом і значінням для розвою духового життя. Освіта ширших мас, не то вже простого люду, але також міщанства, купецтва і бояр, уявляється нам дуже низькою. Проби заснування правильної шкільної науки, розпочаті Володимиром, признаються невдалими і маловартними. Про стан освіти вищого і нижчого духовенства знаємо дуже мало, а принагідні звістки в джерелах про князів, або інших мужів з характеристиками: “вѣ книженъ зѣло”, “вѣ любай книги”, “вѣ философъ, какогo не было ни прѣжде, ни потомъ”, читаються з недовір'ям і скептицизмом. Відси походить дуже визначне навіть у новіших істориків, а тим паче у сучасної української інтелігенції маловаження старої князівсько-дружинної доби, а перецінювання козацтва, сполучене з недоцінюванням міщанства та монашеського стану, які ще до

половини XVII в. найвиразніше продовжали і берегли культурну традицію князівсько-дружинної минувшини.

Ближчі досліді над найстаршими пам'ятками нашого письменства, із яких багато ще жде опублікування, а найбільша часть жде поправного і критичного видання, кинуть, надіюся, багато яснішого світла на найдавніший доступний нашим дослідам стан духового і культурного життя наших предків перед прийняттям християнства і в найближчих часах по тім пам'ятнім факті. Велика донеслість факту, уперве вповні виясненого М.Грушевським у першім томі його "Історії України Руси", що історичні звістки застають південноруську суспільність уже на досить високім ступні просвіти, а політичні порядки і державний устрій уже на високім ступні розвою, так що прийняття християнства, доконане в другій половині X в., є не початком, але апогеєм політичного розвою старої Руси і початком його розкладу, сей факт знайде собі при ближчих дослідях повну аналогію також для історії культурного і духового життя, з тою тільки різницею, що те життя в міру розкладу князівсько-дружинних порядків і зросту міст та монастирів не тільки не ослабало, але ширшало і глибошало, обіймало чим раз ширші круги інтелігенції і вникало чим раз глибоше в народні маси.

Не місце тут вдаватися ближче у вияснення сего многоважного історичного явища. Я бажав би тільки звернути увагу ширшої громади нашої суспільності, що цікавиться нашою національною традицією, на деякі пам'ятки нашого найстаршого письменства, що можуть уже тепер кинути ясне світло на такі і для нас цікаві питання, як те, що і як читали наші предки в хвилях свобідних від звичайних тоді занять в роді ловецтва, рільництва, садівництва, пчільництва, купецтва або воювання. Бували ж такі свобідні хвилі, що красили їх важке, трудове життя, доставляли їм духову приємність чи то в тіснім, тоді звичайно зовсім не дуже тіснім кружку родини, чи то в ширших, родових чи громадських зборах, братчинах, при веселих бенкетах і гостинах.

Чим було читання книжок для наших предків? Привиклі до часописів і телеграм, ми сьогодні майже відвикли від читання поважних книжок, а тим паче від читання таких, які в старовину називалися душеполезними. Здеморалізовані модерною

літературою і поезією, що переважно б'є на нерви і дратує полові почуття, ми відвикли від тої концентрації духа, якої вимагає читання поважних і глибоких, продуманих і перетравлених високими душами творів чи то наукових, чи белетристичних. Нам тяжко тепер перенестися в ті часи, коли люди високо освічені і високо моральні по літах бурливого і многотрудного життя засідали до праці чи то списування власних споминів і житєвих рефлексій, чи то переписування або перекладання творів великих мислителів, проповідників або житій святих, у яких не тільки вони самі, але і також усе їх оточення знаходило собі любу відраду і духову поживу.

Твір, на який би я хотів тут звернути увагу, се т. зв. Сборникъ Святослава із р. 1076, писаний у Києві тим самим "грѣшнымъ Іоанномъ", що три роки перед тим докінчив перепис староболгарського збірника царя Симеона на староруську мову з виразними відтінками київського говору. Другий збірник, який він списав по закінченню першого, різниться від першого дуже значно не тільки мовою, живішою і більше зближеною до народної південноруської, але також змістом у значній часті оригінальним або свобідно переробленим, що надає йому визначну фізіономію в ряді найстарших пам'яток південноруського письменства, бо дає можливість уважати його першою визначною літературною пам'яткою з визначним національним південноруським характером.

Збірник з 1076 р. не визначається об'ємом. Се пергаменований рукопис, зложений із 276 карток малого формату, так що на одну сторону виходить 13 рядків, а в кожному рядку ледве по 16-18 букв. Рукопис не заховався весь, бо в середині бракує деяких карток. Зміст його досить мішаний і тільки в малій часті згідний із змістом збірника із 1073 р., головню тим, що подає деякі уступи із Афанасієвих відповідей на запитання про різні релігійні теми. На той зміст складається більше менше 50 статей, взятих по часті із отців церкви і св. Письма, а по часті безіменних, чи то наслідуваних, чи оригінальних. Подаємо з них дещо в перекладі на нашу мову як зразки того, що читали і чим любувалися наші старі предки.

Збірник починається “Словом нѣкоего калѹгера о четъи книгъ”:
“Добре, братове, читати книжки, особливо всякому християнину. Сказав блаженний: ті, що збагнуть усім серцем відомості Його, знайдуть Його; то читаючи, зглибляйте відомості Його. Коли читаєш книги, не квапся швидко дочитати до другого розділу, але зрозумій, що висловляють речення і слова, хоч би й тричі вертаючи до одної глави. Сказано-бо: в серці своїм сховав я твої слова, щоб, не согрішив супроти тебе. Не сказано: тільки “устама вирік”, але і “в серці сховав”, щоб “не согрішив проти тебе”. Бо хто зрозуміє правду написання, той кермується нею. Скажу тобі: узда коневі керма і поздержка, а праведникові читання книг. Не збудується корабель без гвоздів, але і праведник без читання книжок. Як невольника душа біжить до своїх родичів, так праведник до читання книжок. Прикраса воїну оружжя, а кораблю вітрила, так само праведнику читання книжок. Сказано: відкрій мої очі, щоб я зрозумів чудеса твого закона; очі, то значить: розмисл сердечний. Не закрій від мене заповідей твоїх; то значить: не від очей закрій, але від розума і серця. От тим то і поганьблено таких, що не вчать, словами: прокляті ті, що ухиляються від заповідей твоїх. От тим то і сам похвалися, мовлячи: “Які солодкі слова твої, солодші меду для уст моїх, і закон уст твоїх дорожчий від тисячів золота і срібла”. І заспівай, мовлячи: “Порадуюся словам твоїм, бо знайшов я у них користь многу”. Користю названо слово Боже, мовлячи: “Знайшов я, недостойний, такий дар, щоб поучався слів твоїх день і ніч”.

Отсе, брати, зрозуміймо і послухаймо розумовими ушима, зрозуміймо силу і поучення святих книг. Послухайте життя св. Василія і св. Іоана Златоустого і св. Кирила Філософа і інших многих святих, і як ті життя попередю оповідають про них, мовлячи: від молоду прикладалися до святих книг і тому подвигнулися на добрі діла. Гляди, в чім початок добрих діл — поучення святих книг. І сими, братове, подвигнімся на шлях життя, на діла їх; і научаймося ненастанно книжних словес, творячи волю їх, як вони велять, щоб і ми стали гідні вічного життя на віки. Амінь”.

За сим вступним словом маємо “Слово нѣкоего отця къ сынѹ своємѹ”, зложене на основі візантійського твору імператора Василія

"Поучення, дані синові його Льву". Се просторе поучення важне тим, що в часті послужило взірцем до поучення Володимира Мономаха своїм дітям і є немов кодексом життєвої мудрості і практичної моралі для чоловіка вищої верстви того часу. [...]

"Сину мій і дитино моя, — починається поучення, — прихили ухо своє і послухай батька твого, що дає тобі спасення ради. Дитино, приблизи розум серця свого і почуй слова родителя твого, бо вони не підуть на шкоду душі твоєї; але коли приймеш їх розумно, то будуть тобі поведарями до царства небесного. Настав посудину серця твого, щоб накапали тобі слова солодші від меду, що можуть оживити тебе і зробити безсмертним.

Та від чого насамперед почну вчити тебе, сину мій, і що найперше виявлю тобі? Чи трус і злови світа сего, чи життя вгодне Богу і спасенне? Слід би нам дуже, дитино, думати й тобі про те, скільки від праотця нашого Адама аж до сего нашого віку було людей по всій землі, що всі пропали без пам'яті: тільки деякі зробилися пам'ятні і прославилися на небі і на землі, ті, що всі дні свої прожили по заповідям Божим і ззиралися на одного Вишнього і пожили тихомирно і випускали добрі слова із уст своїх. Мало мішалися до справ світа сего, а все думання своє і все бажання своє направляли на безсмертне життя, до него одного зітхали і найбільше молили Бога, щоб сталися гідними його. От тим то, дитино моя, полюби їх життя і прийми їх обичаї і поміркуй та понаслідуй їх діла, яким шляхом ішли і якою стежкою мандрували. Щоб у царстві небеснім ти догонив їх і порадувався з ними іншою радістю, якої не дає отсе життя. Поквапся наслідувати їх і пошукай того, що їх вело; тихість їх вела, і покірливість, і добродушність, і слухняність, і добросердіє, і милостиня, і сумирне життя з малими і великими. Отсі обичаї довели їх туди, куди весь вік бажали дійти. Тих провідників найшли вони і вхопилися твердо за їх руки і дійшли до своєї високої мети. Тих обичаї прийми і ти, дитино моя, і змагай до них усею силою і всею змогою, скільки можеш, бо між нами вони ходять і ніхто не приймає їх і нема кому ввести їх в дім свій тілесний і душевний і захистити їх у волі своїй."

Після сего вступу ідуть спеціальні поучення про спосіб життя приватного і публічного. "Будь похилений головою і високий умом,

очі звернені до землі, а духові до неба. Уста притишені, а сердечні раз-у-раз взиваючі до Бога. Ноги звільна ступаючі, а умові швидко ідучі до небесної брами. Вуха затуляй на злі слухи, а у мові раз-у-раз напружай на шуміння святих слів, написаних у святих книгах. Руки май зігнені на збирання злого маєтку сего світа, а простерті на прийняття убогих. Не стидайся поклонити свою голову перед кожним сотвореним на образ божий і не лінуйся почесити старшого віком, і подбай про те, щоб заспокоїти його старість. Своїх ровесників стрічай миром, молодших від себе приймай з любов'ю, перед достойнішим від себе потрудися стояти”.

По тих упізнаннях щодо особистого життя іде ряд упізнень що до товариського і релігійного життя. “Дитино, накорми голодного, як сам Господь тобі повелів, напій прагнущого, пригости подорожного, відвідай хорого, навідай замкненого у в'язниці, приглянься їх горю і зітхни. В твоїй скорбі нехай церков буде твоїм захистом, тай поза скорбою кожного дня і години вийди і припади до Вишнього, і притули лице до землі, і проси його спімнути тебе; не ухилиться від тебе душелюбець і чоловіколюбєць, але прийме тебе і утішить тебе. Жалуй за гріхи, зітхай в покусах, сумуй по своїм упадку, щоб очиститися, аби при розставанню душі знайтися без змази. Смерть споминай завсїди, щоб її пам'ять навчила тебе поперед усього, як жити у сьому короткому часі”.

Ось якими словами характеризує автор змагання чоловіка в великій життєвій боротьбі: “В життєвих хвилях чи в морській бурі будеш і біди зазнаєш, показую тобі, сину мій, правдиві пристановища — монастирі, доми святих. До них прибігай, і утішать тебе, за ними затужи і звеселися. Бо їх сини не знають турботи і вміють потішити турботного. Знайомим отвори дїм свій, нищим, вдовам і сиротам, що не мають де голови прихилити. Чи маєш свій дїм багатий чи убогий, все те з божого промислу і всім тим не скупися. Не мов про свій маєток: він мій, тільки скажи: поручений мені на короткий час, і як ключар роздавай те, що тобі поручене. Маєток сего світа подібний до ріки: вона відходить вниз і знов вертає в гору, тимто, коли поселенці горішних берегів ріки не наповнять своїх посудин і не напоять своєї скотини, мовлячи: лишимо долішнім поселенцям, а самі візьмемо мало, то на одно

вийде, як коли б брали і надмірно, не дбаючи про долішніх, бо ріка минає все та сама. Так отже і про маєток не дбай для спадкоємців, синів, внуків, правнуків і дочок, бо їм випаде інший час, трапиться чи то напасть, чи то крадіж, чи війна, і тоді заощаджене не допоможе їм нічого. Оттим то в життю своїм промишляй про свою душу і тільки дбай про неї, бо одна в тебе душа, один час життя, одна смерть. Тому пожалій себе і посумуй і проси тут очищення гріхів і по смерті проходу від бісів і доступу там, де жде тебе уготоване царство боже від віка".

Характерні приписи товариського і громадського альтруїзму. "Все можеш, коли хочеш. Бо ж се не тяжко, коли ти наситився стравою, накормити голодного, а напившись, напоїти прагнущого; коли ти ogrівся, загрій і того, що трясеться від холоду. Коли живеш у гарнім і високім домі, пригости того, що блукає по улицах, у своїм домі. Коли ти задоволив себе при столі, звесели затурбованого; коли радувався чимось, порадуй засумованого. Коли тебе почестили як багача, почести й ти убогих. Коли ти весело ступаєш по сходах, виходячи від князя, зроби так, щоб із твого дому виходили не сумовиті, але також веселі. Бо і се не мале чоловіколюбство, щоб своїм домашнім заощадити смутку і зітхання, і плачу. Коли хто проштрафиться якоюсь провинною, то замість кари нехай буде помилуваний. Бо так роблячи, і ти по розстанню душі з тілом замість кари знайдеш помилування".

Не менш характерні уваги про приятель і друзів. "Май собі друга і дорадників, що не все те хвалять, що ти говориш, але силкуються відповідати тобі правдивим осудом. Судіям слід розумно слухати розправи, бо годі винайти правду, коли судія швидко віддаляється, або розганяє спорячі сторони. Вирозумівай суперечку звільна і твори розсуд неквапно. Оскільки силою ти вищий усіх, остільки добрими ділами старайся яснити вище всіх. Жадаючи прощення гріхів, прощай і сам тих, що согрішають супроти тебе". "Супроти своїх слуг будь таким, як Богу молишся, щоб був супроти тебе. Не оправдуй неправедного, хоч і друг твій, і не обижай праведного, хоч він тобі й ворог".

Автор залюбки вертає до контрасту між бідними і багатими, переслідуваними і гонителями. "Зверни очі милостиво на того, що

сидить голий на морозі скорчившись; нагни свою істоту покрити його одежою, що лежить у тебе, і Господь дасть тобі сторицею вічне життя. Простри руку до заблуканого на улиці і відведи його до його домівки; поділи з ним свій хліб і свою чашу води або напою. Як тобі дав Господь подорожнього, введи до свого дому, беззахисного під свій дах, дай змоклому суху одіж, змерзлому теплоту, обмий бруди його тіла, він дуже бідний і гідний помилування. Відвідай запертих у темниці по Господньому наказу, придивляйся біді, придивляйся терпінню і мов: “Горе моє, отсі за один гріх терплять, а я, щогодини согрішаючи проти Владики могого, пробуваю в полегкості”. Коли побачиш кого з таких, що терплять оклеветані, поможи йому Христа ради, вияви правду на користь оклеветаного, бо то велике спасеніє ратувати покривджених. Сидячи при багато обставленім столі, спом’яни того, що їсть сухий хліб і не може принести собі води задля недуги. Насичаючися солодким питвом, спом’яни такого, що п’є теплу воду, випарену сонцем і присипану порохом на вітровім місці. Лежачи на многом’ягкій постелі і потягаючися розкішно, спом’яни того, що лежить під одною веретою і не сміє одної ноги простерти задля холоду. Коли лежиш у добре покритій хаті і чуєш ухами шум проливної тучі, подумай про вбогих, що лежать тепер пронизувані дощовими краплями, як стрілами, а інші в безсонниці сидять і підпливають водою. Коли зимою сидиш у теплій хаті і без страху роздягшись, зітхни, подумавши про убогих, що клячуть над малим огником, скорчившись, більшу біду очима терплячи від диму, ogrіваючи тільки руки, а плечі і все тіло виставляючи на мороз”.

Закінчимо виписки із сеї статті уступом, яким характеризується поняття наших предків про князівську власть і обов’язки горожан супроти князя. “Князя бійся всею силою своєю, бо страх перед ним не єсть погуба душі, але власне з того навчишся і Бога боятися. Маловаження властей, се маловаження самого Бога; хто не боїться законів видимого земного владки, як буде боятися невидимого? Боїться ученик учителевого слова, але більше самого учителя; так само той, хто боїться Бога, боїться й князя, що карає грішних. Бо князь — божий слуга, милий для милих людей, а кара на злих. Перед князем бійся говорити брехню, бо Господь погубляє

брехунів, але з покорюю відповідай йому правду, як самому Господу".

Не входячи далі у зміст того збірника, якого переклад варто би опублікувати вповні, подаємо тут два зразки того, що тепер можна би назвати белетристикою, а спеціально легендами і новелями. На карт. 129—131 маємо невеличке оповідання про невідомий суд божий, оповідання широко відоме і в західноєвропейських літературах середніх віків, що дійшло до нас пізніше, в XV і XVI вв. в комплексах західних збірок "Gesta Romanorum" і "Speculum eheptologum". Ось текст сего найстаршого у нашій літературі варіанту оповідань, оброблених на широкий розмір М. Драгомановим у статті: "Слав'янські варіанти одної євангельської легенди" (1890 р.) (Розвідки Михайла Драгоманова, т. III, ст. 295—308).

"Був чорноризець пустинник, що яснів знаками і чудесами і мав при собі одного ученика в пустині. Одного дня випало тому ученику іти в одно місто, де був судія злий і безбожний. Ученик застав його власне помершого, і багато народу пішло за ним зо свічками і кадилом і з великою почестю проводили його до гробу. Вертаючи до пустині, ученик застав свого учителя, богоносного і чесного чоловіка, пожертого гієною. І почав жалкувати вельми дуже і промовляти до Бога: "Як же се злий і безбожний достойник умер зо славою, а святий і духовний чоловік потерпів таку гірку смерть, пожертий звірем". Коли так міркував сам у собі, явився біля нього ангел божий і мовив до нього: "Той достойник був наскрізь злий чоловік, але зробив одно добре діло; отже тою честю і славою, яка дана йому була при похороні, прийняв свою заплату за своє одиноке добро, а там він засуджений до кінця. Твій же учитель, хоч усім догодив Богу і був оздоблений усякою добротою, мав яко чоловік одну малу хибу, тим то тою гіркою смертю він спокутував те своє лихе діло і зійшов із сего життя очищений до решти. Із сего зрозуміймо, брати, що ніщо не буває без строю і промислу божого на землі, але по всій землі і небесах суди божі і промисли Його у всіх ділах Його. Тільки дехто, не розуміючи, говорить фальшиво, що світ кермується оборотами звiзд".

Кінчимо сей розділ про Зборник Святослава із 1076 р. перекладом оповідання про милостивого Созомена, що стоїть на самім кінці збірника, карт. 269—276.

[Оповідання про милостивого Созомена]

“Був один чоловік у Єрусалимі іменем Созомен. Ідучи по городу, одного разу він побачив нищого голого і сумного, і, роздягшись, дав йому свій плащ, і пішов у свій дім, бо день клонився вже на підвечір. Ляг і заснув трохи і побачив у сні, що опинився в пречудовій палаті, повній безмірно ясного світла і багато убраній різними цвітами і всякими деревами. І бачив інші оселі, оброслі згори до низу прекрасними і пахучими плодами, так що гілля дерев гнулося аж до землі, одно краще від другого. Різнопері птахи сиділи по вершках тих дерев, співаючи солодкі пісні і приклоняючися один до одного і не вмовкаючи ані на хвилю, так що голос їх було чути від землі до неба, а дерева хиталися, стоячи у великій ясності, джерела вибухали, граючи різнобарвною веселкою. Коли Созомен придивлявся сему, прийшов до нього один юнак, дуже гарний, і мовив до нього: “Ходи слідом за мною”.

Він пішов слідом його, і прийшли до портика, покритого золотом, і палати дуже славної і гарної. І коли Созомен придивлявся їй, вийшли з палати мужі крилаті, що світилися, як сонце, і винесли чотири скриньки, а кожну з них несло їх чотири. Коли ті пречудні ангели минули двері, Созомен зрозумів, що йдуть до нього. І коли прийшли до того портика, стали против Созомена і, поздіймавши скриньки із своїх рамен і поставивши їх, ждали на прихід якогось великого пана. І побачив Созомен мужа дуже гарного і вродливого, що вийшовши із палати, приступив до ангелів, які принесли скриньки, і мовив до них: “Відімкніте скриньки і покажіть їх сему чоловікові, що йому зберігається за одну свиту, за те, що помилував того й того голого”.

І тут відімкнули одну з тих золотих скриньок і почали викладати сорочки і сукні царські і плащі гарні різного крою, і простирали перед

ним, мовлячи: "Позволь, пане Созомене, чи вгідні тобі на твою вподобу?" А він відповів: "Не гідний я навіть глядіти на тінь тих риз". Вони ж показували йому далі блискучі різнобарвні і золоті ризи, і дійшло їх число до тисячі. Коли показали йому їх, сказали, що одержить сторицею і наслідуює вічне життя за одну свиту. Мовив йому ангел: "Ось кілька добра зготовив я тобі за одну свиту, якою ти одяг мене, бачучи мене голого і змилосердившия. Іди ж і твори так далі, і віддасться тобі сторицею". Чуючи се Созомен, обнятий страхом, радісно мовив до нього: "Чи справді так буде тим, що творять милостиню убогим?" І мовляв йому ангел: "Так, бо кожний, хто одягне убогого, одягне Христа, а хто роздягне убогого, роздягне Христа; хто накормить убогого, той Христа накормить і прийме. Се ж заповідаю тобі: не кайся ніколи, давши милостиню, і не випоминай бідному, що ти дав йому щось, бо замість плати одержиш подвійну шкоду. Кожний, хто подав милостиню і кається, і випоминає, погубить свою плату".

Почувши се, Созомен ободрився і подивувався, чудуючися тим привидом. І подумавши, мовив: "Коли так, то дам і другу свиту убогому". І другої ночі видів той самий сон. І від тоді був дуже милостивий на всіх убогих, так що у всі кінці землі прославилося його милостиве життя і щедроти на кожному чоловіці, і був милий Богу і людям."

Отсе оповідання про Созомена вийняте з якогось Патерика, при кінці, здається, скорочене. Мотив чотирьох скриньок із зложеними в них дорогоцінними річами є глибше мотивований в одній притчі Варлаама і Йоасафа, а в драматичній формі розвинений у Шекспіровій драмі "Венецький купець"¹.

Іван ФРАНКО

Передрук із часопису "Стара Україна"

(Львів, 1924, вип. XII, с. 179-183)

¹ Тут стаття уривається. Цифра I. на початку статті і слова в рукописі: (Далі буде) вказують, що се тільки початок статті, що була закроєна ширше, одначе, на жаль, не закінчена. — Ред.

Нестор Літописець

(бл.1050 – 28.X.1114)

Літописець Нестор і його “Повісті врем’яних літ”

Хронографъ нѣжа есть писати
все и вся бывшая, овогда же
писати и передняя, овогда же
возстѣпати вьзадняя: чьтый
мѣдрый разѣмѣеть

Літописець

Із глибини віків чуємо голос наших пращурів, їхнє слово, звернене до нас, їхні заповіді і роздуми про героїчний чин, про рідну землю і власну державу Русь-Україну, про багатоликість світу, земну й небесну красу, про славу і безчестя, про високу гідність і нищість, закланність людську, — про все, пов’язане з життям і боротьбою українсько-руського народу.

Численні повісті про історичні події, що відбулися, що відбувалися в їхній час, зібрали, а чи й створили самі наші літописці, вони переповіли події біблійної історії, події Римської і

Візантійської імперії, різних європейських народів і народів Близького Сходу.

Літописання в Русі, очевидно, започаткував головний ідеолог великого київського князя, високоталановитий письменник і книжник Іларіон. У 1051 р. Ярослав Мудрий силою своєї влади спонукав обрати його митрополитом Київським і всієї Русі. Це був перший митрополит із русичів. Він перший зійшов на митрополічу кафедру Софії Київської і освятив собор. Після смерті Ярослава Константинопольський патріарх змістив Іларіона.

І тут відразу серед чорноризців Печерського монастиря з’являється постать Никона, прозваного за його діяння Великим, — інтелектуал, книжник, літописець і врешті-решт ігумен Печерського монастиря. Вчені прийшли до висновку, що Іларіон

(Ларион) і Никон Великий — одна й та ж особа. Так це чи ні — знає тільки історія. Але ми знаємо, що Початковий літопис уклав Никон Великий, другу редакцію зробив наступник Никонів — ігумен Іван, а вже після нього за літописну справу взявся чорноризець Печерського монастиря — преподобний Нестор. Він уклав "Повісті врем'яних літ" — книгу буття українського (полянського) народу від всесвітнього потопа і до 1112 року.

У 1113 р. на великокнязівський стіл сів Володимир Мономах, внук Ярослава Мудрого, який літописання перевів у Видубицький монастир, розбудований його батьком, великим київським князем Всеволодом Ярославичем. І тут у 1116 р. ігумен Видубицького монастиря Сильвестр зробив нову редакцію "Повістей" літописця Нестора. А можливо, на замовлення нового князя переписав літопис, довівши події до 1117 р. Наприкінці XII ст. літопис був тут ще раз переписаний ігуменом Мойсеєм. Вважають, що над продовженням Несторового літопису за роки 1117—1199 працювало ще кілька літописців і книжників, зокрема велику роботу над літописанням, на думку академіка Б. Рибаківа, здійснив Петро Гориславич, київський боярин. Зусиллями київських інтелектуалів пам'ять про все XII ст. зберіг новий літопис. І цей літопис одержав назву Київського.

У XIII ст. центром літописання стає Галич — центр могутнього Галицько-Волинського князівства; від якого і

літопис одержав назву Галицько-Волинського. Тут освітлено події 1202—1292 рр. Усі три літописи складають єдиний Літопис Руський — книгу книг українського народу. Справді, подібної світської книги розмаїтого синкретичного змісту в XI—XIII ст. не створив жоден європейський народ. За це літописець Нестор заслужив від свого народу пам'ятник, який і поставлено біля Києво-Печерської лаври, де Літопис і було створено.

Народився Нестор близько 1050 року, а помер 28 жовтня 1114 р. У цей день у православних храмах відбуваються відправи пам'яті преподобного Нестора, під час яких співають: "Дивні часи й роки Церкви, життя й чесноти давніх отців ти для нас описав і послідовником їх був ти, славний Несторе, вихваляємо тебе серед отців, співаючи — благословенний Бог отців наших." Шанує церква, шануємо й ми, миряни, сини і дочки тієї ж колись полянської чи руської — тепер української землі, що дала нам Нестора, який залишив по собі безсмертну працю — "Повісті врем'яних літ", а ще — "Читання про життя і згубу Бориса і Гліба" (бл. 1081—1088); "Житіє преподобного отця нашого Феодосія, ігумена Печерського монастиря, списане Нестором, монахом того ж монастиря" (бл. 1091). Саме ці твори склали основу досвіду, з яким Нестор приступив до роботи над першим українським літописом — "Повістями врем'яних літ".

У 17 років Нестор прийшов до Печерського монастиря, коли ігуменом там був преподобний Феодосій. За його наступника — ігумена Стефана — Нестор виконував різні обов'язки, навчався у печерських подвижників тілесної й духовної чистоти, глибокого смирення, цілковитого послуху, повстримності та вивчав мови, щоб використати у роботі над літописом джерела різних народів, як слов'янських, так і інших — грецького, арабського та різних європейських джерел. І, здається, йому було легше орієнтуватися в мовах, аніж у врем'ячисленнях, календарях, якими користувалися різні народи: від сотворіння світу, від Адама та Єви, від всесвітнього потопу, брати дані, що датувалися за індіктами, за сонячним календарем, за місячним календарем тощо.

Нестор подавав події давно минулі, сучасні йому, спрямовував духовний зір у літа прийдешні і творив повісті врем'яних літ, чи, як писав, “временных”, і довів їх до 1112 р., а в 1114 р. його вже не стало.

У Руській землі так було повелося, що кожен великий київський князь мав свого літописця, який мав би звеличувати його рід, діяння самого князя на славу Руської землі і православної віри. Нестор виконував замовлення великого київського князя Святополка Ізяславича (князував у 1093—1113 рр.). Саме цей князь вперше дозволив книжнику користуватися княжим архівом, де зберігалися державні договори та інші документи. Звичайно ж, до послуг

Нестора була й величезна, як на той час, Софійська бібліотека Ярослава Мудрого.

Літописець Нестор є першим староукраїнським письменником, що взявся за біографічний жанр — житіє — і створив блискучі зразки житійної літератури. “Житіє Феодосія Печерського” — це блискучий зразок повістєвої біографічної прози, що постала на здобутках мартирій (розповідали про життя і смерть), прологів (циклів оповідей), четв'їв-міней (помісячних збірників житій святих), патериків (отечників).

Житія, як правило, створювалися для підготовки канонізації і, таким чином, утверджували ранг і образ святості, ієрархічну свідомість (українській святості понад тисячу років!). Житія святих указують шлях для всіх, позначений героїчними дороговказами небагатьох. Житія наворачтали на віру і як твори християнської літератури обґрунтовували й утверджували християнську віру. Віронавчальною функцією житія не обмежувалися. Житіє — це оповідь в епічній формі, що відтворює образи конкретно-історичних постатей, що жили і діяли в конкретно-історичних обставинах. Недаремне славетний російський історик В.Ключевський написав дисертацію “Древнерусские жития святых как исторический источник” (1871). Як зразки синкретичної літератури житія несуть відомості літературні, історіографічні, історико-культурні, дидактичні. Обставини і мета проглядають із кожного житія. Північно-руські (російські) житія

постали тільки в XIII ст. і є слабким відголоском київської традиції, новгородської, смоленської.

Тривалий час агіографію відмежовували від світської літератури, тоді як — безвідносно до релігійного характеру — маємо різновид художньої прози, на певному етапі єдиний вид белетристики, якої у Візантії таки і не було. Без житійної літератури наші уявлення про середньовічне мистецтво будуть не тільки неповні, а й викривлені.

Український народ має давню літературну традицію. Їй понад тисячу років і, здається, вона почала складатися ще задовго до прийняття християнства. Тут мова йде не про легендарну “Влес-книгу” чи сумнівно реконструйований “Літопис Аскольда”, а про цілком реальну пам’ятку писемності нашого народу — найдавніший літопис України і тих східнослов’янських народів (білорусів і росіян), які є спадкоємцями київської культури IX—XIII ст. — архітектури, живопису, писемності, — засвоїли її й зросли з неї і на її основі починали творити свою національну культуру, значно молодшу за українську.

Назва цієї пам’ятки — “Повісті врем’яних літ”. Оригінал її до нас не дійшов. Книжники землі нашої, як тільки відкотилась, ослабла і перестала бути нестерпним тягарем татаро-монгольська орда, взялися до відбудови культурного життя. Відшукували уцілілі пам’ятки XI—XIII ст. і ретельно переписували, аби не обірвалася нитка народної пам’яті — легенди і дійсність глибокої давнини.

“Повісті врем’яних літ” на кінець XIV — початок XV ст. були вже майже 300-літньою старожитністю і вимагали нового “перевидання”, сиріч — перекопіювання. Таке “перевидання” було здійснене тиражем аж два примірники. Перший примірник з’явився в 1377 р. і відомий сьогодні під назвою Лаврентіївського списку, а другий — не пізніше другого десятиліття XV ст. і відомий як Іпатіївський (Іпатський) список (літопис). Відома ціла низка пізніших списків. Вони не ідентичні як за назвою, так і за змістом. Відомий славіст О.О.Шахматов відзначав, що хоча Іпатський список зроблено на якихось сорок років пізніше за Лаврентіївський, багато місць у ньому старіші за відповідні місця у Лаврентіївському списку.

Досі традиційно віддавалась перевага Лаврентіївському списку, відсутні в ньому дані переносили із Іпатського списку. На Україні користувалися послугами російських вчених і перекладачів, власного видання будь-якого списку в оригіналі чи в перекладі до 80-х рр. нашого століття не було, спроб інтерпретації пам’яток у сув’язі з історією українського народу не робилося. Якщо російські вчені, дожовтневого і радянського періодів, вже підготували і видали близько сорока томів “Полного собрания русских летописей”, ще в 1950 р. в серії “Литературные памятники” здійснили двотомне академічне видання “Повести временных лет по Лаврентьевской летописи 1377 г.” (текст, переклад, коментар, покажчики), то на Україні

справа ця виглядає сумно і за розв'язання її взялися десять років тому. Взятися і... зупинилися. Незалежна держава виявила цілковиту байдужість до найдавнішої національної книжкової спадщини.

Перші спроби наукового вивчення літописів Київської Русі пов'язані на Україні з іменами М.Максимовича, М.Костомарова, А.Петрушевича, І.Франка, О.Потебні, М.Грушевського, інших відомих вчених. Ставилося питання про музичну строфу, застосовану в віршованих оповіданнях "Повісті врем'яних літ" (Франко, Потебня), маємо приклади поетичного переспіву найдавнішого літопису (Франко, Олесь, Вороний), тлумачення окремих місць тощо.

У радянський час серед українських вчених, що спеціально і серйозно займаються літописами Київської Русі, одинокою постаттю залишається Л.Махновець.

У 1980 р. першу спробу переповісти для дітей "Повість врем'яних літ" здійснив покійний уже Віктор Близнець. Розкішно виданий у 1982 р. "Веселкою" переказ В.Близнеця виконав своє завдання і призначення, був справді культурною подією. У 2002 р. видавництво "Веселка" здійснило третє видання "Повісті минулих літ" у переказах В. Близнеця у новій науковій редакції.

Майже чверть століття над науковим перекладом повного тексту "Літопису Руського" ("Повість врем'яних літ", Київський літопис", "Галицько-Волинський літопис") працював Л.Є.Махновець. Про його митарства

в справі видання міг би розповісти тільки він сам. І все ж його науковий переклад побачив світ не у видавництві АН УРСР "Наукова думка", а у видавництві "Дніпро". Ця обставина досить промовиста і звільняє від потреби говорити про це докладніше.

У "Молоді" побачила світ перша книжка із серії книжок героїчної поезії — "Марсове поле", підготовлена Валерієм Шевчуком. Тут вміщено низку поетичних перекладів епічних уривків із "Повісті врем'яних літ". Оце й уся увага до найдавнішої літературної пам'ятки України.

Насамперед, щодо назви літопису. Вона має в українському перекладі різне прочитання, тоді як росіяни подають однозначне — "Повесть временных лет". В.Близнець переклав як "Повість минулих літ", М.Брайчевський — "Повість минулих літ", П.Загребельний у передмові до першого видання Близнецового переказу подає назву літопису, адаптувавши її до сучасної орфоепічної норми, — "Повість временних літ". Тут письменник, якому довелося багато працювати над літописами Київської Русі, інтуїтивно відчув неточність варіанту з "минулими літами". Часом пробують подавати "Повісті давніх літ". На наш погляд, всі ці варіанти чи перекладні форми або не точні, або не українські, як наприклад "временних літ".

Автентична назва пам'ятки за Лаврентіївським списком "Повѣсть времяныхъ лѣтъ". Ця назва повністю відповідає українському мовленню і перекладу не потребує: на час, коли

робився список із староруського оригіналу, книжники на Україні цілком були вже у полоні української мовної стихії. Академік О.О.Шахматов називав Іпатський список українським літописом не тільки за змістом, а й за мовою. Тож “ѣ” вживали книжники-українці найчастіше як — і, рідше — и, ї і майже ніколи як є (е). “ѣ” прочитується в давній назві як і, апостроф для роздільної вимови з’явився пізніше, тож і маємо збережену цілком оригінальну назву “Повісті врем’яних літ”. Слово “врем’я” цілком українське. Згадаймо в Шевченка “о врем’я люте”, у Гребінки — “жартуй, поки є врем’я”, поспіль це часове поняття — “врем’я” — зустрічаємо в етнографічних оповіданнях Ганни Барвінок та в інших класиків української літератури.

“Минулі”, “минущі”, “давні” літа у зв’язку з літописними часовими уявленнями не точні. З одного боку, в літописі йдеться не тільки про давні, минулі чи минущі літа, а й про сучасні літописцям літа і події. А з другого боку, є ще одна поважна причина говорити саме про “врем’яні” літа, а не якісь інші. Справа в тому, що Нестор-літописець та його попередники вдавались до різних вітчизняних джерел — давніших літописних зводів, епічної поезії, житій, переказів, історичних легенд та іноземних хронік, хронографів, врем’яників, збірників, біблійних книг тощо. Опрацьовуючи джерела, вони стикалися з найрізноманітнішими календарями і літочисленнями — “врем’яними” літами. В одних джерелах рік починав-

ся в березні, в інших — у вересні, через що події одного року доводилося переводити в наступний рік, часом епічне поетичне оповідання, що оспівувало ущільнені або розтягнені в часі події, доводилося повторювати в щорічних хронікальних записах, ніби розкласти їх на окремі події. При уважному читанні літопису видно, як прагне літописець дати раду з місячним і сонячним календарем, узгодити індікти із щорічними записами за літочисленням “від сотворіння світу”, “від Адама і Єви”, “від потопу”, “від Різдва Христового” і т. д. У християнському світі було відомо близько двохсот космічних ер і стилів літочислення. Одне слово — “врем’яні літа”! Знайомість із ними літописця і застосування їх у літописі вказують на широкі культурні зв’язки київських полян з іншими народами, з різними культурами і цивілізаціями — скандинавською, європейською, арабською, азіатською. Взаємовпливи цілком очевидні, взаємодія в світовому культурно-історичному контексті надто відчутна. Та й потреба історичних знань усвідомлюється з перших заяв літописця. Він не розглядає історичні факти і події в причинно-наслідковому контексті, багато давніших подій вже тоді випало і відшукати їх, очевидячки, літописцям не вдалося. В їхньому викладі, а чи в редакції Нестора, основною категорією стає “врем’я”, в розрізі якого і розказано про події. Минуле і сучасне — це окремі факти для літописця, пов’язані “врем’ям”, але не в сьогоденному значенні — “часом”. Так, за логікою викладу, “зло”

в одному факті (минулому) чергується із “добрим” у іншому (сучасному або майбутньому часі), і цей “врем’яний” ряд творить впевненість у літописця і в читача, що зло буде обов’язково покаране, розвінчане, як сатанинський промисел супроти божої волі, і добро переможе.

Нестор-літописець користується в основному Константинопольською (“візантійською”) ерою, згідно якої врем’я від “сотворіння світу” до “Різдва Христового” має 5508 років. За Александрійською світовою ерою — 5501 р., за Антіохійською — 5969 р. і т. д. Здається, запровадження поняття “врем’яні літа” було для літописця виходом із становища, за якого треба було шукати спільного знаменника для розмаїтого набору літочислень.

Дотримуючись наукових принципів перекладу пам’ятки, особливо важко донести художню, літературну, поетичну її вартість.

Ще в 1907 р. Іван Франко вперше спостеріг, що оповідання про напад печенігів у 972 р. в нашому “найстаршому літописі” “уложене віршами, які з літописного тексту можна реконструювати”¹. Досліджуючи далі “Повісті врем’яних літ”, Франко не тільки визначив дві великі групи віршованих текстів у літописі, а й зробив спробу визначити характерні особливості літописної поезії: “Про-

ходячи епізод за епізодом нашого найстаршого літопису, я переконався, що вони майже всі... зложені віршами, не силабічними, але тонічними, з нерівним числом складів, але з досить рівномірним числом наголосів, так званим музикальним розміром, у якому чергуються вірші з 3, 4 і 5-ти наголосів. Сей розмір досить докладно відповідає розмірові великоруських епічних пісень, так званих билін, який таким способом являється витвором не великоруського племені, а прастарою віршовою формою, витвореною в Південній Русі правдоподібно не пізніше X ст.”².

Франко вказав, що найменшою віршовою мірою є вірш із двома наголосами, як окрема віршова цілість, далі з 3, 4, 5-ма наголосами. Зроблене відкриття він вважав “ключем до розв’язки дуже многих досі сумнівних питань не тільки при критиці та критичній реконструкції самого тексту, в дуже многих місцях досі темного та незрозумілого, але також для розрізнення первісних частей від пізніших додатків, що або псують віршову форму, або, зложені очевидною прозою, дають зайве або повторяють уже сказане, затемнюють смисл або пояснюють те, що видалося незрозумілим пізнішому читачеві або редакторові”³.

І. Франко, як кажуть, “запатентував” відкриття, але “впровадити”,

¹ Франко І. Я. Студії над найдавнішим Київським літописом (частина перша). Зібрання творів у 50-ти т., т. 6, с. 10. — К.: Наукова думка, 1976.

² Там же, с. 10—11.

³ Там же, с. 11.

зреалізувати його повністю не встиг, хоча й працював над літописом до останніх днів свого життя. Метою свого вивчення він "поклав видання найстаршого київського літопису в первісній віршованій формі"⁴ з додатком критичного, історичного та літературного апарату. Франко виділив частину віршових текстів у літописі й зробив власний переспів сучасним віршем.

При вивченні тексту впадає в очі перенасиченість його сполучником "і". Коли переписати відповідні тексти окремими реченнями від "і" до "і", то текст виглядатиме так:

Иде Володимиръ на Хорваты.
Пришедшу же емъ съ войны
Хорватской,

И се Печенѣзѣ придоша по оной
сторонѣ отъ Сѹлы; Володимиръ же
противѣ имъ,

И ѹсрѣтѣ я на Трѹбѣши над бродѹ,
кдѣ нынѣ Переяславль,

И ста Володимеръ на сей странѣ, а
Печенѣзѣ на оной,

И не смѣяхѹ си на онѹ сторонѹ,

И они на сю сторонѹ.

И приѣха князь Печенѣскый к рѣцѣ,

И возва Володимира,

И рече емъ...

Поza будь-якими сумнівами маємо початки віршування. Ритмічний малюнок, чітка організація поетичної фрази. Сполучник "і" (в окремих випадках "а") є своєрідною одиницею організації поетичної фрази. Синтаксичний паралелізм із таким

засобом поетичної мови, як "крає-граніє", "краєстрочіє", "акростихіда", відомим в Україні-Русі в XI ст., і так званий музичний розмір без будь-яких гіпотетичних перебільшень чи "натяжок" дають підстави говорити про початки книжного віршування в Україні уже в епоху Київської Русі, про нашу найдавнішу книжну поезію.

В її формуванні мала місце і значення не тільки народнопоетична традиція полянського племені, а й біблійна поезія, її ритм і метр. Біблія була настільною книгою кожного книжника на нашій землі, з неї починався і нею закінчувався кожен день його життя. Рясне цитування літописцями біблійних псалмів, пісень і приповісток Соломонових, афоризмів із різних біблійних книг запевняє нас, що Біблія була благодатним джерелом у формуванні образно-художнього мислення перших наших віршотворців.

Все ж приявна в літописах поезія не є наслідувальною. Вона вже перебуває на тому історичному етапі свого розвитку, коли більше задивлена не в колишні біблійні джерела, з яких проросла, а в народний ґрунт, куди мала просякнути і оживити нову прорість. В інтонаціях літописної віршової літератури ми вчуємо речитатив, ритмомелодику українських народних дум. Деякі епічні оповідання справді написані нерівноскладовим "думним віршем". Український національний інтонаційний фонд, як один із неповторних скарбів народу, постає в літописній поезії уже сформованим або в стадії активного формування.

⁴ Там же, с. 520.

Маємо бути свідомі, вдаючись до оригінального тексту, що перед нами все-таки не оригінальний текст мовою початку XII ст., а копія саме українського книжника XV ст., зроблена майже через 300 років після появи оригіналу. Уже жила і діяла понад століття традиція староукраїнської книжної мови. Цілі пласти староболгарської та й старокиївської лексики замінялися питомо українською. Ми маємо повне право розглядати Іпатську копію і як пам'ятку власне української писемності початку XV ст. Та заміна переписувачем певних лексичних сполук також спотворювала первісне поетичне звучання тексту або наближувала його до думного звучання, можливо, вже рідного книжнику. Так, відомі російські вчені Буслаєв, Афанасьєв, ведучи мову про Бояна, зазначають, що він був подібний "позднейшим бандуристам, кобзарям и гусярам".

На жаль, ми сьогодні не вміємо правильно читати давній літописний текст навіть у списку початку XV ст., ми не маємо більш-менш пристойної наукової праці, що вводила б нас у світ історичної орфоєпії. Не прояснена наукою справа затемнює не тільки наукову проблему, а й наше історичне мислення, робить ущербною національну свідомість. Написаний староболгарською мовою із значним прошарком української лексики, українських граматичних форм і інтонації текст ми читаємо поросійськи, хоча в "Повістях врем'яних літ" жодного російського слова немає. Чому про це доводиться нагаду-

вати сьогодні читачам? Бо не такі вже й поодинокі нині публіцистичні, псевдонаукові публікації, позначені плакатною агітацією, суттю своєю спрямовані проти українського народу, його історії та культури. Прагнення пріоритету, особливо засобами диктату, шляхом присвоєння монопольного права на "єдино можливі" і "єдино істинні" наукові висновки не такі вже й рідкісні сьогодні.

Не будемо голослівні. Візьмімо видану "Наукою" у 1988 р. монографію М.І.Толстого, ленінградського лінгвіста, під титулом "История и структура славянских литературных языков". Не розкриваючи книжки, погляньмо на зворотний бік обкладинки і перед очима, під ціною, до якої кожен звертається, — рекламний щиток із цитатою такого змісту: "Будучи модернизированной и обрусевшей формой церковнославянского языка, русский литературный язык является единственным прямым преемником общеславянской литературной традиции, ведущей свое начало от Первоучителей славянских, то есть от конца эпохи праславянского единства." (Н.С.Трубецкой). Про яку спільну коліску тут може йти мова? Кінчилась епоха праслов'янської єдності — і почалась "єдинственная" російська літературна мова. А українська літературна мова? Очевидно, на думку учителя (Н.С.Трубецького) і учня (М.І.Толстого), — "наречие" або "не было, нет и быть не может", або австрійська чи польська інтриги.

Член-кор. АН СРСР О.Трубачов опублікував статтю під промовистою

назвою “Славяне. Язык и история”, в якій висловив непідробне обурення: “Доходит до того, что сейчас в научной литературе, да и у широкой общественности набрало силу мнение, что якобы неудобно называть нашу начальную письменность и ее язык русскими, поскольку это общее наследие языка и культуры не одних русских, но и украинцев и белорусов” (Правда, №87, 28 марта, 1987 г.). Він схильний називати її лише великоруською.

Тут, очевидно, доречно врівноважити крайнощі, посилаючись на інші, незаперечні авторитети російської науки.

Так, російський мовознавець Буслаєв звернув увагу, що українська мова різниться від російської “незалежністю своїх етимологічних форм у деклінаціях (відхиленнях — В.Я.) і кон’югаціях (відмінюванні, з’єднаннях — В.Я.) форм, давніших від форм великоруської мови”. Російський історик Соловйов у третьому томі “Історії Росії” висловлюється ще категоричніше: “Оповідання українського літописця різниться від новгородської хроніки багатством подробиць, мальовничістю стилю, своєю жвавистю, своїм, можна сказати, художнім характером. Волинській хроніці властива, зокрема, поетична форма. Неможливо не побачити тут впливу південної природи, характеру південного народу (українців — В.Я.). Якщо йдеться про повість суздальського літописця, то ця повість суха, і ця недостача не покривається навіть силою народної новгородської мови:

вона багатослівна і не має того художнього характеру, що притаманний південній (тобто українській — В.Я.) літературі”. Отже, російські мовознавці, історики ХІХ ст. визнавали київську літературу ХІ—ХІІ ст. за українську. Навіть В.Белінський, в якого ставлення до української літератури однозначним можна назвати хіба що в негативному значенні, висловлювався про “Слово о полку Ігоревім” як про твір за характером український і не боявся найразючіших зіставлень: “Слово о полку Ігоревім” різко відгукується південноруським походженням. Є в мові його щось м’яке, що нагадує сучасне малоруське наріччя, особливо багатством гортанних звуків і закінченнями на м’який знак у дієсловах теперішнього часу третьої особи множини. Але найбільше промовляє на користь південноруського походження “Слова” зображений в ньому побут народу. Відчувається щось благородне і людське у взаємних стосунках діючих осіб цієї поеми...”. І далі: “Все це, повторюємо, відгукується в родинному житті, де взаємини чоловіка і жінки ґрунтуються на любові, де жінка користується повнотою своїх прав. І все це діаметрально протилежне Північній Русі, де сімейні стосунки дикі й грубі, а жінка — рід домашньої скотини, і де любов при шлюбі — поняття цілком постороннє. Порівняйте життя малоросійських селян із життям російських селян, міщан, купців і, зокрема, інших верств, і ви переконаєтеся в

справедливості нашого висновку про південне походження “Слова...”⁵.

І, нарешті, дозволимо собі навести ще одну цитату. М.П. Драгоманов у повідомленні, представленому 1878 р. в Парижі літературному конгресові на захист культур малих народів (між іншим, у видання праць вченого в 1971 р. не ввійшло через наведені в ньому процитовані вище слова В.Белінського), писав: “Що стосується “Літопису Нестора”, “Слова про похід Ігоря” і т. д., то ці твори були безпосередніми плодами місцевого життя міст стародавньої України. Ці твори започатковують, таким чином, українську літературу, вони мали тільки посередній вплив на північну Росію”. Науково встановлені ще в ХІХ ст. істини були замовчані, забуті, а потім підмінені кон’юнктурними положеннями вульгарно-соціологічного гатунку. Були замінені й методологічні принципи вивчення явищ минулого. У ХІХ ст., перш за все, порівнюючи два народи, скажімо український і російський, виходили з того, що є в них самобутнього, неповторно оригінального і в позитивному, і в негативному відношеннях. Вульгарно-соціологічна наука шукала тільки “спільне”, те, що, на її думку, “єднає”, або хоча б “зближує”, а точніше те, що не дає змоги виокремити індивідуальне обличчя кожного. Белінський виводив психологічно-культурні риси українця ХІХ ст. з обставин життя полянського племені

Х—ХІІ ст., а росіянина — з традицій Володимиро-Суздальської землі. Цим шляхом ішли і М.Максимович, і М.Костомаров у статті про дві народності — українську і російську, і М.Драгоманов, і І.Франко. Сьогодні деякі істини доводиться встановлювати, а деякі — повертати.

Український народ має ту високу гордість, що є творцем і прямим носієм та власником всієї культури Київської Русі, але заявляє, що вона має ще й культурних спадкоємців в особі білоруського і російського народів. Від полянського племені, яке літописець називає “русь”, від “полян-киян” пішло пагіння архітектурне, малярське, музичне, літературне до інших племен, з яких пізніше утворилися білоруський і російський народи. За зразком Києва формувалися князівські “гради” — столиці окремих князівств, з Києва була винесена й горда назва “Русь” в північні князівства, де вона й залишилась, а в знищеному татаро-монголами Києві поволі забувалася, робила спробу зростися в нове найменування Русь-Україна. Та з часом старіше ім’я цілком витіснилося новим — Україна. Поняття Мала Русь і Велика Русь — церковного походження. На означення України назва Мала Русь у фольклорі не зустрічається. Термін цей утворили, як довів український історик С.Шелухін, в ХІV ст. у Царєграді греки у відповідності зі своєю традицією. У ХІІІ ст. Київ через

⁵ Белінский В.Г. ПСС, т. V. — М.: Изд-во АН СССР, 1954, с. 332 — 333; 348 (Переклад автора статті).

татаро-монгольські руйнування занепав і перейшов під владу галицьких князів. У 1299 р. київський православний митрополит остаточно переселився в Москву. Після цього галицько-волинські князі домоглися від константинопольського патріарха для своїх земель окремого митрополита. Патріарх назвав округу цього митрополита "Мікро Росія", що по-грецьки означало Мала, корінна, метропольна Русь, зерно, з якого йде зріст малого на велике. Подібно у греків Малою Грецією називалася метропольна Греція, а її колонії (в Італії та Сицилії) звалися Великою Грецією. Поняття про Малу Русь своїм походженням було зв'язане органічно з православним населенням і юрисдикцією православного митрополита. Московія Руссю тоді не звалася і за таку її не вважали. Згідно з Андрусівським договором Київ із складу Малої Русі вилучено. 20 жовтня 1775 р. вийшов царський указ, за яким належало город Київ "приєдинити к Малороссии". Почався поділ Малоросії на намісництва, потім на губернії, аж 27 березня 1858 р. з'явився закон, який вимагав "Восстановить древние пределы Малороссии. Так поступово церковно-адміністративна назва Малоросія стала назвою адміністративною, а етнографічною ніколи й не була. Велика Русь також не була етнографічною назвою. Це були навколишні землі метропольної Малої Русі. Поняття Велика Русь зазнало повного переосмислення і стало вживатися на означення нового державного

формування, як назва офіційно-адміністративна, особливо після 1589 р., коли Москва була урочисто проголошена патріаршою столицею, "третім Римом".

Щось подібне можна додати в прикладі із Румунією. Одна з найвіддаленіших римських провінцій (Романія) назавжди зберегла одержане з рук римлян ім'я, мовну специфіку, залишила за собою право приналежності до романської мовної сім'ї, за винятком хіба що права називати Рим своєю столицею і оголошувати його історичні пам'ятки румунськими. Та й не тільки український народ втратив своє середньовічне ім'я. У Європі таких прикладів знайдемо чимало.

Шукати в Києві руському витоків власних культурних джерел належить і білоруському, і російському народам. Колись академік Михайло Погодін висунув ідеологічну гіпотезу-казку: до нашестя татаро-монголів українців, мовляв, у Києві не було (він не заперечує, що їх взагалі не було, ні!). Тут були тільки росіяни, які під тиском завойовників відійшли на північ, а потім не захотіли повертатися з нових насиджених місць. Вакуум, що утворився в Києві, був заповнений українцями, що прийшли на Дніпро з Карпат. Оця байка була потрібна й охоче була взята на озброєння царськими ідеологами, щоб, здійснюючи великодержавницьку шовіністичну політику, довести, ніби українці ніякісінької участі в творенні київської культури до XIV ст. не брали, а тому вся ця культура винятково російська,

а Київська Русь — не що інше, як Древня Русь, староросійська держава “з центром у Києві”. На жаль, ця вигадка багатьом не дає спати й сьогодні. Так, у статті Р.Балакшина “Древо колокольное” (ж. “Наука и религия”, 1988, №11) читаємо: “Нигде на белом свете не отливались в таком количестве и такие большие колокола, как в России. Первые русские колокола невелики, под стать и церквям тех времен. В 1824 году в Киеве при раскопках Десятинной церкви был найден колокол... Полагают, что это древнейший русский колокол. Сначала колокола привозили из других стран. Русские мастера начали лить сами только в XIII веке в Киеве и Холме. Во время татаро-монгольского ига это ремесло в числе многих других ремесел пришло в упадок... Литье отечественных колоколов возобновляется в XV веке...” Тут і слово “отечественный” не що інше, як фіговий листок на голій погодінській тезі: росіяни спочатку відливали дзвони в Києві і Холмі, а після татаро-монголів відродили київсько-холмську традицію у Твері. Як бачимо, майстри не тільки “отливать пули”, але й “колокола” в Росії є.

Нестор-літописець не приховує своєї синівської любові до рідної полянської, київської, руської землі. Йому тут все миліше, ліпше, моральніше, ніж, скажімо, у сусідніх деревлян (сучасних житомирян), не говорячи вже за новгородських словен чи вятичів. Там взагалі, на його думку, бог-зна як погано. Для цього досить побути в новгородських лазнях, де

віниками хвоськають себе в перегрітих мивницях до напівсмерті, а потім обливаються студеною водою і оживають. З цього навіть у Римі реготали, як апостол Андрій розповідав про те, що бачив у Новгороді на власні очі. І “аргументи”, як бачимо, знайшлися. Своє плем’я Літописцеві наймиліше, воно, на його думку, і найкультурніше: “Поляни своїх батьків обичаї мають тихі й покірливі... І брачні обичаї мають...” А от сусіди-деревляни, на думку Літописця, уже “жили по-звіриному, жили по-скотськи: і убивали один другого, їли все нечисте, і брачення у них не було, а умикали дівиць біля води”.

Чим далі — тим гірше: “А радимичі, і вятичі, і сіверо один обичай мали: жили в лісі, як всякий звір, їли все нечисте, і соромослів’я в них при батьках, і при снохах. І брачення у них не бувало, а ігрища між селами, і сходилися на ігрища, на танцювання, і на всі бісівські пісні, і тут умикали собі жінок, хто з якою зговориться, мали ж по дві і по три жони”.

Здається, Літописець боїться, щоб його полянський народ не загубився в хащі різних найменувань, кожне з яких він намагається вияснити: “словінський народ і руський один...”, “полянами прозвалися, оскільки в полі сиділи, а були одного народу — словінського”. Отож русь, поляни, словіни — це один народ, предок сучасних українців. Літописець — його кровний син.

Оці любування чи залюбленість у своє полянське плем’я автора Літопису — не заслiпленість. Він проглядає

далі і бачить народи різні: і слов'янські, і агарянські (арабські), і бохмитські (мусульманські), і європейські (варязькі). Він бачить всі сусідні племена, "примучені" Києвом, бажає їм добра і братньої любові між ними і руссю. Він заповідає мир на всіх землях Русі і між всіма народами, що сусідають з його людом.

Кожен із редакторів "Повістей врем'яних літ" бере на себе роль морального судді всіх людських вчинків і подій, про які оповідає. Літописець постійно і настійно апелює до моральності, до пошанівку традиції і батьківських звичаїв, в яких для нього і краса, і правовий кодекс, і педагогіка, і предківські заповіді. Від перших оповідань і до останніх записів утверджується думка, що зло карається. Хто і коли б не вчинив зло — буде покараний. Здається, про жоден розказаний злочин не забув оповідач, і в якомусь, віддаленому часом і простором епізоді покаже, як той злочин покараний.

Гуманістичний поклик — люде, не робіть зла, бо воно викликає інше зло і неминучу покару! — також на замовлення Вічності. Й аж ніяк не князів, хоча й вони один на одного не схожі, і між князями, на думку літописця, є гідні хвали, а є гідні хули, і доброї і лихого пам'яті в нащадків.

І хоч часом літописні відомості подібнені річними записами, поетичними оповіданнями, історичними описами і уривчастими відомостями й повідомленнями, "Повісті врем'яних літ" мають дивовижну художню цілість. Наскрізними в літописі є

релігійна концепція людини і світу, вогонь любові до рідної землі і патріотична тривога за її долю, бо "земля наша велика й багата, тільки владування в ній нема", бо "Бог дає владу кому хоче", бо "для Русі пиття — весілля, не можемо без того". Наскрізними в "Повістях врем'яних літ" є висока поезія у сув'язі з епічним спокоєм, живі барви русько-української землі, ореол героїки в змалюванні людей і подій. Так, у пісні про Святослава поет творить його образ як типовий образ руського воя, а з другого боку — це вже прообраз козацького полководця — чи Сагайдачного, чи Сірка, чи Богуна.

І сам-бо був хоробрий і легкий
у ході, як барс.

І воєн багато провів,
І возів за собою не возив, ні котлів,
І м'яса не варив,
А тоненько нарізав конини,
чи звірини, чи гов'ядини,
І, на жару запікаючи, їв.
І шатра не мав, а пітник стелив
І сідло під голову,
І всі вої його такими були.

Чи не маємо тут романтичної гіперболізації одного з перших русько-українських полководців, про якого літопис доніс стільки захоплюючих легенд, переказів, дум? Князь Святослав (нар. 942 р.) загинув у березні 972 р. З 30 років життя 27 років був великим київським князем. Перші 12 років за нього правила Руською землею його мати — княгиня Ольга.

Святослав мав славу великого полководця. Візантійський письмен-

ник X ст. Лев Диякон називав Святослава “розумним полководцем”. Він так описує князя після останньої битви Святослава з ромеями. Його свідчення є документальним: “Святослав попросив у імператора дозволу зустрітися з ним для розмови. Імператор не ухилився і, покритий визолоченими обладунками, підїхав верхи на берез Істра (Дністра), ведучи за собою чисельний загін сяючих золотом озброєних вершників. Прибув річкою на скіфській лодії і Святослав. Він сидів на веслах і веслував разом з його наближеними, нічим не відрізняючись від них. Ось яка була його зовнішність: середнього зросту, не надто високого і не дуже низького, з мохнатими бровами і світло-синіми очима, кирпатий, безбородий, з густим, занадто довгим волоссям над верхньою губою. Голова у нього була повністю гола, але з одного її боку звисало пасмо волосся — ознака знатності роду; міцна потилиця, широкі груди і всі інші частини тіла цілком співмірні, але вигляд мав похмурий і дикий. В одному вусі була золота серга, украшена карбункулом, вправленим у дві перлини. Одіж на ньому була біла і відрізнялася від одягу його наближених тільки чистотою. Сидячи в лодії на лаві для веслувальників, він поговорив недовго з імператором про умови миру і поїхав. Так закінчилася війна ромеїв зі скіфами.”

Знали у Візантії і про загибель Святослава. Лев Диякон далі пише: “По дорозі на батьківщину їм влаштували засідку парцинаки (печеніги — В.Я.) — багаточисленне

кочове плем'я, яке поїдає воші, возить із собою житло і більшу частину життя проводить на возах. Вони перебили майже всіх русів, убили разом з іншими і Святослава, так що тільки небагатьом із величезного війська русів вдалося вернутися в рідні місця неушкодженими.”

Така документальна історична інформація про Святослава збереглася у візантійських джерелах.

У деяких списках літопису наводяться написи, які начебто зробили печеніги на кубку, зробленому з черепа князя Святослава: “Чужих шукаючи, своїх загубив”. В іншому — “Хай наші діти будуть схожі на нього”. Тут відчувається і осуд князя літописцями за далекі і безрезультатні походи, і захоплення та гордість за його доблесть.

У березні 2002 року минуло 1030 років з дня загибелі князя Святослава на о. Хортиця. Центр майбутнього запорізького козацтва вже був. Та й сам Святослав більше схожий на кошового отамана. Тільки чистішою, білішою сорочкою і відрізнявся князь Святослав від своїх дружинників, та ще даром слова, що здатне підняти на смерть, і особистим прикладом у скрутну хвилину:

І рече Святослав:

“Уже нам діватися нікуди,

І волею і неволею станемо супроти:

І не посоромимо землі Руської.

А ляжемо тут кістьми —

мертвий сорому не має.

А коли ж побіжимо, то сором нам.

І не маємо втікати, а станем кріпко,

Я ж попереду вас піду.”

Оце, здається, єдина була перевага — іти попереду.

Справжніх героїв, готових на самопожертву, на патріотичний чин, Літописець знаходить і серед простих людей: не боярський син, а безіменний “отрок (хлопець) з обротьюкою” вирятовує киян і княгиню Ольгу із внуками, саме кожум'яцький син “переймає” славу печенізького велета, старенький дідусь виявляє більше розуму і мудрості, ніж всі білогородські старійшини, і рятує “білогородським киселем” від печенізького полону. Подаючи масштабні монументальні картини зіткнень Русі зі Степом, Літописець не губить в узагальненій масі народного ополчення — воях чи князівській дружині — народні типи, він вихоплює світлом свого таланту із затемненої простором і часом народної маси монументальні лики простих людей і увічнює їхній героїзм і страждання. Ідуть безкінечним степом руські полоняники: мукою і печаллю позначені їхні лиця, почорнілі від стужі, морені жагою, з побитими терням босими ногами. І до нас долітає кілька вихоплених Літописцем фраз із розмови невільників: “Із сльозами відповідали одне одному, промовляючи: “Я був з цього города”, а другий: “Я з цього села”. І так, перемовляючись, із сльозами, розповідали про рід свій, зводили очі на небеса до Всевишнього, знаючого тайне”. Академік Д.С.Лихачов вважав, що ці епізоди, створені літописцем Іваном, — великі художні знахідки, гідні великої літератури. Одним словом “був”, а не “є” окреслити весь трагізм суцх,

живих людей, для яких уже нема теперішнього, а тільки минуле, якого не відібрати, — міг тільки великий майстер з широким епічним мисленням. Він не пророкував долі українського народу і шляхів, якими гнатимуть в ясир у XVII ст. і на каторгу в наступні віки. Та все ж не тільки записував до літопису певні події, а й творив яскраве художнє полотно. З нього ми зчитуємо як історичну інформацію, так і живі сплески емоцій людей з високим конкретно-історичним почуттям самосвідомості і розумінням повної взаємозалежності з навколишнім світом природи та іншими народами, серед яких його руський полянський народ перебуває у величчї історії, осягає красу вічних моральних істин, і усвідомлює причаєні нещастя, уготовані розбратом, міжусобицями, братовбивством.

Особливі симпатії Літописець виявляє до тих князів, митрополитів, єпископів, ігуменів, які були книжниками, будували храми, зводили нові міста, забезпечували народів добрий лад і мир, в яких сила влади утверджувалась на силі духу, на високій моральності, на пошані до минулого, до історії, до діянь батьків, дідів, прадідів.

Неподільні симпатії Літописець засвідчує до Володимира Великого, котрий перший на Русі “повелів будувати церкви”, “і людей приводити на хрещення по всіх городах і селах”, “і почав посилати забирать дітей у нарочитих мужів своїх і віддавати їх на учення книжне”. У пантеоні культурно-освітніх діячів України-Русі перший стоїть князь-просвітитель

Володимир I Великий. Він перший вклав книжку в руки народу нашого, і, говорить Літописець, “через оцих, відданих на навчання книжне, і збулося пророцтво на Руській землі, в якому сказано: “У ті дні глухі почують слова книжні і ясною буде мова гундосих”.

Запис під 1037 р. — не що інше, як хвалебна пісня (“Слово похвальне”), з якої, можливо, і склалося друге ім'я князя Ярослава — Мудрий. Це дещо “попсований” віршований текст, і в цьому легко переконатися, переписавши його за принципом: кожне речення має починатися з наявного у тексті сполучника “і”, функціональна роль якого розширюється — він стає одиницею організації поетичної та музичної фрази, творцем неповторної української інтонації, “думного” речитативу (читаймо статтю під р. 1037).

Це перший в історії української книжної поезії світлий гімн книзі, книжній мудрості, книжникам. Цей мотив звучить через усі “Повісті врем'яних літ” як об'єднуюча, наскрізна тема в поліфонічній симфонії.

Нестор зі своїми можливими попередниками і наступниками, такими як Аскольдів літописець, Никон, Іоанн, Сильвестр, писали для свого народу власну Біблію — священні книги русько-українського народу, що ввібрали в себе багатовіковий досвід слова. Це й дзеркало історичного життя, це й збірник дидактичних повчань і настанов, це й звід звичаїв і заповітів пращурів своїм ненарожденним праправнукам, це й книги епічних пісень як художня спроба

прочитання минулого й сучасного в ім'я омріяних ідеалів майбутнього. Це об'ємна закодована інформація, для розшифрування якої ще буде потрібно величезних зусиль. Це неоціненний скарб трьох народів, зібраний на замовлення Вічності. Сила нашої духовності зростатиме в прямо пропорційній залежності від того, яке місце в нашому розумовому і культурному житті займатиме історія взагалі, історія рідного українського народу зокрема, а в ній історія Полянсько-Київської Русі — зосібна.

Мова Літопису енергійна, містка — від перших слів “се начнем повість сію” і до заключного запису. Нестор давав своє прочитання історії. На відміну, а можливо, і всупереч іншим, він розпочинав саме “повість сію”. Його намір відповісти на питання, хто перший почав княжити в Києві і як виникла Руська земля, є й нашим бажанням. Остаточної відповіді ми не маємо й сьогодні, але зате маємо тисячолітній досвід слова, в якому, хай і неповна, міститься відповідь.

Чиє це слово? Українське, російське, білоруське? Чи приналежність його знову сховаємо за фігові листки — “східнослов'янський автор”, “наш співвітчизник”, “вітчизняний автор”. Якщо книжник, що творив копію на початку XV ст., точно відтворив мову оригіналу, то Нестор — українець і в побуті користався мовою українською. Щоправда, зіставлення різних списків підтверджує факт доповнення, поширення Несторового тексту автором копії, а можливо, і Сильвестром. Всі

доповнення мають характер українського мовлення. У поданих нижче прикладах підкреслено введені автором Іпатського списку доповнення тексту, чи зміну фразеологічних сполук: “іже би володіл нами і рядил по ряду, по праву”, “велми дітеск”, “літо ціле”, “смыслеу велми”, “аще хто хотяше волею креститися”, “не їдем ні на конях, ні на возіх, ні піш їдем”, “не можаше сидіти на коні” і т. д. Такого характеру поширення тексту засвідчують в особі книжника-переписувача українця. Але якщо це не поширення, а автентичний текст Початкового літопису? Тоді мова Нестора має значні сліди українського мовлення.

В Іпатському списку маємо й інші відмінності в зіставленні з іншими копіями “Повістей врем’яних літ”. Ці відмінності — цілеспрямоване відновлення старої мови:

Цей ряд зіставлень можливий по всьому тексту. Тут українські вкраплення йдуть чи від Нестора та його попередників і сучасників, а чи від автора копії. Але погляньмо й на текст, який не має варіантів. Подамо кілька прикладів в сучасному правописному оформленні без перекладу, тільки, повторимо, прочитуючи “ѣ” як “і”, “ї”, “и”: “преставися Володимир”, “межи собою”, “сього же дітища виволокоша риболови в неводі”, “переїха в лодьї чрес Дніпр”, “ілі гусіницею”, “і шия желізна вия твоя”, “пшениці”, “умре ту”, “ні ким”, “отерся віхтем”, “водою студеною”, “сидить в бездні”, “на порозі”, “і многі прельсті, мало не весь город”, “стояло сонце в колі, а поза колом ще два сонця”, “написав на стрілі”, “ізвірже і вітр на рінь, іже і до сьогодні словеть Перуня рінь”, “і строена баня кам’яна”, двори наші пусті будуть, яко ви злі есте і лукаві”, “видай мужі сія, ми не б’ємося

Текст за 1-им Новгородським літописом (старіший текст)

“возьмѣть на ся прѣтъе
младое”
(варіант: “возьмѣть вѣтвие”)
“борзописца зѣло”
“пережгоша истопкѣ” (истобѣ)
“дружина”
“смерть приметъ”
“охабивъ”
“красоты ради лица ея”

Текст за Іпатським списком

“возьмѣть вѣники и
начнѣть хвостатися”
“борзописца велми”
“пережгоша мовницю”
“друзѣ наши”
“смертью да оумретъ”
“своея ся лишивъ”
“красы дѣля лица ея”

за сих, а за тя можем ся бити, а за сих не б'ємся", "се бо єсть бо батіг" і т. д. Це зразки української фразеології і української орфоєпії в "Повістях врем'яних літ". А українська лексика ллється суцільним потоком: жито, сочевиця, рінь, колодязь, зоря, зоріти, віно, посаг, подружжя, преставитися, могила, умерти, величатися, лукавий, вабити, сварити, приянь, туга, сором, свита, сіни, печера, вежа, голубник, стріха, монастир, орати, рало, рілля, знемагати, володіти, наймит, уряд, заплатити, мито, митник, повість, перекладати і т. д.

Ще Михайло Максимович довів близькість української народної поезії з літературними пам'ятками Київської Русі. Його думки щодо цього, між іншим, поділяв і розвивав Белінський у статті про російські народні пісні, а також Буслаєв у праці "Об этнических выражениях украинской народной поэзии". Підсумовуючи значення започаткованого Максимовичем напрямку, Драгоманов сказав: "Всякий, хто знав історію південно-західної Русі і її стан, — надіємося, порозуміє без дальших слів, яке величезне практичне, державне значення має думка, що мова, чуття "хлопа" з південно-західної Русі — прості потомки мови, поезії, чуття князів старокиївської землі"⁶. Ці висновки вченого ніколи і ніким не були науково спростовані.

Більшість діалогів у "Повістях врем'яних літ" передана фактично

українською мовою. Маємо дивну сув'язь прадавньої української історії й слова.

На питання, чому і як українські слова з'являються в мові книжників Київської Русі, ще наприкінці XVII ст. відповів німецький вчений Генріх-Вільгельм Лудольф: "назви більшості звичайних речей, вживаних у повсякденному житті, не зустрічаються в тих книгах, за якими навчаються слов'янської мови". Себто, в російських підручниках старослов'янської мови, з якими він знайомився в 1692—1696 рр., були відсутні всі українські слова, вживані в літописах Київської Русі.

Ці докази спростовують різні спекулятивні легенди, що фактично й створювались, аби позбавити український народ його історичного коріння. Та й взагалі із деякими легендами декому жаль розлучатися.

Одна з найкращих легенд — це легенда про Бояна. Цей поет, прославлений в "Слові о полку Ігоревім", як уже точно встановлено, сучасник Нестора. Оця обставина будить серйозний сумнів, чи був Боян узагалі?

Не можна йняти віри, щоб автори "Повістей врем'яних літ", віддаючи належну хвалу і шану кожному книжнику — митрополитові Івану, ігуменові Івану, князю Ярославу Мудрому і в старості маститому Яневі, — не помітили, не згадали жодним словом славетного Бояна. Чим зумовлена така неувага?

⁶ Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство. — Львів, 1899, т. I, с. 60.

А чи й треба висувати звинувачення в неухважності проти авторів літопису? Вони увічнили його, тільки ім'я того співця інше, реальне, не вигадане, чи штучно утворене вченими кінця XVIII — XIX ст., які вписали його в паспорт. Мусимо вдатися до свідчень Нестора. Під 1106 р. він фіксує дві події: “Повоювали половці побіля Заріченська і послав на них Святополк Яня Вишатича і брата його Путятю, Іванка Захарича, і Козарина...” І відразу: “У це ж літо помер Янь, старець добрий, жив літ дев'яносто, в старості маститий: жив по закону Божому, не гірший перших праведників, від нього ж я чув багато словес, які і вписав у літописець. Був же він муж добрий, і покірливий, і смиренний, уникав всіляких тяжб, його ж і гріб є в Печерському монастирі, у притворі, де лежить тіло його, покладене місяця червня в 24-ий день”. Оце, очевидячки, і є біографія Бояна. Насправді — Яня. Прошу читачів звернути увагу на поданий вище приклад “се бо есть бо батіг”. Подібна фраза, повторена кілька разів, була і в “Слові о полку Ігоревім”, але розбита на слова по-іншому, хоча її треба було б розбити так: “бо Янь бо віщий”.

Академік Д.С.Лихачов ототожнює Яня-поета із Янем Вишатичем. Документи його, на нашу думку, не витримують критики. У Лаврентіївському списку коло імені Яня, який ходив на половців, нема вказівки, що це Вишатич, а раз так, то, на думку Лихачова, маємо кількох братів Захаричів — Яня, Путятю й Іванка.

А помер, мовляв, Янь Вишатич, хоча літописець й не зазначив, що це Вишатич. Боян же так і залишається міфічним Бояном.

Слід зайнятися розрахунками, які заперечують, що в 1106 р. Янь Вишатич міг мати 90 років. Так, його батько Вишата згадується з Літописі під 1043 роком як воєвода Ярослава Мудрого і “отець Янів”. Припустимо, що цей запис зроблено пізніше, коли Вишатич мав славу більшу, ніж Вишата. Але тоді Янь Вишатич на 1106 р. не міг мати 90 років. Він їх справді і не мав, він ходив на чолі князівської дружини в похід на половців. Якщо ж Янь Вишатич уже в 1043 р. мав широку популярність, щоб батькову заслугу відзначити тільки за те, що він батько Янів, то знову ж виникає питання, скільки було на той час років його батькові і скільки могло бути самому Яневі. Якщо в 1106 р. помер Янь Вишатич, то він народився в 1016 р. В Літописі про нього є згадка під 1071, 1089, 1092, 1093 і, впевнені, в 1106 р. ходив ще на половців. Коли ж він народився в 1016 р., то і в 1093 р. уже мав 77 років і сумнівно, щоб він уже й тоді міг ходити на половців. Отож у 1106 р. помер інший Янь. Наш перший відомий піснетворець. Його епічні твори були внесені Нестором в літопис, про що він сам свідчить. На що поезію, очевидячки, й покликається невідомий автор “Слова о полку Ігоревім”. Запис про Яня Вишатича і “старця доброго” Яня стоять під одним роком і ототожнювати їх немає найменших підстав. Це два різні Яні,

висновки, що 90 років — це “епічне перебільшення”, ні на що не оперті і серйозно сприйматися не можуть. Слушним є твердження вчених Вельмана, Лонгінова, Черепніна, що згаданий під 1106 р. Янь є легендарний поет “бо-Янь”. На його користь промовляє те, що літописці, віддаючи належну шану кожному книжникові, жодним словом не обмовилися про таку знаменитість, як Боян. Не обмовилися, бо його й не було, а про Яня, автора поетичних творів, сказано все: “від нього ж я чув багато словес, які й вписав у літописець”.

Питання про особу Бояна і Яня вперше поставив ще в 1842 р. відомий вчений, письменник, дослідник літератури Київської Русі О.Х.Вельман у статті “Упоминаемый “бо Ян” в “Слове о полку Игореве” есть старец Ян, упоминаемый Нестором” (“Москвитянин”, 1842, №1, с. 213 — 215), а з російських радянських вчених думку Вельмана підтримав Л.В.Черепнін в статті “Повесть временных лет”, ее редакции и предшествующие ей летописные своды” (“Исторические записки”, 1948, №25, с. 328—329). Підтримували цю думку і деякі інші вчені.

Академік Д.С.Лихачов явно перебільшує роль і значення в київській історії роду новгородського посадника Остромира, ідеалізує й гіперболізує образ Вишати і його сина Яня,

останнього представника роду Остромира. Аргументи надто непереконаливі, а деяких у “Повістях врем'яних літ” немає взагалі, вони — плід багатої фантазії. Зокрема нема підтвердження, що Літопис героїзує рід Остромира і “підкреслює його вагу в розподілі сил Київської держави, його близькість до роду київських князів”⁷. І далі: “Володимир I Святославич неодноразово йшов за порадами Добрині в своїх походах. Добриня домагається для Володимира руки полоцької княжни Рогніди. Слухаючи порад сина Добрині — Костянтина, Ярослав отримав київський стіл... Як Володимир був зобов'язаний княжінням Добрині, так Ярослав був зобов'язаний київським столом його синові Костянтину”⁸. М'яко кажучи, київськими князями правив рід новгородського посадника Остромира, цьому родові всі великі київські князі “зобов'язані”. Очевидно, коли б Добриня не сходив до Рогніди сватом, до того ж дуже кривавим, то і Володимир не був би Великим, а Ярослав не був би Мудрим, коли б не посадник Костянтин. Але Д.С.Лихачов не відповідає на питання, чому Літописець жодним словом не обмовився про свого великого сучасника — Бояна? І ще одне: Літописець не оповідання переповідає, як це стверджує Д.С.Лихачов, навіть почути від Вишати і його сина, а вводить готові епічні пісні, поетичні

⁷ Д.С.Лихачев. Избранные работы в трех томах, т. 2. — Л., „Худ. литература“, 1987, с. 50.

⁸ Там же. (Переклад автора статті).

віршовані оповідання. Коли б ще й цей дар мали Вишата і Вишатич, то, будьмо певні, Нестор не поминув би відзначити це, і неодноразово. Ми певні, що в особі Яня відшукався загублений вигаданий Боян. Введена в літопис поезія в переважаючій більшості належить Яню.

Уже давно помічено, що жоден із виявів духовного життя не зв'язаний так міцно з окремими особливостями духу народного, з народним генієм, як поезія. І як тільки народ заявив про себе в поетичній творчості, в своїй поезії, видобув власний поетичний звук, а з ним і свою неповторну інтонацію, — він уже започаткував свою національну історію. Історія і поетичне слово у нерозривній сув'язі з найдавніших часів. Активність поезії є виявом активного життя суспільства, поетичне слово супроводжує розвиток народного життя. І коли воно в силу різних причин занепадає і вже не здатне до нових оригінальних виявів, тоді на вустах народу залишається старовинна пісня, створена в період здорової молодості.

Незглибимий в розмаїтості своїх виявів дух народу у поезії засвідчує свій поступальний рух, а значить і історичний розвиток. Тож питання про літописну поезію чи про поетичні твори в "Повістях врем'яних літ" має першочергове значення. На сьогодні ми вже маємо перші спроби її вивчення, виокремлення з літописів і окремого видання. Йдеться про спроби І.Франка та такі видання, як 1-й том "Антології української поезії" (1984) і "Марсове поле" (1988).

Дружинна поезія, що славила полководчий талант руських князів,

ратну доблесть їхнього війська, овіяного славою, героїчним духом, походи Аскольда і Діра, Олега, Ігоря, Святослава на Цареград, — це скарбниця історичної пам'яті нашого народу. У ній діяння наших предків піднесено як зразок, приклад для наслідування сучасникам і найдальшим нащадкам.

Спонукає до роздумів та обставина, що Літописець називає свою працю не "літописанням", а "повістями", себто історичними поетичними оповіданнями, "словесами" про певні події, головним чином пов'язані з битвами, походами, міжусобицями. Нестор засвідчив, що багато цих "словес" він вписав, тобто вніс не редагованими, не переробленими, до літопису з вуст старого Яня. Очевидно, це і є ті "старі словеси", про які автор "Слова о полку Ігоревім" згадує на самому початку як про давню, уже столітню традицію. Автор "Слова", на противагу Яневі, збирається оспівати не те, що було колись давно, а те, чого він сам був свідком, "по былинам сего времени". У цьому, гадаємо, підтвердження того, що, можливо, Янь складав пісні і на біблійні теми, і про події 200 — 300-літньої давності, і події свого часу. Всі ці пісні легко прочитуються в літописі.

"Повісті врем'яних літ" — не просто пам'ятка писемності, а й високохудожня поетична книга, збірка епічних пісень та перша, найдавніша історія українського народу, написана на замовлення Вічності. Вона є букварем нашої національної свідомості, глибоких патріотичних та інтернаціональних почуттів, пронесених народом через тисячоліття.

Лѣтопись по Ипатскому списку.

Лѣтописецъ Рускій съ Богомъ починаемъ. Отче благослови.

Повѣсть временныхъ лѣтъ черноризца Федосьева монастыря Печерскаго, откѣдѣ есть пошла Руская земля и хто в ней почалъ пѣрвѣ княжити [и откѣдѣ Руская земля] стала есть.

Се начнемъ повѣсть сию.

По потопѣ во 3-е сынове Ноеви роздѣлиша землю: Симъ, Хамъ, Афетъ. Яся въстокъ Симови: Персида, Ватр, доже и до Индикія в долготѣ и в широтѣ и до Нирокурія, якоже реши отъ вѣстока доже и до полуд(е)нья, и Сурія, и Мидія, и Ефратъ рѣкѣ, и Вавилонъ, Кордуна, Асуріанъ, Месопотамія, Аравія старѣйшая, Елманъ, Индіа, Аравна силная, Кули, Комагини, Финкія вся.

Хамови же яс(я) полуденья часть: Егѣпетъ, Ефиопья, прилежация къ Индомъ, другая же Ефиопья, из неяже исходитъ рѣка Ефиопская Чермна, текѣщая на вѣстокъ, Фива, Лѣви прилежати доже до Куринія, Мармарія, Сурте, Ливѣи другая, Нумидія, Масурія, Мавританія противѣ сѣщи Гадирѣ. Сѣщимъ же къ востокомъ иматъ Киликію,

Літопис за Ипатським списком

Літописецъ Рускій з Богом починаємо. Отче, благослови!

Повісті врем'яних літ [Нестора] чорноризця Федосієвого монастиря Печерського, звідки пішла Руська земля, і хто в ній найперший почав княжити, [і звідки Руська земля такою стала].

Тут почнемо повість оцю.

Після потопу-бо троє синів Ноевих, Сим, Хам і Афет, розділили [між собою] землю. Симові дістався схід: Персида, Ватр, аж до Індикія в довжину і до Нирокурія в ширину, так би мовити, від сходу аж до полудення, і Сурія, і Мідія, і ріка Євфрат, і Вавилон, Кордуна, Асуріани, Месопотамія, Аравія старійша, Елумаїс, Індія, Аравія сильна, Кулії, Комагини, вся Фінікія.

Хамові ж дісталася полуднева частина: Єгипет, Ефіопія, що прилягає до Інду, друга Ефіопія, звідки бере початок ефіопська ріка Чермва, що тече на схід, Фіва, Луві, прилягає аж до Куринія; Мармарія, Сурте, Лівуї, Лівуї друга, Нумідія, Масурія, Мавританія, що напроти Гадирі. Із тих, що на сході, одержав Кілікію, Памфілію, Пасідію, Мосію, Лукаонію, Фругію,

Памфилию, Пасидию, Мосию, Луканю, Фругию, Камалию, Анкию, Карию, Лудию, Масию другу, Троаду, Солиду, Віфуню, стару Фругию. І острови одержав: Сардинію, Крит, Купр і ріку Гіону, по іншому — Ніл.

Афетови же яся полѹнощная страна и западная: Мидия, Олѹванія, Армения малая и великая, Каподокія, Фефлагони, Галатія, Кольхисъ, Воспорини, Меоти, Деревни, Сармати, Тавриани, Скуфія, Фраци, Македонія, Далматія, Молоси, Фесалія, Локрія, Пеленія, яже и Полопонисъ наречется, Аркадія, Ипиринія, Илѹрикъ, Словене, Лѹхитія, Аньдріакія, Аньдриатинська пѹчина; имать же и острови: Британію, Сикелію, Евнію, Родона, Хиона, Лѹзвона, Кѹфирана, Закѹньфа, Кефалинія, Ифакинѹ, Керкѹрѹ, и часть Асійскія страны, и нарицаюмѹю Оннію, и рѣкѹ Тигрѹ, текѹщую межн Миди и Вавилономъ; до Понетъского моря на полѹнощныя страны: Дунай, Днестръ, и Кавкасийскія горы, рекше Угорьскія, и оттѹда рекше доже и до Днепра; и прочая рѣкы: Десна, Припетъ, Двина, Волховъ, Волга иже идетъ на вѣстокъ въ часть Симовѹ. Въ Афетові же части сѣднть Русь, Чѹдь и вси языцѣ: Мѣря, Мѹрома, Всь, Мордва,

Камалію, Лікію, Карію, Лудію, Масію другу, Троаду, Соліду, Віфунію, стару Фругію. І острови одержав: Сардинію, Крит, Купр і ріку Гіону, по іншому — Ніл.

Афетові ж дісталися північні і західні краї: Мідія, Олванія, Армения мала і велика, Каподокія, Фефлагоні, Галатія, Кольхис, Воспорії, Меоти, Деревни, Сармати, Тавриани, Скуфія, Фраці, Македонія, Далматія, Молоси, Фесалія, Локрія; Пеленія, або ж Полопоніс, Аркадія, Іпіріноя, Ілурік, Словене, Лухитія, Андріакія, Андріатинське море; отримав також і острови: Британію, Сікелію, Євію, Родону, Хіону, Лізвону, Куфирану; Закунфу, Кефалінію, Іфакіну, Керкуру, і частину Азійського краю, що називають Онією, і ріку Тигр, що тече між Міді і Вавилоном; [і ті, що течуть] до Понтського моря в північних краях: Дунай, Дністр, і Кавкасійські гори, звані Угорськими, і звідти, кажуть, аж до Дніпра; та інші ріки: Десна, Припеть, Двіна, Волхов, Волга, що плине на схід у володіння Симові. В Афетовій же частині сидять русь, чудь і всі народи: меря, мурома, весь, мордва, заволочська чудь, перм, печера, ям, югра, литва, зимгола, корс,

Заволочьская Чюдь, Пермь, Печера, Ямь, Югра, Литва, Змигола, Корсь, Сѣтьгола, Либь. Ляхове же и Прусси и Чюдь присѣдять к морю Варяскомѹ. По семѹ же морю сѣдять Варязи сѣмо къ востокѹ до предѣла Симова, по томѹ же морю сѣдять къ западѹ до земли Агальянски и до Волошьскыє. Афетово же колѣно и то: Варязи, Свен, Урмане, Готѣ, Русь, Аглянѣ, Галичанѣ, Волохове, Римлянѣ, Нѣмцѣ, Корлязи, Венедици, Фряговѣ и прочии присѣдять отъ запада къ полуденью и съсѣдятся съ племенемъ Хамовымъ.

Симъ же и Хамъ и Афетъ, раздѣливше землю, и жребни метавше не переступати никоумѹже въ жребни братень, и живяхѹ каждо въ своей части. И бысть языкъ единъ, и умножившимся человекомъ на земли, и помыслиша создати столпъ до небеси, въ дни Нектана и Фалека, и събравшеса на мѣстѣ Сенаръ полѣ здати столпъ до небесе и городъ около его Вавилонъ, и здаша столпъ за 40 лѣтъ, и не свѣршенъ бысть. И сниде Господь Богъ видѣть городъ и столпа, и рече Господь: се родъ единъ и языкъ единъ. И смѣси Богъ языки и раздѣли на 70 и на два языка, и рассѣя по всей земли. По размѣшеньи же языкъ, Богъ вѣтромъ

сїтьгола, лїб. Ляхи ж, і прусси, і чудь присидять біля моря Варязького. Понад цим же морем сидять варяги — в напрямку на схід, до меж Симових, і на захід понад тим же морем сидять до землі агалянської і волоської. Афетове ж коліно і це: варяги, свеї, урмани, готи, русь, агляни, галичани, волохи, римляни, німці, корляги, венедиці, фрягове та інші присидять від заходу до полудення і сусідять з Хамовим племенем.

*Сим же, Хам і Афет розділили
землю.*

*І жереб метали не переступати
нікому жереб братній,*

*І жив кожний у своєму уділі,
І був народ єдиний,*

*І умножився людьми на землі,
І намислили вони в дні*

*Нектана і Фалека спорудити
стовп до небес,*

*І зібралися в місцевості Сенар
зводити на полі стовп до неба,*

*І город біля нього Вавилон,
І будували стовп сорок літ,*

І не закінчили його.

І зійшов Господь Бог

подивитися город

І стовп,

*І сказав Господь: “Се рід один
І мова одна.”*

І змішав Бог мови,

великомъ раздрѹши столпъ, и есть останокъ его межн Асѹра и Вавилона; и есть въ высотѹ и въ ширинѹ локотъ 5323 локотъ; въ лѣта многа хранимъ останокъ. По раздрѹшеніи же столпа и по раздѣленнн языкъ, прияша сынове Симовы вѣсточныя страны, а Хамовы же сынове полѹденныя страны; Афетови же сынове западъ прияша и полѹнощныя страны. Отъ сихъ же 70 и двѹ языкѹ бысть языкъ Словенскъ отъ племени же Афетова, нарицаемѣн Норци, иже сѹтъ Словенѣ.

По мнозѣхъ же временѣхъ сѣлѣ сѹтъ Словени по Дѹнаевн, где есть нынѣ Угорская земля и Болгарская. Отъ тѣхъ Словенъ розидошася по земљи и прозвашася имены своими, где сѣдше на которомъ мѣстѣ. Яко пришедше сѣдоша на рѣцѣ именемъ Моравѣ, и прозвашася Моравы, а друзни Чесѣ нарекошася. А се ти же Словѣне: Хорвати Бѣлни, Серпъ, и Хѹтанѣ. Волохомъ бо нашедшимъ на Словены на Дѹнайскыє и сѣдшимъ в нихъ и насиляющимъ имъ, Словѣне же ови пришедше и сѣдоша на Вислѣ, и прозвашася Ляховѣ, а отъ тѣхъ Ляховъ прозвашася

І розділив на сімдесят і на дві мови,

І розсіяв по всій землі.

Після змішання мов Бог вітром великим зруйнував стовп,

І є залишки його на межі

Асура і Вавилона.

І є він у висоту і в ширину

5323 лікті,

І вже багато літ бережуть

залишки.

Після зруйнування стовпа і поділу мов взяли сини Симові східні країни, а Хамові сини — полудневі країни, Афетові ж сини взяли захід і опівнічні країни. Від цих же сімдесяти і двох народів і був народ слов’янський племені Афетового, названий норцями, що є слов’янами.

По довгих временах сіли слов’яни по Дунаю, де нині Угорська земля і Болгарська. Від тих слов’ян розійшлися по землі і прозвалися іменами своїми, де хто сів, на якому місці. Хто прийшов і сів на ріці Мораві, то й прозвалися моравы, а інші нареклися чехами. А се ті ж словіни: хорвати білі, серп і хутани. На дунайських слов’ян найшли волохи, і сіли на їхніх землях, і чинили над ними насильство, слов’яни ж ті прийшли і сіли на Віслі і стали називатися ляхами, а від тих ляхів пішли інші назви — поляни, ляхи другії — лютичі, інші — мазовшани, ще інші — поморяни. Також і ті словіни, що прийшли і сіли по

Поляне, Ляховѣ друзини Лютичѣ, инни Мазовшане, а инни Поморяне. Такожє и тѣ же Словѣне пришедше сѣдоша по Днепрѣ и наркошася Поляне, а друзини Деревляне, занє сѣдоша в лѣсѣхъ; а друзини сѣдоша межн Припѣтью и Двиною и наркошася Дреговичи; и инни сѣдоша на Двинѣ и нарекошася Полочане, рѣчькы ради, яже втечеть вѣ Двинѣ, и менемъ Полота, отъ сея прозвашася Полочанѣ.

Словѣне же сѣдоша около озера Илмера, и прозвашася своимъ и менемъ и сдѣлаша городъ и нарекоша и Новъгородъ; а друзини же сѣдоша на Деснѣ и по Семи и по Сѣлѣ и наркошася Сѣвера. И тако разидєся Словенскъ языкъ, тѣмъ же и прозвашася Словенская грамота.

Поляномъ же живущимъ осовѣ по горамъ симъ, и вѣ пѣть из Варягъ вѣ Греки; и изъ Грекъ по Днепрѣ, и вѣрхъ Днепра волокъ до Ловоти, и по Ловоти внити вѣ Илмеръ озеро великое, из него же озеро потечеть Волховъ и втечеть вѣ озеро великое Нево, и того озера внидеть устье в море Варяское; и по томѣ морю внити доже и до Рима, а отъ Рима прити по томѣ же морю къ Царюградѣ, и отъ Царяграда прити в Понтъ море, в неже втечеть Днѣпръ рѣка. Днѣпръ во течеть изъ

Дніпру, нареклися поляни, а другії — деревляни, оскільки сиділи в лісах; а інші сиділи межн Прип'яттю і Двіною і називалися дреговичі; ще інші жили на Двіні і називалися полочани від назви річки Полота, що впадає в Двіну. Від неї і прозвалися — полочани.

Словіни ж сиділи побіля озера Ілмера, називалися своїм іменем, і збудували город, і нарекли його Новгород; а другії ж сиділи по Десні, по Семи, і по Сулі і називалися сівера.

І так розійшовся слов'янський народ, його іменем і грамота названа слов'янською.

*Поляни жили осібно по горах сих,
І був шлях із варягів у греки;
І од греків по Дніпру,
І з верхів'їв Дніпра волоком до
Ловоті,
І по Ловоті входили в велике
Ілмер-озеро.
Із цього озера витікає Волхов
І впадає в озеро велике Нево,
Із того озера впадає гирло в
море Варязьке,
І по тому морю можна дійти
і до Риму,
І від Риму прийти морем аж
до Царгорода,
І від Царгорода прийти в
Понт-море, в нього впадає
Дніпр-ріка.
Із Воковського лісу витікає
Дніпро*

Воковського лѣса, и потечеть на полудни; а Двина изъ того же лѣса потечеть, и идеть на полночь и внидеть в море Варяское; ис того же лѣса потечеть Волга на вѣстокъ, и вѣтечеть седьмьюдесятъ жерелъ в море Хвалійское. Тѣмже из Русі можетъ ити по Волзѣ в Болгары и въ Хвалиси, и на вѣстокъ донти въ жеребни Синовъ; а по Двинѣ въ Варягы, а изъ Варягъ и до Рима, отъ Рима же и до племени Хамова. А Днепръ втечетъ въ Понтское море тремъ жерелы, иже море словеть Руское, по немъ же училъ святой апостолъ Андрѣй, братъ Петровъ, якоже ркоша. Андрѣю учацію в Синопии, пришедшю емъ в Корсунъ, увидѣ, яко ис Корсуня влизъ въ устье Днѣпрское, и вѣсхотѣ поити в Римъ, и приде въ устье Днепрское; и оттолѣ поиде по Днѣпру горѣ, и по приключая Божию приде и ста подъ горами на верезѣ. И завтра вѣставъ, рече к сущимъ с нимъ ученикомъ: “видите горы сия? яко на сихъ горахъ вѣсняеть благодать Божия, имать и городъ великъ быти, и церкви многы имать Богъ въздвигнути”. И вѣшедъ на горы сна, и благослови я, и постави крестъ, и помолвися Богу, и слѣзе съ горы сея, идеже послѣже высть Киевъ, и поиде

И тече на південь;
 І Двіна із того ж лісу витікає
 І тече на північ,
 І впадає в море Варязьке;
 Із того ж лісу витікає Волга
 І тече на схід,
 І впадає сімдесятьма рукавами
 в море Хвалійське.
 Із Русі тим шляхом можна
 дійти Волгою до болгар,
 І в Хваліси,
 І на схід дійти у жереб Сивів,
 І Двіною до варягів
 І з варягів аж до Риму,
 А від Риму — і до племені
 Хамоваго.
 А Дніпро впадає в Понтське
 море трьома рукавами,
 І море те називають Руським.
 Понад морем Руським учив
 святий апостол Андрій,
 Брат Петрів, як його
 називають.
 Андрій учив у Синопії,
 І коли прийшов у Корсунь,
 І довідався, що поблизу Корсуні
 гирло Дніпрське,
 І захотів піти в Рим.
 І прийшов до гирла Дніпрського
 І звідти пішов по Дніпру горі,
 І за призначенням божим
 прийшов
 І став під горами на березі.
 І, вставши зранку, рече учням
 своїм, що були з ним:
 “Бачите гори от? Яка на горах
 цих возсія благодать божа,
 І має бути город великий,
 І багато церков бог воздвигне.”
 І зійшов на гори ці,
 І благословив їх,
 І хрест поставив,
 І помолвися Богу,
 І зійшов з гори тої, де опісля
 постав Київ,
 І пішов по Дніпру горі.
 І прийшов до словен, де нині
 Новгород.

по Днѣпрѣ горѣ. И приде въ
Словены, идеже нынѣ
Новгородъ. И видѣвъ люди тѣ
сущая, какъ ихъ обычай, и како
ся мыють и хвощются, и
удивися имъ. И иде въ Варягы,
и приде въ Римъ, исповѣда,
елико научи и елико видѣ, и рече
имъ: “дивно видѣхъ землю
Словенскѣ; идущю ми сѣмо,
видѣхъ банѣ древяны, и
пережыгуть я велми, и
свълекуться и бѣдуть назн, и
обольются мытелью, и возмуть
вѣники и начнуть хвостатись,
и того собѣ добють, одва
вылѣзуть ле живы, и обольются
водою студеною, и тако
оживуть. И тако творять по
вся дни не мучими ни кымъ(ъ)
же, но сами ся мучать, и
творять не мытвѣ себѣ, но
мученье”. И се слышавше,
дивляхуся. Андрѣй же бывъ в
Римѣ, приде въ Синопію.

Поляномъ же живущимъ
особѣ и владѣющимъ роды
своими, яже и до сея братья
вяху Поляне, и живяху каждо съ
родомъ своимъ на своихъ
мѣстехъ, володѣюще каждо
родомъ своимъ. И быша 3
брата, единомъ имя Кий, а
другомъ Шекъ, а третьемъ
Хоривъ, и сестра ихъ Лывѣдъ.
И сѣдѣше Кий на горѣ, кдѣ
нынѣ Увозъ Боричевъ, а Шекъ
сѣдѣше на горѣ, кдѣ нынѣ
зоветься Шековица, а Хоривъ на
третьей горѣ, отнюдуже

И побачив людей там сущих,
який в них обичай,
И як вони [в лазнях] миються,
И хвощатся,
И дивувався їм,
И пішов до варягів,
И прийшов до Риму.
И розповів, чому навчав
і що бачив.

И рече їм:
“Дивну бачив землю
слов'янську,
Проходячи якою, бачив бані
дерев'яні.

И перегрівають їх велми,
И роздягаються догола,
И обливаются мителлю,
И берутъ віники,
И починають хвоськатись,
И до того себе б'ють, що ледве
живі вилазять,
И обілляються студеною водою,
И знову оживають.
И так роблять завжди, ніхто
їх не мучить,
А мучать самі себе,
И творять не миття собі,
а мучення.”

И хто слухав це, дивувалися.
Андрій же, побувши в Римі,
пішов у Синопію.
Поляни ж жили осібно і володіли
родами своїми.
И до цих братів, отже, були
поляни,
И жили кожен з родом своїм,
на своїх місцях,
И володів кожен родом своїм.
И були три брати. Одному
ім'я Кий,

А другому — Шек,
А третьому — Хорив,
И сестра їхня — Либідь.
И сидів Кий на горі, де нині узвіз
Боричів,
А Шек сидів на горі, що й нині
зоветься Шековица.

прозвася Хоривица; створиша городокъ, во имя брата ихъ старѣйшаго, и наркоша и Киевъ. И вѣше около города лѣсъ и боръ великъ, и вѣху ловяще звѣрье. Вѣхуть во мѣдрѣ и смыслени, и нарицахуся Поляне, отъ нихъ же сѣть Поляне Кияне и до сего дни.

Инни же, не вѣдѣще, ркоша, яко Кий єсть перевозникъ высть; ꙗ Кнева во перевозъ вѣше тогда съ оной страны Днепра, тѣмъ вѣглаху: на перевозъ на Киевъ. Аще во былъ перевозникъ Кый, то не бы ходилъ къ Царюградѣ; но сий Кий княжаше в родѣ своемъ; и приходившю емѣ къ царю не свѣмы, но токмо о семъ вѣмы, якоже сказаютъ, яко великѣ честь приялъ єсть отъ царя, которого не вѣмъ и при которомъ приходи цари.

Идѣшю же емѣ опять, приде къ Дѣнаєви, и вѣзлюбви мѣсто и сръби городокъ малъ, и хотяше сѣсти с родомъ своимъ, и не даша емѣ близъ живѣщии; еже и до нынѣ нарѣчють Дѣнайци городище Киевѣць. Кневи же прішедшю въ свой городъ Киевъ, тѣ и сконча животъ свой, и брата єго Щекъ и Хоривъ и сестра ихъ Лыбѣдъ тѣ скончашася.

А Хорив — на третій горі, від нього ж прозвалася Хоривиця. І в ім’я брата свого старшого заклали городок

І назвали його Київ.

І був коло города ліс

І бір великий,

І були [вони] мисливці на

звірів.

І тямущі та мудрі були,

І називалися поляни,

І від них же поляни-кияни

і до сьогодні.

Інші, не знаючи, кажуть, що Кий був перевізником; бо біля Києва був перевіз тоді з того боку Дніпра, тому й говорили: “на перевіз на Київ”; а коли б Кий був перевізником, то не ходив би до Цареграда. Але цей Кий княжив у роду своєму; і ходив він до царя, якого — не знаю, але тільки знаю те, як переказують, що велику честь мав від царя, якого — не знаю і при якому приходив царі.

Ідучи назад, прийшов [Кий] до Дунаю, і вполюбав місце, і поставив городок малий, і хотів сісти з родом своїм, і не дали йому ті, що жили поблизу, ще й донині називають дунайці городище Києвець. Кий же прийшов у свій город Київ, тут скінчив життя своє, і брат його Щек, і Хорив, і сестра їхня Либідь — тут померли.

И по сей братъи почаша дѣржати родъ ихъ княженне въ Поляхъ; а въ Деревляхъ свое, а Дрьговичи свое, а Словѣне свое въ Новѣгородѣ, а другіе на Полотѣ, иже и Полочанѣ. Отъ нихъ же и Кривичи, иже сѣдять на верхъ Волги, и на вѣрхъ Двинны, и на вѣрхъ Днѣпра, ихъ же и городъ есть Смолѣнскъ: тѣда бо сѣдять Кривичи. Таже сѣверо отъ нихъ, на Бѣлѣозерѣ, сѣдять Вѣсь, а на Ростовѣ озерѣ Меря, а на Клещинѣ озерѣ сѣдять Мѣря же; а по Оцѣ рѣцѣ, кде втечетъ въ Волгѣ, языкъ свой Муромъ, и Черемиси свой языкъ, и Мордва свой языкъ. Се бо токмо Словѣнскъ языкъ въ Русі: Поляне, Деревляне, Новѣгородци, Полочане, Дрьговичи, Сѣверо, Бужане, занъ сѣдять по Бѣгѣ, послѣ же Воляняне. І се сѣть инни языкѣ, иже данъ дають Русі: Чюдь, Вѣсь, Меря, Муромъ, Черемись, Мордва, Пѣрмь, Печера, Ямь, Литва, Зимѣгола, Корсь, Норома, Либь; си сѣть свой языкъ нмѣще, отъ колѣна Афетова, иже живѣть на странахъ полѣноцныхъ.

Словенскѣ же языкѣ, якоже ркохомъ, живѣщю на Дунаи, придоша отъ Скуфъ, рекше отъ Козаръ, рекомни Болгаре, и сѣдоша по Дунаевн, насѣлницѣ Словеномъ вѣша. А по семъ придоша Угре Бѣлин, и насѣдиша землю Словѣнскѣю,

І після тих братів почав їхній рід держати княження в Полях, а в Деревлях — своє, а дреговичі — своє, а словіни — своє в Новгороді, а інші на Полоті, себто полочани. Від цих же і кривичі, що сидять у верхів'ях Волги, і в верхів'ях Двіни, і в верхів'ях Дніпра, і їхній город — Смоленськ, там-бо сидять кривичі. Так само сівери біля них, на Білоозері сидить вѣсь, а на Ростові-озері — меря, на Клещині-озері також сидить меря, а по Оці-ріці, де впадає в Волгу, свою мову має мурома, і черемиси — свою мову, і мордва свою мову. Це-бо тільки в Русі словінська мова: поляни, деревляни, новгородці, полочани, дреговичі, сіворо, бужани, бо сидять по Бузі, — потім воляняни. А це інші народи, що дань дають Русі: чудь, вѣсь, меря, мурома, черемись, мордва, перм, печера, ям, литва, зимігола, корсь, норома, ліб, — ці свою мову мають, всі вони — з коліна Афетового, що живуть в країнах опівнічних.

До слов'янського народу, що жив, як уже казав, на Дунаї, прийшли від скуф, сказати б від козар, так звані болгари і, осівши по Дунаєві, стали чинити насилля над словенами. А після них прийшли угри білі, і захопили землю словінську, і

прогнаше Волохы, иже вѣша преже приялѣ землю Словенскѣ; си бо Угри почаша быти при Ираклин цари, иже ходиша на Хоздроя царя Пѣрьскаго. В си же времена бысть и Обре, иже воеваша на царя Иракля и мало его не яша; си же Обри воеваша на Словѣны и примѹчиша Дѹлѣбы, сѹщая Словѣны, и насилье творяхѹ женамѹ Дѹлѣвскимѹ: аще поѣхати бяше Обринѹ, не дадѹше вѣпрячи коня, ни волѹ, но веляше вѣпрячи 3, или 4, или 5 женѹ в телѣгѹ и повести Обрина; и тако мѹчахѹ Дѹлѣбы. Бяхѹ бо Обри тѣломѹ велицѣ, а ѹмомѹ горди, и потреби я Богѹ, и помроша вси, и не оста ни єдинѹ Обринѹ; и єсть причта в Русѣ и до сего дни: погибоша аки Обри; ихѹже нѣсть ни племени, ни наслѣдка. По сихѹ бо придоша Печенизѣ; и пакы идоша Угри Чернии мимо Кневѹ, послѣ же при Ользѣ.

Поляномѹ живѹщимѹ особѣ, якоже ркохомѹ, сѹщии отѹ рода Словѣнська, и наркошася Поляне, а Деревляне отѹ Словенѹ же, и нарекошася Древляне; Радимичи бо и Вятичи отѹ Ляховѹ. Бяста бо два брата в Ляхѹхѹ, Радимѹ, а другий Вятокѹ, и пришедша сѣдоста, Радимѹ на Сѹжю, и прозвашася Радимичи, а Вятко сѣде своимѹ родомѹ по Оцѣ, отѹ него прозвашася Вятичи.

прогнали волохів, які ще раніше взяли словенську землю. Ці утри з’явилися за царя Іраклія, який ходив у похід на перського царя Хоздроя. У ці часи були і обри, що воювали проти царя Іраклія і ледве не полонили його; ці ж обри воювали проти словін, і пригнітили дулібів, теж словінів, і насилья чинили над жінками дулібськими: якщо треба поїхати обрину, то не давав впрягти ні коня, ні вола, а велів впрягти три, або чотири, або й п’ять жінок у телігу і везти обрина; і так мучили дулібів. Були обри тілом великі, а умом горді, і винищив їх бог, і померли всі, і не залишилося жодного обрина; і є на Русі донині прислів’я: “погибоша аки обри”, і нема ні племені їхнього, ні наслідника. Після них прийшли печеніги, а потім ішли повз Київ утри чорні, але то вже пізніше, за Олега.

Поляни ж, як говорилося, жили осібно, належали до слов’янського роду і називалися поляни. А деревляни також слов’яни і називалися древлянами. Радимичі ж і вятичі — від ляхів. Було у ляхів два брати — Радим, а другий Вяток. І прийшли і сіли: Радим на Сожі, і від нього прозвалися радимичі, а Вятко сів зі своїм родом по Оці, від нього і прозвалися в’ятичі. І жили в мирі поляни, і деревляни, і сівери, і

И живяху в мирѣ Поляне, и Древляне, и Северо, и Радимичи, и Вятичи, и Хорвати. Дѣлѣи же живяху по Бѣгѣ, кде нынѣ Воляныне, а Улѣтичи, Тиверци сѣдяху по Бѣгѣ и по Днѣпру, и присѣдяху къ Дѣнаевѣ; и бѣ множ(с)тво ихъ, сѣдяху бо по Бѣгѣ и по Днѣпру оли до моря, и сѣть городи ихъ и до сего дне, да то ся зовяху отъ Грѣкъ Великая Скуфь.

Имѣяхуть бо обычая своя, и законы отець своихъ и предания кождо своя норовѣ. Поляне бо своихъ отець обычаи имяху тихъ и кротокъ, и стыдѣнье къ снохамъ своимъ и къ сестрамъ, и къ матеремъ своимъ, и снохы къ свекровамъ своимъ и къ дѣверемъ велико стыдѣнье имѣше; и брачныи обычаи (и)мѣяху: не хожаше женихъ по невестѣ, но привожаху вечерѣ, а завтра приношаху что на ней владѣче. А Древляни живяху звѣрьскымъ образомъ, живѣще скотьскы: и убиваху другъ друга, ядѣще все нечисто, и браченья в нихъ не быша, но ѣмыкаху ѣ воды дѣвица. А Радимичи, и Вятичи, и Северо одинъ обычай имяху: живяху в лѣсѣ, якоже всякый звѣрь, ядѣще все нечисто, и срамословье в нихъ предъ отци и предъ снохами; и бѣраци не бываху в нихъ, но игрища межю селы. И схожахуся на игрища, на плясанья и на вся бѣсовьскыя

радимичі, і в'ятичі, і хорвати. Дуліби жили по Бузі, де нині волиняни, а улутичі, тиверці сиділи по Бузі і по Дніпру і присидять до Дунаю, і було без ліку їх, сиділи-бо по Бузі і по Дніпру аж до моря, і є города їхні і до сьогодні. Край той греки називають Велика Скуф.

Всі мають звичаї свої, і батьківські закони, і перекази, кожен норов свій. Поляни своїх батьків обичаї мають, тихі й покірливі, і стидливість до снох своїх, і до сестер, і до матерів своїх. І снохи до свекрів і діверів своїх велику стидливість виявляють. І брачні обичаї мають: не ходить жених по невісту, а приводять її ввечері, а наступного дня приносять, що за нею дадуть. А деревляни жили по-звіриному, жили по-скотськи: і убивали один другого, їли все нечисте, і брачення у них не бувало, а умикали дівиць біля води. А радимичі, і в'ятичі, і сіверо один обичай мали: жили в лісі, як всякий звір, їли все нечисте, і соромослів'я в них при батьках і при снохах. І брачення у них не бувало, а игрища між селами. І сходилися на игрища, на танцювання, і на всі бісівські пісні, і тут умикали собі жінок, хто з якою зговориться; мали ж по дві і по три жони. А коли

пѣсни, и тѣ ѹмыкахѹ жены собѣ, с нею же кто свѣщевашесе; нмяхѹтъ же по двѣ и по три жены. И аще кто ѹмряше, творяхѹ тризну надъ нимъ, и по семъ творяхѹ кладѹ великѹ, и възложатъ на кладѹ мертвѣца, и съжигахѹ, и по семъ събравше кости, вложахѹ въ ссѹдъ малъ и поставляхѹ на столпѣ на пѹтѣхъ, иже творять вятичи и нынѣ. Си же обычай творяхѹ и Кривичи и прочии поганинн, не вѣдѹще закона Божна, но творяхѹ сами себѣ законъ.

Глаголетъ Георгий в лѣтописьцѣ: ибо комѹждо языкѹ овѣмъ законъ исписанъ есть, дрѹгимъ же обычая; зане незаконнымъ отечьствнемъ мнитсѣ. Отъ нихѹ же пѣрвое Сирии, живѹщи на конѣцъ земля, законъ имѹтъ отецъ своихъ и обычая: не любодѣяти, ни прѣлюбодѣяти, ни красти, ни клеветати, ни ѹбити, ни злодѣяти всема отъннѹдъ. Законъ же Иѹктириянъ, глаголемни върахманѣ и островичи, иже отъ прадѣдъ показаньемъ и благочестьемъ, мѣстъ не ядѹще, ни вина пьюще, ни блѹда творяще, ни какою же злобы творяще, страха ради многа. Ибо явѣ таче прилежащимъ к нимъ Индомъ, ѹбистводѣйца, сквѣрнотворящи, гнѣвливи паче естества; вѣнѹтренѣйшии же странѣ ихъ челоуѣкы ядѹще,

хто помирав, творили над ним тризну, опісля робили вогнище велике, і клали на вогнище померлого [в колоді] — і спалювали. Потім збирали кості, вкладали в невеликий посуд і виставляли на стовпі на путях, як то роблять в'ятичі і зараз.

Такого ж звичаю дотримувались і кривичі та інші поганії, що не відали закону божого, а самі творили для себе закон.

Говорить Георгій [Амартол] у літописці: “Бо кожному народу є спільний писаний закон, а другому — обичаї, що вважається беззаконним батьківським заповітом. Серед таких найперші сірійці, що живуть край світу, закон прийняли, батьками даний, і обичаї: не любодіяти, не чинити перелюб, не красти, не обмовляти, чи убивати, чи, взагалі, творити будь-яке зло. Закон же у іуктиріан, яких ще називають в^орахманами і островитами, від прадідів за приклад і благочестя взятий, під страхом великим не їсти м'яса, не пити вина, блуду не творити і ніякої злоби. А у сусідніх з ними індусів діється так: убивають, скверну творять, гнівливі понад міру, у глибині їхньої країни людей їдять, і подорожніх убивають, а най-

и страньствующихъ убиваху, паче же ядятъ яко пси. Етеръ же законъ Халдѣемъ и Вавилонномъ: матери поимати и съ братними чады блудъ дѣяти, и убивати; всяко бестѣльное дѣяние яко дѣтеле мнятся дѣюще, любо аще и далече страны своея бѣдѣть. Инъ же законъ Гилномъ: жены ѹ нихъ орють, и хоромы зиють, и мѣжскыя дѣла творять, но и любви творить елико хоцетъ, не вѣздѣржаемы отъ мѣжий своихъ отинѣдъ, ни зазрятъ, в нихъ же сѣть и хоробрыя жены, ловити звѣрѣ крѣпкы; владѣють жены мѣжами своими и вѣдобляють ими. Въ Британии же многи мѣжи съ единою женою спятъ, такоже и многы жены съ единымъ мѣжемъ похотьствують, и безаконная законъ отецъ творять независтно, и невѣздѣржанно. Амазоняни же мѣжа не имѣть, акы скотъ бесловесный, но единою лѣтомъ к вешнимъ днѣмъ оуѣмьствени бѣдѣть, и съчитаются съ оуѣмьственими мѣжи, яко нѣкоторое имъ торжество и велико празднество время тѣ(мъ) мнятъ, отъ нихъ заченшимъ въ чревѣ, и пакы развѣгнѣтсѣ отсюду вси. Въ время же хотящимъ родити, аще родитсѣ отроча, погубятъ и, аще ли дѣвическъ полъ, то вѣздѣють и прилѣжно и

більше їдять, як пси. Якийсь закон у халдеїв і вавилонян: з матерями одружуються, і з дітьми братів блуд чинять, і убивають; будь-яке соромітне діло вважають за доброчесне і творять його навіть перебуваючи далеко від своєї країни. Інший закон у гіліом: жінки у них орють, і хороми зводять, і мужські справи вершать, але і коханню віддаються досхочу, не стримувані ніскільки чоловіками своїми, і не соромляться їх, жінки в них хоробрі, здатні ловити звірів; владарюють жінки над своїми чоловіками і правлять ними. У Британії ж багато чоловіків сплять із однією жінкою, а також буває, що кілька жінок з одним чоловіком насолоджуються, і безаконний закон батьків творять без осуду і спину. Амазонки ж чоловіків не мають, подібно скотам бесловесним, але один раз у рік, весняного дня виходять із своєї землі і злучаються з чоловіками навколишніх місць і вважають той час урочистим і великим святом. Коли ж відчують в утробі зачаття, розбігаються звідти всі. Коли приходить час родити і народжується отроча, гублять його, а якщо дівчинка, то вигодують її старанно і виховують.”

вѣспитають. Якоже се и нынѣ при насъ Половци законъ дѣржать отець своихъ, кровь проливати, а хвалящеся о семъ, и ядуще мертвечинѹ и всю нечистотѹ, хом’якы и сѹсолы, и поймають мачехы своя и ятрови, и нынѣ обычая отець своихъ. Но мы же християне, елико земля, нже вѣрѹють въ святѹю Троицю, и въ єдино крещенне, и въ єдинѹ вѣрѹ, законъ имамъ одинъ, елико в Христа крѣстихомъся, и въ Христа obleкохомся.

По сихъ же лѣтѣхъ, по смерти братья сея, быша овидими Деревляны и инѣми околными, и наидоша я Козаре, сѣдящая в лѣсѣхъ на горахъ, и ркоша Козарѣ: “платите намъ дань”. Задѹмавшє же Поляне и вдаша отъ дыма мечь, и несоша Козарѣ къ князю своемѹ и къ старѣйшинамъ своимъ, и рѣша имъ: “се налѣзѹхомъ дань новѹ”. Они же рѣша имъ: “откѹдѹ”? Они же рѣша имъ: “в лѣсѣ на горахъ, надъ рѣкою Днѣпрською”. Онѣ же ркоша: “что сѹть вдалѣ?” Они же показаша мечь. И рѣша старцѣ Козарстии: “не добра дань, княже! мы донскахомся оружьемъ единой страны, рѣкше саблями, а сихъ оружье обоюдѹостро, рекше мечи; си имѹть имати и на насъ дань и на инѣхъ странахъ”. Се же събысться все; не отъ своея

Так само і зараз, при нас, половці тримаються батьківських законів: кров проливають, ще й хваляться цим, їдять мертвечину і всіляку нечистоту, хом’яків і сусолів, і одружуються із своїми мачухами та ятрівками, і інші обичаї батьків своїх [сповняють]. Але ж ми християни, скільки земель, що вірують у святу Трійцю, і в єдине хрещення, і в єдину віру, закон маємо один, оскільки у Христа хрестимося, і в Христа одяглися.

По цих же роках, після смерті братів отих, Зазнали утисків [поляни] від деревлян І інших навколишніх [народів]. І найшли на них козари, що в лісах на горах сиділи, І рекли козари: “Платіте нам дань.”

І порадилися поляни, І дали від диму меч, І понесли козари своєму князю І до старійшин своїх І вістять їм: “Це добули нову дань.”

Вони ж кажуть їм: “Звідки?” Вони ж відповіли їм: “Із лісу на горах,

Що над рікою Дніпрською.”

Вони ж питають: “І що дали?”

Вони ж показали меч.

І сказали старці козарськії:

“Недобра дань, княже!

Ми добули їх зброєю

однобічною, кажемо — шаблею,

воля ркоша, но отъ Божия
изволѣнья.

Яко и при Фараонѣ, цари
Егѹпетьстемь, егда приведоша
Моисѣя предъ Фараона, и
ркоша старци Фараони: снй
хощеть смирить область
Егѹпетьскѹ, якоже и бысть.
Погывоша Егѹптянѣ отъ
Моисѣя, а пѣрвѣе бѣша
работающе имъ, тако и си
пѣрвѣе владѣша, а послѣдѣ
самѣми владѣють. Якоже и
бысть: владѣють бо Козары
Рѹсьтнн князи и до днешняго
дне.

852 В лѣто 6360, индикта 15,
наченшю Михаилѹ царьст-
вовати, начася прозывати
Рѹская земля. О семъ бо
ѹвѣдѹхомъ, яко при семъ цари
приходнша Рѹсь на Царьградъ,
якоже пишеть в лѣтописанинн
Грѣцкомъ; тѣмъже и отселѣ
почнемъ и числа положимъ: яко
отъ Адама до потопа лѣтъ
2242; а отъ потопа до Аврама
лѣтъ 1082; отъ Аврама до
исхоженнн Моисѣева лѣтъ 430;
отъ исхоженнн Моисѣева до
Давида лѣтъ 601; отъ Давида
и отъ начала царства Соломона
до плѣненнн Иерѹсалимова

А в них оружжя на два боки
гостре, зветься мечи.
Ці будуть і з нас данину
брати,
І з інших країн.”
І збулося все це, бо не з власної
волі говорили,
а з божого повеління.

Так було і за фараона, царя
егупетського, коли привели
Моїсія перед фараона, і сказали
старці фараонові: “Цей хоче
смирити землю Єгупетську”, так
і сталося. Загинули єгуптяни від
Моїсія, а ті перш робили на
них, так і ці спершу владарювали,
а потім ними самими володіють.
Так і є: володіють козарами
руської князі і до сьогоднішнього
дня.

В літо 6360 [852], индикта
15, коли почав царювати
Михайло, [почала згадуватися]
Рѹська земля. Про це
довідалися ми з грецького
літопису, в якому сказано, що при
цьому царі Рѹсь приходила на
Цареград; так от від цієї дати
почнемо і відлік зробимо: як від
Адама до потопа літ 2242; а від
потопа до Аврама літ 1082, від
Аврама до відходу Моїсієва літ
430, од відходу Моїсієва до
Давида літ 601, від Давида і до
початку царюваннн Соломона
до полону Іерусалима літ 448,
од полону до Александра

лѣтъ 448; отъ плѣнення до Александра лѣтъ 318; отъ Александра до Христова Рождества лѣтъ 333; отъ Христова Рожьства до Костянтина лѣтъ 318; отъ Костянтина же до Михаила сего лѣтъ 542. Отъ пѣрваго лѣта Михаила сего до пѣрваго лѣта Олгова, Рускаго князя, лѣтъ 29; отъ пѣрваго лѣта Олгова, понелѣже сѣде в Киевѣ, до пѣрваго лѣта Игорева лѣтъ 31; отъ пѣрваго лѣта Игорева до пѣрваго лѣта Святославля лѣтъ 33; отъ пѣрваго лѣта Святославля до пѣрваго лѣта Ярополча лѣтъ 28; Ярополкъ княжи лѣтъ 8; Володимеръ княжи лѣтъ 37. Ярославъ княжи лѣтъ 40. Тѣмъже отъ смерти Святославля до смерти Ярослави лѣтъ 85; отъ смерти Ярослави до смерти Ярополчи лѣтъ 60. Но мы на подлежащее възвратимся и скажемъ, что ся ѡдѣяло в лѣта си; якоже преже почали вяхомъ пѣрвое лѣто Михаила, и по рядѣ положимъ числа.

858 В лѣто 6366-є. Михаиль царь изыде с вои берегомъ и моремъ на Болъгары; Болгар(ы) же ѡвидѣвьше, не могоша стати противѣ, креститися просиша покорятися Грѣкомъ. Царь же крести князя ихъ и бояры вся, и миръ сътвори съ Болгары.

[Македонського] літ 318, од Александра до різдва Христового літ 333, од різдва Христового до Костянтина літ 318, од Костянтина ж до Михайла цього літ 542. Од першого літа Михайла цього до першого літа Ольгова, руського князя, літ 29; од першого літа Ольгова, з того часу, як сів у Києві, до першого літа Ігорового літ 31; од першого літа Ігорового до першого літа Святославового літ 33, од першого літа Святославового до першого літа Ярополкового літ 28; Ярополк княжив 8 літ; Володимир княжив літ 37. Ярослав княжив літ 40. Таким чином, од смерті Святослава до смерті Ярослава літ 85; од смерті Ярослава до смерті Ярополка літ 60. Та ми повернемося до початку і скажемо, що діялося в літа ці, як уже раніше почали були з першого літа Михайла, і в ряд покладемо числа.

В літо 6366 [858]. Цар Михайло пішов з воями берегом і морем на болгар; болгарі ж побачили, що не зможуть чинити опір, попросили похрестити [їх і обіцяли] покорятися грекам. Цар же похрестив князів їхніх і всіх бояр і мир уклав з болгарами.

859 Вѣ лѣто 6367. Имаху дань Варязи приходяще изъ заморья на Чюди и на Словѣнехъ, и на Мѣряхъ и на Всѣхъ (и на) Кривичахъ; а Козаре имахуть на Полянехъ, и на Сѣверехъ, и на Вятчихъ, имаху по бѣлѣ и вѣверицѣ тако отъ дыма.

862 В лѣто 6370. И изгнаша Варягы за море, и не даша имъ дани, и почаша сами в собѣ володѣти; и не бѣ в нихъ правды, и вѣста родъ на родъ, и быша усобицѣ в нихъ, и воевати сами на ся почаша. И ркоша: “понцемъ сами в собѣ князя, иже бы володѣлъ нами и рядилъ по ряду, по праву”. Идоша за море к Варягомъ к Русь, — сіце бо звахуть ты Варягы Русь, яко се друзни зовутся Свее, друзни же Урмани, Аньгляне, инни Готе, — тако и си. Ркоша Русь Чюдъ, Словенѣ, Кривичи и Всь: “земля наша велика и обилна, а наряда въ ней нѣтъ; да поидете княжить и володѣть нами”. И избрашася трне брата с роды своими, и пояша по собѣ всю Русь, и придоша къ Словѣномъ пѣрвѣе и срубниша городъ Ладогу, и сѣде старѣйший в Ладозѣ Рюрикъ, а другий Синевсъ на Бѣлѣозерѣ, а третѣй Труворъ въ Изборьсцѣ. И отъ тѣхъ Варягъ прозвася Руская земля. По дѣвою же лѣтѣ умре Синевсъ и братъ его

В літо 6367 [859]. Із замор'я прийшли варяги і брали данину на чуді, і на словінах, і на мері, і на весі, [і на] кривичах; а козари брали на полянах, і на сіверах, і на в'ятчихах, брали по білі і вівериці від диму.

В літо 6370-го [862].

*І прогнали варягів за море,
І не дали їм дані,
І почали самі в себе володіти;
І не було в них правди,
І повстав рід на рід,
І були усобиці в них,
І самі між собою воювати
почали.*
*І сказали: “Пошукаємо самі
собі князя,
І щоб володів нами,
І судив по ряду, по праву.”
І пішли за море до варягів, до
русі,
І звалися-бо ті варяги русь.
Інші так само зовуться свеї,
Інші — урмани, аньгляне,
Інші — готи, — от так і ці
[прозивалися русь].
І сказали русі чудь, словени,
кривичі і весь:
“Земля наша велика і багата,
А порядкування нема в ній;
Ідіть княжити і володіти
нами.”
І зібралися три брати з родами
своїми,
І взяли з собою всю русь,
І прийшли найперше до словінів,
І поставили город Ладогу,
І сів найстарший, Рюрик,
в Ладозі,*

Труворъ, и прия Рюрикъ власть
 всю одинъ; и пришедъ къ
 Ильмерю и срубѣ горбдъ надъ
 Волховомъ, и прозваша и
 Новъгородъ, и сѣде тѣ княжа и
 раздаѣ мужемъ своимъ
 волости, и города рѣвати, овомѣ
 Полѣтескѣ, овомѣ Ростовѣ,
 дрѣгомѣ Бѣлоозеро. И по тѣмъ
 городомъ сѣть находницѣ
 Варязи; пѣрвини населници в
 Новѣгородѣ Словенѣ, и в
 Полотѣскѣ Кривичи, Ростовѣ
 Меряне, на Бѣлѣозерѣ Весь,
 Муромѣ Муромѣ, и тѣми
 всѣми обладаше Рюрикъ. И
 бяста ѹ него два мужа, не
 племенѣ его, Асколдъ и Дирдъ,
 но боярина, и та испросистася
 къ Царюградѣ с родомъ
 своимъ. И поидоста по
 Днѣпру, идѣчи мимо, и ѹзрѣста
 на горѣ городокъ и въспро-
 шаста, ркѣще: “чий се городъ”?
 Они же ркоша: “была сѣть три
 братья, Кий, Щекъ, Хоривъ,
 иже сдѣлаша городъ сий, и
 изъгыбоша, а мы сѣдимъ роды
 нѣхъ и платимы дань
 Козаромъ”. Асколдъ же и Диръ
 остаѣста въ городѣ семъ, и
 многы Варягы съвокупѣста; и
 начаста владѣти Польскою
 землею. Рюрикѣ же княжяцю в
 Новѣгородѣ.

*А другий, Синеус, —
 на Біліозері,
 А третій, Трувор, —
 в Ізборську.
 І од тих варягів прозвалась
 земля Руською.*
 І як минуло два роки, помер
 Синеус
 І брат його Трувор,
 І прийняв Рюрик всю владу
 один;
 І прийшов до Ільмера,
 І поставив город над Волховом,
 І назвав його Новгород,
 І сів тут княжити,
 І роздавав мужам своїм
 волості,
 І городи ставити, тому —
 Полтеск, тому Ростов,
 другому — Білоозеро.
 І в тих городах варяги були
 зайдами,
 А перші посельці в Новгороді
 — слов’яни.
 І в Полоцьку — кривичі,
 в Ростові — меряни,
 на Біліозері — весь, на Муромі
 — мурома,
 І всіма ними володів Рюрик.
 І було у нього двоє мужів,
 не його племені,
 Але бояри — Аскольд і Дір.
 І відпросилися вони до
 Царєграда з родом своїм.
 І пішли по Дніпру,
 І йдучи мимо, уздріли на горі
 городок*

* Коментар дивись у передмові.

866 Лѣто 6374. Иде Асколдъ и Диръ на Грѣкы; и приде въ 14 лѣто Михаила царя. Царю же отшедъшю на Агаряны; и дошедшю емѹ Черноє рѣкы, вѣсть епархъ посла емѹ, яко Русь идетъ на Царьградъ; и воротися царь. Си же внѣтръ Суда вшедъше, много ѹбийство християномъ створиша, и въ двою стѹ кораблей Царьградъ остѹпиша. Царь же одва в городъ вниде, и с патриархомъ Фотиемъ къ сѹщій церкви святини Богородици Вѣла-хернѣхъ всю ноць молитвѹ створиша, такоже божественю ризѹ святыя Богородица с пѣсьнѣми изнесъше, в рѣкѹ омочиша. Тишинѣ сѹщи, и морю ѹкротившюся, абѣе буря с вѣтромъ вѣста, и волнамъ великымъ вѣставшимъ засобѹ, и безъбожныхъ Руси корабля смяте; и къ берегѹ привѣрже, и

І запитали, кажучи: "Чий се
город?"
І відповіли вони: "Було три
брати, Кий, Щек, Хорив,
І поставили вони город цей,
І згинули. А ми роду їхнього,
сидимо тут
І платимо данину козарам."
І осталися Аскольд і Дір в
городі цьому,
І багато варягів зібрали,
І почали володіти полянською
землею.
А Рюрик княжив у Новгороді.

Літо 6374 [866].

Ходили Аскольд і Дір на греків
І прийшли в 14-те літо
Михайла царя,
Цар же ходив на агарян
І дійшов уже був до Чорної
ріки,
І послав епарх йому вість,
Що йде Русь на Царєград.
І повернувся цар.
І ввійшли ці в середину Суда,
І багато християн перебили,
І двомастами кораблів Царєград
обступили.
Цар же ледве у город ввійшов,
І з патріархом Фотієм в
тамтешній церкві святої
Богородиці Влахерніх
Усю ніч молитву творили.
А ще божественну ризу святої
Богородиці
Із піснями винесли
І в ріці омочили.
Тиша була, і море спокійне.
Раптом буря із вітром знялася,

извн я, яко малѹ нхъ отъ
таковыя вѣды извыти и
въсвоеси възвратишася.

868 В лѣто 6376. Поча
царствовати Василій.

869 В лѣто 6377. Крѣщена
высть вся земля Болгарская.

879 В лѣто 6387. Умѣршю же
Рюрикови, предасть княжение
свое Олгови, отъ рода емѹ сѹща,
въдавѹ емѹ на рѹцѣ сына своего
Игоря; вѣше во молодѹ велики.

882 В лѣто 6390. Понде Олгѹ,
поемѹ вон свои многы, Варягы,
Чюдѹ, Словѣны, Мѣрю, Вєсь,
Кривичи, [и приде кѹ Смоленскѹ
и с Кривичи] и прия городѹ
Смольнескѹ, и посади в немѹ
мѹжь свой. Оттѹда понде
внизѹ, и пришедѹ взя Любечѹ,
и посади мѹжь свой. И придоста
кѹ горамѹ Кнєвѣсьскимѹ, и
увидѣ Олгѹ, яко Осколдѹ и
Дирѹ княжита, и похорони вон
въ лодьяхѹ, а другыя назад
остави, а самѹ приде нося Игоря
молода. И пристѹплѹ подѹ
Угорское, похоронивѹ вон свои,
и посла кѹ Асколдѹ и Дирѹ,
глаголя: “яко гостѣе єсмы,
идемѹ въ Грѣкы отъ Олга и
отъ Игоря княжичча; да
приидета к родѹ своемѹ к намѹ”.

І знову й знову вали великі
котила,
І безбожних русів кораблі
розметала,
І до берега прибила,
І потрощила, що мало їх такої
біди уникло
І додому повернулося.

В літо 6376 [868]. Почав
царювати Василій.

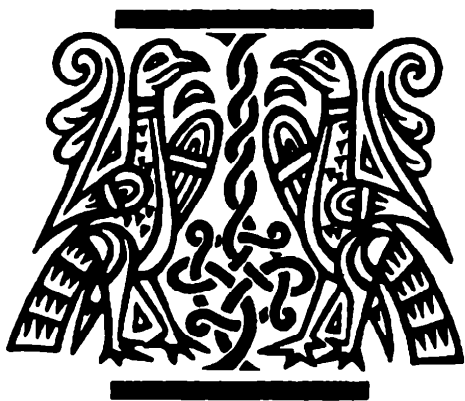
В літо 6377 [869]. Охре-
щена була вся земля Бол-
гарська.

В літо 6387 [879]. Помер
Рюрик і передав княжіння своє
Олегові, із свого роду, і віддав
йому на руки сина свого Ігоря,
бо вельми малий був.

В літо 6390 [882].
І пішов Олєг, взявши воїв своїх
багато —
Варягів, чудь, словін, мерю,
вєсь, кривичів,
І прийшов до Смоленська з
кривичами,
І взяв город Смоленськ,
І посадив у ньому мужів своїх.
І звідти пішов вниз,
І, прийшовши, взяв Любеч.
І посадив у ньому мужів своїх.
І прийшов до гір Київських,
І побачив Олєг, що Аскольд і
Дір княжать,
І заховав воїв у лодіях,
А інших позаду залишив,
А сам пішов, несучи Ігоря
малого.

І підійшов під Угорське
[І тут] заховав воїв своїх,

Аскольдъ же и Диръ придоста;
и выскакаша вси из лодѣй, и
рече Олгъ къ Асколдови и
Дирови: “вы ни князя, ни роду
князя, но азъ есмь роду княжа”,
и вынесоша Игоря, “а съ сынъ
Рюриковъ”. И ѹвиша Асколда и
Дира, и несоша на горѹ, еже ся
нынѣ зоветъ Угорское, [ндеже
нынѣ] Олминъ дворъ; на той
могилѣ поставилъ Олма церковь
святаго Николы; а Дирова
могила за святою Орною. И
сѣде Олегъ княжа в Києвѣ, и
рече Олегъ: “се вѹди мати
городомъ Рускимъ”. И вѣша ѹ
него Словѣни и Варязи, и прочии
прозвашася Русью. Се же Олегъ
нача города ставить, и ѹстави
дани Словѣномъ, и Кривичемъ,
и Мерямъ; и ѹстави Варягомъ
дань даяти отъ Новагорода
300 гривенъ на лѣто, мира
дѣля, еже до смерти Ярослави
даяше Варягомъ.

*И послав до Аскольда і Діра,
кажучи:
“Купці ми, ідемо до греків від
Ольга
І від Ігоря-княжича;
Приходьте до роду свого, до
нас.”
Аскольд же і Дір прийшли.
І вискочили всі із лодій.
І рече Ольг до Аскольда і Діра:
“Не князі ви і не княжого роду,
Але я княжого роду.”
І виніс Ігоря: “А це син
Рюриків.”
І убили Аскольда і Діра.
І віднесли на гору, що й нині
зветься Угорське
І де тепер Ольмин двір.
І на тій могилі поставив
Ольма церкву святого Миколи,
А Дірова могила за святою
Орною.
І сів Олег, княжити в Києві,
І рече Олег: “Се буде столиця
Русі!”¹
І були у нього словіни і варязи.
І інші, що прозвалися руссю.*

Це ж Олег почав города ставить, і встановив данину словінам, і кривичам, і мерям, і встановив варягам давати данину од Новагорода триста гривен на літо ради миру, яку і давали варягам аж до смерті Ярослава.

¹ Такий зміст прочитується в словах: “Се буди мати городомъ Рускимъ”

883 В лѣто 6391. Поча Олегъ воевати на Древляны, и примѣчивъ я, поча на нихъ дань имать по чернѣ кѹнѣ.

884 В лѣто 6392. Іде Олегъ на Сѣверы, и повѣди Сѣверы, и възложи на нихъ дань легкѹ, и не дасть имъ Козаромъ дани даяти, рекъ: “азъ имъ противенъ, а вамъ нечемъ”.

885 В лѣто 6393. Посла Олегъ к Радимичемъ, ркя: “кому дань даєте?” они же рѣша: “Козаромъ”. И рече имъ Олегъ: “не давайте Козаромъ, но мнѣ давайте”, и вдаша Ольгови по шелягѹ, якоже и Козаромъ даяхѹ. И вѣ обладая Олегъ Деревляны, Поляны, Радимичи, а со Чличи и Тиверьци имѣяше рать.

887 В лѣто 6395. Леонъ царствова, сынъ Васильевъ, иже и Левъ прозвася, и братъ его Александръ, иже царствоваша лѣтъ 26.

898 В лѣто 6406. Ідоша Угре мимо Киевъ горою, еже ся зоветъ нынѣ Угорское, и пришедше къ Днѣпру, сташа вежами; вѣша бо ходяще яко и Половци. И пришедше отъ вѣстока и устремшася чересъ горы великыя; иже прозвашася горы Угорскыя, и почаша воевати на живѹщая тѹ. Сѣдяхѹ бо тѹ преже Словене, и Волохове переяша землю Словенскѹю; посемъ же Угре прогнаша

В літо 6391 [883]. Почав Олег воювать проти древлян, і підкорив їх, і почав з них данину брати по чорній куні.

В літо 6392 [884]. Ходив Олег проти сівери, і переміг сіверів, і наклав на них данину легку, і не дозволив їм дані давати козарам, і сказав: “Я ворог їм, і вам нема чого [данину їм платити].”

В літо 6393 [885]. Послав Олег до радимичів, питаючи: “Кому дань даєте?” Вони ж відповіли: “Козарам.” І рече їм Олег: “Не давайте козарам, а мені давайте”. І дали Ольгові по шелягу, як і козарам давали. І володів Олег деревлянами, полянами, радимичами, а з уличами і тиверцями воював.

В літо 6395 [887]. Царював син Василів — Леон, якого називали Левом, і брат його Александр, що царював літ двадцять шість.

В літо 6406 [898].

*Ішли угри мимо Києва горою,
що зоветься нині Угорське,
І прийшли до Дніпра,
І стали вежами, бо ходили так,
як і половці,
І прийшли зі сходу,
І кинулись через гори великі, що
прозвалися гори Угорськії,
І почали воювати проти
живущих там.
Сиділи-бо тут раніше слов’яни,
І волохи захопили землю
слов’янську.*

Волохы, и наслѣдиша землю тѣ,
и сѣдоша съ Словеньми,
покоривше я подъ ся, и оттолѣ
прозвася земля Угорьска. И
начаша воевати Угре на Грѣкы,
и пополниша землю Фрачьскѣю
и Македонскѣ доже и до
Селуня, и начаша воевати на
Моравѣ и на Чехы: вѣ бо единѣ
языкѣ Словѣнскѣ. Словѣнѣ же
сѣдяхѣ по Дунаю, ихѣ же
прияша Угре, и Моравы, и Чеси,
и Ляховѣ, и Поляне, яже нынѣ
зовема Рѣсь. Симѣ пѣрвѣе
положены книги Моравѣ, яже и
прозвася грамота Словеньская,
яже грамота є (сть) в Рѣси и в
Болгарехѣ Дунайскыхѣ.

Кирило і Мефодій перекладають
Святе письмо. Мал. XIII (XV) ст.

Словѣномѣ во живущимѣ
крещенымѣ и княземѣ ихѣ,
Ростиславѣ, и Святополкѣ, и
Коцелѣ послаша къ царю
Михайлѣ, глаголюще: “земля
наша крещена, и нѣсть в насѣ
учитель, иже бы насѣ училѣ и
казалѣ, и протолковалѣ святыя
книгы; не разѣмѣемѣ бо ни
Грѣчьскомѣ языкѣ, ни
Латиньскомѣ; оны во ны инако
учать, а дрѣзны инако; тѣмѣже
не разѣмѣемѣ книжнаго разѣма,

А потім угри прогнали волохів,
І посіли землю ту,
І сиділи із слов'янами,
підкоривши їх собі,
І відтоді прозвалася земля
Угорська.
І почали воювати угри з
греками,
І захопили землю Фрацьску
І Македонську — аж до
Селуня,
І почали війну проти морави і
чехів:
Був-бо один народ словінський —
Словіни ж сиділи по Дунаю,
підкорені уграми,
І моравы, і чехи, і ляхове,
І поляни, яких нині називають
русь.

З них мораві найперше було
покладено книги, від того і гра-
мота прозвалася слов'янською,
від того грамота є в Русі, і в
Болгарах Дунайських.

Словіни-бо жили охрещені, і
князі їхні, Ростислав, і Святополк,
і Коцел, послали до царя
Михайла, кажучи: “Земля наша
хрещена, і нема в нас учителя,
щоб нас навчав, і наставляв, і
протлумачив святі книги; бо не
розуміємо ні грецької мови, ні
латинської, одні-бо нас по-
одному вчать, а другі по-іншому,
через те не розуміємо книжного
розуму, ні їхньої сили. І пошліть
нам учителя, що може нам

ни силы ихъ; а послете ны учителя, иже могуть ны сказати книжная словеса и разумъ ихъ”. Се слышавъ Михаилъ царь, съзъва философы вся, и сказа имъ рѣчи вси Словенскихъ князь. И ркоша философы: “есть мужъ в Селуні, именемъ Левъ, и сѣть Ѹ него сынове разумни языкѸ СловенскѸ, и хытра два сына Ѹ него и философа”. Се слышавъ царь, посла по ня в Селунь къ Лвови, глаголя: “пошли к намъ сына своя Мефедья и Костянтина”. Се слышавъ Левъ, въскорѣ посла я, и придоста къ цареви, и рече има царь: “се прислалася ко мнѣ Словенская земля, просяше учителя севѣ, иже бы могль истолковати святыя книги; сего бо желаютъ”. И Ѹмолена быста царемъ, и послаша я въ СловѣнскѸю землю къ РостиславѸ, и СвятополкѸ, и Коцьлови. Сима же пришедъшима, начаста съставляти писмена азъбѸковная Словенскы, и преложиста Апостолъ и Евангеліе, и ради быша Словѣнѣ, яко слышаша величья Божия своимъ языкомъ. По семъ же переложиста Псалтырь и Октанкъ, и прочая книги. Нѣци же начаша хѸлити

розповісти про книжні слова і їхній розум.”

Це почувши, Михайло-цар скликав усіх філософів і переказав їм слова слов’янських князів. І сказали філософи: “Є муж у Селуні на ймення Лев, і є у нього сини, що знають мову слов’янську, і мудрі два сини у нього, і філософи.” Почув це цар, послав за ними в Селунь до Лева, кажучи: “Пошли до нас синів своїх Мефодія і Костянтина.” Почув це Лев і відразу послав їх. І прийшли до царя, і рече їм цар: “Це звернулася до мене слов’янська земля, просячи учителя собі, який би міг витлумачити святі книги, цього-бо бажають.” І упросив їх цар, і послав їх у словінську землю до Ростислава, і Святополка, і Коцела. Оці прибулі почали складати письмена азбуковні слов’янські і переклали “Апостол” і “Євангеліє”, і раді були словіни, що почули велич божу своєю мовою. Після цього переклали “Псалтир”, і “Октоїх”, і інші книги. Ниції почали хулити словенські книги, кажучи: “Недостойно жодному народу мати азбуку свою, окрім євреїв, і греків, і латинян, згідно Платового писання, що на хресті господньому написав.”¹

До історії форми хреста

¹ У затверджених Шостим Вселенським Собором правилах (канон 73) визначено, що християнам належить старанно шанувати хрест, але в жодному з документів не говориться про його форму. Це дало підстави вважати, що вона може бути різною.

Словенскыя книги, глаголюще: “яко не достонть ни которому же языку имѣти а(зъ)буквъ своихъ, разъвъѣ Еврен, и Грѣкъ, и Латыны, по Пилатову писанию, еже на крестѣ Господни написа”. Се же услышавъ папѣжъ Римскый, похули тѣхъ, иже ропщють на книги Словѣнскыя, рѣкъ: о да ся исполнить книжное слово, яко въсхвалять Бога вси язици; другое же: вси възглаголють языки различными величья Божия, яко же дастъ имъ Святыи Духъ отвѣщевати; да аще кто хулитъ Словенскую грамоту, да будуть отлучени отъ церкви, дондеже исправятся;

Почув про це папа римський і осудив тих, хто нарікав на книги словінські, кажучи: “Хай збудеться книжне слово, що восхвалять Бога всі народи.” І друге: “Всі різними мовами восхвалять велич божу, оскільки святий Дух дав їм говорити. Якщо ж хтось хулить словенську грамоту, хай буде відлучений від церкви, доки не виправиться; бо то є вовки, а не вівці, їх належить за плодами пізнавати і берегтися їх. Ви ж, чада божії, послухайте учення і не отвергнете повчання церковного, як то вам заповів Мефодій, учитель ваш.” Костянтин же повернувся назад і

Передісторія формотворення хреста ховається в Стародавньому Римі, в якому хрест був знаряддям катування рабів. Рабів розпинали на примітивно зроблених хрестах: дерева не тесали, як-небудь збивали або навіть зв'язували до купи два стовбури, щоб зручніше було прибити на них людину. Такі хрести, як правило, мали форму букви “Т” (мал. 1). Перехрестя над головою робили у випадку розп'яття якогось особливого злочинця, щоб прикріпити напис.

Серед інших форм були досить вигадливі, в залежності від того, як хотіли розп'яти катованого. Апостола Андрія Первозванного, який проповідував на нашій землі і звістив Києву Божу Благодать, було розп'ято на хресті, що був подібний до форми літери “Х”, бо кати розтягли йому не тільки руки, а й ноги. Хрест такої форми і досі називають “Андріївським”, він зображений на прапорі військово-морських сил Росії (“Андріївський прапор”). (Див. мал. 2)

Після розп'яття Ісуса Христа і його страждань на хресті хрест став символом всього християнства. У будь-якій формі він є символом смерті Сина Божого, символом спасіння і перемоги над дияволом, над силами Зла.

Часом християнських святих великомучеників християнських розпинали вниз головою, тоді поперечне дерево прибивали внизу (див. мал. 3). На такому хресті був розп'ятий апостол Петро.

Іноді хрести для розп'яття виготовлялися з дерева, верхні гілки якого розходилися в різні боки, подібно до у — останньої стародавньої назви “іжиці”, що ставало символом дороги в рай чи пекло. (Див. мал. 4, 5, 6). На таких хрестах поперечини не прибивали. Катам було головне прибити людину, щоб вона більше мучилася і померла; про форму не дбали, але й цей пристрій для катування називали хрестом. З часом пієтет до символу хреста зумовив вишукані його форми.

У нашому виданні подано хрести, знайдені при розкопках Десятинної церкви (Х ст.) в Києві. Як бачимо, на Русі поширювався хрест так званої грецької форми з однаковими чотирма кінцями (як на малюнку 7). Цю форму хреста можна назвати і українською. Її вживали в Київській Русі, згодом — запорізькі козаки, а пізніше

ти бо сѣть волци, а не овцѣ, яже достонть отъ плодъ познати я, и хранитися ихъ. Вы же, чада Божия, послушайте учения и не отринете наказання церковнаго, якоже вы наказалъ Мефедий учитель вашъ”. Костянтинъ же възвратися възспять, и иде учить Болгарска языка, а Мефедий оста въ Моравѣ. По семь же Коцелъ князь постави Мефедия епископа въ Панин, на мѣстѣ святаго апостола Андроника, единого отъ 70, ученика святаго апостола Павла. Мефедий же посади 2 попа борзописца велми, и преложи вся кѣнигы исполнь отъ Грѣцька языка въ

став навчати болгарської мови, а Мефодій залишився в Мораві. Потім же князь Коцел настановив Мефодія єпископом в Панії, на місце святого апостола Андроника, одного із сімдесяти учнів святого апостола Павла. Мефодій же посадив двох попів, хороших скорописців, і переклав повністю всі книги із грецької мови на словінську за шість місяців: почав у березні місяці і закінчив 26 дня жовтня місяця. По закінченню ж воздав достойну хвалу і славу Богові, що дав таку благодать єпископові Мефодію, настольнику Андроника. От тому учителем словінського

такий хрест зображений у Побратимській відзнаці організації Українського Вільного козацтва.

На основі цього хреста постав хрест Йоанітів з розширеними кінцями (мал. 8.), “свастика” (мал. 9), католицький хрест (його ще називають Римський, Латинський, Пасійний), із піднесеним вгору на дві третини висоти перехрестям (мал. 10). Різновидами католицького є хрест Єгипетський (мал. 11), хрест Папський (мал. 12) і хрест Кардинальський (мал. 13).

Церква Московського патріархату модифікувала хрест Київський у восьмиконечний (мал. 14), обов’язково з навкісною поперечиною внизу, що була підпорою для ніг Христа. Московські богослови навкісну поперечину тлумачать символічно: лівий опущений кінець начебто вказує, що розбійник, розп’ятий одночасно з Ісусом Христом ліворуч, пішов до пекла, а піднятий догори правий кінець, що благо розумний розбійник, розп’ятий праворуч, пішов до раю.

Українська церква, до втрати автокефальності в 1686 році хрестами московської модифікації не користувалася. Хрести на церквах всієї України не мали косої нижньої поперечини, вона була або рівною, або її зовсім не було. Із XV ст. в Україні утверджується п’ятикінцевий хрест (мал. 15) без нижнього перехрестя, але з верхнім — для таблички з написом ІНЦІ (Ісус Назаретянин Цар Іудеї). Із XVII ст. хрести на українських церквах ставили на півмісяці, що символізувало перемогу українського козацтва над магометанством. Таких хрестів на московських церквах ніколи не було, як і московських в українських. Професор В.Щербаківський свідчить, що він об’їхав в Україні понад 300 сільських церков і в жодній не бачив московського хреста.

Московський хрест в українську практику був запроваджений і ввійшов у моду після більшовицького перевороту 1917 року, коли старше покоління українських владик і священників було знищене.

У розписах Софійського собору у Києві при зображенні хрестів іноді вживалися як декоративні мистецькі оздобы символи з поганської доби. Зокрема символ Сонця (мал. 17-21). (Див. ілюстрації в цьому томі. — Василь Яременко)

Словѣнскѣ шестью мѣсяць, наченъ отъ марта, мѣсяца до двѣдесятѣ и 6 дний октявря мѣсяца. Окончавъ же, достойнѣю хвалѣ и славлѣ Богѣ въздасть, дающемѣ такѣ благодать епископѣ Мефедью, настолиникѣ Андрониковѣ. Тѣмъ же Словѣнскѣ языкѣ есть учитель Андроникѣ апостолѣ: Моравы бо доходилъ и апостолѣ Павелѣ и училъ тѣ; тѣ бо є(сть) Илурикѣ, егоже доходилъ апостолѣ Павелѣ, тѣ бо вѣша Словѣни пѣрвѣе. Тѣмъ же Словѣнскѣ языкѣ учитель есть Павелѣ, отъ негоже языка и мы есме Русь: тѣмъ же и намъ Русь учитель есть Павелѣ апостолѣ, понеже училъ есть языкѣ Словѣнскѣ, и поставилъ есть епископа и намѣстника по себѣ Андроника Словѣнскѣ языкѣ. А Словѣнскѣ языкѣ и Рускый одинъ; отъ Варягѣ бо прозвашася Русью, а пѣрвѣе вѣша Словѣне; аще и Поляне звахѣся, но Словѣнская рѣчь вѣ. Полянами же прозвашася, занеже в полѣ сѣдяхѣ; языкѣ Словѣнскый вѣ имъ единъ.

902 В лѣто 6410. Леонъ царь на Болгары. Угре же нашедше, всю землю Болгарьскѣю плѣновахѣ; Семень же увѣдавъ, на Угры възвратися; Угри противѣ пондоша и повѣдиша Болгары, яко одѣва Семень вѣ Дерѣстерѣ увѣжа.

народу є апостол Андроник. До Морави ж приходив і апостол Павло і навчав там; там-бо є Ілурик, до нього приходив апостол Павло, там-бо були словіни найперші. От тому учителем словінського народу є [апостол] Павло. Від того народу — і ми, русь; от тому і нам, русі, є учителем апостол Павло, оскільки навчав народ словінський і настановив після себе словінському народові єпископа і намісника Андроника. А словінський народ і руський — один. Від варягів-бо прозвалися руссю, а раніше були словіни; хоч і полянами називалися, але мова була словінська. Полянами прозвалися, оскільки в полі сиділи, а були одного народу словінського.

В літо 6410 [902]. Цар Леон найняв угрів проти болгар. Угри ж, напавши, всю землю болгарську полонили. Семеон же, довідавшись, повернув на угрів, угри пішли супроти і перемогли болгар, так що Семеон ледве втік у Дерестол.

903 В лѣто 6411. Игорєви възрастѣшю, и хожаше по Олзѣ и слѣшаше его; и приведоша емѹ женѹ отъ Плескова именемъ Ольгѹ.

907 В лѣто 6415. Іде Олегъ на Грѣкы, Игоря остави въ Києвѣ; поя же множество Варягъ, Словѣнъ, и Чюди, и Кривичи, и Мерю, и Поляны, и Сѣверѹ, и Деревляны, и Радимичи, и Хорваты, и Дулѣвы, и Тиверци, яже сѹть толковины: си вси звахѹться Великая Скуфь. И съ сѣми всеми понде Олегъ на конѣхъ и в кораблѣхъ, и вѣ числомъ кораблей 2000. И приде къ Царюградѹ, и Грѣци замкоша Сѹдъ, а городъ затвориша. И вылѣзе Олегъ на берегъ, и повелѣ воемъ изъволочити корабля на берегъ, и повоева около города, и много ѹбийство створи Грѣкомъ, и полаты многы разбиша, а цркви пожьгоша; а нхъже имяхѹ полоняники, овѣхѹ посѣкахѹ, дрѹгыя же мѹчахѹ, инныя же растрѣляхѹ, а дрѹгыя въ море вметаша, и нна многа зла творяхѹ Русь Грѣкомъ, елико же ратнии творять. И повелѣ Олегъ воемъ своимъ колеса изъдѣлати и въставити корабля на колеса; и бывшю покоснѹ вѣтрѹ, ѹспяша прѣ с поля, и идяше къ городѹ. Видѣвше же Грѣцѣ, ѹвояшася и ркоша, выславше ко Ольговн:

В літо 6411 [903]. Ігор виріс і ходив після Олега [збирати данину], і слухали його; і привели йому жону із Плескова на ймення Ольга.

В літо 6415 [907].

*І пішов Олег на греків,
Ігоря лишивши в Києві,
І взяв безліч варягів,
І словін,
І чуді, і кривичів, і мері,
і полян,
І сіверів, і деревлян, і радимичів,
і хорватів.
І дулібів, і тіверців, що є
толковини в князя, —
Ці всі звуться “Великая Скуф.”
І із цими усіма пішов Олег на
конях
І в кораблях,
І було кораблів числом дві
тисячі.
І прийшов до Царєграда,
І греки замкнули Суд, а город
зачинили.
І зійшов Олег на берег,
І звелів воям ізволочити
кораблі на берег,
І звоював околиці города,
І багато греків перебив,
І численні палати розбив,
А церкви попалив,
А кого в полон захопили —
Одних порубали, других же
замучили,
Інших же розстріляли, а ще
інших в море пометали.
І різного зла багато Русь
грекам наробила,
Як то завжди ратнії роблять.*

“не погубляй городъ, имемься по дань, якоже хочеш”. И стави Олегъ вон, и вынесоша емѹ брашна и вино, и не прия его; вѣ бо устроено съ отравою. И убояшася Грѣцѣ и ркоша: “нѣсть се Олегъ, но святой Дмитрій, посланъ на ны отъ Бога”. И заповѣда Олегъ дань даяти на 2000 кораблей, по 12 гривнѣ на человекѣ, а въ корабли по 40 мужь; и яшася Грѣци по се, и почаша Грѣци мира просити, дабы не воевалъ Грѣцкой земли. Олегъ же, мало отстѹпивъ отъ города, нача миръ творити съ царема Грѣцкыма, съ Леономъ и съ Александромъ, посла к нимѣ в городъ Карла, Фарлофа, Велиуда, Рулава и Стѣмида, глаголя: “имете ли ся по дань”. И ркоша Грѣцѣ: “чего хочете, и дамы ти”. И заповѣда Олегъ дати воемъ на 2000 кораблей, по двѣнацѣть гривнѣ на ключь, и потомъ даяти углады на Рускіе города: пѣрвое на Кіевъ, таже и на Черниговъ, и на Переяславъль, и на Полътескъ, и на Ростовъ, и на Любечъ, и на прочая города; по тѣмъ бо городомъ сѣдяхѹ князя подъ Ольгомъ сѹще: “да прихѹдять Русь, хлѣвное емлють, елико хотятъ; а иже придѹтъ гостѣе, да емлють мѣсячинѹ на 6 мѣсяць, и хлѣбъ, и вино, и мяса, и рыбы, и оwoцемъ, и да творятъ имъ

И звелѣв Олег воям своїм колеса
поробити
И поставити кораблі на колеса.
И, маючи попутний вітер,
напнули паруси
И пішли по полю на город.
Побачили ж це греки і
злякалися,
И рекли, пославши до Олега:
“Не погубляй город, зберемо
данину, яку захочеш.”
И зупинив Олег воїв,
И винесли йому їжу і вино,
И не прийняв його, бо було
заправлене отрутою.
И злякалися греки і сказали.
“Не Олег це, а святой
Дмитрій,
И посланий проти нас Богом.”
И звелѣв Олег данину давати на
дві тисячі кораблів
И по дванадцѣть гривен на
чоловіка.
А в кораблі по сорок мужів,
И погодились греки на це,
И почали миру просити, аби не
воював Грецької землі.
И відійшов Олег недалеко від
города,
И почав мир творити з царями
грецькими
З Леоном і з Олександром.
И послав до них в город Карла,
Фарлофа, Вельмуда, Рулава
И Стімида зі словами:
“Платіть мені данину.”
И сказали греки: “Чого хочеш,
те дамо тобі.”
И звелѣв Олег дати воям на дві
тисячі кораблів
По дванадцѣть гривен на весло
И потім давати углады на
руські города:
Найперше на Київ, також на
Чернігів, і на Переяслав,
И на Полтескъ, і на Ростов,
И на Любеч, і на інші города.
По тих городах сидятъ князі,

мовь, єлико хотять; и пойдѹ(ть) же Рѹсь домови, да емлють ѹ царя вашого на пѹть брашно, и якоря, и ѹжища, и прѣ и єлико надовѣ”. И яшася Грѣци, и ркоша царя и боярьство все: “аще приндѹть Рѹсь бес кѹпли, да не взимають мѣсячины; да запрѣтить князь людемъ своимъ, приходящимъ Рѹси здѣ, да не творять пакости в селѣхъ и въ странѣ нашей; приходящии Рѹсь да витають ѹ святаго Мамы, и послеть царство наше, да испишють имена нѹхъ, и тогда возмѹтъ мѣсячне своє, пѣрвое отъ города Києва, и паки ис Чернигова, и Переяславля, и прочии городи; и да входять в городъ одіными вороты, съ царевымъ мѹжемъ, безъ оружья, мѹжь 50, и да творять кѹплю, якоже имъ надовѣ, не платяче мыта ни в чельже”. Царь же Леонъ съ Олександромъ миръ створиста съ Ольгомъ, имъшеся по дань и ротѣ заходивше межи собою, целовавшє сами крестъ, а Ольга водиша и мѹжнй его на ротѹ; по Рѹскомѹ законѹ кляшася оружьємъ своимъ, и Перѹномъ богомъ своимъ, и Волосомъ скотьимъ богомъ, и ѹтвердиша миръ. И рече Олегъ: “ишийте пре паволочити Рѹси, а Словѣномъ кропининныя”, и бысть тако; и повѣсиша щиты своя въ вратѣхъ, показающе повѣдѹ, и

Олегу підвладні:
 “Хай приходять руси, хлібне
 беруть, скільки хочуть;
 А коли придуть купці, хай беруть
 місячне на шість місяців,
 І хліб, і вино, і м’яса, і риби, і
 овочів,
 І хай влаштовують їм миття
 [в лазні], скільки захочуть.
 І коли руси повертатимуться
 додому,
 Хай беруть у цисаря вашого на
 дорогу хліб,
 І якорі, і ужища, і паруси, —
 І скільки потрібно.”
 І згодилися греки,
 І сказали царі і боярство все:
 “А коли придуть руси без
 товарів,
 Хай не збирають місячне.
 Хай заборонить князь людям
 своїм.
 Русі, що приходять сюди,
 чинити шкоду на селах
 І в країні нашій.
 Хай русь, що прибуває,
 вітають біля святого Мами,
 І, коли прише [до них своїх
 людей] царство наше,
 Хай переписуть імена їхні,
 І тоді візьмуть місячне своє,
 Першими ті, що від города
 Києва,
 Потім ті, що від Чернигова, і
 Переяслава,
 І інших городів.
 І хай входять у город одними
 ворітьми,
 Із царевим мужем, без оружжя,
 по п’ятдесят мужів.
 І хай торгують, скільки їм
 потрібно.
 Не сплачуючи ніякого мита.”
 Царі Леон і Олександр уклали
 мир з Олегом,
 І зобов’язалися данину
 платити,

пойде отъ Царяграда. И
въспяша Рѹсь пре паволочитыѣ,
а Словѣне кропинныя, и раздра
я вѣтръ; и ркоша Словенѣ:
“нмемъся своимъ толъсти-
намъ, не даны сѹть Словѣномъ
пре кропинныя”. И приде Олегъ
къ Кневу, неся золото, и
паволокы, и овощи, и вина, и
всяко ѹзорочье и прозваша
Ольга вѣщій: вяхѹ бо людне
погани и невѣголось.

Кораблі Олега на колесах.
Мал. XIII (XV) ст.

911 В лѣто 6419. Явися
звѣзда велика на западѣ,
копѣйнымъ образомъ.

912 В лѣто 6420. Посла Олегъ
мѹжи свои построи мири и
положити ряды межн Грѣкы и
Рѹсью; и посла глаголя равно
дрѹгаго свѣщання, бывшаго при
тѣхъ же царнхъ Лева и
Александра.

“Мы отъ рода Рѹскаго,
Карлы, Инегелдъ, Фарлофъ,
Веремѹдъ, Рѹлавъ, Гѹды,

И клятву взаємну давали: самі
хрест цѣлували,
А Олега і мужів його водили на
роту за руським законом:
Клялися оружжям своїм, і
богом своїм Перуном,
І Волосом, богом скоту.
І так утвердили мир.
І рече Олег: “Пошийте русам
паруси паволочитії,
А словенам шовковії!”
І було так.
І повісили щити свої на
воротях на знак перемоги.
І пішли од Царяграда.
І напнули руси паруси
паволочитії,
А словени шовковії.
І роздер їх вітер,
І сказали словени: “Напнемо
свої полотнянії,
Раз не далися словенам паруси
шовковії.”
І повернувся Олег до Києва,
несучи золото і паволоки,
І овочі, і вина, і всіляке
узороччя.
І прозвали Олега — віщій, бо
люди були ще поганями
І невігласами.

В літо 6419 [911]. Велика
списоподібна звізда була видна
на заході.

В літо 6420 [912]. Послав
Олег мужів своїх встановити
мир і заключити договір між
греками і руссю. І послав
запропонувати основу другого
договору [копію попереднього],
що був за тих же царів — Лева
і Александра.

“Ми від роду руського —
Карли, Инегельд, Фарлоф,
Веремуд, Рулав, Гуди, Руальд,

Рѹалдъ, Карнъ, Фрелавъ, Рюаръ, Актевѹ, Трѹанъ, Лидѹльфостъ, Стемиръ, иже послани отъ Олга, великаго князя Рѹскаго, и отъ всѣхъ, иже сѹть подъ рѹкою его, свѣтлыхъ бояръ, к вамъ, Львови и Александрѹ и Костянтинѹ, великимъ о Бозѣ самодѣржьцемъ, царемъ Грѣцкымъ, на ѹдѣржаніе и на извѣщеніе отъ многыхъ лѣтъ межю Християны и Рѹсью бывшою любовъ похотѣньемъ нашихъ князь и по повелѣнню, и отъ всѣхъ, иже сѹть подъ рѹкою его сѹщихъ Рѹси. Наша свѣтлость боле инѣхъ хотящихъ же о Бозѣ ѹдѣржати и извѣстити такю любовъ, бывшою межю Християны и Рѹсью, многажды право сѹдохомъ, по точью простословесенъ, и писаннемъ и клятвою твердою, клѣншеся оружьемъ своимъ, такю любовъ извѣстити и ѹтвѣрдити по вѣрѣ и по законѹ нашемѹ. Сѹть, яко понеже мы ся имали о Божии вѣрѣ и любви, главы таковыя: По пѣрвомѹ словѹ да ѹмиримся с вами, Грѣкы, да любимъ другъ друга отъ всея дѹша и изволѣнья, и не вдадимъ, елико наше изволеніе быти отъ сѹщихъ подъ рѹкою нашихъ князь свѣтлыхъ, никакомѹ же съблазнѹ или винѣ; но потщимся, елико по силѣ, на схраненіе прочихъ и вьсегда

Кари, Фрелав, Рюар, Актеву, Труан, Лидульфост, Стемир — послані від Олега, великого князя руського, і від усіх світлих бояр, які під його рукою, до вас — Лева і Александра, і Костянтина, великих у бозі самодержців, царів грецьких, — на зміцнення і засвідчення багатолітньої любові між християнами і руссю за бажанням і з наказу наших князів і всіх, що під його рукою живуть на Русі. Наша світлість [князь] більше за інших бажає милістю божою зміцнити і скріпити таку любов, що була між християнами і руссю, многократно по праву судив, не тільки простослівно, а й на письмі, і клятвою твердою, бо клялися оружжям своїм, — таку любов [хоче князь Олег] утвердити і скріпити згідно віри і закону нашого.

Статті [договору], якими себе зобов’язали по божій вірі і дружбі, сѹть такі:

Насамперед хай настане мир з вами, греки, і будемо любити один другого від усієї душі і з доброї волі, і не дамо, оскільки це в нашій волі, вчинити сущим світлим князям під рукою нашою, жодного обману чи злочину, але будемо старатися, скільки сили нашої, зберігати з вами, греки, в наступні роки і завжди, непорушну і щирю любов, розказану, і на письмі записану, і клятвою засвідчену. Так само і

лѣтъ с вами, Грѣкы, исповѣданнемъ и написаннемъ съ клятвою извѣщаемую любовь непревратнѹ и непостыжнѹ. Такожє и вы, Грѣци, да храните такѹ же любовь къ княземъ же свѣтлымъ нашимъ Рускимъ и къ всѣмъ, иже сѹть подъ рѹкою свѣтлаго князя нашего, несъблазненѹ и непреложнѹ всегда и въ вся лѣта. А о головахъ, иже ся ключють проказа, ѹрядимся сице: Да елико явѣ бѹдетъ показанни явлеными, да имѣють вѣрное о тацѣхъ явленни; а емѹ же начнѹть не яти вѣры, да не кленется часть та, иже ищеть неятью вѣры; да егда клѣнется по вѣрѣ своей, бѹдетъ казнь, якоже явится съгрѣшение о семъ. Аще кто ѹбьетъ, Крестьянина Русинъ, или Христьянинъ Русина, да ѹмретъ, идеже аще створить ѹбийство. Аще ли ѹбѣжить створивый ѹбийство, аще есть имовитъ, да часть его, сирѣчь иже его бѹдетъ по законѹ, да возметь ближний ѹбьенаго; а иже на ѹбившаго, да имѣеть толцѣмъ же прибѹдетъ по законѹ; аще ли есть неимовитъ створивый ѹбойство и ѹбѣжавъ, да дѣржится тяжи, дондеже обрящется, яко да ѹмретъ. Аще ли ѹдарить мечемъ или бьетъ кацѣмъ любо съсѹдомъ, за то ѹдарение или ѹбьєнне да вдасть литръ 5

ви, греки, зберігайте таку ж непорушну і шири любов до світлих князів наших руських і до всіх сущих під рукою світлого князя нашого завжди і на вічні часи.

А про статті, що дотикаються можливого вчинення злочинів, домовимось так: як тільки будуть явно засвідчені провини, хай вони вважаються злочинами, що безперечно скоєні, а коли почнуть не йняти віри, хай не клянеться та сторона, що домагається не йняти віри, а нехай клянеться в тому, у що вірить, і хай буде кара [такою], яким виявиться вчинений гріх. Про це:

А коли хто уб'є, — християнина русин чи християнин русина, — хай помре на місці вбивства.

А коли убивця втече, а виявиться багатим, хай частину багатства, яка належить йому по закону, візьме ближній забитого, але й жона вбивці хай має стільки, скільки належить по закону.

А коли убивця є неімушим і втік, хай перебуває перед судом, доки знайдеться, а тоді помре.

А якщо ударить мечем, чи битиме яким-небудь сосудом, хай за ті побої чи й убивство дає п'ять літрів срібла, згідно закону Руського.

А коли винуватець буде неімушим, хай сплачує скільки

сребра по законѸ РускомѸ; аще ли бѸдетъ немовитъ тако створивый, да вдасть елико можетъ и да сонметъ съ себе и ты самыя порты своя, в нихъже ходитъ, а опрочѣ да ротѣ ходитъ своею вѣрою, яко никакоже иноу помощи емѸ, да пребываетъ тяжа оттолѣ не визнаема о сѣмь. Аще украдетъ Русинъ что любо Ѹ Крѣстьянина, или паки Христьянинъ Ѹ Русина, и ятъ бѸдетъ в томъ часѣ татъ, егда татѣ сътворитъ, отъ погѸбнвшаго что любо, аще пригготовится, татѣ съ творяи и Ѹбнень бѸдетъ: да не възыщется смерть его ни отъ Христьянъ, ни отъ Руси, но паче Ѹбо да възметъ свое, иже бѸдетъ погѸбилъ. И аще вѸдасть рѸцѣ украдый, да ятъ бѸдетъ тѣмъ же, Ѹ негоже бѸдетъ украдено, и связанъ бѸдетъ, и отдасть то, еже смѣ створитъ, и створитъ трижды о сѣмь. Аще ли кто, или Русинъ ХрѣстьянѸ, или Хрѣстьянъ РусинѸ, мѸчѣния образомъ искѸсъ творити и насилье явѣ, или възметъ что любо дружинне, да възспятитъ трончъ. Аще вывѣржена лодья бѸдетъ вѣтромъ великомъ на землю чюжую, и обрящются тамо иже отъ насъ Руси, да аще кто идеть снабдѣти лодью с рѸломъ своимъ, и отсылати паки на землю КрестьянскѸ, да проводимъ ю сквозѣ всяко

зможе і хай зніме з себе і ті шгани свої, в яких ходить, а про решту хай клянеться своєю вірою, що ніхто інший йому не допоможе, і хай суд після цього не стягує з нього решти за це.

А коли вкраде що-небудь русин у християнина чи, навпаки, християнин у русина, і злодій буде спійманий потерпілим у той час, коли крадіжку чинив або готувався її вчинити, і буде вбитий, то хай не буде покарано смертю його ні християнами, ні руссю, але потерпілий хай візьме своє, що втратив.

А коли ж злодій добровільно віддасться в руки і буде взятий тим, у кого було вкрадено, то хай буде зв’язаний і віддасть те, що посмів украсти, потрійно за це.

А коли хтось, чи русин християнину, чи християнин русину, вчинить побої і спокуситься на грабунок і виявить [при цьому] насильство чи візьме що-небудь дружинне, — хай поверне потрійно.

А коли вітром великим викине на землю чужу лодію, і там знайдеться хто-небудь із нас, русі, і коли хто піде убезпечити лодію зі своїм товаром і відслати знову в землю християнську, ми проведемо її через будь-яке небезпечне місце, доки не прийде в місце безпечне.

А коли така лодія бурею чи іншими земними стихіями

страшно мѣсто, дондеже придетъ в бѣстрашно мѣсто; аще и таковая лодья, и отъ вѣря, или боронення земнаго боронима, не можетъ възборонитися въ своя си мѣста, спотрѣжаємъся грѣвцемъ во тоя лодья, мы Русь, и допроводимъ с куплею ихъ поздоровѣ, ти аще ключитя близъ земли Грѣцькы; аще ли ключитя такоже проказа лодьи Рустѣй, да проводимъ ю въ Рускѣю землю, и да продають рѣхло тоя лодья, и аще что можетъ продати отъ лодья, воволочимъ имъ, мы Русь, да егда ходимъ въ Грѣкы или съ куплею, или в солбѣ, къ царевн (в)ашемѣ, да пѣстимъ я съ честию проданое рѣхло лодья ихъ; аще ли ключитя комѣ отъ тоя лодья в ней ѣбьенѣ быти, или бьенѣ быти отъ насъ Руси, или взяти что любо, да повинни бѣдѣуть то створшии прежде реченнѣю епитѣмьею. Отъ тѣхъ аще полоняникъ обою странѣ дѣржимъ есть, или отъ Руси, или отъ Грѣкъ, проданъ въ инѣ странѣ; оже обрящеться или Русинъ или Грѣчинъ, да не купятъ и възвратятъ и скѣпленое лице въ свою странѣ, и възмѣуть цѣнѣ его купящии, или мнитъся въ куплю на дань челядиная цѣна; такоже аще отъ рати ятѣ бѣдетъ, да отъ тѣхъ Грѣкъ такоже да възвратитя въ свою странѣ,

затримується і не може безперешкодно повернутися в рідні краї, ми, русь, допоможемо гребцями тій лодії і відпровадимо з їхніми покупками, — хай ідуть здорові.

А коли подібне приключиться поблизу Грецької землі, коли трапиться така біда лодії руській, то проведемо її в Руську землю, і хай продають товари з тієї лодії, і коли що можна продати із лодії, то щоб ми, руси [могли без перешкоди] винести [товари на грецький берег].

А коли [ми, русь] прийдемо до греків чи для торгівлі, чи з посольством до вашого царя, то [ми, греки] з честию пропустимо для продажу товари з руських лодій.

А коли трапиться, що хто-небудь із нас, русі, із тої лодії буде вбитий, чи побитий, чи взято що-небудь, то винуватці вчиненого мають понести вищезазначені покарання.

Про тих, що в полоні обома країнами утримуються, або із Русі, чи із Греції продані в іншу країну: коли відшукається чи русин, чи грек, нехай викуплять і повернуть викупленого в його країну і візьмуть ціну його ті, що викупили, або хай буде запропонована ціна, належна за челядина.

Також коли від раті взятий буде, то від тих греків також

и отдана бѹдетъ цѣна его, якоже речено естъ, якоже естъ кѹпля. Егда же требѹетъ на войнѹ ити, егда же потребѹ творите, и си хотятъ почестити царя вашего, да аще въ кое время елико нѹхъ придетъ и хотятъ оставити ѹ царя вашего, своею волею да бѹдѹтъ. О Русѣи о полонѣньи: Многажды отъ коея ѹбо страны пришедшимъ в Русь и продаемомъ въ Кристьяны, и еше же и отъ Христьянъ полонныхъ многажды отъ коея любо страны приходящимъ в Русь: се продаемн бѹвають по 20 золота и да придѹтъ въ Грѣкы. О томъ аще ѹкраденъ бѹдетъ челядинъ Рускый, или въскочить, или по нѹжи проданъ бѹдетъ, и жаловати начнѹтъ Русь, да покажется таковое отъ челядина, да имѹтъ и въ Русь; но и гостѣе погѹбіша челядинъ, и жалѹють, да ницѹтъ и, обрѣтаемое да имѹтъ е; аще ли кто искѹшениа сего не дастъ створити, мѣстникъ да погѹбитъ правдѹ свою. О работаюшихъ въ Грѣцѣхъ Русѣи ѹ Христьяньского царя: Аще кто ѹмреть, не ѹрядивъ своего имѣнья, ци и своихъ не имать, да възвратитъ имѣнье къ малымъ ближикамъ в Русь; аще ли створитъ обрящение, таковой възметъ ѹряженое его, комѹ бѹдетъ писалъ наслѣдити имѣнье, да наслѣдитъ е о(тъ) взимаюшихъ кѹплю Русѣи отъ

хай повернется в свою країну, і віддана буде ціна його, як уже сказано чи яка прийнята в торгівлі [людьми].

А коли потрібно буде на війну іти, коли ж потребу оголосите, і ці [руські вої] захочуть вшанувати царя вашого, то в який би час і скільки б їх не прийшло, і захочуть залишитися у царя вашого, — хай буде їхня воля.

Про Русь і про полонених: полонені із будь-якої країни і в будь-якій кількості, взяті на Русі, продаються у християнські землі, так само і полонені християни, приведені на Русь із будь-якої країни і в будь-якій кількості: за кожного має бути заплачено по двадцять золотих, — і хай повертаються в Грецьку землю.

Про те, якщо буде украдено руського челядина, або він втече, або буде силоміць проданим, і Русь почне оскаржувати, і доведе це про свого челядина, — хай забирають його на Русь. Але і купці, коли втратять челядина і оскаржать, хай шукають його, а коли знайдуть, хай заберуть його. А коли хто не дозволить провести таке слідство, той втратить правду свою (себто: буде винуватим — В. Я.)

Про русів, що працюють у Грецькій землі в християнського царя: коли хто помре, не влаштувавши свої майнові справи чи своїх там не матиме,

различныхъ ходящихъ въ Грѣкы и Ѹдолжающихъ. Аще злодѣй възвратится в Русь, да жалуютъ Русь Христьянскому царствѹ, и ятъ бѹдетъ таковой и възвращенъ бѹдетъ не хотяй в Русь. Си же вся да творять Русь Грѣкамъ, идеже аще ключится таково. На Ѹтверженне же и неподвиженне быти межн вамн Христьяны и Русью, бывшнй миръ сѣтворихомъ Ивановомъ написаннемъ на двою харотью, царя вашего и своею рукою, подлежащимъ честнымъ крестомъ и святою единосущною Троицею, единого истиннаго Бога нашего, извѣсти и дасть нашимъ словомъ; мы же кляхомся къ царю вашему, иже отъ Бога сѹще яко Божне зданне по законѹ, и по поконѹ языка нашего, не перестѹпати ни намъ ни нномѹ отъ страны нашея отъ Ѹставленыхъ глаголовъ мира и любве. И таково написанне дахомъ царства вашего на Ѹтвѣрженне обоемѹ пребывати, таковомѹ свѣщанню, на Ѹтвѣрженне и извѣщенне межн вамн бывающаго мира, мѣсяца севтября въ 2, а в недѣлю 15, в лѣто создания 912 .мирѹ 6420”.

хай повернуть майно на Русь дітям його. А коли заповіт, то відказане хай візьме той, кому померлий заповів успадкувати майно, хай успадкує його через тих, хто займається на Русі торгівлею, з цією метою ходить у Грецьку землю і бере позичку. А коли злочинець [не] повернеться на Русь, хай Русь скаржитись христьянському царству, і такий буде спійманий і повернений на Русь примусово. Це ж саме хай робить і Русь Грецькій землі, якщо таке приключиться.

На утвердження ж і непорушність, яка має бути між вами, христьянами, і руссю, уклали ми цей мирний договір Івановим написанням на двох хартіях — царя вашого і своєю рукою, — предпкладений чесним хрестом і святою единосущною Трійцею єдиного істинного Бога нашого, засвідчений і даний нашим словом [послам]. Ми ж клянемося цареві вашому, від бога сущого, як божому створінню, згідно закону і звичаю народу нашого, ні нами, ні будьким іншим із країни нашої не переступати глаголів миру договірних і любові.

І таке написання дали царству вашому на утвердження і засвідчення вам існуючого між нами миру.

Місяця севтября в 2-й день, а в неділю 15, в літо від сотворіння світу 6420 [912].”

Царь же Леонъ послы Рѹскыя почстивъ дарми, золотомъ, и паволоками, и фюфѹдыми, и пристави къ нимъ мѹжи свои показати имъ церковнѹю красотѹ, и полаты златыя, и в нихъ сѹщяя богатства, злато много и паволоки и камѣнье драгое, и страсти Господни, вѣнѣць, и гвоздь, и хламидѹ багрянѹю, и мощи святыхъ, ѹчаще я к вѣрѣ своей и показающе имъ истиннѹю вѣрѹ; и тако отпѹсти я въ свою землю съ честью великою. Послани же Ольгомъ послы придоша къ Ольгови и повѣдаша вся рѣчи обою царю, како створиша миръ, и ѹрядъ положиша межю Грѣцькою землею и Рѹскою, и клятвы не перестѹпати ни Грѣцемъ ни Рѹси. И живяше Олегъ миръ имѣя къ всѣмъ странамъ, княжа въ Киевѣ. И приспѣ осень, и помянѹ Олегъ конь свой, иже бѣ поставилъ кормити, не всѣдати на нь. Бѣ бо преже въпрошалъ волхвовъ кѹдесникъ: “отъ чего ми есть ѹмрети?” И рече емѹ одинъ кѹдесникъ: “княже! конь, егоже любиши и ѣздиши на немъ, отъ того ти ѹмрети”. Олегъ же примъ въѹмѣ, си рече: “николи же всядѹ на конь, ни вижю его боле того”; и повѣлѣ кормити и не водити его к немѹ, и пребывъ нѣколко лѣтъ не дѣя его, дондеже и на Грѣкы иде. И пришедшю емѹ къ Киевѹ, и

Цар же Леон вшанував послів руських дарами — золотом, і паволоками, і дорогим одягом князівським, і приставив до них мужів своїх показати їм церковну красу, і палати золоті, і суці в них багатства: багато золота, і паволоки, і каміння дорогоцінного, і страсті господні — вінець, і цвяхи, і хламиду багряню, і мощі святих, навертаючи їх до віри своєї і показуючи їм істинну віру. І так відпустив їх в свою землю з почестями великими.

Послані ж Олегом послы повернулися до нього і переповіли йому слова обох царів, як мир уклали і договір заключили між Грецькою землею і Руською, і [зобов’язалися] клятву не порушувати — ні грекам, ні русі.

*І жив Олег, княжачи в Києві,
І мир мав з усіма країнами.
І прийшла осінь,
І спом’янув Олег коня свого,
Якого був наказав годувати,
І не сідати на нього,
Бо колись запитав був волхвів-
кудесників:
“Від чого я маю умерти?”
І рече йому один кудесник:
“Княже! Кінь, його ти любиш
І на ньому їздиш, — смерть
твоя від нього.”
І узяв Олег це в ум,
І сказав: “Я ніколи більше на
коня не сяду,
І його ніколи більше не побачу.”
І звелів годувати його
І до нього коня не водити.
І прожив так скількись літ,
коня не бачив,*

пребысть 4 лѣта, на 5 лѣто
помяну конь свой, отъ него же
вяху рекъли волъстви Ѹмрети
Ольгови, и призва старѣйшину
конюхомъ, рекя: "где есть конь
мой, его же вѣхъ поставилъ
кормити и блюсти его"? Онъ же
рече: "Ѹмерлъ есть". Олегъ же
посмѣяся и Ѹкори кудесника,
рекя: "то ть не право молвять
волъсві, но все то лъжа есть;
конь Ѹмерлъ, а я живъ". И
повѣлѣ осѣдлати конь: "да ть
вижу кости его". И приѣха на
мѣсто, идеже вяху лежаще кости
его голы и лобъ голъ; и слѣзъ с
коня, посмѣяся рекя: "отъ сего
ли лъжа смерть мнѣ взяти?" и
вѣстѹпи ногою на лобъ; и
выникнуци змѣя, и Ѹклюну и в
ногѹ, и с того разболѣвся Ѹмре.
И плакашася по немъ вси людие
плачемъ великомъ, и несоша и,
и погребоша и на горѣ, иже
глаголетъся Шековница; есть же
могила его до сего дни, словеть
могила Олгова. И бысть всѣхъ
лѣтъ его княження 33. Се же
дивно есть, яко отъ волху-
вання сбывается чародѣ-
ствомъ. Якоже бысть во цар-
ство Деменьтьяново, нѣкый
волхувъ, именемъ Аполоній
Тиянинъ, знаемъ баше, шествѹя
и творя всюду в городехъ и в
селѣхъ вѣсовская чѹдеса творя,
отъ Рима бо пришедъ въ
Ѹзантию, Ѹмоленъ бысть отъ
живѹщихъ тѹ створити сия,
отгна множество змий и

Аж доки не пішов на греків.
А коли у Київ повернувся,
Відтоді пройшло чотири літа,
Спом'янув коня свого на п'яте
літо,
Від нього предвіщали смерть
Олегу волхви.
І покликав він конюхів
старійшину
І спитав: "Де кінь мій,
Якого я поставив годувати і
глядіти?"
Він же відповів: "Умер кінь."
Посміхнувся Олег і докорив
кудесника словами:
"То неправду молвять волхви,
Все брехня те: кінь умер —
живий я."
І звелів коня він осідлати:
"Я його кістки побачить хочу."
І приїхав на те місце, де
лежали голі кості
і лоб голий,
І з коня зліз, посміявшись,
каже:
"Чи від цього лоба смерть мені
прийняти?"
І наступив ногою на лоб.
І виповзла змія, і вжала його
в ногу.
І від того розхворівся і помер.
І плакали за ним всі люди
плачем великим.
І понесли його,
І поховали його на горі, яку
називають Шекавиця.
І є могила його до сьогодні,
славна могила Олгова.
І було всіх літ його князювання
тридцять і три.

Це ж дивно, як від волхву-
вання збувається чародійство.
Так було за царювання Демен-
тіана. Якийсь волхв, на ймення
Аполоній Тиянин, був відомий

скоропня изъ града, яко не вьрежатися человѣкомъ отъ нихъ; ярость коньскю овъздавъ, егда сѹжахѹся боярѣ. Такоже и въ Антиохію пришедъ, и ѹмоленъ бувъ отъ нихъ (томимомъ во Антихоомъ отъ скорпий и отъ комаровъ), створи скорпий мѣдянь, и погребє и в земли, и малъ столпъ мраморянь постави надъ нимъ, и повелѣ трость дѣржати человѣкомъ и ходити по городѹ, звати, тростемъ трясомомъ: “Бєс комара градѹ”; тако изъщєзоша изъ града комари и скорпня. Испросиша же и паки отъ лежащими на градѣ трѹсѣ, въздохнѹ, списа на дщицѣ сия: “ѹвы тебе, оканьный городе, яко потрясєшия много, одѣржимъ вѹдєши огнемъ; ополчатъ же тя и при березѣ Сиорити!” О немъ же и великий Анастасий Божия города рече: “Аполонию же доже и до нынѣ на нѣцѣхъ мѣстєхъ свываються створєнаа, стоящая, окована отвращєнне четвероногъ, птица могѹщи вредити человѣкы, дрѹгыя же на въздѣржанне стрѹямъ рѣчнымъ нездѣржаньно текѹщимъ, но ина нѣкая на тлѣньє и вредъ человѣкомъ сѹща, на повѣженне стоятъ. И не точью во за живота єго така и таковая створиша бѣсовѣ єго ради, но и по смєрти єго превывающа ѹ гроба єго знаменья творяхѹ во

тим, що ходив по городах і селах і творив скрізь бісівські чуда. Із Риму прийшов до Узантії, жителі якої упросили його сотворити таке: він вигнав із города безліч змій і скорпіонів, аби люди ж вражалися ними, і буйність кінську упокорив на зібранні бояр. Також коли прийшов у Антиохію, був упроханий ними, бо потерпали від скорпіонів і комарів. Він зробив скорпіона мідного, і закопав його в землю, і невеликий мармуровий стовп поставив над ним, і звелів людям взяти палиці і ходити по городу і вигукувати, палицями вимахуючи: “Бути городу без комарів!” І так щєзли із города комарі і скорпіони. А ще просили його вирятувати від землетрусів, що загрожували городу. Зітхнувши, написав він на дощечці таке: “Гай-гай, окаянний городе. Як попотрясе тебе [земля], — охоплений будєш вогнем, і ополчатъ тебе і на березі Сиориті!” Про нього ж і великий Анастасій божого города рече: “Чуда Аполлонія і донині в деяких місцях збуваютьсє, зокрема ті, що звершені, аби відганяти четвероногих і птиць, які могли б зашкодити людям. Інші ж — на упокорєння річних потоків нестримної течії, та деякі інші, на перемогу поставлені проти спроможних принєсти людям погибіль і шкоду. І не тільки за

имя его, а на прелещение оканнымъ челоукомъ, болма крадомымъ на таковая отъ дьявола". Кто убо что речеть о творящихъ волшебныхъ дѣлъ? яко то таковой горазнъ бысть волшебнымъ прелщениемъ, яко вынъ зазряше вѣдый Аполоний, яко неистовстве на ся философскую хитрость нмѹца подобашеть во емѹ, рещи, якоже и азъ, словомъ точью творити нхъже хотяше, а не свѣршеннемъ творити повелѣваемая отъ него. Таже вся ослаблениемъ Божиимъ и творениемъ бѣсовскимъ бывають, таковыми вещьми искѹшатися наша православная вѣры, аще тверда есть (и) искръ преобладаючи Господеви, ни не влекома врагомъ мечетныхъ ради чюдесъ и сотонинъ дѣлъ, творимомъ отъ рабъ и слугъ зловѣ. И еше именемъ Господнимъ пророчествоваша нѣци, яко Валаамъ, и Саулъ, и Каияфа, и бѣсъ паки изгнаша, яко Иуда и сынове Скевави. Убо и на недостойнии благодать (дѣй)ствѣеть многажды, да етеры здѣтельствѣють. Ибо Валаамъ чюжь бѣ обонхъ, житья и вѣры; по обаче свѣдѣтельство(ва) в немъ благодать инѣхъ ради смотрения. И Фараонъ таковой вѣ, но и томѹ предвѣдѹщая показа. И Навходносоръ законпрестѹпный, но и семѹ

життя такі і подібні чуда створили біси, а й після смерті біля гробу його витворяли біси різні чуда його іменем, спокушаючи окаяних людей, зовлених у сіті диявола." Так хто і що рече про творящих чарівні справи? Як отой був майстер на знахарське спокушання, і ніколи не зважав на те знаменитий Аполоній, як у шаленстві вдавався до любомудрих хитрощів, а йому б личило сказати: "Тож і я творю словом тільки те, що хотів." І не чинити дій, на які він здатний. Бо все те з допусту божого і підступністю бісівською діється. Тими речами випробується наша православна віра, що міцна є, і біля Господа перебуває, і не піддатна шкідливій чортівщині і сатанинській підступності, яких вживають раби і слуги злоби. А деякі ще й від імені Господа пророчать, як Валаам, і Саул, і Каіяфа: і бісів навіть виганяють, як Іуда і сини Скеваві. Бо й на недостойних благодать діє многократно як багато хто свідчить. Адже Валаам цурався обох — життя і віри, тим паче благодать, що сходила на нього, була дана для переконання інших. І фараон був такий, але і йому майбутнє було розкрито. І Навуходносор був законопорушником, та і йому навіть долю майбутніх поколінь посеред

паки по мнозѣхъ сѣшихъ посредѣ же града открь; тѣмъ являя, яко мнози прекостьни имѣше умъ, предѣ образомъ Христовымъ знаменають иною козньо на прелѣсть человѣкомъ не разумѣющимъ добраго, якоже бысть Симонъ волхвъ, и Менердъ, (и)ини таковыхъ ради, поистинѣ, рече, не чудесы прельщати.

913 В лѣто 6421. Поча княжити Игорь по Ользѣ.

В се же время поча царствовати Костянтинъ, сынъ Леонтовъ, зять Романовъ. И Деревлянѣ заратишася отъ Игоря по Олговѣ смѣрти.

914 В лѣто 6422. Иде Игорь на Древлань, и повѣдивъ възложи на ня дань вольшю Ольговы.

В то же лѣто приде Семеонъ Болгарський на Царьградъ, и створивъ миръ, иде вѣсвосяи.

915 В лѣто 6423. Придоша Печенѣзи пѣрвое на Рускѣю землю и створивше миръ съ Игоремъ, идоша къ Дунаю.

В си же времена приде Семеонъ плѣняя Фракю; Грѣци же послаша по Печенѣгы. Печенѣгомъ же пришедъшимъ и хотящимъ на Семеона, расваришася Грѣцкыя воеводы; видѣвъше Печенѣзи, яко сами на ся рать имѣть, отъидоша вѣсвосяи, а Болгаре съ Грѣкы състѣпишася, и посѣчени быша Грѣци. Семеонъ же прия градъ

города [Бог] відкрив, засвідчивши тим, як ті, що мають ворожий розум, перед образом Христовим силою чужої волі пророкують, спокушаючи людей, які не розуміють доброго. Такими були Симон волхв, і Менерд, і інші подібні, про яких істинно сказано: “Не чудами спокушати...”

В літо 6421 [913]. Почав княжити Ігор після Олега. У це ж врем’я почав царювати Костянтин, Леонів син, Романів зять. І деревляни розпочали війну проти Игоря після смерті Олега.

В літо 6422 [914]. Ходив Ігор на древлан і перемиг, і наклав на них данину більшу Олегової. Того ж літа приходив Семеон Болгарський до Царєграда, заключив мирний договір і повернувся додому.

В літо 6423 [915]. Вперше прийшли на Руську землю печеніги і, заключивши мир з Ігорем, пішли до Дунаю.

У ті часи приходив Семеон і полонив Фракію. Греки ж послали за печенігами. Коли печеніги прийшли і вже хотіли виступити проти Семеона, як розсварилися грецькі воеводи. Печеніги побачили, що греки самі між собою воюють, пішли додому. А болгари зійшлися з греками, і порубані були греки. Семеон же захопив город

Ондрѣянъ, иже первое Орестовъ городъ нарицашеся, сына Агамемнонъ, иже пѣрвое въ трехъ рѣкахъ купався, недѣга извы, тѣ сего града въ свое имя нарече. Послѣдѣ же Андрѣянъ кесарь обновивъ и въ свое имя нарече Андрѣянъ, мы же зовемъ Ондрѣянемъ градомъ.

920 В лѣто 6428. Поставленъ Романъ царемъ въ Грѣцѣхъ. Игорь же воеваше на Печенѣгы.

929 В лѣто 6437. Прииде Семеонъ на Царьградъ, и поплѣни Фракию и Македонью, и приде къ Царюградѣ в силѣ вѣлицѣ и в горѣдости, и створи миръ с Романомъ царемъ, и възвратися въсвои.

934 В лѣто 6442. Пѣрвое придоша Угри на Царьградъ, и пленяхъ всю Фракию; Романъ же створи миръ со Угры.

941 В лѣто 6449. Иде Игорь на Грѣкы; и яко послаша Болгаре вѣсть къ царю, яко идѣтъ Русь на Царьградъ скѣдний 10 тысящъ. Иже и поидоша и приплѣша, и почаша воевати Вифиньскыя страны, и плѣновахъ по Понтѣ до Ираклия и до Фофлагоньскы земля, и всю странѣ Никомидийскѣю пополониша, и Судъ весь пожгоша. Ихъже емъше, овѣхъ растинахъ, и дрѣгя же, сторожи поставляюще, стрѣлами растрѣляхъ; и изъламляхъ, опаки рѣцѣ связавше, и гвозды

Ондріян, який раніше називався городом Ореста, Агамемнового сина, який колись тут у трьох ріках купався, позбувся хвороби і тут цей город назвав своїм іменем. Пізніше ж цар Андріян город обновив і назвав своїм іменем — Андріян, ми ж називаємо Ондріяновим градом.

В літо 6428 [920]. Поставлено Романа царем Грецької землі. Ігор же воював проти печенігів.

В літо 6437 [929]. Прийшов Семеон до Цареграда, і захопив Фракію і Македонію, і прийшов до Цареграда з силою великою і з гордістю, і заключив мир з царем Романом, і повернувся додому.

В літо 6442 [934]. Вперше прийшли до Цареграда угри і полонили всю Фракію. Роман же заключив мир з уграми.

В літо 6449 [941].

Ігор ходив у похід на греків.

І послали вість царю болгарі:

*“Іде Русь на Цареград, скідій
десять тисяч.”*

*І як прийшли вони, і пристали
[до берега],*

І стали воювати країни

Віфінські,

І полонили їх по Понті аж до

Ираклія

І до землі Фофлагонської.

І всю країну Нікомідійську

пополонили,

І Суд весь спалили.

І кого брали, тих розтинали,

Інших як мішені розставляли

І стрілами розстрілювали

железны посреде головъ
ввивахуть нма. Мьного же и
святыхъ церквий огневи
предаша, и нмѣнье не мало обою
сторонѣ взяша, [монастыря же
и села все огневи предаша].
Потомъ же пришедшемъ воемъ
отъ вѣстока, Панфиръ
деместникъ съ четырмидесятъ
тысящъ, Фока же патрикий съ
Македоны, Феодоръ же
стратилатъ съ Фракы, и с
ними же и сановницы боярьстни
овидоша Русь около. И свѣщаша
Русь, и изидоша противѣ
вооружившися на Грѣкы, и
брани межю нма бывши злѣ,
одва одолѣша Грѣци. Русь же
възвратишася къ дружинѣ
своей к вечерѣ, и на ночь
влѣзъше въ лодья отбѣгоша.
Феофанъ же ѹсрѣте я въ
олядѣхъ съ огнемъ, и нача
пѣщати огонь трубами на лодья
Рускыя, и бысть видѣти
страшно чудо: Русь же видяще
пламень, вмѣтахъся въ воду
морьскую, хотяще ѹбрѣсти, и
тако прочи възвратишася
въсвояси. Тѣмъ же
пришедъшимъ в землю свою,
повѣдахъ каждо своимъ о
бывшемъ и о ляднѣмъ огни:
“якоже молонья”, рече, “иже на
небесихъ, Грѣци нмѣтъ в себе,
и сню пѣщающе жьжахъ насъ;
и сего ради не одолѣхомъ нмъ”.
Игорь же пришедъ и нача
съвокупити вон многы, и посла
по Варягы за море, вабя и на
Грѣкы, хотя понти на ня.

И [хребти] ламали, назад руки
зв’язавши,
И цвяхи залізні посеред голів їм
забивали.
И святих церков багато вогневі
віддали,
И з обох боків великі добра
взяли
Монастирі і села попалили.
Потім прийшли вої зі сходу,
Із сорокатисячним військом
Панфир-деместник,
Із македонянами Фока-
патрикій,
Із фракійцями Федір-
стратилат,
Із ними ще й бояри сановні, —
І обступили русь.
І раду радила русь,
І вийшли оружно проти греків,
І битва між ними була
жорстока,
І ледь-ледь подолали греки.
Надвечір повернулися руси до
дружини своєї
І вночі, посідавши в лодії,
відбігли.
Феофан же зустрів їх у лодіях
вогнем.
І почав пускати вогонь
трубами на лодії руськії.
І було видно страшне чудо:
І русь же, бачачи полум’я,
стрибала
у воду морськую,
І хотіла врятуватися,
І тільки деякі додому
повернулись.
Ті ж, що в землю свою
повернулись, —
Кожен своїм оповідали про те,
що сталось,
І про вогонь із лодій:
“Неначе блискавку небесну, —
казали, —

Грецький вогонь. Мал. XIII (XV) ст.

942 В лѣто 6450. Семеонъ иде на Хорваты, и повѣженъ высть Хорваты, и ѹмре, оставивъ Петра, сына своего, княжить. В се же лѣто родися Святославъ ѹ Игоря.

943 В лѣто 6451. Паки придоша на Царьградъ, и миръ створивше с Романомъ, възвратишася въсвояси.

944 В лѣто 6452. Игоръ совокупъ воя многы, Варягы, и Русь, и Поляны, и Словѣны, и Кривичи, и Печенѣгы ная, и тали в нихъ поемъ; поиде на Грецькы в лодьяхъ и на конехъ, хотя мстити себе. Се слышавше Курсуници, послаша къ Роману, глаголюще: “се идуть Русь, покърыли суть море корабли”. Також и Болгаре послаша вѣсть, глаголюще: “идуть Русь, и Печенѣгы наяли суть к собѣ”. Се слышавъ царь, посла къ Игореву лутьшини вояры, моля и глаголя; “не ходи, но возьми дань, юже ималъ Олегъ, и придамъ еше къ той дани”. Також и Печенѣгомъ послаша паволокы и золото много. Игорь же дошедъ Дуная, съзва

Мають греки у себе
 І, її пускаючи, нас попалили,
 І через це не здолали ми їх.”
 І коли повернувся Ігор,
 Почав знову множество воїв
 гуртувати
 І послав по варягів за море,
 ваблячи іти на греків,
 Бо сам знову хотів іти на них.

В літо 6450 [942]. Семеон ходив на хорватів, і переможений був хорватами, і помер, а залишив князювати Петра, сина свого. Цього ж року народився у Ігоря син Святослав.

В літо 6451 [943]. Знову ходили на Цареград, заключили мир з Романом і повернулися додому.

В літо 6452 [944]. Ігор зібрав багато воїв: варяги, і русь, і поляни, і словіни, і кривичі, і печенігів найняв, і взяв від них заложників, — пішов проти греків у лодіях і на конях, прагнучи помститися за себе. Почули це курсунці і послали до Романа, повідомляючи: “Тут іде русь, море покрила кораблями.” Також і болгари послали вість, попереджаючи: “Іде русь, і печенігів найняли до себе.” Почув це цар і послав до Ігоря луччих бояр, молячи і прохаючи: “Не йди, а візьми данину, яку брав Олег, і додам ще до тої дані.” Також і печенігам послав паволоки і багато золота. Коли Ігор підійшов до Дунаю, скликав

дружинѣ и нача дѣмати, и повѣда имъ рѣчь царевѣ. Ркоша же дружина Игорева: “да аще сице глаголетъ царь, то что хоцѣмъ боле того, не бившиися имати злато, и серебро, и паволоки. Еда кто вѣсть, кто одолѣеть, мы ли, они ли? или с моремъ кто свѣтенъ? Се бо и не по земли ходимъ, но по глѣбинѣ морьстий, и овьча смерть всѣмъ”. И послуша ихъ Игорь, и повелѣ Печенѣгомъ воевати Болгарьскѣю землю, а самъ взѣмъ Ѹ Грѣкъ злато и паволоки на вся воя, възвратися въспятъ, и приде къ Кневу въсвоясн.

945 Въ лѣто 6453. Присла Романъ и Костянтинъ и Стефанъ послы къ Игореву построи мира пѣрваго; Игорь же глаголавъ съ ним(и) о мирѣ. Посла Игорь мъжи свои къ Романѣ, Романъ же събра бояры и сановники. И приведоша Рѣскыя послы, и повелѣша глаголати и писати обонѣхъ рѣчи на харотью, равно другаго свѣщання, бывшаго при царн Романѣ, и Костянтинѣ, Стефанѣ, христолюбивыхъ владыкъ:

“Мы отъ рода Рѣскаго послы и гостье, Иворъ, посолъ Игоревъ великаго князя Рѣскаго, и овьчни послы: Вѣефастъ Святославль, сына Игорева, Искусевн Олгы княгыня, Слуды Игоревъ, нетий Игоревъ Ѹлѣвъ

дружину, і став раду радити, і переповів їм мову цареву. Ігорева ж дружина сказала: “Коли так говорить цар, то чого нам потрібно більше, без битви взяти золото, і срібло, і паволоки? Хіба відомо, хто одоліє, чи ми, чи вони? Чи з морем хто в спілці? Адже не по землі ходимо, а глибинами морськими, і спільна смерть для всіх.” І послухався їх Ігор, і звелів печенігам воювати Болгарьську землю, а сам узяв у греків золото і паволоки на всіх воїв і повернувся назад, і прийшов додому в Київ.

В літо 6453 [945]. Прислали Роман, і Костянтин, і Стефан послів до Ігоря, щоб відновити попередній мир. Ігор же говорив з ними про мир. Послав Ігор своїх мужів до Романа. Зібрав Роман своїх бояр і сановників. І привели руських послів, і звеліли їм говорити і писати на хартію сказане обома [сторонами] відповідно до попереднього мирного договору, укладеного за царів Романа, і Костянтина, і Стефана, христолюбивих владик:

“Ми, від роду руського послы і купці, Івор, посол великого князя Руського Ігоря, і інші послы: Вуефаст від Святослава, сина Ігорового, Искусеві від княгині Ольги; Слуди від Ігоря, небіж Ігорів Уліб від Володиславля,

Володиславль, Каницаръ Предславинъ, Шигобернъ, Съфандръ жены Шлѣбовы, Прастенъ, Търдѣви, Ливнаръ, Фастовъ(ъ), Гримъ, Сфирковъ, Прастѣнъ, Якѣнъ, нетий Игоревъ, Кары, Тѣдковъ, Каршевъ, Тѣдоровъ, Егрнер-лисковъ, Войстовъ, Иковъ, Истръ, Яминдовъ, Ятьвягъ, Гѣнаревъ, Шибьридъ, Алданъ, Колъклековъ, Стеггетоновъ, Сфирка, Алвадъ, Гѣдовъ, Фѣдри, Тѣлбовъ, Мѣторъ, Штинъ, купѣць Адѣнъ, Адолевъ, Ангивладъ, Шлѣвъ, Фрѣтанъ, Гомолъ, Кѣци, Емигъ, Тѣрьбридъ, Фѣръстѣнъ, Брѣны, Роалдъ, Гѣнастръ, Фрастѣнъ, Ингелдъ, Тѣрбернъ, и другий Тѣрбернъ, Шлѣвъ, Тѣрбенъ, Мони, Рѣалдъ, Свѣнъ, Стиръ, Алданъ, Тилий, Апѣвкаръ, Свѣнъ, Вѣзелѣвъ, Исинько, Биричъ, послании отъ Игоря, великаго князя Рускаго, и отъ всея княжья, и отъ всѣхъ людей Руское земли. И отъ тѣхъ заповѣдано обѣновити ветхый миръ и отъ ненавидящаго добра, въраждолюбца дьявола, разорити отъ многъ лѣтъ, шѣвѣрдити любовь межю Грецьки и Русью. И великий нашъ князь Игорь, и бояре его и людие вси Русьтѣи послаша ны къ Романѣ и Стефанѣ и Костянтинѣ, великомъ царемъ Грецькомъ, створити любовь (съ) самими царѣ, и съ всѣмъ

Каницар від Предслави; Шигоберн, Сфандр від Улібової жони, Прастен, Турдуві, Лібіар, Фастів, Грім, Сфірків, Прастін, Якун, небіж Ігорів, Кари, Тудків, Каршев, Тудорів, Егріерлісків, Войстів, Іків, істр, Яміндів, Ятвяг, Гунарів, Шібрід, Алдан, Коллеків, Стеггетонів, Сфірка, Алвад, Гудів, Фудрі, Тулбів, Мутор, Утін, купець Адун, Адолб, Ангівлад, Уліб, Фрутан, Гомол, Куці, Еміг, Турбрід, Фурстін, Бруни, Роальд, Гунастр, Фрастін, Ингельд, Турберн, і другий Турберн, Уліб, Турбен, Мони, Руальд, Свін, Стир, Алдан, Тідій, Апубкар, Свін, Вузелів, Ісинько, Бирич, — посланії від Ігоря, великого князя Руського, і від усіх князів, і від усіх людей Руської землі. І від них заповідано поновити старий мир, підступом ненависника добра і враждолюбця — диявола — порушений уже багато років, і зміцнити любов поміж греками і руссю.

І великий наш князь Ігор, і бояре його, і всі люди руськії, що послали нас до Романа, і Стефана, і Костянтина, великих царів грецьких, укласти договір про дружбу з самими царями, і зі всім боярством, і зі всіма людьми грецькими на всі літа, допоки сонце сяє і весь світ стоїть. І хто із країни Руської намислить порушити цю дружбу, а прийняли хрещення, то хай

боярьствомъ, и съ всеми людьми Грѣцкими, на вся лѣта, дондеже солнце снѣетъ и весь миръ стоить. Иже помыслить отъ страны Рускыя раздрѣшити такову любовь, и елико ихъ священіе прияли сѣть, да примѣуть мѣсть отъ Бога Вседѣржителя, осѣужение и на погивель и в сий вѣкъ и в бѣдѣщій; а елико ихъ не крещено есть, да не имѣуть помощи отъ Бога, ни отъ Перуна, да не ѣщитятся щиты своими, и да посѣчени бѣдѣть мечи своими, и отъ стрѣлъ и отъ иного оружья своего, и да бѣдѣть раби и в сий вѣкъ, и бѣдѣщій. Великий князь Руский и боярѣ его да посылають на то въ Грѣкы къ великомъ царемъ Грѣцкомъ корабля, елико хотять, съ послы своими и гостями, якоже имъ ѣставлено есть. Ношахѣ послы печати златы, а гостие серебряны. Нынѣ же ѣвѣдалъ есть князь нашъ посылати грамотѣ къ царствѣ вашему; иже посылаеми вывають отъ нихъ послы и гостие, да приносять грамотѣ, пишюще сице: яко послахѣ корабль селико; и отъ тѣхѣ да ѣвѣмы и мы, оже с миромъ приходять. Аще ли безъ грамоты придѣть и предани бѣдѣть намъ, дѣржимъ и хранимъ, дондеже възвѣстимъ князю вашему. Аще ли рѣкѣ не дадять и противятся, да ѣвѣени

впаде на них помста Бога Вседержителя, і осуджені будуть на погібіль і в цей вік і в майбутній. А коли не хрещені, то хай не мають допомоги ні від Бога, ні від Перуна, і хай їх не захистять власні щити, і хай посічені будуть мечами своїми, і загинуть від стріл та іншого оружжя свого, і хай будуть рабами і в цьому житті, і потойбічному.

Великий князь Руский і бояри його хай посилають на те в Грецьку землю до великих царів грецьких кораблі, скільки хотять, з послами своїми і купцями, як то для них установлено. [Досі] носили послы печатки золоті, а купці — срібні. Нині ж звелів князь ваш посылати грамоти до нас, царів, що послані від них послы і купці хай приносять грамоту, в якій буде написано про це: скільки послано кораблів, і аби ми з того упевнилися, що ідуть вони з миром.

А коли без грамоти прийдуть і будуть взяті нами, то будемо тримати і охороняти, доки не повідомимо князеві вашому. А коли в руки не даватимуться і опір чинити стануть, — то

вѣдѣть, и да не изыщеться смерть ихъ отъ князя вашего. Аще ли ѡвѣжавше придѣть въ Русь, и мы напишемъ къ князю вашему, и яко имъ любо, тако створятъ. И аще придѣть Русь безъ купля, да не взимають мѣсячины. И да запретить князь словомъ своимъ, и приходящии Руси сде, да не творятъ вѣщинья в селѣхъ, ни въ странѣ нашей. И приходящимъ имъ, да витають ѡ святаго Мамы; да послеть царство ваше да испишетъ имена ихъ, и тогда възмѣть мѣсячное свое і послы слѣвное свое, а гостье мѣсячное свое, пѣрвое отъ града Києва, и паки ис Чернигова и ис Переяславля и прочии городи. И да входятъ в городъ одними вороты съ царевомъ мужемъ безъ оружья 50 мужь, и да творятъ куплю якоже имъ надобѣ, и паки да исходятъ; и мужь царства нашего да хранить я, да аще кто отъ Руси или отъ Грѣкъ створить криво, да оправляетъ. Входя же Русь в городъ, да не творятъ пакости и не имѣють власти купити паволокъ лише по пятидесять золотникъ; и отъ тѣхъ паволокъ аще кто купить, да покажетъ цареву мужевн, и тѣя запечатаетъ и дастъ имъ. И отходящи Руси отсюду взимають отъ насъ еже надоби брашно на пѣть, и еже надобѣ лодьямъ, якоже

будуть убиті, і хай смерть їхня не буде відомщена князем вашим. А коли втечуть і повернуться на Русь, то ми напишемо князеві вашому, і хай робить, що хоче. І коли прийде русь не для торгівлі, хай не стягають місячини. І хай заборонить князь словом своїм, щоб прибула сюди русь не творила безчинства по селах, ані в країні нашій. І нехай прибулі проживають у святого Мами, і коли пошле царство ваше — хай напише їхні імена, і тоді хай беруть місячину свою: послы свою посольську, а купці свою місячину, найперші — від града Києва, потім із Чернігова, і із Переяслава й інших городів. І нехай входять у город одними воротами [в супроводі] царевого мужа без зброї по п'ятдесят мужів, і хай торгують скільки потрібно, і виходять назад. І муж царства нашого хай охороняє їх.

А коли хто із Русі чи із Грецької землі поступить неправо, хай судиться. Коли русь входить в город, хай не чинить пакості, і не має права купляти паволоки дорожче, ніж по п'ятдесят золотників. А коли хто купить такої паволоки, нехай покаже царевому мужеві, і той поставить печатку і дозволить. Відбуваюча звідси русь нехай бере від нас, що потрібно: їжу в дорогу і що

Уставлено єсть пѣрвое, и да възвращаются съ спасениемъ въ свою сторону, и да не имѹть волости зимовати у святаго Мамы.

И аще ѹскачѹтъ челядинъ отъ Русѹ, понеже приидѹтъ въ странѹ царства нашего, и отъ святаго Мамы, и аще бѹдетъ и обрящеться, да помѹтъ и; аще ли не обрящеться, да на ротѹ идѹтъ наши крестьяная Русь, а не хрестьянин по законѹ своему: ти тогда взимають отъ насъ цѣнѹ свою, якоже уставлено єсть преже, 2 паволоцѣ за челядинъ.

Аще ли кто отъ людей царства вашего, или отъ рода вашего, или отъ нѣхъ городѣ, ѹскачѹтъ челядинъ нашъ къ вамъ, и принесеть что, да взратятъ є опять; и еже что принеслѣ бѹдетъ цѣло все, да возметь отъ него золотника два нѣчнаго. Аще ли покѹсится кто взяти отъ Русѹ и отъ людей царства вашего, иже то створить, покаженъ бѹдетъ вельми; аще ли и взялъ бѹдетъ, да заплатитъ сѹгѹбо.

Аще ли створить тоже Грѣчинъ Русинѹ, да приметъ тѹ же казнѣ, якоже приялъ єсть онъ. Аще ли ключится ѹкрасти Русинѹ отъ Грѣкъ что, или Грѣчинѹ отъ Русѹ, достойно єсть да възвратитъ є не точью єдино, но и цѣнѹ єго; аще

потрѣбно для лодѹ, як було встановлено ранѣше. І нехай повертаються в цѣлковитѹ безпецѹ в свою країну, а зимувати у святаго Мамы не мають права.

А коли втече руський челядин, то нехай прийдуть [за ним] в землѹ царства нашего. І коли його відшукають у святаго Мамы, хай забирають, а коли не знайдеться, то нехай клянуться нам руські християне, а не християне — згѣдно свого закону. І нехай тодѹ беруть із нас свою цѣну, як було встановлено ранѣше, — двѹ паволоки за челядина.

А коли хто із людей царства вашего, чи із роду вашего, чи із інших городів ваших втече до нас [на Русь] і принесе що-небудь, хай те буде повернуто назад. І коли принесене буде все цѣле, то нехай візьмуть із нього два золотники за поїмку.

А коли ж хто-небудь із русі чи із людей вашого царства спокуситься на кражу і те вчинить, буде суворо покараний. І коли вже візьме, хай заплатитъ подвійно.

А коли подібне зробить гречин русину, нехай прийме ту ж кару, яку поніс він.

А коли трапиться украсти що-небудь русину у грека чи грекові у русина, то належить повернути не тільки вкрадене, а й цѣну його. А коли вкрадене

украденое обряцется продаемо, да вдасть цѣнѹ его сѹгубѹ, и тѣ покаженѣ бѹдетъ по законѹ Грѣцкомѹ, и по ѹставѹ Грѣцкомѹ, и по законѹ Рускомѹ. И елико християнѣ отъ власти нашея пленена приведѹтъ Русь, тѣ аще бѹдетъ ѹноша, или дѣвица добра, да вѣдадять золотникѣ 10 и помѹтъ и; аще ли есть средовѣчъ, да вдасть золотникѣ 8, и помѣтъ и; аще ли бѹдетъ старѣ, или дѣтичъ, да вдасть золотникѣ 5. Аще ли обряцѹтся Русь работающе ѹ Грѣкѣ, аще сѹтъ полоници, да искѹпають а Русь по 10 золотникѣ; аще ли кѹпилъ и бѹдетъ Грѣчинѣ, подѣ крестомѣ, достонѣтъ емѹ да вѣзметъ цѣнѹ, елико же далѣ бѹдетъ на немѣ. О Курсѹнскѣй сторонѣ, колко же есть городѣ на той частѣ, да не имѹдъ власти князи Рускыи да воюетъ на тѣхѣ сторонахѣ, а та страна не покоряетъ вамѣ; и тогда аще проситѣ вон отъ насѣ князь Рускый, дамы емѹ елико емѹ бѹдетъ требѣ, и да воюетъ. И о томѣ, аще обряцѹтъ Русь кѹварѹ Грѣчьскѹ выверженѹ на нѣкоемѣ любо мѣстѣ, да не преобидятъ ея; аще ли отъ нея вѣзметъ кто что, или человекѣ поработитъ, или ѹбьетъ, да бѹдетъ повиненѣ законѹ Рускомѹ и Грѣцкомѹ. И аще обряцѹтъ Русь Корсѹняны рыбы ловяща вѣ ѹстьи Днѣпра,

виявитья проданим, то нехай поверне його подвійну цїну і буде покараний по закону грецькому, і по уставу грецькому, і по закону руському.

І скїльки б полонених християн, наших підданих, не привела русь, буде то юнак чи красна дївица, хай платять греки десять золотників і забирають їх; а коли середнього віку, хай платять вісім золотників — і забирають їх; а коли буде старий чи дитина — нехай дають за них п'ять золотників.

А коли знайдуться руси, що яко полонені перебувають в рабстві у греків, нехай викупають і руси по десять золотників. А коли їх купив гречин, то йому належить поклястися на хресті, — і хай візьме цїну, яку заплатив за раба.

Про Корсунську сторону. Скїльки б не було там городів, князі руськїї не мають влади в них, а якщо будуть воювати в тих краях, та земля не підкоряється вам. А коли князь руський попросить у нас воїв, дамо, скїльки йому буде треба, — і нехай воює.

І про те: коли русь знайде грецький корабель, викинутий у будь-якому місці, хай не роблять йому шкоди. А коли хто візьме із нього що-небудь, чи чоловіка поверне в рабство, чи уб'є, то має підлягати суду згідно закону руського і грецького.

да не творять имъ зла никакого же. И да не имѣють Русь власти зимовати въ устьи Днепра, Бѣлобережа, ни у святаго Елеуфѣрья; но егда придетъ осень, да идуть в дома своя в Русь. А о сихъ, иже то приходятъ Черьнии Болгаре, и воюють въ странѣ Корсуньстий, и велимъ князю Рускому да ихъ не пущаетъ и пакостятъ сторонѣ его. Или аще ключитъ проказа нѣкака отъ Грѣкъ, сущихъ подъ властью царства нашего, да не имате власти казнити я, но повелѣнемъ царства нашего, да приметъ, якоже бѣдетъ створилъ. И аще убьетъ крестьянинъ Русина [или Русинъ Христіанина] да держимъ бѣдетъ створивый убійство отъ ближнихъ убьенаго, да убьютъ и. Аще ли ускочитъ створивы убо(и) и убѣжитъ, и аще бѣдетъ немовитъ, да возмуть имѣнье его ближнии убьенаго; аще ли есть немовитъ створивый убійство и ускочитъ, да ищють его, дондеже обрящется; [аще ли обрящется] да убьенъ бѣдетъ. Или аще ударитъ мечемъ, или копьемъ, или кацѣмъ инымъ съсудомъ Русинъ Грѣчина, или Грѣчинъ Русина, да того дѣля грѣха заплатитъ серебра литръ 5, по закону Рускому; аще ли есть немовитъ, да како можетъ въ толко же и проданъ бѣдетъ, яко да и порты, в нихъ-

І коли руси застануть корсунців у гирлі Дніпра за ловлею риби, нехай не чинять їм ніякого зла.

І хай русь не має права зимувати в гирлі Дніпра, в Білобережжі, ані біля святаго Елеуфїр’я; і з настанням осені хай ідуть по домівках своїх на Русі.

І про сих: якщо прийдуть чорні болгари і стануть воювати в Корсунській землі, то велимо князеві руському, аби їх не пускав, бо нашкодять і його землі.

Якщо ж коли буде вчинено якесь злодійство [кимось] із греків, сущих під владою царською нашою, то не маєте права карати їх, але з нашого царського повеління хай буде покараний за содіяне.

Якщо ж християнин уб’є русина [чи русин християнина], хай затримають убивцю родичі вбитого і уб’ють його.

Якщо ж убивця сховається і втече і коли буде багатий, нехай візьмуть майно його родичі вбитого. А коли убивця неімущий і сховається, хай шукають його, допоки знайдеться, [а коли знайдеться] — нехай буде вбитий.

Якщо ж ударить мечем чи списом, чи якимось іншим предметом русин грека, чи грек русина, хай за те беззаконня винуватець заплатитъ п’ять літрів срібла, згідно закону

же ходить, и то с него сняти, а опрочи да на ротѹ ходить по своей вѣрѣ, яко не имѣя ничтоже, ти тако пущенъ бѹдетъ. Аще ли хотѣти начнетъ наше царство отъ васъ вон на противящася намъ, да пишють к великомѹ князю вашемѹ, и пошлетъ к намъ, елико хоцѣмъ: и оттолѣ ѹвѣдятъ нныя страны, какѹ любовь имѣю(ть) Грѣци с Русью. Мы же свѣщание все положимъ на двою харатью, и єдина харотья єсть ѹ царства нашего, на нейже єсть крестъ и имена наша написана, а на дрѹгой послѣ ваши и гостѣе ваши. А отходяче с посломъ царства нашего, да попроводятъ к великомѹ князю Игоревѣ Рускомѹ и к людемъ его, и ти принимающе харотью, на ротѹ ндѹтъ хранити истинѹ, якоже мы свѣщахомъ и написахомъ на харотью сию, на нейже сѹть написана имена наша. Мы же, елико насъ крестилися єсмы, кляхомся церковью святаго Ильи въ зборнѣй церкви, и предълежащи(мъ) честнымъ крестомъ, и харотьею сею, хранити же все, еже єсть написано на ней, и не престѹпати отъ того ничтоже; а оже перестѹпѣтъ се отъ страны нашея, или князь, или инъ кто, или крещенъ, или некрѣщенъ, да не имать отъ Бога помощи, и да бѹдѹтъ рабѣ в сий вѣкъ и въ бѹдѹщій, и да заколенъ

Руського. А якщо винуватець неімущий, то нехай, що тільки можна, те й буде продано, навіть і штани, в яких ходить, і ті з нього зняти; а про решту нехай поклянеться своєю вірою, що не має більше нічого, і тільки після цього буде відпущений.

Якщо ж наше царство захоче від вас взяти воїв проти ворогів наших, то напишемо про те великому князеві вашому, а він пошле, скільки хочемо: і з цього довідаються інші країни, яка існує дружба між Грецькою землею і Руссю.

Ми ж договір цей поклали на двох хартіях, і одна хартія зберігається у нас, царів, на ній поставлено хрест і імена наші написано, а на другій — імена послів і купців ваших.

А коли виїдуть послѣ наші царські, то нехай супроводять їх до великого князя руського Ігоря і до людей його, а ті, приймаючи хартію, поклянуться нехай дотримуватися чесно, про що домовилися і записали в цю хартію, на якій написано імена наші.

Ми ж, оскільки прийняли хрещення від вас, поклялися церквою святого Іллі в соборній церкві і предпокладеним правдивим хрестом і хартією цією, дотримуватися всього, що в ній написано, і не порушувати із того нічого. А коли хто-небудь із нашої землі порушить

бѹдетъ своимъ оружьемъ. А некрещени Русь да полагають щиты своя и мечи своя нагы, и обручи свои и прочая оружья, и да клѣнѹтся о всемъ, и яже сѹть написана на харотѣ сей и хранити отъ Игоря и отъ всѣхъ бояръ и отъ всѣхъ людей и отъ страны Рускыя, въ прочая лѣта и всегда.

Аще ли же кто отъ князь и отъ людей Рускыхъ, или крестьянъ, или некрещеный, перестѹпитъ все еже написано на харотѣ сей, и бѹдетъ достоинъ своимъ оружьемъ ѹмрети, и да бѹдетъ проклятъ отъ Бога и отъ Перуна, и яко престѹпи свою клятвѹ. Да обаче бѹдетъ добръ, Игорь великий князь да хранитъ любовь всю правѹю да не раздрѹшится, дондеже солнце сняетъ и весь миръ стоитъ, въ нынѣшня вѣкы и в бѹдѹщая.

Послани же послы Игоремъ придоша къ Игоревн сѣ послы Грѣцкими, и повѣдаша вся рѣчи царя Романа. Игорь же призва послы Грѣцкыя, рече: “молвите, что вы казалъ царь?” И ркоша послы цареви: “се посла ны царь, радъ есть мирѹ, и хочеть миръ имѣти сѣ княземъ Рускымъ и любовь; и трѣи послы водили сѣть царя нашего ротѣ, и насѣ

це — чи князь, чи інший хто, хрещений чи не хрещений, — хай не матиме він божої помочи і буде рабом у цьому і в потойбічному житті, і хай буде заколений власною зброєю.

А нехрещена русь хай покладе свої щити, і оголені мечі свої, і обручі свої, і інше оружжя і нехай клануться про все, що написано на цій хартії, і не відступатимуть від того ні Ігор, ні бояри його, ні всі люди землі Руської і в майбутні роки, і завжди.

Якщо ж хтось із князів чи із людей руських, чи християнин, чи нехрещений, порушить все ж написане на хартії цій, — заслужить смерті від своєї зброї і нехай буде проклятий від Бога і від Перуна як клятвопорушник.

І нехай все-таки великий князь Ігор належним чином береже цю правдиву дружбу, і нехай вона залишиться непорушною, допоки сонце сяє і весь світ стоїть, і нині, і во віки віків.”

Послані ж Игорем послы прийшли до нього з послами грецькими

І повідали про все, що цар Роман казав їм.

Ігор же закликав послів

грецьких

І рече [їм]: “Розкажіть, що цар вам наказав?”

І відповіли послы цареви: “Се

послав нас цар,

він радий миру,

послаша ротѣ водить тебе и мужь твоихъ". И обѣщася Игорь сице створить. И наѣтрѣя призва Игорь послы, и приде на холмы, где стояше Перунъ, и поклагоша оружья своя, и щиты, и золото, и ходи Игорь ротѣ и мужи его, и елико поганья Русь; а христьянѹю Русь водиша въ церковь святаго Ильи, яже есть надъ рѹчьемъ, конѣць Пасынѣць бесѣды и Козаре: се бо въ сворная церкви, мнози бо бѣша Варязи христьяни. Игорь же ѹтвѣрдивъ миръ съ Грѣкы, отпусти послы, одаривъ скорою и челядью и воскомъ, и отпусти я; послы же придоша къ цареви, и повѣдаша вся рѣчи Игоревы и любовь яже къ Грѣкомъ. Игорь же нача княжити въ Киевѣ, и миръ имѣя къ всѣмъ странамъ. И прispѣ осень, и нача мыслить на Древляны, хотя примыслити большюю дань.

945 В лѣто 6453. Ркоша дружина Игоревн: "отроци Бвѣнделжи изоодѣлѣся сѹть оружьемъ и порты, а мы назн;

И хоче мир і любов із князем
руським мати,
И послы твої від царя нашого
приймали клятву,
И послав нас цар прийнять від
тебе клятву
И мужів твоїх."
И пообіцяв їм Ігор це зробити,
И послів назавтра запросив
[князь] Ігор,
И зійшов він на горби, де стояв
Перун,
И поклали оружжя своє, і
щити, і злото,
И поклявся Ігор, і його бояри,
И всі руси, що були погани.
А христьян-русинів водили
[на клятву] в церкву святаго
Іллі, що стоїть над потоком в
кінці Бесіди Пасинців і Ко-
зарського, тут-бо була соборна
церква, бо багато варягів були
христьяни.
Ігор же із греками мир
ствердив, відпустив послів
И одарував їх хутром, челяддю і
воском.
И відпустив їх.
И прийшли послы до свого царя,
И розповіли про все, що Ігор
говорив їм,
И про його любов до греків.
И почав у Києві князь Ігор
княжити,
И мир мав із усіма країнами.
И коли підійшла осінь,
Ігор на древлян похід задумав,
Забажав з них дань ще більшу
взяти.

В літо 6453 [945] Ігореві
мовила дружина:
"Отроки Свенельдові
оружжям і в порти ізоділись,

и поиди, княже, с нами в дань,
 да и ты добудеш и мы”. И
 послуша ихъ Игорьъ, иде в Дерева
 в дань, и примысляше къ
 пѣрвой дани, и насиляше имъ,
 и мѹжи его; и возмя дань, и
 понде въ свой городъ. Идѹщую
 же емѹ въспятъ, размысли рече
 дрѹжинѣ своей: “идете вы с
 данью домови, а язъ
 възвращюся и похожю ещѣ”.
 И пѹсти дрѹжинѹ свою домо-
 ви, с маломъ же дрѹжины
 възвратися, желая бол-
 шая имѣнья. Слышавше же
 Древляне, яко опятъ идеть,
 съдѹмавшѣ Древляне съ
 княземъ своимъ Маломъ и
 ркоша: “аще ся въвадитъ волкъ
 въ овцѣ, то относитъ по единой
 все стадо, аще не ѹбьютъ его;
 тако и снй, аще не ѹбьемъ его,
 то вси ны погѹбитъ”; и послаша
 к немѹ глаголюще: “почто идеш
 опятъ? поималъ еси вьсю дань”.
 И не послуша ихъ Игорьъ, и
 шедше из города Искоростѣня
 противѹ Древляне, и ѹвиша
 Игоря и дрѹжинѹ его: вѣ бо ихъ
 мало. И погребенъ высть Игорьъ;
 и есть могила его ѹ Искоростиня
 города в Деревѣхъ и до сего дни.
 Ольга же бяше в Киевѣ съ
 сыномъ своимъ дѣтѣскомъ
 Святославомъ, и кормилецъ бѣ
 его Асмѹдъ и воевода бѣ
 Свинделдъ, тоже отецъ Мѣсти-
 шинъ. Ркоша же Деревлянѣ: “се
 князя Рѹскаго ѹвихомъ;
 поимемъ княгиню его Олгѹ за

А ми голі. І піди, князю, з нами
 по дань,
 І ти добудеш, і ми.”
 І послухав Ігор їх — пішов по
 дань в Дерева
 І до першої нову ще дань
 примислив,
 І насилля їм з мужами своїми
 чинив.
 І зібрав він дань, і в город свій
 пішов.
 І коли назад вертався, то
 розмислив
 І рече своїй дружині: “Ви ідіть
 додому з даниною,
 Я ж вернуся й походжу іще.”
 І дружину відпустив додому,
 Сам з дружиною малою
 повернувся,
 Бо бажав ще більшого
 багатства.
 І почули древляни, що йде
 [Ігор] знову,
 І тримали раду з князем своїм
 Малом,
 І сказали: “Якщо вовк
 увадиться по вівці,
 По одній все виносить він
 стадо, коли не уб’ють його,
 Так і цей: як не в’ємо його, то
 нас усіх погубить.”
 І послали Ігорю сказати:
 “Пощо знову йдеши?
 Всю дань забрав же.”
 І не послухав їх Ігор.
 Із города Іскоростеня вийшли
 проти нього древляни
 І убили Ігоря і дружину його,
 бо було їх мало,
 І поховали вони Ігоря в
 Деревях,
 І донині є його могила біля
 Іскоростеня.
 Ольга ж була в Києві із сином
 своїм, дитям Святославом,

князь свой Малъ, и Свято-слава, и створимъ емъ якоже хоцемъ". И послаша Деревляне лѹчьшини мѹжи свои, числомъ 20, в лодыи къ Ользѣ, и приста подъ Боричевомъ въ лодыи. Бѣ бо тогда вода текѹщи возлѣ горы Къевьскыя и на Подолѣ не сѣдяхѹтъ людьє, но на горѣ; городъ же вѣше Киевъ, идеже есть нынѣ дворъ Гордятинъ и Никифоровъ, а дворъ кнѣзь вѣше в городѣ, идеже есть нынѣ дворъ Воротиславль и Чюдинъ, а перевѣсище бѣ внѣ города, [и бѣ внѣ города] дворъ теремный и дрѹгый, идеже есть дворъ демесниковъ, за святою Богородицею надъ горою, бѣ бо тѹ теремъ каменъ. И повѣдаша Олзѣ, яко Деревляни придоша, и вѣзва Ольга к собѣ и рече имъ: "добрѣ гостѣє придоша". И ркоша Деревляне: "придохомъ княгини". И рече имъ Ольга: "да глаголите, что ради придосте сѣмо?" И ркоша Деревляни: "посла ны Деревьская земля, ркѹщи сице: мѹжа твоего ѹвихомъ, вѣшетъ бо мѹжь твой яко волкъ вѣсхыщая и грабя, а наши князи добри сѹтъ, иже распасли сѹтъ Деревьскѹю землю; да иди за нашъ князь за Малъ"; бѣ бо емъ имя Малъ, князю Деревьскомѹ. Рече же имъ Олга: "люба ми есть рѣчь ваша, ѹже мнѣ своего князя не крѣсити; но хоцю вы почтити на ѹтьрѣя предъ

И кормилецъ був його Асмуд,
И був Свенельд-воевода, він же
батько Мстишин.
Кажуть деревляни: "Це убили
руського ми князя,
А жону його, княгиню Ольгу,
одружимо з князем
своім Малом,
И Святослава [візьмемо];
і йому те зробимо, що схочем."

И послали деревляни в лодіи двадцять мужів щонайлуччих до Ольги. И пристали під Боричевим в лодіи. Бо текла тоді вода біля гори Київської і на Подолі не сиділи люди, але на горі. Город же був Київ там, де нині двір Гордятин і Никифорів, а двір княжий був у городі, де нині двір Воротиславлів і Чудинів, а перевісище було за городом, і був за городом двір теремний і другий, де сьогодні двір демесника — за святою Богородицею над горою, був там терем кам'яний.

И сказали Ользі, що прийшли
деревляни,
И покликала Ольга їх до себе
И сказала: "Добрі прийшли
гості."
И відповіли деревляни: "Ми
прийшли, княгине."
И рече їм Ольга: "Так скажіте,
чого ради
ви прийшли сюди?"
И деревляни кажуть їй: "Нас
земля послала Деревська,
Щоб таке сказати: мужа
твого вбили,
Бо твій муж як вовк нас
обкрадав і грабив,

людми своїми, а нинѣ идите в лодью свою, и лязьте в лодьн величающеся; азъ ѱтро пошлю по вы, вы же речете: не ѳдемъ ни на конехъ, ни пеши идемъ, но понесете ны в лодьн; и възьнесутъ вы в лодьн”. И отпѱсти я в лодью. Ольга же повелѣ ископати ямѱ великѱ и глѱбокѱ, на дворѣ теремьскомъ, внѣ города. И заѱтра Ольга, сѣдящи в теремѣ, посла по гости, и придоша к нимъ глаголюще: “зоветь вы Ольга на честь великѱ”. Они же ркоша: “не ѳдемъ ни на конехъ, ни на возѣхъ, ни пѣшь идемъ, но понесите ны в лодьн”. Ркоша же Княне: “намъ неволя; князь нашъ ѱбитъ, а княгини наша хоцетъ за вашъ князь”, и понесоша я в лодьн. Они же сидяхѱ в перегрѣвѣхъ и въ великихъ сѱстогахъ гордящеся; и принесоша я на дворъ къ Ользѣ, и несѣше я и вринуша въ ямѱ и съ лодьею. И приникши Олга, и рече имъ: “добъра ли вы честь?” Они же ркоша: “пѱще ны Игоревы смѣрти”. И повелѣ засыпати я живы, и посыпаша я. И пославши Олга къ Деревлянѱмъ, рече: “да аще мя право просите, то пришлите къ мнѣ мѱжи нарочиты, да въ велице чести пойду за вашъ князь, еда не пѱстятъ мене людне Кневьсцин”. Се слышавше Деревляне, изъбраша лѱчьшая мѱжи, иже

А наші князі добрі, бо
збагатили Деревську землю.
То іди за князя нашого, за
Мала”,
Бо було ім’я йому — Мал,
князю Деревському.
І каже їм Ольга: “Люба мені
мова ваша,
Уже мені свого князя не
воскресити,
але вас хочу почитити
Завтра ранком перед моїм
людом.
А нині ж в лодію свою ідіте
І у ній сідайте, величаючись:
А я ранком пошлю за вами, ви
ж кажіть:
“Не поїдемо на конях і пішо не
підем,
Але в лодії нас понесіте.”
І вознесуть вас у лодії.”
І до лодії їх відпустила.
І велику і глибоку викопати
яму
Ізвеліла Ольга на теремному
дворі за городом.
І як ранок настав, Ольга, у
теремі сидячи,
за гостями послала.
І прийшли до них [посланці] й
кажуть:
“Кличе вас Ольга на честь
велику.”
Вони ж кажуть: “Не поїдем ні
на конях, ні возами,
І пішо не підемо — несіть нас в
лодії.”
І кияни кажуть: “Нам неволя,
князь наш вбитий,
А княгиня наша хоче за вашого
князя.”
І понесли їх у лодії. Вони ж
сиділи в передребах,
І з великими сѱстогами й
гордились.

дѣржатъ Деревьскѹю землю, и послаша по ню. Деревляномъ же прішедъшимъ, повелѣ Ольга мовницю створити, ркѹщи сице: «измывшесея придета къ мнѣ». Они же пережъгоша мовницю, и влѣзоша Древляне, и начаша мытися; и запроша мовницю о нихъ, и повелѣ зажечи я отъ двѣри, и тѣ изгорѣша вси. И посла къ Деревляномъ, ркѹщи сице: «се ѹже идѹ к вамъ, да пристройте меды мѣногы ѹ города, идеже ѹбисте мѹжа моего, да поплачюся надъ гробомъ его, и створю тризнѹ мѹжю моему». Они же слышавше, свезоша меды многы зѣло. Ольга же поемши мало дрѹжинѣ, и легъко идѹщи, приде къ гробѹ его и плакася по мѹжи своемъ; и повелѣ людемъ съсѹти могола великѹ, и яко съспоша повелѣ тризнѹ творити. По семъ сѣдоша Деревлянѣ пити, и повелѣ Ольга отрокомъ своимъ слѹжити передъ ними; и ркоша Древляне

І принесли їх у двір до Ольги,
І як несли, так і вергли з
лодією в яму.
І, до них схилившись, рече
Ольга:
“Чи добра вам честь?”
І вони відповіли: “Гірше нам,
ніж Ігорева смерть.”
І звеліла засипать їх живими.
І засипали їх.
І послала Ольга до деревлян
сказати:
“І якщо справді мене просите,
То пришліть до мене мужів
нарочитих,
Щоб з великою честю за
вашого князя піти,
Бо інакше не пустять мене
люди київськіі.”
Як почули це деревляни,
найлуччих мужів відібрали,
Що держать Деревськую
землю,
І послали за нею.
І коли прийшли [у Київ]
деревляни, Ольга мивницю
велить їм зготувати
І рече таке: “Вимиєтесь —
прийдете до мене.”
Їм мивницю добре натопили
І, забравшись в неї, деревляни
стали митись,
І заперли мивницю за ними,
І палить її від дверей звеліла
[Ольга],
І там всі вони згоріли.
І послала до деревлян так
сказати:
“Це до вас уже іду я,
І медів багато приготуйте біля
города,
де мужа мого вбили,
І поплачу над гробом його,
І створю тризну по мужі
своєму.”

І послала Ольгу до деревлян сказати: дайте мені пити
Деревлянських послів несуть у човнах і кидають у яму.
Мал. XIII (XV) ст.

къ Олзѣ: “къдѣ сѣть дръзѣ наши, нхѣже послахомъ по тя?” Она же рече: “идѣть по мнѣ съ дръжиною мужа моего”. И яко ѹпишася Деревляне, повелѣ отрокомъ своимъ пити на ня, а сама отъиде прочь, и потомъ повелѣ отрокомъ сѣчи я. И исъсѣкоша нхѣ 5000; а Ольга възвратися къ Києвѣ и пристрои воя на прокъ нхѣ.

Исполняла вально рисунку Вітцо. ілюстрація за Деллр

Спалюють деревлянських послів.
Мал. XIII (XV) ст.

Вони ж, почувши про це,
навозили медів дуже багато.
Ольга ж взяла малу дружину
І, легко ідучи, прийшла до гробу
Ігоря.

І оплакала мужа свого,
І звеліла людям своїм насипати
високу могилу,
І, коли насипали, повеліла
тризну сотворити.

І як сіли деревляни пити,
Ольга отрокам своїм звеліла,
щоб прислужували їм.

І спитали деревляни Ольгу:
“Де є друзі наші,
Яких ми по тебе посилали?”

Вона ж рече: “Идуть за мною з
дружиною мужа мого.”

І коли впилися деревляни,
Отрокам княгиня пити за них
повеліла,

А сама відійшла геть
І потім отрокам наказала їх
посікти.

І посікли їх п’ять тисяч, а
Ольга повернулась в Київ
І зібрала військо проти них.

Начало княженья Святославля

946 В лѣто 6454. Ольга съ сыномъ Святославомъ събра вон многы и хравры, и иде на Деревьскую землю. И изыдоша Древяне противѣ; и снемъ-шешася обѣма полкома на купь, сѣну копьемъ Святославъ на Деревляны, и копье летѣ въск-вози ѹши коневн, и ѹдарі в ноги коневн: бѣ бо вѣльми дѣтескъ. И рече Свенгелдъ и Асмѹдъ: “князь ѹже почалъ; потя-

Початок князювання Святослава

В літо 6454 [946].

Ольга з [своїм] сином
Святославом
Військо велике й хоробре зібрала
І пішла на Деревську землю.
І супроти вийшли древяни.
І зійшлися обидва війська

докупи,
І метнув списа Святослав на
древлян,
І пролетів спис поміж вуха
коневі,

Ольга зі Святославом.
Мал. XIII (XV) ст.

гнемъ, дружино, по князи”.
И повѣдиша Деревляны;
Деревлянѣ же повѣгоша и за-
творишася в городѣхъ своихъ.
Ольга же устрѣмися съ сыномъ
своимъ на Искоростѣнь городъ,
яко тѣ бяху убила мужа ея, и
ста около города съ сыномъ
своимъ, а Деревляне затво-
ришася в городѣ и боряху
крѣпко из города, вѣдаху бо,
яко сами убила князя и на что
ся предати. И стоя Ольга лѣто
цѣло, и не можаше взяти города,
и умысли сице: посла къ городу
ркъци: “чего хочете досѣдѣти?
а вси ваши города передашася
мнѣ, и ялися по дань, и
дѣлаютъ нивы своя и землю
свою, а вы хочете голодомъ
измерети, не нмучися по дань”.
Деревляни же рькоша: “ради
выхомъ ся яли по дань, но
хочеша мьщати мужа своего”.
Рече же имъ Ольга: “яко азъ уже
мьстила есмь мужа своего, когда
придоша къ Києву, и второе, и
третье, еже когда творяхуть

И ударив йому у ноги,
Бо був [Святослав] ще
дитиною.
И сказали Свенельд і Асмуд:
“Князь уже почав!
Ударимо і ми, дружино, за
князем!”

И перемогли деревлян,
И деревляни побігли,
И зачинилися в городах своїх.
Ольга ж кинулася з сином
своім

На город Искоростінь, бо ті
були мужа її вбили.
И стала побіля города з сином
своім,

А деревляни в городі
зачинилися

И крѣпко із города боронилися,
Знали-бо, що самі убили князя
И немає на що їм надіятися.
И стояла Ольга ціле літо,
И не змогла Искоростінь взяти.
И намислила так: послала в
город сказати:

“Ви чого хочете досидіти?
Ваші города вже всі мені
здалися.

И згодились на дань,
И ниви і землю свою
обробляють,

А ви хочете з голоду померти,
Не хочучи данину платити.”
Деревляни ж їй відповідали:
“Раді б ми відбутись даниною,
Але ж ти за мужа хочеш
мститись.”

Ольга ж їм сказала: “Я уже за
мужа відомстила,
Коли в Києві ви перший раз і
вдруге побували,
Третій раз я помсту вам
вчинила,

трызънѹ мужю моемѹ; а ѹже не хоцію отмщєннѹ творить, но хоцію дань имати по малѹ, и смирившисѹ с вами, пойдѹ опять”. Ркоша же Древляне: “что хощєши ѹ насѹ? ради даемѹ и медомѹ и скорою”. Она же рече имѹ: “нынѹ ѹ васѹ нѣтѹ медѹ, ни скоры, но мала ѹ васѹ прошю: дайте ми отѹ двора по три голѹбен и по три воробьи; азѹ бо не хоцію тяжькы дани вѹзложити на васѹ, якоже мужь мой, но сего ѹ васѹ прошю мала, изнемогли бо ся есте вѹ осадѹ; да вдайте ми се малое”. Древляне же ради быша, събраша же отѹ двора по три голѹбен и по три воробьи, и послаша къ Ользѹ с поклономѹ. Ольга же рече: “се ѹже ся есте покорилаѹ мнѹ и моемѹ дѣтяти, а идете в городѹ, а язѹ завтра отступлю отѹ города и пойдѹ в городѹ свой”. Древляне же ради быша, вѹнидоша в городѹ, и повѣдаша людемѹ; и обрadowашасѹ людє в городѹ. Ольга же раздая воємѹ комѹждо по голѹбен, а дьрѹгимѹ по воробьеви, и повелѹ къємѹждо голѹбєви и воробьеви привязати чѣрь, и овѣрьтываючи вѹ платкы малы, нитъкою повѣрьзаючи къ всѣмѹ голѹбємѹ и воробьємѹ; и повелѹ Ольга, яко смѣрчесѹ, пѹстити голѹбєи и воробьи воємѹ своимѹ. Голѹбен же и воробьеве полетѣша вѹ гнѣзда своя, ови в

Як по мужу тризну творили.
Більше вже помщатися не хочу,
Але хочу тільки взяти із вас
дань помірну
Й, замирившись з вами, геть
піду.”
Запитали деревляни: “Що од
нас ти хочеш?
Раді дати тобі меди і хутра.”
А вона на це їм відказала:
“Нині в вас немає меду ані
хутра,
Але хочу з вас я небагато:
По три голуби і горобці мені
від двору дайте,
Бо не хочу дань тяжку на вас
я накладати,
Як мій муж. А тому й прошу у
вас я небагато,
Бо в осаді ви вже знемоглися,
Тож мені оце малеє дайте.”
Деревляни ж були раді,
По три голуби і горобці з двору
зібрали
І з поклоном Ользі послали.
Ольга ж їм сказала:
“От уже ви мені і моему
дитяти скорились,
Ідіть у свій город, а я завтра
відступлю від нього
І у свій город піду.”
Деревляни ж були дуже раді,
Ввійшли в город і звістили
людям,
І всі люди в городі зраділи.
Ольга ж кожному із своїх воїв
по голубу роздавала,
А іншим — по горобцю.
І звеліла кожному голубові і
горобцю чір прив’язати
І в шматки тканини
огортати,

голубники своя, воробьева же
 подъ острѣхы; и тако
 загарахуться голубници, и отъ
 нихъ клѣти и одрины, и не бѣ
 двора, идеже не горяше, и не бѣ
 льзѣ гасити, вси бо дворѣ
 взгорѣшася. И повѣгоша людье
 из города, и повелѣ Ольга воемъ
 своимъ имати я; и яко взя
 городъ и пожже и, старѣйшины
 же города пжже, и прочая люди
 овѣхъ изби, а другия работѣ
 преда мужемъ своимъ, а прокъ
 остави ихъ платити дань, и
 възложи на ня дань тяжкѣ, и
 двѣ часті идета Киевѣ, а
 третьяя Вышегородѣ къ Ользѣ;
 бѣ бо Вышегородѣ Ольжинъ
 городъ. И иде Ольга по
 Деревской земли съ сыномъ
 своимъ и дружиною своею,
 уставляючи уставы и уроки; и
 сѣть становища ея и ловища ея.
 И приде в городъ свой Киевъ
 съ сыномъ своимъ
 Святославомъ, и пребывши
 лѣто єдино.

Для уст. ріданств. літер. каталогу в ГІІ. Київ. ун-т.

Ольга у Царгороді.
 Мал. XIII (XV) ст.

І ниткою голубам і горобцям
 в'язати.
 І як смеркло, Ольга своїм воям
 повеліла
 Голубів і горобців пустити.
 Голуби ж і горобці в свої гнізда
 полетіли:
 Одні в голубники свої, горобці
 ж — під стріхи.
 І так загорілись голубники,
 І від них спалахнули кліті і
 одрини,
 І не було двору, де б не горіло,
 І не можна було гасити, бо усі
 двори загорілися.
 І побігли люди із города,
 І звеліла Ольга воям своїм
 хапати їх.
 І коли взяла город — спалила
 його,
 І старійшин же города спалила,
 І інших людей тих перебила,
 А інших в рабство мужам
 своїм віддала,
 А решту, щоб данину платили,
 залишила,
 І поклала на них дань тяжку.
 І дві частини [іі] ішли Києву,
 А третя — Вишегороду, для
 Ольги,
 Був-бо Вишегород Ольжин
 город.
 І пішла Ольга по Деревській
 землі з сином своїм
 І з дружиною своею,
 визначаючи уставы і уроки,
 І донині є місця її становищ і
 ловищ її.
 І прийшла в город свій Київ з
 сином своїм Святославом,
 І пробула [в ньому] одне
 літо.

947 В лѣто 6455 иде Ольга к Новѣгородѣ и ѹстави по Мьстѣ погосты и дань, и по Лѹзѣ погосты и дань и оброки; и ловища ея сѹть по всей земли, и знаменья и мѣста и погосты, [и сани ея стоятъ вѣ Плесковѣ и до сего дне], и по Днѣпру перевѣсища и по Деснѣ, и есть село ея Ольжичи и до сего дни. Изрядивши, вѣзвратися къ сынѹ своемѹ в Кневѣ и пребываше с нимѣ вѣ любви.

955 В лѣто 6463. Иде Ольга вѣ Греки, и приде к Царюградѣ. И вѣ тогда царь Костянтинѣ, сынѣ Леонтовѣ, и видѣвѣ ю добрѣ сѹщю лицемѣ и смысленѣ велии, и ѹдивися царь разѹмѣ ея, бесѣдова к ней и рекѣ ей: “подобна еси царствовати в городѣ семѣ с нами”. Она же разѹмѣвши, и рече къ царю: “азѣ погана есмѣ, да аще меня хоцеша крестити, то крѣсти мя самѣ; аще ли, то не крещѹся”. И крестити ю царь с патриархомѣ. Просвѣщена же бывши радывашесея дѹшею и тѣломѣ; и поѹчи ю патриархѣ о вѣрѣ, и рече ей: “благословена ты еси в Руськихѣ князехѣ, яко вѣзлюби свѣтъ, а тмѣ остави; благословити тя имѣть сынове Русьти и вѣ послѣдний родѣ внѣкѣ твоихѣ”. И заповѣда ей. о церковнемѣ ѹставѣ, и о молитвѣ и постѣ, и о милостыни,

В літо 6455 [947] пішла
Ольга до Новугорода
І встановила по Мсті погости
і дань,
І по Лузі погости, і дань, і
оброки.
І ловища її є по всій землі,
І знамення, і місця, і погости
[І сани її стоять в Плескові і
донині],
І по Дніпру перевісища, і по
Десні,
І є село її Ольжичі і до
сьогодні.

І, давши лад, повернулася до
сина свого в Київ,
І там жила з ним у згоді.

В літо 6463 [955]. Пішла
Ольга в Греки,
І прийшла до Царєграда.
І був тоді царем Костянтин,
син Леонів,
І видів її доброю, і вродливою, і
розумною дуже,
І здивувався цар розуму її,
І, бесідуючи з нею, сказав їй:
“Достойна ти царювати в
городі цьому з нами.”

І зрозуміла вона і рече царю:
“Поганка я,
І якщо хочеш мене охрестити,
то хрести сам,
А якщо ні, то не охрещуся.”

І охрестив її цар з патріархом.
І, ояснена бувши, радувалася
душею і тілом,
І наставляв її в вірі патріарх, і
сказав їй:

“Благословенна ти серед
Руських князів,
Бо возлюбила світло, а тьму
залишила.
Благословлятимуть тебе сини
руськїї

и о въздѣржанни тѣла чиста;
она же, поклонивши главѹ,
стояше акн гѹба напаяема,
внимаючи ѹченью, и
поклонившися патрнархѹ,
глаголаше: “молитвами твоими,
владыко, да съхранена бѣдѹ отъ
сѣти непрязнены”. Бѣ же имя
ей наречено въ крещенни Олена,
якоже и древняя царица, мати
велікого Костянтина. И
благослови ю патрнархѹ, и
отпѹсти ю. И по крещенни
призва ю царь и рече ей: “хоцію
тя поняти женѣ”. Она же рече:
“како мя хоцеши поняти, а
крѣстивъ мя самъ и нарекъ мя
дщерь? а въ крестьянѣхъ того
нѣсть закона, а ты самъ вѣси”.
И рече царь: “переклюка мя,
Олга”; и вдасть ей дары многы,
золото и серебро, паволокы,
съсѹды различныя, и отпѹсти
ю, нарекъ ю дщерь севѣ. Она же
хотячи домови, приде къ
патрнархѹ, благословення
просящи на домъ, и рече емѹ:
“людье мои погани и сынъ мой,
да бы мя Богъ съблюлъ отъ
всякого зла”. И рече
патрнархѹ: “чадо вѣрное! въ
Христа крѣстилася еси и въ
Христа облечеса, и Христось
съхранить тя, якоже съхрани
Еноха в пѣрвыя роды, потомъ
Ноя в ковчезѣ, Аврама отъ
Авимелеха, Лота отъ Содом-
лянъ, Моисея отъ Фараона,
Давида отъ Саѹла, три отрокы
отъ печи, Данила отъ звѣрий,

И в найдальшому роду твоїх
внуків.”
И дав їй заповіді про Церковний
устав,
И про молитву, і піст, і про
милостиню,
И про дотримання тілесної
чистоти.
И стояла вона, схиливши
голову,
И, як губка, вбирала, у повчання
вслухалась.
И, вклонившись патріархові,
говорила:
“Молитвами твоїми, владыко,
Хай убережена буду від сіті
ворожої.”
И було дано в хрещенні їй ім'я
Олена,
Як і стародавній цариці, матері
великого Костянтина.
И благословив її патріарх, і
відпустив.
И після хрещення прикликав її
цар
И рече їй: “Хочу тебе в жони
взяти!”
И рече вона: “Як-то мене хочеш
взяти:
И хрестив мене сам, і дочкою
назвав?
А в християн немає такого
закону,
И ти сам [це] знаєш.”
И рече цар: “Переклюкала мене,
Ольго.”
И дав їй дари численні: золото,
і срібло,
И паволоки, і сосуди різні,
И відпустив її, назвавши
дочкою своєю.
Вона ж бо, хочучи додому,
прийшла до патріарха,
И просила благословити на
дорогу додому.

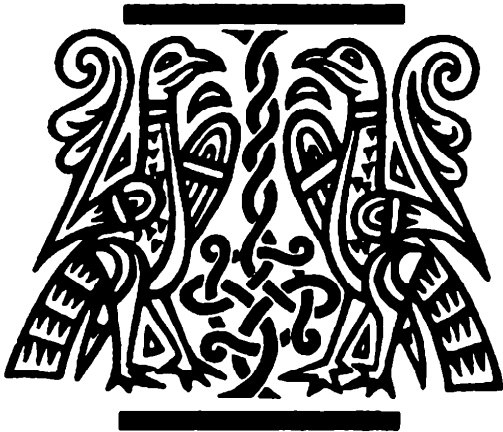
тако и тебе избавить отъ
непрязни и сѣтй его”. И
благослови ю патриархъ, и иде
с миромъ в землю свою, и приде
къ КиєвѸ. Се же бысть, яко и
при Соломонѣ, приде царица
Ефиопская, слышати хотяши
мудрость Соломоню, многѸ
мудрость видѣти и зънаменія:
тако и си блаженная Ольга искаше
добрыѣ мудрости Божия, но она
человѣцъская, а си Божия.
Ищющи бо премудрости
обрязцѸть. Премудрость на
исходящихъ поеться, на пѹтехъ
же дѣрзновение водить, на
кранѸхъ же стѣнѸ забралныхъ
проповѣдается, въ вратѸхъ же
градныхъ дѣрзаючи глаголетъ;
елико бо лѣтъ незлобивни
дѣржатся по правдѸ. И си бо
отъ възраста блаженная Олена
искаше мудростью, что есть
луче всего, въ свѣтѣ семъ, и
налѣзе висеръ многоцѣнный,
еже есть Христосъ. Рече бо
Соломонъ: желанье благо-
вѣрныхъ наслаждаетъ дѹшою; и
приложиши сердце свое в
разѹмъ, азъ бо любящая мя
люблю, а ищющии мене
обрязцѹть мя. Ибо Господь рече:
“приходящаго къ мнѣ не ижденѸ
вонъ”. Си же Ольга приде къ
КиєвѸ, и якоже рькохомъ, и
присла к ней царь Грецькый,
глаголя: “яко много дарихъ ты;
ты же глаголаша ми, яко аще
възвращюся в Русь, многы
дары послю ти, челядь и воскъ

И сказала йому: “Люди мої —
погани, і син мій,
Тож хай збереже мене Бог від
усілякого зла.”
И рече патриарх: “Чадо вірнеє! У
Христа ти хрестилась
И в Христа одягнешся,
И Христос збереже тебе, як
Еноха зберіг у перші часи,
И потім Ноя в ковчезі, Аврама
від Авімелеха,
И Лота від содомлян, Мойсея
від фараона
И Давида від Саула, трьох
отроків від печі,
И Данила від звірів, — так і
тебе збавить від ворога
И від сітей його.”
И благословив її патриарх.
И пішла вона з миром у землю
свою,
И прийшла в Київ.
И було це, як і при Соломоні:
Прийшла цариця Ефіопська,
бажаючи почути
мудрість Соломонову,
И велику мудрість видіти і
знамення.
Так і ця блаженна Ольга
шукала доброї мудрості божої,
Але цариця ефіопська —
людської, а Ольга — божої.
“Ті, що шукають премудрість.
— знайдуть.”
“Премудрість на початках
[дороги] співається,
На шляхах дерзновення водить,
На краю стін із заборолами
проповідується,
При воротях градних сміливо
говорить;
Скільки-бо років незлобивії
тримаються правди?”
И ця-бо від зрілості блаженна
Ольга шукала мудрістю,
Що є найліпше всього на світі

и скорѣ, и воя многы в помощь". Отвѣщавши же Ольга рече къ посломъ: "аще ты", рци, "такоже постонши ѹ мене в Почайнѣ, якоже азъ в Судѣ, то тогда ти вдамъ". И отпѣсти послы си рекши. Живяше же Ольга съ сыномъ своимъ Святославомъ, и ѹчашеть его мати креститися, и не брешаше того, ни въ ѹши внимаше; но аще кто хотяше волю креститися, не браняхѣ, но рѣгахѣся томѣ. Невѣрнымъ бо вѣра крестыянская ѹродство есть; не слышиша бо, ни разѣмѣша въ тѣмѣ ходящии, и не видѣша славы Господня, одебелѣша бо сердца ихъ, и ѹшима бо тяшкы слышаша, очима видѣти. Рече бо Соломонъ: дѣлатель нечестивыхъ далече отъ разѣма; понеже звахъ вы, и не послушасте, и прострохъ словеса, и не разѣмѣсте, но отмѣтасте моя с(ъ)вѣты и моихъ же обличеній не внимасте; възненавидѣша бо премѣдрость, а страха Господня не изволиша, ни хотяхѣ моихъ внимати с(ъ)вѣтъ, подражахѣ же моя обличенія. Якоже Ольга часто глаголаше: "азъ, сынѣ, Бога познахъ и радѣюся; аще и ты познаеши Бога, то радоватися начнеши". Онъ же не внимаше того, глаголя: "како азъ хоцю инъ законъ одинъ принять? а дружина моя семѣ смѣятись начнѣтъ". Она же рече

цьому,
 I бисер знайшла многоцїнний,
 яким є Христос.
 Рече-бо Соломон: "Бажання
 благовірних насолоджує душу,
 I прихилиш серце своє до
 розуму,
 Я-бо тих, що люблять мене,
 люблю,
 А ті, що шукають мене,
 знайдуть мене."
 Бо рече Господь: "Того, хто
 приходить до мене,
 не прожену геть."
 Сія ж Ольга прийшла до Києва,
 як було сказано,
 I прислав до неї цар грецький
 [послів] зі словами:
 "Я багато обдарував тебе. Ти ж
 говорила мені:
 "Коли я повернуся на Русь,
 багаті дари пошлю тобі:
 I челядь, і віск, і хутра,
 I воїв численних у поміч."
 I у відповідь послам сказала
 Ольга:
 "Коли ти, — каже, — також
 попостоїш у мене в Почайні,
 Скільки я в Суду, то тоді дам
 тобі."
 I послів, це сказавши,
 відпустила.
 Жила ж Ольга з сином своїм
 Святославом,
 I навчала його мати хреститися,
 А він не зважав на те, ані
 дослухався того,
 Але коли хто з власної волі
 хотів охреститися.
 То не забороняв, але осуджував
 того.
 Для невірних-бо віра
 християнська — то
 потворність,
 Бо не знають і не розуміють ті,

емъ: “аще ты крестишися, вси имѣть тоже творить”. Онъ же не послуша матери, и творяше норовы поганьскыя, не вѣдый, аще кто матери не слѣшаетъ, в бѣдѣ впадае; якоже рече: аще кто отца или матеръ не слѣшаетъ, смертию да ѹмреть. Се же тому гнѣвашеся на матеръ. Соломонъ бо рече: кажа злыя, приємлетъ себе досаженне; обличая нечестиваго, поречеть себѣ; обличения бо нечестивымъ мозолье имѣ сѣть; не обличай злыхъ, да не възненавидятъ тебе. Но обаче любяше Ольга сына своего Святослава, ркѹщи: “воля Божия да вѣдетъ; аще Богъ вѣсхоцетъ помилувати родѹ моего и земли Рускыя, да възло(жи)тъ имѣ на сердце обратитися къ Богѹ, якоже и мнѣ Богъ дарова”. И се рекши моляшеся за сына и за люди по вся дни и ноци, кормячи сына своего до мужьства его и до възъраста его.

хто в тьмі ходить,
І не відають слави господньої,
Бо одebelили серця їхні,
І тяжко вухами чують, а очима
бачать.

Рече-бо Соломон: “Діач
нечестивих далекий від розуму,
Бо кликав вас, і не послухали ви,
І вам поклав слова — і не
зрозуміли,

Але ради мої ви відкинули,
І звинувачень моїх не приймаєте,
І зненавиділи-бо премудрість,
І не захотіли страху господнього,
І не хотіли приймати поради
моєї,

І погорджували всіма моїми
звинуваченнями!”

Так і Ольга часто говорила:
“Я, сину, пізнала Бога і радіюся,
А коли і ти пізнаєш Бога, то
почнеш радуватися.”

Він же не приймав того, кажучи:
“Як я можу один іншу віру
прийняти?”

Таж дружина моя з цього буде
сміятись.”

Вона ж рече йому: “Охрестишся
ти —
І всі інші те саме зроблять.”

Він же матері не послухав і далі
справляв звичаї поганські,

Не відаючи, коли хто матері не
слухає, в біду впадає,

Як сказано: “Коли хто батька
чи матір не слухає,

Хай умре.”

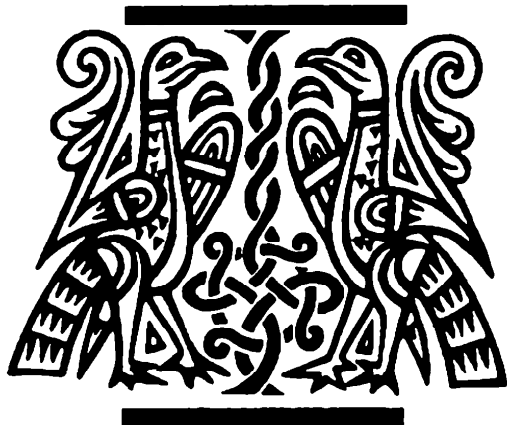
Це ж тому Святослав гнівався
на матір.

Соломон же сказав:

“Хто картає насмішника, той
собі ганьбу бере,

Хто ж безбожникові виговорює,
сором собі набуває.”

“Картання безбожників — як
мозоль для них.”

964 В лѣто 6472. Князю Святославѹ възрастьшю и възмѹжавшю, нача воя съвокѹпяти многы и храбры, бѣ бо и самъ хоробръ и легокъ, ходя ажы пардѹсъ, воины многы творяше. Возъ бо по себѣ не возяше, ни котла, ни мясъ варя, но потонкѹ изрѣзавъ конинѹ, или звѣринѹ, или говядинѹ, на ѹгълехъ испекъ, ядяше; ни шатра имяше, но подъкладъ постилаше, а сѣдло въ головахъ; такоже и прочии вои его вси бяхѹ. И посылаше къ странамъ глаголя: “хочю на вы ити”. И иде на Окѹ рѣкѹ и на Волгѹ, и налѣзе (на) Вятичи, и рече имъ: “комѹ дань даете?” Они же ркоша: “Козаромъ по щелягѹ отъ рала даемъ”.

965 В лѣто 6473. Иде Святославъ на Козары. Слышавше же Козаре, изыдоша протівѹ съ княземъ своимъ каганомъ, и

“Не дорікай пересмішникові, щоб тебе не зненавидів він.”
Одначе Ольга любила сина свого Святослава, кажучи: “Хай буде воля Божа. Коли Бог захоче помилувати рід мій і землі Руської, хай вкладе їм у серце бажання Бога, Як то і мені Бог дарував.”
І, це кажучи, молилася за сина і за людей всі дні і ночі,
І наставляла сина свого до змужніння його
І до його повноліття.

В літо 6472 [964]. Коли князь Святослав виріс і змужнів,
І почав воїв збирати багато й хоробрих,
І сам-бо був хоробрий і легкий,
ходячи як барс,
І воєн багато провів.
І возів за собою не возив, ні котлів,
ні м'яса не варив,
А тоненько нарізав конини, чи звірини, чи гов'ядини
І, на жару запікаючи, їв.
І шатра не мав, а пітник стелив,
А сідло в головах.
І всі вої його такими були.
І посилав у інші землі, кажучи: “Хочу на ви іти.”
І пішов на Оку-ріку, і на Волгу.
І натрапи в на в'ятичів, і питає їх: “Кому дань даєте?”
Вони ж відповіли: “Козарам — по щелягу від рала даємо.”

В літо 6473 [965]. Пішов Святослав на козар.
Прочувши про те, козари виступили супроти з князем своїм, каганом.

сь(с)тѹпишася бити; и бывши брани межи ними, одолѣ Святославъ Козаромъ и городъ ихъ Бѣлѹвежю взя. И Ясы повѣди и Касогы, и приде къ Києвѹ.

966 В лѣто 6474. Повѣди Вятчѣ Святославъ, и дань на нихъ възложи.

967 В лѣто 6475. Иде Святославъ на Дунай на Болгары. И бившимъся, одолѣ Святославъ Болгаромъ, и взя городовъ 80 по Дунаю; и сѣде князя тѹ въ Переяславци, емля дань на Грѣцѣхъ.

968 В лѣто 6476. Придоша Печенизи пѣрвое на Рускѹю землю, а Святославъ бѣше в Переяславци; и затворися Ольга съ внѹкы своими, Ярополкомъ и Олгомъ и Володимеромъ, в городѣ Києвѣ. И остѹпиша Печенизи городъ в силѣ тяжьцѣ, бещисленое множьство около города, и не бѣ азѣ вылѣсти изъ града, ни вѣсти послати; и изнемогахѹ людѣе гладомъ и водою. И събравшеся людѣе оная страны Днѣпра, въ лодьяхъ, и об(ъ) онѹ странѹ стояхѹ, и не бѣ азѣ внити в Києвъ ни единомѹ же ихъ, ни изъ города къ онѣмъ. И въстѹжиша людѣе в городѣ и ркоша: “нѣсть ли кого, иже бы на онѹ странѹ моглъ дойти: аще

И зійшлися у битві.

И була битва між ними, переміг Святослав козарів,

И город їхній Білу Вежу взяв.

И ясів переміг, і касогів,

И до Києва повернувся.

В літо 6474 [966]. Святослав переміг в’ятчів і дань на них наклав.

В літо 6475 [967]. Пішов Святослав на Дунай воювати болгар.

И в битві переміг Святослав болгарів,

И взяв городів вісімдесят по Дунаю.

И сів княжити тут в Переяславці, беручи дань з греків.

В літо 6476 [968]. Вперше прийшли на

Руську землю печеніги,

А Святослав був у Переяславці,

И закрилася Ольга із внуками своїми —

Ярополком, і Олегом, і

Володимиром — у городі Києві.

И обступили печеніги город силою великою,

И стали кількістю незчисленною побіля города,

И не можна було ні вилізти з города, ні вість послати.

И знемагали люди від голоду і без води.

И зібралися люди протилежного боку Дніпра,

И стояли в лодіях на тому березі,

И не можна було жодному з них проникнути в Київ.

Ані з города до них.

И затужили люди в городі і

не пристѹпите ѹтро подѹ городѹ, предатися и мамѹ Печенѹгомѹ?" И рече одинѹ отрокѹ: "азѹ могѹ пренти". Горожани же ради бывше, ркоша отрокѹ: "аще можеш како ити, иди". Онѹ же изыде изѹ града съ ѹздою, и хожаше сквозѹ Печенѹгы, глаголя: "не видѹ ли коня никтоже?" бѹ бо ѹмѹя Печенѹскы, и мняхѹтъ и своихѹ. И яко приближися к рѹцѹ, свѹргѹ порты съ себе, сѹхся въ Днѹпрѹ и поврѹде; и видѹвше Печенѹзи, ѹстрѹмишася на нь стрѹляюще его, и не моглоша емѹ ничтоже створити. Они же видѹвше съ оной страны, приѹхавше в лодыи противѹ емѹ, взяша и въ лодью и привезоша и къ дружинѹ; и рече имѹ: "аще не подѹстѹпите заѹтра рано подѹ городѹ, предатися имѹтъ людье Печенѹгомѹ". Рече же имѹ воевода ихѹ, именемѹ Претичѹ: "подѹстѹпимѹ заѹтра в лодьяхѹ и попадѹше княгиню и княжичи ѹмьчимѹ на сю страну и люди; аще ли сего не створимѹ, погѹбити ны имать Святолавѹ". И яко бысть заѹтра, всѹдоша в лодья, противѹ свѹтѹ вѹстрѹвиша велии трубами, и людье въ градѹ кликоша. Печенизѹ же мнѹша князя пришедша, повѹгоша розно отѹ града; изыде Олга съ вѹкы и съ людьми к лодьямѹ. И видѹвъ же князь Печенѹжьскый,

питали:
 "Чи не знайдеться хто, щоб на той бѹк мѹг дѹйти [I передати]: "Коли не підійдете ранком до города, Змушені будемо здатися печенігам"?"
 I рече один отрок: "Я зможу перейти."
 Горожани ж були раді і сказали хлопцю:
 "Якщо можеш якось іти, йди."
 Він же вийшов із города з вуздечкою в руках
 I, ходячи поміж печенігами,
 питав:
 "Чи ніхто з вас не бачив коня?" —
 I його приймали за свого, бо умів по-печенізьки.
 I коли наблизився до ріки, скинув одяг із себе,
 I кинувся в Дніпро, і пішов убрід.
 I як побачили печеніги, то кинулись за ним,
 I стріляли в нього,
 I не могли йому нічого зробити.
 I побачили на протилежному боці,
 I приїхали в лодії йому назустріч,
 I взяли його в лодію, і привезли до дружини.
 I сказав їм: "Якщо не підійдете під город завтра рано, То здадуться люди печенігам."
 I рече їм воевода їхній, на імення Претич:
 "Завтра рано в лодіях підійдем I, тайком підкравшись, візьмемо княгиню і княжичів,
 I умчимо із людьми на цей берег;
 А коли цього не зробимо, Святослав нас усіх погубить."
 I як настав ранок, посідали в лодії,

възвратися єдинъ къ воеводѣ Притичю, и рече: “кто се приде?” И рече ємѹ: “людѣ оная страны”. И рече князь Печенѣжскый: “а ты князь ли єси?” Онъ же рече: “азъ єсмь мѹжь єго, и пришелъ єсмь въ сторожехъ, а по мнѣ идеть вон вєщисленое множество”. Се же рече, грозя имъ. И рече князь Печенѣжскый Претичѹ: “бѹди ми дрѹгъ”. Онъ же рече: “тако бѹди”. И подаста рѹкѹ межю собою, и вдасть Печенѣжскый князь Претичѹ конь, саблю, стрѣлы; онъ же дасть ємѹ брони, щитъ, мечь. И отступиша Печенѣзѣ отъ города, и не бяше азѣ коня напоити, на Лыбеди Печенѣгы. И послаша Княне къ Святославѹ, глаголюще: “ты, княже, чюжей земли ницєшь и блюдєшь, а своя ся лишивъ; малѣ бо насъ не възяша Печенѣзи, и матеръ твою и дѣти твоихъ. Аще не придеши, ни оборониши насъ, да паки [насъ] възмѹтъ, аще ти жаль отъчины своя, и матеръ стары сѹща, и дѣти(и) свонхъ”. То слышавъ Святославъ, вборзѣ въсѣдъ на кони съ дрѹжиною своею, и приде къ Києвѹ, и цѣлова матеръ свою, и дѣти своя, съжалиси о бывшемъ отъ Печенѣгъ; и събра воя и прогна Печенѣгы в поле, и бысть мирно.

И на свѣтанку в труби сильно
затрубили.
И люди в городѣ закричали.
И здалося печенігам, що князь
вернувся,
И побігли урозтіч від города.
И зійшла Ольга з онуками і
людьми до лодій.
И побачив це князь печенізький,
И повернувся один до воеводи
Претича,
И рече: “Хто це прийшов?”
И відповів йому [воевода]:
“Люди з того боку.”
И рече князь печенізький: “А чи
не князь ти?”
Він же відповів: “Я муж його
И прийшов із сторожею, а за
мною іде воїв безліч.”
Це сказав, погрожуючи
печенігам.
И сказав князь печенізький
Претичу:
“Будь мені другом.”
Він же відповів: “Нехай так
буде!”
И подали руки один одному,
И дав печенізький князь
Претичу коня, шаблю і стріли,
А він дав йому кольчугу, щит і
меч.
И відступили печеніги від
города,
И не можна було коня напоїти
на Либеді через печенігів.
И послали кияни до Святослава,
кажучи:
“Ти, княже, чужу землю
шукаєш і глядиш,
А свою залишив. А нас мало не
забрали печеніги,
И матір твою, і дітей твоїх.
И якщо не прийдеш і не
захистиши нас, то таки
візьмуть.”

Похорон Ольги.
Мал. XIII (XV) ст.

969 В лѣто 6477. Рече Святославъ къ матери своей и къ бояромъ своимъ: “нелюбо ми есть в Киевѣ жити, хоцію жити в Переяславци в Дунаи, яко то есть среда земли моеи, яко тѣ вся благая сходятъся: отъ Грѣкъ паволоки, золото, вино, и овощи различьни, и ис Чеховъ, и изъ Угоръ серебро и комони, изъ Руси же скоро и воскъ, и медъ и челядь”. И рече емѹ мати: “видиши ли мя болнѹ сѹщю, камо хоцѣши отъ мене?” бѣ бо разболѣлася ѹже; рече же емѹ: “погребѣ мя, нди а може хоцѣши”. И по трехъ днехъ ѹмре Ольга, и плакася по ней сынъ ея, и внѹци ея, и людье вси плачемъ великимъ, и несѣше погребоша ю на мѣстѣ. И бѣ заповѣдала Ольга не творити трызны надъ собою, бѣ бо имѹщи прозвѹтера и тѣ похорони блаженѹ Олгѹ. Си высть предѣтекущия христьянскои земли аки дѣньница предѣ солнцемъ и аки заря предѣ

І хіба тобі не жаль своєї
отчини,
І матері старої, і дітей своїх?”
Як почув те Святослав,
швидко сів на коні
з дружиною своєю,
І прийшов до Києва,
І цілував матір свою і дітей
своїх,
І співчував про те, що
пережили від печенігів.
І зібрав воїв і прогнав печенігів
у поле,
І настав мир.

В літо 6477 [969]. Сказав Святослав матері своїй І боярам своїм: “Не люблю мені в Києві жити, Хочу жити в Переяславці на Дунаї, Бо то середина землі моєї, бо туди всі блага стікають: Від греків — паволоки, золото, вино і овочі різні, А від чехів і угрів — срібло і коні, Із Русі ж — хутра, і віск, і мед, і челядь”, І сказала йому мати: “Чи бачиш мене хвору І куди хочеш від мене?” — бо була розхворілася вже. І рече йому: “Похорониш мене — і йди куди хочеш.” І через три дні померла Ольга, І плакав за нею син її, і внуки її, І люди всі — плачем великим, І понесли і поховали її у полі. І заповіла Ольга не творити тризни над собою, Бо мала свого пресвітера, І той похоронив блаженну Ольгу. Отже, була [Ольга] предтечею христьянської землі,

свѣтомъ, си бо сияше аки луна в ноци, тако си в невѣрныхъ челоуѣцѣхъ свѣтяшеся аки бисеръ въ калѣ; калнѣ бо бѣша грѣхомъ, не омовени святымъ крещениемъ. Си бо омыся святою купѣлю, съвлечеся грѣховныя одежа ветхаго челоуѣка Адама, и въ новыи Адамъ облѣчеся, еже есть Христосъ. Мы же речемъ къ ней: радуйся, руское познание къ Богу; начатокъ примирению быхомъ. Си пѣрвое вниде въ царство небесное отъ Руси, сию бо хвалять Русини сынове, акы началницю: иво по смерти моляшеся къ Богу за Русь, праведныхъ бо душа не умирають; якоже рече Соломонъ: похваляемъ правѣдному възвеселятся людье, бесмертье бо есть память его, яко отъ Бога познаваеця и отъ челоуѣкъ. Се бо вси челоуѣци прославляють, видяще лежащю в тѣлѣ за многа лѣта; рече бо Пророкъ: прославляюща мя прославлю. О сяковыхъ бо Давидъ глаголаше: в память вѣчнѣю будеть правѣдникъ, отъ слѣха зла не убоятся; готово сер(д)це его уповати на Господа, ѣтвѣрдися сердце его и не подвижится. Соломонъ бо рече: “праведници въ вѣкы живуть, и отъ Господа мзда имъ есть и строение отъ Вышняго; сего ради примѣють царствие красотѣ и вѣнѣць доброты отъ рѣкы Господня,

Як вранішня зірка перед сходом сонця
 І як зоря перед світом,
 Отож сіяла вона, як місяць вночі,
 Так і серед людей невірних сіяла,
 Як бісер у калі.
 Кальні-бо були гріхами, не омиті святим хрещенням.
 А вона ж омилась святою купіллю,
 І скинула одяг гріховний ветхого чоловіка Адама,
 І в нового Адама одяглася, що є Христос.
 І ми звертаємось до неї:
 “Радуйся,
 руське пізнання Бога,
 Початок нашого з ним примирення.”
 А вона першою із Русі увійшла в царство небесне,
 Її й восхваляють як начинательку сини руськії,
 Бо й після смерті молиться Богу за Русь,
 Бо душі праведних не умирають, як сказав Соломон:
 “Радіють люди, похвалу воздаючи праведнику”,
 Бо безсмертя його — пам’ять.
 Оскільки визнається він і Богом, і людьми.
 Це [Ольгу] всі люди прославляють,
 Бо бачать тіло її багато років невідкладне тлінню,
 Рече-бо Пророк: “Тих, що мене прославляють, —
 Прославлю.”
 Про таких і Давид говорить:
 “У пам’яті вічній буде праведник
 І злих чуток не злякається,
 його серце живе

яко десницею защитить я и
мышцею покрыеть я".
Защитилъ бо естъ силою
блаженю Ольгу отъ про-
тивника и супостата дьявола.

970 В лѣто 6478. Святославъ
посади Ярополка в Києвѣ, а
Олга в Деревѣхъ. В се же время
придоша людие Новгородъ-
стии, просяще князя себѣ: "аще
не пойдете к намъ, то на-
лѣземъ... князя себѣ". И рече к
нимъ Святославъ: "абы кто к
вамъ шелъ". И отъпрѣся
Ярополкъ и Олгъ; и рече Доб-
рыня: "просите Володимира".
Володимиръ бо вѣ отъ
Малуши, милостьницѣ Оль-
жины; сестра же вѣ Добрыня,
отець же има Малъко Люб-
чанинъ, и вѣ Добрыня ѹи
Володимиръ. И рѣша Нов-
городци Святославъ: "вѣдай ны
Володимира". И поаша
Новгородци Володимира себѣ,
и иде Володимиръ съ Добрынею
земъ своимъ к Новгородъ, а
Святославъ къ Переяславцю.

надією на Господа,
Зміцниться серце його і буде
несхитним."
Соломон же рече: "Праведники
живуть вовіки,
І від Господа їм нагорода, і
турбота Всевишнього.
Цього ради й приймуть
царство краси
І вінець доброти із руки
Господа, який захистить їх
правицею
І покриє їх м'язами."
Захистив-бо силою блаженную
Ольгу від противника
І супостата-диявола.

В літо 6478 [970]. Свято-
слав посадив Ярополка в Києві,
а Олега в Деревах. У цей же
час прийшли люди новго-
родськії просити собі князя:
"Якщо не підете до нас, то самі
знайдемо собі князя." І рече до
них Святослав: "Аби хто йшов
до вас?" І відмовилися Ярополк
і Олег. І говорить Добрыня:
"Просіть Володимира." Воло-
димир-бо був від Малуші —
Ольжиної любимиці, сестри
Добрині, а батьком їм був
Малко Любчанин, і був Добрыня
дядьком Володимира.

І сказали новгородці
Святославу: "Дай нам
Володимира."
І взяли новгородці собі
Володимира.
І пішов Володимир з Добрынею,
дядьком своїм, у Новгород,
А Святослав до Переяславця.

971 В лѣто 6479. Прииде Святославъ Переяславцю, и затворишася Болгаре в городѣ. И изгълѣзоша Болгаре на сѣчѣ противѣ Святославѣ, и бысть сѣча велика, и одолѣвахѣ Болгаре. И рече Святославъ во емѣ своимъ: “Уже намъ здѣ пасти; потягнемъ мужьскы, братѣ и дружино!” И к вечерѣ одолѣ Святославъ, и взя городъ копьемъ, рькя: “се городъ мой”. И посла къ Грѣкомъ, глаголя: “хочю на вы ити, и взяти городъ вашъ, яко и сий”. И ркоша Грѣци: “мы недѣжи противѣ вамъ стати; но возми на насъ дань, и на дружинѣ свою, и повѣжьте ны сколько васъ, да вдамы по числѣ на головы”. Се же ркоша Грѣци, лѣстяче подѣ Русью: сѣтъ бо Грѣци мудри и до сего дни. И рече имъ Святославъ: “есть насъ 20 тысящъ”, и прирече 10 тысящъ; бѣ бо Руси 10 тысящъ толко. И пристроиша Грѣци 100 тысящъ на Святослава, и не даша дани. И поиде Святославъ на Грѣкы, и изидоша противѣ Руси. Видѣвъ же Русь и убояшася зѣло множества вои. И рече Святославъ: “Уже намъ нѣкамо ся дѣти, и волею и неволею стати противѣ: да не посраминъ земли Рускине, но ляжемы костью тѣ, и мертвы(и) бо сорома не имаеть; аще ли повѣгнемъ, то срамъ намъ; и не имамъ убѣгнѣти, но

В літо 6479 [971]. Прийшов Святослав у Переяславець, І закрилися болгари в городі. І вийшли болгари на січу проти Святослава, І була січа велика, І стали перемагати болгари. І рече Святослав воям своїм: “Невже нам тут полягти? Вдаримо ж мужньо, браття і дружино!” І до вечора одолів Святослав, І взяв город приступом, сказавши: “Це город мій!” І послав до греків зі словами: “Хочу на ви іти І взяти город ваш, як і цей.” І сказали греки: “Ми не дужі супроти вас стати, Так візьми із нас дань і на дружину свою. І скажіть нам, скільки вас, щоб сплатили ми на кожного.” Це ж говорили греки, щоб обдурити русь, Є ж бо греки мудрі й до сьогодні. І рече їм Святослав: “Є нас двадцять тисяч”, І прибавив десять тисяч, русів-бо було лиш десять тисяч. І виставили греки сто тисяч проти Святослава, І не дали дані. І пішов Святослав на греків, І вийшли вони проти русі. І коли русь побачила греків І дуже злякалась безлічі воїв, І рече Святослав: “Уже нам діватися нікуди. І волею і неволею станемо супроти: Так не посоромимо землі Руської, а ляжемо тут кістьми,

станемъ крѣпко, азъ же предъ вами пойдѹ. Аще моя глава ляжеть, тоже промыслите о себѣ". И ркоша вон: "ндеже глава твоя ляжеть, тѹ и главы наша сложимъ". И исполчишася Русь, и Грѣци противѹ, и сразистася полка, и остѹпиша Грѣци Русь, и бысть сѣча велика, и одолѣ Святославъ, и Грѣци побѣгоша; и поиде Святославъ воюя къ городѹ, и дрѹгня города разбивая, иже стоять пѹсты и до днешнього дни. И съзва царь в полатѹ бояры своя, и рече имъ: "что створимъ, не можемъ стати противѹ емѹ!" И ркоша емѹ бояре: "посли к немѹ дары, искѹсимъ и, любезнивь ли естъ златѹ или паволокамъ?" Послаша к немѹ злато, и паволокы, и мѹжа мѹдры, и рькоша емѹ: "глядай взора его, лица его, и смысла его". Онъ же вземъ дары, приде къ Святославѹ, и яко придоша Грѣци с поклономъ, рече: "въведете я сѣмо". И придоша и поклонишася емѹ, и положиша предъ нимъ злато и паволокы; и рече Святославъ, прочь зря: "похороните". Отроци же Святослави вземше похорониша. Посли же царевы възвратишася къ цареви, и съзва царь бояры, и ркоша же посланни: "яко придохомъ к немѹ и въдахомъ дары, и не позрѣ на ня, и повелѣ схоронити". И рече единъ:

Бо мертвий сорому не має.
Коли ж побіжимо, то сором
нам.
Тож не маємо втікати, а
станем крѣпко,
Я ж попереду вас піду.
А коли моя голова поляже, то
про свої думайте самі."
І сказали вої: "Де твоя голова
поляже, там і наші положим."
І ополчилася русь, а греки
супроти,
І вдарилися два війська, і
обступили греки русь,
І була січа велика, і одолів
Святослав, а греки побігли.
І пішов Святослав на столицю,
воюючи
І розбиваючи другі города, що
стоять пусті і донині.
І зібрав цар в палату бояр своїх
і рече їм:
"Що будем робити? Не
можемо встояти проти нього!"
І порадили йому бояри: "Пошли
йому дары,
І вивідаємо, чи любить він
золото і паволоки."
І послали йому золото і
паволоки з мужем мудрим,
І сказали йому: "Дивись на
погляд його, і лице, і мислі
його."
І взяв він дары і прийшов до
Святослава.
І як прийшли греки з поклоном,
сказав:
"Введіть їх сюди."
І прийшли, і поклонилися йому,
І поклали перед ним золото і
паволоки,
І рече Святослав, убік
дивлячись: "Сховайте."
І отроки Святослава взяли і
сховали,
Посли ж грецькі повернулися до
царя.
І зібрав цар бояр,

“искѹси и единою и ещѣ, послани емѹ оружье”. Они же послѹшаша его, и послаша емѹ мечь и ино оружье. И принесоша емѹ мечь. Онъ же приимъ, нача любити и хвалити и цѣловати царя. И придоша опять къ царю, и повѣдаша вся бывшая. И ркоша бояре: “лютъ сѣй мѹжь хоцетъ быти, яко имѣння небрежетъ, а оружье емлетъ; имнся по дань”. И посла царь, глаголя сице: “не ходи къ городѹ, но възми дань, и еже хоцѣши”: за маломъ бо бѣ не шель Царяграда. И вдаша емѹ дань; имашетъ же и за ѹбьеня, глаголя: “яко родъ его възметъ”. Възя же и дары многы, и възвратися в Переяславѣць с похвалою великою. Видѣвъ же мало дрѹжинны своя, рече в себе: “егда како прелѣстивше изъбьютъ дрѹжиннѹ мою и мене, бѣша бо мнози погыбли на полкѹ”; и рече “пойдѹ в Русь и приведѹ боле дрѹжинны”. И посла послы къ царевнѣ в Дерестѣрь, бѣ бо тѹ царь, рекя сице: “хоцю имѣти миръ с тобою твердъ и любовь”. Се же слышавъ царь, радъ бысть, и посла дары къ немѹ болша пѣрвыхъ. Святославъ же прия дары, и поча дѹмати съ дрѹжиною своею, рекя сице: “аще не створимъ мира съ царемъ, а ѹвѣсть царь, яко мало насъ есть, и пришедше остѹпятъ ны в городѣ; а Руская земля далече

И розповіли послані: “Як прийшли до нього
І піднесли дари, він і не глянув на них,
А наказав сховати.”
І сказав один: “Випробуй його
ще один раз:
пошли йому зброю.”
Вони ж послушали його і послали йому меч та іншу зброю.
І принесли Святославу меч.
Він же прийняв, почав любитися, і хвалити,
І вітати царя.
І знову прийшли до царя,
І розповіли йому все, як було.
І сказали бояри: “Лютій буде цей муж,
якщо багатство зневажа,
А зброю бере, — плати йому дань.”
І послав цар, щоб сказати таке: “Не йди на город,
А візьми дань і що хочеш.”
І мало не дійшов був до Царяграда.
І дали йому дань, узяв же і на убитих, кажучи:
“Візьме [за убитого] рід його.”
Взяв же і дари численні
І повернувся в Переяславець із славою великою.
Та побачив же, що мала у нього дружина, і сказав собі:
“Коли-небудь якоюсь хитрістю переб’ють дружину мою і мене,
Бо багато загинуло в поході.” І сказав:
“Піду на Русь і приведу більшу дружину.”
І послав послів до царя в Дерестол, бо там тоді цар був,
І сказав так: “Хочу мати з тобою мир міцний і любов.”
Це почувши, цар радий був

єсть, а Печенѣзи с нами ратни,
а кто ны поможетъ? Но
створимъ миръ съ царемъ, се
бо ны ся по дань ялъ, и то бѣди
доволно намъ. Аще ли начнеть
не управляти дани, то изнова
изъ Руси, съвокупивше воя
множайша первыхъ, и придемъ
къ Царюградѣ". И любя бысть
рѣчь сі дружнѣ, и послаша
лѣпшии мѹжи къ царевн; и
придоша в Дерьстеръ, и
повѣдаша царевн. Царь же
наѹтрѣя призва я, и рече царь:
"да глаголють послн Русци".
Они же ркоша: "такo глаголетъ
князь нашъ: хочю нмѣти
любовь съ царемъ Грѣцькымъ
свѣршенѹ прочая вся лѣта".
Царь же радъ бувъ, повелѣ
письцю писати на харотью вься
рѣчи Святослави; и начаша
глаголати послн вся рѣчи, и
нача писецъ писати, глаголя
снце:

"Равно дрѹгаго свѣщання,
бывшаго при Святославѣ,
велицѣмъ князи Русѣмъ, и
при Свѣнгельдѣ, писано при
Феофилѣ сенкелѣ и ко Иоанѹ,
нарѣцаемомѹ Цимьскомѹ, царю

І послав до нього дари більші
перших.
Святослав же прийняв дари,
І почав думати з дружиною
своею, і сказав так:
"Якщо не укладемо миру з
царем і узнає цар, як мало нас,
То прийде і обступить нас в
городі.
А Руська земля далеко, і
печеніги з нами воюють,
І хто нам допоможе?
Але укладемо мир з царем, він
обіцяє дань платити,
І того нам буде доволі.
А коли почне не
дотримуватись дані,
То знову із Русі, зібравши воїв
більш ніж перше,
І прийдемо до Царєграда."
І сподобались ці речі дружині,
І найліпших мужів до царя
послали,
І у Дерестол прийшли, і цареві
повідали.
Цар же ранком послів закликав,
І сказав цар: "Нехай
промовляють послн руськії."
Вони ж сказали: "Так говорить
князь наш:
Хочу мати любов з царем
грецьким,
На всі прийдешні літа
звершену."
Цар же радий був і писцеві
повелів
На хартію всі слова
Святослава записати.
І почали послн говорити всі
слова,
І писецъ почав писати,
проказуючи таке:

"Згідно другого договору,
укладеного при Святославі,
великому князеві Руському, і при
Свенельді, писаного при Феофілі
синкелі за Іоанна, званого
Цимісієм, царя грецького, в

Грѣцкомѣ, в Дерьстрѣ, мѣсяца
нѣля, индикта 14.

Азъ Святославъ, князь
Рускый, якоже кляхся, и
ѹтвѣржаю на свѣщани семъ
ротѣ свою. И хочю имѣти миръ
и свѣршенѣ любовь съ всякымъ
и великымъ царемъ Грѣць-
кимъ, и съ Васильемъ и съ
Костянтиномъ, и съ бого-
дѣхновенными цари, и съ всеми
людми вашими, иже сѣть подо
мною Русь, бояре и прочии, до
конца вѣка. Яко николиже
помышляю на странѣ вашу,
ни свираю людий, ни языка
инога приведѣ на странѣ вашу
и елико есть подѣ власть(ю)
Грѣцькою, ни на власть
Корѣсѣнскѣю, и елико есть
городовъ ихъ, ни на странѣ
Болгарскѣ. Да аще инъ кто
помыслить на странѣ вашу, да
азъ бѣдѣ противенъ емѣ и
вѣюся с нимъ. Якоже и кляхся
азъ к царемъ Грѣцьскимъ, и
со мною бояре и Русь вся, да
хранимъ правая свѣщанія. Аще
ли отъ тѣхъ самѣхъ и
преждереченыхъ не хранимъ,
азъ же и со мною и подо мною,
да имѣемъ клятвѣ отъ Бога, в
неже вѣрѣемъ, в Перѣна и вѣ
Волоса, бога скотѣя, да бѣдемъ
золотѣ якоже золото се, и
своимъ оружьемъ да иссѣчени
бѣдемъ, да ѹмремъ. Се же
имѣете во истинѣ, якоже
створихъ нынѣ к вамъ, и
написахъ на харотѣ сей и
своими печатями запеча-
тахомъ”.

Дерестолі, мѣсяца липня, индикта
14, [в літо 6479].

Я, Святослав, князь рускый,
як і клявся, так і скріпляю
договором цим клятву свою. І
хочу мати мир і справжню лю-
бов з кожним із великих царів
грецьких, із Василем, і з Кос-
тянтином, із богоданними царя-
ми, і з усіма людми вашими,
як і вся мені підвладна Русь,
бояри і інші, — до кінця віку.
Я ніколи не буду посягати на
землю вашу, ані збирати [проти
неї] людей, ані іншого народу
не приведу на землю вашу чи
на інші землі, що під владою
грецькою, ані на володіння Кор-
сунські з усіма їхніми городами,
ані на землю болгарську. А
якщо хтось інший посягне на
землю вашу, то я буду його
ворогом і битимуся з ним. Як і
клявся я царям грецьким, а зі
мною бояри і Русь вся, будемо
дотримуватися справедливого
договору. А коли порушимо
сказане тут і раніше, я і всі, хто зі
мною і піді мною, хай будемо
прокляті Богом, в якого віруємо,
Перуном і Волосом, богом скота,
і хай будемо жовті, як золото, і
нехай своїм оружжям посічені
будемо, і нехай умремо. Майте
за правду це, що обіцяю вам нині
і записав на хартії цій і своїми
печатками скріпив.”

Створивъ же миръ Свято-
славъ съ Грѣкы, и понде в
лодьяхъ къ порогомъ, и рече ему
воевода отень и Свѣнгелдъ:
“пони, княже, около на конехъ,
стоять бо Печенѣзи в
порозѣхъ”. И не послушаше его,
и понде въ лодьяхъ. Послаша
же Переяславци къ Печенѣгомъ,
глаголя: “идеть Святославъ в
Русь, въземъ имѣнье много Ѹ
Грѣкъ и полонъ бещисленъ, а с
маломъ дружины”. Слышавше
же Печенѣзи се, застѸпиша
порогы, и приде Святославъ къ
порогомъ, и не бѣ азѣ проити
пороговъ; и ста зимовать въ
Бѣловережьи; не бѣ в нихъ
брашна, и бысть гладъ великъ,
яко по полѸгривнѣ голова
коняча; и зимова Святославъ.
Веснѣ же приспѣвѣвши, понде
Святославъ в порогы.

972 В лѣто 6480. И приде
Святославъ в порогы, и напа-
де на ня Куря, князь Пе-
ченѣжьскый, и Ѹбиша Свято-
слава. И взяша головѸ его и во
лбѣ его здѣлаша чашю,
оковавше лобъ его золотомъ, и
пьяхѸ в немъ. Свѣнгелдъ же
приде къ Киеву къ Ярополку. И
бысть всехъ лѣтт княження
Святослава лѣтт 28.

Святослав уклав мир з греками
І пішов у лодіях до порогів,
І сказав йому воевода батьків,
Свенельд:
“Обійди, князю, обіч на конях,
бо стоять печеніги в порогах.”
І не послухав його, і пішов на
лодіях.
А переяславці до печенігів
послали сказати:
“Вертає Святослав на Русь з
частиною дружини,
Взявши у греків багатства
великі і полон без ліку.”
Як почули це печеніги —
зайняли пороги.
І прийшов Святослав до
порогів, і не зміг пройти їх.
І залишився зимувати у
Білобережжі.
І не було в них що їсти,
І був голод великий, що по
півгривни
за кінську голову [платили].
І так зимував Святослав.
А як весна прийшла, пішов
Святослав до порогів.

В літо 6480 [972]. І прийшов
Святослав до порогів,
І напав на нього Куря, князь
печенізький,
І убив Святослава.
І взяли голову його,
І з черепа його зробили чашу,
І, золотом окувавши, пили з
неї.
Свенельд же прийшов у Київ до
Ярополка.
І було всіх літ княження
Святослава двадцять вісім.

973 В лѣто 6481. И нача княжити Ярополкъ.

975 В лѣто 6483. Ловы дѣющю Свѣнгельдичю, именемъ Лотъ, и(с)шѣдъ бо изъ Кіева гна по звѣри в лѣсѣ; ѹзрѣ и Олегъ и рече: «кто се есть?» И ркоша емѹ: «Свѣнгельдичь», и заѣхавъ ѹби и, бѣ бо ловы дѣя Олегъ. И о томъ бысть межи има ненависть Ярополкъ на Ольга, и молвяше всегда Ярополкъ Свѣнгелдъ: «пони на брата своего и примеша власть единъ его», хотя отмѣстити сынѹ своимѹ.

977 В лѣто 6485. Понде Ярополкъ на Ольга, брата своего, на Деревьскѹю землю, и изыде противѹ емѹ Олегъ, и ополчистася; и сразившимася полкома, и повѣди Ярополкъ Ольга. И повѣгъшю же Ольгови с вон своими в городъ, рѣкомый Врѹчий, и вѣше мостъ чрезъ гроблю к воротомъ городнымъ, и тѣснячіся дрѹгъ дрѹга спехнѹша Ольга с моста въ дѣбрь, и падахѹ людѣ мнози с моста, и ѹдавиша и кони и человекѹци. И вшѣдъ Ярополкъ в городъ Ольговъ, прия волость его и посла искати брата своего; и искавшѣ его не обрѣтоша. И рече одинъ Древлѣнинъ: «азъ видѣхъ вчера, яко съпехнѹша и с моста». И посла Ярополкъ искати [его] и

В літо 6481 [973]. Почав княжити Ярополк.

В літо 6483 [975]. Полюючи, Свенельдич, на ймення Лот, вийшов із Києва на лови і гнав звіра у лісі. Побачив його [князь] Олег і питає: “Хто це?” І відповіли йому: “Свенельдич.” І, заїхавши, убив його [Олег], бо сам був на ловах. І з-за цього сталася ворожнеча між Ярополком і Олегом, а Свенельд, бажаючи помститися за сина, завжди говорив Ярополку:

“Піди на брата свого і один будеш володіти і його волостю.”

В літо 6485 [977].
 Пішов Ярополк на брата свого
 Олега у Деревьську землю,
 І виступив против нього Олег і
 ополчився.
 І була битва між військами,
 І переміг Ярополк Олега.
 І побіг Олег із воями своїми в
 город Врѹчий,
 І був міст через гроблю до
 воріт городських,
 І в тісняві, спинаючи один
 другого, зіпхнули Олега
 із мосту в рів.
 І падало багато людей з мосту,
 І душилися і коні, і люди.
 І ввійшов Ярополк у город
 Олегів,
 І захопив волость його,
 І послав шукати брата свого.
 І шукали його і не знайшли.
 І сказав один древлѣнин:
 “Я бачив учора, як із мосту
 його зіпхнули.”

волочиша трупє изъ гробли
отъ утра и до полудни, и
налѣзоша исподн Ольга подъ
трупємъ, и внесъше, положиша
и на коврѣ. И приде Ярополкъ
надъ онь, и плакася, и рече
Свенгелдѣ: «вижь, иже ты сего
хотяше». И погребоша Ольга на
мѣстѣ въ города Вручого, и єсть
могила его [8] Въручего и до
сего дни. И прія волость его
Ярополкъ. И въ Ярополка жена
Грѣкнини бѣ, и бѣше была
черницею, юже бѣ привелъ отець
его Святославъ, и вѣда ю за
Ярополка, красы дѣля лица єя.
Слышавъ же се Володимиръ в
Новгородѣ, яко Ярополкъ уби
Олга, убоюся бѣжа за море; а
Ярополкъ посади посадникъ
свой въ Новгородѣ, и бѣ
володѣя единъ в Русн.

І послав Ярополк шукати його.
І витягали трупи із рову від
ранку і до обіду,
І знайшли Олега насподі під
трупами,
І вніси, поклали його на
килімі.
І прийшов Ярополк і плакав над
ним,
І сказав Свенельду: “Дивись,
ти цього хотів.”
І похоронили Олега у полі біля
города Вручого,
І є могила його біля Вручого і
до сьогодні.
І успадкував волость його
Ярополк.
А у Ярополка жона грекinja
була,
А перед тим була вона
черницею,
І привів її був колись батько
його Святослав,
І віддав її за Ярополка, бо була
надзвичайно вродлива.
Володимир, почувши в
Новгороді, що Ярополк убив
Олега, дуже злякався і втік за
море, а Ярополк посадив
посадника свого в Новгороді і став
один володіти Руссю.

Олега Святославича зіпхнули в рив. Мал. XIII (XV) ст.

980 В лѣто 6488. Приде Володимиръ с Варягы къ Новѣгородѣ, и рече посадникомъ Ярополъчимъ: “идете къ братѣ моему и речете ему: Володимиръ идеть на тя, пристраивайся прѣтивѣ вит(и)ся”. И сѣде в Новѣгородѣ, и посла к Рогволоду, князю Полоцьскѣ, глаголя: “хощю пояти дщерь твою женѣ”. Онъ же рече дѣщери своей: “хощеши ли за Володимира?” Она же рече: “не хощю розвѣти Володимира, но Ярополка хощю”. Бѣ бо Рогволодъ перешелъ изъ заморья, и мѣше волость свою Полоцьскѣ, а Туръ Туровѣ, отъ негоже и Туровци прозвашася. И придоша отроки Володимири, и повѣ(да)ша ему всю рѣчь Рогнѣдинѣ, дщери Рогволождѣ, князя Полоцьского. Володимиръ же събра вои многы, Варягы и Словѣны, и Чюдъ и Кривичи, и поиде на Рогволода. В се же время хотяхѣ вѣсти Рогнѣдѣ за Ярополка; и приде Володимиръ на Полоцьскѣ, и ѹби Рогволода и сына его два, а дщерь его Рогнѣдѣ поя женѣ, и поиде на Ярополка. И приде Володимиръ къ Києву съ вои многими, и не може Ярополкъ стати прѣтивѣ Володимиру, и затворися Ярополкъ въ Києвѣ съ людьми своими и съ воеводою Блѣдомъ; и стояше Володимиръ обрывся на

В літо 6488 [980].

Повернувся Володимир у
Новгород з варягами

І сказав посадникам Ярополка:

“Ідіть до брата мого,

І скажіть йому: “Володимир іде
на тебе, готуйся

з ним битися”, —

І сів у Новгороді.

І послав до Рогволода, князя

Полоцького, кажучи:

“Хочу дочку твою за жону
взяти.”

Він же спитав у дочки своєї:

“Чи хочеш за Володимира?”

Вона ж рече: “Не хочу розвѣти
Володимира,

за Ярополка хочу.”

Колись-бо Рогволод прийшов із-

за моря

І волость свою мав у Полоцьку,

А Тур — у Турові, від нього ж і
туровці прозвалися,

І прийшли отроки

Володимирові,

І переповіли йому всю мову

Рогніди,

дочки Рогволода, князя

Полоцького,

І зібрав Володимир воїв багато:

варяги, і словіни,

І чудь, і кривичі —

І пішов на Рогволода.

А в цей час хотіли вѣсти

Рогніду за Ярополка.

І напав Володимир на Полоцьк,

І убив Рогволода і синів його

двох,

А дочку його Рогніду за жону

взяв,

І пішов на Ярополка.

І прийшов Володимир на Київ

із військом великим,

Дорогожичі, межн Дорогожичемъ
и Капичемъ, и єсть ровъ и до
сєго днє. Володимиръ же посла
къ Блуду, воеводѣ Ярополчу, с
лѣстью глаголя: “попріяй ми;
аще убью брата своего, имѣти
тя начну въ отца мѣсто своего,
и многу честь возмєши отъ
мене; не я бо почалъ братью
бити, но онъ; азъ же того
убояхъся и придохъ на нь”. И
рече Блудъ къ посланнымъ
Володимиро(вы)мъ: “ти въ
пріянь азъ вѣду”. О злая
лѣсть чєловѣчьская! Якоже
Давидъ глаголетъ: “ядий хлѣбъ
мой възвелчилъ єсть на мя
лєсть. Съ жебо лукавовашє на
князя лѣстью. А паки: языки
своими льщаху; сѣди имъ, Боже,
да отпадуть отъ мысли
своихъ по множеству нечєстья
изърини я, яко прогнѣваша тя,
Господи. И паки то же рече
Давидъ: мужи крови льстиви не
припловятъ дний своихъ. Се
єсть свѣтъ золь, еже
свѣщеваютъ на кровопролитѣ;
то сѣть неистовин, иже
примѣше отъ князя или отъ
господина своего чєсть и дары,
ти мыслять о главѣ князя
своего на погубление, горьше
сѣть таковыи бѣсовъ: якоже и
Блудъ предасть князя своего,
примъ отъ него чєсти многы,
сь бо вѣсть повиненъ кровитой.
Се бо Блудъ затворивъся съ
Ярополкомъ, слаше къ
Володимирѣ часто, вєля єму

И не зміг Ярополк йому опір
вчинити,
И сховався Ярополк у Києві
Із людьми своїми і з воеводою
Блудом.
И стояв Володимир,
окопавшись, на Дорогожичі,
И є рив той і до сьогодні — між
Дорогожичем і Капичем.
И послав Володимир до Блуда,
воеводи Ярополка,
Із улєсливістю кажучи:
“Поспріяй мені,
И, коли уб’ю брата свого, за
батька рідного тебе матиму,
И велику чєсть від мене
матимєш,
И не я розпочав братовбивство,
а він,
И я, боячись того, і прийшов на
нього.”
И рече Блуд через посланих
Володимиром:
“Буду тобі я другом.”
О зла підступність людська?
Як Давид говорить:
“Жерущий хлїб мій обманув
мене.”
А цей обманом задумав
підступність проти свого
князя.
И ще: “Язиком своїм
обманювали — суди їх, Боже,
И хай відмовляться від
замислів своїх,
И за безліччю безчєстя їхнього
— отвергни їх,
Бо вони прогнївили тебе,
Господи.”
И ще про те сказав Давид:
“Мужі крові підступної не
проживуть і половини днів
своих.”
Це світ зла, що віщує
кровопролиття,

пристѣпати къ городѣ бранью,
самъ мысля ѹбити Ярополка;
гражаны же нѣлзѣ ѹбити его.
Блѣдъ же не възмогъ, како бы
и погѣбити, замысли лѣстью,
веля емѣ не изълазитъ на брань
изъ града; и рече же Блѣдъ
Ярополкѣ: “Киянѣ слются къ
Володимирю, глаголюще:
пристѣпай къ городѣ бранью,
яко предамы ти Ярополка;
повѣгни изъ града”. И послуша
его Ярополкѣ, и вѣжа изъ града,
и пришедъ затворися въ градѣ
Роднѣ на ѹстьи Рѣси, а
Володимирѣ вниде в Киевѣ и
осѣдяхѣ Ярополка в Роднѣ, и вѣ
гладъ великъ в немѣ; и есть
притча и до сего дне: вѣда аки
в Роднѣ. И рече Блѣдъ
Ярополкѣ: “видиши ли, колко вои
ѹ брата твоего? намѣ ихѣ не
перебороти; и твори мирѣ съ
братомѣ своимѣ”; лѣстя подѣ
нимѣ се рече. И рече Ярополкѣ:
“тако вѣди”. И посла Блѣдъ къ
Володимерѣ, глаголя: “яко
сѣбься мысль твоя, яко приведеѣ
Ярополка к тебѣ, и пристрой
ѹбити и”. Володимирѣ же то
слышавѣ, вѣшедъ вѣ дворѣ
теремный отень, о немѣже
преже сказахомѣ, сѣде тѣ с вои
и сѣ дружиною своєю. И рече
Блѣдъ Ярополкѣ: “пони къ
братѣ своемѣ и рѣци емѣ: что
ми ни вдаси, то язѣ примѣ”.
Понде же Ярополкѣ, и рече емѣ
Варяжько: “не ходи, княже,
ѹвьють тя; повѣгни в

То безумці, що приймають від
князя чи пана свого
честь і дари,
А помишляють погубити
життя князя свого,
Такії гірше нечистої сили.
Так-от і Блуд зрадив князя
свого, хоч мав від
нього багато честі,
А став повинний у крові його.
Цей Блуд зачинився з
Ярополком,
А сам часто посилав до
Володимира,
Закликаючи його город
приступом брати,
А сам замишляв у цей час
убити Ярополка,
Боячись, що через горожан
убити його не зможе.
І таки Блуд не зміг погубити
його,
І замислив підступність,
І радив йому не виходить на
битву із города.
І сказав же Блуд Ярополку:
“Кияни посилають до
Володимира і говорять:
“Бери город приступом, і ми
видамо тобі Ярополка”, —
Тікай із города.”
І послухав його Ярополк, і утік
із города.
І, прийшовши, закрився в
городі Родині в гирлі Росі,
А Володимир ввійшов у Київ і
обложив Ярополка у Родні.
І був голод великий у Родні,
І до сьогодні є притча: “Біда,
як у Родні.”
І сказав Блуд Ярополкові:
“Чи бачиш, скільки воїв у
брата твого?
Нам їх не перебороти,
Заключай мир із братом
своїм!”

Печенѣгы и приведеши воя"; и не послѹша его. И приде Ярополкъ къ Володимирѹ, и яко полѣзе въ двѣри, подъяста и два Варяга мечема подъ пазѹсѣ; Блудъ же затвори двѣри и не дастъ по немъ внити своимъ. И тако ѹбьенъ бысть Ярополкъ. Варяжко же видѣвъ, яко ѹбьенъ бысть Ярополкъ, вѣжа съ двора в Печенѣгы и много воева с Печенѣгы на Володимира, и одва приваби и заходивъ к немѹ ротѣ. Володимиръ же залѣже женѹ братьню Грѣкиню, и вѣ не праздна, отъ нея же роди Святополка. Отъ грѣховнаго во корене злый плодъ бываеть, понеже была вѣ мати его черницею, а второе, Володимиръ залеже ю не по бракѹ; прелюбодѣйчиць бысть ѹво, тѣмъже и отець его не любяше, вѣ во отъ двою отцю, отъ Ярополка и отъ Володимира. Посемъ рѣша Варязи Володимирѹ: "се градъ нашъ, и мы прияхомъ и, да хоцѣмъ имати откѹпъ на нихъ по 2 гривнѣ отъ челоуѣка". И рече имъ Володимиръ: "пожъдете, да же вы кѹны сверѹтъ, за мѣсяць". И жьдаша за мѣсяць,

И, кажучи це, брехав йому.
 І сказав Ярополк: "Хай буде так!"
 І послав Блуд до Володимира,
 кажучи:
 "Так от, збудеться твій намір, як приведу до тебе Ярополка.
 І приготуйся убити його."
 Володимир же, те почувши, вийшов у двір батьківського терема,
 Про нього раніш ми сказали,
 І засів тут із воями і з дружиною своєю.
 І говорить Блуд Ярополку:
 "Йди до брата свого і скажи йому:
 "Що не даси мені, те я прийму."
 І пішов Ярополк, а Варяжко йому говорить:
 "Не йди, княже, уб'ють тебе, втечи до печенігів і приведеш воїв."
 І не послухав його.
 І прийшов Ярополк до Володимира.
 І як тільки ввійшов у двері, —
 І два варяги підняли його мечами під паху.
 Блуд же зачинив двері і не дав за ним ввійти своїм.
 І так був убитий Ярополк.
 Варяжко ж бачив, як був убитий Ярополк,
 І втік із двору до печенігів,
 І довго воював з печенігами проти Володимира,
 І ледве привабив [Володимир на свій бік Варяжка],
 І дав йому клятвену обіцянку.
 Володимир же заліг із жінкою брата — гречанкою,
 І була вона вагітна,
 І народився від неї Святополк.
 А від гріховного кореня поганій плід буває,

и не дасть имъ, и рѣша Варязи:
 “сѣльстилъ еси намъ, да
 покажи ны пѣть въ Грѣкы”; онъ
 же рече: “идете”. Изъбра отъ
 нихъ мужа добры и смыслены
 и храбѣры, и раздая имъ грады;
 прочин же идоша Царюградѣ. И
 посла предъ ними послы, глаголя
 сице цареві: “се идѣтъ к тебѣ
 Варязи, не мози ихъ дѣржати
 в городѣ, или то створятъ ти
 въ градѣ, яко здѣ, но расточи
 я раздно, а семо не пѣщай ни
 единого”. И нача княжити
 Володимиръ въ Киевѣ одинъ,
 и постави кѣмиры на холмѣ
 внѣ двора теремнаго: Перуна
 деревяна, а голова его серебряна,
 а ѡсѣ золотъ, и Хорѣса, и
 Дажьбога, и Стривога, и
 Сѣмарьгла, и Мокошь. И
 жряхѣ имъ, наричѣще боги, и
 привожахѣ сыны своя, и жряхѣ
 вѣсомъ, и осквѣрняхѣ землю
 требами своимі, и осквѣрнися
 требами земля Руская и холми
 ть. Но преблагый Богъ не
 хотѣя смерти грѣшникомъ; на
 томъ холмѣ нынѣ церкви
 есть святаго Василья, якоже
 послѣдѣ скажемъ. Мы же на
 преднее възвратимся.

Оскільки була його мати
 черницею,
 А по-друге, Володимир заліг із
 нею не в шлюбі,
 як прелюбодійник,
 А тому і батько не любив
 Святополка,
 Бо був неначе від двох батьків
 — від Ярополка
 і від Володимира.
 Через якийсь час варяги
 сказали Володимиру:
 “Цей город наш, ми його
 захопили
 І хочемо взяти відкуп з
 горожан: по дві гривни з
 кожного.”
 І рече їм Володимир:
 “Пождіть, хай же за місяць
 зберуть вам куні.”
 І ждали місяць, і не дав їм.
 І сказали варяги: “Збрехав ти
 нам,
 То покажи нам шлях у греки.”
 Він же сказав: “Ідіть!”
 І вибрав із них мужів добрих, і
 розумних, і хоробрих,
 І роздав їм городи, а інші ж
 пішли до Царєграда.
 І послав перед них послів
 сказати таке цареві:
 “Се ідуть до тебе варяги, не
 маєш тримати їх в городі,
 А то накоять тобі в городі,
 як тут,
 І розсели їх порізно, а сюди не
 пускай жодного.”
 І почав княжити Володимир у
 Києві один,
 І поставив кумирів на горі за
 теремним двором:
 Перуна дерев’яного, а голова
 його срібна, а вус золотий,
 І Хорса, і Дажбога, і
 Стривога, і Сімаргла, і Мокош.
 І жертви їм приносили,
 називаючи богами,
 І приводили до них синів своїх,
 І жертви приносили бісам,
 І оскверняли землю требами

Перун у Києві.
Мал. XIII (XV) ст.

Володимиръ же посади Добрыню ѡя своего в Новѣ-городѣ; и пришедъ Добрыня Новѣгородѣ, постави Перуна кѹмиръ надъ рѣкою Волховомъ, и жряхѹть емѹ людье Новгородьстни акы Богѹ. Бѣ же Володимиръ повѣженъ похотью женьскою, быша емѹ водимыя: Рогънѣдъ, юже посади на Лыбеди, идеже есть нынѣ селце Передславино, отъ неяже роди 4 сыны: Изеслава, Мьстислава, Ярослава, Всеволода, и 2 дщери;

своїми.

І осквернялася требами земля
Руська

І гора та.

Але преблагий Бог не хоче смерті грішників. На тій горі нині стоїть церква святого Василя, як про це пізніше скажемо. Ми ж повернемося до попереднього.

Володимир же посадив Добриню, дядька свого, в Новгороді. І коли Добриня прийшов у Новгород, поставив над річкою Волховом Перуна кумир, і приносили йому жертви люди новгородські, як Богу.

Володимир же був переможений пожадливістю до жінок.¹ Були до нього приведені: Рогніда, що жила на Либеді, де нині село Передславино, вона народила йому чотири сини: Ізяслава, Мстислава, Ярослава,

¹ Рогніда зневажала Володимира, відмовившись за звичаєм роззуті нареченого і цим виявити покірність майбутньому чоловікові. Пиха Рогніди пояснювалася походженням Володимира: він був сином князя і рабині — Ольжиної ключниці Малуші. Полоцька княжна хотіла вийти заміж за князівської крові Ярополка, а не “робичича” Володимира.

Рогніда була другою жоною Володимира. Від неї він мав чотирьох синів (Ізяслава, Ярослава, Всеволода, Мстислава) та двох дочок — Передславу (була видана за чеського князя Болеслава III Рудого) та Премиславу (була видана за угорського принца Ласло Сара Лисого).

Через якийсь час Володимир збайдужів до Рогніди і вона вирішила помститися за батька, братів і за себе і вбити Володимира, але не зуміла цього зробити. Після цього князь вирішив убити її, та, коли зайшов до світлиці Рогніди, дорогу йому перегородив навчений матір'ю найстарший семирічний син Ізяслав з мечем у руках і сказав: “Отче, ти думаєш, що ти тут сам”. Цими словами він застеріг, що помститься за матір. За порадою бояр Володимир виділив Рогніді і синові полоцьку волость, її отчину. В народі Рогніду прозвали Гореславою.

Літописи говорять, що “Володимир же був переможений пожадливістю до жінок”. Він щонайменше був сім разів одружений і від цих шлюбів мав 12 синів і 4 дочки: Вишеслав — від вяржки Олави, чотири сини і дві дочки — від Рогніди.

отъ Грѣкини Святополка; отъ Чехыни Вышеслава, а отъ другия Святослава [и Станислава]; отъ Болъгарыни Бориса и Глѣва; и наложьницъ 8 него 300 въ Вышегородѣ, 300 в Бѣлгородѣ, а 200 на Берестовѣмъ в сельци, еже зовѣтъ и нынѣ Берестовое. И вѣ несытъ блѣда, и приводя к себѣ мужьскыя жены и дѣвци растля я; вѣ во женолюбецъ, яко и Соломонъ, вѣ во женъ 8 Соломона, рече, 700, а наложницъ 300. Мудръ же вѣ, а наконѣць погнѣе; съ же вѣ невѣгласъ, наконѣць обрѣте спасение. Велии во Господь, и велья крѣпость его, и разумъ его нѣсть числа! зло во естъ женьская прелѣсть, якоже рече Соломонъ, покаявся о женахъ: не внимати злѣ женѣ; медъ во каплетъ отъ ѹстъ ея, жены любодѣйца, во время наслаждаетъ твой гортань, послѣдѣже горьчѣе желчи обрящеши; прилѣпляющаяся ей смертью въ адъ; на пѣти во животъныя не находитъ, блѣдна во теченья ея, и неблагоразумна. Се же рече Соломонъ о прелюбодѣйцахъ; о добрыхъ же женахъ рече:

Всеволода — і дві дочки. Від гречанки мав Святополка, від чешки — Вишеслава, а від другої [чешки] — Святослава і Станіслава. Від болгарки — Бориса і Гліба. І наложницъ було у нього триста в Вишгороді, триста в Білгороді і двісті на Берестовім в невеликому селі, яке і нині називають Берестове, і був ненаситним у блуді, і приводив до себе заміжніх жінок, і дівциъ розбещував, бо був жонолюбецъ, як і Соломон, бо було у Соломона, кажуть, сімсот жон, а наложницъ — триста. Мудрий же був, а врешті-решт загинув. Цей же був невіглас, а в кінці кінців придбав собі вічне спасіння. “Великий-бо Господь, і велика міць його, і розум його безмежний!..” Жіночі зваби — зло, як сказав, покаявшись, Соломон про жінок: “Не звертай уваги на злу жінку; крапають солодош губи блудниці, лише короткий час усолоджує вона гортань твою, а після гіркоту жовчі відчуєш. Той, хто входить до неї, не вернеться, після смерті його стежка в ад. По стежці життя

Святополк — від грекині, дружини брата Ярополка, Святослав і Станіслав — від четвертого шлюбу з чехинею Малфрідь, Борис і Гліб — від п’ятого шлюбу з болгаркою. Невідомо, чи мав дітей від шостого шлюбу в 988 р. з дочкою візантійського імператора Анною. Після смерті Анни в 1011 р. Володимир одружився всьоме з дочкою німецького графа Аделлю, від шлюбу з якою мав синів Позвізда і Судислава та двох дочок: Добронігу-Марію (була віддана за польського короля Казимира I Відновителя). Ім’я ще однієї дочки невідоме (була видана заміж за німецького маркграфа Бернгарда II).

дражьши єсть каменя многоцѣннаго; радѣется о ней мѹжь єя, дѣется во мѹжеви своемѹ благо все житѣе; обрѣтши волнѹ и ленѹ, створить благопотрѣбная рѹкама своимѹ; бысть яко корабль, кѹплю дѣюще, издалеча събираеть севѣ богатство; и вѣстаеть из ночи, и даеть брашно домѹ и дѣло рабынямѹ; видѣвши тяжание кѹповаше, отъ дѣлѹ рѹкѹ своею насадить тяжание; препоясавши крѣпко чресла своя, и ѹтвѣрди мышци свои на дѣло, и вкѹси, яко добро дѣлати, и не ѹгасаеть свѣтильникѹ єя всю ночь; рѹцѣ свои простираеть на полезная, локти же свои ѹтвѣржаеть на веретено; рѹцѣ свои отвѣржаеть ѹбогимѹ, плодѹ же простре нищимѹ; не печеться о домѹ своемѹ мѹжь єя, егда кдѣ бѹдеть; сѹгѹба одѣнья створить мѹжю своемѹ, очервлена и багѣряна севѣ одѣнья; вѣзоренѹ бываеть вѣ вратѣхѹ мѹжь єя, вєгда аще сядеть на соньмищи съ старци и съ жители земля; опоны створи и отдасть в кѹплю; ѹста же своя отвѣрзе смыслено, и вѣ чинѹ молвить языкомѹ своимѹ; вѣ крѣпость и в лѣпотѹ облечєся; милостыня єя вѣздвигоша, чада єя овогатѣша, и мѹжь єя похвали ю; жена бо разумлива благословлена єсть, боязнь же Господню да хвалить; дадите єй

не йде вона, бо блудлива течія життя її і нерозважлива.” Це сказав Соломон про блудницю, про чеснотних же жінок говорить: “Дорожчі за каміння коштовне. Радіє із неї муж її, бо робить мужу своєму благо все життя. Придбає вовну і льон, створить усе необхідне руками своїми. Подібна кораблеві торговому, здалеку збирає собі багатство. І встає з ночі, і годує сім’ю свою, і дає роботу рабіням. Побачить поле — купує, руками власними засіє поле. Кріпко стан свій перев’язавши, силу рук віддасть праці. І відчуває, що добро творить. І не згасає всю ніч її світильник. Руки свої прикладає до корисного, лікті ж свої віддає веретену, долоні рук розкриває для вбогих, подасть плід жебракові. Не печеться про дім свій муж її, де б він не був. Винятковий одяг пошіє мужу своєму, а червлений і багряний одяг — для себе. Помітний буває на воротах муж її, а особливо коли сяде на зібранні із старійшинами і жителями землі. Покривала зробить і віддасть на продаж. Вуста ж свої розкриває розумно і до ладу мовить язиком своїм. В силу і красу одяглась вона. Милість підносить її, діти її збагачують, і муж хвалить її. Розумна жона — благословенна, і хай похваляє

отъ плода ѹстѣнѹ ея, да хвалять въ вратехъ мужа ея.

981 В лѣто 6489. Иде Володимиръ к Ляхомъ и зая грады ихъ, Перемышль, Червенъ и ины города, иже сѹть и до сего дне подъ Руссю. Семъ же лѣтѣ и Вятичи повѣди, и възложи на ня дань отъ плѹга, якоже отець его ималъ.

982 В лѣто 6490. Заратишася Вятичи, и иде на ня Володимиръ, и повѣди я въторое.

983 В лѣто 6491. Иде Володимиръ на Ятвягы, и взя землю ихъ. И приде къ Києвѹ, и творяше требѹ кѹмиромъ с людьми своими; и ркоша старци и бояре: “мечемъ жревий на отрока и дѣвицю; на него же падеть, того зарѣжемы богомъ”. И вѣше Варягъ одинъ, вѣ дворъ его, идеже вѣ церкви свѣтыя Богородица, юже създа Володимиръ; вѣ же Варягъ тѣ пришелъ отъ Грекъ, и дѣржаше вѣрѹ втайнѣ крестьянскѹю; и вѣ ѹ него сынъ красенъ лицемъ и дѹшею, и на сего паде жревий, по зависти дьяволи. Не тѣрпяше бо дьяволъ, власть имѣя надъ всеми; сѣи вѣше емѹ акы тѣрнъ въ сердци, и тѣшася потревити оканный и наѹсти люди. И рѣша пришедѣша послании к немѹ: “яко паде жревий на сынъ твой, изволиша бо и вози сѣбѣ; да

страх божий. Дайте їй від плоду вуст її, і хай прославляють на воротах мужа її.”

В літо 6489 [981]. Пішов Володимир на ляхів і захопив города їхні Перемишль, Червен й інші города, які й до сьогодні під Руссю. Цього ж року і в’ятичів перемиг, і наклав на них дань від плуга, як і отець його брав.

В літо 6490 [982]. Повстали дружно в’ятичі, і пішов на них Володимир, і перемиг їх вдруге.

В літо 6491 [983]. Пішов Володимир на ятвягів і взяв землю їхню. І повернувся до Києва, і приніс жертву кумирам з людьми своїми. І сказали старійшини і бояри: “Мечем жереб на отрока і дівицю, на кого впаде, того і заріжемо в жертву богам.” І був варяг один, був двір його, де зараз церква святої Богородиці, яку збудував Володимир. Варяг той прийшов колись від греків і таємно сповідував віру християнську. І був у нього син — красень на вроду і душею, і на нього, із зависті диявола, впав жереб. Не терпів його диявол, бо мав владу над усіма, а цей був йому як тернина в серці, і тужився згубити його окаянный, і науськав людей. І прийшли посланці до нього і сказали: “Як випав жереб на твого сина, то вибрали його собі боги, щоб ми принесли його в

створимъ тревѹ богомъ". И рече Варягъ: "не сѹть вози, но древо; днесъ есть, а ѹтро изъгнило есть; не ядятъ бо, ни пьютъ, ни молвятъ, но сѹть дѣлани рѹками въ древѣ, сокирою и ножемъ; а Богъ единъ есть, емѹже слѹжатъ Грѣци и кланяются, иже створилъ небо и землю, и человекѹ, и звѣзды, и солнце, и лѹнѹ, и далъ есть жити на земли; а си вози что сдѣлаша? сами дѣлани сѹть; не дамъ сына своего бѣсомъ". Они же шедъше повѣдаша людемъ; они же вземъше оружье, поидоша на нь и разъяша дворъ около его; онъ же стояше на сѣнехъ съ сыномъ своимъ. Рѣша емѹ: "дай сына своего, дамы и богомъ". Онъ же рече: "аще сѹть вози, то единого себе послють бога, да помѹтъ сына моего; а вы чѹмъ перетеревѹете имъ?" И кликнуша, и посѣкоша сѣни подъ ними, и тако повиша я, и не свѣсть никтоже, кде положиша я. Бяхѹ бо человекѹци тогда неведгаси (и) погани; и дьяволъ радовашеся семѹ, не вѣды, яко близъ погибель хотяше быти емѹ. Тако бо и пре(дъ)тѣщашеся погубити родъ хрестьянскый, но прогонимъ быше крестомъ честнымъ во иныхъ странахъ. Здѣ же мняшеся оканьный, яко здѣ ми есть жилище; здѣ бо не сѹть ѹчили апостоли, ни пророци прорекъли. Не вѣдый Пророка

жертву богам." І рече варяг: "Не боги то, а дерево. Сьогодні є, а завтра згнило. Не їдять-бо, не п'ють, не говорять, а зроблені руками з дерева, сокирою і ножем. А Бог один, йому служать і поклоняються греки, він сотворив небо, і землю, і чоловіка, і зорі, і сонце, і місяць, і дав життя на землі, а ці боги що зробили? Самі зроблені. Не дам сина свого бісам." Посланці пішли і розповіли людям. Вони ж взялися за оружжя, пішли на нього і рознесли його двір, а він стояв на сінях із сином своїм. Сказали йому: "Дай сина свого, дамо його богам." Він же відповів: "Якщо вони боги, то хай пошлють одного собі бога і візьмуть сина мого. А ви чому їм жертви приносите?" І гукнули, і порубали сіни під ними, і так їх убили. І не знає ніхто, де їх поклали. Бо були тоді люди невігласами, поганями. І диявол радів цьому, не знаючи, як близько уже його погибель. Так він намагався згубити рід християнський, але прогнаний був хрестом чесним в інших землях. Тепер же думав окаянний, що тут собі знайде пристанище, бо тут ні апостоли не навчали, ні пророки не пророкували. Не відав, що пророк сказав: "І назову не моїх людей моїми людьми", а про апостолів же сказано: "По всій землі розійшлися повчання їхні,

глаголюща: и нареку не люди моя люди моя; о апостолѣхъ же рече: во всю землю изидоша вѣщания ихъ, и в конѣць вселенныя глаголи ихъ. Аще бо и тѣломъ апостоли сѣть здѣ не были, но учения ихъ яко трубы гласять по вселенной въ цѣрьквахъ. Ихъже ученьемъ повѣщаемъ противнаго врага, попирающе подъ нозѣ; якоже попраста и снѣ отъченика, и примѣша вѣнѣць небесный съ святыми мученики и съ праведными.

984 В лѣто 6492. Иде Володимиръ на Радимичи. И бѣ ѹ него воевода Волчий Хвостъ, и посла предъ собою Володимиръ Волчия Хвоста; и срѣте Радимичи на рѣцѣ Пищанѣ (и) повѣди Волчий Хвостъ Радимичи; тѣмъ и Русь корятея Радимичемъ, глаголюще: Пѣщаньци Волчьья Хвоста вѣгають. Быша же Радимичи отъ рода Ляховъ, и пришедше тѣ ся вселиша, и платяте дань в Русь, и повозъ везѣть и до сего дне.

985 В лѣто 6493. Иде Володимиръ на Болгары съ Добрынею ѹемъ своимъ в лодьяхъ, а Торкы берегомъ приведе на конехъ, и тако повѣди Болгары. И рече Добърня Володимирѹ: “сѣглядахъ колодникъ, и сѣть вси в сапозѣхъ; снѣ дань намъ не платити, пойде вѣ искать лапотникъ”. И сѣтвори миръ Володимиръ с Болгары, и

і до кінця вселенної — слова їхні.” А якщо і самі апостоли тут не були, то учення їхнє, як звуки труби у вселенній, лунає в церквах, їхнім ученням перемагаємо богопротивного ворога, кидаючи його під ноги. Так же перемогли його цїї два мученики і прийняли вінець небесний нарівні із святими мучениками і праведними.

В літо 6492 [984]. Пішов Володимир на радимичів. І був у нього воевода Вовчий Хвіст. І послав Володимир поперед себе Вовчого Хвоста. І зустрів він радимичів на ріці Пищаній, і переміг радимичів Вовчий Хвіст. А тому і дражняте русь радимичів, приказуючи: “Пищанці від вовчого хвоста тікають.” Були ж радимичі лядського роду, і, прийшовши, поселились тут, і платяте данину Русі, і повоз возяте і до сьогодні.

В літо 6493 [985]. Ходив Володимир на болгар в лодіях із дядьком своїм Добрынею, а торків провів берегом на конях. І так переміг болгар. І сказав Добрыня Володимирѹ: “Оглядав колодників, а вони всі в сапозях. Ці данину нам не платитимуть, підемо шукати лапотників.” І уклав Володимир мир з болгарами, і поклялися один другому, і сказали болгар:

ротъ заходиша межн собою, и рѣша Болгаре: “толи не вѣди мира межн нами, оли же камень начнеть плавати, а хмель грязнѣти”. И приде Владимиръ къ Киевѣ.

986 В лѣто 6494. Приидоша Болгаре вѣры Бохъмичи, глаголюще: “яко ты князь еси мудръ и смысленъ, и не вѣси закона; да вѣрѣи въ законъ нашъ и поклонися Бохъмитѣ”. Рече Владимиръ: “кака естъ вѣра ваша?” Они же рѣша: “вѣрѣемъ Богѣ; а Бохъмитъ ны ѣчитъ, глаголя: обрѣзати ѣды тайныя, а свинины не ѣсти, а вина не пити, и по смерти съ женами похоть творити блѣднѣю; дасть Бохъмитъ комѣждо по семидесять женъ красныхъ, и избереть единѣ краснѣ и всѣхъ красотѣ възложитъ на единѣ, и та бѣдетъ емѣ жена; здѣ же, рече, достонть блѣдъ творити всякый; на семъ же свѣтѣ аще бѣдетъ кто ѣбогъ, то и тамо; аще ли богатъ естъ здѣ, то и тамо”; и нна многа леств, еяже не лзѣ писати срама ради.

Владимиръ же слѣшаше ихъ, бѣ во самъ любяше жены и блѣженне многое, и послѣшаше сладъко; но се бѣ емѣ не любо, обрѣзание ѣдовъ, и о яденнн свинныхъ мясъ, а о питънн отнннюдъ; рекъ: “Рѣси веселье питъе, не можемъ безъ того быти”.

“Тоді миру між нами не буде, коли камінь почне плавати, а хміль тонути.” І повернувся Володимир до Києва.

В літо 6494 [986].

Прийшли болгари магометанської віри, кажучи: “Ти князь мудрий і розумний, а закону не знаєш. Віруй у наш закон і поклонися Бохмиту.” Володимир запитав: “Яка ж ваша віра?” Вони ж відповіли: “Віруємо богу, а Бохмит нас навчає, наказуючи: робити обрізання, а свинини не їсти і вина не пити, а з жінками і після смерті похотіння блудні творити можна: дасть Бохмит кожному по сімдесят жон красних, і вибере одну найвродливішу, і красу всіх їй віддасть, і вона буде йому жона. Тут же, говорить, належить безперешкодно віддаватися всякому блуду. Якщо хтось на цьому світі бідний, то і на тому. Якщо хто багатий гут, то і там.” І іншої багато брехні говорили, про яку і писати соромно.

Володимир же слухав їх, бо і сам любив жінок і грішив з ними багато, і вислухав з насолодою. Але ось це було йому не любо: обрізання, заборона їсти свинину, а особливо заборона випивати. Сказав: “Для Русі пиття — веселість, не можемо без того бути.”

Посемъ же придоша Нѣмци отъ Рима, глаголюще: “яко придохомъ послани отъ папежа”; и ркоша емъ: “реклъ ти папежь: земля твоя яко земля наша, а вѣра ваша не акы вѣра наша; вѣра во наша свѣтъ есть, кланяемъся Богъ, иже створи небо и землю, и звѣзды, и мѣсяць, и всяко дыханіе, а вози ваши древо сѣть”. Володимиръ же рече: “какая есть заповѣдь ваша?” Они же рѣша: “поцѣние по силѣ; аще кто пьетъ или ѣсть, все въ славу Божию, рече учитель наш апостолъ Павелъ”. Рече же Володимиръ Нѣмцемъ: “идете опять, яко отци наши сего не прияли сѣть”. Се слышавше Жидове Козарстни придоша, ркѣще: “слышахомъ, яко приходша Болъгаре и Хрестьяни, учаще тя каждо ихъ вѣрѣ своей; Хрестьяни во вѣрѣють, его же мы распяхомъ; а мы вѣрѣемъ единъ Богъ Аврамовъ, Исаковъ, Ияковлю”. И рече Володимиръ: “что есть законъ вашъ?” Они же рѣша: “обрѣзатися, и свинины не ясти, ни заячины, суботѣ хранити”. Онъ же рече: “то кде есть земля ваша?” Они же рѣша: “въ Иерусалимѣ”. Онъ же рече: “то тамо ли есть нынѣ?” Они же рѣша: “разгнѣвалъся Богъ на отци наши, и расточи ны по странамъ грѣхъ ради нашихъ, и предана бысть земля наша

Після цього прийшли німці від Риму, кажучи: “Ми прийшли як посланці від папи.” І сказали Володиміру: “Говорив тобі папа: земля твоя — як і земля наша, а віра ваша не така, як віра наша. Бо наша віра — світло, кланяємося Богу, що сотворив небо, і землю, і зорі, і місяць, і все, що дихає, а ваші боги — дерево.” Володимир же рече: “А яка заповідь ваша?” Вони ж відповіли: “Піст, по можливості, а коли хто п’є чи їсть, — все на славу божу, — говорить учитель наш апостол Павло.” Сказав Володимир німцям: “Ідіть, звістки прийшли, бо й батьки наші не прийняли цього.”

Це почули козарські жиди і, прийшовши до Володимира, сказали: “Чули ми, що приходили до тебе болгари і християни і кожний навчав тебе своєї віри. Християни вірують в того, кого ми розп’яли, а ми віруємо в єдиного бога Аврама, Ісака, Якова.” І рече Володимир: “Який закон ваш?” Вони ж відповіли: “Обрізатися, і свинини і заячини не їсти, суботу берегти.” Він же запитав: “А де земля ваша?” Вони ж відповіли: “В Іерусалімі.” Він же перепитав: “То чи там вона і нині?” Вони ж відповіли: “Розгнівався бог на батьків наших і розсіяв нас за гріхи наші по світу, а землю нашу віддав християнам.”

Хрестьяномъ”. Володимиръ же рече: “то како вы инѣхъ учите, а сами отвѣржени Бога? Аще вы Богъ любилъ васъ, то не высте расточени по чюжимъ землямъ; еда и намъ тоже мыслите зло пріяти?” Посемъ же прислаша Грѣци къ Володимирѣ философа, глаголюще сице: “слышахомъ, яко приходили сѣть Болгаре, учаще тя пріяти вѣрѣ свою, ихъже вѣра осквѣрняеть небо и землю, иже сѣть проклятѣ паче всѣхъ человекъ, уподобльшеся Содомѣ и Гоморѣ, на няже пѣсти Богъ камѣнь горѣщее, и потопи я и погрязоша; яко и снхъ ожидаетъ день погивели ихъ, егда придетъ Богъ сѣдити на землю и погубити вься творящая безаконье и сквѣрны дѣющая; си бо омывають оходы своя, поливавшеся водою, и въ ротъ вливають, и по брадѣ мажутся, наричюще Бохмита; такоже и жены ихъ творять тѣ же сквѣрнѣ и ино же пѣще, отъ совокупления мужьска вкушаютъ”. Си слышавъ Володимиръ, плюну на землю, рекъ: “не чисто естъ дѣло”. Рече же философъ: “слышахомъ же и се, яко приходиша отъ Рима Немци учить васъ к вѣрѣ своей, ихъже вѣра с нами мало же развращена, слѣжатъ бо опрѣснокы, рекше оплатъкы, ихъже Богъ не преда, но повелѣ хлѣвомъ слѣжити, и преда

Володимир же рече: “То як ви інших учите, а самі отвергнуті богом? Коли б бог любив вас, то не були б розсіяні по чужих землях. Чи і нам того зла хочете?”

Після цього до Володимира прислали греки філософа, який сказав таке: “Чули ми, що приходили болгари і схиляли тебе прийняти віру свою. Їхня ж віра оскверняє небо і землю, і прокляті вони гірше всіх людей, і уподобились Содому і Гоморрі, на яких напустив Бог палаюче каміння і затопив їх, і потонули. Так і на цих чекає день погибелі їхньої, коли прийде Бог на землю судити і погубить всіх, що беззаконня творять і скверни діють. Ці ж бо підмиваються, поливаючись водою, і в рот ту воду вливають, і по бороді нею мажуть, поминаючи Бохмита. Подібно і жони їхні роблять те ж паскудство і ще більше, вкушаючи те, що від злягання з мужами буває.” Отож вислухавши, плюнув Володимир на землю і сказав: “Нечисте діло.”

Філософ же рече: “Чули ж ми і те, як приходили від Риму німці навчати вас своєї віри. Їхня ж віра від нашої дещо відмінна, слѣжать-бо на опрїсноках, тобто на облатках, яких Бог не заповідав, бо повелїв на хлїбі служити і апостолам заповідав, взявши хлїб, казав: “Це тіло моє, яке

апостоламъ, примъ хлѣвъ и рекъ: “се естъ тѣло мое, ломимое за вы”; такоже и чашю примъ, рече: “се естъ кровь моя новаго завѣта”. Си же того не творять, и сѣть не исправилѣ вѣры”. Рече же Володимиръ: “придоша къ мнѣ Жидове, глаголюще, яко Нѣмци и Грѣци вѣрѹ(ю)ть, егоже мы распяхомъ”. Философъ же рече: “воистинѹ в того вѣрѹемъ, тѣхъ во пророци прорекоша, яко Богѹ родитися, а другии распятѹ быти, [и погребенѹ быти] и третии день вѣскреснѹти, и на небеса вѣзити; они же ты пророки извивахѹ, а другия претирахѹ. Егда же събысться прореченне ихъ, сииде на землю, и распятѣе приятъ, и вѣскресе, и на небеса вѣзиде, а сихъ же ожидаше покаяннѣа за 40 лѣтъ и за 6 лѣтъ, не покаяшася, и посла на ня Римляны, грады ихъ развѣвши, а самѣхъ расточиша по странамъ, и работають въ странахъ”. Рече же Володимиръ: “что ради сииде Богъ на землю, и страсть такѹ приятъ?” Отвѣщавъ же рече философъ: “аще хоцѣши, княже, послушати [да скажѹ ти] изъ начала, что ради сииде Богъ на землю”. Володимиръ же рече: “послушаю радъ”. И нача философъ глаголати сице:

“Въ начало испѣрва створи Богъ небо и землю въ 1 день. Въ вторый день створи твердь,

ламають за вас.” Також і чашу взявши, говорив: “Це кров моя нового завіту.” Ці ж того не роблять, а значить неправильно вірують”. Кажє Володимир: “Приходили до мене жиди і говорили, що німці і греки вірують в того, кого вони розп’яли.” Філософ же пояснив: “Воістину віруємо в того. Їхні ж пророки предрікали, що народиться Бог, а другі, що розп’ятий і похований буде, а на третій день воскресне і на небеса вознесеться. Вони ж тих пророків побили, а других катували. Коли ж збулися пророцтва їхні, коли зійшов на землю і був розп’ятий, і вознісся на небеса, чекав Бог на покаяннѣа їхнѣ сорок і шість років — і не покаялися. І послав тоді на них римлян. Римляни городи їхні порозбивали, а їх самих розсіяли по інших землях, і труждаються вони в тих землях.” Володимир запитав: “Чого ради зійшов Бог на землю і стражданнѣа такі прийняв?” Відповідаючи, сказав філософ: “Якщо хочеш, князю, послухати, то розповім тобі все від початку, чого ради зійшов Бог на землю.” Володимир сказав: “Радий послухати.” І почав філософ розповідати так: “На початку, у перший день, Бог створив небо і землю. На другий день створив твердь посеред води. У цей же день розділив

ниже есть посредѣ водѣ; сего же дни раздѣлишася воды, полъ нхъ възиде на твѣрдѣ, а полъ нхъ подѣ твѣрдѣ. Въ 3 день створи море, рѣкы, источники и сѣмена. Въ 4 солнце, и луну и звѣзды, и украси Богъ небо. Видѣвъ же пѣрвый отъ ангелъ, старѣйшина чинъ ангельскъ, помысли в себе, рекъ: сниду на землю, и приму землю, и поставлю престолъ свой на облацѣхъ сѣверьскыхъ, и буду подовенъ Богъ. И тѣ авѣе сверже и съ небеси, а по немъ спадоша, ниже бѣша подѣ нимъ чинъ десятый. Бѣ же имя противникъ Сотанаилъ, в не же мѣсто постави старѣйшинъ Михаила. Сотана же, грѣшивъ помысла своего и отъпадъ славы пѣрвья, наречеся противникъ Богъ. Посемъ же въ 5 день створи Богъ киты, и гады, и рыбы, и птицы пернатыя, и звѣри, и скоты, и гады земныя. Въ 6 день створи же Богъ человекъ. Въ 7 день почи Богъ отъ дѣлъ своихъ, еже есть субота. И насади Богъ рай на вѣстоци въ Едемі, и въведе Богъ тѣ человекъ, егоже созда, и заповѣда ему отъ древа всякого ясти, отъ древа же единого не ясти, ниже есть разумѣти зло и добро. И бѣ Адамъ в раю, и видяше Бога и славяше, егда ангели славяху Бога, и онъ с ними. И възложи Богъ на Адама сонъ, и успе

води: половина їх зійшла на твердь, а половина — під твердь. На третій день сотворив море, ріки, джерела і сімена. На четвертий — сонце, і місяць, і зорі, — і прикрасив бог небо. Побачив це перший серед ангелів — старійшина чину ангельського, подумав і сказав: “Зійду на землю, і заволодію нею, і поставлю престол свій на хмарах північних, і буду подібний богу.” І відразу ж був скинутий з небес, а за ним впали ті, що були під його началом — чин десятый. Ім’я було ворогу Сотанаїл. А на його місце поставив Бог старійшину Михаїла. Сатана ж, согрішивши в помислах своїх і втративши первісну славу, назвався ворогом Богу. Після цього на п’ятий день створив Бог китів, і гадів, і риб, і птиць пернатих, і звірів, і худобу, і гадів земних. На шостий день створив Бог чоловіка. На сьомий день відпочивав Бог від трудів своїх, була це субота. І насадив Бог рай на сході в Едемі, і ввів Бог туди чоловіка, якого створив, і заповідав йому від всякого дерева їсти плоди, від одного ж дерева, що дає пізнання зла і добра, — не їсти. І був Адам в раю, і бачив і славив Бога. Коли ангели славили Бога, — і він з ними. І навів Бог на Адама сон, і заснув Адам, і взяв Бог одно ребро в Адама, і створив

Адамъ, и взятъ Богъ єдино ребро Ѹ Адама, и створи ємѹ женѹ, и приведе ю къ Адамѹ, и рече Адамъ: “се кость отъ кости моея, и плоть отъ плоти моея, си наречеться жена”. И нарече Адамъ имена всѣмъ скотомъ, и птицамъ, и звѣремъ, и гадамъ; и самѣма ангелъ повѣда имени. И покори Богъ Адамѹ звѣри и скоты, и овладаше всими, и послушахѹ его. Видѣвъ же дьяволъ, яко почсти Богъ челоуѣка, позавидѣвъ ємѹ, преобразися въ змию, и прииде къ Євзѣ, и рече ей: “почто не яста отъ древа, сѹщаго посреде раю?” И рече жена къ змии: “рече Богъ не имата ясти, оли да ѹмрета смертю”. И рече змия къ женѣ: “смертю не ѹмрета; вѣдаше бо Богъ, яко въ нь же день яста отъ него, отвѣрзостася очи ваю, и будета яко Богъ, разѹмѣвающа добро и зло”. И видѣ жена, яко добро древо въ ядѣ, и взявши жена снѣсть, и вѣдасть мѹжю своємѹ, и яста, и отвѣрзостася очи има, и разѹмѣста яко нага єсть, и сшиста листвнемъ смоковьнымъ препоясаніе. И рече Богъ: “проклята земля въ дѣлехъ твоихъ, в печали яси вся дни живота твоего”. И рече Господь Богъ: “егда како прострета рѹкѹ, и возмета отъ древа животнаго, и живета в вѣкѣ”. Изъгна Господь Богъ

йому жону, і привів її до Адама. І сказав Адам: “Це кість від кості моєї і плоть від плоти моєї, отожд буде називатися жоною.” І назвав Адам імена всім скотам, і птицям, і звірам, і гадам, і самим ангелам повідав імена. І підкорив бог Адаму звірів і худобу, і володів всіма, і слухали його. Побачив диявол, як пошанував Бог чоловіка, позаздри́в йому; перекинувся в змію, прийшов до Євзі і рече їй: “Чому не їсте з дерева, що посеред раю?” І каже жона змій: “Бог сказав: не їжте, а то помрете смертю.” І рече змія жоні: “Смертю не помрете, бо відає Бог, що в той день, коли ви з’їсте з цього дерева, розкриються очі ваші і будете як Бог, розуміючи добро і зло.” І побачила жона, що дерево їстівне, і, взявши, з’їла, і дала мужу своєму, і їли обоє. І розкрилися очі їм, і зрозуміли, що голі, і пошили із листя фігового дерева підв’язки. І сказав Бог: “Проклята земля за діла твої, в скорботі їстимеш всі дні життя твого.” І ще сказав Господь Бог: “Коли простягнете руку і візьмете від дерева життя, — будете жити вічно.” Вигнав Господь Бог Адама з раю. І поселився він напроти раю, нарікаючи і обробляючи землю. І радувався Сатана, що проклято землю: це їхнє перше падіння і гірка розплата,

Адама из рая. И сѣде прямо раю, плачася и дѣлая землю, и порадовася Сатана о проклятии земля: се на ны первое паденіе, горкій отвѣтъ, отъпаденія ангелъскаго житья. И роди Адамъ Кайна и Авѣля; и бѣ Кайнъ ратай, а Авѣль пастухъ. Принесе Кайнъ отъ плодъ земныхъ къ Богу, и не прия Богъ даровъ его; а Авель принесе отъ агнѣць первѣнѣць, и прия Богъ дары Авѣлевы. Сатона же вѣлѣзе въ Кайна, и пострѣкаше Кайна на убийство Авелево; и рече Кайнъ къ Авѣлю: “изидевъ на поле”. И яко изидоша, вѣста Кайнъ и хотяше убити и, (и) не умѣяше убити; и рече ему Сатона: “возми камень и ударь и”. И уби Авѣля. И рече Богъ Кайну: “где есть братъ твой?” Онъ же рече: “егда азъ стражъ есмь брату моему?” И рече Богъ: “кровь брата твоего вѣпнетъ къ мнѣ, буди стоня и трясыся до живота своего”. Адамъ же и Ева плачущася бяста, и дьяволъ радовашеся, рекъ: “сего же Богъ почсти, азъ створихъ ему отпасти отъ Бога, и се нынѣ плачь ему налѣзохъ”. И плакастася по Авѣлю лѣтъ 30, и не съгни тѣло его, и не умѣста погрести его; и повелѣнемъ Божиимъ птенца два прилетѣста, единъ ею умре, и единъ же ископа яму, вложи умѣршаго, и погребе. Видѣвша же се Адамъ и Ева, ископаста

позбавлення ангельського життя. І народив Адам Каїна і Авеля, і був Каїн землеробом, а Авель — пастухом. Приніс Каїн від плодів земних жертву Богу — і не прийняв Бог дарів його. А Авель приніс від ягниці первістка. І прийняв Бог дари Авеля. Сатана ж увііз в Каїна і став підбивать його на вбивство Авеля. І сказав Каїн Авелю: “Підемо в поле.” І коли прийшли, піднявся Каїн, і хотів убити його, і не вмів убити. І сказав йому Сатана: “Візьми камінь і вдар його.” І убив Авеля. І рече Бог Каїну: “Де твій брат?” Він же відповів: “Чи я сторож брата свого?” І сказав Бог: “Кров брата твого голосить до мене, будеш стогнать і трястися до кінця життя свого.” Адам же і Ева в плачі билися, а диявол радів, кажучи: “Цього Бог пошанував, я зробив йому, аби відпав від Бога. І це нині плач йому наслав.” І оплакували Авеля тридцять років, і не згнило тіло його, і не зміли поховати його. І повелінням божим прилетіло двоє пташенят, одне з них вмерло, а друге викопало яму, поклало померлого і похоронило. Побачили це Адам і Ева, викопали Авелю яму, і поклали його, і похоронили його з плачем. Коли було Адамові двісті тридцять років, народив він Сифа і двох дочок. І взяв одну Каїн, а другу — Сиф. І від них

емѹ ямѹ, и вложиста Авѣля, и погребоста и с плачемъ. Бысть же Адамъ лѣтъ 230, роди Сифа и 2 дщери, и поя единѹ Каннъ, а другюю Сифъ, и отъ того человекѹци расплодишася по земли, и не познаша створшаго я, исполнишася блѹда, и всякого скаредія, и ѹбийства, и зависти, и живяхѹ скотъскы человекѹци. И бѣ Ной единъ правѣденъ въ родѣ семъ, и роди 3 сыны, Сима, Хама, Афета. И рече Богъ: “не имать пребывать дѹхъ мой въ человекѹцехъ”, и рече: “да потреблю человека, егоже створихъ, отъ человека до скота”. И рече Богъ Ноеви: “створи ковчегъ в долготѹ лакотъ 300, а в широтѹ 50, а въ выше 30 лакотъ”, во Егѹптѣ во локтемъ сажень зовѹтъ. Дѣлаемѹ же ковчегѹ за 100 лѣтъ, и повѣдаше Ной, яко быти потопѹ, посмѣхахѹся емѹ людье. И егда сдѣла ковчегъ, рече Господь Богъ Ноеви: “влѣзисты, и жена твоя, и сынове твои, и снохы твоя, и въведи я к себѣ по двоимѹ отъ всѣхъ гадъ”. И въведе Ной, якоже заповѣда емѹ Богъ. И наведе Богъ потопъ на землю, и потопе всяка плотъ, и ковчегъ плаваше на водѣ; егда же посяче вода, излѣзе Ной, и сынове его, и жена его; и отъ нихъ расплодися земля. И быша человекѹци мнози и единоголасни, рѣша другъ другѹ: “зиддемъ столпъ до небесе”. И начаша здати, и бѣ старѣйшина имъ

люди расплодилися на землі, і забули того, хто створив їх, сповнилися блуду, і всіякої скнарості, і вбивств, і заздрощів, і жили люди по-скотськи. І був Ной один праведний в роді людському. І народив трьох синів Сима, Хама і Афета. І сказав Бог: “Не буде дух мій в людях”, і сказав: “Вигублю людей і все — від людини і до скотини, яких я створив.” І сказав Бог Ноеві: “Зроби ковчег довжиною триста ліктів, а в ширину п’ятдесят, і в висоту тридцять ліктів”; у Єгипті-бо ліктем сажень називають. Зробив Ной ковчег за сто років і коли повідав, що буде потоп, — посміялися з нього люди. І коли зробив ковчег, сказав Господь Бог Ноеві: “Ввійди ти, і жона твоя, і сини твої, і невістки твої; і введи їх до себе, по двоє від всіх гадів.” І ввів Ной як то заповідав йому Бог. І навів Бог потоп на землю і потонуло все живе, а ковчег плавав на воді. Коли ж спала вода, вийшов Ной, і сини його, і жона його. І від них заселилася земля. І було людей багато, і всі були одномовні і сказали один другому: “Збудуємо стовп до небес.” І почали будувати, і був у них старійшина — Неврод. І сказав Бог: “Розмножилися люди, і стали помисли їхні марнотні.” І зійшов Бог і розділив мову їхню

Невродъ, и рече Богъ: “Умножишася человекѣци, и помысли ихъ съетни”; и съниде Богъ, и размѣси языки на 70 и два языка. Адамовъ же языкъ бысть неотъятъ у Авѣра; то бо единъ не приложися къ безумью ихъ, рѣкъ сице: “аще бы человекомъ Богъ реклъ на небо столпъ дѣлати, то повелѣлъ бы самъ Богъ словомъ, якоже створи небеса, и землю, и море, и вся видима и невидима”. Того ради сего языкъ не премѣнился; отъ сего сѣтъ Еврѣи. На 70 и единъ языкъ раздѣлишася, и разошася по странамъ, каждо свой нравъ прияша, и по дьяволу научению ови роцениемъ и кладязямъ жряхѣ, и рѣкамъ, и не познаша Бога. Отъ Адама же до потопа лѣтъ 2242, а отъ потопа до раздѣленья языкъ лѣтъ 529. Посемъ же дьяволъ в болша прелщениа вѣверже человекѣки, и начаша кумиры творить, ови древяныа и мѣдяныа, а дрѣзнии мороморяны, златы и сребряны; и кланяхѣтъся имъ, и привожахѣ сыны своя и дщери своя, и закахѣ предъ ними, и бѣ вся земля осквернена. И начальникъ же вѣше кумиротворению Серухъ, творяше бо кумиры въ имена мертвыхъ человекѣкъ, бывшимъ овѣмъ царемъ, дрѣгимъ храбрымъ, и волхвомъ, и женамъ прелюбодѣйцамъ. Се же

на сімдесят і дві мови. Адамова ж мова була залишена у Авѣра, який один тільки не пристав до їхньої безглуздої справи, кажучи таке: “Якби Бог сказав людям до неба стовп робити, то звелів би сам своїм словом — так само як створив небеса, і землю і море, і все видиме і невидиме.” Через те його мова не змінилася, від нього пішли євреї. На сімдесят і одну мову розділилися люди і розійшлися по країнах, кожний свій звичай прийняв, і за диявольським напученням жертви приносили гаям, колодязям і рікам, — і не пізнали Бога. Від Адама і до потопа літ дві тисячі двісті сорок два, а від потопа і до поділу мов — літ п’ятсот двадцять дев’ять. Після цього ж диявол у ще більші спокуси ввергнув людей, і почали вони кумирів творить: одні дерев’яні і мідні, а другі — мармурові, золоті і срібні. І кланялися їм, і приводили до них своїх синів і дочок, і заколювали перед ними, і була осквернена вся земля. І започаткував ідолопоклонство Серух, створював ідолів на честь померлих людей, колишнім царям, другі — хоробрим, і волхвам і жонам-блудницям. Оцеї Серух народив Фару, а Фара народив трьох синів: Аврама, Нахора і Арана. Фара ж робив ідолів, навчившись у батька свого. Аврам же,

Берухъ роди Фархъ, Фара же роди 3 сыны, Аврама, и Нахора, и Арана. Фара же творяше кумиры, навукъ у отца своего. Аврамъ же пришедъ въ умъ, възрѣвъ на небо, и рече: «Воистинѣ то есть Богъ, иже створилъ небо и землю, а отець мой прельщаетъ человекы». И рече Аврамъ: «искушу богъ отца своего»; и рече: «отче! прельщаеши человекы, творя кумиры древяны; то есть Богъ, иже створилъ небо и землю». И примъ Аврамъ огонь, зажже идолы въ храмыны. Видѣвъ же се Аранъ, братъ Аврамовъ, рѣвнѣя по идолѣхъ, хотѣ умчати идолъ, самъ згорѣ тѣ Аранъ, и умре предъ отцемъ; предъ сѣмъ бо не умралъ сынъ предъ отцемъ, но отець предъ сыномъ, и отъ сего начаша умрати сынове предъ отцемъ. И възлюбилъ Богъ Аврама, и рече Богъ Аврамъ: «изиди изъ дому отца твоего и поиди в землю, в ню же ти покажу, и створю тя въ языкъ великъ, и благословятъ тя колѣна земная». И створи Аврамъ, якоже заповѣда ему Богъ. И поя Аврамъ Лота, сыновца своего, и бѣ бо ему Лотъ шюринъ и сыновець, бѣ бо Аврамъ поялъ братьню дщерь Арону Сарру, и приде в землю Хананѣйску къ дѣбѣ высокъ, и рече Богъ къ Аврамъ: «сѣмени твоєму дамъ землю сию». И поклонися

добравши розуму, подивився на небо і сказав: “Воістину то Бог, що створив небо і землю, а отець мій спокушає людей.” І сказав Аврам: “Випробую богів батька мого.” І рече: “Батьку! Обдурюєш людей, створюючи дерев’яних кумирів. То Бог, що створив небо і землю.” І взяв Аврам огонь, підпалив ідолів у храмі. Побачив же це Аран, брат Аврамів, і, маючи ревність до ідолів, хотів винести їх, але сам згорів тут і помер раніше за батька. До цього не вмирав син раніше батька, але батько поперед сина. І з тих пір почали помирати сини раніше батька. І возлюбив Бог Аврама, і сказав йому: “Вийди з дому батька свого і піди в землю, яку я тобі покажу, і народом великим тебе я створю, і благословляться в тобі всі племена землі!” І зробив Аврам, як те заповідав йому Бог. І взяв Аврам Лота, свого небожа. І був йому Лот шурином і небожем, бо Аврам взяв був за жону собі дочку брата Арана — Сару. І прийшов [Аврам] в землю Хананійську до дуба високого. І сказав Бог Аврамові: “Нащадкам твоїм дам землю цю.” І поклонився Аврам Богу. Аврам же мав сімдесят літ, коли вийшов із Хараона. Сара ж була неплодна, хворість безплідності мала. І сказала Сара Авраму: “Ввійди до раби

Аврамъ Богъ; Аврамъ же вѣше лѣтъ 70, егда изиде отъ Хараона. Бѣ же Сарра неплоды, болящїи неплотьскымъ; рече Сарра Аврамъ: “влѣзи Ѹбо къ рабѣ моеї”. И поемши Сарра Агарь, и вдасть и мужевн своемъ, и влѣзъ Аврамъ къ Агарн, и зача Агарь и роди сына, и прозва [и] Аврамъ Изманломъ, а Аврамъ же вѣ лѣтъ 86, егда родися Изманлъ. Посемъ же заченши Сарра, роди сына и нарече имя емъ Исакъ; и повѣлѣ Богъ Аврамъ обрѣзати отроча, и обрѣза Аврамъ въ 8 день. И вѣзлюбн Богъ Аврама и племя его, и нарече я въ люди себѣ, и отлучи я отъ языкъ, нарекъ люди своя. Семъ же Исакъ възмогущю, Аврамъ же живущю лѣтъ 175, и Ѹмре и погребенъ бысть. Исакъ же бывшю лѣтъ 60, роди два сына, Исавъ и Яковъ; Исавъ же бысть лѣкавъ, а Яковъ правдивъ. Сий же Яковъ работа Ѹ Ѹя своего изъ дщери его изъ меньшее 7 лѣтъ, и не дасть емъ ея Лаванъ, Ѹи его, рекъ: “старѣйшюю помни”; и вдасть емъ Лию старѣйшюю, и изъ другое рекъ емъ другюю работай 7 лѣтъ. Онъ же работа другюю 7 лѣтъ из Рахіли, и поя себѣ 2 сестреници, отъ нею же роди 8 сыновъ: Рувима, Семеона, Левгню, Иудъ, Исахара, и Заулону, Иосифа и Венѣamina, отъ робъ двою: Дана,

моєї.” І взяла Сара Агар і дала її мужеві своєму. І увійшов Аврам до Агарі — і вона зачала, і народила сина. І назвав його Аврам Ізмаїлом. Аврамові ж було літ вісімдесят шість, коли народився Ізмаїл. Після цього зачала Сара, народила сина і дала ім'я йому Ісак. І звелів Бог Авраму звершити обрізання отрочаті, і обрізав Аврам [Ісака] на восьмий день. І возлюбив Бог Аврама і плем'я його, і назвав його своїм народом, а коли назвав своїм народом, то відокремив його від других народів. І возмужав Ісак. Аврам же жив сто сімдесят п'ять літ, і помер, і був похоронений. Коли Ісаку було 60 років, народив двох синів — Ісав і Яков. Ісав був лукавий, а Яків — правдивий. Оцеї Яків сім літ працював у дядька свого із-за дочки його меншої, і не віддав її за нього дядько його Лаван, а сказав: “Візьми старшу.” І віддав Якову старшу Лію, а за другу сказав йому працювати ще сім літ. Він же заради другої, Рахілі, працював сім літ — і взяв двох сестер, від них же народив вісім синів: Рувима, Семеона, Левгню, Іуду, Ісахара і Заулону, Іосифа і Веніаміна. І від двох рабинь — Дана, Нефталіма, Гада, Асира — і від цих розплодились жиди. Яків же, коли йому було сто тридцять років, відправився з

Нефталима, Гада, Асира, и отъ сихъ расплодишася Жидове. Ияковъ же сниде въ Егѹпетъ, сы лѣтъ 130, с родомъ своимъ числомъ 65 дѹшь; поживе же въ Егѹптѣ лѣтъ 17 и ѹспе, и поравотнша племя его за 400 лѣтъ. По сихъ же лѣтѣхъ възмогоса людѣ Жидовьстни ѹмножишася, и наснляхѹтъ имъ Егѹптяне работою. В си же времена родися Моисѣй в Жидехъ, и рѣша волѣстви Егѹпетьстни царю, яко родилъся есть дѣтиць въ Жидохъ, иже хоцетъ погѹбити Егѹпетъ. Тѹ авѣ повелѣ царь ражающаяся дѣти жидовьскыя вмѣтати в рѣкѹ. Мати же Моисѣова ѹбоявшися сего погѹблення, вземъши младенѣць, вложи въ кравьницю, и несъши постави в лѹзѣ. В се же время сниде дщи Фараонова Фермѹфи кѹпаться, и видѣ отроча плачѹщеся, и възя є и пощади є, и нарече имя емѹ Моисий, и въскорми є. И высть отроча красно, и высть 4-хъ лѣтъ, и приведе и дщи Фараоня къ отцю своему Фараонѹ. Видѣвъ же Моисѣя Фараонъ, нача любити Фараонъ отроча; Моисий же хапаяся за шию царевѹ, срони вѣнецъ съ главы царевы, и попра н. Видѣвъ же волхвъ, рече царевни: “о царю! погѹби отроча се; аще ли не погѹбиши, имаеть погѹбити всь Егѹпетъ”, и не послѹша его царь, но паче повелѣ

родом своим, в кількості шістдесят п’ять душ, в Єгипет. Пожив у Єгипті сімнадцять літ і помер, а плем’я його перебувало в рабстві чотириста років. По цих літах спромігся люд жидівський зміцніти і розмножитися, а єгиптяни гнобили їх роботою. У ці часи народився у жидів Мойсей. І повідали волхви єгипетські цареві, що у жидів народилось дитя, яке хоче погубить Єгипет. Негайно повелів цар всіх жидівських дітей, що народжуються, кидати у ріку. Мойсеева ж мати злякалася цього винищення, взяла дитя, поклала його в корзинку і віднісши, поставила у лузі. У те врем’я ішла дочка фараона Фермуфі купатись і побачила отроча, яке плакало, і взяла його, і пощадила його, і дала ім’я йому — Мойсей, і вигодувала його. І було дитя красне, і, як сповнилось йому чотири роки, привела його дочка фараона до батька свого. Коли фараон побачив Мойсея, то сподобав дитя. Мойсей же, хапаючись за шию, скинув царський вінець з голови і наступив на нього. Волхв, який бачив це, сказав цареві: “О царю! Убий це отроча. А коли ти його не погубиш, має погубити весь Єгипет.” І не послухав його цар, а ще й звелів не вбивати більше дітей жидівських. Мойсей змужнів і

не погубити дѣтий жидовськихъ. Моисееви же възмогъшю, и бысть великъ в домѣ Фараона; и бысть царь инъ, въззавидѣша емѣ бояре. Моисѣй же ѹби Егѹптянина, бѣжа изъ Егѹпта; и приде в землю Маднамяскѣ, и ходя по пѹстыни, научися отъ ангела Гавриила о бытїи всего мира, и о пѣрвѣмъ челоуѣци, и яже сѹть была по немъ, и по потопѣ, и о смѣшенни языкъ, аще кто колико лѣтъ вяше былъ, и звѣзное хоженне и число, земельнѹю мѣрѹ и всякѹ мѹдрость. Посемъ же явися емѹ Богъ в кѹпинѣ огньмъ, и рече емѹ: “видѣхъ бѣдѹ людий моихъ въ Егѹптѣ, и низлѣзохъ изяти я отъ рукѹ Егѹпетскѹ, изъвести я отъ земля тоя; ты же иди къ Фараонѹ царю Егѹпетскѹ, и речеши емѹ: пѹсти Израиля, да три дни положать тревѹ Господѹ Богѹ; аще не послушаетъ тебе царь Егѹпетскый, повью и всеми чюдесы мои”. И пришедъшю Моисѣови, и не послуша его Фараонъ, и пѹсти Богъ 10 казний на Фараона: 1 рѣкы въ кровь, 2 жабы, 3 мьшице, 4 песья мѹхы, 5 смерть на скотъ, 6 прыщеве горьци, 7 градъ, 8 прѹзи, 9 тма три дни 10 моръ въ челоуѣцѣхъ. Сего ради 10 казний бысть на нихъ, яко 10 мѣсяць топнша дѣти жидовскы. Егда же бысть моръ

став впливовим у домі фараона. І коли прийшов інший цар, стали заздрити Мойсеєві бояри. Мойсей же, убивши єгиптянина, втік із Єгипту. І прийшов у землю Мадіамську, і, блукаючи пустинєю, довідався від ангела Гавриїла про буття всього світу, і про першого чоловіка, і про те, що було після нього, і після потопу, і про змішання мов, і хто скільки років жив, і про рух зірок і кількість їх, і про земельну міру, і всіляку премудрість. Після цього з'явився йому Бог у палаючій купині і сказав йому: “Бачив біду людей моїх у Єгипті і зійшов звільнити їх з-під руки єгипетської, вивести їх із землі тієї. Ти ж іди до фараона, царя єгипетського, і скажи йому: “Пусти Ізраїль, хай три дні приносять жертву Господу Богу. Якщо ж не послухає тебе цар єгипетський, поб'ю його всіма чудесами моїми.” І прийшов Мойсей, і не послухав його фараон, і напустив Бог десять покарань на фараона: 1) криваві ріки, 2) жаби, 3) миші, 4) пєси мухи, 5) мор худоби, 6) гнїйники, 7) град, 8) сарану, 9) триденну тьму, 10) мор на людей. А тому десять покарань впало на них, що десять місяців топили дітей жидівських. Коли ж почався мор в Єгипті, сказав фараон Мойсеєві і братові його Аарону: “Відійдіть якнайшвидше!” Мойсей же зібрав люд

въ Єгѹптѣ, и рече Фараонъ Моисѣови (и) братѹ его Ааронѹ: “отъидета въскорѣ”. Моисѣй же събравъ люди Жидовскыя, поиде отъ земля Єгѹпетъскыя, и ведяше я Господь пѹтемъ по пѹстыни къ Чермному морю, и предъидяше предъ ними ночью столпъ огньнъ, а во дни облаченъ. Слышавъ же Фараонъ, яко вѣжатъ людье, погна по нихъ и притиснѹ я къ морю. Видѣвъше же людье Жидовстїи, възопїша на Моисѣя, ркѹще: “почто изве(де)ны на смерть?” И възопї Моисѣй къ Богѹ, и рече Господь: “что вопїєши къ мнѣ? ѹдари жезломъ в море”. И створи Моисѣй тако, и растѹпнѣся вода на двоє, и внидоша сынове Израилєви в море. Видѣвъ же Фараонъ, гна по нихъ; сынове же Израилєви проидоша по сѹхѹ; яко излѣзоша на берегъ, и състѹпнѣся море о Фараонѣ и о воиэхъ его. И възлюби Богъ Израїля, и идоша отъ моря три дни по пѹстыни, и придоша въ Меррѹ; и бѣ тѹ вода горка, възропташа людье на Бога, и показа имъ [Господь] древо, и вложи є Моисѣй въ водѹ, и осладнѣся воды. Посемъ же пакы възропташа людье на Моисѣя и на Аарона, ркѹще: “лѹче ны бяше въ Єгѹптѣ, еже ядохомъ мяса, и тѹкъ, и хлѣбъ до сытости”. И рече Господь

жидівський і пішов із землі Єгипетської. І вів їх Господь через пустині до Червоного моря, а поперед них ішов вогненний стовп — вночі, а вдень — хмарний. Почув фараон, що тікають люди, і погнався за ними, і притиснув їх до моря. Побачив це люд жидівський і заремствував на Мойсея, кажучи: “Нащо повів нас на смерть?” І возремствував Мойсей до Бога, і сказав Господь: “Чого гукаєш до мене? Удар жезлом по морю.” І зробив Мойсей так — і розступилася вода надвоє, і ввійшли сини Ізраїля у море. Побачив це фараон і погнався за ними. Сини ж Ізраїля перейшли море по сухому, і, як тільки вийшли на берег, — зійшлося море над фараоном і воїнами його. І возлюбив Бог [синів] Ізраїля, і йшли вони від моря три дні пустинєю, і прийшли в Мерру. І була тут вода гірка, і заремствували люди на Бога, і показав їм Господь дерево, і поклав його Мойсей в воду, і посолодшала вода. Після цього знову ремствували люди на Мойсея і на Аарона, кажучи: “Лучче нам було у Єгипті, де ми їли м’ясо, і тук, і хліб досхочу.” І сказав Господь Бог Мойсеєві: “Чув нарікання синів Ізраїлевих”, — і дав їм манну їсти. Після цього дав їм закон на горі Сїнайській. І коли

Богъ Моисѣови: “слышахъ хѣланіе сыновъ Израилевыхъ”; и дасть имъ манну ясти. Посемъ же дасть имъ законъ на горѣ Синаистий. И Моисѣови въшедъшю на гору къ Богу, они же съльявше тельчю главѣ, поклонишася, аки Богу, и хѣже Моисѣи исъсѣче 3000 числомъ. Посемъ же пакы възропташа на Моисѣя и на Аарона, еже не бѣ воды, и рече Господь Моисеови: “Удари жезломъ в камень”. Рекъ: “исъ сего каменн егда не испустивѣ воды?” И разгнѣвася Господь на Моисѣя, яко не възвеличи Господа, и не вниде в землю обѣтованю сего ради, роптанья онѣхъ ради; но възведе и на гору Вамьскѣ и показа емѣ землю обѣтованю, и умре Моисѣи тѣ на горѣ. И прия власть Исусъ Навгинъ; сий приде въ землю обѣтованю, и изви Хананейско племя, и всели в нухъ мѣсто сыны Израилевы. Умерьшю же Исусѣ, высть сѣдья въ него мѣсто Иуда; инѣхъ сѣднн высть 14, при нухъже забывше Бога, изъведъшаго я изъ Егѣпта, начаша слѣжити бѣсомъ. И разгнѣвася Богъ, предашеть я иноплемьникомъ на расхыщение, и егда ся начнѣтъ каяти, помиловашеть нхъ; и пакы уклянухъся на бѣсослѣженне. По снхъ же слѣжаше

Мойсей вийшов на гору до Бога, вони ж відлили голову тельця і поклонилися їй, як Богу. І знищив Мойсей [за це] три тисячі людей. А потім знову нарікали на Мойсея і на Аарона, що не було води. І сказав Господь Мойсеєві: “Удар жезлом в камінь.” Спитав [Мойсей]: “А що, коли із цього каменя не потече вода?” І розгнівався Господь на Мойсея, що не возвеличив Господа і не ввійде у землю обітовану через сумніви ці і через нарікання. Але вивів його на гору Вамську і показав йому землю обітовану, і помер Мойсей тут на горі. І прийняв владу Ісус Навгін. Цей прийшов у землю обітовану, і вибив хананейське плем'я, і поселив замість них синів Ізраїлевих. Коли ж помер Ісус, замість нього став суддя Іуда, а інших суддів було чотирнадцять. При них же забули Бога, який вивів їх із Єгипту, і почали служити бісам. І розгнівався Бог, і віддав їх іноплеменникам на розграбування. І коли почали каятися, — помилював їх. А вони знову схилялися до бісослужіння. Після цих служив Ілійжрець, — а після нього Самуїл пророк. Сказав люд Самуїлу: “Постав нам царя.” І розгнівався Бог на [синів] Ізраїля і поставив над ними царя Саула. Одначе Саул не

Илий жрець; и посемъ Самуилъ пророкъ. Рѣша людье Самуилъ: “постави намъ царя”. И разъгнѣвася Богъ на Израиля, и постави надъ ними царя Саула. Таче Саулъ не изволи ходити въ завѣтѣ Господни, избра Господь Давида, постави и царя надъ Израилемъ, и угоди Давидъ Богъ. Семъ Давидъ кляся Богъ, яко отъ племени его родитися Богъ. И пѣрвое начаша пророчествовати о воплощенни Божни, рекъ: изъ щрева преже деньница родихъ тя. Се же пророчествовавъ 40 лѣтъ, и умре. И по немъ царствова, пророчествова сынъ его Соломонъ, иже възгради церковь Богови и нарече ю Святая Святыхъ; и бысть мудръ, но наконецъ поползеся; царствовавъ лѣтъ 40 и умре. По Соломонѣ же царствовавъ сынъ Ровоамъ; при семъ раздѣлнся царство на двое, Жидовское въ Ерѹсалимѣ одно, а другое въ Сѹрини. Въ Самарѣи же царствова Еровамъ, холопъ Соломонъ, иже створи двѣ кравѣ златѣ, и постави единъ въ Ведили на холмѣ, а другю въ Енданѣ, и рекъ: “се бога твоя, Израилю”; и кланяхуся людье, а Бога забыша. Таче и въ Иерѹсалимѣ [начаша] забывати Бога (и) начаша кланятися Валъ, рекъше ратнхъ богъ, еже есть Ерѣй, и

побажав підкоритися закові господньому, і вибрав Господь Давида, і поставив його царем над Ізраїлем. І угодив Давид Богу. Цьому Давидові обіцяв Бог, що із його племені народиться Бог. І перший почав пророкувати про втілення Боже, кажучи: “Із чрева раніше зірки вранішньої народив тебе.” От це пророкував він сорок літ і помер. Після нього царював і пророкував син його Соломон, який воздвиг церкву Богові і назвав її “святая святих.” І був мудрий, але насамкінець согрішив. Царював сорок літ і помер. Після Соломона ж царював син його Ровоам. При ньому розділилося царство надвое: одне жидівське в Іерусалимі, а друге — в Сурії. У Самарії ж царював Еровам, холоп Соломонів, який створив дві корови золоті, і поставив одну в Вєфілі на горі, а другу в Ендані, і сказав: “Це боги твої, Ізраїлю.” І поклонялися люди, а Бога забули. Так само і в Іерусалимі почали забувати Бога і почали поклонятися Валу, так називали бога війни, — це той же Єрій. І забули Бога предків своїх. І почав Бог посилати до них пророків, а пророки ж почали викривати їхне беззаконня і служіння кумирам. Вони ж вчиняли побиття пророків за їхні викриття. І розгнівався вельми Бог на [синів] Ізраїля, і сказав:

забыша Бога отець своихъ. И нача Богъ посылати к нимъ пророкы; пророцы же начаша обличати о безаконьи ихъ и о служеньи кумиръ, они же начаша пророкы избивати, обличаеми отъ нихъ. И разгнѣвася Богъ на Израиля велми, и рече: “отринѹ [я] отъ себе и призовѹ ины люди, иже мене послушаютъ; и аще съгрѣшатъ, не помянѹ съгрѣшення ихъ”. И нача посылати пророкы, глаголя: “прорѣчайте о отвѣрженни жидовствѣ и о призваньи странъ”. Пѣрвое же начаша пророчествовати Осий, глаголя: престанѹ царство домѹ Израилева, и скрѹшу лѹкъ Израилевъ, и не приложю паки помиловати домѹ Израилева, но отмѣтаю отвѣргѹся ихъ, глаголетъ Господь, и бѹдѹть блѹдяще въ языцехъ. Иеремѣя же рече: аще станеть Самуилъ и Моисѣй, не помилѹю ихъ. И пакы той же Еремѣя рече: тако глаголетъ Господь: се кляхся именемъ моимъ великимъ, аще бѹдетъ отселѣ кдѣ имя мое именуемо въ ѹстѣхъ Июдѣйскихъ. Иезекѣль же рече: тако глаголетъ Господь Аданан: расъсѣю вы вся останкы твоя въ вся вѣтры, зане святая моя осквѣрнависте вьсими негодован(м)и твоими; азъ же тя отринѹ и не имамъ тя помиловати паки. Малахія же

“Одвергну вас від себе і прикличу інший люд, що слухатиме мене, а якщо і согрішать — не пом’яну гріхів їхніх.” І почав посылати пророків, кажучи: “Пророкуйте про отвергнення жидів і про покликання [нових] народів.” Найпершим став пророкувати Осія, кажучи: “Покладу кінець царству дома Ізраїлевого і сокрушу лук Ізраїлів, але, відмітаючи, отвергнуся їх, — говорить Господь. — І будуть тинятися між народами.” Іеремія ж сказав: “Коли встануть Самуїл і Мойсей, — не помилую їх.” І знову той же Іеремія говорить: “Так говорить Господь: “Оце поклявся іменем моїм великим, що не буде ім’я моє вимовлятися устами іудейськими.” Іезекіль же сказав: “Так говорить Господь Адонаї: “Розсію вас і рештки ваші — на всі вітри, за те, що осквернили святилище моє всіма огудами своїми; я ж відкинусь від тебе і не помилую тебе знову.” Малахія ж сказав: “Так говорить Господь: “Уже нема мого благовоління до вас, оскільки від сходу і до заходу ім’я моє прославиться в народах, і на всякому місці будуть курити фіміам моему імені, і приносити жертву чисту, тому що славне ім’я моє між народами. Через це віддам вас на хулу і на розпорошення серед всіх народів.” Ісайя великий сказав:

рече: тако глаголетъ Господь: уже нѣсть ми хотѣнья въ васъ, понеже отъ вѣстока и до запада имя мое прославися въ языцѣхъ, и на всякомъ мѣстѣ приносится кадило имени моего и жертва чиста, зане велье имя мое во языцѣхъ; сего ради дамъ васъ на поносъ и на пришествие въ вся языки. Исаия великий рече: тако глаголетъ Господь: прострѣ рѣкъ свою на тя, истьлю тя и расѣю тя, и не приведу тя. И паки и тѣ же рече: възненавидѣхъ праздники ваша и начатки мѣсяцъ вашихъ [и сѣботъ вашихъ] не приемлю. Амосъ же пророкъ рече: слышите слово Господне: азъ приемлю на вы плачь; домъ Израилевъ падесея и не приложи вѣстати. Малахія же рече: тако глаголетъ Господь: послю на вы клятвѣ и проклѣнѣ благословенне ваше, и разорю, и не бѣдетъ въ васъ. И много пророчествоваша о отвѣрженни ихъ. Симъ же пророкомъ повелѣ Богъ пророчествовати о призваньи инѣхъ странъ в нихъ мѣсто. Нача звати Исаия, тако глаголя: яко законъ отъ мене изидеть, и сѣдъ мой свѣтъ странамъ; приближается скоро правда моя, изидеть, и на мышцю мою страны уповаютьъ. Иеремѣя же рече: тако глаголетъ Господь: и положю дому Иудову завѣтъ новъ, дая законы в разумѣнья ихъ, и на сердца ихъ напишу, и бѣду имъ въ Богъ, и ти

“Такъ говорить Господь: “Підійму руку свою на тебе, згною і розсію тебе і більше не зберу тебе.” І ще той же пророк сказав: “Возненавидів празники ваші, і новомісячні ваші, і субот ваших не приємлю.” Амос же пророк сказав: “Слухайте слово Господне: “Я здійму плач за вами. Дім Ізраїлів упав і не зможе більше встати.” Малахія ж сказав: “Такъ говорить Господь: “Пошлю на вас прокляття, і прокляну благословення ваше, і зруйную, і не буде з вами.” І багато пророкували про отвергнення їх. Цим же пророкам повелів Бог пророкувати про прикликання інших народів замість них. І став волати Ісайя, так кажучи: “Закон від мене постане, і суд мій світло народам. Скоро настане правда моя, зійде, і на силу мою народи уповають.” Іеремія ж сказав: “Такъ говорить Господь: “І покладу дому Іуди завіт новий, даючи закони для їхнього розуміння, і в серцях їхніх напишу, і буду їм Богом, а вони будуть моїм народом.” Ісайя ж сказав: “Старе мимо пройшло, а нове возвіщу, і до возвіщення воно буде явлено вам. Співайте Господу пісню нову.” “Рабам моїм буде дано нове ім’я, що благословиться по всій землі. Дім мій назвуть домом молитви у всіх народів.” Той же Ісайя говорить:

вѣдѣть мнѣ въ люди. Исая же рече: ветхая мимо идоша, а новая възвѣщаю, и прежь възвѣщення явлено бысть вамъ; пойте Господеви пѣснь новѣ; работающимъ ми призоветъ имя ново, еже благословится имя (по) всей земли; домъ мой домъ молитвѣ прозовется по всѣмъ языкомъ. Той же Исая глаголетъ: открьеть Господь мышью свою святю предъ всѣми языки, узрятъ вси конци земля спасение Бога нашего. Давидъ же: хвалите Господа вси языци, похвалите его вси людье. Тако Богъ възлюбившю новыя люди, рекъ имъ, съннати к нимъ самъ, и явитися человекъ плотью, и пострадати за Адамово престѣпление. И начаша пророчествовати о воплощенни Божин; и пѣрвое Давидъ, глаголя: рече Господь Господеви моему: сяди одесную мене, дондеже положю врагы твоя подъ ножье ногама твоима. И пакы: рече Господь къ мнѣ: сынъ мой еси ты, азъ днесь родихъ тя. Исая же рече: не солъ, ни вѣстникъ, но самъ Господь пришедъ спасеть ны. И пакы: яко дѣтиць родися намъ, емуже бысть начало на рамѣ его, и прозовется имя его Велика Свѣта Ангелъ, и велика власть его, и миръ его нѣсть конца. И

“Відкриє Господь силу свою святую перед всіма народами, узрятъ у всіх кінцях землі спасіння Бога нашого.” Давид же [говорить]: “Славте Господа всі народи, прославляйте його всі люди.”

Так возлюбив Бог нових людей і сказав їм, що зійде до них сам, з'явиться в людській плоті, і стражданням спокутує Адамів гріх. І почали пророкувати про втілення боже, і найперший Давид, кажучи: “Сказав Господь Господу моему: “Сядь праворуч мене, доки покладу ворогів твоїх у підніжжя ніг твоїх.” І ще: “Сказав мені Господь: “Ти син мій, я сьогодні народив тебе.” Ісайя ж сказав: “Ні посол, ні вісник, але сам Господь прийде і спасе нас.” І ще: “Як дитя народиться нам, то йому ж нести владарювання на раменах своїх, і наречуть ім'я його — Великого Світу Ангел. Велика влада його, і світу його нема кінця.” І ще: “Це Діва в утробі [своїй] зачне, і народить сина, і назвуть його ім'ям Емануїл.” Міхей же рече: “Ти, Віфлеєме, доме Єфранта, хіба ти не міг бути серед тисяч Іудиних? Із тебе ж бо постане старійшина, який стане князем їхнім в Ізраїлі, і поява його від днів предковичних. Через це настановляє їх до часу, допоки

паки: се въ ўтробѣ Дѣвая зачатъ, и родить сынъ, и прозовуть имя емѹ Еммануилъ. Михѣя же рече: ты видлеоме, доме Ефрантовъ, еда не моглъ еси быти в тысящахъ Июдовахъ? ис тебе бо ми изидетъ старѣйшина быти князь нхъ въ Израили, исходъ его отъ дний вѣка; сего ради дастся до времени ражающая, родить и прочии отъ братья его обратятся на сыны Израилевы. Иеремия же рече: се Богъ нашъ, и не вѣмѣнится инъ к немѹ: изъобрѣте вьсякъ пѹть хѹдожества, яко дастъ Ияковѹ отрокѹ своемѹ; по снхъ же на земли явися и съ челоуѣкы поживе. И паки: челоуѣкъ есть; и кто ўвѣсть, яко Богъ есть? яко челоуѣкъ же ўмираетъ. Захарья же рече: не послушаша сына моего, и не ўслышу нхъ, глаголетъ Господь. Иосѣй рече: тако глаголетъ Господь: плоть моя отъ нхъ. Проркоша же и о страсти его ркѹще; якоже рече Исаия: о лютѣ дѹши нхъ, понеже свѣтъ золъ свѣщаша, ркѹще, свяжемъ праведника. И паки той же рече: тако глаголетъ Господь: азъ не сѹпротивлюся, ни противлюся, ни глаголю противѹ; плещи мои дахъ на раны, и ланитѣ мои на заўшенне, и лица своего не

не народить тих, які родять. І тоді інші брати його стануть синами Ізраїлю.” Іеремія ж каже: “Це Бог наш, і ніхто інший не зрівняється з ним: він знайшов всі шляхи премудрості, яку дарував отроку своєму Якову. Після цього він з’явився на землі і жив серед людей.” І ще: “Людина він, і хто узнає, що він — Бог? Адже і помирає як людина.” Захарія ж каже: “Не послушали сина мого, а я не почую їх”, — говорить Господь. І Осія сказав: “Так говорить Господь: “Плоть моя від них.” Напророкували ж і страждання його, кажучи, як сказав Ісайя: “О горе душі їхній! Бо злу раду дали вони, кажучи: зв’яжемо праведника.” І ще той же пророк сказав: “Так говорить Господь: “Я ні опираюся, ні противлюся, ані заперечую. Плечі свої віддав на рани, а щоки мої для ляпаса, і лица свого не відвернув від посоромлення і ганьблення.” Іеремія ж сказав: “Приходьте, покладемо дерево в хліб його і відторгнемо від землі життя його.” Мойсей же сказав про розп’яття його: “Побачите життя своє, що висітиме перед очима вашими.” І Давид сказав: “Пощо метушаться народи?” Ісайя ж сказав: “Його вели, як вівцю на заріз.” Ездра ж

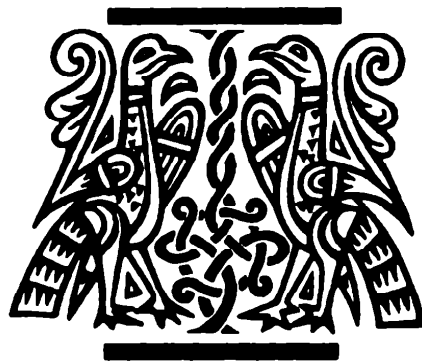
отвратихъ отъ стыдѣнья. Еремия же рече: придите, вѣложимъ древо вѣ хлѣбъ его, изѣтревимъ отъ земля животъ его. Моисѣй же рече о распятїи его: узрите жизнь вашу висяцю предѣ очима вашима. И Давидъ рече: вѣскѣю шаташася языци. Исая же рече: яко овѣча на закоренье веденъ бысть. Ездра же рече: благословенъ Богъ, распростеръ рѣцѣ свои, и спаслъ Иерусалима. И о вѣскресении же его рѣкоша. Давидъ: вѣстанн, Боже, сѣди земли, яко ты наслѣдиши вѣ всѣхъ странахъ. И паки: да вѣскреснетъ Богъ, и разидѣтсѣ врази его. И паки: вѣскресни, Господи Боже мой, да вѣзнесетсѣ рука твоя. Исая же рече: сходящии вѣ странѣ и сѣнь смертнѣю, свѣтъ восняетъ на вы. Захарья же рече: “и ты вѣ крови завѣта твоего испѣстнлъ еси ѣжнкы своя отъ рова, не имѣши воды. И нно много пророчествова о немъ же, и свытсѣ все”.

Рече же Володимиръ: “то вѣ кое время сѣбытсѣ се, и было ли се естѣ? егда ли топерво хоцетъ быти се?” И философъ же отвѣщавъ рече емѣ: “яко ѣже преже сѣбытсѣ все, егда Богъ вѣплотнся. Якоже преже рокохъ, Жидомъ пророкы извнвающнмъ, царемъ нхъ законы престѣпающнмъ, предасть я на расхыщенне, вѣ пленъ и ведени выша вѣ Асурїю, грѣхъ ради

сказав: “Благословеннй Бог, який розпростер руки свої і врятував Іерусалим.”

І про воскресіння ж його сказав Давид: “Востань, Боже, суди землю, бо ти успадковуеш всі народи.” І ще: “Воскресни, Господи Боже мій, хай вознесетсѣ рука твоя.” Ісайя ж сказав: “Зійшли в країну тїні смертної, свїтло возсіяє на вас!” Захарїя ж сказав: “І ти в кровї заповїту свого вїдпустив в’язнїв своїх із рову, в якому нема води.”

І багато ще було пророцтв про нього — і збулися всі.”

Володимир же запитав: “То в яке врем’я збулося це і чи все це було? Чи тїльки тепер збудетсѣ?” І фїлософ, вїдповїдаючи, сказав йому: “Усе це вже ранїше збулося, коли Бог втїлився. Як я уже сказав, коли жиди пророкїв били, а їхнї царї закони зневажали, вїдданї вони були на розграбування, в полон, виведенї були в Асурїю за грїхи свої і були в рабствї там сїмдесят

нихъ, и работаша тамо лѣтъ 70; и по семъ възвратишася на землю свою, и не бѣ ѹ нихъ царя, но архіерѣи обладахѹ ими до Ирода иноплемѣнника, иже овлада ими. В сего же власть, в лѣто 5000 и 500, посланъ бысть Гаврилъ въ Назарѣфъ къ дѣвици Марии отъ колѣна Давидова, рещи ей: Радуйся, обрадованная, Господь с тобою. И отъ слова сего зачатъ Слово Божіе во ѹтробѣ, и породилъ сына, и нарече имя емѹ Ісѹ. И се волѣствіи приидоша отъ вѣстока, глаголюще: кдѣ есть рожийся царь Жи(до)вескъ? видѣхомъ звѣздѹ его на вѣстоци, приидохомъ поклонитися емѹ. Слышавъ же се Иродъ царь, смятеся и всѣ Иерусалимъ с нимъ; и призвавъ книжники и старци людскыя, въпрашаше: кде Христосъ ражається? Они же рѣша емѹ: въ Вифлеомѣ Иудѣйствѣ. Иродъ же се слышавъ, посла, рекъ: “извѣйте младенца, сущаа во Вѣфлиомѣ, до двѹ лѣтъ”. Они же шедше, извѣща младицы 14000. Марья же ѹбоявшися, скры отроча; Иосифъ же съ Марією, поимъ отроча, и вѣжа въ Егѹпетъ и бысть тѹ до ѹмѣртвїя Иродова. Въ Егѹптѣ же явнся ангелъ Иосифѹ, глаголя: вѣстані, поими отроча и мать его, и иди в землю Израилевѹ. Пришедъшю же емѹ, вселися въ Назарѣфъ. И

років, а потім повернулися на землю свою, і не було у них царя, а архіереї володіли ними до іноплеменника Ірода, що панував над ними. В час владарювання Ірода, в літо 5500-те, послано було [архангела] Гавриїла в Назарет до діви Марії, із коліна Давидового, сказати їй: “Радуйся, обрадована, Господь з тобою!” І від слів цих зачала вона в утробі своїй слово боже, і народила сина, і дала ім’я йому Ісус, і тут волхви прийшли зі сходу, питаючи: “Де тут народився цар жидівський? Бачили зірку його на сході і прийшли поклонитися йому.” Почув це цар Ірод, стурбувався, і весь Єрусалим з ним. І закликав книжників і старійшин народу, питаючи: “Де народився Христос?” Вони ж відповіли йому: “У Вифліємі іудейському.” Ірод же, це почувши, послав з наказом: “Перебийте всіх вифліємських дітей до двох років.” Вони ж пішли і перебили чотирнадцять тисяч дітей. А Марія, злякавшись, сховала дитя. Іосиф же з Марією взяли дитя і втекли в Єгипет і пробули там до смерті Ірода. У Єгипті ж Іосифу явився ангел і сказав. “Встань, візьми дитя і матір його і йди в землю Ізраїльську.” Повернувшись, поселилися в Назареті. І виріс Ісус, і коли було йому тридцять літ, почав він творити чуда і проповідувати

възрастѣшю же емѹ и бывшю емѹ лѣтъ 30, нача чюдеса творити и проповѣдати царство небесное, избѣра 12, и яже ѹченикы севѣ нарече. И нача чюдеса творити велика, мертвыя въскрешати, прокаженыя очищати, хромыя ходити, слѣпымъ прозрѣнне творити, и ина многа чюдеса велика, якоже бѣша пророци прорекли о немъ, глаголюще: “тъ недѹгы наша ищѣли, и болезни подѣя. И крестися въ Иерданѣ отъ Ивана, показая новымъ людемъ обновление”. Крестившю же ся емѹ, и се отвѣрзошася небеса, и Дѹхъ сходящъ зракомъ голубиномъ на нь, и гласъ глаголя: “се есть Сынъ мой възлюбленный, о немъ же благоизволихъ”. И посылаше ѹченикы своя проповѣдати царство небесное, и покаянне въ оставленне грѣховъ; и хотя исполнити пророчество, и нача проповѣдати, яко подобаеть сынѹ человѣчьскомѹ пострададти, и распятѹ быти, и въ третий день въскреснѹти. И ѹчащю емѹ въ церкви, архiereи исполнишася зависти, и книжници искахѹ ѹбити и, и емѹше, и ведоша и къ игѣмонѹ Пилатѹ. Пилатъ же испытавъ, яко безъ вины предаша и, хотѣ пѹстити и; они же рѣша емѹ: аще того пѹстиши, не имаеши быти другъ кесареви. Пилатъ же повелѣ, да и распнѹтъ. Они

царство небесне. Вибрав він дванадцять і назвав їх своїми учнями. І став творити чуда великі: мертвих воскрешати, від прокази очищати, кривих ізціляти, сліпих прозрівати і багато інших чудес великих, про які пророки передбачили були, кажучи: “Ти недуги наші зцілив, і хвороби наші на себе взяв.” І охрещений був в Іордані Іваном [Хрестителем], показуючи новим людям оновлення. Коли його хрестили, отверзлися небеса, і Дух зійшов в подобі голубиній на нього, і голос сказав: “Це син мій возлюблений, до нього мое благовоління.” І послав він учнів своїх проповідувати царство небесне і покаяння на позбуття гріхів. І хотів здійснить пророцтво, і почав проповідувати, як подобає синові людському постраждати, і бути розп’ятим, і на третій день воскреснути. І коли навчав у церкві, архіереї і книжники переповнилися заздрістю, і книжники шукали привід убити його, і схопили, і повели до правителя Пілата. Пілат же дізнався, що привели його без вини, і хотів відпустити його. Вони ж сказали йому: “Якщо відпустиш цього, не будеш другом кесареві [Римському].” Пілат же звелів, щоб його розп’яли. Вони ж узяли Ісуса, повели його на Краньєве поле і тут розп’яли його. І настала тьма по всій

же поемъше Іса, ведоша и на мѣсто Краньево, и тѣ и распяша; и бысть тма по всей земли отъ шестаго часа до 9-го; и при 9-мъ часѣ испусти дѣхъ Ісѣ, и церковная запона раздрася на двоє, и мертвни вѣстаяхѣ мнози, и мѣже повелѣ въ ран быти. И снемъше же и съ креста, положиша и въ гробѣ и печатьми запечаташа гробѣ, людье же Жидовьстни и стражи приставиша, ркѣще: еда украдѣтъ и ночью ѹченици его. Онѣ же въ 3 день вѣскресе и явися ѹченикомѣ; и вѣскресѣ изъ мертвыхѣ, рекѣ имѣ: “идете въ вся языки, и научите вся языки, крестяще во имя Отца и Сына и Святаго Дѣха”. И пребысть съ ними 40 дний, являяся имѣ по вѣскресени. И егда исполнися 40 [дний], повелѣ имѣ ити на горѣ Елеоньскѣю, и тѣ явися имѣ, и благословивъ я, рече имѣ: “сядете въ градѣ Иерѣсалимѣ, дондеже пошлю обѣтование Отца моего”. И егда вѣзношашесе на небо, ѹченики поклонишася емѣ, и вѣзвѣратишася въ Иерѣсалимѣ, и бяхѣ вынѣ въ церкви. И егда скончася дний 50, сниде Дѣхъ Святый на Апостолы; и примѣше обѣтование Святаго Дѣха, разидошася по вселенѣй, ѹчаще и крестяще водою”.

Рече же Володимирѣ къ философѣ: “что ради отъ жены родися, и на дѣревѣ распятъся,

землі від шостої години до дев’ятої. І о дев’ятій годині віддав дух Ісус, і церковна запона роздерлася надвоє, встало багато мертвих, яким він звелів ввійти до раю. І зняли його з хреста, і положили його в гріб, і печатками запечатали гріб жиди, і сторожу приставили, кажучи: “Аби не вкрали вночі учні його.” Він же воскрес на третій день і з’явився учням. І, воскресши із мертвих, сказав їм: “Ідіть до всіх народів і навчіть всі народи, охрещуючи їх во ім’я Отця і Сина і Святого Духа.” І пробув з ними сорок днів, приходячи до них після воскресіння. І коли пройшло сорок днів, звелів їм іти на гору Єлеонську. І тут явився їм, і благословив їх, і сказав: “Живіть в граді Іерусалимі, доки не пошлю вам обітницю Отця мого.” І коли возносився на небо, учні поклонилися йому, і повернулися в Іерусалим, і завжди були в церкві. І коли минуло п’ятдесят днів, зійшов Дух Святий на апостолів, і, прийнявши обітницю Святого Духа, розійшлися по вселенній, навчаючи і охрещуючи водою.”

Володимир же запитав філософа: “Чого ради від жінки народився, і на дереві був

и водою крестися?” Філософъ же рече емѹ:

“Сего ради, понеже испѣрва родъ челоуѣчьскый женою съгрѣши, дьяволъ прельсти Евгою Адама и отпаде рай, такоже и Богъ отмѣстѣе створи дьяволѹ: женою пѣрвѣе повѣженъе бысть дьяволѹ, женою бо пѣрвѣе испаденіе бысть Адамѹ изъ раа, отъ жены же паки вѣплѣтися Богъ и повелѣ в рай ити вѣрнымъ. А еже на древе распятѹ быти, сего ради, яко отъ древа вкушь, и испаде породы; Богъ же на деревѣ страсть пріать, да деревомъ діаволъ повѣженъ бѹдетъ, и отъ древа праведнаго пріимѹтъ праведніи. А еже водою оновленіе; понеже прѣмножившимся грѣхомъ в челоуѣцехъ, и наведе Богъ потопъ на землю, и потопи челоуѣкы водою. Сего ради рече Богъ: понеже погубихъ водою челоуѣкы грѣха ради ихъ, нынѣ же паки водою очищѹ грѣхы челоуѣкомъ, оновленіемъ водою. Ибо Жидовьскый родъ въ мори очистишася отъ Египетскаго злаго нрава, понеже вода изначала бысть прѣвое; рече бо: и Дѹхъ Божій ношашеся врѣхѹ воды; иже бо и нынѣ крестятся водою и дѹхомъ. Преображеніе бысть прѣвое водою, якоже Гедеонъ прообрази. Егда же прінде к немѹ ангелъ, веляше емѹ ити на Мадіама; и

розп’ятий, і водою охрестився?” Філософ же відповів йому:

“Ось чому! Оскільки від початку рід людський согрішив жінкою: диявол спокусив Адама Евгою, і той позбувся раю. Так і бог помстився дияволу: через жінку спочатку перемиг диявол, бо через жінку спочатку Адам вигнаний був із раю, через жінку і втілювався Бог і наказав вийти вірним до раю. А на дереві був розп’ятий через те, що від дерева вкусив Адам і з-за цього був вигнаний з раю. Бог же на дереві прийняв страждання, щоб деревом був переможений диявол, і від дерева життя матимуть спасіння праведні. А що водою сталося оновлення, то тому, що на людей, які умножили гріхи свої, наслав Бог на землю потоп і потопив людей водою. Через це сказав Бог: “Оскільки водою погубив я людей за гріхи їхні, то нині знову водою очищу людей від гріхів — водою оновлення.” Адже і жидівський рід в морі очистився від єгипетського злого норову, бо вода була створена першою, сказано бо: “І Дух Божий носився поверх води”, а тому і нині хрестяться водою і духом. І перше перетворення було зроблено водою. Його вчинив Гедеон. Коли прийшов до нього ангел і звелів йому іти до Мадіама, [він же], випробовуючи, сказав Богові, поклавши руно

искѹшаше и рече къ Богѹ, положивъ рѹно на гѹмнѣ, рекъ: и аще бѹдетъ по всей земли роса, а на рѹнѣ сѹша; и бысть тако. Се же прообрази, яко иностраны вѣша преже сѹша, а Жидове рѹно, а на Жидѣхъ сѹша. И пророци же проповѣдаша, яко водою обновленіе бѹдетъ. Апостоломъ же ѹчащимъ по вселенней вѣровати Богѹ, нѹхъже ѹченіе и мы Греци пріахомъ; и вся вселеннаа вѣрѹетъ ѹченію нѹхъ. Нарекль же естъ Богъ единъ день, в онже хоцетъ сѹдити, пришедый, живымъ и мертвымъ, и въздати комѹждо по дѣломъ нѹхъ: праведномѹ царство небесное, и красотѹ неизреченнѹю, веселіе без конца, и не ѹмрати в вѣкы, а грѣшникомъ мѹка огненна, и червь неѹсыпаемый, и мѹцѣ не бѹдетъ конца. Сице же бѹдѹтъ мѹченіа, иже не вѣрѹютъ Господѹ нашемѹ Ісѹ Христѹ, мѹчими бѹдѹтъ въ огни, иже ся не креститъ”.

И се рекъ, показа емѹ заповѹ, на нейже вѣ написано сѹдище Господне; показываше же емѹ одеснѹю праведныа въ веселін предъидѹщѹ в рай, а ошѹюю грѣшныа идѹщихъ въ мѹкѹ. Вѹлодимеръ же въздохнѹвъ рече: “добро симъ одеснѹю, горе же симъ ошѹюю”. Онъ же рече: “аще хоцешн одеснѹю стати, то крестнся”. Вѹлодимеръ же положи на сердци своемъ, рекъ:

на току: “Коли буде по всій землі роса, руно буде сухим.” І було так. Це ж був образ того, що всі інші країни були раніше сухими, а жиди — руно. І на жидах — суша. І пророки проповідували, що через воду прийде оновлення. Коли апостоли по всьому світові навчали вірити в Бога, їхнє учення і ми, греки, прийняли. І вся вселенна вірує в їхнє учення. Призначив же Бог один день, в який, зійшовши з небес, буде судити живих і мертвих і кожному воздасть за ділами його: праведному — царство небесне і красу несказанну, безкінечну веселість і безсмертя в віках, а грішникам — мука огненна, нескінченна гризота і муки без кінця. Такі будуть муки для тих, що не вірують Господу нашому Ісусу Христу, мучитимуться в огні, якщо не охрестяться.”

І коли сказав це [філософ], показав [Володимиру] запову, на якій було намальовано судилище господне; показав же йому праведників справа, які в радощах прямують у рай, а зліва — грішників, що йдуть на муки. Володимир, зітхнувши, сказав: “Добре цим, справа, горе ж цим, зліва.” Він же сказав: “Коли хочеш одесную стати, то охрестися.” Володимир же

“пождѹ ещѣ мало”, хотя испытати о всѣхъ вѣрахъ. Вѣлодимеръ же семѹ дары многы вѣдавѣ, отпусти съ честію велнкою.

987 В лѣто 6495. Съзва Вѣлодимеръ бояры своя и старци градскыя, и рече имъ: “се приходиша къ мнѣ Болгаре, рекѹще: прѣими законъ нашъ”; посемъ же прѣидоша Нѣмци, и тые хваляхѹ законъ свой; по сихъ приходиша Жндове. Сихъ же послѣди приходиша и Греци, хѣляще всѣ законы, свой же хваляще, а много глаголаша сказѹюще отъ начала мирѹ; сѹтъ же хитро сказѹюще, яко и дрѹгый свѣтъ повѣдають быти, и чюдно слышати ихъ...

...зсмыслены числомъ 10, и рѣша имъ: “идете первое в Болгары, испытайте вѣрѹ ихъ и службѹ”. Они же идоша, и пришедше видиша сквѣрная дѣла ихъ и кланяние въ ропати; и прѣидоша в землю свою. И рече имъ Володимеръ: “идете паку въ Нѣмцѣ и сглядайте такоже, и оттѹдѹ идете въ Греки”. Они же прѣидоша въ Нѣмцѣ, и сглядавше церковъ и службѹ ихъ, и прѣидоша к Царюградѹ, и видоша къ царю; царь же испита, коея ради вины прѣидоша, они же исповѣдаша емѹ вся бывшая. Он слышавъ царь, и радъ бысть, и честь велнкѹ створи имъ въ тѣ день.

поклав у серце свое [бажання] і сказав: “Почекаю ще трохи.” Хотів розвідати про всі віри. Володимир дав філософу дари великі і відпустив з честю великою.

В літо 6495 [987]. Скликав Володимир своїх бояр і старійшин городських і сказав їм: “Оце приходили до мене болгари, кажучи: “Прийми закон наш.” Потім прийшли німці, і ті хвалили закон свій. Після цих приходили жиди. Наостанку приходили і греки, хулили всі закони, свій же вихваляли. І багато чого говорили, розповідали від початку світу, мудро розповідали і про потойбічний світ, який начебто має бути, і любо слухати їх...” [Вибрали мужів славних і] розумних числом десять, і сказав їм: “Ідіть найперше до болгар, випробуйте їхню віру і службу.” Вони ж пішли і, прийшовши, побачили паскудні діла їхні і поклоніння в мечеті — і повернулися в землю свою. І сказав їм Володимир: “Підіть ще до німців і подивіться також, а звідти ідіть у греки.” Вони ж прийшли до німців і споглядали церкву їхню і службу в ній. І прийшли до Цареграда, і ввійшли до царя. Цар же запитав: “Ради чого прийшли?” Вони ж розповіли йому про все, що було.

Послухав їхню розповідь цар і був радий, і честь велику виявив

Наўтрѣя же посла къ патреархѹ, глаголя сице: “придоша Рѹсь, пытающе вѣры нашея; да пристрой церковь и клиросъ, и самъ причинися въ святительскія ризи, да видятъ славу Бога нашего”.

И си слышавъ патреархѹ, и повелѣ созвати клиросъ весь, и по обычаю створи празникъ, и кадила въжгоша, и пѣнния лнкы составиша. И иде и царь с ними во церковь, и поставиша я на пространнѣ мѣстѣ, показѹюще красотѹ церковнѹю, и пѣнныя и слѹжбѹ архіерейскыи, предстоянныа дьяконѹ, сказающе имъ слѹженіе Бога своего; они же въ изумленіи бывше, и удивившеся, похвалиша слѹжбѹ ихъ. И призвавши я царя Василей и Костянтинъ и реста имъ: “идете в землю вашу”, и отпусти и с дары великы и с честью. Они же придоша въ землю свою, и созва князь бояры своя и старца. Рече Володимиръ: “се придоша посланни нами мѹжи, да слышимъ отъ нихъ бывшее”; и рече имъ: “скажете предъ дружиною”. Они же рѣша: “яко ходихомъ первое в Болгары и смотрихомъ, како ся кланяютъ въ храмннѣ, рекше в ропатѣ, стояще безъ пояса; и поклонився, сядеть и глядять сѣмо и овамо, акы бѣшенъ, и нѣсть веселія ѹ нихъ, но печаль и смрадъ великъ, и нѣсть добръ

їм у той день. На ранок же послав до патріарха, кажучи таке: “Прийшли руси вивчати віру нашу. Так приготуй церкву і клірос і сам одягнися в святительські ризи, хай побачать славу Бога нашого.”

І почув це патріарх; і звелів зібрати весь клір, і, як звичайно, відправив святкову службу, і кадила розпалили, і організували співи і хори. І пішов і цар з ними до церкви. І поставили їх на почесному місці, показуючи красу церковну, і співи, і службу архіерейську, поставу дияконів, і розповіли їм про служіння Богові своєму. Вони ж були в захопленні, і дивувалися, і хвалили службу їхню. І закликали їх царі Василій і Костянтин і сказали їм: “Ідіть в землю вашу.” І відпустили їх з дарами великими і честью. Вони ж повернулися в землю свою. І скликав князь своїх бояр і старійшин. Рече Володимир: “Оце повернулися послані нами мужі, послухаємо про все, що було з ними.” І сказав їм: “Говоріть перед дружиною.” Вони ж сказали: “Найперше ходили до болгар і дивилися, як вони моляться в храмі, точніше сказати, в мечеті, стоячи там без пояса. А поклониться — сяде і дивиться сюди і туди, як божевільний. І нема в них радості, а [тільки] печаль і сморід великий. І недобра віра їхня.

законъ нхъ. И придохомъ въ Нѣмцѣ, и видихомъ службѣ творяща, а красоты не видихомъ никоєяже. И придохомъ же въ Грѣкы, и ведоша ны ндѣже служатъ Богѣ своему, и не свѣмы, на небеси ли есмь былѣ, или на землѣ: нѣсть бо на земли такого вида, или красоты такая, недодумѣемъ бо сказати; токмо то вѣмы, яко отънидѣ Богъ съ человекы пребываетъ, и есть служба нхъ паче всихъ странъ. Мы же не можемъ забыти красоты тоя; всякъ бо человекъ, аще преже вкуситъ сладка, послѣдн же не можетъ горести прияти, тако и мы не имамъ сде жити". Отвѣщавъша же боярѣ и рѣша: "аще лихъ бы законъ Грѣчкый, то не бы баба твоя Ольга прияла крещення, яже бѣ мудрѣйши всихъ человекъ". Отвѣщавъ же Володимѣръ рече: "то кде крещенне приемемъ?" Они же рѣша: "кдѣ ти любо". И минувшѣ лѣтѣ.

988 В лѣто 6496, нде Володимѣръ с вон на Корсунь, градъ Грѣчкый, и затворишася Корсуняни въ градѣ. И ста Володимѣръ обѣ онъ полъ града в имени, вѣдалѣ града стрѣлища єдиногo, и боряхѣся крѣпко горожанѣ с ними, Володимѣръ обѣстоя градъ. И изнемогахѣ людие въ градѣ, и рече Володимѣръ к гражаномъ: "аще ся не вдасте, имамъ

І прийшли до німців, і бачили як відправляють службу божу, а краси не бачили ніякої. І прийшли ми в греки, і водили нас туди, де служать Богові своєму, і не знали, чи ми на небесах були, чи на землі: нема-бо на землі такого видовища чи краси такої, щоб зуміли порівнять із нею. Знаємо тільки, що там Бог із людьми пробуває і служба їхня лучча, аніж в усіх інших народів. Не можемо забути ми краси тієї, бо всякий чоловік, коли спочатку покуштує солодощів, потім не захоче гіркого прийняти. Так і ми не маємо уже так жити." Бояри порадилися і сказали: "Якби поганий був закон грецький, то не прийняла б хрещення баба твоя Ольга, а була вона наймудріша із всіх людей." Порадившись, Володимир спитав: "То де приймемо хрещення?" Вони ж відповіли: "Де тобі любо."

І коли проминув рік, в літо 6496 [988] пішов Володимир із воями на Корсунь, город грецький, і закрилися корсунці в городі. І став Володимир поблизу, півколом від лиману на віддалі польоту стріли від города, і самовіддано боролися з ними горожани, і Володимир взяв город в облогу. І знемагали люди в городі, і рече Володимир

стояти за 3 лѣтъ”. Володимѣр же нзряди воя своя, и повелѣ приспѣ сыпати к граду. Онмъ же спѣцимъ, Корсѣняне подкопавше стѣнѣ градускую, крадяхѣ сыплению персть, и ношахѣ к соби в градъ, сыплюще посредѣ града; вон же присыпахѣ воле, и Володимѣр стояше. И се мѣжъ, именемъ Анастасъ, Корсѣнянинъ, стрѣли, написавъ на стрѣлѣ: “кладязи, яже сѣтъ за тобою отъ вѣстока, изъ того вода идеть по трубѣ; копавше преимете водѣ”. Володимѣр же се слышавъ, вѣзрѣвъ на небо и рече: “аще ся сѣдетъ се, имамъ креститися”. И тѣ авѣе повелѣ копати преки трубамъ, и переяша водѣ; и людѣе изнемогахѣ жажею водною, и предашася. И вниде Володимѣр въ градъ и дружина его, и посла Володимѣр къ царевнѣ Василю и Костянтинѣ, глаголя сице: “се градъ ваю славный взяхѣ; слышу же се, яко сестрѣе имаете двою, да аще ея не вдасте за мя, то створю градъ вашему, якоже и семѣ створихѣ”. И се слышавша царя, быста печальна, посласта вѣсть, сице глаголюще: “не дост(онт)ъ крестьянамъ за поганья посягати и даяти; аще ли ся крестиши, тѣо приимеши се, и полѣчиши царство небесное, и с нами единовѣрникъ будеши; аще ли сего не хочеши створити, не можевѣ дати сестры своей за

горожанам: “Якщо не здастеся, то буду стояти і три роки.”

Володимир же спорядив воїв своїх і повелів насип зводити до городських стін. У тих, що насипали, корсунці, підкопавши стіну городську, викрадали насипану землю, і виносили до себе в город, і зсипали посеред города. Вої ж присипали ще більше, і Володимир стояв. І от один корсунський муж іменем Анастас пустив стрілу і написав на ній: “За тобою зі сходу колодязі, від них вода по трубі тече в город. Перекопай і перейми воду.” Володимир, як почув це, підняв очі в небо і сказав: “Якщо це збудеться — охрещуся.” І негайно повелів копати там поперечний рів, і перейняв воду. І люди знеслились від спраги і здалися. І ввійшов Володимир у город, і дружина його, і послав Володимир до царів Василя й Костянтина, кажучи так: “Оце город узяв ваш славний. Прочував, що маєте сестру дівицю, і якщо не віддасте за мене, то зроблю столиці вашій те, що цьому городу зробив.” І, почувши це, царі засумували, і послали відповідь, таке кажучи: “Не личить християнок за поганих віддавати. А коли охрестишся, то візьмеш її, і вступиш царства небесного, і з нами єдиновірником будеш. А коли цього не захочеш зробити,

тя". И се слышавъ Володимеръ, и рече посланымъ отъ царю: "глаголете царема тако: яко азъ крещюся; яко испытахъ преже снхъ дний законъ вашъ, и есть ми любъ, и вѣра ваша и слѹженне, нже ми исповѣдаша послании нами мужи". И се слышавша царя, и рада быста, и ѹмолста сестрѹ свою именемъ Аннѹ, и посласта къ Володимерѹ, глаголющи: "крестися, тогда послевѣ сестрѹ свою к тобѣ". И рече Володимеръ: "да пришедше (съ) сестрою вашею, крестятъ мя". И послушаста царя, и посласта сестрѹ свою, и сановники нѣкыя, и прозвѹтеры; она же не хотяше нти, яко въ поганыя, и рече имъ: "лѹче бы ми сдѣ ѹмрети". И речеста ей врата: "егда како обратитъ Богъ Рускѹю землю въ покаяние, и Грѣчкѹю землю избавиши отъ лютыя рати; видиши ли, колко зло створиша Русь Грѣкомъ? нынѣ же, аще не идеши, тоже имѹтъ творити намъ"; и одва принѹдиста. Она же всѣдши в кѹбарѹ, цѣловавши ѹжикы своа с плачемъ, поиде чресъ море; яко приде къ Корсѹню, излѣзоша Корсѹняни съ поклономъ, и введоша ю въ градъ, и посадиша ю в полатѣ. По Божью же строенью, въ се время разболѣлся Володимеръ очима, и не видяше ничтоже, и тѹжаше велии, и не домышляше, что сотворити; и посла къ немѹ

то не зможемо сестру свою віддати за тебе." І вислухав це Володимир і сказав посланцям від царів: "Скажіть царям так: "Я охрещусь, оскільки ще до днів цих уподобав закон ваш, і любий він мені, і віра ваша, і богослужіння, про яке розповідали мені посланії нами мужі." І почувши це, царі раді були; і вблагали сестру свою на ймення Анна, і послали до Володимира, кажучи: "Охрестись, тоді пошлемо сестру свою до тебе." І рече Володимир: "Хай ті, що прийдуть з сестрою вашою, охрестятъ мене." І послухали царі, і послали сестру свою, і сановників деяких, і священників. Вона ж не хотіла іти, як до поганих, і говорила їм: "Лучче б мені тут умерти." І сказали їй брати: "Може, якось наверне Бог землю Руську до покаяння, і Грецьку землю позбавиш від лютої війни, хіба не бачиш, скільки зла натворила Русь грекам? Тепер же, якщо не підеш, зроблять і нам те саме, [що в Корсуні]." І ледве примусили. І сіла вона в кубару, і з плачем попрощалась із рідними своїми, й попливла через море. І коли прибула в Корсунь, то вийшли на берег корсунці з поклоном, і ввели її в город, і посадили її в палаті. Із божого допусту в це врем'я розхворівся очима Володимир, і не бачив нічого, і затужив сильно, і не знав,

цариця, рекуще: “аще хоцешн болезни сея извыти, то въскорѣ крестнся; аще ли ни, то не нмаешн извыти сего”. И си слышавъ Володимеръ, [рече]: “аще се истина бѹдетъ, по истѣнѣ великъ Богъ крестьянскъ”. И повелѣ крестити ся. И епископъ же Корсѹньскый с попы царцины, огласивъ и, и крести Володимѣра, и яко возложи рѹкъ на нь, авѣе прозрѣ. Видивъ же се Володимеръ напрасное исцѣленне, и прослави Бога, рекъ: “топервое ѹвидѣхъ Бога истиннаго”. Си же ѹвидивше дружина его, мнози крестишася. Крести же ся въ церкви святое Софьи, и есть церкви та стояще в Корсѹни градѣ, на мѣстѣ посреде града, идеже торгъ дѣють Корсѹнянѣ; полата Володимѣря воскрай церкви стонтъ и до сего дни, а царцина полата за олѣтаремъ. По крещенн же приведе царицю на обрученне. Се же не свѣдѹще право, глаголють, яко крестился есть в Києвѣ; инни же рѣша: въ Василевѣ, друзни же рѣша, ннако казающе. И крещенѹ же Володимерѹ въ Корсѹни, предаша емѹ вѣрѹ крестьянскѹю, рекуще сице: “да не прельстятъ тебе нѣци отъ еретнкъ, но вѣрѹи, сице глаголя:

“Вѣрѹю въ единого Бога Отца, Вседержителя, Творца небѹ и

що робити. І послала до нього цариця, кажучи: “Коли хочеш хвороби цієї позбутись, то охрестися негайно, а коли ні, то не збудешся цього.” І як почув це, сказав Володимир: “Якщо справді так буде, то воістину великий Бог християнський.” І повелів охрестити себе. І епископ же корсунський із попами царициними благословив його і охрестив Володимира. І коли возложив руку на нього, Володимир у ту ж мить прозрів. Коли Володимир відчув це нагле прозріння, то прославив Бога і сказав: “Тепер тільки узнав Бога істинного.” Побачила це дружина його, і багато охрестилося. Хрестилися ж в церкві святої Софії, і стоїть та церква в Корсуні посеред города, де торгують корсунці. Палата Володимира окрай церкви стоїть і до сьогодні, а царицина палата — за вівтарем.

Після охрещення Володимира привели царицю на обручення. Ті, що не знають цього, говорять, ніби Володимир хрестився у Києві, а другі — що в Василеві, а ще інші по-іншому говорять. І охрещеному в Корсуні Володимиру, після прийняття ним християнства, сказали таке: “Нехай не спокусять тебе ніякі еретики, але віруй, так промовляючи:

“Вірую в единого бога Отця, Вседержителя, Творця неба і

землѣ, и до конца вѣрѹ сню. И пакыи вѣрѹю въ единого Бога Отца нерожена, и въ единого Сына рожена, и въ единнѣ Святый Дѹхъ исходящѣ. Три собѣства свершена, мьсльна, раздѣляема числомъ и собѣствомъ, а не божествомъ раздѣлна, и совокѹпляеться нераздѣлна. Отець бо Богъ Отець, присно сый пребываетъ въ отечествѣ, нероженъ, безначаленъ, начало (и) вина всимъ единемъ роженемъ сы Сынѹ и Дѹхови; отъ негоже ражаеться Сынъ преже всѣхъ вѣкѣ, исходитъ же Дѹхъ Святый и безъвременна и безъ лѣта; вкѹпѣ Отець, вкѹпѣ Сынъ, вкѹпѣ Дѹхъ Святый есть. Сынъ подобосѹщенъ и безначаленъ Отцю, роженемъ точню равенствѹя Отцю и Дѹхѹ. Дѹхъ есть пресвятый, Отцю и Сынѹ подобосѹщенъ и присносѹщенъ. Отцю бо отечество, Сынѹ же сыновство, Святому Дѹхѹ исхоженне. Ни Отець бо въ Сынъ или Дѹхъ престѹпаеть, ни Сынъ въ Отца и Дѹха, ни Дѹхъ въ Сынъ или Отець; недвижна бо свойствѹя. Не триє вози, [но] единнѣ Богъ, понеже едино божество въ трѣхъ лицихъ. Хотѣнемъ же Отца же и Дѹха свою пасти тварь, отеческыхъ ядрѣ, нже не отстѹпи, сшедъ и въ дѣвничское ложе пресвятое, акы Божье сѣмя вшедъ, и плоть съдѹшьвнѹ, и

землі” — і до кінця цей символ віри. І ще: “Вірую в єдиного бога Отця ненародженого, і в єдиного Сина народженого, і в єдиний Святый Дух ісходящий. У трьох лицях втілений, лише розумом поділений на три числа і лиця, а не божеською сутністю поділений, бо поєднується нероздільно. Отець-бо, Бог отець, присно суций, в батьківстві перебуває, ненароджений, безначальний, початок і першопричина всьому, єдинонародженням Синові і Духові. Від нього ж народжується Син, раніше всіх часів ісходить же Дух Святий — і безвременно, і безсрочно. Разом Отець, разом Син, разом Дух Святый. Син — подобосущий і безначальний Отцю, народженням тільки відмінний від Отця і Духа. Дух же — пресвятый, Отцю і Синові подобосущий і присносущий. Отцю бо — отецтво. Синові — синівство, Святому Духові — ісхоженіє. Ні Отець в Сина чи Духа не переходить, ні Син — в Отця і Духа, ні Дух — в Сина чи Отця: нерухомі-бо їх властивості. Не три боги, але один Бог, оскільки єдине божество у трьох лицях. Бажанням же Отця і Духа своє врятувати творіння батьківського сім’я, що не відійшло, а зійшло і в дівоче лоно пресвятеє ввійшло, як боже сім’я, і плоть одушевлена, і словесна, і розумна,

словеснѹ же и ѹмнѹ, не преже бывшю принмѹ, изиде Богъ воплощенѹ, родивыся незрѣченънѹ, и дѣвство матери сѹхрани нетлѣннѹ. Не смятенне, ни размѣшенне и ни измѣнення пострадавѹ, но превывѹ, еже бѣ, прнемы равнй зракъ истинною, а не мечтаннемѹ, всячьскы, развѣ грѣха, намѹ подобенѹ бывѹ. Волею родися, волею взалка, волею вжада, волею трудися, волею ѹстрашися, волею ѹмре истинною, а не мечтаннемѹ; вся свѣршена, не оклеветанный страсти челоуѣчества. Распятъ же ся, смерти вкѹси безъгрѣшный, и въскресѹ въ своей плоти, и не вѣдѣвши истлѣннй, на небеса възиде и седе одеснѹю Отца, и придетъ же пакы съ славою сѹдити живымѹ и мертвымѹ; якоже възиде съ своею плотью, тако и снидетъ. Къ симѹ едино крещенне исповѣдаю водою и Дѹхомѹ, пристѹпаю къ пречистымѹ тайнамѹ, вѣрю въ истиннѹ тѣло и кровь, и прнемлю церковная предання, и кланяюся честнымѹ иконамѹ, кланяюся древѹ честномѹ и крестѹ и всякомѹ крестѹ, и святымѹ мощемѹ и святымѹ сѹсѹдомѹ”.

“Вѣрѹ(и) же Семи Сворѹ святыхѹ отецъ: иже есть первый в Никии 300 и 18, иже прокляша Арія, и проповѣдаша вѣрѹ непорочнѹ и правѹ; второй же Сворѹ в Костянтинѣградѣ святыхѹ

якої раніше не було, і явився Бог втілений, народившись не-сказанно і зберігши непорушною непорочність матері. Не переніс ні сум’яття, ні змішання, ані змін, але залишився, як був, прийняв вид рабський насправді, а не в уяві, у всьому, окрім гріха, був нам подібний.

З власної волі народився, з власної волі проголодав, з власної волі відчув спрагу, з власної волі трудився, з власної волі відчув страх, з власної волі помер — помер насправді, а не в уяві, всі справжні, непідробні страждання людські пережив. Був розп’ятий, смерть спізнав безгрішний, і воскрес в своїй плоті, і, не зазнавши тління, зійшов на небеса, і сів праворуч Отця, і прийде знову ж в славі судити живих і мертвих, як вознісся у своїй плоті, так і зійде. До цього єдине хрещення сповідаю водою і Духом, приступаю до пречистих тайн, вірую воістину в тіло і кров, і приймаю церковні оповіді, і поклоняюся пречесним іконам, поклоняюся пречесному древу, і всякому хресту, і святим мощам, і святим сосудам.”

“Віруй і в сім соборів святих отців, із них перший в Нікії — триста вісімнадцять [отців], що прокляв Арія і проповідував віру непорочну і правдиву. Другий собор в Костян-

отець 100 и 50, нже прокляша Македонья дѹховорца, и проповѣдаша Троицю єдиносущнѹю; 3-й же Своръ въ Ефесѣ святыхъ [отець] 100 на Несторья, егоже прокленше, проповѣдаша святѹю Богородицю; 4-й Своръ в Халкидонѣ святыхъ отець 600 и 30 на Евтѹха и Диоскора, еюже прокленше святини отци, изъгласивше свершена Бога и свѣршена челоуѣка Господа нашего Іса Христа; 5-й Своръ въ Царѣградѣ святыхъ отець 100 и 60 и 5 на Ерегенава предання, и на Евагрия, нхже прокляша святини отци; 6-й Своръ въ Царѣградѣ святыхъ отець 100 и 70 на Сергна и Кура, нхже прокляша святини отци; 7-й Своръ въ Никен святыхъ отець 300 и 50, прокляша, нже не покланяются иконамъ. Не приймай же отъ Латынѣ учения, нхже ученне развращено: влѣзъше бо въ церковь, не покланяются иконамъ, но стоя поклонитъся, и поклонився напишетъ крестъ на земли и цѣлуетъ, и встанетъ простъ ногама на немъ; да легъ цѣлуетъ, а вставъ попираетъ. Сего бо апостоли не предаша; предали сѹть апостоли крестъ поставленъ цѣловати, иконы предаша. Лука бо євангелистъ первое написавъ, посла въ миръ, якоже глаголетъ Василѣй; яко на первый образъ икона приходитъ. Паки же землю глаголетъ матерю. Да аще имъ

тиніграді. — святых отців сто п'ятдесят, що прокляв дуборця Македонія і проповідував єдиносущну Трійцю. Третій собор — в Ефесі — сто святих отців супроти Несторія, проклявши якого, проповідували святу Богородицю. Четвертий собор в Халкідоні — шістсот тридцять святих отців супроти Євтуха і Диоскора, їх же прокляли святії отці і проголосили правдивим Богом і справжною людиною Господа нашого Ісуса Христа. П'ятий собор в Цареграді — святих отців сто шістдесят п'ять супроти учення Орігена і супроти Євагрія, їх же прокляли святії отці. Шостий собор в Цареграді — святих отців сто сімдесят супроти Сергія і Кура, їх же прокляли святії отці. Сьомий собор в Нікеї — святих отців триста п'ятдесят прокляли тих, хто не поклоняється святим іконам.”

“Не приймай учення від латинян, їхнє учення спотворене: ввійшовши в церкву, не поклоняються іконам, а стоячи кланяються, а поклонившись, малюють хрест на землі і цілують, а вставши, стають ногами на нього. Так що лежачи — цілують, а стоячи — зневажають. Цього апостоли не навчали, апостоли учили цілувати поставлений хрест і шанувать ікони. Євангеліст

Есть земля мати, то отець имъ
 есть небо, искони створи Богъ
 небо и такоже землю; тако
 глаголетъ: Отче нашъ, иже еси на
 небеси. Аще ли по сихъ разумъ
 земля есть мати, почто плюете
 на матеръ свою, да семо ю
 лобызаете, а семо ю сквѣрните?
 Сего же Римлянѣ не творяхъ, но
 исправляхъ на всихъ Сворѣхъ,
 сходяще отъ Рима и отъ всихъ
 престолъ. На первомъ сворѣ, иже
 на Арья, иже в Никен, отъ Рима
 преже Селвестръ посла епископы
 и прозвѣтеры; а отъ Александрия
 Афана(сі)я, отъ Царяграда
 Митрофанъ посла епископы отъ
 себѣ; и тако исправляхъ вѣрѣ. На
 второмъ же Сворѣ отъ Рима
 Дамасъ, а отъ Александрѣа
 Тимофѣй, отъ Антиохія
 Мелетій, Кѣрилъ Ерѣсалимскій,
 Григорѣй Богословець. На
 третьемъ же Сворѣ Келестинъ
 Римскій, Кѣрилъ Александ-
 рійскій. На 4 же Сворѣ Леонтий
 Римскій, Анаталѣй Царяграда,
 Ювеналій Ерѣсалимскій. На
 пятомъ Сворѣ Римскій
 Вилигій, Евтѣхій Царяграда,
 Аполлинарій Александрійскій,
 Домнинъ Антиохійскій. На
 шестомъ Сворѣ отъ Рима
 Агафонъ, Георгій Царяграда,
 Феофанъ Антиохійскій, отъ
 Александрия Петръ мнихъ. На
 7-мъ Сворѣ Андрианъ отъ Рима,
 Тарасій Царяграда, Политьянъ
 Александрѣйскій, Феодоръ
 Антиохійскій, Илья

Лука перший написав [ікону] і
 послав у світ [на поклоніння].
 Василій говорить, що
 [шанування] ікони на
 першообраз її переходить.
 Знову ж землю називає
 матір’ю. Хай же, коли земля їм
 — мати, то отець їм — небо,
 спервовіку сотворив Бог небо,
 а також землю. Так говорять:
 “Отче наш, іже еси на небеси.”
 А коли, на їхню думку, земля
 — мати, то нащо плюете на
 матір свою? Тут же її
 лобизаєте, а тут її оскверняєте?
 Цього римляни не робили, але
 постановляли на всіх соборах,
 збираючись із Рима і із всіх
 єпархій. На перший собор в
 Нікеї проти Арія із Рима
 [папа] Селівестр послав
 епископів і пресвітерів, із
 Александрії [патріарх]
 Афанасій, із Цареграда
 [патріарх] Митрофан послав
 від себе епископів, — і так
 виправляли віру. На другому
 соборі із Рима [папа] Дамас, а
 із Александрії [патріарх]
 Тимофій, із Антиохії [патріарх]
 Мелетій. Кирило Ерусалим-
 ський, Григорій Богословець.
 На третьому ж соборі — [папа]
 римський Келестин, [патріарх]
 александрійський Кирило. На
 четвертому ж соборі — [папа]
 римський Леонтій, [патріарх]
 константинопольський Анатолій,
 [патріарх] ерусалимський
 Ювеналій. На п’ятому соборі —

Єрусалимский. Сии вси съ своими епископы и сходящеся и правяху вѣрѹ. По семемъ же сворѣ Петръ Гугнивый съ ними шедъ в Римъ и престолъ вѣсхитивъ, развративъ вѣрѹ, отвѣрзъся престола Єрусалимьскаго, и Александрѣскаго, и Царяграда, и Антиохійскаго. И возмѣтиша Италию всю, сѣюще ученне свое раздно; тѣмъже держать не в одно сѣглашенне вѣрѹ, но раздно: ови бо поповѣ одною женою оженився слѣжуть, а друзии до семи женъ поймающе слѣжуть. Ина же многа раздно держать, ихъже блюдися учения: працають же грѣхы на дарѹ, еже есть злѣе всего. Богъ да хранить ть, княже отъ сего”.

Охрещення
Володимира Святославича.
Мал. XIII (XV) ст.

Володимеръ же помнъ царицю и Настаса, и попы Корсѹньскыя, мощи святаго Климента и

[папа] римський Вілігій, [патріарх] константино-польський Євтухій, [патріарх] александрійський Аполлінарій, [патріарх] антиохійський Домнін. На шостому соборі від Рима [папа] Агафон, [патріарх] Георгій із Цареграда, [патріарх] антиохійський Феофан, від Александрії чернець Петро. На сьомому соборі від Рима [папа] Андріан, [патріарх] Тарасій від Цареграда, [патріарх] Політіан александрійський, [патріарх] Феодор антиохійський, [патріарх] Ілля єрусалимський. Всі вони сходилися зі своїми єпископами і укріпляли віру. Після сьомого собору Петро Гугнивий разом із іншими ввійшов у Рим і захопив престол і віру сплюндрував, відкинувшись від престолу єрусалимського, александрійського, константинопольського і антиохійського. І збурих усю Італію, сїяв учення своє вороже, і тим самим розкололи єдину віру: одні попи служать, маючи лише одну жону, а друзі служать, маючи до семи жінок. Інші багато в чому по-різному чинять, їхнього учення належить оберігатися. Прощають вони і гріхи за дари, що найгірше всього. Хай береже тебе, княже, від цього Бог.”

Володимир же взяв царицю, і Настаса, і попів корсунських, і мощі святаго Климента, і Фіва,

Фива, ученика его, и поима сьсуды церковныя, иконы на благословенъе севѣ. Постави же церковь святаго Іоанна Предтечу въ Корсунѣ на горѣ, иже ссыпаще средѣ града, крадущи приспѣ, и яже и церкви стоить и до сего дни. Взяша же идя мѣдянѣ 2 капищи, и 4 конѣ мѣдяны, иже и нынѣ стоятъ за святою Богородицею; яко иже не вѣдѣще мнятся мраморяны сѣща. Вдасть же за вѣно Корсунъ Грѣкомъ царицѣ дѣля, а самъ приде Кыевѣ. И яко приде, повелѣ кѣмиры испровреци, овыи сѣщи, а другыя огоньи предати; Перуна же повелѣ привязати къ коневу хвостѣ и влещи с горы по Боричевѣ на ручай, и 12 мужа пристави бити жезлиемъ. Се же не яко дрѣвѣ чюющѣ, но на порѣганне вѣсѣ, иже прильщаше симъ образомъ челоуѣкѣ, да возмѣстѣе приметъ отъ челоуѣкѣ. Велии еси, Господи, чюдная дѣла твоя! вчѣра чѣстимъ отъ челоуѣкѣ, а днесъ порѣгаемъ. И влѣкомъ же емѣ по Ручаеву къ Днѣпрѣ, плакахѣся его невѣрнии людѣе, ещѣ бо не бяхѣ прияли крещенія; и привлекше и, вринуша и въ Днѣпрѣ. И пристави Володимеръ, рекъ: “аще кде пристанетъ вы, то отрѣкайте его отъ берега, дондеже пороги пройдетъ; тогда охавитѣся его”. Они же повѣленое створиша. Яко

учня його, і взяв сосуди церковні, і ікони на благословення собі. Поставив [Володимир] церкву святого Іоанна Предтечі в Корсуні на горі, яку насипали посеред города, коли викрадали землю із насипу. І та церква стоїть і до наших днів. Ідучи [з Корсуні] взяв він два мідні капища і четверо мідних коней, що і нині стоять за [церквою] святої Богородиці, невігласи думають, що вони мармурові. Володимир віддав Корсунь грекам як віно за царицю, а сам повернувся в Київ. І коли прийшов, повелів звергнути всіх кумирів: одних порубать, а других попалити. Перуна ж повелів прив’язати коневі до хвоста і волочити з гори Боричевим узвозом на Ручай, а дванадцять мужів приставив бити його жезлами. І робили це не тому, що дерево може відчувати, а для наруги над бісами, що спокушали цим образом людей, — хай прийме відплату від людей. Великий еси, Господи, і дивні діла твої! Вчора був шанований людьми, а сьогодні зганьблений. І коли тягли Перуна Ручаєм до Дніпра, оплакували його невірні люди, бо ще не прийняли хрещення. І, притягнувши, вкинули його в Дніпро. І приставив Володимир [до нього людей], кажучи: “Якщо де пристане, то

пѣстиша и пройде сквозѣ пороги, извѣрже и вѣтрѣ на рѣнь, яже и до сего дни словеть Перѣня рѣнь. Посемъ же Володимиръ посла послы своя по всемѹ градѹ, глаголя: “аще не оврѣщеться кто завтра на рѣцѣ, богатъ ли, ѹбогъ, или нищъ, или работенъ, противникъ мнѣ да бѹдетъ”. И се слышавше людье, съ радостью идяхѹ, радѹющеся, и глаголахѹ: “аще вы се не добро было, не вы сего князь и бояри прияли”. Наѹтрѣя же изниде Володимѣръ съ попы царицины и Корсѹньскими на Днѣпрѣ, и снидеся бе-щисла люди: и влѣзоша въ водѹ, и стояхѹ ови до шеѣ, а дрѹзини до персий, младѣи же отъ берега, дрѹзини же младенци держаще, свѣршени же бродяхѹ, поповѣ же стояще молитвы творяхѹ. И вѣше видити радость велика на небеси и на земли, толико дѹшь спасаемыхѹ; а дьяволъ стѣняше, глаголя: ѹвы мнѣ, яко отсюдѹ прогонимъ есмь! здѣ во мнѣхѹ жилище имѣти, яко сдѣ не сѹть ѹчения апостольскаа, ни сѹть вѣдѹще Бога, но веселяхѹся о службѣ ихѹ, еже служяхѹ мнѣ; иже се повѣжаемъ есмь отъ невѣгласа сего, а не отъ апостолъ и мѹченикъ, и ни имамъ ѹже царствовать во странахѹ сихѹ.

відпихайте його від берега аж доки не пройде пороги, тоді залишите його.” Вони ж виконали, як було звелено. І коли пустили Перуна і пройшов він через пороги, викинув його вітер на рінь, що й до сьогодні називається Перунова рінь. Після цього Володимир послав своїх посланців по всьому городу сказати: “Якщо завтра хто-небудь не буде на річці: чи багатий, чи вбогий, чи жебрак, а чи раб, — той буде ворог мій.” І почувши це, люди йшли з радістю, раділи і говорили: “Якби це не було добре, не прийняли б цього князь і бояри.” Ранком [наступного дня] зійшов Володимир із царициними і корсунськими попами до Дніпра, і зійшлося людей без ліку: і ввійшли всі в воду, і стояли у ній по шию, а другі до грудей, малі біля берега, інші тримали дітей, на руках, дорослі бродили, а попи ж стояли і творили молитву. І було видно радість велику на небі і на землі: стільки душ врятованих! А диявол стогнав, причитаючи: “О горі мені! Прогнаний я звідси! Тут думав мати житло, бо не було тут учення апостольського, не знали тут Бога, і радів я із служіння тих, що служили мені. А тепер я переможений невігласом, а не апостолами і мучениками, і вже більше не буду царствувати в цих землях.”

Крестившимъ же ся людемъ, идоша кождо в дома своя. Володимѣръ же радъ бывъ, яко позна Бога самъ и людие его, и възрѣвъ на небо и рче: “Боже великий, створивый небо и землю! призри на новыя люди своя, вдай же имъ, Господи, ѡвѣдити тебе, истеньнаго Бога, якоже ѡвидиша страны крестьяньскыя; и ѡтверди ѡ нихъ вѣрѡ правѡю и несъвратнѡ; мнѣ помози, Господи, на сѡпротивнаго врага, да надѣюся на тя и на твою державѡ, повѣжаю козни его”. И се рекъ, повелѣ рѣвити церькви и поставляти по мѣстомъ, идеже стояше кѡмиры; и постави церковь святаго Василья на холмѣ, идеже стояша кѡмири Перѡнъ и прочии, идеже требы творяхѡ князь и людые; и на(ча) ставити по градомъ церкви и попы, и людие на крещенне приводити по всемъ град(омъ) и селомъ. И пославъ, нача понмати ѡ нарочитой чади дѣти и даяти на ѡченне книжное, а матери же чадъ своихъ плакахѡся по нихъ, и еще бо ся вяхѡ не ѡтвердилѣ вѣрою, но акы по мерьтвѣцѣ плакахѡся. Симъ же раздаянымъ на ѡченне книжное, и свысться пророчество на Руской землѣ, глаголющее: въ оны дни ѡслышатъ глѡси словеса книжная, яснъ бѡдетъ языкъ гѡгнивыхъ. Си бо не вѣша

Охрещені ж люди розійшлися по домівках своїх. Володимир був радий, що пізнав Бога сам і люди його, подивився на небо і сказав: “Боже великий, що створив небо і землю! Зглянься на нових людей своїх, дай же їм, Господи, пізнати тебе, істинного Бога, як пізнали тебе країни християнські, і утверди в них віру правильну і неухильну. Поможи мені, Господи, проти супротивного ворога, надіюся на тебе і на твою силу в перемозі над його підступами.” І, сказавши це, повелів будувати церкви і ставити їх на місцях, де стояли ідоли. І поставив церкву святого Василія на горі, де стояли ідоли — Перун і інші і де приносили їм жертви князь і люди. І почав ставити церкви і попів по інших городах, і людей приводити на хрещення по всіх городах і селах. І почав [Володимир] посилати забираць дітей у нарочитих мужів своїх і віддавати їх на навчання книжне. А матері плакали за чадами своїми, як за померлими, бо ще не були кріпкі у вірі. Через оцих, відданих на навчання книжне, і збулося пророцтво на Руській землі, в якому сказано: “Прийде час і глухі почують слова книжні і ясною буде мова гундосих.” Ці-бо не чули раніше мови книжної, але з божого допущу і з милості своєї помилював їх Бог, як сказав пророк: “Помилую,

прѣди слышали словеса книжная, но по Божью строенью, и по милости своей помилова Богъ, якоже рче Пророкъ: помилюю, егоже хоцю. Помилова бо ны паки банею бытия и обновлениемъ Духа, и по изволенію Божию, а не по нашимъ дѣломъ. Благословенъ Господь Ісѣ Христосъ, иже възлюбил новыя люди, Рускую землю, и просвѣтил ю крещениемъ святымъ. Тѣмже и мы припадаемъ к нему, глаголюще: Господи Ісѣ Христе! что ти воздамы о всихъ, яже ты въздасть намъ, грѣшнымъ сущимъ? недоумѣемъ противу даромъ твоимъ въздати, велии бо еси, чудна дѣла твоя, и величью твою несть конца, в роды и родъ възсхвалимъ дѣла твоя, рекуще съ Давидомъ: придете, възрадѣмься Господеви, и воскликнемъ Богу и Спасу нашему, варимъ лице его исповѣданиемъ; исповѣдающеся ему, яко благо, яко въ вѣки милость его, яко избавилъ еси отъ врагъ нашихъ, рекше отъ идолъслужитель. И паки рчемъ съ Давидомъ: воспойте Господеви пѣснь нову, воспойте Господеви вся земля, възспойте Господеви, благословите имя его, благовѣстите день отъ дни спасение его, възвѣстите въ языцѣхъ славу его, и во всѣхъ людехъ чудеса его; яко велии Господь хваленъ зѣло, и

кого захочу." Помилував-бо нас святым хрещенням і оновленням Духа, і за милістю божою, а не за нашими ділами. Благословен Господь Ісус Христос, що возлюбив новоохрещених, Руську землю, і просвітив її святим хрещенням. От тому і ми припадаємо до нього, кажучи: "Господи Ісусе Христе! Чим воздамо тобі за все, що ти воздав нам грішним? Не знаємо, чим воздати за дари твої, великий бо еси, дивні діла твої, і величі твоїї немає меж." Із роду в рід будемо восхваляти діла твої, говорячи разом із Давидом: "Прийдіть, возрадуємося Господеві і воскликнемо Богу і Спасителю нашому, предстанемо перед лицем його у славослов'ї", славте його, бо він благий, бо вічна милість його, бо звільнив нас від ворогів наших, тобто ідолослужителів. І ще скажемо з Давидом: "Заспівайте Господу нову пісню! Заспівайте Господу всім народом, заспівайте Господу, благословіть ім'я його, благословіть з дня на день спасіння його, возвістять в народах славу його, і серед усіх людей чуда його, бо великий Господь і всеславний, і величі його нема кінця." Яка радість! Не один і не два-бо зазнають спасіння. Сказав Господь: "Радість на небі буває і від одного грішника, що покався." А тут не один, не два, а

величью его нѣсть конца. Колика ти радость! не единъ, ни два спасается. Рече бо Господь: яко радость бываетъ на небеси о единѣмъ грѣшницѣ кающемся; се же не единъ, ни два, но вѣчисленное множество къ Богу пристѣпаша, святымъ крещениемъ просвѣщени. Якоже пророкъ рече: “въскроплю на вы воду чисту, очиститесь отъ идолъ вашихъ и грѣхъ вашихъ”. И пакы другый пророкъ рче: “кто яко Богъ отъемля грѣхы и престѣпая неправду?” яко хотяи милостивъ есть; тѣ обратитъ и щедритъ ны, погрузи грѣхы наша въ глубинѣ. Ибо Павелъ глаголетъ: братья! елико насъ креститься въ Христа Іса, и въ смерть его крестихомся, погребохомся ѹбо съ нимъ крещениемъ въ смерть; да якоже въста Христосъ отъ мертвыхъ съ славою Отчею, такоже и мы въ обновленни житья поидемъ. И пакы: ветхая мимодоша, и се выша нова; нынѣ приближися намъ спасение, ноць ѹспе, а день приближися, имъже привѣденне обрѣтохомъ върою князя нашего Володимера въ благость сию, имъже восхвалимся и стоимъ; нынѣ же свободивъшеся отъ грѣха, поработившеся Господеви, имате плодъ вашъ въ священне. Тѣмъже долъжни есми рабѣтати Господеви, радѹющеся емъ;

незліченна кількість до Бога приступила, святим крещенням просвітилася. Як сказав пророк: “Окроплю вас водою чистою, і очиститесь від ідолопоклонства вашого і гріхів ваших.” І ще другий пророк сказав: “Хто, як не Бог, прощає гріхи і не ставить в провину неправду? І бажаючи цього — милостивий. Той наверне [до себе], і ущедритъ нас, і ввергне у бездну гріхи наші.” І [апостол] Павло говорить: “Браття! Скільки нас охрестилося в Ісуса Христа, і в смерть його хрестимся, і крещенням погребені-бо з ним у смерть, нехай, як Христос воскрес із мертвих славою Отця, так і ми підемо в оновленому житті.” І ще: “Старе минуло, тепер все нове.” “Нині наблизилося до нас спасіння, ніч минула, а день настав.” Завдяки князеві нашому Володимиру придбали ми доступ через віру до цієї благодаті, завдяки йому здобудемо славу і стоїмо. Нині ж, звільнившись від гріха і ставши рабами Господа, одержали плід свій у святості. А тому й повинні служити Господу і радуватися йому, як сказав Давид: “Служіть Господу із страхом і радуйтеся йому з трепетом.” Ми ж вопієм до владики Бога нашого словами: “Благословен Господь, що не дав нас у здобич зубам їхнім. Сіть порвалася, і ми звільнені від

рече во Давидъ: работайте Господеви съ страхомъ, и радуйтеся ему с трепетомъ. Мы же вопиємъ къ Владыцѣ Богѹ нашемѹ, глаголюще: благословенъ Господь, иже не дастъ насъ в ловитьвѹ зѹбомъ имъ; сѣтъ скрѹшился, и мы избавлени быхомъ отъ прелести дьяволя. И погыбе память его съ шумомъ, и Господь въ вѣкы пребываетъ, хвалимъ отъ Рускихъ сыновъ, поемъ въ Троици; а демони проклинаемы отъ благовѣрныхъ мужъ и отъ говѣйныхъ женъ, иже прияли сѹтъ крещенне покаянне въ отпущенне грѣховъ, нови людье крестьянстии, избрани Богомъ. Володимиръ же просвѣщенъ самъ, и сынови его, и земля его.

Бѣ во ѹ него сыновъ 12: Вышеславъ, Изяславъ, Святополкъ, и Ярославъ, Всеволодъ, Святославъ, Мъстиславъ, Борисъ и Глѣбъ, Станиславъ, Позвиздъ, Судиславъ. И посади Вышеслава въ Новѣгородѣ, а Изяслава въ Полотьсцѣ, а Святополка въ Тѹровѣ, Ярослава въ Ростовѣ; и ѹмершю же старѣйшомѹ Вышеславѹ въ Новѣгородѣ, и посади Ярослава въ Новѣгородѣ, а Бориса въ Ростовѣ, а Глѣба въ Муромѣ, Святослава въ Деревехѹ, Всеволода въ

обману дияволя. І загине слава його з шумом, а Господь пребуде в віках і прославлятиметься руськими синами, оспіваний в Трійці, а демони проклинатимуться благовірними мужами і вірними жонами, котрі прийняли хрещення і покаяння у відпущенні гріхів. Нові люди, вибрані богом, — християни!”

Володимир просвітився сам, і сини його, і земля його.

Було ж у нього дванадцять синів: Вишеслав, Изяслав, Святополк, Ярослав, Всеволод, Святослав, Мстислав, Борис, Гліб, Станіслав, Позвизд, Судислав. І посадив Вишеслава в Новгороді, а Изяслава в Полоцьку, а Святополка в Турові, Ярослава в Ростові, а коли помер старший Вишеслав у Новгороді, посадив у ньому Ярослава, а Бориса — в Ростові; а Гліба — в Муромі, Святослава — в Деревях, Всеволода — у Володимирі, Мстислава — у Тмуторокані. І сказав Володимир: “Це погано,

Володимеръ, Мьстислава въ Тмѹтороканѹ. И рече Володимеръ: “се не добро естъ мало городовъ около Кыева”. И нача ставити города по Деснѹ, и по Устри, по Трѹбешевѹ, и по Сулѹ, и по Стѹгнѹ; и нача нарѹвати мѹжи лѹтши отъ Словенъ, и отъ Кривичъ, и отъ Чюдѹ, и отъ Вятчѹ, и отъ сихъ населѹ и грады; вѹ бо рать отъ Печенѹгъ, и вѹ воюяся с ними и одоляя имѹ.

991 В лѹто 6499. Посѹмъ же Володимирѹ живѹщю в законѹ крестьяньстѹмъ, и помысли создати каменѹю церковь святаю Богородица, и пославъ приведе мастеры отъ Грькѹ. Заченшю здати, яко скончазѹ, украси ю иконами, и порѹчивъ ю Настасѹ Корсѹнянинѹ, и попы Корсѹньския приставѹ слѹжити въ ней, вда тѹ все, еже вѹ взялъ въ Корсѹни, иконы, и ссѹды церковныя, и кресты.

992 В лѹто 6500. Володимеръ заложѹ градъ Бѹль и нарѹби въ нѹ отъ инѹхъ градъ, и много людѹи свѹде в онѹ; и вѹ бо любя городъ ось.

993 Вѹ лѹто 6501. Иде Володимиръ на Хорваты. Пришедшю же емѹ съ войны Хорватьской, и се Печенѹзѹ придоша по оной сторонѹ отъ

що мало городѹ навколо Кыева.” І почав ставити города по Деснѹ, і по Острѹ, і по Трубѹежѹ, і по Сулѹ, і по Стугнѹ. І став набирати луччих мужѹв від словен, від кривичѹв, від чудѹ і від в’ятчѹв, — і ними заселяв города, бо була вѹйна з печенѹгами. І, воюючи з ними, перемагав їх.

В літо 6499 [991]. Після цього жив Володимир у вірі християнській. І задумав збудувати кам’яну церкву святої Богородиці, і послав привести грецьких майстрѹв. І розпочав будувати, а коли скінчив будову, украсив її іконами і доручив її Настасѹ Корсунцѹ, і поставив попѹв корсунських слѹжити в ній, віддавши до неї все, що взяв був у Корсуні: ікони, сосуди церковні і хрести.

В літо 6500 [992]. Володимир заснував Білгород, і набрав до нього людѹ із інших городѹв, і багато людѹв поселив у ньому, бо любив цей город.

В літо 6501 [993] ходив Володимир на хорватѹв.

*І тільки вернувся він із війни хорватської,
І тут же прийшли по тім боцѹ
від Сули печенѹги,*

С҃лы; Володимѣръ же [пойде] противѣ имѣ, и ѹсрѣтѣ я на Трубѣши над бродѣ, кдѣ нынѣ Переяславль. И ста Володимѣръ на сей странѣ, а Печенѣзѣ на оной, и не смѣяхѣ си на онѣ сторонѣ, и они на сю сторонѣ. И приѣха князь Печенѣскый к рѣцѣ, и возва Володимира, и рече емѣ: “пѣсти ты свой мѣжь, а я свой, да ся борета; да аще твой мѣжь ѹдарить моимѣ, да не воюемься за три лѣта, и разийдошася раздно; аще ли наш мѣжь ѹдарить вашимѣ, да воюемь за три лѣта. Володимѣръ же пришедѣ в товары, посла по товаромѣ бирича, глаголя: “нѣтѣть ли такого мѣжа, иже бы ся ялъ с Печенѣжаниномѣ братися?” и не обрѣтѣся никдѣже. И заѹтра приѣхаша Печенѣзѣ, а свой мѣжь приведоша, а нашихѣ не бысть. И поча тѣжити Володимѣръ, посылая по всимѣ воемѣ своимѣ, и приде единѣ мѣжь старѣ к немѣ, и рече емѣ: “княже, естъ ѹ мене единѣ сынѣ дома менший, а съ чѣтырма есмь вышелѣ, а онѣ дома; отѣ дѣтѣства си своего нѣстъ кто имѣ ѹдарилѣ: единою бо ми сваряцию, оному же мнѣцию кожѣ,

*И пішов проти них Володимир,
И зустрів їх на Трубежі біля
броду, де тепер Переяслав.
И став Володимир по цьому
боці, а печеніги — на тому
И не зважувались наші на той
бік перейти,
И печеніги — на цей бік.
И надїхав до ріки князь
печенізький,
И викликав Володимира.
И рече йому: “Ти пусти свого
мужа, а я свого — хай
поб’ються.
И коли твій муж ударить [об
землю] моїм,
То три роки воювать не будем
И розійдемося в різні боки.
А коли наш муж ударить [об
землю] вашим,
Будем воювати вас три роки.”
И прийшов у стан свій
Володимир
И по стану бирича послав
спитати:
“Чи нема у нас такого мужа,
щоб до герцю став із
печенігом?”
И ніде такого не знайшлося.
И надїхали ранком печеніги,
И привели свого мужа, а наших
не було.
И засумував Володимир, до своїх
всіх воїв послав він.
И прийшов до нього муж один,
старий вже,
И сказав йому: “Дома, княже, є
у мене син найменший,
Із чотирма я вийшов, а він
дома,
И з дитячих літ ніхто його не
здужав.
И один раз насварився був на*

и разгнѣвася на мя, преторже
 черевни рѹками”. Князь же се
 слышавъ и радъ бысть, и посла
 по нь борзо, и приведоша и ко
 князю, и князь повѣда емѹ вся;
 сын же рече: “княже! не вѣмь,
 могѹ ли с него, да нскѹсите мя:
 нѣтътъ ли вола велика и силна?”
 И налѣзоша волъ силенъ, и
 повелѣ раздражати вола, и
 возложи (на) нь желѣзо горяче,
 и пѹстиша вола, и повѣже волъ
 мимо нь, и похвати вола рѹкою
 за бокъ, и выня кожою с мясы,
 елико емѹ рѹка я; и рече емѹ
 Володимѣрь: “можесь ся с нимъ
 бороти”. И назавтрѣе придоша
 Печенѣзѣ, и почаша звати:
 “нѣсть ли мѹжа? се нашъ
 dospѣлъ”. Володимѣрь же
 повелѣ той ночи овлѣщися въ
 оружье; и выпѹстиша Печенѣзѣ
 мѹжъ свой, и бѣ превеликъ зѣло,
 и страшень; и выстѹпи мѹжъ
 Володимѣрь, и възрѣвъ
 Печенѣжинъ и посмѣяся, бѣ во
 средний тѣломъ. И размѣривше
 межн обѣнма полкома, и
 пѹстиша я къ собѣ, и ястася
 крѣпко, и ѹдави Печенѣжинина
 в рѹкѹ до смертн, и ѹдарн нмь о
 землю; и въскликоша Рѹсь, а
 Печенѣзѣ повѣгоша, а Рѹсь
 погнаша по нхъ, сѣкѹще ѣ, и

нього, коли шкуру м’яв,
 I, розгнѣвавшись на мене, він
 руками шкуру перервав.”
 I коли почув це князь, був дуже
 радий,
 I послав за ним і дуже швидко,
 I до князя привели його,
 I усе повідав йому князь.
 I сказав він: “Княже! Я не
 знаю, чи зумію його подолати,
 I випробуйте мене: чи нема
 вола, щоб був великий і
 сильний?”
 I знайшовся віл великий й
 сильний,
 I звелів його розлютувати.
 I розпеченим залізом
 роздражнили
 I тоді вола пустили.
 I, коли віл пробігав повз нього,
 Ухопив його за бік рукою
 Й вирвав шкуру із м’ясом,
 скільки вхопив в руку.
 I рече йому [князь] Володимир:
 “Можеш з ним боротись.”
 I прийшли на ранок печеніги
 Й стали кликати: “Де ваш
 муж? От наш уже готовий!”
 Й повелів князь всім в ту ніч
 одіть оружжя.
 I випустили печеніги свого
 мужа,
 I страшний він був і дуже
 превеликий.
 I виступив муж Володимирів,
 I коли побачив печеніг, то
 розсміявся:
 бо середнього був зросту.
 I розміряли от місце між
 військами,
 I пустили їх один проти
 другого,
 I схопились вони кріпко,

прогнаша нхъ. Володимѣръ же радъ бывъ, и заложи городъ на бродѣ томъ и нарче и Переяславль, заве перея славѣ отрокъ. Володимиръ же великымъ мужемъ створи его и отца его. Володимиръ же възвратися въ Киевъ с повѣдою и славою великою.

996 В лѣто 6504. Володимиръ же видивъ церковь свѣршену, и вшедъ в ню помолися Богу, глаголя: «Господи Боже! призри с небеси и вижь, посѣти винограда своего, и свѣрши, яже насади десница твоя, люди сян новыя, имъже обратилъ еси сердца в разумъ, познати тебе истиннаго Бога; и призри на церковь сню, юже создахъ недостойный рабъ твой, во имя рожьшая ти матери и Приснодѣвыя Марья Богородица; и аще помолитъся кто въ церкви сей, то услыши молитву его, и отпусти вся грѣхы его, молитвы ради пречистыя Богородица». И помолившюся емъ, и рекъ сице: «се даю церкви сей святѣй Богородицѣ отъ имения своего и отъ монахъ градъ десятую часть». И положи написавъ

И здушив печеніга руками до смерті
И об землю ним ударив.
И вигукнула русь, а печеніги побігли,
И русь гналася за ними,
И сікла їх, і геть пропали.
И був дуже радий Володимир.
И заков на броді тім він город
И ім'я йому дав Переяслав,
Бо «переяв славу» [князів]
отрок.
И зробив його великим мужем
Володимир.
И отца його.
И повернувся в Київ Володимир
з перемогою
И славою великою.

В літо 6504 [996]. Володимир побачив, що церкву збудовано, і ввійшов до неї помолитися Богу, промовляючи: «Господи Боже! Поглянь з неба, і дивись, і відвідай сад свій, і збережи, що насадила правиця твоя, — людей цих нових, серця яких навернув ти до розуму, дав пізнати себе, істинного Бога. І доглянь церкву цю, що збудував недостойний раб твій во ім'я матері, що народила тебе, — приснодіви Марії Богородиці. І коли помолитъся хто у цій церкві, то почув молитву його і відпусти всі гріхи його, ради молитви пречистої Богородиці». І помолився він і сказав так: «Оце даю церкві цій святої Богородиці від себе і від моїх городів десятую частину.» І, постановивши, клятву написав

клятьвѣ въ церкви сей, рекъ: “аще сего посѣднѣ кто, да бѣдетъ проклятъ”. И вдасть десятинѣ Анастасѣ Корсунинѣ, и створи же празникъ великъ в той день бояромъ и старцемъ градскимъ, и ѹбогимъ имѣнне много. По сихъ же придоша Печенѣзѣ к Василевѣ, и Володимѣръ с малою дружиною изыйде противѣ имъ, и състѣпившимся имъ, не могъ Володимѣръ стѣръпѣти противѣ, подвѣгъ ста подъ мостомъ, и одва ѹкрыся отъ противныхъ; и тогда обѣщася Володимѣръ поставити церковь въ Василевѣ святое Преображенне, бѣ бо празникъ Преображенню Господню въ день, егда си бысть сѣча. Избывъ же Володимѣръ сего, постави церковь, и творяше празникъ, варя 300 переваръ меду, и зваше бояры своя, и посадники, и старѣйшины по всимъ градомъ, и люди многы, и раздаваше 300 гривенъ ѹбогымъ. И празнова князь Володимѣръ тѣ дний 8, и възвращашеться Киевѣ на ѹспение святыя Богородица, и тѣ пакы празникъ свѣтель творяше, съзываше бесчисленое множество народа. Видяше же люди крестьяны сѣща, радвашеся душею и тѣломъ, и тако по вся лѣта творяше. Бѣ бо любя книжная словеса, слыша бо единою евангелне чтомо: бла-

в церкві цій, де сказано: “Коли це відмінить хтось, нехай буде проклятий!” І дав десятину Анастасові Корсунцю. І влаштував у той день свято велике для бояр і старійшин городських, і вбогим роздав великі багатства. Згодом прийшли печеніги до Василева. І Володимир із малою дружиною вийшов проти них. І зійшовшись з ними, не міг вистояти Володимир, утік і став під мостом і ледве сховався від ворога. І тоді Володимир дав обіцянку поставити у Василеві церкву святого Преображенія, бо в той день, як була січа, був празник Преображенія господнього. Уникнувши небезпеки, Володимир поставив церкву і влаштував свято, наваривши триста мірок меду. І покликав своїх бояр, і посадників, і старійшин з усіх городів, і багато людей, і роздав убогим триста гривен. І празникував тут князь Володимир вісім днів, і повернувся до Києва в день Успіння святої Богородиці, і тут знову влаштував світлий празник, скликавши безчисленну кількість народу. Бачив, що люди його вже християни, і радувався душею і тілом, і так робив щороку. І ще любив слово книжне, прочитавши одного разу в Євангелії: “Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть.” І ще:

женни милостивни, яко тѣи помиловании бѣдѣть; и паки: продайте имѣния ваша и дайте нищимъ; и паки: не скривайте совѣ сокровища на земли, идеже тля тлѣть и татѣе подѣкоповають, но скривайте совѣ скровище на небеси, идеже ни тля тлѣть, ни татѣе крадѣть; и Давида глаголюща: благъ мѣжъ мнѣ и дая; Соломона слыша глаголюща: дая нищимъ, Богъ взаемъ даетъ. Он слышавъ, повелѣ нищю всякъ и ѹбогъ приходити на дворъ на княжь и взимати всякъ потребъ, питье и яденье, и отъ скотънищъ кѣнами. ѹстрои же се, рекъ: “яко немощни и болни не могѣть донти двора моего”, повеле ѹстроити кола, и въскладываше хлѣвы, мяса, рыбы, и оwoць различный, и медъ въ бочкахъ, а въ дрѣгыхъ квасы возити по градомъ, въпрашающе: “къдѣ болни и нищни, не могли ходити?” и тѣмъ раздавахъ на потребъ. И се же творя людемъ своимъ по вся недѣля, ѹстави по вся дни на дворѣ въ гридници пиръ творити и приходити бояромъ, и грыдѣмъ, и соцькимъ, и десятникомъ, и нарочитымъ мѣжемъ, и при князѣ и безъ князя; и бываше на обѣдѣ томъ множество отъ мясъ, и отъ скота, и отъ звѣрины, и бѣше же изобилью всего. Егда же подопьяхѣться и начахѣ

“Продайте маестности вашѣ и роздайте убогимъ.” И ще: “Не зберігайте для себе скарбѣв на землі, де міль точить і вори підкопують, але зберігайте собі скарби на небі, де ні міль не точить, ні злодії не крадуть.” І Давид говорить: “Благословенний муж милує і допомагає.” Чув він і слова Соломона: “Хто дає убогим — богові позичає.” Почув це і звелів жебракам всяким і убогим приходити на княжий двір і брати, що потрібно, питво і їжу, і з казни — кунами. Влаштувавши це, казав: “Немічні і хворі не можуть дійти до двору мого.” І звелів запрягати вола і, наклавши хлѣба, м’яса, риби, і різних овочів, і мед в бочках, а в інших — квас, розвозити по городу, питаючи: “Де хворі і жебраки, що не можуть ходити?” І роздавав їм все необхідне. І робив це для людей своїх щонеділі. І встановив в усі дні на своєму дворі у гридниці влаштовувати пири, щоб приходили туди бояри, і гриді, і соцькі, і десяцькі, і нарочиті мужі, — і коли є князь, і коли нема. І було на обідах тих багато м’яса — і гов’ядини, і дичини, і було всього в достатку. Одного разу підпили і почали нарікати на князя, кажучи: “Горе головам нашим! Дав нам їсти дерев’яними ложками, а не срібними.” Почув це Воло-

роптати на князя, глаголюще: “зло есть нашимъ головамъ! да намъ ясти деревяными лжицами, а не серебряными”. И се слышавъ Володимиръ, повелѣ исковати лжици серебряны ясти дружинѣ, рекъ сице: “яко серебромъ и златомъ не имамъ налѣсти дружины, а дружиною налѣзѣ серебро и злато, яко дѣдъ мой и отецъ мой донскася дружиною злата и серебра”. Бѣ бо любяше Володимиръ дружинѣ, и с ними дѣла о строенъи землинемъ, и о уставѣ земленемъ, и о ратѣхъ; и бѣ живя с князи околными его миромъ, с Болеславомъ Лядскимъ, и съ Стефаномъ Угорьскимъ, и съ Одроникомъ Чьшьскимъ, и бѣ миръ межи нма и любви. И живяше Володимиръ въ страстѣ Божии. И умножишася разбоевѣ, и рече епископъ Володимеръ: “се умножишася разбойници; почто не казниши?” Онъ же рече: “воюю грѣха”. Онъ же рѣша емъ: “ты поставленъ еси отъ Бога на казнь злымъ, а на милованне добрымъ; достоинъ ти казнити разбойника, нъ съ испытаниемъ”. Володимеръ же отвѣргъ виры, и нача казнити разбойники, и рѣша епископы и старци: “ратъ многа; а еже вира, то на конихъ и на оружьи буди”. И рече Володимиръ: “да тако буди”. И живяше Володимиръ по строенью дѣдню и отню.

димир і звелів викувати срібні ложки, щоб їла дружина його. І сказав так: “Сріблом і золотом не знайду дружини, а з дружиною здобуду і срібло, і золото, як дід мій і батько мій з дружиною дошукувалися золота і срібла.” Бо любив Володимир дружину і радився з нею про розбудову держави, і про закони державні, і про війни. І жив із навколишніми князями в мирі — з Болеславом Лядським, і з Стефаном Угорським, і з Одроником Чешським. І був мир між ними і любов. І жив Володимир у страсі божому.

І почастишали розбої, і сказав епископ Володимиру: “От побільшало розбійників, чому не караєш?” Він же відповів; “Боюся гріха.” Вони ж сказали йому: “Ти поставлений Богом на кару злим і на милість добрим. Тобі належить карати розбійника, але після встановлення вини.” Володимир же відмінив віри і почав карати розбійників. І сказали епископи і старійшини: “Воєн маємо багато, а коли б у нас була віра, то пішла б вона на коні і на оружжя.” І сказав Володимир: “Хай так і буде.” І жив Володимир як було за діда і батька.

997 В лѣто 6505. Володимиръ шедшу к Новѣгороду по вѣрхне воѣ на Печенѣгы, вѣ во рать велика весперестѣ(па). В то же время ѡвѣдаша Печенѣзѣ, яко князя нѣтъ, придоша и сташа около Бѣлограда. И не дадяхуть вылести из града, вѣ во голодъ великъ въ градѣ, и не азѣ Володимиръ помочи, и не бѣ азѣ понти емѣ, и еше во ся вяхуть не собрали к немѣ вон, Печенѣгъ же бѣ множество много. И ѡдолжишася остояче въ градѣ люди, и бѣ гладъ великъ, и створиша вѣче въ градѣ, и рѣша: “се хочемъ помрети отъ глада, и отъ князя помочи нѣтъ; да лѣче ли ны ѡмрети? вдадимся Печенѣгомъ, да кого ли оживятъ, кого ли ѡмертвятъ; ѡже помираемъ отъ глада”. И тако свѣтъ створиша, и бѣ же одинъ старѣцъ не былъ в вѣчн томъ, въпрощаше: “что ради створиша вѣче людѣе?” и повѣдаша емѣ, яко ѡтро хотять ся людѣе передати Печенѣгомъ. Се же слышавъ, посла по старѣйшины градскыя и рче имъ: “слышахъ, яко хочете передатися Печенѣгомъ”. Они же рѣша: “не стѣрпятъ людѣе голода”. И рче имъ: “послушайте мене, не передадитеся за три дни, и азъ что вы велю, и сотворите”. И они же ради и обѣщашася послушати, и рче имъ: “сверете по горсти овса, или пшеницѣ, или отровъ”; они

В літо 6505 [997] пішов Володимир до Новгороду зібрати верхніх воїв супроти печенігів, Бо війна була із ними безперервна.

І тоді прочули печеніги, що князя немає, І прийшли, і Білгород взяли в облогу,

І не давали з города вийти. І у городі був голод сильний. І не міг Володимир допомогти, І не можна було піти йому, Іще-бо не зібрав доволі воїв, А печенігів сила-силенна була. І затяглася облога людей у городі,

І був сильний голод. І зібрали віче в граді, І сказали: “Можемо ось з голоду померти,

І від князя помочі нема. І хіба вже лучче нам померти? А здамося, то когось погублять,

А когось же й жити полишать, А так з голоду усі ми повмираем.”

І на раду ту усі пристали. І знайшовся чоловік

старенький, А на вічі тім не був присутній, І спитав: “Що віче люди збирали?”

І повідали йому, що ранком хочуть люди здатись печенігам.

І почувши це, послав по городських старійшин І сказав їм: “Чув, що хочете здаватись печенігам?”

І відповіли вони: “Люд голоду не стерпить.”

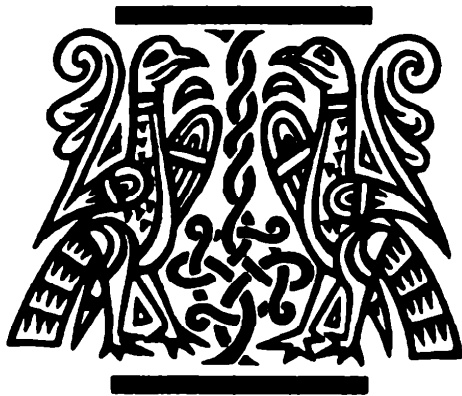
І рече їм: “Ви послушайте мене, І ще три дні не здавайтесь, І що вам звелю, те і зробіте.”

І вони зраділи, обіцяли слухатись.

же шедше ради снискаху. И повелѣ же имъ створити цѣжь, в немъже варять кисель, и повелѣ копати кладезь, и вьставити тамо кадь, и наля цѣжа кадь, и повелѣ копати дрѹгий кладезь, и вьставити тамо дрѹгю кадь. Повелѣ имъ нскати медѹ, они же шедше взяша лѹкно медѹ, вѣ бо погребено вь княжи медѹши; и повелѣ росытити водѹ велии, и вьляти вь кадь и вь дрѹзѣмь кладязѣ тако. Наѹтрѣя же посла по Печенѣгы; горожанн же рекоша, шедше Печенѣгомъ: “понмете къ собѣ тали наша, а васъ до 10 мѹжь идете вь градъ, и видите, что ся дѣеть вь градѣ нашемъ”. Печенѣзн же ради бывше, мняще, яко хотять ся передати, а сами избраша лѹчшни мѹжи вь градѣ, и послаша я вь градъ, да розъглядають, что ся дѣеть вь градѣ ѹ нихъ. И придоша вь градъ, и рекоша людне: “почто гѹбите себе? коли можете перестояти насъ? аще стонте 10 лѣтъ, что можете створити намъ? имѣемъ бо кормлю отъ земля; аще ли не вѣрѹете, да видите свонма очима”. И приведоша я къ кладязю, идѣже цѣжь и почерпоша вѣдромъ льяху в ладкы, и варяху пред ними, яко вариша пред ними кисель; и поемьша и приведоша къ дрѹгомѹ кладязю, и почерпоша сыты, и почаша ясти

*И рече їм: “Зберете вівса по жмені,
чи пшениці, а чи висівок.”*
І вони охоче пішли і зібрали.
*І звелів їм ціж зробити, з нього
кисіль варять,*
І колодязь повелів копати,
І кадіб поставити у ньому.
І налити ціжу в кадіб.
*І звелів копати другий
колодязь.*
*І в ньому поставити другий
кадіб,*
І звелів їм меду пошукати.
*І пішли вони й принесли лукно
меду,*
У медуші сховане князівській.
*І звелів зробити щонайсолодшу
ситу*
І налити в кадіб.
І в другім колодязі так само.
*І послав за печенігами він
ранком.*
*І прийшли до печенігів і сказали
горожанн:*
*“Ви візьміть заложників до
себе наших,*
*А від вас хай десять мужів
підуть в город*
*І подивляться, що діється в
нашому городі!”*
*І раділи дуже печеніги, думали,
що хочуть здатись,*
*І вибрали десять луччих мужів
у граді*
*І послали їх у город
роздивитись,*
*Що там робиться у городі у
їхнім?*
*І прийшли печеніги у город, і
сказали їм люди:*
*“Пощо губите себе? Хіба вам
перестояти нас?*
*І хоч би ви десять літ стояли,
що нам можете зробити?*
*Їжі нам земля дає доволі,
А коли не вірите, на власні очі
гляньте!”*

первое самн, потомъ же и Печенѣзѣ. И удивншася, рекоша: "не имѹтъ семѹ вѣры наши князи, аще не ядятъ самн". И людьє наляша корчагѹ цѣжа и сыты отъ кладязя, и вдаша Печенѣгомъ; они же пришедше повѣдаша вся бывшая. И вариша кисель и яша князи Печенѣжьстни, и подивншася и поемше талня своя, а онѣхѹ пѹстивше, и вьсташа отъ града и вь своя ндоша.

1000 В лѣто 6508. Преставнися Малѣфридѣ. Вѣ се же лѣто преставнися и Рогнѣдѣ, мати Ярославля.

1001 В лѣто 6509. Преставнися Изяславѣ, отець Брячьславль, сынѣ Володимѣрѣ.

1003 Вѣ лѣто 6511. Преставнися Всеславѣ, сынѣ Изяславль, внѹкѣ Володимѣрѣ.

1007 Вѣ лѣто 6515. Принесени святни вѣ святѹю Богородицю.

1011 Вѣ лѣто 6519. Преставнися царици Володимѣрѣя Анна.

И привели їх до колодязя, де
ціж був,
И черпали відром, і лили в
ладки,
И зварили перед ними.
И, попоївши, привели до другого
колодязя,
И, сити зачерпнувши, стали
їсти
Спершу самі, а потім й
печеніги.
И здивувалися вони, і так
сказали:
"Не йнятимуть віри князі
наші, якщо самі
не попробують."
И налили їм люди корягу ціжу і
сити з колодязя
И дали печенігам.
И коли вони повернулись, то
розповіли як було,
И зварили кисіль, і їли його
князі печенізькі,
И дивувалися.
И забрали своїх заложників, а
білгородських відпустили,
И знялись і геть пішли в свій
город.

В літо 6508 [1000] померла Малфрід. У це ж літо померла Рогнід, мати Ярославова.

В літо 6509 (1001) помер Изяслав, батько Брячислава, син Володимира.

В літо 6511 [1003] помер Всеслав, син Изяслава, внук Володимирів.

В літо 6515 [1007] принесено святих у церкву святої Богородиці.

В літо 6519 [1011] померла Володимирова цариця Анна.

1014 Въ лѣто 6522. Ярославъ сѣщѣ въ Новѣгородѣ, и ѹрокомъ дающю 2000 гривенъ, отъ года до года Кыевѣ, а тысячу Новѣгородѣ гривенъ раздавахѣ: и тако дахѣ вси посадницѣ Новѣгородстни, а Ярославъ поча сего не даяти Кыевѣ отцю своемѣ. И рче Володимиръ: “теревите пѣть и мосты мостите”, хотяше бо ити на Ярослава, на сына своего, но разболѣся.

1015 В лѣто 6523. Хотящю ити Володимирѣ на Ярослава, Ярославъ же посла за море, и приведе Варягы, бояся отца своего; но Богъ не дасть дьяволѣ радости. Володимирѣ же разболѣвшюся, в се же время бяше ѹ него Борисъ; а Печенѣгомъ идѣщимъ на Русь, и посла противѣ имъ Бориса, а самъ боляше велми, в ней же болести и скончася мѣсяца юля въ 15 день. ѹмре же Володимиръ, князь великый, на Берестовѣмъ, и потанша и, бѣ бо Святополкъ в Кыевѣ. И ношью же межн клѣтми пронмавшѣ помостъ, в коврьѣ опрятавши, и ѹжи свѣсиша и на землю, и възложивша и на сани, и везоша, и поставиша и въ святѣ(й) Богородици в церкви, юже бѣ самъ создалъ. Се же ѹвидѣвшѣ людѣе, и спидошася бѣцнсла и плакашася по немъ, бояре акы заступника земли ихъ, ѹвозни акы

В літо 6522 [1014]. Коли Ярослав був у Новгороді, згідно уроку давав він з року в рік дві тисячі гривен Києву, а тисячу гривен роздавав [дружині] в Новгороді. І так давали всі посадники новгородські. А Ярослав почав цього не давати Києву, батькові своєму. І сказав Володимир: “Розчищайте дорогу і мости мостіть”, — бо хотів іти на Ярослава, сина свого, та розхворівся.

Року 6523 [1015]. Хотів іти Володимир на Ярослава, Ярослав же послав за море і привів варягів, боячись батька свого. Але Бог не дав дияволу радості. Володимир розхворівся, в той час у нього був [син його] Борис, а печеніги пішли походом на Русь. Володимир послав супроти них Бориса а сам розхворівся ще дужче. Від цієї хворості і помер в липні місяці, у п'ятнадцятий день. Помер же Володимир, великий князь, на Берестові, і смерть його втаїли, бо був у Києві Святополк. І вночі розібрали поміст між клітями, і в килим загорнули, і рідні спустили на землю його, і на сани возложили його, і повезли, і поставили його в [церкві] святої Богородиці, яку він сам і збудував. Та люди довідалися про це, зійшлися без ліку і плакали за ним: бояри як за заступником землі їхньої, а бідні як за своїм заступником і

заступника и кормителя; и вложиша и въ гробѣ мраморани, спрятавшѣ тѣло его с плачемъ великимъ, блаженаго князя. Сесть новы Костянтинъ великаго Рима, иже крестивъся самъ и люди своа: и тако сий створи подобно емъ. Аще бо въ преже в поганьствѣ и на сквѣрнѣю похоть желая, но послѣди прилѣжа к покаянью, якоже вѣщашѣ Апостолъ: ижеже умножися грѣхъ, тѣ изобильствуетъ благодать. Аще бо прѣже в невѣжьствѣ етера быша сгрѣшення, послѣди же расыпашася покаяньемъ и милостынями. Якоже глаголетъ: в чемъ ты застанѣ, в томъ ти и сѣжю, якоже Пророкъ глаголетъ: живъ азъ Адана Господь, якоже не хощю смерти грѣшника, [но] якоже обратитися емъ отъ пѣти своего и живѣ быти; обращеннемъ обратися отъ пѣти своего злаго. Мнози бо праведнии творяще и по правдѣ живѣще, и къ смерти соврацаются праваго пѣти и погыбають; а дрѣзнии развращено пребываютъ, и къ смерти въспоманѣться, и покаяннемъ добрымъ очистятъ грѣхи. Якоже Пророкъ глаголетъ: праведный не возможе спастися въ день грѣха его. Егда рекѣтъ праведномъ: живъ будеши, сѣи же уповаеть правдою своею, ти сотворить безаконье, вся правда его не

кормильцем. І поклали його в грѣб мармуровий, і поховали тіло його, блаженного князя, з плачем великим.

Це новий Костянтин великого Рима, що охрестився сам і людей своїх [охрестив]. Так і Володимир зробив подібно йому. Якщо раніше був у поганстві і хтивих насолод бажав, то потім великих успіхів зажив у покайні за заповідями апостольськими: “Де умножався гріх, там ряснітиме благодать.” Бо коли раніше у невігластві деколи було согрішав, то пізніше розсипався покайнями і милостинями. Як сказано: “У чому тебе застану, в тому тебе і судитиму.” Як говорить пророк: “Живий я, Аданай Господь, бо не хочу смерті грішника.” Але як зійти йому із шляху свого і живим залишитися? Хрещенням повернешся із шляху свого гріховного. Бо багато праведників, що по правді живуть і роблять, перед смертю збиваються правдивого шляху і гинуть. А інші в розпутстві живуть, а перед смертю одумуються і покайням добрим від гріхів очищаються. Як каже пророк: “Праведний не зможе врятуватися в день согрішіння.” Коли кажуть праведному: “Живий будеш”, — то він повірить у правдивість свою і зробить тобі беззаконня, і вся правда його загине в неправді

вѣспомянетъся в неправдѣ его, юже створи, и в ней ѹмретъ. И егда рекуть нечестивомѹ: смертию ѹмреши, ти обратиться отъ пѹти своего, и створить сѹдъ и правду, и займъ сѹдъ лъжю отдаеть, и всѹхищение вѣзвратить, вси грѣси его, яже сгрѣшилъ есть, не помянетъся, яко сѹдъ и правду створилъ есть, и живъ бѹдетъ в нихъ; комѹждо васъ сѹжю по пѹти его, доме Израилевъ! Сый же ѹмеръ во исповѣданни добръмъ, покааньемъ расыпа грѣхы своя, милостынями, иже есть паче всего добръй. Милости бо хоцю, а не жертвѣ. Милостыня бо есть всего лѹче и вышьше, вѣзводяци до самага небеси предъ Богъ. Якоже ангелъ Корнильєви рече: “молитвы твоя и милостыня твоя взийдоша в память предъ Богомъ”. Дивно есть се, колико добра створи Руской земли, крестивъ ю. Мы же, крестьяни сѹще, не въздаемъ почестья противѹ оного вѣзданью. Аще бы онъ не крестилъ насъ, то и нынѣ выхомъ былъ вѣ прельсти дьяволѣ, якоже и прародители наши погивнѹша. Да аще выхомъ и мы потщанне и молвы приносить к Богѹ за нь, вѣ день преставлення его, видя бы Богъ тщанне наше къ немѹ, прославилъ бы и: намъ бо достоитъ Бога молити за нь,

його, яку вчинив, і в ній помре. І коли кажуть нечестивому: “Смертю помреш”, — то він відійде з шляху свого, і вчинить суд і правду, і те, що брав у борг і обманом, суд простить, і захоплене поверне, всі гріхи його, що грішив, не пом’януться, оскільки суд і правду вчинив сам і жити буде в них. Кожному з вас присуджу дорогу його, доме Ізраїлів! Володимир же помер у сповіданні доброму, покаанням і милостями розвіяв гріхи свої, що понад усе добре. “Милості бо хочу, а не жертв.” Милостиня бо всього найлучче і найвище, бо возводить до небес перед самого Бога. Як то ангел Корнилові сказав: “Молитви твої і милостині твої зійдуть у пам’ять Богові.” Подиву гідно, скільки добра зробив він Руській землі, хрестивши її. Ми ж, ставши християнами, не въздаємо йому почестей, рівних його заслугам. Бо коли б не охрестив нас, то і нині були б в омані диявольській, в якій і прародичі наші загинули. І коли б ми мали старання і молитву за нього приносили Богу в день смерті його, Бог би побачив нашу ревність до нього і прославив би його: адже нам належить молити за нього Бога, оскільки завдяки йому пізнали ми Бога. Нехай же Господь воздасть тобі за бажанням твоїм і всі прохання твої здійснить, зокрема про

понеже тѣмь Бога познахомъ. Нѣ дай ти Господь по сердцю твоєму, и вся прошения твоя исполни, егоже желаше царства небеснаго; даждь ти Господь вѣнѣць с правѣдными, в пици райстий весельи ликѣствованье съ Авраомомъ и с прочими патрѣархы; якоже Соломонъ рче: Ѹмершю правѣдномъ, не погивнеть Ѹпованье. Съ бо в память держать Русини людье, поминающе святое крещенне, и прославляюще Бога въ молитвахъ и въ пѣснѣхъ и въ псалмихъ, поюще Господєви новини людье, просвѣщени Духомъ Святымъ, чающе надежа великаго Бога Спаса нашего Іса Христа, въздати комуждо противъ трудомъ неизреченную радость, юже буди Ѹлучити всимъ крестьяномъ.

Святополкъ же сѣде в Києвѣ по отци своемъ, и созва Кыяны, и нача имѣнне имъ даяти; а они приимахъ, и не вѣ сердце ихъ с нимъ, яко братья ихъ быша с Борисомъ. Борисъ же возвратившюся с войны, не обрѣтшю Печенѣгъ, вѣсть приде єму: “яко отець ти Ѹмерлъ”. И плакася по отци велики, любимъ бо вѣ отцемъ паче всихъ; и ста на Алтѣ пришедъ. Рѣша єму дружина отня: “се дружина Ѹ тебе отня и вои: поиди, сяди в Києвѣ на столѣ отнѣ”. Онъ же рче: “не буди то мнѣ възняти рѣкы на

царство небесне, якого бажав. Дасть тобі Господь вінець з праведними, змогу насолоджуватись райськими яствами і веселитися з Авраамом та іншими патріархами, як сказав Соломон: “Померлому праведнику не вмирає надія.” Ось чому й бережуть пам’ять [про Володимира] руськії люди, згадуючи святе хрещення, і прославляють Бога в молитвах; і в піснях, і в псалмах співають новії люди, просвіщенні Духом Святим, сподіваючись надії великого Бога, Спаса нашого Ісуса Христа, який воздасть кожному за труди його невимовну радість, яку належить одержати всім християнам.

Святополкъ же сів у Києві після батька свого, і скликав киян, і став давати їм різні добра. І вони приймали, але серця їхні не були з ним, бо брати їхні були з Борисом. Коли Борис повертався з походу, не знайшовши печенігів, вість прийшла до нього: “Батько у тебе помер.” І гірко плакав за батьком, бо любив його батько більше за всіх. І зупинився, дійшовши до Альти. Сказала йому батьківська дружина: “Дружина ця у тебе і вої — батькові: піди і сядь у Києві на батьківському столі.” Він же сказав: “Не

брата на старшійшаго; аще отець ми умре, то сей ми будеть вь отца мѣсто”. И се слышавше вон, и разнидошася отъ него, Борисъ же стояше съ отроки своими. Святополкъ же исполнися, Каиновъ смыслъ примъ, посылая к Борисѹ, глаголя: “яко с тобою хощю любовь имѣти, и к отню ти придамъ”, льстя под нимъ, како вы погубити. Святополкъ же приде ночью к Вышегородѹ, и отай призва Путшю и Вышегородскыя боярьцѣ, и рче имъ: “приняете ли мнѣ всимъ сердцемъ?” И рче Путша: “можемъ головы своѣ съ Вышегородци положити”. Онъ же рче имъ: “не повѣдите никомуже, шедше убийте брата моего Бориса”. Они же вьскорѣ обѣщашася емѹ створити се. О сяковыхъ бо Соломонъ рче: “скоры сѹть бес правды прольяти кровь; свирають совѣ злая, ти бо обѣщаються крови; снхъ пѹтье сѹть скончающе беззаконне, нечестиемъ бо свою дѹшу емлють”. Послани же придоша на Алтѹ ночью, и подѣстѹпиша ближе, и слышаша блаженаго Бориса поюща заутреню; повѣдаша бо емѹ: “яко хотять тя погубити”. И вьставъ нача пѣти, глаголя: “Господи! что ся умножишася стѹжающии ми? вьстають на мя мнози”. Паки: “яко стрѣлы твоя умножиша во мнѣ, яко азъ

підніму руки на брата свого старшого. Якщо батько в мене помер, то цей мені буде замість батька.” І коли вої почули це, то розійшлися від нього. Борис же стояв зі своїми отроками. Святополк же вночі намислив Каїнову справу і послав сказати Борисові: “Хочу з тобою любов мати, і до того, що батько дав, ще додам.” А сам брехав йому, думаючи, як його згубити. Святополк же вночі прийшов до Вишгорода і таємно покликав Путшу і вишгородських бояр і запитав їх: “Чи віддані мені всім серцем?” І сказав Путша: “Можемо голови свої з вишгородцями покласти [за тебе].” Він же сказав їм: “Не кажучи нікому й нічого, підіть і вбийте брата мого Бориса...” Вони ж пообіцяли йому негайно це виконать. Про таких Соломон сказав: “Швидкі підступно кров пролити. Збирають у злі собі подібних, а ті беруть обіцянку кров пролити. Такий шлях тих, що чинять беззаконня, бо безчестям душу свою виймають.” Послані ж прийшли на Альту вночі, і коли підійшли ближче, то почули, що блаженний Борис співає заутреню, бо сповістили йому: “Хочуть убити тебе.” І, вставши, почав співати, примовляючи: “Господи! За що умножаєш ворогів мені? Багато стає проти мене.” І ще: “Неначе стріли твої ввігналися

на раны готовъ и болѣзни моя предо мною естъ". И пакы глаголаше: "Господи! Услыши молитву мою, и не вниди в судъ с рабомъ твоимъ, яко не оправдится предъ тобою всякъ живы, яко погна врагъ душу мою". И кончавъ ексапсалмы, и видивъ, яко посланни сѣть погубить его, и нача пѣти псалтырь, глаголя: "яко обидоша мя ѹнци тѹчни, и своръ зловныхъ осѣде мя". Господи Боже мой, на тя ѹповахъ, и спаси мя и отъ всихъ гонящихъ избави мя". Посемъ же нача канѹнъ пѣти; тако въ заѹтрню помолися, зря на иконѹ, глаголя на образъ Владыченъ: "Господи Ісѣ Христе, иже симъ образомъ явися на земли спасення ради нашего, изволивый своею волею пригвоздити рѹци свои на крестъ, и приемъ страсть грѣхъ ради нашихъ, тако и мене сподоби прияти страсть; се же не отъ противныхъ принимаю, но отъ брата своего, и не створи емѹ, Господи, в семь грѣха". И помолившюся емѹ, и възлеже на одрѣ своемъ. И се нападоша на нь, акы звѣрьє дивни около шатра, и насѹнѹша и копыи, и проводоша Бориса, и слѹгѹ его, падша на немъ, проводоша с нимъ; вѣ бо сѣи любимъ Борисомъ. Бяше бо отрокъ сѣ родомъ ѹгринъ, именемъ Георгий, егоже любляше повеликѹ

в мене, та я до ран готовий і скорбота моя переді мною." І ще говорив: "Господи! Вислухай молитву мою і не вступай в суд із рабом твоїм, бо ніхто з живих не оправдається перед тобою, бо переслідує ворог душу мою." І закінчив ексапсалми, і побачив, що прислані прийшли убити його, і почав співати псалтир, промовляючи: „Наче оточили мене тельці жирні, і скопище злих обступило мене. Господи Боже мій, на тебе уповаю і спаси мене і від всіх насильників заступи мене." Потім почав співати канон. Так помолився в заутреню і сказав, дивлячись на ікону, на образ Владики: "Господи Ісусе Христе, що в цьому образі явився на землі спасіння ради нашого, власною волею дав прибити руки свої на хресті і прийняв страждання за гріхи наші. Так і мене сподоби прийняти страждання. Не від ворогів їх приймаю, а від брата свого, і не став йому, Господи, це за гріх." І помолившись йому, возліг на постіль свою. І тут напали на нього як звірі дикі біля шатра, і просунули в нього списи, і прохромали Бориса, і слугу його, що прикрив тілом, прохромали з ним. Любив його Борис. Був той отрок родом угрин, на ймення Георгій. Дуже любив його Борис, бо возложив на нього гривну золоту, в якій він і

Борисъ, бѣ бо възложи на нь гривнѹ златѹ, в нейже престояше емѹ; избиша же отроки многы Борисовы. Георгиеви же не могуще сняти вборзѣ гривны съ шѣи, и ѹсѣкнѹша главѹ его, и тако сняша гривнѹ тѹ, а главѹ отвѣргъше прочь; тѣмже не обрѣтоша послѣже тѣла его въ трупнѣ. Бориса же ѹбивше оканьни, ѹвѣртѣвшѣ и в шатерѣ, и възложиша и на кола, повезоша и, еще дышющѹ емѹ. И ѹвидивше се оканьный Святополкъ, и яко еще емѹ дышющѹ, и посла два Варяга приконьчевати его. Онѣма же пришедшима и видившима, яко еще емѹ живѹ сѹщю, и єдинъ єю извлекъ мечь и пронъзе ю къ сердцю. И тако скончася блаженный Борисъ, примь вѣнѣць отъ Христа Бога с правѣдныма, причтѣся съ пророкы и съ апостола, и с лики мѹченикы вѣдворяся, Аврамѹ на лонѣ почивая, видя неизречьнѹю радость, вѣспѣвая съ ангелы и веселяся с лики святыхѹ. И положиша тѣло его, принесоша и отай Вышегородѹ, въ церкви святаго Василия. Оканьни же ѹбийци придоша къ Святополкъ, аки хвалѹ имѹще, безаконьници. Сѹть же имена симъ законопрестѹпникомъ: Путъша, Талець, Єловичь, Ляшко; отець же ихъ Сотона. Сици бо слѹгы

служив йому. Перебили вони багато отроків Борисових. У Георгія ж не могли швидко зняти із шиї гривну, і відсікли голову його, і так зняли гривну ту, а голову відкинули геть. Тому опісля не знайшли тіла його серед трупів. Коли вбили Бориса, закрутили його окаянні в шатро, поклали на повіз, і повезли його, а він ще дихав. І побачив це окаянный Святополк, що Борис ще дихає, і послав варягів прикінчити його. Коли вони прийшли і побачили, що він ще живий, то один із них видобув меч і ввігнав його в серце. І так помер блаженний Борис, прийнявши вінець від Христа Бога з праведниками, порівнявшись з пророками і апостолами, поселившись із сонмом мучеників почивати на лоні Аврамовому, споглядати несказану радість, співати з ангелами і веселитися зі святими. І поклали тіло його, яке тайно принесли до Вишгорода, в церкві святого Василія. А ті окаянні вбивці прийшли до Святополка, неначе похвалу заслужили, беззаконники. Імена ж законопреступників Путша, Талець, Єлович, Ляшко, а батько їхній — Сатана. Бо такі слугами бісівськими бувають, адже біси на зло посилаються, а ангели — на добре. Ангели-бо чоловікові зла не роблять, а добра йому завжди бажають, а

бѣси бывають; бѣси бо на зло посылаени бывають, а ангели на благое. Ангелъ бо человекъ зла не створяетъ, но благое мыслить емъ всегда, паки же крестьяномъ помогаютъ и заступаютъ отъ супротивнаго врага; а бѣси на злое всегда ловятъ, завидяще емъ, понеже видятъ человека Богомъ почыщена, и завидяще емъ, и на зло слези скоры сѣтъ. Рче бо: кто идетъ прелеститъ Ахава? И рче бѣсъ: се азъ идѹ. Золъ человекъ тщитъся на злое, не хѹжь есть бѣса; бѣси бо воятъся Бога, а золъ человекъ ни Бога ся вонтъ, ни человекъ стыдится; бѣси бо креста Господня воятъся, а золъ человекъ ни креста вонтъся. Тѣмъже и Давидъ глаголаше: аще вонстинъ ѹбо право глаголете, право сѹдите, сынове человекъстини; ибо въ сердци дѣлаете безаконие на земли, неправдѹ рѹкы ваша сплѣтають; ѹчюжени быша грѣшници отъ ложеснѣ, заблѹдиша отъ чрева, глаголюща лжю; ярость ихъ по образѹ зминнѹ.

Святополкъ же оканьный помысли в себѣ, рекъ: “се ѹже ѹбихъ Бориса; а еше како бы ѹбити Глѣба?” И примъ смыслъ Канновъ, с лестью посла къ Глѣбѹ, глаголя сице: “пойди вборзѣ, отецъ тя зоветъ, не здоровитъ бо велми”. Глѣбъ же всѣдъ на конь, поиде с маломъ

особливо християнамъ помагають і захищають від супротивного ворога, а біси на эле завжди ловятъ, заздрятъ чоловікові, оскільки бачать його Богомъ пошанованим і заздрятъ йому, а коли їх на эле посилають — швидкі на виконання. Питає ж: “Хто піде спокусить Ахава?” І біс відповідає: “Це я піду.” Злий чоловік старається на эле не гірше біса. Біси хоч Бога бояться, а злий чоловік ні Бога не боїться, ні людей не стигається. Біси хоч хреста господнього бояться, а злий чоловік і хреста не боїться. Про таких і Давид говорить: “Чи справді справедливо говорите, чи по правді судите, сини людськії, бо творите в серці беззаконня на землі, бо неправду руки ваші сплітають. Почавши від матернього лона, відступили беззаконники: блукають брехуни, як тільки зродила їх мати. Лють їхня подібна отруті зміїній.”

Святополкъ же окаянний став думати про себе, міркуючи так: “Оце вже убив Бориса, а як би ще убити й Глѣба?” І надумав каїнове діло, послав до Глѣба гаку брехню сказати: “Приїжджай якнайшвидше, батько тебе кличе, дуже хворий він.” Глѣб же сів на коня і пішов із

дружини, вѣ бо послушливѣ отцю. И пришедшю емѣ на Волгѣ, на полѣ потъчєся конь въ рвѣ, и наломѣ емѣ ногѣ мало, и приде ко Смоленскѣ, и поиде отъ Смоленска, яко зрѣнма, и ста на Смядинѣ в кораблѣ. Въ се время пришла вѣ вѣсть отъ Передьславы къ Ярославѣ о отни смерти, и посла Ярославѣ къ Глѣбѣ, глаголя: “не ходи; отець ти ѹмерлъ, а братѣ ти ѹбитѣ отъ Святополка”. И се слышавѣ Глѣбѣ, вѣспѣ великѣ съ слезами, и плачєся по отци, паче же и по братѣ, и нача молитися со слезами, глаголя: “ѹвы мнѣ, Господи! лѹче бы мнѣ ѹмерети с братомѣ, нежели жити въ свѣтѣ семь прелестнемѣ; аще бо выхѣ видѣлѣ, брате, лице твое ангелское, ѹмерлъ выхѣ с тобою. Нынѣ же, что ради остахѣ азѣ единѣ? где сѣтъ словеса твоя, яже глаголаше ко мнѣ, брате мой любимый? нынѣ ѹже не ѹслышю тихаго твоего наказаннѣ. Да аще еси полѹчилѣ деръзновение ѹ Бога, молися о мнѣ, да и азѣ выхѣ тѣ же приялѣ смерть; лѹче бы ми с тобою ѹмерети, нежели въ свѣтѣ семь прельстнемѣ жити”. И сице емѣ молящюся съ слезами, и внезапно придоша посланнѣ отъ Святополка на погѹбленье Глѣба, и тѣ авѣе посланнѣ яша корабель Глѣбовѣ, и обнажиша оружья. И отроци Глѣбовы ѹныша. Оканьный же Горясѣрѣ повелѣ вворзѣ

малою дружиною, бо був слухняний у батька. І коли він прийшов на Волгу, то в полі спіткнувся кінь його об рів і трохи пошкодив йому ногу. І прийшов до Смоленська, і пішов від Смоленська, і недалеко від нього на Смядині став у кораблі. У цей час прийшла звістка від Передслави до Ярослава про батькову смерть. І послав Ярослав сказати Глібові:

“Не йди, батько твій помер, а брата убив Святополк.” І коли почув це Гліб, то дуже голосив у сльозах і плакав за батьком, а ще більше за братом, і почав молитися в сльозах, примовляючи: “О горе мені, Господи! Лучче б мені померти з братом, аніж жити в цьому світі підступному. Якби був побачив, брате, лице твое ангельське, помер би з тобою. А тепер чого ради я залишився один? Де слова твої, що говорив мені, брате мій любий? Тепер уже не почую тихого твого напучення. І якщо ти маєш можливість просити у Бога, то помолися за мене, щоб і я ту ж смерть прийняв. Лучче б мені з тобою померти, аніж у світі цьому підступному жити.” І коли він молився в сльозах, несподівано з’явилися послані Святополком на вбивство Гліба. І тут несподівано послані захопили Глібів корабель і оголили оружья. І отроки Глібові занепали духом. Окаянний же

зарѣзати Глѣба; поваръ же Глѣвовъ, и менемъ Торчинъ, выньзь ножъ зарѣза Глѣба. Аки агня непорочно на жерътвѣ Богови, въ воню благоухання, жерътва словесная, и прія вѣнѣць, вшедъ въ небесныя обители, и ѡзрѣ желаемаго брата своего, и радовашеся с нимъ неизреченною радостью, юже ѡлучиста братолюбьемъ своимъ. Се коль добро и коль красно, еже жити братома вкупѣ! А оканни же възвратишася въспятъ, якоже рече Давидъ: възвратишася грѣшници въ адъ. И пакы: оружье изъвлѣкоша грѣшници, и напругоша лѣкы своя истрѣляти ница и ѡбога, заклати правыя сердцемъ; и оружье ихъ вниде въ сердца ихъ, и лѣци ихъ скрѣшатъся; яко грѣшници погивнѣтъ, изъщезающе яко дымъ погивнѣтъ. Онѣмъ же пришедшимъ, повѣдающимъ Святополкъ: “яко створихомъ повелѣное тобою”. Онъ же се слыша, и възвеселися сердце его болма, и не вѣды Давида глаголюща: “что ся хвалиши о зловѣ, сильнѣ? и безаконье ѡмысли языкъ твой, яко бритва изострена створишь есть лествъ; възлюбилъ еси злобу паче благостыня, неправдѣ неже глаголати правдѣ; възлюбилъ еси вся глаголы потопныя, языкъ льстивъ: сего ради Богъ раздрѣшитъ тя до конца, и въстерыгнетъ тя отъ села твоего,

Горясир звелів негайно зарѣзати Глѣба, а кухар Глѣбів, на ймення Торчин, ввѣгнав ніж і зарѣзав Глѣба, як непорочне ягня в жертву Богові. Замість духмяного фіміаму — жертва людська. І прийняв вінець [царства небесного], і ввійшов у небесні обителі, і побачив жаданого брата свого, і радів з ним несказанною радістю, якої досяг братолюбством своїм. Як добре і як красно, що житимуть брати разом! А окаянні ж повернулися назад, як рече Давид: “Повернуться грішники в пекло.” І ще: “Оружжя вийняли безбожники і напнули луки свої стріляти в нужденних і вбогих, вбивати щирих серцем. І оружжя ввійде в серця їхні, і луки їхні потрощать, і загинуть грішники, і щезнуть, як щезає дим.”

Вони ж, окаянні, повернулися і звістили Святополкові: “Зробили, що ти повелів.” Він же, коли почув це, розвеселився серцем ще більше, не відаючи, що Давид сказав: “Чого хвалишся злодійством, сильний? І беззаконня замишляє язык твій, що гострий як бритва, вчинив обман. Возлюбив ти злобу більше, ніж благодіяння, говорити неправду більше, ніж правду, возлюбив ти языком брехливим всі слова згубні: через це Бог знищить тебе вщент, і відторгне тебе від села твого, і корінь твій

и корень твой отъ земля живущихъ”; якоже и Соломонъ рече: азъ вашей погнбели посмѣюся, порадою же ся внигда грядеть на вы пагуба; тѣмъже снѣдять своего пѣти плоды, и своєю нечести насытятся. Глѣбъ же убьенъ и повѣрженъ бывшю на брезѣ межю двѣма кладома, посеиъ же вземше и везоша и, и положиша ѹ врата своего Бориса ѹ церкви святаго Василья. Совокѹплена тѣлома, паче же и дѹшама, ѹ Владыкы всихъ Царя пребывающа, в радости бесконѣчнѣй, и въ свѣтѣ неизреченьнемъ, подающа ицѣлення дары Руськой землѣ, инѣмъ приходящимъ правою вѣрою даета ицѣление: хромымъ ходити, слѣпымъ прозрѣние, болящимъ цѣлвы, окованымъ раздрѣшение, печалнымъ ѹтѣхѹ, напастынымъ избавление; и еста заступника Руськой земли, и свѣтѣльника сияюща вынѹ и молящися вынѹ ко Владыци о своихъ людехъ. Тѣмъже и мы долъжни есме хвалити достойно страсотерпца Христова, молящеса прилѣжно к нима, рекѹще: радѹйтася, страсотерпца Христова, заступника Руськой земли, еже ицѣление подаета приходящимъ к вамъ вѣрою и любовью. Радѹйтася, небесная жителя, въ плоти ангела быста, единомыслено слѹжителя, вѣрста единообразна, святымъ единодѹшна;

від землі живущих”; про що і Соломон рече: “Я з вашої погнелі посміюся і радитиму, як найде згуба на вас. За це їстимуть плоди вчинків своїх і переситяться нечистями своїми.”

Гліб же був убитий і кинутий на березі між двома колодами. Після цього взяли його, і повезли, і поклали поруч брата Бориса у церкві святого Василія. І поєдналися вони тілами, а ще більше — душами, перебуваючи у Владики Царя всіх у радощах безкінечних і в світі нескazanному, подаючи дари цілющі Руській землі, іншим приходим праведною вірою даючи зцілення: кривим — ходити, сліпим — прозріння, хворим — одужання, закутим — звільнення, засмученим — утіху, занапашченим — визволення. Заступники вони Руської землі і світильники, вічно сіяючі і в молитвах про своїх людей до Владики. Ось тому і ми маємо гідно восхвалять страсотерпців Христових, молячись старанно до них, промовляючи:

[Слово похвальне Борису і Глібу]

*“Радуйтеся, страсотерпци
Христові,
заступники Руської землі,
що зцілення подаете тим, хто*

тѣмъ стражющимъ всимъ
 исцѣленне подаета. Радуйтєся,
 Борисе и Глѣбе богомудрая, яко
 потока точитга отъ кладязя водъ
 живоносныя; исцѣлення
 истѣкають вѣрнымъ людемъ на
 ицѣленне. Радуйтєся, лѹча
 свѣтозарная, и явистася яко
 свѣтилѣ озаряюща всю землю
 Рускѹю, всегда тмѹ отгоняща,
 являющася вѣрою неѣклоньною.
 Радуйтєся, недрѣманьная ока,
 стяжавша дѹша на свѣршенне,
 Божиныхъ святыхъ заповѣднй
 примша въ сердци своемъ,
 блаженая. Радуйтєся, брата
 вкѹпѣ, в мѣстѣхъ злато-
 зарныхъ, в селѣхъ небесныхъ, и
 въ славѣ неѣвядающей, еяже по
 достоянню сподобистася.
 Радуйтєся, Божьими свѣтло-
 стьми явѣ облистаеми, всего
 мира обѣходитга, вѣсы от-
 гоняюща, недѹгъ ицѣляюща,
 свѣтелъника предобрая и
 заступника теплая, сѹща съ
 Богомъ, блажеными лѹчами
 ражъждизаеми вынѹ, добля
 страстьника, дѹша просвѣ-
 щающа вѣрнымъ людемъ:
 възвысила бо есть ваю
 свѣтоносная небеса любви, тѣмъ
 красныхъ всихъ наслѣдоваста въ
 небеснемъ житѣи, славѹ, и
 райскѹю пищю, свѣтъ разумнй,
 и красная радости. Радуйтєся,
 яко напаяющия сердца, горести и
 болезнємъ отгоняща, страсти
 злыя ицѣляюща, каплями
 кровными святыми очервнѣвша

приходить до вас
 із вірою і любов'ю.
 Радуйтєся, небеснїї жителї в
 плотї ангельськїй,
 єдинодумцї служителї [Богу],
 пара єдиноподїбна,
 зі святыми єдиномушна, —
 тому і стражденним усїм
 зцїлення подаете.
 Радуйтєся, Борисе і Глїбе
 богомудрї!
 Ви розливаєтєсь потоками з
 джерела цїлющих
 вод життєдайних,
 що течуть для зцїлення вїрних
 людей.
 Радуйтєся, променї свїтосяїнї,
 бо з'являєтєся, яко свїтила,
 що осявають всю землю
 Рускѹю,
 завжди тѣму одганяючи і
 з'являючи віру непохитну.
 Радуйтєся, очї недрїманнї!
 Ви надбали душі на високї
 звершення,
 Божї святї заповїдї прийняли в
 серце своє, о блаженнї!
 Радуйтєся, брати, разом у
 мїсцях злotosяїних,
 в селах небесних
 і в славї нев'януцїй,
 що її гїдно ви заслужили.
 Радуйтєся, Божим свїтлом для
 всїх осїяннї!
 Ви увесь свїт обходите,
 бїсїв відганяючи, від хвороб
 зцїляючи,
 свїтильники предобрї і
 заступники ревнїї, суцї з
 Богом,
 блаженним промїнням повсякчас
 розпалюванї,
 мужнї подвижники-
 стратотерпцї,
 просвїтники душ вїрним людем.
 Звеличила вас свїтлоносна
 небесна любов,
 через неї успадкували ви
 всю красу небесного життєя,

багряницю, преславная; тѣ же
красно носяща, съ Христомъ
царствѣете всегда, молящєся за
новыя люди христьянскыя и
сродьники своя, земля Руская
благословися ваю кровью; и
мощьми положенємъ въ церкви,
дѣхомъ божественѣ просвѣщаєте,
в нейже с мѣченикы яко мѣченика
за люди своя молитга. Радѣється
церквы, свѣтозарное солнце
стяжавши, въсходъ всегда
просвѣщаєтъ въ страданьи, въ
славѣ ваю, мѣченикомъ.
Радѣйтєся, свѣтлѣи звѣздѣ,
завтра въсходящи. Ново
христолюбивая заступника наша
страстотерпца! покорита
поганыя подъ нозѣ княземъ
нашимъ, молящєся ко Владыцѣ
и Богѣ unseremъ и мирно
прєбывати въ совокупленни и въ
здравьи, избавляюща отъ
ѣсовныя рати и отъ пронырства
дьяволя. Сподовита же и насъ,
поющихъ и почитающихъ ваю
честное торжество, въ вся вѣкы
до скончання.

Святополкъ же оканьный
злый ѣви Святослава, пославъ
къ горѣ Угорьской, вѣжащѣ емѣ

славу і райські яства,
світло розуму і красну радість.
Радуйтєся, бо напоюете серця,
горе і хвороби одганяете,
злі стражданья зціляете,
краплями крові святими
зчервонили багряницю,
преславній,
красно носите її,
з Христомъ царствуете завжди,
молячись за нових людей
христьянських
і за родичів своїх.
Земля Руська благословила
кров'ю, вашою і мощами,
покладеними в церкві.
Духом божественним її
просвіщаєте
У ній же з мучениками, яко
мученики,
за людей своїх молитесь.
Радуйтєся, церкви, святосяйне
сонце здобувши!
Схід його завжди осяває в
стражданьях славу вашу,
мученики.
Радуйтєся, світлій зорі, зрання
сходячі!
Новохристолюбивій заступники,
наші страстотерпці!
Покоріть поганых під ноги
князям нашим,
молячись до Владики Бога
нашого,
щоб мирно їм пробувати в
єднанні і в здоров'ї,
убережіть їх від міжусобної
рати
і від підступів дияволя.
Сподобайте ж і нас,
що хвалу вам співають і
славлять ваше святее
торжество,
в усі віки і до кінця світу.”

Святополкъ же окаянний і злий
убив Святослава, пославши до
гір Угорьских, коли той тікав в

въ Угры; и нача помышляти: “яко извѣю всю братью свою, и примѣ власть Рускѣю единѣ”. Помысли высокоумемь своимь, а не вѣды, яко даеть [Богъ] власть, емѣже хоцетъ; поставляеть царя и князя вышний, [емѣже хоцетъ] дасть. Аще бо кая земля управитъся предъ Богомъ, поставляеть царя и князя правѣдна, любяща судъ и правдѣ, и властемъ устраетъ судью правяща судъ. Аще бо князи правдиви бывають на земли, то много отъдаються согрѣшения; аще ли зан и лукави бывають, то болшее зло наводитъ Богъ на землю тѣ, понеже глава есть земли то; тако бо Исая рече: согрѣшиша отъ главы и до ногъ, [еже] есть отъ царя и до простыхъ людей. Люте бо градѣ томѣ, в немже князь ѹнѣ, любя вино пити со гусльми и съ младыми свѣтники. Сяковыя Богъ даеть за грѣхы, а старыя мудрыя отъемлетъ, якоже Исая глаголетъ: отъиметъ Господь отъ Ерѣсалима крѣпость и крѣпкаго исполна, и челоуѣка храбра, и судью, и пророка, и смирена старца, и дивна свѣтника, и мудра хытрѣца, разумна послѣшника; и поставлю ѹношу князя имѣ, и рѣгателя имѣ обладающа имн.

Святополкъ же оканьны нача княжити в Киевѣ. И созвавъ

Угры, і став думать: “Коли переб’ю всіх братів своїх, буду один володіть Руською землею.” Так розмишляв він у зарозумілості своїй, а не знав, що Бог дає владу кому хоче, настановляє царя і князя Всевишній тому, кому хоче дати. Коли якусь землю уподобає Бог, то настановляє їй царя і князя праведного, що любить суд і правду, і право заводить через суддю, який чинить суд. Коли ж правдиві князі на землі, то багато гріхів прощається землі тій, а коли злі і лукаві бувають, то ще більше зло наводить Бог на землю ту, оскільки є главою землі тієї. Так і Ісайя говорить: “Согрѣшили від голови до ніг”, тобто від царя і до простих людей. Горе бо тому граду, в якому князь юний любить пити вино під гуслі з молодими радниками. Таких Бог дає за гріхи, а старих і мудрих відбирає, як сказав Ісайя: “Відбере Господь від Іерусалима міць, і міцного богатира, і хороброго чоловіка, і суддю, і пророка, і смиренного старця, і дивного радника, і мудрого хитруна, і проречистого словом. І поставлю юного князя їм, і хулителя поставлю володіть ними.”

Святополкъ же окаянний почав княжити в Києві.

люди, нача даяти овѣмъ корьзна, а другимъ кѣнами, и раздая множество. Ярославъ же не вѣдѹщю отни смерти, Варязи вяхѹ мнози ѹ Ярослава, и насилье творяхѹ Новгородьцемъ. И вѣставше на нь Новгородьци, извиша Варягы въ дворѣхѹ Пронихѹ, и разгнѣвася Ярославъ, и шедъ на Рокъмъ, и сѣдѣ въ дворѣ; и пославъ к Новгородьцемъ, и рече: “ѹже мнѣ сихѹ не кресити”. И позва къ собѣ нарочитая мѹжа, иже вяхѹ нсѣсѣкли Варяги; и овлѣсти ихѹ и нсѣче. В тѹ же ноць приде емѹ вѣсть ис Києва отъ сестры его Передьславы: “отець ти ѹмерлъ, а Святополкъ сѣдить в Києвѣ, пославъ ѹби Бориса и Глѣба, а ты блюди ся сего повеликѹ”. И се слышавъ Ярославъ, печаленъ бысть по отци, и по братѹ, и о дрѹжинѣ; заѹтра же собравъ извытокъ Новгородцевъ, и рече Ярославъ: “о любимая дрѹжино, юже извихѹ вчера, а нынѣ выша надобѣ”. И ѹтре слезъ, и рече имъ на вѣчѣ: “отець мой ѹмерлъ, а Святополкъ сѣдить в Києвѣ, избивая братью свою”. И рѣша Новгородьцѣ: “аще, княже, братья наша нсѣченѣ сѹть, можемъ по тобѣ бороти”. И собра Ярославъ Варягъ тысящю, а прочихѹ вой 40 тысящъ, и поиде на Святополка, нарекъ Бога, рекъ: “не азъ почахѹ избивать братью, но

Скликав людей і став роздавати кому одяг, а другим куни, і роздав безліч. Ярослав же не знав про смерть батька.

Варягів багато було в Ярослава, і насильство чинили новгородцям. І повстали на них новгородці, і перебили варягів у дворі Поромонім. І розгнівався Ярослав, і пішов у село Ракомо, і сидів у дворі. І послав до новгородців, і сказав: “Уже мені цих не воскресити.” І покликав до себе кращих мужів, які посікли варягів, і, обдуривши їх, посік [100]. Тої ж ночі прийшла йому звістка із Києва від сестри його Передслави: “Батько помер твій, а Святополк сидить у Києві, послав убити Бориса і Гліба, а ти бережися його дуже.” І коли це почув Ярослав, туга охопила його за батьком, і за братом, і за дружиною. Другого дня зібрав решток новгородців і сказав Ярослав: “О люба дружино, яку я вчора побив, а нині мені потрібна.” І втер сльози, і сказав їм на вічі: “Батько мій помер, а Святополк сидить в Києві, убиває братів своїх.” І сказали новгородці: “Хоча, княже, і посічені браття наші, можемо за тебе боротися.” І зібрав Ярослав тисячу варягів, а других воїв сорок тисяч, і пішов на Святополка, покликавши Бога [в свідки своєї правди], сказав: “Не я почав убивати братів, а

онъ; да бѹдетъ Богъ отмѣстникъ крови братьи моея, зане без вини проля кровь Борисовѹ и Глѣбовѹ праведною: еда и мнѣ си же створить? но сѹди ми, Господи, по правдѣ, да скончається злоба грѣшнаго". И поиде на Святополка; слышавъ же се Святополкъ идѹща Ярослава, и пристрон вѣщисла вон, Рѹси и Печенѣгъ, и изиде противѹ Любчю, овонъ полъ Днѣпра, и Ярославъ овѣ сюдѹ.

1016 В лѣто 6524. Приде Ярославъ на Святополка, и сташа противѹ оба полъ Днѣпра, и не смѣяхѹ ни си на они нанти, и ни тѣи на снхъ, и стояша за 3 мѣсяцѣ противѹ собѣ. И воевода нача Святополчъ, яздя възлѣ вѣрегъ, ѹкаряти Новгородци, глаголя: "что придосте с хромьцемъ симъ, а вы плотници сѹще? а приставимъ вы хоромъ рѹбитъ нашихъ". Се слышавше Новгородци, и рѣша Ярославѹ: "яко заѹтра перевеземъся на ннхъ; аще кто не поидеть с нами, то сами потнемъ". Бѣ во ѹже вѣ замрозъ; и стояша Святополкъ межн двѣма озерома вѣсю ноць ѹпивъся с дрѹжиною своєю; Ярославъ же заѹтра исполчивъ дрѹжинѹ, противѹ свѣтѹ перевезеся. И высѣдше на брегъ, отринѹша лодью отъ берега, и поидоша противѹ собѣ, и сѣвкѹпившеся

вн, хай буде Бог месником за кров братів моїх, тому що без вини пролив Борисову і Глібову праведну кров, мабуть, і мені те саме зробить? Розсуди мене, Господи, по правді, і хай скінчаться злочини грішника." І пішов на Святополка. Почув про це Святополк, що Ярослав іде, і зібрав воїв силу-силенну — русів і печенігів, — і вийшов супроти нього до Любеча на той берег Дніпра, а Ярослав був на цьому.

В літо 6524 [1016] прийшов Ярослав на Святополка.

*І стали з обох боків Дніпра,
І не зважувались напасти ні ці
на тих, ні ті на цих.*

*І стояли так три місяці один
проти другого.*

*І почав воевода Святополків
роз'їжджати вздовж берега,
І докоряти новгородцям*

словами:

*"Чого прийшли з отим
кульгавим, ви ж теслі?
От і заставимо вас хороми нам
зводить."*

*І почули це новгородці і сказали
Ярославу:*

*"Завтра ми переправимося на
них,*

*Якщо хто не піде з нами, то
самі вдаримо."*

*А були вже заморозки,
І стояв Святополк між двома
озерами*

*І всю ніч пив із своєю
дружиною.*

*Ярослав же на ранок
приготував дружину до бою
І засвіт переправився.*

*І, висадившись на берег,
відштовхнули човни від берега,
І пішли супроти них і зійшлися*

на мѣстѣ; и бысть сѣча зла, не
бѣ лзѣ озеромъ помогати
Печенѣгомъ, и притиснуша
Святополчъ вои къ озеру, и
встѣпиша на ледъ, и
одолѣвати нача Ярославъ;
видивъ же Святополкъ повѣже.
И одолѣ Ярославъ, Святополкъ
же бѣжа в Ляхы. Ярославъ же
сѣде въ Киевѣ на столѣ отни;
бѣ же тогда Ярославъ лѣтъ 28.

1017 В лѣто 6525. Ярославъ
ввонде в Киевъ, и погорѣша
церкви.

1018 В лѣто 6526. Понде
Болеславъ съ Святополкомъ на
Ярослава с Ляхы; Ярославъ же
множество совокупн Русн,
Варягы, Словены, понде противѣ
Болеславѣ и Святополкѣ, и приде
Вельню, и сташа ова полъ рѣкы
Бѣга. И бѣ ѣ Ярослав
кормилецъ и воевода Будий; и
нача Будий ѣкаряти Болеслава,
глаголя: “да что ти пропоремъ
трескою черево твое толъстое”. Бѣ
во великъ и тяжекъ Болеславъ,
яко ни на кони не моги сѣдѣти,
но бѣше смысленъ; и рече
Болеславъ: “аще вы сего ѣкора не
жаль, азъ единъ погивну”. И
всѣдъ на конь, въбрѣде в рѣкѣ,
а по немъ вои его. Ярославъ же
не ѣтягну исполчитися, и повѣди
Болеславъ Ярослава; Ярославъ же
ѣвѣжавъ с четырьми челоуѣкы к
Новгородѣ, Болеславъ же вниде
в Киевъ съ Святополкомъ. И
рече Болеславъ: “разведете
дружинѣ мою по городомъ на
кормъ”, и бысть тако. Ярославъ
же привѣгшѣ къ Новгородѣ, и

на полі.

И була сѣча люта,
И не могли печеніги через озеро
прийти на поміч.

И притиснули воїв
Святополкових до озера,
И зійшли вони на лід,
И став перемагати Ярослав.
Побачив це Святополк і втік.
И переміг Ярослав.

Святополк же втік до Ляхів.
Ярослав же сів у Києві на
батьківський стіл.
И було ж тоді Ярославові літ 28.

В літо 6525 [1017] Ярослав
ввійшов у Київ, і погоріли
церкви.

В літо 6526 [1018] при-
йшов Болеслав з ляхами і зі
Святополком на Ярослава.

Ярослав же зібрав багато русі,
варягів, словенів
И пішов супроти Болеслава і
Святополка.

И прийшов до Велиня,
И стали вони на протилежних
берегах Бугу.

И був у Ярослава кормилецъ і
воевода Будий,
И почав Будий збиткуватись
над Болеславом словами:

“Ось почекай, пропоремо
кілякою черево твое товсте.”
Бо був Болеслав великий і
важкий,

Що й на коні сидіти не міг,
Зате був розумний.

И сказав Болеслав [дружині
своїй]:

“Якщо вас не діймає сором за
збиткування такі,
то я сам загину.”

И сів на коня, кинувся в ріку, а
за ним вої його.

Ярослав же не встиг
приготуватися до бою,
И переміг Болеслав Ярослава.
Ярослав же утік із чотирма
чоловіками до Новгорода.

хотяше вѣжати за море, и посадникъ Костянтинъ, сынъ Добрынъ, с Новгородци расѣкоша лодья Ярославѣ, рекуще: “можемься еще битись по тобѣ с Болеславомъ и съ Святополкомъ”. И начаша скотъ брати отъ мужа по чѣтыри кѣны, а отъ старостѣ по 10 гривенъ, а отъ боярѣ по осмидесять гривенъ; приведоша Варягы, и въдаша имъ скотъ, и совкупы Ярославъ воя многи. Болеславъ же бѣ въ Киевѣ сѣдя, безумный же Святополкъ рече: “елко же Ляховъ по городомъ, избивайте я”. Избиша Ляхы. Болеславъ же вѣжа ис Киева, вонзма имѣние и бояры Ярославѣ и сестрѣ его, и Настаса пристави десяти-наго къ имѣнию, бѣ во ся емъ вѣвѣрилъ лѣстью, и людий множество веде съ (со)вою, и грады Червѣньскыя зая собѣ; и приде въ свою землю. Святополкъ же нача княжити в Киевѣ, и понде Ярославъ на Святополка, и повѣди Ярославъ Святополка, и вѣжа Святополкъ въ Печенѣгы.

1019 В лѣто 6527. Приде Святополкъ с Печенѣгы в силѣ тяжьцѣ, и Ярославъ собра множество вон, и взинде противъ емъ на Альто. Ярославъ же ста на мѣстѣ, идеже вѣнша Бориса,

Болеслав же ввійшов у Киѣв із Святополком.

І сказав Болеслав:

“Розведіть дружину мою по городах на прокорм.”

І було так зроблено.

Ярослав же прибіг до Новгороду

І хотів тікати за море.

І посадник Костянтин, син

Добрині,

Із новгородцями порубали лодії

Ярославові

І сказали: “Можемо ще битися

за тебе з Болеславом і

Святополком.”

І почали збирати гроші по

чотири куни з мужа,

І з старост по десять гривен,

І з бояр по вісімдесят гривен.

І привели варягів і заплатили

їм гроші.

І зібрав Ярослав воїв много.

Болеслав же сидів у Києві.

А окаянный Святополк сказав:

“Скільки є ляхів по городах — убивайте їх.”

І перебили ляхів.

Болеслав же втік із Києва,

захопивши великі багатства,

І бояр Ярославових, і сестер

його,

І Настаса з десятиної церкви,

Який обманом втерся до нього

в довір'я,

Приставив до [награбованого]

майна.

І людей багато вивів із собою,

І гради Червенські захопив собі,

І повернувся в свою землю.

Святополк же почав княжити

в Києві.

І пішов Ярослав на Святополка,

І переміг Ярослав Святополка,

І втік Святополк до печенігів.

В літо 6527 [1019].

Пришов Святополк з

печенігами силою грізною,

І Ярослав зібрав багато воїв,

І вийшов супроти нього на

Альту.

Ярослав же став на тому місці.

и въздѣвъ рѹцѣ на небо, и рече: “кровь брата моего вопиеть къ тобѣ, Владыко, мьсти отъ крови правѣднаго сего, якоже мьстилъ еси отъ крови Авелевы, положивъ на Каинѣ стенанье и трясение; тако положи на сѣмь”. И помолился рекъ: “брата моя! аще есте отсюду тѣломъ отошла, то молитвою своею помозита ми на противнаго сего ѹбийцю гордаго”. И се емѹ рекшю, и пондоша противѹ собѣ, и покрыша поле Лядское обои отъ множества вой. Бѣ же пятюкъ тогда; всходящю солнцю, и совокупшася обои, и бысть сѣча зла, аки же не была в Руси, и за рѹкы емлюще сѣчахѹся; и состѹпишася трижды, яко по ѹдольемъ кровь течаще; и къ вечерѹ одолѣ Ярославъ, а Святополкъ бѣжа. Бѣжащю же емѹ, и нападе на нь бѣсъ, и раславѣша кости его, и не можаше сѣдѣти на кони, и ношахѹтъ и въ носилахѹ; и принесоша и къ Берестю, вѣгающе с нимъ, онъ же глаголаше: “повѣгнете со мною, женѹтъ по насъ”. Отроки же его посылахѹ противѹ: “егда кто поженеть по немъ?” и не бѣ никогоже вьслѣдъ женѹщаго с нимъ; онъ же в немоци лежа, и вьсхупився глаголаше: “о, се женѹтъ, оно женѹтъ, повѣгнете!” И не можаше

де був убитий Борис,
 I здійняв руки в небо, і сказав:
 “Кров брата мого вопіє до тебе,
 Владико!
 Відомсти за кров цього
 праведника,
 Як помстився за Авелеву кров,
 Осудивши Каїна на стогнання і
 трусіння, так і цьому зроби.”
 I, коли помолився, сказав:
 “Брати мої! Хоч тілом і
 відійшли ви звідси,
 То молитвою своєю допоможіть
 мені проти ворога цього —
 Убивці зарозумілого.”
 I після того, як сказав це йому,
 пішли один проти одного,
 I поле Лядське покрили обидва
 війська множеством воїв.
 I була тоді п’ятниця,
 I сходило сонце,
 I зійшлися обидва війська,
 I були січа люта, якої ще не
 було на Русі.
 I за руки хапали один другого, і
 рубалися,
 I сходилися тричі, аж кров
 долинами текла.
 I надвечір переміг Ярослав, а
 Святополк утік.
 I коли він тікав, вселився в
 нього біс, —
 I розслабли кості його,
 I не міг він сидіть на коні, і
 несли його на носилках,
 I принесли його до Берестя, ті,
 що тікали з ним.
 Він же говорив: “Біжіть бігом
 зі мною, женуться за нами.”
 Отроки його посилали назад
 подивитись:
 “Чи не гониться хто за ним?”
 I не було нікого, хто б гнався
 вслід йому.
 Він же лежав немічний і,
 підхоплюючись, говорив.
 “Ой, гоняться, оно женуться,
 біжіть!”
 I не міг витримати на одному
 місці,
 I перебіг Лядську землю, гнаний
 гнівом божим.

стерпѣти на єдиномъ мѣстѣ, и провѣже Лядськую землю, гонимъ гнѣвомъ Божиимъ, и провѣже пѹстыню межи Чяхы и Ляхы, и тѹ испроверже животъ свой злѣ. Егоже и по правдѣ, яко неправѣдна, сѹдѹ пришедшѹ, по отшествии сего свѣта прияша мѹкѹ сего оканьнаго Святотолка: показываше явѣ посланая пагѹбная рана, въ смерть немилостивно вѣгна, и по смерти вѣчно мѹчимъ есть и связанъ. Есть же могила его в пѹстыни той и до сихъ дний, исходить же отъ ней смрадъ золъ. Се же Богъ показа на показание княземъ Рѹскимъ, да аще сице же створять, се слышавше, тѹ же казнь приимѹтъ; но больши сея, понеже се вѣдѹще бывшее створыти какое же зло братоѹбийство. 7 бо мѣстий прия Каинъ, ѹбивъ Авѣля, Ламехъ 70; понеже бо Каинъ не вѣды мѣщяния прияти отъ Бога, а Ламехъ вѣды казнь, бывшую на прародителю его, створи ѹбийство. Рече бо Ламехъ своимъ женама: мужа ѹбихъ въ вредъ мнѣ, и ѹношю въ язвѹ мнѣ; тѣмже, рече, 70 мѣстий на мнѣ, понеже, рече, вѣдая створихъ. Се Ламехъ ѹби 2 брата Енохова, и поя собѣ женѣ его; сѣи же Святотолкъ новы Ламехъ, иже ся родилъ отъ прелюбодѣанья, иже изви

*І перебіг у пустинь між
Чешською і Лядською землею,
І тут закінчив своє зле
життя.*

*Праведний суд настиг його
неправедного,*

*І по відході з цього світу
прийняв Святотолк муки
окаянного:*

*Показана вочевидь послана
йому Богом смертельна рана,
Яка жорстоко кинула його
смерті,*

*І після смерті терпить він,
зв'язаний, вічні муки.*

*Є і могила його в тій пустині і
до наших днів,*

*І виходить із неї сморід
нестерпний.*

*Се Бог з'явив на показ князям
Рѹським,*

*Хай, коли таке вчинять,
знають про це.*

І вони, коли зроблять подібне зле братовбивство, таку ж приймуть кару, але більшу цієї, оскільки вже знають, що було. Сім-бо помст прийняв Каїн, убивши Авеля, Ламех сімдесят, оскільки Каїн не знав, що прийме помсту від Бога, а Ламех знав кару, яку поніс його прародич, вчинивши вбивство. Сказав-бо Ламех своїм жонам: "Мужа убив на шкоду собі, і юнака убив, чим наніс сам собі рану. Ось тому, — сказав, — сімдесят помст належить мені, оскільки, — сказав, — знаючи зробив." Це Ламех убив двох братів Енохових і взяв собі їхніх жінок. Цей же Святотолк — новий Ламех, що народився

братью свою, сыны Гедеоновы, тако и съ бысть. Ярославъ же пришедъ сѣде в Києвѣ, ѹтеръ пота с дружиною своєю, показавъ повѣдѹ и трудъ великъ.

1020 Въ лѣто 6528. Родися ѹ Ярослава сынъ, и нарече имя емѹ Володимиръ.

1021 В лѣто 6529. Приде Брячиславъ, сынъ Изяславль, внукъ Володимеръ, на Новъгородъ, и зая Новъгородъ, поимъ множество Новгородецъ имѣние ихъ, поиде Полоцьскѹ опять; и пришедшю емѹ к Судмири рѣцѣ, Ярославъ и выиде ис Києва 7 день постиже и тѹ, и повѣди Ярославъ Брячислава и Новъгородцѣ, и вороти и тѹ к Новѹгородѹ, а Брячиславъ вѣжа къ Полоцьскѹ.

1022 Въ лѣто 6530. Приде Ярославъ къ Берестью. Въ си же времена Мьстиславѹ сѹщю въ Тмѹторокани, и поиде на Касоги. Слышавъ же се князь Касожький Редедя, изыиде противѹ емѹ, и ставшима обѣима полкома противѹ собѣ, и рече Редедя къ Мьстиславѹ: “что ради губивѣ дружинѹ межи собою, но снидевѣся бороться; да аще одолѣешь ты, и возмеш имѣние мое, и женѹ мою, и землю мою; аще ли азъ одолѣю, то возмѹ твое все”. И рече Мьстиславъ: “тако бѹди”. И

від перелюбу, що повбивав братів своїх, синів Гедеонових, такий і цей був.

Ярослав же повернувся і сів у Києві, утер піт з дружиною своєю та показав перемогу і труд великий.

В літо 6528 [1020] народився в Ярослава син, і дав ім’я йому — Володимир.

В літо 6529 [1021] приходив Брячислав, син Ізяслава, внук Володимира, на Новгород, і взяв Новгород, захопив багатьох новгородців і майно їхнє, і пішов знову в Полоцьк. І коли дійшов він до Судмирі-ріки, Ярослав вийшов із Києва і на сьомий день догнав його тут. І перемиг Ярослав Брячислава, і новгородців повернув у Новгород, а Брячислав утік у Полоцьк.

В літо 6530 [1022] прийшов Ярослав до Берестя.

І в цей же час Мстислав з Тмutorокані [вийшов]

І пішов на касогів.

І почув про це Редедя, князь касожський,

І вийшов супроти нього,

І стали обидва війська один проти одного.

І рече Редедя Мстиславові: “Чого ради губити

свої дружини?”

Але зійдемося і самі поборемось.

І коли здолаєш ти, візьмеш майно мое,

І жону мою, і дітей моїх,

І землю мою.

А коли я здолаю, то візьму все

сьѣхаста, и рече Редедя къ Мьстиславѣ: “не оружьемъ ся вьевѣ, но борвою”. И ястася бороти крѣпко, и на долзѣ борюцимъся има, и нача изнемогати Мьстиславъ, вѣ бо великъ Редедя; и рече Мьстиславъ: “о пресвятая Богородице! помози ми; аще бо одолѣю семѣ, съзижу церковь въ имя твоє”. И се рекъ, ѹдари нмѣ о землю, и вынемъ ножь, ѹдари и въ гортань ножемъ, и тѣ высть зарѣзанъ Редедя; и вьшедъ в землю его, и взя все нмѣние его, и женѣ его, и дѣти его, и дань вѣзложи на Касоги. И пришедъшю к Тмѣтороканю, и заложил церковь святыя Богородица, и созда ю, яже стоить и до сего дни въ Тмѣтороканѣ.

1023 В лѣто 6531. Поиде Мьстиславъ на Ярослава, с Козары и съ Касоги.

1024 В лѣто 6532. Ярославѣ сѣщю въ Новѣгородѣ, приде Мьстиславъ ис Тмѣторокана Киевѣ; и не прияша его Кыянѣ; онъ же сѣде на столѣ Черниговѣ, Ярославѣ сѣщю въ Новѣгородѣ тогда.

В се же лѣто вьсташа вьльсьви в Сѣздалицѣхъ, избивахѣ старѣю чадѣ, по дьяволю наѣченню и вѣсованню, глаголюще, яко си держать говино. И мятежь великъ и

твое.”
 І сказав Мстислав: “Буде так!”
 І, зѣхавшись, сказав Редедя до Мстислава:
 “Не оружжям будемо битися, а боротьбою.”
 І зчепилися боротися крѣпко,
 І боролися довго,
 І почав знемагати Мстислав, бо був Редедя здоровий.
 І рече Мстислав: “О пресвята Богородице, помози мені!”
 І коли здолаю цѣлого, зведу церкву в ім'я твоє.”
 І, це сказавши, ударив ним об землю,
 І вихопив ніж,
 І ударив його ножем у гортань,
 І зарізав тут Редедю.
 І пішов Мстислав у землю його,
 І забрав все майно його,
 І жону його, і дітей його,
 І дань наклав на касогів.
 І прийшов у Тмѣторокань,
 І заклав церкву святої Богородици,
 І збудував її,
 І стоить вона і до сьогодні в Тмѣторокані.

В літо 6531 [1023] пішов Мстислав на Ярослава з козарами і з касогами.

В літо 6532 [1024], коли Ярослав був у Новгороді, прийшов Мстислав із Тмѣторокані до Києва. І не прийняли його кияни, він же сів на стіл у Чернігові, Ярослав був у Новгороді тоді.

Цього ж літа повстали волхви у Суздальцях, перебили стару челядь, по диявольському напученню і бісівському підступу, говорили, що ці тримають запаси. І смута велика і голод були по

голодъ въ всей странѣ той [высть]; идоша по Волзѣ вси людье въ Болъгары, и прив(є)зоша жито, и тако ожиша. Слышавъ же Ярославъ вълѣхвы ты, и приде к Сѹждалю; изьнма волѣхвы, расточи, а другия показни, рекъ сице: “Богъ наводитъ по грѣхомъ на кою землю голодомъ, или моромъ, или ведромъ, или иною казньою, а человекъ нѣ вѣсть ничтоже”. И възвративъся Ярославъ, и поиде к Новѹгородѹ, и посла Ярославъ за море по Варяги; и приде Акѹнъ с Варягы, и вѣ Акѹнъ слѣпъ, и лѹда ѹ него златомъ истыкана. И приде ко Ярославу; и Ярославъ съ Акѹномъ поиде на Мьстислава, Мьстиславъ же слышавъ изниде противѹ има къ Листьвнѹ. Мьстиславъ же с вечера исполчи дрѹжинѹ, и постави Сѣверъ въ чело противѹ Варягомъ; а самъ ста с дрѹжиною своею по крилома. И бывъши ноци, высть тма, и громове и молънья и дождь. И рече Мьстиславъ дрѹжинѣ своей: “пндемъ на нѣ”. И пнде Мьстиславъ и Ярославъ противѹ, и състѹпишася въ чело Варязѣ съ Сѣверомъ, и трѹдишася Варязи сѣкѹще Сѣверъ, и по семь настѹпи Мьстиславъ с дрѹжиною своею, и нача сѣчи Варягы, и высть сѣча силна; яко посвѣтѹше мълънѹ, и блисташася оружѹя,

всѣй тѣй землі. Ішли всі люди по Волзі в Болгарську землю, і привозили жита, і так вижили. Почув же Ярослав про тих волхвів і прийшов у Суздаль, половив волхвів, одних по-виганяв, а других покарав, і сказав таке: “За гріхи Бог насилає на якусь землю голод, чи мор, чи засуху, чи інші кари, а чоловік нічого не знає про те.”

*І повернувся Ярослав,
І прийшов у Новгород,
І послав за море по варягів.
І прийшов Акун із варягами,
І був Акун той сліпучий і плащ
у нього золотом тканий.
І прийшов він до Ярослава.
І пішов Ярослав із Акуном на
Мстислава.
Мстислав же довідався про це
І виступив назустріч їм до
Листвина.
Мстислав же звечора зготував
до бою дрѹжину
І поставив сівер на чолі проти
варягів,
А сам став з дрѹжиною своєю
на правому і лівому крилі.
І була ніч, була темінь,
І грім, і блискавка, і дощ.
І сказав Мстислав дрѹжині
своїй: “Вдаримо на них.”
І пішли Мстислав і Ярослав
супроти,
І зіткнулися чільні варяги з
сіверою,
І труждалися варяги, рубаючи
сівер,
А після цього вдарив Мстислав
з дрѹжиною своєю,
І почав рубати варягів.
І була січа люта.
І коли спалахували блискавки*

и вѣ гроза велика, и сѣча силна
и страшна. Видѣвъ же
Ярославъ, яко повѣжаемъ естъ,
и повѣже съ Якуномъ, княземъ
Варяжькимъ, и Якунъ тѣ
отвѣже лѣды златое; а
Ярославъ же приде к
Новѣгородѣ, а Якунъ иде за
море. Мьстиславъ же, о свѣтъ
заѣтра, и видѣ лежачи исѣчени
отъ своихъ Сѣверъ и Варягы
Ярослави, и рече: “кто семъ не
радъ? се лежить Сѣверянинъ,
а се Варягъ, а своя дружина
цѣла”. И посла Мьстиславъ по
Ярославѣ глаголя: “сѣди ты на
столѣ своемъ Киевѣ, понеже ты
еси старѣши братъ, а мнѣ буди
сторона”; и не смѣяше Ярославъ
в Киевъ ити, донележе
смирнстася. И сѣдяше
[Мьстиславъ въ Черниговѣ, а]
Ярославъ в Новѣгородѣ, и бяхѣ
сѣдяще в Киевѣ мужи
Ярославѣ.

В томъ же лѣтѣ родися Ѹ
Ярослава другий сынъ, и нарече
имя емѣ Изяславъ.

1026 В лѣто 6534. Ярославъ
съвокупн воя многы, и приде
Киевѣ, и створи миръ с
братомъ своимъ Мьсти-
славомъ Ѹ Городьца. И
раздѣлиста и по Днѣпрѣ
Руськѣю землю: Ярославъ прия
сѣ странѣ, а Мьстиславъ онѣ;

— виблискувала зброя,
І була велика гроза,
І січа сильна і страшна.
Побачив Ярослав, що терпить
поразку,
І втік із Акуном, князем
варяжьким,
І Акун тут загубив плащ свій
золотий.
Ярослав же прийшов до
Новгорода,
А Акун пішов за море.
Мстислав же засвіт рано
побачив порубаних
І полеглих своїх сівер і варягів
Ярославових,
І сказав: “Хто цьому не
порадіє?
Це лежить сіверянин, а це
варяг. А своя дружина ціла.”
І послав Мстислав за
Ярославом, кажучи:
“Ти сиди на своєму столі в
Киеві, оскільки ти старший
брат,
А мені буде [ліва] сторона
[Дніпра].”
І не посмів Ярослав у Київ іти,
доки не помирилися.
І сидів Мстислав у Чернігові,
А Ярослав у Новгороді,
І сиділи в Києві мужі
Ярославови.

Того ж літа народився в
Ярослава другий син, і дав ім'я
йому Ізяслав.

В літо 6534 [1026] Ярослав
зібрав воїв много, і прийшов до
Киева, і уклав мир із братом
своїм Мстиславом біля
Городця. І розділили по Дніпру
Руську землю: Ярослав взяв цю
[праву] сторону, а Мстислав ту
ліву. І стали жити мирно і

и начаста жити мирно и въ братолюбьи, и преста Ѹсовница и мятежь, и бысть тишина велика в земли Руской.

1027 В лѣто 6535. Родися третий сынъ ЯрославѸ, и нарече имя емѸ Святославъ.

1029 В лѣто 6537. Мирно лѣто.

1030 В лѣто 6538. Ярославъ взя Белзъ. И родися ЯрославѸ четвертый сынъ, и нарече имя емѸ Всеволодъ. Сего лѣта иде Ярославъ на Чюдъ; и повѣди я, и постави городъ Юрьевъ.

В се же время Ѹмершю БолеславѸ великомѸ в ЛяхѸхъ, и бысть мятежь великъ в Лядьской земли: и вставше людѣ извнша епископы, и попы, и бояры своя, и бысть мятежь въ нихъ.

1031 В лѣто 6539. Ярославъ и Мьстиславъ собраста воя многы, и идоста на Ляхы, и заяста грады Червенъскыя опять, и повоеваста Лядьскую землю, и многы Ляхы приведоста, и раздѣлнста я; и посади Ярославъ своя по Руси, и сѹть и до сего дни.

1032 В лѣто 6540. Ярославъ поча ставити города по Руси.

1033 В лѣто 6541. Мьстиславичь Ѹстафий Ѹмре.

1034 В лѣто 6542. Мьстиславъ изынде на ловы, и разболѣся и Ѹмре; и положиша и въ церкви святаго Спаса, юже

братолюбстві, і припинилися усобиці, і смути, і настала тиша велика в землі руській.

В літо 6535 [1027] народився третій син у Ярослава, і назвав його Святославом.

В літо 6537 [1029]. Мирне літо.

В літо 6538 [1030] Ярослав узяв Белз. І народився в Ярослава четвертий син, і назвав він його Всеволодом. Цього ж літа ходив Ярослав на чудь, і перемиг їх, і поставив город Юр’їв.

У це ж врем’я помер Болеслав Великий у ляхів, і була смута велика в Лядській землі: і повстали люди, і перебили єпископів, і попів, і бояр своїх. І була смута в них.

В літо 6539 [1031] Ярослав і Мстислав зібрали воїв багато, і пішли на ляхів, і знову зайняли городи Червенські, і звоювали Лядську землю, і багато ляхів привели, і поділили їх між собою.

І посадив Ярослав своїх по Русі, і живуть вони там і по цей день.

В літо 6540 [1032] Ярослав почав ставити города по Русі.

В літо 6541 [1033] Мстиславич Євстафій помер.

В літо 6542 [1034]. Мстислав вийшов на лови, захворів і помер. І похоронили його в церкві святого Спаса, яку сам і

создалъ самъ; бѣ бо въздано
 ея при немъ възвыше яко и на
 конѣ стоячи рѹкою досячи. Бѣ
 же Мъстиславъ дебелъ тѣломъ,
 чермноомъ лицемъ, великома
 очима, храбръ на рати, и
 милостивъ, и любяше дружину
 повеликѹ, а имѣннѹ не щадяше,
 ни питья, ни ядения не браняше.
 Посемъ же прия власть его
 Ярославъ, и бысть едино-
 властець Руской земли. Иде
 Ярославъ к Новѹгородѹ, посади
 сына своего Володимира в
 Новѹгородѣ, епископа постави
 Жидятѹ; и в то время родися
 Ярославѹ сынъ и нарекоша имя
 емѹ Вячеславъ. И Ярославъ же
 сѹщѹ в Новѹгородѣ, и приде емѹ
 вѣсть, яко Печенѣзѣ объемъ
 стоятъ Киевъ. Ярославъ же
 собравъ воя многы, Варягы и
 Словены, и приде Киевѹ и
 вьниде вь градъ свой. И бѣ же
 Печенѣгъ вѣцисла. Ярославъ же
 выстѹпи из града, исполчи
 дружину и постави Варягы
 посреде, а на правѣй странѣ
 Кыяны, а на лѣвемъ крилѣ
 Новгородцѣ. И стаха предъ
 городомъ, а Печенѣзѣ при-
 стѹпати начаша, и состѹпишася
 на мѣстѣ, идѣже есть нынѣ
 святая Софья, митрополья
 Руская; бѣ бо тогда поле внѣ
 града. И бѣ сѣча зла, и одва
 одолѣвъ к вечерѹ Ярославъ. И
 повѣгоша Печенѣзѣ раздно, и не
 вѣдахѹся камо бѣжаче, и овни
 бѣгающе тоняхѹ в Ситомли,

вбудував. При ньому було
 зведено її в висоту на стільки,
 що й стоячи на коні не можна
 було досягти рукою. Був же
 Мстислав дебелий тілом, черво-
 нощокий, з великими очима,
 хоробрий у битві і милостивий,
 найбільше любив дружину, а
 багатства не жалів [для неї], ні
 в питті, ні в їді не спиняв. Після
 цього прийняв владу його Яро-
 слав і став нововладцем Русь-
 кої землі.

Пішов Ярослав у Новгород

І посадив сина свого

Володимира в Новгороді,

А епископом поставив

Жидяту.

І в той час народився в

Ярослава син.

І назвали його Вячеславом.

І коли перебував Ярослав у

Новгороді.

Прийшла йому звістка, що

печеніги взяли в облогу Київ.

Ярослав же зібрав багато воїв

— варягів і словен —

І прийшов до Києва і ввійшов у

город свій.

І було печенігів безліч.

Ярослав же виступив із города,

зготував дружину до битви

І поставив варягів посередині,

А з правого краю — киян, а на

лівому крилі — новгородців.

І стали перед городом, а

печеніги почали наступати,

І зійшлися на місці,

Де нині собор святої Софії —

митрополія Руська, —

А тоді було там поле за

городом.

І була січа люта,

І ледве здолав надвечір Ярослав.

инѣи же во инѣхъ рѣкахъ, и тако погивоша, а прокъ нхъ провѣгоша и до сего дни.

В то же лѣто всади Ярославъ Судислава въ порубѣ, брата своего, Плесковѣ; оклеветаны к немѹ.

1037 Въ лѣто 6545. Заложил Ярославъ городъ великій Кыевъ, ѹ негоже града врата сѹтъ златая, заложил же церковь святыя Софѣя, премѹдрость Божию, митрополью, и посемь церковь на Златыхъ вратѣхъ каменѹ святыя Богородица Благовѣщення; снѣ же премѹдрый князь Ярославъ того дѣля створи Благовѣщення на вратѣхъ, дати всегда радость градѹ томѹ святымъ Благовѣщеннемъ Господнимъ и молитвою святыя Богородица и архангела Гавриила; посемь святого Георгия монастырь, и святыя Орины. И при семъ нача вѣра крестѣянская плодитися в Русѣи и раширятися, и чернорисци поча множитися, и монастыреве почахѹ быти. И бѣ Ярославъ любя церковныя ѹставы, и попы любяше повелкѹ, излиха же бѣ любяче черноризьци, и книгамъ прилежа, почитая часто в день и въ ноци; и собра писцѣ многы, и прѣкладаше отъ Грѣкъ на Словенскый языкъ и писмя, и

*И побігли печеніги врізнобіч,
И не знали куди біжать.
И одні втікачі втонули у
Ситомлі, інші ж — у інших
ріках.*

*И так загинули, а решта їх
бігає невідомо де і до сьогодні.
Того ж літа посадив Ярослав
Судислава, брата свого, у поруб
у Плескові, за наклепом у злому
замислі проти нього.*

В літо 6545 [1037] заклав Ярослав город великій Київ, цей город має Золоті ворота. Заклав і церкву митрополічу на честь святої Софії, премудрості божої, і потім на Золотих воротах кам’яну церкву святої Богородиці Благовіщення. Цей же премудрий князь Ярослав для того поставив церкву Благовіщення на Золотих воротах, щоб завжди приносити тому городу радість святим Благовіщенням Господнім і молитвою святої Богородиці і архангела Гавриїла. Після цього [заснував] монастир святого Георгия і святої Орини.

*И стала при ньому віра
християнська множитися на
Русі*

*И поширюватися.
И черноризці почали
множитися,*

*И з’явилися монастирі.
И любив Ярослав церковні
статуті,*

*И попів любив дуже, особливо ж
любив черноризців.
И до книг був прихильний,
читав часто*

списаша многы книги, и сниська,
 и миже поучаються вѣрнии
 людье, и наслажаються учения
 божественаго гласа. Якоже бо
 нѣкто землю разореть, другий
 же насѣеть, нини же пожинають
 и ядятъ пищу бескудну, да и се;
 отецъ бо сего Володимиръ землю
 разора и ѹмягчи, рекше
 крещениемъ просвѣтивъ; сий же
 Ярославъ, сынъ Володимерь,
 насѣя книжными словеса сердца
 вѣрныхъ людей, а мы
 пожинаемъ, учение приемлюще
 книжное. Вел(н)ка бо полза
 бываеть челоуѣку отъ учения
 книжнаго; и книгами бо кажем
 и учимъ есми пѹти покаянню, и
 мудрость бо обрѣтаемъ и
 вздержанне отъ словесъ
 книжныхъ; се бо сѹть реки
 напаяющи вселеню всю, се сѹть
 исходяща мудрости; книгамъ бо
 есть неисчетная глубина, сими
 бо есми в печали ѹтѣшаемы
 есмы, си сѹть ѹзда въздеръ-
 жанию. Мудрость бо велика
 есть, яко бо и Соломонъ
 хваляше ю глаголаше: азъ
 премудрость вселнхъ; свѣтъ, и
 разумъ и смыслъ; азъ
 призвахъ страхъ Господень;
 мой свѣтъ, моя мудрость, мое
 ѹтвѣрженне; мною цари цар-
 ствуютъ и силнии пишють
 правду, мною вельможи вели-
 чаються, мучители ѹдержатъ
 землю; азъ любящая люблю,
 ищущимъ мене обряцють. Аще
 понцеша въ книгахъ мудрости

И в день, і вночі.
 І зібрав писців много,
 І перекладали вони із грецької
 на словенську Письмо.
 І написали вони багато книг,
 І славу цим здобули,
 І повчаються за їхніми книгами
 вірнії люди
 І насолоджуються, навчаючись
 божественного слова, —
 І так, неначе один хтось виоре
 землю,
 А другий — засіє,
 А інші — пожинають
 І споживають страву
 неоскудну.
 І це так.
 І де батько його Володимир
 землю розорав
 І спушив, тобто хрещенням
 просвітив,
 А цей же Ярослав, син
 Володимирів,
 І засіяв книжними словами
 серця вірних людей,
 І ми пожинаємо, приймаючи
 науку книжну.
 І велика користь буває
 чоловікові від науки книжної,
 І книги вказують нам,
 І навчають нас, як іти шляхом
 покаяння.
 І мудрість і стриманість
 здобуваємо із слів книжних.
 Книги подібні рікам, що
 тамують спрагу цілого світу,
 Книги — джерела мудрості,
 Книги — бездонна глибина,
 І ми ними в печалі втішаємось,
 І вони — узда для тіла і душі.
 Мудрість велика,
 І її премудрий Соломон
 похваляє словами:
 “Я, премудрість, вселила
 світло, і розум, і смисл.

и прилежно, то обрящеши великѹю ползѹ дѹши своеѹ; иже и часто кто чтеть книги, то бесѣдѹеть с Богомъ, или святыми мѹжьми; почитая пророчьскыя бесѣды, евангельская учения и апостольская, и житѹя святыхъ отецъ, и въсприемлетъ дѹша ползѹ великѹ. Ярославъ же съ, якоже рекохомъ, любимъ въ книгамъ, и многы списавъ положи въ церкви святой Софѹи, юже созда самъ, и украси ю иконами многоцѣнными, и златомъ, и сребромъ, и сосѹды церковными, въ нейже обычныя пѣсни Богѹ въздають в годы обычныя. И ны церкви ставяше по градомъ и по мѣстомъ, поставляя попы и дая имѣннѹя своего ѹрокъ, и веля имъ учити людей и приходити часто къ церквамъ; попови бо часто достонитъ учити людей, понеже томѹ есть порѹчено Богомъ; и ѹмножишася прозвѹтери, и людьє хрестѹяньстѣи. И радывашесѹ Ярославъ видѹя многи церкви и люди хрестѹяньскыя зѣло; а врагъ сѣтоваше, повѣжаемъ новыми людьми крестѹяньскими.

*Я прикликала страх господній.
Мое свѣтло, моя мудрѣсть, мое
утвердження.
Мною царѣ царюють и сильнѣ
правду пишуть,
Мною вельможѣ величаютьсѹ,
Мучители землю управляютъ.
Я люблячих мене — люблю,
И хто шукає мене — знайде”.*

А коли старанно пошукаєш у книгах мудростѣи, то матимеш велику користь для дѹши своеѣи. Бо той, хто часто читає книги, той з Богом бесѣдує або зѣ святыми мѹжьми. Читаючи пророчѣ бесѣди, евангельскѣ та апостольскѣ повчання и житѣя свѹтихъ отцѣв, одержує дѹша користь велику.

Ярослав же цей, як уже сказали, мав любов до книг и багато переписував их и зѣбрав у церкви святоѣ Софѣи, яку сам створив и прикрасив її иконами многоцѣнными, и золотом, и срѣблом, и сосѹдами церковными. В нѣй же належнѣ пѣсни Богу спѣвають у належнѣй час. И нѣшнѣ церкви ставив він у городах и мѣсцѹях, посилав до них попов, и давав им из багатств своѣих ѹрок, и наказував им навчати людей и часто ходити до церкви. Поповѣ-бо належить учити людей, оскѣльки це доручено Богом. И побѣльшало пресвѣтерѣв и люду хрестѹяньского. И радувався Ярослав, споглядаючи багато церков и людей хрестѹяньских, а ворог ремствував, переможений

1038 Вѣ лѣто 6546. Иде Ярославъ на Ятвягы.

1039 Вѣ лѣто 6547. Священа бысть церкви святыя Богородица, юже созда Володимерь, отець Ярославль, митрополитомъ Феопеньтомъ.

1040 В лѣто 6548. Ярославъ иде на Литвѣ.

1041 В лѣто 6549. Иде Ярославъ на Мазовшаны въ лодьяхъ.

1042 В лѣто 6550. Иде Володимиръ, сынъ Ярославль, на Ямь, повѣднвъ я; и помроша кони Ѹ Володимерь вой, и яко еще дышюцимъ конемъ, сдирахъ хъзы с нихъ: толнкъ вѣ моръ в конѣхъ.

1043 В лѣто 6551. Посла Ярославъ Володимира, сына своего, на Грѣкы, и да емѣ воя многы, а воеводство поручи Вышатѣ, отцю Яневѣ. И понде Володимиръ на Царьградъ в лодьяхъ, и придоша в Дунай, и отъ Дуная пондоша къ Царюградѣ; и бысть буря велика, и разви кораблѣ Руси, и княжь корабль разви вѣтръ, и взяша князя в корабли Иванъ Творимирича, воеводы Ярославля; прочии вои Володимѣрѣ вывержени быша [на] брегъ, числомъ 6000, и хотяче понти в Русь, и не иде с ними никтоже отъ дружныи княжа. И рече Вышата: "азъ пойду с ними";

новими людьми християнськими.

В літо 6546 [1038] Ярослав ходив на ятвягів.

В літо 6547 [1039] митрополит Феопент освятив церкву святої Богородиці, яку збудував Володимир, батько Ярославів.

В літо 6548 [1040] Ярослав ходив на литовців.

В літо 6549 [1041] Ярослав ходив у лодіях на мазовшан.

В літо 6550 [1042] Володимир, син Ярославів, ходив на ям і переміг їх. І попадали коні у воїв Володимира. І коли коні ще дихали, із них уже здирали шкури — такий був мор на коней!

В літо 6551 [1043].

*Послав Ярослав сына своего
Володимира на греків,
І дав воїв йому багато,
І доручив воеводство Вишаті,
отцю Яневому,
І пішов Володимир на Цареград
у лодіях,
І прийшов на Дунай, від Дунаю
пішов на Цареград.
І була буря велика, розбила
кораблі русі,
І князів корабель розбив вітер,
І взяв князя в корабель [свій]
Іван Творимирич,
воевода Ярославів,
Інші вої Володимира, числом
шість тисяч, на берег
були викинуті,
І, коли захотіли в Русь
повернутися,*

и выѣде ис корабля к нимъ,
рекъ: “аще живъ будѣ, то с
ними; аще либо погибнѣ, [то] с
дружиною”. И поидоша хотяче
в Русь. И высть вѣсть
Грѣкомъ, яко извило море Русь,
и пославъ царь, и менемъ
Мономахъ, по Руси олядин 14;
Володимѣръ же видивъ, яко
идѣть по нѣхъ, въспятився
изви олядин Грѣчьскія, и
возвратися в Русь,
съсѣдавшися в кораблѣ своѣ.
Вышатѣ же яша съ из-
вержеными на брегъ, и при-
ведоша я Царюградѣ, и слѣпиша
Руси много; по 3-хъ же лѣтѣхъ
мирѣ бывшю, и пѣщенъ высть
Вышата въ Русь къ Ярославѣ.

В син же времена въдасть
Ярославъ сестрѣ свою за
Казимира, и въдасть Казимирѣ
за вѣно людий 8 сотѣ, еже вѣ
полонилъ Болеславъ, повѣдивъ
Ярослава.

1044 В лѣто 6552. Выгревена
выста 2 князя, Ярополкъ и
Олегъ, сына Святослава, и
крестиша кости ею, и положи я
въ церкви святыя Богородица,
в Володимѣри.

Того же лѣта ѹмре Брячъ-
славъ, сынъ Изяславъ, внѣкъ
Володимирѣ, отецъ Всеславъ,

И не пішов із ними із дружини
князя ніхто.
И сказав Вишата: “Я піду з
ними.”
И висів із корабля до них
И сказав: “Якщо живий буду,
то з ними,
И якщо загину, то з
дружиною.”
И пішли, прагнучи в Русь.
И дійшла звістка до греків, що
море русів погромило.
И послав цар на ймення
Мономах за русами
лодій чотирнадцять.
И побачив Володимир, що йдуть
по них,
И, повернувшись, погромив
кораблі грецькіі,
И сіли в кораблі свої,
И повернулися в Русь.
А Вишату ж полонили разом з
викинутими на берег,
И привели їх до Царєграда,
И багато русі осліпили.
Через три літа мир настав.
И відпустили Вишату в Русь
до Ярослава

У цьому часі видав Ярослав
сестру свою за Казимира, і дав
Казимир як віно вісімсот людей,
яких був полонив ще Болеслав,
коли перемиг Ярослава.

В літо 6552 [1044]. Відко-
пано було двох князів — Яро-
полка і Олега, синів Святослава,
і охрещено їхні кості, і покладено
їх в церкві святої Богородиці у
Володимирі.

Того ж року помер Брячислав,
син Ізяславів, внук Володимирів,
батько Всеславів. І Всеслав, син
Брячислава, сів на батьківський

и Всеславъ, сынъ его, сѣде на столѣ его; егоже роди мати отъ волхвованія, матери бо родивши емѹ, и бысть емѹ язва на главѣ его, рекоша же волхсви матери его: “се язвено на главѣ его, навяжи на нь, да носить є до живота своего”, еже носилъ Всеславъ и до смертного дни на собѣ; сего ради немилостивъ есть на кровопролитѣе.

1045 В лѣто 6553. Заложил Володимиръ святѹю Софью в Новѣгородѣ.

1046 В лѣто 6554. В се лѣто бысть тишина велика.

1047 В лѣто 6555. Ярославъ иде на Мазовшаны, и побѣди я, и князя ихъ ѹби Моислава, и покори я Казимерѹ.

1050 В лѣто 6558. Преставися жена Ярослава княгини, февраля въ 10.

1051 В лѣто 6559. Поставил Ярославъ Ларіона митрополитомъ Русі святѣй Софьи, собравъ епископы. И се да скажемъ, чего ради прозвася Печерскый монастырь: боголюбивомѹ князю Ярославу любяще Берестовое, и церковь сѹщю святыхъ апостолъ, и попы многы навдящю, и в нихже бѣ прозвѹтеръ, именовъ Ларіонъ, мѹжь благъ, и книженъ и постникъ; и хожаше с Берестового на Днѣпръ на холмъ, где нынѣ ветхый монастырь Печерскый, и тѹ молитвы творяше; бѣ бо лѣсъ тѹ великъ.

стіл у [Полоцьку], а народила його мати через волхвування, бо коли мати народила його, у нього на голові була виразка. І сказали волхви матері його: “Цю виразку на голові його пов’яжи пов’язкою, і хай носить її до кінця життя свого”; її носив Всеслав на собі до смертного дня свого. І через це був немилостивий до кровопролиття.

В літо 6553 [1045]. Володимир заклав церкву святої Софії у Новгороді.

В літо 6554 [1046]. В це літо була тиша велика.

В літо 6555 [1047]. Ярослав ходив на мазовшан і переміг їх, і убив князя їхнього Моїслава, і підкорив їх Казимирові.

В літо 6558 (1050). Померла княгиня, жона Ярослава, 10 лютого.

В літо 6559 [1051]. Ярослав настановив Ларіона митрополитом Русі, зібравши єпископів у святій Софії.

І тут хай буде розказано, чому Печерський монастир так названо.

*Боголюбивий князь Ярослав
любив [село] Берестове,
І церкву сушу святих
апостолів,
І попів зібрав у ній багато,
І був серед них презвітер на
ймення Ларіон,
І був муж добрий він,
І книжник, і пісник,
І ходив із Берестового на кручу
Дніпровську,
Де нині старий монастир*

Ископа тѣ печеръкѣ малѣ, 2 сажению, и приходя с Берестового, отпеваше часы и моляшеся тѣ Богѣ втайнѣ. Посемъ же возложи Богъ князю въ сердце, постави его митрополитомъ святѣй Софьи; а си печерка тако оста. И не по мнозѣхъ днѣхъ бѣ нѣкий человекъ, именемъ мирьскимъ отъ града Любча; и възложи семѣ Богъ въ странѣ ити, онъ же ѹстремися въ Святѣю Горѣ ити, и видѣ монастыря сѹщяя тѣ, и възлюби чернецъскый образъ, и приде въ единъ монастырь отъ сѹщнѣхъ тѣ монастыревъ, и моли игѹмена того, дабы на нь възложилъ образъ мнискый. И онъ же послѹшавъ его, постриже его, и нарче имя емѣ Антоний, и наказавъ его и научивъ его чернѣцкомѣ образѣ, и рече емѣ: “да иди опяте въ Русь, и буди благословенне отъ Святыя Горы, и мнози отъ тебѣ чернорисци бѹдѹтъ”; и благослови его, отпѹсти, рекъ емѣ: “иди съ миромъ”. Антоний же приде къ Києвѣ, и мышляше кдѣ жити, и походи по монастыремъ, и не възлюби, Богѣ не хотящѣ, и поча ходити по дебрямъ и по горамъ, ища, кде бы емѣ Богъ показалъ, и приде на холмъ, идеже бѣ Ларионъ печерѣ ископалъ, и възлюби мьстьце се, и вселися в онь, и нача молитися Богѣ, со слезами глаголя: “Господи!

Печерський,
 І тут молитви творив.
 І був тут ліс великий.
 І викопав там печерку малу на
 два сажні,
 І приходив туди з Берестового,
 відспівував години
 І богу молився таємно.
 І через це вселив Бог князеві у
 серце намір
 Поставити його
 митрополитом у святій Софії,
 А печерка ота так і
 залишилась.
 І днів небагато минуло,
 І був чоловік один світського
 звання із града Любеча,
 І вселив йому Бог бажання
 мандрувати,
 І вирушив він на Святю Гору,
 І побачив тамтешні монастирі,
 І възлюбив чернецъкий образ.
 І прийшов в один із тамошніх
 монастирів,
 І благав игумена того, щоб на
 нього поклав образ мниський.
 І він послухав його, і постриг,
 І дав йому ім'я Антоній,
 І дав йому настанови,
 І навчив його життю
 чернецъкому,
 І сказав йому: “Повертайся
 знову на Русь,
 І хай буде тобі благословення
 від Святої Гори,
 І багато від тебе чорноризців
 буде.”
 І відпустив його з
 благословенням,
 І сказав йому: “Иди з миром.”
 І коли Антоній прийшов у
 Київ,
 І роздумувати став, де йому
 жити,
 І обійшов монастирі всі
 І жодного не вподобав, бо того
 Бог не захотів.
 І став ходити він по дебрях і
 по горах,
 І шукав місце, яке б йому Бог

Утверди мя в мѣстьцѣ семь, и да бѹдетъ на мѣстьци семь благословенне Святыя Горы и моего игѹмена, иже мя постриглъ". И поча жити тѹ, моля Бога, яды хлѣвѣ сѹхнй, и того чересъ день, и воды в мѣрѹ вкѹшая, и копая печерѹ, и не дадя собѣ покоя ни день ни ноць, въ трудѣхъ пребывая, въ бѣдѣни и въ молитвахъ. Посемъ же ѹведавше добрѣи челоуѣцѣ, и приходяхѹ к немѹ, приносяще емѹ на потребѹ; и прослѹ же и великий Антоний, и приходяще к немѹ просяхѹ отъ него благословення. Посемъ же преставлешюся великомѹ князю Ярославѹ, и прня власть его сынѹ Изяславѹ, и сѣде Киевѣ, Антоний же прославленѹ бысть в Руской земли. Изяславъ же ѹвѣдавѹ житие его, и приде с дружиною своею, прося ѹ него благословення и молитвѹ. И ѹвѣданѹ бысть всеми великий Антоний и честимѹ, и начаша приходити к немѹ братья, и нача примати и постригати я; и соврашася братья к немѹ яко числомѹ 12. Ископаша печерѹ великѹ, и церковь, и келья, яже сѹть и до сего дни в печерѣ подѹ ветхымѹ манастиремѹ. Совокѹплени же братьи, рече имѹ Антоний: "се Богѹ васѹ съвокупнн, братье, отъ благословення есте Святыя Горы, иже постриже мене игѹменѹ Святыя Горы, а я васѹ

показав,
 I прийшов на кручу, де Ларіон
 печеру викопав,
 I возлюбив те місце,
 I поселився в ній,
 I став Богу молитися,
 Iз слѹозами промовляючи:
 "Господи! Утверди мене
 на цѹому місці,
 I хай буде на цѹому місці
 благословення Святої Гори
 I мого игумена, що постриг
 мене."
 I почав жити тут, молячи
 Бога, їсти хлїб сухий,
 I то через день,
 I в міру води споживати,
 I печеру копати.
 I не давав собі спокою ні вдень,
 ні вночі,
 У трудах перебуваючи, у бдінні і
 в молитвах.
 Згодом же дізнались добрі
 люди,
 I приходили до нього,
 I приносили йому на потребу.
 I пішла слава про великого
 Антонія,
 I приходили до нього брати
 благословення.
 Після смерті великого князя
 Ярослава
 Прийняв владу його син
 Изяслав,
 I сів у Києві.
 Антоній же був славний у
 Руській землі.
 I довідався Изяслав про життя
 його,
 I прийшов до нього з дружиною
 своєю,
 I просив у нього благословення
 молитися за них.
 I був знаний всіма великий
 Антоній
 I честь мав.
 I почала приходити до нього
 братія,
 I він приймав і постригав [у
 ченці] їх.

постригалъ; да буди на васъ благословенне первое отъ Бога, а второе отъ Святыя Горы”. И се рекъ имъ, рече имъ: “живете особѣ, поставлю вы игумена, а самъ хоцію въ инѣ горѣ сѣсти одинъ, якоже и преже бяхъ обыклъ, ѹединивься”. И постави имъ игумена, именемъ Варламъ, а самъ иде в горѣ, ископа печерѣ, яже естъ подъ новымъ манастыремъ, в нейже и сконча животъ свой; живъ въ добродѣтели, и не выходя ис печеры лѣтъ 40 николиже никаможе, в ней же лежать мощи его и до сего дни. Братья же и игумень живяху в печерѣ, и ѹмножившимся брати и не могущимъ имъ вмѣститися в печерѣ, и помыслиша поставити внѣ печеры манастырь; и приде игумень и братья ко Антонию, и рекоша емѣ: “отче! ѹмножилось брати, а не можемъ вмѣститися в печерѣ: да бы Богъ повелѣлъ и твоя молитва, да выхомъ поставилѣ церквнцю малѣ внѣ печеры”. И повелѣ имъ Антоний. Они же поклонишася емѣ, и поставиша церквнцю малѣ надъ печерою во имя святыя Богородица ѹспение. И нача Богъ ѹмножити черно-ризьць, молитвами святыя Богородица, и свѣтъ створиша братья съ игуменомъ поставити манастырь; и рѣша братья къ игуменѣ къ Антонию: “отче! братья множается, а

І так зібралоя до нього братів
дванадцять.
І викопали печеру велику
І церкву,
І келії.
І до цього дня є вони в печері
під старим монастирем.
І сказав Антоній до братії, що
зібралась:
“Се Бог вас поєднав, браття,
І ви тут від благословення
Святої Гори,
Ігумен Святої Гори постриг
мене, а я вас постригав,
І хай буде на вас перше
благословення від Бога,
А друге від Святої Гори.”
І це сказавши, мовив їм:
“Живіте осібно, настановлю я
вам ігумена,
А сам хочу на іншій горі
поселитись один,
Щоб, як звик уже, жити,
усамітнівшись.”
І поставив їм ігумена на ім’я
Варлам,
А сам пішов на гору, викопав
печеру,
Яка тепер під новим
монастирем,
У ній же і закінчив життя
своє,
І жив у доброчесності,
І не виходив з печери ніколи й
нікуди сорок літ
І в ній же лежать мощі його і
до сьогодні.
А братія з ігуменом жили в
печері,
І примножилось братії,
І не могли вже вміститись в
печері,
І намислили збудувати поза
нею монастир.
І прийшов ігумен з братією до
Антонія
І сказав йому: “Отче!
Примножилось братії,
І не можемо вміститися в
печері.
І коли б звелів Бог і молитва
твоя,

хотѣлъ быхомъ поставити
 монастырь". Антоний же радъ
 бывъ, рче: "благословенъ Богъ
 о всемъ, и молитва святыя
 Богородица и сущихъ отецъ иже
 въ Святѣй Горѣ да будетъ с
 вами". И се рекъ, посла єдиногo
 отъ братій къ Изяславѣ князю,
 река тако: "княже мой! се Богъ
 умножаетъ братью, а мѣсце
 мало; да бы ны вдаль горѣ тѣ,
 яже есть надъ печерою".
 Изяславъ же се слышавъ радъ
 бывъ, и мѣжи свои посла, и
 дастъ имъ горѣ тѣ. Игуменъ же
 и братья заложи церковь великѣ,
 и монастырь ограднша
 столпѣмъ, и кѣлья постави
 многы, и церковь свѣршиша и
 украсиша ю иконами. И оттолѣ
 начаша звати монастырь
 Печерскый; и мже вѣша жили
 черныцы преже в печерѣ, и отъ
 того прозвася Печерскый
 монастырь; есть же Печерскы
 монастырь отъ благословенія
 Святыя Горы пошелъ.
 Монастыреви же свершенѣ,
 игуменьство же держацю
 Варламѣ, Изяславъ же постави
 монастырь святаго Дмитрѣя, и
 выведе Варлама на игуменьство
 къ святому Дмитрею, хотя
 створити вышнн сего
 монастыря, надѣяся
 бога(т)ствѣ. Мнози бо
 монастыри отъ царь и отъ
 боярѣ и отъ богатства
 поставлени, но не сѣтъ тацн,
 кацни же сѣтъ поставлени

Щоб поставили ми церковь
 малу поза печерою."
 І звелів їм Антоній.
 І вони поклонилися йому
 І поставили церквцю малу над
 печерою
 В ім'я святої Богородиці
 Успенія.
 І став Бог молитвами святої
 Богородиці примножувати
 чорноризців,
 І раду учинила братія з
 ігуменом поставити монастир,
 І звернулась братія з ігуменом
 до Антонія:
 "Отче! Примножується
 братія,
 І хотіли б збудувати
 монастир."
 Антоній радий був і сказав:
 "Благословенний у всьому Бог,
 І молитва святої Богородиці,
 І сущих у Святій Горі отців
 молитва —
 Хай буде з вами."
 І, сказавши це, послав одного із
 братії до князя Ізяслава
 так сказати:
 "Княже мій! Се Бог примножує
 братію, а місця мало.
 Чи не дав би нам ту гору, що
 над печерою?"
 Ізяслав же почув се і радий був,
 І мужів своїх послав,
 І дав їм гору ту.
 Ігумен же з братією заклали
 церкву велику,
 І монастир стовпами обнесли,
 І келій набудували багато,
 І церкву звели,
 І оздобили її іконами.
 І відтоді почали звати
 монастир Печерський.
 І оскільки жили ченці раніш в
 печері,
 І від того прозвася Печерський
 монастир.
 І постав же Печерський
 монастир від благословення
 Святої Гори.
 І коли монастир постав,
 ігуменство тримав Варлам,

слезами, и пощеніємъ, и молитвою, и бдѣніємъ: Антоній бо не имѣ злата, ни сребра, но пощеніємъ и слезами, якоже глаголахъ. Варламу же шедшу ко святому Дмитрѣю, и свѣтъ створше братья, идоша къ старцю Антонію, и рекоша: “постави намъ игумена”. Онъ же рече имъ: “кого хочете?” Они же рѣша ему: “кого хочеть Богъ и ты”. И рече: “кто болий есть в васъ, акъ есть Федосій, послушливъ, и кротокъ, и смиренный; да снѣи бѣдетъ игуменъ вамъ”. Братья же ради бывше, и поклонишася старцю, и поставиша Федосья игуменомъ братьи, сѣщей числомъ 20. Федосьеви же приишю манастирь, и поча имѣти воздержаніе велико, пощеніе и молитвы съ слезами, и совокупляти нача многы чернорисци, и совокупи братьи числомъ 100. И нача искати правила чернецьскаго, и обрѣтєся тогда Михаилъ, чернець манастиря Студискаго, иже бѣ приишелъ изъ Грѣкъ с митрополитомъ Георгіємъ, и нача ѹ него искати ѹстава чернець Студійскихъ и обрѣтъ ѹ него, и списа, и ѹстави въ манастири своемъ, како пѣти пѣнія манастирьская, и поклонъ како держати, и чтенія почитати, и стояніе въ церкви, и весь рядъ церковный, на тряпезѣ

Ізяслав збудував монастир
святиго Димитрія,
І вивів Варлама на ігуменство
до святиго Димитрія,
І хотів поставити цей
монастир вище Печерського,
Бо надіявся на [своє]
багатство.
Багато монастирів від царів,
від бояр
І від їхніх багатств
поставлено,
Та не такі вони, як ті, що
сльозами поставлені,
І постом, і молитвою, і
старанням,
Бо Антоній ні золота, ні срібла
не мав,
А постом і сльозами [будував],
Як я вже говорив.
І коли Варлам пішов до святиго
Димитрія, тоді брати раду
створили,
І пішли до старця Антонія, і
сказали:
“Постав над нами ігумена.”
Він же спитав їх: “Кого
хочете?”
Вони ж сказали йому: “Кого
хоче Бог і ти.”
І сказав [Антоній]: “Хто
більше із вас, як не Федосій,
І найслухняніший, і покірливий,
і смиренний.”
Хай він буде вашим ігуменом.”
Браття ж, раді бувши,
поклонилися старцю,
І поставили Федосія ігуменом
над братією,
А було їх числом двадцять.
І коли Федосій прийняв
монастир,
Він почав тримати помірність
велику,
І постування, і слізні молитви,
І збирати почав багато
чорноризців,
І зібрав братії числом сто.
І почав шукати правила
чернецького,
І знайшовся тоді Михайло
чернець
Із монастиря Студитського,

сѣданіе, и что ясти въ кыя дни, все съ въставленіемъ. Федосій все то приобрѣтъ, и предасть монастырю своемъ. Отъ негоже монастыря прняша вси монастырѣ уставъ по всемъ монастыремъ; тѣмже почтенъ есть монастырь Печерський старѣй всихъ и честию боле всихъ. Федосіеви же живущю в монастырѣ, и правящю добродѣтельное житѣе и чернѣцьское правило, и принимающе всякого приходящего к немъ, к немъже и азъ придохъ, худый и недостойны рабъ, прнятъ мя лѣтъ ми сѣцю 17 отъ роженія моего. Се же написахъ и положихъ, и в кое лѣто почалъ быти монастырь, что ради зовется Печерський монастырь; а о Федосіевѣ житѣи паки скажемъ.

1052 В лѣто 6560. Преставися Володимѣрь, сынъ Ярославль, старѣйший в Новѣгородѣ, и положенъ бысть въ святѣй Софїи, юже вѣ самъ создалъ.

1053 В лѣто 6561. У Всеволода родися сынъ Володимиръ отъ царицѣ Грѣчькоє.

А прийшов він із Греції з митрополитом Георгієм, і став у нього шукати уставу ченців Студитських, і знайшов у нього, і переписав, і увів в монастирі своєму, Як співати співи монастирські, і як поклонятися, й читання шанувати, і стояння в церкві, і лад весь церковний запровадив, Як на трапезі сидати, і у дні які що їсти, все за уставом, і усе оте Федосій пізнав і в монастирі своєму запровадив.

Від його монастиря всі перейняли статут і ввели його по всіх монастирях. Тому й шанується монастир Печерський як найстаріший і найславніший із всіх. Коли Федосій жив у монастирі і вів добродійне життя, дотримуючись чернецьких правил і приймаючи кожного, хто до нього приходив, і я прийшов до нього, бідний і недостойний раб, і прийняв він мене, коли було мені сімнадцять років від народження мого. Це я написав і встановив, в яке літо почав бути монастир, що тепер називається Печерський монастир. А про Федосієве життя ще розповімо.

В літо 6560 [1052]. У Новгороді помер Володимир, старший син Ярослава, і поклали його в святій Софїї, яку сам збудував.

В літо 6561 [1053]. У Всеволода народився син Володимир від цариці грецької.

1054 В лѣто 6562. Преставися князь Руский Ярослав. И еше живѹ сѹцію емѹ, наряди сыны своя, реку нмѹ: “се азъ отхожу свѣта сего, а вы, сыновѣ мои, имѣйте межн собою любовь, понеже вы есте братья единого отца и единой матери; да аще будете в любви межн собою, и Богъ будетъ в васъ, и покоритъ вы противныя под вы, и будете мирно живѹще; аще ли будете ненавистно живѹще, въ распряхъ которающеса, то и сами погивнете, и землю отецъ своихъ и дѣдъ погубите, иже налѣзоша трудомъ великомъ; но послушайте братъ брата, пребывайте мирно; се же поручаю в себе мѣсто столъ свой старѣйшомѹ сынови своемѹ, братѹ вашему Изяславѹ, Киевѹ, сего послушайте, якоже послушасте мене, да ть вы будетъ въ мене мѣсто; а Святославѹ Черниговѹ, а Всеволодѹ Переяславѹ, а Вячеславѹ Смоленскѹ”. И тако раздѣли города, заповѣдавъ нмѹ не престѹпати предѣла братня, ни сгонити; рекъ Изяславѹ: “аще кто хоцетъ обидити своего брата, но ты помогай егоже обидятъ”; и тако наряди сыны своя пребывати в любви. Самомѹ же болнѹ сѹцію и пришедшю емѹ к Вышегородѹ, разболѣся велми, Изяславѹ тогда в Туровѣ князю, а Святославѹ въ Володимирѣ, а

В літо 6562 [1054]. Помер князь руський Ярослав. І коли ще живий був, зібрав синів своїх і сказав їм: “От я і відходжу із цього світу, а ви, сини мої, живіть між собою в любові, бо всі ви брати від одного батька і від одної матері. І якщо будете жити в любові між собою, і Бог буде з вами, і підгорне під вас ворогів ваших, і будете мирно жити. Та коли будете в ненависті жити, в сварках і міжусобицях, то й самі загинете, і землю батьків і дідів своїх погубите, яку здобули трудом великим. Але слухайте брат брата, живіть мирно. Тепер же заповідаю стіл свій у Києві старшому синові моему, братові вашому Ізяславу, його слухайте, як слухали мене, хай він замінить вам мене. А Святославу — Чернігів, а Всеволоду — Переяслав, а Вячеславу — Смоленськ.” І так розділив [між ними] міста, заповідав їм не переходити братніх меж і не зганяти [зі стола]. Говорив Ізяславу: “Коли хтось захоче обидити брата свого, то ти помагай тому, кого обидять.” І так наставляв синів своїх жити в любові. Сам він уже був тоді хворий і, коли приїхав у Вишгород, розхворівся дуже. Ізяслав тоді в Турові княжив, а Святослав у Володимирі, а Всеволод тоді з батьком був, бо любив його батько більше всіх синів і тримав при

Всеволодъ тогда Ѹ отца, бѣ бо любимъ отцемъ паче всея братья, егоже имяше Ѹ себе. Ярославъ же приспѣ конѣць житья, и предасть дѹшу свою мѣсяца февраля въ 20, в суботѹ 1 недѣли поста въ святаго Федора день. Всеволодъ же спрята тѣло отца своего, възложилъ на сани и повезоша Киевѹ, поповѣ по обычаю пѣсни пѣвшє, и плакашєся по немъ людє; и принєсѣше положиша и в рацѣ мороморянѣ, въ церкви святѣй Софья, и плакася по немъ Всеволодъ и людє вси. Житѣ же всѣхъ лѣтъ Ярославъ 70 и 6.

собі. Надійшов кінець життя Ярославу, і віддав він душу свою місяця лютого в двадцятій день, у суботу, першого тижня посту, у день святого Федора. Всеволод же прибрав тіло батька свого, возложив на сани і повіз до Києва. Попи за звичаєм піснеспіви співали, і плакали по ньому люди. І принесли і поклали його в мармурову раку у церкві святої Софії, і плакали за ним Всеволод і люди всі. Прожив же Ярослав всіх літ сімдесят і шість.

Начало княження Изяслава в Києвѣ.

1055 В лѣто 6563. Пришедъ Изяславъ сѣде в Києвѣ, а Святославъ в Черниговѣ, Всеволодъ же в Переяславѣ, Игорьъ в Володимерѣ, Вячеславъ в Смоленьсцѣ.

В то же лѣто иде Всеволодъ на Торкы зимѣ къ Воїню, и повѣди Торкы.

Того же лѣта приходи Блѹшъ с Половци, и створи Всеволодъ миръ с ними, и возвратишася [Половци] вьсвосяи.

1057 В лѣто 6565. Преставися Вячеславъ, сынъ Ярославъ, Смоленьский, и посадиша Игоря вь Смольньсцѣ, изъ Володимеря выведше.

Початок княження Ізяслава в Києві

В літо 6563 [1055]. Прийшов Ізяслав і сів у Києві, а Святослав у Чернігові, Всеволод у Переяславі, Ігор у Володимирі, Вячеслав у Смоленську.

Того ж року взимку ходив Всеволод на торків до Воїня і перемиг торків.

Того ж літа приходив Блуш з половцями, і Всеволод уклав мир із ними, і половці пішли геть.

В літо 6565 [1057]. Помер Вячеслав смоленський, син Ярослава. І посадив Ігоря в Смоленську, а з Володимира вивів.

1058 В лѣто 6566. Повѣди Изяславъ Голидь.

1059 В лѣто 6567. Изяславъ и Святославъ и Всеволодъ высадиша стрія своего ис поруба, сѣдѣвша 20 и 4 лѣтъ, и водивше и ко крестѹ; и высть черньцемъ.

1060 В лѣто 6568. Преставися Игорь, сынъ Ярославъ.

Того же лѣта Изяславъ, и Святославъ, и Всеволодъ, и Всеславъ, совокупивше воя вѣщислены, и поидоша на конихъ и в лодяхъ, вѣщисленое множество, на Торкы. И слышавше Торци, убоявьшеся, провѣгоша и до сего дни, и помроша вѣгающе, Божиимъ гнѣвомъ гоними, овни отъ зимы, друзни же гладомъ, инни же моромъ (и) сѣдомъ Божиимъ; и такъ Богъ избави крестьяны отъ поганыхъ.

1061 В лѣто 6569. Придоша Половци первое на Рѹськѹю землю воевати, Всеволодъ же изыиде противѹ имъ, мѣсяца февраля въ 2 день; и вившимъся имъ, повѣдиша Всеволода, и воевавше отъидоша. Се высть первое зло на Рѹськѹю землю отъ поганыхъ безбожныхъ врагъ; высть же князь ихъ Сокалъ.

1063 В лѣто 6571. Преставися Судиславъ, братъ Ярославъ, и погребоша и во церкви святаго Георгія.

В літо 6566 [1058]. Изяслав перемиг голядь.

В літо 6567 [1059]. Изяслав, Святослав і Всеволод звільнили стрія свого [Судислава] з поруба, де він просидів двадцять чотири роки, і взяли з нього клятву на хресті, і він став ченцем.

В літо 6568 [1060]. Помер Ігор, син Ярослава. Того ж літа Изяслав, Святослав, Всеволод і Всеслав зібрали воїв без числа і пішли на конях і в лодіях на торків. І коли прочули про це торки, то так перестрашились, що як побігли, так і до сьогодні бігають, божим гнівом гнані, і перемерли в бігах — одні від холоду, другі з голоду, інші від мору і суду божого. Так Бог позбавив християн від поганых.

В літо 6569 [1061] вперше прийшли половці на Руську землю воювати. Всеволод же вийшов проти них місяця лютого у другий день. І билися вони, перемогли Всеволода і після бою відійшли. Це було перше зло на Руську землю від поганых безбожных ворогів. Був же князь у них Сокал.

В літо 6571 [1063] помер Судислав, брат Ярослава, і поховали його в церкві святого Георгія.

Того же лѣта в Новѣгородѣ иде Волхово въспять дний 5; се же знаменне не [на] добро бысть: на 4-е лѣто погорѣ весь городъ.

1064 В лѣто 6572. Бѣжа Ростиславъ къ Тмутороканю, сынъ Володимиръ, внукъ Ярославъ, и с нимъ бѣжа Порей и Вышата, сынъ Остромиръ воеводы Новгородьского; и пришедъ выгна Глѣба изъ Тмуторокана, а самъ сѣде в него мѣсто.

1065 В лѣто 6573. Иде Святославъ на Ростислава къ Тмутороканю, Ростиславъ же отстѹпи прочь из града, не ѹбоявсья его, но не хотя противѹ стрывен своимѹ оружьѹ взяти. Святославъ же пришедъ къ Тмутороканю, посади сына своего паки Глѣба, и възвратися въсвои; пришедъ паки опять Ростиславъ, и выгна Глѣба, и приде Глѣвъ къ отцю своимѹ; Ростиславъ же пришедъ сѣде въ Тмутороканѣ.

В то же лѣто Всеславъ сѣде рать почаль.

В та же времена бысть знаменне на западѣ: звѣзда превелика, лѹчѣ нмѹще аки кровавѣ, всходящи с вечера по заходѣ солънечнемъ, и бысть за 7 дний; се же проявляющи не на добро. Посемъ же быша ѹсовицѣ многы и нашестви поганыхъ на Руськѹю землю, си бо звѣзда акы кровава, проявляющи

Того ж літа в Новгороді води Волхова ішли назад днів п'ять. Це знамення не на добро було: на четверте літо погорів весь город.

В літо 6572 [1064] утік Ростислав, син Володимира, внук Ярослава до Тмуторокані, а з ним утік Порей і Вишата, син Остромира, воеводи Новгородського. І, прийшовши, вигнав Гліба із Тмуторокані, а сам сів на його місце.

В літо 6573 [1065] ходив Святослав на Ростислава до Тмуторокані. Ростислав же відступив геть із города, не тому, що злякався його, а тому, що не захотів проти стрія свого підняти оружжя. Святослав же прийшов до Тмуторокані, знову посадив сина свого Гліба і повернувся назад. Прийшов знову Ростислав і вигнав Гліба, і прийшов Гліб до отця свого, Ростислав же, повернувшись, сів у Тмуторокані.

Того ж літа Всеслав міжусобну війну розпочав.

У ті ж времена було знамення на заході: зірка превелика, неначе з кривавими променями, сходила звечора після заходу сонця, і так було сім днів. Се віщувало не на добро. Після цього було усобиць багато і нашестя поганих на Руську землю, бо ця зірка була неначе кривава і віщувала крово-

крови пролитъє. В та же времена бысть дѣтище въвержено въ Сѣтомле; сего же дѣтища выволокоша рыболовѣ в неводѣ, егоже позоровахомъ и до вечера, и паки вывѣргоша и въ водѣ, бяше бо на лицѣ его сице срамнии ѹдове, а иного нѣльзѣ казати срама ради. Пред симже временемъ солнце прѣменися, не бысть свѣтло, но акы мѣсяць бысть; егоже невелики глаголють снѣдаемѣ сѣцю. Се же бывають снѣ знаменнѣ не на добро, мы бо по семѣ разѣмѣхомъ. Якоже древле, при Антиосѣ, въ Єрусалимѣ, ключися внезапно по всемѣ градѣ за 40 дний являтися на въздѣсѣ на конихъ рицюцимѣ, въ оружьи, златыя одежа имѣщи, и полки обоамо являющемѣ, и оружью движащюся; се же являше нахоженне Антиохово, нашествне рати на Єрусалимѣ. Посемъ же при Неронѣ царѣ в томъ же Єрусалимѣ въ снѣ звѣзда, въ образѣ копийный надъ городомъ; се же проявляше нахоженне рати отъ Римлянѣ. И паки сице бысть при Ѹстиянѣ царѣ, звѣзда въ снѣ на западѣ, испѣщающи лѣча, юже прозывахѣ блистальницу, и бысть снѣющи за 20 дний; посемъ же бысть звѣздамъ теченне с вечера до Ѹтрия, яко мнѣти всимъ, яко падають звѣзды, и паки солнце без лѣчь снѣше; се же проявляше крамолы, недѣзи,

пролиття. У ті ж времена було дитя викинуто в [ріку] Сітомлю, це дитя витягли риболи в неводі, його роздивлялися до вечора і знову вкинули його в воду, бо на його лиці були сороміцькі частини тіла, а про інше через сором і говорити не можна. Перед цим же временемъ сонце перемінилося, було не світле, а ніби місяць; про нього невелики говорили, що можна з’їсти. Так ото подібні знаменнѣ бувають не на добро. Ми це з того розуміємо, що ще в давнину, при Антиосі, в Єрусалимі трапилося, раптом по всьому городу протягом сорока днів стали з’являтися в повітрі вершники на конях, при оружьі, в золотих одежах, і з’являлися полками, розмахуючи оружьям. Це віщувало напад Антиоха, нашествя військ на Єрусалим. А потім ще за царя Нерона, у тому ж Єрусалимі, возсіяла списоподібна звізда над городом. Це віщувало нашествя римського війська. А ще таке було при Юстиніані царі: звізда возсіяла на заході, випускаючи промені, за що прозвали її “блистальницею”, і сяла двадцять днів, а після цього була звід течія з вечора й до ранку, так що всі думали, що то зорепад; і знову сонце без променів сіяло. Се ж предвіщало крамоли, недуги, смерть людям. Знову ж за царя

человѣкомъ Ѹмѣртвнѣ бѣше. Паки же при Маврикии цари бысть се: жена дѣтище роди безъ очью, безъ рѣкъ, въ чресла вѣ емѸ рыбный хвостъ прирослъ; и песъ родися шестоногъ. Въ Африкии же 2 дѣтища родистася, единъ о 4 ногахъ, а другий о двою главѸ. Посемъ же бысть при Костянтинѣ иконоборци, сына Леонова, течение звѣздное бысть на небесѣхъ, оттергахѸ бо ся на землю, и яко видяцимъ мнѣти кончинѸ; тогда же въздохъ възлияся повелнкѸ. В СѸрии же бысть трѣсъ велии, земля расѣдшися три поприщѣ, изинде дивно изъ земли мьска, человекскимъ гласомъ глаголюци, проповѣдаючи нантѣе языка, еже и бысть: нандоша бо Срацини на ПалестиньскѸю землю. Знаменья бо въ небеси, или въ звѣздахъ, или въ солнци, или птицами, или етеромъ чимъ, не благо бывають; но знаменья сица на зло бывають, или проявление рати, или гладѸ, или на смерть проявляють.

1066 В лѣто 6574. РостиславѸ сѣдящѸ въ ТмѸторокани, и емлюци дань Ѹ Касогъ и в ыныхъ странахъ. Сего же Ѹбоявѣ же ся Грѣци, послаша с лестью Котпана; ономѸ же пришедшю къ РостиславѸ и Ѹвѣрившюся емѸ, и чѣтѣше и Ростиславѣ.

Маврикія було таке: жінка дитя народила без очей, без рук, а до живота йому риб'ячий хвіст приріс. І пес народився шестиногий. У Африці ж двоє дітей народилося: один четвероногий, а другий двохголовий. А потім же за царя Костянтина іконоборця, Леонового сина, була зізд течія на небесах, зорі одторгалися й падали на землю, і хто бачив, той чекав кінця. Тоді ж повітря рясно стікало на землю. У Сирії ж був струс сильний, земля розверзлася на три поприща, і із землі чудом вийшов мул, людською мовою говорив і предвіщав нашестя чужинців, що й сталося: напали сарацини на Палестинську землю. Знамення бо в небесах, чи в зірках, чи в сонці, чи у птицях, чи в чомусь іншому не на добро бувають. Такі знамення на зло бувають, віщуючи війну, чи голод, а чи смерть.

В літо 6574 (1066] Ростислав сидів у Тмуторокані і збирав дань у касогів і в інших народів. Греки так устрашилися цього, що послали підступного котопана. Коли він прийшов до Ростислава, то ввійшов до нього в довір'я, і шанував його Ростислав.

Єдиною же пьющѹ Ростиславѹ с дружиною своєю, рече Котопанъ: “княже! хочу на тя пити”; оному же рекшѹ: “пий”. Онъ же испивъ половинѹ чаши, а половинѹ вдасть князю пити; дотиснувъся палцемъ в чашу, вѣ бо имѣя подъ ногътею рас-творенне смертельное, и дасть князю ѹрекъ смерть до осми дний. Оному же испившю, Котопанъ же пришедъ Кърсѹню повѣда, яко в сий день ѹмреть Ростиславъ, якоже и бысть; сего же Котопана повиша каменнемъ людье Корсѹньстин. Бѣ же Ростиславъ мужъ добръ на рать, възрастомъ же лѣпъ и красенъ лицемъ, милостивъ ѹбогимъ; ѹмре же мѣсяца февраля въ третий день, и тако положенъ бысть въ церкви святыя Богородица.

1067 В лѣто 6575. Заратися Всеславъ, сынъ Брячьславль Полоцьскій, и зая Новгородъ; Ярославичи же тріє, Изяславъ, Святославъ, Всеволодъ, совокупивше воя, идоша на Всеслава зимѣ сѹщи велицѣ. И придоша къ Мѣньскѹ, и Мѣнянѣ затворишася въ градѣ; си же братья взяша Мѣнескѣ, исьсѣкоша мужи, а жены и дѣти взяша на щиты, и поидоша къ Немизѣ; и Всеславъ поиде противѹ. И совокупившеся обои на Немизѣ, мѣсяца марта въ 3 день, и бѣше снѣгъ великъ, и поидоша

Одного разу, коли Ростислав пирував із дружиною своєю, котопан сказав: “Княже! Хочу випить за твоє здоров’я.” Тому князь сказав: “Пий.” Він же випив половину чаші, а половину дав випити князеві, доторкнувшись пальцем у чашу, бо мав під нігтем розчинну отруту смертельну, і дав князеві, прирікши на смерть через сім днів. Князь випив, а котопан прийшов у Корсунь і звістив, що в цей день помре Ростислав, так і сталося. Цього ж котопана люд корсунський побив камінням. А був Ростислав прекрасний воїн, віку хорошого, лицем гожий, до убогих милостивий. Помер місяця лютого третього дня і похоронили його в церкві святої Богородиці.

В літо 6575 [1067] почав міжусобну війну Всеслав полоцький син Брячеслава, і зайняв Новгород. Троє Ярославичів — Ізяслав, Святослав і Всеволод, — об’єднавши воїв, пішли на Всеслава суворої зими. І прийшли до Мінська, а мінчани закрилися в городі. Тоді брати взяли Мінськ, перебили мужів, а жон і дітей взяли на щити і пішли до [річки] Неміги. І Всеслав вийшов проти них. І зіткнулися обидва [війська] на Немізі третього березня, і пішли одно проти другого. І були сніги

противѸ совѣ; и бысть сѣча зла, падоша мнозѣ, и одолѣ Изяславъ, Святославъ, Всеволодъ, а Всеславъ бѣжа. Посемъ же, мѣсяца іюня въ 10 день, Изяславъ, Святославъ и Всеволодъ целовавшѣ крестъ честный къ Всеславу, рекше: “приди к нама, а не створимъ ти зла”; онъ же надѣяся цѣлованин креста, переѣха в лодыи чресъ Днѣпръ. Изяславъ же в шатеръ предъидущю, и тако яша Всеслава на Рши, Ѹ Смоленска, престѸпивше крестъ. Изяславъ же приведе Всеслава Кыеву, и вьсадиша и в порубѣ съ двѣма сынънома.

1068 В лѣто 6576. Придоша иноплемьници на Рускюю землю, Половци мнозѣ, Изяславъ же, и Святославъ и Всеволодъ изидоша противѸ имъ на Альто; и бывши ноци, пондоша противѸ совѣ, грѣхъ ради нашихъ попѸсти Богъ на ны поганья, и повѣдиша Половци. Наводить Богъ по гнѣву своемѸ иноплемьники на землю, и тако скрѸшенымъ имъ вьспомянѸться к БогѸ; Ѹсобная же рать бьваеть отъ сваженія дьяволя. Богъ во не хощеть зла вь человекѣхъ, но блага; а дьяволъ радѸеться зломѸ ѸбнйствѸ кровопролитью, вьздвигая свары, зависти, братоненавидѣнннн, клеветы. Земли же согрѣшивши которѣи

глибокі, і була січа люта, і багато загинуло, і здолали Ізяслав, Святослав і Всеволод, а Всеслав утік.

Після цього десятого червня Ізяслав, Святослав і Всеволод на чесному хресті поклялися Всеславу і сказали: “Приходь до нас, не зробимо тобі зла.” Він же, повіривши у клятву на хресті, переїхав у лодії через Дніпро. Коли ж Ізяслав, йдучи попереду, вів до свого шатра Всеслава, того схопили на Рші біля Смоленська, порушивши клятву, на хресті дану. Ізяслав же привів Всеслава до Києва і посадив його у поруб із двома синами.

В літо 6576 [1068] прийшли іноплеменці на Руську землю — сила-силенна половців. Ізяслав, Святослав і Всеволод вийшли проти них на Альту, і коли настала ніч, пішли вони один на одного. За гріхи наші наслав Бог на нас поганих, і перемогли половці. У гніві своєму наводив Бог чужинців на землю [нашу], і тільки після поразки від них згадали про Бога. На міжусобні ж війни спокушає диявол. Адже Бог не бажає зла людям, а добра. А диявол радіє зі злого вбивства і кровопролиття, збуджує чвари і заздрощі, братоненависництво, наклепи. А коли ж у гріх впадає якась країна, то карає бог смертю, або голодом,

любо, то казнить Богъ смертию, или голодомъ, или наведеніемъ поганыхъ, или вредомъ, или гусѣницею, или инѣми казньми, аще ли покаавшеся бѣдемъ в немже ны Богъ велить быти. Глаголетъ бо намъ Пророкомъ: обратитесь ко мнѣ всимъ сердцемъ вашимъ, постомъ и плачемъ. Да аще сице творимъ, всихъ грѣхъ прощени бѣдемъ; но мы на злое взвращаемся, аки свинья в калѣ грѣховнемъ присно валяющеся, и тако превываемъ. Тѣмже и Пророкомъ намъ глаголетъ: разѣмѣхъ, рече, яко жестокъ еси, и шия желѣзна выя твоя; того ради удержахъ отъ васъ дождь; предѣлъ единъ одождихъ, а дрѹгаго не одождихъ, нсѣше, и поразихъ вы зноемъ и различными казньми; то и тако не обратитесь ко мнѣ. Сего ради винограды ваша, и смоквнѣ ває нивы и добравы ваша истърохъ, глаголетъ Господь, а зловъ вашихъ не могохъ истерти; послахъ на вы различныя болѣзни и смерти тяжькы, и на скотѣ ихъ казнь свою послахъ, то и тако не обратитесь ко мнѣ, но рѣсте: мѹжанмѣся. Доколѣ не насытитесь зловъ вашихъ? Вы бо уклонистесь отъ пѹти моего, глаголетъ Господь, съблзните многы: сего ради свидитель скоро на противныя, на прелюбодѣйца, и на кленѹщаяся именемъ моимъ

або нашестямъ поганих, або засухою, або гусінню, або іншими карами, щоб ми покалися, і в каятті нам Бог велить жити. Передають-бо нам пророки [слова Бога]: “Верніться до мене всім сердцем вашим, постом і плачем.” І коли так чинити будемо, простяться нам всі гріхи. Але ми у злі крутимось, подібно свиням у калі гріховному вічно барложимося і так живемо. Через тих же пророків [Бог] нам говорить: “Я знав, — каже, — що впертий ти є, твоя ж шия — то м’язи залізні, і через те не допустив до вас дощу, одне місце оросив, а друге не оросив, висушив і покарав вас спекою і різними карами, і то ви не вернулися до мене. Через те виногради ваші, і смоківниці ваші, ниви і діброви ваші знищив я, — говорить Господь. — А злоби вашої не зміг витравити. Наслав на вас різні хвороби і смерті тяжкі, і на скотину вашу кару свою послав, але й тоді ви не вернулися до мене, а сказали: “Мужаемось.” Допоки не насититесь злобами вашими? Адже ви ухилилися зі шляху мого, — говорить Господь, — і спокусили багатьох”, а тому: “Свідчить скоро буду проти ворогів, на перелюбців, і на тих, що, брешучи, клянуться іменем моїм, і на тих, що не платять за працю наймитам, обижають сиріт і вдів, і суд схиляють на

во лжю, и на лишающая мѣзды
наимника, и насильствующе
сиротѣ и вдовици, и на
укланяющая сѣдѣ криво. Почто
не въздрѣжастеся въ грѣсѣхъ
вашихъ, но уклонисте законы
моя и не схранисте ихъ? И
обратитесь ко мнѣ, и обрящюся
къ вамъ, глаголетъ Господь, и
азъ отвергѣ вамъ хляби
небесныя, и възвращю отъ васъ
гнѣвъ свой, дондеже все
обилуетъ вамъ; и не могутъ
изнеможи виноградни ваши и
нивы. Но вы отяжасте на мя
словеса ваша, глаголюще: сѣтнѣ
работая Богѣ тѣмже усты
чтѣтъ мя, а сердце ваше далече
отстоитъ отъ мене, глаголетъ
Господь. Того ради нѣже
просимъ и не услышимъ: бѣдѣтъ
бо, рече, егда призоветъ мя, и
азъ не послушаю васъ, взищете
мене зли, и не обрящете; не
въсхотѣша бо ходи(ти) по
пѣтемъ моимъ, да того ради
затворяется небо, ово ли злѣ
отвѣрзається, градъ в дождя
мѣсто пущая, ово ли сланою
плоды узнавляя и землю
зноємъ томля, нашихъ ради
грѣхъ. Аще ли ся покаемъ о
зловахъ своихъ, то аки чадомъ
своимъ подасть намъ вся
прошения, и одождитъ намъ
дождь ранъ и позденъ, и
наполнятся гумна ваша
пшеници, и прольются точила
винная и масляная, и
въздамъ вамъ за лѣта, яже

несправедливість. Чому не
утримуетесь від гріхів ваших, але
перекручуєте закони мої і не
дотримуетесь їх? Зверніться до
мене, і я звернуся до вас, —
говорить Господь, — і я
розкрию вам безодні небесні, і
відверну від вас гнів свій, доки
не матимете всього в достатку,
і не зможуть виснажитися
виноградники і ниви ваші. Але
ви обтяжуєте мене словами
своїми, говорячи: “Суєтно
служить Богу.” А тому: “Вуста
шанують мене, а серце ваше
далеко від мене”, — говорить
Господь. Через те що просимо
— не одержуємо. “А буде, —
говорить, — що покличете мене
— і я не послухаю вас,
шукатимете мене в біді і не
знайдете, бо не побажали іти
шляхом моїм”, а через те і
закривається небо або зло
розверзається, град замість дощу
пускає або морозом плоди
поб’є і землю спекою виснажить
через гріхи наші. А коли
покаємося в злодійствах своїх,
то, як чадам своїм, “дасть на
спасіння і зішле вам дощу, дощу
раннього й пізнього, і
наповняться токи пшеницею, і
переливатимуться чавильні
вином і оливою, і надолужу Я
вам за ті роки, що пожерла
сарана, і коник, і гусінь. Моє
військо велике, що я посилав
проти вас”, — говорить Господь
Вседержитель. І, це чуючи,

пояша прѣзи и хрѣстове, и гѣсиница; сила моя великая, юже послахъ на вы, глаголетъ Господь Вседержитель. И си слышаще вѣстягнемся отъ зла на добро, вѣзищете сѣда, избавите обидимаго; на покаяние придемь, не въздающе зла за зло, и ни клеветы за клеветѣ, но любовию прилѣпимся Господѣ Бозѣ нашемь, постомъ и рыданнемь, слезами омывающе вся прегрѣшення, не словомъ нарѣчающеся крестъяни, а поганьски живѣще. Се бо не поганьски [ли] живемь, аще вѣсрящемь вѣрѣюще? Аще бо кто ѣсрящеть чернорисца, то възвращається, или єдинець, или свинью; то не поганьски ли єсть се? Се бо по дьяволу наѣченню ковь сню держать, дрѣзини же к чѣханню вѣрѣеть, же бываєть на здравье головѣ. Но сими дьяволъ льститъ, и дрѣгыми нравы всякими льстьми, превавляетъ ны отъ Бога, трѣвами, скомрахы, и гѣсльми, и рѣсальями. Видимъ бо игрища ѣтолочена, и людий множество на нихъ, яко ѣпихати начнѣть дрѣгъ дрѣга, позоры дѣюще отъ вѣса замышленаго дѣла; а церкви стоять, єгда же бываєть годъ молитвы, мало ихъ обрѣтається въ церкви. Да сего ради казни приемлемь отъ Бога всякыя, нахоженне ратныхъ, по

ухиляймося від зла до добра, вимагаймо справедливого суду, заступаймось за покривдженого; покаймося і не будемо воздавати злом за зло і наклепом за наклеп, а любов’ю пригорнемося до Господа Бога нашого, постом і плачем, слъозами омиваючи всі прогрішіння наші, щоб не на словах називалися християнами, живучи по-поганьски. Хіба не як погани живемо, коли віримо в зустріч? Бо коли хто зустріне чорноризця або пустинника чи свиню, то вертається назад. Хіба це не по-поганьски? Адже се за диявольським підмовленням віримо в прикмети, а інші у чхання вірять, що воно на здоров’я в голові. Але цими і іншими способами диявол спокушає, всілякими хитрощами зваблює нас від Бога, трубами, скоморохами, і гусями, і русаліями. Адже бачимо ігрища утоптані і людей безліч на них. А як почнуть давити один одного, видовища робить — бісом задумані діла, — а церкви стоять, навіть коли настає час молитви, мало їх знаходиться в церкві. От через це і карі різні приймаємо від Бога, військові нашестя, за Божим повелінням карі приймаємо через гріхи наші.

Але повернемося до попереднього [повісткування].

Божью повеленню приемлемь казнь грѣхъ ради нашихъ. И мы же на подлежащее возвратимся.

Изяславъ же со Всеволодомъ Киевъ пришедшю, а Святославъ Черниговъ, и людье Киевьстни привѣгоша Киевъ, и створивше вѣче на торговищи, и рѣша пославшеся ко князю: “се Половци росълися по земли; да вдай, княже, оружья и кони, и еще вьемься с ними”. Изяславъ же сего не послуша. И начаша людье говорити на воеводѣ на Коснячъ; и идоша с вѣча на горѣ, и придоша на дворъ Коснячковъ, и не обрѣтоша его, ѣ двора сташа Брячьслава и рѣша: “пойдемь, высадимь дружинѣ ис погреба”. И раздѣлишася на двое: и половина ихъ иде къ погребу, а половина иде по мостѣ; син же идоша на княжь дворъ. Изяславъ сѣдѣшѣ на сенѣхъ с дружиною своею, и начаша прѣтися съ княземъ. Стояще долѣ, а князю изю оконца зрящю, и дружинѣ стоящи ѣ князя, рече Тѣкы, Чюдиновъ братъ, Изяславъ: “видиши, княже, людье възвыли; послы, ать блюдѣть Всеслава”. И се емѣ глаголющю, и дрѣгая половина людий приде отъ погреба, отворивше погребъ, и рѣша дружина князю: “се зло естъ; послы ко Всеславѣ, ать призвавше ко оконцью, и

Коли Изяслав із Всеволодом прийшли до Києва, а Святослав до Чернігова, то люд київський збігся в Києві, і влаштували віче на торговищі, і сказали, звернувшись до князя: “От половці розсипалися по землі, так видай, княже, оружжя і коні, і ми ще поб’ємося з ними.” Изяслав же до цього не прислухавсь. І стали люди намовлять на воеводу Коснячка, і, повертаючись із віча на гору, вони прийшли на двір Коснячків, і не знайшли його, і зупинились біля двору Брячислава і сказали: “Підемо і звільнимо з темниці дружину.” І розділилися на дві групи: і пішла половина їх до темниці, а половина пішла по мосту, і оці прийшли на княжий двір. Изяслав у цей час на сінях раду радив із дружиною своєю, і ті, що зупинились внизу, стали спорити з князем. А князь дивився із віконця, і дружина стояла біля князя, і сказав Тука, Чудинів брат, Изяславу: “Бачиш, княже, люди галасують, пошли, щоб краще стерегли Всеслава.” І коли говорив йому, прийшла і друга половина людей від темниці, відчинивши погріб. І

проньзнѹти и мечемъ”; и не послѹша сего князь. Людѣ же кликнуша и идоша к порѹбѹ Всеславу; Изяславъ же се видивъ, со Всеволодомъ повѣгоста с двора, людѣ же выскѹша Всеслава ис порѹба, въ 15 день сентября, и поставиша и средѣ двора княжа, и дворъ княжь разъграбиша, вѣчисленое множество злата и сребра, и кѹнами и скорою. Изяславъ же вѣжа в Ляхы.

Посемъ же Половцемъ воюющимъ по земли Рѹстѣй, а Святославѹ же сѹщю в Черниговѣ, а Половцемъ вою(ю)щимъ около Чернигова, Святославъ же собравъ дрѹжинѹ, и нѣколико ихъ изыде на ня ко Сновскѹ. Но ѹзрѣша Половци идѹща вѣя, и пристрояшася противѹ; и видивъ Святославъ множество ихъ, и рече дрѹжинѣ своей: “потягнемъ, ѹже намъ нельзѣ камо ся дѣти”, и ѹдариша въ конѣ; и одолѣ Святославъ въ трѣхъ тысящахъ, а Половѣць 12 тысящъ, и тако изби я, и дрѹзини потопоша въ Снѣви, а князя ихъ рѹками яша, въ 1 день ноября, и възвратися с повѣдою въ градъ свой Черниговъ Святославъ.

сказала дружина князеві: “Це біда. Пошли до Всеслава, хай прикличуть його до віконця і заколять його мечем.” І не пристав на це князь. Люди ж загукали і пішли до темниці Всеславової. Ізяслав все це бачив і разом із Всеволодом утік із двору. Люди ж вирубали Всеслава з поруба п’ятнадцятого вересня і привели його посеред двору княжого, а двір княжий розграбували — незліченну кількість золота і срібла, і кунами, і хутром. Ізяслав же втік у Ляхи. Після цього, коли половці чинили розбій по землі Руській, а Святослав був у Чернігові, половці почали розбійничать біля Чернігова, Святослав зібрав дружину, і частина її виступила проти них біля Сновська. Але коли половці побачили, що йдуть вої, то приготувались до бою. І Святослав побачив, що половців безліч, і сказав дружині своїй: “Вдаримо, бо нікуди уже нам дітися.” І пришпорили коней, і здолав Святослав, маючи три тисячі, дванадцять тисяч половців, і так розбив їх, що деякі потопилися в Снові, а князів їхніх власними руками в полон узяв першого листопада, і повернувся Святослав з перемогою у град свій Чернігів.

Всеславъ же сѣде в Киевѣ. Се же Богъ яви крестънѣю силѣ, понеже Изяславъ цѣловавъ крестъ, и я н; тѣмже наведе Богъ поганя, сего же явѣ избави крестъ честный; въ день бо Въздвигенія Всеславъ и въздохнувъ рече: “о кресте честный! понеже к тобѣ вѣровахъ, избави мя отъ рова сего”. Богъ же показа силѣ крестънѣю на показаніе земли Русѣй, да не престѣпають честнаго креста, цѣловавше его; аще ли кто престѣпить, то и сдѣ примѣть казнь, и на предѣщемъ вѣцѣ казнь вѣчнѣю. Понеже велика есть сила крестъная: крестомъ бо повѣжени бивають силы вѣсовьскыя, крестомъ бо Господь княземъ посовить в бранехъ, крестомъ огражени вѣрнии челоуѣци повѣжають сѣпостаты противныя, крестомъ бо въскорѣ избавляеть отъ напасти, призывающимъ его с вѣрою. Ничтоже ся вѣси боятся, токмо креста; аще бо вываеть отъ вѣсовъ мѣчтаніе, знаменавъше лице крестомъ прогоними бивають. Всеславъ сѣде въ Киевѣ мѣсяць 7.

1069 в лѣто 6577. Понде Изяславъ с Болеславомъ на Всеслава, Всеславъ же понде противѣ; и приде къ Бѣлгородѣ Всеславъ, вывшю ноци, утанся Кыанъ вѣжа из Бѣлгорода къ Полотъскѣ. Заутра же видивше людѣе вѣжавша князя, и

Всеслав же сидів у Києві. Це Бог з'явив силу хреста, оскільки Ізяслав цілував хрест Всеславу і захопив його. Через те навів Бог поганих, Всеслава ж явно визволив хрест чесний, бо в день Воздвиження Всеслав зітхнув і сказав: “О хрест чесний! Оскільки я в тебе вірив, ти і визволив мене із цього рову.” Бог же показав силу хресну на науку землі Руській, щоб не порушували клятву дану на хресті, цілуючи його. І коли хто порушить, то і тут прийме кару, і на тому світі матиме кару вічну. Бо велика сила хрестова: хрестом-бо перемагають сили бісівські, хрестом-бо Господь князям у битвах пособляє, хрестом хранимі віруючі люди супостатів-ворогів перемагають, хрестом від напасті швидко звільняються ті, хто з вірою до нього звертається. Нічого біси не бояться, тільки хреста. А коли в людей з'являються бісівські видіння, осінивши лице хрестом, проганяють їх. Всеслав сидів у Києві сім місяців.

В літо 6577 [1069]. Пішов Ізяслав з Болеславом на Всеслава. Всеслав же пішов проти. І прийшов Всеслав до Білогорода, і, дочекавшись ночі, тайком утік від киян із Білогорода до Полоцька. Побачили ранком люди, що князь утік, і повер-

възвратишася КыевѸ и створиша вѣче, послашася къ СвятославѸ и къ ВсеволодѸ, глаголюще: “мы же зло створили есмы, князя своего прогнавши, а се ведець на ны землю Лядськую; а понде въ градъ отца своего; аще ли не хочета, то намъ неволя: зажегши городъ свой, и стѹпити въ Грѣцискѹю землю”. И рече имъ Святославъ: “вѣ послевѣ къ братѸ своемѸ, да аще пондетъ на вы с Ляхы погѹбитъ васъ, то вѣ противѸ емѸ ратью не дадивѣ погѹбити града отца своего; аще ли хоцемъ с миромъ, то в малѣ придеть дрѹжинѣ”; и ѹтѣшиста Кыяны. Святославъ же и Всеволодъ посласта къ ИзяславѸ, глаголюще: “Всеславъ ти бѣжалъ, а не води Ляховъ КыевѸ, противнаго ти нѣтѹтъ; аще ли хоцеша гнѣвомъ ити и погѹбити градъ, то вѣси, яко намъ жаль отня стола”. То слышавъ Изяславъ, остави Ляхы, иде с Болеславомъ, мало Ляховъ поемъ; посла же предъ собою сына своего Мьстислава КыевѸ. И пришедъ Мьстиславъ нсьсѣче Кыяны, иже бяхѸ высѣкли Всеслава, числомъ 70 чади, а дрѹгыя нсьслѣпиша, дрѹгыя без вины погѹбивъ, не испытавъ. Изяславъ же идѹщю къ градѸ, и изнидоша людѣе противѸ с поклономъ, и прияша князь свои Кыяне; и сѣде

нулися в Київ, і зібрали віче, і послали до Святослава і до Всеволода, кажучи: “Сотворили ми зло, князя свого прогнавши, а тепер він веде на нас землю Лядську. Так ідіть в город батька свого, а коли не захочете, то будемо приневолені город свій спалити і податися в Грецьку землю.” І сказав їм Святослав: “Ми пошлемо послів до брата свого, якщо він піде на вас із ляхами, то винищить вас, то ми підемо проти нього війною і не дамо погубити город батька свого, а коли наміри його мирні, то він прийде з малою дружиною.” І заспокоїлися кияни. Святослав же і Всеволод послали до Ізяслава, кажучи: “Всеслав від тебе утік, не веди ляхів до Києва, ворогів там у тебе нема. А коли хочеш у гніві йти і погубити город, то знай, як нам жаль отнього столу.” Почув те Ізяслав, залишив ляхів і пішов з Болеславом, узяв з собою небагато поляків, а поперед себе послав до Києва сина свого Мстислава. І коли прийшов до Києва, Мстислав перебив киян, які звільнили Всеслава, числом сімдесят людей, а інших осліпив, других безвинних умертвив, навіть не розібравшись. Коли ж Ізяслав підійшов до города, вийшли назустріч йому люди з поклоном, і прийняли кияни князя свого, і сів Ізяслав на столі своєму

Изяславъ на столѣ своемъ, мѣсяца мая въ 2 день, и распуща Ляхы на покормъ; и изъбивахъ Ляхы отай; возвратися Болеславъ въ землю свою. Изяславъ же изгна торгъ на горѣ, и прогна Всеслава ис Полотьска, и посади сына своего Мьстислава въ Полотьскѣ, иже въскорѣ ѹмре тѣ; и посади в него мѣсто брата его Святополка, а Всеславъ же вѣжавшю.

1070 В лѣто 6578. Родися ѹ Всеволода сынъ, и нарѣкоша имень Ротиславъ.

Того же лѣта заложена бысть церкви святаго Михаила, в монастырѣ Вьсеволожи на Выдобычи.

1071 В лѣто 6579. Воеваша Половци ѹ Растовца [и] ѹ Неятина.

Того же лѣта вигна Всеславъ Святополка ис Полотьска.

Того же лѣта повѣди Ярополкъ Всеслава ѹ Голотичьска.

В та же времена приде волхвъ, прельщенъ вѣсомъ; пришедъ во Киевъ, глаголаше: “явили ми ся естъ 5 богъ, глаголюще сице: повѣдай людемъ, яко на пять лѣтъ Днѣпръ потещи въспять, а землямъ перестѹпати на ина мѣста, яко стати Грѣчкой земли на Руской земли, а Руской на Грѣчкой, и прочимъ землямъ измѣнитися”; егоже невелигаси послушахуть, а вѣрнии насмѣхашься, глаголюще емъ:

другого травня. І розпустив ляхів на прокорм, а їх убивали потай, і повернувся Болеслав у землю свою. Ізяслав же перевів торг на гору, і прогнав Всеслава із Полоцька, і посадив там сина свого Мстислава, він же незабаром тут і помер. І посадив замість нього брата його Святополка. А Всеслав же утік.

В літо 6578 [1070]. У Всеволода народився син. І дали йому ім'я Ротислав.

Того ж літа було закладено церкву святого Михайла у Всеволодовому монастирі на Видубичах.

В літо 6579 [1071]. Воювали половці у Растовця і у Неятина.

Того ж літа Всеслав вигнав Святополка із Полоцька.

Того ж літа Ярополк переміг Всеслава біля Голотичьска.

У тому ж часі з'явився волхв, зваблений бісом. Прийшов до Києва і каже: “Мені являлися п'ять богів і сказали таке: розкажи людям, що через п'ять років Дніпро потече назад, а землі поміняються місцями: стане Грецька земля на Руській землі, а Руська на Грецькій, та інші землі поміняються.” Невігласи слухали його, а віруючі насміхалися, кажучи йому: “Біс грається тобою на твою погібіль.” Так і сталося з ним:

“Бѣсъ тобою играеть на пагубѣ товѣ”. Еже и бысть емѹ: въ единѹ бо ноць бысть безвѣсти. Бѣсы бо потокше и, на зло вьводятъ и, посемъ же насмѣхаюцися, вринѹша и в пропасть смертнѹю, научивше и глаголати; яко се скажемъ бѣсовское наущение и дѣйство. Бывши бо единою скѹдости въ Ростовстѣй области, и вьстаста два волхѹва отъ Ярославля, глаголюща: “яко вѣ свѣмы кто обилье держить”; и пондоستا по Волзѣ, и кдѣ придѹчи в погость, тѹ же начаста лѹчшия жены, глаголюща, яко си жито держать, а си медъ, а си рыбы, а си скорѹ. И привожахѹ к нима сестры своя, и матери, и жены своя; она же въ мьчтѣ прорѣзавше за плечемъ, вынимаста любо жито, любо рыбы, или вѣверицю, и ѹбиваша многы жены, имѣннѹя нѹхъ имаша собѣ. И придоста на Бѣлоозеро; и бѣ о нею людий инѣхъ 300.

В то же время приключися прити отъ Святослава дань емлющю Яневи, сынѹ Вышатинѹ; и повѣдаша емѹ Бѣлоозерци, яко два кѹдесника извила многы жены по Волзѣ и по Шькснѣ, и пришла естъ сѣмо. Янь же испытавъ, чья еста смерда, и ѹвѣдѣвъ, яко своего емѹ князя, пославъ же къ нимъ иже около ею сѹть, и рече

одної ночі він пропав безвісти. Адже біси підбивають і на зло людей уводять, а потім ще насміхаються, ввергаючи їх у прірву смертнуну, навчають їх і [що] говорити, як ми оце і розкажемо [про таке] бісівське намовляння і дійство.

Одного разу під час недороду в Ростовській області з’явилися два волхви із Ярославля, кажучи: “Ми знаємо, хто запаси ховає.” І пішли вони по [березі] Волги, і в яку погость прийдуть, так і починають називати кращих жон, кажучи: оці жито держать, а ці — мед, а ці — рибу, а ці — хутра. І приводили до них сестер своїх, і матерів, і жон своїх. Вони ж, у насланні [бісівському], прорізали запліччя, виймали звідти або жито, або рибу, чи вивірицю і убивали багатьох жінок, а майно їхнє забирали собі. І прийшли вони на Білоозеро, і було з ними інших людей триста чоловік.

У той же час трапилося Яневі, Вишатиному синові, прийти туди від Святослава данину збирати. І розповіли йому білоозерці, що два кудесники перебили багато жінок по Волзі і Шекні і прийшли сюди. Янь же розпитав, чиї вони смерди, ці люди, і довідався, що його князя, послав до них, бо були поблизу, і сказав їм: “Видайте волхва сюди як

имъ: “выдайте волъхва та сѣмо, яко смерда еста моего князя”; они же сего не послушаша. Янь же понде самъ безъ оружья, и рѣша емѹ отроки его: “не ходи безъ оружья, осоромяють тя”; онъ же повелѣ взяти оружье отрокомъ, и бяста 12 отрока с нимъ, и понде к нимъ къ лѣсѹ. Они же сташа сполчившеся противѹ. Яневи же идѹщю с топорцемъ, выстѹпиша отъ нихъ триє мужни, придоша къ Яневи, рекѹще емѹ: “видя идеши на смерть, не ходи”; оному же повелѣ бити я, къ прочимъ же понде. Они же сѹнѹшася на ня, единъ грѣши Яня топоромъ, Янь же оборотя топоромъ и ударил тылемъ, и повелѣ отрокомъ сѣщи я; они же бѣжаша в лѣсѣ; ѹбиша же тѹ попа Янева. Янь же вшедъ в городъ к Бѣлоозерчю, и рече имъ: “аще не имете волъхвѹ сею, и не идѹ отъ васъ за лѣто”. Бѣлоозерци же шедше и яша и, и приведоша я к немѹ, и рече има: “что ради погѹбисте толико человекъ?” Онима же рекшима: “яко си держать гобниѹ, да аще истрѣбивѣ избъевѣ всиѹ, и бѹдетъ обилье; аще ли хоцеши, то предъ тобою выемлевѣ жито, или рыбѹ, или ино”. Янь же рече: “по истинѣ лжете: створилъ бо есть Богъ человекъ отъ земля, и сѣставленъ костью и жилами отъ крови, и нѣсть в немъ ничтоже, токмо Богъ единъ вѣсть”. Она же рекоста: “вѣ два вѣдаевѣ, како есть

смерда моего князя.” Вони ж його не послушали. Янь же пішов сам без оружжя, і сказали йому отроки його: “Не йди без оружжя, осоромлять тебе.” Він же звелів взяти отрокам оружжя, і було з ним дванадцять отроків, і пішов до них у ліс. Вони ж ополчилися проти. Коли Янь рушив на них з топірцем, наперед від них виступило три мужі, підійшли до Яня і сказали йому: “Бачиш, що йдеш на смерть, не ходи.” Одному наказавши бити їх, сам пішов до інших. Вони ж кинулись на Яня, один замахнувся топором. Янь же перехопив топір, і ударив обухом, і повелів отрокам сікти їх. Вони ж кинулись тікати в ліс і тут же убили Яневого попа. Янь же ввійшов у город до білоозерців і сказав їм: “Коли не зловите цих волхвів, і за літо не піду від вас.” Білоозерці ж пішли, і зловили їх, і привели їх до нього. І спитав їх: “Навіщо згубили стільки людей?” Ті ж відказали: “Вони тримають запаси, і коли винищимо, перебивши, всіх, і буде достаток. Якщо хочеш, то при тобі виймемо жито, чи рибу, чи щось інше.” Янь же сказав: “Суца брехня. Бог сотворив чоловіка із землі, і складений він із кісток і кров’яних жил, і нема в ньому нічого більше, і більше тільки Бог знає.” Вони ж відказали: “Ми два знаємо, як створений чоловік.” Він же

створенъ челоуѣкъ”. Онъ же рече: “како?” Она же рекоста: “мився Богъ в мовьниці и въспотився, отерся вѣхтемъ, и свѣрже с небеси на землю; и распрѣся Сотона съ Богомъ, кому в немъ створити челоуѣка? и створи дьяволъ челоуѣка, а Богъ дѣшоу в онъ вложи; тѣмже аще ѹмреть челоуѣкъ, в землю идеть, а дѣша къ Богѹ”. Рече же има Янь: “по истинѣ прельстилъ естъ васъ дьяволъ; которомъ Богѹ вѣрѹета?” Она же рекоста: “Антихрѣста”. Онъ же рече има: “то гдѣ естъ?” Она же рекоста: “сѣднѣ въ безднѣ”. И рече има Янь: “то кий естъ Богъ, сѣдя въ безднѣ? то естъ вѣсѣ, а Богъ естъ сѣдя на небесѣхъ и на престолѣ, славимъ отъ ангелъ, иже предъстоятъ емѹ со страхомъ, не могѹще на нь зрѣти; а сий бо отъ ангелъ свѣрженъ бысть, егоже вы глаголете Антихрѣста, за величаніе его и свѣрженъ бысть с небеси, и естъ в безднѣ, якоже вы глаголета, ждя, егда придетъ с небесѣ, и сего емъ Антихрѣста, свяжетъ ѹзами и посадить во огни вѣчнемъ со слѹгами его, и иже к немѹ вѣрѹеть; а вама же zde мѹка прияти отъ мене, а по смерти тамо”. Онѣма же рекшима: “нама вози повѣдають: не можеши нама створити ничтоже”. Онъ же рече има: “лжють вама вози ваши”. Она же рекоста: “нама предстати предъ Святославомъ, а ты

спитав: “Як?” Вони ж відповіли: “Мився Бог у мивниці, розпотівся, обтерся віхтем і скинув його з неба на землю. І засперечався Сатана з Богом, кому з нього сотворити чоловіка? І сотворив диявол чоловіка, а Бог душу в нього вклав. От тому, коли вмирає чоловік, тіло в землю йде, а душа до Бога.” Сказав же їм Янь: “Воістину, спокусив вас диявол. Якому Богові віруете?” Вони ж сказали: “Антихристові!” Він же сказав їм: “То де він?” Вони ж відповіли: “Сидить у бездні.” І сказав їм Янь: “То який то Бог, коли сидить у бездні? То біс, а Бог сидить на небесах і на престолі, а його славлять ангели, які стоять перед ним у страсі, не сміють на нього глянути. А цей [Сатана] і був скинутий від ангелів, його ви називаєте Антихристом, за гординю його і скинутий був з небес і тепер у бездні, як ви кажете, в чеканні, коли Бог прийде з небес і візьме цього Антихриста, зв’яже путами і посадить разом зі слугами його і тими, що в нього вірують, в огонь вічний. А вам [належить] прийняти муки від мене тут, а після смерті — там.” Вони ж сказали: “Нам боги говорять, що ти з нами не можеш зробити нічого!” Він же сказав: “Брешуть вам боги ваші.” Вони ж сказали: “Нам

намъ не можеш створити ничтоже". Янь же повелѣ бити я, и поторѣгати брадѣ єю. Сима же битыма и брадѣ поторганѣ проскѣномъ, рече има Янь: "что вамъ возѣ молвятъ?". Онѣма же рекъшима: "стати намъ предѣ Святославомъ". И повелѣ Янь вложити има рѹбля въ уста, и привязати ко ѹпрѹгамъ, и пѹстити я предѣ собою в лодьяхъ, а самъ по нихъ иде. И сташа на ѹстьи Шекъсны, и рече има Янь: "што вамъ молвятъ вози ваши?". Она же рекоста сице: "намъ вози молвятъ, не быти нама живымъ отъ тебе". И рече има Янь: "то вамъ право молвятъ возѣ ваши". Она же рекоста: "аще насъ пѹстиши, много ти добра бѹдетъ; аще насъ погѹбиши, многѹ печаль примеш и зло". Онъ же рече има: "аще васъ отпѹщу, то зло ми бѹдетъ отъ Бога; аще ли васъ погѹблю, то мѹзда ми бѹдетъ отъ Бога". И рече Янь к подвозникомъ: "ци кому васъ родинъ ѹбѣенъ отъ сею?" Они же рѣша: "мнѣ мати, а дрѹгомѹ сестра, иному родичъ". Онъ же рече имъ: "мѹстите своихъ". Они же поимше я, избивша и и повѣсивша я на дрѣвѣ: отмѣстѣе примивша отъ Бога по правдѣ. Яневи же идѹщю домовъ, въ дрѹгѹю ноць медвѣдь влѣзъ, ѹгрызъ я и снѣде кѹдесникѹ; и тако погивнѹста наѹчениемъ дьяволимъ, инѣмъ вѣдѹща и гадающа, а своєя пагѹбы не

належить предстати перед Святославом, а ти сам не можеш зроби ти нічого." Янь же повелѣ бити їх і посмикати ім бороди. Коли їх били і розщепом видирали бороди, запитував їх Янь: "Що вам боги говорять?" Вони ж відповідали: "Стати нам перед Святославом." І наказав Янь вкласти ім рубля в уста, прив'язати їх до ребра лодії і пустити поперед себе, а сам за ними йшов. І коли стали в гирлі Шексни, запитав їх Янь: "Що вам говорять боги ваші?" Вони ж відповіли так: "Нам боги говорять, що не бути нам живими від тебе." І сказав ім Янь: "То вам правду мовлять боги ваші." Вони ж сказали: "Якщо нас пустиш, багато тобі добра буде, а коли нас погубиш, велику печаль приймеш і зло." Він же сказав ім: "Якщо вас отпущу, то погано буде мені від Бога, а коли вас погублю, то нагорода мені буде від Бога." І спитав Янь підвізників: "Чи є в кого із вас хтось із рідні ними убитий?" Вони ж кажуть: "Мені мати, а іншому — сестра, а ще іншому родич." Він же каже ім: "Мстите за своїх." Вони ж схопили їх, умертвили і повісили на дереві: помсту прийняли від Бога по правді. Коли Янь пішов додому, на другу ніч медвідь виліз [на дерево], розтерзав їх і пожер кудесників. І так загинули вони, навчені

вѣдѹща. Аще быста вѣдала, то не бы пришла на мѣсто се, идѣже ятома быти; аще ли ята быста, то почто глаголаста: “яко не ѹмрети нама”, а оному мыслящю ѹбити я? Но се есть вѣсовьское ѹчение; вѣси бо не вѣдають мысли человекьскыя, но влагають помыслъ въ человека, а тайны не вѣдѹща. Богъ же единъ вѣсть помышления человекьска, вѣси бо не вѣдають ничегоже: сѹть бо немощни и худи взоромъ. Яко се скажемъ о взорѣ ихъ и о омраченъи ихъ. В си бо времена и в сѣ лѣта, приключися нѣкоему Новгородцю прити в Чюдъ и приде кудесьникъ, хотя волъхвованія отъ него; онъ же, по обычаю своему, нача призывати вѣсы въ храмину свою. Новгородцю же сѣдящю на порозѣ тоя храмини въ сторонѣ, кудесникъ лежаше оцѣнъ, и шибѣ имъ вѣсѣ; кудесникъ же вьставъ, рече Новгородцю: “вози наши не смѣють внити, нѣчто имаши на собѣ, егоже бояться”. Онъ же помяну крестъ на собѣ, и отъшѣдъ повѣси кромѣ храмини тоя; онъ же нача изнова призывати вѣсы, вѣси же мечтавшѣ имъ, повѣдаша, что ради пришелъ есть; посемъ же нача просити его: “что ради бояться его, егоже носимъ на собѣ крестъ?” Онъ же рече: “то есть знаменне небеснаго Бога, егоже наши вози бояться”. Онъ же рече: “вози наши живѹтъ въ безднахъ; сѹть

дияволом, — іншим знали і передбачали погибіль, а своєї погібелі не передбачили. А коли б знали, то не прийшли б на це місце, де мали бути схоплені, а коли були схоплені, то нащо говорили: “Не померти нам”, коли Янь уже намислив убити їх? Але це і є бісівське учення, бо біси не знають думок людських, а вкладають помисл у чоловіка, а тайни не знають. Бог же один знає помисли людські, біси ж не знають нічогосінько, бо вони немічні і худі на вигляд. От якраз і розкажемо про вигляд їхній і оману їхню.

У ті ж часи і в ті роки трапилося якомусь новгородцю прийти в Чудь, і прийшов він до кудесника, і просить повохвувати йому. Той же, за звичаєм своїм, почав скликати бісів у храмину свою. Новгородець же сидів на порозі тієї храмини збоку, кудесник же лежав у оціпенінні: його пройняв біс. Кудесник же встав і сказав новгородцю: “Боги наші не сміють ввійти, бо щось маєш на собі, чого вони бояться.” Він же згадав, що має на собі хрест, і відійшов, і повісив хрест поза храминою тією. Волхв знову почав викликати бісів, біси ж, підкидаючи ним, повідали, чого ради прийшов [новгородець]. Потім [почав] просити його: “Чого ради [біси] бояться того, чий хрест на собі носимо?” Він

же образомъ черни, крилати, хвостъ имѹщи, вьсходять же и подъ небо, слѹшающе вашихъ богъ; ваши бози на небесѣ сѹтъ; аще кто ѹмреть отъ вашихъ людей, то возносимъ есть на небо; аще ли отъ нашихъ ѹмираеть, то носимъ есть к нашимъ богомъ вь безднѹ". Якоже грѣшници вь адѣ сѹтъ, ждѹще мѹкы вѣчныя, а правѣдници вь небеснемъ царствини вь жилици вьдворяются съ ангелы. Оица ти есть бѣсовская сила, и лѣпота, и немоць; тѣмъже и прельцають челоуѣкы, веляци имъ глаголати видѣнья, являющесе имъ несвершеною вѣрою, являющесе вь снѣ, инѣмъ вь мѣчтѣ, и тако волхвѹють наѹчиениемъ дьяволимъ. Паче же женами бѣсовская волхвования бывають; исконѣ бо бѣсъ женѹ прельсти, жена же мѹжа; таковой родъ много волхвѹеть жены чародѣйствомъ, и отравою, инѣми бѣсовскими козньми. Но и мѹжи прельщени бывають отъ бѣсовъ невѣрнии; яко и се вь первый родъ при апостолѣхъ бо бысть Симонъ волхвѹвъ, иже вѣлѣшествомъ творяше, повелѣ псомъ челоуѣчскы глаголати, и самъ премѣняшеться, ово старъ, ово молодъ, ово ли иного пременяше вь иного образъ, вь мечтаньсице творяшеть. И Анній и Амврий волхшвенемъ чюдеса творяшеть противѹ Моисѣви, но вѣскорѣ не возмогоста; но и

же сказав: "То знамення небесного Бога, а його наші боги бояться." Він же рече: "Боги наші живуть у безднах, з виду чорні, крилаті, хвоста мають, забираються і під небо слухати ваших богів. Ваші боги на небі, а коли хто помирає з ваших людей, то його возносять на небо, а коли ж хто із наших помре, його несуть до наших богів у бездну." [Так воно і є]: грішники в аді, ждуть муки вічної, а праведники в жилищі царства небесного поселяються з ангелами. От така і є бісівська сила, і краса, і неміч, тим же і зваблюють людей, бо велять їм розповідати видіння, які з'являються нетвердим у вірі, ві сні, іншим у мріях, і так волхвують наукою диявольською. Особливо ж через жінок бісівські волхвування бувають, бо із правіку біс жінку спокусив, жінка ж мужа, через те у теперішньому роді [людському] багато волхвують жінок чарами, і отрутою, і іншими бісівськими підступами. Але і чоловіки невірнії бувають зваблені бісами, як то було в першому роді при апостолах, коли був волхв Симон, що волхвування творив: наказував псам по-людському говорити і сам перекидався то в старого, то в молодого, то іншого переменяв у інший образ, в навожденні таке творив. І Анній і Амврій волхвуванням

Кунонъ творяшеть мѣчтаннемъ бѣсовьскимъ, яко и по водамъ ходити, и ина мѣчтанія творяше, бѣсомъ льстимъ, на пагубѣ совѣ и инѣмъ. Сице бысть волхвъ всталъ при Глѣбѣ в Новѣгородѣ; глаголашеть бо людемъ и творяшеть бо ся аки Богомъ, и многы прельсті, мало не весь городъ: глаголаше бо, “яко все ведаю”, хуля вѣрѣ крестьянскую, глаголашеть бо: “яко прейдѣ по Волховѣ предъ всеми”. И бысть мятежь в городѣ, и вся яша емѣ вѣрѣ, и хотя повѣднати епископа; епископъ же вземъ крестъ и оболкъся в ризы, ста рекъ: иже хоцетъ вѣрѣ яти волхвѣ, да за нь идеть; аще ли вѣрѣеть кто крестѣ, да идеть [к нему]. И раздѣлишася на двое: князь бо Глѣбъ и дружина его сташа ѹ епископа, а людье вси идоша за волхва; и бысть мятежь великъ вельми. Глѣбъ же возма топоръ подъ скѣтъ, и приде к волхвѣ и рече емѣ: “то веси ли, что ѹтрѣ хоцетъ быти, что ли до вечера?” Онъ же рече: “все вѣдаю”. И рече Глѣбъ: “то вѣси ли, что [ти] хоцетъ днесъ быти?” Онъ же рече: “чюдеса велика створю”. Глѣбъ же выня топоръ, и ростя и, и паде мертвъ, и людие разидошася; онъ же погине тѣломъ и душею, предавъся дьяволѣ.

чуда творили проти Мойсея, але небавом уже нічого не могли. Так і Кунон напускає ману бісівську, ніби по водах ходять, і інші навождення творив, зваблений бісом на згубу собі й іншим.

Такий волхв явився у Новгороді за Гліба. Він розмовляв з людьми, видаючи себе за бога, і багатьох звабив, мало не весь город, бо говорив: “Я все знаю.” Хулив віру християнську, бо говорив: “Я Волхов перейду у всіх на очах.” І була смута в городі, і всі повірили йому, і хотіли перемогти епископа. Єпископ же взяв хрест, і одягнувся в ризу, і став говорити: “Якщо хто хоче вірити волхву, хай за ним іде, а хто в хреста вірує, хай [до хреста] іде.” І розділилися надвое: князь Гліб із дружиною своєю став біля епископа, а люди всі пішли за волхвом. І була смута дуже велика. Гліб же взяв топір під плащ і прийшов до волхва і спитав його: “Чи ти знаєш, що збудеться ранком а чи до вечора?” Він же відповів: “Все знаю.” І питає Гліб: “А чи знаєш, що [з тобою] буде сьогодні?” Він же відповідає: “Чюдеса великі сотворю.” Гліб же вийняв топір і розрубав його, і волхв упав мертвий. І люди розійшлися. Він же загинув тілом і душею, віддався дияволу.

1072 в лѣто 6580. Принесоша святая страстотерпца Бориса и Глѣба. Совокупившеся Ярославичи, Изяславъ, Святъславъ и Всеволодъ, митрополитъ же бѣ тогда Георгий, епископъ Петръ Переяславський, Михаилъ Юрьевський, Федосий же игуменъ Печерський, Софроний же святаго Михаила игуменъ, Германъ святаго Спаса игуменъ и Никола игуменъ Переяславський, и прочии игумени, и вси створивше праздникъ свѣтелъ, и предложиса я в новю церковь, юже сдѣла Изяславъ, яже стонтъ и нынѣ. Вземше бо первое Бориса в деревянний ракъ, Изяславъ, и Святославъ, и Всеволодъ, вземше на плещи своя и понесоша, и предъидущимъ черноризцемъ, свѣща держаще в рѣкахъ, и по нихъ дьякони с кандилами, и посемъ прозвѣтери, и по нихъ епископи с митрополитомъ, и по нихъ ракъ несуще, идяхуть. И принесеше и в новю церковь, отверзоша ракъ, исполнися церкви благоухання вонѣ блага; видивше се, прославиша Бога. И митрополита ужасъ обиде, бѣше бо нетвердо вѣрѣя к нима; и падъ ниць, прося прощенья. И цѣловавше мощи его, вложиша и в ракъ каменѣ. Посемъ же вземше Глѣба в рацѣ каменн, и вѣставиша и на сани, и емше

В літо 6580 [1072]. Перенесли [останки] святих страстотерпців Бориса і Гліба. Зібралися Ярославичі — Изяслав, Святослав і Всеволод, тодішній митрополит Георгій, епископ Петро Переяславський, Михайло Юр'ївський, Федосій же ігумен Печерський, Софроній — [монастиря] святаго Михайла ігумен, Герман — [монастиря] святаго Спаса ігумен, і Никола — ігумен Переяславський, і інші ігумени, і всі, хто створив цей світлий празник, і перенесли їх у нову церкву, збудовану Изяславом, яка стоїть і нині. Спочатку взяли останки Бориса в дерев'яній раці. Изяслав, Святослав і Всеволод взяли на плечі свої і понесли, а попереду йшли чорноризці, тримаючи в руках свічі, а за ними диякони з кадилами, а потім пресвітери, і за ними епископи з митрополитами, а за ними ішли ті, що несли раку. І принесли її в нову церкву, і відкрили раку, і церква наповнилась благоуханням приемних запахів, і всі, хто бачив це, прославили Бога. І митрополита жах обійняв, бо не дуже вірував у [святість покійних], і впав ниць, і просив прощення. І коли поцілували мощі Борисові, поклали їх у раку кам'яну. Після цього взяли [останки] Гліба у раці кам'яній, поставили її на сани і, взявшись за гужі, повезли

за вѣжа везоша и; яко быша въ двѣрехъ, сташа рака, не поидѹщи. И повелѣша народѹ звати: “Господи помилѹй”, и повезоша, и положиша я мѣсяца мая въ 20. И отпѣвше литѹргию, овѣдаша братья си вся на кѹпъ, кождо с бояры своими, и с любовью великою. Бѣ бо тогда держа Вышегородъ Чюдинъ, а церковь Лазорь. И посемь разидошася въсвоеси.

1073 В лѣто 6581. Въздвиге дьяволъ которѹ въ братьи сей Ярославичихъ. И бывши распремежи ими, выста съ себе Святославъ со Всеволодомъ на Изяслава; и изиде Изяславъ нсь Києва, Святославъ же и Всеволодъ внидоста в Києвъ, мѣсяца марта въ 22, и сѣдоста на столѣ на Берестовомъ, престѹпивша заповѣдь отню. Святославъ же бѣ начало вигнанню братню, желая болшая власти; Всеволода бо прельсти, и глаголя: “яко Изяславъ встаетъ съ Всеславомъ, мысля на наю; да аще его не варивѣ, имать насъ прогнати;” и тако взострі Всеволода на Изяслава. Изяславъ же иде в Ляхы со имѣннемъ многимъ и съ женою, ѹповая богатствомъ многымъ, глаголя: “яко симъ налѣзѹ воя;” еже взяша ѹ него Ляхове, показаша емѹ пѹть отъ себе. А Святославъ сѣде в Києвъ, прогнавъ брата своего,

її. І коли були уже в дверях, зупинилась рака і не пройшла. І повеліли народу кликати: “Господи, помилуй!” І повезли його, і перехоронили його 20 травня. І коли відспівали літургію, обідали брати всі разом, кожний із боярами своїми, і з любов’ю великою. Управляв тоді Вишгородом Чудин, а церквою — Лазар. І після цього розійшлися по домівках.

В літо 6581 [1073]. Розпалив диявол усобиці між братами цими Ярославичами. І були сварки між ними, були заодно Святослав із Всеволодом проти Ізяслава. І пішов Ізяслав із Києва, Святослав же і Всеволод увійшли в Київ 22 березня і сіли на столі в Берестовому, порушивши заповідь отчу. Святослав же поклав початок вигнання брата, бажаючи більшої влади, адже Всеволода він звабив, намовляючи: “Ізяслав змовився із Всеславом, помишляючи на нас, і, якщо його не випередимо, прожене нас.” І так згострив Всеволода на Ізяслава. Ізяслав же пішов у Ляхи із жінкою і з багатством великим, покладаючись на яке, говорив: “Цим я знайду воїв.” Все це у нього ляхи відібрали і показали дорогу від себе. А Святослав сів у Києві, прогнавши брата свого і порушивши заповідь отчу, а найбільше — Божу. Адже

престѹпивъ заповѣдь отъню, паче же и Божию. Великъ бо єсть грѣхъ престѹпати заповѣдь отца своего: нбо исперва престѹпиша сынови Хамовѣ на землю Сифову, по 400 лѣтъ отмъщеніе прияша отъ Бога; отъ племени бо Сифова сѹть Еврѣи, иже извіша Хананейско племя, вѣсприяша свой жревні и свою землю. И паки престѹпи заповѣдь Исавъ отца своего, и прия убийство; не доброе єсть престѹпати предѣла чюжаго.

Того же лѣта основана высть церковъ Печерская Святославомъ княземъ, сыномъ Ярославимъ, игѹменомъ Федосьемъ, епископомъ Михаиломъ, митрополитѹ Георгиеви тогда сѹщю въ Грѣцѣхъ, а Святославѹ в Києвѣ сѣдящю.

1074 В лѣто 6582. Федоси(и) игѹменъ Печерскый преставися. Скажемъ бо о ѹспеніи его мало. Федосий бо обычай имяше, приходящю бо постъномѹ времени, в недѣлю Масленѹю вечеръ бо, по обычаю, целовавъ братью и поучивъ ихъ, како проводить постъное время въ молитвахъ ноцьныхъ и дневныхъ, и блюстися отъ помыслъ скверныхъ, и отъ вѣсовьскаго насѣянья. “Бѣси бо, рече, всѣвають черноризцемъ, похотѣннѣ лукава, в жагающа емѹ помысли, тѣмъ же врежаемъ бывають имъ молитвы; да приходящая таковыя мысли

великий грѣхъ порушувати заповѣдь батька свого: бо найперші спокусились сини Хамові на землю Сифову, а через чотириста років прийняли помсту від Бога, бо від Сифового племені сѹть євреї, що перебили хананейське плем'я і повернули свій жереб і свою землю. І ще порушив заповѣдь батька свого Исав і був убитий. Недобре переходити чужі межі.

Того ж літа [1073] була закладена церква Печерська князем Святославом, сином Ярослава, игуменом Федосієм, єпископом Михайлом. Митрополит Георгій був тоді в Греках, а в Києві сидів Святослав.

В літо 6582 [1074] Федосій, игумен Печерскый, помер. Розкажемо коротко про його успіння. Федосій звичай мав. З настанням посту у Масляну неділю ввечері, за звичаєм, вітати братію і повчати її, як проводити піст у молитвах нічних і денних, як берегтися від помислів гріховних і від бісівського навіювання. “Адже біси, — говорив, — навіюють черноризцям похотіння лукаві, розпалюючи їхні помисли і тим, буває, шкодять їхнім молитвам. Треба оборонятися, коли приходять такі думки, хресним знаменням, промовляючи таке: “Господи,

възбраняти и знаменнемъ крестнымъ, глаголюще сице: Господи Ісѣ Христе Боже нашъ, помилуй насъ, аминъ; и к снмъ въздержаніе имѣти отъ многаго брашна; въ ѣденїи бо мнозѣ и въ питїи безмернѣ възрастають помисли лукави, помисломъ же възрастъшимъ стваряється грѣхъ. Тѣмже, рече, “противитися вѣсовскому дѣйствѣ и пронырствѣ ихъ, и блюстися отъ лѣности и отъ многаго сна, и бодрѣ быти на пѣніе церковное, и на преданія отецьская, и на почитанія книжная; паче же имѣти во устѣхъ псаломъ Давидовъ подобаеть черноризьцемъ; снмъ прогонити вѣсовское ѹныніе; паче же всего имѣти любовь в себе к мѣншимъ и къ старѣйшимъ покореніе и послушаніе, къ старѣйшимъ же и къ мѣншимъ любовь и наказаніе, образъ бывати собою въздержаніемъ и вѣдѣнїемъ, и хоженіемъ, смиреніемъ; и тако наказывати и мѣншая, ѹтѣшивати я, и тако проводити постъ”. Глаголашеть бо сице: “яко Богъ далъ есть намъ сию 40 дний на очищеніе дѹши; се бо есть десятина отъ лѣта даема Богѹ: дний бо есть отъ года до года 300 и 60 и 5 дний, и отъ сихъ дний десятый день въздаяти Богѹ десятинѹ, еже есть постъ си четырьдесядний, в ня же дни

Ісусе Христе, Боже наш, помилуй нас, аминь.” А до цього ще треба стримувати себе від надмірної їди, бо в надмірній їді і в питті безмірним виростають помисли лукавії, а від зрослих помислів твориться гріх.” А через те, говорив він, “опирайтесь бісівському діянню і пронозливості їхній, і бережіться лінощів і довгого сну, і будьте бадьорі на співання церковне, і на заповіти батьківські, і на читання книжне. А більш усього подобає чорноризцям мати на вустах псалми Давидові, ними проганяти бісівську безнадію. А над усе берегти в собі любов до менших, а до старших — покору і послух, а [старшим] до менших — любов і настанову, бути зразком здержливості, і невсипущості, і трудолюбивості, і покірливості і цьому навчати менших і втішати їх і так проводити піст.” І говорив таке: “Бог дав нам оці сорок днів для очищення душі, а це тільки десятина року, давана Богу, днів-бо від року до року триста і шістдесят і п’ять, і від цих днів віддавать десятий день як десятину Богу — це і є сорокаденний піст, і в ці дні, очистившись, душа празнує світле Воскресіння Господне, радіючи Богу. Бо врем’я посту очищає ум чоловіку. Постування-бо від правіку мало свій прообраз:

очистившеся душа, празнуєть свѣтло Вскресенне Господне, веселящеся о Бозѣ. Постное во время очищаетъ убо умъ челоуѣкъ. Пощение во исперва проображено бысть: Адамъ не вкусити отъ древа единого; пости бо ся Моисѣй дний 40, сподобъ бо ся прияти законъ на горѣ Синаистѣй, и вѣдѣвъ славу Божию; постомъ Самуїла мати роди; постившеся Ниневгитянѣ гнѣва Божия избыша; постився Данилъ видѣнья сподобися великаго; постився Илья акы на небо взятъ бысть, и в пищу породнѣю; постившеся триє отроци угасиша силу огненю; постився Господь дний 40, намъ показа постное время; постомъ апостоли искорениша вѣсовское учение; постомъ явишася отци наши акы свѣтила в мирѣ, и сияють и по смерти, показавше труды великыя и въздѣржанія, яко се и великий Антоній, и Евфимій, и Сава и прочии отци, нхъже и мы поревнѣемъ, братѣ". Сице поучивъ братью и цѣловавъ вся по имени, и тако изидяше из монастыря, возмя малъ коврижекъ; и вшедъ в пещеру и затворяше двери пещеры, и засыпаше пьрьстью, и не глаголаше никомуже; аще ли будяше нужное орудье, то оконцемъ мало бѣсѣдоваше, в субботу или в недѣлю; а по иным

Адам не вкушав [плодів] від дерева единого, постився Мойсей сорок днів, після чого сподобився прийняти закон на горі Сінайській і побачив славу Божу. У піст народила Самуїла мати, постом ниневгитяни гніву Божого позбулися, під час посту Даниїл сподобився видіння великого, постився Ілля, аж доки на небо був узятий для їжі райської; постуючи, три отроки погасили силу огненну; постився Господь сорок днів, показавши нам врем'я посту, постом апостоли викоренили бісівське вчення, з посту постали наші отці [церкви] як світильники світу і сияють і після смерті, з'явивши зразки трудів великих і повстримності, як ото і великий Антоній, і Евфимій, і Сава, і інші отці, їх же і ми ревно наслідуюмо, братія." От так повчивши братію і попросившись із усіма по імені, вийшов із монастиря, взявши кілька коврижок, і ввійшов у печеру, і закрив двері печери, і засипав їх землею, і не розмовляв ні з ким. Коли була до нього необхідна справа, то розмовляв через маленьке віконце у суботу чи неділю, а решту днів перебував у пості і в молитві, дотримуючись строгої повстримності. І прийшов у монастир у п'ятницю напередодні Лазарєвого дня, бо в цей день закінчується сорокаденний піст, що починається від

дни перебуваше в постѣ и въ молитвѣ, и въздержашеся крѣпко. И прихожаше в монастырь в пятокъ наканѣнъ Лазоревъ; в сий во день кончається постъ 40, начинається отъ перваго понедѣльника наставши Федоровѣ недѣлѣ, кончаєть же ся в пятокъ Лазоревъ; а страстная недѣля ѹставлена єсть поститися страсти ради Господня. Федосьєви же пришедшю по обычаю, цѣлова братью и празнова съ ними недѣлю Цвѣтнѣю, и дошедъ великаго дни Въськрешення Господня, по обычаю празновавъ свѣтло, впаде в болезнь. И разболѣвшюся ємѹ дний 5, посемь бывшѹ вечерѹ, и повелѣ изынести ся на дворъ, братья же взяли и на санехъ, и поставиша и прямо церкви; онъ же повелѣ братью собрати всю, братья же ѹдариша в било, и собравшєся вси. Онъ же рече имъ: “братьє моя, и отци мои, и чада моя! се азъ отхожю отъ васъ, якоже яви ми Господь в постъное время, в пещерѣ ми сѹщю, изыити отъ свѣта сего; вы же кого хочете игѹменомъ поставити себѣ, да и азъ благословенне подалъ быхъ ємѹ?”. Они же рекоша ємѹ: “ты єси отець намъ всѣмъ, да єгоже изволиши самъ, то намъ вѹдетъ отець игѹменъ; и послушаємъ єго, яко и тебе”.

першого понеділка Федорової неділі, а закінчується у Лазареву п’ятницю. А у страсну неділю встановлено поститися ради страждань Господніх. Коли ж Федосій, як звичайно, прийшов, вітав братію і святкував із ними Цвітну [вербну] неділю, і дочекався великого дня Воскресіння Господнього, і, як завжди, відсвяткував радісно — і захворів. І прохворів п’ять днів, після цього ввечері звелів винести його на подвір’я, братія ж взяла його на сани і поставила навпроти церкви. Він же повелів скликати всю братію, братія ж ударила в било, і зібралися всі. Федосій же сказав їм: “Братія моя, і отці мої, і діти мої! Оце я відходжу від вас, бо з’явив мені Господь під час посту в печері моїй відійти з цього світу. Ви ж кого хочете поставте собі за ігумена, я б дав йому благословення своє.” Вони ж сказали йому: “Ти отець усім нам, і кого побажаєш сам, той і буде нам отець ігумен, і слухатимемо його, як і тебе.” Отець же наш Федосій рече: “Ідіть і домовтеся без мене, кого хочете, окрім двох із братії — Николи і Гната, із інших, кого хочете, від найстарших і до наймолодших.” Вони ж послушалися його, відійшли трохи від церкви, порадилися і послали двох братів сказати так: “Кого хоче

Отець же нашъ Федосій рече: “шедше кромѣ мене наречете, егоже хочете, кромѣ двою братѣ, Николы, Игната; въ прочиѣхъ кого хочете, отъ старѣйшихъ даже и до меншихъ”. Они же послушавъше его, отступивше мало къ церкви, сдумавше и послаша два брата, глаголюще сице: “егоже изволить Богъ и твоя честная молитва, егоже товѣ любо, того нарци”. Федосій же рече имъ: “да аще отъ мене хочете игумена прияти, то азъ створю вамъ, но не по своемъ изволенню, но по Божию строенью”; и нарече имъ Якова прозвѣтера. Братѣи же не любо бысть, глаголюще: “яко не здѣсть постриглься”; вѣ бо Ияковъ пришелъ съ Летьца с братомъ своимъ Павломъ. И начаша братѣи просити Стефа(на) демествяника, сѣща тогда ученика Федосьева, глаголюще: “яко сесь естъ въздраслъ подъ рѣкою твоею, и о тебѣ послужилъ естъ; сего нынѣ вдай”. Рече же имъ Федосій: “се азъ, по Божию повеленню, нареклъ бѣхъ вамъ Якова; се же вы своею волею створити хочете”. И послушавъ ихъ, и предасть имъ Стефана, да бѣдетъ имъ игуменъ; и благослови Стефана, и рече емѣ: “чадо! се предаю ти монастырь, блюди с опасеньемъ его, якоже устроишъ и въ службахъ, то держи; преданья монастырская

Бог і твоя чесна молитва, хто тобі любий, того назви.” Федосій же рече їм: “Тож коли від мене бажаєте прийняти ігумена, то я дам вам, але не за своїм бажанням, а за Божим урядженням.” І назвав їм Якова пресвітера. Братії це не любо було, говорили “не тут був пострижений”, бо Яків прийшов із Летьця разом із братом своїм Павлом. І почала братія просити Стефана деместв'яникового, тодішнього учня Федосієвого, кажучи: “Цей возріс під рукою твоєю, і в тебе послужив, цього нині дай.” Федосій же їм рече: “Я вам з Божого повеління назначив був Якова, а ви по своїй волі хочете зробити.” Одначе послухав їх і дав їм Стефана, щоб був їхнім ігуменом, і благословив його, і сказав йому: “Дитя моє! От передаю тобі монастир, бережно його охороняй і, як я влаштував його в службах, так і тримай. Заповітів монастирських і уставу не міняй, а роби все по закону і чину монастирському.” І після цього взяли його браття, і віднесли в келію, і поклали його на одрі. І коли настав шостий день і було йому дуже погано, прийшов до нього Святослав із сином своїм Глібом. І коли вони сіли біля нього, сказав йому Федосій: “От і відходжу з цього світу і оце доручаю тобі монастир на догляд, коли трапиться якесь

и устава не измѣняй, но твори вся по законѹ, по чинѹ монастырьскомѹ”. И посемь вземше и братья, и несоша и в кѣлю и положиша и на одрѣ. И шестомѹ дни наставшю, и болнѹ сѹщю велии, приде к немѹ Святославъ съ сыномѹ своимѹ Глѣбомѹ; и сѣдящима има ѹ него, рече емѹ Федосий: “се отхожю свѣта сего, и се предаю ти монастырь на сблюденіе, егда бѹдетъ что смятеніе в немь; се порѹчаю Стефанѹ игѹменьство, не давай его въ обидѹ”. И князь цѣловавъ его, и обѣщася пецися монастыремь, и отънде отъ него. Семомѹ же дни пришедшю, изнемогающю Федосьеви, и призва Стефана и братью, и нача имѹ глаголати сице: “аще по моемь отшествии свѣта сего, аще бѹдѹ Богѹ ѹгодилъ, и приялъ мя бѹдетъ Богъ, то по моемь отшествии монастырь ся начнетъ стронти и прибывати в немь: то вѣжьте, яко приялъ мя естъ Богъ; аще ли по моемь животѣ оскѹдевати начнетъ монастырь, а черноризьци потребами монастырьскими, то вѣдѹще бѹдете, яко не ѹгодилъ бѹдѹ Богѹ”. И се емѹ глаголющю, плакахѹся братья, глаголюще: “отче! моли за ны Господа; вѣмы бо, яко Богъ труда твоего не презрѣ”. И прѣсѣдѣша братья ѹ него тѹ ноць всю; и наставшю дни осмомѹ, въ

сум’яття у ньому. Ігуменство поручаю Стефану, не давай його в обиду.” І князь попросався з ним і пообіцяв пектися про монастир, і пішов від нього. На сьомий день знемагаючий Федосій покликав Стефана і братію і став їм говорити таке: “Якщо після мого відходу з цього світу буду угодний Богові і прийме мене Бог, то після мого відходу монастир почне розбудовуватися і багатіти: ото знайте, що прийняв мене Бог. Якщо ж після моєї смерті почне монастир занепадати, а черноризці не старатися потребами монастирськими, то будете знать, що не вгодив я Богові.” І коли він це говорив, плакала братія, кажучи: “Отче! Моли за нас Господа, бо знаємо, що Бог труда твого не зневажить.” І просиділа братія біля нього всю ту ніч, а наступного, восьмого дня, у другу суботу після паски, о другій годині дня віддав він душу в руки Божі місяця травня у третій день, індикта в одинадцятє літо. І плакала по ньому братія. Федосій же заповів братії покласти його в печері, де з’явив численні труди, і казав таке: “Уночі похороніть тіло моє.” Так вони і зробили. Коли наступив вечір, вся братія взяла тіло його і поклала в печері, провівши з піснеспівами і зі свічами, чесно, на хвалу Господу нашому, Ісусу Христу.

вторюю сѣботѣ по пасцѣ, въ 2 часѣ дни, и предасть дѹшу в рѹцѣ Божии, мѣсяца мая въ 3 день, индикта въ 11 лѣто; и плакашася по немь братья. Бѣ же Федосій заповѣдалъ братѣи положити ся в пещерѣ, идѣже показа трѹды многы, и рекъ сице: “в нощи похраните тѣло мое”, якоже и створиша. Вечерѹ во приспѣвшю, вся братья вземше тѣло его, и положиша и в пещерѣ, проводивъше съ пѣсми, и съ свѣщами, честно, на хвалѹ Господѹ нашемѹ Исѹ Христѹ.

Стефанѹ же предержацию монастырь, и блаженное стадо, яже бѣ совокѹпилъ Федосій, таки черноризци аки свѣтила в Руськой земли сияхѹ: ово бо бяхѹ постъници, овни же на бдѣнне, овни же на кланяние коленьное, овни же на пощение чересъ день и чересъ два дни, овни же ядахѹ хлѣбъ с водою, ннии же зелье варено, а друзни в любви пребывающе, мѣншии покоряющеся старѣйшимъ, не смѣюще пред ними глаголати, но все с покорениемъ и с послушаниемъ великомъ; и такоже и старѣйшини имяхѹ любовь к меншимъ, наказухѹ и, ѹтѣшающе, аки чада възлюбленая. Аще который братъ впадетъ в кое люво согрѣшение, и ѹтѣшахѹ и, и епитимью единого брата раздѣляхѹ 3-е, или 4 за великѹю любовь:

Коли ж Стефан управляв монастырем і блаженным стадом, що його зібрав Федосій, таки черноризці подібно світильникам в Руській Землі сияли: одні-бо були постники, другі ж у старанні, інші — у колінопоклонінні, ще інші постилися через день і через два дні, другі ж їли хліб з водою, інші — варені овочі, а всі в любові пробували: молодші корилися старшим, не сміли перед ними говорити, а все з покірністю і з послухом великим. А також і старшії мали любов до молодших, навчали їх, утішали, як дітей возлюблених. А коли хто-небудь із братів впадав у яке-небудь прогрішіння, його втішали і епітимію, накладену на одного брата, розділяли трое і четверо в знак великої любові; така була любов у тій братії і воздержаніє

такова бо бѣше любовь в братѣи той, и вѣдержаніе велико. Аще братъ етеръ вѣнъ идяше изъ монастыря, и вся братья и мяхѹ о томъ печаль великѹ, и посылають по нь, приводяхѹ брата къ монастырю; и шедше вси поклоняхѹся игѹмену, и ѹмолять игѹмена, и принимахѹ в монастырь брата с радостію. Тацѣи бо бѣша любовници и вѣздѣръжници, отъ нихъ же намѣню нѣколико мѹжь чюдныхъ. Первый Дѣмьянъ прозвѣтеръ: бѣше постыникъ и вѣздѣръжникъ, яко развѣе хлѣба и воды ясти емѹ до смерті своеѣ. Аще бо коли кто принесяше дѣтищъ боленъ, кацѣмъ люво недѹгомъ одѣръжимъ, приношахѹ в монастырь, или свѣршенъ человекъ, кацѣмъ люво недѹгомъ [одѣръжимъ], прихожаше в монастырь къ блаженомѹ Федосьевѣ: и повелѣваше семѹ Демьянѹ молитвѹ творити надъ болящимъ; и авѣе створяше молитвѹ и масломъ святымъ помазаше, и авѣе исцѣлѣвахѹ приходящѣи к немѹ. Единною же емѹ разволѣвшюся, конѣць прияти лежащю емѹ в болести, и приде к немѹ ангелъ въ образѣ Федосьевѣ, дарѹя емѹ царство небесное за труды его; посемъ же приде Федосій з братѣю, и сѣдоша ѹ него, ономѹ же

велике. Якщо один із братії раптово залишав монастир, вся братія була тим вельми опечалена, посилали за ним, приводили брата в монастир і йшли всі з поклоном до ігумена, і вмоляли його, і приймали [знову] брата у монастир із радістю. От такі були дружні і стримані, із них назову кілька мужів дивовижних.

Перший — Дем’ян Пресвітер: був постник і воздержник, що, окрім хліба і води, нічого більше не їв до смерті своєї. Якщо ж коли хтось приносив хворе дитя, якоюсь недугою пойняте, в монастир, чи дорослий чоловік, якою-небудь недугою пойнятий, приходив у монастир до блаженного Федосія, — тоді наказував він цьому Дем’янові творити молитву над хворим. І як тільки помолиться і елеєм святим помаже, — негайно ізцілялися ті, що приходили до нього. Коли ж одного разу Дем’ян розхворівся і лежав у болісті, кінця чекаючи, прийшов до нього ангел в образі Федосія, даруючи йому царство небесне за труди його. Потім уже прийшов Федосій з братією і сиділи у нього, а він, знемагаючи, подивився на ігумена і рече: “Не забувай, ігумене, що ти мені вночі обіцяв.” І зрозумів Федосій великий, яке видіння бачив, і рече йому: “Брате

изнемогающе, възрѣвъ на игумена и рече: "не забывай, игумене, еже ми еси ночесь овѣщалъ"; и разумѣ Федосий великий, яко видѣние видѣ, и рече ему: "брате Дѣмьяне! еже ти есмь овѣщалъ, то ти буди". Онъ же смѣживъ очи, и предасть дѣхъ в рѣцѣ Божии; игуменъ же и братья похорониша тѣло его. Також и другъ братъ, именемъ Еремѣй, иже помняше крещенне земли Руськой. Сему даръ данъ отъ Бога: проповѣдаше (и) провидѣ будущая, и аще кого видяше в помышлении, обличаше втайнѣ и наказаше влюстися отъ дьявола; аще который братъ мысляше изыти из монастыря, узряше и, пришедъ к нему, и обличаше мысль его и утѣшаше брата; и аще кому речаше, либо добро, либо зло, свывашеться старцево слово. Бѣ же и другъ братъ, именемъ Матфѣй: той бѣ прозорливъ. Единою ему стоящу въ церквѣ на мѣстѣ своемъ, и възведе очи свои, и позрѣ по братьи, иже стоятъ поюще по обѣи сторонама, и видѣ обходяще бѣса, въ образѣ Ляха, в лѣдѣ, носяща въ приполѣ цвѣтокъ, еже глаголетъся лѣпокъ. И обходя подлѣ братью, взимая из лона цвѣтокъ, и вѣржаше на кого либо: аще приляше къму цвѣтокъ поющихъ отъ братья, и тѣ мало стоявъ и

Дем'яне! Що я тобі обіцяв, те тобі буде." Він же закрити очі і віддав дух в руки Божії. Ігумен же і братія похоронили тіло його.

Також і другий брат був, на ймення Єремій, що пам'ятав хрещення землі Руської. Йому був даний дар від Бога: провіщати і передбачати майбутнє, і коли бачив когось в задумі, виказував [його задуми] віч-на-віч і наказував берегтися диявола. Коли якийсь брат намислював піти із монастиря і [Єремій] бачив його, то приходив до нього і виявляв [задум його] і втішав брата. І якщо кому говорив, чи добре, чи погане, збувалося старцеве слово.

Був і другий брат, ім'ям Матвій: цей був прозорливий. Одного разу, коли він стояв у церкві на місці своєму і підняв очі свої, обвів ними братію, що стояла, співаючи, з обох боків, і побачив, що братію обходить біс у образі ляха, в плащі, носив у приполі квітку, що називається ліпок. І обходячи побіля братію, біс виймав із-за пазухи квітку і кидав на кого-небудь. Якщо квітка прилипала до кого-небудь із братів, що співали, той, грохи постоявши із розслабленим розумом, шукав яку-небудь причину, виходив із церкви, ішов у келію, і спав, і не вертався в церкву до кінця

раслабевъ ѹмомъ, винѹ створивъ какѹ любо, исходяше изъ церкви и шедъ в кѣлью, и спаше, и не възвратяшеся въ церковь до отпѣтья; аще ли верже на дрѹгаго, и не припляше к немѹ цвѣтокъ, стояше бо крѣпко въ пѣньи, дондеже отпояхѹ ѹтреню, и тогда идяше в кѣлью свою; и се видя старѣць, повѣда братъи своей. И пакы же сий старѣць виде се: по обычаю бо семѹ старцю отстоявшю ѹтреню, братъи отпѣвши заѹтреню предъ зорями, идоша по кѣльямъ своимъ, сий же старѣць исхожаше изъ церкви. Идѹщю же емѹ единою, и сѣде почивая подъ биломъ, бѣ бо кѣля его подале церкви, и види се, акы толпа поиде отъ вратъ; и възведе очи свои, видѣ единого сидяща на свиньи, а дрѹгья текѹщи около его. И рече имъ старѣць: “камо идете?” и рече бѣсѹ сѣдя на свиньи: “по Михалѹ по Толбоковича”. Старѣць знаменася крестнымъ знаменемъ, и приде в кѣлью; и бысть свѣтъ, и разумѣ старѣць, и рече кѣлѣйникѹ: “иди, въспроси, есть ли Михаль в кельи?” и рѣша емѹ: “яко въскочилъ есть чресъ столпѹе по заѹтрѣни”. И повѣда старѣць видѣние се игѹменѹ и всей братъи. При семъ бо старѣци Федосий преставилъся, и бысть Стефанъ игѹменъ, и

служби. Коли ж кидав на другого, і квітка до нього не прилипала, той стояв міцно у співі, доки відспівають утренью, і тоді йшов у келію свою. І це бачив старець, повідав братії своїй. Іще цей старець бачив таке: як завжди, він відстояв заутреню, братія, відспівавши заутреню до світанку, пішла по своїх келіях, а цей старець [останнім] виходив із церкви. Ішов він один і сів спочити під билом, бо його келія була далеченько від церкви, і от бачить, ніби натовп іде від воріт. Він підвів очі свої і побачив одного [чоловіка] верхи на свині, а другі пропливали поруч із ним. І рече їм старець: “Куди йдете?” І рече біс, сидячи на свині: “По Михалѹ по Толбоковича.” Старець осінився хресним знаменням і пішов у келію. І коли розвиднилось, і зрозумів старець [в чому справа], і рече келійникові: “Піди, запитай, чи в келії Михаль?” І сказали йому: “Щойно, після заутрені, перескочив через огорожу.” І розповів старець про це видіння игуменові і всій братії. При цьому старці Федосій помер, і був Стефан игуменом, а після Стефана Никін, а цей старець все ще жив. Стояв він якось на заутрені, піднімає очі свої, щоб побачити игумена Никона, і бачить: стоїть осел на игуменовому місці, і зрозумів, що

по Стефані Никонъ, и семѸ старцю и еще сѸцю. Единою емѸ стояцю на заѸтрени, възведе очи свои, хотя видити игѸмена Никона: и видѣ осла стояща на игѸмени мѣстѣ, и разѸмѣ, яко не вьсталъ есть игѸменъ. Такожє ина многа видѣння провидѣше старѣць сѸй, почи въ старости добрѣ в манастырѣ семь. Яко се бысть дрѸгый черноризецъ, именемъ Исакій: яко еще сѸцю в мирьскомъ житьи, богатѸ сѸцю емѸ, бѣ бо кѸпецъ родомъ Торопчанинъ, и помысли быти мнѸхомъ, и раздая имѣнне свое трѣбѸющимъ и по манастыремъ, иде къ великомѸ Антонию в пещерѸ, моляшеся емѸ, дабы створилъ черноризьцемъ; и приятъ и Антоний, и возложи на нь порты чернѣцькиѣ, и нарече имя емѸ Исакій, бѣ бо имя емѸ мирьское Чернь. Сий же Исакій вьсприя житье крепко: облѣчеся въ власяницу, и повелѣ кѸпити собѣ козелъ, и одерти мѣшькомъ козелъ и возвлече и на власяницу, и осьше около его кожа сыра; и затворися в пещерѣ, въ единой Ѹлиці, въ кѣльницѣ малѣ, яко 4 лакотъ, и тѸ моляше Бога беспрестани день и ноць со слезами; бѣ же яденне его проскѸра одина, и таже чресъ день, и воды в мѣрѸ пьяше. Приношаше же емѸ великий Антоний, и подаваше

игумен ще не став на свое місце. Також багато інших видінь провидів цей старець і спочив у глибокій старості в цьому монастирі.

А був ще інший чорноризець, іменем Ісакій. Коли ще був у світському житті, багатий був, купець, походив із Торопця. І намислив стати монахом, і роздав майно своє тим, хто його потребував, і монастирям, і пішов до великого Антонія в печеру з молитовною просьбою, аби постриг його в чорноризці. І прийняв його Антоній, і одягнув його в одягу чернецьку, і дав ім'я йому Ісакій, а світське ім'я мав Чернь. Цей Ісакій прийняв життя суворе, облачився у власяницю і повелів купити йому козла, обідрав шкуру мішком і натягнув її на власяницю, і висохла на ньому шкура сыра. І зачинився в печері, в одному із проходів, у келії маленькій на чотири лікті, і там молився Богу безперестанно вдень і вночі зі сльозами. З'їдав він по одній проскурі через день і воду в міру пив. Приносив же йому великий Антоній і подавав через віконце, в якому могла вміститися лише рука; і так приймав [від Антонія] їжу. І жив він так сім років, не вилазячи на світло, навіть на ребра не лягав, а лише сидів, дуже мало спав. І одного разу, за звичаєм, з настанням вечора він почав кланятися,

оконьцемь емѹ, яко ся вмѣстѣше рѹка: и тако принимаше пицю. И того створи лѣтъ 7: на свѣтъ не вылазя, ни на ребрехъ лежа, но сѣдя мало принимаше сна. И единою, по обычаю, наставшю вечерю, и поча кланятися, поя псалмы, оли до полѹнощи; и яко стрѹдѣшеться, сѣдѣше же на сѣдалѣ своемь. И единою же емѹ сѣдѣцю, по обычаю, и свѣцю ѹгасившю, и внезапно свѣтъ восня, яко солнце въ пецерьѣ, яко зракомъ внимаѣ челоуѣкъ; и пондоста двѣ ѹноши к немѹ прекрасна, и блистася лице има яко и солнце, и глаголаста к немѹ: “Исакье! вѣ есвѣ ангела, а се идеть к тобѣ Христосъ съ ангелы”. И въставъ Исакий видѣ толпѹ, и лица ихъ паче солнца, и единъ посреде ихъ, и сьяхѹ отъ лица его паче всихъ; и глаголаста емѹ: “Исакье! то ти Христосъ; падъ поклонися емѹ”. Онъ же не разѹмѣ вѣсовьскаго дѣйства, ни памяти перекреститися; выстѹпя поклонися, акы Христѹ, вѣсовьскомѹ дѣйствѹ. Бѣси же кликнуша и рекоша: “нашь еси ѹже, Исакье”; и въведоша и в кѣльницю, и посадиша и, и начаша садитися около его, (и бысть) полна келья [и] ѹлица Печерьская. И рече единъ отъ вѣсовъ, глаголемый Христосъ: “возмите сопѣли, и бѹбны, и гѹсли, и ѹдаряйте ать ны Исакье съпляшетъ”. И ѹдаривша в

співаючи псалми майже до півночі. І коли натрудився, сидів на сидінні своєму. І одного разу, коли він, як звичайно, сів і загасив свічу, йому несподівано світ возсіяв, наче сонце в печері, осліплюючи зір людський. І підійшли до нього двоє юнаків прекрасних із сяючими, як сонце, лицями, і сказали йому: “Ісакію, ми — ангели, а там йде до тебе Христос із ангелами.” І встав Ісакій, побачивши натовп і лиця їхні, кращі за сонце, а лице одного з них сяяло більше за всіх. І сказали йому: “Ісакію! Оце тобі Христос, впади, поклонися йому.” Він же не зрозумів, що то бісівське дійство, і забув перекреститися, встав і поклонився, як Христові, бісівському дійству. Біси ж загорлали і рекли: “Ти уже наш, Ісакію!” І ввели його в келійку, і посадили його, і почали самі розсідатися побіля нього, і була повна келія, і весь прохід печерний. І рече один із бісів, якого називали Христос: “Візьміть сопілки, і бубни, і гуслі, і грайте, хай нам Ісакій затанцює.” І заграли біси на сопілках, на гусях, на бубнах, і стали грати Ісакію. І, стомивши його, залишили ледве живого і відійшли, насміявшись над ним.

На другий день, тільки-но розвиднилося і настав час вкушати хліб, прийшов до віконця Антоній, як завжди, і сказав: “Благослови, отче Ісакію!” І не

сопѣли, и въ гусли, и въ бѣбни, и начаша имъ играти; и ѹтомивше и, оставиша иле жива сѹщи, и отъидоша, порѹгавшеся емѹ. Заѹтра же бывши свѣтѹ, и пріспѣвшю вкѹшению хлѣба, и приде Антоний къ (о)концю по обычаю, и глагола: “благословн, отче Исакѣ!” и не бысть гласа, ни послушання; и многажды глаголя Антоний, и не бысть отвѣта; и глагола Антоний: “се ѹже яко преставилъся есть”. И посла в манастирь по Федосья и по братью. И откопаше, гдѣ бѣ загражено ѹстье, и пришедше и взяша и, мняще и мертваго, и вынесъше положиша и предъ пещерою; и ѹзрѣша яко живъ есть, и рече игуменъ Федосий: “яко се имать отъ бѣсовьскаго дѣйства”; и положиша и на одрѣ; и слѹжаше около его Антоний. В то же время приключися Изяславѹ прити из Ляховѹ, и нача гнѣватися Изяславѹ на Антония изо Всеслава; и приславѹ Святъславѹ, нощью поя Антония к Черниговѹ. Антоний же пришедѹ къ Черниговѹ, и възлюби Болѹдинѹ горѹ, и ископавѹ пещерѹ, и тѹ вселися; и есть манастирь святоѹ Богородицѹ, на Болдинахѹ горахѹ, и до сихѹ дний. Федосий же ѹвѣда, яко Антоний шелѹ къ Черниговѹ, и шедѹ с братьею възя Исакѣя, и принесе къ собѣ в кѣлью и слѹжаше около его;

було ні слуху, ні духу. І многократно кликав Антоній, і не було відповіді. І сказав Антоній: “От він уже й помер.” І послав у монастир за Федосієм і братією. І відкопали вони засипаний вхід, ввійшли і взяли Ісакія, вважаючи, що він мертвий, винесли і поклали його перед пещерою. І побачили, що він живий. І сказав ігумен Федосій: “Це трапилося через бісівські дії.” І поклали його на одрі, і став доглядати його Антоній.

У той час приключилося Ізяславу повернутися із Ляхів, і почав гніватися Ізяслав на Антонія через Всеслава. І прислав Святослав, і забрав уночі Антонія до Чернігова. Коли Антоній прибув до Чернігова, то возлюбив Болдину гору, і викопав пещеру, і поселився там. І стоїть монастир святої Богородиці на Болдиних горах і до наших днів, Федосій же довідався, що Антоній пішов у Чернігів, і пішов із братією, і взяв Ісакія, і переніс до себе в келію, і доглядав його, бо був він настільки немічний тілом і розумом, що не міг ні перекинутися з боку на бік, ні встати, ні сісти, а лежав на одному боці і справляв нужду під себе, так що черви кишіли під ребрами в нього від нечистот. Федосій же сам своїми руками обмивав і перевдягав його і робив це біля нього протягом двох літ.

вѣ бо раславленъ тѣломъ и
 ѹмомъ, яко немоци емѹ
 обратитися на другѹю странѹ,
 ни встати, и ни сѣднѣти, но
 лежа на единой странѣ, и подѣ
 ся поливаше многажды, и червѣ
 кыняхѹся подѣ бедрѹ емѹ с
 мочення. Федосий же самъ
 своимъ рѹкама омываше и
 сѣтряпашеть и; за 2 лѣтъ
 створи се около его. Се же высть
 чудно и дивно: яко за двѣ лѣтъ
 лежа сий, ни хлѣба вкуси ни
 воды, ни отъ какаго брашна, ни
 отъ овоща, ни языкомъ
 проглагола, но нѣмъ и глухъ
 лежа за 2 лѣтъ. Федосий
 моляшеть Бога за нь, и молитвѹ
 творяшеть над нимъ ноць и
 день, дондеже на 3-ее лѣто
 проглаголавъ, и слыша, и на
 ноги нача вставати акы
 младенѣць, и нача ходити. И не
 брежаше къ церкви ити, но
 нѹжею привлечохѹть его къ
 церкви и тако помалѹ научиша
 и; и посемъ научися и на
 тряпезницу ходити, и посажеше
 и кромѣ братья, и положи хѹ
 предъ нимъ хлѣбъ, и не взимаше
 его, олны вложити бѹдѹше в
 рѹцѣ емѹ. Федосий же рече:
 “положите хлѣбъ предъ нимъ и
 не вкладайте в рѹцѣ емѹ, ать
 самъ ясть”, и небреже за недѣлю
 ясти, и помалѹ оглядавѣся
 кѹшавше хлѣба; и тако научися
 ѣсти; и тако избави и Федосий
 отъ козни дьяволя и отъ
 прелѣсти. Исакій же въсприя

То було дивне чудо, що за
 два літа лежання він ані хліба
 не вкусив, ані води, ані будь-
 якої їди, ні овочів, ані язиком
 не поворухнув, а німий і глухий
 лежав два літа. Федосій молив
 бога за нього, і молився над ним
 ніч і день, аж доки на третє літо
 заговорив, і почув, і на ноги почав
 зводитися, як маля, і почав
 ходити. Але не хотів іти до
 церкви, а силою приводили його
 до церкви, і так потроху привчили
 його, а потім навчився і в
 трапезную ходити, а саджали
 його окремо від братії, і клали
 перед ним хліб, і не брав його,
 хіба коли вкладали йому в руки.
 Федосій же сказав: “Покладіть
 хліб перед ним і не вкладайте в
 руки йому, хай сам їсть.”
 І не хотів цілий тиждень їсти, і
 потроху, оглядаючись, від-
 кушував хліба, і так навчився
 їсти, і так Федосій звільнив
 його від підступів і спокуси
 дияволя. Ісакій же [знову]
 взявся завзято до жорстокого
 воздержанія. Коли ж помер
 Федосій і на його місце став
 Стефан, Ісакій сказав: “От тобі
 вже вдалося обдурити мене,
 дияволе, коли я сидів на одному
 місці, а тепер я вже не зачинюся
 в печері, але маю перемогти тебе,
 ходячи в монастирі.” І одяг-
 нув власяницю, а на власяни-
 цю — свиту вовняну, і почав
 юродствувати, і почав помагати
 поварам і варити на братію.

дєрьзновєннє и вьздєржаннє жєстєко. Фєдєсью жє прєставившюся, и Стєфанъ в нєго мѣсто бывшю, Исакій жє рєчє: “сє ўжє прєльстилъ мя єси, дьяволє, сѣдяща на єдиномъ мѣстѣ; а ўжє нє имамъ затворитися в пєщєрѣ, но имамъ тѣ повѣдити ходѣ в манастирѣ”. И облєчєся в власяницю, и на власяницю свитѣ вотолянѣ, и нача ўродьство творити; и помагати нача поваромъ и варити на братью. И на заўтрєнєю ходѣ прєжє вснхъ, и стояшє крѣпко и нєдвигно. Єгда жє приспѣяшє зима и мрази лютни, и сьтояшє вь правошняхъ вь черєвнхъ и вь прєтоптаныхъ, якє примѣрьзняшє нєзи єго кь камєни, и нє двигнѣшє ногами, дондєжє отпояхъ заўтрєнєю. И по заўтрєннєи идѣшє в поварницю, и прєготовашє огнь, и водѣ, и дрєва, и приходяхъ прочии повари отъ братья. Єдинъ жє поваръ такожє бѣ и мєнємъ Исакій, и рєчє посмихѣяся Исакьн: “онє сѣдитъ вранъ черный, иди, и ми єго”; онъ жє поклонився ємѣ до зємли, и шєдъ я врана и принєсє ємѣ прєдє всми повары, и ўжасошасѣ, и повѣдаша игѣмєнѣ и братьи; и начаша и братья чтити. Онъ жє, нє хотѣ славы чєловѣчєскыя, и нача ўродьствовати, и пакостити нача ово игѣмєнѣ, ово братьи,

І на заўтрєнєю приходив ранішє за всіх, і стояв тєрдє і нєрушно. Коли ж надходила зима і морєзи люті, стояв у шкарбанах дїрявих і прєтоптаних, щє ї ноги їго прємерзали до камєня, а він ані ногою нє поворухнє, доки нє відспівають заўтрєнєю. А після заўтрєні ішов у поварницю і прєготовляв огнь, і водє, і дрєва, доки прїйдуть інші повари від братії. Один із поварів також був на ім'я Ісакій і сказав якєсь, посміхѣючись, Ісакію: “Онє сидить ворон чорний, іди, візьми їго.” Він жє поклонився їмє до зємли, і пішов, узѣв ворона і приніс їмє на очах у всіх поварів, і ті прїйшли в жѣх, і розповіли ігѣмєнові ї братії. І почала братія шанувати їго. Він жє, нє бажаючи слави людськєї, почав юродствовати, і почав капєстї робити то ігѣмєнові, то братії, то мирянам, а дєякі дари їмє давали. І почав він по світі ходити, прєдєвжєючи юродствовати. І посєлився він у пєчєру, дє ранішє жив, — Антоній на той час уже помер, — і збирѣв до сєбє юних, і покладав на них облачєннє чернєцькє, за щє від ігѣмєна Никона мав побєї або ї від батьків тих дїтєй. Він жє сє тє терпів, прїймав побєї і прєносив і наготє, і холєд удєнь і вночі. Однєї нєчі розпалив він піч у хатинці біля пєчєри, і розгорілася піч, бо була вєтхѣ, і

ово мирьскымъ челоуѣкомъ, дрѹзни же дары емѹ даяхѹ; и поча по мирѹ ходити, такоже ѹродомъ ся творя. И вселися в пещерѹ, в нейже преже былъ, ѹже бо бѣ Антоний преставилъся; и совокупи совѣ ѹныхъ, и вьскладаше порты чернѣцькыя, да ово отъ игѹмена Никона раны принимаше, ово ли отъ родитель дѣтськихъ; сесь же то все терпяше, и подѣнимаше раны и наготѹ, и стѹдень, день и ноць. Вь единѹ бо ноць вьжегъ пещь во истопцѣ пещеры: и яко разгорѣся пещь, бѣ бо ѹтла, и нача пылати пламень ѹтлизнами; ономѹ же нѣчимъ заложити, и вьстѹпле на пламень ногама босыма, дондеже изгорѣ пещь, и слезе. Ина много повѣдахѹ о немъ, а дрѹгомѹ и самовидци выхомъ. И тако взя повѣдѹ на бѣсовьскыя силы, яко и мѹхъ ни во что же нямаше ѹстрашения ихъ, и мечтання ихъ; глаголашеть бо к нимъ: “аще бо мя бѣсте первое прельстилѣ, понеже не вѣдахъ козний вашихъ и лѹкавства; нынѣ же нямъ Господа Іса Христа Бога нашего и молитвѹ отца нашего Федосья, надѣюся на Христа, нямъ повѣдити васъ”. И многажды бѣси пакости дѣахѹ, и глаголахѹ емѹ: “и нашъ еси, поклонилъся еси нашемѹ старѣйшины и намъ”; онъ же глагола н.мъ: “вашъ

почав огонь пробиватися щілинами, а йому нічим було закласти, так він ступив на вогонь ногами босими і зліз, аж як перегоріла піч. І багато іншого розказують про нього, а дечому я сам був очевидцем. І так, одержавши перемогу над бісівськими силами, як над мухами, ні за що мав погрози їхні і ману, і говорив до них: “Хоч ви мене спочатку і обдурили, оскільки не знав каверз ваших і лукавства, то нині маю з собою Господа Ісуса Христа Бога нашого і молитву отца нашого Федосія; надіюся на Христа і маю перемогти вас.” І багато разів біси капості йому робили і говорили до нього: “Ти наш, ти поклонився нашому старійшині і нам.” Він же відповідав їм: “Ваш старійшина — Антихрист, а ви — біси”, і хрестився, і вони щезали. Інколи ж знову вночі приходили до нього і страху йому нагнали видіннями, неначе багато народу з мотиками і кирками говорять: “Розкопаємо печеру оцю і оцього тут загребемо.” Він же відповідав їм: “Коли б ви були люди, то ви б ходили вдень, а ви — тьма і у тьмі ходите”, — і осіяв себе хресним знаменням, і вони щезали. Другого разу настрашували його в медвежому образі, інколи лютим звіром, інколи ж волон, чи то змії повзуть до нього, чи то жаби і

старѣйшина естъ Антихръсть, а вы бѣси есте", и перекрѣстися; и тако ищезняху. Овогда же ли паки в ноци прихожаху к нему, и страхъ ему творяще ово въ мечтѣ, яко се многъ народъ с мотыками и с лыскари, глаголюще: "раскопаемы пещеру сию и сего зде загревемъ"; и нини же глаголаху: "бѣжи, Исакъе, хотятъ тя загрести"; онъ же глаголаше к нимъ: "аще бысте человекъ былъ, то въ день бысте ходили, а вы есте тма, во тмѣ ходите", и знаменася крестнымъ знаменемъ; они же ищезняху. А дръгойчи страшахуть и во образѣ медвѣжьи, овогда же лютомъ звѣремъ, овогда же воломъ, ово ли змяя ползаху к нему, ово ли жабы, и мыши и всякъ гадъ. И не возмогоша ему ничьтоже створити, и рекоша ему: "Исакій! повѣдилъ ны еси". Онъ же рече: "якоже и вы первѣе мене повѣдили есте, въ образѣ Ісѣ Христовѣ и въ ангельскомъ, недостойнѣ суще того видѣння; то первое являетеся въ образѣ звѣрному и скотъемъ, змяями, и гадомъ, аци же и сами бысте, сквѣрни, зли въ видѣньи"; и абье погывоша бѣси отъ него, и оттолѣ не бысть ему пакости отъ бѣсовъ. Якоже самъ повѣдаше: "яко се бысть ми за три лѣта брань си". И потомъ нача крѣплѣе жити и въздержанне имѣти, пощенье и бдѣние; и тако живущю ему,

миші, і всіякі гади. І не могли йому нічого зробити, і сказали йому: "Ісакій! Ти переміг нас!" Він же сказав: "Ви мене спочатку перемогли в образі Ісуса Христа і в ангельському образі, недостойні того видіння, то знову являєтеся в образі звіринному і скотському, змяями і гадами, якими насправді і є, скверні, злі на вигляд." І враз щезли біси від нього, і відтоді не було йому пакості від бісів. Якось і сам оповідав: "Що це за війна була у мене з ними три роки." І потім почав впевненіше жити і дотримувався воздержання, посту і старання. І так живучи, закінчив дні свої. Розхворівся в печері, і перенесли його, хворого, в монастир, і на восьмий день помер у Бозі. Ігумен же Іван і братія прибрали тіло його і похоронили.

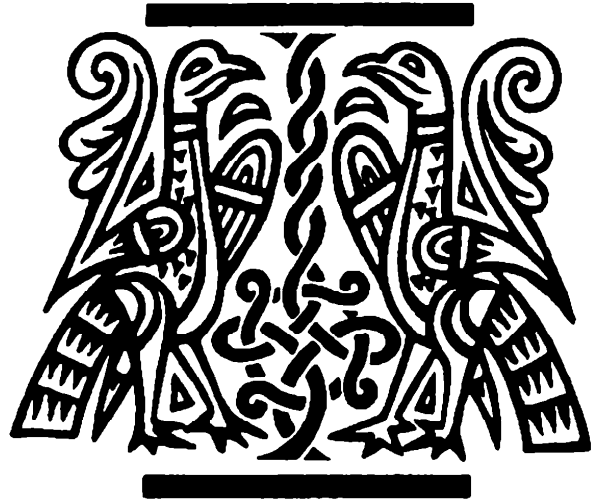
Такі-от були чорноризці Федосієвого монастиря, що сяють і після смерті подібно світилам, і молять Бога за сущу на цьому світі братію, і за мирську братію, і за приносящих на монастир, в якому і нині живуть добродійним життям всі разом у співах, і в молитвах, і в послусі на славу Богові всемогутньому і Федосієвими молитвами оберігаються, йому ж і слава в віках, амінь.

сконча житъе свое. И разболѣся в пещерѣ, и несоша и болна в монастырь, и до осмаго дни скончася о Господѣ; игуменъ же Иванъ и братья спрятавшѣ тѣло его, и погребоша и. Тацѣ же бѣша чернорисци Федосьева монастыря, иже сияють и по смерти яко свѣтила, и молятъ Бога за здѣ сѣщюю братью, и за приносящия в монастырь, и за мирскѣю братью, въ немже и нынѣ добродѣтельно житъе живѣть, и овѣще вкѣпѣ, въ пѣньихъ и въ молитвахъ и в послушаньихъ, на славу Богу всемогущому, и Федосьевами молитвами соблюдаемѣ, ему же слава въ вѣкы, аминь.

1075 В лѣто 6583. Почата бысть церкви Печерская надъ основаньемъ Стефаномъ игуменомъ: изъ основанья бо Федосий поча, а на основаньи Стефанъ поча; и кончана бысть на третее лѣто, мѣсяца юля въ 1 день.

В се же лѣто придоша послы из Немець къ Святославу; Святославъ же величашеся, показа имъ богатство свое; они же видивше бещисленое множество золота, и сребра, и паволокъ, рѣша: “се ни во что же есть, се бо лежитъ мертво; сего сѣть смѣтье лѣчьше, мѣжи бо доицѣть и болша сего”. Сице ся похвали Езекий, царь Юдѣйский, к посломъ царя Асѣрийска, егоже вся взята

В літо 6583 [1075]. Почав будувати ігумен Стефан церкву Печерську на основі, яку заклав Федосій, а на тій основі Стефан почав. І закінчили будувати на третій рік місяця липня в перший день.

Цього ж літа приходили послы із Німець до Святослава. Святослав же величався, показав їм багатство свое. Вони ж, як побачили незчисленну кількість золота, і срібла, і паволок, сказали: “Це ніщо, бо воно лежить мертво, сміття. Краще за це — мужі, які можуть добути і більше цього.” Так похвалився Езекій, цар Іудейський, перед послами царя Ассирійського, у якого все було взято у Вавилон,

выша 8 Вавилоня; тако и по сего смерти все нмѣнье расъсыпашася разднь.

1076 В лѣто 6584. Ходи Володимерь, сынъ Всеволожь и Олегъ Святъславль Ляхомъ в помочь на Чехы.

В се же лѣто преставися Святославъ, сынъ Ярославль, мѣсяца декабрия въ 27, отъ рѣзанья желве, и положенъ бысть 8 Спаса; и сѣде по немъ Всеволодь на столѣ, мѣсяца генваря въ 1 день.

В се же лѣто родися 8 Володимера сынъ Мьстиславъ, внукъ Всеволожь.

1077 В лѣто 6585. Понде Изяславъ с Ляхы, Всеволодь же понде противу емъ. И бывшю Всеволодъ, сѣде Борисъ в Черниговѣ мѣсяца мая 4 день, бысть княженья его дний 8, и бѣжа Тмутороканю к Романовѣ. Всеволодь же взынде противу брату Изяславу на Волинь, и створи миръ, и пришедъ Изяславъ сѣде в Киевѣ, мѣсяца іюля 15 день; Олегъ же Святославль сынъ, бѣ во Всеволода в Чернѣговѣ.

1078 В лѣто 6586. Бѣжа Олегъ, сынъ Святославль, Тмутороканю отъ Всеволода, мѣсяца апреля въ 10 день.

В се же лѣто 8бьенъ бысть Глѣбъ, Святославль сынъ, в Заволочьи. Бѣ же Глѣбъ

так і після смерті Єзекія все майно його розсипалося в прах.

В літо 6584 [1076]. Ходили Володимир, син Всеволода, і Олег Святославич допомагати ляхам проти чехів.

Цього ж літа помер Святослав, син Ярослава, 27 грудня від розрізання пухлини, і похоронили його у [церкві святого] Спаса [в Чернігові], а після нього сів на стіл Усеволод місяця січня в перший день.

Цього ж літа народився у Володимира син Мстислав, внук Всеволода.

В літо 6585 [1077]. Пішов Ізяслав із ляхами, Всеволод же вийшов проти нього. За Всеволода сів Борис [син Вячеслава] у Чернігові місяця гравня в четвертий день, і прокняжив вісім днів, і втік у Тмуторокань до Романа. Всеволод же вийшов назустріч братові Ізяславу на Волинь і уклав мир. І прийшов Ізяслав, і сів у Києві місяця липня в п'ятнадцятий день. Олег, син Святослава, був у Всеволода в Чернігові.

В літо 6586 [1078]. Утік Олег, син Святослава, від Всеволода у Тмуторокань 10 квітня.

Цього ж літа був убитий Гліб, Святославів син, у Заволоччі. Був же Гліб милостивий до

милостивъ на вбогня и страньнолюбивъ, тщанье имѣя къ церквамъ, теплъ на вѣрѹ и кротокъ, взоромъ красенъ; его же тѣло положено бысть в Черниговѣ за Спасомъ, мѣсяца іюля 23 день. Сѣдящѹ в него мѣсто Святополкѹ в Новѣгородѣ, сынѹ Изяславу, Ярополкѹ сѣдящю ѹ Смоленьска, приведе Олегъ и Борисъ поганья на Рускѹю землю, и поидоста на Всеволода с Половцѣ. Всеволодъ же изонде противѹ има на Сѣжици, и повидиша Половцѣ Русь, и мнози ѹбьени быша тѹ: ѹбьенъ бысть тѹ Иванъ Жирославичъ и Тѹкы, Чюдинь братъ, Порѣй, и ини мнози, мѣсяца августа 25 день. Олегъ же і Борисъ придоста Черниговѹ, мьняще одолѣвше, а земли Руской много зла створившимъ, прольяхе кровь хрестьянскѹ, еяже кровь възыщеть Богъ отъ рѹкѹ ея, отвѣтъ дати за погивлыя дѹша хрестьянскѣ. Всеволодъ же приде къ братѹ своему Изяславѹ Киевѹ, и цѣловавшесе сѣдоста; Всеволодъ же исповѣда емѹ все бывшее. И рече емѹ Изяславъ: “брате! не тѹжи; видиши бо, колко ся мнѣ склѹчи зла? первое бо, не выгнаша ли мене и имѣнье мое разграбиша? и паки кѹю винѹ створилъ есмь, не изгнаста ли вы мене брата своя? и не блѹдилъ ли по чюжимъ землямъ, имѣнья

вбогих і страннолюбецъ, дбав про церкви, теплий вірою був, поштивий, лицем гожий. Тіло його було поховано в Чернігові за церквою Спаса місяця липня в двадцять третій день. Коли замість нього у Новгороді сидів Святополк, син Ізяславів, а Ярополк сидів у Смоленську, привели Олег і Борис поганих на Руську землю і пішли проти Всеволода [разом] з половцями. Всеволод виступив проти них на Сожицю, і перемогли половці Русь. І багато вбито було тут: убитий був тут Іван Жирославич, і боярин Туки, Чудинів брат, воєвода Порій і багато інших місяця серпня у 25 день. Олег же і Борис прийшли у Чернігів, думаючи, що перемогли, а землі Руській багато зла причинили, пролили кров християнську, за яку Бог питає у них, і відповідь дадуть вони за погублені душі християнські.

Всеволод же прийшов до брата свого Ізяслава в Київ. Вони поцілувалися і сіли. Всеволод же розповів йому про все, що трапилося. І рече йому Ізяслав: “Брате! Не тужи. Видиш бо, скільки мені скоїлося зла? Найперше, чи не вигнали були мене і чи не розграбували майно моє? І за яку провину мою вигнали ви мене, брата свого? І чи не блукав я по чужих землях, добра позбавлений, не вчинивши

лишенъ быхъ? не створи зла ничтоже; і нынѣ, братъ, не тѣживѣ; аще бѣдетъ нама причастье в Руской землѣ, то обѣма, аще лишена бѣдеѣ, то обѣма, язъ сложѣ главѣ свою за тя". И се рекъ, ѹтѣшѣ, Всеволода, и повелѣ збирати воя отъ мала до велика; и понде Изяславъ съ Ярополкомъ, сыномъ своимъ, и Всеволодъ с Володимеромъ, сыномъ своимъ. И пондоша к Черниговѣ, и Черниговцѣ затворишася ѹ градѣ; Олегъ же и Борисъ вѣшета в Черниговѣ. Черниговьцемъ же не отворящимся, пристѣпиша ко градѣ; Володимеръ же пристѣпи къ вратомъ вѣсточнымъ, отъ стрѣженей отъя врата, і взяша градъ околний, і пожгоша огнемъ, людемъ вывѣгшимъ во днешний городъ. Изяславъ же и Всеволодъ слышаста, яко иде Олегъ и Борисъ противѣ, Изяславъ же и Всеволодъ ѹрянився, пондоста отъ града противѣ Олговѣ. И рече Олегъ к Борисовѣ: "не ходивѣ противѣ, не можеѣ стати противѣ четыремъ княземъ; но пошливѣ с молвою къ строема своимъ". И рече емѣ Борисъ: "ты зри готова, язъ имъ противенъ всимъ"; и похвалився велми, не вѣды, яко Богъ гордымъ противится, смѣреннымъ же благодать даеть, и да не похвалятся силны силою своею. И

ніякого зла? І нині, брате, не будемо тужити; якщо буде нам причастя в Руській землі, то обом, якщо позбавлені будемо, то обидва. Я покладу голову свою за тебе." І, так кажучи, утішив Всеволода, і повелів збирати воїв від малого до великого. І пішов Ізяслав із сином своїм Ярополком і Всеволод із сином своїм Володимиром [у похід]. І прийшли до Чернігова, а чернігівці закрилися в городі. Олег же і Борис [не] були там у Чернігові. Чернігівці ж воріт не відчинили, і приступили до города. Володимир же пішов на приступ східних воріт від Строжені, відбивши ворота, захопив їх і взяв окільний город і спалив вогнем, люди повтікали у внутрішній город. Ізяслав же і Всеволод почули, що Олег і Борис ідуть проти них, відступили і пішли від города проти Олега. І рече Олег Борисові: "Не підемо проти них, не зможемо вистояти супроти чотирьох князів, а краще пошлемо до стріїв своїх прохати миру." І рече йому Борис: "Ти бачиш мене готовим, я проти них усіх стану." І надто похвалився, не відаючи, що Бог гордим противиться, а смиренным благодать дає, тож хай не похваляється сильний силою своєю. І пішли вони супроти, і зійшлися у полі на

поидоста протівѸ, и бывшимъ имъ на мѣсѣтѣ на Нежатиини нивѣ, и совокупившимъся обомъ, бысть сѣча зла: и пѣрвое Ѹбиша Бориса, сына Вячьслава, похвалившася велми; ИзяславѸ стояцю в пѣшьсцѣхъ, ѸнезапѸ приѣхавъ одинъ, Ѹдарн копьемъ за плеча; и тако Ѹбьенъ бысть Изяславъ, сынъ Ярославль. Предолженъ же бывшѣ сѣчѣ, побѣже Олегъ в малѣ дружині, едва втече, и бѣжа Тмутороканю. Ѹбьенъ бысть князь Изяславъ мѣсяца октября въ 3 день, вземше же тѣло его, привезоша в лодыи и поставиша противѸ Городцю; и изидоша противѸ емѸ весь городъ Киевъ, и възложиша на санѣ повезоша и с пѣсньми попове и черноризци, и понесоша въ градъ, и не бѣ азѣ слышати пѣнья въ плачѣ велицѣ и воплѣ: плакася по немъ весь городъ Киевъ. Ярополкъ же идяше по немъ, плачася съ дружиною своєю: “отче, отче мой! что еси бес печали пожилъ на свѣтѣ семъ, многи напасти приемъ отъ людѣи и отъ братья своєю? се же погине не отъ брата, но за брата своего положи главѸ свою”. И принесъше положиша тѣло его въ церквѣ святыя Богородица, Ѹложиша и в раку камяну и морморяну. Бѣ же Изяславъ мѸжь взоромъ красенъ, тѣломъ великъ,

Нежатиині ниві, і зіткнулися обидва війська. І була січа люта. Першого убили Бориса, сина Вячеславового, який вельми похвалявся. Коли Ізяслав стояв, спішившись, несподівано прискочив один і вдарив списом з-за плеча. І так був убитий Ізяслав, син Ярославів. Січа продовжувалася, і побіг Олег з малою дружиною, і ледве втік, і біг до Тмуторокані.

Убитий був князь Ізяслав місяця жовтня у третій день. Тіло його взяли в лодію і привезли й поставили напроти Городця. І вийшов назустріч йому весь город Київ, і возложили на сани тіло його, і повезли із піснеспівами попів і чорноризців, і понесли його в город. І не можна було почути співів за плачем великим і криками. Оплакував його весь город Київ. Ярополк же йшов за ним, плачучи із дружиною своєю: “Отче мій! Отче! Скільки прожив ти без печалі на цьому світі! Багато напастей витерпів від людей і від братів своїх! І ось загинув не від брата, а за брата свого положив голову свою.” І, принісши, поклали тіло його в церкві святої Богородиці, й положили його у кам’яну раку і мармурову. Був же Ізяслав муж на вигляд вродливий, тілом великий, норовом незлобливий, кривду ненавидів, правду любив, хитрощів не було в нього, ні

незлюбивъ нравомъ, кривды ненавида, любя правду, клякъ же в немъ не бѣ, ни льсти, но простъ умомъ, не воздая зла за зло. Колко емъ створиша Киянѣ! самого вигнаша, а домъ его разграбиша, и не възда противъ томъ зла; аще ли кто дѣеть: “Киянѣ исѣклъ, которѣи же высадили Всеслава ис поруба”, то съ того не створѣ, ни сынъ его. Паки же брата своя вигнаста и, и ходи по чужей землѣ, блудя; и сѣдящю емъ паки на своемъ столѣ, Всеволодъ пришедшю повѣженъ к немъ, не рече емъ: “колко подьяхъ отъ ваю зла за зло?” но ѹтѣши и рекъ емъ: “елма же ты, брате мой, показа ко мнѣ любовь, ѹведе мя на столъ мой, нарекъ мя старѣйши себе, се язъ не помянъ злобы первоѣ; ты мнѣ еси братъ, а я тобѣ, и положю главъ свою за тя”, еже и бысть; не рече бо емъ: “колко зло створиста мнѣ, и се нынѣ тобѣ ся приключи”, не рече, “сего кромѣ мене”, но на ся перея печаль братню, показа любовь великѣ, свершая апостола, глаголюща: ѹтѣшайте печальныя. По истинѣ, аще что створилъ есть на свѣтѣ семь етеро согрѣшенье, отдасться емъ, зане положи главъ свою за брата своего, ни желая болшая части, ни имѣнья хотя болшого, но за братню обидѣ. О сяковыхъ бо и Господь рече: да кто

лестощів, був розумом простий, не воздавав злом за зло. А скільки [зла] зробили йому кияни! Самого вигнали, а дім його розграбували, — не воздав злом за зло, навіть коли хто скаже: “Киян порубав, котрі висадили Всеслава із порубу.” То він того не робив, ні син його. Знову ж, свої брати його прогнали, і ходив він по чужій землі, блукаючи. І коли знову сидів на своєму столі, а Всеволод після поразки прийшов до нього, не сказав йому: “Скільки від вас натерпівся?” А втішив і сказав йому: “Оскільки ж ти, брате мій, виявив до мене любов, посадив мене на стіл мій, назвав мене старшим за себе, то я не спом’яну тобі злоби давньої. Ти мені брат, а я тобі, і я положу голову свою за тебе”, що і сталося. Адже не сказав йому: “Скільки зла причинив мені, і се нині тобі приключилося.” Не сказав: “Це мене не стосується.” Але на себе взяв журбу братню, виявив любов велику, йдучи за словами апостола: “Втішайте печальних.” Воістину, якщо і зробив на цьому світі якийсь грішне діло, відпуститься йому, тому що поклав голову свою за брата свого, не ради більшої частки чи багатства більшого, але за братню кривду. Про таких-от і Господь рече: “Хто покладе душу свою за друзів

положить дѹшу свою за дрѹги своя [сей велій наречеся въ царствѣи небеснемъ], Соломонъ же рече: братѣе, в бѣдахъ пособиви бывайте, любовь бо есть выше всего. Якоже Іоаннъ глаголетъ: Богъ [любы есть], и пребывая ѹ любви, ѹ Бози пребываетъ, и Богъ в немъ пребываетъ; о семъ свершается любви, да достоянне имамъ в день сѹдний, да якоже онъ есть, и мы есмы в мирѣ семъ; боязни нѣсть в любви, но свершена любви вонъ измѣцетъ боязнь, яко боязнь мѹченне имать, боя же ся нѣсть свершенъ ѹ любви; аще кто речеть: Бога люблю, а брата своего ненавида, ложь есть; не любий брата своего, егоже видить, Бога, егоже не видить, како можетъ любити? сию заповѣдь имать отъ него, да любяй Бога, любитъ і брата своего. ѹ любви бо все свершается: любви бо ради грѣси расыпаются, любви бо ради и Господь сниде на землю и распятся за ны грѣшныя, и вземъ грѣхи наша, пригвоздѣ на крестѣ, давъ намъ крестъ свой на помочь и на прогнанне бѣсомъ; любви ради и мѹченици проляша кровь свою; любви еже ради и сий князь проля кровь свою за брата своего, свершая заповѣдь Господню.

своіх, [той наречеться великим у царствѣи небеснім] “. Соломон же рече: “Браття, у бідахъ по-собляйте, бо любовь над усе.” Так же й Іоанн говорить: “Бог — [це любовь], пробуваючий в любви пробуае у Бози, а Бог у ньому пробуае.” Так вершиться любовь, як надбання на день судний. Хай який він — і ми такі будемо в світі цьому. Любовь страху не мае. Справжня любовь проганяе страх геть, бо страх — то муки. “Хто відчуае страх, той недосконалий в любви.” “Якщо хто рече: “Я Бога люблю”, та ненавидить брата свого, той неправдомовець. Не любить брата свого, якого бачить, як може любити Бога, якого не бачить?” “Цю заповідь ми одержали від Нього, щоб той, хто любить Бога, любив і брата свого.” Адже все в любви відбувається. Ради любви і гріхи розсыпаються, ради любви-бо й Господь зійшов на землю і дав розіп’яти себе за нас, грішних, і взяв гріхи наші, прибав себе на хресті, дав нам хрест свій у поміч, щоб проганяти бісів. Любові ради і мученики пролили кров свою. Любові ради і цей князь пролив кров свою за брата свого, здійснюючи заповідь Господню.

Начало княженья Всеволожа в Києві.

Всеволодъ же сѣде Киевѣ на столѣ отца своего и брата своего, переємъ всю власть Рускѹю; и посади сына своего Володимера в Черниговѣ, а Ярополка Володимерѣ, придавъ емѹ Туровѣ.

1079 В лѣто 6587. Приде Романъ с Половцѣ к Воиню, Всеволодъ же ставъ ѹ Переяславля и створи миръ с Половцѣ; и възвратися Романъ възспять, і бывшѹ емѹ, ѹвиша и Половцѣ Романъ, мѣсяца августа 1 день; и сѹть кости его и до сего лѣта тамо лежаче, сына Святославля, і внука Ярославля; а Ольга емше Козарѣ поточиша [за] море Царюгородѹ. Всеволодъ же посади посадника Ративора Тмутороканю.

1080 В лѣто 6588. Заратишася Торці Переяславлестни на Русь, Всеволодъ же посла на нѣ сына своего Володимера, Володимеръ же шедъ побивъ Тороки.

1081 В лѣто 6589. Бѣжа Игоревичъ Давыдъ с Володаремъ Ростиславичемъ, мѣсяца мая въ 18 день; и придоста Тмутороканю, і яста Ративора, и сѣдоста Тмутороканю.

1082 В лѣто 6590. Осѣнь ѹмре Половѣцкий князь.

Початок княжіння Всеволода в Києві

Всеволод же сидів у Києві на столі батька свого і брата свого, перейнявши всю владу руську. І посадив сина свого Володимира в Чернігові, а Ярополка — у Володимирі, придав йому і Туров.

В літо 6587 [1079]. Прийшов Роман із половцями до Воїня, Всеволод же став біля Переяслава і уклав мир з половцями. І повернувся Роман назад до половців, і вбили його половці у перший день місяця серпня. І до наших днів кості його, сина Святославового і внука Ярославового, лежать там. А Олега схопили козари, полонили і відправили за море до Цареграда. Всеволод же посадив у Тмуторокані посадником Ративора.

В літо 6588 [1080]. Послали рать на Русь торки переяславські. Всеволод же послав проти них сина свого Володимира. Володимир же пішов і побив торків.

В літо 6589 [1081]. Втекли Давид Ігорович з Володарем Ростиславичем місяця травня у вісімнадцятий день, і прийшли у Тмуторокань, і захопили Ративора, і сіли в Тмуторокані.

В літо 6590 [1082]. Помер Осінь, половецький князь.

1083 В лѣто 6591. Приде Олегъ изъ Грекъ Тмѹтороканю, и я Давыда и Володаря Ростиславичь, и сѣде Тмѹторокани; и исѣче Козары, иже вѣша свѣтници на ѹбьенье брата его и на самого, а Давыда и Володаря пѹсти.

1084 В лѣто 6592. Приходи Ярополкъ ко Всеволодѹ на Великъ день.

В се же время вѣгоста Ростиславича два отъ Ярополка [и пришедше прогнаста Ярополка]; и посла Всеволодъ сына своего Володимера, и выгна Ростиславича, и посади Ярополка Володимерѣ.

В се же лѣто Давыдъ зая Грекъ во Олешьн, и зая в нихъ все имѣнье; Всеволодъ же пославъ приведе и, и вдасть емѹ Дорогобѹжь.

1085 В лѣто 6593. Ярополкъ хотящю ити на Всеволода, послѹшавшю емѹ злыхъ свѣтникъ; се ѹвѣдавъ Всеволодъ, посла противѹ емѹ сына своего Володимера, а Ярополкъ же оставивъ матеръ свою и дрѹжинѹ свою в Лѹчьскѣ, а самъ вѣжа в Ляхи. Володимерѹ же прішедшѹ к Лѹчскѹ, дашася Лѹчанѣ; Володимерѹ же посадившю Давыда въ Володимерѣ, ѹ Ярополка мѣсто, а матеръ Ярополчю, и женѹ его, и дрѹжинѹ его приведе Киевѹ, имѣнье его вземъ.

В літо 6591 [1083]. Повернувся Олег із Греків до Тматорокані, і захопив Давида і Володаря Ростиславича, і сів у Тматорокані, і перебив козар, що були причетні до вбивства брата його і на нього [замишляли], а Давида і Володаря відпустив.

В літо 6592 [1084]. Приходив Ярополк до Всеволода на Великдень.

У цей же час втекли обидва Ростиславичі від Ярополка, і, повернувшись, прогнали Ярополка. І послав Всеволод сина свого Володимира, і [той] прогнав Ростиславичів і посадив у Володимирі Ярополка.

У це ж літо Давид захопив у Олеш’ї греків і забрав у них все майно, Всеволод же послав привести його і віддав йому Дорогобуж.

В літо 6593 [1085]. Ярополк хотів іти на Всеволода, піддавшись намовлянням злих радників. Довідався про це Всеволод і послав проти нього свого сина Володимира, Ярополк же залишив матір і дружину свою в Луцьку, а сам утік у Ляхи. Коли ж Володимир прийшов до Луцька, лучани здалися. Володимир же посадив у Володимирі Давида замість Ярополка, а матір Ярополкову, і жону його, і дружину його привів у Київ і майно його забрав.

1086 В лѣто 6594. Всеволодъ заложилъ церковь святаго Андрѣя, при Иванѣ преподобномъ митрополитѣ; створи ѹ церкви тоя монастырь, в немже пострижесе дщи его дѣвою, именемъ Янька. [Она же Янка], совокупивши черноризици многи, пребываше с ними по монастырскомѹ чинѹ.

1087 В лѣто 6595. Приде Ярополкъ изъ Ляховъ, и створи миръ с Володимиромъ, и иде Володимеръ опять Чернѣговѹ; а Ярополкъ сѣде Володимерѣ. І пересѣдивъ мало днѣй, иде Звенигородѹ; и не дошедшѹ емѹ города, проводенъ бысть отъ проклятаго Нерядца, отъ дьяволя наученья і отъ злыхъ человекъ. Князю же Ярополкѹ лежащѹ на санкахъ, а онъ с коня саблюю проводе я, мѣсяца ноября въ 22; тогда въздвигнѹвся Ярополкъ, выторгнѹ нсѹ себе саблю, и рече великимъ гласомъ: "оухъ, то тѣ мя вороже погуби"! И вѣжа Нерядецъ проклятый до Перемышля к Рюрикови, а Ярополка взяша отроки на конь передъ ся, Радко, і Вонкина и нини отроки, несоша к Володимерю, а оттѹдѹ Кневѹ. И изниде противѹ емѹ благовѣрный князь Всеволодъ со сынома своимъ, Володимеремъ и Ростиславомъ, и вси боярѣ, і блаженный митрополитъ Иванъ, и чернорисци, прозвѹтерѣ, і вси

В літо 6594 [1086]. Всеволодъ заклавъ церкву святаго Андрія за митрополита Івана Преподобного і заснував біля тої церкви монастир. У ньому постриглася дівою дочка його на ймення Янька, [вона же Янка]. Оця Янка зібрала багато чорноризиць і жила з ними згідно монастирського чину.

В літо 6595 [1087]. Вернувся Ярополк із Ляхів і уклав мир із Володимиром. І пішов Володимир знову в Чернігів. Ярополк же сів у Володимирі. І, перечекавши якийсь час, пішов у Звенигород. І, не дійшовши до города, був проколотий проклятим Нерядцем за намовою диявола і злих людей. Князь Ярополк лежав на санках, а Нерядецъ з коня проткнув його шаблюю 22 листопада. Тоді піднявся Ярополк, висмикнув із себе шаблю і голосно закричав: "Ох, то ти мене, вороже, згубив!" І утік Нерядецъ триклятий у Перемишль до Рюрика, а Ярополка взяли отроки на коня поперед себе. Радко, Войкиня та інші отроки понесли [його] до Володимира, а звідти до Києва. І вийшов назустріч йому благовірний князь Всеволод із синами своїми, Володимиром і Ростиславом, і всі бояри, і блаженний митрополит Іван, і чорноризиці, пресвітери. І всі

Княне великъ плачь створиша над нимъ, со псалъмы и пѣснми проводиша и до монастыря святаго Дмитрія, съпрятавше тѣло его, съ честью положиша і в рацѣ Ѹ церкви святаго апостола Петра, юже вѣ самъ началъ здати, мѣсяця декабря въ 5 день. Многы вѣды приемъ, без вини изгонимъ отъ братья своея, обидимъ, и разгравленъ, наконецъ и смерть горкѸ прия: но вѣчнѣй жизни и покою сподовися. Такъ во вѣше блаженный князь Ярополкъ кротокъ, смиренъ, братолюбивъ и нищелюбець, десятину дая отъ всихъ скотъ своихъ святѣй Богородици, и отъ жита на вся лѣта, и моляше Бога всегда, глаголя: “Господи Боже мой, Ісе Христе! прими молитву мою, и дай же ми смерть такѸ, якоже вдалъ еси братѸ моемѸ БорисѸ и Глѣбови, отъ чюжую рѸкѸ, да омыю грѣхи вся своєю кровью, извѣдѸ сѣтнаго свѣта и сити вражин” егоже прошенья не лиши его благий Богъ, Ѹсприя благая она, нуже ни око не види, ни вхо слыша, ни на сердце чловѣкѸ не взиде, яже Ѹготова Богъ любяцимъ его.

В се же лѣто ходи Всеволодъ къ Перемышлю.

1088 В лѣто 6596. Священа бысть церкви святаго Михаила монастыря Всеволожа, митрополитомъ Иоанномъ и

княни великий плачь здійняли над ним, із псалмами і піснеспівами провели його до монастыря святаго Дмитрія і поклали його з честю в раку у церкві святаго апостола Петра, яку він сам почав зводити місяця грудня у п’ятий день. Великі лиха пережив, безвинного виганяли брати його, обижали і грабували, насамкінець і смерть гірку прийняв, але вічне життя і спокій заслужив. Такий був блаженний князь Ярополк — лагідний, покірний, братолюбивий і до бідних прихильний, десятину від всіх добр своїх віддавав святій Богородиці і від жита на всі літа і завжди молив Бога, промовляючи: “Господи, Боже мій, Ісусе Христе! Прийми молитву мою і дай же мені смерть таку, яку ти дав братам моїм, Борису і Глібові: від чужої руки, хай омию я гріхи всі своєю кров’ю, позбудуся суетного світу цього і сіті ворожої.” Його прохання не лишив милосердний Бог: він такі отримав блага, яких ні око не бачить, ні вухо не чує, ні серце людське не передчуває — їх приготував Бог для тих, хто любить його.

У це ж літо ходив Всеволод у Перемишль.

В літо 6596 [1088]. Була освячена церква святаго Михайла у Всеволодовому монастырі митрополитом Іоанном і

єпископомъ Лукою, Исаємъ, игуменьство тогда держащѹ того монастыря Лазоревн.

Томъ же лѣтѣ иде Святполкъ из Новагорода Тѹровѹ на княженъе.

У се же лѣто умре Никонъ, Печерський игумень.

В се же лѣто взяша Болгаре Муромъ.

1089 В лѣто 6597. Священа бысть церкви Печерская святая Богородица монастыря Федосьева, Ивановъ митрополитомъ, и Лукою Бѣлогородскимъ єпископомъ, и єпискупомъ Ростовьскимъ Исанемъ, и Ивановъ Черниговьскимъ єпискупомъ, и Антоньємъ Гурьговьскимъ игуменомъ, при благовѣрномъ князи Всеволодѣ державномъ Руския земля, и чадома его, Володимера и Ростислава, воеводство держащю Киевской тысящи Яневи, игуменьство держащѹ Иванѹ.

В се же лѣто преставися Іоанъ митрополитъ. Бысть же Іоанъ си мѹжь хитръ книгамъ и ученю, милостивъ ѹбогимъ и вдовицамъ, ласкавъ же всякомѹ, к богатѹ и къ ѹбогѹ, смиренъ же ѹмомъ и кротокъ, и молчаливъ, рѣчистъ же, книгами святыми ѹтѣшая печальныя, и сяковаго не бысть така преже в Русн, ни по нѣмъ не бѹдетъ такой.

єпископами Лукою, Исаєм та игуменом того монастыря Лазарем.

Того ж літа пішов із Новгороду княжити в Турові Святполк.

У це ж літо помер Никін, игумен Печерський.

В це ж літо болгари взяли Муром.

В літо 6597 [1089]. Освячена була церква Печерська святої Богородиці Федосієвого монастыря Ивановъ митрополитом, білогородським єпископом Лукою і єпископом ростовським Исаєм, і чернігівським єпископом Ивановъ і гурівським игуменом Антонієм за благовірного князя Всеволода, володаря Руських земель, і дітей його, Володимира і Ростислава, за воеводи Яня, який держав київську тисячу, та игумена Івана.

У це ж літо помер Іоанн митрополит. Був Іоанн цей муж умудрений книгами і навчанням, милостивий до убогих і вдів, ласкавий до всякого, до багатого і до вбогого, смиренний розумом, і лагідний, і мовчазний, але ж і красномовний; святыми книгами втішав засмучених. І не було досі такого на Русі, і після нього не буде такого.

В се же лѣто иде Янѣка въ Греки, дщѣ Всеволожа, нарѣченая прѣже.

1090 В лѣто 6598. Приведе Янка митрополита и оскопъчинѣ, егоже видивше людѣ вси рекоша: “се мертвецъ пришелъ”; отъ года бо до года пребывѣ, ѹмре; вѣ же се мѣжъ не книженъ и ѹмомъ простъ и просторѣкъ.

В се же лѣто священа бысть церкви святаго Михаила Переяславлеския, Ефрѣмомъ тоя церкви митрополитомъ, иже юсть создалъ великѣ сѣщю, и пристрою в нѣй великѣ створи, и ѹкрасивъ ю всякою красотою, церковными сѣсѣды. Сий бо Ефрѣмъ в си лѣта много зданье въздвиже въ церкви святаго Михаила, заложилъ же церковъ на воротехъ святаго Федора и святаго Андрѣя, ѹ церкви ѹворотъ, и городъ каменъ и строенна баня камяна, сего же не бысть в Русі; и възкрасилъ городъ Переяславскій зданьи церковными и прочими зданьи.

1091 В лѣто 6599. Игѣменъ и чорноризци свѣтъ створше, рѣша: “не добро юсть лежати отцю нашемѣ Федосѣви кромѣ монастыря церкви своєю, понеже тѣ юсть основалъ церковъ и чорноризци совокупилъ”; и свѣтъ створше повелѣша ѹстроити мѣсто, идеже положити мощи его. И

У се ж лѣто пішла в Греки дочка Всеволода Янка, названа раніше.

В лѣто 6598 [1090]. Привела Янка митрополита, скопця, люди, хто бачивъ його, всі говорили: “От, мертвякъ прийшов.” І, пробувши рік, помер. Був сей муж і не начитаний, і простакуватий, і просторікуватий.

У се ж лѣто була освячена переяславська церква святаго Михайла митрополитом тієї церкви Ефремом, він же її і збудував великою, і прибудови до неї великі поробив, і оздобив її всілякими прикрасами, церковними сосудами. Цей Ефрем у ті літа багато будов воздвиг навколо церкви святаго Михайла: заклав же церкву святаго Федора на городських воротах, і церкву святаго Андрія біля церковних воріт, і город кам’яний, і поставив бані кам’яні, чого досі не було на Русі. І прикрасив город Переяславскій будинками церковними і іншими будинками.

В лѣто 6599 [1091]. Ігумен [Печерського монастиря] із чорноризцями раду радили і сказали: “Недобре лежати отцю нашому Федосієві поза монастирем і церквою своєю, тому що він заснував церкву і чорноризців з’єднав.” І, порадившись, звеліли приготувати місце, де покласти мощи його. І

приспѣвшѹ празднику Успѣнья Богородицѣ трема деньми, и повелѣ игуменъ рѹшити, гдѣ лежать мощѣ отца нашего Федосья, егоже повелѣнью быхъ азъ грѣшный первое самовидецъ; се же и скажу, не слухомъ бо слышавъ, но самъ о собѣ началникъ. Пришедшу бо игуменѹ ко мнѣ и рекшу мнѣ: “пондевѣ в пещерѹ к Федосьеви”, азъ же пришедъ съ игуменомъ, не вѣдѹщу никомѹ же, разглядавшя, кѹда копати, и назнаменовша мѣсто, кдѣ копати, кромѣ Устья. Рече же ко мнѣ игуменъ: “не мози повѣдати никомѹ же отъ брата, да не ѹвѣсть никтоже; но помни, его же хоцеша, да ти поможетъ”. Азъ же пристроихъ семь дни рогалня, и мже копати. И въ вторникъ, вечеръ в сѹморокъ, пояхъ съ собою 2 брата, не вѣдѹщу никомѹ же, придохъ в пещерѹ и отпѣхъ псалмы, почяхъ копати; и вътрѹдився вдахъ дрѹгомѹ братѹ, и копахомъ до полночья; и трѹдихомся, не могѹще ся докопати, начахъ тѹжити, еда како на странѹ копаемъ. Азъ же вземъ рѹкалю, начахъ рамяно копати, дрѹгѹ моему опочивающю предъ пещерою, и рече ми: “Удариша в било” и азъ тотъ часъ протяхъ на мощи Федосьевы, і оному глаголющю ко мнѣ: “Удариша в било”; мнѣ же рекшу: “прокопахъ ѹже”. Егда

через три дні, коли надійшло свято Успіння Богородиці, звелів ігумен копати, де лежать мощі отца нашого Федосія, його повелінню я, грішний, перший самовидецъ. От про це і скажу, бо не слухом чував, але сам собі начальник. Бо прийшов до мене ігумен і сказав мені: “Підемо в печеру до Федосія.” Я ж прийшов із ігуменом, так, щоб ніхто не знав, роздивилися, куди копати, і назначили місце, де копати, поза виходом. Сказав же мені ігумен: “Не смій розповідати нікому ж із братії, щоб ніхто не знав, але візьми, кого хочеш, хай тобі допоможе.” Я ж того дня приготував рогалю, щоб копати. І у вівторок ввечері, як смеркло, взяв із собою двох із братії, щоб ніхто не знав, прийшов у печеру і, відспівавши псалми, почав копати. І, натрудившись, дав другому брату, і копали до півночі. І трудилися і не могли докопатися. І я затужив, думаючи, що копаємо вбік. Я ж узяв рогалю і почав запопадливо копати, аж доки друг мій, що відпочивав перед печерою, не сказав мені: “Ударили в било.” І я в той же час досяг мощів Федосія. І тому, що сказав мені: “Ударили в било”, я сказав: “Я вже докопався.” Коли ж докопався, охопив мене жах і я почав благи: “Господи, помилуй!”

же прокопахъ, объдержашеть мя ѹжасть, начахъ звати: Господи помилуй! Въ тѣ же часъ сѣдѣста два брата в монастыри, егда игуменъ ѹтаився, нѣ с кимъ принесеть его отай, зряста к пещерѣ; и егда ѹдариша в било, видѣста три столпы аки дѹгы зарни, и стоявше и придоша надъ верхъ церкви, идѣже положенъ бысть Федосий. В се же время видѣ Стефанъ, іже бысть в него мѣсто игуменъ, в се же время бысть епископъ, видивъ въ своемъ манасътыри чресъ поле зарю великѹ надъ пещерою; мнѣвъ яко несѹтъ Федосья, бѣ бо емѹ извѣщено переже днемъ единѣмъ, и съжаливси, яко без него приносять и, и всѣдъ на конь вборзѣ поѣха, поемъ съ собою Климянта, егоже постави игумена по совѣ, идѣста в совѣ, видѣста зарю великѹ; и яко придоста близъ, видѣста свѣщи многы надъ пещерою, и придоста к пещерѣ, и не видѣста ничтоже, і придоста днѹ в пещерѹ, намъ сѣдѣшимъ ѹ мощѣй его. Егда бо прокопахъ, послахъ ко игумену: “приди, да и возмемъ”; игуменъ же приде съ двѣма братама; и прокопахъ велими, влѣзохъ, и видихомъ мощѣ его лежащѣ, но съставѣ не распалися быша, і власи главни притяскли вяхѹ; възлозъше на варанитю, вынесоша предъ пещерѹ. На

У той саме час, коли ігумен ще не сказав, з ким він буде переносити його тайно, сиділи в монастирі два брати і дивилися в бік печери. І коли ударили в било, вони бачили, як три стовпи, неначе сяючі дуги, пересувалися і стали над церквою, де покладений був Федосій. У той же час Стефан, який був замість Федосія ігуменом, у це ж врем’я був єпископом, бачив у своєму монастирі за полем зорю велику над печерою. І подумав, що несуть Федосія, бо напередодні його повідомили про це, і пожалів, що без нього переносять його, і сів на коня, і швидко поїхав, взявши з собою Климентя, якого потім настановив ігуменом замість себе. І, їдучи, бачили обидва зорю велику. І коли наблизилися, побачили безліч свічок над печерою. А коли прийшли до печери, то не побачили нічого, і ввійшли в глиб печери, де ми сиділи біля мощів його. Бо, коли докопався, послав до ігумена: “Приходь, візьмемо його.” Ігумен же прийшов із двома братами, і я розкопав ширше, влізли і побачили, що лежать мощі його, але суглоби не порозпадалися, і волосся на голові злилося. І, возложивши на варанитю, винесли перед печеру. Наступного дня зібралися єпископи — Єфрим Переяславський, Стефан Володимирський, Іван Чернігівський,

Другий же день совокупашася епископи, Ефримъ Переяславскый, Стефанъ Володимерьскый, Иванъ Черниговскый, Муринъ Гургеньскый, игумени вси отъ всихъ монастыревъ с чернорисци приидоша, і людѣе благовѣрнии, взяша мощи Федосьевы съ свѣщами и съ темьяны, и принесоша і положиша и ѹ своей емѹ церквѣ, ѹ притворѣ на деснѣй странѣ, мѣсяца авгѹста въ 14, ѹ четвергъ, в часѣ 1 дне, индикта 14 лѣта; і празноваша свѣтло въ тѣ день. Се же повѣмъ мало нѣчто, еже ся збысть прорѣченъе Федосьево: игуменьство бо Федосьеви держащю ѹ животѣ своемъ и правящю стадо, порѹченое емѹ Богомъ, чернорисци, не токмо же си єдини, но и мирьскими печалися дѹшами, како быша спаслися, паче же о сынехъ своихъ дѹшевныхъ, ѹтѣшая и наказая приходящая к немѹ, другойчи в дома ихъ приходя і благословенъе имъ подавая. Єдиною бо емѹ пришедшю в домъ Яновъ къ Яновѣ и к женѣ его Марьи, Федосий бо бѣ любяя, занеже живяста по заповидѣ Господнѣ и в любви живяста; єдиною же емѹ пришедшю к нима, и ѹчашеть я о милостынѣ ко ѹбогимъ и о царствѣ небеснѣмъ, еже пріяти праведникомъ, а грѣшнымъ мѹкѹ, і о смертнемъ часѣ. И се

Мурин Гургеньскый, всі игумени зі всіх монастирів із чорноризцями прийшли, і люди благовірні взяли мощі Федосієві із тем'яном і свічками, і принесли і поклали його у рідній йому церкві, у притворі з правого боку, у четвер 14 серпня в годину дня, індикта 14 літа. І празнували той день світло.

Тепер розповім дещо про те, як збулося передбачення Федосієве. Ще за життя Федосія, коли він був ігуменом і порядкував стадом чорноризців, дорученим йому від Бога, не тільки ними одними, але й мирськими опікувався душами, як би їм спастися, а найбільше про синів своїх духовних, утішав і напучував тих, що приходили до нього, а до других сам приходив до них додому і благословення їм давав. Одного разу він прийшов у дім Янів до Яня і його жінки Марії, бо Федосій любив їх за те, що жили згідно заповіді Господній і в любові жили. Одного разу зайшов до них і повчав їх про милосивість до бідних і про царство небесне, яке дістанеться праведникам, а грішникам — муки, і про смертний час. І коли він говорив їм, як мають класти тіло у гріб, сказала йому [жінка] Янева: "Хто знає, де мене покладуть?" Їй же Федосій сказав: "Воістину, де я ляжу, там і ти похована будеш." Це і

емѹ глаголющю і о положеньи тѣла ѹ гробѣ има, и рече има Яневая: “кто вѣсть, гдѣ мя положить?” рече же ей Федосий: “по истинѣ идежа азъ лягѹ, тѹ и ты положена бѹдеши”. Се же съвысться. Игѹменѹ во преставшюся преже 18 лѣтъ, се съвысться: в се во лѣто преставися Яновая, іменемъ Марья, мѣсяца августѹ въ 16 день, и пришедъше чернорисци, пѣвшѣ обычныя пѣсни, и принесше и положиша ю ѹ церквѣ свытыя Богородица, противѹ гробѹ Федосьевѹ, на лѣвой сторонѣ, Федосий во положенъ бысть 14 день, а си въ 16 день. Се съвысться прорѣченье блаженѹ отца нашего Федосья, добраго пастѹха, іже пасяше словесныя овца нелицемѣрно, с кротостыю и с расмотреньемъ, блюда ихъ, и бдя за не, и моляся за порѹченное емѹ стадо, і за люди хръстьянскія, і за землю Рускѹю, іже по отшествии его моляся за люди вѣрныя і за своя ѹченики, иже взирающе на раку твою, помнають ѹченье твое і въздержанье твое, і прославляють Бога. Азъ грѣшный твой рабъ и ѹченикъ недоѹмѣю, чимъ похвалити тя, добраго твоего житья і въздержанья. Но се рекѹ мало нѣчто: радѹйся, отче нашъ и наставниче Федосий, мирьскыя плища отринѹвъ, молчанье възлюбивъ, Богѹ послѹжилъ еси

збулося. Ігумен же помер раніше від неї на вісімнадцять років. Це збулося того ж літа, місяця в шістнадцятий день серпня померла [жінка] Яньова на ймення Марія. І прийшли чорноризці, відспівали належні піснеспіви, і принесли і поклали її в церкві святої Богородиці, напроти гробу Федосієвого з лівого боку. Федосія похоронили чотирнадцятого, а її — шістнадцятого. Так збулося пророцтво блаженного отця нашого Федосія, доброго пастуха, що випасав розумних овець нелицемірно, з покірливістю і з увагою дбаючи про них і турбуючись за них, і молився за доручене йому стадо, і за люд християнський, і за землю Руську, за яких ти і на тому світі молишся, за людей праведних, і за учнів своїх, що, дивлячись на раку твою, згадують учення твое і повстримність твою, і прославляють Бога. Я, грішний твій раб і учень, недомислюю, як похвалити тебе, добре твое життя і повстримність. Але скажу коротко: “Радуйся, отче наш і наставнику Феодосію! Мирську плещу кинув, мовчання возлюбив, Богу послужив еси у чернечому житті, всілякі принесення божі собі приносив, постуванням превознісся, плотські насолоди возненавидів, і красу земну і

У мнишьскомъ жити, всяко совѣ принесѣнье принеслъ еси божественое, посѣщеньемъ преѣзвысився, плотьскыхъ сластий възненавидивъ, і мирьскю красоту і желанье вѣка сего отринувъ, услѣдѣя стопамъ, высокомысленымъ Отцемъ ревнѣя, молчаньемъ взвышаяся, смиреньемъ украшаяся. Радѣйся, укрѣплєся надежею, і вѣчныхъ благъ приемъ, умертвивъ плотьскю похоть, источникъ безаконью и мятежь, преподобне, і бѣсовскихъ козньи избѣгъ и отъ ситі его, с праведными, отче, почилъ еси, усприемъ противъ трудомъ своимъ измѣздѣ, Отцемъ наслѣдникъ бывъ, послѣдовавъ ученю ихъ і нравъ ихъ, въздержанью ихъ, і правило ихъ правя. Паче же ревноваше великомъ Федосью житьемъ и нравомъ и въздержаньемъ, ревнѣя и послѣдствѣя обычаю его, и прѣходя отъ дѣла в дѣло уншее, обычныя молвы Богъ уздая, і воню благоуханья принося кадѣло молитвеное, темьянъ благоуханный; повѣдивъ мирьскю похоть и миродержца князя вѣка сего, супротивника поправъ дьявола і его козни, повѣдникъ явися, противнымъ его стрѣламъ и гордымъ помысломъ ставъ супротивно, укрипився оружьемъ крестнымъ і вѣрою

бажання світу цього відкинув, йдучи слідами високомисельних отців, змагаючись з ними, мовчанням звеличився, смиренням прикрасився. Радій, кріпися надією і вічні блага приймай, бо, умертвивши плотську похоть, — джерело беззаконня і смуті, — ти, преподобний, і бісівських підступів, і сітей уник, ти з праведними, отче, упокоївся і дістав за труди свої нагороду, бо спадкоємцем став отців [церкви], наслідував учення їхне і право їхне, повстримність їхню, і правило їхне справляв.”

Особливо ж наслідували великого Феодосія життям і норовом, і повстримністю дбаючи і наслідуючи звичаю його, і, переходячи з одного діла до іншого, і належні молитви воздаючи Богу, замість пахощів приносячи кадило молитвенне, тем'ян духмянний. Перемігши мирську похоть і світодержця, князя віку цього, супротивника здолавши — диявола і підступи його, переможцем з'явився, ворожим його стрілам і гордим помислам супроти ставши, зміцнився оружжям хресним і вірою непереможною, і Божою поміччю. І помолися за мене, чесний отче, і вирятуй від сіті ворожої, і від ворога супротивного вбережи мене своїми молитвами.

неповидимою, і Божьею по-
моцью. І помолися за мя,
честный отче, избавлену быти
отъ сити неприязненъ, і отъ
противнаго врага съблюди мя
твоіми молитвами.

В се же лѣто бысть знаменье
въ солнци: погиве, мало ся его
оста, акы мѣсяць бысть, в часъ
2 дне, мѣсяца мая въ 21.

В се же лѣто бысть Всеволоду
ловы дѣюща звѣриныя за
Вышегородомъ, заметавшимъ
тенета і людемъ кликнувшимъ,
спаде привеликъ змѣй с небесъ;
і ужасошася вси люде.

В се же время земля стукну,
мнозѣ слышаша.

В се же лѣто волхувъ явися у
Ростовѣ і погиве.

1092 В лѣто 6600. Предивно
бысть чудо у Полоцьскѣ: у
мечьтѣ и в ноци бывши
тѣтенъ, стонаше полноци, яко
человѣци рыщуть бѣси по
улици; аще кто вылѣзаше ис
хоромины, хотя видѣти, і авье
уязвенъ баше невидимо отъ
бѣсовъ, и с того умираху, и не
смѣяху излазити ис хоромъ;
посѣмъ же начаша во дне
являтися на конѣхъ, і не бѣ ихъ
видити самѣхъ, но кони ихъ
видити копыта; и тако
уязвляху люди Полоцьскыя і
его область. Тѣмъ и человѣци
глаголаху: яко навье бють
Полочаны; се же знаменье поча
быти отъ Дрюцька.

У це ж літо було знамення
на сонці: зникло, мало його
залишилося, стало як місяць о
другій годині дня місяця травня
в двадцять перший день.

У це ж літо, коли Всеволод
полював на звірів за Виш-
городом, і було вже закинуто
тенета, і люди загукали, як упав
превеликий змії з небес, і
вжахнулися всі люди.

У те ж врем’я земля так
стукнула, що багато хто чув.

У це ж літо волхв об’явився
у Ростові і загинув.

У літо 6600 [1092]. Пре-
дивне чудо було в Полоцьку:
тут вночі з’явилися привиди,
стогнали опівночі, як люди,
шниряли біси вулицями. Коли
хто із хоромів виходив, щоб
побачити, відразу ж був бісами
непомітно уражений і від того
помирав, і ніхто не насмілю-
вався виходити з хоромів. Після
цього почали [біси] вдень
з’являтися на конях, і не було
видно їх самих, але видно було
копита їхніх коней. І так
уражали людей в Полоцьку і
його області. Тому і люди
говорили: “Мертві б’ють по-
ловчан.” Почалося це знамення
від Дрюцька.

В си же времена бысть знаменьє Ѹ небесѣ: яко кръгъ бысть посреде неба великѣ.

Ѹ се же лѣто ведро бѣше, яко ізгаряше земля, і мнози борове ізгоряхуся самѣ і волота; многа знаменья бѣваху по землѣ, и рать велика бѣше отъ Половецъ отвсюду, і взяша 3 города, Посѣченъ, Прилукъ, і многа села повоеваша.

В се же лѣто воеваша Половцѣ Ляхи, с Васильемъ Ростиславичемъ.

Ѹ се же лѣто Ѹмре Рюрикъ, сынъ Ростиславль.

Ѹ си же времена мнози челоуѣци Ѹмираху различными недуги, якоже глаголаху продающимъ хрестъ, отъ Филипова дни до мясопусць 7 тысяць; се же бысть за грѣхы нашѣ, яко Ѹмножишася грѣси наши неправды; се же наведе на ны Богъ, веля намъ имити покояньє і въстагнути ся отъ грѣха і зависти, отъ прочнхъ злыхъ дѣлъ неприязненыхъ.

1094 В лѣто 6602. Створи миръ с Половцѣ Святополкъ, і поя жену, дщерь Тугортоканю, князя Половецкаго.

Того же лѣта Олегъ приде с Половцѣ іс Тмутороканя, и приде к Чернигову, Володимерь же затворися в городѣ, Олегъ же приде ко граду и пожже около града, і монастыри

У ці времена було знамення в небесах: наче круг був посеред неба величезний.

У це ж літо засуха була, неначе вигоріла земля, і багато лісів самі загорялися, і болота. Багато знаменій було на землі, і нашестя велике було половців звідусюди, і взяли три города: Посічень, [Переволоку], Прилуки, і багато сіл звоювали.

У це ж літо воювали половці ляхів з Василем Ростиславичем.

У це ж літо помер Рюрик, син Ростиславів.

У ці ж времена багато людей вимерло від різних хвороб; як говорили продавці хрестів, від Пилипового дня до м'ясопусту [продали] сім тисяч [хрестів]. Було ж це за гріхи наші, оскільки умножилися гріхи наші і неправди, це ж наслав на нас Бог, наказуючи нам покаятися і утримуватися від гріха і заздрощів, від інших злих вчинків неприязних [...]¹

В літо 6602 [1094]. Услав мир Святополк із половцями і взяв жінку, дочку Тугортокана, князя Половецкого.

Того ж літа Олег прийшов із Тмуторокані з половцями. І прийшов до Чернігова. Володимир же закрався в городі. Олег же прийшов до города і попав побіля города, і монастирі

¹ Про події 6601 (1093) року див. в розділі "Іван, ігумен Печерський".

пожъже; Володимиръ же створи миръ со Олгомъ, и иде из города на столъ отень до Переяславля, а Олегъ вниде в городъ отца своего. Половцьѣ же начаша воевати около Чернигова, Ольговѣ не возбраняющю, вѣ бо самъ повелѣлъ имъ воевати. Се уже третье наведе Олегъ поганья на Рускюю землю; его же грѣха давы и Богъ простилъ, понеже много хрестьянъ изъгублено бысть, а другое полонено бысть и расточено по землямъ.

В се же лѣто придоша прѣзи на землю Рускюю, мѣсяца августъ въ 16, і поядоша всякѣ травѣ и многа жита; і не вѣ сего слышано во днѣхъ первыхъ в землѣ Руской, якоже видиста очи наши, за грѣхи наша.

В се же лѣто преставися епископъ Володимирскѣй Стефанъ, мѣсяца априля въ 27, въ 6 часъ ноци, вывшъ преже игуменъ Печерскаго монастыря.

1095 В лѣто 6603. Идоша Половцьѣ на Грѣкы съ Девъгеновичемъ, і воеваша на Грекы; а царь я Девъгеновича і ослѣпѣ.

В се же лѣто придоша Половцьѣ, Ітларь, Китанъ, к Володимирѣ на миръ; і приде Ітларь ѣ городъ Переяславль, а Китанъ ста межѣ валома с вои, и вда Володимиръ сына своего Святослава Китанови ѣ таль, а Ітларь бысть въ градѣ с лѣчшею дружиною.

попалив. Володимир же уклав мир з Олегом і пішов із города на стіл отчий у Переяслав, а Олег ввійшов у город отца свого. Половці ж почали воювати біля Чернігова. Олег не забороняв їм, бо сам повелів їм воювати. Це вже втретє навів Олег поганих на Руську землю, хай Бог простить йому гріх його, бо багато християн вигублено було, а других у полон взято і розсіяно по [чужих] землях.

У це ж літо прийшла сарана на землю Руську місяця серпня в 16-й [день] і поїла всяку траву і багато жита. І того не чули від днів перших землі Руської, що бачили очі наші, за гріхи наші.

У це ж літо місяця квітня в 27-й [день] о шостій годині ночі помер епископ Володимирський Стефан, який раніше був ігуменом Печерського монастиря.

В літо 6603 [1095]. Ходили половці на Греки із Девгеновичем. І воювали на Греки, а цар [грецький] захопив Девгеновича і осліпив.

У це ж літо прийшли половці, Ітлар і Китан, до Володимира миритися. І прийшов Ітлар у город Переяслав, а Китан став між валами з військом. І дав Володимир сина свого Святослава у заложники Китанові, а Ітлар перебував у городі з лѣчшою дружиною.

В се же время пришелъ Славятя іс Кнева отъ Святополка к ВолодимерѸ, на нѣкое орудѣе; и начаша дѹмати дружина Ративорова чадѣ съ княземъ Володимеромъ о погубленѣ Итларевы чадѣ. ВолодимерѸ же не хотящю сего створити, глаголющю емѸ: “како могѸ се азъ створити, ротѣ с ними ходивъ?” Отвѣщавше же дружина, рекоша ВолодимерѸ: “княже, нѣсть ти в томъ грѣха; привелъ ти ѣ Богъ в рѹцѣ твоѣ, чемѸ онѣ к тобѣ всегда ротѣ ходяще, гѹбятъ землю Рускѹю и кровь хрестьянскѹ проливають беспрестани”. И послуша ихъ Володимеръ; в тѸ ноць посла Володимеръ СлавятѸ с нѣколкимъ дружиною и с Торыкы, межи вала; выкрадше первое Святослава, и потомъ ѹвиша Китана и дружинѸ его всю извиша. ВечерѸ сѹщю тогда сѹботномѸ, а Итларевѣ в тѸ ноць лежащю на синици Ѹ Ративора і не вѣдѹщѸ емѸ, что ся надъ Китаномъ створи в тѸ ноць; наѸтрѣя же в недѣлю, в завѣтренѣ сѹщи години, пристрои же РативорѸ отроки в оружьѣ, и ізъвѸ прѣстави имъ затопити. І присла ВолодимерѸ отрока своего Бандюка по ИтларевѸ чадѣ, і рече Бяндѹкѣ ко Итларевѣ: “зовѣтъ вы князь Володимеръ, реклѣ тако: обѹвшеся в теплѣ истѣвѣ і завѣтрокавше в Ративора, придѣте же ко мнѣ”. И рече

У це ж врем'я прийшов Слав'ята із Києва від Святополка до Володимира у якійсь справі. І почала думати дружина Ративорових чад з князем Володимиром, як винищити Ітларових чад. Володимир не хотів цього робити, кажучи: “Як я можу це зробити, коли поклявся йому?” У відповідь дружина сказала Володимирові: “Княже, не буде тобі в тому гріха. Привів їх сам Бог у руки твої. Чому вони завжди, давши клятву тобі, гублять землю Руськую і кров християнську проливають безперестанно?” І послухав їх Володимир, і в ту ж ніч послав Володимир Слав'яту з невеликою дружиною і з торками між вали. Найперше викрали Святослава, а потім убили Китана і всю його дружину перебили. Був тоді суботній вечір, а Ітлар у ту ніч спав у Ративора на сіннику і не знав сам, що зробили з Китаном у ту ніч. Ранком у неділю, в години заутрені, приготував Ративор отроків в оружжі і наказав їм натопити хату. І прислав Володимир отрока свого Бандюка за Ітларевими чадами. І рече Бандюк Ітларові: “Кличе вас князь Володимир, сказав так: “Взуєтеся в теплій хаті, поснідаєте в Ративора і приходьте до мене.” І рече Ітлар: “Так буде.” І як тільки

Итларь: “тако вѣди”. И яко влѣзоша во истьвѣ, и запроша я; и вон злѣзъше на изьдѣвѣ, и прокопаша истьвѣ, и тако Ельвѣхъ Ративоречъ вземъ лукъ свой и наложивъ стрѣлъ, вдари Итларя подъ сердце, и дружинѣ его всю прострѣляша; и тако злѣ испроверже животъ свой Итларь со дружиною своєю, в недѣлю сыропѣстнѣю, въ 1 часъ дни. Святополкъ же и Володимерь посласта ко Ольгови, веляча емѣ ити съ собою на Половцьѣ; Олегъ же обѣщася ити съ нима, и пошедъ, не иде с нима в пѣть єдинъ. Святополкъ же и Володимерь идоста на вежѣ [и взяста вежи], и полониша скоты, и кони, и вельблуды, и челядь, и приведоста в землю свою; и начаста гнѣватися на Олга, яко не шедшю емѣ на поганья с нима. И посла Святополкъ и Володимерь ко Ольгови, глаголюща сице: “се ты не шель еси с нами на поганьѣ, иже погѣбиша землю Русьскѣю; а се ѹ тебе єсть Итларевичъ, любо [его] ѹбий, любо дай нама, то єсть ворогъ нама и Русьской землѣ”. Олегъ же сего не послуша и бысть межи нми ненависть.

В се же лѣто придоша Половцьѣ ко Гурьговѣ, и стояша около его лѣто все, мало не възяша его, Святополкъ же ѹмирн я; Половцьѣ же придоша за Рось, Гюргевци же вывѣгоша и придоша къ Києвѣ.

ввійшли в хату, і заперли їх. І вилізли вої на хату, і проробили діру, і тоді Ельбіх Ративорич узяв лук свій, і наклав стрілу, ударив Ітлара під серце, і дружину його всю перестріляли. І так безславно закінчив життя своє Ітлар із дружиною своєю в сиропусну неділю о 1 годині дня. Святополк же і Володимир послали до Олега, наказуючи йому іти з ними на половців. Олег же пообіцяв іти з ними і, виступивши, не пішов із ними одним шляхом. Святополк же і Володимир пішли на вежі, і взяли їх, і захопили худобу, і коні, і верблуди, і челядь, і привели у землю свою. І почали гніватися на Олега, що не пішов із ними на поганях. І послали Святополк з Володимиром до Олега, кажучи таке: “От ти не пішов з нами на поганях, що розорили землю Руську, а ще й маєш у себе Ітларевича. Або вбий його, або дай нам, то ворог наш і Руської землі.” Олег же їх не послухав, і була між ними вражда.

У це ж літо прийшли половці до Гургова і простояли біля нього все літо, і ледве не захопили його. Святополк же замирив їх. Половці ж прийшли за Рось, а гургівці вибігли і прийшли в Київ. Святополк же

Святополкъ же повелѣ рѣбити городъ на Вытечевскомъ холмѣ, имя свое нарекъ Святополчь градъ, и повелѣ епископѣ Мюримѣ со Гурговцѣ сѣстѣ тѣ, и Засаковцемъ, и прочимъ о(тѣ) нихъ; а Гюргевъ зажгоша Половцѣ тощѣ.

Сего же лѣта исходяча, иде Давыдъ Святославичъ из Новагорода къ Смоленскѣ; Новгородцѣ же идоша Ростовѣ по Мстислава Володимерича, и поемъше и приведоша и Новгородѣ, а Давыдови рекоша: “не ходи к намъ”. Пошедъ Давыдъ, ѡзворотися и сѣде ѡ Смоленскѣ опятъ, а Мстиславъ сѣде ѡ Новгородѣ.

В се же время прииде Изяславъ, сынъ Володимеръ, ис Курьска к Муромѣ; и прияша и Муромцѣ, и я посадника Олгова.

В се же лѣто приидоша прѣзѣ, мѣсяца августѣ 28, и покрыша землю, и бѣ видѣти страшно, идяхѣ к полѣноцинымъ странамъ, ядѣще травѣ или просѣ.

1096 В лѣто 6604. Святополкъ и Володимеръ посласта к Олгови, глаголюща сице: “пони Киевѣ, ать рядъ ѡчинимъ ѡ Руской земльѣ предъ епископы, игѣмены и предъ мѣжи отецъ нашихъ, и передъ горожаны, дабы оборонили землю Рускѣю отъ поганыхъ”. Олегъ же ѡспремъ смыслъ бѣи и словеса велчава, рече сице: “нѣсть лѣпо [мене] сѣдти

повелѣ закладати город на Витичѣвскому горбѣ, и назвав його своимъ именемъ — Святополкѣ град, и повелѣ епископу Мюриму із гургѣвцями сѣсти тут, и засакѣвцям, и иншим із другихъ городѣв. А Гургѣв опустѣлий запалили половцѣи.

Наприкинцѣ цього ж лѣта пішов Давид Святославич із Новгорода до Смоленська. Новгородцѣ ж пішли в Ростов за Мстиславом Володимиричем і, взявши його, привели в Новгород, а Давидові сказали: “Не ходи до нас.” І пішов Давид, повернувся і сів у Смоленську знову, а Мстислав сів у Новгороді.

У це ж врем'я прийшов Ізяслав, син Володимирів, із Курьска до Мурѣма. І прийняли його мурѣвцѣи, і захопив він посадника Олгового.

У це ж лѣто прийшла сарана, мѣсяца серпня 28, і покрила землю, і було дивитися страшно. Ішла вона в північні землі, пожираючи траву і просо.

В лѣто 6604 [1096]. Святополк і Володимер послали до Олега, кажучи таке: “Приходь у Київ, та укладемо договір про Рускѣю землю у присутності епископѣв, игуменѣв, і з мужами батькѣв наших, і з горожанами, щоб оборонити землю Рускѣю від поганых.” Олег же, сповнившись розумом зухвалим і словами зарозумѣлими, сказав

єпископомъ и черньцемъ, или смердомъ”; и не восхотѣ ити къ братома своимъ, послушавъ злыхъ свѣтниківъ. Святополкъ же и Володимиръ рекоста к немъ: “да се ты ни на поганья идеши с нами, ни на думъ, тотъ и ты зло мыслиши на наю и помогати хоцеши поганымъ; а Богъ промежи нами бѹдетъ”. Святополкъ же и Володимиръ идоста на Олга къ Черниговъ; і вывѣже Олегъ іс Черньгова, мѣсяца мая въ 3 день, в суботѹ. Святополкъ же и Володимиръ гнаста по нѣмъ, Олегъ же вбѣже въ Стародубѣ и затворися тѹ; Святополкъ же и Володимиръ остѹписта [и] 8 городѣ, и въяхѹся из города крѣпко, а си пристѹпахѹ къ градѹ, и ѹязвенѣ бывахѹ мнозѣ отъ обонихѹ; и высть межи ними брань люта, и стояша около града дни 30 и 3, и изнамагахѹ люди в городѣ. И вынде Олегъ из города, хотя мира, и вдаста емѹ миръ, рекѹще сице: “иди къ братѹ своемѹ Давыдовн, и прииди кѹ Кыевѹ на столъ отець нашихъ и дѣдъ нашихъ, яко то єсть старѣй в землѣ нашѣй Кыевѣ, и тѹ достонитъ намъ снятися и порядъ положити”. Олегъ же обѣцася створити, и на семь цѣловаша хрестъ.

В се же время приде Бонякъ с Половцьѣ кѹ Кыевѹ, 8 недѣлю, отъ вечера, и повоеваша околъ

таке: “Не добре мене судити ні єпископам, ні ченцям, ні смердам.” І не захотів іти до братів своїх, послухавши злих порадиників. Святополк же і Володимир сказали про нього: “Так от ти ні на поганих не ходиш із нами, ні на думу до нас, то і ти недобре проти нас замишляєш і помагати хочеш поганим. Хай Бог розсудить нас.” Святополк же і Володимир пішли на Олега в Чернігів. І вибіг Олег із Чернігова місяця травня в третій день у суботу. Святополк же і Володимир гналися за ним. Олег же вбіг у Стародуб і закрився там. Святополк же і Володимир облягли його в городі, і билися із города завзято, а ці йшли приступом на город, і було багато вражених з обох боків. І була між ними січа запекла, і стояли навколо города тридцять три дні, і знемагали люди в городі. І вийшов Олег із города, благаючи миру. І дали йому мир, сказавши таке: “Іди до брата свого Давида і приходьте в Київ, на стіл батьків наших і дідів наших, бо то найстарший у землі нашій Київ, і в ньому належить нам зібратися і порядок покласти.” Олег же обіцяв так зробити і на цьому цілував хрест.

У це ж врем’я прийшов Боняк із половцями до Києва, в неділю ввечері, і повоював

Києва, и пожьже на Берестовомъ дворъ княжь.

В се же веремя воева Куря с Половцѣ Переяслава, и Устьє пожьже, мѣсяца маия 24. Олегъ же выде исо Стародуба вонъ и прииде къ Смоленскѣ, и не прияша его Смоленяне, и иде к Разаню; а Святополкъ и Володимеръ идоста усвосяи.

Того же мѣсяца приде Тугорканъ, тєсть Святополкъ, къ Переяславу, мѣсяца маия въ 31, и ста около города, а Переяславцѣ затворишася в городѣ. Святополкъ же и Володимеръ пондоста на нь, по сѣй сторонѣ Днѣпра, и приидоста к Зарубѣ, и тѣто перебродистася, и не почютиша ихъ Половцѣ, Богѣ схраншю ихъ, исполчившася пондоста к городѣ; гражанѣ ўзрѣвшє, ради быша, и изидоша к нима, а Половци стояхѣ на оной сторонѣ Трубѣжа, исполчивъвшєся. Святополкъ же и Володимеръ ўбрєдша ў Трубѣшь к Половцемъ, и нача Володимеръ хотѣти порядити дрѣжини, они же не послѣшаша, но ўдариша в конѣ къ противнымъ; и се видивше Половци, ўстрємишася на бѣгъ, и наши погнаша ў слѣдъ ратныхъ, сѣкѣще противныя. Сдѣявъ тѣ день Господь спасєньє велико, мѣсяца и҃ля въ 19 день повѣжени быша иноплєменьницѣ, и князь ихъ

околицю Києва, і спалив двір княжий на Берестовому.

У це ж врем'я Куря з половцями воював Переяслав, і Устя спалив місяця травня 24. Олег же вийшов із Стародуба геть і прийшов у Смоленськ. І не прийняли його смоленці, і пішов він у Рязань. А Святополк і Володимир пішли додому.

У тому ж місяці прийшов Тугоркан, тєсть Святополків, до Переяслава, місяця травня в 31 день, і став біля города, а переяславці закрилися в городі. Святополк же і Володимир пішли на нього по цьому правому боці Дніпра, і прийшли до Заруба, і тут перейшли вбрід, і не помітили їх половці, бо Бог оберігав. І, приготувавшись до бою, пішли на город. Горожани, побачивши, були раді і вийшли до них, а половці стояли на тому боці Трубежа, зготувавшись до бою. Святополк же і Володимир пішли вбрід через Трубіж на половців. І спочатку Володимир хотів вишикувати дружини, вони ж не послушали, а ударили в коней на ворога. І коли це побачили половці, кинулися тікати, і наші погналися вслід за ратними, рубаючи ворогів. Содіяв Господь у той день спасіння велике: місяця липня в дев'ятнадцятий день переможені були чужоплемінні, і князя

Тугортъканъ ѹбенъ бысть, и сынъ его, и инни князи мнози тѹ падоша; наѹтрея же налѣзоша Тугоркана мертва, и взя и Святополкъ [акы] цѣстя своего и аки врага, и привезъше Киевѹ и погребоша и на Берестовомъ на моголѣ, межи пѹтемъ грядѹщимъ на Берестовое, а дрѹгимъ идѹщимъ в монастырь. Въ 20 того же мѣсяца, въ день пятюкъ, въ часъ 1 дне, прииде второе Бонякъ безбожный, шолѹдивый, отай, хыщникъ, Киевѹ внезапно, и мало в городъ не вогнаша Половци, и зажгоша по пѣскѹ около города, и ѹвратишася на монастырѣ, і пожгоша монастырь Стефанечъ, деревнѣ, и Германечъ. І приидоша на монастырь Печерський, намъ сѹщимъ по кѣльямъ почиваюцимъ по заѹтрени, и клыкоша около монастыря, и поставиша 2 стяга предъ ворота монастырскими, намъ же бѣжающимъ за домъ монастыря, а дрѹгимъ ѹбѣгшимъ на полатѣ; безбожніи же сынове Изманлеви высѣкоша врата монастырю и ѹстремишася по кѣльямъ, высѣкающе двери, изношахѹ еже аще обрѣтахѹ ѹ кѣльи; и посемь вожгоша домъ святыя Владычицѣ Богородицѣ, и приидоша къ церкви, и зажгоша дверѣ яже ко ѹгѹ ѹстроенинѣ, и въ вторыя, иже к сѣверѹ; і влѣзъше ѹ притворъ ѹ гроба Федосьева, и возьмѣше иконы,

їхнього Тугортокана було вбито, і сина його, і інших князів багато тут полягло. Ранком знайшли Тугоркана мертвого. І взяв його Святополк як тестя свого і як ворога, і привіз до Києва і похоронив його на могилі в Берестовому, між дорогами, що розбігаються одна на Берестове, а друга — в монастир. А 20-го того ж місяця, в п’ятницю, о першій годині дня, прийшов удруге до Києва Боняк безбожний, шолудивий, потайки, як хижак, несподівано, і трохи в город не ввігналися половці. І запалили пониззя біля города, і повернули на монастирі, і спалили Стефанів монастир, села і Германів. І прийшли до монастиря Печерського, коли ми в келіях після заутрені відпочивали, і вигукували побіля монастиря, і поставили два стяги перед воротами монастирськими, а ми втікали поза монастир, а інші втікали на дзвіниці. Безбожні ж сини Ізмаїлови вирубали ворота монастирські і кинулися по келіях, вирубуючи двері, виносили все, що знаходили в келіях, а після цього запалили дім святої Владичиці Богородиці, і прийшли в церкву, і запалили південні двері, і другі, що з півночі, і влізли у притвор, де гроб Федосіїв, і, взявши ікони, підпалили двері, і оскверняли Бога і закон наш.

зажигахъ двери и ѡкаряхъ Бога и законъ нашъ. Богъ же терпяше, и еше бо не скончались вяхъ грѣси ихъ и безаконье ихъ; тѣмже и глаголахъ: “гдѣ естъ Богъ ихъ? да поможеть имъ и избавить я отъ насъ”, и ина словеса хълная глаголахъ на святыя иконы, насмихающеся, не вѣдуще, яко Богъ казнить рабы своя напастыми и ратьми, да являться яко злато искушено ѡ горьниль: хрестьяномъ бо многими скорбыми і печальми [подобаетъ] ввити въ царство небесное, а симъ поганымъ ругателемъ на семь свѣтѣ пріємшимъ веселье и пространство, а на ономъ свѣтѣ примуть мукъ съ дьяволомъ и огонь вѣчный. Тогда же зажгоша и дворъ красныи, егоже поставилъ благовѣрныи князь Всеволодъ на холмѣ, иже естъ надъ Выдовычъ: то все оканнѣи Половцѣ запалиша огнемъ. Тѣмже и мы, послѣдствующе Пророкѣ, глаголемъ: Боже мой! положи я, яко коло, аки огонь предъ лицемъ вѣтрѣ, иже попалить дѣбравы, тако поженеши я бурею твоєю, исполниши и лица ихъ досаженья; се бо оскверниша и пожгоша святый домъ твой, манастырь Матере твоея, и трупье рабѣ твоихъ; ѡбиша бо отъ вратья нашея нѣсколько оружьемъ безбожныи сынове Измаилеви, пущении на казнь хрестьяномъ. Аще ли бо си сѣуть

Бог же терпів, ще-бо не настав кінець гріхам їхнім і беззаконню їхньому, а тому і говорили: “Де їхній Бог? Хай допоможе їм і захистить їх від нас.” І іншими словами хулу говорили на святі ікони, насміхаючися і не знаючи, як Бог карає рабів своїх напастями і війнами, щоб ставали вони як золото, в горнилі випробувань: адже християнам через безліч скорбот і печалей належить ввійти в царство небесне, а цим поганим хулителям, які на цьому світі прийняли веселість і привілля, на тому світі дістанеться мука від диявола і огонь вічний. Тоді ж підпалили і двір Красний, що його поставив благовірний князь Всеволод на горі, що над Видубичами, — все те окаянні половці спалили вогнем. Ось тому і ми, ідучи за пророком, просимо: “Боже мій! Оберни їх в колесо, як вогонь проти вітру, що випаює дїброви, так пожени їх бурею твоєю, понівеч лица їхні досадою.” Це ж бо вони осквернили і спалили святий дїм твій, монастир Матері твоєї, і прах рабів твоїх. Убили декілька братів наших оружжям безбожні сини Ізмаїлови, наслані на кару християнам”.

Вийшли ж вони із пустині Єстрівської між сходом і північчю. І вийшло їх чотири коліна: торкмени і печеніги, торки, половці. Мефодій же свідчить

отъ пѹстыня Єтривьскія, межи вѣстокомъ и сѣверомъ; ищюло жь єсть ихъ колѣнъ 4: Торкмене, и Печенѣзи, Торци, Половцьѣ. Мефедий же свидѣтельствуетъ о нихъ, яко 8 колѣнъ пробѣглѣ сѹть, егда исѣче я Гедеонъ, осмь ихъ вѣжа в пѹстыню, а 4 исѣче. Друзии же глаголють: сыны Амонови. Нѣсть тако: сынове во Моавли Хвалисе, а сынове Амонови Болгаре, а Сарацини отъ Измаила и творяться Сарини, и прозваша имя совѣ Саракине, рекше: Сарини єсмы. Тѣмъже Хвалисе и Болгаре сѹть отъ дщерью Лотовѹ, иже зачастую отъ отца своего, тѣмъже нечисто єсть племя ихъ; а Измаило роди 12 сына, отъ нихъ же сѹть Торкъмени, Печенѣзи, и Торци, и Половци, иже исходять отъ пѹстынѣ; и по сихъ 8 колѣнъ къ кончинѣ вѣка изидѹть, заклепани в горѣ Олександромъ Макидонскомъ, нечистыя челоуѣкы.

Се же хоцю сказати, яже слышахъ преже сихъ 4 лѣтъ, яже сказа ми Гурята Роговичъ Новгородецъ, глаголя сице: яко послахъ отрока своего в Печерѹ, люди, иже сѹть дань дающе Новгородѹ; і пришедшю отрокѹ моему к нимъ, и оттѹдѣ иде вѣ Угрѹ. Угра же сѹть людье языкъ нѣмъ, и сѣсѣдятся съ Самоѣдью на полѹнощныхъ сторонахъ. Угра же рекоша отрокѹ моему: “дивно находимъ мы чудо ново, егоже нѣсмы слыхали преже

про них, що вісім колін пробігли, коли вирубав їх Гедеон, вісім їх бігло в пустиню, а чотири він вирубав. Другі ж говорять: сини Амонови. Але це не так: сини ж бо Моава — це хваліси, а сини Амонови — болгари, а сарацини від Ізмаїла, і видають себе за саринів, і назвали себе сарацинами, кажучи: “Сарини ми.” Отже, хваліси і болгари походять від дочок Лотових, що зачали їх від батька свого, а тому й нечисте плем’я їхнє. А Ізмаїл народив дванадцять синів, від яких пішли торкмени, печеніги, і торки, і половці, що вийшли з пустині. І після цих восьми колін на кінець віку вийдуть заклепані в горі Олександром Македонським нечисті люди.

Тут я хочу розповісти, що чув за чотири роки до цього. Оповідав мені Гурята Рогович, новгородецъ, розказуючи таке: “Послав я отрока свого до Печери, людей, які дань дають Новгороду. І прийшов отрок мій до них, а звідти пішов до угрів. Угри — це люди, що говорять німою мовою, і сусідять вони з самоїддо в північних краях. Угри ж сказали отроку моему: “Дивне чудо нове ми знайшли, про нього не чули до

снхъ лѣтъ; се же нынѣ третѣе лѣто поча быти: сѣть горы зандѣче в лѣкѣ моря, нмѣже висота акы до небеси, и в горахъ тыхъ клнчъ великѣ и говорѣ, и сѣкѣть горѣ, хотяще просѣчися; и есть в горѣ той просѣчено оконце мало, и тѣда молвять, не разѣмѣти языкѣ нхъ, но кажють желѣзо и помавають рѣкою, просяще желѣза; и аще кто дастъ нмѣ желѣзо, или ножь, или сокирѣ, и они дають скорою противѣ. Есть же пѣть до горъ тыхъ не проходнмѣ пропастьми, снѣгомѣ и лѣсомѣ; тѣмѣ не доходимѣ нхъ всегда; есть же и подалѣ на полѣнощнѣ”. Мнѣ же рекшю къ Гурятѣ: “се сѣть людѣе заклѣплѣнѣ Олександромѣ Макидонскомѣ царемѣ”. Якоже сказа о нхъ Мефедий Патарнйскѣ, глаголя: Олександрѣ, царѣ Макидонскнй, възыде на вѣсточныя страны до моря, нарѣцаемое Солнце мѣсто, и вѣдѣ челоуѣкы нечнстыя, отѣ племени Афетова; нхъ же нечнстотѣ вѣдѣвѣ: ядяхѣ сквернѣ всякѣ, комары, мѣхы, коткы, змѣя, мертвеца не погребати, но ядяхѣ и женскнѣ изѣврагы и скоты вся нечнстыя. То вѣдѣвѣ Олександрѣ ѣбояся, еда како ѣмножатѣся осквернятѣ землю, [загна нхъ] на полѣнощныя страны ѣ горы высокыя; и Богѣ повелѣвшю, состѣпишася о нхъ горы полѣнощныя, токмо не стѣпишася о нхъ горы 12

цнх лѣт. Се нннѣ третѣ лѣто продовжуѣтьсѣ: є гори, що заходять в затоку морську, а висотою аж до небес, і в горах тих (чутно) крик великий і гомін, і рубають гору, хотячи прорубатися, і є в горі тій прорубане віконце мале, і звідти говорять, і не зрозуміти мови їхньої, але показують на залізо і роблять знаки рукою, просячи заліза.

І коли хто дастъ їм залізо, чи нїж, чи сокиру, — і вони в обмін дають хутра. Дорога ж до гір тих непрохідна через прірви, сніги і ліси, тому ї не доходимо до них ніколи. Іде дорога та і далі на північ.” Я ж сказав Гуряті: “Це люди, заклепані царем Олександром Македонським, як розповідає, про них Мефодій Патарійський, кажучи: “Олександр, цар Македонський прийшов у східні країни до моря, яке називають Сонячним місцем. І побачив [там] людей нечистих із племені Афетового. І їхню нечистоту бачив: їли [вони] погань всіляку: комарів, мух, котів, змій; і померлих не хоронили, а пожирали, і жіночі викидиші, і скотів усіх нечистих. Побачив усе те Олександр і злякався, щоб, коли розмножатся, не споганили землю. [І загнав їх] в опівнічні краї у гори високі. І за божим повелінням зімкнулися за ними гори північні,

локътю; и створиша врата мѣденая, и помазаша сѣньклитомъ, и аще хотятъ взяти, и не возмогутъ, ни огнемъ могутъ ижъжеши; вѣщь бо сѣньклитова сица есть: ни огонь можетъ ижъжеши его, ни желѣзо его приметъ; ѿ послѣдняя же дни по сихъ осми колѣнъ, иже изидуть отъ пѹстыня Єтривьскня, изидуть си скверныи языци, яже сѹть в горахъ полѹноциныхъ, по повелѣнью Божью. Но мы на прежерѣченое ѱворотимься, якоже вѣхомъ глаголали первѣе.

Ольговѣ обѣщавшюся ити къ братѹ своемѹ Давыдови Смоленскѹ, и принти с братомъ своимъ Киевѹ, и обрядъ положити, и не восхотѣ сего Олегъ сѣтворити; онъ пришедъ къ Смоленскѹ и поемъ воя, и поиде Муромѹ, ѿ Муромѣ тогда сѣщю Изяславѹ; [высть же вѣсть Изяславѹ] яко Олегъ идеть к Муромѹ, посла Изяславъ по вон Ростовѹ, і Сѹздалю, и по Бѣлозерцѣ, и собра вон много. И посла Олегъ послы своя къ Изяславѹ, глаголя: “иди ѿ волость отца своего Ростовѹ, а то есть волость отца моего; да хочю тѹ сѣдя порядъ положити съ отцемъ твоимъ, се бо мя выгналъ из города отца моего; или ты ми здѣ не хоцеши хлѣба своего же вдати?”. И не послуша Изяславъ словесъ сихъ, надѣяся

тільки не зімкнулися за ними гори на 12 ліктів. І звелися ворота мідні і покрилися сунклітом. І коли хтось захоче їх взяти, то не зможе. Ні вогнем не можна їх спалити: річ-бо сунклітова така: ні вогонь не може її спалити, ні залізо її не бере. У останні ж дні після цих восьми колін, що вийдуть із пустині Єтривської, вийдуть ось ці скверні народи, що знаходяться в горах північних з Божого повеління.”

Але ми до попереднього повернемося, про що раніше говорили.

Олег обіцяв іти до брата свого Давида в Смоленськ і прийти з братом своїм до Києва і договір виробить. І не захотів Олег це зробити. Прийшов він до Смоленська, і зібрав воїв, і пішов у Муром. У Муромі був тоді Ізяслав. [Прийшла звістка до Ізяслава], що Олег іде на Муром. Послав Ізяслав за воями в Ростов, і Суздаль, і за білозерцями, і зібрав воїв багато. І послав Олег своїх послів до Ізяслава, кажучи: “Іди у волость батька свого — в Ростов, а це волость мого батька. І хочу тут сісти і мир укласти з батьком твоїм. Це ж бо він вигнав мене із города мого батька. Чи і ти мені тут не хочеш мого ж таки хліба дати?” І не послухав Ізяслав

на множество вой. Олегъ же надѣяся на правду свою, яко правъ бѣ в сѣмъ, и понде к городу с вой; Изяславъ же исполчися передъ городомъ на полѣ. Олегъ же понде противу ему полкомъ, и сняшася обоѣ, и бысть брань люта: и ѹвиша Изяслава, сына [Володимеря внука] Всеволожа, мѣсяца септября въ 6 день; прочни же вой побѣгоша, ови чрестъ лѣстъ, дрѹзьи же в городъ. [Олегъ же вниде въ градъ], и прияша и горожане; Изяслава же вземъше, и положиша в манастири святого Спаса, и оттѹда перенесоша и Новгороду, и положиша [и] ѹ святоѣ Софьи, на лѣвой сторонѣ. Олегъ же по приятии града, изоима Ростовцѣ, и Бѣлозерци, и Суздальцѣ, искова, и ѹстремися на Суздаль: и пришедъ Суздалю, и Суздальци дашася ему; Олегъ же омиривъ городъ, овы изоима, дрѹгья расточи, и мѣнье ихъ взя. И прииде к Ростову: и Ростовци вдашася ему. И перея всю землю Муромскую и Ростовскую и посажа посадники по городомъ, и дани поча брати. И посла к нему Мстиславъ посолъ свой из Новгорода, глаголя: “иди опять Мурому, а в чюжей волостѣ не сѣди; и азъ пошлю молитъся съ дрѹжиною своею къ отцю моему, и смирю тя с нимъ; аще и брата моего ѹбилъ еси, то есть не дивно, в ратехъ бо цари и мѹжи

словес цих, надіючись на численне військо. Олег же надіявся на правду свою, що був у цьому прав, і пішов з військом на город. Ізяслав же ізполчився перед городом на полі. Олег же пішов з військом супроти нього, і зійшлися обоє, і була битва люта. І убили Ізяслава, сина Володимира, внука Всеволода, місяця вересня в шостий день, рештки ж воїв його розбіглися, одні через ліс, а другі в город. [Олег же ввійшов у город], і прийняли його горожани. Ізяслава ж взяли і поклали в монастирі святого Спаса, і звідти перенесли його в Новгород і поклали його в святій Софії, з лівого боку. Олег же після взяття города похапав ростовців, і білозерців, і суздальців — і закував. І кинувся на Суздаль. І коли прийшов до Суздалю, суздальці здалися йому. Олег же омирив город: одних похапав, других вигнав, а майно їхнє забрав. І прийшов у Ростов. І ростовці здалися йому. І зайняв він всю землю Муромську і Ростовську, і посадив посадників у городах, і дань почав брати. І послав до нього Мстислав посла свого з Новгорода, кажучи: “Іди знову в Муром, а в чужій волості не сідай. І я з дружиною своєю пошлю вмовити батька мого, і примирю тебе з ним. Якщо і брата мого ти убив, то це не

погыбають”. Олегъ же не восхотѣ сего послушати, но паче мышляше и Новъгородъци прияти; и посла Олегъ брата своего Ярослава, въ сторожѣ, а самъ стояше на поли Ѹ Ростова. Мъстиславъ же сдѣмавъ с Новгородъци, и послаша передъ собою сторожѣ Добрынѣ Рагѣиловича; Добрыня же первое изонма данники. Ѹвѣда же Ярославъ се, яко изонма даньници, стояшеть во тогда Ярославъ на Медвѣдци Ѹ сторожи, вѣжа тоѣ ноци, и прибѣже ко Олгови и повѣда емѣ, яко идеть Мъстиславъ. Принде же вѣсть к Олгови, яко сторожеве его изонманѣ, понде к Ростовѣ, Мъстиславъ же понде на Волгѣ, повѣдаша емѣ, яко Олегъ Ѹзвратилъся естъ к Ростовѣ, а Мъстиславъ понде по немъ. Олегъ же принде к Сѣждалу, и слышавъ, яко идеть по немъ Мъстиславъ, Олегъ же повелѣ зажещи городъ Сѣждаль, токмо остася дворъ монастырскъ Печерскаго монастыря и церкви, яже тамо естъ святаго Дмитрея, юже вѣ далъ Ефрѣмъ і сѣ селы. Олегъ же повѣже к Муромѣ, а Мъстиславъ понде к Сѣждалу, и сѣдя тѣ посылаше к Ольгови, мира прося, глаголя: “яко мни(и) азъ есмь тебе, шлися ко отцю моему, а дружинѣ воротн, юже еси заялъ; а язъ тебе во всемъ послушаю”. Олегъ же посла к немѣ, хотя мира лестью; Мъстиславъ же емъ вѣры льсти, и распѣсти

дивно, бо в битвахъ царі і мужі гинуть.” Олег же не захотів його послухати, а ще замислив і новгородців підкорити. І послав Олег брата свого Ярослава в сторожу, а сам став на полі біля Ростова. Мстислав же порадився з новгородцями, і послали вони попереду в сторожу Добриню Рагуїловича. Добриня ж спершу переловив [Олегових] даньників. Довідався Ярослав, що похапали даньників, а стояв тоді Ярослав у сторожі на Медведиці, і тої ж ночі утік. І прибіг до Олега і повідав йому, що йде Мстислав. Прийшла звістка Олегові, що сторожа його захоплена; і він пішов у Ростов. Мстислав же пішов на Волгу, коли повідомили йому, що Олег повернувся в Ростов. І Мстислав пішов за ним. Олег же прийшов у Суздаль, і, почувши, що Мстислав іде за ним, повелів Олег запалити город Суздаль, тільки залишився двір монастирський Печерського монастиря і церква тамошня святого Дмитрія, яку Ефрем дав [монастиреві] разом із селами. Олег же побіг до Мурома, а Мстислав прийшов у Суздаль і, сидячи тут, послав до Олега просити миру, кажучи: “Я молодший від тебе, звертайся до батька мого, а дружину, яку захопив, поверни, і я тебе у всьому послухаю.” Олег же послав до нього,

дружинѹ по селомѹ; и наста Федорова недѣля І поста, и приспѣ Федорова субота, Мстиславѹ сѣдяцю на обѣдѣ, и прииде емѹ вѣсть, яко Олегъ на Клязьмѣ, близъ бо вѣ пришелъ вез вѣсти; Мстиславѹ бо емѹ емѹ вѣрѹ, не постави сторожовѹ; но Богъ вѣсть избавити человекы благочестивыя своя ото льсти. Олегъ же ѹстановися на Клязьмѣ, мня, яко ѹбояся его Мстиславѹ и побѣгнетѹ; къ Мстиславѹ собрася дружина въ тѹ день и въ другий, Новгородцѣ, и Ростовцѣ, і Бѣлозерци, Мстиславѹ же ста предѹ городомѹ, исполчивѹ дружинѹ; не постѹпи ни Олегъ къ Мстиславѹ, ни Мстиславѹ на Олга, и стояста противѹ собѣ дний 4. И прииде Мстиславѹ вѣсть, яко “послалъ ти отецъ Вячьслава брата с Половци”; и прииде Вячьславѹ ѹ четвертокѹ по Федоровой недѣлѣ поста. А в пятокѹ завѣтра поиде Олегъ, исполчився, к городѹ, а Мстиславѹ поиде противѹ емѹ с Новгородци. И вѣда Мстиславѹ стягъ Володимерь Половчинѹ, именемъ Кѹманѹ, ѹдавѹ емѹ пѣшьцѣ, поставивѹ и на правомѹ крилѣ, и напя стягъ Володимерь; и ѹзри Олегъ стягъ Володимерь, и ѹбояся, и ѹжась нападе на нь и на вои его; и поидоша к боєви противѹ собѣ, и поиде Олегъ противѹ Мстиславѹ, а Ярославѹ поиде

прикидаючись, що хоче миру. Мстислав же повірив в обман і розпустив дружину по селах. І настав Федорів тиждень першого (великого) посту, і прийшла Федорова субота. І коли Мстислав сидів на обіді, прийшла йому вість, що Олег на Клязьмі і підійшов так близько потаємно, бо Мстислав повірив йому і не виставив сторожу. Але Бог знає, як захистити людей благочестивих своїх від обману. Олег же зупинився на Клязьмі, думаючи, що злякається його Мстислав і втече. До Мстислава зійшлася дружина в той день і на другий: новгородці, і ростовці, і білозерці. Мстислав же став перед городом і ізполчив дружину, і не рушив ні Олег на Мстислава, ні Мстислав на Олега. І стояли супроти один одного чотири дні. І прийшла Мстиславові звістка, що “послав тобі батько [на допомогу] брата Вячеслава з половцями.” І прийшов Вячеслав у четвер після Федорової неділі посту. А на другий день у п'ятницю рушив Олег, приготувавшись до бою, на город, а Мстислав пішов назустріч йому з новгородцями. І вручив Мстислав стяг Володимирів половчину на ймення Куман, віддавши йому піхотинців, і поставив його на правому крилі, і розгорнув стяг Володимирів. І побачив Олег

противъ Вячьславъ. Мьстиславъ же перешедъ пежарь с Новгородцѣ, и стѹпишася на Колачьцѣ, и высть брань крѣпка, и нача одоляти Мьстиславъ; и видивъ Олегъ, яко понде стягъ Володимерь, и нача заходити в тылъ его, и ѹбояся повѣже Олегъ, и одолѣ Мьстиславъ. Олегъ же привѣже Мѹромѹ, и затвори Ярослава Мѹромѣ, и самъ иде к Рязаню; Мьстиславъ же прииде Мѹромѹ, и створи миръ с Мѹромьци, поя люди своя Ростовцѣ же и Сѹждальци, и понде к Рязаню по Ользѣ. Олегъ же вывѣже из Рязаня, а Мьстиславъ створи миръ с Рязаньци; и поя люди своя, яже бѣ заточилъ Олегъ. И посла ко Олгови, глаголя: “не бѣгай никаможе, но послися ко братьи своей с молвою, не лишать тебе Рѹської земли; а азъ пошлю къ отцю молит(и)ся о тобѣ”. Олегъ же овѣщася тако створити. Мьстиславъ же ѹзворотися въспяты къ Сѹждаю, и оттѹда приде Новѹгородѹ в городъ свой, молитвами преподобнаго епископа Никиты. Се же высть исходяцю лѣтѹ 6604, индикта 4, напылы.

стяг Володимеріів, і злякався, і жах напав на нього і на воїв його. І рушили в бій один проти одного, і пішов Олег проти Мстислава, а Ярослав пішов на Вячеслава. Мстислав же перейшов пожарище з новгородцями, і зішлися на Колачці, і була битва жорстока, і почав перемагати Мстислав. І побачив Олег, як йшов стяг Володимеріів і став заходити йому в тил, і, злякавшись, побіг Олег, і здолав його Мстислав. Олег же прибіг у Муром, зачинив Ярослава в Муромі, а сам пішов у Рязань. Мстислав же прийшов до Мурома і заключив мир із муромцями, взяв людей своїх — ростовців і суздальців — і пішов на Рязань за Олегом. Олег же вибіг із Рязані, а Мстислав уклав мир із рязанцями, і взяв людей своїх, що їх був ув’язнив Олег. І послав до Олега, кажучи: “Не тікай нікуди, але пошли до братів своїх з благанням не позбавляти тебе Руської землі, а я пошлю до батька молитися за тебе.” Олег же обіцяв так зробити.

Мстислав же повернувся назад у Суздаль, а звідти пішов у Новгород, у свій город, на прохання преподобного епископа Никити. Се ж було наприкінці літа 6604 [1096], индикта 4, на половині.

1097 В лѣто 6605. Придоша Святополкъ, и Володимеръ, и Давыдъ Игоревичъ, и Василко Ростиславичъ, і Давыдъ Святославичъ, и братъ его Олегъ, и сняшася Любци на строенье мира, и глаголаше к собѣ, рекуще: “почто губимъ Рускѹю землю, сами на ся которѹ нмѹще? а Половци землю нашу несѹтъ роздно, и ради сѹтъ, оже межи нами рать до нынѣ; отселѣ нмѣмся по єдино сердце и сѣблюдѣмъ Рускѹю землю, каждо держить очьчинѹ свою: Святополкъ Кнєвъ Изяславль, Володимеръ Всеволожь, Давыдъ и Олегъ, Ярославъ Святославли; нмѣже раздаялъ Всеволодъ города, Давыдови Володимеръ, Ростиславичема Перемышль Володарєви, Терєбовлѣ и Василкови”. И на томъ цѣловаша хрестъ; “да аще отселѣ кто на кого встанеть, то на того бѹдемъ вси и честный крестъ”; и рекоша вси: “да вѹдетъ на нь хрестъ честный и вся земля Руская”, и цѣловавшєся и поидоша ѹсвоєси. И приидє Святополкъ Кнєвѹ съ Давыдомъ, и радѣ быша людєе вси; токмо дьяволъ печалєнъ бяше о любви сѣй, и влѣзѣ сотона ѹ сердце нѣкоторымъ мѹжемъ и начаша глаголати къ Давыдови Игоревичю, рекуще сице: “яко Володимеръ сложилъся єсть с Василкомъ на

В літо 6605 [1097]. І зійшлися
Святополк, і Володимир,
І Давид Ігоревич, і Василько
Ростиславич,
І Давид Святославич, і брат
його Олег,
І зібралися в Любці, щоб
установити мир,
І говорили поміж собою,
кажучи: “Нащо губимо Руську
землю
І між собою чвари діємо?
А половці землю нашу
розносять порізно
І радіють, що між нами рать
донині.
Віднині злиймося в єдине серце
І збережимо Руську землю.
І хай кожен тримає отчину
свою:
Святополку — Київ Ізяславів,
Володимир Всеволодів —
Давиду і Олегу,
І Ярослав — Святославові,
Ім же Всеволод роздав города:
Давидові — Володимир
І Ростиславичам: Перемишль
— Володарєві;
Теребовлю — Василькові.”
І на тому цілували хрест:
“Хай тільки віднині хтось на
іншого встане,
Проти нього будемо всі
І чесний хрест.”
І сказали всі: “Хай буде проти
того хрест чесний
І вся земля Руська.”
І, поцілувавшись, розійшлися по
домівках.
І прийшли Святополк із
Давидом у Київ,
І раді були всі люди,
І тільки диявол засмучений був
доброю згодою цією,
І проник сатана у серце деяких
мужів,
І почали вони підбивати
Давида Ігоревича такими
словами:
“Володимир змовився з
Васильком проти Святополка
І проти тебе.”

Святополка и на тя”. Давыдъ же имъ вѣры лживымъ словесемъ, нача молвити на Василка, глаголя сице: “кто есть убилъ брата твоего Ярополка? а нынѣ мыслить на тя и на мя, и сложилъся есть с Володимиромъ; да промышляй си о своей головѣ”. Святополкъ же смятесе умомъ, реки: “и еда се право будетъ, или лжа”, не видѣ; і рече Святополкъ Давыдови: “да аще право молвиши, да Богъ ти будь послухъ, аще ли завистью молвиши, да Богъ будетъ за тѣмъ”. Святополкъ же съжалися по братѣ своемъ и о совѣ, нача помышляти, еда се право будетъ? и я вѣрѣ Давыдови, и перельсти Давыдъ Святополка, і начаста думати о Василцѣ; а Василко сего не вѣдаше и Володимеръ. И нача Давыдъ глаголати: “аще не имеве Василка, то ни товѣ княженья ѿ Киевѣ, ни мнѣ Володимери”; и послуша сего Святополкъ. И приде Василко въ 4 ноября, и перевезеса на Выдовичь, іде поклонитися къ святому Муханлу в монастырь, и ѹжина тѣ, а товары своя постави на Рудици; вечерѣ же бывшю приде в товаръ свой. Наѹтрия же бывшю, присла Святополкъ, река: “не ходи отъ именинъ монхъ”. Василко же отопрѣся, река: “не могу ждати; еда будетъ рать дома”. И присла

І повірив Давид брехливим
словесам,
І почав наговорювати на
Василька, кажучи таке:
“Хто убив брата твого
Ярополка?
А нині замишляє на тебе і на
мене
І змовився з Володимиром.
Так подумай про свою голову.”
Святополк же знітився умом і
сказав:
“І чи це правда, чи брехня — не
знаю.”
І ще сказав Святополк
Давидові:
“Якщо правду говориш, хай Бог
тебе почує,
А коли із заздрощів говориш,
хай Бог буде за тим.”
Святополк же пожалів брата
свого і себе,
І почав задумуватися, чи це
правда буде?
І повірив Давидові,
І обдурив Давид Святополка.
І почали вони думати про
Василька.
А Василько і Володимир цього
не знали.
І почав Давид говорити: “Якщо
не схопимо Василька,
То не князювати ні тобі у
Киеві, ні мені у Володимирі.”
І послухав його Святополк.
І прийшов Василько четвертого
листопада,
І переправився на Видобичі,
І пішов поклонитися святому
Михайлові в монастир.
І вечеряв тут, а обоз свій
залишив на Рудиці,
І коли настав вечір, повернувся
до свого обозу.
І коли настав ранок, прислав до
нього Святополк, кажучи:
“Не йди з іменин моїх.”
Василько ж відпирився, кажучи:
“Не можу ждати, а що, як
дома війна.”
І прислав до нього Давид:
“Не йди, брате, не роби

к нему Давидъ: "не ходи, брате, и не ослушайся брата старѣйшаго, пондевь оба"; и не въсхотѣ Василко створити тако, ни послушаетъ ею. И рече Давидъ къ Святополку: "видиши ли, не помнить тебе, ходя в рѣку твою; аще ли отъидеть въ свою волость, самъ ѹзриши, аще ти не займетъ городовъ твоихъ Турова і Пиньска, и прочихъ городовъ твоихъ, да помянеши мя; но призвавъ и ныня, ими, и дай его мнѣ". И послуша его Святополкъ, и посла по Василка, глаголя: "да аще не хоцеши ждати до имянинъ моихъ, и прииди нынѣ, да цѣлуеши мя, и посѣдимы вси с Давидомъ". Василко же обѣщася принти, не вѣдый лествъ, юже коваше на нь Давидъ. Василко же всѣдъ на конь поѣха, і въсрѣте и отрокъ его и повѣда емѣ, глаголя: "не ходи, княже, хотятъ тя яти"; и не послуша сего, помышляя: "како мя хотятъ яти? оногды цѣловали хрестъ, рекѣще: аще кто на кого бѣдетъ, хрестъ [на того да] и мы вси"; и помысливъ си, перехрестися, река: "воля Господня да бѣдетъ". И приѣха в малѣ дружинѣ на княжъ дворъ; і вылезе противѣ емѣ Святополкъ и идоша въ гридницѣ, и прииде Давидъ, і сѣдоша. І нача Святополкъ глаголати: "остани на святокъ".

непослуху братові старшому,
Прийдемо обидва."
І не захотів Василько зробити так, не послухав їх.
І сказав Давид Святополкові:
"Чи бачиш, не пам'ятає тебе,
ходячи під рукою твоєю,
А коли повернеться в свою волость, сам побачиш,
Що він захопить города твої
Туров і Пінськ
І інші города твої, згадаєш тоді мене.
Але заклич його нині, схопи і дай його мені."
І послухав його Святополк,
І послав за Васильком,
говорячи:
"Якщо не хочеш чекати до моїх іменин,
То приходь зараз, поцілуєш мене
І посидимо всі разом із Давидом."
Василько ж пообіцяв прийти, не знаючи про підступність,
Яку кував на нього Давид.
Василько ж сів на коня, і поїхав,
І зустрів він отрока свого,
І той розповів йому, кажучи:
"Не ходи, князю, хочуть тебе схопить."
І не послухав його, думаючи:
"Як це мене хочуть схопити?
Недавно цілували хрест,
кажучи,
Якщо хто проти кого піде,
[проти того] хрест буде і ми всі."
І розмисливши так,
перехрестився і сказав:
"Хай буде воля Господня."
І приїхав на княжий двір із малою дружиною.
І вийшов назустріч йому Святополк,
І пішли вони в гридницю,
І прийшов Давид, і сиділи вони.
І почав Святополк говорити:
"Залишайся на свято."

И рече Василко: “не могу, брате, остати; уже есмь повелѣлъ товаромъ понти переди”. Давидъ же сѣдѣше аки немъ, и рече Святополкъ: “завѣтрокай, брате”; и обѣщаеся Василко завѣтрокати. И рече Святополкъ: “посидита вы здѣ, а язъ лѣзу, наряжу”; и лѣзе вонъ, а Давидъ с Василкомъ сѣдоста. И нача Василко глаголати ко Давыдовн, и не бѣ в Давидѣ гласа, и ни послушанья; бѣ бо ужаслъся, и лестъ нмѣя въ сердцѣ. И посѣдѣвъ мало Давидъ, рече: “гдѣ есть братъ?” Они же рекоша емъ: “стоитъ на сѣнехъ”. И вѣставъ Давидъ, рече: “а ты идѣ по нь, а ты тѣ, брате, посѣди”. И вѣста Давидъ лѣзе вонъ. И яко выстѣпи Давидъ, і запроша Василка въ 5 ноября, и оковавъше въ двоѣ оковы, и приставиша к немъ сторожѣ на ночь. Наутрия же Святополкъ созва бояре и Княне, и повѣда нмѣ, еже бѣ емъ повѣдалъ Давидъ: “яко брата ти убилъ, и на тя свѣщаль с Володимеромъ, хочеть тя убити и градъ твой зяти”. И рекоша бояре и людье: “товѣ, княже, головы своеѣ достонтъ блюсти; да аще есть молвилъ право Давидъ, да приметъ Василко казнь; аще ли не право глаголаъ Давидъ, да

И сказав Василько: “Не могу, брате, залишитися, Я вже й обозу звелів рушати вперед.”
 Давид же сидів, як німий.
 І сказав Святополк: “Поснідай, брате.”
 І погодився Василько поснідати.
 І сказав Святополк: “Посидьте ви тут, а я піду розпоряджусь.”
 І вийшов геть, а Давид із Васильком сиділи.
 І почав Василько говорити до Давида,
 А Давид ні говорив, ні слухав, бо був охоплений жахом
 І мав у серці підступ.
 І посидівши трохи, запитав Давид: “Де брат?”
 Йому ж відповіли: “Стоїть у сінях.”
 І, підвівшись, Давид сказав: “Я піду за ним, а ти тут, брате, побудь.”
 І встав Давид і вийшов геть.
 І як тільки вийшов Давид, замкнули Василька 5 листопада,
 І закували в подвійні окови,
 І приставили до нього сторожу на ніч.
 Ранком же Святополк скликав бояр і киян
 І повідав їм, що йому розповів Давид: “[Василько] брата твого убив
 І проти тебе змовився з Володимиром, хоче вбити тебе І город твій захопити.”
 І сказали бояре і люди: “Тобі, князю, належить берегти голову свою.
 І якщо правду сказав Давид, хай прийме Василько кару.
 А коли неправду говорив Давид, хай прийме помсту від Бога
 І відповідає перед Богом.”
 І довідалися ігумени
 І почали просити Святополка за Василька.

приниметь мєсть отъ Бога и
 отвѣщаєть предъ Богомъ". И
 ѡвѣдѣша нг҃мени, и начаша
 молитися о Васильцѣ къ
 Святополкѣ; и рече имъ
 Святополкъ: "ото Давыдъ".
 Давыдъ же се вѣвѣдавъ, нача
 поостривати на ослѣплєньє:
 "аще ли сєго не створиши, и єго
 пѣстиши, тѣ ни тобѣ княжити,
 ни мнѣ". Святополкъ же хотяше
 пѣстити и, но Давыдъ не
 хотяше, блюдася єго. І на тѣ
 ноцѣ ведоша и Звенигородѣ, иже
 єсть городъ малъ ѡ Києва, яко
 десяти верѣсты вѣдалє, и
 привєзѣше и на колѣхѣ, окована
 сѣща, и сѣсадиша и с колѣ, и
 вѣведоша в ыстовѣкѣ малѣ. И
 сѣдящю ємѣ, ѡзрѣ Василко
 Торчина остряца ножь, и
 вразѣмѣ, яко хотятъ и
 ослипити, и вѣзпи къ Богѣ
 плачємъ великомъ и
 стонаньємъ великомъ. И сє
 влѣзоша посланни
 Святополкомъ и Давыдомъ,
 Сновидъ Изечєвичъ, конюхѣ
 Святополчѣ, и Дмитрѣ, конюхѣ
 Давыдовѣ, почаста простирати
 коверь, и простєрша яста
 Василка и хотяща я поврѣци
 и; и боряшєтѣся с нима крѣпко;
 и не можєта єго поврѣци; и сє
 влѣзѣше дрѣзни повергоша и,
 и связаша и, и снємѣше доскѣ с
 печи, и вѣзложиша на персини
 ємѣ; и сѣдоста оваполы
 Сновидъ Изечєвичъ и Дмитрѣ,
 и не можєста єго ѡдержати; и

І сказав їм Святополк: "Ото
 Давид."
 Давид же узнав про це і почав
 підбивати на кару
 осліпленням:
 "Якщо цього не зробиш і його
 відпустиш,
 То ні тобі не княжити, ні
 мені."
 Святополк же хотів
 відпустити Василька,
 А Давид не хотів, пильнував
 його.
 І в ту ж ніч відвезли Василька
 в Звенигород,
 Невеличкий городок біля Києва,
 віддалений на десять верст.
 І привезли його на колі,
 закованого,
 І висадили з кола,
 І завели в істобку малу.
 І сидячи там, побачив Василько
 торчина, який гострив ніж,
 І зрозумів, що його хочуть
 осліпити.
 І заволав до Бога плачем
 великим і стогнанням великим.
 І тут ввійшли посланії
 Святополком
 І Давидом — Сновид Изечевич,
 конюх Святополків,
 І Дмитр, конюх Давидів,
 І почали розстилати ковер,
 оозіславши, схопили Василька,
 І хотіли вони повалити його.
 І боронився від них завзято,
 І не могли його повалить.
 І тут ввійшли другі, і
 повалили його,
 І зв'язали його, знявши дошку
 з печі, поклали на груди йому.
 І сіли з двох кінців Сновид
 Изечевич і Дмитр,
 І не могли утримати його,
 І підійшли двоє інших,
 І зняли другу дошку з печі, і
 сіли,
 І придавили йому рамена, аж
 груди затріщали.
 І підійшов торчин, на ймення
 Беренді, овчух Святополків,
 І, тримаючи ніж, хотів

пристѣписта ина два, и сняста дрѹгѹ дѣскѹ с печи, и сѣдоста, и ѹдавиша и рамяно, яко персемъ троскотати. И пристѣпи Торчинъ, и менемъ Береньди, овчюхъ Святополчъ, держа ножъ, хотя ѹвѣртѣти ножъ в око, и грѣши ока и перерѣза емѹ лице, и вѣше знати ранѹ тѹ на лицѣ емѹ; посемъ же ѹвертѣ емѹ ножъ в зѣницю, изя зѣницю, посемъ ѹ дрѹгое око ѹвертѣ ножъ, изя дрѹгѹ зницю, и томъ часѣ бысть яко мертвъ. И вѣмъше и на коврѣ, ѹложиша и на кола яко мертва, и повезоша и Володимерю. И пришедъше сташа с нимъ, перешедъше мостъ Вѣздвѣженскы, на торговици, и сволѣкша с него сорочкѹ кровавѹ, и вдаша попадѣи спрати; попадѣя же оправъши ѹволоче на нь, онѣмъ овѣдающимъ, и плакатися нача попадѣя, ономѹ яко мертвѹ сѣцю. ѹзвѣди и плачь, и рече: “кдѣ се есьмъ?” Они же рекоша емѹ: “ѹ Звѣжденья въ градѣ”. И въспроси воды, они же даша емѹ, и испи воды, и вѣстѣпи дѹша, и помянѹся, и пощюпа сорочки и рече: “чемѹ есте сняли с мене? да выхъ в сѣй сорочици смерть прийлъ и сталъ предъ Богомъ въ кровавѣ сорочицѣ”. Онѣмъ же овѣдавшимъ, пондоша с нимъ вѣскорѣ на колѣхъ, а по грѣднѹ пѹти, вѣ во тогда мѣсяць

вкрутити ніж в око,
 I промахнувся,
 I перерізавав йому лице,
 I зараз видно рану ту на його
 лиці,
 I після цього вдарив ножем в
 зіницю,
 I вийняв зіницю,
 I потім у друге око вкрутив
 ніж,
 I вийняв другу зіницю.
 I був Василько в той час як
 мертвий.
 I взяли його на коврї,
 I поклали його на коло, як
 мертвого,
 I повезли його в Володимир.
 I коли привезли до города
 Здвиженя, зупинились із ним,
 Переїхавши міст
 Воздвиженський, на торговищі.
 I зняли з нього сорочку
 криваву,
 I дали попаді випрати. Попадѣя
 ж відіпрала,
 I наділа на нього, коли ті
 обїдали,
 I почала оплакувати його
 попадѣя, як покійника.
 I збудив його плач і спитав:
 “Де це я?”
 Вони ж відповіли йому: “Бїля
 Звижденья, в градї.”
 I попросив води, вони ж дали
 йому.
 I напився води,
 I вернулася душа,
 I опам’ятався,
 I пощупав сорочку,
 I сказав: “Нащо знімали її з
 мене?
 Хай би я в цій сорочици смерть
 прийняв
 I став перед Богом в кривавій
 сорочици.”
 I коли ж оті пообїдали,
 Негайно ж поїхали з ним на
 колї по грудкастій дорозї,
 Бо був тоді місяць грудень,
 себто ноябрь.
 I прибули з ним у Володимир
 на шостий день.

грудень, рекше ноябрь; и придоша с нимъ Володимерю въ 6 день. Прииде же и Давыдъ по немъ, яко звѣрь ѹловилъ; и посадиша и ѹ дворѣ Вакѣевѣ, и приставиша 30 мужъ стрѣщи, а 2 отрока княжа, Улана и Колчу. Вѣлодимеръ же слышавъ, яко ятъ естъ Василко и ослѣплень, ѹжасеся, и въсплакася вельми і рече: “сего не было естъ ѹ Рѹсьской земли ни при дѣдехъ нашихъ, ни при отцѣхъ нашихъ, сякого зла”. И тѹ авѣе посла ко Давыдѹ и к Ольгови Святѣславичема, глаголя: “пониѣта к Городецю, да поправимъ сего зла, еже ся сотвори ѹ Рѹсьской земли и в насъ брати, оже ѹверже в ны ножъ; да аще сего не поправимъ, больше зло вѣстанеть в насъ, и начнетъ братъ брата заколати, и погивнетъ земля Рѹсьская, и врази наши Половци пришедъше возмѹтъ землю Рѹсьскѹю”. Се слышавъ Давыдъ и Олегъ, печална быста вельми и начаста плакати, рекѹща: “яко сего не было в родѣ нашемъ”; и тѹ авѣе собравъша воя, и придоша к Володимерѹ. Володимерѹ сѹщю с вон стоящю ѹ борѹ, Володимеръ же, и Давыдъ, и Олегъ послаша мужѣ свои къ Святополкѹ, глаголюще: “что се створилъ еси в Рѹсьской землѣ, ѹвергль еси ножъ в ны? чемѹ еси ослѣпилъ брата своего? аще быти вина какая была на

Прибув і Давид слідом за ними,
наче звіра зловив,
І посадив його у дворі
Вакієвому,
І приставили тридцять мужів
стерегти його,
І двох отроків княжих, Улана і
Колчу.
Володимир же [Мономах] як
почув, що схопили Василька
І осліпили, — вжахнувся,
І залився сльозами,
І сказав: “Такого зла не було
ще у Руській землі
Ні за дідів наших, ні за батьків
наших.”
І відразу ж послав до Давида
І до Олега Святославича
сказати:
“Приходьте в Городець, щоб
виправити зло,
Яке трапилося в Руській землі
І в нас, братії. Уже загнано у
нас ніж.
І якщо цього не поправимо,
То ще більше зло постане серед
нас,
І почне брат брата колоти,
І загине земля Руськая,
І вороги наші, половці,
прийдуть
І візьмуть землю Руськую.”
Коли почули про це Давид і
Олег, опечалилися вельми
І заплакали, промовляючи:
“Такого ще не було
в роді нашому.”
І тут же негайно зібрали воїв,
І прийшли до Володимира.
Володимир тоді стояв із воями
у бору.
Володимир же, і Давид, і Олег
послали мужів своїх
до Святополка,
І питають: “Що це ти
наробив у Руській землі?
Ти ввігнав ніж у нас, нащо ти
осліпив брата свого?”

нь, обличилъ вы пред нами, и
 ұпрѣвъ вы и створилъ емѹ; а
 ныне кая вина до него, оже емѹ
 се створилъ еси”. И рече
 Святополкъ: “повѣдалъ ми
 Давыдъ Игоревичъ, яко Василко
 брата ти ұбилъ Ярополка, и
 тебе хоцеть ұбити и зяяти
 волость твою, Туровъ, и
 Пинескъ, и Берести, и Погоринѹ,
 и шелъ ротѣ с Володимеромъ,
 яко сѣсти Володимерѹ в Киевѣ,
 а Василкови Володимери; а
 неволя ми главы своєю блюсти,
 и не язъ его слѣпилъ, но
 Давыдъ, і велъ и к собѣ”. И
 рѣша мѹжи Володимери, и
 Давыдови, и Ольгови: “ізвѣта о
 семъ не мѣнта, яко Давыдъ
 есть слѣпилъ и: не въ Давыдовѣ
 градѣ ятъ есть, ни ослѣплень,
 но въ твоємъ городѣ ятъ и
 ослѣплень”; и се имъ
 глаголющимъ разидошася
 раздно. Наѹтрия же хотя
 Володимерѹ, и Давыдови, и
 Ольгови чересъ Днѣпръ на
 Святополка, Святополкъ же
 хотяше повѣгнѹти ис Кыева, и
 не даше емѹ Кияне повѣгнѹти,
 но послаша Всеволожую княгинѹ
 и митрополита Николѹ къ
 Володимерѹ, глаголюща:
 “молимся, княже, тобѣ и
 братома твоима, не мוזѣте
 погѹбити Русьской землѣ; аще
 во возмете рать межю собою,
 погани имѹтъ радоватися и
 возмѹтъ землю нашу, юже
 бѣша стяжали ваши дѣди, і

Якби було якесь звинувачення
 проти нього,
 То мав би викрити його перед
 нами,
 І, довівши провину, зробив би
 так.
 А нині яка вина його, що ти
 вчинив із ним так.”
 І сказав Святополк: “Розповів
 мені Давид Ігорович,
 Що Василько брата твого,
 Ярополка, убив,
 І тебе хоче вбити,
 І захопити волость твою —
 Туров, і Пінеськ,
 і Берестя, і Погорину, —
 І що поклявся [Василько] з
 Володимиром,
 Що сяде Володимир у Києві,
 А Василько — у Володимирі.
 А я зобов’язаний голову свою
 берегти,
 І не я осліпив, а Давид, він і
 забрав його до себе.”
 І сказали мужі Володимирові, і
 Давидові, і Олегові:
 “Марно оправдуєшся, що Давид
 осліпив його:
 Не в Давидовому городі його
 схопили і осліпили,
 А в твоєму городі взяли і
 осліпили.”
 І коли це сказали, розійшлися
 порізно.

На другий день Володимир,
 Давид і Олег мали намір
 перейти через Дніпро і
 виступити проти Святополка.
 Святополк же хотів втекти з
 Кыева, і не дали йому кияни
 втекти, але послали княгиню
 Всеволодову і митрополита
 Николу до Володимира сказати:
 “Благаємо, княже, тебе і братів
 твоїх, не погубить Руської землі.

отци ваши; трудомъ великимъ и хороборствомъ поваряюще по Русьской земли, а ны земли прискаху; а вы хочете погубити Русьскую землю". Всеволожая княгини и митрополитъ придоста к Володимеру, и молистася ему, и повѣдаста молву Киянъ, яко створити миръ, и блюсти земли Руской, и брань имѣти с погаными. И се слышавъ Володимеръ, расплакася [и рече]: "по истинѣ отци наши и дѣди наши соблюдоша Русьскую землю, а мы ю хотимъ погубити"; и преклонися на молву, чтяшетъ бо ю яко матеръ, отца ради своего, бѣ бо любимъ отцю своимъ повелику, и животѣ и по смерти, и не ослушася его ни в чемъ же; и послуша яко матери и митрополита, такоже чтя санъ святительскый, не прѣслуша молвы его. Володимеръ же такъ есть любезнивъ: любовь имѣя к митрополитомъ і къ епископомъ, паче же черноризецькый чинъ любя, и приходящая к нему напиташе и напояше, акы матери дѣти своя; аще кого видить или шумна, или в коемъ зазорѣ, и не осужаше, но все на любовь прикладаше и утѣшаше. Но мы на прежереченое обратѣмся.

Бо як почнете війну між собою, погані возрадуються і захоплять землю нашу, яку збирали ваші діди і батьки ваші трудами великими і хоробрістю, обороняючи Руську землю, а інші землі прилучаючи до неї, а ви хочете погубити Руську землю." Всеволодова княгиня з митрополитом прийшли до Володимира, і благали його, і передали просьбу киян, щоб укласти мир і берегти землю Руську і брань мати з поганями. І коли почув це Володимир, заплакав [і сказав]: "Воістину батьки наші і діди наші зберегли Руськую землю, а ми її хочемо погубити." І здався на благання, бо шанував її як матір, ради батька свого, бо любив його батько любов'ю великою і за життя, і після смерті, і він не ослухавсь його ні в чому, а тому і матір послухав, і митрополита також шанував за сан святительський, а тому й не зневажив прохань його. Володимир же був сповнений любові: любив митрополитів, і єпископів, а найбільше чорноризький чин любив, і тих, що приходили до нього, годував і напував, як мати дітей своїх. Якщо кого бачив або шумним, або в соромі якому, то не осуджував, а все любов'ю міряв і втішав. Але повернемося до попередньої розповіді.

Княгини же бывши у Володимира, и прииде Кыеву и повѣда всю рѣчь Святополку и Кияномъ, яко миръ бѣдетъ. И начаша межн собою мѹжи слати, и ѹмиришася на семь, яко рѣша Святополкѹ: “яко се Давыдова есть сольстилъ; то иди ты, Святополче, на Давыда, любо ни и, любо прожени”. Святополкѹ же емься по се, и цѣловаше хрестъ межн собою, миръ створше. Василкови же сѹщю в Володимери, на прѣжерѣченомъ мѣстѣ, яко приближися постъ великий, и мнѣ тѹ сѹщю в Володимѣрѣ, в единѹ ноць присла по мя князь Давыдъ. И придохѹ к немѹ, и сѣдяхѹ дрѹжина около его, и посади мя, и рече ми: “се молвилъ Василко сы noci ко Вланови и къ Колчи, реклъ тако Василко: се слышѹ, оже идеть Володимеръ и Святополкѹ на Давыда; да же бы мене Давыдъ послушалъ, да выхѹ послалъ мѹжа своего к Володимерѹ воротися, вѣде бо ся с нимъ что молвивъ, не поидеть; да се, Василю, шлю тя, ѣди к Василкови со сима отрокома, и молви емѹ тако: оже хоцешн [к Володимерѹ] послати мѹжа своего, и воротится Володимеръ, то вдамъ ти который любо городъ, любо Всеволожь, любо Шеполь, любо Перемиль”. Азъ же идохѹ к Василкови, и повѣдахѹ емѹ всю рѣчь Давыдовѹ. Онъ же рче: “сего есть не молвилъ; но

Княгиня ж побувала у Володимира, і прийшла в Київ, і передала все сказане Святополкові і киянам, і що мир буде. І почали один до одного мужів посилати і зійшлися на тому, що сказали Святополкові: “Якщо це Давидів заколот, то ти іди, Святополче, на Давида. Або схопи його, або прожени.” Святополк же погодився на це, і поклялися на хресті між собою, мир уклали.

Коли ж Василько був у Володимирі на раніше визначеному місці, коли наближався великий піст, а я був тоді у Володимирі, одної ночі прислав за мною князь Давид. І я прийшов до нього, і сиділа дружина біля нього, і посадив мене, і сказав мені: “Ось Василько говорив цієї ночі із Вланом і Колчею, і так сказав Василько: “Оце чую, що йдуть Володимир і Святополк на Давида. Якби мене Давид послухав, щоб я послав мужів своїх до Володимира з проханням повернутися назад, бо я знаю, що сказати йому, і він не піде.” Так оце, Василю, шлю тебе, іди до Василька із цими отроками, і скажи йому так: “Якщо хочеш [до Володимира] послати мужа свого і Володимир повернеться назад, то дам тобі будь-який город: або Всеволож, або Шеполь, або Перемиль.” Я ж пішов до

надѣяся на Богъ, пошлю к Володимеру, да выша не прольяхи крови мене дѣля; но сему ми дивно, даеть ми градъ свой, а мой Теревовль, моя волость”; пождавши и нынѣ, якоже и высть; вѣскорѣ бо прия власть свою. Мнѣ же рече: “иди къ Давыдови и рци емѹ: пришли ми Кулмѣя; азъ его пошлю к Володимеру”. И не послуша его Давыдъ, и посла мя река паки: “нѣтѹ Кулмѣя”. І рече ми Василко: “посѣди мало”, і повелѣ слѹзи своемѹ ити вонъ, і сѣде со мною, и нача глаголати: “се азъ слышу, оже мя хочеть Давыдъ давати Ляхомъ; то ся мало насытилъ крове моя, і се хочеть болше ся насытити, иже мя вдасть имъ: азъ бо Ляхомъ много зла створихъ, и еше есмь хотѣлъ створити и мьстити Русьскую землю; аще мя вдасть Ляхомъ, не боюся смерти, но се повѣдаю ти: по истинѣ яко наведе на мя Богъ за мое ѹзвышенье, яко приде ми вѣсть, яко идѹтъ ко мнѣ Берендичи, и Печенѣзи, и Торци, и се рекохъ въ ѹмѣ своемъ: оже ми вѣдѹтъ Берендичи и Торци и Печенѣзи, і рекѹ братѹ своемѹ Володареви и Давыдови: даита дружинѹ свою молоджьшою, а сама пинта и веселитася; и помыслихъ на землю Лядьскую: настѹплю на змиѹ і на лѣто и возмѹ землю Лядьскую и мьщю землю Русьскую; и посемь хотѣлъ есмь

Василька і передав йому все, що Давид сказав. Він же прорік: “Того я не говорив, але надіюся на Бога, пошлю до Володимира, хай не проливають крові ради мене. Але мене ось що дивує: дає мені город свій, а мій Теревовль, — моя волость.” Пройшов час, і це збулося, бо невдовзі прийняв волость свою. Мені ж сказав: “Іди до Давида і скажи йому: хай прише мені Кулмія, я його пошлю до Володимира.” І не послухав його Давид, і послав мене знову сказати: “Нема Кулмія.” І сказав мені Василько: “Посидь трохи.” І звелів слугі своєму вийти геть, і сів зі мною, і почав говорити: “От я чую, що хоче Давид віддати мене ляхам. То ще мало наситився кров'ю моєю, і от хоче більше насититися, якщо мене віддасть їм: бо я ляхам багато зла сотворив, і ще більше хотів натворити, і мстити за Руську землю. Якщо мене віддасть ляхам, не боюся смерті, але ось що повідаю тобі: воістину, все це наслав на мене Бог за мої надмірні гордощі. Як стало мені відомо, що ідуть до мене берендичі, і торки, і печеніги, і я сказав сам собі: якщо в мене будуть берендичі, і торки, і печеніги, тоді скажу братові своєму Володарю і Давидові: дайте мені дружину свою молодшу, а самі пийте і веселіться. А сам замисел мав

перейти Болгары Дунайскыя, і посадити я ў себе; посемь хотяхъ проситися ў Святополка и ў Володимира на Половцѣ, и пондѹ, рѣхъ, на Половцѣ, да любо налѣзѹ собѣ славу, любо главѹ свою сложю за Русьскѹю землю; а иное помышленье въ сердци моемъ не было ни на Святополка, ни на Давыда, и се кленѹся Богомъ и его пришествиемъ, яко не помыслилъ есмь зла брати моей ни в чемъ же, но за мое ўзнесенье, иже пондоша Берендичи ко мнѣ, и веселяся сердце мое, и възвеселися ѹмъ мой, и низложи мя Богъ и смѣри мя”. Посемь же приходящю Великомѹ дни, понде Давыдъ, прияти хотя власть Василковѹ; і въсрѣте и Володарь, братъ Василковъ, ѹ Бѹжьиска, и не смѣ Давыдъ стати противѹ Володареви, и затворися въ Бѹжьскѣ, и остѹпи градъ Бѹжескъ Володарь. И нача Володарь молвити: “почто зло створивъ не каєшися сего? да ѹже помянися, колко еси зла створилъ”. Давыдъ же на Святополка нача извѣтъ творити, глаголя: “ци я се створилъ, ци ли ѹ моемъ городѣ? язъ и самъ боялѹся, аще быша и мене не яли и створили тоже; неволя ми было пристати свѣтѹ ихъ, ходящю в рѹкахъ ихъ”. И рече Володарь: “Богъ свидитель томѹ, а нынѣ пѹсти брата моего, и створю с тобою миръ”. И радъ

проти землі Лядської: нападу взимку, а влітку і заволодію землею Лядською і відомщу за землю Руську. А після цього хотів захопити болгарів дунайських і посадити їх у себе. Потім хотів проситися у Святополка і у Володимира йти на половців. І піду, сказав, на половців, і або славу знайду собі, або голову свою покладу за Руську землю. А інших помислів у серці моєму не було ні супроти Святополка, ні проти Давида. І от клянуся Богом і його пришествям, що не бажав я зла братам моїм ні в чому, але за моє самовеличання, що пішли берендичі до мене, і веселилося серце моє, і возвеселився розум мій, — і повалив мене Бог і упокорив мене.” Після цього, коли наближався Великдень, пішов Давид, щоб захопити волость Василькову. І зустрів його Володар, брат Васильків, біля Бужеська. І не посмів Давид стати на бій з Володарем і зачинився у Бужеську. І обступив Володар город Бужеськ. І почав Володар говорити: “Йому зло зробив і не каєшся? Опам’ятайся вже, скільки зла натворив.” Давид же на Святополка став наговорювати, кажучи: “Хіба це я натворив чи це сталося в моєму городі? Я і сам боявся, щоб і мене не схопили і не зробили того ж. Поневолі я

бувъ Давыдъ, посла по Василка,
 и приведи и, и ѹда и Володаревн,
 и створися миръ, и разидостася.
 И сѣде Василко в Теревовли,
 Давыдъ приде Володимерю.
 Ставши веснѣ, и приде Володаръ
 и Василко на Давыда, и
 придоста ко Всеволожю, а
 Давыдъ затворися ѹ
 Володимерѣ. Онѣма же ставшима
 около Всеволожа, и взяста
 копьемъ городъ и зажьгоста
 огнемъ; и выѣгоша людѣ [отъ]
 огня; и повелѣ Василко вся исѣщи,
 и створи Василко мьщенье на
 людехъ неповинныхъ, и проля
 кровь неповиннѹ. Посемъ же
 придоста Володимерю, и
 Давыдъ затворися в городѣ, си
 же обвѣстѹписта градъ. И
 посласта к Володимерцемъ,
 глаголюща: “вѣ не придоховѣ на
 городъ вашъ, ни на васъ, но на
 вороги своя, на Туряка, и на
 Лазоря, и на Василя, ти бо сѹть
 намолвили Давыда, и тѣхъ есть
 послушалъ Давыдъ и створилъ
 все зло; аще хочете за сиѹхъ
 битися, да се мы готовы; аще ли,
 то выдайте враги наша”.
 Гражани же слышавше се, и
 созвониша вѣче, и рекоша
 Давыдови людѣ на вѣче: “выдай
 мѹжи сия, мы не бьемъся за
 сиѹхъ, а за тя можемъ ся бити, а
 за сиѹхъ не бьемъся; аще ли, то
 отворимъ ворота городѹ, а самъ
 промышляй о собѣ”; и неволя
 бысть выдати я. И рече Давыдъ:
 “нѣтѹ ихъ сдѣ”, бѣ бо я послалъ

мусив пристати на раду їхню, бо
 сам був у руках їхніх.” І сказав
 Володар: “Бог свідок тому, а нині
 пусти брата мого і я створю мир
 із тобою.” І зрадів Давид, послав
 за Васильком і, коли привели,
 віддав його Володареві, і
 створили мир, і розійшлися. І сів
 Василько в Теревовлі, Давид
 повернувся у Володимир. Коли
 настала весна, пішли Володар і
 Василько на Давида і прийшли
 до Всеволожа, а Давид
 зачинився в Володимирі. Вони
 ж зупинилися біля Всеволожа, і
 взяли город коп'єм, і підпалили
 вогнем, і вибігали люди із вогню,
 і наказав Василько всіх їх
 порубати, і вчинив Василько
 помсту на людях неповинних, і
 пролив кров неповинну. Після
 цього прийшли до Володимира,
 і Давид зачинився в городі, а
 вони обступили город. І послали
 до володимирців, кажучи:
 “Знайте, що ми прийшли не на
 город ваш і не на вас, а на
 ворогів своїх, на Туряка, і на
 Лазаря, і на Василя, бо вони
 намовили Давида, і їх послухав
 Давид, і вчинив усе зло. Якщо
 хочете за них битися, то ми
 готові, а якщо ні, то видайте нам
 ворогів наших.” Горожани ж, це
 почувши, задзвонили на віче, і
 сказали Давидові люди на вічі:
 “Видай мужів цих, ми не будемо
 битися за них, а за тебе можемо
 битися, а за них не б'ємося. А
 якщо ні, то відчинимо городу

до Лѹчка; онѣмъ же пошедшимъ Лѹчскѹ, Тѹрягъ бѣжалъ Кыевѹ, а Лазоръ и Василь воротистася Тѹрийскѹ. И слышаша людѣе, яко в Тѹрийскѣ сѹть, и кликоша людѣе на Давыда, рекѹще: “выдай, кого ти хотятъ; аще ли, то предамыся”. Давыдъ же пославъ приведе Василья и Лазаря, и вдасть я; и створися миръ в недѣлю, а завѣтра в понедѣльникъ, по зорямъ, повѣсиша Лазоря и Василья и растрѣляша стрѣлами Васиновичи, и идоша отъ града. Се второе мѣщенье створи, егоже бѣше не лѣпо створити, дабы отместникъ Богъ былъ, и възложити было на Бога отместенье свое; якоже рече Пророкъ: и въздамъ мечь врагомъ, и ненавидящимъ мене въздамъ, яко кровь сыновъ своихъ мѣщаеть и мститъ; и въздасть мечь врагомъ, и ненавидящимъ его въздасть. Снимъ же отъ града отшедшимъ, и сею снемъше погребоша. Святополкъ же обѣщавшюся се створити, прогнати Давыда, поиде к Берестью к Ляхомъ; и се слышавъ Давыдъ, иде в Ляхы к Володиславѹ, ища помощи. Ляхове же обѣщашася се створити, и взяша ѹ него 50 гривенъ злата, рекѹще емѹ: “поиде с нами Берестью, яже се вавить ны Святополкъ на снемъ; и тѹ ѹмиримъ тя съ Святополкомъ”. И послушавъ ихъ Давыдъ, иде

ворота, і будеш сам турбуватися про себе.” І неволили видати їх. І сказав Давид: “Немає їх тут.” Бо послав був до Луцька. Із тих, що пішли до Луцька, Туряк утік у Київ, а Лазар і Василь повернулися в Турийськ. І почули люди, що вони в Турийську, і загукали люди на Давида, вимагаючи: “Видай, кого від тебе хотять, а якщо ні — здамося!” Давид же послав привести Василя і Лазаря і видав їх. І заключили мир у неділю, а на другий день у понеділок на світанку повісили Лазаря і Василя і розстріляли стрілами Васильковичі і пішли від города. Так удруге помстився, хоча й недобре було це робити. Треба було, щоб месником був Бог, і на нього возложити помсту свою, як каже пророк: “І воздам помсту ворогам і тим, що ненавидять мене, воздам, бо за кров синів своїх Бог помщається і мстить. І воздасть помсту ворогам і тим, хто ненавидить його, воздасть.” І коли ж ті відійшли, повісених зняли і похоронили.

Святополк же, пообіцявши прогнати Давида, пішов у Берестя до ляхів. І коли почув про це Давид, пішов у Ляхи до Володислава шукати допомоги. Ляхи ж обіцяли допомогти, і взяли в нього п’ятдесят гривен золота, і сказали йому: “Іди з нами до Берестя, туди кличе нас

Берестью с Володиславомъ. И ста Святополкъ въ градѣ, а Ляховѣ на Бѹзѣ, и сносися Святополкъ рѣчью с Ляхы, и дасть имъ великия дары на Давыда; Володиславъ рече [Давыдови]: “не послушаетъ мене Святополкъ; да иди опять въспять”. И прииде Давыдъ Володимерю, а Святополкъ свѣтъ створи с Ляхы, и поиде къ Пиньскѹ, посла по воѣ; и прииде Дорогобѹжю, и дожда тѹ вой своихъ, поиде на Давыда къ градѹ, Давыдъ затворися въ градѣ, чая помочи в Ляховѣ на Святополк(а); бѣша бо рекли емѹ: “яко на тя приидѹтъ Рѹсьскни князи, то мы ти бѹдемъ помощници”; солгаша, а емлюще злато ѹ Давыда. Святополкъ же остѹпи городъ, а Давыдъ въ градѣ, и стоя Святополкъ около города 7 недѣль; и поча Давыдъ молитися: “пусти мя из города”; Святополкъ же обѣщася емѹ, и цѣловаша хрестъ межн собою, и изиде Давыдъ из города, и прииде в Червенъ а Святополкъ вниде в городъ в великѹю сѹботѹ, Давыдъ же бѣжа в Ляхы. Святополкъ же прогнавъ Давыда, нача дѹмати на Володаря и на Васника, глаголя: “яко се естъ волость отца моего и брата”; и поиде на ня. И се слышавъ Володаръ и Васнко, поидоста противѹ, взявше хрестъ, егоже цѣловалъ к нима на семъ, “яко на Давыда пришелъ

на раду Святополк, і там помиримо тебе із Святополком.” І послухав їх Давид і пішов до Берестя із Володиславом. І зупинився Святополк у городі, а ляхи на Бузі. І зносився Святополк із ляхами річкою, і дав їм дари великі за Давида. Володислав сказав Давидові: “Не слухає мене Святополк, так що вертайся назад.” І прийшов Давид у Володимир, а Святополк змовився із ляхами і пішов у Пінськ, пославши за воями. І прийшов у Дорогобуж, і дочекався тут воїв своїх, і пішов на Давида до города. Давид зачинився у городі, сподіваючись на допомогу ляхів проти Святополка, бо вони сказали йому: “Якщо на тебе прийдуть руськії князі, то ми будемо помічниками [тобі].” Збрехали, а золото в Давида взяли. Святополк же оточив город, а Давид був у городі. І стояв Святополк біля города сім тижнів. І почав Давид проситися: “Пустити мене з города.” Святополк же пообіцяв йому, і поцілувавши хрест один другому, і вийшов Давид із города, і прийшов у Червен, а Святополк ввійшов у город у великодню суботу. Давид же втік у Ляхи.

*Святополк же прогнав Давида
І став замишляти на Володаря
І на Василька, кажучи: “То
волость батька мого і брата.”*

єсьмь, а с вама хоцію имѣти миръ и любовь”; и престѹпи Святополкъ крестъ, надѣяся на множество вой. И състѹпишася на поли на Рожни, исполчившимъся имъ обомъ, Василко же ѹзвыси хрестъ, глаголя: “яко сего еси цѣловалъ, се яко взялъ еси зракъ ѹ мене очью моею, а се нынѣ отъяти хоцѣши дѹшу мою; і межі буди нами хрестъ сий честный”; и пондоша обои противѹ собѣ к боєви, и състѹпишася полци, и мнози челоуѣци благовѣрнии видѣша крестъ надъ Василковыми вон, ѹзвышыйся вельми. Брани же велицѣ бывши и многымъ падающимъ отъ обою полкъ, видѣ Святополкъ, яко люта брань, и повѣже къ Володимерю; и Володаръ же и Василко повѣдивша, стаѣта тѹ, рекуща: “доволѣетъ нама на межі своей стати”, и не идоста никаможе. Святополкъ же прибѣже Володимерю, и с нимъ сына его два, и Святоша сынъ Давыдовъ Святъславичъ, и прочая дружина. Святополкъ же посади сына своего Володимери Мъстислава, иже бѣ отъ наложницѣ еиѹ, а Ярославъ посла ѹгры, вавя ѹгры на Володаря, а самъ иде Києвъ. Ярославъ, сынъ Святополчъ, прииде съ ѹгры, и король Коломанъ и 2 пискѹпа, и стаѣша около Перемышля по Вягрѹ, а Володаръ затворися въ градѣ. Давыдъ же въ тѹ чинъ

І пішов на них.
І довідалися про це Володар і Василько,
І виступили назустріч,
І взяли хрест, який цілував їм на тому:
“На Давида я прийшов, а з вами хочу мати мир і любов.”
І переступив Святополк хрест, надіючись на численних воїв.
І зійшлися у полі на Рожні, ісполчилися обидва.
Василько ж возвисив хрест і сказав:
“Ти його цілував і взяв у мене зір очей моїх,
А це нині хочеш відняти і душу мою.
Хай буде між нами хрест цей чесний!”
І пішли один на одного в бій,
І зійшлися полки,
І багато людей благовірних бачили хрест,
Піднятий дуже високо над Васильковими воями.
Битви були жорстокі,
І багато впало в обох полках,
І побачив Святополк, яка лютує битва,
І побіг у Володимир.
І перемогли Володар і Василько, зупинилися там і сказали:
“Належить нам на межі своїй стати.”
І не пішли нікуди.
Святополк же прибіг у Володимир,
І з ним синів його два,
І Святоша, син Давида Святославича,
І рештки дружини.
Святополк же посадив у Володимирі сина свого Мстислава,
Народженого йому від наложниці,
А Ярослава послав в Угри

пришедъ из Ляховъ, и посади жену свою у Володаря, а самъ иде в Половцѣ; и усрѣте и Бонякъ, и воротися Давыдъ, и пондоста на Угры. Идущіма же н.ма, и сташа ночьлѣгъ, и яко бысть полнощи, и вѣставъ Бонякъ отъѣха отъ рати, и поча выти волъчьски, и отвыся емъ волкъ, и начаша мнози волци выти; Бонякъ же приѣха повѣда Давыдови, яко "повѣда ны есть на Угры". И завтра Бонякъ исполчивъ вон свои, Давыдово 100, а Бонякъ у 300 стѣхъ; и раздѣли на 3 полки, и понде ко Угромъ. И пѣсти на воропъ Алтѣнопъ въ 50, а Давыда постави подъ стягомъ, а самъ раздѣлился на два полка, по 50 на сторонѣ. Угре же исполчишася на заступы, вѣ во Угоръ числомъ 100 тысящъ. Алтѣнопа же пригна къ первому заступу, і стрѣлившѣ, повѣгнѣ предъ Угры, Угре же погнахѣ по нихъ, мнѣхѣ Боняка вѣжаща, а Бонякъ гнаше сѣка у плещи, Алтѣнопа взвратився успятъ, и не допустяхѣ Угоръ опятъ, и тако множицею избивашѣ я; Бонякъ же раздѣлился на 3 полки, и свиша Угры в мячь, яко соколъ галицѣ збиваетъ. И повѣгоша Угре, и мнози истопоша у Вягру, дрѣзни же въ Санъ; и вѣжаще возлѣ Санъ у горѣ, и спихахѣ дрѣгъ дрѣга, и гна по нихъ два дни, сѣкѣщи я; тѣ же свиша вискѣпа ихъ Кѣпана, и отъ боляръ многи; якоже глаголахѣ, погыбло убъено

підбити угрів іти на Володаря,
А сам пішов у Київ.

Ярослав, син Святополків,
прийшов із уграми
І королем Коломаном і двома
єпископами.

І стали вони біля Перемишля
по Вагру,
А Володар закритися в городі.
Давид же в той час повернувся
із Ляхів,

І посадив жону свою у
Володаря, а сам пішов у
Половці.

І зустрів його Боняк,
І повернувся Давид,
І пішли на угрів.

І пішли вони,
І стали на ночліг,
І коли була північ,
І піднявся Боняк,
І відїхав від раті,
І став вити по-вовчому,
І одвив йому вовк,
І стало безліч вовків вити.
Боняк же приїхав і повідав

Давидові:
"Наша буде перемога над
уграми."

І ранком Боняк ісполчив воїв
своїх —
І Давидових 100 і у Боняка 300
стягів —

І розділив їх на три полки,
І рушив на угрів.
І пустив наперед Алтунопу із
50-ма стягами,

І Давида поставив під стягом,
А сам розділився на два війська,
по 50 стягів у кожному.

Угри ж ісполчилися на заступи.
І було угрів числом сто тисяч.

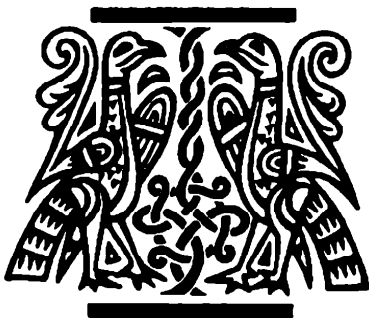
Алтунопа же пригнав до
першого заступу,

І, стріливши, помчав від угрів.
Угри погналися за ними,
думаючи, що то тікає Боняк,
А Боняк гнався [сам], рубаючи

40 тисяць. Ярославъ же вѣже на Ляхы, и прииде Берестью, а Давыдъ заемъ Сутѣйскѹ и Червенъ, и прииде внезапѹ и зая Володимерцѣ, а Мьстиславъ затворися ѹ градѣ съ засадою, ѹже вѣше ѹ него Берестьяне, и Пиняни, Вышегородци; и ста Давыдъ, остѹпивъ городъ, и часто пристѹпаше. Единною подстѹпиша къ градѹ подъ вежами, онѣмъ же бьюцимъ съ града, и стрѣляюцимъ межи собою, идяхѹ стрѣлы акы дождь; Мьстиславѹ же хотяцю стрилити, внезапѹ вдаренъ вѣсть подъ пазѹхѹ стрѣлою, на заборолѣхѹ, скважною, и сведоша и, и на тѹ ноць ѹмре, и танша его 3 дни, и в четвѣртый день повѣдаша и на вѣчи. И рекоша людье: “се князь ѹбьенъ; да аще ся вдамы, и Святополкъ погѹбитъ ны”; и послаша къ Святополкъ, глаголюще: “се сынъ твой ѹбьенъ, а мы изнемогаемъ голодомъ; аще не придеши, хотять ся людье предати, не могѹще глада терпѣти”. Святополкъ же посла Пѹтятѹ, своего воеводѹ; Пѹтята же пришедъ с вои к Лѹцькѹ къ Святоши, сынѹ Давыдовѹ, и тѹ бяхѹ мужи Давыдови ѹ Святошѣ, заходилъ бо бѣ Святоша ротѣ: “аще поидеть на тя Святополкъ, повѣмъ ти”; и не сътвори сего Святоша, но изонма мужѣ Давыдовы, а самъ поиде на Давыда. И прииде Святоша и

їх по плечах.
 Алтунопа повернувся проти,
 І не допустили угрів назад,
 І так безліч перебили їх.
 Боняк же розділив військо на
 три полки
 І збив угрів у клубок, як сокіл
 галиці збиває.
 І побігли угри,
 І багато їх потопилось у Вагрі,
 а інші ж у Сяні,
 І тікали понад Сяном у гори,
 І спихали один другого,
 І гналися за ними два дні,
 рубаючи їх.
 Тут же убили біскупа їхнього
 Купана,
 І багатьох бояр,
 І, як говорять, загинуло
 смертю сорок тисяч.
 Ярослав же утік у Ляхи
 І прийшов у Берестя, а Давид
 захопив Сутійськ і Червен,
 І, прийшовши раптово, захопив
 Володимирці.
 А Мстислав закрився у граді з
 засадою,
 І вже були у нього берестяни, і
 пиняни, вишегородці.
 І став Давид, оточивши город,
 І часто водив на приступ.
 Одного разу підійшли до граду
 під вежами,
 І коли били з города
 І стріляли одні в одних, то
 стріли ішли, як дощ.
 І коли Мстислав хотів
 стрілити, стоячи на заборолах,
 І несподівано через скважину
 вражений був
 під груди стрілою.
 І звели його зі стіни,
 І тієї ж ночі він помер.
 І тримали це в тайні три дні,
 А на четвертий день повідомили
 на вічі.
 І сказали люди: “От князя
 убито,

П'ятя августа въ 5 день,
 Давыдови облежацию градъ в
 полудне, а Давыдови спяцию, и
 нападаша на нѣ и начаша сѣци;
 и горожане скочишася съ града,
 и почаша сѣцѣ вон Давыдовы,
 и повѣже Давыдъ и
 Мьстиславъ, синовець его.
 Святоша и П'ятя переяста
 городъ, и посадника Святополча
 Василья посадиста; и прииде
 Святоша Лѹчьскѹ, а П'ятя
 Киевѹ. Давыдъ же повѣже
 Половцѣ, и ѹсрѣте и Бонякъ
 Половцѣ; и поиде Давыдъ и
 Бонякъ на Святошу ѹ городѹ, и
 створиша миръ. И изиде
 Святоша из города, и прииде къ
 отцю своемѹ Чернѣговѹ; а
 Давыдъ прия Лѹческъ, и оттѹдѹ
 прииде к Володимерю, посадникъ
 же Василь вывѣже из города, а
 Давыдъ перея Володимерь и сѣде
 в немь. А на дрѹгое лѣто снемь
 створиша князи Святополкъ,
 Володимерь, Давыдъ и Олегъ,
 привабиша Давыда Игоревича, и
 не даша емѹ Володимеря, но даша
 емѹ Дороговѹжь, ѹ нѣмъ же и
 въмрѣ; а Святополкъ перея
 Володимерь, и посади сына своего
 Ярослава.

А коли ще й ми здамося, то
 Святополк переб'є нас."

І послали до Святополка

сказати:

"Син твій убитий, а ми
 знемагаємо від голоду.

Якщо не прийдеш, люди будуть
 змушені здатися.

Не можуть витерпіти голод."

Святополк же послав П'ятю,
 свого воеводу.

П'ятя ж прийшов із воями у
 Луцьк до Святоші,

сина Давида.

І були тут, у Святоші, мужі

Давидові,

Бо поклявся [Давидові]

Святоша:

"Якщо піде на тебе Святополк,
 повідомлю тобі."

І не зробив цього Святоша,

Але схопив мужів Давидових, а
 сам пішов на Давида,

І прийшли Святоша і П'ятя
 у п'ятий день серпня,

До обложеного Давидом граду у
 полудне,

А Давид спав.

І напали на них, і почали сікти.

І горожани вискочили з града,

І почали сікти воїв Давидових,

І побіг Давид і Мстислав,

племінник його.

Святоша і П'ятя зайшли у

город.

І посадником Святополкового

Василья посадили.

І прийшов Святоша у Луцьк, а

П'ятя повернувся в Київ.

Давид же побіг до половців,

І зустрів його Боняк

половецький.

І пішли Давид і Боняк на

Святошу до города [Луцька],

І уклали мир.

І вийшов Святоша із города,

І прийшов до батька свого в

Чернігів,

1098 В лѣто 6606. Прииде Володимѣръ, и Давыдъ, и Олегъ на Святополка, и сташа ѹ Городца, и створиша миръ.

В се же лѣто заложил Володимѣръ церковъ камянѹ святоѹ Богородицѣ, Переяславлѣ, на княжѣ дворѣ.

Того же лѣта заложил Володимѣръ Мономахъ городъ на Вѣстри.

1099 В лѣто 6607. Иде Святополкъ на Давыда [къ Володимѣрю и прогна Давыда] в Ляхы.

В се же лѣто бысть знаменье надъ Володимѣремъ, мѣсяца априля: два крѹга, а в нею аки солнце, и до шестаго часа, а ночь аки 3 стязи свѣтлѣ, оли до зорь.

ѹ се же лѣто повѣени ѹгре, ѹ Перемышля.

В се же лѣто ѹвѣенъ бысть Мѣстиславъ, сынъ Святополчъ, ѹ Володимѣри, мѣсяца июня 12 день.

А Давид узяв Луцкъ
 І звидти перейшов у Володимир.
 Посадник же Василь утік із
 города,
 А Давид перебрав Володимир і
 сів у ньому.
 А на друге літо зібрали князі
 раду:
 Святополк, Володимир, Давид і
 Олег,
 І привабил Давида Ігоровича
 І не дали йому Володимир, але
 дали йому Дорогобуж.
 У ньому ж і помер.
 А Святополк перебрав [у свої
 руки] Володимир
 І посадив [у ньому] сина свого
 Ярослава.

В літо 6606 [1098]. Пішли Володимир, і Давид, і Олег на Святополка, і стали біля Городця, і уклали мир.

У це ж літо заклав Володимир церкву кам’яну святої Богородиці у Переяславі на княжому дворі.

Того ж літа заснував Володимир Мономах город на Вострі.

В літо 6607 [1099]. Ходив Святополк на Давида [у Володимир і прогнав Давида] в Ляхи.

У це ж літо було знамення над Володимиром у місяці квітні: два кола, а в них неначе сонце, і так до шостої години, а на ніч, як три стяги світлі і аж до зорь.

У це ж літо побили угрів під Перемишлем.

У це ж літо був убитий Мстислав, син Святополків, у Володимирі місяця червня [у] дванадцятий день.

1100 [Въ лѣто 6608]. Вниде Мьстиславъ отъ Давыда на море, мѣсяца июня въ 10.

Того же лѣта братья створиша миръ межн собою, Святополкъ, и Володимеръ, Давыдъ, и Олегъ, въ 8вѣтичухъ, мѣсяца августъ въ 14 день. Того же мѣсяца въ 30, в томъ же мѣстѣ, братья вся сняшася, Святополкъ, Володимеръ, Олегъ, прииде к нимъ Давыдъ Игоревичъ, и рече имъ: “начто мя есте привабилн? осе есмь; комѹ до мене обида?” И отвѣща к немѹ Володимеръ: “ты еси прислалъ к намъ, рѣка: хоцію, братье, принти къ вамъ и пожаловати своее обиды; да се еси пришелъ и сѣдиши съ своею братьею на единомъ коврѣ: и чемѹ не жалѹеши, до кого ти обида?” и не отвѣща емѹ ничтоже Давыдъ. И сташа ѹся братья на конихъ; и ста Святополкъ съ своею дрѹжиною, а Давыдъ и Олегъ съ своею дрѹжиною, раздно, кромѣ себе, а Давыдъ Игоревичъ сѣдѹше опрочъ, и не припѹстѹхѹ его к собѣ, и осовѣ дѹмахѹ о Давыдѣ. И сдѹмавшѣ послаша къ Давыдови мѹжи свои, Святополкъ Пѹтятѹ, Володимеръ [Орогостя и] Ративора, Давыдъ (и) Олегъ Торчина; послании же придоша къ Давыдови и рекоша емѹ: “се ти молвѹть братья: не хоцѣмъ ти вдати стола Володимерьскаго,

В літо 6608 [1100]. Пішов Мстислав від Давида на море місяця червня в десятій [день].

Того ж літа брати уклали мир між собою — Святополк, і Володимир, Давид, і Олег — в Увітичах, місяця серпня в чотирнадцятий день. Того ж місяця в 30-й день на тому ж місці брати всі зібралися — Святополк, Володимир, Олег, — і прийшов до них Давид Ігоревич і сказав їм: “Нащо ви мене привабилн? От я. У кого на мене обида?” І відповів йому Володимир: “Ти сам прислав до нас, кажучи: “Хочу, браття, прийти до вас і поскаржитися за свої обиди.” Так от ти прийшов і сидиш зі своїми братами на одному коврї, так чому не скаржишся, до кого твоя обида?” І не відповів йому Давид нічого. І стали всі браття на коней. І став Святополк зі своєю дружиною, а Давид і Олег зі своєю дружиною нарізно один від другого. А Давид Ігоревич сидів осторонь, і не підпустили його до себе, але окремо радились про Давида. І, порадившись, послали до Давида мужів своїх: Святополк — Путьяту, Володимир — [Орогостя і] Ративора, Давид [і] Олег — Торчина. Посланії ж прийшли до Давида і сказали йому: “От що говорѹть тобі браття: “Не хочемо тобі дати стіл Володимирський, тому що ти ввігнав ніж у нас,

зане ѹвергъ еси ножь в ны, егоже не было в Русьской земли; но мы тебе не имемъ, ни иного зла створимъ, но се ти даемъ, шедъ сяди в Божескомъ, в Острозѣ; Дубенъ и Черторыескъ, то ти даеть Святополкъ, а се ти даеть Володимеръ 200 гривенъ, Давыдъ и Олегъ 200 гривенъ”. И тогда посла послы своя к Володареви и к Василкови: “понми брата своего Василка к собѣ, и буди вамъ Перемышль; да чего вамъ любо, да сѣдѣта, аще ли, да пѹсти Василка сѣмо, атѣ и кормимъ здѣ; а холопы наши и смерды выданта”; и не послуша сего Володарь и Василко. А Давыдъ сѣдѣше ѹ Божьскомъ, и посемь вда Святополкъ Давыдови Дорогобѹжь, в нѣмъже и вомере; а Володимеръ вдасть сынови своему Ярославѹ.

1101 в лѣто 6609. Преставися Всеславъ, Полотскый князь, мѣсяца априля въ 14 день, ѹ 9 день, въ средѹ.

В то же лѣто затворися Ярославъ Ярополчичъ ѹ Берестѣи, и изиде на нь Святополкъ, и застѹпи и в городѣ, и емь и, окова и приведе и до Києва; и молися о немь митрополитъ и игѹмени, ѹмолиша Святополка, и ѹзаводиша и ѹ раку святою Бориса и Глѣба, и сняша с него оковы и пѹстиша и.

чого не було в Руській землі. Але ми тебе хапати не будемо і якогось іншого зла не зробимо. Але от що тобі дамо: іди і сідай у Божеському, в Острозі. Дубен і Чорторійськ дає тобі Святополк, а Володимир ось дає тобі двісті гривен, Давид і Олег — двісті гривен.” І тоді послали послів своїх до Володаря і Василька: “Візьми брата свого Василька до себе, і буде вам Перемишль. Якщо це вам любо, то сидіть, а якщо ні, то відпусти Василька сюди, до нас, і годуватимемо тут. А холопів наших і смердів видайте.” І не послухали цього Володар і Василько. А Давид сидів у Божському, і після цього віддав Святополк Давидові Дорогобуж, у ньому ж він і помер. А Володимир віддав синові своєму Ярославу.

В літо 6609 [1101]. Помер Всеслав, полоцький князь, місяця квітня в чотирнадцятий день, о 9 [годині] дня, в середу.

У те ж літо закрився Ярослав Ярополчич у Бересті, і пішов на нього Святополк, і застав його в городі, і схопив його, окував і привів до Києва. І просили за нього митрополит і ігумени, і вблагали Святополка, і взяли клятву з нього біля раки святих Бориса і Гліба, і зняли з нього окови, і відпустили його.

В тѣмъ же лѣтѣ съвокупишася братья: Святополкъ, и Володимеръ, Давыдъ, Олегъ, Ярославъ съ братьєю, на Золотъчи; и прислаша Половци послы ото всѣхъ князь къ всей братъни, глаголюще и просяще мира; и рѣша имъ князи Русьскіи: “аще хочете мира, да совокупимся ѿ Сакова”; і послаша Половци, и сняшася в Сакова, и створиша миръ с Половци, и пояша таль межі собою, мѣсяца семьтявря въ 15 день.

В се же лѣто Володимеръ заложі церковь ѿ Смоленскѣ святоѣ Богородицѣ камянѣ, епискупью.

1102 В лѣто 6610. Вывѣже Ярославъ Ярополчичъ ис Києва, мѣсяца октявря въ 1 день. Того же мѣсяца на исходѣ, перльести Ярославъ Святополчичъ Ярослава Ярополчича, ятъ и на Нурі, и приведе къ отцю Святополкъ, и оковаша и.

Того же лѣта, мѣсяца октявря ѿ 20, приде Мьстиславъ, сынъ Володимеръ, с Новгородци, вѣ бо Святополкъ с Володимеромъ рядъ имѣлъ, яко Новгородѣ быти Святополчю и посадити сынъ свой [в Новгородѣ, а въ Володимери сына своего посадити] Володимерѣ; и приде Мьстиславъ Киевѣ, и сѣдоша в ыстовцѣ, и рекоша мѣжи Володимери: “се присла Володимеръ сына своего, да се сѣдятъ Новгородцѣ; да

В тѣм же літі зібралися браття: Святополкъ, і Володимир, Давид, Олег, Ярослав із браттями на Золотчі. І прислали половці послів від усіх князів до всіх братів сказати, що просять миру. І відповіли їм князі Руськїї: “Якщо хочете миру, то зберемося біля Сакова.” І послали половці, і зібралися біля Сакова, і створили мир з половцями, і взяли заложників один у другого місяця вересня у п'ятнадцятий день.

У це ж літо Володимир заклау у Смоленську церкву святої Богородиці, кам'яну, єпископську.

В літо 6610 [1102]. Утік Ярослав Ярополчич із Києва місяця жовтня у перший день. Наприкінці того ж місяця обманув Ярослав Святополчич Ярослава Ярополчича, схопив його на Нурі і привів до батька Святополка, і окували його.

Того ж літа, місяця жовтня у двадцятий день прийшов Мстислав, син Володимирів, із новгородцями, бо Святополкъ із Володимиром угоду мали, що Новгород буде Святополків і що він посадить сина свого [в Новгороді, а у Володимирі посадить свого сина] Володимир. І прийшов Мстислав у Київ, і посідали в істовці, і сказали мужі Володимирови: “Це прислав Володимир сина свого, а це сидять новгородці. Хай заби-

поємше сына твоего идуть Новгороду, а Мстиславъ да идетъ Володимерю”. И рекоша Новгородци Святополку: “се мы, княже, прислани к тобѣ, и рекли намъ тако: не хоцемъ Святополка, ни сына его; аще ли двѣ головѣ имѣеть сынъ твой, то послани; сего ны далъ Всеволодъ, ѹскормили есмы совѣ князя, а ты еси шелъ отъ насъ”. Святополкъ же многѹ имѣ прю с ними, онѣмъ же не восхотѣвшимъ, поємше Мстислава пондоша Новгороду.

В то же лѣто бысть знаменьє на небеси, мѣсяца генваря 29, по 3 дни: аки пожарная зоря отъ вѣстока и ѹга и запада и сѣвера, и бысть тако свѣтъ всю ноць, акы отъ лѹны полны свѣтятся.

В то же лѣто бысть знаменьє ѹ лѹнѣ, мѣсяца февраля въ 5 день. Того же мѣсяца въ 7 день бысть знаменьє въ солнцѣ: огородилося вѣше солнце въ 3 дѹги, и выша дрѹгья дѹгы хрепты к совѣ. И сия видяще знаменья, благовѣрнѣи челоувѣци съ вѣздыханьємъ моляхѹся Богу съ слезами, да бы Богъ обратилъ знаменья си на добро: знаменья во бывають ово же на добро, ово же на зло; яко и си знаменья выша на добро. На прѣидѹщее лѣто вложи Богъ мысль добру в Русьскии князи, ѹмыслиша дерзнѹти на Половцѣ, поити в

рають сына твоего і йдуть у Новгород, а Мстислав хай іде в Володимир.” І сказали новгородці Святополку: “Це ми, княже, прислані до тебе, і сказали нам так: не хочемо ні Святополка, ні сына його. Якщо ж дві голови має син твій, то посилай його. Цього ж [Мстислава] нам дав Всеволод, і викормили ми самі собі князя, а ти пішов від нас.” Святополк же довго сперечався з ними, але вони не захотіли, взяли Мстислава і пішли в Новгород.

У те ж літо було знамення на небесах, місяця січня 29-го протягом трьох днів: неначе заграви пожежі із сходу, і півдня, і заходу, і півночі; і було так світло всю ніч, як від повного місяця світиться.

У те ж літо на місяці було знамення місяця лютого в 5-й день. Того ж місяця на сьомий день було знамення на сонці: огородилося було сонце трьома дугами, хребтами одна до другої. І коли дивилися на це знамення благовірні люди, із зітханнями і в сльозах молилися Богу, щоб Бог повернув ці знамення на добро: адже знамення бувають одні на добро, другі ж на зло, то щоб і ці знамення були на добро. Наступного літа вселив Бог мысль добру Руським князям: задумали дерзнуть проти половців, піти в землю їхню, що і було,

землю нхъ, еже и вьсть; якоже скажемъ въ пришедшее лѣто.

В се же лѣто преставися Володиславъ, Лядський князь.

В се же лѣто преставися Ярославъ Ярополчичъ, мѣсяца августѣ въ 11 день.

В се же лѣто ведена вьсть дщи Святополча Свѣслава в Ляхы за Болеслава, мѣсяца ноябрю въ 16 день.

В то же лѣто родися у Володимира сынъ Андрей.

1103 В лѣто 6611. Вложи Богъ въ сердце Русьскимъ княземъ мысль благъ, Святополкъ (и) Володимеръ, и снястася думати на Доловскѣ; и сѣде Святополкъ съ своєю дружиною, а Володимеръ съ своєю дружиною, а въ единомъ шатрѣ. И почѣ думати, и начаша глаголати дружина Святополча: "не веремѣя веснѣ воевати, хочемъ погубити смерды, и ролью имъ". И рече Володимеръ: "дивно ми, дружино, оже лошади кто жалѣеть, еуже ореть кто; а сего чемъ не расмотрите, оже начнеть смердъ орати, и Половчинъ приѣха ударить смерда стрѣлою, а кобылу его поиметь, а в село вѣхавъ поиметь жену его и дѣти, и все имѣнье его возметь? то лошади его жалѣешь, а самого чемъ не жалѣешь?" И не могоша противу емъ отвѣщати дружина Святополча, и рече Святополкъ: "братѣ, се азъ готовъ уже", и

про то и скажемо під наступним літом.

Цього ж літа помер Володислав, лядський князь.

Цього ж літа помер Ярослав Ярополчич місяця серпня в 11-й день.

Цього ж літа відвели дочку Святополкову Збиславу в Ляхи за Болеслава місяця листопада в 16-й день.

У те ж літо народився у Володимира син Андрій.

В літо 6611 [1103].

І поклав Бог у серце Руським князям думку добру.

І Святополку, і Володимиру.

І зійшлися на раду вони у

Доловську,

І сів Святополк із своєю

дружиною,

І Володимир із своєю дружиною

І в одному шатрі.

І почали вони думати.

І почала казати дружина

Святополкова:

"Не час весною воевати: хіба

щоб смердів погубити

І ріллю їхню."

І сказав Володимир: "Дивуюсь,

дружино,

Що коней шкодуєте, якими

орють,

А про те чомусь не говорите,

що як смерд розпочне орати,

А половчин над'їде, вдарить

смерда стрілою,

А кобилу його захопить,

А у село заскочить — зловить

жінку його і діти,

І майно його усе візьме.

То його коней жалієш,

А самого смерда чому не

жалієш?"

І не могла заперечить йому

дружина Святополкова,

І сказав Святополк: "Братѣ,

вѣста Святополкъ; и рече ему Володимѣръ: “то ти, брате, велико добро створиши Русьской земли”. И посласта къ Давыдови и к Олгови, глаголюща: “пондита на Половци, а люво будемъ живи, люво мертви”; Давыдъ же послуша ея, а Олегъ не послуша сего, вину река: “не здоровлю”. Володимѣръ же цѣловавъ брата своего, поиде Переяславлю, а Святополкъ по немъ, и Давыдъ Святъславичъ, и Давыдъ Всеславичъ, и Мъстиславъ Игоревъ ѡнукъ, Вячьславъ Ярополчичъ, Ярополкъ Володимѣричъ; и поидоша на конехъ и в лодяхъ, и придоша ниже порогъ, и сташа въ протолчехъ и в Хортичимъ островѣ; і вѣдоша на конѣ, и пѣшци из лодѣй выѣдавшѣ идоша в поле 4 дни, и придоша на Сѣтинъ. Половци же слышавше, яко идуть Русь, и собрашася бес числа и начаша дѣлати; и рече Русова: “просимъ мира в Руси, яко крѣпко ся имуть бити с нами, мы бо много зла створихомъ Руской земли”. И рѣша ѡнши Русовѣ: “аще ся ты боиши Руси, но мы ся не боимъ; сихъ бо избивше, и поидемъ в землю ихъ и примемъ вся грады ихъ, и кто избавить ихъ отъ насъ?” Рустин же князи и вон моляху Бога, и обѣты вѣздаху Богу и пречистей его Матери, ово

от я і готовий вже”,
 І встав Святополк.
 І сказав йому Володимир:
 “То ти, брате, велике добро
 землі Руській створиш.”
 І послали вони до Давида,
 І до Олега [послали] сказати:
 “Ідіть на половців: або будемо
 живі, або мертві.”
 І послухався їх Давид, а Олег
 не послухав того,
 І причину назвав: “нездоровий”,
 І цілував брата свого
 Володимир,
 І пішов [у свій] Переяслав, а за
 ним Святополк,
 І Давид Святославич,
 І Давид Всеславич,
 І Мстислав, онук Ігорів,
 Вячеслав Ярополчич,
 І Ярополк Володимирич.
 І пішли на конях і в лодіях,
 І спустилися нижче порогів,
 І стали в Протолчах і на
 острові Хортичим,
 І посідали на коней.
 І піхотинці, із лодій зійшовши,
 Ішли полем чотири дні,
 І прийшли на Сутин.
 І зачули половці, що Русь іде,
 І зібралися незліченною силою.
 І стали думати.
 І сказав Русоба: “Будем миру у
 Русі прохати,
 Бо запекло будуть руси з нами
 битись,
 Бо чимало зла землі Руській
 вчинили.”
 І відповіли молодші Урусобі:
 “Якщо ти Русі боїшся, то ми
 не боїмося,
 Цих переб’ємо,
 І підем в землю їхню,
 І захопимо всі городи ми їхні,
 І ніхто від нас не збавить їх.”
 Руській ж князі і вої
 помолились Богу,
 І обітниці давали Богу,
 І пречистій його Матері: одні
 — кутею,
 Інші — милостинею убогим,

кѹтьею, овъ же милостынею кѹ
 ѹбогымъ, ови же монастыремъ
 требованья. И сице молящимся,
 поидоша Половци, и посла
 передъ собою въ сторожѣ
 Алтѹнопѹ, иже словяше мѹжь-
 ствомъ; такоже и Рѹсьстни
 князи послаша сторожѣ свои, и
 въстерегоша Алтѹнопѹ, и
 овъстѹпиша Алтѹнопѹ, и
 въбиша и и сѹщяя с нимъ; ни
 единъ же извы отъ нхъ, но вся
 извиша. И поидоша полци
 Половецъстни аки борове, и не
 вѣ презрити ихъ; и Рѹсь
 поидоша противѹ имъ. И
 великий Богъ вложи в жалость
 великѹ ѹ Половцѣ, и страхъ
 нападе на ня и трепетъ отъ
 лица Рѹсьскыхъ вой, и дрѣмахѹ
 самѣ, и конемъ ихъ не вѣше
 спѣха ѹ ногахъ; Рѹсь же с
 весельемъ на конихъ и пѣши
 потекоша к нимъ. Половци же
 видивше ѹстремленье Рѹское на
 ся, не достѹпивше повѣгоша
 передъ Рѹськими князи; наши же
 погнаша, сѣкѹще я, въ 4 мѣ-
 сяца априля. И великое спа-
 сенье створи Богъ въ тѣ
 день благовѣрнымъ княземъ
 Рѹсьскимъ и всимъ хре-
 стьяномъ, а на врагы нашѣ
 дастъ повѣдѹ великѹ. И ѹвиша
 тѹ в полкѹ князий 20: ѹрѹсовѹ,
 Кочия, Ярославнѹ, Китанѹ,
 Кѹнама, Асѹпа, Кѹрътыка,
 Ченегрепа, Сѹрьварь и прочая
 князя ихъ; а Вельдѹза яша.
 Посемъ же сѣдоша братья,

друзі — монастырям на
 потребу.
 І коли вони отак молились,
 половці прийшли
 І послали перед себе у сторожу
 Алтуну,у,
 Що уже був мужністю
 прославивсь.
 І руські князі свою сторожу
 теж послали,
 І підстерегли, і обступили
 Алтуну, його вбили
 і всіх суццх з ним,
 І не одного його вбили, а всіх
 побили,
 І рушили полки половецькі, як
 бори,
 І не можна було їх окинути
 оком,
 І Русь рушила супроти них.
 І великий Бог вселив жалість
 велику у половців,
 І напав на них страх і трепіт
 від вигляду руських воїв,
 І самі вони ніби в дрімку
 запали,
 І не стало у ногах у коней їхніх
 спіху, а Русь весело
 І кіньми і пішо на них потекла.
 І коли половці узріли стрім
 русів проти себе
 І, не доступившись [полків
 оуських], побігли перед
 руськими князями,
 І погналися за ними наші,
 І посікли їх у день четвертий
 квітня.
 І велике Бог в той день послав
 спасіння
 І князям всім руським
 благовірним,
 І усім благочестивим
 християнам.
 І над ворогами нашими дав
 перемогу велику.

І убили у тім поході двадцять
 князів [половецьких]: Урусобу,
 Кочія, Ярославну, Китану,
 Кунама, Асупа, Куртика,

повѣдивше враги своя; и приведоша Белдѹзя къ Святополкѹ, и нача Белдѹзь даяти на собѣ злато и сребро, и конѣ и скотѣ; Святополкъ же посла Володимерѹ. И пришедшѹ емѹ, ѹпроси его Володимерѣ: “то веде, яла вы рота? многажды бо ходивше ротѣ, воевасте Русьскѹю землю; то чѣмѹ ты не ѹчилѣ сыновѣ своихѣ и родѹ своего не перестѹпати ротѣ, но проливаете кровь хрестьянскѹю? да се буди кровь твоя на главѣ твоей”; и повели ѹбити и, тако расѣкоша и на ѹдѣ. И посемь сняшася братья вся, і рече Володимерѣ: “се день, иже створи Господь, възрадѹемься и възвеселимься в онь; яко Богъ избавилѣ ны естѣ отѣ врагѣ нашихѣ, и покори враги наша, и скрѹши главы змѣевыя, и далѣ естѣ Господь брашно ихѣ намѣ”; взяша бо тогда скоты и овцѣ и кони и вельбѹды, и вежѣ с добыткомѣ и сѣ челядью, и заяша Печенѣги и Торѣки с вежами. И придоша в Русь с полономѣ великомѣ, и сѣ славою и с повѣдою великою ѹсвоясн.

Того же лѣта придоша прѹзи, августѣ вѣ 1 день.

Томѣ же лѣтѣ, того же мѣсяца вѣ 18 день, иде Святополкъ и срѹби Гурьговѣ, егоже вѣша пожыглѣ Половци.

Ченегрепа, Сурбара і інших князів їхніх, а Белдузя взяли [у полон]. Після цього ж посідали браття, перемигши ворогів своїх. І привели Белдузя до Святополка, і почав Белдузь давати за себе золото, і срібло, і коні, і худобу. Святополк же послав за Володимиром. І коли прийшов, запитав у Белдузя Володимер: “Чи ти знаєш, що здолала вас клятва? Безліч раз ви клялися і все ж воювали Руську землю? То чому ж ти не вчив синів своїх і роду свого не переступати клятву, але проливаєте кров християнську? Хай же буде кров твоя на голові твоїй.” І повелів убити його, так і розсікли його на шматки.

І після цього зібралися браття всі, і сказав Володимер: “Цей день, що його створив Господь, возрадуємося і возвеселимося в цей день, тому що Бог звільнив нас від ворогів наших, і покорив ворогів наших, і сокрушив голови змієві, і віддав Господь їхнє багатство нам.” Взяли-бо тоді худобу, і вівці, і коні, і верблюди, і вежі із добрами, і з челяддю, і захопили печенігів і торків із вежами. І повернулись на Русь з полоном великим, і з славою, і з перемогою великою додому.

Того ж літа прийшла сарана серпня в 1-й день.

Того ж літа і того ж місяця в 18-й день пішов Святополк і відбудував Гургів, який спалили були половці.

Того же лѣта вися Ярославъ с Моръдовою, мѣсяца марта въ 4 день, и повѣженъ бысть Ярославъ.

1104 В лѣто 6612. Ведена дщи Володарева за царевича за Олексинича, Царюградѣ, мѣсяца июля въ 20.

В томъ же лѣтѣ ведена Передъслава, дщи Святополка, во Угры, за королевича, мѣсяца августъ въ 21.

Того же лѣта прииде митрополитъ Никифоръ в Русь, мѣсяца декабря въ 6 день.

В томъ же лѣтѣ преставися Вячеславъ Ярополчичъ, въ 13 день. Никифоръ митрополитъ посаженъ на столѣ.

Сего же лѣта исходяща, посла Святополкъ Путятѣ на Менскѣ, а Володимиръ посла сына своего Ярополка, а Олегъ самъ иде на Глѣба, поемъше Давида Всеславича; и не успѣша ничтоже, и възвратишася опять. И родися ѡ Святополка сынъ, и нарекоша имя емѡ Брячиславъ.

В се же лѣто бысть знаменьє: стояше солнце въ крѣзѣ, а посреде крѣга хрестъ, а посреде креста солнце, а вне крѣга оба помы 2 солнца, надъ солнцемъ же кромѣ крѣга дѣга, рогама на сѣверѣ; тако же знаменьє в лѣнѣ тѣмъ же образомъ, мѣсяца февраля въ 4 и 5 и 6 день, въ днѣ по три дни, а в ночи и в лѣнѣ по три ночи.

Того ж літа бився Ярослав із мордовою місяця березня в 4-й день, і переможений був Ярослав.

В літо 6612 [1104]. Відвели дочку Володареву в Цареград за царевича Олексинича, місяця липня в 20-й [день].

У тому ж літі відвели Передславу, дочку Святополка, в Угри за королевича місяця серпня в 21-й [день].

Того ж літа прийшов у Русь митрополит Никифор місяця грудня в 6-й день.

У тому ж літі помер Вячеслав Ярополчич, на 13-й день. Никифор митрополит посажений на столі.

У кінці цього ж літа послав Святополк Путятю на Мінськ, а Володимир послав сина свого Ярополка, а Олег сам пішов на Гліба [мінського], узявши Давида Всеславича. І нічого не добилися, і повернулися назад. І родився у Святополка син, і нарекли ім'я йому Брячислав.

У це ж літо було знамення: стояло сонце в крузі, а посеред круга хрест, а посеред хреста сонце, а поза кругом з обох боків два сонця, над сонцем же, окрім круга, — дуга, рогами на північ. Таке ж знамення було і на місяці, і таким же чином місяця лютого в четвертий, п'ятий і шостий день, вдень [на сонці], а вночі на місяці по три дні і три ночі підряд.

1105 В лѣто 6613. Увалися верхъ святаго Андрѣя.

В се же лѣто постави митрополитъ Анфилохыя епископа Володимерю, августа въ 27.

Томъ же лѣтѣ постави Лазоря Переяславлю, мѣсяца ноября 12.

Томъ же лѣтѣ постави Мину Полоцьскѣ, мѣсяца декабря въ 13 день.

Томъ же лѣтѣ явися звѣзда с хвостомъ, на западѣ, и стоя мѣсяць.

Того же лѣта пришедъ Бонякъ зимѣ на Зарубѣ и повѣди Торкы и Берендѣѣ.

1106 В лѣто 6614. Повоеваша Половци около Зарѣчьска, и посла по нихъ Святополкъ Яня Вышатича, и брата его Путятѣ, Иванка Захарьича, и Козарина; и угонивше Половцѣ до Дуная, полонъ отъяша, а Половцѣ исъсѣкоша.

В се же лѣто преставися Янь, старецъ добрый, живъ лѣтъ 90, въ старостѣ маститѣ; живъ по законѣ Божию, не хужини первыхъ праведникъ, ѿ него же азъ слышахъ многа словеса, яже вписахъ в лѣтописиць; бѣ бо мужъ благъ, и кротокъ, и смѣренъ, отгрѣбаяся отъ всякоя вещи, его же и гробъ естъ в Печерьскомъ монастырѣ, ѿ притворѣ, идѣже лежить тѣло

В літо 6613 [1105]. Завалився верх [церкви] святаго Андрія.

У це ж літо поставив митрополит епископом у Володимир Анфілохія серпня в 27-й (день).

Того ж літа поставив [він епископом] Лазаря у Переяслав місяця листопада в 12-й (день).

У тому ж літі поставив Мину (епископом) у Полоцьк місяця грудня в 13-й день.

Того ж літа з’явилася на заході звізда з хвостом і стояла місяць.

Того ж літа взимку прийшов Боняк на Заруб і перемиг торків і берендеїв.

В літо 6614 [1106]. Повоювали половці побіля Зарічеська, і послав на них Святополк Яня Вишатича і брата його Путятю, Иванка Захарича і Козарина. І гнали половців до Дунаю, полон відібрали, а половців порубали.

У це ж літо помер Янь, старецъ добрый, жив літ дев’яносто, в старості маститий; жив по закону Божому, не гірший перших праведників, від нього ж я чув багато словес, які і вписав у літописецъ. Був же він муж добрий, і покірливий, і смиренний, унікав всіляких тяжб, його ж і гріб є в Печерському монастирі, у притворі, де лежить тіло його,

его положено м'єсяца нюня вѣ 24.

В то же лѣто пострижеся Євпракси, Всеволожа дщи, м'єсяца декабря вѣ 6 день.

Того же лѣта помраченъе высть вѣ солнци, августѣ. [Тогда пострижеся князь Святоша, сынъ Давыдовъ, внукъ Святославль Никола, м'єсяца февралѣ вѣ 17.

В томъ же лѣтѣ повѣдѣша Зимѣгола Всеславича и всю братію и дружинѣ ѹбиша ихъ 9 тысячъ.

1107 В лѣто 6615 кругъ лѣны 4, а солнечного] 8 лѣто.

В се же время преставися Володимѣря княгини, м'єсяца маия вѣ 7 день. Того же м'єсяца воєва Бонякъ и зая конѣ ѹ Переяславлѣ.

Томъ же лѣтѣ прииде Бонякъ, и Шарѹканъ старый, и нини князи мнози, и сташа около Лѹбна; Святополкъ же, и Володимѣрь, и Олегъ, Святославъ, Мьстиславъ, Вячьславъ, Ярополкъ, идоша на Половцѣ къ Лѹбнѣ, вѣ 6 часѣ дне вродишася черес Сѹлѹ, и кликоша на нѣ. Половци же вжасошася, отъ страхѣ не вѣзмогоша и стяга поставити, но повѣгоша хватаячи конни, [а друзи пѣши повѣгоша; наши же начаша сѣщи я, а друзыа рѹками имати, и гнаша я до

покладене м'єсяца червня в 24-й [день].

Того ж лѣта постриглася [в черниці] Євпраксія, Всеволодова дочка, м'єсяца грудня в 6-й день.

Того ж лѣта було затемнення сонця, у серпні. [Тоді ж постригся [в ченці] князь Святоша, син Давидів, внук Святославів, [під іменем] Никола м'єсяца лютого в 17-й [день].

У тому ж літі перемогла зимигола Всеславича і всю братію, і дружину їхню убила — дев'ять тисяч.

В літо 6615 [1107] місячний круг 4, а сонячного] 8-ме літо. У це ж врем'я померла княгиня [жона] Володимира, м'єсяца травня в 7-й день. Того ж м'єсяца воював Боняк і захопив коні в Переяславі.

Того ж літа прийшов Боняк, і Шаруканъ старий, і інших князів багато, і стали біля Дубна; Святополк же, і Володимир, і Олег, Святослав, Мстислав, Вячеслав, Ярополк пішли на половців до Лубна і о шостій годині дня перейшли вбрід Сулу і гукнули на них. Половці ж вжахнулися, від страху не могли і стяги поставити, а побігли, хватаючи коні, [а другі пішки побігли, а наші почали сікти їх, а інших руками ловили і гнали їх до Хорола. Убили Тавза, Бонякового брата, а Сугра і

Хорола. Убиша же Тавза, Бонякова брата, а Сугра яша и братію его, а Шуркань одва утече, отвѣгоша же товара своего, и взяша Рускін вон, мѣсяца августъ въ 12 день, и възвратишася въ своаси съ повѣдою великою. Святополкъ же прииде] завѣтреню въ Печерський монастырь, на Успенье святыя Богородица, и братья цѣловаша и (съ) радостью великою, яко врази наши повѣжены быша, молитвами святыя Богородица и великого Федосья отца нашего; и тако бо обычай имяше Святополкъ: коли идяше на войну, или инамо, оли поклонився въ гроба Федосьева и молитву вземъ и игумена сущаго, тоже идяше на путь свой.

В то же лѣто преставися княгини, Святополча мати, мѣсяца генваря въ 4 день.

Томъ же лѣтѣ, того же мѣсяца, иде Володимерь, и Давидъ, и Олегъ к Аяпѣ и дрѹгомѹ Аепѣ, и створиша миръ; и поя Володимерь за Гергия Епиопинѹ дщерь; Ясѣнѹ внѹкѹ, а Олегъ поя [за сына] Акаспидѹ дщерь, Яневѹ внѹкѹ, мѣсяца генваря во вторы на 10 день.

Мѣсяца. . . въ 15 день трясеся земля передъ лазорями.

1108 В лѣто 6616. Заложена бысть церкви святого Муханла, Золотоверхая, Святополкомъ

братів його взяли у полон, а Шарукан ледве утік. Позбулися половці й обозу свого, який і захопили руські вої місяця серпня в 12-й день і повернулися додому з перемогою великою. Святополк же прийшов] на заутреню в Печерський монастир на Успіння святої Богородиці, і братія цілувала його з радістю великою, оскільки вороги наші були переможені молитвами святої Богородиці і великого Федосія, отця нашого. Такий-бо обычай мав Святополк: коли ішов на війну чи ще кудись, то поклонявся біля гробу Федосія і молитву брав у тодішнього ігумена, і після цього ішов дорогою своєю.

У те ж літо померла княгиня, мати Святополка, місяця січня в 4-й день.

Того ж літа і в той же місяць ходили Володимир, і Давид, і Олег до Аепи і до другого Аепи і створили мир. І взяв Володимир за Юрія дочку Аепину, Ясіну внуку. А Олег взяв [за сина] дочку Акаспида, Яневу внуку місяця січня, у вівторок, на 10-й день.

Місяця... в 15-й день тряслася земля перед світанком.

В літо 6616 [1108]. Було закладено церкву святого Михайла, Золотоверху, князем

княземъ, мѣсяца июля въ 11; и тряпезницю кончаша Печерскаго монастыря, при Феоктистѣ игуменѣ, юже заложилъ повеленьемъ Глѣбовомъ, иже ю и стяжа.

В се же лѣто вода бысть велика во Днѣпрѣ, и въ Деснѣ и въ Припетѣ.

Того же лѣта вложи Богъ въ сердце анхимандритѣ игуменѣ Печерскомѣ, нача понуждати Феоктистѣ Святополка князя вписати Федосья в синаникъ, Богѣ тако изволшю; Святополкъ же радъ бысть, вообѣщася створити се, и се вѣды житѣе его; и нача Святополкъ ѡзвѣщати житѣе Федосьево, и велѣ и вписати в сѣнаникъ, еже створи митрополитъ, вписа его в сѣнаникъ; повелѣ же митрополитъ по всѣмъ епискупьямъ вписати Федосья въ сѣнаникъ; вси же епископи с радостію вписаша, и поминають его во всѣхъ сворѣхъ.

В се же лѣто преставися Катерина, Всеволожа дщерь, мѣсяца июля въ 24.

В се же лѣто кончаша верхъ святыя Богородица Влахѣрны на Кловѣ, заложенѣй Стефаномъ епископомъ, бывшѣ емѣ прѣже игуменомъ Печерскаго монастыря.

1109 В лѣто 6617. Преставися Евѣпраксии, Всеволожа дщи, мѣсяца июля въ 9 день, и положено бысть тѣло ея в

Святополкомъ мѣсяца липня в 11-й [день]. И закінчили трапезницю Печерскаго монастыря за игумена Феоктиста, а була закладена за повеліннямъ Глѣба, котрий і кошти на неї дав.

У це ж літо вода була велика у Дніпрі, і в Десні, і в Припеті.

Того ж літа вложив Бог у сердце архимандриту игуменові Печерському, почав понуждати Феоктист князя Святополка вписати Федосія в синодик, як волю Божу. Святополк був радий, пообіцяв зробити це і знати житіє його. І почав Святополк вивчати житіє Федосія і звелів вписати його в синодик, що і зробив митрополит, вписавши його в синодик. І повелів митрополит у всіх епископіях вписати Федосія в синодик. Усі ж епископи із радістю вписали і поминають його на всіх соборах.

У це ж літо померла Катерина, дочка Всеволода, мѣсяца липня в 24-й [день].

У це ж літо закінчили верх [церкви] святої Богородиці Влахірни на Клові, закладеної Стефаном епископом, який перед тим був игуменом Печерського монастыря.

В літо 6617 [1109]. Померла Евпраксія, дочка Всеволода, мѣсяца липня в 9-й день. І поклали тіло її в Печерському

Печерському монастири 8 дверній, яже къ 8г8; и вчинниша надъ нею божницю, идѣже лежить тѣло ея.

В то же лѣто, мѣсяца декабрия въ 2 день, Дмитръ Иворовичъ взя вежи Половецкіе 8 Дона; 1000 вѣжъ взя послани Володимиромъ княземъ.

1110 В лѣто 6618. Идоша веснѣ на Половцѣ Святополкъ, и Володимеръ, Давыдъ; и дошедше Воиня, воротишася.

Того же лѣта пришедше Половци Воини, воротишася.

Того же лѣта пришедше Половци, воеваша около Переяслава по селомъ.

Того же лѣта взяша Половци, идучи назадъ, много селъ.

В то же лѣто бысть знаменье в Печерскомъ монастири, февраля въ 11 день: явися столпъ огненъ отъ земля до небесе, а молнья освѣтиша всю землю, и на небеси погремѣ в часъ 1 ноци; весь миръ видѣ. Сесь же столпъ ста на трапезници камянѣй, яко не видити хреста бяше, и стоя мало, стѹпи на церковь и ста надъ гробомъ Федосьевомъ и потомъ надъ верхъ състѹпи, аки ко вѣстокъ лицемъ, и потомъ невидимо бысть. Се же бяше не огонь, ни столпъ, но видѣ ангельскій: ангелъ бо сице являється, ово столпомъ огнемъ, ово же пламеномъ; якоже рче Давидъ: творя ангелы

монастири біля дверей, що далі на південь. І зробили над нею божницю, де лежить тіло її.

Того ж літа місяця грудня в 2-й день Дмитр Іворович узяв вежі половецькі біля Дону. Тисячу веж узяли послані князем Володимиром.

В літо 6618 [1110]. Ходили весною на половців Святополк, Володимир і Давид. І, дійшовши до Воїня, повернулися.

Того ж літа прийшли половці до Воїня, повернулися назад.

Того ж літа приходили половці, воювали по селах навколо Переяслава.

Того ж літа, идучи назад, взяли половці багато сіл.

У те ж літо було знамення в Печерському монастирі лютого в 11-й день: з’явився вогненний стовп від землі до неба, а блискавка освітила всю землю, і на небесах прогриміло о першій годині ночі, весь мир бачив. Цей же стовп став на трапезниці кам’яній, що й хреста не було видно, і, трохи постоявши, зійшов на церкву і став над гробом Федосія і потім зійшов на верх [церкви], немовби до сходу лицем, і потім не стало видно. Це ж був не огонь, і не стовп, але вид ангельський, бо так ангел являється: то огненным стовпом, то полум’ям. Як сказав Давид: “Повертаючи ангелів своїх у духи і слуги свої, в огонь

своя дѣхы и слѣгы своя огнь пламянъ; и слѣми сѣть повеленьемъ Божиимъ, а може хоцѣть Владыка всихъ Творецъ, ангеломъ и человѣкомъ. Ангелъ бо приходить, кдѣ благая мѣста и молитвенни домове, и тѣ показуютъ нѣчто мало видинья своего, ово бо огнемъ, ово столпомъ, ово инымъ видѣньемъ, яко мощно зрѣти имъ; не мощно бо зрѣти человѣкомъ естества ангельскаго видѣти, аще и Моисеи великій не возможе видѣти ангельскаго естества, водяшетъ бо я во дне столпъ облаченъ, а в ноци столпъ огненъ; то се не столпъ водяше ихъ, но ангелъ Божий идяше предъ нимъ в ноци и во дне. Тако и се явленье, которое показываше, емуже быти хотяше, еже бо и бысть: на второе лѣто не сий ли ангелъ вождь бысть на иноплеменники съпостать бысть, якоже рече: ангелъ предъ тобою предъидеть; и пакы: ангелъ твой буди с тобою? Якоже пророкъ Давидъ глаголетъ: яко ангеломъ своимъ заповѣсть о тебе схранить тя. Якоже пишетъ премудрый Епифаний: къ коей же твари ангелъ приставленъ: ангелъ облакомъ и мѣгломъ, и снѣгѣмъ и градѣмъ и мразѣмъ, ангелъ гласомъ и громомъ, ангелъ зими и зноеви, и осени и весны и лѣта, всемѣ

полум'яний, посилає їх повеліннямъ Божимъ Владика і Творець всіх, куди хоче, — ангелам і людям. Ангел-бо приходить туди, де благі місця і молитовні доми, і тут показують мало — небагато видіння свого або вогнем, або [вогненным] стовпом, або іншим видінням, щоб можна було побачити їм, бо людям не можна бачити натуру ангельську, як і Мойсей великий не зміг побачити ангельської натури, бо водив його вдень стовп захмарений, а вночі стовп огненний, то це не стовп водив їх, але ангел Божий, идучи перед ним і вночі, і вдень. Так і це знамення показувало, що мало бути і що було: на друге літо чи не цей ангел був вождем на чужинців і супостатів, як сказано: "Ангел тобі передує", і ще: "Ангел твій буде з тобою"?

Як пророк Давид говорить: "Як ангелам своїм заповість про тебе, — збереже тебе." Як пише премудрий Епифаній: "До кожного творіння ангела приставлено: ангел — до хмар і туманів, і снігу, і граду, і морозу, ангел — до голосу і грому, ангел — до зими, і спеки, і осени, і весни, і літа, до всякого живого творіння божого на землі, і до таємничої безодні, і до того, що сховано під землею, і до підземної тьми, і до суцїх у безоднях, і до безодні, що до створення світу була над

дѹхѹ твари его на земли, и тайныя бездны, и сѹть скровены подѹ землею, и преисподьни тѹмы, и сѹщи во безднахѹ, безны бывшия древле верхѹ земля, отѹ неяже тѹмы, вечерѹ и ноцѹ, и свѣтѹ и день, ко всемѹ тваремѹ ангели приставлені; такоже ангелѹ приставленѹ къ которой ѹбо земли, да соблюдаютѹ кѹюждо землю, аще сѹть и погани; аще Божий гнѣвъ бѹдетѹ на кѹю ѹбо землю, повелѣвая ангелѹ томѹ на кѹю ѹбо землю браню ити, то оной землѣ ангелѹ не вопротивитѹся по велѣнью Божью. Яко и се вѣше, и на ны навелѹ Богѹ, грѣхѹ ради нашихѹ, иноплеменики поганыя, и повѣжахѹть ны повелѣнемѹ Божьимѹ: они бо вяхѹ водими анѣломѹ, по повелѣнью Божью. Аще ли кто речеть, яко анѣла нѣсть ѹ поганыхѹ, да слышитѹ, яко Александрѹ Макидонскомѹ ополчившю на Дарья, и пошедшю емѹ и побидившю землю всю отѹ вѣстокѹ и до западѹ, и повн землю Егѹпетьскѹю, и повн Арама, и приде в островы морьскыя; и взрати лице свое взыти вѹ Ерѹсалимѹ, побидити Жиды, занеже вяхѹ мирни со Дарьемѹ, и понде со всеми вон его, и ста на товарищи и почи; и приспѣ ночь, и лежа на ложн своемѹ посреде шатра, отверзѹ очн

землею, від неї ж тѹма, вечер, і ніч, і світло, і день, — до всіх творінь ангели приставлені.” Також ангела приставлено до будь-якої землі, щоб оберігали кожну землю, хоч би вона була і поганська. Якщо Божий гнів упаде на яку-небудь землю, тому ангелу Бог наказує іти війною на ту землю, а тієї землі ангел не протривить повелінню Божому. Як і це було, і на нас навів Бог, через гріхи наші, чужеплеми́нців поганих, і перемагали нас повелінням Божим, бо водив їх ангел за повелінням Божим. А коли хто скаже, що ангела нема у поганих, то нехай послухає, як Олександр Македонський ополчився на Дарія, і пішов на нього, і завоював землю всю від сходу і до заходу, і побив землю Єгипетську, і побив Арама, і прийшов на острови морські, і повернув лице своє до Єрусалима, щоб взяти його і перемогти жидів, оскільки були у мирі із Дарієм, і пішов зі всім військом своїм, і став табором на спочинок. І прнспіла ніч, і лежав він на ложі своєму посеред намету, одкрив очі свої і побачив мужа, який стояв над ним із оголеним мечем у руці, і лезо меча його як блискавка; і замірився мечем своїм на голову цареву; і вжахнувся вельми цар і сказав: “Не бий мене.” І рече йому ангел: “Послав мене Бог

свои, види мѹжа стояща над нимь, и мѣчь нагѣ в рѹцѣ его, и обличіе меча его яко молоніи, и запряже мечемь своимъ на главѹ царевѹ; и ѹжасеся царь велии и рече: не вни мене; и рече емѹ ангелъ: посла мя Богъ ѹимати царѣ великии предѣ тобою и люди многи, азъ же хожю предѣ тобою, помагая ти; а нынѣ вѣдай, яко ѹмреши, понеже помыслилъ еси взити вѣ Ерѹсалимъ, зло створити ерѣемъ Божьимъ и к людемъ его. И рече царь: молю тя, о Господи, отпѹсті нынѣ грѣхъ раба твоего; аче не любо ти, а ворочюся домѹ моемѹ. И рече ангелъ: не бойся; иди пѹтемъ твоимъ къ Иерѹсалимѹ, и ѹзриши тѹ вѣ Ерѹсалими мѹжа вѣ (о)бличенье мое, и борзо пади на лиці своемъ и поклонися мѹжѹ томѹ, и все еже речеть к тобѣ створи, не прѣстѹпи рѣчи емѹ; в онь же день престѹпиши рѣчь его, и ѹмреши. И вѣставъ царь, иде вѣ Ерѹсалимъ, и пришедъ вѣспроси ерѣевъ: идѹ ли на Дарья? и показаша емѹ книги Данила пророка, и рекоша емѹ: ты еси козелъ, а онъ овенъ, и потолчеши и возмеши царство его. Се ѹбо не ангелъ ли вожаше Олександра? не поганъ ли повѣжаше, и вси Елини кѹмир-роslужевници? Тако и сі погани попѹщени грѣхѹ ради нашихъ. Се же вѣдомо бѹди, яко вѣ хрестьянехъ не единъ ангелъ,

упокорювати царів великих перед тобою і численний люд, я ж хожу поперед тебе, допомагаючи тобі. А нині відай, що помреш, оскільки намислив ти ввійти в Єрусалим, зло вчинити ієреям Божим і людям Його.” І рече цар: “Молю тебе, о Господи, одпусти нині гріх раба твого, і, якщо не любо тобі, я повернуся до дому свого.” І рече ангел: “Не бійся, іди шляхом своїм в Іерусалим, і побачиш там, в Єрусалимі, мужа в подобі моїй, і відразу пади ниць і поклонися мужу тому, і все, що скаже тобі, виконай, не порушуй сказаного ним. У який день порушиш сказане ним, у той день і помреш.” І встав цар, пішов в Єрусалим, і, коли прийшов, запитав ієреїв: “Чи йти мені на Дарія?” І показали йому книги Данила пророка і сказали йому: “Ти — козел, а він — баран. І розіб’еш і візьмеш царство його.” Так от, чи не ангел водив Олександра? Чи не погани тікали і всі елліни кумир-служителі? Так і цих поган напущено на нас через гріхи наші. Отже побачимо, що у християн [не] один ангел, але стільки, скільки є хрещених, а тим паче у благовірних князів наших, та Божому повелінню вони не можуть противитися, але молять Бога старанно за християнський люд. Так і було: молитвами святої Богородиці і

промыслили о Русьской земли".
 И рече Володимиръ: "како я хочу
 молвити, а на мя хотять
 молвити твоя дружина и моя,
 рекуще: хоцеть погубити
 смерды и ролью смердомъ? но
 се дивно ми брате, оже смердовъ
 жалуете и ихъ коний, а сего не
 помышляюще, оже на весну
 начнетъ смердъ тотъ орати
 лошадыю тою, и приѣхавъ
 Половчинъ ударитъ смерда
 стрѣлою и поиметъ лошадь тѣ,
 и женѣ его и дѣти его, и гумно
 его зажжетъ; то о сѣмъ чѣмъ не
 мыслите?" И рекоша вся
 дружина: "право вонстинѣ тако
 есть". И рече Святополкъ: "се
 язъ, брате, готовъ есмь с
 тобою"; и посласта ко Давыдовн
 Святославичю, велячи емѣ съ
 собою. И вѣста Володимиръ и
 Святополкъ, и цѣловастася, и
 пондоста на Половцѣ,
 Святополкъ съ сыномъ,
 Ярославъ и Володимиръ съ
 сынами, и Давыдъ со сыномъ, и
 пондоша возложивше надежю на
 Бога и на пречистѣю Матерь его
 и на святыя ангелы его; и
 пондоша въ 2 недѣлю поста, а
 в пятокъ быша на Сѣлѣ; в
 сѣботѣ пондоша и быша на
 Хоролѣ, и тѣ и сани пометаша;
 а в недѣлю пондоша, в ню же
 хрестъ цѣлѣють, и придоша на
 Пслъ и оттѣди сташа на рѣцѣ
 Голтѣ, тѣ пождаша и вон, и
 оттѣдо идоша Вѣрьскла, тѣ же
 завѣтра, въ средѣ, хрестъ

старший, почни розмову,
 Як би нам промыслити про
 Руськую землю."
 И рече Володимиръ:
 "Таке я хочу сказати, а проти
 мене хоче мовити твоя
 і моя дружина.
 І скажуть: "Хоче смердів
 погубити і ріллю смердам."
 Але це дивно мені, брате, що
 смердів жалуете і їх коней,
 А про те не думаєте, що
 весною,
 Як почне смерд орати конем
 тим,
 Надїде половчин, заб'є смерда
 стрілою,
 І забере коня того,
 І жону його,
 І дітей його,
 І гумно його запалить. То чому
 про це не думаєте?"
 І загомонила вся дружина: "Так
 воно і є насправді."
 І сказав Святополк: "Тепер я,
 брате, іти з тобою готовий."
 І послали до Давида
 Святославича,
 І веліли йому спільно на
 поганих.
 І встали Володимир і
 Святополк.
 І поцілувалися.
 І пішли на половців: Святополк
 із сином,
 І Ярослав та Володимир із
 синами,
 І Давид із сином,
 І пішли, поклавши надію на
 Бога,
 І на його Матір пречисту,
 І на святих ангелів його.
 І вийшли в похід вони в другу
 неділю посту,
 А у п'ятницю були на Сулі,
 У суботу пішли і були на
 Хоролі,
 І тут вони сани покинули,
 А в неділю, коли хрест
 цілують, пішли
 І прийшли на Псьол.

поможе Богъ Руськимъ княземъ.
 И въздаша хвалу Богу въ тѣ
 день, и завтра, суботѣ
 наставшѣ, празноваша Лазарево
 въскресенье [и] Благовѣщенья
 день, и похвалившѣ Бога,
 проводиша суботу, и в недѣлю
 приидоша. Наставшю же
 понедѣлнику страстныя недѣли,
 паки иноплеменницы собраша
 полки своя многое множество,
 и выступиша яко борове велици,
 и тмами тмы и оступиша
 полки Руськи. И посла Господь
 Богъ ангела в помощь Русь-
 скимъ княземъ; и приидоша
 Половецьстни полци и полци
 Русьстѣи, и сразишася первое
 с полкомъ, и трѣсену аки громъ
 сразившимася челома, и брань
 бысть люта межю ими, и падаху
 оубо. И поступи Володимиръ
 с полки своими, и Давыдъ,
 и возрѣвшѣ Половци вдаша
 плещи свои на бѣгъ; и падаху
 Половци предъ полкомъ
 Володимировомъ, невидимо
 бѣеми ангеломъ, яко се
 видяху мнози челоуѣци,
 и главы летяху невидимо
 стинаемы на землю. И
 повиша я в понедѣлникъ
 страстный, мѣсяца марта
 въ 27 день, избѣени быша
 иноплеменницѣ многое
 множество на рѣцѣ Салницѣ,
 и спасе Богъ люди своя.

І полягли численні враги-
 супостати наші
 Від руських князів і воїв на
 потоці Дегія,
 І поміг Бог руським князям.
 І хвалу воздали в той день
 Богові
 І на ранок, як надійшла субота,
 Лазарево воскресіння
 святкували
 І Благовіщення день.
 І похваливши Бога, провели
 суботу,
 І неділі діждались.
 І коли надійшов понеділок
 страсного тижня,
 Знову чужеплемінці полків
 своїх безліч зібрали,
 І на русів, як бори неозорі,
 виступили,
 І тисячами тисяч обступили
 вони полки руські.
 І послав Господь Бог ангела у
 поміч князям руським,
 І пішли полки половецькі
 І полки руські,
 І зіткнулися перші ряди полків,
 І наче грім ударив — вдарились
 чолами,
 І брань люта була між ними,
 І гинули одні й другі.
 І став натискати Володимир з
 полками своїми
 І Давид,
 І коли половці силу узріли,
 взяли ноги на плечі,
 І падали половці перед полком
 Володимировим,
 І бив їх невидимий ангел,
 І це бачили різні люди,
 І летіли голови на землю —
 стиналися невидимо,
 І розгромили їх у страсний
 понеділок,
 Березня місяця в день двадцять
 сьомий,
 І на Салниці-ріці чужеплемінців
 силу-силенну перебили,
 І спасіння Бог дав для людей
 своїх.

Святополкъ же, и Володимеръ, и Давыдъ прославиша Бога, давшего имъ повѣдѣ такѣ на поганья, и взяша полонна много, и скоты и кони и овцѣ, и колодниковъ много изомаша рѣкама. И въпросиша колодникъ, глаголюще: “како васъ толика сила и многое множество, не можете ся противити, но воскорѣ повѣгосте?” Он же отвѣщевахѣ, глаголюще: “како можемъ битися с вами? а дрѣзны ѣздяхѣ верхѣ васъ въ оружьи свѣтлѣ и страшны, иже помагахѣ вамъ?” Токмо се сѣтъ ангели, отъ Бога посланы помогать хрестьяномъ. Се бо ангелъ вложи въ сердце Володимерѣ Манамахѣ пѣстити братью свою на иноплеменики, Русьскыи князи; се бо, якоже рекохомъ, видинье видиша в Печерскомъ монастыри, еже стояше столпъ огненъ на трапезници, таже престѣпѣ на церковь и оттѣда к Городцю; тѣ бо бяше Володимеръ в Радосыни, и тогда се ангелъ вложи Володимерѣ въ сердце, нача понѣжати, якоже рекохомъ. Тѣмже достойно похваляти ангелы, якоже Іоанъ Златоустецъ рече: ибо ти Творцю безначално поють, милостивѣ емѣ быти и тихѣ человекомъ. Ангелы бо, глаголю, наша поборники на противныя силы воюющимъ, имъ же естъ архангелъ Михаилъ, ибо со

Святополк же, і Володимир, і Давид прославили Бога за таку перемогу над поганими. І взяли полон великий, і худобу, і коні, і вівці, і колодників чимало зловили руками. І запитали бранців, кажучи: “Як ви такою силою і такою безліччю не могли нам противитись, але невдовзі побігли?” Вони ж відповідали, кажучи: “Як можемо битися з вами, як другі їздили зверху вас в оружжі світлому і страшному і помагали вам?” Адже це були ангели, від Бога послані у поміч християнам. Адже це ангел вложив у серце Володимиру Мономаху [бажання] пустити братів своїх, руських князів, на чужоплеменців. Це ж бо, як уже повідали, знамення бачили в Печерському монастирі, де стояв стовп вогняний на трапезниці, а потім переступив на церкву і звідти на Городець, бо там був Володимир у Радосині. І тоді-от ангел і вложив Володимиру в серце [бажання], і [він] почав понуджати, як уже розказали. От тому й достойно похваляти ангелів, як сказав Іоанн Златоуст: “Бо ті Творцеві вічно співають, щоб милостивий і тихий був для людей. Ангели-бо, кажу, наші поборники, коли воюємо з ворожими силами, а [воєвода] над ними — архангел Михаїл, бо з дияволом за тіло Мойсееве боровся, проти князя перського за свободу людську змагався,

дьяволомъ тѣла ради Моисея
противяся, на князь же Перь-
ский свободы ради людския
противяся, повеленьемъ Бо-
жьимъ, всю тварь раздѣлити
языкомъ старишины настав-
ляюще; симъ же нѣкоего
Персямъ прозрѣти оправда,
Михаила же сущимъ обрѣ-
заномъ людемъ схранити
повелѣ, съставити же предѣлы
ихъ прогнѣваньемъ непрогнѣ-
ванья ярости, но отъ блаженаго
нѣкоего неизреченьнаго слова;
семъ же работати Иудѣемъ
Персямъ нѣдьящю, семъ же на
свободѣ изъвлекщю, и при-
лѣжно к Богу молитвѣ прино-
сящимъ, глаголюще: Господи
Вседержителю! доколѣ не
помилуеши Иерусалима и градъ
Иудовыхъ? ихже презрѣ
сѣмьдесятное лѣто, егоже
виднѣемъ и Данилъ летящее
лице его яко видъ молъный
реци, очи его яко свѣщи, и
мышцы его и голени яко видъ
мѣди блещашеся, и гласъ слова
его яко гласъ многаго народа.
Отъ нихъ есть осла отвращая,
и Балама отъ нечистого
волъшьвлѣнья празднотворяй.
Отъ нихъ же и мѣчь извлѣкъ
противъ, Исусъ Навинъ помощи
емъ на противныя образомъ
повелѣвая. Отъ нихъ есть 100
и 80 тысящъ Суриськихъ
единою ночью поразихъ, и сонъ
варварьскихъ смѣси смертию.
Отъ нихъ же есть, иже пророка

повеліннямъ Божимъ всі створіння
поділив, народамъ старійшин
настановив, тимъ же персамъ
якогось [старійшину] догля-
нути дозволив, Михайла ж
обрізанымъ людемъ сховати
повелів, межі скласти [звелів]
іхнього прогнѣвання не гріхов-
ною лютістю, але якимось
блаженнымъ, несказаннимъ сло-
вомъ. Причому цей працювати
іудеїв на персів примушував,
а той намагався звільнити їх і
старанно молився Богу, кажучи:
“Господи Вседержителю! Коли
ж ти помилуєш Іерусалим і
городи іудові, які ти залишив без
догляду [от уже] сімдесяте
літо?” Його ж бачив і Даниїл,
як він летів із лицем, розповідав,
подібним до блискавки, очі
його — як свічки, і м’язи його і
стегна — як мідь блищали, і
голос слова його — як голос
численного народу. Він ослицю
збочив з дороги і Валаама
нечистого волхвування
пустотворчі відвернув. Він і меч
добув проти Ісуса Навіна,
наказуючи в цей спосіб
допомогти йому проти ворогів.
Ангели сто вісімдесят тисяч
сірійців за одну ніч перебили і
сон варварів перетворили в
смерть. Ангели пророка Авва-
кума рухом повітря перенесли
до пророка Данила, щоб між
левами годував його. Такіі от
вони і такий у боротьбі з ворогом
хист мають. Такий і бого-

Амбакума въздухомъ принесъ скоченіемъ до пророка Данила, посрѣдѣ же левъ прѣпита и. Таковин же ѹбо и тацин на враги изящствѹють. Такожє єсть и боголѣпный Рафанлъ, отъ єдинныя рыбы ѹрѣза ѹтръники, бѣснѹющѹся отроковицю изцѣли, и слѣпа старца сълънѣця видѣти створи емѹ. ѹбо не великихъ ли честий достойни сѹть нашу жизнь храняще? Не токмо бо хранители языкомъ повелени быша аньгели, якоже рѣчено высть: “єгда раздѣляше Вышний языки, ихъ же расня сыны Адамовы, постави предѣлы языкомъ по числѹ ангелъ Божиихъ”; но и вѣрнымъ челоуѣкомъ коуждо достася ангелъ. Ибо отроковица Роди изглаголавши апостолъ предъ дверьми стоящю Петрѹ, Иродова лица избѣгъ, глаголахѹ не имѹщи вѣры: “и ангелъ єго єсть”. Свидительствѹєть же и самъ Господь, глаголя: “видите и не радите єдиногѹ отъ малыхъ снѹхъ: глаголю бо вамъ, яко ангели ихъ видятъ лице вынѹ Отца моего, сѹщю на небесѣхъ”. Єще же ѹ коєйждо церкви хранителя ангелы пристави Христосъ, якоже открываєть Іоанѹ, глаголя: “рци ангелѹ, сѹщемѹ въ церькви Измѹрєньстѣ: видихъ твою нищєтѹ и скорбь, нѣ богатъ єси”. Добро извѣстно ѹбо єсть любящимъ

подібний Рафаїл: із одної риби вирізав жир — і біснувату дівицю зцілив, і сліпому старцю дав змогу сонце бачити. Великої ж бо честі гідні ті, що наше життя оберігають. Бо не тільки охоронцями народів зобов’язані бути ангели, як уже сказано було: “Коли Всевишній розділяв народи і розсіював синів Адамових, визначив кількість народів за числом ангелів Божих.” Але і кожній віруючій людині дістався ангел. Бо коли дівиця Роді говорила апостолам, перед дверима стояв [апостол] Петро, котрий уникнув Ірода, її мові не вірили [і говорили]: “Вона — ангел його.” Свідчить же і сам Господь, кажучи: “Дивіться і не зневажайте жодного із малих цих: кажу-бо вам, що ангели їхні повсякчас бачать лице Отця мого, який на небесах.” А ще ж і в кожній церкві ангела-хранителя поставив Христос, що і відкрив Іоанну, кажучи: “Скажи ангелу, який у церкві Измурєнській: “Бачив твою бідність і скорботу, але ти багатий.” Бо про добро знають ангели, що люблять нас, що за нас перед Владикою моляться: бо вони — “службові духи”, про що і апостол говорить: “На служіння послані тим, хто хоче заслужити спасіння”, їм вони і оборонці, і помічники, як то і нині чув про Данила, як він вводить

насъ ангеломъ, яко насъ ради къ Владыцѣ молящимся: нво "служевнии дѹси сѹтъ", якоже и апостолъ глаголетъ: "въ служенье слемн хотящимъ ради наслѣдити спасенье". Ихъже и поборники и сборники, якоже и ныня слышалъ еси Данила, како вводи архангела Миханла Персемъ, в часъ прогнѣванья, нашея ради свободы. Се бо людемъ работати Персямъ нѹжаше, якоже речено бысть, се же раздришити пленныя тцашеся. И одолѣеть Миханлъ противникѹ, нво Ефратъ Жидове прешедше, отъ него пакн селенье прияша, и градъ и церковь сѣздаша. Такоже и великий Епифаний вѣща: коемѹждо языкѹ ангелъ приставленъ; и списанье бо къ Данилѹ глагола: ангелъ [властеля Персомъ] и властеля Елиномъ и Миханла властеля Июдѣемъ; глаголетъ же: и постави уставы по числѹ ангелъ. И се пакы якоже Иполитъ глаголетъ, толкѹеть Данила: в лѣто третѣе Кѹра царя, азъ Данилъ плакахъся три недѣли, перваго же мѣсяца смирихъся, моля Бога дний 20 и 1, прося отъ него откровенья тайны; и услышавъ отецъ пѹсти слово твое, кажа хотящее быти имъ; и бысть на велицѣ лѣпо вяшетъ тѹ ся явити, идѣже хотяше и грѣхи отпѹщати; и возведъ очи свои, видѣхъ, и се

архангела Михаїла до персів, у годину гнѣву [Божого] ради нашої свободи. Бо той примушував людей працювати на персів, як уже розказано було, а цей намагався полонених звільнити. І перемагає Михаїл ворога, бо коли жиди перейшли Євфрат, від нього знову осідлість прийняли і городи і церкви побудували. Так само і великий Єпифаній віщав: "Кожному народові ангела приставлено." І в писанії до Данила говорить: "Ангел [володаря персам] і володаря еллінам назначив і Михаїла — володаря іудеям. Бо ж говорять: "І поставив устави за числом ангелів." І от знову ж Іполит говорить, тлумачачи Данила: "На третє літо царя Кіра я, Данило, плакав три тижні, на кінець першого ж місяця вгамувався, молячи Бога днів 21, прохаючи його відкрити тайну. І почув Отець мовлене тобою слово, сказав, що судилося їм і що збулося на великій ріці, і що добре було б являтися Богові там, де хотів гріхи відпустити. І возвів очі свої і побачив мужа, одягнутого в багрянцю. Перший, хто побачив би, скаже, що то Гавриїл-ангел летить. Тут же не так, але вид самого Господа, вид же не справжньої людини, але образ людський з'явлений, як сказано: "І от муж, одягнений в усе строкате, і бедра його

мужь одѣнъ в багоръ. Первый рече видѣнъемь, аки Гаврилъ ангелъ летя; сдѣ же не тако, но видъ самого Господа, видъ же несвершена человекъ, но образомъ человекомъ являющеса, якоже глаголетъ: “и се мужь одѣнъ въ пѣстро, и лядвня его припоясани златомъ чистомъ, и тѣло его аки Дарсисъ, и лице емъ аки молнья, и очи емъ яко свѣщи огненѣи, и мышци емъ (и) плещи подобни мѣди чистѣ, и гласъ его аки народа многа”. И падохъ на земли, и се я мя аки рѣка речи человекъ, и еше вѣстави мя на колѣнъ, и рече ко мнѣ: не бойся, Даниле! вѣси, что ради придохъ к тобѣ? брань хочу створити съ княземъ Перскимъ. Но повѣдаю ти псанье в писаньи истинномъ, и нѣсть никогоже прящася о семъ со мною, развѣ Михаила князя вашего. Того бо оставихъ тѣ: отъ него же бо дне ўстремися молити предъ Богомъ твоимъ, ўслыша молитвѣ твою, и пущенъ есмь азъ брань створити со княземъ Перскимъ; свѣтъ нѣкоторый бысть не отпусти люди, да скоро ўбо бѣдетъ молитва твоя свершена, противихъ емъ и оставихъ тѣ Михаила князя вашего. Кто есть Михаилъ, развѣ ангела прѣданого людемъ, яко и к Моисеви глаголетъ: “не имамъ с вами нти на пѣть, занеже сѣть

перев’язані золотом чистим, і тіло його — як топаз, і лице у нього — ніби блискавка, і очі в нього — як свічі огненні, і м’язи в нього і плечі подібні міді чистій, і голос у нього — здається, говорить безліч людей.” І упав я на землю, і от взяла мене немовби рука людська, і поставила мене на коліна, і говорить до мене: “Не бійся, Даниле! Знаєш, чого я прийшов до тебе? Брань хочу створити з князем перським. Але повідаю тобі, що написано в Писанії істинному, і нема нікого, хто б спорив зі мною про це, окрім Михаїла, князя вашого. Його ж бо залишив тут, і від того дня, як кинувся я молитися Богові твоєму, почув він молитву твою, і відпущений я брань створити з князем перським. Дехто радив не відпускати людей, хай якнайшвидше буде здійснена молитва твоя, противився йому, і залишив я тут Михаїла, князя вашого.” Хто такий Михаїл, як не ангел приданий людям? Про це й до Мойсея [Бог] промовляє: “Не піду з вами в дорогу, оскільки люди з твердою шиєю, але ангел мій піде з вами.”

Так от і зараз із божою поміччю, молитвами святої Богородиці і святих ангелів, повернулися Руськії князі додому із славою великою, що рознеслася серед своїх людей і серед далеких країн,

людье жестокою выею"; но ангель мой идетъ с вами? Якоже и се, с Божьею помощью, молитвами святыя Богородица и святыхъ ангель, възвратишася Русьстни князи въсвоиси, съ славою великою, къ своимъ людемъ; и ко всимъ странамъ далнимъ, рекуще къ Грекомъ, и Угромъ, и Ляхомъ, и Чехомъ, дондеже и до Рима проиде, на славу Богу, всегда и ныня и присно во вѣки, аминь.

Того же лѣта преставися княгиня Всеволожая, мѣсяца октявря въ 7 день, и положена бысть у святого Андрѣя в монастыри.

Того же лѣта преставися Іоанъ, епископъ Черниговський, мѣсяца ноявря въ 23.

1112 В лѣто 6620, индикта. Ярославъ ходи на Ятвязѣ, сынъ Святополчъ, и повѣди я; и пришедъ с войны, посла Новгороду и поя Мьстиславлю дщерь совѣ женѣ, Володимерю внукъ, мѣсяца маия въ 12, а приведена бысть іюня въ 29.

Того же лѣта, ведоша Володимерьну Офимью въ Угры за короля.

Того же лѣта преставися Давыдъ Игоревичъ, мѣсяца маия въ 25, и положено бысть тѣло его, въ 29, въ церькви святыя Богородица Влахѣрнѣ на Кловѣ.

промовляючи до Греків, і Угрів, і Ляхів, і Чехів, навіть і до Риму дійшла, на славу Богу, завжди, і нині, і во віки віків, аминь.

Того ж літа померла княгиня Всеволодова місяця жовтня в сьомий день, і поклали її біля [церкви] святого Андрія в монастирі.

Того ж літа помер Іоанн, єпископ Чернігівський, місяця листопада в 23-й [день].

В літо 6620 [1112], индикта [5] Ярослав, син Святополків, ходив на ятвягів і переміг їх. І, коли повернувся з війни, послав місяця травня в 12-й день у Новгород і взяв дочку Мстиславову, Володимирову внуку, собі за жінку, а була приведена [в Київ] червня на 29-й [день].

Того ж літа видали Володимирову Офимію в Угри за короля.

Того ж літа помер Давид Игоревич місяця травня в 25-й [день]. І поклали тіло його в 29-й [день] у церкві святої Богородиці Влахірні на Клові.

Томъ же лѣтъ преставися Янка, дщи Всеволожа, сестра Володимѣра, мѣсяца ноября въ 3 день, положена бысть ѹ церкви святаго Андрѣя, юже бѣ создалъ отецъ ея; тѣ бо ся бѣ и постъригла ѹ церкви тоя, дѣвою сѹщи.

Исходящю же семѹ лѣтѹ, и поставиша Феоктіста епископомъ Чернѣговѹ, игѹмена Печерскаго, мѣсяца генваря въ 12 день, а посаженъ на столѣ въ 19; и радъ бѣ князь Давидъ и княгини, бѣ бо тѣй отецъ дѹховный, и бояре и вси людье радовахѹся, бѣ бо предъ нимъ епископъ боленъ и не могли слѹжити и лежа в болѣсти лѣтъ 25, тѣмъже князь и людье жадахѹ епискѹплѣ слѹжбѣ, и радовахѹся славяще Бога. Семѹ же тако бывшю и братьи сѹщи безъ игѹмена, совокѹпившимся братьи всѣй, и нарекоша ѹ собѣ игѹмена Прохора попина, и възвѣстиша митрополитѹ и князю Святополкѹ о немъ, и повелѣ князь митрополитѹ поставити с радостию, и поставленъ бысть недѣлѣ масленоѣ в четвергъ, мѣсяца февраля въ 9 день; и тако внидоша в постъ братья и со игѹменомъ.

1113 В лѣто 6621. Бысть знаменьє в солнци въ 1 часъ дне, бысть видити всѣмъ людемъ, остася солнца мало аки мѣсяца доловъ рогома, мѣсяца

Того ж літа померла Янка, дочка Всеволодова, сестра Володимира [Мономаха], місяця листопада в 3-й день. Похоронили її в церкві святого Андрія, яку збудував її батько, там вона була і постриглася в черниці у церкві тій, будучи дівою.

На початку ж цього ж літа поставили Феоктиста, ігумена Печерського, єпископом Чернігівським місяця січня в 12-й день, а посадили на [єпископському] столі 19-го. І радий був князь Давид і княгиня, бо був він її духовним отцем. І бояри, і всі люди раділи, бо був перед ним єпископ хворий, і не міг відправляти службу божу, і лежав хворий 25 літ, а тому князь і люди жадали єпископської служби і тепер раділи, славлячи Бога.

Так само було і з братією, що жила без ігумена, і зібралася тоді вся братія, і вибрала собі за ігумена Прохора попа, і повідомили про це митрополита і князя Святополка. І звелів князь митрополитові поставити його з радістю. І поставили його ігуменом на масляному тижні в четвер, місяця лютого в 9-й день. І так вступила братія в піст із ігуменом.

В літо 6621 [1113]. Було знамення на сонці о 1-й годині дня. Бачили всі люди: сонця залишилося дуже мало, і було як місяць вниз рогами,

марта въ 19 день, а лѹны въ 9. Се же бывають знаменья не на добро, бывають знаменья въ солнци и в лѹнѣ или звѣздами не по всей землѣ, но в которой любо землѣ аще бѹдетъ знаменье, то та земля и видить, а ина земля не видить: тако се древле, во дни Антиоховы, быша знаменья въ Ерѹсалимѣ, ключися являтися на въздѹси на конихъ рыщѹще во оружьи, и оружьемъ двизанье; то се бѹше въ Иерѹсалимѣ токмо, а по инымъ землямъ не бѹше сего. Якожь бысть знаменье въ солнцѣ, проявляше Святополчу смерть; посемъ во приспѣ праздникъ Пасхы, и празьноваша, и по праздницѣ разболися князь; а преставися благовѣрный князь Миханлъ, зовемый Святополкъ, мѣсяца априля въ 16 день, за Вышегородомъ, и привезоша и в лодыи Киевѹ, и спрятавшѣ тѣло его и възложиша на санѣ, и плакашеся по немъ бояре и дружина его вся, пѣвшѣ над нимъ обычныя пѣсни, и положиша въ церкви святаго Миханла, юже бѣ самъ создалъ; княгини же его много раздали богатство монастыремъ и попомъ и ѹбогимъ, яко дивитися всѣмъ челоуѣкомъ, яко такая милости никтоже можетъ створити. Наѹтрия же, въ семы на 10 день, свѣтъ створиша Кияне,

місяця березня в 19-й день, а місяця в 9-й. Такі знамення бувають не на добро, бувають знамення на сонці і місяці чи на зірках не по всій землі, але коли в якій-небудь землі і буде знамення, то та земля і бачить, а інша земля не бачить. Так от і в давнину, в дні Антихові, було знамення в Єрусалимі: почали там з'являтися в повітрі кінні вершники озброєні і мерехтіння зброї. То це було тільки в Єрусалимі, а в інших землях не було цього. Як сталося знамення на сонці, то воно предвіщало Святополкову смерть. Після цього знамення надійшло свято Паски, і відсвяткували його, а після свята розхворівся князь. А помер благовірний князь Михайло, якого звали Святополком, місяця квітня в 16-й день за Вишгородом. І привезли його в лодії у Київ, і прибрали тіло його, і возложили на сани. І оплакували його бояри і дружина його вся, співали над ним обрядові пісні, і похоронили його у церкві святого Михайла, яку сам і збудував. Княгиня ж його великі багатства роздала монастирям, і попам, і вбогим, що дивувалися всі люди, бо такої щедрої милості ніхто не може зробити.

Ранком же в 17-день кияни зібрали раду і послали до Володимира [Мономаха] з

послаша к ВолодимерѸ, глаголюще: “понди, княже, на столѣ отенѣ и дѣденѣ”. Се слышавѣ Володимерѣ, плакася велии, и не понде жаляси по братѣ. Княни же разѣгравиша дворѣ Путятинѣ тысячьского, идоша на Жиды и разѣгравиша я; и послашася пакн Княне к ВолодимерѸ, глаголюще: “понди, княже, КневѸ; аще ли не пондешн, то вѣси, яко много зло Ѹдвигнетѣся, то ти не Путятинѣ дворѣ, ни соцькихѣ, но и Жиды гравити, и пакн тѣ пондѣтъ на ятровѣ твою и на бояры и на манастырѣ, и бѣдешн отвѣтѣ имѣлѣ, княже, оже ти манастырѣ разѣгравятѣ”. Се же слышавѣ Володимерѣ, понде в Кневѣ.

Начало княженья Володимѣря, сына Всеволожа.

Володимерѣ Мономахѣ сѣде Кневѣ, в недѣлю, Ѹсрѣтоша же и митрополитѣ Никифорѣ съ епископы и со всеми Княне, с честию великою, сѣдѣ на столѣ отца своего и дѣдѣ своихѣ, и вси людѣ ради быша, и мятежѣ влеже. Слышавѣ же Половцѣ смерть Святополчю, и съвокупившеся, и придоша кѣ Выры; Володимерѣ же, совокупивѣ сыны свои и сыновцѣ, иде кѣ ВырѸ и

проханьям: “Иди, князю, на стѣл батьківський і дідівський.” Почувши це, Володимир дуже плакав і не пішов [у Київ], горюючи за братом. Княни ж розграбували двір Путяти, тисяцького, напали на жидів і розграбили їх. І послали княни знову до Володимира, вмоляючи: “Иди, княже, в Київ. А коли не прийдеш, то знай, що багато зла станеться, і не тільки Путятин двір, чи соцьких, чи жидів пограбують, а ще й на ятрівку твою нападуть, і на бояр, і на монастирі, і будеш ти відповідати, княже, якщо розграбують і монастирі.” Почув це Володимир і пішов у Київ.

Початок княжіння Володимира, сина Всеволода

Володимир Мономах сів у Києві в неділю. Зустрічав його митрополит Никифор із єпископами і зі всіма киянами із великими почестями. Сів на столі отця свого і дідів своїх, і всі люди були раді, і смута вляглася. Почули ж половці про смерть Святополка, і зібралися, і прийшли до Вири. Володимир же зібрав синів своїх і племінників, і пішов до Вири, і з’єднався з Олегом. Половці ж втекли.

совокупися съ Олгомъ, Половцѣ же бѣжаша.

Того же лѣта посади сына своего Святослава в Переяславлѣ, а Вячьслава Ѹ Смоленскѣ.

В се же лѣто преставися игуменья Лазорева монастыря, свята житъемъ, мѣсяца септября въ 4 надесятъ день, живши лѣтъ шестьдесятъ в чернечествѣ, а отъ роженья девяносто лѣтъ и два.

В се же лѣто поя Володимеръ за сына своего Романа ВолодаревнѸ, мѣсяца септября въ 1 надесятъ день.

В се же лѣто Мьстиславъ заложн церковь камянѸ святаго Николы, на княжѣ дворѣ, Ѹ Торговища Новѣгородѣ.

Того же лѣта посади сына своего Ярополка в Переяславлѣ.

Томъ же лѣтѣ поставиша епископа Данила Гургеви, а БѣлогородѸ НикитѸ.

1114 Въ лѣто 6622. Преставися Святославъ, сынъ Володимеръ, мѣсяца марта 16 день, и положенъ бысть во Переяславлѣ Ѹ церкви святаго Михайла; тѸ бо отецъ емѸ далъ столъ выведы и изъ Смоленска.

В се же лѣто Мьстиславъ заложн Новгородъ волий перваго.

В се же лѣто заложена бысть Ладога каменнемъ на приспѣ, Павломъ посадникомъ, при князѣ Мьстиславѣ. Пришедшю

Того ж літа посадив [Володимир Мономах] сина свого Святослава в Переяславі, а Вячеслава — у Смоленську.

У це ж літо померла ігуменя Лазаревого монастиря, свята життям, місяця вересня в 14-й день, проживши шістдесят років у чернецтві, а від народження — дев'яносто два.

У це ж літо взяв Володимир за сина свого Романа Володарівну, місяця вересня в 11-й день.

У це ж літо Мстислав заклав церкву кам'яну святаго Миколи на княжому дворі біля Торговища в Новгороді.

Того ж літа посадив сина свого Ярополка в Переяславі.

Того ж літа поставили епископа Данила — Гургеви, а Білогороду — Никиту.

В літо 6622 [1114]. Помер Святослав, син Володимирів, місяця березня в 16-й день, і поклали [його] в Переяславі в церкві святаго Михайла, бо там батько дав йому стіл, вивівши його із Смоленська.

У це ж літо Мстислав заклав Новгород більший першого.

У це ж літо була закладена Ладога камінням на призьбі Павлом-посадником при князі Мстиславі. Коли я прийшов у

ми в ЛадогѸ, повѣдаша ми Ладожане, сдѣ яко есть егда бѹдетъ тѹча велика, и находитъ дѣти наши глазкы стекляныи, и малыи и великыи, провертаны, а другыя подлѣ Волховѣ берѹтъ, еже выполоскываетъ вода, отъ нихъже взяхъ боле ста; сѹтъ же различни. СемѸ же ми ся дивлящю, рекоша ми: се не дивно; и сѹтъ и еше мѹжи старини ходили за ЮгрѸ и за Самоядь, яко видивше сами на полнощныхъ странахъ, спаде тѹча, и в той тѹчи спаде вѣверица млада, акы топерво рожена, и вѣзрастѹши и расходится по земли, и паки бываеъ другая тѹча, и спадають оленци мали в нѣй, и вѣрастають и расходятся по земли. СемѸ же ми есть послѹхъ посадникѣ Павелѣ Ладожкыи и вси Ладожане. Аще ли кто семѸ вѣры не иметъ, да почтетъ фронографа; въ царство Право, дожгъцю бывшю и тѹчи велици, и пшеница с водою многою смѣшена спаде, юже събравше насыпаша сѹсѣкы велня. Такоже при Аврильянѣ крохти сребреныя спадоша, а въ Африкѣи триє каменн спадоша превелици. И высть по потопѣ и по раздѣленьи языкѣ, поча царствовати пѣрвое Местромѣ отъ рода Хамова, по немь Еремня, по немь Феоста, нже и Саварога нарекоша Егѹптяне. Царствѹющю семѸ Феостѣ въ Егѹптѣ,

Ладогу, мені розповіли ладожани, що “тут, коли буває хмара велика, знаходять наші діти очка склянїї, і малі, і великі, прокручені. А другі біля Волхова збирають, коли виполоскує вода. Від них узяв більше ста, усі різні. Коли ж я дивувався з цього, мені сказали: “Це не дивно. Є ще старі мужі, які ходили за Югру і за Самоядь і самі бачили в північних краях: спаде хмара, а з тої хмари спадають вивірки молоді, наче щойно народилися, і виростають, і розходяться по землі. І знову ж, буває друга хмара, і з неї спадають маленькі оленята — і виростають, і розходяться по землі.” Цьому ж у мене є свідок — посадник Павло Ладозький і всі ладожани. А коли хто не йме віри цьому, то нехай прочитає хронограф: “За царювання Право під час дощу із великої хмари спадала пшениця із рясною водою змішана, яку, зібравши, зсипали в великі сусіки. Також при Авреліані крихти срібні спадали, а в Африці три камені превеликі упали.” А після потопу і розділення народів почав царювати найперше Местром із роду Хамового, після нього Еремія, після цього — Феост, якого єгиптяни називають Саварогом. “За царя Феоста в Єгипті, у врем’я царювання його, упали кліщі з небес — і почали [єгиптяни]

въ время царства его, спадоша клѣщѣ съ небесѣ, нача ковати оружье, прѣже бо того палицами и каменнемъ бьяхуся. Тъ же Феоста законъ уставн женамъ за едннъ мужъ посагати и ходити говеючи, а нже прелюбы дѣючи казнити повелѣваше, сего ради прозваше и богъ Сварогъ, преже бо сего жены блудяху, к нему же хотяше, и бяху акы скотъ блудяще; аще родяшеть дѣтищъ, который ѣи любъ бываше дашеть: се твое дѣтя, онъ же створяше празнество принимаше. Феостъ же сий законъ расыпа, и въставн едномъ мужю едннъ жену имѣти, и женѣ за одинъ мужъ посагати; аще ли кто перестѣпнть, да ввергуть н в печь огнену. Сего ради и прозваша и Сварогомъ и блажиша и Егѣптяне. И по семъ царствова сынъ его, именемъ Солнце, егоже наричють Дажьбогъ, семъ тысящъ и 400 и семъдесять дни, и яко быти лѣтома двемадесятьматн по лунѣ, видяху бо Егѣптяне ннин чисти, ови по лунѣ чтяху, а друзни. . . деньми лѣтъ чтяху, двою бо надесять мѣсяцю число потомъ ѡвѣдаша, отнележе начаша человекци дань давати царямъ. Солнце царь, сынъ Свароговъ, еже есть Дажьбогъ, бѣ бо мужъ силенъ, слышавше нѣ отъ кого жену нѣкюю отъ Егѣптянинъ богатъ и всаженъ сущю, и

кувати оружжя, а до того билися палицями і камінням. Той же Феост закон встановив для жінок, щоб виходили заміж за одного чоловіка і говіти ходили, а тих, хто перелюби чинить, тих карати велів. Через це прозвали його бог Сварог.” “Раніше-бо до цього жінки блудили, йому віддатись хотіли, і жили у блуді, як скот. А коли жінка народжувала дитину, то віддавала тому, хто її любий був: “Це твое дитя.” Він же, приймаючи, влаштовував святкування. Феост же цей звичай знищив і постановив одному чоловікові одну жінку мати, і жінці на одного чоловіка посягати, а коли хто порушить цей закон, то нехай його ввергнуть у піч огненну.” “Через це і прозвали його Сварогом і шанували його єгуптяни. І після нього царював син його, на ймення Сонце, якого називають Дажбог. 7470 днів, що складає літ двадцять за місячним календарем, бо, як видно, єгуптяни по-іншому не лічили: одні за місяцем лічили, а другі [...] днями літа лічили; число дванадцять місяців потім узнали, відколи люди почали данину давати царям. Сонце цар, син Сварогів, тобто Дажбог, був мужем сильним. Почув від когось про якусь єгуптянку, багату і знатну, і якогось чоловіка, що забажав ввійти в блуд із нею,

нѣкоємѹ вѣсхотѣвшю блѣднѣти с нею, искаше ея яти ю хотя, и не хотя отца своего закона расыпати Сварожа, поемъ со собою мѹжь нѣколко своихъ, разѹмѣвъ годинѹ, егда прелюбы дѣеть ночью припаде на ню, не ѹдоси мѹжа с нею, а онѹ обрѣте лежацю съ ннѣмъ, с нимъже хотяше, емъ же ю и мѹчи и пѹсти ю водити по земли ѹ коризнѣ, а того любодѣйца ѹсѣкнѹ; и бысть чисто житье по всей земли Егѹпетьской и хвалити начаша. Но мы не предложимъ слова, но рцѣмъ съ Давыдомъ: вся елико вѣсхотѣ и створи Господь на небеси и на земли, в мори вѣ вснхъ везнахъ, вѣзводяи облакы отъ послѣднихъ земли. Се бо и бысть послѣдняя земля, о нейже сказахомъ первое.

1115 В лѣто 6623, индикта 8, съвѣкъѹпишася братья Рѹсции князи, Володимерь зовемый Мономахъ сынъ Всеволожь, и Давыдъ Святославлицъ, и Олегъ братъ его, и сѹмаша перенести мощи Бориса и Глѣба: бяхѹ бо создали церковь нма камянѹ, на похвалѹ и честь телесема ею и на положенне. Первое же освятиша церковь камянѹю, мая вѣ 1 день, в сѹботѹ; наѹтрия же вѣ 2 день перенесоша святая. И бысть сборъ великъ, сшедшюся народѹ съ вснхъ странъ, митрополитъ Микифоръ съ всми епископы,

шукав її, бажаючи схопити її, і, не бажаючи батька свого, Сварога, закон порушити, узяв із собою декілька мужів своїх, знаючи годину, коли вона перелюб чинить, вночі напав на неї, коли мужа не було вдома, і застав її у ліжку з іншим, якого вона хотіла. Схопив же її, і мучив її, і пустив її ходити по землі в ганьбі, а того любодійця розсік. І настало непорочне життя по всій землі Єгупетській, і почали восхваляти [його].” Але ми не будемо продовжувать оповідь, а скажемо разом з Давидом: “Все, що забажав, і створив Господь на небесах і на землі, у морі і в усіх безоднях, підіймаючи хмари від кінців землі.” Це ж бо й була кінцева земля, про неї розповіли ми на початку.

В літо 6623 [1115], индикта 8, зібралися брати, князі руські, Володимир, званий Мономахом, син Всеволодів, і Давид Святославич, і Олег, брат його, і надумали перенести мощі Бориса і Гліба, бо спорудили для них церкву кам’яну на похвалу і честь і на покладення їхніх тіл. Спершу ж освятили церкву кам’яну в перший день травня, в суботу; ранком же другого дня перенесли святих. І було зібрання велике народу, зійшлися люди з усіх кінців — митрополит Никифор з усіма єпископами: з Феоктистом

съ Фектистомъ Черниговскимъ, с Лазаремъ Переяславскимъ, епископомъ Никитою Бѣлогородскимъ и с Даниломъ Гурьговскимъ, и съ игумены, с Прохоромъ Печерскимъ, и съ Селивестромъ святого Михаила, и Сава святого Спаса, и Григорій святого Андрѣя, Петръ Кловський, и прочии игумени, и освятиша церковь каменю; и отпѣвшимъ имъ обѣдню, обѣдаша Ѹ Ольга и пиша, и высть Ѹчрежение велико, и накормиша Ѹбогыя и странъныя по 3 дни. И яко высть Ѹтро, митрополитъ, епископи, игумени оболочаша Ѹ святительскыя ризы и свѣща въжгегъ, с кадѣлы благовонными, и придоша к ракамъ святою, и взяша раку Борисову, и въставиша и на возила, и поволокоша Ѹжи князи и бояре, черньцемъ Ѹпрѣдъ идущимъ съ свѣщами, попомъ по нимъ идущимъ, таже игумени, таже епископи предъ ракою, а княземъ за ракою идущимъ, межн воромъ; и не бѣ азѣ вести отъ множества народа, поламляхъ воръ, а инни и покрили бяхъ градъ и заврала, яко страшно бяше видити народа множество; и повелѣ Володимерь рѣжючи паволокы, орници, бѣль, розметати народъ, овъ же сребреникы метати людемъ силно налегшимъ, а быша легко внесли въ церковь, едва

Чернігівським, з Лазарем Переяславським, єпископом Никитою Білогородським і з Данилом Гургівським, і з ігуменами: з Прохором Печерським, і з Селивестром святого Михайла, і Сава святого Спаса, і Григорій святого Андрія, Петро Кловський і інші ігумени. І освятили церкву кам'яну. І коли відспівали вони обідню, всі обідали і пили в Олега, і було велике частування, і годували вбогих і подорожніх протягом трьох днів. А коли настав ранок (2-го травня), митрополит, єпископи, ігумени облачились у святительські ризи, запалили свічки і кадила благовонні, і прийшли до раки святих, і взяли раку Борисову, і поставили її на возила, князі і бояри взялися за гужі і поволокли. Попереду ішли ченці із свічками, за ними попи, а також ігумени, єпископи перед ракою, а князі йшли за ракою поміж воринням, і не можна було везти через силу-силенну народу, поламали вориння, а інші вкрили городські стіни і помости, аж страшно було дивитися на таку силу народу. І звелів Володимир нарізати паволоки, шерстяні матерії, шкурки білок і розкидати поміж народ, а де люди особливо сильно напірали, метали срібні монети, — і легко внесли раку Бориса в церкву, і ледве змогли поставити раку посеред церкви, і пішли за Глібом. У

возмого(ша) [въвезти въ церковь] и поставити раку средѣ церкви, и идоша по Глѣва. Тѣмже образомъ и сего привезоша и поставиша у врата. Распри же вывши межн Володимеромъ и Давыдомъ и Ольгомъ, Володимеръ бо хотящу я поставити средѣ церкви и теремъ серебрянъ поставити надъ нима, а Давыдъ и Олегъ хотяшета поставити я в комарѣ, “идеже отець мой, [рече], назнаменалъ” на правой сторонѣ, идеже бяста устроены комарѣ нма. И рече митрополитъ и епископи: “верзите жреви, да кдѣ изволита мученика, тѣ же я поставимъ”, и вгодно се бысть. И положи Володимеръ свой жреви, а Давыдъ и Олегъ свой жреви на святой трапезѣ, и вынеся жреви Давыдовъ и Олговъ, и поставиша я в комарѣ тѣ на деснѣй странѣ, кде ныне лежита. Принесена же бысть святая мученика, маня въ вторый день, из деревяной церкви в каменю Вышегородѣ. Иже еста похвала княземъ нашимъ и заступника земли Русцѣй, иже славъ свѣта сего попраста, а Христа улюбиста, по стопамъ его изволита шествовати, овчате Христовѣ добрини, яже влекома на закление не противистася, ни отвѣжаста нужныя смерти; тѣмже и съ Христомъ въцаристася у вѣчную радость, и даръ

такий же спосіб і цього привезли і поставили біля брата. І сталася незгода між Володимиром та Давидом і Олегом. Володимир-бо хотів поставити їх посеред церкви і терем срібний звести над ними, а Давид і Олег хотіли поставити їх під склепінням, “де батько мій назначив”, з правого боку, де і були зроблені склепіння для них. І сказав митрополит і єпископи: “Кидайте жереби, і де вкажуть мученики, там і поставимо їх.” І погодилися на це. І поклав Володимир свій жереб, а Давид і Олег свій жереб на святій трапезі. І вийняли жереб Давидів і Олегів. І поставили їх у той склеп, що з правого боку, де й зараз лежать. Перенесено ж було святих мучеників із дерев’яної церкви у кам’яну другого травня в Вишгороді. І це — похвала князям нашим і заступникам землі Руської, бо славу світу цього зневажили, а Христа возлюбили і стопами його зволили шествовать. Овчата Христові добрії, вони не противились, коли вели їх, щоб заколоти, не рятувалися від насильницької смерті, а тому і з Христом воцарилися у вічну радість і дар зцілення прийняли від Спаса нашого Ісуса Христа, щедро подаючи це зцілення недужим, що з вірою приходять у святій храм поборників своєї вітчизни їхнього імені.

ницїленія приємша отъ Спаса нашего Іса Христа неоскѣдно подаваєта недѣжнимъ, с вѣрою приходящимъ въ святыи храмъ єю, поборника отечествѣ своемѣ. Князи же, и бояре, и вси людє, празноваша по три дни и похвалиша Бога и святою мѣченикѣ, и тако разидошася каждо въ свояси. Володимєръ же окова рацѣ сребромъ и златомъ, и украси гроба єю, такоже и комарѣ покова сребромъ и златомъ; и мже поклоняются людє, просяще прощєннє грѣхомъ.

Въ се же лѣто бысть знаменнє: погнєе солнце и бысть яко мѣсяць, єгоже глаголють не вѣгласи: снѣдаємо солнце.

В се же лѣто преставися Олегъ Святославичъ мѣсяца авгѣста въ 1 день, а во вторый погребєнъ бысть ѹ святого Спаса, ѹ гроба отца своего Святослава.

Того же лѣта ѹстрои мостъ черєсъ Днѣпръ Володимиръ.

1116 Въ лѣто 6624. Приходи Володимєръ на Глѣва: Глѣвъ бо бєашє воевалъ Дреговичи и Слѣческъ пожегъ, и не каешєтъся о семъ, ни покарашєтъся, но болѣ противѣ Володимєрѣ глаголаше, ѹкаряя и. Володимєръ же, надѣяся на Бога и на правдѣ, поидє къ Смолєнскѣ, съ сынъми своими и с Давыдомъ Святославичемъ и Олговичи, и взя Вячеславъ Рѣшю и Копысѣ, а Давыдъ съ Ярополкомъ и взя

Князи ж, и бояри, и всї люди святкували три дни, и похвалили Бога и святых мученикѣ, и так розїшлися по своїх домївах. Володимир же окував раки сїблом и золотом и оздобив гроби їхнї, а також и склепїння окував сїблом и золотом. І поклоняються їм люди, просять відпущєннє грїхїв.

У це ж літо було знаменнє: згинуло сонце і стало як місяць, про нього не вїгласи кажуть: зїденє сонце.

У це ж літо помер Олег Святославич місяця серпня у першїй день, а на другїй поховали його у [церкві] святого Спаса, біля гробу отця їхнього Святослава.

Того ж літа Володимир збудував міст через Дніпро.

В літо 6624 [1116]. Ходив Володимир на Глїба, бо Глїб повоював дреговичїв, і Слѣческ спалив, і не каєвєся в тому, і покїрностї не виявляв, а ще бїльше говорив проти Володимира, докоряв йому. Володимир же, надїючись на Бога і на правду, пішов до Смоленська з синами своїми і з Давидом Святославичем та Олговичами. І взяв Вячеслав Оршу і Копису,

Дрютескъ на щитъ, а Володимеръ самъ понде къ Смоленскѹ; и затворися Глѣвъ въ градъ. Володимеръ же нача ставити истьвѹ ѹ товара своего, противѹ градѹ. Глѣбови же, ѹзрившю, ѹжасеся сердцемъ, и нача ся молити Глѣвъ Володимерѹ, шля отъ себе послы. Володимеръ же съжалиси тѣмъ, оже проливашеться кровь въ дни постъныя великого поста, и вдасть емѹ миръ; Глѣвъ же, вышедъ из города съ дѣтми и съ дружиною, поклонися Володимерѹ, и молвиша рѣчи о мирѣ, и обѣщася Глѣвъ по всемѹ послушати Володимера. Володимеръ же ѹмиривъ Глѣва и наказавъ его о всемъ, вдасть емѹ Менескъ, а самъ възвратися Кневѹ. Ярополкъ же сръби городъ Желъди Дрючаномъ, нѹже бѣ полонилъ.

В се же лѣто Мьстиславъ Володимеричъ ходи на Чюдъ с Новгородци и со Пьсковичи, и взя городъ нѹхъ именемъ Медвѣжа Глава, и погостъ бещисла взяша, и възвратишася въсвоеси съ многомъ полономъ.

В се же лѣто иде Леонъ царевичъ, зять Володимеръ, на кѹръ Олексія царя, и вдася городовъ емѹ Дунайскыхъ нѣколко; и в Дельстрѣ городѣ лестию ѹбиста и два Сорочинина, посланая царемъ, мѣсяца августа въ 15 день.

а Давид із Ярополком взяли Друцьк на щит, а Володимир сам пішов до Смоленська. І зачинився Гліб у городі. Володимир же почав ставити істьбу в своєму обозі напроти города. Коли Гліб все це побачив, серце його охопив жах. І почав Гліб молити Володимира, посилаючи від себе послів. Володимир же пожалів, що проливається кров у дні великого посту, і дав йому мир. Гліб же вийшов із города з дітьми і з дружиною, поклонився Володимирі і домовився з ним про мир. І пообіцяв Гліб у всьому слухати Володимира. Володимир же омирив Гліба і дав йому про все настанови, дав йому Мінськ, а сам повернувся в Київ. Ярополк же поставив город Желді дручанам, яких він узяв був у полон.

У це ж літо Мстислав Володимирич ходив на чудь з новгородцями і псковичами, і взяв город їхній, що називається Медвежа Голова, і погостів безліч узяв, і повернувся додому з великим полоном.

У це ж літо ходив Леон царевич, зять Володимерів, на кира Олексія царя, і декілька городів Дунайських йому здалися. І в Дерестолі-городі його підступно вбили два сарацини, послані царем, місяця серпня в 15-й день.

В се же лѣто князь великий Володимѣрь посла Ивана Войтишича, и посажа посадники по Дунаю.

В се же лѣто посла Володимѣрь сына своего Ярополка, и Давыдъ сына своего Всеволода, на Донъ, и взяша три грады: Сугровъ, Шаруканъ, Балинъ. Тогда же Ярополкъ приведе собѣ жену, красную великую, Яськаго князя дщерь, полонивъ.

Томъ же лѣтѣ и Предъславна, черница, Святославна преставися.

Томъ же лѣтѣ ходи Вячеславъ на Дунай, съ Фомою Ратнборичемъ, и пришедъ къ Дьрьстрю и не въспѣвше ничтоже, воротишася.

В се же лѣто бишася с Половци и с Торки и съ Печенѣгы ꙗко Дона, и сѣкошася два дни и двѣ ноци, и придоша в Русь къ Володимѣрꙗ Торци и Печенѣзи.

В се же лѣто преставися Романъ Всеславичъ.

В се же лѣто преставися Мъстиславъ, внукъ Игоревъ.

Томъ же лѣтѣ Володимѣрь отда дщерь свою Огафью за Всеволодка.

1117 В лѣто 6625. Приведе Володимѣрь Мъстислава из Новагорода и дастъ емꙗ отецъ Бѣлгородъ, а Новгородъ сѣде

У це ж літо князь великий Володимир послав Івана Войтишича, і він посаджав посадників [у городах] по Дунаю.

У це ж літо послав Володимир сина свого Ярополка і Давид сина свого Всеволода на Дон. І взяли [вони] три гради: Сугров, Шарукан, Балин. Тоді ж Ярополк привів собі жону, вельми красну дочку Яського князя, полонянку.

Того ж літа і Предслава Святославна, черница, померла.

Того ж літа ходив Вячеслав на Дунай із Фомою Ратнборичем, і прийшли до Дерестолу, і, не встигши нічого, повернулися.

У це ж літо бився [Володимир Мономах] з половцями, і з торками, і з печенігами на Дону. І рубалися два дні і дві ночі, і прийшли на Русь до Володимира торки і печеніги.

У це ж літо помер Роман Всеславич.

У це ж літо помер Мстислав, внук Ігорів.

Того ж літа Володимир віддав дочку свою Огафію за Всеволодка.

В літо 6625 [1117]. Привів Володимир Мстислава із Новагорода, і дав йому отецъ Білгород, а в Новгороді сів

Мстиславичъ, сынъ его, внукъ Володимировъ.

В се же лѣто иде Володимиръ на Ярослава к Володимерю, и Давидъ Ольговичъ, и Володаръ, и Васнако, и остѹпиша и ѹ городѣ Володимери, и стояша дний шестьдесять, и створи миръ съ Ярославомъ, Ярославѹ покорившюся и вдарившю челомъ передъ стриемъ своимъ Володимеромъ; и наказавъ его Володимиръ о всемъ, веля емѹ къ собѣ приходити, “когда ты позовѹ”, и тако в мирѣ разидошася каждо вѣсвосяи. Тогда же придоша Половци къ Болгаромъ, и высла имъ князь Болгарьскый пити съ отравою, и пивъ Аспакъ и прочии князи вси помроша.

Семъ же лѣтѣ преставися Лазоръ, епископъ Переяславьскый, септября въ 6.

Томъ же лѣтѣ придоша Бѣловѣжъци в Русь.

В се же лѣто поя Володимиръ за Андрѣя внукѹ Тугъртъкановѹ.

В се же лѣто потрясеса земля, септября въ двадесять шестый.

Того же лѣта выведе Глѣба изъ Мѣньска Володимиръ, и церковь заложил на Альтѣмученикѹ. Володимиръ же посла сына Романа во Володимиръ княжити.

Того же лѣта ѹмре кѹръ Олексий, и взя царство сынъ его Иванъ.

Мстиславич, син його, внук Володимириѹ.

У це ж літо ходив Володимир на Ярослава у Володимир, і Давид Ольгович, і Володар, і Василько. І обступили його у городі Володимири, і стояли днів шістьдесят, і створили мир із Ярославом. Ярослав же покорився і вдарив чолом перед стрием своїм Володимиром. Володимир дав йому про все наказ і велів приходити до нього, “коли тебе покличу.” І так мирно розійшлися по домівках.

Тоді ж приходили половці до болгар. І вислав їм князь болгарський пити з отрутою, і, випивши, Аспак і інші князі половецькі всі померли.

Цього ж літа помер Лазар, єпископ переяславський, вересня в 6-й [день].

Того ж літа прийшли біловежці в Русь.

У це ж літо взяв Володимир за Андрія внучку Тугорканову.

У це ж літо трусилася земля вересня в 26-й [день]. Того ж літа Володимир вивів Глѣба із Мінська і церкву заклав на Альтімученикові. Володимир же послав сина Романа княжити у Володимир.

Того ж літа помер кир Олексій і взяв царство син його Іван.

Короткий словник історичної термінології

Антипасха — наступна неділя після Великодньої неділі (йдеться про день, а не тиждень).

“Апостол” — богослужбна книга, в якій містяться Діяння і Послання апостолів (апостол — із грец. — посол).

Бирич — адміністративно-судовий виконавець у Київській Русі.

Варантя — варимантія (із грец.), верхня важка чернеча одежа без рукавів.

Вежі — кочові житла на колесах, зокрема у половців.

Віра — грошова кара за переступ, зокрема вбивство чи каліцтво вільної людини. Стягалася на користь князя.

Вої — народне ополчення руського війська, воїни.

Вуй, вуйко — дядько по матері.

Гість — купець.

Гривна — грошова одиниця в Київській Русі.

Гридниця — велика зала чи окреме приміщення, де збиралися гридні — дружинники-охоронці князя.

Доместик —

командуючий східними військами Візантії;

керівник охоронців візантійських імператорів;

керівник церковного ходу (демественик).

Дружина — первісне значення: домохаздці, челядь. Згодом — община, об'єднання, товариство. Пізніше — постійне військо князя. Дружини були: старша, або велика, ліпша, лучча, передня (творила раду князя) і молодша (мала), або отроки, дітські, молодь. Дружина мала соціальні прошарки: чада, гриді, отроки, дворяни, слуги, мужі, княжі мужі, бояри, боярські сини.

Євангеліє — (від грец.) радісна вість, добра новина. Так, згідно з Біблією, Ісус Христос називав свою науку. Через це й біблійні книги, що подають життя й викладають науку Ісуса Христа, називають євангеліями. Церква визнає чотири Євангелія: від Матвія, від Марка, від Луки та від Івана (Іоанна).

Єпарх — тут: правитель Константинополя.

Єпитимія (епітимія) — церковна кара, покута.

Заборола, забрала, забирано, забрало — поміст на городському валу з дерев'яною стіною чи бруствером, що захищали від стріл, й отворами для стріляння.

Засаківці — люди із-за міста Сакова, з його околиць.

Заступи — засіки, середньовічний спосіб укріплення приступів до краю чи племінної землі стосами зрубаних дерев, зложених поперек доріг гіллям назовні, до ворога.

Золотий — золота римська, пізніше візантійська монета, основна монета і лічильно-грошова одиниця (= 4,55 г, або 1/72 фунта).

Канон — великий церковний спів, як правило, із дев'яти пісень на уславлення Богородиці, хреста господнього тощо.

Келар — послушник, що завідує монастирськими запасами.

Кліть — хата, хижа, кімната, комора.

Ковер — різновид килима.

Колодники — полоняники, забиті в дерев'яні кайдани-колодки.

Кондак — церковний спів, в якому з'ясовується суть даного свята або уславлюється ім'я святого.

Кордоц — від слова “корда”, мотузка, на якій ганяють або припинають коня, установлюють нею межі свободи, границі бігу, звідси — кордон.

Карань — накидка, плащ на хутрі або оторочений хутром.

Кормилець — вихователь, дядько юного князя; кормильці зі своїми нащадками часом постають у літописі як окрема, поруч із князями, соціальна категорія людей.

Корчага — велика глиняна посудина, подібна до низької амфори із вузьким горлом.

Котопан (катепан) — імператорський намісник у Візантії, вищий воєначальник.

Куна — грошова одиниця (спочатку хутро куниці) і основа грошової системи Київської Русі. В XI ст. ця система виглядала так: гривна = 49,25 г срібла = 20 ногатам = 25 кунам = 50 різанам = 100 (150) віверицям.

Ладка (латка) — глиняний посуд, часом заміняв сковороду.

Лазарева п'ятниця — переддень Лазаревої суботи, тобто суботи шостого тижня Великого посту (вербного або цвітного тижня).

Лікоть — міра довжини, вживана в Русі (= 14 вершків).

Літра (лібра, фунт) — головна вагова одиниця римської, пізніше візантійської, монетно-вагової системи (= 327,45 г).

Лукно — діжечка з лубу, а також слов'янська міра місткості.

Медуша — приміщення для зберігання меду, їстівних припасів.

Митель — духмяний настій із трав, вживаний при купанні в лазнях.

Місячина — провіант на місяць, тобто на час дороги від Константинополя до Києва.

М'ясопуст (м'ясний) — передостанній (перед Масляною) тиждень перед Великим постом.

Насад — річкове судно з піднятими бортами, «насадами».

Оброк — чинш, вид феодальних поборів у натуральній формі — продуктами, пізніше — грошми.

Обруч (обручка, браслет) — вид військового спорядження, яке утримувало м'язи від розтягання і захищало від удару меча.

Оглашення — церковний потрійний (повчальний та покаєльно-сповідний) чин, що передує хрещенню.

Одрина — хлів, стодола, частина хати, що використовувалася під комору.

Октоїх, Октаїх (Осмогласник) — книга літургійних співів, які виконують на вісім "гласів" (розспівів); була шкільним підручником.

Отроки — молодші князівські дружинники (не завжди молоді за віком).

Паволока — узагальнена назва міцних і дорогих тканин: порфіри, парчі, багору, оксамиту, як правило, багряного кольору,

витканих на шовковій основі золотими чи срібними нитками.

Патрикій — патрицій, у Візантії титул високих сановників, який носили до кінця життя.

Пардус — гепард, хижак із родини котів; приручені пардуси використовувалися як мисливські звірі.

Перевари — посудина, в якій варили мед, медовий напій.

Перевісище — місце, де ставились ловецькі сіті.

Перегреби — горда постава тіла, що виражає пихатість, гордощі; руки в боки.

Переключати — перехитрити.

Повіз — повинність возити різні вантажі, давати коней і підводи на вимогу князя чи його людей.

Погост — адміністративно-господарський осередок, де люди князеві робили від його імені розпорядження, чинили суд, зосереджували данину тощо.

Поприще — міра довжини, близько 700 м.

Поруб — темниця, тюрма, найчастіше підземна.

"Псалтир", псалтиря — книга псалмів, збірник 150 ліричних пісень, що ввійшов до Біблії. З часів Київської Русі і до XIX ст. був шкільним підручником. Псалтирі були гадательні й толкові.

Рогалія — лопата, мотика.

Рота — присяга, клятва.

Русалії — язичницьке (поганське) свято-моління русалкам, відзначалося чотири рази на рік: 25 грудня, 6 січня, 17 березня (точніше: на русальну неділю) і 24 червня (на Івана Купала).

Сам-третій — втрюх.

Світла неділя — великодній тиждень.

Синкел — найближчий радник патріарха.

Синодик (пом'яник) — церковна книга, до якої вписують імена померлих, переважно духовних осіб і княжого роду та тих, що дбали про дану церкву, для поминання їх під час служби божої.

Сиропусна неділя (Масляна, Масниця) — останній тиждень перед Великим постом, починається із понеділка і закінчується в неділю.

Сіни — галерея (веранда) на стовпах (піддашок).

Скідія — нашвидкуруч збудоване судно, пліт.

Стратилат — воєначальник.

Стрий — дядько по батькові.

Сункліт (із грец. — “незмішаний”) — легендарна речовина, що начебто захищала від загрози вогнем і залізом.

Сустоги — нагрудні металеві застібки, пряжки.

Тем'ян — ладан.

Терем — князівський палац, у X—XIII ст. являв собою характерну круглу будівлю (ротонду) або витягнутий прямокутник.

Тіун, тівун, тивун — управитель княжого дому, слуга, що виконував також судові та адміністративні доручення князя.

Толковини — точне значення не встановлено; підневільні союзники (?).

Тропар — короткий церковний спів на уславлення святого чи церковної події.

Тук — жир.

Углади (уклади) — контрибуція, щорічна данина,

Ужища — товсті мотузки.

Узорочья — коштовності у вигляді тканой золотою чи срібною ниткою тканини з вишитими візерунками, різьблені речі, ювелірні вироби тощо.

Устави і уроки — види данини, встановленої князем; податі і повинності.

Урок — обумовлена частка майна.

Федорова неділя (на честь святого Феодора Тірона) — перший тиждень Великого посту.

Філіппів день — день пам'яті апостола Пилипа, що припадає на 14 листопада.

Фофудія — спеціальна грецька матерія для пошиття верхнього одягу з поясом (фофудоти). В середині XII ст. фофудії замінив оксамит.

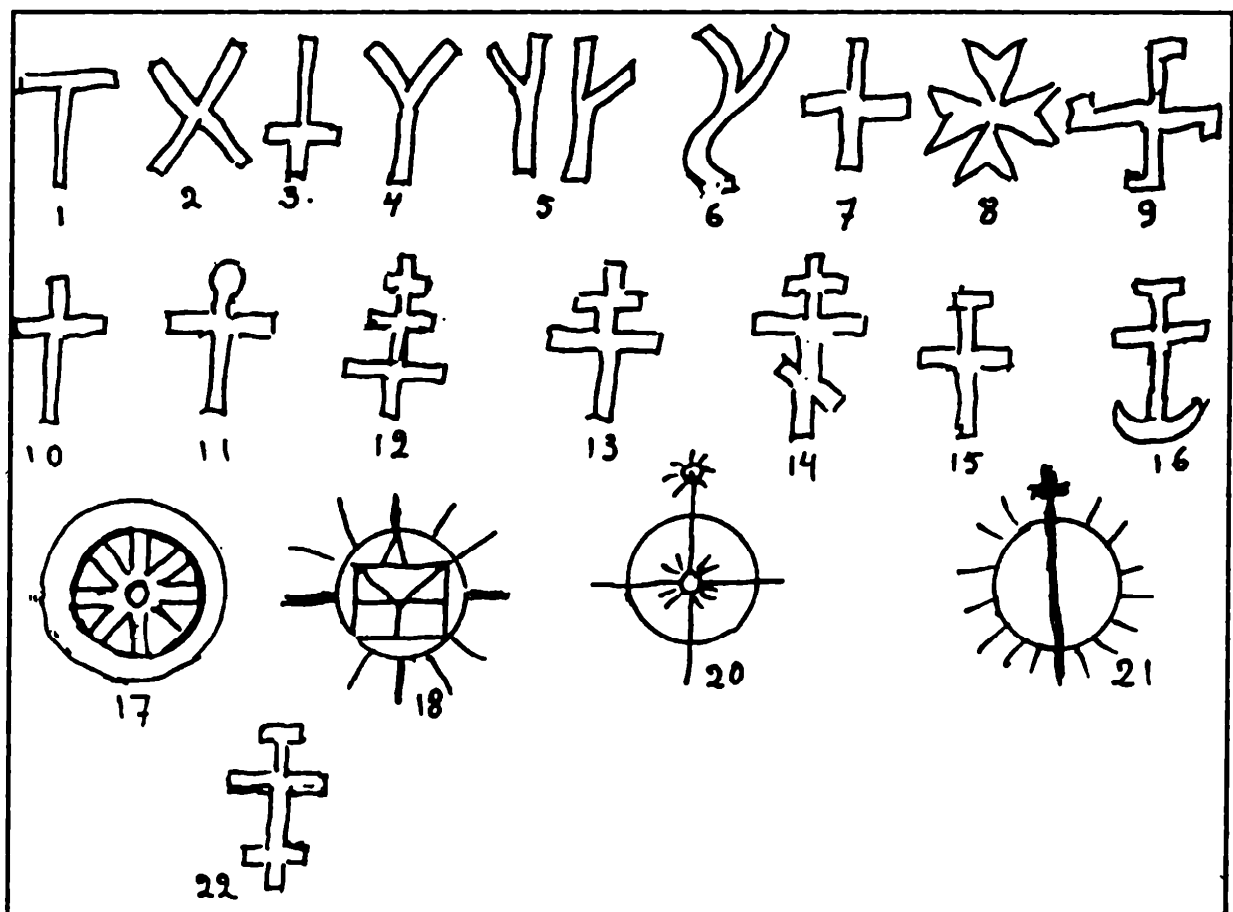
Хартія — пергамент, спеціально вичинена шкура телят, ягнят, козенят.

Цвітна неділя — вербна неділя.

Ціж — не варений кисіль, але приготовлений у воді.

Чір — трут, губка для розпалювання вогнища.

Форми хреста

*Вишгородська (нині Володимирська)
ікона Богородиці (XI – XII ст.)*

VI

МІА ДЕКЪ БРА БЛА

СТЪ СЪНМЦН БЛА БРА БУШМЪ

РѢ БЛА БЛА ІСЛНО ША НА
 РОДНІ МОЗН НОУ ГНѢТ
 АХОУ ТЪН Н ЖЕ НАЕ ТЕР
 АСЖЩН БЪТО УЕ ННЕ КР
 БВН ДѢТЪ БЪ НА ДБСА
 ТЕ НМНОГО ПРННМЫШН
 ШМНОГЪ БРАУЪНЗДА БВШ
 НВ СЕСВО ЕНМЪННЕ НННѢ
 ДНО ПОДЪЗЪ О БРѢ ТЪШН
 НЪ ПАУЕ ВЪ ГОРЕ ПРНШЪ ДВШ
 Н СЛѢША БЪШНО Н ІСЪ ПРН
 ШЪ ДВШН ВЪ НАРОДѢ СЪЗЖ
 АЖ ПРНКО СНОУ САРНЗАХЪ ГО
 ГЛШЕ БОА КОАЩЕ БО ПРНКО
 СНОУ САРНЗАХЪ ГОЕ СПСЕН
 АБЖДОУ НАВНЕНСАКНЖН
 СТО УЪ КРЪБЕЕА ПРАЗОУМЪ

Т БОА КО НЕ ЦѢЛѢ ШРАНЫ
 НАВНѢ ІС О ЦЖТИ СЛОУН
 ШЪ ДВШЖЖ ШНЕ НО БРА
 ЦѢСА ВЪ НАРОДѢ ГЛШЕ КЪ
 ТО ПРНКО СНОУ САРНЗАХЪ
 ГЛОУХЪ Н ГЛШАЕ МОУ ОУ
 УЕ ННЦНѢГО ВПДАНДО
 ДЛОУ ГНѢТЛЩЦЪ ТА ГЛШ
 НКТО СЖ ПРНКО СНОУ МН
 В НОЗНРАШЕ СА БНАДВТИ
 СЪГО РЫШЖЖСЕ ЖЕНАЖЕ
 РУ БОА БВШН САН ТРЕ ПЕЩУ
 ЦН БВДОУ ЦН ІЕЖЕ КЪ
 ЕН ПРННДЕ ПРН ПАДЕ
 КЪ НЕМОУ ПРЕУЕ ВМОУ В
 БЖНСТННЖ І РЕУЕЕ Н
 ДРЪЗАНДЪ ЦН БРАТВО
 ДѢ ПСЕ ТА НАДС ЫМН РЪМ
МІА ТГО БЪЗ ПДСТВО ОЦА
 Н ПРН ПОНАГО ННКЖДЫ
 ЕА Ш ДОУ ТЕМ

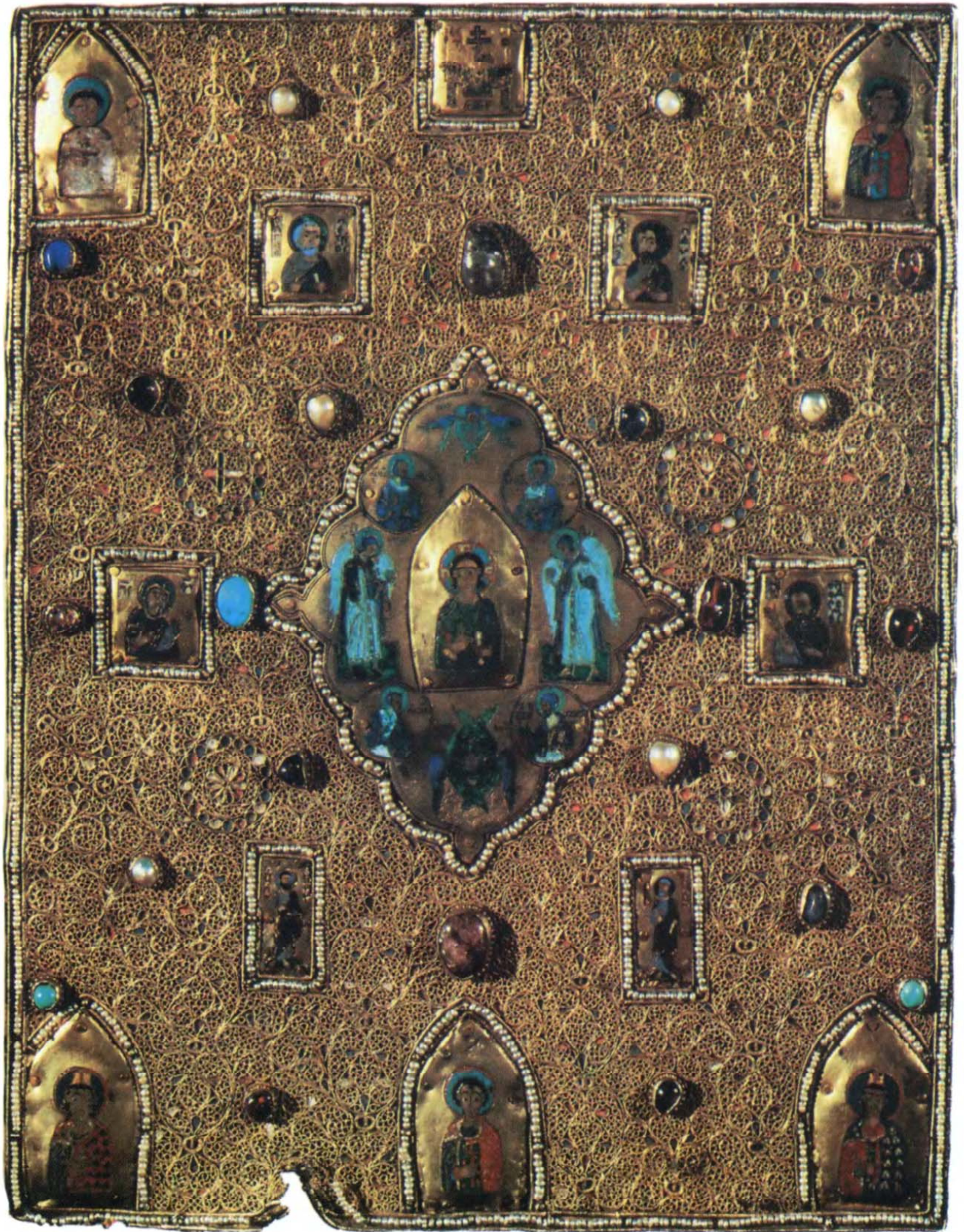

*Євангеліст Лука.
Мініатюра з Остромирового Євангелія (1056 – 1057 рр.)*

*Оклад Мстиславового Євангелія
(перша половина XII ст.)*

Сторінка з "Похвалою Великому князю Святославу Ярославичу"
зі "Збірника" 1073 р.

Мініатюра зі "Збірника" 1073 р.

*Князі Борис і Гліб —
одні з перших канонізованих руських святих*

*Заснування Києва Кием, Щеком і Хоривом.
Радзивілівський літопис*

*Князь Олег з дружиною наближається до Царєграда.
Радзивілівський літопис*

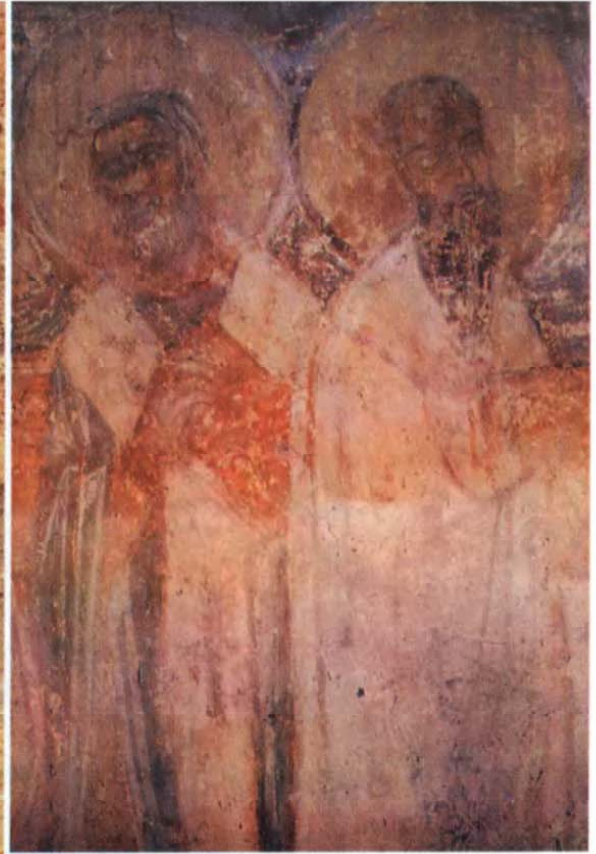

*Розбудова Києва за часів Ярослава Мудрого.
Радзивілівський літопис*

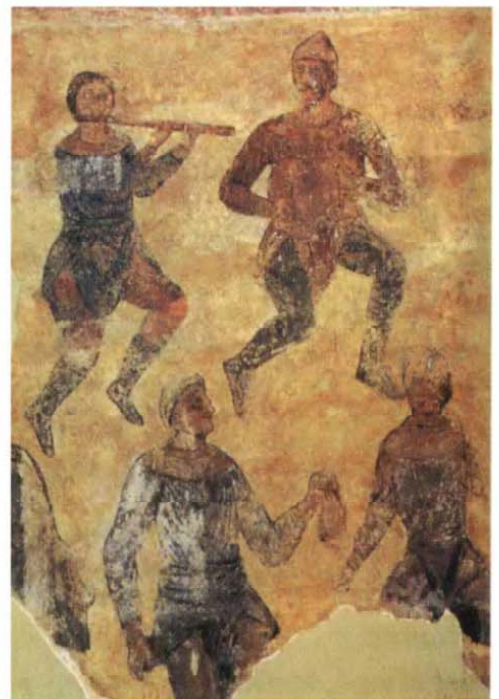

*Діти Ярослава Мудрого.
Фреска Софійського собору в Києві*

Фрески Софійського собору та Кирилівської церкви (XI ст.)

Оранта.
Мозаїка Софійського собору в Києві

